

—: అంకితము :—

శ్రీకామేశ్వరికి, శ్రీచంద్రమౌళీశ్వరునకు.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

“శాస్త్రరత్నాకర” బ్ర॥ వే॥ చెందుకూరి నృసింహశాస్త్రిణాం

ప్రియ శిష్యేణ,

బ్ర॥ వే॥ బులుసు వెంకటశాస్త్రిణాం

తనూభవేన,

శ్రీ శేషమాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫలాయమానేన,

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాసారీణేన,

గాతమసగోత్రోద్భవేన,

బులుసు అప్పన్న శాస్త్రిణా

ప్రణీతానతీ,

తత్త్వతాత్పర్యాం న్యాయశాస్త్రకోవిదాభ్యాం,

శ్రీ సత్యవతిగర్భశుక్తిముక్తాఫలాభ్యాం,

శ్రీ వెంకటశాస్త్రి, మిత్రసత్యనారాయణాభ్యాం,

హేలాపురనివాసినాం మ. రా. శ్రీ ఈదర వేంకటాచల మహాశయానాం

సంపూర్ణద్రవ్యసహాయేన,

భట్టపల్లి గౌరీమనంధాపితే స్వీయ శ్రీ శారదాముద్రణాలయే

ముద్రాపితానతీ విజయతే తరామ్.

ద్వితీయముద్రణం ప్ర॥ 1000.

కీ॥ శ॥ 1954.

అన్ని హక్కులు
బులుసు వెంకటేశాస్త్రి, అండ్ యీ మిత్రసత్యనారాయణగార్లవే.

గ్రంథప్రతిష్ఠానము:—

శ్రీ శారదాముద్రాశాలము,

భట్లవిల్లి,

అమలాపురంకాకాకా, తూ॥ గో॥ జి॥

పండితాభిప్రాయము.

సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ గల గీతలలో నెల్ల శ్రీభగవద్గీత యగ్రగణ్యము. అది యుపనిషత్సారభూతమని తత్త్వదృష్టములవల్ల వేద్యమయ్యెడిది. అందెల్ల శ్రీశాంకరభాష్య మంత్యభూషణమని లోకవిఖ్యాతిని గాంచినది. అట్టి తదృష్టసార మవగత మొనర్చుకొనుట జిజ్ఞాసువుల కనశ్శక్తర్థవ్యము; కాని యందు శాస్త్రచర్చ మెందుగా నుండుటచే సాధారణులకు దురదగాహముగ నున్నది. అందులకే శ్రీమ దానందగిరిటిక యేర్పడవలసెను. ఇంకను విశేషములు వెలికించిన సుధీపణులు శ్రీమధునూదనసరస్వతీప్రభృతులు, నితరులు వ్రాసిన వానిలోఁ బ్రసిద్ధినిగన్నవి మఱికొన్ని గలవు.

వీక్షింపను, గీర్వాణభాషాసభిజ్ఞులకు దుర్బోధము లొటచేత సుఖావబోధముకొఱకుఁ గొన్ని నేలునెఱుంగును నేలునడవైనవి. కాని, హని కన్నిటికి నేకవాక్యత పూర్తిగా సాధింపఁబడి యుండలేదు.

ఇందు “తెగ్గరత్న న్యాయవేదాస్త్రవిద్యాపరీణులు” శ్రీ వేదమూర్తులునా బ్రహ్మశ్రీ బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిగా రిట్టి లోటును దీర్చునూని, “శ్రీ శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని” యను నిర్దానిని బ్రకటింప సంకల్పించినది ప్రశంసార్హము. ఇందు శ్రీ శాంకరభాష్యమును, శ్రీమ దానందగిరి వివరణమును, యథాతథములుగను, దక్కుంగలవానిలో నగతార్థములెల్ల నిరవశేషములుగను నేకరింపఁబడుటచేత నిం దేకవాక్యత యబ్బి పాఠకులకుఁ దత్త్వము, సువ్యక్తము కాదగి యున్నది. ఇది యాస్తికాంధ్రమహాశయులకుఁ గల్పభూజమని నిస్సంశయముగా నెంచుచున్నారము.

ఁందరు,
4-5-1941. }

ఇట్లు,
వావిలాల వెంకటశివాచార్యుని,
పింఛెనునబెడి.
నాదెళ్ళ మేధాదత్తేశ్వరమూర్తిశాస్త్రి,
కురుగంటి శ్రీరామశాస్త్రి.

ప జ్ఞా ప న.

ఆ స్థికమహాశయులకు:—

నేను బాల్యానన్ధ నైమిదవనిత్పరమున బ్ర|| వే|| గొర్రి పిళ్ళనాథసోనుగారు వారిసద్ద నామాత్మ దేవత యగు శేషమాంబగారు ప్రోత్సహింప బాల్యాన్ధ యగునని నత్పరమున “యత్తదగే! కేవ మిన” అను భగవద్వచనానుసారము నివశ్చాయమైయు విద్యాభ్యాస మొనర్చి గుర్వనుగ్రహమునలన గావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యమును సంపాదించుకొని బ్ర|| వే|| బులుసు నూరావధానులుగారు, బ్ర|| వే|| గొర్రి రామమూర్త్యనిధానులుగార్ని విద్య సంపదనశ కర్మల నభ్యసించితిని.

పిమ్మటఁ గృషి (వ్యవసాయము) జేయు నారంభించి వ్యవసాయముగఁదు గండు పత్తిర ములు గడపఁ గారణాంతరముచేఁ గుఱకృమాగతవిద్యను బరిత్యజించితి నని సంతాపపరితప్యాన యుండనై యంతటితోఁ గృషియందు విరక్తిచే నిర్విణ్ణుడనై కర్మవ్యము దోష నూనూనియ బొందియుండ శ్రీగొర్రి పిళ్ళనాథసోనుగారుజాలుగారు నాకు మేనయత్రికొనున లగుటంశఁ పరిమానుగ్రహమున నిర్వహియ్య పరిపాదారవిందములకు మొక్కి తప్పులు మన్నించి నన్ను విద్యావంతునిగ జేయుఁ డని ప్రార్థించితిని.

అట్టి నాప్రార్థనను మన్నించి సిష్కల్కషహృదయముతోఁ దర్కశాస్త్రమును ముందేకింప దొరకొని సామాన్యనిరుక్తివఱ కుపదేశింప నింతవఱకుఁ బునర్వాన్వంగము చేయఁ దలఁపను ప్రతినను బూనిన తణుకుతాలూకా అజ్జరంకాపురస్థులగు బ్ర|| వే|| చామర్తి విశ్వశిఖాస్త్రి గారి యనుగ్రహమున సామాన్యనిరుక్తివఱకుఁ దిరుగ వ్యాసంగముఁ జేసి ఉండుయగ్రహగ నివాసు లగు బ్ర|| వే|| ధూళిపాళ నూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి పాదారవిందముల నాశ్రయించి తర్కశాస్త్రమునం దు తీర్ణుడనై, సుహీనూరవండలవాసులగు బ్ర|| వే|| సుంకవిరామశాస్త్రిగారి వ్రీయశిష్యులును, తర్కవేదాంతశాస్త్రములయం దతినిపుగాతఁ బొంది యనేశిష్యులును వేదాంత శాస్త్రోపదేశమును గావించినట్టియు, శాస్త్రరత్నాగరిత్యాదవిగుదావభీభూపితములును, గుర్రులూను మండలాంతర్గత నల్లపాడుగ్రామనివాసులును, బీతికాపురమహారాజాస్థానవిద్యార్థులు నగు బ్ర|| వే|| దెందుకూరి సరసింహశాస్త్రిగురువర్యపాదారవింద సేచితత్పరతలన వేదాంత శాస్త్రాభ్యాస మొనరించితి నని యాంధ్రదేశీయు లెల్లరు బ్రామికముగ చెలిసికొనిన విషయమే.

ఇట్లు విద్యాభ్యాస మొనరించి క్రీస్తుశకము 1918వ సంవత్సరము మొదలుకొనియు విద్యాభ్యాసకాలమున సంతోషానులకు విద్యాభ్యాస మొనరింపవలయు నను నియమమునే

పాటించును క్రీస్తుశకము 1930వ సంవత్సరమునఁకు విద్యార్థులఁ బాఠపఠనములకు గడంగి పునఃచలనమును విధించుటంక నజ్ఞానసంస్కారపరీపాకమున సాంసారికక్షేత్రములు దట్టస్థింప “ఇన మది శ్రీమాయ” అను న్యాయము ననుసరించి దేశపరిభ్రమణమునకు గడంగి మహారాజ బహుద్ధాగు సర్ స్వస్థువ్రహ్మాద్ బహద్దూర్ పారి దర్శన మొనరించి వారి యనుగ్రహమునకు బాతుఁ డవ్వ శ్రీగద్వాల, వనపర్తి, ఆత్మకూరు సంస్థానముల కేగి యచటఁ బ్రభుత్వస్థానము నలంకరించి న్యాయరాజ్యపరిపాలన మొనరించుచున్న శ్రీమహారాజులచే నపరిమితానందపురస్కరముగ నర్పింపఁబడిన వాణ్ణిగ బహుమానముల నంది, తత్పరిసరమున నున్న సింగంపల్లి యగ్రహారమున కధిపతులును, జ్యోతిర్విద్యార్థిరోమణులును, “భూభ్రమణభ్రాంతినిరాస” యను గ్రంథరచ యితలు నగు బ్ర|| వే|| సీతారామసిద్ధాంతిగారి యాహ్వానముమీద వారు నలుపు శ్రీకాశీనాథ విశ్వేశ్వరిప్రతిష్ఠానుహాత్యవమున కేగి యచట విద్యజ్ఞనమహాసభయం దెనిమిదిదినములవరకు వేదాంతోపన్యాసములు గానింప నద్దానివలన శ్రీసిద్ధాంతిగారు బ్రహ్మానందభరితులై బహుమాన పురస్కరముగ నీసిన సునర్ల సతకాది బహుమానముల నందికొనియుండు దత్పరిసరమునందుండు కలకొండ గ్రామము సులును, అస్తికాగ్రేసరులును, దేవబ్రాహ్మణపూజాధురంధరులును నగు బ్ర|| వే|| సిద్ధాంతి రామయ్యగారు మొదలగువారలచే నాహ్వానింపఁబడి వారిగ్రామముల కేగి వారినలన బహూరింపఁబడి, భాగ్యనగరమునకుఁ జేర నట్టిసమయమున బ్ర|| వే|| “శిరోమణి” సన్నిధానం సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిచే ప్రోత్సహింపఁబడి న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళికి “సుబోధిని” అను వ్యాఖ్యను రచియించి యాగ్రంథముద్రణనిమిత్తము ప్రచారము జేయ మొదలిడితిని.

అట్లే శ్రీకాంచీ కామకోటిపీఠాధిపతి జగద్గురు శ్రీశ్రీశ్రీ ౧౧౦౮ శ్రీశ్రీమచ్చంద్రకేళి లేంద్రసరస్వతీశంకరభగవత్పాదులు గద్వాలసంస్థానమునందు శ్రీచంద్రమాళేశ్వరాభిషేకపూజాది పురస్కరముగ శిష్యకోటి ననుగ్రహించుచుండిరని తెలిసికొని శ్రీగురుసందర్శనార్థ మచటి కేగి వారిని దర్శించి తీర్థప్రసాదాదిస్వీకార మొనర్చి పునీతుఁడ నైతి నని నిశ్చయించుకొని సన్నిధి యందు “నాచే రచియింపఁబడిన న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళీవ్యాఖ్యను వినిపించెనను, అందుల కాజ్ఞుక నీరీక్షించుచుంటి” నని విజ్ఞానముఁ జేయ శ్రీగురువద్యులు నారాయణస్మరణపూర్వక ముగ సుబోధనీవ్యాఖ్యను జదువుట కాజ్ఞ నొసంగిరి. అట్టి సమయమున శ్రీగురువద్యముఖార విందసంజాతాజ్ఞావచనమకరందపానమదమ త్తభృంగాయమానమానసుండనై తదీయ పదకముల సందర్శనక్షితికల్మషుండనై తదీయసందర్శనసంజాతామలదానందనిమగ్నుండనై మైమరచి యెచ్చెచ్చటనో సుబోధనియందుఁ జదువ నారంభించితిని. నేను జదివి వినిపించిన స్థలముల నన్నిటిని విన్న యెచ్చటి పండితు లందఱు “ఈస్థలము లన్నియు మూలమాన మనఃకేళముతో

శేరిలింగంపల్లి నుండి వీరు సుబోధక మగునట్లు వ్యాఖ్యానించిరి. అని పరోక్షమున గూడ తెలుసుకొన నారంభించిరి. శ్రీపాదులును, శిష్యులరమూలమునం దతివాత్సల్యముతో విని విని తుదకు నీచముద్రావిషయ మేమిచేసితి వని ప్రశ్నించిరి.

అట్టి ప్రశ్నవాక్యమును విని యానందాశ్రమసంరక్షకీవుడనై గద్గదస్వరమున “శ్రీవారి యాజ్ఞ” యని పలికి యూరకుంటిని. శ్రీవారు నా వాక్యము వినినతోడనే భాగ్యనగరమునకు రమ్మని యాజ్ఞజేయ నట్టి యాజ్ఞను శిరసా వహించి భాగ్యనగరమున సందర్శింప శ్రీవారు నాచే రచియింపబడిన ముక్తావళీసుబోధియందుఁ దమకుఁ గల యభిప్రాయమును వ్రాసి యాపత్రిమునందే నీవు సర్వదా మతప్రచారమును జేయు మని యాజ్ఞను గూడ లిఖించి యానందమృతిపత్రిమును దగు ద్రవ్యసహాయముతోఁ గూడ నారాయణస్మరణపూర్వకానుగ్రహము నొసంగిరి. పిమ్మట నానందమృతిపత్రిమును సభయందు జదివి “నాశక్యముకాని మతప్రచారమును జేయు” మను నాజ్ఞను జదివి నిర్విణ్ణుడ నైతిని. అట్టిస్థితియందుండిన నాస్వరూపమును గుర్తించి “భయపడవలదు. మానారాయణస్మరణమే యీకార్యమును సాధించు” నని పలుక నట్టివాక్యాచ్యుత నేకముచే వికసితవదనుడనై శ్రీగురుకటాక్షలబ్ధద్రవ్యసహాయులచే ముద్రాణాలయమును వారి యాజ్ఞపై స్థాపించి కీ॥ శ॥ 1935 లగాయితే “సనాతనమతప్రచారిణీ” పత్రికాసంపాదకుడనై తన్మూలమున మతప్రచారము జేయుచు కీ॥ శ॥ 1940 మార్చియందుఁ బత్రికాద్వారమునఁ బ్రచారము గొన్ని యాతిబాధలచే నిలిపి తత్ప్రభృతి శ్రీగుర్వాజ్ఞానుసారము యథాశక్తి మత సేవఁ జేయవలసియున్నదని నిశ్చయించుకొని ఆనందగిరియవ్యాఖ్యాసహిత శ్రీభగవద్గీతాశాంకర భాష్యమునకుఁ దత్త్వబోధిని యను తాత్పర్యమును అన్యూనానతిరక్తముగ రచియించితిని. మఱియు నద్వైతమతమునకు సంబంధించిన మధుసూదనసరస్వతీవ్యాఖ్య, శంకరానందీయము, భాష్యోత్కర్షదీపిక, సదానందీయము, పరమార్థప్రస, నీలకంఠీయము, శ్రీధరీయము మొదలగు వ్యాఖ్యానికేషములయందలి యగతార్థవిషయముల నాంధ్రభాషయందు సంగ్రహించితిని. కాన నిది గ్రంథమాలికగ వెలిపుచ్చినగాని ముద్రించుట నాశక్యము కానేర దని నిశ్చయించుకొంటిని. అందువలన శ్రీబ్రగద్గురు నాజ్ఞానుసారము నేను జేయు నీమతప్రచారమున కాంధ్రదేశీయులెల్లరు దోడ్పడుదురుగాక ! యని ప్రార్థించుచుంటిని.

ఇట్లు.

“తర్క-రత్న, న్యాయశేదాంతవిద్యాసాగర”

బు లు ను అ ప్ప న్న శా స్త్రీ.

శ్రీగురుమూర్తయే నమః ।

“విద్యజ్ఞనకల్పతరు” శ్రీ ఈశ్వర వేంకటాచార్యులైశః

ప ద్య ర త్న మా లా.

శంకరాచార్యార్చితపదాం శారదాం జ్ఞానసారదామ్ ।

ధ్యాయేన్వణజ్వలపదాం శృంగిర్యంగణాస్పదామ్ ॥

ఆహ్వానం మమ వష్టిపూర్తిసమయే య త్రేపితం, త స్మన
స్వాదృత్య స్వయ మాగతో బుధజనానందానుసంధానధీః ।
శ్రీమాన్ వేంకటరాయమంగిరితిలకో మాం తోషు శ్శోషదా
శ్రేణీభిః పరిషజ్జమాం చ విమమాం పాత్రీబభూ వాశిమామ్ ॥

1

తత్త్వాలకేన రసికేన సుధీప్తిపక్ష
పాతేన పూతమనసానుస్మతేన తేన ।
ఘాంకయాహ్వానజుషా పరమార్థవేత్తా
సంప్రేరిత స్తదను వేంకటరాయమంత్రీ ॥

2

మత్కృత భగవద్గీతా, శాంకరభాష్యార్థతత్త్వబోధన్యామ్ ।
శ్శ్రుత్వాన్వైద్యతరహోన్యైర్థా, నీదరకులదీపకోన్వద న్ముదితః ॥

3

శ్రీమ! న్నప్సనశాస్త్రివర్య! భవతా య న్నాన్యవేదాంతశా
స్త్రాధీతిప్రభవం యశోన్తిశిషుతాకాలే స్వలాభి స్వయమ్ ।
తద్బోధాచరణప్రచారణచక్తై ర్వాక్యాఖ్యాగజై రీదృశై
రద్యాకృమతి త ద్యశో దశ దిశో; ధన్యో భవాన్ సర్వథా ॥

4

అ ద్యాంధ్రావనిమండలే భగవత శ్రీశంకరార్యస్య వా
గ్మైత్రితీం బహుధా విమృశ్య భవతా య త్సత్య ముద్గీర్యతే ।
సంముద్రాప్య తదంజసా ప్రకటయ త్వేతద్వ్యయార్థం ధనం
దాస్యామీతి, వదాన్యమాళి రముకోన్వాదీ దుదారం వచః ॥

5

గీతాధ్యాయత్రయ స్యాదే రాభవ్యవ్యా ఖ్యాద్య ముద్గీతా ।
ఈశ్వరాన్వయరక్షేన దత్తవిత్తప్రభావతః ॥

6

పర్యాప్తద్రవిణప్రదానచతురః కృష్ణాంఘ్రిపదాచల
 దృక్తిః కీర్తిరమానుషక్తి మలభ ద్యో యాగసద్యేన తమ్ ।
 గేయం వేంకటరాయ మాశ్రితసురమాభూతరాయం సదా
 వాయా దర్శనసారథిని ర్హి భగవద్గీతోపదేష్టా హరిః ॥

7

కృష్ణాననాంబురుహనిస్సృతమాకరంద
 ధారాయితా భగవతీ భవదుఃఖహంత్రీ ।
 గీతాంబికా దిశతు వేంకటరాయనామ
 కల్పదుర్మమాయ సుఖసంతతి మాత్మబోధమ్ ॥

8

లోకానాం భవపంకమగ్నమనసా ముద్ధర్తుకామ స్త్రికా
 లాభేద్యాసమవాజ్మయేన మధురే ణోల్లాస ముత్పాదయన్ ।
 అద్వైతావనదీక్షితోఽపరశివ శ్చేశంకరార్యో మహాన్
 దేయా ద్వేంకటరాట్కృతేః పటుతరాం నిష్కామకర్మోత్కృతామ్ ॥

9

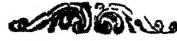
ఫాలాంకమానసకృతపదా శ్రీశారదా ముదా ।
 సదా డద్యా దభీష్టార్థాన్ విద్యతీప్తి మితోఽధికామ్ ॥

10

ఇతి

“తర్కరత్న, న్యాయవేదాంత విద్యాపారీణ” ఋతుసు అప్పన్నశాస్త్రి.

గ్రంథ స్థ విషయములు.

1. శ్రీబాదరాయణప్రణీత శ్రీభగవద్గీతా.
2. పదవిభాగము.
3. ప్రతిపదార్థము.
4. శ్రీజగద్గురుశంకరభగవత్పాదాచార్యప్రణీత శ్రీభగవద్గీతాభాష్యమ్.
5. “తిర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు అప్పన్నశాస్త్రిప్రణీత శ్రీమదానందగిరి
టీకానుసృత శ్రీభగవద్గీతాశంకరభాష్యతత్త్వబోధిని.
6. మధుసూదనసరస్వతీకృత గూఢార్థదీపికకు “న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
7. శంకరానందకృతతాత్పర్యబోధినికి బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
8. ధనపతిసూరికృత భాష్యోత్కర్షదీపికకు బులుసు అప్పన్నశాస్త్రి విరచిత తాత్పర్యబోధిని.
9. దైవజ్ఞ పండితసూర్యకృత పరిమార్థప్రపకు బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
10. సదానందకృత భావప్రకాశకు బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
11. నీలకంఠవిరచిత భారతభావదీపమునకు బులుసు వేంకటశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
12. శ్రీధరస్వామికృత సుబోధినికి బులుసు అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని.
13. లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలక్మహాశయవిరచిత గీతారహస్యమునకు బులుసు
అప్పన్నశాస్త్రివిరచిత విమర్శనము.

పారిభాషిక పదార్థ వివరణము.

అభ్యుదయము=అభివృద్ధి

నిష్ఠాద్యయము=కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ యను రెండు.

ప్రతిపాద్యము=చెప్పఁడునది.

ప్రతిపాదకము=చెప్పునది.

బాహ్యకరణములు=బాహ్యేంద్రియములు.

నిరతికయనుఖము, నిశ్చేయసము=మోక్షము.

అప్త ప్రణీతము=యథార్థమును బలుకువానిచే రచింపఁబడినది.

ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి=చూచువాని ప్రవృత్తి.

అత్యంతోపరమము=శేషము లేకుండగ నశించుట.

కర్మసముచ్చితము=కర్మముతోఁగూడిన.

వివిదిష=అత్మను దెలిసికొను కోరిక.

పారుషేయము=జీవునిచే రచియింపఁబడినది.

బుద్ధుడుచెప్పిన ధర్మద్యయము=బుద్ధునిచే బోధింపఁబడిన సత్యము, అహింస యను రెండు.

ఉపాయము=సాధనము, లేక కారణము.

ఉపేయము=సాధ్యము, లేక కార్యము.

ఏకవాక్యత=ఏకార్థమునఁ జెప్పుట.

చిదాభాసలు=జీవులు.

మాటస్థము=దాగలివలె వికారము లేకుండగ నుండునది; నిర్వికారము.

అసంగము=సంగరహితము, సంబంధము లేనిది.

అవిషయము=ఏ ప్రమాణమునకు గోచరింపనిది.

కాస్త్రప్రతిపాద్యత్వము=కాస్త్రముచేఁ జెప్పఁబడుట.

విరాట్టు=పంచీకృత పంచమహాభూతములు.

హైరణ్యగర్భతత్వము=అపంచీకృతపంచమహాభూతములు (తన్మాత్రాలు).

విశ్వదు=జాగ్రదవస్థాభిమాని.

తైజసుడు=స్వప్నావస్థాభిమాని.

సౌక్షాదు=సుషుప్త్యవస్థాభిమాని.

మాయ=మూలప్రకృతి, అవిద్య, అవ్యక్తము, ప్రధానము.

పంచతన్మాత్రాలు=అపంచీకృత మగు పృథివ్యప్రేక్షోవాయ్వాకాశములు.

మహత్తత్వము=పంచతన్మాత్రజన్యము, మోక్షపర్యంతస్థాయీయగు హిరణ్యగర్భలింగదేహము.

అహంకారము=పంచతన్మాత్రజన్యము మోక్షపర్యంతస్థాయీయగు జీవలింగదేహము.

లింగదేహము=పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచప్రాణనాయువులు, మనోబుద్ధులు ఈ 17న్న.

పంచకర్మేంద్రియములు=వాక్కు, పాణులు, పాదములు, పాయువు, ఉపస్థము.

పంచజ్ఞానేంద్రియములు=త్వక్పక్షుకోత్పరిజన్యమృణములు.

పంచప్రాణనాయువులు=ప్రాణాపానస్వానోదానసమానములు.

ఈశ్వరుడు = మాయావిశిష్టచైతన్యము.

ఈశ్వరసాక్షి = మాయాపహితచైతన్యము.

జీవుడు = అంతఃకరణవిశిష్టచైతన్యము.

జీవసాక్షి = అంతఃకరణోపహితచైతన్యము.

బ్రహ్మము = రజోగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము.

విష్ణువు = సత్త్వగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము.

రుద్రుడు = తమోగుణప్రధానమాయావిశిష్టచైతన్యము.

మూర్తిత్రయము = బ్రహ్మము, విష్ణువు, రుద్రుడు మువ్వురు.

హిరణ్యగర్భుడు = ప్రథమజీవుడు.

మనస్సు = సంకయాత్మకవృత్తితోగూడిన యంతఃకరణము; పంచతన్మాత్రజన్యము, చంద్రుడు డధిష్ఠానదేవతగాగలది.

బుద్ధి = నిశ్చయాత్మకమగు వృత్తితోగూడిన యంతఃకరణము; పంచతన్మాత్రజన్యము, అమృతుడధిష్ఠానదేవతగాగలది.

ఆహంకారము = గర్వాత్మకవృత్తితోగూడిన యంతఃకరణము; పంచతన్మాత్రజన్యము, చతుర్ముఖుం డధిష్ఠానదేవతగాగలది.

చిత్తము = స్మరణాత్మకవృత్తితోగూడిన యంతఃకరణము పంచతన్మాత్రజన్యము, శంకరుడధిష్ఠానదేవతగాగలది.
శ్రోత్రేంద్రియము = శబ్దమును గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోగూడిన యాకాశతన్మాత్రములన జనించునది; దిక్పాలకుడధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

త్వగింద్రియము = స్పర్శను గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతో గూడిన వాయుతన్మాత్రములన జనించునది; వాయువే యధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

చక్షురింద్రియము = రూపమును గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోగూడిన తేజస్తన్మాత్రములన జనించునది, సూర్యుడు డధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

రసజేంద్రియము = రసమును (రుచులను) గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోగూడిన జలతన్మాత్రములన జనించునది; వరుణుడే యధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

ఘ్రాణేంద్రియము = గంధమును గ్రహించునది, సత్త్వగుణముతోగూడిన పృథివీతన్మాత్రములన జనించునది; ఆశ్వినీ దేవతలే యధిష్ఠానదేవతలుగాగల యింద్రియము.

వాగింద్రియము = శబ్దోచ్ఛారణకు హేతువగునట్టియు, రజోగుణముతోగూడిన యాకాశతన్మాత్రములన జనించు నట్టియు, అగ్ని యధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

పాణీంద్రియము = తదానమునకు (స్వీకారమునకు) హేతువగునట్టి, రజోగుణముతోగూడిన వాయుతన్మాత్రములన జనించునది, ఇంద్రుడు డధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

పాదేంద్రియము = గమనమునకు సాధనమగునది, రజోగుణముతోగూడిన తేజస్తన్మాత్రములన జనించునది; ఉపేంద్రుడు డధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

హృద్వింద్రియము = విసర్జనమునకు హేతువగునది, రజోగుణముతోగూడిన జలతన్మాత్రములన జనించునది; మృత్యువే యధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

ఉపశ్లేంద్రియము = అనందమునకు హేతువగునది, రజోగుణముతోగూడిన పృథివీతన్మాత్రములన జనించునది; ప్రజాపతి యధిష్ఠానదేవతగాగల యింద్రియము.

శ్రీభగవద్గీతా పాదము, ద్వితీయ, తృతీయాధ్యాయములందలి శ్లోకముల

అ కారా ది నూ చిక .

అ. శ్లో. పే.	అ. శ్లో. పే.
అర్చితాశూరః	1—4—17
అస్మాకం తు విశేషః	1—7—18
అశ్వే చ బహుః	1—9—19
అపర్యాప్తం తదస్మాకం	1—10—20
అయశేష చ సర్వేషు	1—11—20
అనంతవిజయం రాజా	1—16—24
అథ వ్యవస్థితాన్	1—20—25
అధర్మాభిధవాత్సత్వమ్	1—41—37
అహోబల!	1—45—39
అశోచ్యా నస్యశోచస్త్వం	2—11—51
అవినాశి తు తద్విద్ధి	2—17—106
అన్తర్వ ఇమే దేహః	2—18—114
అచ్ఛేద్యోఽయం	2—24—157
అవ్యక్తోఽయం	2—25—165
అథ చైవ	2—26—169
అవ్యక్తాదీని భూతాని	2—28—174
అథ చేత్స్య మిమం	2—33—195
అకీర్తిం చాపి భూతాని	2—34—197
అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్	2—36—200
అస్మా ద్భవంతి	3—14—346
అథ కేవలప్రయుక్తః	3—36—407
అచార్యాః పితరః	1—34—33
అశ్చర్యత త్వత్వతి	2—29—178
అపూర్వమాణ మచలప్రతిష్ఠం	2—70—290
అవృతం జ్ఞాన మేతేన	3—39—416
ఇందియాణాం హి చరతాం	2—67—280
ఇష్టా న్యోగాన్ని వో దేహః	3—12—342
ఇద్రియ స్తేద్రియ స్యాథ్	3—34—399
ఇద్రియాణి మనో బుద్ధిః	3—40—417
ఇద్రియాణి పరా త్యాహుః	3—42—425
క్షిప్రస్స కులధర్మాణాం	1—44—38
ఉత్పిదేయం ఏవ లోకాః	3—24—374
ప్రచక్షుక్తో హృషీకేశః	1—24—28
ఏతాన్మ హస్త మిచ్ఛామి	1—35—34
ఏవమక్రూర్జ్వలస్సంశ్లేష్	1—47—40
ఏవమక్రూర్ హృషీకేశం	2—9—49
ఏష తేఽభిహితా సాంశ్లేష్	2—39—205
ఏషా బ్రాహ్మీ నీతిః పార్థ!	2—72—297
ఏవం ప్రవర్తతం చక్రం	3—16—349
ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా	3—43—428
క్రథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః	1—39—36
కథం భీష్మ మహం సంశ్లేష్	2—4—44
కర్మణ్యే చాధికార స్తే	2—47—235
కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి	2—51—245
కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య	3—6—334
కర్మ బ్రహ్మాద్భవం విద్ధి	3—15—347
కర్మణైవ హి సంసిద్ధిం	3—20—367
కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః	1—17—34
కార్షణ్యదోషోపహతస్యభావః	2—7—47
కామాత్మానః స్వర్గపరాః	2—43—220
కామ ఏష క్రోధ ఏషః	3—37—410
క్రులక్షయే ప్రణశ్యంతి	1—40—37
కుతస్తావ కశ్చల మిదం	2—2—42
క్రమయా పరయాఽఽవిష్టో	1—28—30
క్రోధాద్భవతి సంమోహః	2—63—271
కై బ్యం మాస్మగమః పార్థ!	2—3—43
గాంధీనం సంసృతే హస్తాత్	1—30—30
గురూ నహత్వాహి	2—5—45
జూతస్యహి ధృవోమృత్యుః	2—27—172
జ్యాయనీచే త్కర్మణస్తే	3—1—303
త్రస్య సంజయస్తర్షం	1—12—21
తత క్షంభాశ్చ భేర్యశ్చ	1—13—22
తతశ్చేతైర్న యై ర్యతే	1—14—22
తతాప్రవశ్య త్తేనీతాస్పార్థ!	1—26—30
తస్మాత్సార్థా వయం హంతు	1—37—36
తం తథా కృపయాఽఽవిష్టం	2—1—41
త మువాచ హృషీకేశః	2—10—50

తస్మా ద్యస్య మహాబాహూ	అ. శ్లో. పే.
తస్మా దసక్త స్పృతతం	2—68—282
తత్త్వవిత్తు మహాబాహూ	3—19—366
తస్మాత్త్వ మిద్వియా జ్యోతి	3—28—380
తాని సర్వాణి సంయమ్య	3—41—419
తైర్గుణ్యవిషయా వేదాః	2—61—268
దుఃఖేష్యనుస్మిన్నమనాః	2—45—223
దురేణ హ్యవరం కర్మ	2—56—258
దృష్ట్యా తు పాండవానీకం	2—49—241
ద్వేహినోఽస్మి న్యథా దేహే	1—2—14
దేహి నిత్య మనధ్యోయం	2—13—77
దేహి నాభవయతా నీన	2—30—188
దోషై రేతైః కులఘ్నానాం	3—11—341
దుఃఖదో ద్రాపదేయాశ్చ	1—43—26
ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే	1—18—24
ధూమేనావ్రియతే వహ్నిః	1—1—11
ధృష్టకేతు శ్చేకితానః	3—38—414
ధ్యాంతో విషయా న్సుంసః	1—5—17
సకాంతే విజయం శృణు!	2—62—270
స చైత ద్విద్యుః కథరనో	1—32—33
స హి ప్రపశ్యామి మమ	2—6—46
స త్వేనాహం బాతు నానం	2—8—49
స జాయతే మ్రియతే నా	2—12—69
స కర్మణా మనారమ్భతో	2—20—132
స హి కశ్చిత్ క్షణమపి	3—4—326
స మే పార్థాస్తి కర్మభ్యం	3—5—332
స బుద్ధిభేదం జనయేత్	3—22—372
సాసతో విద్యతే భానః	3—26—376
సాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య	2—16—91
సమిత్రాని చ పశ్యామి	2—66—277
నిహత్య భార్తరాష్ట్రాని	1—31—32
నియతం కురు కర్మ భ్యం	1—36—35
	3—8—337

శ్రీహరిశ్చమనాశోఽస్మి	అ. శ్లో. పే.
శ్రీనామ చిద్దన్తి శస్త్రాణి	2—40—211
నైవ తస్య కృతే శార్థః	2—33—155
పశ్యైతాం పాంచపుత్రాణాం	3—18—358
పాంచజన్యం హృషీకేశః	1—3—15
పజహతి యదా కామాకా	1—15—23
పృథానో సర్వదుఃఖానాం	2—55—254
పృథ్వీః క్రియమాణాని	2—65—275
పృథ్వీ ధృణసంమూఢాః	3—27—378
బుద్ధియుక్తౌ జహతీహ	3—29—385
భవా స్థిమత్శ్చ కర్ణశ్చ	2—50—243
భియా దృణా దుపరతం	1—8—19
భీష్మద్రోణప్రముఖతః	2—35—199
భోగై శ్చిర్యప్రసక్తానాం	1—25—28
మయి సర్వాణి కర్మాణి	2—44—211
మాత్రాస్సర్వాస్తు కౌస్తేయ!	3—30—392
యద్యప్యేతే న పశ్యంతి	2—14—82
యది మా మప్రతీకారం	1—38—26
యం హి న వ్యధయి ద్యేతే	1—46—39
య ఏనం శేత్తి హస్తారం	2—15—87
యదృచ్ఛయా చోపపన్నం	2—19—128
యదా తే మోహకలిలం	2—32—193
య స్సర్వత్రానభిన్నేహః	2—52—248
యదా సంహరతే చాయం	2—57—261
యతతో హ్యపి కాస్తేయ!	2—58—262
యస్త్విద్వియాణి మనసా	2—60—266
యజ్ఞాధాత్మకర్మణోఽన్యత్ర	3—7—336
యజ్ఞశిష్టాశివ స్సన్తః	3—9—339
యస్తాత్మరతి కేవ స్యాత్	3—13—344
యద్య దాచరతి శ్రీధః	3—17—351
యది హ్యహం న వక్త్రయం	3—21—370
యావదేతా నిరీక్షేహం	3—23—373
యా మిమాం పుష్పితాం నాచం	1—22—27
యావా నర్థ ఉదపాన	2—42—218
	2—46—230

యా నికా సర్వభూతానాం	అ. శ్లో. పే.
యథామన్యుశ్చ వికాస్తః	2—69—283
యేషా మరే కాంతీతం నః	1—6—17
యే హే మత మిదం నిత్యం	1—33—33
యే త్యేత దభ్యమానస్తః	3—31—394
యోత్యమానానవేక్షేహం	3—32—396
యోగస్థః కురు కర్మాణి	1—23—27
రాగ ద్వేషవియక్తైస్తు	2—48—239
లోకేస్మిన్ద్వివిధాస్మా	2—64—273
వాసాంసి జీర్ణాని	3—3—321
విషయా వినివర్తంతే	2—22—153
విహాయకామాన్యః	2—59—264
వేదావినాశినం నిత్యం	2—71—294
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః	2—21—136
వ్యామిశ్రేణైవ వాక్యేన	2—41—215
(శ్లోతివిప్రతిపన్నా తే	3—2—318
(శ్లోతివిప్రతిపన్నా తే	2—53—250
(శ్లోయా స్వధర్మోక్తి విగుణః	3—55—404

శ్వశురా న్నుహృదశ్చైవ	అ. శ్లో. పే.
స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం	1—27—30
సబ్బురో నరకాయోర	1—19—25
సహ యజ్ఞాః ప్రజా స్పృహ్యే	1—42—38
సక్తాః కర్మ బ్యవహాసః	3—10—340
సదృశం చప్రతే స్వస్యాః	3—25—375
స్తీదన్తి మమ గాత్రాణి	3—33—397
సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా	1—29—30
నితపృజ్ఞస్య కా భావా	2—38—203
నితపృజ్ఞస్య కా భావా	?—54—253
న్వధర్మ మపి చావేక్ష్య	2—31—190
హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం	2—37—201
హృషీకేశం తదా వాక్యం	1—31—25
ప్రథమాధ్యాయమందలి శ్లోక సంఖ్య	47
ద్వితీయాధ్యాయమందలి శ్లోక సంఖ్య	72
తృతీయాధ్యాయమందలి శ్లోక సంఖ్య	43
మొత్తం	162

ఉ పా ధా త ము .

శ్రుత్యంతపాథోనిధిమంథనోత్థం, జ్ఞానామృతం యేన వితీర్య లోకే ।

సంరక్షితా సర్వజనా స్తు మృత్యో స్తం శ్రీ నృసింహం గురు మాశ్రియేఽహమ్ ।

ఈశ్వరుడు సర్వజ్ఞుడు. తత్సృష్టమైన యీజంతుజాలము సకలవిధముల నతని మహోద్దేశమును యథావిధి నెరవేర్చుటకేయేర్పడినది. జంగమస్థావరాత్మకములైన యేభూతములును నతనిశాసనము నతిక్రమింపజాలవు. వాని వాని యవసరములను దెలిసియే వాని బాహ్యభ్యంతరములని ర్నించెయు న్నాడు. ఆనిర్మాణములో బ్రత్యక్షువును నీశ్వరుని యొకానొక మహోద్దేశమును నెరవేర్చుచదిగనే యున్నదనుట నేటికిని నిర్వివాదాశ్చమగ నున్నది. ఇదియే యతని సర్వజ్ఞత కొకగొప్ప నిదర్శనము.

మానవజన్మమునకుఁ బ్రయోజనము.

ఈశ్వరప్రపంచమున నెనుబడినాల్గుటలతైగలు జీవరాశులు గలవని శాస్త్రజ్ఞుల నిర్ణయము. వీనిలోఁ బశుపక్ష్యాదిజీవులు తాము పూర్వజన్మమునఁజేసియున్న పాపకర్మలవలన నీలోకమున ధర్మాధర్మవివేకమున కేయించుక యవకాశములేని విధమున జన్మించుచున్నవి.

అవి తమ యీ వర్తమాన జన్మమున నెట్టి సుకృతదుష్కృతములను జేయజాలవు. పాపఫలము ననుభవించుటయే వాని యీ జన్మమున కీశ్వరోద్దేశము.

దేవతలు తాము పూర్వజన్మమున జేసియున్న యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకర్మలకు ఫలభూతమైన కేవలసుఖము ననుభవించుటకుమాత్రమే సముచితశరీరములఁ బడిసియున్నవారు. కావున వారును నా శరీరమున మఱి సుకృతవిశేషమును సంపాదించుట కనధికారులు. మఱియు నొక దుష్కృతమునకుమాత్రమే వారి కవకాశమున్నది.

ఇక మనుష్యులు తాముచేసియున్న సుకృతదుష్కృతములకు ఫలభూతములైన సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచు నుత్తరగతికి సాధనములైన పాపపుణ్యాత్మకములగు వివిధకర్మల కనుకూలములైన శరీరములతో నీభూలోకమున జన్మించి యున్నారు. వీరికి తాముజేసిన పాపములను నివారించుకొనుటకుఁ బ్రాయశ్చిత్తాధికారమును, విహితీరిని ధర్మార్థకామమోక్షములను పురుషార్థములను సాధించుకొనుటకుదగిన కర్మాధికారమును గలదు.

ఇట్లు హీనోత్తమజాతు లని చెప్పఁబడు తిర్వగైవజాతులకంటె మధ్యమజాతి యని చెప్పఁబడిన మనుష్యుడే యుత్కృష్టుఁ డని నిశ్చిత మగుచున్నది.

కావున మనుష్యుడు తన పూర్వజన్మసుకృతవిశేషముచే ప్రాప్తించిన ధనవిద్యాదులవలనఁ బ్రేమత్తుడై మైమఱచి శమదమాదిగుణసంపత్తిగల వ్యక్తివిశేషములను దూషించుచు సత్కర్మ విముఖుడై యుకృత్యముల కలవడి యీ పైవాక్యములను, సదుపదేశములను ఆదరింపక పర

కాంతాపరధనాఽహరణచతురతామాత్ర)సాంశిత్యగర్వితుఁడై సాపముల కొడిగట్టి పుణ్యముల త్రోవ యెటుంగక తా ననుకున్నదియె కర్తవ్య మని యదియు దేశసేవయని దాననే తాను కృతార్థుఁడ నని విజ్ఞప్తిఁగించుచుండేనేని తనకంటె నికృష్టజాతు లనఁబడు పశ్వాదులకంటె ననఁమా ధముడని వాని నేల తలంపగూడదు ?

ఇట్లన్నచో మానవునకుఁ దనయుత్తరగతికి నవశ్యమైన యుత్తమకర్మ యెట్టిది? అట్లాని నిరూపించుకొను సాధన మెద్ది? దానివలనగలుగు ఫలిత మేమి? అరు ప్రశ్నములు సాధారణ ముగ నెవ్వరికైనఁ గలుగకపోవు. ఇందులకు దగు సమాధానము దొలుదొలుతనే మనము నిశ్చయింపఁదగియున్నది. మనపెద్ద లీవిషయమున నీశ్వరస్పృహములగు ప్రకృతిగుణభేదముల ననుసరించి యాసహజభేదములచే మానవజాతి సంతను నాలుగువిధములుగ గుఱుతించి మొదట వర్ణవిభాగమును, దరువాత నాయాతెగలలోని జనులకు వారివారి స్వభావముల కనురూపమైన కర్మవిశేషములను జక్కగఁ బ్రతిపాదించియున్నారు.

వారిలో మొదటి మూడుతెగలజనులకును యథోచితవిధిని నిత్యనైమిత్తికకామ్యములను కర్మభేదములను విధించియున్నారు. అట్టి నియతకర్మలలో “స్నానం సంధ్యా జపో హోమో దేవతానాం చ పూజనమ్ | ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ షట్కర్మాణి దినేదినే ||” స్నానము, (ఇది సర్వకర్మలకు సాధారణముగాన షట్కర్మలయందు పరిగణింపబడదు.) సంధ్య, జపము, హోమము, దేవతాపూజనము, ఆతిథ్యము, వైశ్వదేశము ఇవి నిత్యకర్మలు. శ్రాద్ధాదులలో ప్రత్యాబ్ధికకృత్యముహాలయాదులు నిత్యములు. గృహణాదినిమిత్తకములగు శ్రాద్ధములు నైమిత్తిక ములు. అష్టకశ్రాద్ధాదులు, పక్షమహాలయాదులు, వాజపేయాదులు కామ్యములు. ఇవి కామ్యములైనను “కర్మణ్యే వాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన” (గీ.2-47) అను భగవద్వచ నానుసారము ఫలాభిసంధిపర్జితములై ఈశ్వరార్చనగుణబుద్ధితో ననుష్ఠింపబడిన పక్షమున నవియు “కర్మణ స్సుకృత స్యాహు సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్” (గీ.14-16) అను వచనానుసారముగ ననుష్ఠాతకు సత్త్వశుద్ధిగలిగించి “సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం” (గీ.14-17) అను భగవదుపదేశ ప్రకారము బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనములగుచున్నవి.

అట్టి జ్ఞానమువలన ననఁగా “బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవా న్మాం ప్రసద్యతే | వాసుదేవ స్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః” (గీ. 7-19) అనియు ‘జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్’ (గీ. 7-18) అనియు భగవంతుడు చెప్పిన ప్రకారము కృమముగ నా కామ్యకర్మానుష్ఠానపరుఁడు తాను శుద్ధబుద్ధముక స్వభావమగు పరతత్త్వమను యథార్థము ననుభవించఁగలుగు చున్నాడు. అదియే యతని మానవజన్మముయొక్క పరమప్రయోజనము. దానినే ముక్తియందురు.

మానవుని కర్తవ్యము

కనుకనే “యథాఽఽదర్శ్యే తథాశ్రమి యథాస్వప్నే తథా పితృలోకే | యథాపునరీవ దదృశే తథా గంధర్వలోకే | ఛాయాతపయో రివ బ్రహ్మలోకే” అద్దమునం దెట్టితమన

ముఖము ప్రత్యక్షమగునో యదేతరున సాధన కీలోకమున బ్రహ్మము సాక్షాత్కరించును. స్వప్నమునం దెట్టితీరుగ సాధనములు తెలియఁబడునో సాధకున కట్టితీరుగ స్వర్గమునం దాత్మ సందిగ్ధముగ దెలియఁబడును. నీటియందు ప్రతిబింబ మెట్టితీరున చలించుచు సుస్పష్టముగఁ దెలియదో యదే తీరున గంధర్వలోకమున నాత్మసాక్షాత్కారము స్పష్టము గానేరదు. ఇది యెండు యని యిది నీడయని యెటులదెలియఁబడునో యటులనే బ్రహ్మలోకమున బ్రహ్మ సాక్షాత్కార మగునుగాన భూలోకబ్రహ్మలోకములు యితర (స్వర్గగంధర్వ) లోకములకన్న బ్రహ్మజ్ఞానము గలుగుట కుత్కృష్టస్థానము లని కఠోపనిషత్తు ఘోషించుచున్నది. కాన నీలోకమున దగు దేహము ప్రాప్తించినపుడు పాపకృత్యము లాచరింపక నిత్యనైమిత్తిక కర్మల నాచరించుచు జ్ఞానమునకుఁ దగు బ్రయత్నము చేసి యద్దానిని సంపాదించి మోక్షమును బడయుట మానవ జన్మమునందు జీవుని కర్తవ్యము.

స్వధర్మమవశ్యకర్తవ్యము— అందలి ప్రయోజనము.

కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'స్వధర్మ మపి చావేత్స్య న వికమ్పితు మర్హసి । ధర్మాద్ధి యుద్ధా ఛేద్యోయోన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే' (గీ. 2-81) 'శ్రేయా స్స్వధర్మో విగుణః పర ధర్మాత్స్వినుష్ఠితాత్ । స్వధర్మో నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః' (గీ. 3-35) అని యుద్ధమున కుపదేశించి 'యది హ్వాహం నవర్తేయం జాతు కర్మణ్యతందితః । మమ నర్తాను నర్తస్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వతః' (గీ. 3-28) అనుచోటఁ గర్మవలనఁ దనకు బ్రయోజనము లేకున్నను నేనే కర్మలను జేయునిచో నామార్గమునే యనుసరించి యితరులుగూడఁ గర్మలను బరిత్యజించెదరు. అటులు పరిత్యజించిన నీలోకము లన్నియు నశించిపోవు నని కర్మల నుపదేశించి నీచే నాచరింపఁబడు కర్మలను 'తత్కురుష్వ మదర్పణమ్' (గీ. 9-27) పరమేశ్వరుండు నగు నా కర్మణము జేయుమని యుపదేశించెను. ఈ యుపదేశమువలనఁ దేలిన యాశయమేమి ? సునిరపేక్షులై పరమేశ్వరార్పణముగఁ గర్మల నాచరించుటచేత్తో సంతోకరణము సత్త్వప్రధానమై శ్రీవణాదుల కభిముఖమై శ్రీవణ, మనన, నిధిధ్యాసనములవలన జ్ఞానసిద్ధినిఁ బొంది మోక్షము బొందుదురని యాశయము.

ముక్తివిశేషముల నిరూపణము.

ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి నాలుగు పురుషార్థములయందు మోక్ష ముత్కృష్టమని సర్వమతస్థు లంగీకరించిన విషయమే. అట్టిమోక్ష మనగా నెట్టిది? అను విషయమునందు మాత్రమే యాయామతస్థులకు గల వివాదము. అందు తార్కికులు 'దుఃఖ జన్మప్రవృత్తిదోష మిథ్యాజ్ఞానానామత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయాదపవర్గః' అను గౌతమనూత్రానుసారము దుఃఖము, జన్మము, ప్రవృత్తి, దోషము, మిథ్యాజ్ఞానము అను నీ యిరుదింటిలో గడపటిదగు మిథ్యాజ్ఞానముయొక్క వినాశముచే దోషనాశము, దోషనాశముచే బ్రవృత్తినాశము, నా

నిన్నుత్తి నాశముచే జన్మనాశము నగుననియు, దానివలన దుఃఖనాశమగుననియు, నదియే మోక్ష మనియు, చార్యాకాదినాస్తికులు 'స్వాతంత్ర్య మేవ మోక్షః' స్వాతంత్ర్యమే మోక్షమనియు, వైష్ణవులు "సాయుజ్య మేవ మోక్షః" విష్ణుసన్నిధి కేగి యచట విష్ణుసమానరూపభావలై తత్త్వస్థితియందు నివసించి లక్ష్యాత్మలింగితవత్త్వస్థలత్వమూహితీయు బరిత్యజించి యితరభోగముల నన్నిటి ననుభవించుచు వైకంఠమునందు శాశ్వతముగ నుండుటయే మోక్షమనియు, మోక్షమతస్థులు జీవులలో కొందరు ముక్తజీవులనియు గొందరు బద్ధజీవులనియు నందు బద్ధజీవులైపుడు బద్ధులే, ముక్తజీవులైపుడు ముక్తులేయనియు, చారు ముక్తియందు వైషమ్యముగలిగి యుండుననియు, మోక్షము సర్వోత్కృష్టమనియు జెప్పెనరు. పారు వీరననేల సర్వముమోక్ష ముత్కృష్టమని యంగీకరింతురు. ఇట్టి మోక్షము సాధింపవలయు ననిన సర్వకామములను ధర్మమునెడి పురుషార్థమున కుపయోగించుచు ఫలమునందిచ్చలేని వారై యీశ్వరార్పణముగఁ గర్మలుచేయుచు వేదాంతశ్రవణ మొనర్పవలయును. అట్టిశ్రవణ మున కాటపట్టుపనివత్తులే. అట్టి యుపనిషదర్థమునే కురుపాంశవ యుద్ధపౌరంభసమయమున గురుభ్రాతృపితృపుత్రాదుల వధ నూహించి శోకమోహములచేత నితీకర్తవ్యతాజ్ఞానవిమూఢుఁ డగు నర్జునునకు జ్ఞానోపదేశము చేసినఁగాని యజ్ఞానమువలనఁ బ్రాప్తించిన శోకమోహములు పోఁజాలవని కృష్ణపరమాత్మ లోకముకొఱకు నర్జునునకు జ్ఞానము నుపదేశించెను. ఆయుపదేశ వాక్యములే భగవద్గీతలను పేరఁ బ్రఖ్యాతములై యున్నవి. కాన నీభగవద్గీతలుపనిషత్సారమును బోధించుటచేత నాపచారికముగ నుపనిషత్తులనబడునని ప్రతియధ్యాయాంతమున "భగవద్గీతా సూపనిషత్సు" అని శ్రీవేదవ్యాసమహర్షి వ్రాసెను.

శ్రీభగవద్గీత "తత్త్వమసి" అను మహావాక్యార్థబోధకము.

ఉపనిషత్తు లన్నియు జీవబ్రహ్మైక్యము నెటులు బోధించునో యటులే భగవద్గీతలుగూడ జీవబ్రహ్మైక్యమును బోధించుచున్నవి. అది యెట్లనిన నుపనిషత్తులందు జీవబ్రహ్మైక్యమును బోధించునవి "తత్త్వమసి" "అహం బ్రహ్మస్మి" "అయమాత్మా బ్రహ్మ" "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" అనునవి మొదలుగా గల మహావాక్యములు. అందు 'తత్త్వమసి' అను మహావాక్యము 'తత్', 'త్వం', 'అసి' అను మూడుపదములు గలది. అందు 'తత్' అనుపదము పరమాత్మను బోధించును. 'త్వం' అనుపదము జీవాత్మను బోధించును. 'అసి' అనుపదము జీవబ్రహ్మల కైక్యమును బోధించును. అదేతీరున భగవద్గీత పదునెనిది యధ్యాయములు గలది. పదునెనిదియధ్యాయ ములను మూడుభాగములు చేసిన నొక్కొక్కభాగమున కారారధ్యాయములు. అనగా భగవద్గీత మూడుపట్కములుగా విభజింపదగినది. పట్క మనగా నారధ్యాయములు. అందున మొదటిపట్కము "న జాయతే మియతే వా కదాచిత్" (గీ.2-20) 'దేహీ నిత్య మవధ్యోయం' (గీ.2-30) 'వేదావినాశిం నిత్యం' (గీ.2-21) 'అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయం' (గీ.2-24)

ఇత్యాదివాక్యములచే జీవస్వరూపమును బోధించుచున్నది. రెండవపట్కము 'అహం సర్వస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా' (గీ.7-6) "మయిసర్వమిదం ప్రోతం నూతే మణి గణా ఇవ" (గీ.7-7) "అహమాద్వర్తి భూతానాం" (గీ.) "అహ మాత్మా గుడాకేశ" (గీ.10-20) ఇత్యాది వాక్యములచే పరమాత్మస్వరూపమును బోధించుచున్నది. మూడవపట్కము 'క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి' (గీ.12-9) "మమైవాంశో జీవలోకే" (గీ.15-7) "తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరం" (గీ.) ఇత్యాది వాక్యములచే జీవబ్రహ్మల యశేద మును బోధించును. కాన భగవద్గీత "తత్త్వమసి" అను మహావాక్య సమానార్థకము. ఇట్లు శ్లోకార్థమునే బోధించుటచే "భగవద్గీతాసూపనిషత్సు" అని యధ్యాయంతమున నుడువుట సమంజసముగానే యున్నది.

భగవద్గీత సర్వశాస్త్రసమ్మతము

మఱియు వేదములం దచ్చటచ్చట బ్రహ్మత్వైక్యజ్ఞానమునకుఁ గారణముగు భక్తియోగము, అట్టి భక్తియోగమునకుఁ గారణముగు కర్మయోగమును అచ్చటచ్చట విశకలితముగ వర్ణించఁబడెను. అట్టివాక్యముల ననుసరించియే పఠంజలి భక్తియోగము ప్రధానముగాగల యోగసూత్రములను, అట్టి వేదవాక్యముల ననుసరించియే జై మినిమహర్షి కర్మయోగము ప్రధానముగాగల మీమాంసాశాస్త్రమును రచించియుండిరి. శ్రీ వేదవ్యాసమహర్షి యుపనిషత్తుల ప్రధానతాత్పర్య విషయముగు జీవబ్రహ్మైక్యము నుపనిషత్తు లేవిధముగ బోధించునో యారీతిని దెలుపుటకు నాలు గధ్యాయములుగల యుత్తరమీమాంసాశాస్త్రమును (బ్రహ్మసూత్రములను) రచించి యుండెను. కురుపాండవయుద్ధప్రారంభసమయమున శ్రీకృష్ణునిచే నర్జునున కుపదేశింపఁ బడిన సర్వశాస్త్రసారభూతములగు భగవద్గీతలయందు జీవస్వరూపమును నిర్ధారణచేయుచు జ్ఞానోత్పత్తికి మొదటిసోపానముగు కర్మయోగమును మొదటిపట్కమునందును, రెండవసోపానముగు భక్తియోగమును రెండవపట్కమునందును, పరమపురుషార్థముగు మోక్షమునకు ప్రధాన ప్రయోజనముగు జ్ఞానయోగమును మూడవపట్కమునందును వర్ణించుటచే భగవద్గీతాశాస్త్రము శ్రుతి, పూర్వమీమాంస, సోత్తరమీమాంస, యోగశాస్త్రసార మగుటంబట్టి జ్ఞానపున కత్యంతాదరణీయమని ప్రత్యేకము వ్రాయ నవసరములేదు.

జాతులు జన్మసిద్ధములు.

మఱియు వ్యవహారమునందు నిరుద్యోగసమస్య లేకుండగ మానవులు జీవించునట్లుల "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః" (గీ.4-13) అనునది మొదలుగాగల స్థలము లయందు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రాది జాతివిభాగమును, తత్తజ్జాతుల కనురూప ముగ వృత్తికర్మవిభాగమునుఁ బ్రత్యేకముగ నిందు జెప్పటవలన గీతాశాస్త్రము సర్వులకు నాదరణీయము. దీని ననుసరించి వర్తించినయెడల నిరుద్యోగసమస్యకు నేదేశమునను దావుండదు.

భగవద్గీతలయందు జాతులు జన్మసిద్ధములే యని చెప్పబడినంతమాత్రమున నిరుద్యోగ సమస్య దొలగిపోవునా?

జాతులు జన్మసిద్ధమును సీభగవదుద్దేశముయొక్క సత్యమును గ్రహించియు, ప్రాచీనభారతీయుల యీ వర్ణవిభాగముయొక్క మూలము నెఱింగియు నా యీ వర్ణములవారికి విధంపఁబడిన కర్మలు తత్తజ్జాతుల కనురూపము లను యథార్థము నెఱింగియు నుండు మానవులలో వృత్తికర్మవిషయకమగు వివాదము పుట్టుట కెట్టియెడల నవకాశముండదు.

అట్లుకాక కేవలము వారివారి కర్మలను బట్టియే జాతులేర్పడిన వనినచో దత్తత్కర్మ విషయమున మానవులలో బోటీలును దన్మూలములైన కలహములును, దన్మూలమున నృణాకాలక్షేపమును దానిచే నుభయలోక భ్రంశమును దప్ప మరి యేప్రయోజనము నుండదు.

వృత్తికర్మలయెడ సమానాధికారము సర్వమానవసహజ మని తలంచు మానవులకు మాంస శకలమునెడ సమానాపేక్షగల శ్యేనములకుంబోలె గొందర కశక్యకార్యకరణపరతము గొందఱకు బరస్పరవిరోధమును గొందఱకు స్వల్పాల్పఫలమును నను సీలాటియభీష్టప్రాప్తి వైకల్యములే సంప్రాప్తములై లోకమర్యాద సంపూర్ణముగ చెల్లాచెదరగుట తప్పదు. కనుకనే ధర్మప్రభావము నెరింగినవెద్దలు సర్వజ్ఞుండు సీశ్వరునిచే లోకానుగ్రహబుద్ధితో సృజంపబడిన భగవతియగు నేక మాత నాశ్రయించి తదుపదేశమునఁ దత్సృజులై యీవర్ణవిభాగమును గావించెననుట నిక్కము.

ఈనిక్క మెఱింగిన మహర్షి తనమహాభారతమున ధర్మశబ్దిర్యచనముచేయుచు “ఘాతాధర్మ ఇత్యాహుర్ధర్మో ధారయతే ప్రజాః” అని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాడు. ప్రజాధారణ సమర్థమైన యీభారతీయధర్మమును దొల్లింటి రాజులును, బ్రజలును సమానగౌరవముతో బాటించుచు వచ్చిండుననే పిమ్మట నెన్నివిస్తవములువచ్చినను సీభారతజాతి నిరుద్యోగసమస్యలకు బాల్పడకయు దన సహజస్వభావమును గోల్పోనకయు నిలిచి యున్నది. ఇట్టి సహజముచు, సత్యమును, ధార్మికమునైన వర్ణాశ్రమ విభాగరూప స్వజాతీయధర్మముయొక్క పటుతరశక్తిని గను నింపక నేటిదుర్వివేక దుస్సంస్కార, దురాచార, దుర్వివాద, దుర్వేష, దుర్భాషా దోషమాపితులగు హైందవులు తమ పతనమునకుఁ దామే గోయిద్రవ్యకొనుట శోచనీయము. కావుననే బ్రహ్మ స్వరూపుండగు వశిష్టమహర్షి స్నాతక ధర్మములలో ‘నష్టేచ్ఛభాషాం శిక్షేత’ అని మున్నెన్నడో నీయపభాషాశిక్షణమును నిషేధించియున్నాడు.

కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ పరంతప! కర్తాణి ప్రివిభక్తాని స్వభావప్రభవై గ్నుజైః” (గీ-18-41) ఈజన్మమందు ఫలదానము కొఱ కభివృద్ధిమైన పూర్వజన్మకర్మసంస్కారమే స్వభావము. అదియే కారణముగా గల సత్త్వరజస్తమోగుణంబు లచేతనే బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య శూద్రులకు శమదమాదికర్మలు వెట్వేరుగా చెప్పబడెనని శామోదమ స్తప శ్వాచం త్కెంతిరార్జవ మేవచ, జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తి క్యం బ్రహ్మకర్మస్వభా

వజం" (గీ-18-42) శమ, దమ, శౌచ, శాంతి, ఋజుభావ, జ్ఞాన, విజ్ఞానాస్తికతలు బ్రాహ్మణు నకును, "శౌర్యం తేజో ధృతి ద్వాత్వం యుద్ధే చాఽభ్యసలాయనం, దాన మిశ్వరభావశ్చ తౌత్రం కర్మ స్వభావజమ్" (గీ 18-43) శౌర్యము, ప్రాగల్భ్యము, ధారణయు, దత్తత్వము, హతా త్సంప్రాప్తమయిన కార్యమందు మోహము లేకుండగ బ్రవర్తించుట, యుద్ధమందు వెనుకకుఁ దిరుగకుండ నిలిచియుండుట, సత్పాత్ర ప్రాప్తించినపుడు ముక్తహస్తం డగుట, తనకుండు ప్రభు శక్తిని ప్రకటించుట, అను నీకర్మలు తత్త్రియనకును, "శృషిగారత్వవాణిజ్యం వైశ్యం కర్మ స్వభావజమ్" (గీ. 18-44) వ్యవసాయము జేయుట, గోవులను రక్షించుట, వర్తకము చేయుట, అనునవి వైశ్యునకును, 'పరిచర్యాశ్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్' (గీ. 18-44) బ్రాహ్మణ తత్త్రియవైశ్యులకు శుశూప్త శూద్రునకును, తమ తమ స్వభావప్రాప్తము లైన కర్మ లని వేత్త్యేఱుగాఁ జెప్పి 'స్వే స్వే కర్మ ణ్యభిరత స్సంసిద్ధిం లభతే సరః' (గీ. 18-45) తన తన కర్మలయందనఁగా స్వధర్మమునం దభిరతుఁడైన మానవుడు జ్ఞాననిష్ఠారూపసంసిద్ధిని బడయు ననియు 'స్వకర్మనిరత సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛ్రుణు' (గీ. 18-45) తన కర్మలయందాసక్తుఁడై చరించు మానవుఁ డేతరుగ సిద్ధిని బొందునో జెప్పెద విను మని 'యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్ | స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః' (గీ. 18-41) యెవనివలన సమస్త భూతములు జనించుచున్నవో, యెవనిచే నీప్రపంచమంతయు వ్యాపించి యుండెనో అట్టి పరాత్పరుని తన జాతినీధమగు కర్మలచేఁ బూజించి మానవుఁడు జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యతను పొందుననియు, 'శ్రేయా స్స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్, స్వభావ నియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్' (గీ. 18-47) లెస్సగు ననుష్ఠింపఁబడిన నితరజాతికర్మ కన్న కొంత గుణలోపము గలదైనను తన తన జాతినీధమగు కర్మయే శ్రేష్ఠమయినది. పూర్వ కర్మానుసారము ప్రాప్తించిన తన జాతిస్వభావమున కనురూపంబుగ బ్రాప్తించిన శాస్త్రనియత మగు కర్మ నాచరించువాఁడు పాపమునుఁ పొందనేర డనియు 'సహజం కర్మ కొంతేయ! సదోష మపి న త్యజేత్, సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమే నాగ్ని రివాప్యతాః' (గీ. 18-48) అగ్ని ధూమముచే నావరింపఁబడినటుల సర్వకర్మలు దోషములచే నావరింపఁబడి యుండుటచేత పూర్వకర్మసంస్కారమువలన ప్రాప్తించిన తన జాతికి తగు కర్మ దోషయుక్తమయినను బరిత్యజింపగూడదనియు భగవంతుఁ డీగీతలయం దుపదేశించుటచే 'జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయః' అనునట్లు జాతి జన్మసిద్ధమని స్పష్టపడుటయే గాక యాయా జాతికి దగు కర్మలుకూడ ప్రత్యేక ముగ నుపదిష్టములైనందున నీధారతధర్మములందు నిరుద్యోగసమస్యకు (వృత్తస్వభావమునకు) తావు లేననుట నిర్వివాదాంశము.

మఱియుఁ దమ జాతిధర్మంబుల ననుష్ఠించుటచే నంతఃకరణము శుద్ధమై మానవజన్మకు పరమార్థమైన జీవబ్రహ్మైక్యజ్ఞానము కలుగు నను సత్యమును బ్రకటించుటచే భగవద్గీత సర్వ లకును మోక్షోపాయమును జక్కగా బ్రదర్శించిన వ్యాప గ్రంథ మని నిర్ణయింపఁదగి యున్నది.

భగవద్గీత సర్వులకు సమాదరణీయమని మేము చెప్పటయే కాదు. ఇప్పటికే యీ పవిత్రగ్రంథము పాఠీనులగు శంకర, రామానుజప్రభృతి వివిధమతాచార్యులకును, నేటి పాశ్చాత్య విద్యాసంపన్నులగు ప్రాచ్యపండితులకును, బాశ్చాత్యవిద్వాంసులకును నిత్యపఠనప్రచనవిషయమై వారివారి దేశకాలములకును, దత్త తస్మాదరములకును, దత్తద్బుద్ధివైశిష్యమునకును ననురూపములగు భావముల నుత్పన్నము జేయుచు నెల్లరిచేఁ బరమప్రమాణముగ గ్రహింపబడుచున్నది.

ఇట్టిస్థితి భగవద్గీతయొక్క యసాధారణమహిమను వెల్లడించునదియే యైనను ఇందరకిన్నివిధముల యభిప్రాయములను దోషించు సీగ్రంథమునిజములలో నేదైన నొక నియతాభిప్రాయము గలది యగునా ? కాదా ? అను సంశయమున కాస్పదమగుచున్నది.

భగవద్గీతను గూర్చి పూర్వులు.

“సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః । పార్థో వత్స సుధీ రోభీక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్ ” అని బహువిధములఁ బ్రశంసించి యుండిరి. ఈ గీతామృతముపనిషత్తులను గోవులనుండి యర్జునుని దూడగాఁగొని శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు తానుస్వయముగ దోగ్ధయై సుధీజనముయొక్క యుపభోగముకొరకును, వారి జననజరామరణ శోకాద్యాధ్యాత్మిక తీవ్ర వ్యాధినివారణముకొఱకును బిడికి యిచ్చిన మహామహిమగల దుగ్ధమగునేని చానిని వికృతార్థగ్రహణవిషదోషనూషితము గావించి తమ యనుయాయులకొసంగినచో నీవ్యాఖ్యాతలును, విమర్శకులును, వారి భవరోగశాంతికిఁగాక తద్విరుద్ధమైన దురంత దుర్విషహ సన్నిపాతోత్పత్తికి గారకులై తత్సాఫలము ననుభవించు వారలగుచున్నారు.

శ్రీమదవైతభాష్యకారులు తమ భాష్యరచనకుఁబూర్వమే యీ మహాగ్రంథమున కిట్టి దోషమునాపాదించు కొన్ని వ్యాఖ్యానము లున్నట్లు తమ భాష్యమునందే సూచించియుండిరి. తరువాతగూడ ననేక వాఖ్యానములు పుట్టినవనుట మన మెఱుంగుదుము. కొంతవరకు శ్రుతి స్మృతిసంప్రదాయము వీడఁగూడదను నియమమే ప్రధానముగాఁగల పాఠీనవిద్వాంసులు వ్యాఖ్యానములు భక్తి, జ్ఞాన, కర్మయోగములలో నేదేని యొక్కదానినిఁ బ్రధానీకరించు నుద్దేశముతోఁబుట్టినవి. గావునను నవి యుపాయోపేయములలో దేనికైన నొకదానికి సుసంబద్ధములై యుండినందునను వానివలనఁగలుగు నుపదేశమంతగాఁ బాటించవలసినది కాఁజాలదు.

అదియెట్లున ? శ్రీభగవత్పాదులు మోక్షమునకు సాక్షాత్సాధనము జ్ఞానయొక్కటియే యని సిద్ధాంతీకరించి యట్టి యాజ్ఞానమునకు భక్తియోగ, కర్మయోగము లుపాయభూతములుగా నంగీకరించిరి. ఇదియే “తత్తు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రా త్కేవలాధర్మా ద్భవతి” అట్టిమోక్షము సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రాధర్మమువలననే పొందెను. అని స్వసిద్ధాంతమును వెల్లడించుటకుఁ గారణము, “జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాంక్షయా త్సాపస్య కర్మణః” అను పాఠీననియమావళి ననుసరించి వారి యా సిద్ధాంతమే మిక్కిలి

సమంజసముగ నున్నది. నిత్యమై మిత్తి కాదివిహితకర్మచాలము చిత్తశుద్ధికిని, నది జ్ఞానోత్పత్తికిని సాధనమగుననుట భగవన్మతమే యగునని గీతలలోని “కర్మణస్సుకృత స్వాము స్సాత్వికం నిర్మలం ఫలం” (గీ. 14-16) “సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం” (గీ. 14-17) “జ్ఞానీ త్యాత్మైకవ మే మతమ్” (గీ. 7-18) అను భగవద్వచనములవలననే స్పష్టమగుచున్నది. దీనిని సహింపని కర్మవాదులు పూర్వోత్తరభావ్యములైన యీ కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము ననగా యాగపద్యావస్థతోఁ గూడిన సమప్రాధాన్యము నిచ్చి తదనురూపముగ నీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేసియుండిరి.

ఇట్లే భగవంతుడు “చతుర్విధా భజన్తే మాంజనా స్సుకృతినోఽర్జున! ఆర్తో జిజ్ఞాసు ర్థాగ్గీ జ్ఞానీచ భరత్వథ!” (గీ. 7-16) అనుశ్లోకమునందు ‘సుకృతినః’ అనుటచే కృతపుణ్యులైనవారికే తన భక్తిసాధ్యమనియు, నదియు ఆర్త, జిజ్ఞా, స్వార్థాగ్గీజ్ఞానులనెడు పరస్పర విశిష్టహృదయులగు నాలుగు తెగల భక్తులయొక్క నాలుగువిధములగు పరమేశ్వర విషయక హర్ద్యప్రీతిభేదములచే నొప్పు చున్నదనియు జెప్పి యట్టి భక్తిచే గలుగు ఫలితమును “మచ్ఛిత్తా మద్గతప్రాణాః” (నాయందే చిత్తముకలవారలై, నన్న బొందిన ప్రాణములు గలవారై) (గీ. 10-9) అను పదియవయధ్యాయ మందలి తొమ్మిదవ శ్లోకముతో దొరకొని ప్రీతిపూర్వకముగ సతతముక్తులై తన్నుభజించు వారికి దేనిచే తన్ను బొందగలుగుదురో అట్టిబుద్ధియోగము నిత్తునని చెప్పుటయేకాక స్పష్టవచనముతో బుద్ధియోగశబ్దార్థమును వివరించువాడై యీ క్రిందిశ్లోకము అనగా “తేషా మేవానుకంపార్థ మహా మజ్ఞానజం తమః! నాశయా మ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా” (గీ. 10-11) అను శ్లోకమును జెప్పియున్నాడు. అట్టి భక్తులయందలి పరమకారుణ్యముతో నాత్మస్వరూపమున నున్న నేను వారి యజ్ఞానజనితమగు తమస్సును ప్రకాశమానమగు జ్ఞానదీపముచే నశింపఁజేయుదునని స్పష్టముగ జెప్పియున్నాడు. ఇందువలన భక్తియొక్క ప్రభమావతరణము స్త్రీశూద్రాదిజాతులకు ననగా నజ్ఞానులకు సయితము గలిగి కృమకృమముగ దాని మూలమున నీశ్వరానుగ్రహము ప్రవృద్ధమై యాయనుగ్రహమున జ్ఞానోత్పత్తియై దానిచే నజ్ఞానతమోనాశనమగునని చెప్పియున్నాడు.

మఱియు “భక్త్యా మా మభిజానాతి యావాన్య శాస్త్రి తత్త్వతః” (గీ. 18-55) అని యనుటవలన భగవంతుని స్వరూపజ్ఞానమునకు భక్తియనునది యొకసాధనమనియు, వెంటనే “తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరం” (గీ. 18-55) అనుటవలన పరమేశ్వరస్వరూప జ్ఞానానంతరమే తత్వః భూతమైన మోక్షరూపమగు నవిద్యానివృత్తిపూర్వక బ్రహ్మప్రాప్తియనియు భగవంతుఁడణ్ణోపించినట్లై నది. ఇందుచే కర్మజ్ఞానవైరాగ్యములు భక్తికిసాధనములను విశిష్టా ద్వైతసిద్ధాంతముకంటే కర్మ, భక్తి, వైరాగ్యములే జ్ఞానమునకు సాధనములను నద్వైతాచార్య సిద్ధాంతము భగవన్మతమనుట నెల్లరు గ్రహింపదగిన విషయము.

సంస్కరణ విమర్శనము.

ఇది యిట్లుండ నేటి నవీనవ్యాఖ్యాతలు తమ జాతీయతాప్రభావనముకొరకు, ప్రాకృత జనసంస్కృతానాథమో భగవద్గీతాగ్రంథమునందలి “చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం” (గీ. 4-13)

“విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని, శుని చైవ శ్వపాకే చ పంకితా స్సచురగ్నినః” (గీ. 5-18) ఇంకను విచారించుమేని “ప్రజన శ్చాప్తి కందర్వః” (గీ. 10-28) అను నిత్యాదిగా గల శ్లోకములకు యథామతిః దమకుఁ దోచిన దుర్థావలంబనభ్రాంతిచే పాతప్రచనంబు లకఁగడంగియు వ్యాఖ్యానవిమర్శనములు వ్రాసి ప్రకటించియు వివాహవిచ్ఛేదాస్పృశ్యదేవా లయప్రవేశన ప్రాధావివాహ వితంతూద్యాహాదులైన స్వాభిమతసంఘసంస్కారములకు జనులను నిరంతరము ప్రేరేపించుచున్నారు. వారిమతములో భగవదుద్దిష్టమైన కర్మ యీ యుక్తసంస్కారాదికర్మయే. వారిదృష్టి కీగీతాశాస్త్రము శ్రుతిస్మృత్యాదిప్రాచీనశాస్త్రసాపేక్షముగాక తమవలె నూత్నసంప్రదాయ సంస్కారప్రతిపాదనము కొఱకు స్వతంత్రబుద్ధితో బుద్ధానతారమునకు ముందే యతని పురోమార్గమునుజక్కఁజేయుటకు బుట్టిన యొకానొక సహజజ్ఞానసంపన్నుడగు గొల్లపిల్లవానిచే రచింపఁబడిన గ్రంథవిశేషమైయున్నది. గ్రంథకర్త యీకారణముచే సర్వజ్ఞఁ డనుట కాస్తికులకంటె నాస్తికులకే యెక్కువ యవకాశము చిక్కినది. ఏలయన? రమారమి యిరువదియైదువందలసంవత్సరములకు ముందు జన్మించిన బుద్ధభగవానుని కార్యక్రమ మునేకాక తరువాత నింతకాలమున కవతరించిన తమవంటి మహాశయులయొక్క మహత్తరకార్యక్రమమును గూడ సంతటి పూర్వకాలముననే తన భవిష్యద్జ్ఞానపాటవముతో గురితించియే తాదృశగ్రంథనిర్మాణము గావించు మహాప్రజ్ఞ సర్వజ్ఞశేఖరునకుఁ గాక యితరుల కేలగులుగునని వారి యాశయము. ఎట్లై ననేమి? శ్రీకృష్ణుడుసాక్షాత్పరమేశ్వరుండుని తత్సర్వజ్ఞతను గొనియా డుచుండు సనాతనులవలె వీరు నతని నేకారణమున నైననేమి తాదృశగౌరవముతోఁ గొనియాడు టొక్కటి మాత్రము శ్లాఘ్యతరమైన కృత్యమే.

గీతారహస్య విమర్శనము.

సరి ఇదియంతయు నిట్లుండనిచ్చి ప్రఖ్యాతదేశనాయకులగు శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. కీ.శే. లోక మాన్య బాలగంగాధర తిలక్ మహాశయులు వారి గీతారహస్యములో శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. ౧౧౦౮ శ్రీభగవద్వాక్యముల భాష్యమును వివరముగాఁగొని దొరలించిన కొన్ని యనుపేక్ష్యములగు దూషణవాక్యములను సయిత ముపేక్షించి ముఖ్యాంశముల విచారితము.

భారతయుద్ధారంభదివసమున నుభయ పక్షముల వారును సన్నాహముతోఁ గురుక్షేత్రము బ్రవేశించినవిమ్మట తత్కార్యక్రమమును గూర్చి కథకుడైన సంజయు నుద్దేశించి ధృతరాష్ట్రుఁ డడిగిన “ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే” (గీ. 1-1) ఇత్యాదిగాఁగల ప్రశ్నశ్లోకములతో గీతాగ్రంథ మారంభమగుచున్నది. ప్రతిపక్షసైన్యమును దాని బలీయస్త్వమునకు వెఱఁగుబడి గగ్గోలుదెరివిన కౌరవనాయకుని స్వపక్షప్రోత్సాహవాక్యములతో విషయమూరంభింపబడినది. దుర్యోధనుఁడుతన దురభిమాన, కామ, కోభ, లోభ, మద మాపితుండై మాయోపాయమున దాను బడసిన పరస్వ త్వమును రక్షించుకొను ప్రయత్నముతోఁ దనపాపమున కనురూపముగు నస్థానశంకాసంకులహృద

యుడై యేదేదియో మాటలాడి తన యజ్ఞానమునకుఁ దగినట్లు పరవిధ్యంసనార్థము భీష్మద్రోణాదులగు బెద్దలు తాత్కాలికముగఁ జూపిన యుత్సాహమునకు నుప్పొంగి యంతటితో స్వస్థుడయ్యెను.

గీతలపదునాఱవ యధ్యాయములో శ్రీకృష్ణుడర్జునునకుఁ జెప్పిన యాసురసంపదభిజాతుల లక్షణములన్నియు నేకొదువయు లేకుండగ సరిపోయినవాఁడు దుర్యోధనుండును వానియనుచురులు నై యున్నారు. పైలక్షణములన్నియు భగవంతుఁడర్జునునకుఁ దత్ప్రీతిపక్షస్వరూపనిరూపణముకొఱకే చెప్పియున్నాఁడనుట నిక్కము. ఈసలమున మొట్టమొదటనే దైవసంపదభిజాతుల పవిత్రగుణములను వర్ణించి “మాశుచ స్సంపదం దైవమభిజాతోసి పాండవ!” (గీ. 16-5) అని తానెవ్వని యసాధారణభక్తిశ్రద్ధలకుఁలాంగి సారథ్యముచేయఁగడంగెనో యా శోతయగు నర్జునుని యొక్క యుగదదుపలక్షితన్యాయమున నతని సోదరాదులయొక్కయు నుత్తమపరీకృతిని ముందుగానే వర్ణించియున్నాడు. దీనివలన ధర్మైకరతులగు తన భక్తులకే తాను సమయమునఁ దోల్పుడును నను స్వాభిప్రాయమును భగవంతుఁడు స్పష్టపరచినట్లై నది.

“అభయం సత్త్వసంశుద్ధిః” (గీ. 16-1) ఇత్యాదిగాగల దైవసంపద్యోగ్యములైన మహాగుణములుగల గణానాయకుఁడగు నర్జునుఁడుస్వపక్షపై న్యముఖమున నిలిచి యభయసేనామధ్యమునకుఁ దన తేరు బోనిమ్మనియు, నందు ప్రతిపక్షవీరులలో నెవ్వరెవ్వరు నకలజగద్విజేతయగు తన్ను మార్కొన నువ్విఘ్నరుచున్నారో, లేక, తనలో యుద్ధముచేయఁదగిన యోధపుంగవులెవరో చూతుననియు చెప్పినవిమ్మట భక్తవత్సలుఁడగు భగవంతుఁడు నిశ్చింకముగ నారథమునచ్చటకుఁ దోలి “ఉవాచ పార్థ! పత్యైతా న్నమవేతాన్కు రూఢా” (గీ. 1-25) అని పలికి శిష్యునకు మొదటిసంశయము నావిర్భవించజేసి విషయమునెదుట నిలిపి సిద్ధాంతావబోధమునకుఁ దగు నవకాశము వెదుకు నాచార్యునట్లు తానె వినోదముచూచుచు వానివలె నూరకుండెను.

అంతట తన యుద్దేశానుసారముగ నుభయపక్షములయందున్న పితృపితౄమహాచార్య మాతులశ్వశురాదులగు పూజ్యులను, సుహృద్భ్రాతృదులగు వయస్యులను, పుత్రపౌత్రాదులగు వాత్సల్యస్థానభూతులను, పరాధీనజీవనులగు నానాదేశపై నికులను జూచియు తన జగత్ప్రఖ్యాత విక్రమమును ససాధారణసంపత్తిని నొక్కమారుస్మరించుకొనినంత మాత్రమునఁ దనబుద్ధియందు వారి విషయమై తోచిన ఘోరతరాపదను దలంచియు, మఱియు నవధ్యులును విఖ్యాతయోధులు నగు ప్రతిపక్షసేనానుల వీర్యవిక్రమములు దలంచికొనినమాత్రమున దోచు స్వపక్షవీరుల వినాశమును భావించియు నొకవంక తల్లడమును, నొకవంకదయయు, నొకవంకపశ్చాత్తాపమును గలిగి వీరపురుషోచితమైన యుత్సాహము పడలి కరుణారసమునకు మూలమైన శోకము పొంగి పొరులుచుండ యుద్ధమునందును దన్ములమైన విజయమందును, పానంగలుగఁబోవు నిహపరసుఖములందును గాఢతరమైన విరక్తి పొడమి నిర్విణ్ణుడై కర్తవ్యము దోషఁగ కొంతసేపు భగవంతునితో దన దుఃఖితినిగూర్చి యేమేమియో యంగలార్చి తుదకాయుద్ధము తన యజ్ఞాన

ముచే సంప్రాప్తమైనదనియు, నందుకుఁగేవలము కుక్షింభరిత్యము దప్ప వేటొందు కారణము లేదనియు నింతటను జరిపి దానికి ఫలితముగ ననుభవింపఁబోవు సామ్రాజ్యసుఖవాంఛలకంటె నొందు పాపిష్ఠములైన సుఖవాంఛలు లేవనియుఁ బలికి యంతటితో ధనుర్భాద్రాదుల నేలవైచి రథముపై శోకసంవిగ్నమానసుడై కూరుచుండెను.

దీనివలన నర్జునుని హృదయములోఁ గలిగిన యుద్ధవైరాగ్యమునకు హేతువులెవ్వయో గ్రంథకర్త మనకు విశదపరచినట్లే యున్నది. ఏమన? నేటి సాధారణజనులవలెనే యర్జునుడు దానంత సత్సంస్కారశోభితుడైనను దనకుఁ బ్రాప్తించిన యుద్ధరూపమగు నీకర్మవిశేషము తన ప్రతిబక్షనాయకునకువలెనే తమకును గల రాజ్యత్పవ్యయే కారణముగాఁ గలిగినది.

ఈతృష్ణానల ముభయపక్షములలో నేప్రధాననాయకుని హృదయమునందు శాంతించినను నీహూరతరమైన యాపద శాంతించునదియే కదా! యనియే యతని కాకస్మికముగ నప్పుడు తోచినభావము. దయాళువును, సాత్వికుఁడును, ధర్మైకరతుఁడును, వైరాగ్యశాలియు వైన యర్జునునివంటి యత్తమ కథానాయకునకుఁ బ్రకృతమున కనురూపముగ గలుగవలసిన దిట్టి భావమే. మఱియు సాధారణధర్మశాస్త్రోక్తివిదునకు నయితము నింతకంటె నధికముగ నప్పటి దశలో కలుగబోవు భావాంతరమును నుండదు.

భగవద్దీత కర్మయోగమును మాత్రమే బోధించుచున్నదను తిలక్ మహాశయుని సిద్ధాంతమే భగవద్గీతమైనచో స్మార్తకర్మముకన్న శ్రౌతకర్మయే యుత్కృష్టమగుటంజేసి యందరలను జరిపి యల్పసంఖ్యాకులచే స్మార్తకర్మ జేయించుటకన్న వైదికధర్మానుష్ఠాన రూప కర్మాచరణమే శ్రేయస్కరమని నాభగవంతు డర్జునునకుఁ దత్పూర్వమే కలిగియున్న తృష్ణానిరసనమును సహాయముగాఁగొని యతని యుద్ధవైముఖ్యమును బెంపొందించి తన్ను బుద్ధిసవచ్చునిగా నైకొనిన యధిష్ఠితునకు శాంతిఁజెప్పి యతనిని సహజరకళత్రపుత్రోపరిచారకముగఁ దొల్లింటి ద్వైతవనమునకో కాదేని విరాటనగరమునకో సాగనంపి తాను తన దారుకసారధికమగు రథమున ద్వారకకుపోవలసియే యుండునుగదా.

లేక తృష్ణాత్యాగరూపమయిన యీవైరాగ్యము మోక్షసాధనము కాదనియయినను భగవంతుఁడొకచోట నిరూపించియైన యుండవలెను, అట్లేచ్చటను కానరాదు. రాగద్వేషములు పరమశత్రువులనియు పాపిష్ఠములైన కామకోపలోభములు నరకద్వారములనియు భగవంతుఁడు పలుమారు చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లుచుచే శ్రీకృష్ణభగవానుని హృదయమున నొక యర్జునునకే గాక సకల జనసామాన్యమునకు నయితము వైరాగ్యము శ్రేయస్సాధనమను బలవత్తరాభిప్రాయము గలదని యాగీతలయం దెచ్చట జూచినను గానించుచున్నది.

ఇది యేమిచిత్రిము! అర్జునుని యీవైరాగ్యమును గూర్చి భగవంతుడు శ్లాఘించుటకు మాత్రుగా దానికి కశ్యపమని పేరిడి అది వివరముననుసరితమనియు, ననార్యజాప్తమనియు, నస్వర్గ్యమనియు

నకీర్తికరమనియు, నట్టి వైరాగ్యము నవలంబించుకొనిన నీవు క్షీణనదృశుడవనియు, నట్టి క్షే-
బ్యము నీకుఁ దగదు కావున ఊద్రమైన యాహృదయచార్బల్యమును వదలి యుద్ధమున కభిముఖుఁ
డవు కమ్మని భగవంతు డతనిని నిందాపూర్వకముగఁ బోత్సహించుచున్నాఁడు.

ఇట్టి భగవద్వచనములకుఁ గారణమైనది (1) నిజములో జగదీశ్వరుడనని చెప్పుకొనిన
యతని హృదయమునందుగల విషమబుద్ధియు, గౌరవులయెడల యీర్ష్యాసూయలును మాత్రమే
యగునా? (2) లేక యతనికి గలిగిన యా వైరాగ్యముయొక్క చార్బ్యమెంతటిదియో పరీక్షింప
వలయునను యుద్దేశమా? ఈరెండును గాక (3) యర్జునుని హృదయమందుఁ గలిగిన యా యుద్ధ
వైముఖ్యరూపమయిన వైరాగ్యమును, దానికిఁ గారణభూతిములైన బంధుస్మృతి, దయా, శోక
ములును నయోగ్యములని భగవంతుఁడు తలంచి యుండుటయా? చూతము.

భగవంతుని యావచనములు సేనన్న పిమ్మట మఱల నర్జునుడు కొన్నిమాటల నుడివి
యున్నాఁడు. (1) భీష్మద్రోణులు వారికిని నాకును గల సంబంధమునుబట్టి నాకుఁబరమపూజ్య
లని యెఱుంగుదువుగదా. పూవులఁ బూజింపవలసిన వారికిఁ బ్రచంపకాండములతోఁ బూజ నెట్లు
గావించును? పాపము వారీ ముసలిముప్పున నేడేని నొక స్వార్థభంగభీతిచే నన్నెదుర్కొన వచ్చి
యున్నారు. వారినిజంపి తిదుర్భిరప్రదిగ్ధములైన భోగము లనుభవించుటకంటె నాక్షత్రియబా
తికి శాస్త్రగర్వితమైనను భిక్షుటనవృత్తి నయితము నాకు శ్రేయస్కరమని భావించుచున్నాను.
ఇందుల నీయభిప్రాయమేమి?

మఱియు (2) నీయుద్ధము నందుఁ దుదికి జయోపజయము లేపక్షమున కలుగునో ఆజయా
పజయముల వలన లాభనష్టములలో నేది యెవ్వరికి గరిష్ఠమైనదో తెలిసినది కాదుకదా. ఇట్టి
స్థితిలో మరల నెదుర్కొనునది మేమెవ్వరిని జంపి త్తణమైనను జీవించుగోర మో యట్టి కురు
వంశవృద్ధుఁడగు మావెదతండ్రి ధృతరాష్ట్రుని కుమారులై యున్నారు. వారినిజంపి జయము
గొనుటకంటె మా యపజయమునె యంగీకరించుట శ్రేయస్కరము కాదా? అని. యీవిధముగ
బ్రశ్నించుచున్నాఁడు.

కాని యర్జునుడు తన యీనిశ్చయముపైననే యాధారపడి యుద్ధము మానుకొనఁ
దలంపలేదు. తన ధర్మసందేహముల నెల్ల బాగుగాఁ దాను దెలియఁజేసినందున దన హృదయము
దేటపడి భగవంతుఁడు దనకు సరియైన మార్గము నుపదేశించు ననియే తలంచినట్లున్నది.

భగవంతుఁ డింతకుముందు దనకుఁజెప్పిన వచనములను గూర్చి యతనికిని మనకుఁ గలిగి
యున్న పూర్వోక్త సంశయత్రయములో రెండవసంశయమే (అనగా అర్జునునకు గలిగిన యావైరా
గ్యముయొక్క చార్బ్య మెంతటిదియో అను సంశయమే) కలిగియుండవచ్చునని తోచుచున్నది.
ఇంతటితో విషవక యర్జునుఁడు నాస్వభావము కార్యణ్యదోషముచే జెదరిపోయినది. ధర్మము
నెడ సతిమాధ్యమును వహించినది. కావున నిన్నడుగచున్నాను. నేను నీశిష్యుడను. నిన్ను శర

ఋజెందితిని. నాకిప్పట్టున యుద్ధత్యాగమే కర్తవ్యమగునో? యుద్ధమో కర్తవ్యమగునో నిశ్చయించి సువ్యక్తముగ బోధింపుము.

నాకిప్పుడు కలిగిన సకలేంద్రియశోషకమగు శోకమునూత్రము యీ భూమియందు నిపుడత్తమగు సామ్రాజ్యము చేకూరినమాత్రమునఁ బోవునదికాదు. అదియేమి! త్రిలోకాధిపత్యము కలిగినను నాయీ శోకము దానిని నివారింపఁ జాలదనియెను. ఈమాటలవలన నగ్గునుని మనస్తత్త్వ మిప్పు డెట్లున్నదో మహాభారతకవి మనకుఁ జక్కగ బ్రదిర్పించియున్నాడు.

త్రిభగవత్పాదుల సిద్ధాంతము.

ఇప్పట్టున శ్రీభగవత్పాదులు శ్రోతయగు నర్జునునకుఁ గలిగిన యనస్థనుగూర్చి సంగ్రహముగఁ జెప్పుచు “శోకమోహ మహోదధౌ నిమగ్నో యార్జునాయ” అని నర్పించి యున్నాడు. మఱియు ప్రథమాధ్యాయ రూపమగు గ్రంథభాగ మంతయు శ్రోతయొక్క శోకమోహప్రదర్శనమాత్ర పర్యవసితమని గూడ నుడివియున్నారు.

ఈశోకమోహములే మానవుని సంసారమహాసముద్రములోఁ పడవైచు నవిద్యామయ మహావృక్షమునకు భీజభూతములనియుఁ జెప్పియున్నాడు. కావున నిట్టిచాపివృక్షములగు నీసంసార బీజములు నర్జునుని హృదయతేత్రమునుండి మారము సేయుటకే భగవంతుడు “అశోచ్యో నన్యశోచస్త్వం” (గీ. 2-11) అను నిత్యాదిగా నుపదేశగ్రంథము నారంభించెననియు, నుపక్రమ లింగముయొక్క స్వరూపమును నిర్వచించుచున్నాడు. వారి యానిర్ణయము నరియైనది కాదని త్రోసివేతమనిన మహాభారతకర్త యీగ్రంథమునకు యోగశాస్త్రమని పేరు పెట్టియున్నాడు. “భగవద్గీతానూపనిషత్సు” అను వచనముచే నీగ్రంథ మానసికదశసంప్రదాయమునకు సరిబంధించినదనికూడఁ దెలిపియున్నాడు.

యోగశాస్త్రమై యుపనిషదర్థావబోధకమునైన యీగ్రంథము వాని ప్రయోజనమగు శోకమోహనివృత్తినిఁ జేయవలసియేయుండును. శోకమోహము లాత్మజ్ఞానమువలనఁగాని నివృత్తములు కావనుట సర్వసంప్రదాయసిద్ధమైన నిశ్చయము.

ఇంతేకాక మొదటియధ్యాయమునకు విషాదాధ్యాయమని శ్రీవ్యాసభగవానుడే పేరు పెట్టియున్నాడు. విషాదము మోహజనితమనుట స్పష్టము. అట్టిదికనుకనే భగవంతునియను దానిని “కశ్మలం” “క్లై బ్యం” “ఉద్రం” “హృదయచార్పల్యం” అనుపేర్లతో నుడివియున్నాడు. ఇక శోకమునుగూర్చియో పూర్వాధ్యాయమున బ్రదిర్పించినదియేకాక యర్జునునినోటనే దుర్నివారమైనది తనశోకమనియుఁ జెప్పియున్నాడు. భగవంతుడైన నతనిశోకమునుగూర్చియే ప్రస్తావించి యతని యజ్ఞానమును బరిహసించియున్నాడు. ఇట్లు భగవత్పాదులు చెప్పిన భగవద్గీతోద్దేశముయొక్క ముఖ్యస్వరూపము. శోకమోహనివారణైకప్రయోజన మనుట యెటుజూచినను స్థిరపడగోచింపదు.

శ్రీతిలకుగారి యాశయము.

ఇంక తిలకుగారు గీతోద్దేశము నిజములో నర్జుననకుఁగలిగిన సన్న్యాసస్వీకారబుద్ధిని నివారించుటయే యనుచున్నారు. అర్జునుడు తనకు యుద్ధోచితములైన ధనుర్భాణాదులను విసరి పారవైచి వానికి మారుగ జోలెయును, కవండులువు గైకొని సన్నస్వసింప సంసిద్ధుడై యుండ నతని నాతుచ్ఛమార్గమునండి తప్పించుటకై భగవంతుఁడీయపదేశమును జేసినందునను, తుదకు భగవంతునితో “ప్రేమోహస్సృతిర్బాక్రమ్యే వచనం తవ” (గీ. 18-78) అని తనమోహము లనగా కర్మానుష్ఠానముఁకంటె సన్న్యాసము శ్రేష్ఠమని తాను “శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష మపీహ లోకే” అని నిశ్చయించుకొనుటకుఁ గారణమైన యజ్ఞానము నశించినదనియు, పూర్వసృష్టి లనగా తా నేయుద్దేశముతో యుద్ధముచేయదలచి వచ్చియుండెనో ఆవిషయసృష్టి మఱల గలిగి నదనియు నింకనీమాటను బరిపాలింతు ననియు స్వయముగనే చెప్పించునను నీగంధము కర్మైక నిష్ఠాప్రతిపాదక మేగాని భగవత్పాదులు చెప్పినట్లు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూప ధర్మప్రతిపాదకము కాదనియు నఖండముగ నాందోళనము సాగించియున్నారు.

ఇంకను నటు భక్తియొగ ప్రతిపాదకమని కాని, భ్యాసయొగ ప్రతిపాదకమని కాని యీ భగవద్గీతయొక్క యుద్దేశనిర్ధారణము చేసేయన వ్యాఖ్యాతలను మిక్కిలి పరిహసించియున్నారు. అబోధోపహతులైన జనులు తక్కిన దేదియు దమకు దెలియకున్నను ప్రసిద్ధనాయకుని యీ పరి హాసవచనములను మాత్రము చదివి తెలిసికొని తొల్లిటి పెద్దల యసాధారణజ్ఞానసంపత్తిని విశ్వసింపక తోసివేసి విరుద్ధమతులగుచున్నారు. *Rg 5639 294 592*

ఇట్టి విభ్రాంతికి మూలమైన లోకమాన్యుని గీతారహస్యమును నితరవిషయములలో వారి యందు మాకెట్టిగౌరవ మున్నను విమర్శింపక తప్పినదికాదు.

గీతారహస్య విమర్శనము.

శ్రీతిలకుగా రర్జునుని యుద్ధవైముఖ్యమును సన్నస్వసనేచ్ఛాపేతుకముగా మొదట నిశ్చ యించి యుండినచో దానినే యపకృమలింగముగా గ్రహించి యుపదేశ తాత్పర్యము నిట్లు తారు మారు చేసి యుండఁగూడదు. కాని అర్జునుడు తనకు సన్నస్వసనేచ్ఛ యున్నట్లు వారుప కృమభాగమని తలచిన గంధఫపుధమాధ్యాయములోఁగాని తరువాతి యర్జునుని వచనములలోఁ గాని యెచ్చటను వాచ్యముగ దెలిపియుండలేదు. పోనీ వ్యంగ్యముగనైన దెలిపియుండెనా? యనిన నదియుఁగానరాదు. కాని “శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష మపీహ లోకే” (గీ. 2-5) అనువాక్యము వలన వారు భ్రమించినట్లు తోచుచున్నది. ఇట్టి భ్రమ వారికిఁ గలదనుటకు వారు వ్రాసిన “అర్జునుడు సన్నస్వసింది భిక్షాటనమునకు సంసిద్ధుడై యుండఁగా” అను వాక్యములే సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నవి.

భిక్షాచర్యమనునది సన్న్యాసికి శరీరయాత్రార్థమగు వృత్తియగుట సత్యమేకాని యంత మాత్రమున నది సన్నస్వసనేచ్ఛానూచక మనుట యుపపన్నముకాదు. ఏల యవ? బ్రహ్మచారికిని

భిక్షావృత్తి నియతమైయున్నది. ఈయర్జునుడే యొకప్పుడు తన బ్రహ్మచర్యమున ఏకచక్రీపుగము నందు భిక్షావృత్తి నవలంబించియున్నాడు. సరి. గృహస్థుడైనపిమ్మట నర్జునుఁజ్ఞివృత్తి నవలంబింపఁదలంచె నను నూచనచే నతఁడు సన్న్యసింప దలచె నని యేల చెప్పగూడదందురేమో! వారు. కాని యర్జునుడు దాను భిక్షాటనమును చేయుదునని యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. మఱి యేమన గురువులనువధించి వారి నెత్తురుకూడు భుజించుటకంటె భిక్షావృత్తితో నీవించుటైన మేలుగాదా! యని తన గురువధాత్మక కర్మమునందలి జుగుప్సచు దెలిసియున్నాడు. ఇంతమాత్రమననే యతఁడు సన్న్యసింపఁదలచెనని నిశ్చయింపవలసినచో నొకానొకఁడు తనభార్యయందలి యల్పకారణకమైన కోపముతో “నీతోఁ గాపురముచేయుటకంటె మూఁడుళ్ళు ముప్పియెక్కుకొనుట మేలు” అని యనె ననుకొండు. అట్టి సామాన్యగృహస్థుని పలుకులు వినినను తిలకుగారతఁడు తుణమాత్రములో సన్న్యాసాశ్రమమునకు సంసిద్ధుడై వింధ్యగుహలకుఁ బరుగినుచున్నాడని తాము తలంచెడు సంతటి దుర్బలహృదయు లనక తప్పదు.

ధీరపుంగవులైన తిలకుగారట్లు చేయుదురా? పోనీ యర్జునుడు నుడివిన మాటలంతకంటె సన్న్యాసనూచనమునెడ బ్రబలములైనవి కావే! భగవంతుఁడీమాటలకు బెదది తన చెల్లెలైన సుభద్రాకృష్టి కడిగండ్లు వచ్చునో యనియా? యతనికి నాయనా! యర్జునా! అయ్యో! ఇంత మాత్రమునకు సన్న్యసింతురా? మానుముతండ్రి! అని యతనికి కర్మయోగమునుమాత్రమే యుపదేశింప దొరకొనె ననుట శ్రీతిలకుగారికి మాత్రము సమ్మతమా? ఇట్లనుటకంటె మనము మొనటివిధమునదెలివిన సంశయమే నిజమైనదని భావించి యర్జునుడు తన పితృబంధువులయెడఁ జూపు నాదర, గౌరవ, దయా, వాత్సల్యములకు వెగటుపడి యసూయాగ్రస్థుడై భగవంతుఁ డతనికి సహజముగాఁగలిగిన యావైరాగ్యమును దొంగించి యా యుద్ధమును సాగింప దృఢ ప్రయత్నము చేసె ననినను గొంత శ్రీకృష్ణుని ప్రజ్ఞాబలము మనచే శ్లాఘింపబడినట్లే యగునుగదా!

కానీ భగవంతునియెడ నట్టిమిథ్యాదోషము నాపాదించి తిలకుగారి వాదమును యంగీకరించి ప్రతివాదము చేయఁజాలనిచో మూఁడుళ్ళు భిక్ష మెత్తుకొనుచుఁ బ్రోద్దుచ్చుటయైనను మేలే యగును.

నిజమే కాని తిలకుగారు సన్న్యాస మనగ నెట్టిదో తెలిసికొనినవారు కారు. “యదహారేవ విరజేత్తదహారేవ ప్రవ్రజేత్” అను శ్లోని గమనించినవారు కారు. ఇట్లనిన వారావాక్యమునే చూడలేదని కాదు. దాని తాత్పర్యమును గ్రహింపలేదని మాత్రమే మా యభిప్రాయము. శ్రీ తిలకుగారు పాశ్చాత్యవిద్యాసంస్కార ఊన్ములై యుండినచో వారికిఁశ్రీకృష్ణము చక్కగా దెలిసి యుండెడిదియే.

అర్జునుని స్వవచనములచేతనే యతఁడు కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావుడనియు, ధర్మ సంమూఢతచేతస్కుడనియుఁ దెలియుచున్నది. అతడు స్వయముగనే తన శోకము యుద్ధవిజయ

మూలములైన భోగభాగ్యములవలనగాని మఱియే యితరమనోరథములవలనగాని దీరదని స్పష్టపఱచి యున్నాడు. ఈ యజ్ఞానశోకములే సన్న్యాసాధికారమునకు ముఖ్యలక్షణములనియా? తిలకుగారితలంపు. అట్లైనచో “సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్చేయసకరా వృథా” (గీ. 5-2) అను శ్లోకమునకుఁ దామువ్రాసిన టీకయైనఁ దగియుండదు. ఏలయున? సన్న్యాసమునయితము కర్మయోగముతోపాటు శ్రేయస్కరమని వ్రాసిన టీక యెట్లుసమంజసమగును? పక్షాంతరముగ నైన శోకమోహహేతుకమైన మూర్ఖసన్న్యాసమును దెచ్చి పరమపియమైన తమ కర్మయోగముతో సదృశమని భగవంతుడు చెప్పినయెడల నా కర్మయోగము కూడ గొంచ మించు మించుగా నట్టి యగారవమునే పొందదా?

తిలకుగారు చెప్పిన గ్రింథోద్దేశమునకు నిట్లు సర్వవిధముల వారి యుపక్రమలింగము నిరుపయక్తము కాఁగా తుదికి నిలిచినది శ్రీభగవత్పాదులు చెప్పినట్లు శోకమోహానివారణప్రయోజనమే నిలిచినది. కావుననే తదర్థము గ్రింథపర్యవృత్తి యనకతప్పదు. తిలకుగారువ్రాసిన తాత్పర్యనిర్ణయసాధనములును జక్కగా విచారించినచో భగవత్పాదుల యభిప్రాయమునే స్థిరపరుపగలవై యున్నవి. అవి “ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలకం | అర్థవాదోపపత్తి చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే” అను శ్లోకమునఁ జెప్పబడినవి ఉపదేశమున కుపక్రమము తదారంభ శ్లోకమగును గాని తిలకుగారు చెప్పినట్లు గీతాప్రథమాధ్యాయమో, తత్పూర్వకభాగామో కాఁజాలదు.

అర్జునుడు తన శోకము దుర్నివారమనిన భగవంతుఁ డది యజ్ఞానజల్పితమని పరిహసింపెను. ఈపరిహాసముతో భగవదుపదేశ మారంభమైనది. శోకింపఁదగని (యనఁగా నవిపన్నులైనవారిని, లేక విపదభిముఖులుగాని) వారినిఁ గూర్చి శోకించితివి. పృజ్ఞానంతుఁడు వోలెఁ బలుకుచున్నాడవు. పండితుడు గతానువులవిషయమునఁగాని, యగతానువులవిషయమునఁగాని శోకింపఁడు. అనిప్రార్థించెను. గతానుత్వాగతానుత్వములు మిథ్యారూపములనియు, యాత్మ నిత్య సత్యస్వరూపమనియు స్పష్టపరచుటకే తత్త్వవేత్తలైనపండితుల శోకరాహిత్యమును భగవంతుఁ డట్లు ప్రస్తావించియున్నాడు. చాని కనురూపముగనే “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే” (గీ. 2-39) అనునంతవఱకు నాత్మనిత్యత్వమును గూర్చి యర్జునునకుఁ జక్కగా బోధించియున్నాడు.

దీనివలన భగవదభిప్రాయములో తిలకుగారు చెప్పినట్లు కర్మప్రోత్సహనము కానరాదు. శోకాపాయమునకు వలయు నుపాయమే యిందుఁ బ్రశంసింపఁబడినది. కావుననే సర్వజ్ఞులగు భగవత్పాదు లాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపధర్మము వలననే శోకమోహానివాళమగు నని భగవన్మతమైనట్లు స్థిరపరనియున్నారు.

ఇక భావ్యకారులయొక్క యాత్మజ్ఞానవిషయముగ నీయఁబడిన సర్వకర్మ సన్న్యాసపూర్వకమైన యనువిశేషణమే తిలకుగారికి విద్వేషస్థానమయినది. ఏలయునఁగా భావ్యకారుల సన్న్యాస

శబ్దము వారు పరిహసించి విడిచిన సన్న్యాసాభాసమునే బోధించునని వారి భయము. తిలకుగారు సన్న్యాసమనిన నేమనుకున్నారో యిట్లు వాఁకిలివిడచుట, శిఖాయజ్ఞోపవీతములు విసర్జించుట, పోయ్యి రాజవేసికొనక పరులయిండ్లపై బడి తెగదినుట, మఱియొకపాటును బడక నిష్క్రమో జనముగ “గామైకరాత్రం దినమేవ భుక్తం” అని తిరుగుట అను నీలక్షణములే తిలకుగారు తమ యుపోద్ఘాతగ్రంథముననేమి, శ్లోకవ్యాఖ్యాన వివరణములయందెననేమి మిక్కిలి పట్టునలకో నుడివిన సన్న్యాసలక్షణములు. మఱి భగవద్భాష్యకారుల సన్న్యాసమో బ్రహ్మోత్పత్తికృష్ణాన లక్షణమైనది ‘జ్ఞానం సన్న్యాసలక్షణమ్’ అను నభియుక్తచనముగూడ దీనినే దెలుపుచున్నది.

తిలకుగారి యుపక్రమలింగ మిట్లు విపర్యస్తమైపోవుటయే కాక వారునుకొనిన సన్న్యాస లక్షణమునకుఁ దమఃపరీకాశములకుంవలె బరస్పరవిరుద్ధస్వభావ మున్నదని స్పష్టమయినది.

ఇకవారి యుపసంహరలింగమో యర్జునుని ‘నప్తే మోహః, ఇత్యాదిగాగల వాక్యములును తదనంతరీయ తద్యుద్ధ ప్రవృత్తియు నైయున్నది కాని తాత్పర్యలింగమగు నుపసంహరభా గము నుపదేశగ్రంథమునుండియే గ్రహింపవలయుననుట శాస్త్రీయమగు పద్ధతి. (అనగా యుప క్రమోపసంహరములు సమాన కర్తృకములనుట) “సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ! అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః” (గీ. 18-64) అనునదియే యుపదేశగ్రంథముయొక్క యంతిమశ్లోకము. తిలకుగారు భగవద్గీతపై వ్యాఖ్యానము చేయు నపు డేకైష్టవకల్పనలకుఁ బోక సరళముగా శ్లోకముల నన్వయించుకొనినచోఁ దమయభిప్రాయమే భగవదుద్దిష్టమని తోచుననియు, పూర్వార్థాచార్యులట్లుచేయక తమయభీష్టార్థమును లాగుకొనుటకై యనేకశబ్దములకు క్లిష్టవిధమున నర్థము చెప్పిరినియు నిందించియున్నారుగదా. మనమీ యుప సంహరశ్లోకమును వారు విధించిన సరళఁ పద్ధతితోడనే యన్వయించి వారియభిప్రాయముయొక్క పబలదోషమును నిరూపింతము.

సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య” అనగా “యెల్లధర్మములను బరిత్యజించి” “మామేకం శరణం వ్రజ!” ‘సన్న్యాకనినే శరణుఁ జెందుము’ అనునది పూర్వార్థములోని విషయము. ఇందు ‘రెండు ధులు శ్రోతృవిషయములుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. మొదటిది ‘యెల్లధర్మములను వదలివేయుము’ అని. రెండవది ‘సన్న్యాకనినే శరణుఁజెందుము’ అని, ఇట్లై నచో సర్వధర్మములనగా తిలకుగారి కర్మయోగములోని కర్మవిశేషమైనట్లా? కావా? అయినచో కర్మయోగమును బరిత్యజింపుమనియే భగవంతుఁడు చెప్పినట్లై నది. కానిచో వారికి కర్మయోగమునకును, ధర్మమునకును సేసంబంధ మును లేదని చెప్పవలసినవచ్చుచున్నది.

అట్లై నచో భగవంతుఁడు సర్వధర్మములను బరిత్యజింపుమనుటలో నధర్మములనన్నిటిని చేయుమని చెప్పినట్లగుచున్నది. ఇది తిలకుగారి యభిమతమే యగునా?

ఇది యిట్లుండ రెండవవాక్యములో సన్న్యాకనిఁ శరణుఁ జెందుమనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ‘సన్న్యాకనినే’ అనుటవలన ధర్మములను శరణుఁజెందకుమనియుఁ చెప్పినట్లగుచునది. ఏల మన?

నన్నొకనిని శరణుజెందుమనుటలో నీకితరాశ్రయమేదియునక్కరలేదనియేకదా తాత్పర్యము. దీని వలన నర్జునునకు ధర్మాధర్మములలో దేనినిసయిత మాశ్రయింప నవసరములేదని భగవంతుఁడు నిశ్చయించినట్లై నది. కర్మలెల్ల నిటు ధర్మమునకో, అటు అధర్మమునకో సంబంధించియే యుండును. కావునఁ గర్మయోగమనగా తిలకుగారు చెప్పిన యర్థముప్రకారము కర్మానుష్ఠాన యుక్తియై యున్నది. అట్లై నచో భగవంతుడు చెప్పిన “నన్నొక్కనినే శరణుజెందుము.” అను విధివాక్యమువలన నాకర్మలుగాని, వానిని చేయుటకు నవలంబింపవలసిన యా యుక్తిగాని యతః శాశ్రయింపకుండునట్లుభగవంతుడు ముందుగనే జాగ్రత్త పడినట్లున్నది. అనగానేమి? ఆకర్మలతోఁ గాని దానికి సంబంధించు నాయుక్తితోఁగాని నీ కేలాటిప్రయోజనమునులేదు. అనుటలోఁ బ్రయోజనకారియైనది యొక్కభగవచ్చరణాగతియే. అని భగవదుద్దేశముగదా.

ఆశరణాగతివలన ప్రయోజనమును నిర్దేశించుట కీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థము పూరం భింపఁబడినది. “అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా కుచః” (18-66) నేను నిన్ను నకలపాపములనుండి విముక్తునిఁజేసెదను. శోకింపకుము. అని యీ యుత్తరార్థమున భగవంతుఁ డరునున కభయ మొసంగి “మాకుచః” అని యోదార్పుచున్నాడు. ఇట్లుపదేశోప క్రమశ్లోకమున “అశోచ్యాన న్యశోచః” (గీ. 2-11) అని యుపకృమించి యుపదేశాన్నిమశ్లోక మున “మాకుచః” (గీ. 18-66) అని యీవిధముగఁ జెప్పినందున నీయుపదేశోపక్రమోప సంహారలింగములు శోకనిరాసమునకై యీగీత యుపదేశింపఁ బడినదనియు, నంతకుఘ్నం డరునున కుదయించిన యుద్ధభంగ్య పాపశంకా నివృత్తియగుటకు భగవంతుఁడు పరమేశ్వరశరణాగతి యొక్క టియే ముఖ్యపాధనముగ నిర్దేశించెననియు స్పష్టపడినది.

శంకరభగవత్పాదులును తమ యుపోద్ఘాతగ్రంథమున గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయార్థ మియు పసంహారశ్లోకమునే గ్రహించియున్నారు.

జ్ఞానము, తద్వారా శోకనాశము అను నీయుద్దేశము భగవన్మతమున నున్నట్లు శలుమారు అచ్చటచ్చట గానవచ్చుచునేయున్నది. అట్టి బహువారోక్తమునే యభ్యాసలింగ మందురు.

అభ్యాసలింగములు.

“మాకుచ స్సంపదం దైవీం” (గీ. 1-5) “నై వం శోచితు మర్హసి” (గీ. 2-26) “నాను శోచితుమర్హసి” (గీ. 2-25) “న త్వం శోచితుమర్హసి” (గీ. 2-27) “తస్మా త్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితుమర్హసి” (గీ. 2-30) “తత్రాకాఽరి దేవనా” (గీ. 2-28) శోకకారణమైన పాపశుభ్రము వారించుచు “నై వం పాప మవాప్స్యసి” (గీ. 2-38) “కర్మబంధం ప్రహాస్యసి” (గీ. 2-39) అను యభ్యాసము లున్నవి.

జ్ఞానాభ్యాసలింగములు.

“జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం” (గీ. 4-19) జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే (గీ. 4-37) శ్రేయా వ్రోవ్యమయాద్యజ్ఞాద్భావయజ్ఞః పరంతప ! సర్వం కర్మాజ్ఞులంపార్థ జ్ఞానే పరిసమా

వ్యవేగి. 4-34) “తద్విద్ధిపూజితేన పరిపూర్ణేన సేవయా । ఉపదేక్ష్యంతివేద్యాః” (గీ. 4-34) “సర్వం జ్ఞానస్థవేనైవ వృజనం సంతరిష్యసి” (గీ. 4-36) “సహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే” (గీ. 4-38) “యోగసంన్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసరిభిన్నసంశయం । ఆత్మవన్తం న కర్మాణి నిబద్ధంతి ధనంజయ!” (గీ. 4-41) “తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః! చిత్త్వేనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ట భారత!” (గీ. 4-42) “జ్ఞానీ త్వత్త్వైవ మే మతన్” (గీ. 7-18) ఇవన్నియు శోకనిరసన జ్ఞానప్రధానతా నిర్ణయలింగములు.

అపూర్వతాలింగము.

అపూర్వత యనగా శాస్త్రాంతరమునఁ జెప్పబడని కొత్త పద్ధతి. అర్జునుడు శ్రుతియు ధైర్యమందున నతనికి ప్రత్యక్షముగఁ గర్మత్యాగము చేయు నధికారము లేదు. కావున భగవంతుఁడు బాహ్యకర్మవిధిని జేయుచు సంశస్సన్నాప్తసమున నతఁడు ముక్తుఁడగుటకు రెండు కొత్త మార్గములు అనగా శాస్త్రాంతరమున స్పష్టరూపమున వివేచింపబడని మార్గము లిందుఁ జూపియున్నాడు. అదియే కర్మయోగము. “అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః । ససన్నాప్యసీ చ యోగీచ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః” (గీ. 6-1) “యం సన్నాప్యస మితి ప్రాహు ర్యోగం తం విద్ధి పాండవ!” (గీ. 6-2) “ఆరురుక్షో ర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే” (గీ. 6-4) ‘సర్వసంకల్పసన్నాప్యసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే’ (గీ. 6-4) ‘జ్ఞానవిజ్ఞానతప్తప్రాత్యా’ (గీ. 6-8) బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవి ర్బ్రహ్మగౌక్ష బ్రహ్మణా హుతమ్’ (గీ. 4-24) “యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్ప వర్జితాః” (గీ. 4-19) “త్యక్వా కర్మ ఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రియః! కర్మణ్యభిప్రవృత్తోపి నైవ కింది త్కరోతి సః” (గీ. 4-20) (యోగారూఢస్యాసి) ‘లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యేత్కర్తు మర్హసి’ (గీ. 3-20) అనునవి యీ అపూర్వత్వమునే ప్రదర్శించుచున్నవి.

ఫలలింగము.

ఫలలింగము లేవనిన “య ఇమం పరమం గుహ్యం మదభక్తే వ్యభిధాస్యతి । భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేనై వ్యత్యసంశయః” (గీ. 18-68) అని యంతిమభాగమునందును ‘మదభక్త వత ద్విజ్ఞాయ మదభావా యోపపద్యతే’ (గీ. 13-19) “శరీరస్థాపి కౌంతేయ న కరోతి న లిష్యతే” (గీ. 13-32) ‘ఇమం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః’ (గీ. 14-?) “గుణే భ్యశ్చాచరంవేత్తి మదభావం సోధిగచ్ఛతి” (గీ. 14-19) అనునవి యీ ఫలమునే ప్రదర్శించుచున్నవి.

అర్థవాదలింగములు.

అర్థవాద మనగా స్తుతిస్పృహనమైన వాక్యవిశేషము. అవి యేవనిన? “అపిచేదసి పాపేభ్యః సుర్వేభ్యః పాతకృత్తమః! సర్వం జ్ఞానస్థవేనైవ వృజనం సంతరిష్యసి” (గీ. 4-36) “అపిచే తుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్ । సాధుచేవ స మన్తవ్య స్సమ్యగ్వ్యవసినో హి సః” (గీ. 9-30) ‘యస్య నాహం కృతోభావో బుద్ధిర్వస్య న లిప్యతే! హత్వాసి స ఇమా స్లోకా న్న హంతి

న నిబధ్యతే” ఇవి యర్థవాదలింగములు. అనగా, నెట్టిపాపములు చేసినవాడైనను, యెట్టి దురాచారములు గలవాడైనను, ఈలోకముల నన్నిటినిఁ జంపువాడైనను ఒక్కజ్ఞానము కలవాడైనచో నాజ్ఞానమువలన సర్వపాపములను దాను నశింపజేసికొని ముక్తుఁడగునని పై వాక్యములు జ్ఞానమును స్తుతి జేయుచున్నవి.

ఉపపత్తి లింగములు.

“నైవి తస్య కృతేనాథో నాకృతేనాహ కశ్చనా నచాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదధ్యవ్యపాశ్చయః” (గీ. 7-18) ‘కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః’ ‘న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించనా నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవచ కర్మణి’ (గీ. 3-22) “యస్మాత్కర్మ తి రేవ స్యా దాత్మ తృప్తశ్చ మానవః! ఆత్మ న్యేవ చ సంతృప్త స్తస్య కార్యం న విద్యతే” (గీ. 4-14) ఇవి యన్నియు నుపపత్తి లింగవాక్యములు. ఇట్టి యుపపత్తి లింగములవలన త్రితీయోచితమైన కర్మమును జేయుచునే తొంటి త్రితీయములు స్వోపదిష్టజ్ఞానమువలన ముక్తులైరని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెల్పుట, కర్మయోగమనగా సన్న్యాసానధికారులగు త్రితీయాదుల యంతస్సన్న్యాసమును నూచించుట కే యని గ్రహింపనగును.

మఱియు భగవంతుఁ డీకర్మయోగముయొక్క సంప్రదాయమును జెప్పుచు “ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్! విసన్యా స్తనవేప్రాహ మను రిక్ష్యాకనేఽ బ్రహ్మే” (గీ. 4-1) అని ప్రారంభించి “ఇమం రాజర్షయో విదుః” (గీ. 4-2) “స ఏవాయం మయా తేఽద్యయోగః ప్రోక్తః పురాతనః” (గీ. 4-3) అను వచనముతో రాజర్షియోగ్యమగు సన్న్యాసమే కర్మయోగమని భగవంతుఁడు నిరూపించియున్నాడు.

శ్రీభగవద్వాదులును జనకాదుల కర్మయోగమునుగూర్చి “ఏకమే వేదం సర్వం బ్రహ్మ కర్తృచేతి యస్య జ్ఞానముత్పన్నం తస్యకర్మణి, కర్మప్రయోజనేచ నివృత్తేఽపి లోకసంగ్రహారం యత్నపూర్వం యథాప్రవృత్తః, తథైవ కర్మణి ప్రవృత్తస్య మత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న తత్కర్మ, యేన బుద్ధే స్సముచ్చయస్సాత్” అని బ్రహ్మత్వైకత్వదర్శియొక్క లోకసంగ్రహార ప్రవృత్తిరూపకర్మ కర్మయే కాదనియు, దానితో జ్ఞాననిష్ఠకుఁ బాత్తుపానగదనియుఁ జెప్పి యందులకు శ్రీకృష్ణభగవానుని త్రితీయకర్మచేష్టితమునే యుదాహరణముగ సచ్చియున్నారు. జనకాదుల కర్మవిషయమును గూడ యిట్లే యన్వయించినారు.

కావున బాహ్యదృష్టికి గోచరించు తత్త్వవేత్తయొక్క కర్మ వాస్తవస్థితిలోఁ గర్మయే కాదని యనగా సన్న్యాసమే యని వారు సిద్ధాంతీకరించుచున్నారు. మఱియు వారు తత్త్వవేత్తలు గాకయే యీశ్వరసమర్పితముగఁ గర్మను చేసియుందురేని “యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్మక్త్వాఽత్మశుద్ధయే” అనియు “సర్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః” అనియుఁ జెప్పబడియున్నవిధమున వారికర్మ సత్త్వశుద్ధిద్వారా జ్ఞాననిష్ఠయోగ్యతకు సాధన మగుననియు నిర్ణయించియున్నారు.

ఇట్లు భావ్యకారుల యభిప్రాయముఁ దెలిసికొనిన పిమ్మట మనమిప్పుడు భగవద్గీతాను సారముగఁ గర్మయోగమన నెట్టిదో నిశ్చయింపవచ్చును. ఎట్లనఁగాఁ గర్మయోగము రెండువిధములు. ఒకటి అతత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపము, రెండు తత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపము. అతత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠానరూపమైన కర్మయోగము (ఫలనిరపేక్షమును నీశ్వరార్పితమునైన కర్మానుష్ఠానము) జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తి కవశ్యమైన చిత్తశుద్ధి కుపాయభూతము. రెండవదియగు తత్త్వవిత్కర్మానుష్ఠాన రూపకర్మయోగము (కేవల లోకసంగ్రహార్థమైన కర్మాచరణము) ముఖ్యసన్న్యాసానధికారులకుఁ జెప్పబడిన గౌణసన్న్యాసము.

కావున శ్రీమచ్ఛంకరభవత్పాదుల యుపోద్ఘాత మెఱుంగక వారి సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞానప్రయోజననిర్దేశకసన్న్యాసశబ్దముచే భ్రాంతులయ్యు సన్న్యాసమనఁగి ముఁగి యేదో బయిరాగిచర్య యను నయోగ్యనిశ్చయముతో శ్రీతీలకుగారు వృథాగ్రంథమును వ్రించి రని ఫలితార్థము.

మఱియు నేతద్బ్రాంతినిమిత్తకములైన వ్యాఖ్యాదోషములను నాచే రచయించబడిన తత్త్వచోక్తిక శాంకరభావ్యతత్త్వబోధినియను వివరణముయందే చూపింతును.

ఓం త త్స త్.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ.

కాంతి పాఠః ।

శ్లో॥ శివనామ్ని విభావితేతరంగే మహతి జ్యోతిషి మానినీమయాశ్చ
గురితా న్యవయాన్తి దూరదూరం మహు రాయాన్తి మహంతి మజ్జశాని॥

శ్లో॥ స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే ।
పురుష స్త మజం నిత్యం వ్రజామి శరణం హరిం ।

శంసో మిత్ర శృం వరుణః । శంసో భవత్సర్వమా । శం న ఇంద్రో బృహస్పతిః । శంసో విష్ణు రురు
శ్రమః । నమో బ్రహ్మణే । నమస్తే వాయో । త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసి । త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మ వది
ష్యామి । ఋతం వదిష్యామి । సత్యం వదిష్యామి । తస్మా మవతు । తద్వక్తార మవతు । అవతు మాం । అవతు
వక్తారం । ఓం కాంతి శాంతి శాంతిః ॥

సహ నా వవతు । సహ నా భువన్తు । సహ వీర్యం కరవావహై । తేజస్వినా వధీత మస్తు మావి
ద్విషావహై । ఓం కాంతిః.....

యశ్చందసా మృషభో విశ్వరూపః । ఛందోభ్యోధ్యమృతా త్సంబభూవ । సమేంద్రో మేధయా స్పృణోతు ।
అమృతస్య దేవధాన్యో భూయాసం । శరీరం మే విచక్షణం । జిహ్వ మే మధుమత్తమా । కర్ణాభ్యాం భూరి విశ్వ
వం । బ్రహ్మణః తోశోసి మేధయా పిపిత్తః । శ్రుతం మే గోపాయ । ఓం కాంతిః.....

అహం వృక్షస్య తేరివా । కీర్తిః పుష్టం గిరీ రివ । ఉర్ధ్వపవిత్రో వాజినీవ స్వమృత మస్మి । ద్రవిణిగ్ం
నశర్చసం । సుమేధామృతోక్షితః । ఇతి త్రింశకో ర్షదానువచనం । ఓం కాంతిః.....

పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణ త్పూర్ణ ముదచ్యతే । పూర్ణస్య పూర్ణ మాదాయ పూర్ణ మేవావశిష్యతే ।
ఓం కాంతిః.....

తస్మాయంతు మహాంగాని వాక్యాణి శృణు శ్రోత్ర మగోబల మింద్రియాణి చ సర్వాణి । సర్వం
బ్రహ్మైవమిదం మాహంబ్రహ్మ నిరాకర్యాం మామాబ్రహ్మనిరాకరో దనిరాకరణమస్తస్యనిరాకరణం మే అస్తు ।
తదాత్మని నిరతే య ఉపనిషత్సు ధర్మాస్తే మయి సస్తు తే మయి సస్తు । ఓం కాంతిః.....

నాక్ష్మే మనసి ప్రతిష్ఠితా । మనో మే వాచి ప్రతిష్ఠితం । అవిరాపీ నృపిధి । వేదస్య మ ఆణీధః । శ్రుతం
మే మా ప్రహసీః । అనేనాధీతేవ । అహోరాత్రా స్సందధామి । ఋతం వదిష్యామి । సత్యం వదిష్యామి ।
తస్మా మవతు । తద్వక్తార మవతు । అవతు మాం । అవతు వక్తారం । ఓం కాంతిః.....

ఓం భద్రంసో అపి వాతయ మనః । ఓంకాంతిః... ఓం భద్రంధధాతు । ఓంకాంతిః.....

ఓం భద్రం కర్ణభి శృణుయామ దేవాః । భద్రం పశ్యమాత్మభి ర్యజతాః । స్థిత రంగై మృష్టువాగం
సక్తనూభిః । వ్యతేమ దేవహితం యదాయుః । స్వస్తి న ఇంద్రో బృధశ్రవాః । స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః ।
స్వస్తి న ప్రాక్ష్యో ఆరిష్టనేమిః । స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్ధధాతు । ఓం కాంతిః.....

ఓం నమో బ్రహ్మైదిభ్యో బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయకర్తృభ్యో వంశఋషిభ్యో నమో గురుభ్యః । సర్వోప
స్థవరహితఃప్రజ్ఞానఘనఃప్రత్యగర్థో బ్రహ్మైవాహ మస్మి । బ్రహ్మైవాహ మస్మి అధీపా భోభగవః ।
సదాశివసమారంభాం శంకరాచార్యమధ్యమాం అస్మదాచారపర్యంతం వందే గురుపరంపరామ్ ।
నారాయణం పద్మభువం వశిష్టం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాంశరం చ, వ్యాసం శుకం గౌడపదం మహాన్తం గోవింద
యోగీంద్ర మథాస్య శిష్యమ్ ।

శ్రీశంకరాచార్య మథాస్య పద్మపాదంచ హస్తమలకంచ శిష్యమ్, తంత్రోపకం వార్తక కార మనాగ్న
నస్మ ధూర సుంతత మానతోస్మి ॥

శ్రీ దక్షిణామూర్తిస్తోత్రమ్.

శ్లో. శుభిస్తుభిపురాణానా మాలయం కరుణాలయం, నమామి భగత్పాదశంకరం లోకశంకరమ్ ||
యదవిద్యావిలాసేన భూతభౌతికస్పృహః, తస్మాన్మి పరమాత్మానం సచ్చిదానందమ్ || హమ్ ||
శంకరం శంకరాచార్యం కేశవం బాదరాయణం, నూత్రిభాష్యకృతా వగ్నే భగవన్తా పునః పునః ||

దక్షిణామూర్తిస్తోత్రమ్.

- శ్లో. మానవ్యాఖ్యాపకటితపరబ్రహ్మతత్త్వం యువానం వర్షిస్తాంతేనసద్భుషిగణై రావృతం జ్ఞాననిష్ఠైః,
అచార్యేంద్రం కరకలికచిన్మద్య మానందమూర్తిం స్వాత్మారామం ముదితపదనం దక్షిణామూర్తి మిదం. ౧.
- శ్లో. విశ్వందర్పణద్వళమాననగరీతుల్యం నిజాంతగతం పశ్య న్నాత్మని మాయయా బహి రివోద్భూతంయదానిదగ్రయా
యస్మాత్కృత్సుగు తేప్రబోధసమయేస్వాత్మానమేవాద్యయంతస్మైశ్రీగురుమూర్తయేనమ ఇదం శ్రీ. ౨.
- శ్లో. బీజస్యాంత రివాంతురో జగ దిదం పాఞ్చిర్వికల్పం పునర్నాయాకల్పితజేత కాలకలనాపై చిత్ర్యచిత్రీకృతమ్,
మాయావీవ విజృంభయత్యపి మహాయోగీవ య స్వేచ్ఛయా తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీ. ౩.
- శ్లో. యస్యైవ సుఖరణంసదాత్మకమనత్కల్పగంభాసతే సాక్షా త్తత్త్వవసీతేదవససా యోబోధయత్యాశ్రితాః,
యత్సాక్షాత్కరణా ద్భవే న్న పునరావృత్తి గ్భవాంభోనిధా తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీ. ౪.
- శ్లో. న నాభిదగ్ధుటోదరస్థితమహాదీపప్రభాస్వరమ్ జ్ఞానం యస్య తు చక్షురాదికరణద్వారా బహిస్సంపదతే,
జానామితి త మేవ భాంత మనుభా త్యేతత్సమస్తం జగ త్తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీ. ౫.
- శ్లో. దేహం ప్రాణ మపీంద్రియాణ్యపి చలాం బుద్ధిం చ కూన్యం విదుః శ్రీబాలాంధజడోపమా స్వహమితి
భ్రాంతా భృశంవాసినః,
మాయాశక్తి విలాసకల్పితమహావ్యామోహసంహరిణే తస్మైశ్రీగురుమూర్తయేనమ ఇదం శ్రీ. ౬.
- శ్లో. రామగ్రన్థదివాకరేష్టసద్భువోమాయాసమాచ్ఛాదనాత్సన్మాత్రఃకరణోపసంహరణివోయోభూత్సుఖస్తః ప్రమాన్
ప్రాగస్వాప్స్వ మితి ప్రబోధసమయే యః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీ. ౭.
- శ్లో. బాల్యాదిష్వపి జాగ్రదాదిమతథా సర్వాస్వవస్థాస్వపి వ్యావృత్తా స్వసువర్త మానమహ మిత్యంతస్సుగంతం సదా,
స్వాత్మానం ప్రకటికరోతి భజతాం యో భద్రయా ముద్రయా తస్మై శ్రీగురుమూర్తయే నమ ఇదం శ్రీ. ౮.
- శ్లో. విశ్వం పశ్యతి కార్యకారణతయా స్వస్వామిసంబంధత శ్చిష్ట్యాచార్యతయా తథైవ పితృపుత్రాద్యాత్మనా తేదతః,
స్వప్నై జాగ్రతివా య ఏవ పురుషో మాయాపరిభ్రామిత తస్మై శ్రీగురుమూర్తయేనమ ఇదం శ్రీ. ౯.
- శ్లో. భూ రంభాం స్వనలోనిలోంబర మహర్నాథో హిమాంతుః పుమా నిత్యాభాతి చరాచరాత్మక మిదం
యస్యైవ మూర్త్యుష్టమ్,
నాన్య త్ప్రించన విద్యతే విమృశతాం యస్మాత్పరస్మాద్విభో త్తస్మై శ్రీగురుమూర్తయేనమ ఇదం శ్రీ. ౧౦.
- శ్లో. సర్వాత్మత్వ మితి సుబ్జీకృత మిదంయస్మాదమస్మింస్తవతేనాస్యక్రమజాతదక్షమనవాధ్యానాచ్ఛసంలేర్తనాత్,
సర్వాత్మత్వమహావిభూతిసహితం స్వా దీశ్వరత్వం స్వత స్సీజ్యే త్తత్త్వం రష్టధా పరిణతం చైశ్వర్య మవ్యాహతమ్.
- శ్లో. కటవిటపీనమోపే భూమిభాగే నివర్జితం సకలమునిజనానాంజ్ఞానదాతార మారాత్,
త్రిభువనగురు మిశం దక్షిణామూర్తిదేవం జననమరణదుఃఖచ్ఛేదదక్షిణం నమామి. ౧౧.
- శ్లో. చిత్రంకటతరోర్మూలే కృష్ణాశ్చిష్టా గురు ర్యువా, గురోస్తుమానవ్యాఖ్యానాచ్చిష్టా స్తుచ్ఛిష్ట సంతయాః. ౧౩.
- శ్లో. అంగుష్ఠతర్జనియోగముద్రావ్యాజేన సేవివామ్, శుభ్రశృంగం బ్రహ్మజీతైక్యం దర్శయ న్నోకతాచ్ఛిరః. ౧౪.
- శ్లో. సమం సర్వేషు భూతేషు తివ్రంతం పరమేశ్వరమ్, మన్నాథం పరమాత్మానం ప్రణివోఽస్మి సదాశివమ్. ౧౫.

శుభము.

శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః ॥

శ్రీభువనేశ్వర్యై నమః ॥

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యమ్.

శ్లో॥ నారాయణః పరోఽవ్యక్తాదండ మవ్యక్త సంభవమ్ ।

అంశ స్వాంత స్త్విమే లోకా స్సంతద్వీపాచ మేదిన్ ॥

శ్రీశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని.

“ఉపాయోపేయభూతములగు (సాధనసాధ్యములగు) కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ” అను రెండింటి నుద్దేశించి గీతాశాస్త్రము ప్రవృత్తమయ్యెను. అట్టి గీతాశాస్త్రమును వ్యాఖ్యానింపఁ దలచి భగవద్భాష్యకారులు తొలుత విఘ్నోపశాంతికై యాస్తికవ్యవహారానుష్ఠాపమగు నిష్ఠ దేవతాతత్త్వానుస్మరణరూపమంగళాచరణముంజేయువారై యతిహాసపురాణములకును, ప్రకృత గీతాశాస్త్రమునకు నేకవాక్యత సంగీకరించుచు సంతర్యామివిషయకమగు నీశ్లోకము నుదహరించి.

ఇందలి నారాయణశబ్దము స్థూలదృష్టితో “ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై సరసూ నవః! అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణ స్సృతః” అను మౌరాణికవచనానుసారము జలధిశయనుండగు నారాయణుం దెల్పునదని కొందరు చెప్పుచున్నారు. నూత్నదృష్టితోఁ బరి కించువారు “సరశబ్దము చరాచరాత్మకములగు శరీరములను జెప్పుచున్నదనియు, వానియందు విత్వసన్నిహితములగు చిదాభాసజీవులు “నారా”ః అనఁబడుదురనియు, ఆజీవులకు “అయనం” ఆశ్రయము; అనఁగాః నియామకుఁడగు సంతర్యామి నారాయణుఁడు” అనియు జెప్పుచున్నారు. అట్టి నారాయణు నుద్దేశించియే “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ స్సంతరో యమయతి” అనునది మైత్రేయ లగు సంతర్యామిబ్రాహ్మణమును, నారాయణమంత్రామూయమును బరింపఁ బడుచున్నది. కావున నీ నారాయణశబ్దముచే గీతాశాస్త్రమువలన ప్రతిపాదింపబడు విశిష్టతత్త్వముఁ జెప్ప బడుచున్నది.

కూటస్థము, అసంగము, అవిషయము, అద్వితీయము నగు పరతత్త్వమునకు మాయా సంబంధములేనిచో అంతర్యామిత్వము, శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వమును సంభవములు కావు కాన

శాస్త్రాదియం దనుస్మృతమగు తత్త్వము శబలబ్రహ్మమగును. అట్టి శబల దేవతాస్మరణమున నభీష్టఫలసిద్ధి కలుగనేరదని శంకింపరాదు.

కావుననే “పరోఽవ్యక్తాత్” అను విశేషణము విన్యసింపఁ బడినది. అన్యక్తమన నవ్యాకృతమగు మాయ. దానికి పరమనఁగా “అక్షరాత్పరతః పరః” అను శ్రుతిస్మృతమగు శుద్ధబ్రహ్మము. ఆశుద్ధబ్రహ్మమునకు మాయాసంబంధము నిజముగ లేకున్నను కల్పితమగు మాయాసంబంధమును బురస్కరించుకొని, అంతర్యామిత్వ శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వము టూహించుటకు చున్నది. అందువలన నిచట శుద్ధపరదేవతాతత్త్వానుస్మరణమే సిద్ధమగును. కానః నిష్టఫలప్రాప్తి కెట్టి యాటంకము లేదు.

“పై విశేషణవ్యాఖ్యానమువలన నవ్యక్తము ప్రకృతానుస్మృతమగు శుద్ధబ్రహ్మముగంటి వ్యతిరేకమై యున్నదని నిరూపింపఁ బడుచున్నది. అది సాక్షీసిద్ధ (సాక్షీవలన జీవానుభూత) మైనను ప్రమాణాంతర సిద్ధమగునా?” యను శంకకు సమాధానముగ “అంశమవ్యక్త సంభవం” అని వివరింపఁబడినది.

అపంచీకృతపంచమహాభూతాత్మకమగు (తన్మాత్రస్వరూపమగు) హైరణ్యగర్భతత్త్వమిచట యండమని చెప్పఁబడెను. ఆయండము పూర్వోక్తావ్యక్తమువలన జనించెడిది. ఈవిషయము శ్రుతిస్మృతిసిద్ధము. కార్యమాత్రము సజాతీయకారణసాపేక్షమగుటంబట్టి యాయండరూప కార్యము సజాతీయకారణము నవేక్షించును. ఆ కారణము మాయాపదవాచ్యమగు నవ్యాకృత తత్త్వమనకతప్పదు. కానః నీ యవ్యక్తము కార్యలింగకానుమానసిద్ధమగునని గ్రహింపవలెను.

పూర్వోక్త హైరణ్యగర్భతత్త్వము శ్రుతిస్మృతులచే సిద్ధించుచున్నను, అనుమాన ప్రమాణముచే గాని పరితౌషము నందనేరని శుష్కపై య్యాయకులం దనియింపఁబూని “అంశస్యాన్త స్త్విమే లోకా న్సప్తద్వీపా చ మేదిసీ” అని చెప్పట యవసరమయ్యెను.

సప్తద్వీపవిశిష్టమేదిసీస్వరూపములగు నీలోకము లాయండములోన నిమిషియున్నవని దీని యర్థము. ఇచట లోకశబ్దము పంచీకృతపంచభూతాత్మకమగు విరాట్టును జెప్పుచున్నది. ఈవిరాట్టు కార్యమగును. కార్యము సజాతీయకారణసాపేక్షము గానః సజాతీయకారణ మనుమేయమగుచున్నది. అట్టి కారణము విశేషణమగు నీకార్యమునెడ హైరణ్యగర్భతత్త్వము దక్కవేతొండు గాఁజాలదు. ఇట్లునుమాన ప్రమాణముచే సైతము హైరణ్యగర్భతత్త్వము సిద్ధించుచున్నది.

పర్యవసీతార్థము.

దృశ్యమానజగద్రూపకార్యమగు విరాట్టువలనఁ కారణమగు హైరణ్యగర్భతత్త్వమూహింపఁ బడుచున్నది. హైరణ్యగర్భాండమువలనఁ దత్కారణమగు మాయమని వేర్కొనంబడు నవ్యక్తమనుమిత మగుచున్నది. అట్టి యవ్యక్తమునకు పరమాత్మ యతీతమనియు, కావుననే శుద్ధమనియు, ఆ శుద్ధబ్రహ్మమే స్వవిషయకాజ్ఞానద్వారమున నీ సకలలోకముల నుత్పాదించి, లనయండే

శాంకరభావ్యం:— (1) సభగవా స్సృష్టేద్వదం జగ త్తస్య చ స్థితిం చిక్షీర్షు ర్మరీచ్యాదీ
నగే స్సృష్ట్యా పృజావతీ నృప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం గ్రాహయామాస వేదోక్తం | తతోఽన్య్యాంశ్చ
సనకసనందనాదీ నుత్పాద్య నివృత్తిలక్షణం ధర్మం జ్ఞానవైరాగ్యలక్షణం గ్రాహయామాస !

యిమిడించికొని యఖండైకసచ్చిదానందాత్మకమై తనమహిమయందే తాను నెలకొనియున్నది.
అట్టి పరమాత్మ కల్పితమాయానంబడుండై యతర్వామిత్య, శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వపురస్కరముగ
ననుష్ఠతుండగుచున్నాడు. కాన ఇష్టఫలప్రచార యగుఁగాకయని యాశయము.

(1) “భూదేవి ప్రార్థనము ననుసరించి పరమేష్ఠి ప్రార్థింప భూభారాపనయనార్థము దేవకీ
వసుదేవులకుఁ బుత్రుఁడై భగవంతుండగు వాసుదేవుఁ డుదయించెను. కావున స్వప్రయోజనాను
రూపముగఁ నర్జునుని యుద్ధకర్మమునఁ బోత్సహించుట భగవంతుని కవసరమయ్యెను తత్ప్రసం
గానుసారము నిష్ఠాద్యయ మనువదింపఁ బడెనే కాని యుపాయోపేయభావముచే నీశాస్త్రమున
నానిష్ఠాద్యయ ముపదేశింపఁ బడుటలేదు.” అని శంకెంపరాదు—

భగవదవతారప్రయోజనము ధర్మస్థాపనమే కాని భూభారహరణము కాదు. స్వభావాను
సారముగ భగవంతున కదియే నిర్వర్తనీయమగుచున్నది. స్వప్రయోజనానుసారము ప్రకృతీశాస్త్ర
మున కధికారియగు నర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేకొని కర్మజ్ఞాననిష్ఠలను భగవంతుఁ డుపదేశించి
నద్దానివలన భూభారపరిహార మానుషంగికముగ సిద్ధించుచున్నది. ప్రకృతోపదేశమువలన విశి
ష్టాధికారియగు నర్జునుని సర్వధర్మప్రవృత్తి ప్రేరణద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠ యందవతరింపఁ జేయుచు
నధికారిసామాన్యమును సైతము నందవతరింపఁజేయుట యీగీతాశాస్త్రమున కుద్దేశము. కాన
ఇందు కర్మజ్ఞాననిష్ఠలు సాధనసాధ్యరూపమున విషయములగుచున్నవి. కావునఁ బూర్వోక్తాశం
కావకాశ మిందులేదు. ఈవిషయమునే శ్రీమద్భాష్యకారులు, “స భగవాన్” అని ప్రార్థించి,
“ఉపదిదేశ” అనుట యంతముగాఁగల గ్రంథముచే నుపపాదించుచున్నారు.

సర్వజ్ఞుండగు సర్వేశ్వరుం డీజంగమస్థావరాత్మకజగత్తును సృజించెను. తనచే సృజింపఁ
బడిన జగత్తునకు వ్యవస్థాపకుఁడు లేనియెడల నాజగత్తు సుస్థిత మగుట దుర్లుభము. తానే వ్యవ
స్థాపకుఁడై నచో వ్యవస్థితమగు జగత్తునందలి విషమభావమునుఁ బట్టి యీశ్వరు నెడ వైషమ్య
మును, జగత్తునందలి శోక బాహుల్యమునుఁ బట్టి నిర్దయత్వమును నారోపితములు కావలసివచ్చును.
కావున భగవంతుఁడు జగద్వ్యవస్థాపనార్థము ప్రవృత్తిరూపధర్మము నుత్పాదించెను. తాదృశ
ధర్మము సాధ్యరూపమగుటజేసి సాధకుఁడు లేనిచో నప్రవృత్తమగును. గాన తత్సాధకులగు
మరీచ్యాదిప్రజావతులను దొలుత సృజించి యా వేదోక్తధర్మమును వారిఁకుపదేశించెను.

ఇంతమాత్రమున నశేష జగద్వ్యవస్థాపనము సాధ్యము కానేరదు. పూర్వోక్తధర్మముచే
నియతమగు ప్రవృత్తి మార్గమున జగద్వ్యవస్థాపనము సాధింపఁ బడినను నివృత్తి మార్గమునఁ జేయఁ

(1) ద్వివిధోహి వేదోక్తో ధర్మః- పవృత్తిలక్షణో, నివృత్తిలక్షణశ్చ | జగత్స్థితికారణం హేతునాం సాక్షాదభ్యుదయనిశ్చేయసహేతు ర్య సుధర్మో బ్రాహ్మణాద్వైర్యర్థిభి రాశ్చిని భిశ్చ శ్రేయోర్నిభి రనుష్ఠీయమానో దీర్ఘేణ కాలే నానుష్ఠాతృణాం కామోద్భవాద్ధీయమానవివేక విజ్ఞానహేతుకే నాధర్మేణాభిభూయమానే ధర్మే పవర్థమానే చాధర్మే జగత స్థితిం పరిపిదగు జగన్స్వస్థాపన మాధర్మముచే జేయ నశక్యమగుటం జేసి నివృత్తి ధర్మము నుత్పాదించి, పిమ్మట సనకసందనసత్తుమారసనత్సుజాతులను సజ్జించి, జ్ఞానవైరాగ్యలక్షణముగు నానివృత్తి ధర్మము నుపదేశించెను.

(2) “ధర్మవిషయమున వాదిభేదమునుబట్టి వివాదములు గనుపట్టెడివి. కానః జగత్తు యొక్క స్థితికి హేతువగు ధర్మాంతరము పైతము సృజింపఁదగియున్న” నని తిలంపరాదు. పాణిలు యభ్యుదయ నిశ్చేయసములకు సాక్షాదేతువగునదియే ధర్మ మనఁబడును. జగత్తుయొక్క స్థితికి హేతువగు నావేదోక్త ధర్మము పవృత్తిరూపము, నివృత్తిరూపమును గాక వేటొండు సంధ వింపదు. అందుఁ బవృత్తిరూపధర్మము సాక్షాదభ్యుదయమునెడను, సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞాన సాధనమై నిశ్చేయసమునెడను హేతువగుచున్నది. నివృత్తిరూపధర్మము నిశ్చేయమునకు సాక్షాదేతు వగుచున్నది. పూర్వోక్త రీతి నభ్యుదయనిశ్చేయ హేతువగు నాధర్మద్వయము పురుషార్థాభిలాషులగు నెల్లవారికి ననుష్ఠేయమగును. కానః ననుష్ఠాత్మనియమము సిద్ధింపదయ్యెను. అట్టియెడ బ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రములకును, నదితరులకును బురుషార్థాభిలాష తుల్యమైనను పుస్త్రుతిపర్యాలోచనచే నాయా వర్ణాశ్రములకే యా యా ధర్మానుష్ఠాన మభిహితమగుటం బట్టి యనుష్ఠాత్మనియమము సిద్ధించుచునే యున్నది.

అట్టి నియమానుసారము శ్రేయోర్థులగు బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రవర్ణముల చేతను, ఆశ్రములుచేతును పవృత్తి నివృత్తిరూపధర్మద్వయ మనుష్ఠింపఁ బడుచున్నను, గృత శ్రేతాద్వాపరావసానపర్యంత మనుష్ఠించుటచే గృమకృమమున ననుష్ఠాతలకు కామకోభాదు లుద్భవించుటంబట్టి వివేకవిజ్ఞాననాశ హేతువగు నధర్మము ప్రబలి, ధర్మము కృశింప, నధర్మము కృమకృమముగాఁ బవర్థమాన మయ్యెను. అట్టి యధర్మమువలన స్వనిర్మిత జగముయొక్క ముక్త్యాద శశించుచుండ జగత్స్థితికి హేతువగు మర్యాదను నిలుపఁ దలచి యాదికర్తయుగు నా నారాయణుండు బ్రాహ్మణత్వరక్షణార్థమై దేవకీదేవియందు పనుదేవుని వలన స్వేచ్ఛానిర్మితంగాగు మాయామయస్వరూపముతో నావిర్భవించెను.

“యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత! అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽఽత్మా నం సృజామ్యహమ్” అను భగవద్వచనానుసారము వైదికధర్మద్వయరక్షణార్థమే భగవంతుఁ డవతరించెనని స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచుండ బ్రాహ్మణత్వమును మూత్రము రక్షించుట కావిర్భవించె ననుట బరమేశ్వరుండు విషమబ్రవృత్తి గలవాఁడు గాదా? యని శంకింపరాదు.

పాలయము ను ఆదికర్త నారాయణాభ్యో విష్ణుర్భాచుస్య బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణత్వస్య రక్షణార్థం దేవక్యాం వసుదేవా దంశేన కిల సంబభూవ । బ్రాహ్మణత్వస్య హి రక్షణేన రక్షిత స్వాద్యైదికో ధర్మ స్తథీనత్వా ద్వర్ణాశ్చిమధర్మాణాం ।

(3) సచ భగవాన్ జ్ఞానేశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజోభి సుదా సంపన్న స్త్రిగుణాత్మికాం వైష్ణవీం స్వాం మాయాం మూలప్రకృతిం వశీకృత్వాఽజోఽవ్యయో భూతానా మిశ్వరో నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావోపి స స్వమాయయా దేహవానివ జాత ఇవచ లోకానుగ్రహం కుర్వన్నివ లక్ష్మ్యతే ।

యాజానాధ్యాసములు బ్రాహ్మణాధీనములగుటంబట్టి బ్రాహ్మణులు స్వకర్మనిరతులేని అట్టి బ్రాహ్మణుల నుపదేశికులుగ గ్రహించి త్పత్రియాదులు స్వవర్ణాశ్చిమాచారములయందు బ్రవర్తింతురు: బ్రాహ్మణలే స్వవర్ణాశ్చిమాచారమారులై యెడలకూకటివేరున బురుగుపట్టిన చెట్టుయొక్క శాఖాదులు యథాస్థితియందుండని విధమున త్పత్రియాదు లుపదేశకులు లేమింజేసి స్వవర్ణాశ్చిమాచారాదుల యందుండ జాలరు. కానఁ ప్రథమమున రక్షణేయమగు బ్రాహ్మణ త్వమును రక్షించిన దదుపదేశములవలన త్పత్రియాదులు స్వవర్ణాశ్చిమాచారనిష్ఠులగుదురనియు, నందువలన వైదికధర్మరక్షణ మగుననియు, బ్రాహ్మణత్వరక్షణము శ్రీకృష్ణజననమని నిర్ధారింపవలసియున్నది.

(3) భగవంతుడగు నారాయణునకు శరీరసంబంధమున్నను శరీరసంబంధముగల జీవులకు వలె నసీశ్వరత్వము సంభవింపదు. ఏలయనఁ నారాయణుడు:- జ్ఞానము, ఈశ్వరత్వము, అర్చన ర్పణ సామర్థ్యము, బలము, (సహాయసంపత్తి) పరాక్రమము, అప్రధృష్టత్వము (ఇతరులచే పరిభవింపబడుకుండుట) అను నీ యారుగుణములును గలవాడు. కాన శరీరసంబంధమున్నను నతనికి జీవులవలె నసీశ్వరత్వము బ్రాప్తింపదు.

“ప్రాజ్ఞాదేవఁడును ననర్థమును దెలిసికొనియాయనర్థమునఁ బ్రవేశింపఁడు గదా! నిత్యశుద్ధ బుద్ధముక్త స్వభావుడును, స్వతన్త్రుడు నగు సీశ్వరుడనర్థరూపశరీరము నెట్లు గ్రహించెను. అట్లనర్థరూపశరీరమును గ్రహించుటవలన నేమి ప్రయోజన”మని శంకింపరాదు.

శ్రీనారాయణుడు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమైనట్టియు, సర్వవ్యాపకమైనట్టియు, స్వాధీనమైనట్టియు, స్వకీయమగునట్టి, ప్రతిభాసహాపమగు, మాయ యనునట్టియు, నానావిధ కార్యాకార పరిణామియగు, మూలప్రకృతిని స్వాధీనమొనర్చుకొని యెల్లపుడు నిత్యుడు. (కార్యాకారవిరహితుడు) బుద్ధుడు (కారణరహితుడు) శుద్ధుడు, (బాధ్యరహితుడు) ముక్తుడు (అవిద్యా కామ కర్మ పారతంత్య్రరహితుడు). నైనను తనమాయచే దేహవంతునివలె జన్మించినవానివలె లోకానుగ్రహమును చేయువానివలె గానబడుచున్నాడు. పరమేశ్వరుని దేహాదులు వాస్తవికములు కావనియు, గల్పితములనియు గ్రహింపవలయును.

(4) స్వప్రయోజనాభావేషి భూతానుజస్సుక్షయా వైదికం హి ధర్మద్వయ మద్భుతాయ శోకమోహమహోదధౌ నిమగ్నా యోపదిదేశ గుణాధిక్తైర్వి గృహీతోఽనుష్ఠీయమానశ్చ ధర్మః పంచయం గమిష్యతీతి ।

(5) తం ధర్మం భగవతా యథోపదిష్టం వేదవ్యాస సర్వజ్ఞో భగవాన్గీతాశ్చైవ స్పష్టభి శ్లోకశ్చై రుపనిబబన్ధ ।

(6) త దిదం గీతాశాస్త్రం సమస్త వేదార్థసారసంగ్రహభూతం దుర్విజ్ఞేయార్థం । తదర్థా విష్కరణా యానేకై ర్వివృతపద, పదార్థ, వాక్యార్థ, న్యాయ మప్యత్యన్త విరుద్ధానేకార్థ

(4) “ప్రయోజన మనుద్దిశ్య న మన్దోపి పవర్తతే” అను న్యాయానుసారముగ క్షృత కృత్యుండును, నాప్త కాముండును నగు పరమేశ్వరునకుఁ బ్రయోజనమేమియు లేకుండుట యు, నద్వైతవాదమున ననుగ్రహింపఁదగిన దేదియు గానరానందునను ధర్మద్వయోపదేశము లోకా నుగ్రహబుద్ధితోడనే యొనరించెనని చెప్పుట యెట్లు సమంజస మగుననినః—

స్వప్రయోజనము వాస్తవముగ లేకున్నను, తనకంటె నితరమగునది లేకున్నను గల్పిత భేదముగల భూతములయందు దయకలవాడై పరమేశ్వరుండు ప్రవృత్తి, నివృత్తిరూపధర్మద్వయ మును శోకమోహమహోదధియందు మునిగియుండి కర్తవ్యము దోషక యాతురత బొంకియున్న యర్జునున కుపదేశించెను. ఇట్టివార లనేకులుండ నర్జునున కేల యుపదేశింప వలయుననినః— గుణాధికుల కుపదిష్టమై వారిచే గృహీతమగు ధర్మద్వయము వారలచే ననుష్ఠింపబడి యభివృద్ధిని పొందును కాన నీయరుచుడే గుణాధికుడగుటంబట్టి యతనికి ధర్మద్వయము నుపదేశించెను.

(5) “బుద్ధో నామ్నా జనిసుతః కీకటేషు భవిష్యతి” అను పురాణవచనానుసారము బుద్ధుడును భగవదవతారమే. అట్టి బుద్ధభగవానునిచే బోధింపబడిన ధర్మద్వయము ప్రామాణి కులచే గ్రహింపఁ బడలేదు. అవిధమున భగవదవతారమగు శ్రీకృష్ణునిచే బోధింపడిన ప్రవృత్తి, నివృత్తిరూప ధర్మద్వయము పరిత్యజింపఁ దగినదే యగు”నని శంకింపరాదు.

బుద్ధుడుచెప్పిన ధర్మద్వయము శుభిషిరుద్ధం బగుటంజేసి శిష్యులు గ్రహింపవలెనని. ఈధర్మ ద్వయము వేదోక్తంబగుటంజేసి ప్రామాణికగృహీతము. గాన అర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁ డక్రమము ననుసరించి యేధర్మద్వయము నుపదేశించెనో యాక్రమము ననుసరించి యాధర్మద్వయమును బోధింప “కృష్ణద్వైపాయనం విద్ధి వ్యాసం నారాయణం ప్రభుమ్” అను స్మృత్యనుసారము సాక్షున్నారాయణ స్వరూపుండైన సర్వజ్ఞుడగు వేదవ్యాసుడు గీతలను పేర నేడునూరుల శ్లోక ములచే గ్రంథమును రచించెను.

(6) “గీతాశాస్త్రము పౌరుషేయము. పౌరుషేయమునకు, మూలగు వేదమును బట్టియే ప్రామాణ్య మంగీకరింపవలయును. అట్టివేదము గానరాదు. కాన నీగీతాశాస్త్రము ప్రమాణము కానేర”దని శంకింపరాదు.

శ్లేష తాకికై ర్మహ్యమాణ మపల భ్యాహం వివేకతోఽర్థనిర్ధారణాగ్ధం సంక్షేపతో వివరణం కరిష్యామి ||

(7) తస్మా స్య గీతాశాస్త్రస్య సంక్షేపతః ప్రయోజనం పరం నిశ్చేయసం సహేతుకస్య సంసార న్యాత్యన్తోపరమలక్షణమ్ ||

(8) తచ్చ సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపా ద్దర్శా ద్భవతి |

ఈగీతాశాస్త్రము సమస్త వేదార్థసారసంగ్రహము. కాని వేదమూలకమగుటచే పరిమాణము, ఇట్టి గీతాశాస్త్రముయొక్క యర్థము మూలమాత్రముచే గ్రహింపశక్యగాదు. దీనికి బూర్వులుకొందరు (వృత్తికారాదులు) “పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తి ర్విగ్రహో వాక్యయోజనా ఆక్షేపోఽథ సమాధానం వ్యాఖ్యానం వడ్విధం మతమ్” అను న్యాయము ననుసరించి పదచ్ఛేదము, పదార్థోక్తి, విగ్రహము, వాక్యసమన్వయము, ఆక్షేపము, సమాధానరూపము నగు వ్యాఖ్యలను జేసియుండిరి. ఆవ్యాఖ్యానములు విరుద్ధమగు ననేకార్థములు గలవగుటచే యజ్ఞానులు విరుద్ధముగనే గ్రహించుచుండిరి. అట్టి విరుద్ధార్థగ్రహణమును మాన్పుటకు నేను విరోధములు లేకుండ స్పష్టముగ దెలియ నటుల సంక్షేపముగ నీగీతాశాస్త్రమును వివరింతును.

(7) ఈ గీతాశాస్త్ర మాప్త ప్రణీతమైనను ప్రేమోపత్పిన్నత్వంగములగు విషయ, ప్రయోజన, సంబంధాధికారిరూపమగు సనుబంధచతుష్టయమిందు కానరానందున నిగ్గంథము శాస్త్రము కానేరదు. కాన నిది వ్యాఖ్యానయోగ్యము కాదని తలంపరాదు.

ఈగీతాశాస్త్రమునకు సంక్షేపముగ (సంగ్రహముగ) ననగా నేకవాక్యతచే నుత్కృష్టమగు నిశ్చేయస్సు ప్రయోజనము.

నిశ్చేయస్సనగా నిరతిశయసుఖావిర్భావ మనియు, నిశ్చేషముగ ననర్థవినాశమనియు, నర్థద్వయము గ్రహింపనగును. అందెట్టి నిశ్చేయస్సు ప్రాప్తించుననిన; మూర్ఖాప్యసాదుల యందుఁబునరావృత్తికి హేతువగు మూలావిద్యగలదు. అట్టి మూలావిద్యాసహితంబగు సంసార ముయొక్క యత్యంతోపరమమగు నిశ్చేయస్సు, నిరతిశయానందావిర్భావరూపము నగు నిశ్చేయస్సును ప్రయోజనములు.

(8) ఇట్టి నిశ్చేయస్సము జ్ఞానసముచ్చితమగు కర్మవలనగాని, కేవలకర్మవలనగాని, ప్రాప్తింపనేరదు. ఇక సర్వకర్మసన్యాసపూర్వకంబగు నాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే ప్రాప్తించును. అనగా సర్వకర్మసంన్యాసద్వారమునఁ బెక్కుసార్లనుష్ఠింపబడిన శ్రవణాదులవలననే జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధించును. కర్మవలన చిత్త శుద్ధియు, చిత్త శుద్ధివలన వివిదిషయ, దానివలన వైరాగ్యము, తిన్మాటలమున శ్రవణాదులును, వానివలన జ్ఞాననిష్ఠయును గలుగును. గానఁ గర్మము జ్ఞాననిష్ఠకు పరంపరయా కారణము.

(9) తథేన మేవ గీతార్థధర్మ ముద్దిశ్య భగవత్తైవోక్తమ్ “సహి ధర్మ స్సుపర్యాప్తో బ్రహ్మణః పదవేదనే” ఇశ్వనుగీతాను । తత్త్రైవ చోక్తమ్ “నైవ ధర్మీ న చాధర్మీ న చైవ హి శుభాః శుభీ యస్యాస్య దేకాననే లీన సూక్ష్మిం కించి దచిన్తయత్” ‘జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణమ్’ ఇతిచ ।

(10) ఇహాపి చాన్త ఉక్త మర్జునాయః— “సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ” ఇతి । (గీ. 18-66)

(11) అభ్యుదయాథోపి యః ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మోవర్ణాశ్రమాంశ్చోద్దిశ్య నిహితస్స దేవా దిధానప్రాప్తి మేతు రసి సన్మిత్యరార్పణబుద్ధ్యాఽనుష్ఠియమానస్స త్వమన్యథా భవతి ఫలాభిఁంధి

(9, ‘యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్’ యజ్ఞ దాన తపోరూపకర్మ లను వదలఁగూడదు. అట్టి కర్మ తప్పక చేయవలయునని యాగీత చెప్పటవలన నిశ్చేయస్సునకు కర్మసముచ్చితజ్ఞానము కారణ మగుననియు, సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠామాత్ర మిందుఁ జెప్పబడలేదనియు శంకింపరాదు.

నిశ్చేయస్సునుగూర్చి కారణమగు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠామాత్రము నుద్దేశించి భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యనుగీతలయందు “బ్రహ్మయోక్త స్థానమగు నిశ్చేయస్సునుఁ బొందుటకు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకమగు జ్ఞానస్థయైక్యతయే సమర్థమైనది.” అని చెప్పియుండెను. వఃటియు నాయనుగీతలయందే యెవఁడు వాగాదిబాహ్యకరణవ్యాపారశూన్యుడై, యంతఃకరణవ్యాపారశూన్యుడై (అనగా బాహ్యభృంతరకరణవ్యాపారశూన్యుడై) కేవల బ్రహ్మమునందే అవస్థానము (బ్రహ్మరూపముగ నవస్థితి) నొంది (యనఁగా నసంప్రీత్యతనమాధినిష్ఠుడై) యుండునో వాడు ధర్మియుగాడు, నధర్మియుగాడు, శుభాశుభములు లేనివాడు (అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రుడగు) నని చెప్పఁబడినది. “జ్ఞానము సర్వకర్మసంన్యాసరూప” మనియుఁ గూడ నచ్చటనే వచింపబడెను. కాన సర్వకర్మసంన్యాస పూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రముచేతనే మోక్షము పొందెను. “యజ్ఞ దానతపఃకర్మ” అను వచనమున కర్థము ప్రకృతార్థమునకు విరోధములేకుండునట్లు యాగీతావాక్యవివరణమునందే చూపుదుము.

(10) ఈవిషయ మనుగీతలయందే గాక యీభగవద్గీతాశాస్త్రసమాప్తియందుఁగూడ శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సర్వధర్మములను వదలి నన్నొకనినే శరణుఁజెందుమని చెప్పెను. (అనగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రుడవు కమ్మని బోధించెను.) కాన భగవద్గీత సర్వ కర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే మోక్షము పొందెను. “యని బోధించుచున్నదని గ్రహింప నగును. (విశిష్టాద్వైతులు చెప్పినట్లు కర్మసముచ్చితజ్ఞానమువలన మోక్షము పొందెనునని కాని, తిలకుగారు చెప్పినట్లు జ్ఞానసముచ్చితమగు కర్మవలన మోక్షము పొందెనునని బోధింప దని గ్రహింపవలయును.)

(11) ఈగీతాశాస్త్రమునందు యథోక్తజ్ఞానముమాత్రమే చెప్పబడుటలేదు. “కురుకర్తవ్య

వర్జితః! శుద్ధసత్త్వస్య చ జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాప్రాప్తిర్ద్వారేణ జ్ఞానోత్పత్తి హేతుశ్చేన చ నిశ్చేయసహేతుత్వ మపి ప్రతిపద్యతే తథా చేమ మేవార్థ మభిసంధాయ నత్వతి “బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి” (గీ. 5-10) “యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే” (గీ. 5-11) ఇతి |

(12) ఇయం ద్విప్రకారం ధర్మం నిశ్చేయసప్రయోజనం పరమార్థతత్త్వంచ నానుదేవాఖ్యం యం బ్రహ్మభిధేయభూతం నిశేవతోఽభివ్యక్తాయ ద్విశిష్టప్రయోజన సంబంధాభిధేయవద్గీతాశాస్త్రమ్ | యత స్తద్ధర్మే విజ్ఞాతే సమస్త పురుషార్థసిద్ధి రిత్యత స్తద్వివరణే యత్నః క్రియతే మయా |

తస్మాత్త్వం” ఇత్యాదిస్థలములయందు కర్మనిష్ఠగూడ ప్రధానముగాఁజెప్పబడుచున్నది. అందువలన నిశ్చేయసమునుగుర్చి కర్మగూడ కారణమునక తప్పదని శంకింపరాదు. అభ్యుదయార్థమగు ప్రవృత్తిరూపధర్మము కామనతో ననుష్ఠింపబడిన పక్షమున దేవాద్విష్టానప్రాప్తికి హేతువగును. ఈశ్వరార్పణముగ ఫలనిరపేక్షలై యాకర్మనే యాచరించినచో నట్టికర్మ సత్త్వశుద్ధికి హేతువై జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతను గలిగించి క్రమముగ శ్రవణాదులయందు బ్రవృత్తినిజనింపజేసి జ్ఞానమును గలిగించును. దానివలన శ్రేయఃప్రాప్తి యగును.

కనుకనే “బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి” తాను జేయుకర్మలను పరమేశ్వరార్పణముజేసి, “యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే” యోగులు (కర్మనిష్ఠులు) అంతఃకరణపరిశుద్ధికొఱకు ఫలపరిత్యాగ మొనరించి కర్మలను జేయుదురు. అని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పియుండెను. కాన ప్రవృత్తి మార్గముగూడ సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానమునకు హేతువగును. కాన నీగీతలయందు “కురు కర్తవ్య తస్మాత్త్వం” అనునది మొదలుగాగల స్థలములయందు ప్రవృత్తి మార్గముప దేశింపబడెను.

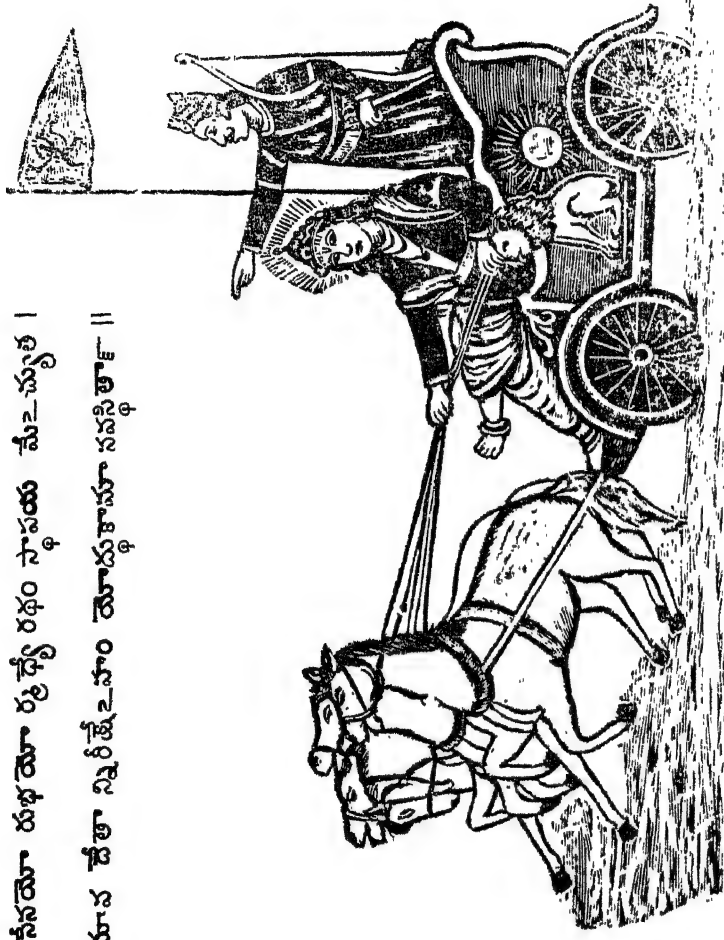
(12) “ఈద్వివిధ కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ” యను ధర్మములు నిశ్చేయసమునకు హేతువులు. కాన విష్టాద్వయద్వారమున గీతాశాస్త్రమునకు నిశ్చేయసము (మోక్షము) ప్రయోజనము. గీతాశాస్త్రముచే జీవునకు పరమార్థతత్త్వమగు వానుదేవుడను పరబ్రహ్మము చెప్పబడును. కాన విషయము పరబ్రహ్మము, గీతాశాస్త్రమునకును, నిశ్చేయసమునకును (మోక్షమునకు) విష్టాద్వయద్వారమున సాధ్యసాధనభావము సంబంధము. పరమార్థతత్త్వమగు పరబ్రహ్మమునకును, గీతాశాస్త్రమునకు విషయవిషయభావము (ప్రతిపాద్య ప్రతిపాదకభావము) సంబంధము. యమపురుషార్థియగు జిజ్ఞాసువు అధికారి. కాన నీగీతాశాస్త్రము విషయ, ప్రయోజన, సంబంధాధికారులను ననుసంబంధచతుష్టయము కలది. అట్టి గీతాశాస్త్రార్థమును దెలిసికొనిన సమస్త పురుషార్థసిద్ధి కలుగుటంబట్టి యీగీతాశాస్త్రమును వివరింతును. హరిః ఓం తత్ సత్.

సంబంధగ్రంథము ముగిసెను.

శ్లో॥ సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం సాపయ మేఘ్యత ।

యావ దేతాన్నిరీక్షేహం యోద్ధుకామా ననస్థితా ॥

అగ్రే క్షత్రియ కమపిచరణం బానునై కేప తిష్ఠన్ శ్చిక్షేఽణయరసజహ చక్షువాఽవేక్షమాణః ।
సర్వే లోకం కరగరసిజై రక్ష్యజ్ఞో బానముహూర్త మావిభాగ్యోఽగ్ర మగ్రచ సాత్తమః ॥

శ్రీ భగవద్గీతాను

ప్రథమోఽధ్యాయః.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ:—

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః |

మామకాః పాండవాః శ్రైష్ఠ కి మకుర్వత సంజయ !

౧.

సదవిభాగము:— ధృతరాష్ట్ర:—ఉవాచ| ధర్మక్షేత్రే-కురుక్షేత్రే-సమవేతా:— యుయు

త్సవః- మామకాః-పాండవాః-చ-ఏవ-కిం-అకుర్వత-సంజయ ||

||౧||

సృతిపదార్థము:—ధృతరాష్ట్ర:—ధృతరాష్ట్ర:—ఉవాచ=పలికెను; పాండవసంజయ!—పాండవసంజయ!—
ధర్మక్షేత్రే. ధర్మ=ధర్మమునకు, ధర్మజ్ఞానమునకును; క్షేత్రే=అభివృద్ధికారణమైన; కురుక్షేత్రే=కురుక్షేత్రమునందు;
యుయుత్సవః=యుద్ధముచేయు నిచ్చ గలవారలై; సమవేతా ఏవ=కలిసికొనినట్టి; మామకాః=నాకోమరులగు దుర్యోధనాదులును; పాండవాః=పాండురాజుకోమరులగు ధర్మరాజులును; కిం=చేసిని; అకుర్వత=చేయుచుండిరి. ||౧||

కాంక్షరాజ్యవృత్తిబోధిని:—ధర్మరాజులు రాజనాయకాగానంతరమున దుర్యోధనాదులచే ద్యూతమున కాహ్వయించబడి, కపటద్యూతమున రాజ్యము నోడిపోయి, పదురెండువత్సరము లరణ్యవాస మొనర్చి, పసమూడవ వత్సరమున విరాటునికొలుపు జేరి, యజ్ఞతస్వరూపులై యా వత్సరమును గడిసిరి.

౧. వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు.

శంకరానందీయము:—ఈగీతాశాస్త్రాధ్యయన, తదర్థగ్రహణ, తచ్ఛ్రవణజన్యజ్ఞాన, తత్ఫలప్రాప్తయం దధికారిగ జేయబడిన యర్జునుని యందలి సదసద్వివేచనము, ఇహోమత్యైవభోగవిరాగము, శమాదిషట్క-సంపత్తి, ముముక్షు మొదలగు నధికారిలక్షణములను నూచించుటకుఁ బ్రథమాధ్యాయ మారంభింపఁబడినది.

“ధర్మక్షేత్రే” ధర్మము ప్రధానముగాఁ గల దగుటచే—లేక, ధర్మమునిచ్చునదగుటచే—లేక ధర్మక్షేత్రము గనుండి రక్షించున దగుటచే ధర్మక్షేత్రము.

ఇట “యుయుత్సవః” అనెడి విశేషణబలమున యుద్ధము నిశ్చితపూర్వమగుటచే “యుద్ధరంగసమవేతమైన పాండవ ధర్మరాష్ట్ర శ్రీధనుగ యుద్ధమును మొదలిడిరి.” అని ప్రశ్నింపవలయునుగాని “ఏమిచేసిరి?” అని ధృతరాష్ట్ర:—ఉపశ్రింపుట యనుపపన్నమని శంకింపఁజనదు. ఏలన “ధర్మక్షేత్రే” అనుటవలన క్షేత్రముహిమచే దుర్యోధనుడే స్వయముగ ధర్మరతుడై తత్విశ్రేయమగు నర్థరాజ్యమును పాండవులకిచ్చియుండవచ్చును. లేక, ప్రకృతధర్మమైన ధర్మరాజు స్వజనవధము నరకహేతువని యూహించి యుద్ధవిరతుడగు కావచ్చును. లేక, అందఱును గలసి యుద్ధమునే చేయుచుండవచ్చును. కాన సనిశ్చితయుద్ధవిషయకవిశేషప్రశ్నమే యనుపపన్నము. కనుక నే “కిమకుర్వత” “ఏమిచేసిరి?” యని ప్రశ్నించుటయే యనుపపన్నము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—“ధర్మక్షేత్రే” ధర్మభివృద్ధికి గారణమగు “స్వీయధర్మమగుధర్మయుద్ధముజేసిరా? లేక, అధర్మయుద్ధమునుజేసిరా?” అనుప్రశ్నము “ధర్మక్షేత్రే” అను విశేషణముచే బోధింపఁబడినది. “నావారగు

తరువాత శ్రీకృష్ణభగవానుని ధృతరాష్ట్రుని కడకు అయిదు గ్రామములపైన నిమ్మని రాయబారమునంప దాని కంగీకరింపక నూదిమోపునంత భూమిపైన నివ్వనను దుర్యోధనుని వాక్యములను విని, శ్రీకృష్ణుడత్యాగిహముతో వచ్చి, ధర్మరాజాదులకు జెప్ప నది విని ధర్మరాజాదులు దుర్యోధనాదులను యుద్ధమున కాహ్వానించ యిరువురు కురుక్షేత్రమునందు యుద్ధ సన్నద్ధులై యుండిరి.

అత్త, తి చర్మచక్షువులు లేమింటేసి పశ్చిమదేశమునకు ధృతరాష్ట్రమును కురుక్షేత్రమునందు జరుగనున్న యుద్ధమును తెలిసికొనఁగోరి తనకు హితమును గోరునట్టియు, సమీపమునందుండిన సంజయునిగూర్చి యిట్లు ప్రశ్నించెను.

దుర్యోధనాదు లధార్మకులగుటవలన ధర్మక్షేత్రముగుటంటేని హింసాపర్యాయమును యుద్ధమున కసంగమును కురుక్షేత్రమునం దధర్మయుద్ధమును చేసెడివారైనను, పరమధార్మకులగు పాండవులు భీష్మపతనము నొనర్చుటకైని అని నూచించుటకు “పాండవాః” అని చెప్పబడెను.

“పాండవుల కమంజమును జయ కారణమును ధృతరాష్ట్రుడు విని, స్వపుత్రరాజ్యమంతటా శంకించి ‘ధర్మక్షేత్ర’ మెదలకొని పూర్వయుయుత్సాహము యుద్ధమునే చేసిరా? లేక, వేరొక కారణముచే నపగతయుద్ధ ములై వేటొండెదియేని చేసియుండిరా? అని ప్రశ్నించెను.

ఇట యుయుత్సాహివృత్తికి భీమార్జునాదివీరపురుషునిమిత్రకమగు దృష్టభయము కారణము. ‘ధర్మక్షేత్ర’ అనుటచే నదృష్టభయరూప కారణముగూడ నూచింపబడెను. ‘ధర్మక్షేత్ర’మగు కురుక్షేత్రమునందున్న పాండవులు వస్తుతః పరమ ధార్మకులుగాన నుభయపక్షహింసా కారణముగ నధర్మమునకు భీష్మ యుద్ధోపరతులైననో, నాపుత్రులు పాండవులై పూర్వజన్మయగుదురు. లేక స్వతఃపాపులగు నాపుత్రులు ధర్మక్షేత్ర మాహాత్మ్యముచే నిర్మలమనస్కులై, యనుతత్తులై, కపటోపాత్తమగు రాజ్యమును పాండవులకిచ్చిననో యుద్ధమును చేయనివారైనను మృతప్రాయులే యగుదురు, అను నీవిధమున విశ్వాకర్షునచే సంజయునిగూర్చి స్వపుత్ర రాజ్యపాప్తికిని, పాండవరాజ్యపాప్తికిని దృఢతతోపాయమును గనఁగొనఁజాలని ధృతరాష్ట్రుని యపరిమితోద్వేగమే యిట ప్రశ్న బీజము అని కొందరి (మధునూదనసరస్వతి) యభిప్రాయము.

కాని “అథ గావల్గణి ర్భీమా న్సంగరా దేత్య సంజయః । పృత్యక్షదర్శి సర్వస్య భూతభగ్యభవిష్యతిః ॥ ధ్యాయతో ధృతరాష్ట్రస్యసహసోపేత్య దుఃఖతః । హతో భీష్మ శ్శాంతవతో భరతానాం పితామహః” అనునది మొదలుకొని “సశేతే నిహతో భూమా వాతరుగ్ల ఇవ దుర్యుః” అనునది యంతముగాగల సంక్షేపాక్షిపరమును, యుద్ధనిశ్చయకము నగు పూర్వగ్రంథమునకు విరోధము వాటిల్లునగాన పూర్వోక్తాభిప్రాయ ముపేక్షణీయము. ఈప్రశ్నము పూర్వగ్రంథావిరుద్ధముగ నేను నుడివినరీతిని సూపపన్నమగుచుండుటచే “సంక్షేపాక్షిపరమగు పూర్వగ్రంథమును వినియు మోహముచే విస్మృతినిఁజొందిన ధృతరాష్ట్రుడివిధముగఁబ్రశ్నించె” ననుటయు ససంగతము.

ఇట కురుక్షేత్రపదప్రయోగముచే “అవిముక్తం జైకురుక్షేత్రం” అనుటచే నవిముక్తక్షేత్ర ప్రకీర్తి గాకుండుటకు “ధర్మక్షేత్ర” అను విశేషణముని కొందరి (నీలకంఠుని) యభిప్రాయము. కాని ప్రస్తుతప్రశ్నమున కురుక్షేత్రమునుండి తిరిగివచ్చిన సంజయునకు “ముక్తిక్షేత్రమునందెట్లు కలిసికొనిరి?” అను సంశయమే కలుగదుగాన నీయభిప్రాయముగూడ ససంగతమేయగును.

“భీష్మపతనముచే నీయుద్ధ మనర్థదాయకమని చెప్పిన నీవాక్యమునకు లెస్సగా జయముకలిగె” నని నూచించుటకు “సంజయ!” అని సంబోధించెను.

ఓసంజయా! ధర్మమునకును, ధర్మజ్ఞానమునకును నభివృద్ధికారణముగు కురక్షేత్రమునందు యుద్ధము చేయ నిచ్చ గలవారై కలిసికొనిన నాకొమరులగు దుర్యోధనాదులును, పాండవులగు ధర్మరాజాదులు నేమి చేయుచుంసిరి.

||౧||

స్వాభిప్రాయము:—తైశంపాయనుడు జనమేజయునకుఁ జెప్పినట్లు వ్యాసమహామని భారతేతిహాసమును రచించెను. అందు “హతో భీష్మ కృతంతవో భరతానాం పితావహః” ఇత్యాది సంక్షేపాక్షిపరగ్రంథమును సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకుఁ జెప్పినట్లు తైశంపాయనుడు జనమేజయునకు సంగ్రహముగఁ జెప్పి, విపులముగఁ జెప్ప నెంచి “ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ” ఇత్యాదిగ్రంథమును జెప్ప మొదలిడెను. కనుకనే వైసంక్షేపాక్షిపరగ్రంథము జనమేజయునకు యుద్ధనిశ్చయకముగాని; ధృతరాష్ట్రునకు యుద్ధనిశ్చయమును కలుగఁజేయునదిగాదు. అందువలననే ధృతరాష్ట్రుడు యుద్ధసంకయితుఁడై యట్లు వికల్పముగఁ బ్రీతించె నను మధునూదః సరస్వత్యభిప్రాయమే సమంజసము. భాష్యోక్త్యర్థ దీపికాకారాభిప్రాయ మనుపపన్నమనియు నూయాశయును.

పరమార్థప్రసా:—ఉభయసేనాసన్నాహ సమయమున నాచార్య, గోత్ర, సుహృదాది తథాశంకచే “కులక్షయ కృతం దోషం” “అచార్యా న్మాతృలా న్భ్రాతృనా” మొదలగువాక్యములచే నిర్విణ్ణుఁడును, ఆ విధముగనే నిత్యానిత్యవస్తువివేకముచే స్వీయ (కృష్ణ) చరణైకకరణుఁడును, మఱియు “అపి త్రైలోక్యారాజ్యస్య” మొదలగువాక్యములచే నిహమత్యిఫలభోగై రాగ్యవంతుఁడును, అట్లే “కష్యస్తేహం కాధి మాం త్వం పృపన్నం” అనుటచే గురుజైవతవాక్యవిశ్వాసముతో మోక్షార్థియునగు యద్రునునిఁగూర్చి వరధర్మోచితకర్మోపదేశకావసరము కలిగెను. అసమయముననే “న కాంక్షే విజయం కృష్ణ!” అనియు అట్లే “వీతాన్న హంతు మిచ్ఛామి” అనియు, “శ్రీయో భోక్తుం తైక్ష మపీహ లోకే” ఇత్యాదివాక్యార్థ పర్యాలోచనచే త్రికృష్ణ భగవాను డర్జునుని జ్ఞానాధికారిగ నిశ్చయించి, స్వరూపమును (బ్రహ్మత్వభావమును) గూడ సుపదేశించెను.

నదానందీయము:—ఈగీతాకాస్త్రాదిమల్లోకమునందు రూపకప్రదర్శనము నేమిబడెను. అచెట్లన:—కురువులనగా కరణములు (ఇంద్రియములు.) వానికక్షేత్రము దేహము. ఈదేహమే సర్వధర్మసాధకముగాన ధర్మక్షేత్రము. అచెట్లన:— శరీరసంబంధముచే ముముక్షువు లాత్మజ్ఞానరూపముగు పరమధర్మము నొందుచుండిరి. లేక, మోక్ష కలాభముచే సమస్తధర్మము లీశరీరమునందు నశించునుగాన ముముక్షువును శారీరకధర్మక్షయరూప కారణముచే రక్షించునదిగాన ధర్మక్షేత్రము. క్షేత్రములలో సుత్యుష్టమగు నీశరీరమునందు పరస్పరబాధ్య బాధక భావముతో రాగై రాగ్య సంతోష తృప్తాదులు యుయుత్సువులై కలసికొనియుండును. “మామకాః” నాదియను భ్రాంతిని కలిగించునవిగానఁ గామకోధాదులు మామకము లనంబడును. కనుకనే మహామోహుని సంతాపమనియు, హృదయముల నియుఁ జెప్పునొప్పును. “పాండుః” యనగా శుద్ధియని యర్థము. తత్పుత్రులు “పాండవాః” పాండవులనంబడు క్షమా, కైరాగ్య, సంతోషాదులు. వీరలు విద్యావ్రయులగు సౌమ్యులు. ఇటఁ బ్రాప్తికుడు జాత్యంధుడగు ధృతరాష్ట్రుఁడు (అనగా విజ్ఞానచక్షూరహితుడగు ముముక్షువు) అని యర్థము— సంజయుఁడు (తెన్నగనిందియముల జయించినవాఁడగు జ్ఞాని) కథకుఁడు. ప్రాప్తికుడగు ముముక్షువు కథకుడగు జ్ఞానినిగూర్చి ధర్మక్షేత్రముగు నీశరీరమునందు మమకారాభినివేశకములు, యాసురప్రవృత్తులు నగు కామకోధాదులు, సాత్త్వికములు జైవప్రవృత్తులు నగు క్షమాకైరాగ్యాదులు కలిసి సంఘర్షించుకొను సమయమున తేనిని నెవ్వి జయింపగల్గును? అని ప్రితించె నని యాశయును. ఇట, ప్రశ్నార్థకముగనే “కిమకుర్వత్” అని నడువఁబడెను.

లేక; యిట ప్రాప్తికుడు మహామోహుడు “మామకములగు కోధాదులు, తద్విపత్తులు సాత్త్వికులునగు క్షమాకైరాగ్యాదులు యుయుత్సువులై దేహమునందు సమావేశమై యెవ్వరిని యెవ్వి జయింపగలిగెను?” అని సర్వేందియార్థసంబంధముగల (సర్వేందియములను స్వాధీనమొనర్చుకొనిన) మనస్సును బ్రీతించెను. కనుకనే గ్రంథాంతమున ధృతరాష్ట్రునిఁగూర్చి “యత్ర యోగీశ్వరః కృష్ణః యత్ర పాఠో ధనుర్ధరః”

సంజయ ఉవాచ:—

దృష్ట్వా తు పాండవానీకం పూర్ణం దుర్యోధన స్తదా |
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచనం మబ్రవీత్ ||

||౨||

పదవిభాగము:—సంజయ:— ఉవాచ|| దృష్ట్వా— తు— పాండవానీకం— పూర్ణం— దుర్యోధన:—
స్తదా— ఆచార్యం— ఉపసంగమ్య— రాజా— వచనం— అబ్రవీత్ || ౨||

ప్రతిపదార్థము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=సమాధానమును జెప్పెను. ఉవాచ=అట్లనెను
మున; రాజా=ప్రభువగు; దుర్యోధనః=దుర్యోధనుడు; పూర్ణం=గారు దాదిపూర్ణముగఁ బన్నఁబడిన; పాండవా
నీకం=పాండవసైన్యమును; దృష్ట్వా=చూచి; ఆచార్యం=ద్రోణాచార్యులను; ఉపసంగమ్య=కలిసికొని; వచనం=వాక్య
మును; ఉవాచ=పలికెను.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:— ప్రథమమున ధర్మరాజాదులు యుద్ధము నంగీకరింపమని రెండు
కారణములు. మొదటిది భీష్మద్రోణకృపాచార్యాశ్శత్రుత్వాదిమహావీరులచే వ్యాప్తమైయున్న మన
సైన్యమును జూచునంతమాత్రముచేత భయము గలుగుట, రెండవది—ఉభయపక్ష హతనముల
కమగు సాపభయము.

ఈరెండిటిలో నేకారణము చేతనైనను ధర్మరాజాదులు యుద్ధమును జాలించెనరా ?
యనువిషయమును దెలిసికొనుటకు పుత్రప్రేమాకులుండగు ధృతరాష్ట్రునిచే చేయబడిన
ప్రశ్నకు సంజయుఁడు సమాధానముఁ జెప్పచున్నాడు.

పాండవుల కంతమాత్రము భయప్రసక్తియే లేదు. మఱియు నీకుమారుడగు దుర్యోధను
నకే ధృష్టద్యుమ్నాదిమహారథికాధిపతియగు పాండవసైన్యమును జూచినతోడనే భయ మావి

ఇత్యాదికముచే యోగీశ్వరుండగు శ్రీకృష్ణభగవానులు భక్తియోగాదులచే నేడేవాడేవాఁడయినందు సమారాధింపఁ
బడుచుండునో యచ్చట పాఠ్యుడు (క్షమాదిదైవసంపత్తి) ధనుర్ధరుఁడై (విజయసానుగ్రీకలవాడై) యుండునో
అదేవామనందు “శ్రీ” మోక్షసాధనసంపత్తి మొదలగునవి నెలకొనియుండును. అని చెప్పఁబడినది. ఇట్లు జెప్పఁ
బడిన యింద్రియవృత్తులే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుజైవీవృత్తులుగాను, ఆసురీవృత్తులుగాను జెప్పఁబడినవి. స్వభావ
ప్రకృతములు, కాస్త్రసిద్ధార్థప్రకాశనముచేఁబరాధూతములగు నింద్రియవృత్తులే యాసురములనఁబడును. ఇవియే కామ
కోపాదులు. కాస్త్రానుసృతములై జడలెడి యింద్రియప్రకృత్యులు దైవికములనఁబడును. ఇవియే శాంతిదాంత్యా
దులు. అనాదికామమునండియు ప్రతిమానవదేహమునందును నీడేవాసురసమ్మేలనమై యుద్ధము జరుగుచుండును.
ఈయుద్ధపర్యవసానవిదిషయే యిట ప్రశ్న లీజము. ఈవిదిషానివృత్తికొఱకు నీగ్రంథోపక్రమోపసంహారములు
సమర్థములగుచున్నవి. కాన నిదియే వ్యాసభగవానుని తాత్పర్యము. ౧ |

౧వ. అధ్యాయము:—౨వ. శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:—౨రాజా! “నీవుతుఁడు రాజ్యమును వారల కర్పించునేమి?” యని
భీష్మకలదు ఏమన? అందుకు మన దుర్యోధనుని దృష్ట్యమే ప్రతిబంధకము. అని తెల్పుటకు “దృష్ట్వాతు” అను
శ్లోకమును మొదలిడెను.

“అకురుక్షేత్రమునందు పాండవులకు దృష్టభయ మూహించుటకైనను లేదు. ఇక నదృష్టభయము మాత్ర
మధునూదను జనించెను. అదియు శ్రీకృష్ణభగవానునిచేఁబఁపఁబడినది. అని నూదించుటకు యాశ్లోకమునందున్న
“తు” అను శబ్దముచే పాండవుల యుత్కర్షణమూచింపఁబడినది.

పశ్యేతాం పాండుపుత్రాణా మాచార్య! మహతీం చమామ్ ।

పూర్వాం దుఃపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా

॥౩॥

పదవిభాగము:— పశ్య- ఏతాం-పాండుపుత్రాణాం- ఆచార్య- మహతీం- చమాం-
పూర్వాం- దుఃపదపుత్రేణ- తవ- శిష్యేణ- ధీమతా

॥౩॥

ప్రతిపదార్థము:— హేఆచార్య! ఓగురువగు ద్రోణాచార్య! దుఃపదపుత్రేణ= దుఃపదరాజు కొను
రుడును; తవ= నీయొక్క; శిష్యేణ= శిష్యుడునైన; ధీమతా= బుద్ధిమంతుడగు ధృష్టద్యుముచే; పూర్వాం=
పన్నుబడిన; మహతీం= అనేకక్షాహిణీసంఖ్యాకముగు; పాండుపుత్రాణాం= ధర్మరాజాదులయొక్క; ఏతాం=మన
సమీపమున తమబోటి మహాపురుషులను గూడ లెక్కజేయక నిలిచియున్న యీ; చమాం= సైన్యమును; పశ్య=
చూడుము.

॥౩॥

ర్భవించెను. అట్టిభయము గలిగియు పరాక్రమవంతుడగుటంబట్టి యుద్ధప్రారంభ సమయమున
దనకు శిక్షకుడును, రక్షకుడునైన ద్రోణాచార్యుని సమీపమునకు వినయపూర్వకముగ నేగి వర్ణ
సహితముగ నొక వాక్యమును బలికెను.

॥౨॥

“పరసైన్యము గొప్పదైనను బరపక్షబలము నీసంబంధమైన”దని నూచించుచు ద్రోణాచా
ర్యులకుఁ గోపోద్రోకముఁ గలిగింప దుర్యోధనుఁ డిట్లు పలికెను. ద్రోణాచార్య! నీకుఁ బ్రబలశ
తువుగను దుఃపదరాజు కుమారుడా నీకు శస్త్రాస్త్రవిద్యలయందును శిష్యుడు! అట్టివాడయ్యి
నీయెదుట నిర్భయముగ నిన్నెదుర్కొన సైన్యమును పూహముగఁ బన్ని నిలిచియుండ నెల్లు
సహించుచుంటివి! ధృష్టద్యుముచే పూహితమైనట్టియు, తమంబోట్లను లెక్కజేయక నిర్భయ
ముగ నిలిచియున్న అనేకాక్షాహిణీసంఖ్యాకమైన నీ పాండవసైన్యమును చూడుము.

॥౩॥

ఆచార్యుని తనదగ్గరకు రప్పింపక తాను రాజైయుండియు “స్వయముగ నాచార్యుని సమీపించి”
అనుటచే దుర్యోధనునకుఁ బాండవసైన్యదర్శనముచే భయము కలిగినని నూచితమయ్యెను.

భయముచే స్వీయరక్షణనిమిత్త మాచార్యుని సమీపించినను యాచార్యునియందలి గౌరవప్రదర్శనవ్యాజ
మున భయమును కప్పిపుచ్చెనని రాజనీతికళలత్వద్యోతకముగ ‘రాజా’ అను పదముచే భవనితమయ్యెను.

శంకరానందీయము:— పాండవబలాత్కర్ష వర్ణనచే తనసైన్యమునకు కార్య, బల, పాదుషా, తానహా
ద్రోకములను వృద్ధిచేయుట కాచార్యుని సమీపించి వక్ష్యమాణవాక్యమును బలికెను.

సదానందీయము:— పీయశిష్యులగు పాండవులతో యుద్ధముచేయుట కాచార్యు డిచ్చుగింపజేసా
యను భయముచే నాచార్యుని ప్రోత్సహించుటకు సమీపించి యావాక్యమును బలికెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— “వీరశిరోమణియు, పరమకారుణికుడు నగు అర్జునుడు హింసాప్రధానముగు
యుద్ధమునుండి విరతుడైనను భూభారసంపహిర్నువగు క్రిక్కువ్వునిచే నుపదిష్టుడై తిరిగి యుద్ధమునకి చేసెను. ధర్మ
రాజాదులు క్షాత్రధర్మకోవిదులగుటచే యుద్ధమును జేసిరి ఇక నీవారగు దుర్యోధనాదులన్ననో మాత్రసృభావులై
యుద్ధమును జేసిరి” అని తెల్పుటకు ‘దృష్టావేతు’ అను శ్లోకమును సంజయుడుపక్కమించెను. (ఈవాక్యాత్మక ప్రథమ
శ్లోక స్వీయవ్యాఖ్యానీతిగ యుద్ధనిశ్చయముగల ధృతరాష్ట్రుడు జేసిన ప్రశ్నకు సమాధానముగ వ్యాఖ్యానించెను)

౧వ. అధ్యాయము ౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధుసూధనసరస్వతీయము:— “ఓఆచార్య! నీబోటిమహానుభావు సమీపవర్తులై యున్నను మిమ్ము
లను లెక్కింపక నిర్భీకముగ నిలిచియున్న యీ పాండవసైన్యమును చూడుము.” అని పాండవస్పృహకు నాచా

ద్యుమ వారితో యుద్ధము జేయజేమో యను సంశయముతో నాచార్యునకుఁ గ్రోహోద్దీపనార్థమై పాండవకృతము, అచార్యవిషయకమునగు నవమానమును దుర్యోధనుఁ డీశ్లోకమున నూచించెను.

“నేను శిష్యుడనగుటచే దూడుము అని ప్రార్థించుచుంటిని.” అని నూచించుటకు ‘అచార్య’ అని సంబోధించెను.

ఇట “తవ శిష్యేణ పూర్వధాం” అనుటచే నీశిష్యునిచే పూర్వధముగానః ఈసేనను జయించుట నీకు నుకరము. కాబట్టి యప్రతీ కార్యమని యూహింపఁజనదు. అని నూచితమైనది.

“దుర్విపదపుత్రేణ” అనుటచే గ్రోహోద్దీపనార్థము దుర్విపదపూర్వజైరము నూచనము చేయఁబడెను.

“ధీమతా” అనుటచే “బుద్ధిమంతుడగు నీధృష్టద్యుముఁ డనుపేక్షజీయుడునుమా” యని నూచితమయ్యెను.

లేక “హేపాండుపుత్రాణా మాచార్య” ఓ పాండవగురూ! అని సంబోధనముచే “వారలయం దధికా సురాగవంతుడవగుటంజేసి వారలకే గురుఁడవు” అని నూచించెను.

“దుర్విపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ” అనుటచే నీశత్రువుత్పత్తిఁడును, త్వద్విధార్థసంజాతుడు నయ్యు నీచే నధ్యా పితుఁడయ్యె. ఇట్టి సీమాధ్యమే నాకు మహానగ్ధకారణమయ్యె” అని నూచింపఁబడెను.

“శత్రువగు నీవల్లనే త్వద్విధోపయోగియగు యశ్రువిద్య గ్రహింపఁబడెను. కనుకనే నీని బుద్ధి క్లాఘ్యము” అని ‘ధీమతా’ అనువిశేషణముచే నూచిత మయ్యెను.

“ఈసేనాదర్శనముచే నానందము భ్రాంతిచిత్తుఁడవగు నీకే కలుగును. కాన దీనిని నీజే చూడుము.” అని యీవిధముగ నానందమును జూపుచు దుర్యోధనుఁ డాచార్యునకు నిగూఢముగు ద్వేషమును రక్షణాల్పుచుండెను. కాన ధర్మక్షేత్రగతుఁడైనను దుష్టబుద్ధియగు నీకుమారుఁ డనుతత్తుఁడెట్లుగును? అని సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకు నూచించెనని యాశయము.

భాష్యోత్పన్నదీపికః—తనకు రక్షకుఁడును, విద్యాశిక్షకుఁడునగు నాచార్యుని సమీపించి నమస్కారపురస్కరముగ యుద్ధార్థము ప్రార్థించు దుర్యోధనునకు‘లేక’ అని మొదలకొని తెలిపిన పై మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయము ప్రకృతాసంగతము గాన నుపేక్షజీయము.

స్వాభిప్రాయము:— దుర్యోధనుఁడాచార్యుని దనకభిముఖునిగ, పాండవులయొడవిముఖునిగ జేయ నెంచెను. అందునస్త్రీయాభిముఖ్యసంపాదనార్థము నమస్కారపురస్కరముగ స్వయముగ నాచార్యునిసమీపించి విజ్ఞాపించు కొనెను. ఇకఁ బాండవశైలముఖ్యసంపాదనార్థము పాండవకృతావమాననిరూపణమును, పాండవపక్షపాతులయొడను, పాండవులయొడను నాచార్యునకుగల ప్రియశిష్యత్వభ్రాంతియొక్క నిరసనమును జేయుట ప్రస్తుత ప్రసక్త మగును. కనుకనే “నీశత్రువుత్పత్తివకు ప్రియశిష్యత్వభ్రాంతిచే స్త్రీయశోపయుక్తమగు విద్యనుపజేసింది త్వతోపేషకుఁడ నగుటయే కాకశిష్యుడను గూడనగు నాకును, మీకును గూడ మహానగ్ధమును దెచ్చిపెట్టితిరి. కాన నీవుడైనను నీప్రియశిష్యత్వభ్రాంతిని విడువఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడ” నను మధునూదనసరస్వతీవ్యాఖ్యాపర్యవసితభావమువలన నాచార్యునకుఁ బాండవకృతావమాన పూర్వజైరస్మృతులచే వారియొడ ప్రియశిష్యత్వభ్రాంతి తొలఁగి, పాండవశైలముఖ్యము, స్వాభిముఖ్యము కలుగునని దుర్యోధనుఁడూహించుట యసమంజసము కానేరదు. అట్లే ఏతద్ధర్మదోష తకముగ బలుకుటయు ప్రస్తుతప్రసక్తము కాకపోదు.

మఱియు స్వయముగ సమీపించి నమస్కారపురస్కరముగ ప్రహ్లిధూతశిష్యభావమును గార్యరూపముగఁ జూపుచు, “హే పాండుపుత్రాణా మాచార్య” అని “నమము” నాకు కావు. అను నగ్రమును ధ్వనింపఁ జేసినంత మాత్రమున విచక్షణుఁడగు నాచార్యుఁడు “దుర్యోధనుఁడు నాకుశిష్యుఁడు కాఁడు పాండవులే ప్రియశిష్యులు” అని యథాశుభ్రార్థమునే గ్రహించు నేహుయని దుర్యోధనుఁడు సందేహింపవలె ననుటయు నసంగతము.

కాన మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయ ముపేక్షజీయము కాదని మా యభిప్రాయము.

గీ || అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి |
యుయుధానో విరాట శ్చ ద్రుపద శ్చ మహారథః ౪||

గీ || ధృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశీరాజ శ్చ వీర్యవాన్ |
పురుజి త్కుంతిభోజ శ్చ శైబ్య శ్చ సరపుజ్జవః ౫||

గీ || యుధామన్యు శ్చ విక్రాంత ఉత్తమాబా శ్చ వీర్యవాన్ |
సౌభద్యో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః ౬||

పదవిభాగము:— అత్ర శూరా:—మహేష్వాసా:—భీమార్జునసమా:—యుధి—యుయుధానా:—
విరాటా:—చ-దు:పదా:—చ-మహారథా: ||౪|| ధృష్టకేతు:—చేకితానా:—కాశీరాజా:—చ-వీర్యవాన్—
పురుజితో-కుంతిభోజా:—చ-శైబ్య:—చ-సరపుజ్జవ: ||౫|| యుధామన్యు:—చ-విక్రాంత:—ఉత్తమాబా:—
చ-వీర్యవాన్—సౌభద్య:—ద్రౌపదేయా:—చ-సర్వ:—ఏవ-మహారథా: ||౬||

ప్రతిపదార్థము:— అత్ర=శత్రుభూతమగు నీసైన్యమునందు; శూరా=స్వయముగ భయములేక శస్త్రా-
స్త్రములయందు నేర్పరుల; మహేష్వాసా=గొప్పవిండుకలవారు; యుధి=యుద్ధమునందు; భీమార్జునసమా=నిల్లర
చేతిను మహాపరాక్రమవంతులని కొనియాడబడుచున్న భీమాార్జునులతో సమానమైన వారును గలరు; వారెవరిన?
యుయుధానా:=(విశేషణయుద్ధవీరి యుయుధానా:) విశేషముగ యుద్ధముచేయు సాత్త్విక; విరాటశ్చ=(శత్రు)న్విశే-
షణ రటయవీరి విరాటా:) శత్రువులను విశేషముగ రోదనధ్వనిని చేయించు విరాటరాజును; మహారథా:—మహారథికు-
డగు; ద్రుపదశ్చ=(దు:శృక్ష; పద=ధ్వజే చిహ్నం యస్య స ద్రుపదా:) శృక్షము ధ్వజమునందు చిహ్నముగాగల
ద్రుపదరాజును. ||౪||

ధృష్టకేతు:—ధృష్టకేతువు; చేకితానా:—చేకితానుడును; వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతుడగు; కాశీరాజా:—కాశీ-
రాజును; పురుజిత=యుద్ధే పురు నప్పచూ న్నయవీరి పురుజిత) యుద్ధమునంద పేరులను జయించు పురజిన్మహారా-
జును; కుంతిభోజశ్చ=(కుంతితండి)యగు కుంతిభోజాడును; సరపుజ్జవః=సరశ్రేష్ఠుడగు; శైబ్యశ్చ=శైబ్యుడును. ||౫||

విక్రాంతా:—పరాక్రమముగల; యుధామన్యుశ్చ=యుధామన్యువును; వీర్యవాన్=పరాక్రమముగల; ఉత్తమా-
బాశ్చ=ఉత్తమాజును; సౌభద్రా:—అభిమన్యుడును; ద్రౌపదేయాశ్చ=ఉపసాంధ్యులును; సర్వఏవ=వీరందరును;
మహారథా:—మహారథికులు. ||౪, ౫, ౬, ||

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:— ఈధర్మరాజుడుల సైన్యమునందు భీమార్జునులకు సరివచ్చువారు,
పిరికిపండ్లుకానివారు, గొప్పనిలుకాండ్రగు యుయుధాన, విరాట, ద్రుపదాది మహారథికులు
గలరు. కాన నీసైన్యమెంతమాత్ర ముపేక్షింపదగినది కాదు. ||౪, ౫, ౬||

1వ. అధ్యాయము ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— “ఒకద్రుపదకథాధిష్ఠితమగుటచేతనే యీసైన్య మజేయమని
శంకింపవలదు. మనసేనలలో నొకొక్కడైనను జయింప సమర్థుడు.” అని అందుచేత! అట్లు కాదు. మనప్రతిపక్ష
సేనయం దనేకులు మహారథులు యుద్ధమునందు భీమార్జునములు కలరని వారలను వేర్వేరుచేయుట కవక్రమించెను.

బాష్యోత్పన్నదీపిక:— శత్రుసైన్యవిషయమై యనుపేక్షణీయత్వమును నిరూపించుటకు ‘అత్ర శూరాః’
అని చెప్పబడినదిను ఇచ్చట ‘మహారథాః’ అని ఏకవచన స్వారస్యముచేసన్నిహితుడగు ద్రుపదునకే
విశేషణమగును. ఇదేమిదనముందు “సర్వ ఏవ మహారథాః” అని బహువచన స్వారస్యమున సాత్త్విక మొదలగువారలకు
మహారథిత్వ మూహింపనగును.

౧॥ అస్మాకం తు విశిష్టాయే తాన్నిబోధద్విజ్ఞోత్తమ! |
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ప్రవీమి తే |

॥౨॥

పదవిభాగము:— అస్మాకం-తు-విశిష్టాయే-తా-నిబోధ-ద్విజ్ఞోత్త-మ!-నాయకాః-మమ-సైన్యస్య-సంజ్ఞార్థం-తాన్-ప్రవీమి-తే ॥౨॥

ప్రతిపదార్థము:— హేద్విజ్ఞోత్తమ! = ఓబ్రాహ్మణోత్తమ!; అస్మాకంతు = ఇది మనలో; యే = ఎవరు; విశిష్టాః = పరాక్రమాదిగుణముపాత్రులలో; తాన్ = వారలను; నిబోధ = తెలిసికొనుము; మమ = నాయకుని; సైన్యస్య = సైన్యమునకు; యే = ఎవరు; నాయకాః = నాయకులలో; తాన్ = వారలను; తే = నీవారకు; సంజ్ఞార్థం = గుర్తుకొరకు; ప్రవీమి = చెప్పెదను; ॥౩॥

కాంక్షరభాష్యకత్వబోధిని:— “ధర్మరాజాదులబలము మహత్తరముగా నున్నదని తెలిసికొని భీతుడవై నట్లు పలుకుచుంటివి. అట్లేని నీయుద్ధము నందింత పట్టుదలయేల? ధర్మరాజాదులతో సంధిజేసుకొను”మని యాచార్యుని కభిప్రాయము గలదేమోయని దుర్యోధనుడు ననగా గల్గిన భయమును కప్పిపుచ్చి, తనప్రాణిని వెలిబుచ్చుచు ద్రోణాచార్యుని జెప్పినట్లు గలది.

నీవు బ్రాహ్మణులలో నుత్తముడవు, త్రైవిర్లకులలో నీవు నృద్దుడవు నగుచున్న నీవు చెప్పబోవు విషయము నీకుఁ దెలిసినను మన సైన్యమున నెవరు పరాక్రమశాలునో వారలను సీకొనకు గుర్తునిమిత్తము చెప్పెదను తెలిసికొనుము. ॥౨॥

సదానందీయము:— భీష్మపరిగణితులగుటచే సాత్యకి, విరాట, దుర్యోధనులు “మహాధాన్” అను విశేషణము వర్తించును. ॥౪॥

౧వ. అధ్యాయము — ౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

భాష్యోత్తరదీపిక:— అతిరథుడవగు నీకు మహారథులగు వీరలనందఱు జయించుట నులభమని తెలిపి యాచార్యునకుత్సాహము పుట్టించుటకు పరసైన్యమునందతిరథులున్నను వారలను గప్పిపుచ్చుచుపోతిమని చెప్పెను.

౧వ అధ్యాయము — ౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధుసూధనసరస్వతీయము:— ఈసమృద్ధమగు పరసైన్యమును జూచి భయముకొందివా? అట్లేన వారితో సంధిని చేసికొనరాదా? అను యాచార్యోభిప్రాయము నాశంకించుకొని “అస్మాకంతు” అని చెప్పు నారంభించెను. ఇట ‘తు’ శబ్దముచే లోనగలిగిన భయమును గప్పిపుచ్చుకొనుటకు స్వీయధార్మ్యమును తెలియబెట్టుచు, స్వకార్యమునందాచార్యోభిముఖ్యమును సంపాదించుటకు “ద్విజ్ఞోత్తమ!” అని సంబోధించెను దీప్తిశక్తిమయి అగు పాండవులసైన్యమును జూచుటతోడనేహర్ష వ్యాకులితమానసుడగు నీవు స్వీయవీరులను ముఱచిపోకుండుటకు నేనిట్లుచెప్పుచుంటిని తెల్పుటకు “సంజ్ఞార్థం” అనెను.

తేక దుర్యోధనునకు దౌవ్యమును నిరూపించెడి పక్షమున “బ్రాహ్మణుడవగుటంజేసి యుద్ధాశులఁడవు గాన నీవు యుద్ధములుండ నైనను భీష్మదిత్తత్రయశ్రేష్ఠు లుండుటంజేసి నాకేమియుఁ కొరతలేదని తెల్పుటకు “ద్విజ్ఞోత్తమ” అని సంబోధించెను.

స్వాభిప్రాయము:— ఈశ్లోకమునకు ముందున్న “ధనాస్థిష్ఠ్యశ్చ” అను శ్లోకమున ప్రప్రథమమున ద్రోణుని, తరువాత కృపాశ్వత్థామలను యుద్ధవికారదులుగఁ బరిగణింపబోవు దుర్యోధనుడను దుష్టుడైనను రాజ

గీ ||

భవా భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః ।

అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సామదత్తి స్తత్రైవ ॥

||౮||

పదవిభాగము:— భవా=భీష్మః—చ=కర్ణః—చ=కృపః—చ=సమితింజయః— అశ్వత్థామా—
వికర్ణః—చ=సామదత్తిః—తథా—వచ— ||౮||

ప్రతిపదార్థము:— భవా=నీవును. భీష్మశ్చ=భీష్ముడును; కర్ణశ్చ=కర్ణుడును; కృపశ్చ=కృపాచా-
ర్యుడును; సమితింజయః=శత్రుసంఘమును జయించునట్టి; అశ్వత్థామా=అశ్వత్థామయు; వికర్ణశ్చ=వికర్ణుడును;
తత్రైవ=అటులనే; సామదత్తిశ్చ=భూరిశ్రవస్సును. ||౮||

గీ ||

అన్యేచ బహువ శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః ।

నానాశస్త్రప్రహరణా స్సర్వే యుద్ధవిశారదాః ॥

||౯||

పదవిభాగము:— అన్యే—చ—బహువః—శూరాః—మదర్థే—త్యక్తజీవితాః— నానాశస్త్రప్రహ-
రణాః—సర్వే—యుద్ధవిశారదాః. ||౯||

ప్రతిపదార్థము:— అన్యేచ=ఇతరులు; బహువః=అనేకులు; శూరాః=శూరులు; మదర్థే=నానిమిత్తము;
త్యక్తజీవితాః=త్యక్త=విడచి పెట్టబడిన; జీవితాః=జీవనముకలవారు; సర్వే=అందరును; నానాశస్త్రప్రహరణాః=
అనేక శస్త్రములు ప్రహరణసాధనము గాగలవారు; యుద్ధవిశారదాః=యుద్ధ=యుద్ధమునందు; విశారదాః=నేర్పరులు. ||౯||

కారణభాష్యత్వబోధిని:— తనభయము పోవుటకే దుర్యోధనుడు తనసైన్యమునందుగల
మహావీరులను లెక్కింప మొనరించెను. మనసైన్యమునఁ దమరు, భీష్ముడును, కర్ణుడును, అశ్వ-
త్థామయు, వికర్ణుడును, భూరిశ్రవస్సుయు కలరు. ఇంతమాత్రమే కాదు ఇంక నసంఖ్యాకులగు
శూరులు నానిమిత్తము ప్రాణత్యాగము నేయుటకు సిద్ధముగానున్నారు. వీరందఱుననేక
(శస్త్రాస్త్ర) భిండివాల లోమరముసలముద్గరాదిప్రహరణసాధనములు గలవారు. ఎన్నిసాధనము-
లున్న వానిని వినియోగించు శక్తి లేకుచో యవియన్నియు నిష్ఫలములుకావా! యని శకతింప-
రాదు. వీరందరు యుద్ధమునందారి తేరినవారు. కాన మన కెంతమాత్రము భయములేదు. ||౮-౯||

నీతిబోధిని:—దగుటచేసి 'తేక' అని మొదలుకొని పైఁ జూపిన మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయానుసారము 'ద్విజో-
త్తమ' అని సంబోధించెననుట యుత్తరగ్రంథ విరుద్ధముగాన యుపేక్షణీయము.

తత్వప్రకాశిక:— "ద్విజోత్తమ" అనునది స్తుతిబోధకమైనను (నీవు యుద్ధమునుజేయనిచో నీ
బ్రాహ్మణోత్తమత్వము 'బ్రాహ్మణో భోజనప్రియః' అను న్వాయానుసారము భోజనప్రియత్వ మాత్ర పర్యవ-
సాయియే యగును' అను గూఢార్థమును ధ్వనింపజేయును.

౧వ. అధ్యాయము — ౮వ. శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయుము:— పూర్వశ్లోకమునందుఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి యీ శ్లోకమునందు
బోధిని, భీష్మ, కర్ణ, కృపాచార్యులను దన సైన్యమునందు విశిష్టులుగను అశ్వత్థామ వికర్ణ భూరిశ్రవస్సులను నాయ-
కులుగను నిరూపించెను. కర్ణానంతరస్థియపరిగణనముచే కృపాచార్యుడు గోపగించుకొని యను భయమునఁ దన్ని-
రాసార్థము కృపాచార్యునకు 'సమితింజయః' అను విశేషణమును విన్యసించెను.

భాష్యోత్పన్నదీప్తి:— కర్ణపరిగణనానంతరము తమ్ము లెక్కించుటంచేసి కృపాశ్వత్థామలకుఁ గోపము
రాకుండుటకై మధ్య మణిన్వాయముగ నిద్దరకు మ్రించునట్లు 'సమితింజయః' అను విశేషణమును విన్యసించెను.

గీ || అపర్యాప్తం త దస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్ |

పర్యాప్తం త్విద మేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్ ||

||౧౦||

గీ || అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః |

భీష్మ మేవాభిరక్షన్తు భవన్త స్సర్వ ఏవ హి ||

||౧౧||

పదవిభాగము:— అపర్యాప్తం-తత్-అస్మాకం-బలం-భీష్మాభిరక్షితం-పర్యాప్తం-తు-ఇదం-
ఏతేషాం-బలం-భీమాభిరక్షితం ||

||౧౦||

అయనేషు-చ-సర్వేషు-యథాభాగం-అవస్థితాః-భీష్మం-ఏవ-అభిరక్షింతు-భవన్తః-సర్వే-
ఏవ-హి ||

||౧౧||

ప్రతిపదార్థము:— అస్మాకం=మనసంబంధమై; తత్= పదునొకండక్షైహిణులగు; బలం=నైస్యము; భీష్మాభిరక్షితం=భీష్మ=భీష్మునిచేత; ఆభిరక్షితం రక్షింపఁబడినదై; పర్యాప్తం=శత్రువులను జయించుటయందు సమర్థమైయున్నది; ఏతేషాం=ఈధర్మరాజులయొక్క; ఇదం=ఈయేడు అక్షైహిణుల నైస్యము; భీమాభిరక్షితం=భీమునిచే రక్షింపఁబడినదై; అపర్యాప్తం=మనలను జయించుటకు సమర్థము కాదు. ||౧౦||

తేజ:— తత్=ఆ; అస్మాకం=మనసంబంధమగు, బలం=బలము, భీష్మాభిరక్షితం=భీష్మునిచేరక్షింపఁబడినదై, అపర్యాప్తం=అసంఖ్యాకమైనది, తేజ పరులచేజయించుటకు శక్యమైనది కాదు, తేజ పరులచే ఖోబ పెట్టుబడుటకుశక్యమైనది కాదు, ఏతేషాం=ఈ పాండవులదైన, ఇదం=ఈ, బలం=బలము, భీమాభిరక్షితం=భీమునిచేరక్షింపఁబడినదై పర్యాప్తం=ఏ డక్షైహిణుల మాత్రమే, తేజ మనలచే జయింపబడుటకు సమర్థమైనది, తేజ మననైస్యమాచే ఖోభ పెట్టుబడుటకుసమర్థమగుచున్నది. ||౧౧||

||౧౦||

సర్వఏవ=సమస్తమైన, భవన్తోహి=తామందరు, సర్వేషు=సమస్తమైన, అయనేషు=అయనములయందు (అనగా యుద్ధప్రారంభసమయమున ప్రధాన నాయకు లేయే స్థలములయందుండవలెనో నాయాస్థలములయందు,) యథాభాగం=ఎవరెవరికి యేయే స్థానములు నియమితములో యాయా స్థానములయందు, అవస్థితాః=ఉన్నవారై, భీష్మమేవ=భీష్మునిచే, అభిరక్షన్తు=అంతటను రక్షింతురు గాక,

||౧౧||

౧వ. అధ్యాయము ౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— “సింధురాజ, జయద్రథుఁడు మొదలగువారు కలయగదా! వారు మాత్రము నాయకులుగారా? నీచే బూర్వబరిగజీతులగు వీరే నాయకులా?” అని యాచార్యుఁడాశంకించునని యాశంకకు సమాధానముగ నీశ్లోకమును తెల్పుచున్నాఁడు. శల్య, కృతవర్మప్రభృతులు, నాప్రయోజనమునిముఖ్యమై జీవితమున గూడ విడుచుటకు సిద్ధముగా నున్నారని భావము. ‘త్యక్తజీవితాః’ అనుటచే దనయందు వారలకుఁ గల యనురాగము నూచింపబడినది. మఱియు నట్లే “నానాశత్రుప్రహరణాః” “సర్వయుద్ధవికారదాః” అను విశేషణములచే తన నైస్యభావశక్యము, అనైస్యమునకు దనయందుగల భక్తి, వారి కార్యము, యుద్ధోద్వోగము, యుద్ధకాలము నూచింపఁబడినది.

భాష్యోత్పరదీపిక:— శత్రురాజులు “మహేష్వసాః” గొప్పధనస్సులు గలవారు. అని పూర్వమందు తెప్పిస్తీయవత్త రాజులు “నానాశత్రుప్రహరణాః” నానావిధములగు శత్రు, ఖడ్గాదులు, “ప్రహరణాః” గదాదులు శత్రువారయని చెప్పుటచే తనవారి యుత్కర్ష చూపబడినది.

గీ || తస్య సంజనయ స్వర్ణం కురువృద్ధః సితామహః ।

సింహనాదం విన ద్యోచ్చై శృంఖం దధౌ ప్రతాపవా ॥

||౧౨||

పదవిభాగము:— తస్య-సంజనయ-స్వర్ణం- కురువృద్ధః-సితామహః- సింహనాదం-వినద్య-ఉచ్చై-శృంఖం-దధౌ-ప్రతాపవా ॥ ||౧౨||

ప్రతిపదార్థము :— ప్రతాపవాన్=ప్రతాపవంతుడును; సితామహః=తాతయు; కురువృద్ధః=కురువంశ రాజులయందు వృద్ధుడును నగు భీష్ముడు; తస్య-తానుప్రభువైనను ద్యోజాచార్యునిసమీపమునకగి భీష్ముడై యేమేమో పలుకుచున్న దుశ్యోధనునకు; హర్షం=నలతోషమును (శత్రువులను జయించుటచేదనకు పొ)స్తించు

కాంక్షారభావ్యతత్వబోధిని:— మనబలము పదునొకొండఁగఱ్ఱహిణులసైన్యము. ఉత్కృష్టమహిమగల సూక్ష్మబుద్ధియుగ భీష్మునిచే రక్షింపబడుటచే ధర్మరాజాదులను జయించుటకు సమర్థమైనది.

ధర్మరాజాదుల బల మేడఁగఱ్ఱహిణుల సైన్యము. స్వల్పమైనది. చపలబుద్ధిగల భీమునిచే రక్షింపబడుచున్నది గాన మనలను జయించుటకు సమర్థమైనదికాదు.

మనసైన్యము అసంఖ్యాకమైనది. మరియు గుర్ధమునం దతిన్నైపుణ్యము, సూక్ష్మబుద్ధిగల భీష్మునిచే రక్షింపబడుచున్నది. కాన మనసైన్యమును జయించుటకు ధర్మరాజాదుల సైన్యము సమర్థమైనది కాదు. ధర్మరాజాదులసైన్య మల్పసంఖ్యాకము. పాండవుల సైన్యము చపలబుద్ధియు, దుర్బలుడనగు భీమునిచే రక్షింపబడుచున్నది. కాన మనసైన్యము ధర్మరాజాదులసైన్యమును జయించుటకు సమర్థమైనది. ||౧౦||

మనసర్వసైన్యమున కధిపతి భీష్ముడు. కాన నాభీష్ముని రక్షించిన మనలను రక్షించుకొనిన వారల మగుదుము. కావునఁ దామందఱు దత్తన్నియతస్థానములందుండి సేనాధిపతియై సేనా మధ్యమున నున్న భీష్ముని రక్షింతురుగాక. ||౧౧||

౧౦. అధ్యాయము—౧౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— “అస్మాభిః భీష్మః య త్పాండవసైన్యనివృత్త్యై అభిరక్షితః తత్ భీష్మాభిరక్షితం” మనలచే భీష్ము డేపాండవసైన్యనివృత్తికొఱకు రక్షింపబడుచుండునో అట్టి పాండవ సైన్యముమనలను జయించుటకు సమర్థమైనదికాదు. “తైః భిమః య ధార్మరాష్ట్రసైన్యనివృత్త్యై అభిరక్షితః తత్ భీమాభిరక్షితం” వారలచే నే మనసైన్యనివృత్తికొఱకు భీముడు పాండవులచే రక్షింపబడుచుండెనో అట్టి మనసైన్యము వారలను పరిభవించుటకు సమర్థము. మనలను జయించుట కత్యంతదుర్బలమౌదయుడగు భీముని రక్షించుచుండుటం జేసిపాండవసైన్యమునకు నే నెంతమాత్రము జంక ననియాశయుము. అట్లైనను కర్తవ్యశేషమున్న దని వెలుపుట కీట ‘తు’ శబ్దము ప్రయోగింపబడినది.

శ్రీధరీయము :— ‘తత్’ అట్టి వీరపురుషాధిష్ఠితమైనను భీష్మాభిరక్షితమైనను మన బలము వారలను జయించుట కసమర్థమైనది. ‘ఇదంత’ ఈ యల్పసంఖ్యాకమగు వారిసైన్యము భీమాభిరక్షితమైనను మనలను జయించుటకు సమర్థమైనది. ఏలన? భీష్ము డుభయపక్షపాతి గావునను, భీముఁ డే పక్షపాతిగావునను ఇట్లు పోచుచున్నది. యనియభిప్రాయము.

విజయము వలనఁగలుగు సంతోషమును; సంజనయన్ పుట్టించుచు; ఉచైః=గట్టిగ; సింహనాదం=సింహనాదమును; వినద్య=పలికి; శంఖం=శంఖమును; దధ్వా=పూరించెను. ||౧౦||

గీ || తత శ్శంఖా శ్చ భేర్య శ్చ పణవానకగోముఖాః |
సహ సైవాభ్యహన్యన్త స శబ్ద స్తుములోఽభవత్ || ||౧౩||

గీ || తత శ్వేతై ర్హయై ర్యుక్తే మహతి స్యన్దనే స్థితౌ |
మాధవః పాండవ శ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః || ||౧౪||

పదవిభాగము: — తతః=శంఖాః=చ=భేర్యః=చ=పణవానకగోముఖాః=సహసా=ఏవ=అభ్యహన్యన్త=సః=శబ్దః=తుములః=అభవత్ | ||౧౩||

తతః=శ్వేతైః=హయైః=య్యుక్తే=మహతి=స్యన్దనే=స్థితౌ=మాధవః=పాండవః=చ=ఏవ=దివ్యౌ=శంఖౌ=ప్రదధ్మతుః | ||౧౪||

ప్రతిపదార్థము: — తతః=భీష్మునిచే సింహనాదము, శంఖధ్వనిచేయుబడినపిమ్మట; శంఖాశ్చ=శంఖములు; భేర్యశ్చ=భేరులు; పణవానకగోముఖాః=పణవములు, అనకములు, గోపముఖములనెడి వాద్యవిశేషములు; సహసైవ=శక్తియుగ; అభ్యహన్యన్త=వాయింపబడెను; సః=అట్టి వాద్యవిశేషమువలన బుట్టిన; శబ్దః=శబ్దము; తుములః=సంకులమై; (అనగా ధర్మరాజాదుల నైవ్యమునకు భయముచేయునదై); అభవత్=అయెను. ||౧౩||

తతః=దుర్యోధనుని నైవ్యమునందిట్టి గొప్పశబ్దము బయలుపడెదలిన పిమ్మట; మాధవః=శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు; పాండవః=అర్జునుడును; శ్వేతైః=తెల్లనైన; హయైః=గుర్రములచే, య్యుక్తే=కూడిన, మహతి=గొప్ప, స్యన్దనే=రథమునందు, స్థితౌ=ఉన్న వారై దివ్యౌ=దివ్యములగు, శంఖౌ=శంఖములను, ప్రదధ్మతుః=పూరించిరి. ||౧౪||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని: — ఇద్విధమున భీతుడై ద్రోణాచార్యునివద్దనేమేమో మాటలాడుచున్న దుర్యోధనునకుఁ బ్రతాపశాలియు, కురువృద్ధుడును, తాతయు, నగు భీష్ముండు శత్రువులను జయించి సంతోషింపఁజేయుటకై గట్టిగ సింహనాదమునుజేసి శంఖమును పూరించెను. ౧౨ |

౧వ. అధ్యాయము ౧౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము: — “ఈదుర్యోధనుండు స్తుతించుగాక, లేక, నిందించు గాక వీరినిమిత్ర మిశరీరత్యాగ మవశ్యకర్తవ్యముకదా” యని యూహించి భీష్ముఁ డాదుర్యోధనున కుత్సాహజనకమగు నట్లు సింహనాదమును జేసి శంఖమును పూరించెనని యాశయము. ఇట్ల దుర్యోధనుండు పరస్పై న్యనిరీక్షణముచే భీతింబడును, అవిధముగ భయప్రాప్తుడగు దుర్యోధనుని విషయమై యాచార్యుఁ డుపేక్షించుటకు గమనించెనని చెల్పుటకు “పరువృద్ధః” అనియు, అట్టి దుర్యోధనుని విషయమై యుపేక్షింపలేదని చెల్పుటకు ‘పితామహః’ అనియు శత్రుభయంకరమగు నట్లు సింహనాదమును జేసె నని తెల్పుటకు “ప్రతాపవాన్” అనియు భీష్మునకు విశేషణ త్రయ విన్యాసము చేయబడెను.

భాష్యోత్పరదీపిక: — “భీష్మునే మీరందఱు ప్రధానముగా రక్షింపవలెను. అయినను రక్షించినచో మీరందఱు సురక్షితులై యుండగలరు” అని దుర్యోధనుండు చెప్పినతోడనే ద్రోణాచార్యులు భీష్మునికంటె దన యప్రాధాన్యమును వెలిసికొని తూష్ణింభూతుడయ్యెను. అట్టి ద్రోణుని గని ఖిన్నుడైనట్టియు తనయందత్యంతము భక్తియుక్తుడైన దుర్యోధనుని జూచి భీష్ముండు దుర్యోధనునికి హర్షోత్పాదనార్థమై ప్రవర్తించెనని చెల్పుటకీశోకము జెల్పుచున్నాడు. ||౧౫||

గీ || పాశ్చాత్యన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః ।

పాండ్యం దధౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః

||౧౫||

పదవిభాగము:— పాండవన్యం-హృషీకేశః-దేవదత్తం-ధనంజయః- పాండ్యం-దధౌ-మహాశంఖం-భీమకర్మా-వృకోదరః ||

ప్రతిపదార్థము:— హృషీకేశః=మాయకు ప్రభువగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ. పాశ్చాత్యన్యం=పాండవన్యమును శంఖమును, ధనంజయః=దిగ్విజయసమయమున సకలదేశాధీశ్వరులను జయించి ధనంబయ్యెను పేరును బడసిన యర్జునుడు, దేవదత్తం=దేవదత్త మనశంఖమును, భీమకర్మా=యుద్ధమునందు భయంకరమగు కర్మను చేయునట్టియు, వృకోదరః=అంగుష్ఠప్రమాణముగల జఠరాగ్ని కల భీముడు, పాండ్యం=పాండ్యమును పేరుగల, మహాశంఖం=గొప్ప శంఖమును, దధౌ=పూరించెను. ||౧౫||

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:— దుర్యోధను నభిప్రాయము చెలిసికొని దుర్యోధనువకు గలిగిన భయము తొలగి సంతోషము గలుగుటకు భీష్ముడు చేసిన సింహనాదమును, శంఖస్వనిని విని దుర్యోధనపక్షీయలగు రాజులు శత్రువులకు భయము కలుగు నటులు భేదులు మొదలుగా గల వాద్యవిశేషములను వాయిచిరి. వానివలన శత్రుభయంకరమగు మహాశబ్దము బయలు వెడలెను. కాని పాండవులు కొంచమైనను ఊభించలేదు.

ఇన్ద్విధమున దుర్యోధనపైన్యమునందు గలిగిన ప్రవృత్తిని జూచి కేశవాక్షుయతిబంధరా శ్రమములు గల శ్వేతాశ్వములు కట్టిన రథమనఁగూర్చుండి తమదివ్యశంఖములను పూరించిరి. ౧౪।

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తన పాండవన్యమును, అర్జునుడు తన దేవదత్తమును, భీముడు తన పాండ్యమును శంఖమును పూరించెను. ||౧౫||

౧౪. అధ్యాయము—౧౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇతరులు గూడ రథస్థులైనను కృష్ణార్జునుల రథోత్కర్షణ నూదించుటకు ప్రత్యేకముగ “శ్వేతైర్వై ర్యుక్తే” ఇత్యాదికముచే కృష్ణార్జునులకు రథస్థత్వమును తెప్పెను. అగ్నిదత్తరథస్థులగు కృష్ణార్జునులకేయులని యాశయము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— ఈశ్లోకపూర్వార్థముచే భార్తరాష్ట్రుల తుములశబ్దాకర్ణనానంతరము కృష్ణార్జునులు భయప్రచలితులు కాలేదని నూదించఁబడెను. ఇది ‘మాధవః’ అనుటచే “అక్షీర్లక్ష్యభుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ తన శంఖారావముచేతనే నీవుత్రుల రాజ్యలక్ష్మీనిఁ గైకొనె”నని నూదించుయ్యెను “పాండవః” అనుటచే “పాండురాజు రాజ్యము పాండవులకే సంక్రమించు” నని నూదించుయ్యెను. ||౧౪||

౧౪. అధ్యాయము—౧౫-౧౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— శత్రుపైన్యములందు బ్రసేద్ధములైన శంఖములు కలవు. నీవారల పైన్యమునం దొక్కనికైన నట్టి శంఖము లేదు.” అని పాండవుల యుత్కర్షణ నూదించుటకు తత్త్వానునిర్దేశ పురస్కరముగ పాండవుల శంఖములను పేర్కొనెను.

“సర్వేంద్రియశ్రేరకుడగు పరమాత్మ వారలకు సహాయకారి” అని నూదించుటకు “హృషీకేశః” (ఇంద్రియములకు ప్రభువు) అను శబ్ద ముపయోగింపఁబడెను.

గీ || అనంతవిజయం రాజా కున్తి పుత్రో యుధిష్ఠిరః ।

నకుల స్సహదేవ శ్చ సుఘోషముణిపుష్పకౌ ॥

||౧౬||

పదవిభాగము:— అనంతవిజయం-రాజా-కున్తిపుత్రః- యుధిష్ఠిరః- నకులః- సహదేవః-చ-
సుఘోషముణిపుష్పకౌ ॥ ||౧౬||

ప్రతిపదార్థము:— రాజా=ప్రభువగు, కున్తిపుత్రః=కుంతికుమారుడగు; యుధిష్ఠిరః=ధర్మరాజు;
అనంతవిజయం=అనంతవిజయమును పేరిశంఖమును; నకులః=నకులుడును; సహదేవశ్చ=సహదేవుడును; సుఘోషముణి
పుష్పకౌ=సుఘోషము, మణిపుష్పకము ననెడి శంఖములను; పరిదధ్యతుః=పూరించిరి. ||౧౬||

గీ|| కాశ్య శ్చ పరమేష్వాన శ్శిఖండి చ మహారథః ।

ధృష్టద్యుమ్నో విరాట శ్చ సాత్యకి శ్చాపరాజితః ॥

||౧౭||

ద్రుపదో ద్రాపదేయా శ్చ సర్వశః పృథివీపతే ।

సౌభద్ర శ్చ మహాబాహు కృఖా న్దధ్నుః పృథ క్పృథక్ ॥

||౧౮||

పదవిభాగము:— కాశ్యః-చ-పరమేష్వానః-శిఖండి-చ-మహారథః-ధృష్టద్యుమ్నః-విరాటః-
చ-సాత్యకిః-చ-అపరాజితః ॥ ||౧౭||

ద్రుపదః-ద్రాపదేయాః-చ-సర్వశః-పృథివీపతే-సౌభద్రః-చ-మహాబాహుః-
శంఖా-దధ్నుః-పృథక్-పృథక్ ॥ ||౧౮||

కాంక్షభాష్యతత్వబోధి:— కృష్ణార్జునాదుల ప్రవృత్తిని దెలిసికొని పరిపాలనాన కాశమిని యే
యని ప్రభువగు ధర్మరాజు అనంతవిజయశంఖమును, నకులుడు సుఘోషముపేరి శంఖమును,
సహదేవుడు మణిపుష్పకముపేరి శంఖమును పూరించిరి. ||౧౬||

‘దిగ్విజయమందు సమస్తరాజలోకమును జయించి భూరిధనమును సేకరించిన వాడగుటచే నర్జునుడ డ్రాపదేయ’
డని నూచించుటకు ‘ధనంజయః’ అను పద ముపయోగింపబడెను.

“పాడించుటగాదిభీకర కార్యకారియగు భీముడు మహాబలిష్ఠు”డని నూచించుటకు “భీముకర్మా” అని
చెప్పబడెను.

“గొప్పతనముచే ధర్మని వలన కుంతికి లభించినట్టియు, స్వయముగ రాజనూయయొగకర్తయగుటచే ముఖ్య
ముగ రాజగు ధర్మరాజుడే యుద్ధమునందు జయమును బొందువాడై స్థిరుడగు”నని నూచించుటకు “రాజా కున్తి
పుత్రో యుధిష్ఠిరః” అని చెప్పబడెను.

భాష్యోత్పన్నదీపిక:— “సర్వేంద్రియములకుఁ ప్రభువగుటంజేసి కృష్ణపరమాత్మ పాండవుల
యింద్రియములకు బలప్రదాతయు, ధార్తరాష్ట్రదులయింద్రియముల బలమును హరించువాడగు” ననియు
నూచించుటకు ‘వృషీకేశః’ అను పదముపయోగింపబడెను.

“అతిరాద్రీమగు దుశ్శాసనరక్తపానాదులందు సమర్థుడగు భీమసేనుడు త్రాగిన యారక్తమును తన వృక
ప్రమాణముగ నాదరాగ్నిచే జ్వలముచేసికొనఁగలుగు”నని నూచించుటకు “భీముకర్మా, వృకోదరః” అను పద
ముల నుపయోగించెను.

||౧౭-౧౮||

ప్రతిపదార్థము:— హేపృథివీపతే! = భూమికి ప్రభువగు ఓ ధృతరాష్ట్రుడా!; పరమేష్వరః = గొప్ప ధనుస్సుగల; కాశ్యశ్చ = కాశీరాజును; మహారథః = మహారథికుడగు; శిఖండిచ = శిఖండియు; ధృష్టద్యుమ్నః = ధృష్టద్యుమ్నుడును; విరాటశ్చ = విరాటరాజును; అపరాజితః = యుద్ధమునందు పరాజితుడు కానట్టి, సాత్యకిశ్చ = సాత్యకియు, ద్రుపదః = ద్రుపదమహారాజును, ద్రౌపదీయాశ్చ = ద్రౌపదికుమారులగు ఉపపాండవులును, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులగల, సౌభద్రః = సుభద్రకుమారుడగు అభిమన్యుడును, పృథక్పృథక్ = వేర్వేరుగా, సర్వశః = అంతటను, శంఖాన్ = శంఖములను, దధ్నుః = పూరించిరి. ||౧౭-౧౮||

గీ|| స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యధారయత్ |

సభ శ్చ పృథివీం చైవ తుములోఽభ్యనునాదయన్ ||

||౧౯||

గీ|| అథ వ్యవస్థితా దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రా న్-విధ్వజః |

ప్రవృత్తే శత్రుసంపాతే ధనుః ఉద్యమ్య పాండవః ||

||౨౦||

హృషీకేశం తదా వాక్య మిద మాహ మహీపతే |

సేనయో, రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత ||

||౨౧||

పదవిభాగము:— సః = ఘోషః = ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని = వ్యధారయత్ = సభః = చ = పృథివీం = చ = ఏవ = తుములః = అభ్యనునాదయన్ ||౧౯|| అథ = వ్యవస్థితా = దృష్ట్వా = ధార్తరాష్ట్రాన్ = కవిధ్వజః = ప్రవృత్తే = శత్రుసంపాతే = ధనుః = ఉద్యమ్య = పాండవః ||౨౦|| హృషీకేశం = తదా = వాక్యం = ఇదం = అహం = మహీపతే = సేనయో = ఉభయో = మధ్యే = రథం = స్థాపయ = మే = అచ్యుత ||౨౧||

ప్రతిపదార్థము:— సః = ధర్మరాజాదులచే నొనర్పబడిన; తుములః = సంకులమైన; ఘోషః = అశంఖధ్వని; సభశ్చ = అంతరిక్షమును; పృథివీం చైవ = భూలోకమును; (అనగా) మల్లాలములను; అభ్యనునాదయన్ = ప్రతిధ్వనింప జేయుచు; ధార్తరాష్ట్రాణాం = దుర్యోధనాదులయొక్క; హృదయాని = అంతఃకరణములను; వ్యధారయత్ = వ్రేయు లుచేసెను. ||౧౯||

అథ = ఇవిధమున శంఖశబ్దము బయలుపడలినపిమ్మట; హేమహీపతే! = ఓ ప్రభువగు ధృతరాష్ట్రుడా; కవిధ్వజః = జండాపైగపిరాజుగల; పాండవః = అర్జునుడు; వ్యవస్థితాన్ = ఎదుటనిలిచియున్న; ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను దృష్ట్వా = చూచి; శత్రుసంపాతే = బాణపాతము; ప్రవృత్తేనతి = సిద్ధముగానుండగా; తదా = అత్తరి; ధనుః = గాండివమును; ఉద్యమ్య = ఎత్తి; హృషీకేశం = మాయకు ప్రభువగు శ్రీకృష్ణపరమార్థునుగూర్చి; ఇదం = ఈ; వాక్యం = వాక్యమును; అహం = పలికెను. ||౨౦||

హేమచ్యుత! = ఓ శ్రీకృష్ణుడా!; మే = నా సంబంధమును; రథం = రథమును; ఉభయో = రెండయిన; సేనయో = సేనలయొక్క; మధ్యే = మధ్యందు; స్థాపయ = నిలుపును. ||౨౧||

కాంక్షాభావ్యతత్త్వబోధిని:— పైన జెప్పబడిన వారలే గాక యితరులగు తత్త్వజ్ఞులగు రాజులకైకమత్యముగలదు. కాన ఓ ధృతరాష్ట్రుడా! నీ దురాశను వదలుకొనుమని నూచన జేయుచు సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి యిట్లుపలికెను. ఓ ప్రభూ! వీరలేగాక శత్రువులకు మార్కొనరాని గొప్పధనస్సుగల కాశీరాజును, మహారథికుడగు శిఖండియు, (శిఖండంశ్చస్య శూన్యతా) (మీసములేనివాడు) ధృష్టద్యుమ్నుడును, విరాటుడును, యుద్ధమునందజేయుడగు సాత్యకియు, ద్రుపదమహారాజును, ఉపపాండవులును, అభిమన్యుడు మొదలగు వారలందఱును తమ శంఖములను పూరించిరి. |౧౭-౧౮|

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—ధర్మజుని సైన్యమునకును శంఖధ్వని ముల్లంకి ములను మూర్ఖుని గించుచు దుర్యోధనాదుల హృదయములను బద్ధలుజేసెను.

అట్టి శంఖధ్వని వినినతోడనే ముల్లంకిములు బెరిగి బెరిగి గగ్గోలు పొందు దుర్యోధనాదుల హృదయములు బెరిగిపోవుట యుక్తజము (ఆశ్చర్యము) కాదు. ||౧౮||

ఓ ధృతరాష్ట్రా! కపిశ్వజుడగు యర్జునుని శంఖధ్వని హృదయవిదారకమగుట చేగడం గడు భయపడి నీవుతులు యుద్ధమును వదిలి పారిపోవలసియుండెను. అట్లుగాక ధైర్యముతో యుద్ధముచేయుటకు నెదుటనిలచిన నీ కుమరులగు దుర్యోధనాదులనుజూచి శస్త్రాస్త్రప్రయోగమునకు సిద్ధపడి గాంధీవమెత్తి యర్జునుడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మనుగాంచి యొకవాక్యమును బలికెను. ||౨౦||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:— స్వరూపమువలన నెన్నడును నాశనములేని యో శ్రీకృష్ణ! నారథము నుభయసేనలమధ్య నిలుపుమని యర్జునుడు పలికెను. పరమేశ్వరుడు భక్తవంశుడు. భక్తులనియోగమునవశ్యముజేయువాడగు పరమేశ్వరుడుండ భక్తుల కశక్యమైన దేమికలదు? కాన వర్జునుడిట్టి సారథ్యమునందు శ్రీకృష్ణుని నియోగించుట సమంజసమే. ||౨౧||

౧వ అధ్యాయము—౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

శంకరానందీయము:—“తద్యథేహ కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే, సస్య మివ మర్త్యః పస్యతే । సస్య వివాజాతుతే పునః, అష్టదశోక్త మవరం యేషు కర్మ । ఏత చ్ఛ్రేయో యేభిరదంతి మాధాజరా మృత్యుం పునరే వాపి యన్తి, శ్వో భావా మర్త్యస్య యదంతి కైతవ్, పరాచః కామా ననుచున్తి బాలాః కర్మణా పితౄలోకో విద్యయా దేవలోకః, అంధం తమః పృథివీన్తి యే విద్యా ముపాసతే । తతో భూయ ఇవ తే తిమో య ఉ విద్యాయాగ్ం రతాః” ఈ మొదలగు స్మృతులచేతను, “వాతస్య హి ధృవో మృత్యుః ధృగం జన్మ మృతస్య చ, మోక్షాశా మోక్షుకర్మణః, క్షీణే పుణ్యే మర్త్యగోకం విశన్తి” ఈ మొదలగు స్మృతులచేతను “ఏది పుట్టునో యది గిట్టును” “ఏది చూడబడునో యది నశించును” అను యుక్తులచేతను మోక్షమునే యర్థించు పండితుడు తా నారాధించు దేవతలను, దేవతోద్దేశముగఁ జేయఁబడు కర్మలను, ఆకర్మ ఫలమును విచారింపవలయును. కానః పరమార్థియగు యర్జునునకు కర్తవ్యమును, యుద్ధయోగ్యమును, యుద్ధము జేసివారల యొక్క విచారమును, యుద్ధముయొక్క విచారమును, యుద్ధమువలన బ్రాప్తింపఁబడి ఫలముయొక్క విచారమును, అట్టి విమర్శనమువలన కలిగిడి శైరాగ్యమును ప్రితిపాదించుటకు “అథ వ్యవస్థితాన్ దృష్త్వా” అను శ్లోకము మొదలుకొని ప్రకరణ మారంభింపబడెను. ||౨౦||

౧వ అధ్యాయము—౨౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:—“నే నీరథము నాపుడమన్నను శక్తువులు శస్త్రాస్త్రప్రవహరణములచే న నీరథమునుండి క్రిందికి బడదొయుదు రందు కేనుండువు?” అని శ్రీకృష్ణుఁ డాశంకించు నని యూహించి “దేశకాలవస్తువులయందు చ్యుతిహితుడగు నీ నీరథమునుండి యొకడును క్రిందికిదొయుజాల” డని నూదించుటకు ‘అమృత!’ అని సంబోధించెను. “ధర్మరాజాదులు విమర్శించి చేయువారలు కానః నీతివర్తకములు; విమర్శింపక నీవు వారి రాజ్యము నవహరించితివి; కాన జయము వారలకే పొప్తిండును. నీతిధర్మదూరమగు మహిషా త్యముకల నీకు పొప్తింపవలెను.” అని నూదించుటకు ‘మహిషతే’ అని సంబోధించెను.

గీ॥ యావ దేతా నిరీక్షేహం యోధుకామా సవస్థితాః ।

కైర్మయా సహ యోధవ్య మస్మి న్నిణసముద్యమే ॥

॥౨౨॥

గీ॥ యోత్స్యమానా నవేక్షేహం య ఏతేత్ర సమాగతాః ।

ధార్తరాష్ట్రస్య సుర్భుధే ర్భుధే ప్రియచిక్షీర్షనః ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము:—యావత్—ఏతాన్—నిరీక్షే—అహం—యోధుకామాన్—అవస్థితాః—కైః—

మయా—సహ—యోధవ్యం—అస్మిన్—రణసముద్యమే ।

॥౨౨॥

ప్రతిస్థదాము:—ఏతాన్=ఈ శత్రుపక్షమందున్న; యోధుకామాన్=యుద్ధముచేయుటకు కోరికగల;

అవస్థితాన్=ఎవరుగా నిలిచియున్న భీష్మద్రోణాదులను; యావత్=ఏప్రదేశమందుండి; అహం=నేను; నిరీక్షే=చూడగలనో అట్టిప్రదేశమనందు వారధమును నిలుపుము, అని పూర్వజ్ఞోక్తమతో సహస్వయము; అస్మిన్=ఈ; రణ సముద్యమే=యుద్ధప్రారంభమునందు; కైస్సహ=ఎవరితో; మయా=నాచేతి; యోధవ్యం=యుద్ధముచేయదగినది ౨౨

పదవిభాగము:—యోత్స్యమానాన్—అవేక్షే—అహం—యే—ఏతే—అత్ర—సమాగతాః—ధార్త

రాష్ట్రస్య—సుర్భుధే—సుర్భుధే—ప్రియచిక్షీర్షనః ।

॥౨౩॥

ప్రతిస్థదాము:—దుర్భుధే=తన రక్షణోపాయమును గుర్తించగలవట్టి; ధార్తరాష్ట్రస్య=భృతరపురిని

కుమారాడగు దుర్యోధనునకు; యుద్ధే=యుద్ధమునందు; ప్రియచిక్షీర్షనః=ప్రియమును జేయ నిచ్చగలవారలై; య ఏతే=ఏ, ఈరాజులు; అత్ర=ఈయుద్ధభూమియందు; సమాగతాః=లిసికొనినో; యోత్స్యమానాన్=యుద్ధము చేయుట కిచ్చగలవారలను; అహం=నేను; నిరీక్షే=చూడగలను.

॥౨౩॥

కాంక్షాభ్యావృత్తిబోధిని:—ఏ ర్యోధనపక్షమున యుద్ధము చేయుఁగోరి వచ్చి యెదుట నిలిచి యున్న భీష్మద్రోణాదులను చూడగల ప్రదేశమున రథమును నిలుపుము. ఈ యుద్ధప్రారంభ మున ననేకరాజులు యుద్ధభూమియందు నిలిచియుండిరి. నాగమనమున కెచ్చటను అడ్డులేదు. కానః వీరలలో నెవరితో నేను యుద్ధముచేయవలెను? ఎవరును యిచట నాతో యుద్ధము చేయ దగినవారు కావరారు.

॥౨౨॥

కాంక్షాభ్యావృత్తిబోధిని:—యుద్ధముచేయుటకు నగినవా రీయుద్ధభూమిని గానరారని బలి గితివి. అట్టి ప్రతిపక్షులు లేనప్పుడు యుద్ధమునం దాత్ముక్యము నిష్ఫలము కాదా యని శంకింప

భాష్యోత్కర్షద్విషయక:—“వాక్ప్రవర్తకు డగు శిశుప్టునిచేత చేరవీతుండై యుద్ధముఁడు పల్కె” నని తెల్పుటకు “వృషీకేశం” (ఇంద్రియములకు ప్రభువు) అని చెప్పబడెను. “బలహీనులు, బుద్ధిహీనులు నగు మీచే కపటముగ నాల్చింపబడిన మహిపతిత్వము, మహాకూరులు, ద్రావాణ్యహీనులు, బుద్ధిమంతులు, నగు పాండవులకే ప్రాప్తింపదును. కానః నిట్టిరాజ్యలోభమును వదలుకొను” మని నూచించుటకు సోల్లుంతనముగ ‘మహిపతే’ అని సంబోధించెను.

“నేను రథము నావినను శత్రువులు నిలువనీయరు కదా! అందు కేమందువు” అను శ్రీకృష్ణభగవానుని ప్రశ్న నాశంకించుకొని “దుర్బుధిరహితుండగు నీవీరధమును కూడ ననతిముగఁ జేయ నున్నాడతే” అని నూచించుటకు ‘అచ్యుత!’ అని సంబోధించెను. పరమేశ్వరుఁడు గూడ ప్రాకృతునివలె యెవరికి సారథి యయ్యెనో యట్టి యుద్ధను నకు విజయము ప్రాప్తింపవలెనని యాశ్చర్య మేమి యని యాశయము

॥౨౧॥

౧వ అధ్యాయము—౨౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేషములు.

మధునూదనపరస్పరీక్షణము:—నేను చేసెడి యుద్ధమున కెవరు ప్రతియోగులు? ఎవరుచేసెడి

గీ॥ సంజయ ఉవాచ:—

ఏవముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత! ।

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్ ॥

॥౨౪॥

భీష్మద్రోణప్రముఖత స్రర్వేషాం చ మహీషీతామ్ ।

ఉవాచ పార్థ! పశ్యైతా న్సనువేతా న్మరూ వితి ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము:—సంజయ:—ఉవాచ । ఏవం—ఉక్త:—హృషీకేశ:—గుడాకేశేన—భారత—

సేనయో:—ఉభయో:—మధ్యే—స్థాపయిత్వా—రథోత్తమం ॥౨౪॥ భీష్మద్రోణప్రముఖత:—సర్వే
షాం—చ—మహీషీతాం—ఉవాచ—పార్థ—పశ్యై—పతా—సనువేతా—మరూ—ఇతి ॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:—సంజయ:—సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను; హేభారత!=భరతవంశమునందు జనిం

చిన ఓధృతరాష్ట్రుడా!; గుడాకేశేన=(అంగుష్ఠతర్జనల మధ్యభాగముచే గొలువదగిన కేశపాశముగల) అర్జునునిచే; హృషీకేశ:—శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఏవం=ఈరీతిగ; ఉక్త:—చెప్పబడినవాడై; ఉభయో:—రెండగు; సేనయో:—సేనల
యొక్క; మధ్యే=మధ్యయందు; భీష్మద్రోణప్రముఖత:—భీష్మద్రోణాచార్యులయెదుట; సర్వేషాం=సమస్తమైన;
మహీషీతాం=రాజులయొక్క; (అంతికే అనుపద మధ్యాహరము) అంతికే=సమీపమునందు; రథోత్తమం=శ్రేష్ఠ
మగు రథమును; స్థాపయిత్వా=నిలిపి;

హేపార్థ=ఓఅర్జునుడా; సనువేతాన్=కలిసియున్న; ఏతాన్=శత్రువులగు నీ; మరూన్=కురువంశమునందు
జనించిన దుర్యోధనాదులను; పశ్య=చూడుము; ఇతి=ఈవిధముగ; ఉవాచ=పలికెను. ॥౨౪-౨౫॥

రాదు. తన రక్షణోపాయమును గూడ గుర్తెఱుగని దుర్యోధనునకు బ్రీయుము; గూర్చదలచి
యీ యుద్ధభూమియందు నిలిచి యుద్ధమునకుఁ దగు ప్రహరణోపాయములతో సన్నద్ధులై
యున్న వీరలను చూచెదను. అనఁగా బ్రత్యేకవ్యక్తి ప్రతిపక్షిగ లేకున్నను, సంఘము నా
యుద్ధాత్మకమును సార్థకము జేయును. అట్టి సంఘము పూర్వవైరము లేక, యెట్లు సంభ
వించు నన్నఁ బూర్వవైరము గల దుర్బుద్ధి యగు దుర్యోధనునకు యుద్ధమునందు సహాయ
మొనర్చుటమూలమున సంభవించును. ॥౨౩॥

కాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—“ఇ ట్లర్జునునిచే బ్రేరితుడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యహింసారూప

యుద్ధమునకు నేను ప్రయోగింపగదాను? ఈ విషయమును తెలిసికొనుటయే యీ రథస్థాపనమునకుఁ బ్రయోజనముని
యర్థము. ॥౨౨॥

౧వ అధ్యాయము—౨౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

భాష్యోక్త్యర్హదీపిక:—దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనున కీయుద్ధమునందు తాము సమర్థులు కాకపోయిన
నెవరెవరు మేలును కూర్చునిచ్చుగిందిరో వారిని చూచెదననియర్థము. ఇట “భార్తరాష్ట్రస్య” అనుటచే ధృతరాష్ట్రుని
కుమారులగు దుర్యోధనాదులేగాక ధృతరాష్ట్రుడుగూడ దుర్బుద్ధి కలవాడైయని నూచింపబడెను. ॥౨౩॥

౧వ అధ్యాయము—౨౪-౨౫శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధుసూదనసరస్వతీయము:—“భరతవంశ మర్యాదను జూచియైన జ్ఞాతులవిషయమై ద్రోహచింతను
భూను” వని నూచింతుటకు సంజయుడు ధృతరాష్ట్రుని “భారత” అని సంబోధించెను.

ధర్మము నాశ్రియించి శతవిధముల నర్జునుని యుద్ధమునుండి విరతునిఁ జేయఁగలడు. అట్లేని యుద్ధప్రసక్తి లేకయే నాకమారులకు రాజ్యము లభింపఁగలదు.” అను ధృతరాష్ట్రుని దురభిప్రాయమును తొలంగింపఁదలచి సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో నిట్లనియె.

భూభారహరణార్థము ప్రవృత్తుడైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని యభిప్రాయమును తెలుసుకొనినపిమ్మట తన యభీష్టమును నెరవేర్చుకొనఁ దలచి యర్జునుని వాక్యము ననుసరించి తనయభిప్రాయానుసార ముభయ సేనలమధ్యకు రథమునుఁ బోనిచ్చి భీష్మాదులగు సర్వ రాజన్యుల యెదుట నిలిపి ఓయర్జున! ఈసైన్యమున శస్త్రాస్త్రసంపన్నులగు నీరాజు లుపేక్షింపదగినవారు కారు. కాన సారథ్యమున నామస్సును భేద బెట్టక యెనరెవరితో నీకు యుద్ధము చేయవలయుననిఁ కోరికఁగలదో వారలను చూచుకొనుము. ||౨౪-౨౫||

“గుడాకాయాః=నిద్రాయాః, ఈశః, గుడాకేశః” (నిద్రను జయించినవాడు) “హృషీకేశః” అందరి యొక్క నిగూఢాభిప్రాయమును తెలిసికొనువా డగుటచే శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునుని శోకమోహముల చెలిసికొనియే పల్కె నని యభిప్రాయము.

“పార్థ!” అనుటచేఁ గుంతికి శోకమోహములు శ్రీస్వభావసిద్ధములు; కానః నామెపుత్రుఁడవగుటచే నవి నీకుఁగూడ పొప్తిపించెననియు; “నామేనత్త కొమరుఁడగు నీకు నేను సారథ్యమును జేయుచుండనీకేమికోదువ? కాన నిశ్చితబుద్ధితో నిశ్చంకగ వీరతను చూడు” మనియు, నూచితమయ్యెను.

శంకరానందీయము:—“గుడోగోశేక్షుపాకయోః” అను శోకానుసారము గుడమన గోశమని యర్థము; గుడం=బ్రహ్మాండగోళం+అకత=వ్యాప్తితీతి గుడాకః సః ఈశః యస్యసః గుడాకేశః” ఎవనికి, బ్రహ్మాండగోళ మంతటను “విశ్వవైకం పరిశేష్టితారం జ్ఞాత్వాశివం” అను శుక్రుత్కరీతిని వ్యాపించియున్న పరమశివుఁడు పాశుపతాస్త్రప్రదానరూపమున రక్షకుఁడో యట్టి యర్జునుండు గుడాకేశుఁడనబడును. లేక, “రసోక్ష సః” అను శుక్రుత్కరీతిని బెల్లమువలె మధురమై భక్తులను పొందువాడగు శివుఁడు రక్షకుఁడు గాఁగలవాఁడగుటంజేసి యర్జునుఁడు గుడాకేశుఁడనబడును.

భాష్యోక్త్యర్పదీపిక:—ఎవనియజ్ఞు ననుసరించి పరమేశ్వరుఁ డగు శ్రీకృష్ణుడు గూడ రథము నాపి శత్రువులను జూడ మని జెప్పెనో యట్టి యర్జునుని మాహాత్మ్య మేమిచెప్పుదు నని యాశ్లోకమున కభిప్రాయము. భరతమంశ్యులు విషమావస్థయందు దుఃఖింపనట్టి ధీరుల; అట్టి భరతమంశోద్భవుఁడ వగు నీవుగూడ “పరమేశ్వరుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు నాపుత్రులకు ప్రతిహారుఁ డగుటయేగాక పాండవుల కనుకూలుఁ డయ్యె” నని దుఃఖింపవలదని నూచించుటకు “భారత” అని సంబోధించెను.

“గుడాకాయాః=అజ్ఞానరూప నిద్రాయాః+ఈశః, గుడాకేశః” అజ్ఞానరూప మగు నిద్రను జయించినవాఁ డని యర్థము. ||౨౪-౨౫||

- గీ॥ తత్రాపశ్యత్ స్థితా స్సార్థః పితౄ నథ పితామహాన్ ।
ఆచార్యా న్మాతులా న్భ్రాతృ నృత్యా న్సృత్యా న్సఖం స్తథా ॥
శ్వశురా న్సుహృద శ్చైవ సేనయో రుభయో రపి । ॥౨౬౪॥
- గీ॥ తా న్సమీక్ష్య స కౌంతేయ స్సర్వా బంధూ నవస్థితాన్ ।
కృపయా పరయాఽఽవిష్టో విషీద నిద మబ్రవీత్ । ॥౨౭॥

గీ॥ అర్జున ఉవాచః — దృష్ట్యేమం స్వజనం కృష్ణ! యయుత్సుం సముపస్థితం ॥

సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్కతి ।

గీ॥ వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే ॥ ॥౨౮॥

గాంధీవం స్రంసతే హస్తా త్వ త్వైవ పరిదహ్యతే ॥

గీ॥ న చ శక్నో మ్యవస్థాతుం భ్రమ తీవ చ మే మనః ॥ ॥౩౦॥

పదవిభాగము:—తత్ర=అపశ్యత్-స్థితాన్-సార్థః-పితౄ-అథ-పితామహాన్-ఆచార్యా-మాతులా-భ్రాతృ-నృత్యా-సృత్యా-సఖ-తథా ॥ శ్వశురా-సుహృదః-చ-ఏవ-సేనయోః-ఉభయోః-అపి । ॥౨౬౪॥

పదవిభాగము:—తాన్-సమీక్ష్య-సః-కౌంతేయః-సర్వా-బంధూ-అవస్థితాన్ ॥౨౭॥

కృపయా-పరయా-అవిష్టో-విషీద-ఇదం-అద్రవీత్ ॥ అర్జునః=ఉవాచ ॥ దృష్ట్యా-ఇమం-స్వజనం-కృష్ణం-యయుత్సుం-సముపస్థితం ॥ ౨౮ ॥ సీదన్తి-మమ-గాత్రాణి-ముఖం-చ-పరిశుష్కతి-వేపథుః-చ-శరీరే-మే-రోమహర్షః-చ-జాయతే ॥ ౨౯ ॥ గాంధీవం-స్రంసతే-హస్తాత్-త్వక్-చ-ఏవ-పరిదహ్యతే-న-చ-శక్నోమి-అవస్థాతుం-భ్రమ-చ-మే-మనః ॥ ౩౦ ॥

ప్రతిపదార్థము:—తత్ర=యుద్ధమారంభింప శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క యజ్ఞ కాగానే; సార్థః=అర్జునుడు; ఉభయోః=రెండవ; సేనయోః=సేనలయందు; స్థితాన్=ఉన్న; పితౄన్=పితౄస్థానీయులను; అథ=(అథశబ్దమునకు తథాశబ్దము) అట్టి; పితామహాన్=తాతలను; ఆచార్యాన్=విద్యాగురువులను; మాతులాన్=మేనమామలను; భ్రాతౄన్=అన్నదమ్మలను; పుత్రాన్=సమూహులను; పౌత్రాన్=మామలను; తథా=అట్లు; సఖీన్=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక యుపకార మొనర్చువారు గుఱులు) శ్వశురాన్=మామలను; సుహృద శ్చైవ=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకార మపేక్షించి యుపకార మొనర్చువారు సుహృదులు) అపశ్యత్=చూచెను ॥ ౨౬౪ ॥

సః=ఁ; కౌంతేయః= కుంతీపుత్రుండగు యర్జునుడు; అవస్థితాన్= ఉభయ సేనలయందున్న; తాన్=ఁ; సర్వాన్=సమస్తమైన; బంధూన్=పితౄపితామహాదులను; సమీక్ష్య=దేటి పాఠజూచి; పరయా=గొప్ప; కృపయా=దయతో; అవిష్టః=కూడుకొన్న వాడైన; విషీదన్=దుఃఖించుచు; కృష్ణంప్రతి=శ్రీకృష్ణుని గూర్చి; ఇదం=ఈవాక్యమును; అబ్రవీత్=పలికెను ॥ ౨౭౪ ॥

అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను. హేకృష్ణ! = ఓ శ్రీకృష్ణా! యయుత్సుం=యుద్ధము చేయనిచ్చగతి; సముపస్థితం=(యుద్ధభూమియందు) కూడిన; ఇమం=ఈ; స్వజనం=నా పితౄపుత్రాదులను; దృష్ట్యా=చూచి; మమ=నాయొక్క; గాత్రాణి=అవయవములు; సీదన్తి=విలవిలపోవుచున్నవి; ముఖంచ=నోగును; పరిశుష్కతి=ఎంచుచున్నది.

మే=నాయొక్క; శరీరే=శరీరమునందు; వేపథుశ్చ=కంపమును; రోమహర్షశ్చ=గర్గురు పొటును; జాయతే=పుట్టుచున్నది; హస్తాత్=హస్తమునుండి; గాంధీవం=గాంధీవము; స్రంసతే=జారుచున్నది; త్వత్వైవ=ఒడలును. పరిదహ్యతే=అంతటను మంచుచున్నది.

హేశకవ! = ఓకృష్ణా! అవస్థాతుంచ=నిలుచుటకు; నశక్నోమి=సమర్థుడను గావున్నను; మే=నాయొక్క;

మనః=మనస్సు; భ్రమ=విరుగుచున్నట్లున్నది.

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:— శ్రీకృష్ణునివలన యుద్ధమున కాజ్ఞను గొన్నపిమ్మట నుభయసేనలయందున్న సిత్తస్థానీయులను, సిత్తామహులను, విద్యోపదేశకులగు నాచార్యులను, మేనమామలను, సోదరులను, కుమారులను, మనుమలను, ప్రత్యుపకార మవేక్షించక యుపకార మాచతులను జూచెను.

||౨౬||

ఓ ధృతరాష్ట్ర! అర్జునుఁ డుభయ సేనలయందున్న పూజ్యులగు సిత్తస్థితామహాదులను, వాత్సల్యభూతులగు పుత్రాదులను, పరాధీనజీవనులగు సేనలనుజూచి కృపాపరవశుఁడై యిందరను హింసించుట ధర్మమా? యని దుఃఖించుచు శ్రీకృష్ణుపరమాత్మను గూర్చి యిట్లు పలికెను. ||౨౭||

అట్టియెడ శ్రీకృష్ణుని గూర్చి యర్జును డిట్లు వదించెను. ఓ శ్రీకృష్ణ! యుద్ధముచేయఁగోరి యుద్ధభూమియందుఁగూడిన నాసిత్తప్రతాదులను జూడఁగా అయ్యో! ఏని హింసించవలయునే! యని నాయవయవములు నిలవిలపోపుచున్నవి. నో రెంచుచున్నది.

దేవాంశసంభూతుడగు నర్జునునకు నాత్మయాధాత్మజ్ఞానము లేకుండుటంబట్టి తన దేహమునందాత్మజ్ఞానము పరదేహమునందుం చాత్మియజ్ఞానమును నుంటఁజేసి యుద్ధారంభనము యమున మృత్యుప్రసంగదర్శనమువలన జెందయలజసి గలిగెను. ||౨౮||

ఓ శ్రీకృష్ణ! భయకారణముగ కంపము; రోమాంచులు నాశరీరమునందుదయించుచున్నవి. ఇంతియేకాదు. గాండీవముకూడ హస్తమునుండి బారిపోవుచున్నది; నఖిళిహంతము నాయొడలుమండుచున్నది. ||౨౯||

ఓ శ్రీకృష్ణ! భయహేతువులేకావు; అద్భైర్యముకూడ కలుగుచున్నది. నిలుచుటకు శక్తి చాలకున్నది. మోహము గలుగుచున్నది. నామనస్సు తిరుగుచున్నట్లున్నది. ||౩౦||

౧వ అధ్యాయము—౨౬-౨౭-౨౮-౨౯-౩౦ శ్లోకవ్యాఖ్యానితేషములు.

మధుసూధనసరస్వతీయము:— “యుద్ధరూపముగు హింస మధర్మము” అనెడి విపరీతబుద్ధియే మోహమనబడును. దీనివల్ల మమకారనిబంధనము చిత్తైక్లబ్యము జనించును. దీనినే శోక మోహములందురు. ఈ చిత్తైక్లబ్యమే “కాస్త్రునిహితముగాన యుద్ధము క్షత్రియధర్మము” అనెడి జ్ఞానమును ప్రతిబంధించును. ఇట్టి చిత్తైక్లబ్యముచే గప్పుబడిన వికేకముగల యర్జునునకు మహానర్థకారియగు “యుద్ధమునుండి విరమించుటలే” ననెడి యిచ్ఛ గలిగెనని “తాన్మమిత్వైకాక్షేయః” అనునది మొదలుకొని చెప్పుచున్నాడు.

స్వదేహమునందాత్మాభిమానమును, పరదేహమునందాత్మియాభిమానమును గలవాఁడగుటచే ననాత్మవినుడగు నట్టియు కనుకనే యుద్ధమువలన తనదేహము, పరదేహములు నశించునేమో యని దిగులాంచుచున్న యర్జునునకు స్వధర్మప్రకృతికేఁ గారణముగ తత్త్వజ్ఞానమును ప్రతిబంధించు శోకము కలిగెనని “తస్మైతేమతరంభశో” ౪౩ శ్లో||

గీ॥ తత్రాపశ్యత్ స్థితా స్సార్థః పితౄ నథ పితామహాః ।
ఆచార్యా న్మాతులా న్భ్రాతృ స్సృతా న్సృతా స్సఖం స్తథా ॥
శ్వశురా స్సుహృద శ్చైవ సేనయో రుభయో రపి । ॥౨౬౪॥

గీ॥ తా స్సమీక్ష్య స కౌంతేయ స్సర్వా బంధూ నవస్థితాః
కృపయా పరయాఽఽవిష్టో విషీద నిద మబ్రవీత్ ॥ ॥౨౭॥

గీ॥ అర్జున ఉవాచ:— దృష్ట్యేమం స్వజనం కృష్ణ! యుయుత్సం సముపస్థితం ॥
నీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖంచ పరిశుష్యతి ।

గీ॥ వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే ॥ ॥౨౮॥
గాండివం స్రంసతే హస్తా త్వ వైవ పరిదహ్యతే ॥

గీ॥ స చ శక్నో మ్యవస్థాతుం భ్రమ తీవ చ మే మనః ॥ ॥౩౦॥

పదవిభాగము:—తత్ర=అపశ్యత్-స్థితాః-పార్థః-పితౄ-అథ-పితామహాః-ఆచార్యా-మాతులా-భ్రాతృ-పుత్రా-పౌత్రా-సఖి-తథా ॥ శ్వశురా-సుహృద-చ-ఏవ-సేనయోః-ఉభయోః-అపి । ॥౨౬౪॥

పదవిభాగము:—తాః-సమీక్ష్య-సః-కౌంతేయః-సర్వా-బంధూ-అవస్థితాః ॥౨౭॥
కృపయా-పరయా-ఆవిష్టో-విషీద-ఇదం-అబ్రవీత్ ॥ అర్జునః=ఉవాచ ॥ దృష్ట్వా-ఇమం-స్వజ-జనం-కృష్ణం-యుయుత్సం-సముపస్థితం ॥ ౨౮ ॥ నీదన్తి-మమ-గాత్రాణి-ముఖం-చ-పరిశుష్యతి-వేపథుః-చ-శరీరే-మే-రోమహర్షః=చ-జాయతే. ॥౨౯॥ గాండివం-స్రంసతే-హస్తాన్-త్వక్-చ-ఏవ-పరిదహ్యతే-న-చ-శక్నోమి-అవస్థాతుం-భ్రమ-తి-ఇవ-చ-మే-మనః. ॥౩౦॥

ప్రతిపదార్థము:—తత్ర=యుద్ధమారంభింప శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క యజ్ఞ కాగానీ; పార్థః=అర్జునుడు; ఉభయోః=రెండయిన; సేనయోః=సేనలయందు; స్థితాన్=ఉన్న; పితౄన్=పితృస్థానీయలను; అథ=(అథశబ్దమునకు తథాశబ్దార్థము) అట్టి; పితామహాన్=తాతలను; ఆచార్యాన్=విద్యాగురువులను; మాతులాన్=మేనమామలను; భ్రాతృన్=ఆన్నదమ్మలను; పుత్రాన్=కుమారులను; పౌత్రాన్=మనుమలను; తథా=అట్లు; సఖీన్=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకారము వశేషింపక యుపకారమొనర్చువారు సఖులు) శ్వశురాన్=మామలను; సుహృదశ్చైవ=స్నేహితులను; (ప్రత్యుపకార మశేషించి యుపకార మొనర్చువారు సుహృదులు) అపశ్యత్=చూచెను. ॥౨౬౪॥

సః=ఆ; కౌంతేయః=కుంతీపుత్రుండగు యర్జునుడు; అవస్థితాన్=ఉభయ సేనలయందున్న; తాన్=ఆ; సర్వాన్=సమస్తమైన; బంధూన్=పితృపితామహులను; సమీక్ష్య=దేటి పాఱఁజూచి; పరయా=గొప్ప; కృపయా=దయతో; ఆవిష్టో=కూడుకొన్నవాడై; విషీదన్=దుఃఖించుచు; కృష్ణంప్రతి=శ్రీకృష్ణునిగూర్చి; ఇదం=ఈవాక్యమును; అబ్రవీత్=పలికెను. ॥౨౭౪॥

అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను. హేకృష్ణ! = ఓ శ్రీకృష్ణుడా! యుయుత్సం=యుద్ధము చేయనిచ్చగతి; సముపస్థితం=(యుద్ధభూమియందు) కూడిన; ఇమం=ఈ; స్వజనం=నా పితృపుత్రాదులను; దృష్ట్వా=చూచి; మమ=నాయొక్క; గాత్రాణి=అవయవములు; నీదన్తి=విలవిలపోవుచున్నవి; ముఖంచ=నోగును; పరిశుష్యతి=ఎంచుచున్నది. హే=నాయొక్క; శరీరే=శరీరమునందు; వేపథుశ్చ=కంపమును; రోమహర్షశ్చ=గడ్గురుపొటును; జాయతే=పుట్టుచున్నది; హస్తాన్=హస్తమునుండి; గాండివం=గాండివము; స్రంసతే=జారుచున్నది; త్వక్=దీడును. పరిదహ్యతే=అంతటను మంచుచున్నది. ॥౨౮౪॥

హేశక్నవ! = ఓ కృష్ణ! అవస్థాతుంచ=విలచుటను; నశక్నోమి=సమర్థుడను గానున్నను; మేమాయొక్క; మనః=మనస్సు; భ్రమతీవ=తిరుగుచున్నట్లున్నది. ॥౨౯౪॥

మనః=మనస్సు; భ్రమతీవ=తిరుగుచున్నట్లున్నది. ॥౩౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధినః— శ్రీకృష్ణునివలన యుద్ధమున కాజ్ఞను గొన్నపిమ్మట సుభయసేన లయందున్న పితృస్థానీయులను, పితామహులను, విద్యోపదేశకులగు నాచార్యులను, మేనమామ లను, సోదరులను, కుమారులను, మనుమలను, ప్రత్యుపకార మపేక్షింపక యుపకార మాచ రించెడి మిత్రులను, మామలను, ప్రత్యుపకారమపేక్షించి యుపకారము నాచరించెడి స్నేహి తులను జూచెను.

॥౨౬౪॥

ఓ ధృతరాష్ట్ర! అర్జునుఁ డభయ సేనలయందున్న పూజ్యులగు పితృపితామహాదులను, వాత్సల్యభూతులగు పుత్రాదులను, పరాధీనజీవనులగు సేనలనుజూచి కృపాపరవశుడై యిందరను హింసించుట ధర్మమా? యని దుఃఖించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మను గూర్చి యిట్లు పలికెను. ౨౭౪

అట్టియెడ శ్రీకృష్ణుని గూర్చి యర్జును డిట్లు వదించెను. ఓ శ్రీకృష్ణ! యుద్ధముచేయుఁగోరి యుద్ధభూమియందుఁగూడిన నాపితృపుత్రాదులను జూడఁగా అయ్యో! నీని హింసించవలయునే! యని నాయవయవములు నిలవిలపోవుచున్నవి. నో రెంచుచున్నది.

దేవాంశసంభూతుడగు నర్జునునకు నాత్మయాధాత్యజ్ఞానము లేకుండుటంబట్టి తన దేహమునంధాత్మజ్ఞానము పరదేహములయందు నాత్మీయజ్ఞానమును నుంటుండే యుద్ధారంభసమ యమున మృత్యుప్రసంగదర్శనమువలన జెడ్డయలజడి గలిగెను.

౨౮౪

ఓ శ్రీకృష్ణ! భయకారణముగ కంపము; రోమాంచములు నాశరీరమునందువయించు చున్నవి. ఇంతియేకాదు. గాండీవముకూడ హస్తమునండి జారిపోవుచున్నది; నఖిఖిలాంతము నా యొడలుమండుచున్నది.

౨౯౪

ఓ శ్రీకృష్ణ! భయహేతువులేకావు; అద్భైర్యముకూడ కలుగుచున్నది. నిలుచుటకు శక్తి చాలకున్నది. మోహము గలుగుచున్నది. నామనస్సు తిరుగుచున్నట్లున్నది.

1301

౧వ అధ్యాయము—౨౬-౨౭-౨౮-౨౯-౩౦ శ్లోక వ్యాఖ్యానశేషములు.

మధుసూధనసరస్వతీయము:—“యుద్ధరూపమగు హింస మధర్మము” అనెడి విపరీతబుద్ధియే మోహ మనబడును. దీనివల్ల మమకారనిబంధనమగు చిత్తశైక్లబ్యము జనించును. దీనినే శోక మోహములందును. ఈ చిత్తశైక్ల బ్యమే “కాత్మ్రవిహితమగాన యుద్ధము త్పత్రియధర్మము” అనెడి జ్ఞానమును ప్రతిబంధించును. ఇట్టి చిత్తశైక్లబ్య ముచే గప్పబడిన విచేకముగల యర్జునునకు మహానర్థకారియగు “యుద్ధమునుండి విరమించవలె” ననెడి యిచ్చ గలిగెనని “తాన్మమీత్యసకాంతేయః” అనునది మొదలుకొని చెప్పుచున్నాడు.

స్వదేహమునంగాత్రాభిమానమును, పరదేహమునందాత్మీయాభిమానమును గలవాఁడగుటచే ననాత్మవిదుడగు నట్టియు కనుకనే యుద్ధమువలన తనదేహము, పరదేహములు నశించునెమో యని దిగులొందుచున్న యర్జునునకు స్వధర్మప్రకృతికిఁ గారణమగు తత్త్వజ్ఞానమును ప్రతిబంధించు శోకము కలిగెనని ‘తస్మైత్యేయతరంభవత్’ ౪౬ శ్లో.

గీ॥ నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ ! ।

నచ శ్రేయోనుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహవే.

॥3౧॥

పదవిభాగము:— నిమిత్తాని-చ-పశ్యామి-విపరీతాని-కేశవ!-న-చ-శ్రేయః-అనుపశ్యామి-హత్వా-స్వజనం-అహావే.

॥3౧॥

ప్రతిపదార్థము:— హే కేశవ! = ఓ శ్రీకృష్ణా!; విపరీతాని = విరుద్ధములైన; నిమిత్తాని-చ = కనునములను; పశ్యామి = చూచుచున్నాను; అహావే = యుద్ధమునందు; స్వజనం = నావారిని; హత్వా = సంహరించి; శ్రేయశ్చ = ఎట్టి మేలును; నానుపశ్యామి = చూడను.

॥3౧॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:— ఓ శ్రీకృష్ణా! ఈ రణభూమియందు వామనేత్ర మదురుట, నక్కలు కూయుట, గృధ్ర వాయసాదులు యప్రదక్షిణముగ సంచరించుట మొదలగు దుర్నిమిత్తములు గానవచ్చుచున్నవి. యుద్ధమునందు నావారలను జంపుటవలన నా కేట్టిమేలును కానరాదు. ॥3౧॥

౧౮॥ అనునది యంతముగాగల గ్రంథముతో నిరూపించదలచి ప్రథమమున “దృష్ట్వేమం స్వజనంకృష్ణ!” అను శ్లోకము మొదలుకొని “భ్రమతీతమే మనః” అనునంతవరకు నగు మాడుశ్లోకములచే తల్లింగనిరూపణమును జేయుచుండెను.

శంకరానందీయము:— ముముక్షువు తా నారాధించు దైవమును పరిశీలింపవలెను; కాన నట్టి యుద్ధ సునకు యస్త్రశస్త్ర దేవతారూపమైన దైనికులనుబరిశీలించుటను “తత్ప్రాపశ్యత్” అనునది మొదలుకొని రెండు శ్లోకములతోఁ జెప్పుచుండెను.

“తస్మాచ్చ దేవా బహుభాసంప్రమాతాః” “మఖాదింద్రాచ్చగ్నిశ్చ” ఇత్యాదిశ్రుతులచే దేవతలకుఁగూడ పుట్టుక క్రూరమణి మగుచుండుటచే వారలనిత్యులనియు, కనుకనే యాగంతుకైశ్వర్యవంతులనియు, సంసార లనియు, ఫలదాతలగుటచే బంధుకులనియు నిత్యనుఖార్దియగు ముముక్షువు తెలిసికొని మాయాదేవతల నారాధింపక “ఈ దుఃఖాంతమగు కర్మలతో నేమిప్రయోజనము” అని పరితపింపవలయును; కానః నట్టి యుద్ధమునికి స్వకర్తృక బంధుజనభద్రనిమిత్తమగు పరితాపమును “దృష్ట్వేమం స్వజనంకృష్ణ” అనుశ్లోకము మొదలుకొని యధ్యాయాంతమువరకు జెప్పుచున్నాడు.

॥౨౬-౨౭-౨౮-౨౯-౩౦॥

౧వ అధ్యాయము— 3౧వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— నే నాత్మజ్ఞాని గానందున దుఃఖించు స్వభావముకలవాడను. కనుకనే యాదుఃఖజన్యమగుక్షేమమును అనుభవించుచుంటిని. ఇక నీవన్న నో సదానందస్వరూపుడవు గాన శోకసంబంధము లేనివాడవు. స్వజనదర్శనము మనమిరువురకు సమానమైనను శోకసంబంధములేని నీవు నన్ను శోకరహితుని జేయుమని భావము శోకరహిత్యమునుజేయు సామర్థ్యము “కేశవ!” అను సంబుద్ధిచే నూచితమయ్యెను. (క=బ్రహ్మ; సృష్టికర్త ఈక=యదృ). సంహర్తా తా దాత్యనుకంప్యతాయా గచ్ఛతీతి కేశవ) సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మను, సంహర్త యగు యదృని, యనుగ్రహించెడివాడు కేశవుడనబడును. ఈరీతిగ హేతుపురస్కరముగ యోగ్యప్రకృతి హేతునగు తత్త్వజ్ఞానమునకు ప్రతిబంధకమగు శోకమును జెప్పి ఆ శోకకృతమును విపరీతప్రకృతి హేతువునగు విపరీతబుద్ధిని ‘నచ శ్రేయోనుపశ్యామి’ అను శ్లోకముచే జెప్పుచున్నాడు.

“ద్వావిహా పురుషే లోకే సూర్యమండలభేదినా । పరివ్రాజ్యోగయుక్తశ్చ రజే చాభిముఖోహరః” అను వాక్యముసారము యుద్ధమునందు మృతికొందినవానికే శ్రేయోవిశేషము చెప్పబడినది. గాన స్త్రీయులు కానివారిపై ననుఁ జంపి శ్రేయస్సునుబొందజాలను. ఇతఁ స్వజనమును జంపి యేమి ప్రయోజనము” అని నూచించుటకు “స్వజనం” అని జెప్పబడినది.

॥3౧॥

8 ||

న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! నచ రాజ్యం సుఖాని చ ।

కిం నో రాజ్యేన గోవింద! కిం భోగై ర్జీవితేన వా

13.91

ఏషా మర్థే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగా స్సుఖాని చ ।

త ఇమేనస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్వక్వా ధనానిచ

133!

ఆచార్యాః పితరః పుత్రా స్తతైవ చ పితామహాః ।

మాతులా శ్వశురాః పౌత్రాః స్వాల్లాసంబంధినః శ్రథా

134!

పదవిభాగము:— న-కాంక్షే-విజయం-కృష్ణ!-చ-చ-రాజ్యం-సుఖాని-చ-కిం-న-రాజ్యేన-

గోవింద!-కిం-భోగై-జీవితేన-వా 13.91 యేషాం-అర్థే-కాంక్షితం-న-రాజ్యం-భోగా-సుఖా-

ని-చ-తే-ఇమే-అనస్థితా-యుద్ధే-ప్రాణా-స్వక్వా-ధనాని-చ 133 ఆచార్యా-పితరః-పుత్రా-

తథా-ఏన-చ-పితామహాః-మాతులా-శ్వశురాః-పౌత్రాః-స్వాల్లా-సంబంధినః-శ్రథా 134!

ప్రతిపదార్థము:— హేకృష్ణ! భక్తజనహృదయములయందుండు పాపముల నాకర్షించు నోశ్రీకృష్ణపర-

మాత్మా! విజయం=యుద్ధమునందు జయమును; నకాంక్షే=కోరను; రాజ్యం=రాజ్యమును; సుఖానిచ=సుఖము

లను; నచకాంక్షే=కోరను; హేగోవింద=ఇందియములకు సాక్షిభూతుడవగు నోశ్రీకృష్ణ! నః=మనకు; రాజ్యేన=

రాజ్యముచేత; కిం=ఏమిప్రయోజనము? భోగై=భోగములచేతగాన; జీవితేనవా=జీవనముచేతగాన; వా=ఏమిచ్చ

యోజనము? యేషాం=యెవరియొక్క; అర్థే=నిమిత్తము; న=మనకు; రాజ్యం=రాజ్యము; కాంక్షితం=అభిలషిత

మయ్యెనో; భోగాః=భోగములు; పితరః=అభిలషితముల; సుఖానిచ=సుఖములను; కాంక్షితాని=

అభిలషితముల; తే=ఆ; ఇమే=వీరు; పౌత్రాన్=పౌత్రములను; ధనాని చ=ధనములను; స్వక్వా=విడిచి;

యుద్ధే=యుద్ధమునందు; అవస్థితాః=ఉండిరి. ||3-9-33||

ఆచార్యాః=విద్యోపదేవులగు దోణాచార్యులు; పితరః=పితృసములు; పుత్రాః=అభిమన్యాసులు; తతః=

అట్లే; పితామహాః=భీష్మాదులు; మాతులాః=శల్వాదులు; శ్వశురాః=దుశ్శపదాదులు; పౌత్రాః=మనుషులు; స్వాల్లాః=

భార్యతోబుట్టిన భృష్టద్యుత్పన్నులు; తథా=అట్లే; సంబంధినః=పరంపరాసంబంధులు; శ్రథా=కలరు. ||34||

కాంక్షరాభావ్యతత్వబోధిని:— ఓ శ్రీకృష్ణా! శ్రేయస్సు (మోక్షము)ను గోరు నేను యుద్ధము

వలన గలుగజోవు తుచ్చమైన విజయమునుగాని, దానివలన ప్రాప్తించు రాజ్యమునుగాని,

రాజ్యమువలన ప్రాప్తించు విషయసుఖములనుగాని కోరను. “చక్షుషశ్చక్షుః” ఇత్యాదిపుత్రులచే

సర్వేందియములకు సాక్షిభూతుడవగు నోశ్రీకృష్ణా! ఎవరినిమిత్తము రాజ్యము, భోగములు,

సుఖములును మనము కోరుచున్నామో అట్టి పితృపితామహాచార్యస్వాలకాదులు ధాప్రాణము

లను లెక్కనేయక యుద్ధమునందు నిలిచియుండిరి. అట్టివారు మరణింప మనకీరాజ్యమువలనగాని

భోగములవలనగాని, జీవితమువలనగాని యేమి ప్రయోజనముగలదు? 13.9-33||

ఎవరు లేనిచో రాజ్యభోగాదులు వ్యర్థమో వారెవరనిన? పితృసములు దోణాచార్య

కృపాచార్యులు, అభిమన్యుప్రభృతిపుత్రులు, తాత యగు భీష్ముడు, మేనమామలగు శల్వా

దులు, మామలగు దుశ్శపదాదులు, మనుషులు, స్వాలకులగు భృష్టద్యుత్పన్నులు, మఱియు

నితరులగు సంబంధులు ఇందఱను జంపియా మనమీతుచ్చ రాజ్యభోగాదులను గైకొనుట? ||34||

౧వ అధ్యాయము—32-33వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— యుద్ధమువలన యదృష్టఫలము లేకున్నను విజయ, రాజ్యసుఖాది

గీ॥ ఏతా న్న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోపి మధునూదన !

అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిం ను మహీకృతే ॥

॥౩౫॥

పదవిభాగము:—ఏతాన్—న—హంతుం—ఇచ్ఛామి—ఘ్నతః—అపి—మధునూదన—అపి—త్రైలో

క్యరాజ్యస్య—హేతోః—కిం—ను—మహీకృతే ॥

॥౩౫॥

ప్రతిపదార్థము:—ఈశ్లోకమున “అహం” అనుపదమధ్యాహర్యము. అహం=నేను; హేమధునూదన=

మధు చను రాక్షసుని సంహరించిన యోశ్రీకృష్ణ!; ఘ్నతోపి=నన్ను కొట్టుచున్నవారైనను; ఏతాన్=ఈమఱొక్క ధనాదులను; త్రైలోక్యరాజ్యస్య=త్రైలోక్యరాజ్యముయొక్క; హేతోరపి=హేతువుకొరకైనను; హంతుం=చంపుటకు; నేచ్ఛామి=కోరను; మహీకృతే=భూమినిత్రము; కిం=ఏమిచెప్పవలెను. ॥౩౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—తన రాజ్యమునకు శత్రువు లగుట నవశ్యవధ్యు లగువారి యందు జాలిఁగొని మోహవశుడై స్వధర్మమగు యుద్ధమునుండి వైరాగ్యముబొంది యుండు డిట్లనెను. “జిఘాంసంతం జిఘాంసీయాత్” చంపగోరుచున్నవానిని చంపదలవవలెను. అను న్యాయముననుసరించి దుర్యోధనాదుల వధ యధర్మఫలకము గాకున్నను, ఓ శ్రీకృష్ణా! నన్ను చంపనున్న దుర్యోధనాదులను త్రిలోకాధిపత్యము నాకొసంగినను జంపజాలను. ఇక నీ భూ రాజ్యమునిమిత్తము వీరలను జంపుదునే? ॥౩౫॥

దృష్టఫల మున్నను దానిని నేను గోరను. అని తెల్పుటకు “న కాంతే” అని పూర్వార్థము చెప్పబడెను. ప్రయోజనము లేకపోవుటచే నట్లంటి నని చెల్పుటకే “కింనో రాజ్యేన” అని చెప్పబడెను. రాజ్యాదు లక్కరలేకపోవుటకు హేతువును “యేషామకే” అనునది మొదలుకొని జెప్పెను. “సర్వేంద్రియప్రవర్తకుడ నగు నీజే నాయైహిక ఫలకైరాగ్యము నెరుగుదువు” అని చెల్పుటకు “గోవింద!” అని సంబోధించెను. “గాః ఇంద్రియాణి విందతీతి గోవిందః” సర్వేంద్రియసాక్షి యని గోవిందశబ్దమున కర్థము.

శంకరానందీయము:—“అప్యకార్యకతం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రహ్మణ” అను వచనముచే నీవు స్వజనతోషణిరకు తప్పక యుద్ధము చేయవలయు నందువా? అట్లు కాదు, ఎవరినిమిత్తము రాజ్యాదు లా కాంక్షి తములొ, ఎవరు ఆకార్యములను జేసియైన బోషింపదగినవారో వారే నాతో యుద్ధము జేయుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి” అని జెప్పుటకు “యేషామకే కాంక్షితం” ఇత్యాదికము నుపకరిమించెను.

భాష్యోత్పర్నదీపిక:—“హేకృష్ణ” అను సంబోధనచే “వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనా దిభిః । తస్మాన్త్రాయో మైత్రేయ! దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలం” అను వచనానుసారము పరమేశ్వరునియందు భక్తి కి యంతరాయములగు విజయ, రాజ్యాదులను హరించుటయే నీకుఁగల యనుగ్రహ మని నూచించి “యస్మాన్యగ్రహ మిచ్ఛామి తస్య విత్తం హరా న్యహం” అను భగవద్వచనానుసారము విజయరాజ్యాదులను నీయందుగల భక్తి కంతరాయములని యాలోచించి యైన వాటిని గోరను” అని “న కాంతే విజయం” అను వాక్యముచే నూచించెను.

॥౩౫-౩౬॥

౧వ అధ్యాయము—౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

భాష్యోత్పర్నదీపిక:—“మధునూదన” అను స్థలమున మధుపదముకైటభాసురునికి గూడ నుపలక్ష్యము. మధుకైటభు లనగ రజస్తమస్సులు. వాటిని నశింపజేపెడి నీకు నీభక్తుడ నగు నన్ను రజస్తమోహూదము, స్వజన హింసారూపము నగు నీఘోరకర్మయందు నియోగించుట దగదని “మధునూదన” అను సంబోధనముచే నూచించెను.

॥౩౫॥

గీ || నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నిః కా ప్రీతి స్యాన్యజ్ఞవార్దన ! |

పాప మేవాశ్రయే దస్మాన్వత్తైతా నాతతాయినః

13౬|

పదవిభాగము:— నిహత్య-ధార్తరాష్ట్రాన్-నః-కా-ప్రీతిః- స్యాత్-జనార్దన!- పాప-
ఏవ-ఆశ్రయేత్-అస్మాక్-హత్యా-ఏతాః-ఆతతాయినః.

13౬|

ప్రతిపదార్థము:— పాపవార్దన! = ఓ శ్రీకృష్ణ!; ధార్తరాష్ట్రాన్ = దుర్యోధనాదులను; నిహత్యా
చంపి; నః = మనకు; ప్రీతిః = సంతోషము; కా = ఏమిటి? అస్మాన్ = నిర్దోషులమగు మనలను; హత్యా = చంపి; ఏతాః = ఈ; ఆతతాయినః = “అగ్నిదోగరదశ్చైవ” అన్నరీతి నిష్పటికే యాతతాయులయిన దుర్యోధనాదులను; పాప
మేవ = నిర్దోషులగు స్వజనమును హింసించుటవలన పొందించుపాపమే; ఆశ్రయేత్ = ఆశ్రయింపనిమ్ము. || 3౬ ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:— ఓ శ్రీకృష్ణా! శత్రువులగు దుర్యోధనాదులను సంహరించినయెడల
ప్రీతి సంభవించునుగాన యుద్ధమే కర్తవ్యమనెడువేమో మా పెదతండ్రి ధృతరాష్ట్రుని పుత్రు
లగు దుర్యోధనాదులగు స్వజనమును హింసించుటవలన మన కెట్టి ప్రీతికలుగును? మనము
దుర్యోధనాదులను హింసింపమేని వారే మిమ్ములను హింసించెద రనెదవా? అట్లేని నిర్దోషులగు
మనలను హింసించి ఇదివరకే ఆతతాయులగు (“అగ్నిదోగరదశ్చైవ శత్రుపాణి ర్ధనాపహృత్ |
క్షేత్రదారహరశ్చైవ వృక్ష తే హ్యతతాయినః” ఇంద్ర కగ్నిని పెట్టువాడు, విషమును బెట్టు
వాడు, నిష్కారణముగ శస్త్రాస్త్రములను ధరించువాడు, పరధనముల నపహరించెడివాడు, పం
క్షేత్రముల నపహరించువాడు, పరదారల నపహరించువాడు, నిరూర్ణురు నాతతాయు లనబడు
దురు). నీదుర్యోధనాదులు మతియు బాపిష్టు లగుదురుగాక.

లేక: ఈదుర్యోధనాదు లాతతాయులు గాన నవశ్యవధ్యులే కాని యతిదీను లగుటచే
శోచ్యులు గాన నిట్టివారిని హింసించినయెడల స్వజనులను హింసించుటవలన గలుగు పాపము
మనలనే యాశ్రయించును.

లేక:— గురుభ్రాతృపుత్రసుహృద్రామృతులగు వీరలనే హింసించుమేని మనమే యాత
తాయుల మగుదుము. గాన నట్టి గురుభ్రాతృదుల హింసవలన పాపము మనలనే యాశ్ర
యించును. కాన మనకు యుద్ధమునంపి విరమించుటయే శ్రేయస్కరము | 3౬ ||

౧వ అధ్యాయము— 3౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇట “జనార్దన!” అను సంబోధనమువలన “ఓప్రీకృష్ణ! నీవు
బ్రీశయకాలమందున సర్వజనసంహారకుడవైనను నీ స్నేహపాప మంటకుండును. కాన నేను కాక నీవే యాబంధు
వధను కేయదగుదువు” అని నూచించబడినది.

ఆతతాయులుగాన నీదుర్యోధనాదులు వధ్యులే యందువా? “స్మృత్యో ర్విరోధే వ్యాయస్త బలవా న్యవ్యవ
హారకః | అర్థకాస్త్రా ద్బలవ ద్ధర్మకాస్త్ర మితి స్థితిః” అను యజ్ఞ్యువల్క్యక్తిచే “ఆతతాయినం హన్యాత్”
అను అర్థకాస్త్రముకంటె “మాహింస్యా త్సర్వభూతాని” అను ధర్మకాస్త్రము బలమైనది కాన ఆతతాయులైననువీర
లనుజంపినమమ్ములనేపాపమాశ్రయించునుగాని దృష్టాదృష్టరూపమగు మతియొకప్రయోజనమేమియులేదనిభావము.

శంకరానందీయము:— ఆతతాయిన జంతుట “ఆతతాయిన మాయాంతం” అను యర్థకాస్త్రముచే
పాపకార్యము కాకపోయినను యిట్టి యర్థకాస్త్రముకంటె “స ఏవ పాపిష్ఠకమా యః కులనాశనః” అను ధర్మ
కాస్త్రము బలవత్తరముగాన వీరిని జంపినచో మేమే పాపిష్టుల మగుదు మని భావము.

- గీ॥ తస్మాత్ నాన్యత్ వయం హంతుం ధార్తరాష్ట్రాన్ స్వబాంధవాన్ ।
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖిన స్వామి మాధవ! ॥ 132 ॥
- గీ ॥ యద్య ప్యేతే న పశ్యన్తి లోభోపహతచేతసః ।
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్ ॥ 13౩ ॥
- గీ ॥ కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః పాపా దస్మాన్నివర్తితుమ్ ।
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భిర్జనార్దన ! ॥ 13౪ ॥

పదవిభాగము:—తస్మాత్—న—అన్యః—వయం—హంతుం—ధార్తరాష్ట్రాన్—స్వబాంధవాన్—
స్వజనం—హి—కథం—హత్వా—సుఖినః—స్వామి—మాధవ! ॥ 132 ॥ యది—అపి—ఏతే—న—పశ్యన్తి—లోభోప
హతచేతసః—కులక్షయకృతం—దోషం—మిత్రద్రోహే—చ—పాతకమ్ ॥ 13౩ ॥ కథం—న—జ్ఞేయం—
అస్మాభిః—పాపాత్—అస్మాత్—నివర్తితుం—కులక్షయకృతం—దోషం—ప్రపశ్యద్భిః—జనార్దన! ॥ 13౪ ॥

ప్రతిపదార్థము:—హేమాధవ!—ఓశ్రీకృష్ణ; తస్మాత్—అకాలమువలన (స్వజనమును సంహరించుట
వలన ఫలములేకపోవుట, మఱియు ననర్థము సంభవించుటవలన); స్వబాంధవాన్—మనబంధువులగు; ధార్త
రాష్ట్రాన్—దుర్యోధనాదులను; హంతుం—సంహరించుటకు; వయం—మనము; సామ్యః—తగినవారలము కాము;
స్వజనం—మనవారలను; హత్వా—చంపి; కథం—ఎవ్విధమున; సుఖినః—సుఖవంతులము; స్వామి—కాంగలము ॥ 132 ॥

యద్యపి—విచారించగ; ఏతే—ఈ దుర్యోధనాదులు; లోభోపహతచేతసః—రాజ్యలోభముచే కొట్టబడిన
చిత్తముగలవారై; కులక్షయకృతం—స్వకులనాశనమువలన గలుగు; దోషం—దోషమును; మిత్రద్రోహే—మిత్ర
ద్రోహమునగుగల; పాతకంచ—పాతకమును; నపశ్యన్తి—తెలుసుకొనకున్నారు. ॥ 13౩ ॥

హేజనార్దన—ఓ కృష్ణ!; కులక్షయకృతం—కులక్షయమువలన గలుగు; దోషం—దోషమును (పాపమును);
ప్రపశ్యద్భిః—తెలిసికొన్న, అస్మాభిః—మనచేత; అస్మాత్—ఈ (కులక్షయమువలన, మిత్రద్రోహమువలన ప్రాప్తిం
చిన); పాపాత్—పాపమునుండి; నివర్తితుం—మళ్ళుటకు; కథం—ఎట్లు; నజ్ఞేయం—తెలుసుకొనబడతగదు? ॥ 13౪ ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—దుర్యోధనాదులను సంహరించుటవలన ఫలము లేకపోగా
ననర్థప్రాప్తియు గలుగుచున్నది. కాన మన బంధువులగు దుర్యోధనాదులను సంహరించు టర్హ
కృత్యము కాదు. స్వజన మున్నగదా రాజ్యసుఖము. అట్టి స్వజనమును సంహరించి మన
మెట్లు సుఖమును బొందుదుము. ॥ 132 ॥

అట్లేని దుర్యోధనాదులకు మాత్రము కులక్షయమునందు, స్వజనహింసయందు ప్రవృత్తి
యేల? అందువేమో! వారు రాజ్యలోభముచే యుక్తాయుక్తజ్ఞానములేనివారు. కానవారు కుల
క్షయమువలన ప్రాప్తించిన దోషమును, మిత్రద్రోహమునగల దోషమును తెలిసికొనకున్నారు.
కావుననే దుర్యోధనాదులకు స్వజనహింసారూపముగు యుద్ధమునందు బ్రవృత్తి కలిగినది. ॥ 13౩ ॥

“దుర్యోధనాదుల కెట్లు యుద్ధప్రవృత్తిగలదో మనకును యట్లే యుద్ధప్రవృత్తియందు
నమృతముండుగాక” యని యనెదవేమో మిత్రద్రోహమునలనఁ బ్రాప్తించెడి పాపమును,

భాష్యత్కర్షదీపిక:—“అపకారి యైనను వృద్ధుడగు ధృతరాష్ట్రునివిషయమై యపకారము జేయ
దగదు” అని నూచించుటకు “ధార్తరాష్ట్రాః” అని ధృతరాష్ట్రసంబంధమును జూపెను. ॥ 13౬ ॥

౧వ అధ్యాయము— 3౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు.
మధుసూదనసరస్వతీయము:—“అపహత” న నివర్తే దుష్టతాదశి రణాదశి” అనియు “విజితం క్షత్రియస్య”

గీ || కులక్షయే ప్రణశ్యన్తి కులధర్మా సునాతనాః |
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మోఽభిభవ త్యుత || ౪౦ |

గీ || అధర్మాభిభవా త్కృష్ణ! ప్రదుష్యన్తి కులస్త్రియః |
స్త్రీషు దుష్టాసు వాన్యైః జాయతే వర్ణసంక్షరః || ౪౧ ||

పదవిభాగము:— కులక్షయే=ప్రణశ్యన్తి-కులధర్మాః= సునాతనాః= ధర్మే-నష్టే= కులం-
కృత్స్నం-అధర్మః=అభిభవతి-ఉత || ౪౦ || అధర్మాభివాత్-కృష్ణ!-ప్రదుష్యన్తి-కులస్త్రియః-
స్త్రీషు-దుష్టాసు-వాన్యైః!-జాయతే-వర్ణసంక్షరః || ౪౧ ||

ప్రతిపదార్థము:— కులక్షయే=కులమునశింపఁగా; సునాతనాః=ప్రాచీనములైన; కులధర్మాః=కులధర్మములు; ప్రణశ్యన్తి=నశించుచున్నవి; ధర్మే=కులధర్మము; నష్టే=నశించినచో; కృత్స్నం=సమస్తమైన; కులం=కులమును; అధర్మః=అధర్మము; అభిభవతి=తిరస్కరించుచున్నది. || ౪౦ ||

ప్రతిపదార్థము:— కృష్ణ! = భక్తహృదయస్థనిఖిలపాపములను నశింపజేయు శ్రీకృష్ణ!; అధర్మాభిభవాత్=అధర్మముచేసిన తిరస్కారమువలన; కులస్త్రియః=కులస్త్రీలు; ప్రదుష్యన్తి=చెడుచున్నాయి; వాన్యైః! = ఓ వృష్ణీకులసంఘాతుడవగు శ్రీకృష్ణ; స్త్రీషు=స్త్రీలు; దుష్టాసు=దుష్టలైనచో; వర్ణసంక్షరః=వర్ణసంకరము; జాయతే=కలుగుచున్నది. || ౪౧ ||

కులక్షయమువలన ప్రాప్తించెడి పాపమును తెలిసికొనజాలని దుర్మోఢనాదులకు తత్పరిహారము సంభవింపకపోయినను, తద్వివేకముగల మనకట్టి పాపపరిహార మెట్లు తెలియకపోవును? || ౩౯ ||

కాంక్షాభావ్యతత్వబోధిని:— మనకు యుద్ధమునందు బ్రవృత్తి లేకపోవుటకు హేతువగునట్టి కులక్షయమునందుగల దోషమెట్టిదనిన?

కులక్షయమైనయెడల కులధర్మములను వాలించువారు నశించెదరు. వారు లేనియెడల చిరంతనములగు కులధర్మములు (అగ్నిహోత్రాదికర్మలవలన సాధింపఁదగిన ధర్మములు), నశించిపోవును. అట్టిధర్మము నశించెనేని నశింపఁగా మిగిలిన కులము నధర్మము వ్యాపించుచున్నది. అనఁగా నష్టావశిష్టముగు కులమంతయు నగ్నిహోత్రాదిధర్మముల నాచరించువారు లేమిచే నధర్మభూయిష్టము కాగలదు. || ౪౦ ||

కాంక్షాభావ్యతత్వబోధిని:— నష్టావశిష్టముగు కుల మధర్మభూయిష్టమగునేని యేమిదోషము ప్రాప్తించుననిన? అగ్నిహోత్రాది కర్మలనాచరించువారు లేమి నధర్మము కులమునాచరించును.

అను వాక్యములప్రకారము క్షత్రియులకు యుద్ధము ధర్మమనియు, యుద్ధాజ్ఞత మగు ధనము ధర్మ్యమనియు కాశ్రమములు నిశ్చయించుచున్నది కాన భారతరాష్ట్రము లబ్ధిచిత్తులైనను వారిచే యుద్ధమున కాహ్వానింపబడిన మీరు యుద్ధమునందు బ్రవర్తింపకుండుట యనుచితము అని శ్రీకృష్ణుడనునని యుద్ధము దాశింకించుకొని “పాపాదస్మాన్నివర్తితుం” (ఈ బంధువధరూపమైన పాపమునుండి మరలకుటకు మనమెందుకు తెలుసుకొనగూడదు) అని చెప్పెను. అనగా “ఈ కార్యము శ్రేయస్సాధనము” అను జ్ఞానము ఆయా కార్యములయందు బ్రవర్తకమగును. యెయ్యది యశ్రేయస్సునుగూర్చునది యది శ్రేయస్సాధనమగును. అట్లుకానిచో కాస్త్రాక్ష మగు శ్రేయోగముకూడ ధర్మము కావలసియుండెడిది. ఈవిషయమునే “ఫలతోపి చ యత్కర్మ నానర్థనానుబద్ధతే | కేవలప్రీతిహేతుత్వాత్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే” అనువాక్యముకూడ చెల్లుచున్నది. అందుచే కాశ్రమప్రతిపాదితమైనను, అశ్రేయస్సునుగూర్చునదిగాని శ్రేయోగమునందువలె యుద్ధమునందుబ్రవర్తించుట మనకు చితముగాదు. అనిభావము. || ౩౯ ||

- గీ | సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్యచ |
పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః || ౧౪౨ ||
- గీ || దోష్టైః కేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః |
ఉత్సాద్యన్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః || ౧౪౩ ||
- గీ || ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన ! |
సరకే నియతం వాసో భవతి త్యనుశుశ్రుమ్ || ౧౪౪ ||

పదవిభాగము:—సంకరః=సరకాయైవ-కులఘ్నానాం-కులస్య-చ-పతన్తి-పితరః-హి-నీమాం-

లుప్తపిండోదకక్రియాః

పదవిభాగము:—దోష్టైః=ఏతైః-కులఘ్నానాం-వర్ణసంకరకారకైః-ఉత్సాద్యన్తే-జాతిధర్మాః-కులధర్మాః-చ-శాశ్వతాః || ౧౪౨ || ఉత్సన్నకులధర్మాణాం-మనుష్యాణాం-జనార్దన ! -సరకే-నియతం-వాసో-భవతి-త్యనుశుశ్రుమ్ || ౧౪౪ ||

సంకరః=సంకరము; కులఘ్నానాం=కులనాశము చేసినవారికిని; కులస్యచ=అట్టివారికులమునకు; సరకాయైవ=తప్పక సరకముకొరకు; (‘భవతి’అను పదవిభాగము) భవతి=అగుచున్నది; ఏషాం=ఇట్టి వర్ణసంకర కారకులయొక్క; పితరోహి=పితరులు; లుప్తపిండోదకక్రియాః లుప్త=లోపించిన, పిండ=పిండములయొక్కయు, ఉదక=ఉదములయొక్కయు, క్రియాః=క్రియలుకలవారై; పతన్తి=నరకములందుఁ బడుచున్నారు. || ౧౪౨ ||

ప్రతిపదార్థము:— ఏతైః=ఈ; వర్ణసంకరకారకైః=వర్ణసంకరమును జేయునట్టి; దోష్టైః=దోషములచేత; కులఘ్నానాం=కులనాశములయొక్క; శాశ్వతాః=శాశ్వతములగు; జాతిధర్మాః=జాతిధర్మములు; కులధర్మాశ్చ=కులధర్మములును; ఉత్సాద్యన్తే=నశించిపోవుచున్నవి. || ౧౪౩ ||

హే జనార్దన=ఓ త్రిపుష్టపరమాత్మ; ఉత్సన్నకులధర్మాణాం=నశించిన కులధర్మములుగల; మనుష్యాణాం=మనుష్యులకు; సరకే=సరకమునందు; నియతం=నియతముగు; (తప్పని) వాసో=నివాసము; భవతి=అగుచున్నది; ఇతి=ఈటిని; ఆనుశుశ్రుమ్=స్మృతిరహస్యముల నెఱిగిన పెద్దలవలన వినుచుంటిమి. || ౧౪౪ ||

దాని కులస్త్రీలు వ్యభిచారాది దోషదూషితలగుదురు. అట్లు కులస్త్రీలు దుష్టులైనచో వర్ణసాంకర్య మేర్పడును. || ౧౪౧ ||

కులమును నశింపజేయువారును, వారికులమును కులనాశమువలన కలుగు సాంకర్యదోషముచే నరకమును బొందుదురు. ఇంతేకాదు; కులక్షయకారకుల వంశము నశింపుటచే పితరుల కుశల క్రియలు జేయువారులు లేమింజేసి పిండోదకక్రియలు లేక ప్రేతత్వనివృత్తి కాజాలదు. ప్రేతత్వము పోకున్న నా పితరులు శాశ్వతముగ సరకమున మృగ్గుచుందురు. || ౧౪౨ ||

వర్ణసంకరమునకు కారణముగు పైనిజెబిన పాపములచేత కులమును గూల్చినేసినవారి శాశ్వతములగు జాతిధర్మములు, కులధర్మములు నశించిపోవుచున్నవి. ఇట్టి మహాపద్రవము నకు యుద్ధము హేతువు కాన మనమట్టి యుద్ధమును మానుటయే శ్రేయస్సాధనము. || ౧౪౩ ||

జాతిధర్మములు కులధర్మములు నశించినేని వాని నాచరించువాగుండరు. అట్టి శాశ్వతముగు జాతి

౧వ అధ్యాయము ౪౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు.

శ్రీధరీయము:—“ప్రాయశ్చిత్తముకర్మాణాః పాపేషు నిరతానరాః | అపశ్చాత్తాపినః కష్టా న్నిర

గీ || అహో! బత! మహా త్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్ ।

య ద్ద్రాజ్యసుఖలోభేన హన్తుం స్వజన ముద్యతాః

||౪౫||

గీ || యది మా మప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః ।

ధార్తరాష్ట్రాః రణే హన్యంతే ఔమతరం భవేత్

||౪౬||

పదవిభాగము:— అహో!—బత!—మహాత్—పాపం—కర్తుం—వ్యవసితాః—వయం—యత్—రాజ్య
సుఖలోభేన—హన్తుం—స్వజనం—ఉద్యతాః ||౪౫|| యది—మాం—అప్రతీకారం—అశస్త్రం—శస్త్రపా
ణయః—ధార్తరాష్ట్రాః—రణే—హన్యంతే—తత్—మే—ఔమతరం—భవేత్ ||౪౬||

ప్రతిపదార్థము:— యత్=ఏ కారణమువలన; తేక (“యత్” అనునది అప్రత్యక్షతీయాంతపదము)
యత్=ఏ; రాజ్యసుఖలోభేన=రాజ్యసుఖమునందుగల లోభముచేత; స్వజనం=స్వజనమును; హంతుం=సంహరించు
టకు; ఉద్యతాః=ఉద్యుక్తులమె; తత్ (ఈపదమధ్యాహర్యము) అ కారణమువలన, నయం=మనము; మహాత్=గొప్ప;
పాపం=పాపమును; కర్తుం=చేయుటకు; వ్యవసితాః=పూనుకొన్న వారము; అహో!—ఎంతఆశ్చర్యము; బత!—ఎంత
కష్టము ! ||౪౫||

శస్త్రపాణయః=శస్త్రవాస్తులను; ధార్తరాష్ట్రాః=దుర్యోధనాదులు; అశస్త్రం=శస్త్రములు లేనట్టియు;
అప్రతీకారం=ప్రతిక్రియచేయనట్టి; మాం=నన్ను; రణే=యుద్ధమునందు; హన్యంతే=సంహరించినయెడల; తత్=అది;
మే=నాకు; ఔమతరం=అతిశేషమె; భవేత్=అగును. ||౪౬||

ధర్మములను, కులధర్మముల నాచరించి వారికి నర్హమునందు నివాసములిప్పదు. అని ధర్మశాస్త్ర
వేత్తల వలన వినుచుంటిమి. గానః నిట్టి మహానర్థమూలమగు యుద్ధమును మానుటయే మేలు.

గుణదోషవిభాగము తెలిసిన మనకు రాజ్యప్రాప్తివలన గలుగు సుఖోప
భోగములందుగల లోభముచేస్వజనుల హింసించుటయందుకల ప్రవృత్తి యతికష్టమైనది
(మందిదికాదు) అని తెలిసియున్నను రాజ్యసుఖలోభముచే స్వజనహింసా స్వరూపదోషమానందు
ప్రవర్తించుచుంటిమి. ఎంత ఆశ్చర్యము ! ఎంతకష్టము ప్రాప్తించెను. ||౪౫||

“శత్రువులను బదిభవింపజాలిన శస్త్రాస్త్రములను వదలి శత్రుభూతుడవై యుద్ధమునందు
విముఖుడవై యున్నచో శస్త్రపాణులగు శత్రువులు నిన్ను సంహరింపరా ?” అని యనదవేమో?
శస్త్రాస్త్రసంపన్నులగు దుర్యోధనాదులు శస్త్రములను విడిచి యుద్ధవిముఖుడనగు నన్ను యుద్ధ
మునందు సంహరించినయెడల యది నాకు మిక్కిలి ఔమము. ఏలయన ? మనుష్యులకు ప్రాణ
ములను రక్షించుటకన్న నహింసారూపధర్మముత్కృష్టము. కానః ప్రాణసంరక్షణధర్మముకన్న
గొప్పదగు నహింసాధర్మము నాచే నాచరింపబడినదగును. ||౪౬||

యాన్యాంతి దారుణాన్” ఇత్యాదివచనములచే నుత్పన్నకులధర్మముల నియతమగు నరకమునందు నివాసము సంభ
వించునని వినుచుంటిమి. ||౪౪||

౧వ అధ్యాయము—౪౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు.

శంకరానందీయము:—కులమును నశింపజేయుటవలన గలిగెడి దోషము, దానివలన గలిగెడి నరకపథ
నము, అపకీర్తి మొదలగు యనర్థములు లేకుండుటయు, పురాకృతపుణ్యము నశింపకుండుటయు ఔమతరకర్మాధము.

గీ॥ సంజయ ఉవాచ:— ఏవ ముక్త్యాఽర్జున స్సంఖ్యే రథోపథ ఉపావిశత్ |

విస్మజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః || ౧౪౭ ||

పదవిభాగము:— ఏవం-ఉక్త్యా-అర్జునః-సంఖ్యే- రథోపథః- ఉపావిశత్- విస్మజ్య- సశరం-
చాపం-శోకసంవిగ్నమానసః || ౧౪౭ ||

ప్రతిపదార్థము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను. అర్జునః=అర్జునుడు; శోకసంవిగ్న
మానసః శోక=దుఃఖముచేత; సంవిగ్న=వ్యాప్తమైన; మానసః=మనస్సుకలవాడై; ఏవం=ఈరీతిని; ఉక్త్యా=పలికి;
సంఖ్యే=యుద్ధమునందు; సశరం=బాణములతోగూడిన; చాపం=విల్లును; విస్మజ్య=విడచి; రథోపథః=రథమునం
దున్నవాడై; ఉపావిశత్=కూర్చుండెను. || ౧౪౭ ||

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:— సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునిగూర్చి చెప్పుచుండెను.

ఓ ధృతరాష్ట్ర! అర్జునుడీవిధముగ శోకమోహవ్యాకులుడై యుద్ధరంగమధ్యమున రథసమీ
పమునందు (రథమధ్యమున) బాణములను, గాండీవమును విసర్జించి నేను యుద్ధమొనర్చునని
కూర్చుండెను. || ౧౪౭ ||

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శతసాహస్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి

శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృ

ష్ణార్జునసంవాదేఽర్జున విషాదయోగోనామ ప్రథమోఽధ్యాయః .

ఓం తత్ సత్ .

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఇట్లు మారువేలసంఖ్యగలిగి వ్యాసపోత్రము, సంహితాయాపమునగు మహాభారతమునందంత

ర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిషత్సూపము, బ్రహ్మవిద్యారూపమును

యోగశాస్త్రమునగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదమందు

గల యర్జునవిషాదమును వేరి ప్రథమాధ్యాయము

నమాప్తము .

అధ్యాయసముదాయార్థము.

పరమార్థప్రసాద:— “సహ్యో మోక్షాధికారి స భవతి ఖలు యః పాపభీరు ర్విత్పత్తః

తాదృ క్వాశ్లోఽస్తి తస్మాన్నిజకులదమనా ద్రాజ్యభోగాన్నివృత్తః |

మత్త్యేతం యాదవశోఽప్యనుపద మకరో ద్భ్రహ్మవిద్యోపదేశం

భూభృథర్మసమరూపం త దిద మభిహితం త్వాదిమాధ్యాయకృత్తమ్ ||

ఎవడు పాపభీరువో, ఆకారహితుడో వాడు మోక్షాధికారి యగును. ప్రస్తుతము స్వీయకులహింస
నుండియు, రాజ్యభోగము నుండియు విముఖుడైన యర్జునుని యట్టి మోక్షాధికారిగ నూహించి శ్రీకృష్ణభగవానులు
కంటనే క్షత్రియధర్మసమరూప మగు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించెను.

ఇదియే యీ ప్రథమాధ్యాయసముదాయార్థము.

ప్రథమాధ్యాయస్లోకవ్యాఖ్యానికేశములు ముగిసెను.

శ్రీభగవద్గీతా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

అథానామకర్తవ్యము

సంజయ ఉవాచ:— తం తథా కృపయాఽఽవిష్ట మశ్రుపూర్ణానులేక్షణమ్ ।

విషీదంత మిదం వాక్య మునాచ మధుసూదనః ॥

పదవిభాగము—సంజయః—ఉవాచ—తం—తథా—కృపయా—అవిష్టం—అశ్రుపూర్ణానులేక్షణం—విషీదంతం—ఇదం—వాక్యం—ఉనాచ—మధుసూదనః ।

ప్రతిపదార్థము—సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను—మధుసూదనః—మధ్వాసురుని సంహరించిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ, విషీదంతం=దుఃఖించుచున్నట్టియు; తథా—స్వభవమగుప్రకృత్యనముచే; కృపయా=దయచేత; అవిష్టం=వ్యాప్తమైనట్టియు; అశ్రుపూర్ణానులేక్షణం, అశ్రు=నిక్షిప్తితో; పూర్ణ=నిండిన; అనుల=కలతనడిన; ఈక్షణం=కన్నులుగల; త=అయిదునునిగూర్చి; ఇదం=ఈ నవ్వుబోలు; వాక్యం=వాక్యమును; ఉనాచ=పలికెను. ॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అహింసయు, భిక్షుటనము బరమధర్మములని తలంచి యిద్దఱును యుద్ధవిముఖుడాయెనని సంజయునివలన వివిధతరాష్ట్రాదు తనకుమారులగు దుర్యోధనాదుల రాజ్య మప్రసరితమని నిశ్చయించుకొని స్వస్థులై యుండెను. అట్టి ధృతరాష్ట్రునిగాంచి సంజయు డీధృతరాష్ట్రుని దుర్బుద్ధిని చూచి నూహతో నిట్లు పలికెను—

—♦ అవ అధ్యాయము—౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము♦—ఈశ్లోకమున “కృపయాఽఽవిష్టం” అని కృపనుఁ గర్తగాను, అర్జునునిఁ గర్మగాను జేయుటచే నర్జునునకు గృప స్వభావసిద్ధమనియు, “విషీదంతం” అర్జునునిఁ గర్తగాను, విషాదమునుఁ గర్మగాను జేయుటచే నర్జునునకు విషాద మాగుంతుకమనియు నూచితమయ్యెను.

“మధుసూదనః” అనుటచే స్వయముగ మధ్వాసురాదిదుష్టనిగ్రహకర్త యగు శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునిఁగూడ దుష్టనిగ్రహమున గయోగించుట కుపకరిమింపె నని నూచితమయ్యెను.

శంకరానందీయము♦—సదసద్వివేకముచేతను, శ్రీకృష్ణరాగ్యముచేతను, మోక్షేచ్ఛచేతను సర్వకర్మలను సంస్కరించిన బ్రాహ్మణునకు మోక్షసాధనసంపత్తియొక్కయు, బ్రాహ్మణత్వముయొక్కయు సాఫల్యముకొలతను “తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్” అను నీమొదలగు శ్లోకులు జెప్పినరీతిని శ్రోత్రియుఁడు, బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు నగు సద్గురువు శాశ్వతించి “అత్మావారే దృష్ట్య శ్లోకవ్యః” “అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా” అను

శ్రీభగవానువాచః— కుత స్త్య కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్ ।

అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున ॥౨॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్—ఉవాచ—కుతః—త్యా—కశ్మలం—ఇదం—విషమే—సముపస్థితం—నార్య
అజుష్టం—ఆస్వర్గ్యం—ఆకీర్తికరం—అర్జున! ॥

॥౨॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను; హేఅర్జున!—ఓ యర్జునుడా!;
అనార్యజుష్టం=శాస్త్రార్థపరిజ్ఞానము లేనివారలచే నేవంపబడినదియు; ఆస్వర్గ్యం=పాపకారణ మగుటంజేసి స్వర్గా
న్నరూపమేటియు; ఆకీర్తికరం=అపఖ్యాతికరమైనట్టియు; ఇదం=ఈ; కశ్మలం=(శిష్టులచే నిందింపబడిన) యుద్ధ
పరాజులకృత్యము; విషమే=విషమస్థానమునందు (భయస్థానమునందు); త్యా=సర్వత్ర)యశ్చేస్తుడ వగు నిన్ను;
కుతః=ఏ కారణమువలన; సముపస్థితం=పొందెను. ॥౨॥

ఓధృతరాష్ట్ర! శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మాటిమాటికిని గృత్వాకృత్యములను జ్ఞాపకము
చేయుచున్నను నర్జునుడు దృఢతరమగు మోహమువలన గల్గిన విపరీతజ్ఞానముచే జనించిన
శోకము కలవాడగుటంబట్టి కృత్వాకృత్యములను స్మరింపకపోగా దిరిగి శ్రీకృష్ణుడు—కన్నీరు
రాల్చుచు దిక్కుదిక్కులు చూచుచు దనవారు మరణింతురే యని కనికరించి దుఃఖించుచున్న
యర్జునునిగూర్చి యిట్లు పలికెను. ॥౨॥

శ్రుతిస్మృతులు జెప్పిన విధమున బ్రహ్మజ్ఞానముకొరకు వేదాంతవిచారమును జేయవలె నను యర్థమును నూచిం
చుటకును, సదసద్వివేకము, పరమార్థాపేక్షగల యర్జునుని “శిష్య స్తే హం కాధి మాం త్వం పప్రవన్నం”
అనురీతిని జెప్పబడిన యీశ్వరప్రపత్తిని, భగవత్ప్రత మగు నాత్మానాత్మోపదేశమును ప్రతిపాదించుట కీద్వితీ
యాధ్యాయ మారంభింపబడినది.

“సర్వేషాం దేహీ మధువ ద్విష్టత్వా న్మధు రహంకారః త మాత్మప్రకాశనేన నూదయతి నాశయతితి
మధునూదనః” సర్వదేహములయందు లేనెవలె నిష్టమగునదిగాన నహంకారము మధు వనంబడును. అట్టియహంకా
రము నాత్మప్రకాశముచే నశింపజేయువాడు కాన శ్రీకృష్ణుడు మధునూదన దనబడును.

లేక, “ఇయం పృథివీ సర్వేషాం మధు” అను శ్రుతికృత్ ప్రకారము స్వరూపానందమును, నపరోక్షాను
భూతికలవారలకు స్ఫురింపజేయువాడు కాన శ్రీకృష్ణుడు మధునూదన దనబడును.

ఈశోకమున “కృపయా ౭ విష్టం” అని చెప్పబడిన ముముక్షు వగువాడు కృప మొదలగు నెనిమిది
యాత్మగుణములు కలవాడై యుండవలె నని స్పష్ట మగుచున్నది. కనుకనే ఇట “కృపయా” అను పద మాత్మ
నిష్టమగు ట్టెంతాదిగుణాష్టకమున కుపలక్షణము. “దయా సర్వేషు భూలేషు ట్టెంతి, రసనాయా, శుచి, రసా
యాసో, మాంగల్య, మకార్పణ్య, మస్పృహ, చేత్యష్టా వాత్మగుణాః” సర్వభూతములయందును దయ, ఓర్పి,
అనూయలేకపోవుట, పవిత్రత, అలసటలేకపోవుట, మాంగల్యము, కార్పణ్యము లేకపోవుట, కోరికలేకపోవుట”
అను గౌతమప్రతిపాదిత ములగు నీగుణములు కలవారలకే లెస్సగ జ్ఞానము కలుగును.

“సో ౭ హం భగవ శోచామి” అను శ్రుతిప్రకార “మీసంసారము నెట్లు తరించగలను” అని శోచించు
(తపించు) వానికే గురువు, ఈశ్వరుడు ననుగ్రహించును. అట్టివాడే యర్జునుడు అని నూచించుటకు “విషీదంతం”
“ఆశ్రుపూర్ణాకులేక్షణం” అను విశేషము లుపయోగించబడినవి.

నీలకంఠీయము— “ఈశోకమున ‘మధునూదనః’ అనుటచే దుష్టులను సంహరించెడివాడు కావుననే
శ్రీకృష్ణుడు యర్జునుని నిమిత్తముగా జేసికొని నీపుత్రులను సంహరింపగలడు. కానః నీపుత్రులకే జయము
పొందించు నని యాశింపవలెను” అని నూచితమైనది. ॥౩॥

గీ॥ కై బృం మా స్మ గమః పార్థ ! నై త త్వ య్యుపపద్యతే ।

క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్వక్తోష్ఠ పరస్తవ !

॥౩॥

౪దవిభాగము:— కై బృం-మా-స్మ-గమః-పార్థ!-న-ఏతత్-త్వయి-ఉపపద్యతే-క్షుద్రం-హృదయదౌర్బల్యం-త్వక్తోష్ఠ-ఉత్తిష్ఠ-పరస్తవ! ॥

ప్రతిపదార్థము:— హేపార్థ! = కుంతిగౌమరుడవగు నోయర్జునా; కై బృం = నశుంసకభగ్నమును; (అర్జునమును) మా స్మగమః = పాండవులు; ఏతత్ = ఈయదైర్యము; త్వయి = (మహేశ్వరునితో యుద్ధము చేసిన) నీచుందు; నోపపద్యతే = సమంజసము (మంచిది) కాదు; హేపరస్తవ! = కత్తుతావనుడవగు నోయర్జునా!; (క్షుద్రం) నీచమైన; హృదయదౌర్బల్యం = మనోదుర్బలత్వమును; త్వక్తోష్ఠ - వదలి-వదలి; ఉత్తిష్ఠ - లేము (యుద్ధమును సాగించింపుము). 131

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓ ధృతరాష్ట్ర! శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యరునునిగూర్చి యిట్లు పలికెను.

ఓ యర్జునా! ఈ యుద్ధపరాజ్యుఖత్వమును శాస్త్రార్థసంప్రదాయము దెలియనివారు నేవించిరి. ఇయ్యది పాపహేతువగుటంజేసి స్వర్గప్రాప్తికి ప్రతిబంధకము. నివాతకవచాది రాక్షసులను జయించి ప్రఖ్యాతి వడసిన నీవంటి యుద్ధమక్షత్రీయున కవఖ్యాతినిఁ బుట్టించునది. ఇట్టి కశ్యపము (శిష్టగర్భితమగు యుద్ధపరాజ్యుఖత్వము) విషమస్థానము (అసమయము) నందు సర్వశ్రేష్ఠుడవగు నిన్నే కారణముచే నాశ్రయించెనో తెలియకున్నది. 131

మఱియు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యరునునిగూర్చి యిట్లు పలికెను.

ఓ యర్జునా! అర్జునమును (క్షీబత్వమును) పొందకుము. శంకగునితో యుద్ధము నర్చి

— ♦ ౨వ అధ్యాయము— ౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “శ్రీభగవా నవాచ” అనునట్లు ‘భగవాన్’ అనగా ‘విశ్వకర్మస్వ సమగ్రస్య ధర్మస్య యశస్ శ్రీయః । కై రాగ్యస్యాథ మోక్షస్య షష్ఠాం భగ ఇతింగానా” సంతృప్తమగు నైశ్వర్యము, ధర్మము, కీర్తి, సంపత్తు, కై రాగ్యము, ననెడి నీయూరింటిని జెలుసుకొనువాడని యర్థము.

శిష్టగర్భితమగు నీయుద్ధపరాజ్యుఖత్వ మనయమందు నీ కెట్లు పొందెననినది. అనిగా మోక్షేచ్ఛచేతనా? లేక స్వర్గేచ్ఛచేతనా? లేక యశః కామనచేతనా? అని ప్రశ్నించుట.

మోక్షేచ్ఛచేతనందువా? “స్వధర్మాచరణముచే నంతఃకరణపరిశుద్ధి నొంది మోక్షమును గోరు నవకర్మకపాయములు స్వధర్మమును విడనాడదు. కాన మోక్షేచ్ఛచే నీ యుద్ధరాజ్యుఖత్వం నైతనకుట బొనగదు.” అని నూచిందుటకు ‘అనార్యజాప్తం’ అని చెప్పబడెను. ఇంక స్వర్గేచ్ఛచే నందువా? త్పత్రియులకు స్వర్గహేతువు స్వధర్మమగు యుద్ధము కాన: నట్టి యుద్ధపరాజ్యుఖత్వము నీకు తగదని చెప్పటకు ‘అస్వధర్మ’ అని చెప్పబడెను. కీర్తి కామనచే నందువా? త్పత్రియులకు యుద్ధము స్వధర్మము. అట్టి స్వధర్మాచరణవలన కీర్తి వృద్ధి నొందును. నీవట్టి స్వధర్మమగు యుద్ధమునుఁ బరిత్యజించిన నపకీర్తియే వాటిల్లును. కాని కీర్తి పొందెదనని నూచిందుటకు ‘అకీర్తికరం’ అని చెప్పబడెను.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— స్వధర్మ మగు నీయుద్ధమును జేయనిచో శుద్ధస్వభావుడ వగు నీకు జాపము పొందించునని నూచిందుటకు ‘అర్జున!’ అని సంభోధించెను. ॥౨॥

— ♦ ౩వ అధ్యాయము— ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట ‘పార్థ’ సంబోధనచే ‘గుంతిచే నారాధింపబడిన మహేంద్రుని

అర్జున ఉవాచ:— కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే దోణం చ మధుసూదన !

ఇషుభిః ప్రతియోతస్యమి పూజార్హా వరిసూదన ! || ౧౪ ||

|| ౧౪ ||

పదవిభాగము—అర్జునః—ఉవాచ ।—కథం—భీష్మం—అహం—సంఖ్యే—దోణం—చ—మధుసూదన!—ఇషుభిః—ప్రతియోతస్యమి—పూజార్హా—అరిసూదన ।

ప్రతిపదార్థము—అర్జునః=అర్జునుఁడు; ఉవాచ=పలికెను ।—హే అరిసూదన=అప్రయత్నముగ సర్వ శత్రుసంహార మొనర్చిన; హేమధుసూదన=ఓశ్రీకృష్ణ!; పూజార్హా=పూజఁ బూజింపఁదగిన; భీష్మః (తాతయగు) భీష్ముని; దోణంచ=అస్త్రవిద్యాగురువగు దోణాచార్యులను; సంఖ్యే=యుద్ధమునందు; ఇషుభిః=బాణములతో; కథం=ఎట్లు; ప్రతియోతస్యమి=ఎదుర్కొని యుద్ధము చేసెదను. || ౧౪ ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యతనిచే గొనియాడఁబడిన పౌరుషము గల నీకీ యధైర్యము తగదు. నీచత్వమునకుఁ గారణమగు నీయధైర్యమును వదిలి యుద్ధముచేయుటకు సన్నద్ధుడవు కమ్ము. || ౧౩ ||

ఇవిధముగ భగవంతుఁడు తెలియఁజెప్పినను శోకాభిభూతమనస్కుఁ డగుటచే నర్జునుఁడు ప్రకృతమగు తన యభిప్రాయమును భగవంతుని కిట్లెఱింగించెను.

అప్రయత్నముగ సర్వశత్రువులను నశింపఁజేసిన యో శ్రీకృష్ణ! తాతయగు భీష్ముఁడు, శస్త్రాస్త్రవిద్యాగురువగు దోణాచార్యులు పూవుల పూజింపవలసినవారు. అట్టి వారల నెదిర్చి యుద్ధమునందుఁ బ్రచండాకాండములతో నెటుల యుద్ధము చేయఁగలను. || ౧౪ ||

తన జన్మించిన నీక్షీబ్రహ్మ మనర్హము' అని నూచిత మయ్యెను. “త్వయి” అనుటచే యుద్ధమునందు మహేశ్వరుని నోడించి బ్రసిద్ధి వడసిన నీక్షీబ్రహ్మము తగదు అని నూచిత మయ్యెను. “పరంతప” అను సంబోధనముచే “శత్రుతాపనఁడ వగుటంజేసి యుద్ధోన్ముఖుఁడ వగుటను తగుదువు” అని నూచిత మయ్యెను.

భాష్యోత్పన్న దీపిక:— “నామేతత్కొమరుఁడవగు నీకు మాకుండు ధైర్యముండుట యుచితము” అని నూచించుటకు ‘పార్థ’ అని సంబోధించెను. “శత్రువులను దపింపఁజేయుము కాని యుద్ధోపరతుడవై నీకు హితమును జేపూర్వ స్వజనమును బాధింపకుము” అని నూచించుటకు “పరంతప” అని సంబోధించెను. || ౧౩ ||

—♦ అవ అధ్యాయము— ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —♦

నీలకంఠీయము:— “శత్రువులను గాని, స్వభావదుష్టులను గాని, హింసించుటయుక్త మేయగును. కాని బంధువులు దోషరహితులు నగు వారినెట్లు హింసించవలెను.” అని యర్జును డీశ్లోకమున ప్రశ్నించుచుండెను.

“మధుసూదన!” అను సంబోధనముచే దుష్టులగువారిని, ‘అరిసూదన’ అను సంబోధనముచే శత్రువులగు వారినే హింసించెడి నీవుగూడ పూజార్హులు, దోషరహితులు నగు భీష్మదోణులను హింసించుమని యుపదేశించుట యసంగతమని నూచితమయ్యెను.

(వక్తయగు యర్జునుడు శోకవ్యాకులడగుటచే “మధుసూదన” ‘అరిసూదన’ అని సంబోధన పదద్వయము సమావార్థకమేయైనను పాపరక్త్యబోషము నాపాదించదని కొందరి (మధుసూదనసంస్మృతి) యభిప్రాయము.)

“పూజ్యులగు భీష్మదోణులతో వాక్యలహమునైన జేయుట యనుచితమన నింక బాణములతో నెదుర్కొన వలెనన నేమి చెప్పుదు” నని నూచించుటకు “ఇషుభిః” అను పదము నివేశింపబడెను. || ౧౪ ||

గీ॥ గురూ నహత్యా హి మహానుభావా న్యేయో భోక్తుం భైష్య మసీమా లోకే ।

హత్యాఽర్థకామాంస్తు గురూ నిష్టైవ భుంజీయ భోగా నుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥౧౭॥

పదవిభాగము—గురూన్—అహత్యా—హి—మహానుభావాన్—శ్రేయః—భోక్తుం—భైష్యం—అపి—ఇహ—లోకే—
హత్యా—అర్థకామాన్—తు—గురూన్—ఇహ—ఏవ—భుంజీయ—భోగాన్—గుధిరప్రదిగ్ధాన్ । ॥౧౭॥

పుత్రపదార్థము—మహానుభావాన్=శ్రుతిశీలాధ్యయనసంపన్నులగు; గురూన్=భీష్మద్రోణకృపాచార్యులును;
అహత్యా=సంహరింపక; ఇహ—ఈ; లోకే=లోకమునందు (అనగా నీభూలోకమునందు); భైష్యము=భిక్షుశనము
నైనను; భోక్తుం=భుజించుట; శ్రేయః=శ్రేష్ఠతరము; గురూన్=గురువులను; హత్యా=కఠించి; ఇహ—ఈ
భూలోకమునందుమాత్రమే; గుధిరప్రదిగ్ధాన్=రక్తముచేఁ బూయఁబడిన పదార్థములవలె (అనగా నతిసున్ని
మైనట్టి); భోగాన్=భోగరూపములగు; అర్థకామాంస్తు=శబ్దస్వరూపరసగంధాత్మకము లగు నర్థములను,
సక్రిచ్చందనవనితాదిభోగములను; భుంజీయ=అనుభవించెదము. ॥౧౭॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏ కర్మమునకు నిహలోకమున జీవికావృత్తిమాత్రము ఫలమో యట్టి కర్మచాపహేతువు
క్షత్రియులకు యుద్ధము ధర్మకారణమైనను గుర్వాది వధాత్మకమగు నీ కర్మము జీవికావృత్తి
మాత్రమేతువగుటంజేసి చాపహేతువని తలంచి యర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మనుగూర్చి యిట్లు
పలికెను. శ్రుతిశీల వేదాధ్యయనాదులచే గొప్పచారలగు భీష్మద్రోణకృపాచార్యులను సంహ
రించుటకన్న నీ లోకమున భిక్షుశనమును భుజించుట మేలు. గురువులను వధించి మన మను
భవించునది యీ లోకమున నతితుచ్ఛమగు భోగరూపములైన నర్థకామములే కాని మఱిండు
మోక్షమనుభవింపఁజూము. అట్టి యీ లోకమునమాత్రమే యనుభవించు నీ యర్థకామముల
నిమిత్త మీ గురువధాత్మక కర్మ చాపహేతువు. ॥౧౭॥

—♦ అవ అధ్యాయము— ౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —♦

మధునూదనసరస్వతీయము♦— భీష్మద్రోణకృపాచార్యులు గురువు లైనను యుద్ధగ్రామముచే
నవలిప్తులను, అన్యాయముగ రాజ్యమును స్వీకరించుటచేతను, శిష్మద్రోణముచేతను కార్యాకాన్యవివేకకూన్యమై
న్యాయమార్గము నతిక్రమించినవారలు. కాన “గురో రప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్య మజానతః । ఉత్పిధం పుత్ర
పన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే” అను న్యాయానుసారము వీరలు కథ్యులే యని శంకింపజనదు. వీరలు “హిమహను
ధవాన్” అనగా: “హిమం జాడ్యమపహానీతిహిమహోఽగ్నిః తస్మైవ అనుభావః సామర్థ్యం యేషాంతే తథోక్తాః”
జాడ్యము నపహరించు యగ్నివలె సామర్థ్యము గలవారలు యని యర్థము. అనగా అతితేజస్విలు. కాన “ధర్మవ్యతి
క్రమా ద్భుప్త ఈశ్వరాజాం చ సాహసమ్ । తేజీయానాం న దోషాయ వహ్ని స్సర్వభుజో యథా” సమర్థులగు
పెద్దలు సాహసముగ ధర్మమును కదాచిత్ అతిక్రమించెదరు. అట్టి ధర్మవ్యతిక్రమము—పవిత్రాపవిత్రమనువులను
కహించుటవలన నగ్నికి యేదోష మంటనటుల నట్టి పెద్దలయెడ దోషము నాపాదించెదరు. కాన భీష్మద్రోణ
కృపాచార్యులయెడ యవలిప్తత్వాదిదోషము సంభవింపదు.

భీష్మడు స్వయముగ ధర్మరాజునుగూర్చి “అర్థస్య పురుషో దాసో దాసస్త్యక్తో న కస్యచిత్ । ఇతి సత్యం
మహారాజ ఓద్ధో స్మృత్యైవ కారజః ॥” ఓ ధర్మరాజా! పురుషుడు ధనమునకు దాసుడు. ధనము యెన్నడు బురుషు
నకు దాసుభావమును బొందదు. కాన కారవులచేత నేను నిత్యము ధనముచే గట్టబడితిని. అని చెప్పుటవలన భీష్మ
ద్రోణాదులు అర్థవిక్రీతులు. గాన వీరికట్టి మా హత్యము లేదందువా ?

గీ॥ న చైతద్విద్యుః కతరన్తో గరీయో యద్యా జయేను యది వా నో జయేయుః ।

యానేవ మాత్వా న జిజీవిషాను స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః ॥౬॥

పదవిభాగము: న-చ-ఏతత్-విద్యుః-కతరత్-నః-గరీయః-యద్యా-జయేను-యది-వా-నః-జయేయుః-
యాన్-ఏవ-మాత్వా-న-జిజీవిషానుః-తే-అవస్థితాః-ప్రముఖే-ధార్తరాష్ట్రాః. ॥౬॥

ప్రతిపదార్థము:— కతరత్=“కతరం” అని పాఠభేదము భిక్షాశనయుద్ధములలో శైలైననొకటి;
నః=మనలకు; గరీయః=గొప్పదో; ఏతత్=దీనిని; నవిద్యుః=గుఱుతింపము; యద్యా=అట్లు కానిదో; వయం=(ఈ
పదమధ్యాహార్యము) మనము; జయేను=జయించెదమో?; యదివా=అట్లు కానిదో; తే=(ఈ పదమధ్యాహార్యము)
అదుర్యోధనాదులు; నః=మనలకు; జయేయుః=జయించెదరో?; యానేవ=ఎవరైనను; మాత్వా-సంహరించి;
వయం=(ఈ పదమధ్యాహార్యము) మనము; న జిజీవిషానుః=బ్రతుకఁగోరమో; తే=అట్టి; ధార్తరాష్ట్రాః=మా పెద
తండ్రియగు ధృతరాష్ట్రుని కుమారులగు దుర్యోధనాదులు; ప్రముఖే=ఎదుట; అవస్థితాః=ఉండిరి. ॥౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

క్షత్రియులకు స్వధర్మమగుటజేరి నీకు యుద్ధమే కర్తవ్య మనినచో నిట్టి గురునధాత్మక
యుద్ధము హింసాత్మకమును, బాపహేతువు నగుటం బట్టి యాయుద్ధము కర్తవ్యమో? హింసా
శూన్యమగుటచే భిక్షాశనము కర్తవ్యమో? దోషకున్నది యుద్ధమువలన జయము చేకూరు

అట్ల కాదు; ఏలన—వీరర్థకామములను గోరువార లైనను నాకు గురువులే యగుదురు. కాన వీరలు నాయెడ
యంతమాత్రిము దోషలు కారని నూచించుటకు తిరుగ నీశ్లోక ద్వితీయార్థమునందు “గురున్” అని చెప్పెను
(ఈయర్థమున “అర్థకామాన్” అనునది గురువులకు విశేషణము).

శంకరానందీయము:— “మహాన్=అనర్థలః; అనుభావః=ధర్మబ్రహ్మవిషయకో బోధః; యేషాం
తాన్ మహానుభావాన్” అడ్డులేని ధర్మబ్రహ్మవిషయకజ్ఞానము గలవారుగాన భీష్మద్రోణాదులు మహానుభావు
లనంటడుదురు.

“అకృత్వా పరసంతాప మగత్వా ఖలమందిరమ్ । అన్లెకయిత్యా చాత్మానం య దల్ప మపి త ద్బహుః”
పరసంతాపమున జేయక, దుర్మార్గుల గృహముల కేగక, శరీరమును శ్లేశపెట్టుక స్వల్పము పొందించినను అది విస్తార
మైనది అను న్యాయమున గుర్వాదిహింసారహితమగు భిక్షాశనమే మాకు శ్రేయస్కరము అని నూచించుట కీశ్లోకము
నందు ‘హి’ అను శబ్దము ప్రయోగించబడెను.

“అర్థాన్=ధర్మాదిపురుషార్థాన్; శిష్యేభ్యః కామయంతి=బోధయంతితి; అర్థకామాన్” ధర్మార్థకామ
మోక్షములనెడి పురుషార్థచతుష్టయమును శిష్యుల కుపదేశించువారలుగాన గురువు లర్థకాము లనంటడుదురు.

పరమార్థప్రసాదః— “తస్మా ద్బ్రాహ్మణాయ నాపగురేత న నిమాన్యా న్న లోహితం మర్యా జేతా
వతా హ్యేనసా భవతి” (అత్రి చతుర్థిద్వితీయాశ్లే విపరిణేయా) అనగా బ్రాహ్మణుని—దిట్టుటయు, హస్తపా
దాదులచే కొట్టుటయు, ఖడ్గాదులచే రక్తవంతునిగ జేయుటయు కూడదు. అట్లు చేసేనేని పాపి యగును. అను
నీయాపస్తంబసంహితానుసారము బ్రాహ్మణులగు ద్రోణాచార్యాది గురువులను హింసించి పాపి నై నే నీభోగ
ముల నెట్లనుభవించు నని పర్యవసితార్థము. ॥౭॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇంతకు పూర్వమునందు శిష్యుఁడైన గ్రంథముచే సంసారదోష
నిరూపణపురస్కరముగ నధికారివిశేషణములు శిష్యుఁడెను. అది యెట్లన “న చ శ్రీయోఽనుపశ్యామి మాత్వా

గీ॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః పృచ్ఛామి త్వా ధర్మసమ్మూఢచేతాః ।

యచ్ఛ్రేయస్సాస్మిన్నిశ్చితం బ్రూహి తస్మే శిష్యస్తేహం శాధిమాం త్వాం ప్రపన్నమ్ ॥

పదవిభాగము:— కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః— పృచ్ఛామి— త్వా—ధర్మసమ్మూఢచేతాః— యత్— శ్రేయః—స్వాత్—నిశ్చితం—బ్రూహి—తత్—మే—శిష్యః—తే—అహం—శాధి—మాం—త్వాం—ప్రపన్నం . ॥౭॥

ప్రతిపదార్థము:— కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః, కార్పణ్య=చైతన్యమనెడి; దోష=దోషముచే; ఉపహత=కొట్టబడిన; స్వభావః=అంతఃకరణముగల; ధర్మసంమ్మూఢచేతాః, ధర్మ= (“ధగతీతి ధర్మః” జగమును ధరించునది బ్రహ్మము) అట్టి జగద్ధారణసమర్థమగు బ్రహ్మమునందు; సమ్మూఢ=అవివేకత్వమును జూచిన; చేతాః=చిత్తముగల నేను; త్వా=నిన్ను; పృచ్ఛామి=అడుగుమంటిని; యత్=ఏది; నిశ్చితం=అపేక్షితము కాని; శ్రేయః=శ్రేయస్సో; తత్=అట్టిమాత్రమును; మే=నాకొలకు; బ్రూహి=చెప్పుము; అహం=నేను; తే=నీకు; శిష్యః=శిష్యుడను; త్వాం=నిన్ను; ప్రపన్నం=శరణుఁజేరినది; మాం=నన్ను; శాధి=అనుభవించుము; (నా కత్తోపదేశము చేసి శిక్షించుము).

॥౭॥

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

ననెదవా? అదియు సందిగ్ధమే. ఏలయన జయపరాజయములు నిర్ణయించుటకు యెట్టివానికి వీలుకావు. కాన మనమే దుర్యోధనదులను జయించెదమో! దుర్యోధనాదులు మనలనే జయించెదరో!

మనమే దుర్యోధనాదులను జయించెద మనెదవా? యెవరలను జయించి త్తూమాల్చిము మనము జీవింపఁగోరమో యట్టి మా బలతంత్రీ కుమారులు దుర్యోధనాదులే యెగులయుంగిరి. కాన నిట్టి దుర్యోధనాదులను జంపి జయమును గైకొనుటకన్న హింసారహితముగు భిక్షావృత్తితో జీవించుట మేలుకాదా! ॥౭॥

జ్ఞాననిష్ఠునకు భిక్షావృత్తి చెప్పబడినను నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదులే లేని నీకు భిక్షావృత్తి శాస్త్రగర్హితము. కాన: స్వధర్మముగు యుద్ధమే నీకు గర్హవ్య మనెదవా? అట్లై నచో స్వధ

స్వజన మాహవే” అను శ్లోకమున యుద్ధనిహతునకు— “ద్వావిహా పురుషా లోకీ నూగ్యమండలభేదినా । పరివ్యాడ్యోగయుక్త శ్చ రణేచాభిముఖో హతః” అను వాక్యానుసారము పరివ్యాట్టుతో సమానమగు యోగక్షేమములను జెప్పటచే ‘అన్యచ్ఛ్రేయో అన్యదుత్తైవప్రేయః’ అను శ్రుతిసిద్ధమాత్రము జెప్పబడినది. అందులన మాత్రముకంటె తేరగునది శ్రేయస్సు కానేరదు అని నిత్యానిత్యవివేకము జూపబడినది. “న కాంత్యే విజయం కృష్ణ” అనుచోట నైహికఫలభోగవిరాగము, ‘అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః’ అను స్థలమున అనుష్ఠిక ఫలభోగశ్రేయము, “నరకే నియతం వాసః” అనుశ్లోకమున స్థూలదేహముకంటె నతికముగు నాత్మకలదనియు, ‘కిం నో రాజ్యేన’ అనుదానిచే నే వ్యాఖ్యానించినరీతిని శమము, ‘కిం భోగైః’ అనుటచే దమము, ‘యద్యచ్ఛ్రేయే నపశ్యంతి’ అనుదానిచే లాభములేకుండుట, ‘తస్మే క్షేమతరం భవేత్’ అనుదానిచే దితిక్షయు జూపబడినది. ఇదియే ప్రభమాధ్యాయసంగ్రహము. ఇక “శ్రేయో భోక్తం భైక్షం” అనుచోట సంన్యాససాధన మగు భిక్షాచర్యము, తదుపలక్షిత సంన్యాసము ఈ యధ్యాయమున జూపబడినది. ॥౭॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౭వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము♦—సంసారమునందలి దోషముల బూర్తిగ దెలిసికొని యత్యంతము నిర్విణ్ణుడై శాస్త్రోక్తమార్గమున గురువును జేరి యర్పించినవానికి మోక్షవిద్యయం దధికారము కలదు. కాన

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

రామస్థానమువలన ప్రాప్తించునది దేవాదిజన్మములుకదా ! స్వధర్మపరిత్యాగపాపముచే నీచ మగు శ్వనూకరాదిజన్మములు ప్రాప్తించును గదా ! అట్టి నూకరజన్మమును, దేవజన్మమును బొందినవారలకుఁ గల విశేష మేమియుఁ గానరాదు. ఇరువురు స్వదేహములయం దాత్మభ్రాంతి గలవారలే. స్వదేహమునందు మమతగలిగి తత్పవణగతు లగుచుండిరి. అట్టిజీవు లెన్నిజన్మము లెత్తినను మోక్షమును బొందలేరు. మఱియు సంసారసాగరముననే మునుఁగుచుందురు. కాన బుద్ధ్యమైనను, బాపమైనను సంసారమునకే హేతువు లగుచున్నవి. కనుకనే ధర్మముకూడ సంసార మునకు హేతువగుటం బట్టి యధర్మమే యని శాస్త్రజ్ఞుల నిర్ణయము. కానః నాస్వధర్మ సుగు యుద్ధరూపకర్మకూడ ననేకానర్థసంకలితసంసారమునకుఁ గారణము. అట్టి తుచ్ఛమగుసంసారమునఁ బడుటకన్న మోక్షమును సంపాదించుట న్యాయము. కాననేను ముముక్షువును, సంసారవిరక్తుడను, ఆత్మోపదేశసంగ్రహణాధికారి నని నూచించుచు నర్జునుఁ డిట్లు శ్రీకృష్ణభగవానునితోఁ బలికెను.

ఏవఁడు స్వల్పమైనను స్వనాశనమును సహింపఁడో అట్టివాడు కృపణుఁడు; వాఁడనాత్మ జ్ఞుడు. “యో వా ఏతదక్షరం గార్హవిదిత్వాస్తాల్లోకా త్రైప్రీతి స కృపణః” మానవజన్మము ప్రాప్తించినను యెవఁడు నాశరహితమగు నిత్యశుద్ధబుద్ధముకల్పబ్రహ్మమును దెలిసికొనక మర ణించునో వాడు కృపణుఁడు. అట్టివాని ధర్మము కార్పణ్యము (అనగా దైన్యము) అట్టి దైన్య రూపదోషముచే హతమగు సంతకరణము కలవాడ నగుటచే జగద్ధారణమర్థమగు బ్రహ్మ మును తెలిసికొనలేకుంటిని. కానః రోగనివృత్తివలె వ్యభిచారి కానట్టియు, స్వర్గాదులవలె కర్మ సాపేక్షము కానట్టియుఁ శ్రేయస్సును (మోక్షమును) గూర్చి నిన్నడుగుచుంటిని. “నాపుత్రాయా శిష్యాయ పృబూయాత్” పుత్రుఁడు కానివానికి, శిష్యుఁడు కానివానికి నట్టి బ్రహ్మవిద్య నుప దేశింఁగూడ దను శాస్త్రనియమముచే నీవు పుత్రుండవు కావు, శిష్యుడవు కావు. అట్టి నీకె ట్లుపదేశింపవలయుననెదవా? నేను నీశిష్యుండను; నిన్ను శరణుజెందితిని. నన్ను బ్రహ్మవిద్యోప దేశముచే శిక్షింపుము.

|| 2 ||

భీష్మదివిషయకమగు సంకటమువలన “వృథాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతి” అను శ్రుతిసిద్ధమగు భిక్షాచర్యమునం దర్జునుని కభిలాషఁ జూపి కాస్త్రోక్తగురూపసదనమును గూడ భీష్మదివిషయకసంకటవ్యాజమున నే యాశ్లోకమున జాతుచున్నాడు. ‘ధర్మసమ్మాధచేతాః’ ధర్మవిషయమున నొక నిశ్చయమును జేల్పెడి ప్రమాణము కనఁడక టోవుటచే “వీరిని వధించుట ధర్మమా? లేక వీరిని పాలించుట ధర్మమా? అట్లే యీపుణిపరిపాలనము ధర్మమా? లేక పూర్వానుభూతిమగు వనవాసమే ధర్మమా?” అను నీమొదలగు సంశయములచే వ్యాప్తమైన మనస్సుకలవాడనై. అని యర్థము.

ఈశ్లోకమునందు “రిద్విత్యవార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమితాపి శ్చోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం” “భృగు రైవ వారుణిః । వరుణం పితర ముపససార । ఆభీహి భగవో బ్రహ్మ” తి ఇత్యాదిశ్రుతులచే తెప్పించు గురూప సదనము బోధింపఁబడెను.

భాష్యోక్తర్వదీపిక:— “ధర్మసమ్మాధచేతాః” భిక్షాశనము ధర్మమా? లేక యుద్ధము ధర్మమా? అని సందేహమన్న కలవాడనై ని శ్చడుగుచుంటి నని యర్థము.

|| 3 ||

గీ॥ న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా ద్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మిందిరియాణామ్ ।

అవాప్య భూమా వసపత్నమృద్ధం రాజ్యం సురాణా మపి చాధిపత్యమ్॥ ॥౮॥

గీ॥ సంజయ ఉవాచ—ఏవ ముక్త్యా హృషీకేశం గుడాకేశః పరస్తపః ।

న యోత్య ఇతి గోవింద ముక్త్యా తూష్ణిం బభూవ హ ॥ ॥౯॥

పదవిభాగము:—న-హి-ప్రపశ్యామి-మమ-అపనుద్యాత్-శుత్-శోకం-ఉచ్ఛోషణం-ఇందియాణాం-
అవాప్య-భూమా-అసపత్న-ముద్ధం-రాజ్యం-సురాణాం-అపి-చ-అధిపత్యం.

పదవిభాగము:— సంజయః-ఉవాచ-ఏవం-ఉక్త్యా-హృషీకేశం-గుడాకేశః-పరస్తపః-న-
యోత్య-ఇతి-గోవిందం-ఉక్త్యా-తూష్ణిం-బభూవ-హ ॥ ॥౯॥

ప్రతిపదార్థము:— భూమా=భూమియందు; అసపత్న=శత్రురహితమగు పట్టియు; ముద్ధం=పచ్చి
మైనట్టియు; రాజ్యం=క్షత్రియకర్మయగు ప్రజారక్షణపాలనాదికమును; సురాణాం=దేవతలయొక్క; అధిపత్య
మపి=ప్రభుత్వమునైనను; అవాప్య=పొంది: యత్=ఏది; మమ=నాయొక్క; శోకం=దుఃఖమును; ఇందియాణాం=
ఇందియములయొక్క; ఉచ్ఛోషణం=తాపమును; అపనుద్యాత్=పోగొట్టునో; తత్=(ఈపదమధ్యాహర్యము)
అట్టిదానిని; నహిప్రపశ్యామి=చూడను.

ప్రతిపదార్థము:— సంజయః=సంజయుడు; ఉవాచ=పలికెను ।—పరంతపః=శత్రువులను దరింపఁ
జేయునట్టి; గుడాకేశః=అర్జునుడు; హృషీకేశం=శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి; ఏవం=ఈప్రకారముగ; ఉక్త్యా=పలికి;
గోవిందం=శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి; అహం=(ఈపద మధ్యాహర్యము) నేను; నయోత్య-యుద్ధము చేయును; ఇతి-
ఈతరన; ఉక్త్యా=పలికి; తూష్ణింబభూవహ=ఉంటుండెనట; ('హ' అనుశబ్దము 'కిల' అనుపదపర్యాయము) ॥౯॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేనిని బొందుటవలన నిష్పట్టున నాకుఁ గలిగిన శోకము, సర్వేంద్రియతాపము
దొలగునో యట్టిదానిని నేను గనుగొనఁజాలను. నిస్సపత్నమగు, సమృద్ధమైన నీభూలోకాధి
పత్యమువలన నీశోకతాపములు నివృత్తములు కాఁజాలవా? యనెనవేమో! త్రిలోకాధి
పత్యము చేకూరినను నీశోకతాపములు నివృత్తములు కావు. పరిమితమగు నీభూలోకాధి
పత్యమువలన నాశోకతాపము లెట్లు తొలఁగును. ॥౮॥

— ♦ ౨వ అధ్యాయము—౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యాని చేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము—నిస్సపత్నమగు నీభూలోకాధిపత్యమును, దేవతాధిపత్యమును బొంది
నను గూడ నా కీశోకము పోజాలను; అని యాశ్లోకపర్యవసీతార్థము. అనగా “త ద్యథేహ కర్మచిత్తో లోకః
క్షీయతే ఏవ మేనామత్రో పుణ్యచిత్తో లోకః క్షీయతే” ఈలోకమున కృష్ణాదులవలన సంపాదితమగు ధాన్యాను
లేతరన నశించునో యదేతరన పరలోకమున పుణ్యమువలన సంపాదితమగు స్వర్గాదులు నశించునను శ్రుతివేదము,
“నియ్యది కార్యమే అది యనిత్యము” అను అనుమానప్రమాణముచేతను, విహిక మగు ప్రతివస్తువు నశించు
చుండుటను మనము చూచుచుండుటచేతను విహికభోగముకాని, అముష్మికభోగముకాని నశించునగుటచే శోక
నివర్తకములు కావు.

మఱియు నవి తామండు కాలమున భోగపారతంత్ర్యముచేతను, వినాశకాలమున వియోగముచేతను, శోక
జనకములే యగుచున్నవి. కాన నీయుద్ధము శోకనివృత్తికొర కనుష్ఠింపదగినది కాదు; అని యర్థము. ఇట్లునుటచే
నధికారివిషణ్ణమగు విహేమత్రీఫలభోగవిరాగ మర్జునునకు జూపఁబడెను. ॥౮॥

గీ॥ త మువాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత !

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషీదంత మిదం వచః॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము ♦ — తం-ఉవాచ-హృషీకేశః-ప్రహసన్-ఇవ-భారత!- సేనయోః- ఉభయోః- మధ్యే-

విషీదంతం-ఇదం-వచః ।

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము ♦ — హృషీకేశః=మాయకుఁ బ్రభువగు(మాయాతీతుడగు) శ్రీకృష్ణపరమాత్మః; ఉభయోః= రెండయిన; సేనయోః=సేనలయొక్క; మధ్యే=మధ్యయందు; తం=ఆ; విషీదంతం=మఱించుచున్న యట్లు నునిగూర్చి; హేభారత!=“ఓభరతాన్వయసంభూతుడా!” అని యర్జునుని సంబోధించి; ప్రహసన్నివ=మంద హాసముచేయుచు; ఇదం=ఈ చెప్పబోవువాక్యమును; ఉవాచ=పలికెను. ॥౧౦॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ధృతరాష్ట్రునిఁగూర్చి సంజయుఁడిట్లుపలికెను. ఓ ధృతరాష్ట్ర! శత్రుతాపనుడగు నర్జునుడు శ్రీకృష్ణపరమాత్మనుగూర్చి తన శోకమును, సకలేంద్రియతాపమును వెలిబుచ్చి నేను యుద్ధముఁ జేయనని యూరకుండెను. ॥౯॥

ఉభయసేనలమధ్యయందు శోకమోహములచే వ్యాకులుడైన యర్జునుని గూర్చి శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ మందహాసముచేయుచు ఓభరతాన్వయసంభూతా! యని బిలచి యిట్లుపలికెను. ౧౦.

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—“గుడాకేశః” అలసత్వమును జయించినవాడు. ఇది యర్జునునికి విశేషణము. “హృషీకేశం” సర్వేంద్రియప్రవర్తకు డగుటచే నంతర్యామి యగు. ఇది శ్రీకృష్ణునకు విశేషణము. “గోవిందం” జేదరూప మగు వాణిని దెలిసికొనువాడని శ్రీకృష్ణునకు విశేషణము. సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిమత్వ నూచకములగు “గోవింద, హృషీకేశ” పదములచే భగవంతున కర్జునుని మోహమును బోగొట్టుట యనాయాస సాధ్య మని నూచింపఁబడెను. ॥౯॥

—♦ ౩వ అధ్యాయము— ౧౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—“ప్రహసన్నివ” అనుచితాచరణప్రకాశనముచే లజ్జనుపుట్టించువాడు వరె. అని యర్థము. అర్జునుడు భగవత్కృపాపాత్రుడుగాన యనుచితాచరణప్రకాశనము వివేకోత్పత్తికి హేతు వగుటచే నిట గొణిమైన ప్రహసనమే గ్రాహ్యమని దెల్పుటకు ‘ఇవ’ అను శబ్దము ప్రయోగింపఁబడెను.

శంకరానందీయము♦—“శత్రో హో మోహః క శ్కోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః” అను శ్రుతిప్రసిద్ధమగు బ్రహ్మైక్యతత్వజ్ఞానము కలిగినకాని యీ యర్జునుడు ద్వైతభ్రమప్రవర్తకమగు భేదబోధకశాస్త్రముచే బోధింపఁ బడి భ్రమమూలక మగు నీసంసారమును తరింపఁజాల డని యూహించి ‘త్వం’పదార్థ ‘తత్త్వదార్థ’శోధనపురస్కర ముగ స్వస్వరూపజ్ఞానము నుపదేశింప నిశ్చయించి ప్రథమమున ‘త్వం’పదార్థశోధన ముతరింపజేయుటకు “ఓహో! నీవు పండితుడ ననుకొంటిని; నీ పాండిత్య మింతటిదా” అని పరిహాసించువాడువరె ముందువాక్యమును పలికెను.

భాష్యోత్పన్నదీపిక♦—“ప్రహసన్నివ” “మదాజ్ఞావశవర్తి వగు నీవిషయమై నేను బ్రసన్నుడ నైతిని” అని ప్రకటనచేయువాడువరె. అని యర్థము. ॥౧౦॥

శ్రీభగవానువాచ— అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భావసే ।

గతానూ నగతానూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్—ఉవాచ ।—అశోచ్యాన్—అను— అశోచః— త్వం— ప్రజ్ఞావాదాన్—చ— భావసే—గతానూన్—అగతానూన్—చ—న—అను—శోచంతి—పండితాః ।

॥౧౧॥

ప్రతిపదార్థము:— హే భారత! = ఓ భరతాన్వయసంభూతుడవగు యుద్ధను!; త్వం = నీవు; అశోచ్యాన్— (సద్వృత్తులగుటచే, లేక, సద్రాశ్చ లగుటవలన నిత్యులగుటంజుట్టి) దుఃఖంపడగని భీష్మవ్రాజాదులనుగూర్చి; అన్వశోచః = దుఃఖించుచుంటివి; ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ = ప్రజ్ఞావంతుల వాక్యములను; భావసే = పలుకుచుంటివి; పండితాః = తత్త్వజ్ఞులు; గతానూన్ = మరణించినవారలనుగూర్చి; అగతానూంశ్చ = మరణింపనివారలనుగూర్చి; (లేక:— గతానూన్ = విపదభిముఖులనుగూర్చి; అగతానూంశ్చ = విపదభిముఖులు కానివారలనుగూర్చి;) (లేక:— ఇట చ కారము ఇవార్థకము. అగతానూంశ్చ = అగతానువులనుగూర్చినలే; గతానూన్ = మరణించినవారలనుగూర్చి) నానుశోచంతి = దుఃఖింపరు.

Ry 5634

294-592

॥౧౧॥

కాంకరభాష్యమ్:—

(1) అత్రి చ— “దృష్ట్వా తు పాండవానీకం” (గీ 1-2) ఇత్యాదృశ్య “న యోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్యా తూష్ణీం బభూవ హ” (గీ. 2-9) ఇత్యేత దంతః పాణినాం శోకమోహాది సంసారబీజదోషోద్భవకారణవిదర్శనార్థత్వేన వ్యాఖ్యేయో గ్గింధః ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ఈగీతాశాస్త్రము మూడువాక్యములుగా విభజింపదగియున్నది.

ఒకటి “ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే” అను మొదటిశ్లోకము— ప్రకృతగీతాశాస్త్రము మహా భారతాంతర్గతము. అని వ్యక్తముచేయును గానఁ బ్రథమశ్లోక మొకవాక్యము.

“దృష్ట్వా తు పాండవానీకం” అను ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయశ్లోకము మొదలు “ఏన ముక్త్యా హృషీకేశం— ఉక్త్యా తూష్ణీం బభూవ హ” అను ద్వితీయాధ్యాయ నవమశ్లోకము వఱకు నొకవాక్యము.

“త మువాచ... ఇదం వచః” అను ద్వితీయాధ్యాయ దశమశ్లోకము మొదలు గ్గింధ నమాప్తిపర్యంత మొకవాక్యము (తృతీయవాక్యము). గీతాశాస్త్రమునకు మహాభారతాంతర్గతత్వ ద్యోతక మగుటచే మొదటిశ్లోకమున కేకవాక్యత్వము సమంజసము. “త మువాచ... ఇదం వచః” అనునది మొదలుగా గల గీతాశాస్త్ర మర్జునుని యాశ్వాసననిమిత్తము ప్రవృత్త మగుటచే నేక వాక్యత్వము న్యాయము. “దృష్ట్వా తు పాండవానీకం” అనునది మొదలు “తూష్ణీం బభూవ హ”

—♦ అవ అధ్యాయము— ౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము♦— యుద్ధభూమియందర్జునునకు స్వధర్మమగు యుద్ధమునందు స్వతః

ప్రకృతిగ్గియొకటి ద్వివిధమగు మోహముచేతను, కన్ద్వివిధమగు శోకముచేతను నిరుద్ధమైనది. కాన యర్జునుని యుద్ధవిధమగు మోహము పోగొట్టదగియున్నది. అందు స్వప్రకాశపరమానందరూపము, సర్వసంపారధర్మసంగ

శాంకరభావ్యమే:—

(3) తథాహ్యర్జునేన రాజ్యగురుపుత్రమిత్రసుహృత్స్వజనసంబంధిబాంధవే వ్యహమే తేషాం మమైత ఇత్యేవం ప్రత్యయనిమిత్త స్నేహవిచ్ఛేదాదినిమిత్తా వాత్మన శోకమోహాహృన్యతౌ— “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” (గీ. 2-4) ఇత్యాదినా శోకమోహాభ్యాం హ్యభిభూతవిజ్ఞాన స్వత ఏవ క్షత్రియధర్మే యుద్ధే ప్రవృత్తోఽపి తస్మా ద్యుద్ధా దుపరరామ, పరధర్మం చ భిక్షా జీవనాదికం కర్తుం ప్రవవృత్తే ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

అనుసంతవఱకు నగు గ్రంథమున కేకవాక్యత్వ మెట్లనిన? “దృష్ట్వా తు పాండవానీకం” అను నది మొదలుగాగల “తూష్ణీం బభూవహ” అనుసంతవఱకు నగు నీగ్రంథము ప్రాణులకు (జీవులకు) దుఃఖాత్మక మగు సంసారమునకు హేతు వగు శోకమోహ (మనస్తాప, వివేకాభావ)ము లనెడి దోషము జనించుటకుఁ గారణమగు నహంకారమమకారములయు, తద్దేతువగు నవిద్యయొక్క యు పదర్శనార్థ మగుటంజేసి యేకార్థప్రతిపాదక మగుటచే నేకవాక్యత్వము సిద్ధించును.

(2) అది యెట్లనిన? “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలుగాగల గ్రంథముచే— క్షత్రియధర్మమగు ప్రజాపరిపాలనము, పూజార్హులు గురువులునగు భీష్మద్రోణాదులు, అభిమన్యుకు మొదలగు పుత్రులు, (వీరలు యంతరసంబంధములేని మిత్రులు) ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక నుపకారము నాచరించు భగవత్ప్రేములు లగు సుహృత్తులు, దుర్యోధనాదు లగు స్వజనులు, ద్రుపదధృష్టద్యుమ్నాదిసంబంధులు, (పితృపితామహులయం దనురాగముగల బంధువులు) వీరల యందు యర్జునునకు ‘నేను వీరల సంబంధిని, వీరలు నాసంబంధులు’ అను జ్ఞానముచే జనించు నవి బంధుస్నేహము, వారితో విచ్ఛేదము, వీరలను జంపుటవలన పాతకము, లోకమునందు నింద మొదలగునవి. వానికి హేతువు లగునట్టియు, సంసారహేతువు లగునట్టియు శోకమోహ ములు జెప్పఁబడెను.

‘ప్రసిద్ధమగు మహామహిమయు, వివేకవిజ్ఞానము గలిగి స్వధర్మమందు ప్రవృత్తుడైన యర్జునున కీశోకమోహములు సంభవించె’ నని యెటు లూహింపవలె ననిన—శోకమోహములచే గప్పబడిన వివేకవిజ్ఞానము గలవాడగు యర్జునుడు స్వయముగా క్షత్రిధర్మమునందుఁ బ్రవృత్తుడైనను దన ధర్మమగు యుద్ధమును వదలుకొని పరధర్మమగు భిక్షాజీవనాదికము నాచరించుటకుఁ బ్రవృత్తు డగుటంజేసి శోకమోహము లర్జునునకు గల వని యూహింపవగును.

రహితము నగు పరమాత్మయందు స్థూల, సూక్ష్మకారణరూపాపాధిత్రయావివేకముచే మిథ్యాభూతసంసారమును సత్యముగాను, యాత్మధర్మముగాను దలంచుట యొకవిధమగు మోహము. ఇది సర్వప్రాణీసాధారణము. స్వధర్మ మగు యుద్ధమును హింసాభావాత్మకముచే నధర్మముగ భ్రమయుట రెండవవిధమగు మోహము. ఇది యర్జునుని కరుణాదోషముచే పుట్టినదిగాన నసాధారణ మగును.

కాంకరభావ్యము:—

(3) తథాచ సర్వప్రాణినాం శోకమోహాదోషావిప్లవేతసాం స్వభావతః సచ స్వధర్మ పరిత్యాగః ప్రతిషిద్ధసేవా చ న్యూత్ . స్వధర్మే ప్రసృతానాం మపి శేషాం వాజ్ఞనఃకాయా దీనాం ప్రవృత్తిః ఫలాభినందనపూర్వకైవ సాహంకారా చ భవతి ।

(4) తత్రైవం సతి ధర్మాధర్మోపచయా దిష్టానిష్టజన్మసుఖదుఃఖసంప్రాప్తినిత్యతా ససంసారోఽనుపరతో భవతీత్యత ససంసారబీజభూతో శోకమోహా । తయో శ్చ సర్వకర్మ

కాంకరభావ్యత్వబోధని:—

(3) అర్జునునియందుండు శోకమోహములు సంసారమున కెట్లు హేతువులగు ననిన-
అజ్ఞానులగు నస్మదాదినిఖలప్రాణులయందుండు శోకమోహములు స్వభావముచేసిన (శోకమోహ-
త్మకము లగుటగజేసి) సంసారమున కెట్లు హేతువు లగునో, యట్టి యర్జునునియందుండు శోక
మోహములు స్వధర్మపరిత్యాగప్రతిషిద్ధాచరణపూర్వకముగ సంసార హేతువు లగును.

శోకమోహములుగల కొందఱు స్వధర్మరతులై జరించుచుండుిరి. ప్రతిషిద్ధసేవాస్వధర్మ
పరిత్యాగములు కన్పట్టుటలేదు. కాన నిరుక్తానుమానప్రమాణము బాధితమని శింకంపరాదు
అట్టివారియెడ స్వధర్మానుష్ఠానము గాన్పించినను వారిప్రవృత్తి మూఢగ్రమ్మనెనఁ ఫలాభినందన
పూర్వకముగను, సాహంకారముగను యగుచున్నది. కాన అట్టిధర్మము సంసార హేతువే
యగుటం బట్టి * బాధదోషము ప్రాప్తించినేరదు. అందువలన యనుమానప్రమాణము
నిష్కళంకము.

(4) పూర్వోక్తరీతిని శోకమోహములు సంసార హేతువు లగుచో, దేలిన మూశ్రియ మే
మన ? ధర్మానుష్ఠానమువలన ధర్మము వృద్ధిచొంది “పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి” అను
శ్రుతినుసారము దేవాదిజన్మ ప్రాప్తించి దానివలన సుఖప్రాప్తియు, సిద్ధిధర్మాచరణమువలన
నధర్మము వృద్ధిచొంది దానివలన “పాపేన పాపం లోకం నయతి” అను శ్రుతినుసారము శ్వి
నూకగాదితిర్లగజన్మములు ప్రాప్తమై వానివలన దుఃఖప్రాప్తియు, మిశ్రికర్మానుష్ఠానమువలన
“ఉభాభ్యా మేవ మనుష్యలోకం అను శ్రుతినుసారము మానవజన్మము, దానివలన సుఖదుఃఖ
ములు గలుగును. ఇట్టి సుఖదుఃఖాత్మకసంసార మెల్లప్పు డనువర్తించుచునే యుండును.

కాన, “కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలుగాఁ గల ప్రథమాధ్యాయ
గ్రంథముచేతను, ద్వితీయాధ్యాయాంతర్గతమగు “తూష్ణీం బభూవ హ” అనునంతవరకు వైన

మొదటిదియగు మోహ ముపాధిత్రయవివేకముచేఁ గలుగు శుద్ధాత్మస్వరూపజ్ఞానిమువలనఁ దొలగును.
శిండవది యగు మోహము, “యుద్ధము హింసాభూయిష్టమైనను స్వధర్మము” అనెడి జ్ఞానముచే నివర్తించును.
ఈమోహద్వయనిబంధన మగు శోకము మోహద్వయనాశముచే నశించును. అని యూహించి శ్రీకృష్ణభగవాను
డీమోహద్వయమును నిరూపించుటకు “అశోచ్యా నవృశోచ స్త్వం” ఇత్యాదికము సుపక్రమించెను.

* పక్షమనందు సాధ్య ముండఁగి పోవుట బాధదోషము.

శాంకరభాష్యమ్:—

సంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞానా న్నాన్యతో నివృత్తి రితి తదుపదిదుక్షో స్సర్వలోకసంగ్రహార్థ మర్జునం నిమిత్తీకృత్యాహ భగవా న్వాసుదేవః—అశోచ్యానిత్యాది ।

(5) తత్ర కేచి దాహుః—సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకా దాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రాదేవ కేవలా త్రైవల్యం న ప్రాప్యత ఏవ । కిం తర్హ్యగ్నిహోత్రాదీశ్రోతస్మార్కసహితాద్జ్ఞానా త్రైవల్యప్రాప్తి రితి సర్వాసు గీతాసు నిశ్చిత్తోర్థ ఇతి । జ్ఞాపకం చాహురన్యార్థస్య—“అథ చేత్స్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి” (గీ 2-23) “కర్మణ్యే వాధికార స్తే” (గీ 4-47) “కురు కర్తవ్య తస్మా త్త్వం” (గీ 4-15) ఇత్యాది ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

గ్రంథభాగముచే నాత్మజ్ఞానదనితమగు సంసారిబీజభూతములైన శోకమోహములు ప్రకటి కృతములు. (కాన బ్రథమాధ్యాయము, ద్వితీయాధ్యాయమున “తూష్ణీం బభూవ హ” అను నంతవర కగు గ్రంథభాగము శోకమోహరూపై కార్థప్రతిపాదక మగుటచే నొకవాక్యము).

అట్టి సంసారిబీజభూతములగు శోకమోహములు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రమువలననే నివృత్తము లగును; మఱియేయితర కారణములవలనను నివృత్తములు కాజాలవు. అను విషయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుపదేశింపఁదలంచి సర్వలోకసంగ్రహముకొఱ కర్జునుని నిమిత్తముగాఁ జేసికొని ‘అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం’ అనునది మొదలుగా గల గ్రంథ భాగముచే సహేతుకశోకమోహనివృత్తికి వలయు నుపాయమగు జ్ఞాన ముపదేశింపదొరకొ నెను.

—: వృత్తికారపూర్వపక్షము :—

(5) సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకమగు నాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రము కైవల్యసాధనమనునదియే సిద్ధాంతము. వృత్తికారు లిసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నిట్లు నుశివియుండిరి.

వైదికకర్మతోను, స్మార్తకర్మతోను సముచ్చితముకాని కేవలజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలన కైవల్యము ప్రాప్తింపనేరదు. మతేమనిన? ప్రయోజములు, అనుయోజము లనెడి అంగయోగ ములతోఁ గూడిన దర్శపూర్ణమాసాదియాగములు స్వర్గసాధన మైనట్లు అగ్నిహోత్రాది శ్రోత స్మార్తకర్మసముచ్చితమగు బ్రహ్మజ్ఞానము మోక్షసాధన మగును. అనగా ప్రయోజానుయోజా దీతిక ర్తవ్యముతోఁ గూడిన దర్శపూర్ణమాసాదులు స్వర్గాదిఫలమునకుఁ గరణ (సాధన)ము లగు నట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము కరణ మగుటంజేసి యది శ్రోతస్మార్తకర్మసహితంబై మోక్షమునకు సాధనము.

ఇట్టి కర్మసముచ్చితజ్ఞానమువలననే మోక్షము ప్రాప్తించు నని ‘అథ చే త్స్వ మిమం

లక్ష్మిస్వరూపు శ్కరణః కేసి యశోచ్యులగు క్షేపాదుల విషయమై శోచ్యత్వభ్రమ పండితుడఁ వగు నీకుఁ కగడు. అట్టిది కర్మాది సాధనంబున యర్థము. “ప్రజ్ఞానా దాత్మభాషనే” “ప్రజ్ఞానాం అవాదాన్”

కాంకరభాష్యమ్:—

(6) హింసాదియుక్తత్వా ద్వైదికం కర్మాధర్మా యేతీయ మన్యాశంకా న కార్యా । కథం యోత్రం కర్మ యుద్ధలక్షణం గురుభ్రాతృపుత్రాదిహింసాలక్షణ మత్యంతకూర మపి స్వధర్మ ఇతి కృత్వా నాధర్మాయ, తదకరణే చ- “తత స్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్యా పాప మవాప్స్యసి” (గీ 2. 33) ఇతి బ్రువతా యావజ్జీవాదిశ్రుతిచోదితానాం పశ్యాదిహింసాలక్షణానాం చ కర్మణాం ప్రాగేవ నాధర్మత్వ మితి సునిశ్చిత ముక్తం భవతీతి ।

కాంకరభాష్యత్వబోధని:—

ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి’ ‘‘ర్మణ్యే వాధికార స్తే’ ‘‘గురు కర్తృన తస్మా త్త్వం’ అనునవి మొదలుగాఁ గల గీతావాక్యములే తెలుపుచున్నవి.

—: సాంఖ్యపూర్వపక్షము :—

(౮) “న హింసా తస్యభూతాని” ఏభూతములను హింసించవలదను శ్రుతిచే నిషిద్ధముగు హింస యధర్మరూపానర్థ హేతువు. అట్టి హింసచేతను, ఉద్బిష్టభక్షణముచేతను కూడిన వైదిక కర్మ ననుష్ఠించుటకు శిశ్యము కానందున మోక్షప్రయోజకముగు జ్ఞానమునకు కర్మతో సముచ్చయము పొసగ దని యాక్షేపింపవలదు.

—: వృత్తి కారసిద్ధాంతము :—

ఎట్లనిన ? యుద్ధమనునది గురుభ్రాతృపుత్రాదిహింసాయుక్తమైనను త్పత్రియధర్మము. అట్టి యుద్ధము నాచరింపనిచో త్పత్రియుఁడు వాపియగు నను స్మృతివలన యుద్ధరూపకర్మము త్పత్రియనకు నిత్యకర్మ యని యొప్పుకొనవలయును. అట్టి నిత్యకర్మ గురుభ్రాతృపుత్రాది హింసాయుక్తమైనను నిత్యకర్మయగుటచే నవశ్యకర్తవ్య మగుటంబట్టియు, అట్టి స్వధర్మముగు యుద్ధము బరిత్యజించిన “తత స్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్యా పాప మవాప్స్యసి” స్వధర్మమును, సంపాదితకీర్తినిఁ బరిత్యజించి బాపమును బొందుదువని శ్రీకృష్ణపరమాత్మయే బోధించువలనను, హింసాదియుక్తమైన స్మృతిచోదితయుద్ధరూపకర్మ యధర్మముకొఱకు కాదని నిష్ఠుగుచున్నది. స్మృతిచోదిత మగు నత్యంతకూరమైన యుద్ధ మధర్మముకానిచో “అగ్నిహోమాయం పశు మాలభేత” “వాయవ్య్గ్ం శ్వేత మాలభేత” ఇత్యాదిశ్రుతిచోదితపశ్యాదిహింసాయుక్తయూగ రూపకర్మ యెట్లధర్మకారణమగును? మఱియు ధర్మ కారణమే యగును. “న హింసా తస్య భూతాని” అను శ్రుతి నామాన్యశాస్త్రము. తదపవాదయగు ‘అగ్నిహోమాయం పశు మాలభేత,

ప్రాజ్ఞాన పలుకుటఁకన్వ మగు “కథం భిష్మ మహం సంఖ్యే” ఇత్యాదివాక్యములను పలుకుదుంటివి. ‘ఇంత కన్న యనుచిత మేది కలదు?’ అని నూచించుట కిటు చ కార ముపయోగింపఁబడెను. త్పత్రియు, కధర్మ మగు భిక్షునామలయందు ధర్మత్వభ్రాంతియు, స్వధర్మముగు యుద్ధమునందధర్మత్వభ్రాంతియుఁ బండితుఁడ నగు నీకుఁ దగదని భావము.

శాంకరభాష్యము—

(7) తదత్, జ్ఞానకర్మవిషయో ర్విభాగవచనా ద్బుద్ధిద్వయాశ్చయయోః 'అశోచ్యాక్' (గీ 2-11) ఇత్యాదినా భగవతా యావత్ "స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య" (గీ 2-41) ఇత్యేతదస్తేన గ్రంథేన యత్సరమార్థాత్మతత్త్వనిరూపణం కృతం తత్సాంఖ్యం, తద్విషయా బుద్ధి రాత్నో

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అను శ్రుతి ననుసరించి సామాన్యశాస్త్రమునకు 'న హింస్యాత్పర్యా భూతాని' అను శాస్త్రము శ్రుతిచోదితహింసావ్యతిరేకజీవహింసానిషేధపర మని యర్థము సిద్ధమగుచున్నది. కాన శ్రౌత కర్మప్రత్యచాయజనకము కాకపోవుటవలన శ్రౌతకర్మతో సముచ్చయము జ్ఞానమునకు సంభవించును.

—♦ భగవ ద్భాష్యకారసిద్ధాంతము ♦—

(7) స్వర్ణాదులకు కరణములగు దర్శపూర్ణమాసము లనెడి యాగములు ప్రయాజాను యాజమాగము లనెడి యితీకర్తవ్యతాకములతో గూడి స్వర్ణసాధనము లయినట్లు కరణ మగు టచే బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రౌతస్మార్తకర్మసముచ్చితమై మోక్షమునకు సాధనమను యనుమానము సంభవింపనేరదు.

ఏల నన ? ఇది శుక్తిక (ముత్యపుచిప్ప) అను జ్ఞానమువలన నిది రజత మను భ్రాంతి నివృత్త మగును. అట్టి భ్రాంతి నివృత్తమైన పిరప రజతభ్రాంతివలన గలుగు ప్రవృత్త్యాదులు నివృత్తము లగుచున్నవి. అట్టి ప్రవృత్త్యాదులు శక్తిజ్ఞానమువలన నివృత్తము లగుటకు మఱి యొకసాధనము నవేక్షించుటలేదు. అసంగ గర్మవలన ఫలము సిద్ధించునపుడు కర్మ మరియొక సాధనము నవేక్షించునట్లు జ్ఞానమువలన ఫలము వాప్తించునపుడు జ్ఞానము సాధనాంతరము నవేక్షించుటలేదు. * కాన వ్యభిచారియగుటవలన కరణత్వ హేతువు బ్రహ్మజ్ఞానమునందు శ్రౌత స్మార్తకర్మసముచ్చితత్వమును సాధింపనేరదు.

కరణత్వ హేతువు బ్రహ్మజ్ఞానమునందు శ్రౌతస్మార్తకర్మసముచ్చితత్వమును సాధింప లేకున్నను ఈగీతాశాస్త్రమునందు "కర్మ జ్యేష్ఠాధికార స్తే" "కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం" అనునవి మొదలుగాగల స్థలములయందు కర్మ చెప్పబడుటచే గీతాశాస్త్రమునందుఁ గర్మ జ్ఞానసముచ్చయ ముపపాదితము. అనగా ననుమానప్రమాణము లేకున్నను శబ్దప్రమాణము వలన గర్మజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధించు నని శంకింపవలదు.

బంధువిచ్ఛేదసమయమున దుఃఖించుట యనుచిత మెట్లగును ? మహాశుభావులగు వశిష్టాదులు దుఃఖించిరి కాదా ? యన నాశంకమీఁద "గతానా నగతానాంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః" అని చెప్పెను. 'మృతులగు మీరు సర్వోపకరణమీనులై గతియి యేమి చేసెదరు ? ఎక్కడ నుందురు ? అనియు, జీవించియున్న మీరు బంధు

* దేనిని సాధించుచుంటిమో అది సాధ్యము. అట్టి సాధ్యము లేనిచోట హేతు వుండిన నాహేతువు వ్యభిచారి యనబడును.

శాంకరభాష్యము:—

జన్మాదివడ్కిక్రియాభావా దకర్తృత్వేతి ప్రకరణార్థనిరూపణా ద్యా జాయతే సా సాంఖ్య బుద్ధి సా యేహం జ్ఞానినా ముచితా భవతి తే సాంఖ్యాః ।

(8) ఏతస్యా బుద్ధే ర్జన్మనః ప్రా గాత్మనో దేహాదన్యజ్ఞిక్తత్వకర్తృత్వభోక్తృత్వా ద్యపేక్షో ధర్మాధర్మవివేకపూర్వకో మోక్షసాధనానుష్ఠానలక్షణో యోగః, తద్విషయా బుద్ధి ర్యోగబుద్ధిః । సా యేహం కర్మిణా ముచితా భవతి తే యోగినః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏలన ? నీగీతాశాస్త్రమునందు సాంఖ్యబుద్ధి యని, యోగబుద్ధి యని రెండుబుద్ధులు జెప్పబడెను. అందు సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించి జ్ఞాననిష్ఠయు, యోగబుద్ధి నాశ్రయించి కర్మ నిష్ఠయు భిన్నపురుషాశ్రితములుగఁ జెప్పబడెను. అట్టి భిన్నపురుషాశ్రితములగు జ్ఞానకర్తృనిష్ఠ లకు సముచ్చయము పొసఁగదు. అట్లేని “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానో కర్తృయోగేన యోగినామ్” అను విభాగవచనమునకు విరోధము ప్రాప్తించును. కాన శబ్దప్రమాణమువలన గూడఁ గర్తృజ్ఞానములకు సముచ్చయము పొసఁగదు.

సాంఖ్య మనగ నేమనిన ? “అశోచ్యా నన్యశోచ స్త్వం” అనునది మొదలు “స్వధర్మ మపి చావేత్స్య” అను వంతవరకు నగు గ్రంథభాగముచే నేవరమార్గాత్తతత్త్వము నిరూపింపఁ బడెనో యది సాంఖ్యము. ఎట్లనిన ? “సమ్యక్ఖ్యాయత ఇతి సంఖ్యా” లెన్నగఁ బ్రకాశింపఁబడు వైదికమగు సమ్యక్జ్ఞానము ‘సంఖ్యా’ అని యనఁబడును. అట్టిబుద్ధిచే బ్రకాశ్య మగు ప్రకృ తాత్తతత్త్వము సాంఖ్య మనబడును. అట్టి పరమార్థాత్తతత్త్వజ్ఞానము అనగా “న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్” అనునది మొదలైన ప్రకరణార్థనిరూపణద్వారమున జనించునట్టిదియు, ‘పుట్టుట, జన్మమువలన ప్రాప్తించు యస్తిత్వము, వృద్ధిబొందుట, పరిణమించుట, కృశించుట, నశించుట’ అను నీ షడ్భావవికారము లాత్మకు లేనందున ‘అత్త కర్తృకాదు’ అను బుద్ధి సాంఖ్య బుద్ధి. అట్టి “అత్మా అకర్తా” అను సాంఖ్యబుద్ధికలవారలు సాంఖ్యులు (పరమహంసపరివ్రాజకులు).

(8) యోగమనగ నేమి ? “నేను కర్తనుగాను; భోక్తనుకాను; పరమార్థస్వరూపుడను” అను జ్ఞానము కర్మప్రవృత్తికి విరోధి. కాన నిట్టి జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందుండునదియు, “దేహాదులకంటె నేను వేరు; కర్తను; భోక్తను” అను జ్ఞానముకలవాడై యిది ధర్మము, ఇది యధర్మ మని గుర్తించి ఫలమునం దిచ్చలేనివాడై యీశ్వరార్పణముగ నేకర్మ నాచరించునో యట్టి కర్మ సత్త్వశుద్ధిద్వారా జ్ఞానోత్పత్తికి హేతువగును. అట్టి కర్మ “యుజ్యతే అనేనీతి” దీనిచే మోక్ష

వియోగముతో నెట్లు జీవింపఁగలదు? అనియుఁ బండితులు దుఃఖింపరు. ఏలన ? సమాధిసమయమునఁ బండితులకు బంధప్రతిభాసమే యుండదు. ఇక సమాధివృత్తానకాలముం దన్ననో బంధప్రతిభాస మున్నను ‘యది మిథ్య’ అను నిశ్చయ ముండుటచేఁ బండితులు దుఃఖించుట కనకాళము లేదు. ఎట్లన ‘ఇది రజ్జావు’ అను రజ్జాకత్తసాక్ష

శాంకరభావ్యమే—

(9) తథా చ భగవతా ద్వే బుద్ధి నిర్దిష్టే “ఏషా తేఽభిహితా సా ఘ్నే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు” (గీ 2-81) ఇతి తయో శ్చ సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్చాయాం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం సాంఖ్యానాం విభక్తాం వక్ష్యతి— “పురా వేదాత్మనా మయా ప్రోక్తా” (గీ) ఇతి । తథా చ యోగబుద్ధ్యాశ్చాయాం కర్మయోగేన నిష్ఠాం విభక్తాం వక్ష్యతి— “కర్మయోగేన యోగినాం” (గీ. 2-3) ఇతి । ఏవం సాంఖ్యబుద్ధిం యోగబుద్ధిం చాశ్రిత్య ద్వే నిష్ఠై విభక్తే భగవద్వైరోధే జ్ఞానకర్మణోః కర్తృత్వాకర్తృత్వైకత్వానేకత్వబుద్ధ్యాశ్చాయయో రేకపురుషాశ్చయత్వాసంభవం వక్ష్యతా ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

రూపపురుషార్థమునకు యోగ్యుడగునుగాన యోగ మనబడును. అట్టి కర్మజ్ఞానము యోగబుద్ధి. అట్టి యోగబుద్ధిగల కర్ములు యోగు లనంబడుదురు.

(9) “ఏషా తేఽభిహితా సా ఘ్నే బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు” అను వాక్యముచే సాంఖ్యబుద్ధి, యోగబుద్ధులు వేర్వేరుగాఁ జెప్పఁబడెను. ఆ రెండిటిలో “పురావేదాత్మనా మయా ప్రోక్తా” అను గీతావచనముచే సాంఖ్యలకు సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్చాయయగు జ్ఞానయోగ ముచే నిష్ఠను భగవంతు డుపపాదించెను. (“యుజ్యతే ఆపాద్యతే బ్రహ్మణా తాదాత్మ్యమనేనేతి యోగః” జ్ఞానమేవయోగః జ్ఞానయోగః” అనువ్యుత్పత్తిననుసరించి జ్ఞానము సాధనము జీవునకు బ్రహ్మతో తాదాత్మ్యము నాపాదించునది గాన జ్ఞానము యోగమనంబడును.) “కర్మయోగేన యోగినాం” అను వచనముచే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ:— యోగబుద్ధ్యాశ్చాయయగు కర్మయోగముచే నిష్ఠను కర్ములకువేరుగ నుపివెను. (కర్మయోగమనగ “యుజ్యతేఽనేనేతి యోగః కర్తృవయోగః కర్మయోగః” అను వ్యుత్పత్తిననుసరించి బుద్ధిశుద్ధిద్వారమున దేనివలన మోక్షసామ్రాజ్యము చేకూరునో యట్టి నిష్కామకర్మయే కర్మయోగ మనబడును.)

ఇట్టిరీతినిజ్ఞాని, కర్ములకుజ్ఞానయోగకర్మయోగములచేనిష్ఠలనువేర్వేరుగాఁజెప్పుటకు హేతువేదనిన? కర్మయనునది కర్తృత్వానేకత్వబుద్ధి నాశ్రయించునది. (అనగా “శరీరముకన్న నేనువేరు, నిత్యుడను, కర్తను, భోక్తను, నాకు కర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు” అను జ్ఞానముకల మానవుడే కర్మను జేయును. వానికే కర్మనిష్ఠ) ఎవనికి “నేను కర్తనుగాను, భోక్తనుగాను ఆత్మస్వరూపుడను” అను జ్ఞానము సంభవించునో వానికి జ్ఞాననిష్ఠ. కాన గర్మప్రవృత్తికి ప్రతిబంధకమగు జ్ఞాననిష్ఠ గల వానికి కర్మయోగము సంభవింపదని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ:—సాంఖ్యలకు జ్ఞాననిష్ఠయనియు, యోగులకుఁ గర్మనిష్ఠయనియు వేర్వేరుగాఁ జెప్పెను.

తాత్పర్యముచే నుపసాహించి లోలఁగఁ దన్నిమిత్త మగు భయకంపాదులు సంభవింపనట్లు సమాధియందున్న బ్రహ్మతత్వసాక్షాత్కారవంతుల కెట్టివ్యాపాహము గలుగజేరదు. పితృదోషదూషితరసనావంతుల కొకప్పుడు

శాంకరభాష్యమ్:—

(10) యథైత ద్విభాగవచనం తథైవ శాతకథీయబ్రాహ్మణే— “ఏత మేవ ప్రవాజినో లోక మిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజంతి” ఇతి సర్వకర్మసంన్యాసం విధాయ తచ్ఛేషేణ “కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయంచ లోకః” (బృహ. 4-4-22) ఇతి । తత్రైవ చ ప్రాగ్దూరపరిగ్రహో త్సురుష ఆత్మాప్రాకృతో ధర్మజ్ఞానోత్తరకాలం లోకత్రయసాధనం పుత్రం ద్విప్రకారం చ విత్తం మానవం దైవం చ, తత్ర మానవం విత్తం కర్మరూపం పితృలోకప్రాప్తిసాధనం విద్యాం దైవం విత్తం దేవలోకప్రాప్తిసాధనం “సోఽకామయత” ఇత్యవిద్యావత ఏవ సర్వాణి కర్మాణి శౌతాదీని దర్శితాని । ‘శేభ్యో వ్యుత్థాయ ప్రవ్రజంతి’

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(10) భగవద్గీత స్మృతియగుటవలన శ్రుతిసాపేక్ష కలదై యుండును. కాన నీ భగవద్గీతయం దేజ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠులకు విభాగము దెలిపియుండెనో యది శతకథ బ్రాహ్మణమునందు “ఏత మేవ ప్రవాజినో లోక మిచ్ఛంతో బ్రాహ్మణాః ప్రవ్రజన్తి” అని కానవచ్చుచున్నది. (అనగా నిత్యవిజ్ఞానరూపమగు నాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనదలచి త్రివిధకర్మఫలమునందు తృప్తు నుపదలి పొరకుటై సర్వకర్మలను బరిత్యజించి బ్రాహ్మణులు జ్ఞాననిష్ఠులగుచుండిరి) అని సన్న్యాసమును విధించి యనంతర యర్థవాదవాక్యమునందలి “కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాఽయంచ లోకః” అని సంతతిచే నేమి ప్రయోజనమని సంతతినిదిరస్కరించెను.

‘పు త్రేణైతల్లోకం జయతి’ కమారునిచే నీ లోకజయము ప్రాప్తించుచుండఁ బుత్రేతి స్కారముఁజేయుట యయుక్తముకాదా!’ అని శంకింపజనదు.

“యేషాం నోఽయమాత్మాఽయంచ లోకః” “ఇది య త్మ; ఈలోకమాత్మస్వరూపము” అని జ్ఞానముగల విద్వాంసున కత్మవ్యతిరేకతగు ప్రజాసాధ్యలోకమే లేనందునఁ బుత్రేతిరస్కారము యుక్తమే” అని జ్ఞానము జూపఁబడెను. (చెప్పఁబడెను).

ఆశతపథబ్రాహ్మణమువాక్యమునందేకర్మనిష్ఠావిషయమున “ప్రాగ్దూరపరిగ్రహోత్సురుష ఆత్మాప్రాకృతో ధర్మజ్ఞానోత్తరకాలం లోకత్రయసాధనం పుత్రం; ద్విప్రకారంచ విత్తం మానవం దైవంచ; తత్రమానువం విత్తం కర్మరూపం పితృలోకప్రాప్తిసాధనం; విద్యాంచ దైవం విత్తం దేవలోకప్రాప్తిసాధనం సోఽకామయత” భార్యను పరిగ్రహించుటకు పూర్వము ప్రాకృతజనుడు (అజ్ఞాని) ధర్మజ్ఞానము నలిపినపిదప ఇహలోకము నతగు పుత్రుఁడు, పితృలోకప్రాప్తికి సాధనమగు కర్మరూపమానుషపితృము, దేవలోకప్రాప్తికి సాధనమగు విద్యా (ఉపాసనా) వీనిని గోరి “జాయామే స్యాత్” నాకు భార్య ప్రాప్తించుగాక యని కోరునని చెప్పుటవలన నవిద్యాకామములు గల

చెల్లము చేదుగ నగుపడినను దానియందు మధురత్వనిశ్చయ ముండుటచే చెల్లమునందు చేదుకొఱకుఁ బ్రకృతిగలుగ నట్లు ఁండితునక సమాధివృత్తాననవ యమన బంధుప్రతిభాన యున్నను దానియందు మృసాత్వనిశ్చయముండుటచే

శాంకరభాష్యము:—

ఇతి వ్యుత్థాన మాత్మాన మేవ లోకమిచ్ఛతోఽకామస్య విహితం । త దేత ద్విభాగవచన మనుపపన్నం స్యా ద్యది శౌతకర్మజ్ఞానయో సముచ్చయోఽభిప్రేత స్సన్యి ధృగవతః ।

(11) న చార్జునస్య ప్రశ్న ఉపసన్నో భవతి 'జ్యాయసీ చేత్కర్మణ స్తే' (గీ. ౩-1) ఇత్యాదిః । ఏకపురుషానుష్ఠేయత్వాసంభవం బుద్ధికర్మణో ర్భగవతా పూర్వమనుక్తం కథ మష్టనోఽశ్రుతం బుద్ధేశ్చ కర్మణో జ్యాయస్త్వం భగవ త్యధ్యారోపయే న్మృపైవ 'జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన!' (గీ. ౩-1)

(12) కించ బుద్ధికర్మణో సుర్వేషాం సముచ్చయ ఉక్త స్సన్యి ధర్జునస్యాసి స ఉక్త ఏవేతి "యచ్చేయ ఏతయో రేకం త న్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్" (గీ. 5-1) ఇతి కథ మన్యతరవిషయ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వానికే శౌతాది నిఘాతకర్మలును జెప్పబడెను. "తేభ్యోవ్యుత్థాయప్రవృజ్ఞి" ఇట్టి కర్మలయందు మిరక్తుడై సంన్యాసమును స్వీకరించుచుండిరి. అవగా సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠులగు చుండిరి. అని ఆత్మజ్ఞానమును గోరెడివారలకు దారై షణా పుత్రైషణా ధనైషణారూపైషణా త్రయపరిత్యాగులకే జ్ఞాననిష్ఠ జెప్పబడెను. కాన శౌతకర్మతో సముచ్చయము జ్ఞానమునకుఁ జెప్పిన శతపథభ్రాష్టాణమునందు జెప్పబడిన సర్వకర్మసంన్యాసికి జ్ఞాననిష్ఠ, అవిద్యాకామవంతు నికి కర్మనిష్ఠ యను విభాగము బాధిత మగును. కాన శ్రుతివిరోధమువలనఁ గర్మజ్ఞానసముచ్చ యము పొసఁగదు. కావున శ్రుతికి విరుద్ధముగ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యపదేశించియుండలేదు.

(11) కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము భగవదభిప్రేతమైనచో "జ్యాయసీచే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన !" 'ఓ శ్రీకృష్ణ ! నీకు కర్మకంటె జ్ఞానమే యత్కృష్ట మని సమ్మత మైనచో" అని భగవంతునిచేఁ బూర్వమునందు గర్మజ్ఞానముల కేకపురుషానుష్ఠేయత్వము పొసగదని చెప్పబడనియెడల దాను వినకున్నఁ గర్మకంటె బుద్ధికి జాయస్త్వము భగవత్సమ్మత మని భగవంతునియం దెట్లారోపించును ? కాన నర్జునప్రశ్నపర్యాయలోచనముచేఁ గర్మజ్ఞాన సముచ్చయ మభిప్రేతము కాదు.

(12) బుద్ధికర్మలకు సముచ్చయము భగవదభిప్రేతమై యట్టి సముచ్చయమే శ్రీకృష్ణుఁ డుపదేశించిన నట్టి కర్మజ్ఞానములను దా ననుసరింపవలసియుండఁ బంచమాధ్యాయప్రారంభ మున "యచ్చేయ ఏతయో రేకం త న్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్" కర్మ, కర్మసంన్యాసములలో యేది శ్రేయస్సాధనమో దానిని జెప్ప మని ప్రశ్నించుట ఎట్లు సమంజస మగును ?

మోహమును బొందదు. కాన శాస్త్రస్వరూపజ్ఞానముచే దత్స్వరూపజ్ఞానము తొలగ శాస్త్రస్వరూపజ్ఞానముచే గలుగు శోచ్యత్వంను తొలగు నని భావము.

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏవ ప్రశ్న స్యాత్ | న హి పితృప్రశమనార్థినో వై ద్యేన మధురం శీతం చ భోక్తవ్య మిత్య పదిష్టే తయో రన్యతర త్పితృప్రశమనకారణం బూహీతి ప్రశ్నో భవతి |

(18) అథార్జునస్య భగవదుక్తవచనార్థవివేకానవధారణనిమిత్తః ప్రశ్నః కల్పేత, తథాపి భగవతా ప్రశ్నానురూపం ప్రతివచనం దేయం మయా బుద్ధికర్మణో సముచ్చయ ఉక్తః కిమర్థ మిత్థం భాంతోసీతి | నతు పునః ప్రతివచన మననురూపం పృష్టా దన్యదేవ “ద్యే నిష్ఠే మయా ప్రోక్తే” ఇతి వక్తుం యుక్తం |

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సర్వులకుఁ గర్మజ్ఞానసముచ్చయముఁ జెప్పెను. కాని యర్జునునకు మాత్ర మిట్టి కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును చెప్పనందున “యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం తస్మై బూహీ సునిశ్చితమ్” అని యర్జునుని పశ్చ మేల సమంజసము కాదని ప్రశ్నింపరాదు.

సర్వులకు బుద్ధికర్మసముచ్చయము చెప్పఁబడినచో నది యర్జునునకుఁ గూడఁ జెప్పఁ బడినదే. కాన నట్టి కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును దెలిసికొని ‘యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం తస్మై బూహీ సునిశ్చితమ్’ అని ప్రశ్నించుట యెట్లు సమంజస మగును ?

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సర్వులకును గర్మజ్ఞానసముచ్చయ ముపదేశించినను గర్మకంటె జ్ఞాన ముత్కృష్టమని తలఁచి “యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం తస్మై బూహీ సునిశ్చితమ్” అని ప్రశ్నించె నందురా? పైత్యరోగ శాంతినిఁగోరి యొకానొకఁడు వైద్యునికడ కేగి పైత్యరోగశాంతి కౌషధముఁ జెప్పమనిన నది విని వైద్యుఁడు మధురమును, చల్లనిదియు నగు పదార్థమును భక్షింపుమని చెప్పనది గమనించినరోగి మధురపదార్థము భుజింపఁదగినదా? చల్లని పదార్థము భుజింపఁదగినదా? యని ప్రశ్నించునా ? ప్రశ్నింపఁడు. అట్లే కర్మజ్ఞానములకు సముచ్చయము శ్రీకృష్ణభగవానుడు జెప్పియుండ వాటి ననుష్ఠింపవలసిదియేకాని “యచ్ఛేయ ఏతయో రేకం తస్మై బూహీ సునిశ్చితమ్” అని ప్రశ్నించుట తగదు (అందువలన నర్జునుని ప్రశ్నపర్యాలోచనముచే కర్మ జ్ఞానసముచ్చయము పొసగదని యాశయము).

(18) శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే బుద్ధికర్మసముచ్చయము చెప్పబడినను నర్జునుఁడది దెలిసి కొనక “వ్యామిశ్రేణేన వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే | తదేకం వద నిశ్చిత్త్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్” అని ప్రశ్నించిననినను, శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యందులకుఁదగు సమా

ఇక శశిష్టదులు పౌరర్థకర్మపౌరబల్యముచే నట్లు దుఃఖము ననుకరించిరి. శిష్టులు భర్తృబుద్ధితో ననుష్ఠించు నలౌకికవ్యవహారము శిష్టాచార మనఁబడును. కనుక వారిదుఃఖము శిష్టాచారమై యితరానుష్ఠిత్యము నాపా దింపదు. అట్లు కానిచో శిష్టకృత మగు నిష్టేనవాదికముగూడ నాచరణీయ మయ్యెడిని. కానఁ బండితుఁడ కగు నీశ్వ దుఃఖంపఱుదని భావము.

శాంకరభాష్యమ్—

(14) నాపి స్మార్తేనైవ కర్మణా బుద్ధే సముచ్చయేఽభిప్రేతే విభాగవచనాది సర్వముపపన్నమ్ ।

(15) కించ త్కత్తియస్య యద్ధం స్మార్తం కర్మ స్వనర్మ ఇతి జానతః “తత్త్విం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి” (గీ. ౩. 1) ఇత్యుపాలంభోఽనుపపన్న స్మార్తా దీతాశాస్త్రే ఈషన్తాత్రేణాపి శౌతేన స్మార్తేన వా కర్మణా ఆత్మజ్ఞానస్య సముచ్చయో న కేన చిద్దర్శయితుం శక్యః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ధానము “నాచే బుద్ధికర్తృసముచ్చయము జెప్పబడియుండ నీవిట్లెందులకు భ్రాంశినొందితి” వని పలుకుటకుమాటుగా ప్రశ్నననురూపముగ “లోకేఽస్తిన్ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ! జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్తృయోగేన యోగినామ్” ఓ యర్జున ! సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు, యోగులకుఁ గర్తృయోగముచే నిష్ఠయనియు నాచే పూర్వము రెండు నిష్ఠలు వచింపఁబడినవి” అని జ్ఞానకర్తృలు భిన్నపురుషాశ్రయములుగ జెప్పెను. ప్రశ్నయొకటి ప్రత్యుత్తరము వేరొకటియూ? అట్టితీరున భగవంతునికెఁగూడ మిథ్యావాదిత్వకల్పనముఁజేయుట న్యాయము కాదు. కానః శౌతకర్తృ జ్ఞానములకు సముచ్చయ మెట్లు చూచిన సరిపడదు.

(14) బుద్ధికి స్మార్తకర్తృ సముచ్చయముఁజెప్పినచో బుద్ధికర్తృలకు భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వమును బోధించు శతపథబ్రాహ్మణమునకు, “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్తృయోగేన యోగినామ్” అనునది మొదలుగాగల గీతాశాస్త్రమునకు “జ్ఞాయసీచే త్కర్తృణస్తే మతా బుద్ధిరనార్దన!” అనువాక్యముచే బుద్ధియం దుపపాదితజ్ఞాయస్త్యమునకుఁ, బంచమాధ్యాయ ప్రథమము నందు “సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ! పునర్యోగంచ శంససి! యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం సన్నే బ్రూహిసునిశ్చితమ్” అనువాక్యముచేఁ జేయఁబడిన ప్రశ్నకు “సాన్యాసః కర్తృయోగశ్చ నిశ్చేయకరావృథాః తయోస్తు కర్తృసంన్యాసా త్కర్తృయోగోవిశిష్యతే” అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడిన, లేక “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్తృయోగేన యోగినామ్” అనువాక్యముచేఁ జెప్పఁబడిన భగవత్ప్రతిపచనమునకు నిరుక్తరీతిని విరోధము ప్రాప్తించును.

(15) ఘరియు త్కత్తియనకు యద్ధముః స్మార్తకర్తృయని తెలిసినయర్జునుడు: కర్తృజ్ఞానములకు సముచ్చయమే భగవదభిప్రేతమైనచో యద్ధమవశ్యకర్తృవ్యమైయుండ “తత్త్విం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ!” కర్తృకన్న జ్ఞానమే యుత్కృష్టమైనచో ఘోరమగు నీయుద్ధము

శంకరానందీయము:—“ప్రజ్ఞానా మావాదాః ప్రజ్ఞానాదాః” సదసత్విదార్థస్వరూపమును విశేషన పూర్వకముగ నెఱుఁగఁ జెలిపికొనెదకో వారు ప్రజ్ఞాలు. వారియొక్క “అవాదాః” శాస్త్రమునంతటను వ్యాపించిన (శాస్త్రసమ్మతమైన) వాక్యములను బలుకుచుంటివి. అశోచ్యులను గూర్చి దుఃఖించుచుంటివి. విరుద్ధములగు నీరెండు నొక్కచో నుండఁగలవు. కాన నీవు పరమమూఢుడఁ నని భావము.

శాంకరభాష్యము:—

(16) యస్య త్వజ్ఞానా దాగ్దిదోషతో వా కర్మణి పవృత్తస్య యజ్ఞేన, దానేన తపసా వా విశుద్ధసత్త్వస్య జ్ఞాన ముత్పన్నం పరమార్థతత్త్వవిషయ మేక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మకర్తృచేతి తస్య కర్మణి కర్మప్రయోజనేచ నివృత్తేఽపి లోకసంగ్రహార్థం యత్నపూర్వం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నం దెందులకు నియోగించెదవను నుపాలంభము సరిపడనేరదు కాన— గీతాశాస్త్రమునందు జ్ఞానమునకు ఈవన్మాత్రముగు శ్రౌతకర్మతోగాని, స్మార్తకర్మతోగాని సముచ్చయ మెవరిచేతను జూపించుటకు శక్యముకాదు.

(16) “కుర్యా ద్విద్వాం స్తథా సక్త శ్చిక్షీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్” అజ్ఞానియెట్లు కర్మల నాచరించునో యటులనే విద్వాంసుడుగూడ కర్మలయందాసక్తి లేకయే లోకసంగ్రహమును గోరి కర్మల నాచరింపవలయు నని యీగీతలయందు జెప్పబడుటచే గర్వజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధించుచున్నదని శంకింపరాదు.

ఎవ డజ్ఞానమువలన జనించు రాగాదిదోషముచే గర్మలయందు బ్రవృత్తుడై యజ్ఞదాన తపస్సులచే శుద్ధాంతఃకరణుడై “ఏక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మకర్తృచ” ఈవిఖలప్రపంచము అకర్తయు, సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదభూష్యుడు నగు బ్రహ్మస్వరూపమును పరమార్థతత్త్వ విషయజ్ఞానము కలిగియుండునో అట్టివానికిగర్మకర్మప్రయోజనములు నివృత్తమైనను ప్రియత్న పూర్వకముగ నజ్ఞానావస్థయందువలె లోకసంగ్రహార్థము కర్మయందుగల యేప్రవృత్త్యాభాసము కలదో యది బుద్ధికి సముచ్చితముగు (మోక్ష కారణముగు బుద్ధికి సహకారి) * కర్మము కాదు.

“అట్లగుచో నిట్టిసమయమున బండితు లేమిచేసెదడు?” అను నాశంకిమీఁదఁ జెప్పుదున్నాడు— కేరళ మూఢులు “నాపుత్రులు మడిసిరి” అని మృతులనుగూర్చియే దుఃఖింతురు. ఇంక శాస్త్రజ్ఞులు “పుత్రాదులు మూఢులు దుర్వృత్తులు నైరి” అని బ్రతికియున్న వారలనుగూర్చియే దుఃఖింతురు. పండితు లన్ననో గతాసువులు, నగతాసువులుగూడ నవిద్యాకార్యములుగాన స్వాప్తికపదార్థమువలె నసర్వదార్థముగ నెఱింగి వారిద్దరియందును బ్రహ్మమునే చూచెదరు. కాన వారలనుగూర్చి దుఃఖింపరు. “బ్రాహ్మణః సాండిత్యం నిర్విద్య” అను శ్లోకచే నెవరు సర్వథా యంతటను యసత్తున విడిచి సర్వదార్థమునే గ్రహించెదరా వారు పండితులు.

పరమార్థప్రసా:—“ప్రజ్ఞయా వాదాః ప్రజ్ఞావాదాః” వచనచాతుర్యమాత్రముచే వాక్యములను బలుకుచుంటివి. ఇట్టి యజ్ఞాతప్రపలనము నీకుఁ దగదని యర్థము.

* బుద్ధికర్మసముచ్చయ మనగ మోక్షమునకు కర్మయను సహకారికారణముతో గూడిన జ్ఞానమే కారణము (అనగా జ్ఞానమునకు పూర్వమునం దాచరించిన కర్మము చిత్తశుద్ధికి కారణమై యద్దానికలన జ్ఞానము కలుగును. కాని జ్ఞానకాలమున కర్మము ననుష్ఠింపనిచో నాజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ గారణము కానేరదు. కాన జ్ఞానకాలమున గర్మ నాచరించిన నాకర్మయు, జ్ఞానమును బరస్పరసహకారులై మోక్షమును గలిగించును. అనునదియే సముచ్చయ వాదము). జ్ఞానిచే లోకసంగ్రహార్థ మాచరింపబడిన కర్మకు లోకసంగ్రహమే ప్రయోజనము. మోక్షము ప్రయోజనము కాదు. కాన నాకర్మతో జ్ఞానమునకు సముచ్చయము సంభవింపదు. అని యాశయము.

శాంకరభావ్యతాః—

యథాప్రవృత్త స్తథైవ కర్మణి ప్రవృత్తస్య యత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న తత్కర్మ యేన బుద్ధే స్సముచ్చయ స్యాత్ |

(17) యథా భగవతో వాసుదేవస్య తాత్వికకర్మచేష్టితం న జ్ఞానేన సముచ్చయతే పురుషాన్తస్థియే తద్య త్ఫలాభిసంధ్యహంకారాభావస్య తుల్యత్వా ద్విదుషః | తత్త్వనిత్తు నాహంకరోమీతి మన్యతే, నచ తత్ఫల మభిసంధతే | తథా చ స్వర్గాదికామాగ్నిహోఽగ్నిహోత్రాది కామసాధనానుష్ఠానా యాహితాగ్నేః కామ్య ఏవాగ్నిహోత్రాదౌ ప్రవృత్తస్య సామి కృతే విసప్తేఽపి కామే తదేవాగ్నిహోత్రా ద్యనుత్తివతోఽపి న తత్కామ్య మగ్నిహోత్రాది భవతి |

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

(అనగా “చోదనాటక్షణోఽర్థో ధర్మః” అను జైమినిసూత్రానుసారము విధివిహిత కర్మమే ధర్మము. క్రియామాత్రము ధర్మము కానేరదు. కాన వర్ణాశ్రమాభిమానశూన్యన కధికారము లేమింజేసి యవిద్యాలేశమువలన జ్ఞానిచే ననుష్ఠింపబడు కర్మలు కర్మాభాసములు గాన “కుర్యాద్విద్వాక్” అను వాక్యము కర్మజ్ఞానసముచ్చయమును బోధింపనేర దని యాశయము).

(17) ఫలాభిసంధిశూన్యప్రవృత్తి యగుటవలన, లేక అహంకారశూన్యప్రవృత్తి యగుట వలనగాని భగవత్ప్రవృత్తి ఫలవిషయమున జ్ఞానమునకు నెట్లు సహకారి కానేరదో యదేరీతిని ‘నేను కూటస్థబ్రహ్మను’ అను జ్ఞానముగల విద్వాంసుని ప్రవృత్తి గూడ ఫలాభిసంధిశూన్యమగుటం జేసి మోక్షవిషయమున నట్టి విద్వాంసుని ప్రవృత్తి జ్ఞానమునకు సహకారి కానేరదు. లేక విద్వత్ప్రవృత్తి యహంకారాభావపూర్వక మగుటవలన ఫలవిషయమున జ్ఞానమునకు సహకారి కానేరదు. భగవానునికి ఫలాభిసంధికాని యహంకారము కాని లేనటుల విద్వాంసుడు ఫలము నపేక్షింపడు. “నేను జేయుచుంటి” నని యహంకారమును బొందడు. అది యెట్లునిన ? ‘నేను కూటస్థబ్రహ్మస్వరూపుడ’ నను జ్ఞానముగల విద్వాంసుడు దృశ్యములగు (చూడబడు) రూపాదులు దృష్ట (చూచువాని) ధర్మములు కానందున ప్రవృత్తినిగాని, తత్ఫలమునుగాని స్వనిష్ఠములుగ (ఆత్మనిష్ఠములుగ) జూడడు. కాన తత్త్వవేత్తకు వ్యాఖ్యానమునం దహంకారము, భిక్షుటనమునందుఁ దృప్తియు నాభాసములే యగును. కాన బూర్వోక్త హేతుద్వయము విద్వత్ప్రవృత్తియం దుండుటచే స్వరూపాసిద్ధము కాదు.

[బ॥ వే॥ జయంతి భాగీరథిశాస్త్రులవారి యభిప్రాయము:—

“ప్రజ్ఞావాదాశ్చ భాషనే” ప్రకర్షణ జానంతితి ప్రజ్ఞా, “ప్రజ్ఞాం వాదాః ప్రజ్ఞావాదాః” అని విగ్రహము. ఇచ్చట ప్రజ్ఞాశబ్దము ఆకారాంతపులింగముగాని స్త్రీలింగము గాదు. “అతో మనిక్ క్యనిబ్ధిరపశ్య” అను సూత్రముచే “నిచ్” అను ప్రకర్యము వచ్చినది. ఈ నిచ్ ఛాందసము గాదు. “కీలాంప అగతం” అని

కాంకరభావ్యమ్:—

(18) తథాచ దర్శయతి భగవాన్ - 'కుర్వన్నపి' (గీ. 5-7) 'న కరోతి న లిప్యతే' (గీ. 12-31) ఇతి తత్ర తత్ర | యచ్చ - "పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్" (గీ. 4-51) "కర్మజ్ఞే వ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః" (గీ. 3-20) ఇతి, తత్తు పరివిభజ్య జ్ఞేయమ్ | త త్త-థం, యది తావ త్సూర్యే జనకాదయ స్తత్త్వవిదోఽపి పవృత్తకర్మాణ సుస్యస్తే లోకసంగ్రహార్థం "గుణాగుణేషు వర్తంతే" (గీ. 3-28) ఇతి జ్ఞానేనైవ సంసిద్ధి మాస్థితాః, కర్మసంన్యాసే ప్రాప్తేషి కర్మాణా సహైవ సంసిద్ధి మాస్థితా వ కర్మసంన్యాసం కృతవంత ఇత్యేషోఽర్థః |

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బూర్వమునం దెట్టిరున జ్ఞానికిఁ బ్రవృత్తికలదో యదేరితిని నియమముగ గర్మప్రవృత్తి కన్పట్టుటచే జ్ఞానప్రవృత్తి యాభాసము కానేరదని శంకింపరాదు. కామ్యమగు స్వర్గాదులయందుఁ గోరిక గలవాడై తత్సాధనముగ నగ్నాభాసము గావించి యగ్నిహోత్రాదులు నేసిన నాయగ్నిహోత్రము కామ్యాగ్నిహోత్ర మనంబడును. అట్టి యగ్నిహోత్రాదుల గొంతకాలమువఱకు నాచరించుచుండ నొకానొక కారణముచే నాకామన వినష్టమైపోవ నాయగ్నిహోత్ర మాచరించుచుండినను యా యగ్నిహోత్రము నిత్యాగ్నిహోత్ర మనంబడును. ఏల యన ? కామ్యత్వనిత్యత్వములు స్వాభావికములు కావు. కామనతో నాచరించిన నాకర్మ కామ్య మనియు, కామనాపరిత్యాగముతో నాచరించిన నాకర్మయే నిత్య మనియు యనంబడును. అదేవిధమున జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బూర్వ మాచరింపఁబడిన కర్మప్రవృత్తి ఫలాభిసంధిపూర్వకమై జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరమున నాకర్మప్రవృత్తి జ్ఞానికి విధియం దధికారము లేమింజేసి కర్మాభాస రూపమగును.

(18) "కుర్వన్నపి" 'న కరోతి న లిప్యతే' జ్ఞాని కర్మను జేసినను జేయునివాడే. కర్మము ననుష్ఠించినను దానిచే లేపమును బొందడని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యీగీతలయం దచ్చటచ్చట స్పష్టముగ నుడివెను.

విద్వాంసుని వ్యాపారముకూడ కర్మశబ్దముచే వ్యవహరింపఁబడుటచే నదియు కర్మయే యగును. కార్యాభాసము కానేరదని శంకింపరాదు. ఎట్లనిన? ప్రాచీనులగు జనకాదులు తత్త్వ వేత్తలా ? కారా ? తత్త్వవేత్తలగునేని గర్మయందుఁ బ్రవృత్తులైనచో గర్మసంన్యాసము ప్రాప్తించినను "గుణాగుణేషు వర్తంతే" అను భగవద్వచనానుసారము లోకసంగ్రహముకొరకు కర్మనాచరించుచునే తత్ఫలాభిసంధివర్జితులై జ్ఞానముచేతనే సంసిద్ధిని (మోక్షమును) బొందిరి.

"విభాషాపూర్వాక్షా—" అను నూత్తరభావ్యమున లోకవిగ్రహమునందు ప్రయోగించబడినది. కావున లోకము నందు గూడ నిది యుండవచ్చును. ఇచ్చట "క్విప్" అను నూత్తరముచే "క్విక్" అను ప్రత్యయముఁ గూడఁ జేయవచ్చును. ఈవిషయము లఘుకర్తేందు శేఖరమునందు స్పష్టముగ నున్నది. ఈపద్ధతిగ "ప్రజ్ఞానతాం బుద్ధియతాం

శాంకరభాష్యమ్—

(19) అథ న తే తత్త్వవిద ఈశ్వరసమర్పితేన కర్మణా సాధనభూతేన సంసిద్ధిం సత్త్వశుద్ధిం జ్ఞానోత్పత్తిలక్షణం వా సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయ ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ ।

(20) ఏత మేవార్థం వక్ష్యతి భగవాన్ సత్త్వశుద్ధయే కర్మ కుర్వన్నీతి “స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః” (గీ. 18-46) ఇత్యుక్త్వా సిద్ధిం ప్రాప్తస్య చ పునః జ్ఞాన నిష్ఠాం వక్ష్యతి “సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ” (గీ. 18-50, ఇత్యాదినా ।

(21) తస్మా ద్గీతాసు కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానా నోత్పత్తిర్న ర్న కర్మసముచ్చితా దితి నిశ్చితోఽర్థః । యథా చాయమర్థ స్తథా ప్రకరణతో విభజ్య తత్ర తత్ర ప్రదర్శయిష్యామః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(19) జనకాదులు తత్త్వవేత్తలు కానిచో సంతఃకరణశుద్ధికి కారణమైన నీశ్వరార్పిత కర్మము ననుష్ఠించి యంతఃకరణపరిశుద్ధిని బొందిరి. లేక నిష్కామపురస్కరముగ నీశ్వరార్పిత మగు కర్మను జేయుచు నద్దానివలన సత్త్వశుద్ధిమూలమున జ్ఞానమును బొందిరిని “కర్మణై వ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” అను శ్లోకమును వ్యాఖ్యానించవలెను.

(20) శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః” అను గీతా వాక్యముచే సంతఃకరణపరిశుద్ధికోటకుఁ గర్మలు సేయుదు రను విషయము నుపన్యసించి యట్టి యంతఃకరణపరిశుద్ధిని బొందినవానికి “సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ” అనునది మొదలుకొని జ్ఞాననిష్ఠను జెప్పఁగలడు. అనగా కోరిక లేనివాడై యీశ్వరార్పణముగ నెవఁడు కర్మల నాచ రించునో వానియందు భగవదనుగ్రహము ప్రవృద్ధమై యద్దానివలన జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతను బొంది శ్రీవణమనననిధిధ్యాసనములవలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బడసి ముక్తుఁ డగును. కాన కర్మలు చిత్త శుద్ధిధ్యారమున పూర్వమునందు చెప్పబడినరీతిని మోక్షమునకుఁ బ్రయో జనములు గాని, సాక్షాత్తు గారణములు కానేరవని మున్ముందు స్పష్టము కాఁగలదు.

(21) కాన భగవద్గీతలయందు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠామాత్రమువలననే మోక్షప్రాప్తి యగుననియు, కర్మసముచ్చితజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తి కాదనియు నిశ్చిత మగుచున్నది.

గీతాశాస్త్రము తత్త్వజ్ఞానప్రాధాన్యమున నేకవాక్యతను బొందియున్నను దత్త్వజ్ఞాన మధ్యమున గర్మము నుపపాదించెను. కాన దత్త్వజ్ఞానప్రకరణమునం దుండుటచే “ఘృతి, లింగ,

వాదాంశ్చ” అని యున్న శాంకరభాష్యము ఆకారాంతపుల్లింగముచే సమర్థిత మగుచుండగా ననేకవిధములగు విగ్రహముల ప్రాసే క్లిప్తముగ సమర్థించు వ్యాఖ్యాత లుపేక్ష్యులు.

రాఘవేంద్రవృత్తి:—పండితులు “అగతానూంశ్చ” జీవించియున్నవారినిగూర్చితలె “గతానూశ్చ” అనవుచి నాశరంతులను గూర్చి దుఃఖింపదు.

శాంకరభాష్యమ్:—

(22) తత్రైవం ధర్మసమ్మాధచేతసో మహతి శోకసాగరే నిమగ్న స్వార్జున స్వాస్య తాత్మజ్ఞానా దుద్ధరణ మపశ్య నృగవా న్వాసుదేవ స్తతోఽర్జున ముద్దిధారయిషు రాత్మజ్ఞానా యావతారయన్నహ—అశోచ్యానిత్యాది । న శోచ్యా అశోచ్యా, భీష్మద్రోణాదయ స్సన్ద్వ త్ తత్వా త్పరమార్థరూపేణ చ నిత్యత్వాత్ । తా నశోచ్యా సన్వశోచోఽనుశోచితవా నసి తే మ్రియంతే మన్నిమిత్త మహం తై ర్విసాభూతః కిం కరిష్యామి రాజ్యసుఖాదినేతి । త్వం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వాక్య, ప్రకరణ, స్థాన, సమాఖ్య” లను వట్టిమాణాంతర్గతప్రకరణ మను ప్రమాణముచే గర్భజ్ఞానసముచ్చయవాద మంగీకరింపవలయు నని శంకింపరాదు.

ఏయేప్రకరణములయం దిట్టి విషయ ముపపాదితమో యట్టి ప్రకరణములయందే విడదీసి కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మెట్లు సంభవింపనేరదో, సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రమువలననే మోక్షప్రాప్తి యను విషయమును జూపఁగలము.

(22) “ఈగీతాశాస్త్రము మూడు వట్కములుగా విభజింపఁదగినది. వట్క మనగా సారధ్యములు. మూడు వట్కములు మూడు కాండములు. ఆందు ప్రథమవట్కాత్మక ప్రథమకాండముచే ‘త్వం’ పదార్థము, ద్వితీయవట్కాత్మకద్వితీయకాండముచే ‘త’ త్వదార్థము, తృతీయవట్కాత్మకతృతీయకాండముచే ‘అసి’ పదార్థములు బోధింపఁబడుచున్నవి. తత్ప్రసంగానుప్రసంగముగఁ దత్తజ్ఞానసాధనము లా యా స్థలములయందు బోధింపఁబడెను. మొత్తము గీతాశాస్త్రము మోక్షసాధనమగు సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞానమునే బోధించుచున్నది” అని గీతాశాస్త్రార్థము నిశ్చితమై యుండ ధర్మవిషయమై కర్తవ్యాకర్తవ్యజ్ఞానసూక్ష్మజ్ఞానాహంకారమమకారములు గలిగి దాటశక్యముకాని దుఃఖసాగరమునందుఁ బ్రవేశించి క్షేపమును బొందిన యర్జునునికి నాత్మజ్ఞానమును విడనాడి మతియొక యుపాయమువలన సముద్ధరణము సంభవింపదని తలచి యతిథక్తుడును, శిష్యుడును నగు నర్జునుని శోకసాగరమునుండి యుద్ధ రింపదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని పదార్థపరిశోధనమున ప్రవర్తింపజేయుచు మొట్ట మొదట “త్వం” పదార్థమును శోధనఁ జేయుటకు “అశోచ్యా సన్వశోచస్త్వం” అను వాక్యము నుపకరించెను.

బ్ర|| 3|| శ్రీసాద లక్ష్మీవ్రసింహశాస్త్రులువారి యభిప్రాయము:—పామర లెట్లగుతామవు అను గూర్చి దుఃఖంపశోయట్లే పండితులుగ తామవుఅనుగూర్చి దుఃఖంపరు. ఇట పామరశబ్ద మధ్యాహారము. చకారము ఇవార్థకము.

నీలఁతీయము:—అర్జుననకు దేహమే యాత్మయని జ్ఞానముండుటచే దేహము నశించినచో నాత్మ నశించునని జ్ఞానము గలిగెను. ఇదియొక విధమగు మోహము. స్వధర్మమగు యుద్ధ మధర్మమని భ్రమయుట రెండవ

శాంకరభాష్యము:—

ప్రజ్ఞావతాం బుద్ధిమతాం వాదాంశ్చ వచనాని చ భాషసే । తదేత న్నాథ్యం పాండిత్యం చ విరుద్ధమాత్మని దర్శయన్మునత్ర ఇవే త్యభిప్రాయః । యస్మా ద్దతానూ న్నతప్రాణా న్నతా నగతానూ నగతప్రాణా జ్ఞాపతశ్చ నానుశోచంతి పండితా ఆత్మజ్ఞాః పఠాఽఽత్మవిషయా బుద్ధి క్షేపాం తేహి పండితాః “పాండిత్యం నిర్విద్య” (బృ. ౩-5-1) ఇతి శ్రుతేః । పరమార్థతస్తు నిత్యా నశోచ్యా ననుశోచ స్వతో మూఢోఽసీత్యభిప్రాయః ।

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవరి కజ్ఞానమో వానికే భ్రాంతి. ఎవనికి భ్రమయో వానికి బదార్థశోధనపూర్వక మగు సమ్యక్జ్ఞానము వాక్యమువలన జనించును. కాన నర్జునుడు జ్ఞానమున కధికారి యని తలచి యర్జునునిగూర్చి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిట్లు పలికెను.

ఓయర్జున ! నీవు భీష్మద్రోణపదవాచ్యులనుగూర్చి దుఃఖించుచుంటివా? భీష్మద్రోణపద లత్యైర్థముల నుద్దేశించి దుఃఖించుచుంటివా ? భీష్మద్రోణపదవాచ్యులు శ్రుతిస్మృతిశిష్టాచార పరిపాలనతత్పరులుగాన నీదేహము గణించిన నితోధికమగు దేహమునే పొందెదరు. కాన వారలు దుఃఖంపఁదగనివారలు. లేదా భీష్మద్రోణపదలత్యైర్థముల నుద్దేశించి దుఃఖించుచుంటి నందువా? అట్టి లత్యైర్థము లాత్మస్వరూపమే. కానఁ బరమార్థముగా నిత్యము. నిత్యమగు నాత్మ జననాదిషడ్భావవిక్రియాశూన్యమగుటంజేసి హననాదిక్రియాకర్మత్వము సంభవింపనేరదు. కాన నట్టి భీష్మద్రోణశబ్దలత్యైర్థముకూడ దుఃఖంపఁ దగనిదే. అట్టి భీష్మద్రోణకృపాచార్యాదుల నుద్దేశించి నీవు రజితభిన్నమునందు రజితజ్ఞానమువలె “నానిమిత్తము వీరలు మరణించు చుండిరి. ఇట్టివారఁలను విడిచి నా కీరాజ్యసుఖాదులతో నేమి ప్రయోజన” మని భ్రాంతిచే దుఃఖించుచుంటివి.

మఱియు బుద్ధిమంతులయొక్క (ప్రజ్ఞావంతులయొక్క) “ఉత్పన్నకులభరాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన ! నరకే నియతం వాసో భవతీ త్వనుశుశ్రుమ” అనునవి మొదలుగాఁ గల వాక్యములను బలుకుచుంటివి. ఎందువల ననిన ? అనాత్మజ్ఞులు బ్రతికియున్నవారలను గూర్చి నేనులేనిచో వీర లెట్లు జీవించెదరు యనియు, మృతులను గూర్చి వీరు మరణించిరే యనియు దుఃఖించెదరు. ఆత్మజ్ఞానసంపన్నులు మరణించినవారలను గూర్చి గాని, జీవించినవారలను గూర్చి విధమగు మోహము. ఈరెంటిలో మొదటిమోహమును తొలగించుటకు బ్రహ్మవిద్యామాతృభూతములగు నీ శ్లోకము మొగలు నిరుపది శ్లోకములవఱకు చెప్పుచున్నాఁడు.

“జీవాపేతం వాచ కిలేదం మిరియతే న జీవో మిరియతే” అను ఛాందోగ్యశ్రుతుక్తప్రకార ముపాధి భూతములగు దేహదులు నశించినను యాకాశమువలె యాత్మ నశించునదికాది. కాన నీ భీష్మాదు లశోచ్యులు. అట్టివీరిగూర్చి “వీరు నాకు గరువుల, వీరల నెట్లు జలపగలను,” వీరలను విడిచి యెట్లు జీవింపగలనని దుఃఖించుచుంటివి. ఈ విధముగ మాకు డ క య్యు “ప్రజ్ఞా వా వా క” తే హ ము కం తె

న త్వేవాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః ।

న చైవ న భవిష్యామ స్సర్వే వయ మతః పరమ్ ॥

॥౧౨॥

పదవిభాగము:—న-తు-ఏవ-అహం-జాతు-న-అసం-న-త్వం-న-ఇమే-జనాధిపాః-న-చ- ఏవ-న-
భవిష్యామ-సర్వే-వయం-అతః-పరమ్ । ॥౧౨॥

ప్రతిపదార్థము:—జాతు=ఓకానొకప్పుడు; అం=నేను; నాసమితి=లేననునదియు లేదు; త్వం=నీవు;
నాసీతి=లేననునదియు లేదు; ఇమే=ఈ; జనాధిపాః=భీష్మాదులు; నాసన్నితి=లేననునదియు లేదు; సర్వే=
సమస్తమయిన; వయం=మనము; అతఃపరం=ఈశరీరపతనానంతరము; నభవిష్యామ ఇతి=ఉండమనుమాటయు లేదు.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దుఃఖంపరు. నీ వటులగాక దుఃఖంపదగనివారలయందు శోచ్యత్వబుద్ధి కలిగియుంటివి. కాన
మాధ్యము, ప్రజ్ఞావంతుల వాక్యములను బలుకుటచే బాంశిత్యము నను నీవిరుద్ధధర్మాశ్రయత్వ
మును నీయం దున్మత్తునివలె బ్రకటించితివి.

పాంశిత్యము సూక్ష్మబుద్ధియే. ఆత్మజ్ఞానము కానేరదు. కాన నాయం దట్టి సూక్ష్మ
బుద్ధియు నిరుక్తమాధ్యము యుండుటయు దేమియు విరోధము లేదనెదనా ? పాంశిత్యమనగ
'పాంశిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్' ఆత్మజ్ఞానమును బొంది బాల్యావస్థచే నుండవలెను.
అనగా నాత్మజ్ఞాని మాతృస్థన్యమును వ్రావి యీనందభరితుడై యుండు బాలునివలె నుండవలె
నని బృహదారణ్యకోపనిషత్తు పాంశిత్యమును శబ్దమున కాత్మజ్ఞాన మనుయర్థమును బోధించుచు
న్నది. కాన అట్టి పాంశిత్యమును, పరమార్థముగా దుఃఖంపదగనివారల నుద్దేశించి దుఃఖించుట
వలన మాధ్యమును బ్రకటించుటచే నీవు మూఢుడవు. ॥౧౩॥

నాత్మజేరిని తెలిసికొనువారు బలికడి “పతన్తి నరకే హ్యేహం లప్తపిండోదకక్రియాః” అను మొదలగు
వాక్యములను బలుకుచుంటివి. కాన నీవు ప్రజ్ఞావంతుడవు గావు. ఏలన? పండితులగువారు తమవారి ప్రాణము
లుత్క్రమించినవో నట్టివారి దేహములనుగూర్చి దుఃఖంపరు. కనుకనే దేహముకంటె ప్రాణమే యిష్టమైన
దందురు. ఈవిషయమునే “ప్రాణోహ పితా, ప్రాణో మాతా, ప్రాణ ఆచార్యః” అను శ్లోతిగూడ జెప్ప
చున్నది. మఱియు లోకమున జీవించియున్న తల్లిదండ్రులను లెక్కనేయక నెవడు తిరస్కరించునో అట్టిపుత్రుని
“వీడు పితృహంత”యనియు, తల్లిదండ్రులు మరణించినపిమ్మట నాదేహములకు దహనాదిసంస్కారములు చేయునో
నాపుత్రుని యట్లు నిందించకుండుటయు లోక వేదప్రసిద్ధమై పాసగుచున్నది. కావున ఆత్మ చేతనమగుటంజేసి
దేహముకంటె వేరు. “ఇట ఘటము చేతనము కానందున నాత్మస్వరూపము కానేరదు” అని వ్యతిరేకముగ దృష్టాం
తము మాడనగును. మఱియు దృశ్యమగు ఘటమెట్లు చేతనము కానేరదో అట్లే దృశ్యమగు శరీరాదులు చేతనములు
కానేరవు. అట్లు లోక దేహములు చేతనములే యైనవో మరణించినవనియందుగూడ వైతన్యము గన్పట్టెడిని. గాన
దేహముకంటె ఆత్మ జేరిని పర్యవేక్షింప. కనుకనే దేహనాశముచే నాత్మనాశము నూహించెడి నీవు మూర్ఖుడవే
యగుదు నని యాశయము. ॥౧౩॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కుతస్తేఽశోచ్యాయతో నిత్యః | కథం? స త్వేన జాతు కదాచి దహం నాసం కిం త్యాస మేవాతీతేషు దేహాత్పత్తినాశేషు నిత్య ఏవాహ మాసమి త్యభిప్రాయః | తథా న త్వం నాసీః కిం త్యాసీరేవ | తథా నేమే జనాధిపా నాస స్కిం త్యాసన్నేవ | తథా నచైవ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భీష్మద్రోణాదులు పరమార్థరూపముచే నిత్యులుగాన దుఃఖంపదగనివారలని చెప్పఁ బడెను. ప్రమాణము లేమింజేసి వారు నిత్యులు కానేరరని శంకింపరాదు.

నేను, నీవు, భీష్మద్రోణాదులు పూర్వమునందు గూడ నుండినవారలమే. అనగా భావ కార్యమును గూర్చి యాకార్యప్రాగభావము కారణము. ఎట్లనిన? ఘటమునుగూర్చి ఘట ప్రాగభావము గారణము. అనగా ఘటోత్పత్తికి పూర్వమునందు ఘటము లేనందున ఘటాభావ

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౧౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“స్వధర్మ మపి చావేత్స్య” అను శ్లోకము మొదలుకొని యెనిమిది శ్లోకములచే “ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భావనే” అనుదానివలన నిరూపింపఁబడిన యర్థునుని మోహద్వయమును నిరాకరించును గానఁదత్పూర్వగ్రంథముగు ‘సత్వేవాహం’ అను శ్లోకము మొదలుకొని యిరువదియొక్క శ్లోకములచే “అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం” అను శ్లోకమును వివరించుచున్నాడు.

స్థూలశరీరముకంటె యాత్మ వేఱని తెల్పుటకు నీశ్లోకమున నాత్మకు నిత్యత్వమును సాధించుచున్నాడు. ఇట “కు” అనుకట్ట మాత్మకు దేవేదికత్వరీతమును సూచించును. నేనొకానొకప్పుడును లేననునది లేదు. అట్లే నీవును; అట్లే వీరూను. కాన మనప్రాగభావమును జెప్పుటకు వీలుపడదు. ఇక ఘటాదిప్రాగభావములకు మనము ప్రతి యోగులము కాము. అట్లే మన మీదైన నొకానొకప్పుడును నుండ మనునదియును లేదు. (ఈపైన నెప్పుడును నుండుము) కాన మనవివాశమును జెప్పుటకు వీలుపడదు. ఇక ఘటాదిధ్వంసములకు మనము ప్రతియోగులము కాము కాన నిత్యత్వసాధక మగు ప్రాగభావాప్రతియోగిత్వ ధ్వంసాప్రతియోగిత్వము లాత్మయం దుండుటచే నాత్మ త్రికాలాభ్యాధ్యమనయుఁ, గనుక నే యనిత్యమగు శరీరాదులకంటె వేరనియు సిద్ధించిన దని యర్థము.

శరీరక రానందీయము:—“అశోచ్యాన్” అనుశ్లోకముచే భీష్మాదివిషయకముగు సశోచ్యత్వమును ప్రతిపా దించుటవలన భీష్మాదిపదలక్ష్యార్థముగు నాత్మ దేహేంద్రియాదులకంటె వేఱనియు, నిత్యమనియు సూచింపబడెను. ఈయర్థమును చెల్లినకొనని యర్థునునీ యర్థముల సహేతుకముగ నుపదేశించుటకు శ్రీకృష్ణభగవానుడు సంతృప్తి చెను. అందుకు “అజము (పుట్టువులేనది) కాన “అత్మ నిత్యము” అని యందమన్నఁ బుట్టువులేని తుచ్ఛములగు శశవిషాణా దులుగూడ నిత్యములు కావలసినవచ్చును. కాన శశవిషాణాదివ్యావృత్తికై “భావము, యజము నగునది నిత్యము” అని చెప్పఁదగును. అట్లైన శశవిషాణాదు అజము లైనను నప్రసిద్ధము లగుటచే భావములు కావుగాన నిత్యములు కాకాలవు. కావున భావము, అజము నగునది నిత్యమని చెప్పఁదగును. మతియుఁ గాలత్రయమునందును నేది యుండువో యది భావమునిత్యము నగును. ఏది యేకాలమునందైన నుండవో (కాలత్రయవ్యభిచారియో) యది భావము (నత్తు) కాదు. ఏదీయు నిత్యము. కాన నాత్మకు కాలత్రయసత్త్వమును నిరూపించి తద్వారా సనిత్య దేహేంద్రియాదులకంటె వేఱగుటను, నిత్యత్వమును సూచించుటను, త్వంపదార్థముగు జీవునకు నిశ్చయసాంసాగ

కాంకరభావ్యమః—

న భవిష్యామః, కింతు భవిష్యామ ఏవ । సర్వే వయ మతోఽస్మా ద్దేహవినాశా త్పర ముత్తర కాలేఽపి త్రిష్యసి కాలేషు సిత్యా ఆత్మస్వరూపేణ త్యర్థః । దేహభేదానువృత్త్యా బహువచనం నాత్మభేదాభిప్రాయేణ ।

||౧౨||

కాంకరభావ్యత్వబోధినిః—

ముందును. అట్టి ఘటాభావము “పాక్” ఘటోత్పత్తికి పూర్వమునం దుండును. కాన నది ఘట పాగభావ మనబడును. ఇదేతీరున సత్రిభావకార్యోత్పత్తికి పూర్వమునందు ఆయాకార్యముల పాగభావ ముండును. అనగా పూర్వమునందు లేని భావకార్యమే పుట్టు నని యాశయము. అట్టి భావకార్యమును గూర్చి ఆయాభావకార్యపాగభావము కారణమని తాత్పర్యము. నర

దుఃఖనివృత్తిద్వారమున నిత్యము, నిరతిశయము, నఖండము నగు నా నందముపొందించుటకును, అట్లే తత్పదార్థముగ పరమాత్మకుఁ పరోక్షత్వ, లరిచ్చినత్వరూపాధనివృత్తిద్వారా అ ద్వితీయాఖండరూపకత్వము సిద్ధించుటకును తత్వం పదార్థబోధనను, బోధించిన నా రెంటికి నైక్యము జెప్పుటకు నీశ్లోకము నుపకరిమించుచున్నాఁడు.

“అహం” తత్పదార్థముగ నర్వజ్ఞుఁడు, నర్వజ్ఞునికై సంకలితుఁడు నగు పరమేశ్వరుఁడు (నేను) యొకానొకపుడును లేడ (న) నునది లేదు. ఏలన? “జన్మాద్యన్యాయతః” (బృ. 1-1-2) ‘యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే’ ‘యతోజాతాని భువనాని విశ్వా’ ‘స ఈక్షత లోకాన్ము సృజా ఇతి । స ఇమాంట్లోకా నసృజత’ ఇత్యాది శ్రుతు లచే నావల్లనే జగదుత్పత్తియు, అట్లే ‘యేన జాతాని జీవంతి’ ‘వ్యక్తావ్యక్తంధరతే విశ్వ మిశః’ ‘స దాధార పృథివీం ద్యా మతేమాం’ ‘భీషేఽస్మాద్వాతః పవతే,’ ‘ఇతరేణితు జీవంతి యస్మిన్నేతా పుషాశ్చితా । తస్మిం ఱ్లోకాశ్చితా సృశ్వే’ ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులచే నావల్లనే జగత్పత్తియు, అట్లే య త్ప్రియ స్తభిసంవిశంతి. తథాక్షరా ద్వివిధా స్సోమ్య! భావాః పృజాయంతే తత్ర చైవాపియన్తి, యస్మిన్నేతే) సంహర త్యేష దేవః’ ఇత్యాది శ్రుతులచే నావల్లనే జగల్లయము కూర్చుండునగుచున్నది. నిరుక్తశ్రుతిబలముచే జగత్సృష్ట్యాదులు మదేకకర్తృకముల నియు అసృష్ట్యాదు లెన్నిమాదులు పొందించినను వానికి నేనే గర్తననియు, సద్ధిష్టాతై యెప్పుడు నుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లునుటచే మేఘ, తదాగమన, స్థితి, నిర్గమనముల కాధారముగ నాకాశమువలె పరిపంచ, తదుత్పత్త్యాదులకు సద్ధిష్టానము, తత్పదార్థము నగు పరమాత్మ, స్వరూపతః నిష్ఫలమగుటచేతను, నిష్క్రియమగుటచేతను బ్రపంచ, తద్గర్భ, తత్కర్మరూపేణసంబంధరహితుఁడనియు, తద్భిన్నుఁడనియు, నిర్భుండుఁడనియు నూనితమయ్యెను.

స్వతంత్రుఁడగు పరమేశ్వరునకుఁ గాలత్రయసంభావముండుఁగాక, మద్యుండునగు నాకు నిత్యత్వమెట్లు సిద్ధిచును? అను నాశంకమీఁద ‘త్వం’ అని చెప్పుచున్నాఁడు. త్వంపదవిశిష్టభూతుఁడవున నీ వొకానొకపుడును లేవనునది లేదు. జాగ్రదవస్థయందున్న నీకు స్వప్నసంబంధము, స్వప్నానందయందున్న నీకు కుషుప్తసంబంధము, కుషుప్తవస్థయందున్న నీకు జాగ్రదవస్థాసంబంధ మెట్లు కలదో, అట్లే గతదేహమునందున్న నీకు నీ దేహసంబంధము, ఈ దేహముందున్న నీకు భావిదేహసంబంధమును కలదు. అట్లు కానివా కర్మకైచిక్కిముఁచే బ్రాప్తింపు నీ కుఖదుఃఖజైచిక్కియు నీయందు కనబడకపోయెడిది, మఱియుఁ గృతముల్లగు సుకృతదుష్కృతకర్మల ఫలము ననుభవింపకపోవుటయు, అకృతములగు కుకృత దుష్కృతకర్మల ఫలము ననుభవింపుటయు సంభవించెడిది, “యత్కర్మ కరుతే తదభిసంపద్యతే” అనియు, ‘జన్మాంతరకృతం కర్మ భుంజతే జన్మబోధునా’ ఇత్యాది పూర్వ జన్మకృతకర్మఫల మవశ్యభోక్తవ్యమని చెప్పెడి శ్రుతిస్మృతులకు విరోధము సంభవించెడిది. ఈ ప్రాప్తిస్థానం కర్మణ

కాంక్షరభావ్యత్వబోధిని:—

విమాణసౌగంధ్యము లేమింజేసి నరవిమాణము పుట్టిన ట్లాత్మ పూర్వకాలమునం దెల్లపును నుండుటచే నద్ధానిసౌగంధ్యము సంభవింపనేరనందున నెన్నిదేహముల కుత్పత్తి వినాశములు సంభవించినను యాత్మ జనించునది కాదు.

ఇకముందు (నీదేహవినిశాసంతరమున) మనమందరము జన్మించువారలము కాము, భూతభవిష్యద్గర్త మానకాలములు మూడింటియందును నుండువారలమే. అనగా నీస్థోపపూర్వ్యా పైస్థ యత్కించేవా కర్మోత్థయం. తస్మాత్లోకా త్పునకే త్వస్మై లోకాయ కర్మభేః” అను శ్రుతిచే పూర్వకృత మగు కర్మను నీ జన్మమున దేహి యనుభవించునని చెప్పుటయే కాక యీ జన్మయందు జేసిన కర్మమును బావి జన్మయందు దనుభవించునని చెప్పవచ్చును. కాన బాగ్యిదాద్యవస్థలయందువలె గతదేహములందును, వర్తమాన దేహములందును, భావిదేహములయందును నీ సత్త్వము నొప్పుకొనవలయును. ఇట్లుంటున్న త్వం పదలక్ష్యాగ్రమగు నాత్మ యనిత్యదేహదులకంటె వేరనియు, నిత్యమనియు సూచింపబడెను.

“ఈరాజు లూకానొకప్పుడును లేరనునదిలేదు” త్వం పదలక్ష్యాగ్రావిశేషులుగాన నీరాజులుగూడ కాల త్రియమునందు కలరు. నే నెట్లో యట్లే వీరును నిత్యసిద్ధ సత్త్వభావులని యర్థము.

ఇటు “జనాధిపాః” అను బహువచనము వారల యవిద్యావృత్తిభేదసూచనపరము. కాని అత్మభేదముండుటకు బ్రమాణములేదుగాన నాత్మభేదమును జెప్పునదికాదు.

అత్మత్వమును విచారించుచో బ్రత్యక్షుని ప్రమాణములకు విరోధము వాటిల్లునుగాన నాత్మైక్యమును జెప్పుటకు వీలుపడదు. ఎట్లన

“నేను” అనేడి జ్ఞానము వేఱు వేఱుగ ప్రతిదేహమందును ప్రత్యక్షముగ కనపట్టుచున్నందున నిట్టి ‘అహం ప్రత్యయ భేదము’ గాదు ప్రతిదేహమందును నాత్మ వేరు’ అను యనుభవముచే నాత్మ ప్రతిదేహమందును వేఱు. అట్లు కాక యాత్మయొక్కటియే యన్నచో ‘నేను, వీడు’ అను వ్యవహారము లొపించెడిని. కాన నాత్మ అనేకము అనుటకు బ్రత్యక్షము ప్రమాణము. మఱియు నిట్టి యాత్మభేదము నొప్పనిచో ‘నేను, వీడు’ అను వ్యవహారము నుటొకవిధమున సిద్ధింపనందున నర్థాపత్తి ప్రమాణముచే గూడ నాత్మభేదము సిద్ధించుచున్నది.

శరీరము అనేకములు గాన గవాదులవలె వానియందుండు నాత్మలనేకము, లేక, ప్రతిశరీరమందును ‘నేను, నేను’ అనేడి జ్ఞానము వేఱువేఱుగ నుండుటచే నాత్మ ప్రతిశరీరమందును వేఱుగ నుండును. లేక ప్రతివ్యక్తి జ్ఞానము వేఱువేఱుగ నుండుటచే ఘటాదులవలె నాత్మలు వేఱు అను యనుమానప్రమాణముచేగూడ నాత్మభేదము సిద్ధించుచున్నది.

“అదితి, ద్వేవా, గంధర్వా, మనుష్యాః, పితౄ, ౨సురాః” “దేవ, దానవ, గంధర్వా, యక్ష, రాక్షస, కిన్నరాః” అను శ్రుతి పురాణవచనములగూడ నాత్మభేదమునే బోధించుచున్నవి.

మఱియు నాత్మైకత్వమునే యంగీకరించిన సర్వదేహములయందుండు నాత్మ యొక్కటియేగాన నొకడు దుఃఖించినను, సుఖించినను నందరు దుఃఖించుటయు, సుఖించుటయు సంభవించెడిని. అట్లే దేవాది సర్వదేహములయందుండు నాత్మ యొక్కటియేగాన దేవతలు సర్వజ్ఞు లగుటంజేసి మనముగూడ సర్వజ్ఞులము కావలసి వచ్చును. అందుచే విధినిషేధకాస్త్రములగూడ వ్యర్థము లయ్యెడిని. ఒక్కడు బద్ధుడైనచో నందఱుము బద్ధులము కావలయును. అట్లే యొక్కడు ముక్తుడైనచో నందఱును మోక్షము సంభవించెడిని. కాన బ్రమాణసిద్ధ మగు నాత్మైకత్వమును నీవుగూడ నొప్పుకొనవలయునందువేమో అట్లు కానేరదు ఏలన ?

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

ర్థమువలన నాత్మ కజన్యత్వము సిద్ధించుచున్నది. అట్టి యజన్యత్వ మాత్మకు నిత్యత్వసాధకము. అని యెట్లునిన ? ఆత్మ యుత్పత్తి తేని భావపదార్థమగుటచే నిత్యము. ఇందులకు వ్యతిరేకదృష్టాంతము “ఘటము జన్యభావపదార్థ మగుటచేత నశత్యము” అని యనుమానప్రమాణమువలన పరమార్థ మగు నాత్మస్వరూపు లగుటచే భీష్మద్రోణాదులు నిత్యులని సిద్ధించుచున్నది.

గీతలయం దంతటను నాత్మయాథాత్మ్యము జెప్పఁబడుచుండుటచే “న త్వే వాహం” “దేహీనోఽస్మిక” “మాతాప్సర్వాస్తు” “యంహి న వ్యధయంత్యేతే” అను నీనాల్గుశ్లోకములు మాత్ర మే నాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశకము లను కొందఱి వాక్యములు విశ్వసింపరాదు.

కామారావస్థయం దున్నవానికి శైశవభావిజన్యమగు “నేను శిశువును” అను జ్ఞానముండక “నేను గుమారుఁడను” అను జ్ఞానమే యుండును. ఇట్లే యౌవనావస్థయందును, వార్ధకమునందును యహంప్రత్యయభేదము తత్తదవస్థానుసారము వేరువేరుగ నుండును. అట్లుగుటచే నొకనికే తత్తదవస్థలయందు “నేను శిశువును, కుమారుఁడను, యువకుడను, వృద్ధుడను” అను యహంప్రత్యయము వేరువేరుగ నున్నను, తా ననేకము కాక యొక్కడే యగుచుండెను. కావున “అహంప్రత్యయభేద మున్న ప్రతిదేహమున నాత్మభేద ముండు” నను వ్యాప్తి నిరుక్త ఫలమునఁ గన్పట్టుటలేదు. కాన నహంప్రత్యయభేద మున్నను శైశవాద్యవస్థలు కలదియు, నహంప్రత్యయార్థము నగు యాత్మకు భేదము కన్పట్టుటలేదు. కనుకనే యాత్మానేత్యసిద్ధికిఁ బ్రత్యక్షము ప్రమాణము కాదు.

“విశేషణము భిన్నమైనచో విశిష్టముగూడ భిన్నమే యగును” అను వ్యాయము ననుసరించి విశేషణములగు శైశవాద్యవస్థల భేదముచేఁ దద్విప్లవమగు నాత్మలగూడ వేఱని చెప్పఁబడును ననుకతము. ఏలన ? శైశవాద్యవస్థాభేదకృతమగు నీభేదమును శిశుత్వాద్యభిమానముగల యహంకారమునకుఁ జెప్పిన యుపపన్న మగుచుండ నిత్యమగు నాత్మ కాపాదించుట యసంగతము.

ఒకనిచే ననుభూతమగు దానిని మఱియొకఁడు స్మరింపకపోవుటయు, తా ననుభవించినదానిని తా నే స్మరించుటయు ననుభవసిద్ధము. అందుచే నాత్మ యవస్థాభేదముచే ననేక మన్నచో “బాల్యమునందు నేను గందుకముచే కీర్తిించితిని” అని వృద్ధుఁడు స్మరింపకపోయెడిని. కానఁ ప్రత్యయ(జ్ఞాన)భేద మున్నను ప్రత్యయార్థము వేఱగు నను ప్రత్యక్షప్రమాణమువలన నాత్మభేదము సిద్ధింపదు.

స్థూల, సూక్ష్మ, కారణదేహములు, అట్లే జాగ్రత్స్వప్నజేహములు వేరైనను నహంప్రత్యయార్థ మగు యాత్మకు భేదము లేదు. కాన “శరీరములు భిన్నములుగాన యాత్మ అనేకము” అను యనుమానప్రమాణముగూడ యాత్మానేకత్యసాధకము కాదు.

ఎట్లు స్థూలసూక్ష్మ కారణదేహభేదములచే నొక్కటియగు యాత్మయొక్కభాగము వేరువేరుగ నుండెనో యట్లే దేవాదిదేహభేదముచేఁగూడ యాత్మయొక్క భాగము వేరు వేరుగ నుండును. కనుకనే దేవాదిదేహములు భాగాయతనములుగాని యాత్మభేదద్యోతికములుగావు. ఆ దేహములయందే రూపలేజస్వభావముల భేద మగుపడుచున్నది. కాని చేతనభేద మగుపడనందున యాత్మవిషయకమగు ‘నేను’ అను జ్ఞాన మెప్పుడును యొకవిధముగనే యుండును. కనుక “అదితి ద్వేవా గంధర్వాః” అను శ్రుతి శరీరభేదప్రతిపాదనపరమేగాని యాత్మభేదమును జెప్పునది కాదు.

ఒక శరీరమునందే యవయవభేదము నాశ్రయించి శిరస్సు, హస్తము, పాదము అనెడి భృతహార మెట్లు కలుగుచున్నదో యట్లే యాత్మ యొక్కటియైనన శరీరభేదము నాశ్రయించి నీవు, నేను అనియు, దేవతలు, భావ

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్” (బృ. అ2 పా3 సూ16 అధి:0) అను న్యాయానుసారము జన్మవినాశము లుపాధిభూతిశరీరనివృత్తము లనియు, నిరుపాధికమగుటచే నాత్మకు జన్మవినాశములు సంభవింపవనియు గ్రహింపవలెను.

దేహోత్పత్తివినాశములవలన గలుగు జన్మవినాశము లాత్మకు లేకున్నను మహాసర్గమహాప్రళయములయందు “యథాఽగ్నే ర్విస్ఫులింగాః” అగ్నివలన మిణుగురులు బయలు వెడలిన చందమున స్పృష్టినయమున పరమాత్మస్వరూపమునుండి జీవులు బయలు వెడలెనరను. శ్రుత్వనుసారము జీవులకు జన్మవినాశము లెందులకు సంభవింపవు? అని శంకింపరాదు.

వులు అనియు వ్యవహారము కలుగుచున్నది. కాని యాత్మభేదము ననుసరించి కాదు. కనుక “దేవదానవ” అనునది మొదలు గాగల పురాణవచనములగుండ నాత్మభేదమును బోధింపనేరవు.

ఇట్లే “నీవు, నేను” అను వ్యవహారము శరీరభేదము నాశ్రయించి యుపపన్న మగుటచే నేతాదృశవ్యవహారాన్యథానుపపత్తి సంభవింపవలెనను నాత్మానేకత్వసాధనమున నర్థాపత్తియుఁ బ్రమాణము కాదు.

పుణ్యపాపములవలన సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తింపవలెను. అవి యనేకములు. అట్టి పుణ్యపాపములకుఁ గర్మకారణము. “యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే, యథాకారీ యథా చారీ తథా భవతి” అను శ్రుతులచే తత్తత్కర్మలు, తత్తత్కర్మఫలభోక్తలు ననేకవిధములని బోధింపబడుటవలన కర్మజైచిత్ర్యముచేసుఖదుఃఖాదిజైచిత్ర్యముపపన్న మగుచుండ—“అతైత్రికత్వము నొప్పిన నొకఁడు దుఃఖించిన నందఱు దుఃఖింపవలయు ననియు, నొకఁడు సుఖించిన నందఱు సుఖింపవలయు” ననియు నాపత్తి సంభవింపదు.

అంతటను నాత్మయే స్వయముగఁ దత్తదుష్టల ననుసరించి విషయములను చెలిసికొనును. దేహము అనేకములు గాన దేహములయందుండు బుద్ధులగుండ ననేకమగును. దానివలన బుద్ధివృత్తి యగు జ్ఞానముకూడ బ్రతిదేహమునందును నేటువేటుగ నుండును. అజ్ఞానము చతురిందిమియవలె స్వసంబద్ధ మగు విషయమునుమాత్రమే భాసింపజేయును. పరిచ్ఛిన్న మగుటచే సర్వపదార్థసంబంధము నాబుద్ధివృత్తికి సంభవింపదు. కాన నొకఁడు సర్వజ్ఞుడైన నందఱకు సర్వజ్ఞత్వము ప్రాప్తింపదు. ఎట్లన? శబ్దోత్పత్తి కారణమును, విభువు నగు నాకాశమునకు నంతటను భేర్యాదులతో సంయోగ మున్నను నెచ్చట భేరి దండముచే కొట్టబడునో యచ్చటనే శబ్దము పుట్టుచున్నది. కాని భేర్యాదు లన్న పరిపూర్ణమునందు శబ్దము పుట్టుటలేదు. అట్లే యాత్మ పరిపూర్ణమైనను, ఏకమైనను ఏదేహమునందు బుద్ధివృత్తికిఁ పదార్థసంబంధ ముండునో యక్కడనే (అదేహవచ్ఛేదముగ) జ్ఞానము కలుగునుకాని మఱియొక స్థలమున (ఇతరదేహవచ్ఛేదముగ) కలుగనేరదు. కనుకనే బుద్ధివృత్తు అనేకము లగుటచే వ్యాపకములు కావు. కాన “యతైత్రికత్వ మొప్పిన నొకఁడు సర్వజ్ఞుఁ డగుచో నందఱు సర్వజ్ఞులు కావలె” నను నాపత్తియు సంభవింపదు.

కనుక నే కించిద్జ్ఞాతకుఁ బ్రవృత్తి నివృత్తి హేతువులు కాన విధినిషేధకాస్త్రముల కానర్థక్యము సంభవింపదు.

ప్రాణులకు సర్వజ్ఞత్వము లేదని చెప్పటచే “తవ్యో యో దేవానాం ప్రత్యబుద్ధ్యత స ఏవ తదభవత్తద్గర్భజాం తథా మనుష్యాణాం” అను శ్రుతి ననుసరించి నేదాంతశ్రవణజన్మజ్ఞానముచే బ్రత్యగభిన్న మగు పరమాత్మను దేవఋషిమనుష్యులలో నెకడు తెలిసికొనునో వాడె ముక్తుఁ డగును. అందువలననే యాత్మ యొక్కమైనను “జ్ఞానా దేవత కైవల్యం” అను నియమశ్రవణమున నాత్మజ్ఞానముచేతనే ముక్తు డగును. కనుకనే “అతైత్రిక్యము నొప్పినచో, నొకఁడు ముక్తుఁ డైనను, బద్ధుడైనను నందఱు ముక్తులుగాని, బద్ధులుగాని కావలె” నను నాపత్తియు సంభవింపదు.

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“నాత్మాఽస్మృతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః” (బృ. అ2, పా3, సూ17, అధి11) అను న్యాయమున మూఁడుకాలములయందు దవ్యభిచారిగనున్న యాత్మకు జన్మవినాశములు సంభవింప నేరవు.

“యావద్వికారం తు విభాగో లోకవత్” (బృ. అ2, పా3, సూ7, అధి1) అనున్యాయమున నాత్మభిన్నమగుటచే వికారిత్వ మూహింపబడుననియు, “నేమే జనాధిపాః” (గీ. 2-12) అను బహువచనముచే నాత్మలకు భిన్నత్వ మూహింపబడుననియు శంకింపరాదు.

మఱియు నాత్మలు పూర్ణములు, ననేకములని చెప్పు నీపక్షమునందే యీ దోషములన్నియు సంభవించును. ఏలన? సర్వవ్యాపకములు, ననేకములు నగు నాత్మలు పరస్పరము పరస్పరమనోబుద్ధ్యామలతో నన్ని దేహములయందుఁ గలసికొనుటచే నొకఁడు దుఃఖించిన నందరు దుఃఖించుటయు, నొకఁడు శుభించిన నందరు శుభించుటయు, నొకఁడు బద్ధుఁడైన నందరు బద్ధులగుటయు, నొకఁడు ముక్తుఁడైన నందరు ముక్తులగుటయు సంభవించును. ఇదియు నుం గాక “ఏదేవంస్తు వితరంస్తుపులకంబై వేరుగ నుండునో ఆయా వస్తువు పరిచ్ఛిన్న మవబడును” అను న్యాయముచే నాత్మలనేకమైనచో వానికి నితరభేదము పొందెను. గాన నాత్మలన్నియుఁ బరిచ్ఛిన్నము లగుటచే వానికిఁ బూర్ణత్వ మెట్లు పొనును. పూర్ణత్వమే యున్నచో ననేకత్వ మెట్లు నమరూపము. పరస్పరవిరుద్ధములగు నీ రెంటికి నాత్మలయందు సమావేశమును బ్రహ్మకూడ నిర్వహింపఁజాలడు. కాన నాత్మైకత్వ మవశ్యంగీకార్యము.

“అకాశవత్స్వగత శ్చ నిత్యః, ఏక స్తథా సర్వభూతాంతరాత్మా, ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢః, ఏక స్సన్ బహుధా విచచార, ఏక ఏవ హి భూతాత్మా, నిరతేక్ష ఏక ఏవ, సాక్షీ ఏకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం, ఆశరీరం శరీరే వ్యవసవే వ్యవస్థితమ్ | మహంతం విభు మాత్మానం మత్వా భీతో న శోచతి” ఇత్యాద్యాత్మైకత్వనిత్యత్వపూర్ణత్వ బోధకశ్శ్లోకులచేతను, “నిత్యస్సర్వ గతస్థానిః, నిత్యస్సర్వగతో వ్యాత్మా మాటస్థో దోషవర్జితః | ఏక స్సన్నిభ్యతే భ్రాంత్యా మాయయా న స్వరూపతః” ఇత్యాది స్మృతులచేతను ఘటాదులయందున్న యాకాశమువలె సర్వ శరీరములందున్న యాత్మ పూర్ణుడగుటచే నొక్కఁడేయని నిర్ణయింపఁబడినందున “పూర్ణములు కాకపోయినను నాత్మలు పరిచ్ఛిన్నములు ననేకములు చిద్రూపములు అను పక్షముగూడ నిరస్తమైనది.

మఱియు నాత్మ యంశరహితమగుటవలనను, సర్వప్రకాశ మగుటచేతను, సర్వసాక్షి యగుటచేతను, యంతటను యహం ప్రత్యయార్థమగుటచేతను, ఇంకను యిట్టి యనేక యుక్తులచే నాత్మ పరిపూర్ణమని నిశ్చయింపఁబడుచున్నందున నాత్మ పూర్వోపదర్శితశ్రుతి స్మృతియుక్తి ప్రామాణ్యముచే నొక్కటనియే సిద్ధాంతము.

ఏ కారణముచే నేను, నీవు, వీరును భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందు దోశానొకప్పుడును నుండరును నదియు లేదో (అనగా కాలత్రయమందును) యా కారణముచే బ్రహ్మం చ తదభిమాన్యాది సర్వదృశ్యకలప నాధిష్ఠానము, సంగరహితము, నిష్క్రియము, అనంతము నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్త సత్యజ్ఞానందాద్వయరూపమగు బ్రహ్మమే యైయున్నాము. “భోక్తా భోజ్యం ప్రేరితారం చ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం త్రివిధం బ్రహ్మ ఏతత్, బ్రహ్మైవేదం సర్వం, ఆను శ్శ్లోకుల ననుసరించినన్నను, నిన్నును, వీరిల నందరను గూడ బ్రహ్మముగాఁ దెలిసికొనుమని ఆర్థము.

పరమార్థప్రసా:— శోక వసునది జీవనిమిత్తకమా? శరీర నిమిత్తకమా? జీవులు నిత్యులగుటచే జీవనిమిత్తకము శోక మనుట పిలువబడును. శరీరనిమిత్తకమందమా? అదియు సంభవింపనేరదు, ఎదుట నిద్రించుచున్న వానివలె శరీరము చూడబడుచుండుటచే శరీరనిమిత్తకమగు మోహమూ సంభవము కాదు. అని శంకించుకుని యశో

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

అష్టభేదాభిప్రాయముచే నీబహువచనము ప్రయుక్తము కాదు. మతే మనిన? ఉపాధుల భేదము ననుసరించియే “నేమే జనాధిపాః” “వయం” అనుచోట్ల బహువచనము ప్రయుక్తము కాన బహువచనమువలన నాత్మ భేదము సిద్ధింపనేరదు. ||౧౨||

చ్యుత్వమునకు హేతువును జెప్పుచున్నాడు. ఏరీతిగ నీశ్వరుడవగు నేను ఒకానొక సమయమున స్వేచ్ఛచే శరీరమును ధరించినను అట్టి శరీరము తిరోభావమును బొందినను, అవిర్భావమును బొందినను, అనాది సిద్ధుడ నగుటచే నొకా నొకప్పుడును లేననునదిలేదు. అదేతీరున నేను, నాయంశమగుటంజేసి నీవు ఈ రాజులును ముందును వుండువారలమే. అనగాభిక్తాలాభాధ్యుల మగుటంజేసి నిత్యము. కాన నీవు భీష్మదుఃశనుగూర్చి దుఃఖింపదగదని యాశయము.

జీవస్వరూపనిరూపణప్రసంగమున గమనాగమనరహితం బగు నీశ్వరునకు “అహం” అనుపదముచే బ్రసక్తి యెట్లు సంభవించును? అనిన పరమార్థతః విచారించిన జీవుడును యాత్మరాంశ యగుటంజేసి నిత్యుడు, అనాది యని చెలిసికొని పండితులు శోకింపరని చెప్పుట కిచట జీవస్వరూపనిరూపణప్రస్తావమునందు “అహం” అను పదముచే నీశ్వరుడు గ్రహింపబడినను.

నీలకంఠీయము:— “శరీరముకంటె నాత్మ వేరైనను, యెట్లు పట్టుపురుగు తనచుట్టు అవరక మైయున్న పట్టుకాయ నశించినచో నదియు నశించునో, యట్లే యాత్మగూడ నశించదా? యను నాశంకమీద నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. “నీవు, నేను, వీరు నందరము గూడ నాద్యంతకూన్యలము” అని యర్థము. “ఒకానొకప్పుడును నేను లేననునది లేదు.” అనగా—యెల్లప్పుడు యుంటిని. అట్లే నీవును లేవనునది లేదు. అనగా—యెల్లప్పుడును యుంటివి. ఈరాజులును, (ఇది ఉపలక్షణవాక్యము) ఈసమస్త జంతుజాలము లేదనునది లేదు. అనగా ఎల్లప్పుడును కలదు అనియే తదర్థగీతాపదములను సమన్వయింపదగను. అనాదులముగనుకను, అసంతులముగనుకను ఇక ముందుగూడ మన మందరము నుండమనునదియు లేదు. అనగా మన మందరము నెల్లప్పుడు నుందుము. అని యాగీతోత్తరార్థమును సమన్వయింపదగను.

ఒకానొకశరీరమునందు యక్షుడు (బ్రహ్మరక్షస్సు) ప్రవేశించినపు డాశరీరమును బాధించినచో నాబ్రహ్మ రక్షస్సు కాదేహమునం దభిమాన ముండుటచే నది బాధనొందును. కాని యాదేహపతి కాదేహమునం దభిమా నము లేకపోవుటచే నతడు బాధనొందుటలేదు. ఇది లోకానుభవసిద్ధము. వైయసుభవమును బట్టి దేహ నూత్న కంటె వేరైనను దేహము బాధింపబడిననాదేహమునందున్న యభిమానమాత్రముచే నాదేహాక్రమితుగు యాత్మకు గూడ నాబాధ సంభవించుచున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. కాన “దేహముకంటె నాత్మ వేరైనచో నాదేహము పీడింపబడినచో నాదేహపతి యెట్లు పీడింపబడును?” అను ప్రశ్నమున కవకాశము లేదు.

మఱియు, కృతహానాకృతాభ్యాగమప్రసంగముఁ (చేసిన కర్మయొక్క ఫలము ననుభవించకపోవుటయు, చేయనికర్మయొక్క ఫలము ననుభవించుటయు) సంభవించుటచే పురాకృతకర్మ లేకుండగ జీవించుటయే సంభ వించునందు. కనుకనే యెట్లు మనజీవము పాపాదిక్రియాపూర్వకమో యట్లే స్థావరములగు వృక్షాదుల జీవనము గూడ జీవితాత్మము కలదిగాన పూర్వకర్మపూర్వకమే యగుచున్నది. అందువలన వృక్షాదిస్థావరములకుఁగూడ పాపాకర్మ మున్నదని యూహింపదగను. అట్టి పూర్వకర్మ యనేకవిధములుగా నుండునుగాన దానింబట్టి నుభయభిముఖుఁగూడ వనేకవిధములుగ నుండును. యెట్లన? తమూరి ఘటము పుట్టుట కనుకూలముగు క్రియ నారం భించినచో నాక్రియానుసారముగ ఘటమే పుట్టుచున్నది. అట్లే మూకుడు పుట్టుట కనుకూలముగు క్రియ నారం భించినచో నాక్రియానుసారముగ మూకుడు పుట్టుచున్నది. కాన క్రియాపరిచక్రియమునుబట్టి కార్యపరిచక్రియమునుభవ

దేహినోఽస్మి న్యథా దేహే కామారం యావనం జరా ।

తథా దేహంతరస్యాప్తి ర్ధీర స్తత్ర స ముహ్యతి ॥

॥౧౩॥

పదవిభాగము;— దేహినః=అస్మిన్--యథా--దేహే-- కామారం--యావనం-- జరా--తథా--
దేహంతరస్యాప్తిః--ధీరః--తత్ర--స--ముహ్యతి ॥ ౧౩॥

ప్రతిపదార్థము:— దేహినః=దేహనః(ఽంధముగల కీవునకు; అస్మిన్=ఈ; దేహే=దేహమునందు
కామారం=బాల్యావస్థయు; యావనం=మధ్యమావస్థయు; జరా=వార్ధక్యావస్థయు; యథా=ఎట్లు; దృశ్యస్తే=(ఈప
దమధ్యాహార్యము) చూడబడుచున్నవో; తథా=అప్రకారముననే; దేహంతరస్యాప్తిః=మరియొకదేహము ప్రాప్తియ
చున్నది; ధీరః=ధీరుడు; తత్ర=అట్టివిషయమున; సముహ్యతి=మోహపడడు. ॥౧౩॥

కాంక్షరభావ్యమ:—

తత్ర కథ మివ నిత్య- ఆత్మేతి దృష్టాంతమాహ— దేహిన ఇతి । దేహోఽస్యాస్తీతి
దేహే తస్య దేహినో దేహవ దాత్మనోఽస్మిన్వర్తమానే దేహే యథా యేన ప్రకారేణ
కామారం కమారభావో బాల్యావస్థా, యావనం యూనో భావో మధ్యమావస్థా, జరా

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

భీష్మద్రోణాదులు పారమార్థికరూపముచే నిత్యులు. కాన శోచింపదగనివార లని
పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడెను. పూర్వదేహమును విడచి దేహంతరమును బొందుచున్న
సిద్ధము. అట్లే పూర్వకర్మజై చిత్త్యమునుబట్టి సుఖదుఃఖజై చిత్త్యము నూహింపదగును. అట్లే తత్కాలమున
బుట్టిన గోత్రమునకు సైన్యపానమునందు ప్రవృత్తియు, జంతుమాత్రమునకు మరణమువలన భయము పాక్కిగ్నా
నుభవజనిత మగు సంస్కారమువలన కలుగుచున్నవి. భోజనాదిప్రవృత్తి యుచ్ఛ్వాసాదులవలె కల్గుచున్నది. కనుక
ప్రాచీనకర్మము కలదని సిద్ధించుచున్నది. మఱియు నీవిషయము లౌకికశాస్త్రప్రసిద్ధమైనది. యెట్లన? దేవత్వని
శరీరమునం దొక ముల్లతో గుచ్చిన యాతఁడు భేదపడును. అట్లు భేదించుట యుక్తమే యగును. ఇట్లే అతని
శరీరప్రతిమను కొందరు శత్రువులు మట్టితో చేసి దాని నొక నూచెతో నవమానచిక్షిర్లతో గుచ్చినను యాతఁడు
భేదపడును. ఇటు ఆభ్యంతర మగు ధాతుజైషమ్యము గాని, ఓహిరంగ వగు కంటకవేధగాని యాతనికి భేదమేతు
వులు కావు. గనుక కేవల పాక్కిగ్నమాత్రమే యాతనికి భేదమేతు వని తప్పక చెప్పవలయును. కనుక యీ
యుపపత్తి సమాహమచే జంగమస్థావరాత్మకనిఖల పాక్కిణులకు పూర్వకర్మ కలదని సిద్ధించును. ఇంతకు పర్యవసిత
మేమి? బీజాంకురస్వాయముగ (చిత్తునండి బృక్షము, వృక్షమునండి బీజములు పుట్టుట) కర్మనుండి సంస్కా
రములు, సంస్కారముల వలన కర్మలు జనించుచుండును. ఇట్టి సంస్కారకర్మపరంపరచే సంసార మనాది
యని తెలిసికొనదగును. కనుక దేహములు నశించినను యాత్మ నశించునది కాదు. కనుకనే యాత్మస్వరూపుల
మగు మన మెల్లప్పుడు నుండు మని భావము. పూర్వశ్లోకమున దేహముకంటె నాత్మ నేమని చెప్పఁబడెను. ఈ
శ్లోకముందు నూక్షశరీరవిశిష్టాత్మకు వ్యావహారికనిత్యత్వము సాధింపబడెను. ఇదియే యీరెండుశ్లోకములకు
గల భేదము. ॥౧౨॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము: — “నేను స్థూలమయినవాడను, నేను గౌరవర్థులు కలవాడను, నేను
కెక్కుచుఁడని:” అన ప్రతికూఁసబట్టి చైతన్యవిశిష్టములగు దేహములనే యాత్మలని భావించుట (నాస్తిక)అందురు.

శాంకరభాష్యమ్:—

ఏయోహుని రీర్ణావస్థే త్యేతా స్తిస్యావస్థా అన్యోన్యవిలక్షణాస్తాసాం ప్రభమావస్థానాశే న నాశో ద్వితీయావస్థాపజననే నోపజననమాత్మనః, కిం తద్వ్యావిక్రియస్త్యేగ ద్వితీయత్వతీయావస్థా ప్రాప్తి రాత్మనో దృష్టా యథా తథా తద్వదేవ దేహదన్యో దేహంతరం తస్య ప్రాప్తి ర్దేహంతరప్రాప్తి రవిక్రియస్త్యే వాత్మన ఇత్యర్థః । ధీరో ధీమాం స్తత్రైవం సతి న ముహ్యతి న మోహ మాపద్యతే ।

॥౧౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యాత్మ వికారి యగుచుండ నెట్లయాత్మ నిత్య మగుననిన? నీదేహమునందు జీవుడు 'అహం మమ' అనుయభిమానముగలవాడై బాల్యవస్థ, యౌవనావస్థ, వార్ధకావస్థయను అన్యోన్యవిలక్షణము లగు మూడవస్థలును జూచుచుండెను. అందువలన బ్రభమమగు బాల్యవస్థ నశించిన నాత్మకు నాశము లేదు. ద్వితీయమగు యౌవనావస్థ పుట్టుటవలన నాత్మ పుట్టుట లేదు. మఱి మనిన అవిక్రియమగు నాత్మకే ద్వితీయత్వతీయావస్థలు ప్రాప్తించుచున్నవి. "మోహం కాన దేహమకంఠే నాత్మ వేరెట్లుగను? అట్లైనను "దేవదత్తుడు పుట్టెను. దేవదత్తుడు మరణించెను" అను ప్రతీతి వలన దేహమయొక్క జన్మనాశనములతో గూడ నాత్మకును జన్మనాశనములు సంభవించుచున్నందున యాత్మ నిత్య మెట్లుగను? అను నాశంకమీద "దేహినోఽస్మి నృథా దేహే" అను శ్లోకమును జెప్పచున్నాడు.

'దేహినః' జగన్మండలవర్తులను, భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలికములు నగు సకలదేహములయొక్క సంబంధముకల యాత్మకు యెట్లు వర్తమానదేహమునకు బరస్పరవిరుద్ధములగు కామార యావన వాగ్ధానముల ప్రాప్తించునో యట్లే యీదేహముకంఠే విలక్షణములగు దేహములు బ్రాప్తించును. కనుక నే దేహ భేదముచే నాత్మ వేరగుటకు వలనపడదు. ఒకటియగు నాత్మ విభువుగాన సర్వేంద్రియసంబంధము కలదనియు, కనుక నే యంతటను చేష్టాదిక ముపపన్న మగుచున్నదనియు, కావుననే ప్రతిదేహమునందు నాత్మ వేరని జెప్పటకు బ్రమాణము లేదనియు "దేహినః" అను శ్లోకమునందు గల ఏకవచనముచే నూచితమయ్యెను.

కామారాద్యవస్థలు వేరగుటచే దేహమగూడ వేరే యగును. అట్టిదేహములే యాత్మలందు వేరే? అట్లు కానేరదు. ఏలన? "బాల్యమున దల్లిదండ్రులచే సుఖించిన నే నీవార్ధకమున మునిమనుమల జూచి యానందించుచుంటిని" అను ప్రత్యభిజ్ఞ యొకనికి గలుగుచుండుటవలనను, ఒకనికి గలిగిన ప్రత్యక్షాద్యనుభవసంస్కారముల వలన మఱొకనికి బ్రత్యభిజ్ఞాదులు గలుగకపోవుటవలనను యవస్థాభేదమునుబట్టి యాత్మ భిన్నము కాదు. అట్లే స్వప్నమునందును, యోగమహిమ యున్నపుడును యొకనికి దత్తదేహభేదజ్ఞాన మున్నను "వాడినే నేను" అను ప్రత్యభిజ్ఞ యొకనికి గలుగుచుండుటచే నవికారియు, సద్రూపము నగు నాత్మకే యీదేహముకంఠే నత్యంత విలక్షణ మగు దేహము ప్రాప్తించుచున్నది.

కామారాద్యవస్థలత్యంతవిలక్షణమైనను "ప్రత్యభిజ్ఞ యున్నంతవఱకు నొకేవస్తు వుండును" అను న్యాయ మనుసరించి యట్టి యవస్థలగుల దేహ మొక్కటియే యని యంద మన్న స్వప్నయోగమహిమలయందు దేహ, తద్భర్తృభేద ముండుటచే "వాడినే నేను" అను ప్రత్యభిజ్ఞ కలుగకపోయెడిది. కాన వాస్తవికముగ మరుమరీచి కాదు ఒడకము కానందున వానియంద దుదకబుద్ధివలె వాస్తవికముగ నాత్మ స్థూలము కానందున వానియందు "నేను మూలమైనను" అను మొదలగు బుద్ధి భ్రమాత్మకమే యగును. ఈవిషయము "న జాయతే" అను శ్లోకమున వివరింపబడినది. ఈ చెప్పటవలన నాత్మ దేహముకంఠే వేరని సిద్ధించినది.

కాంక్షరభావ్యనిత్యబోధిని:—

బాల్యే య దద్యాత్సం సోఽహ మిదా నీం స్మరామి" ఏనేన బాల్యమందు దేనిని జూచితినో యానేనే దానిని యావనావస్థయందు స్మరించుచుంటిని. అని బాల్యమునందు గల దర్శనమునకు, యావనమునందుగల స్మరిణమునకు సామానాధికరణ్య (ఏకాధికరణవృత్తిత్వ)ము అనగా నొకదానియందుండుట కన్పట్టుటవలన ఒకరిచే జూడఁబడినది మరొకరికి స్మరణమునకు రావం

కామారాద్యవస్థలు వేరయినను దేహ మొక్కటియే యగుటచే "వాడిని నేను" అను ప్రత్యభిజ్ఞ యుప పన్నమైనను స్వాప్తికదేహములు, యోగపహిమవలన బొందెడి దేహములు వేరగుటచే "వాడిని నేను" అను ప్రత్యభిజ్ఞ సంభవింప నేరదు. కాన అత్య దేహముకంటె వేరని యొప్పుకొనవలయును. అట్లు వేరైనను దేహము పుట్టునపుడు పుట్టుననియు, దేహము నశించునపుడు నశించుననియు జెప్పటయు నసంగతము.

మఱియు నెట్లువికారియు, నేకము నగు నాత్మకు కామారాద్యవస్థలు పొందించుచున్నవో యట్లే నీదేహో త్క్రమకానంతర మింకొకదేహము పొందించుచున్నది. అట్లు దేహంతరపొందితేనినో నీదేహమునుండి యుత్క్రమించి యన్యదేహమును బ్రవేశించినయాత్మకు "సోహం" (వాడినే నేను అను ప్రత్యభిజ్ఞ లేకపోయినను యప్పుడే జన్మించిన బాలునకు నదృశ్యమాత్రమువలన జనించెడి యిష్టసాధనతాజ్ఞాన (ఇవి నాకీష్టసాధనము అనెడిజ్ఞానము, ఇవి యనిష్టసాధనము అనెడి జ్ఞాన)మువలన నుద్బుద్ధమగు పూర్వసంస్కారమువలన జనించెడి హర్ష శోకాదులు లేకపోయెడివి. అట్లే స్తన్యపానాదులయందు బ్రత్యక్షియు లేకపోయెడివి. కాన అట్టి స్తన్యపానాది ప్రవృత్తికి హేతునగు సంస్కారము నంగీకరింపవలయు. అట్టి సంస్కార మనుభవపూర్వక మగుటజేసి యట్టియనుభవకాలియగు నాత్మ యీశరీరోత్పత్తికి పూర్వమునందు శరీరధారణని యొప్పుకొనవలయును. కావున పూర్వాపరదేహసంబంధముగల యాత్మ దేహముకన్న వేరనియు, నొక్కటనియు సిద్ధించుచున్నది. మఱియు నట్లు కానినో కృతహానాకృతాభ్యా గమము (చేసిన కర్మనిష్ఫలమగుటయు, తానెట్టి సుకృతమును జేయకున్నను మంచిభోగము అనుభవించుటయు) పొందింపవలసినచ్చును. కాన దేహదులకంటె యాత్మ వేరని నిశ్చితమగుచున్నది.

అట్టి యాత్మ శరీరపరిమాణక మన్నయెడల మధ్యమపరిమాణముకల వస్తువు ఘటాదులవలె సాదయనమగుటం జేసి నశింపవలసినవచ్చును. అట్లై న కృతహానాకృతాభ్యాగమములు పొందింపవలసినవచ్చును. అందువలన మధ్యమ (శరీర) పరిమాణకము కా నేరదు. అణుస్వరూపమున్న నదియు సంభవము కాదు. అట్లైనచో అణురూప మగు నాత్మ దేహమునం జేకదేశమునం దుండును. కాని సర్వదేహమునం దుండవలదు. అట్లేకదేశమునం దుండు అత్యుక్త సర్వశరీరమునం దనులిప్త మగు చందనమువలన బాల్పించెడి శైత్యప్రత్యక్షము గలుగకపోయెడిది. అందుచే నాత్మ సర్వవ్యాపకమని యొప్పుకొనవలయును. అట్లై న యోగపహిమచే నొక్కమారుగ ననేకదేహముల సంబంధము పొందించును. దేహగతబాల్యాద్యవస్థల యుత్పత్తివినాశము బున్నను నిత్యుడు నొకడే యాత్మ యగుటం జేసి యాత్మ నిత్య మనియు, ఏకమనియు సిద్ధించుచున్నది. ఇట్లుండ నోయర్థనా! నీవు ధీరుడవు కాకపోవుట వలన వీరలు జంపబడువారు; నేను జంపువాడ నని కల్పన జేసుకొని నీవు మోహమును బొందుచుంటివి. ధీరులు "ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషామూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా" అను శ్రుతిసిద్ధమగు నాత్మను సర్వ వ్యాపకముగను, నిత్యముగను చెలిసికొని వధ్యమాతకభావకల్పనను విడిచి మోహమును బొందరు. ఈచెప్పటవలన దేహమాత్రమే యాత్మ యను చార్యావమతము, ఇందియములు మనస్సు పాణిము యాత్మ యను చార్యాత్మకదేశుల మతము, శ్రుణికివిజ్ఞాన మాత్ర యనెడి బౌద్ధులమతము, దేహముకంటె వేరని స్థిగిగు దేహపరిమాణము కలవా యాత్మ యను దిగంబరమతము, నిత్యుడు అణుస్వరూపుడు అను విశిష్టాద్వైతమతము (లేక దిగంబరైకదేశ మతము)లు— అత్య నిత్యము, విభువని సిద్ధాంతీకరించుటచే నిరస్తములు.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

దున సవస్థాత్మాయమునందనుస్వాత్మమైన యాత్మ యొక్కటే యని యొప్పుకొనక తప్పదు. అదేవిధమున నీదేహమును వదలి దేహాంతరమును బొందినను దేహపరంపరయం దనుస్వాత్మమైన యాత్మ యొక్కటే. కాన యాత్మ నిత్యము. శావుననే యాత్మ యనికీయునుగుటచే

శంకరానందీయము:—ఈవిధముగ శ్రుతియుక్తులచే శోధింపబడిన తత్త్వంపదార్థముల వైశిష్ట్యము ప్రతిపాదించబడినను, త్వంపదార్థముగ నాత్మ యవిద్యాతత్కార్యకోటలచే దిరోహిత మగుటంబట్టి యతిసూక్ష్మ మగుటచేతను, దుర్నిజ్ఞేయ మగుటచేతను మందప్రజ్ఞుడు, ముముక్షువు నగు శోత్ర కెంతబోపల బ్రతిబంధరహిత మగు సవతోక్షణము కలుగునో యంతవరకు “అన్యత్తీరసకృ దుపదేశాత్” అను బ్రహ్మసూక్ష్మాన్వాయము ననుసరించి పోనఃపున్యముగ తత్త్వంపదార్థశోధనమే లెస్సగ జేయదగిన దని నూచించుట కుత్తరగ్రంథము నారంభించుచుండెను.

ఇంతకుముందు త్వంపదార్థముగ నాత్మ కాలత్రయమం దుండునని ప్రతిపాదించినను యీ దేహము నశించిన తరువాత యుండుటలేదు గనుక కాలత్రయ సద్భావ మెట్లు పోనగును? అను సంశయము గలనానిగా నన్ను నూహించి యాత్మ దేహాంతరమండగూడ నుండునని సదృష్టాంతముగను, ప్రత్యక్షమనూన ప్రమాణములతో నీ శ్లోకమున నిరూపించుచున్నాడు.

“దేహిసః=దేహోపాధికమగు నాత్మకు; వపుః=(ఈ పదమధ్యాహార్యము) కామారావస్థతోనూడిన శరీరము, యావనావస్థతోనూడిన శరీరము, వార్ధకావస్థతోనూడిన శరీరమని యన్వయింపదగును. దేహాంతరపాప్తిః=ఈ స్థూలదేహమును విడచినను నశించనియాత్మకు మఱియొక దేహము బ్రాప్తించుచుండును. “జీవాపేతం వాచకిలేదం మ్రియతే న జీవో మ్రియతే” అను శ్రుత్యర్థ మీ శ్లోకమున జెప్పబడినది. జాగ్రదవస్థలోనున్న దేహము, స్వప్నావస్థలోనున్న దేహము సుషుప్త్యవస్థయందు నశించినను యాత్మ యున్నదని చెలిసికొనలేదు. అట్లే నను జాగ్రదవస్థయందున్న మనుజుడు “ఏనేను స్వప్నమునుగంటినో, సుఖముగ నిద్రించితి నో అట్టి నేనిపుడు మేల్కొంటిని” అను ప్రత్యభిజ్ఞాబలముచే జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తలం దాత్మ సత్తనియు, నిత్యమనియు నెట్లు చెలిసికొనునో యట్లే దేహానాశాంతరమందు గూడ నాత్మ సత్తనియు, నిత్యమనియు చెలిసికొని ధీరుడు మోహమును బొందడని భావము.

“ఈ శిశువు ప్రస్తుతమున నెవరు నుపదేశింపకుండఁగనే స్తన్యపాన మందు బ్రవృత్తి కలవాడయ్యెను. కనుకనే పూర్వజన్మమున నన్నాద్యాహారములుకలవాడు. ఇతఁ ప్రతిమాదుల కీజన్మయందు స్తన్యపానప్రవృత్తియు లేదు. కనుకనే పూర్వజన్మమున నన్నాద్యాహారములు కలవియు కావు” అని వ్యతిరేకముగ నూహింపదగును. కాన నశేకజన్మములయం దశేకదేహములు నశించినను యాత్మ నిత్యము. కాన అశేకదేహములు బ్రాప్తించినను యాత్మ నశించక యుండును. ఎట్లన? కామరాదిదేహములు పాప్తించినను యెట్లాత్మ నిత్యమైయున్నదో (నశించక యున్నదో) అట్లే యశేకదేహములు పాప్తించినను పూర్వమందుఁ జెప్పబడిన బ్రత్యక్షమనూనప్రమాణములచే జన్మాంతరమందు గూడ నాత్మసద్భావము నెఱిగి నిత్యమనియే నిశ్చయించి “యాత్మ కలదా? లేదా?” అని పండితుఁడు సంశయింపఁడని తాత్పర్యము.

పరమార్థప్రసాద:—పూర్వశ్లోకమందు శోకము జీవనిమిత్తకము గాదని జెప్పి, యా శ్లోకమున దేహ నిమిత్తకముగూడ గాదని జెప్పుచున్నాడు.

దేహాభిమానగుండుగు జీవుని దేహముం దెట్లు కామారయావనజరావస్థలు సంభవించుచున్నను, దేహ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

నిత్యమైయుండ పుత్రిస్మృతియుక్తులచే నాన్మ నిత్యమని దెలిసిన ధీరుఁడు మోహమును బొందనేరఁడు. ||౧౩||

యొక్కటియే యగుచున్నదో యట్లే జీవుని కీదేహ నాశానంతరమింకొక దేహము పొందెను. కనుక నాత్మ యొక్కటియే యగును. అట్లుగలచే నెట్లు పుత్రిసక బాల్యము కలించి యావనము పొందెననో తుండీ శోకింపడో యట్లే ధీరుఁ డీదేహ నాశానంతర మింకొక దేహము పొందెనను దుఃఖింపడు.

నీలకంఠీయును:— “ఇష్టమగు దేహముయొక్క వియోగమువలన శోకము కనించును గాదా? ” అను నాశంకకు సమాధానముగ “దేహినోఽస్మి న్యథాదేహే” అను శ్లోకమును చెప్పుమనెను. “దేహినః, దేహా స్థూలసూక్ష్మై విద్యేతేఽస్యేతి” స్థూలసూక్ష్మ దేహాదులగు విదాత్మ దేహి అనఁడును. అట్టి జీవున కేతీరున స్థూలశరీరమున కామారా ద్యవర్ణలయందు దేహభేదముండినను “నేనొకడినే పూర్వమునందు బాలుడను, ఇప్పుడు వృద్ధుడను” అను యభేద ప్రత్యయమువలన బాల్యాద్యవర్ణల యందుండు నాత్మ కభేదము, బాలాది శరీరముకంటె భేదము సిద్ధించుచున్నదో అచేతీరున “వ్యావృత్తేభ్యోఽనువృత్తం భిన్నం కుసుమేభ్య స్సూత్ర) మివ” పరస్పరభిన్నములగు కుసుమములయం దనుకృత్తమగు సూత్రము (తా)డు కుసుమములకన్న భిన్నమగునటుల ‘దేహాంతరప్రాప్తిః’ స్థూలశరీరముకన్న వేరగునట్టియు, స్థూలశరీరాను కారులగునట్టి లింగదేహములాత్మకు సంభవించును. అనగా ఒక్కటగు స్థూలదేహము కామారాద్యవర్ణభేదముచే ననేకము లై టుల(ముక్త్యవస్థాపర్యంతము) నిత్యును లింగదేహముగూడ ప్రాణుల కర్మకైచిత్ర్యమున నుర, సర తిక్ర్యాదద్యవర్ణభేదములచే ననేకవిధములగును. తాన నుక్త న్యాయమున నవస్థాభేదములచే భిన్నమగునట్టియు, (పరస్పరవ్యావృత్తములగు) లింగదేహములయం దనుకృత్తమగు నాత్మ పరస్పరభిన్నమగు కుసుమములయం దనుకృత్తమగు సూత్రమువలె నొక్కటియే. కనుక శోకమోహాదుల కాశ్రయమగు లింగదేహముకంటె వేఱగు నీ కిష్టవియోగమువలనఁగలిగెడి శోకముగూడ న్యాయము గాదు. కనుక నే యీ విషయమునందు ధీరుఁడు మోహమును బొందడు. పర్యవసితభావమేమి? దేహద్వయాభిమానముచే జనించుచు శోకమోహములు, అట్టి శోకమోహములు దేహద్వయాభిమానమును బరిత్యజించిన ధీరుని బాధింపవు. కనుక నీవు గూడ దేహద్వయాభిమానమును బరిత్యజించి ధీరుడవు కమ్మని యాశయును.

“గతానూన్” “నత్వేవాహం నయమతః పరం” అను శ్లోకములయందు “గతానూన్, కయం” అను విచారచన ముపాధిగతబహుత్వమున ననుసరించి జెప్పఁబడెను. ఇట “దేహినః” అను నేకవచనమాత్మాభేదాభిప్రాయకము. ఈవిషయమునే “యథా హ్యయం జ్యోతి రాత్మా వివస్వా నపో భిన్నా బహుభైఽశోకుగచ్ఛన్ । ఉపాధినా క్రియతే భేదరూపా దేవః తేత్రేష్యేనమజోఽయమాత్మా” ఏతీరున జ్యోతిస్స్వరూపుడగు నూన్యుఁడు భిన్నములగు జలముల ననుసరించుచు ననేకవిధములుగ గన్పట్టునో యదేరితిగ నొక్కడగు నాత్మగూడ ననేకములగు స్థూలసూక్ష్మదేహరూపాపాధులననుసరించుచు నుపాధులచే భిన్నుడుగ జేయబడును. అనియు, “ఏకో దేవ సృష్టభూతేషు గూఢ సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా” సర్వభూతములయందు నిగూఢమైనట్టియు, సర్వవ్యాపియగు నట్టియు, సర్వభూతాంతరాత్మయగు నాత్మ యొక్కడే అనియు యాశుక్తి యాత్మ కేకత్వమును జెప్పుచున్నది. ఏకత్వమువలన నాత్మకు విభుత్వము సిద్ధించుచున్నది. అందువలన ననిత్యములును, అవిభులును నగు శరీరాదుల కాత్మత్వము సంభవింపనేరదని చార్వాకాదిమతములు నిరస్తములు.

మాత్రాస్పర్శాస్తు కాంతేయ ! శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః ।

అగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాం స్తితీక్షస్వ భారత !

॥౧౪॥

పదవిభాగము:—మాత్రాస్పర్శాః-తు-కాంతేయ-శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః-అగమాపాయినః-అనిత్యాః-

॥౧౪॥

తాన్-తితీక్షస్వ-భారత !

ప్రతిపదార్థము:—హేకాంతేయ=ఓయర్జున!; మాత్రాస్పర్శాస్తు=(మీయంతే అభిశ్చబ్దాదయ ఇతి మాత్రాః) త్వక్ష్మకుశ్శ్రోత్రజిహ్వహృదిము అనేది యింద్రియములయొక్క; స్పర్శాః=శబ్దస్పర్శరూపరగంగంధములతో గల సంయోగాది సంబంధములు; శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః, శీత=శీతమును; ఉష్ణ=ఉష్ణమును; సుఖదుఃఖదాః=సుఖదుఃఖములను యిచ్చునవి; లేక, మాత్రాస్పర్శాః=మాత్రా=ఇంద్రియములు; స్పర్శాః=శబ్దాదివిషయములు; శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః=ఓకప్పుడు శీతమువలన సుఖమును, ఒకప్పుడు శీతమువలన దుఃఖమును, ఒకప్పుడు ఉష్ణమువలన సుఖమును, ఒకప్పుడు ఉష్ణమువలన దుఃఖమును యిచ్చునవి; లే=అ మాత్రాస్పర్శలు; అగమాపాయినః=వచ్చిపోవుస్వభావముగలవి కనుక; అనిత్యాః=అనిత్యములు; అతః=(ఈపద మధ్యాహర్యము) ఈహేతువువలన; తాన్=అశీతోష్ణదులను; తీతీక్షస్వ=సహించుము.

॥౧౪॥

శాంకరభాష్యము:—

యద్యచ్ఛ్రోత్రాత్మవివాశనిమిత్తో మోహో న సంభవతి నిత్య ఆత్మేతి విజానత స్తథాపి శీతోష్ణసుఖదుఃఖప్రాప్తినిమిత్తో మోహో లోకికో దృశ్యతే, సుఖవియోగనిమిత్తో దుఃఖ సంయోగనిమిత్తశ్చ శోక ఇత్యేత దర్శనస్య వచన మాశం క్యాహ—మాత్రాస్పర్శా ఇతి । మాత్రా అభి ర్తీయంతే శబ్దాదయ ఇతి శ్రోత్రాదీ నీంద్రియాణి, మాత్రాణాం స్పర్శా శ్చబ్దాదిభి సంయోగా స్తే శీతోష్ణసుఖదుఃఖదా శ్శీత ముష్ణం సుఖం దుఃఖం చ ప్రయచ్ఛంతీతి ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ప్రతిస్మృత్యాదులవలనను, అనుమానప్రమాణమువలనను ఆత్మ నిత్యమని తెలిసినవానికి యాత్మనాశప్రసక్తివలనఁ గలుగు శోకమోహములు సంభవింపనేరవు. కాని శీతోష్ణములప్రాప్తి చేతను, శీతకాలమునందు శీతమువలన దుఃఖప్రాప్తియు, వేసవియందు శీతమువలన సుఖప్రాప్తియు, శీతకాలమునం దుష్ణమువలన సుఖప్రాప్తియు, వేసవియం దుష్ణమువలన దుఃఖప్రాప్తియు వానివలనఁ గలుగు లోకకమోహము, సుఖవియోగమువలన గలుగు శోకము, దుఃఖసంయోగమువలన ప్రాప్తించు శోకము ప్రత్యక్షమేకదా యనెదనా ? ఓయర్జున ! కుంతీపుత్ర! భరతా

—♦ ౨వ అధ్యాయము — ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “బుద్ధి సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నధర్మాధర్మసంస్కారరూప విశేషగుణములు గలవియై ప్రతిదేశమునందు వేరువేరుగ గనబడుచున్నవిగాన నాత్మలు శరీరమున కొక్కొకటి చొప్పున వేర్వేరుగ నుండును. ఆత్మ నిత్యము, విభువు నగు గాక. అవిషయమున మాకెట్టి వివాదము లేదు. కాని సర్వశరీరములయందు నొక్కటియే యాత్మ యుండుననుటను సహించము” అని శైలేషీకు అందురు. ఈపక్షమునే తార్క-కులు (నౌతమీయులు), పూర్వమిహాంసకులగుడ నాశ్రయించిరి. సాంఖ్యముతమునగుడ శౌద్ధిమార్కున్నను యాత్మ గుణముకలదనుటయందు, ప్రతిశరీరమునందు వేర్వేరుగ నుండుననుటయందును ప్రామాణ్యములతో నామత

కాంకరభావ్యమ్:—

అథవా స్మృశ్యంత ఇతి స్మర్యా విషయాశ్చబ్దాదయః, మాత్రాశ్చ స్మర్యాశ్చ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదా శ్మితం కదాచి త్సుఖం, కదాచిద్దుఃఖం తథోష్ణమ వ్యవితరూపం సుఖదుఃఖే ఘనస్థియతరూపే యతో న వ్యభిచరతోత స్తాభ్యాం పృథక్శీతోష్ణయో ర్గహణమ్ । యస్యా తే మాత్రాస్మర్యాదయ ఆగమపాయిన ఆగమపాయశీలా స్తాస్మా దనిత్యా అత స్తా స్మితోష్ణాదీం స్తి తీక్షణ్య ప్రసమాప్త్య, తేషు హర్షం విషాదం చ మాకాక్షీ రిత్యర్థః ।

॥౧౪.॥

కాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

న్యాయ సంభూత ! త్వక్పక్షోశ్చోత్తరజిహ్వఘ్రాణములనెడి యింద్రియములగు శబ్దస్పర్శరూపగత గంధములనెడి విషయములతో గల సంబంధమువలన శీతోష్ణసుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించును. (లేక త్వక్పక్షోశ్చోత్తరజిహ్వఘ్రాణములను సంద్రియములవలనను, శబ్దస్పర్శరూపగతగంధములను విషయముల వలనను శీతోష్ణసుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించును) విషయేంద్రియములవలన శీతోష్ణములు ప్రాప్తించు సనిచెప్పటచేతనే తద్వారమున సుఖదుఃఖములు ప్రాప్తించుచుండ శీతోష్ణముల కంటే వేరుగ సుఖదుఃఖములను యెందులకుఁ జెప్పవలయు నని శంకింపరాదు. శీత మొకానొక

మేకిధవించును. అత్మ సర్వశరీరములనుండు యొక్కటియే యన్నచో నొకడు సుఖ మనుభవించిన నందరు సుఖ మనుభవించవలయు ననియు, నొకడు దుఃఖ మనుభవించిన నందరు దుఃఖ మనుభవించవలయు నను యాపత్తి సాధించెడిది. కాన ప్రతిశరీరమం దుండు అత్మలు వేఱనిన నట్టి సుఖదుఃఖసాంకర్యము సంభవించదు. అందువలన ప్రతిశరీరమం దాత్మలు వేఱులని పై పై కేషి కాదుల యాశయము. కాన “భీష్మాదులకంటే భిన్నుడ నైన నేను నిత్యుడ నైనను, విభువు నైనను నాకు సుఖదుఃఖసంబంధ ముండును. కనుక భీష్మాదుల శరీరములు నశించినచో సుఖవియోగము, దుఃఖసంయోగము నాకు సంభవించును. వాటివలన బ్రాప్తించు శోకహానములను నేనెల్లు విడువగల” నను యర్జునాభిప్రాయ మాశంకించుకొని లింగశరీరవివేకముకొఱ కీశ్లోకమును జెప్పుచుండెను.

“మీయన్తే అభి ర్విషయా ఇతి మాత్రాః” వీటిచే విషయములు బరిచ్చిన్నములగును. కాన నింద్రియములు మాత్రలనఁబడును. వాటికి శబ్దాదులతోనగు సంయోగాది సంబంధములుగాని, లేక నట్టి యింద్రియములద్వారా బయలుపడలేడి విషయాకారముగు సంతకరణపరిణామరూపములగు వృత్తులుగాని స్పర్శలనఁ బడెను. అవి ‘ఆగమపాయినః’ (ఇది షష్ట్యంతము) ఉత్పత్తివినాశములు గల యంతఃకరణమునకే “శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః” శీతోష్ణములద్వారా సుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి కాని నిత్యుడు, విభువునగు నాత్మకు సుఖదుఃఖములను గలిగింపవు. ఎట్లన? విమర్శించుచో (ధర్మ సత్త్వము ననుసరించియే ధర్మమునకు సత్త్వము గనపట్టుటకలనను, ధర్మసత్త్వము లేనిచో ధర్మమునకు సత్త్వము గనపట్టుటలేనందున, ధర్మకంటే ధర్మము వేఱుకానందున) ధర్మమునకును ధర్మికిని మతొక సంబంధము జెప్పటకు వీలులేదు. కాన నభేదసంబంధమునే చెప్పవలెను. అనగా ఘటసత్త్వము ననుసరించియే ఘటత్వమునకు సత్త్వము గనపట్టుటకలనను, ఘటసత్త్వము లేనిచే ఘటత్వమునకు సత్త్వము గనపట్టుటలేనందునను ఘటఘటత్వముల యా ధార్మ్యమును విమర్శించుచో ఘటత్వముననుది ఘటముకన్న వేరుగ లేనందున ఘటఘటత్వముల కభేదము సంబంధము. అనిత్యమగు ఘటమునం దభేదముచే సంతర్భావమునొందిన ఘటత్వముకూడ ఘటముతో పాటునశించును. దీనివలన పర్యవసితమేమి? అనిత్యమగునట్లు వనిత్యధర్మమున కాశ్రయమగును. అట్లే నిత్యమగునది నిత్యధర్మముల కాశ్రయమగును. కావున నిత్యమగు నాత్మ యనిత్యమగు సుఖదుఃఖాది గణముల కాశ్రయము కానే

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

విషయేంద్రియసంయోగ మాత్మయందు నియతము. అట్టి నియతమగు విషయేంద్రియ సంయోగమువలన శీతోష్ణసుఖదుఃఖములు నియతములు. అట్టి నియత శీతోష్ణసుఖదుఃఖములవలన హర్షషాదములు నియతముగ బ్రాప్తింపుచునే యందునని శంకింపరాదు.

విషయేంద్రియసంయోగము లాగమాపాయలు. కావున నవి యనిత్యములు. కాన ననిత్యము లగు విషయేంద్రియసంయోగాదులవలనఁ బ్రాప్తింపు శీతోష్ణసుఖదుఃఖములను సహింపుమా. అనగా శీతోష్ణములవలన సుఖము పాప్తింపునపుడు హర్షమును గాని, దుఃఖము పాప్తింపునపుడు విషాదమును గాని పొందకుము. అనగా “అశోచ్యా నన్వశోచ స్వం ప్రజ్ఞా వాదాంశ్చ భాషసే | గతానూ నగతానూంశ్చ నానుశోచంతి సంకితాః ||” అనుచోట నెట్టి వాడు విద్యాధికారి యని నూచింపఁబడెనో అట్టివానికి “తితిక్షు పునూహికో భూత్వా”

నత్యంతస్థిరమగు నీకంటె కేదను, వికారము నగు నంతఃకరణముకు సుఖదుఃఖాదుల నిచ్చునట్టియు, భీష్మదిసంయోగ వియోగరూపములు నగు మాత్రాస్పర్శలను సహింపుము. అనగా నీమాత్రాస్పర్శాదులు నాకేమియు హనిచేయు నవి కానని వివేకబుద్ధితో నుపేక్షించుము. దుఃఖమున కాశ్చర్యమగు నంతఃకరణయొక్క తాదాత్మ్యాభ్యాసముచే నాత్మను దుఃఖముకలదనిగా దెలిసికొనవలదని యాశయము. “కాంతేయ!” “భారతి!” అను సంబోధనము లచే నుభయకులవిశుద్ధుడవగు నీ కజ్ఞానంబు దగదని నూచింపఁబడెను.

శంకరానందీయము:— పరిత్యజానుమానశ్చుత్తిస్మృతులచే త్యంపదలత్యర్థ మగు నాత్మ నిత్యమే యని నే నెయంగుదును. అయినను భీష్మదిపదవాచ్యార్థములు మరణించుచుండ తద్వియోగమువలన జనించెడి దుఃఖము సహించుటకు శక్యముకాదు. అను నాశయము గలవానినిగ నర్జునుని యూహించి బ్రహ్మకేత్ర లనాత్మ విషయకదుఃఖానుసంధానముఁ జేయఁదగదు. మరేమనిన ? శరీరాంతరానుసరణితే పార్శ్వభక్త్యర్థవశమున హస్త మగు నాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూపం బగు తీవిధదుఃఖములను సహించి తీవ్రమగు ముముక్షుచే నెల్లపుడు బ్రహ్మసంధానమునే జేయవలయునని ఈశ్లోకమును చెప్పుచుండెను. “చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియై స్సామాన్యేన మియంత ఇతి మాత్రాః | వాగా ద్యుభయేంద్రియై స్సృశ్యంతే గృహ్యంత ఇతి స్పర్శాః | శబ్దాదయో భోగ్యపదార్థాః” చక్షురాదీంద్రియములచే సామాన్యముగ పరిచ్ఛేద్యము లగు (కొలువబడు) నవి మాత్రము అనఁ బడును. వా శబ్దపాణిపాయూపస్థాదులచే గ్రహించబడునవి స్పర్శము అనఁబడును. ఇవియే శబ్దస్పర్శరూపరస గంధము లనెడి భోగ్యపదార్థములు. ఇవి స్వయముగ శీతోష్ణములవలె సుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి. శీతోష్ణము అను కూలములై యేతీయన సుఖమును, పృథివీకూలములై దుఃఖము నొసంగునో యావిధముననే శబ్దాదులగూడ యను కూలములై సుఖమును, పృథివీకూలములై దుఃఖము నొసంగు నని యర్థము. లేక శబ్దాదులు పృథివీకూలము, నను కూలము నగునట్టి శీతమునుగాని, యుష్ణమునుగాని శరీరము సమనరించి పుట్టింది తద్వారమున గాని, సాక్షాత్తుగగాని సుఖదుఃఖముల నొసంగును. గాన శబ్దాదులు శీతోష్ణసుఖదుఃఖము లని చెప్పనొప్పును.

“విషయేంద్రియసంయోగము నిత్య మగుటకేసీ తన్నిమిత్రకము లగు సుఖదుఃఖములు నిత్య మగుటచే నాత్మకేత్రకు నట్టి సుఖదుఃఖానుసంధానమును విధిచి బ్రహ్మసంధాన మెఱుఁగి నిద్రించు” నను యాశంకికు సమాధానముగ నీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థము అనగా “అగమ పాయనోపిత్వాః” అని చెప్పబడెను. అగమ మనగ నుత్పత్తి. అపాయ వనగ వివాళము. అట్టి యుత్పత్తివివాళములు కలవి శబ్దాదివిషయములు. అట్టి

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

అనుశ్రుతివలన బోధింపఁబడు దితిక్షను (శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనమును) నీవు బొందుము. శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము లేనివాడు జ్ఞాని కానేరడు.

ఈశ్లోకమున “కాంతేయ!” “భారతి!” అని రెండు సంబోధనలు గలవు. వానివలన మాతృవంశమువలనను, పితృవంశమువలనను పరిశుద్ధమైనవాడే విద్యాధికారి యని నూచిత మగుచున్నది. ||౧౮||

యనిత్యశబ్దాదివిషయజన్యదుఃఖదుఃఖములు శబ్దాదులవలె యనిత్యములు. అట్టి క్షణికములగు విషయములను, తత్సంయోగములను సహింపుము— “భాయాం రమత ఇతి తస్య సంబుద్ధిః ‘హే భారత’ బ్రహ్మవిద్యాయందు క్రిడించునట్టి ఓయర్జునా! ముముక్షు వగు నిత్యసుఖార్థికి ప్రార్థకర్మకర్మమున బ్రాప్త మగు సుఖదుఃఖములను సహించుట యవశ్యకర్తవ్యము. కాన నీవట్టి సుఖదుఃఖాదులను సహింపుము. అటుల సహించిన వేదాంతశ్రవణము, అట్టి శ్రవణమువలన జనించెడి అవశోక్షానభూతి, దశ్శలనుగు మోక్షము సిద్ధించును. ముముక్షువునకు బ్రాప్త మగు సుఖదుఃఖములను ప్రతిక్రియాచింతావిషాదములు లేకుండగ సహించుటయే యుత్తమధర్మము. ఈవిషయమే “వృక్ష ఇవ తిష్ఠానే చ్ఛిద్యమానో న కుష్యేత న కంష్యేత | ఉపల ఇవ తిష్ఠానే చ్ఛిద్యమానో న కుష్యేత న కంష్యేత” ఛేదింపఁబడుచున్నను వృక్షమువలె, రాయవలె నుండవలెను. కోపమునుఁ బొందవలెను; కంపింపవలెను. అని శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఉత్పత్తివివాళములు గలవగుటంచేసి దేహేంద్రియాదులు శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు అనిత్యములు. ఉత్పత్తివివాళములకు సాక్షియగుటంచేసి ఆత్మ నిత్యము. ఇట్లుచూచునప్రమాణముచే దేహేంద్రియశబ్దాదులకు యనిత్యత్వము, వాట్లకు సాక్షియగు నాత్మకు నిత్యత్వము యీశ్లోకమునందు నూచిత మయ్యెను.

పరమార్థప్రసా:—నేను భీష్మవ్రాతాదులను గూర్చి దుఃఖించను. మఱియొకరున్న జనించెడి దుఃఖముకలవాడ నైతిని. అను యభిప్రాయమునుఁ దొలగించుట కీశ్లోకమును ప్రార్థించి చెను. పుత్రులు, పౌత్రులు మొదలగు విషయములు దేహార్థము సంపాదింపబడును. కాన దేహము సహస్వత్కృష్టమగు విషయము. ఇట్టి దేహమునుగూడ వీగులు రణమునందు తృణీకరింతురు. అట్టి దేహమునే తృణీకరించుచుండ శీతోష్ణాదితృణ్య మగు క్షణభంగురమైనట్టి సుహృద్వియోగమును తృణీకరించుట యాశ్చర్యమా! కాన “హే భారత!” భరతవంశోత్పన్నుడవగు నీవు వీరుడవవు. అందువలన నిట్టి బంధువియోగజన్యమగు దుఃఖమును సహింపు మని యాశయము.

నీలకంఠీయము:—“ఆత్మ లింగశరీరముకంటె వేరైనను ‘అహందుఃఖీ’ (నేను దుఃఖవంతుడను) అను యనుభవమువలన నాత్మ దుఃఖాదిధర్మముల కాశ్రయమే యగును. కనుక నే భీష్మాదిబంధువర్గము నశించినచో నాకు దుఃఖము ప్రాప్తింపక తప్పదు.” అను నాశంకమీద నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు “మిత్రాన్తే అభి రితి మాత్రాః ఇంద్రియప్రకృత్యయః” వీటిచే విషయములు బరిచ్చిన్నము లగును. కాన మాత్రలనగ నింద్రియప్రకృతులు. లేక, కాపీతకీ బ్రాహ్మణప్రసిద్ధములగు నింద్రియవిషయరూపములు నగు వాగాదులగుపది ప్రజ్ఞామాత్రములు, నామాదు లగు పదిభూతమాత్రములు మాత్రాశబ్దముచే జెప్పఁబడును. వాటియొక్క ‘స్వరూపః’ పరస్పరము విషయవిషయ భావముతో నైనసంబంధముల ‘మాత్రాస్వరూపః’ అనఁబడును.

లేక, ‘మాత్రా స్వరూపః’ అని వ్యస్తపదములు. మాత్రాస్వరూప ప్రమాత (జీవుని) నితోనైనస్వరూపః విషయేంద్రియ సంబంధములు, ఇవి “శీతోష్ణదుఃఖాదాః శీతోష్ణములవలె సుత్పత్తి నాశములకలవియై యనిత్యములై వాటి

యం హి న వ్యధయం త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ !

సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే ||

||౧౫||

పదవిభాగము:—యం-హి-న-వ్యధయంతి-ఏతే-పురుషం- పురుషర్షభ- సమదుఃఖసుఖం- ధీరం- సః-

అమృతత్వాయ-కల్పతే ||

||౧౫||

ప్రతిపదార్థము:—హేపురుషర్షభ!=ఓపురుషశ్రేష్ఠుడవగు నర్జునుడా; ఏతే=ఈకిన్హిష్టసుఖదుఃఖములు;

సమదుఃఖసుఖం, సమ=సమానమగు, దుఃఖసుఖం=దుఃఖసుఖములు. గల; (అనగా సుఖదుఃఖములు పా)ప్తిమనపుడు హర్ష విషాదములు లేనట్టి; యంహి=ఏ; ధీరం=బుద్ధిమంతుడగు; పురుషం=పురుషుని; నవ్యధయంతి=చలింపఁ జేయవో; సః=ఆపురుషుడు; అమృతత్వాయ=మోక్షముకొఱకు; కల్పతే=సమర్థుఁ డగును. ||౧౫||

కాంకరభాష్యమ్:—

శీతోష్ణాదీ సహతః కిం స్వాదితి శ్లో॥—యం హీతి | యం హి పురుషం సమదుఃఖ సుఖం సమే దుఃఖసుఖే యస్య తం సమదుఃఖసుఖం సుఖదుఃఖప్రాప్తౌ హర్షవిషాదరహితం ధీరం ధీమంతం న వ్యధయంతి న చాలయంతి నిత్యాత్మదర్శనా దేతే యథోక్తాశ్శీతోష్ణాదయ స్స

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శీతోష్ణాద్విద్యంద్యసహనరూపతితిక్ష యనునది యాత్మజ్ఞానాధికారసంపాదనమునకు హేతువు లగు శమదమాదులలో నొకటి. అట్టి తితిక్షానూత్రేమున నేమి పురుషార్థలాభ మగు ననిన ?

వలె నె సుఖదుఃఖముల నిచ్చునవి. కాన వాటిని సహింపుమని యర్థము. “కాస్తేయ, భారతి” అను సంబోధనములచే “శత్రువంశశుభ్రుడవగు నీవీయొడ ధైర్యము నవలంబింపఁదగు” నని సూచితమైనది.

ప్రమాత్మ (జీవ) త్వము సుషుప్త్యవస్థయందును, సమాధ్యవస్థయందును, గ్రహణేశసమయమందును భాసిం పకపోవుటచేతను, జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు భాసింపుచుండుటచేతను కాదాదిత్యముగాన యాత్మయందుప్రతీతి మూనమైనను జ్ఞాన సర్పమువలె నాప్రమాత్మత్వము మిథ్యాస్వరూపము. కనుక నే యది యాశ్చిచ్ఛర్మము కానే రదు. అనగా ఏది దేనియం దొకప్పు డభిన్నముగా భాసించి, యొకప్పుడు భాసింపకుండునో యది దానియందు, రజ్జువునందు సర్పమువలె వధ్యస్తమైయుండును. కనుక ప్రత్యక్షు (అత్మ) యందు ప్రమాత (జీవుడు) జాగ్రత్ స్వప్నములయందు భాసింపుచుండుటవలనను, సుషుప్త్యాదులయందు బ్రత్యగభిన్నముగ భాసింపకపోవుటచేతను, రజ్జువునందు సర్పమువలె బ్రత్యగాత్మయందు ప్రమాత యవ్యస్తుడు. రజ్జువునం దవ్యస్తమగు సర్పమువలె బ్రత్య గాత్మయం దవ్యస్తమగు ప్రమాతగుడ మిథ్యయగును. కనుక సత్యమగు రజ్జువునకును, మిథ్యాభూత మగు సర్పము నకును వాస్తవసంబంధము లేనట్లు, సత్యమగు ప్రత్యగాత్మకు, మిథ్యయగు ప్రమాతకు వాస్తవసంబంధము లేదు. కాన ప్రమాత్మధర్మములగు దుఃఖాదులు ప్రత్యగాత్మయం దెట్లుసంభవించును? సంభవింపవని యాశయము.

అత్మయందు దుఃఖాదులు సంభవింపనివో “అహం దుఃఖీ” (నేను దుఃఖవంతుడ) నను యుధర మెట్లు పోసగు ననిన “కామ స్పృహలౌ ఏచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతి రధృతి క్షీర్ణి ర్థేత్యేత త్వత్వం మన ఏవ” అను శ్రుతివలన దుఃఖాదుల కుపాదాన కారణము మనస్సు. కనుక నే దుఃఖాదులు మనోధర్మములు. తాదృశమఃఖా ద్యాశ్రయీభూతమనోరూపాపాధితాదాత్మ్యాధ్యాసచేతనాత్మయందు దుఃఖాత్మాదిభా)ంతి కలుగును. కాని వాస్తవముగ దుఃఖాదు లాత్మధర్మములు కావు. కాన నిష్టజనవియోగమువలన గలిగెడి దుఃఖాదులను సహింపు మని భాషము. ||౧౫||

శాంకరభాష్యమ్:—

నిత్యాత్మదర్శననిష్ఠో ద్వంద్వసహిష్ణు రమృతత్వాయ అమృతభావాయ మోక్షాయ కల్పతే సమర్థో భవతి ।

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఏవనికి సుఖదుఃఖములు సమానములూ ననగా సుఖము ప్రాప్తించినపుడు మార్గమును, దుఃఖముప్రాప్తించినపుడు విషాదమును నెవడు బొందడో (అనగా శమదమాదిసాధనసంపత్తి గలవాడో) ఎవడు ధీరుడో (ధీమంతుడో) (అనగా నిత్యానిత్యవస్తువివేకముగలవాడో) వైరా

— ♦ ౨వ అధ్యాయము—౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధునూదనసరస్వతీయము:— అంతఃకరణము సుఖదుఃఖాదుల కాశ్రయ మనినయెడల యట్టి అంతఃకరణమునకే కర్తృత్వభోక్తృత్వము లంగీకరింపవలయును. అట్లయిన చేతనత్వము గూడ యట్టి అంతఃకరణమునకే యంగీకరింపవలయును. అట్లంగీకరించినచో నంతఃకరణముకంటె వ్యతిరిక్తమగునట్టియు, తద్భాసక మగునట్టియు భోక్త మనొకడు కల డనటయందు ప్రమాణము లేమింజేసి యట్టి భోక్తకు నామమాత్రమునందు, అనగా నట్టి చేతనమునకు అంతఃకరణ మనియో! ఆత్మ యనియో! పేరిడవలె ననిమాత్రము వివాదము కలిగిడిని.

ఇట్లు కాక నంతఃకరణముకంటె వేరుగ నాత్మ యనునది యున్నదని యంగీకరించినచో కర్తృత్వభోక్తృత్వ రూపసంబంధము అంతఃకరణమునకును, మోక్ష మనునది యాత్మకును సంభవింపవలసినప్పు ననెడి యర్జునుని యాశంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “యంహి న వ్యధయం త్యేతే” అనునది జెప్పటకు మొదలిడెను.

“అత్తాయం పురుష స్స్వయంజ్యోతి ర్భకతి” అను శ్రుతివృక్తప్రకారము స్వప్రకాశ మగుటచే స్వతః ప్రసిద్ధమైనట్టియు, “స వాయం పురుష స్సర్వాను పూర్ణ పురి శయో నైతేన కించ నానా వృతం నైతేన కించనాసంవృతం” అను శ్రుతివృక్తప్రకారము శరీరరూపములగు సర్వపట్టణములందు నివసించియుండుటచే పూర్ణుడైనట్టియు, “ఏవ నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణ్యం న కర్మణా వర్ధతే నో కనీయాన్” అను శ్రుతిచే వృద్ధి కనీయస్వరూపములగు సుఖదుఃఖములయొక్క నిషేధమవలన నంతఃకరణపరిణామములగు సుఖదుఃఖాదుల ననాత్మధర్మములుగాను, భాస్యములుగాను సమానముగ తలచునట్టియు, “ధీరం, ధీయం ఈశ్వరీతి” చిదాభాస (జీవ) ద్వారమున బుద్ధి తాదాత్మ్యాభ్యాసముచే బుద్ధిప్రేరకుడైనట్టియు (అనగా బుద్ధి సాక్షియగునట్టియు) నాత్మకు- ఈచెప్పటవలన “యతో మానాని సిద్ధ్యంతి జాగ్రదాదిత్రయం తథా । భావాభావవిభాగ శ్చ స బ్రహ్మస్మీతి బోధ్యతే” అను స్మృత్యనుసారము బంధప్రసక్తి చూపబడెను. సుఖదుఃఖము లిచ్చునట్టి యింద్రియములు, శబ్ద స్పర్శరూపరసగంధములు ఏ కారణమువలన నాత్మ సర్వవికారావభాసకు డనటంజేసి వికారముల కయోగ్యులుగుటచే నట్టి పురుషుని వ్యధపెట్టజాలవో యట్టి పురుషుడు స్వస్వరూపబ్రహ్మైక్యజ్ఞానముచే సర్వదుఃఖోపాదాన మగు నాత్మజ్ఞాననివృత్తిపూర్వకం బగు నిఖలచైతన్యకూన్యం బగు స్వప్రకాశపరమానందరూపమోక్షముకొరకు నమర్చు డగుచున్నాడు.

ఆత్మకు బంధము స్వాభావిక మనినయెడల “అత్మా కర్తాదిరూపశ్చ స్వా కాంక్షీ సర్వీ ముక్తతామ్ । సహి స్వభావో భావానాం వ్యావర్తే తాష్ట్యక ద్రవీః” నూర్చునియొక్క స్వాభావికమగు నుష్ణత్వ మెన్నడును నూర్చుని విడువనటుల భావపదార్థములయొక్క స్వభావ మెన్నడు భావపదార్థమును విడువనేరదు. కాన నాత్మకు కర్తృత్వాదిరూపబంధము స్వాభావిక మనిన నది యెన్నడు నాత్మను విడువనేరదు. కాన మోక్షము నెన్నడు కొర కులడన న్యాయానుసార మాత్మకు మోక్షమే లేకపోయెడిని.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

గ్యాదిగుణసంపత్తిగలవాడో అట్టివాడు త్వంపదార్థజ్ఞానముకలవాడు. అట్టి సాధనసంపన్నుడగు నాద్వంద్వసహిష్ణువు “తత్త్వమసి” అను వాక్పరజ్ఞాననిష్ఠావ్వారమున మోక్షముకొను సమర్థుడగును. ||౧౫||

అందువలన నాత్మకు బంధము స్వాభావికము గాదు; బుద్ధ్యాన్యూపాధిక్వియము. ఈవిషయమునే “అత్మేం ద్రియమనోయుక్తం భోక్తే త్యాచు ర్మసిషిణః” అను శ్లోకమున బోధించుచున్నది. అట్టి బుద్ధ్యాధిక్వియముగల బంధము భక్తియగు నాత్మ యుండినను నివృత్తము కావచ్చును. కాన నాత్మకు మోక్ష ముపపన్నమగును. అన నేది తనధర్మము నన్యధర్మముగ భాసింపజేయునో యది యుపాధియనబడును. బుద్ధ్యాదులు స్వధర్మముగల దుఃఖాదుల నాత్మనిష్ఠముగ భాసింపజేయును గాన బుద్ధ్యాదు లుపాధులనబడును. అనగా తేలికయాశయ మేమి? స్పటికమునందు జపాకుసుమసాన్నిధ్యమువలన లోహిత్వము (ఎరుపు) గాన్పించును. అది సత్యము కానేరదు. అదే తీరన బుద్ధ్యాదిసాన్నిధ్యమువలన నాత్మయందు బంధము భాసించుచుండును, అట్టి బంధము ఆసత్యము. కాన నిట్టి బంధము స్వస్వరూపజ్ఞానముచే స్వరూపజ్ఞాన తత్కార్యబుద్ధ్యాదులు నివృత్తములగుచుండు, అట్టి బుద్ధ్యాదినిమిత్తకములగు సకలభృమలు నివృత్తములై ఏభాస్యసంబంధము లేనిదగుటచే శుద్ధము. స్వప్రకాశపరమానందాత్మకమగుచే పూర్ణమైనట్టి యాత్మకు స్వతః కైవల్యము (మోక్షము) సంభవించును గాన వెదకి బంధమో వారికే మోక్షమను న్యాయముపపన్నమగును.

భాస్యమగు జగత్తునకు, భాసకమగు నాత్మకు సేకత్వము సంభవింపనేరనంచున “నామ (పేరు) మాత్రము నందు వివాద” అనెడి పై యాశంకముగూడ నిరస్తమైనది.

ఘటాదులవలె భాస్య మగుటంజేసి దుఃఖముగలపదార్థము దనకంటె భిన్న మగుదానిచేత భాసించును. అను యనుమానపరిమాణమువలన భాస్యమగు యంతఃకరణాదులకు భాసకత్వము సంభవింపకపోవుట వలనను, నొకే వస్తువు కర్తయు, కర్మయు కానందునను భాస్యత్వభాసకత్వము లొకదానికి సంభవింపకపోవుటచేతను, భాస్యమగు నంతఃకరణాదులు భాసకములు కానేరవు. ఇంక నాత్మ యన్ననో “అహం దుఃఖి” అనెడి వృత్తిసహితాహంకార భాసక మగుటచే భాస్యకొటియం దెన్నడును ప్రవేశింపనందున నెల్లప్పుడు భాసకమే గాని భాస్యము కానేరదు.

“నహి దృష్టు ర్దృష్టే ర్విపరిణామో విద్యతే వినిశిత్యాత్, ఆ కాశవ త్వర్యగత శ్చ నిత్యః, మహద్భూతమంతర మపారం విజ్ఞానఘన ఏవ, తదేత ద్బ్రహ్మపూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్య మయమాత్మా బ్రహ్మ సర్వా నుభూః” ఇత్యాదిశ్లోకులు, విభుత్వనిత్యత్వస్వప్రకాశత్వజ్ఞానరూపత్వ గు నాత్మకుం దెప్పుచున్నవి. ఈతెప్పుటవలన నవిద్యాస్వరూపమగు నుపాధికంటె భేద మాత్మకు నిద్ధించుచున్నది. అందుచే నసత్యోపాధినిబంధన మగు బంధ భృమ, సత్యమగు నాత్మయొక్క జ్ఞానమువలన నివృత్తమై మోక్షము నిద్ధించును. ఈశ్లోకమున “పురుషర్షభ” అని యర్జునుని సంబోధించుటచే స్వప్రకాశవైతస్వరూప మగుటచే బురుషు డగుటంజేసి పరమానందస్వరూప మగుటచే నాత్మకు ఋషభత్వము (సర్వవైతాపేక్షయా అత్యుత్తమం శ్రేష్ఠత్వము)ను గుర్తింపక దుఃఖించుచుంటివి. కాన స్వరూపజ్ఞానమువలన నీకు శోకనివృత్తి ముకరము. అని సూచిత మయ్యెను.

ఈశ్లోకమున “పురుషం” అని ఏకవచనముచే పురుషబహుత్వము నంగీకరించు సాంఖ్యపక్షము నిరూపితము.

శంకరానందీయము:— వివేక, శైరాగ్య, శమ, దమ, సంన్యాససహితంబగు దితిక్షయే (కిత్తోష్ణాది ద్వంద్వసహనమే) శ్రీకణాదులకు సాధనమై శ్రీకణాదులవలన జనించెడిజ్ఞానద్వారమున మోక్షఫలము నిచ్చుననది “యంహిసవ్యధయచ్ఛేతే” అను శ్లోకముచే దెప్పుచుండును. స్వయంభూసహనపూర్వకముగ నిరంతరము బ్రహ్మ

నిష్ఠుడై యొకడు మోక్షమును సంపాదించునో వాడు బురుషోత్తముడని నూచించుట కిట “మో పురుషర్షభ” అను సలహోధన ముపయోగింపబడెను.

“విషయగ్రహణేభ్యో ధియం రాతి నిగృహ్ణాతీతి ధీరః” శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములనుండి బుద్ధిని నిగ్రహించువాడు ధీరుడనబడును. సర్వదా ఆత్మనిష్ఠుడు. అట్టివాడు కనుకనే సమానముగు సుఖదుఃఖములు బ్రాప్తింపినను యవికారముగు నాత్మస్వరూపమున నుండువాడు. లేక “సమే సమభావం బ్రహ్మభావం గమితే సుఖదుఃఖేయస్యతం” సుఖదుఃఖములను బ్రహ్మస్వరూపముగ నెరింగినవాడు. అట్టి బ్రహ్మవేత్తయగు యేబురుషుని శీతోష్ణదులు జ్ఞాననిష్ఠవలన జలించజేయజాలవో, అట్టి పురుషుడు ఏ బ్రహ్మముయొక్క ఆహ్లాసమువలన మరణమును జన్మలను పొందుచుండెనో యమృతరూపముగ నాబ్రహ్మముయొక్క భావ(స్వరూప)ముతో అను సమర్థుడగుచున్నాడు.

కాంతో, దాంత ఉపరత, స్థితిత్వం, స్సమాహితో, భూత్వాఽఽత్మన్యేవాత్మానం పశ్యతి, అభయం హితై బ్రహ్మ భక్తి” అంతరిందియ నిగ్రహము, జహిరిందియ నిగ్రహము, సంన్యాసము, శీతోష్ణదిద్వంద్వ సహనము, చిత్తసమాధానము గలవాడాత్మయందే యాత్మను చలెసికొనును. అట్లేతరన చలెసికొని భయరహితముగు బ్రహ్మభావమును బొందును. అనగా మోక్షమును బొందునను శ్రుతిప్రసిద్ధిని నూచించుటకు “యః హి న వ్యధ యస్తే వ్రతే” అనునొకటి “హి” అనుశబ్ద ముపయోగింపబడెను.

నీలకంఠీయము:— శీతోష్ణదిద్వంద్వసహనరూపముగు దితిత్వవలన గలుగు ఫలము ప్రత్యక్షసిద్ధమే యని యీశ్లోకమున జెప్పబడుచున్నాడు. “యం” ఏ, అష్టైశ్చ పూర్వ వసతీతి పురుషతం పురుషం” అనగా “శ్లో॥ కర్మేందియాణి ఖలు పంచ తథా పరాణి జ్ఞానేందియాణి మన ఆది చతుష్టయం చ । పాఞ్డాదిపంచక మ్ వియదాదికం చ కామ శ్చ కర్మ చ తమః పున రష్టమిహాః” పంచకర్మేందియములు (వాక్పాణిసాదపాయూప స్థాన) పంచ జ్ఞానేందియములు (త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వహృదయములు), మనశ్చతుష్టయము (మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు), పాఞ్డాదిపంచకము (పాఞ్డాపానవ్యానోదానసమానములు), వియదాదిపంచకము (వృద్ధివృష్టేజ్జోవా య్వాకాశములు), కామము, కర్మ, మూలాజ్ఞానము అను నీయేనిమిది పురము లనబడును. వీటియం దుండు ఆత్మ పురుషుడ ననబడును. లేక, నూలదేహనూత్నదేహములయందు బైన జెప్పిన వన్నియు నంతర్భావమును బొందును గాన నట్టి స్థూలనూత్నదేహములకు గారణోపాధి యగు మూలావిద్య పుర మనంబడును. దానియం దుండు ఆత్మ పురుషుడ ననబడును. ఇట్లునుటచే (కారణోపాధి యగు మూలావిద్యకంటె నాత్మ తేరని జూపబడెను.) అట్టి పురుషుడు స్థూలనూత్నకారణోపాధులయం దభిమానమును విడిచినచో వాడు స్థూలనూత్నకారణోపాధులను విడిచినవాడగును. సమాధినిష్ఠుడగునట్టి పురుషునికి శీతోష్ణములు సుఖమునుగాని, దుఃఖమునుగాని కలంగజేయుటకు సమర్థములు గావు. కాన “సమదుఃఖసుఖం” సమములగు సుఖదుఃఖములు కలవాడగును. అట్టి ‘ధీరం’ ధ్యానయోగనిష్ఠుని ‘ఏతే’ పూర్వోక్తవ్యాఖ్యానరీతిని తిరివిధము లగు మాతౌస్పర్శములు బాగదవస్థయందుగాని, స్వప్నావస్థయందుగాని, యసంప్రజ్ఞాతసమాధ్యవస్థయందుగాని ‘నవ్యధయంతి’ స్వాస్థ్యమునుండి ప్రచ్యుతిని జేయవు. “సామృతత్వాయ కల్పతే” అట్టి సమదుఃఖసుఖయు, ధ్యాననిష్ఠావంతుడు నగు పురుషుడే మోక్షమున కర్హుడగుచున్నాడు. కాన నీవుగూడ నట్టి తితిత్వ శాశ్రయింప దగుదు వని యాశంకము. “పురుషర్షభ!” అను సలహోధనముచే సర్వపురుషశ్రేష్ఠుడైన వగుటచే నీవుగూడ నట్టి తితిత్వఫలము ననుభవించుటకు దగుదువని నూచితమైనది ॥౧౫॥

నానతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః ।

ఉభయో రపి దృష్టోఽంత సత్త్వయో సత్త్వదర్శిభిః ॥

॥౧౬॥

పదవిభాగము:— న-అసతః-విద్యతే-భావః-న-అభావః-విద్యతే-సతః-ఉభయోః-అపి-దృష్టః-

అంతః-తు అనయోః-తత్త్వదర్శిభిః ।

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము:— అసతః=మిథ్యాభూతమగు మాలావిద్యావిశిష్టశీతోష్ణాదిరూపజగమునకు; భావః=

సత్త్వము; నవిద్యతే=లేదు; సతః=సద్రూపముగు నాత్మకు; అభావః=అసత్త్వము; నవిద్యతే=లేదు; తత్త్వదర్శిభిః=

(‘తత్’ అనుపదము సర్వనామము. సర్వము బ్రహ్మము. కాన “తత్” అనుపదమునకు బ్రహ్మ య్యము)

బ్రహ్మయాథాత్మ్యమును తెలిసినజ్ఞులచేతను; అనయోః=ఈ; ఉభయోరపి=అత్యున్నతయొక్క (సవసత్త్వ

యొక్క); అంతః=నిశ్చయము (సత్తు సత్యే, అసత్తు అసత్యే యనునర్థము); దృష్టః=చూడబడెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

(1) ఇశ్వ శ్లోక మోహో వకృత్వా శీతోష్ణాదిసహనం యుక్తం యస్మాత్ — గాఢత ఇతి |
నానతోఽవిద్యమానస్య శీతోష్ణాదే స్సకారణస్య న విద్యతే నాస్తి భావో భవన మస్థితా ।
నహి శీతోష్ణాదిసకారణం ప్రమాణై ర్నిరూప్యమాణం చస్తు సంభవతి । వికారో హి సః ।
వికారశ్చ వ్యభిచరతి, యథా ఘటాదిసంస్థానం చక్షుషా నిరూప్యమాణం మృద్వ్యతిరేకేణానుప
లభ్యే రస త్తథా సర్వో వికారః కారణవ్యతిరేకేణానుపలభ్యే రసః । జన్మప్రధ్వంసాభ్యాం పౌ
గూర్ధ్వం చానుపలభ్యే । మృదాదికారణస్య చ తత్కారణవ్యతిరేకేణానుపలభ్యే రసత్త్వమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) అధికారివిశేషమగు తితిక్ష (శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము) యీ చెప్పబోవు కారణము, వలన నవశ్యకర్తవ్యము. ఎట్లనిన ? మిథ్యాభూతమగు నవిద్య మొదలు, శీతోష్ణములవరకు నగు ప్రపంచమంతయు నసద్రూపము. (లేనిది) అనగా వస్తువు కానేరదు. నిర్వికార మగుటంజేరి యొక యాత్మమాత్రే మేకరూపము, నిత్యవస్తువు, సద్రూపము గాన నసద్రూపములగు శీతోష్ణాదులవలన బ్రాప్తించు సుఖదుఃఖములచే హర్షవిషాదాదులు బాదుట యచితముకాదు. అందు వలన శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహన మావశ్యకము.

ఈశ్లోకమున “నానతో విద్యతే భావః” అసత్త్వమునకు సత్త్వములేదని చెప్పట యసమంజసము. అసత్త్వమునకు సత్త్వము ప్రసక్తమే కానప్పుడు తిత్తి మేధ మప్రసక్తప్రతిమేధ మగును.

— ♦ ఆప అధ్యాయము — ౧౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు — ♦ —

మధునూదనసరస్వతీయము — “అత్మ కేతవ్యము నంగీకరించు గాక. అయినను సత్యమగు నాత్మకు జడమగు బ్రపంచదృష్ట్యంత్ర మనెడి సంసారము సత్యము, అట్లయిన శీతోష్ణసుఖదుఃఖకారణము సంభవించునపు డట్టి శీతోష్ణసుఖదుఃఖానుభవ వశ్యము సంభవించును. కాన సత్యమగు జడప్రపంచదృష్ట్యంత్రమునకు జ్ఞానమువలన నివృత్తి సంభవింపనేరనందున నెటుల తితిక్ష (శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనము) సంభవించును ? సంభవింపనేరదు. తితిక్ష సంభవింపనిదే మోక్ష మెటుల బ్రాప్తించును ? మోక్షము పాప్తింపనేర” దని శంకింపవలదు.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అట్టి నిష్కేధముజెప్పట శాస్త్రీయమార్గము కదని శంకింపరాదు. కారణవిశిష్టశీతోష్ణాదులు రజ్జు సర్పమువలె సప్రమాణికము లగుటంజేసి యథాగ్రములు కావు. విషయములగు శీతోష్ణాదులను కారణముతోగూడ నేవిధముగను నిరూపించుటకువీలు కానందున శీతోష్ణాదిరూపభస్మిని గ్రహించు ప్రత్యక్షాదులకు యథార్థమును స్థాపించు ప్రామాణ్యమును కల్పించుటకు వీలులేదు. విషయములగు శీతోష్ణాదులు నిరూపించుటకు శక్తియు కానందుననే నావిషయముగు ద్వైత మనిర్వాచ్య మని యర్థము.

ప్రత్యక్ష సిద్ధమగు శీతోష్ణాదిద్వైతము నిరూపించుటకు శక్యము కానందుననిర్వాచ్యమెట్లగు నని శంకింపరాదు. “వాచారంభణం పికారో నావధేయం మృత్తికే త్యేన సత్యమ్” అను శ్రుతివలన వికారమంతయు మిథ్యాభూతమే యగును. మఱియు వికారమగు రజ్జుసర్పమాగ మాపాయి యగుటవలన మిథ్యాభూతమైనట్లు శీతోష్ణాదులగు వికారము లొగమాపాయులగు టంబట్టి మిథ్యాభూతములు.

మఱియుఁ గార్యము కారణముకన్న భిన్నమా? అభిన్నమా? భిన్నమగుచో ఘటాదులు చక్షుర్ద్రియముచే లోపల వెలుపల బాగుగ బరిశీలించినచో మృత్తుకన్న వేరుగ గాన్పింపవు. కాన కార్యములైన ఘటాదులు కారణమగు మృత్తుకన్న వేరుకావు. అదేవిధమున గార్యములగుటంబట్టి శీతోష్ణాదులు నిజమగాఁ గారణముకన్న వేరుకావు.

మఱియు “అదావంతేచ య న్నాస్తి వర్తమానేపి తత్తథా” అనువచనానుసార ముత్పత్తికి బూర్వమునందు నాశమునకుఁ బరమందు లేమింజేసి వర్తమానకాలమునందుఁ గూడ నవి లేనివే (అసత్తులే).

కార్యము కారణస్వరూపమే యైనచో కారణముకన్న కార్యమనునది వేరుగ లేకుండుటంజేసి కార్యమనర్తకమగును.

మఱియు భేదాభేదరూప మగు తదాత్మ్యమచేఁ గారణమందుఁ గార్య ముండునేని నదియు గార్యకారణవిభాగముతో శూన్యమగు వస్తువునందుఁ గార్యకారణపరంపర భ్రమరూప మగుటంజేసి కారణముకన్న వేఱుకానరదు. కాన మృదాదికార్యములుగూడ తత్కారణములకన్న వేఱుగ కానరానందున నవియు నసద్రూపములే. కాన ససద్రూపములగు శీతోష్ణాది ద్వంద్వసహసము కర్తవ్యము.

శుక్తియందు కల్పితమగు రజితమనకు, శుక్తిజ్ఞానముచే నాశము సంభవించునటుల యాత్మయందు కల్పితమగు నిఖిలప్రపంచమున కాత్మజ్ఞానమువలన నివృత్తి సంభవించును. కాన నాత్మయందు దజ్ఞానపరికల్పిత కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది మత్తయథాత్మజ్ఞానమవల నాత్మజ్ఞానము తొలగ నశించును. అందుచే నాత్మజ్ఞాని మోక్షము కొలుకు ననుభవింపగలుగును.

కాంకరభావ్యము:—

(2) తదసత్త్వే చ సర్వాభావప్రసక్తి రితి చేత్, న- సర్వత్ర బుద్ధిద్వయోపలబ్ధే సద్బుద్ధి రసద్బుద్ధి రితి ! యద్విషయా బుద్ధి ర్న వ్యభిచరతి త త్సత్ ! యద్విషయా బుద్ధి ర్వ్యభిచరతి తదసదితి సదసద్విభాగే బుద్ధితంత్రే స్థితే సర్వత్ర ద్వే బుద్ధీ ఉపలభ్యేతే సమానాధికరణే !

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

(2) కార్యకారణములు రెండును నసత్తులే యైనచోఁ గార్యమును, కారణమునుకాని వస్తువులేమింటేసి సర్వాభావప్రసక్తి (శూన్యవాదప్రసక్తి) యగునని శంకింపరాదు. ఏలన ? సర్వత్ర సద్బుద్ధి, అసద్బుద్ధి యని రెండు బుద్ధులు గోచరించుచున్నవి. అందు సద్బుద్ధి యను వృత్తబుద్ధి, అసద్బుద్ధి వ్యావృత్తబుద్ధి. అది యెట్లనిన ? “ఘటస్సక్” పటస్సక్” “దండస్సక్” అను బుద్ధులయన్నిటియందు సత్తనువృత్తము. కాన సద్బుద్ధి యచవృత్తబుద్ధి. ‘పటస్సక్’ అను బుద్ధియందు ఘటము వ్యావృత్తము. ‘ఘటస్సక్’ అను బుద్ధియందుఁ బటము వ్యావృత్తము. ‘దండస్సక్’ అను బుద్ధియందు ఘటపటములు వ్యావృత్తములు. ‘ఘటస్సక్’ ‘పటస్సక్’ అను బుద్ధులయందు దండము వ్యావృత్తము. అవ్యభిచారి యగుటచే వ్యావృత్తము లగు రజ్జుసర్పపరంపరయం దనువృత్త మగు నిదమంశమువలె వ్యావృత్తములయం దనువృత్త మగునది పరమార్థసమాప్తము, వ్యభిచారి యగుటచే వ్యావృత్తమగు రజ్జుసర్పపరంపరవలె వ్యావృత్త మగునది మిథ్యాభూతము. కాన ఘటపటాదుల బుద్ధులు వ్యావృత్తబుద్ధు లనబడును. కాన ననువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితము. అనువృత్త మకల్పితము. అందుచే సర్వ భేదకల్పనాధిష్ఠానము, కార్యకారణములకన్న భిన్నమునగు సత్తు కలదు. అందుచే శూన్య వాదము సంభవింపనేరదు.

“అత్మానాత్మవిషయక ప్రతీతు (జ్ఞానము)లు సమముగ నగ పడుమిండ నాత్మవలె యనాత్మ యెందులకు సత్యము కాదు? సత్యము కాదందువా? అట్లైన యనాత్మవలె నాత్మ యెందులకు మిథ్యకాదు? అత్మానాత్మల ప్రతీతులు సమానమైయుండ నాత్మ సత్యమనియు, ననాత్మ యసత్యమని(మిథ్యయని)జెప్పుట యసంకలము కాదా?” అను నాశంకపై నాత్మానాత్మలకు విశేషములు గలవనిచెప్పుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నానతో విద్యతే” అని జెప్పుటకు మొదలిడెను.

ఏదికాలమువలనను, దేశమువలనను, వస్తువువలననుపరిచ్ఛిన్నమగునో అదియసత్తనబడును. ఎట్లనిన? ఉత్పత్తిని నాశములు గల ఘటాదికము పుట్టుటకు పూర్వకాలమునందు బరకాలమునందు లేనిదగుటచే నట్టి కాలములచే నాఘటాదికము లుత్పత్తిమగును. (అనగా నిన్నటిరోజు మొదలుకొని నేటివరకు ఘటము కలదనియు యుత్పత్తికిబూర్వము, నాశనమునకు బరమందును లేదని యాశయము) కాన ఘటాదికము కాలపరిచ్ఛిన్న మనఁబడును. అదేవిధమున నాఘటాదిక మే క్రియావత్తుగుటంజేసి సర్వదేశములయందుండక పోవుటవలన దేశపరిచ్ఛిన్నమగును. (అనగా కొన్ని ప్రదేశములయందుండక కొన్ని ప్రదేశములయందుండునదని యాశయము) కాలపరిచ్ఛిన్నమగు వస్తువు దేశపరిచ్ఛిన్నమైనను దేశపరిచ్ఛిన్నమలగు పరమాణువులకు తార్కికము కాలపరిచ్ఛిన్నత్వము నంగీకరింపక పోవుటవలన కాలపరిచ్ఛిన్నత్వము, దానికంటే వేరుగ దేశపరిచ్ఛిన్నత్వ మిచ్చుట జెప్పబడినది. దేశపరిచ్ఛేదమునగ నొకానొకదేశము నందుం దత్యంతా

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

సమస్తద్వైతప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమును వాచించు నద్వైతముల ముఖమునందు సమస్తప్రపంచముకన్న వేటించువస్తువే లేనందున దృష్టాంతము లేనిచేటి పూర్వోక్తానుమానద్వయము సంభవింపనేరదని శంకింపరాదు. “నత్, అనత్” అను నిభాగము సదసద్వృద్ధినియు, కాన (బ్రా)తిభాసకవిభాగము ననుసరించిన ప్రాతిభాసక మగు బుద్ధినియు, శుక్తిరజతాదులు దృష్టాంతములుగ సంభవించుటచే నిరుక్తానుమానద్వయము నిష్కళంకము.

సత్తు, అసత్తుల విభాగము బుద్ధ్యధీనము. అట్టి బుద్ధివిభాగము జగన్నిభాష్యత్వచాది యగు నద్వైతికి సంభవించుట దుర్బటముకాదా? యనిన కల్పితమగు సదసద్బుద్ధివిభాగము తద్వయ సదసద్విభాగప్రాతిభాసమునకు వ్యవహారభూమియందు హేతునగును. కాని సద్సహజసదసద్బుద్ధివిభాగము సంభవించును. దాని ననుసరించి ప్రాతిభాసకదృష్టాంతమునలన నిరుక్తానుమానము సమంజసము.

భావము. ఘటాదికముయొక్క యత్యంతభావము. ఘటము లేనిచోట యుండును.) కాని దానిచే ఘటాదికము దేశపరిచ్ఛిన్నమగును. ఇదేతీరున ఘటాదికము వస్తువులనను బరిచ్ఛిన్నమగును. ఎట్లనిన? సజాతీయ భేదమనియు, విజాతీయభేదమనియు, స్వగతభేదమనియు వస్తుపరిచ్ఛేదము మూడువిధములు. అందు వృక్షములకు, నుత్తీయొక వృక్షమునకు గల భేదము సజాతీయభేదమనబడును. వృక్షములకు, శిలాదులకు గల భేదము విజాతీయభేద మనబడును. వృక్షాదులకు, తన సంబంధమగు పత్రపుష్పాదులతోగల భేదము స్వగతభేదమనబడును. తే, జీవేశ్వర భేదము, జీవజగ ద్భేదము, జీవులకుగల పరస్పరభేదము, ఈశ్వరజగ ద్భేదము, జగత్తులకు పరమాత్మకు గల భేదమనియు, వస్తుపరిచ్ఛేదము యైదువిధములు. కాలదేశములచే నపరిచ్ఛిన్నమగు నాకాశాదులకు వస్తుపరిచ్ఛేదమును తోర్కియును అంగీకరించుటచే కాలదేశపరిచ్ఛేదముకంటె వేఱుగ వస్తుపరిచ్ఛేదము జెప్పబడినది. కన నిట్టి త్రివిధపరిచ్ఛేదములు గల (దేశకాలవస్తువులననుబరిచ్ఛిన్నమగు) యనద్రామగు శీతోష్ణాది నిఖిలప్రపంచమునకు భావము (విరుద్ధమగుటచే) నేని ఘటత్వ, ఆఘటత్వములకు నొకదానియందునికి సంభవింపనటుల త్రివిధపరిచ్ఛేదములుగల శీతోష్ణాది నిఖిల ప్రపంచమునందు త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యము) సంభవింపనేరదు. దృశ్యపదార్థమంతటయు యుగతియు కాకపోవుటచే నిశ్చిదు ఘటములేదనియు, నీ దేశమునందు ఘటములేదనియు, నీ వస్తువునందు ఘటములేదనియు దృశ్య పదార్థము సిద్ధింపబడును. సత్పదార్థమన్నచో, యంతటను యనుగతమగువలన నొక దేశములందు గాని, కాలముచందు గాని, వస్తువునందుగాని సిద్ధింపబడుటలేదు. కాన నంతటను యనుగతమగు సదవస్తువునందననుగతమగు (వ్యభిచారి యగు) దృశ్యవస్తువు అనుగతమగు రజ్జుఖండమునందు వ్యభిచారియగు సర్పధారవలె గల్పితమని యాశయము.

అననుగతమగు (వ్యభిచారియగు) వస్తువునకు గల్పితత్వము నంగీకరించినచో దుచ్ఛములగు శకశృంగాదులయందనువృత్తము గాకపోవుటచే గద్వస్తువగు నాత్మగూడ గల్పితము కావలసినచున్నను యాశంకను దొలగించుటకు “నాభావో విద్యతే సతః” అని జెప్పెను.

సత్తయందుండు భేదమునకు బ్రతియోగియగుట వస్తుగతపరిచ్ఛిన్నత్వము. అనగా ఘటమునందు పటభేదము గలదు అట్టి పటభేదమునకు ఘటము బ్రతియోగిగాన పటము పరిచ్ఛిన్నమనబడును. యిట్లే దృశ్యప్రపంచరూపములకు నన్నియు దవతమభేదములకు బ్రతియోగులుగాన పరిచ్ఛిన్నము అనబడును. ఇది శకశిషాణాదులన్నచో యప్రసిద్ధమగు గుండెనీ శకశిషాణాదుల భేదము నెచ్చటను జెప్పటకు వీలులేదు కాన భేదప్రతియోగిత్వరూపపరి

కాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

సద్బుద్ధి, అసద్బుద్ధి యను బుద్ధిద్వయము ననుసరించి సత్తు, అసత్తు అను సదసద్విభాగ మన్నచో సత్తు సామాన్యరూపమగుటజేరి విశేషకాంత కలుగును. అట్టి విశేషకాంతానివర్తక మగు విశేషచస్తువు నంగీకరింపవలయును. అట్లైన సామాన్యవిశేషరూపములగు రెండు వస్తువులు సిద్ధించుచున్నవి. అట్లంగీరింపక కార్యకారణభిన్న మగు సత్తారూపవస్తువుకన్న భిన్న మగు విశేషవస్తువు నంగీకరించినఁ గార్యకారణరూప మగునట్టి సవిద్యతోఁ గూడిన శీతోష్ణాది దృశ్యపరిపంచ మెట్లసమాప్త మని శంకింపరాదు.

సర్వత్ర వ్యవహారావస్థయందు “సస్థుటః, స న్నటః” అను సమానాధికరణములగు సద్బుద్ధి, ఘటాదిబుద్ధులు ప్రత్యక్షసిద్ధములు. సామానాధికరణ్యమనఁగ నేకార్థప్రతిపాదకత్వము. అది యెట్లనిన? “చివ్యం, ఘటః” అను పదములు యేకార్థప్రతిపాదకము లగుటంజేరి దృశ్య చిచ్ఛత్వము శశవిషాణాదులకు సంభవింపనేరదు. కాన శశవిషాణాదులయందు వ్యావహారికసత్యత్వముగూడలేనందున శశవిషాణాదులకు దాతృభేదము జెప్పటకు వీలుపడదు. అందువలన సాత్త్విక బరిచ్ఛిన్నత్వకల్పితత్వములు బ్రాప్తింప నేరవు. ఈజెప్పటచే పర్యవసితమైన యాశయ మేమనిన ఏకము, స్వప్రకాశము, నిత్యము, సర్వవ్యాపకము నగు సత్త్వదార్థము సర్వానభూతమగుటచే నట్టి సత్త్వదాగ్ధేయము సంభవింపనేరదు ఘటమునందు సచ్చేదము సంభవించు ననెదవా “సస్థుటః” అను సర్వానభూత ప్రతిపాదన సత్త్వదాగ్ధమగుటకు సామానాధికరణ్య (అభేద) మను భూతమగుచుండ నదియే సంభవము గాదు. అభావమనగ బరిచ్ఛిన్నత్వము. అది దేశమువలన, కాలమువలన, వస్తువువలన మూడువిధములు. సత్త్వదార్థము సర్వవ్యాపక మగుటంజేసి దానికి దేశమువలన బరిచ్ఛిన్నత్వము బ్రాప్తింపనేరదు. నిత్యమగుటచే కాలమువలన బరిచ్ఛిన్నత్వము బ్రాప్తింపదు. సద్వ్యతిరిక్తమగు వస్తువులేమిఁజేసి వస్తువువలన పరిచ్ఛిన్నత్వము బ్రాప్తింపదని “నాభావో విద్యతే సతః” అనువాక్యమున కర్థము.

దేశ కాలవస్తుపరిచ్ఛేదము దేనికి లేదని చెప్పుచుంటివో, యట్టి సత్త్వదార్థమును వస్తుజే లేకు. ఏమన? సత్త్వ మనునది తర్కశాస్త్రప్రసిద్ధమగు పరసామాన్యము. అట్టి సత్త్వకాళ్య మగుటంజేసి దృశ్యగుణకర్మలు “సద్భవ్యం, సస్థుణః, సత్కర్మ, అని సద్రూపములగ వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి అట్టి సత్త్వోదృశ్యగుణకర్మలన్నియు సాధికరణమునందుండుటచే సామాన్య, విశేష, సమవాయములు సత్త్వవత్తులగ వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. కాన సత్త్వత్విక పూర్వమునంద సత్త్వగు (పా)గభావప్రతియోగియగు) ఘటాదికమునకు మృదాది కారణవ్యాపారమువలన సత్త్వమును, అట్టి సత్త్వవిశిష్టమగు ఘటమునకు కారణనాశముచే నభావము సంభవించుచుండ “నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః” అసత్త్వము సత్త్వము లేదనియు, సత్త్వ కభావము లేదనియు జెప్పట యెట్లు సమంజసమగును? అను నాశంకకు సమాధానముగ “ఉభయో రపి దృష్టాంత స్తస్యయో స్తత్త్వదర్శభిః “అని జెప్పచున్నాడు. “ఉభయో రపి” సదసత్త్వయొక్క ‘అంతః’ మర్యాద (యేది సత్త్వో యది యెల్లప్పుడు సత్త్వే. యనియు, ఎది యసత్త్వో యది యెల్లప్పుడు సత్త్వే యనియు సమయభాత్యయము)కు దెలిసికొను స్వభావముగల బ్రహ్మ వేత్తలు శ్రుతిస్మృతియుక్తలచే విచారపూర్వకముగ నిశ్చయించిరి. కాన కుత్కార్యమల నిశ్చయము (ఉత్పత్తికి బూర్వ మునందు ఘట మనద్రూప్తమై కారణవ్యాపారమున సద్రూపమగుచున్నదనియు, అటులమే నాశాంత్యమున నసద్రూప్యమగుచున్న దనునట్టి నిశ్చయము) భిన్నయే యగుచున్నందున నట్టి విపరీతనిశ్చయ మసత్త్వము సద్రూప్యమును, సద్వస్తువున కసద్రూప్యమును సాధింపనేరదని యాశయము. ఈవిషయమునే “సచేద సోమ్యేద మగ)

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఘటపదములు సమానాధికరణము లనబడును. అట్టి పదనిష్ఠసామానాధికరణ్య మాపచారిక ముగం బ్రస్తుతము నద్భుద్ధి, ఘటాదిబుద్ధులయందుఁ జెప్పబడుచున్నది. అనఁగా నేమి? సదస ద్బుద్ధులయందుఁ గల సామానాధికరణ్య మేకార్థవిషయత్వము. అట్టి వస్తువు శుత్రమనమా నాదులవలనఁ బ్రసాదితమగు సద్రూపమే. కాన నట్టి సద్రూపాతిరిక్తవస్తువు మిథ్యయే (యన ద్రూపమే) యగును. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నానతో విద్యతే భావః” అని నుడివి యుండెను. అట్లుకాక “సప్లటః” “సన్నటః” అను బుద్ధివిషయములు భిన్నములే యైవచో ఘటపటములకువలె సామానాధికరణ్యము కుదరనేరదు.

అసీ దేకమేవాద్విత్వీయం” అని మొదలిడి “ఏత దాత్మ్య మిదగ్ం సర్వం । తత్సత్వం స ఆత్మా । తత్త్వమసి శ్చేతకతో” అను శ్రుతి ఒక్కటగునట్టియు, సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదకూన్యమైనట్టి సద్రూపమునే సత్యముగ జెప్పుచున్నది. “వాచారమృణం వికాశో నామధేయం” అను ఛాందోగ్యశ్రుతి వ్యభిచారియగు వికారమాత్రము వాక్యాత్రముచే జెప్పబడుటచే నసత్యమనియు జెప్పుచున్నది. “అన్నేన సోమ్య! శుంగే నాటో మూల మన్విచ్ఛ! అద్భ్యస్సోమ్య శుంగేన తేజోమా మన్విచ్ఛ! తేజసా సోమ్య శుంగేన సన్మూల మన్విచ్ఛ! సన్మూలా సోమ్యేమా స్సర్వాఃప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిష్ఠాః” అనుశ్రుతి సర్వవికారములు సత్త్వయందు కల్పితము అని బోధించుచున్నది.

సత్యమన తార్కికపరికల్పితంబగు పరసామాన్యము కానేరదు. ఎందువలననగ? ఏకాకారమగు “సద్ద్రవ్యం, సప్లటః, సత్కర్మ, సత్సామాన్యం” అను పృథీతులచే ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యములయందు సామాన్యమనునది సమానముగ భాసించుచుండ ద్రవ్యగుణకర్మలయందు పరసామాన్యము సమవాయ సంబంధముచే భాసించుననియు, సామాన్యదులయం దేకాధికరణవృత్తిత్వ సంబంధముచే భాసించుననియు జెప్పుట యసంగతము. మఱియు “సద్ద్రవ్యం” అనుచోట “సత్” అనునది పృథమావిభక్త్యంతము. ‘ద్రవ్యం’ అనునదియు పృథమావిభక్త్యంతము. సమానవిభక్త్యంతపదప్రతిపాదితములగు నర్థముల కభేదము భాసించును. కాని సమవాయము భాసింపనందున నొక చోట సమవాయసంబంధముచేతను, మరొకచోట ఏకాధికరణ వృత్తిత్వసంబంధముచేతను పరసామాన్యము సిద్ధింపనేరదు.

మఱియు “ద్రవ్యం సత్, గుణస్సన్” ఇత్యాదిపృథీతులచే సర్వాభేదము సత్తవ సిద్ధించును. ద్రవ్యగుణ కర్మలను భేదమే లేనందున నట్టి ధర్మలగు ద్రవ్యగుణకర్మలయందు సత్త్వము కల్పించుటకు వీలుపడనందున సద్రూ పమునందే ద్రవ్యగుణములు కల్పితములు. కాన ద్రవ్యగుణముల కాశ్రయము సద్రూప మగుచుండ ద్రవ్యగుణా దులయందు పరసామాన్య ముండునని జెప్పుట యసంగతము. ఈవిషయమునే “సత్తాతోపి న భేద స్సోమ్య ద్రవ్య త్యాదేః కుతోఽన్యతః । ఏకాకారాహి సంవిత్తి స్సద్ద్రవ్యం సప్లట స్తథా” అని వార్తిక కారులు జెప్పియుండిరి. అసత్పదార్థ మప్రసిద్ధ మగుటంజేసి సత్తయ నసత్పదార్థముకంటె భిన్నము కాదు. ద్రవ్యత్వాదికము సద్ధర్మ మగుటంజేసి సత్తుకంటె భిన్నము కాదు. కనుకనే ఘటపటతద్భేదములు సదభేదముచే నేకములు కాన “ఘటా ద్భిన్నః పటః” అను పృథీతి ఘటపటముల భేదసాధకము కానేరదు. తార్కికులు కాల మను పదార్థము సర్వా త్మక మని యొప్పుకొనిరి. అట్టి కాలముచేతనే సర్వవ్యవహారము లుపపన్న మగుచుండ తద్వ్యతిరిక్తపదార్థకల్పన యందు బ్రమాణము లేమింజేసి సర్వానున్యాయతం బగు నాకాలమునకే సద్రూపముచేతను, స్ఫురణముచేతను, సర్వ తాదాత్మ్యముచేతను బ్రతీతి కలుగుచుండ పరసామాన్య మునెడి సత్త నంగీకరించుట నిర్వృత్తికము. స్ఫురణయు సర్వానున్యాయక మగుటచే నేకము. అట్లుగుటచే నాత్మ నిత్య మని ముందున్తోకమునందు నవిస్తరముగ జెప్పఁబడును.

శాంకరభాష్యము:—

(8) న నీలోత్పలవతు సకా ఘటః సన్నటః సకా హస్తీతి । ఏవం సర్వత్ర తయోర్బుద్ధోత్ప
ర్లుటాదిబుద్ధిర్వ్యభిచరతి । తథాచ దర్శితం, నతు సద్బుద్ధిః తస్మాద్బుటాదిబుద్ధివిషయోఽప
స్వ్యభిచారాత్ । న తు సద్బుద్ధివిషయోఽవ్యభిచారాత్ । ఘటే, వినష్టే ఘటబుద్ధౌవ్యభిచరన్త్యాం
సద్బుద్ధి రపి వ్యభిచరతీతిచేత్ । న పటాదా వపి సద్బుద్ధిదర్శనాత్ । విశేషణవిషయైవ సా
సద్బుద్ధిః సద్బుద్ధివత్ ఘటబుద్ధిరపి ఘటాస్తలే దృశ్యత ఇతిచే న్న పటాదా వదర్శనాత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వజోధిని:—

(9) బుద్ధిపంత్యాయందుఁగల సామానాధికరణ్యము రెండువిధములు. ఒకటి ఏకార్థ
విషయకత్వము, రెండు ధర్మధర్మివిషయకత్వము. “నీలం ఉత్పలం” (నల్లనిది కలువ) అనుచోట
నలుపుత్తీధర్మము, కలువ ధర్మి; ఈరెండను ధర్మధర్మ లనఁబడును. ఈరెండుజ్ఞానములు “నీలం
ఉత్పలం” (నల్లనిది కలువ) అనుజ్ఞానములు. ఈజ్ఞానములకు సామానాధికరణ్యము ధర్మధర్మి
విషయకత్వము. అదేవిధమున “సన్నటః” అనుబుద్ధులయందుఁగల సామానాధికరణ్యము. సత్తు
ధర్మము, ఘటము ధర్మిగాన ధర్మధర్మివిషయకత్వరూపసామానాధికరణ్యమే యచట సఁభ
వించును. అందుచే ధర్మమగు సత్తుకన్న వ్యతిరేకముగ ఘటాదినస్తువు ప్రాప్తిించుచుండ ఘటా
దల లెట్లవస్తువు లగును (అసత్తులగును) అని శంకింపరాదు.

ఏవిధమున నొక నొక దేశమందు గాని, నొకనొక కాలమునందుగాని యుండు ఘటమునం దుండు ఘట
త్వము దేశాంతరమునందుగాని, కాలాంతరమునందుగాని పటమునం దుండనేరదో అవిధముగనే పదార్థస్వభావ
మును భంగపరచుటకు వీలు లేనందున నొకనొక దేశమునందు గాని, యొకనొక కాలమునందుగాని ఘటమున
కఘటత్వమును సంపాదించుట కింద్రునికకూడ శక్యము కాదు. ఇదేవిధమున నొకనొక దేశమునందుగాని,
కాలమునందుగాని యగత్తగుదానికి దేశాంతరమునందుగాని, కాలాంతరమునందుగాని సత్త్వమును, ఒకనొక
దేశమునందుగాని, కాలమునందుగాని సత్తగు పదార్థమునకు దేశకాలాంతరములయం దసత్త్వమును, సంపాదించు
టకు శక్యముకాదు. కాన సదగత్తలకు నియతరూపత్వము (సత్తు సత్తే, ఆసత్తు యసత్తేయగునని యాశయము).
ఇంకను యావిషయ వచ్చెనేనిదియందు విస్తరముగ జెప్పఁబడెను.

కాన సదస్త్వమే—మాయాకల్పిత మగు ససత్పదార్థమయొక్క నివృత్తిచే నమృతత్వముకొలకు సమర్థమగు
చున్నది. కనుక సన్మాతృదృష్టిచే దిద్దితయు యుపపన్న మగునని యాశయము.

శంకరానందీయము:—“అంతటను యుండు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల యనుసంధానము నత్యం
తము విడిచి యెల్లప్పుడు బ్రహ్మనుసంధానమునఁ జేయుట శక్యము కాదు” అను శంకను బరిహరించుటకు—
బ్రహ్మతిక్తికృతస్తువు లేనందుననే బ్రహ్మము పూర్ణ మగుటవలనను, నిర్భయ మగుటవలనను, నిరంతర మగుటవలన నెల్ల
ప్పుడు నాబ్రహ్మమే యనుసంధానము జేయదగిన దని నూచించుటకు బ్రహ్మమునకు సత్త్వమును, తద్వ్యతిరేక
మగుదాని కసత్త్వమును “నాకతో విద్యతే భావః” అను శ్లోకముచే నుపసాదించుచుండెను.

ఏకస్తువు (సత్) అస్తితామాతృస్వరూపమై, సర్వగతమై, నూత్నమై, ఏకమై, ఏకరసస్వరూపమై, నిత్యమై,
నిరవయవమై, నిరంజనమై, విజ్ఞానమై సగ్గజదాంతములవలన దెలియబడుచుండెనో యట్టి బ్రహ్మయొకటై విలక్షణ

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భేదము, అభేదము విరుద్ధములుగాన “సస్థుటః” అనుస్థలమున సామాన్యరూపముగు సత్తుకు విశేషరూపముగు ఘటమునకు భేదము, అభేదము ప్రాప్తింపనేరదు. కాన ఘటధర్మము సత్త కానేరదు. కనుక “నీలముత్పలం” (నల్లనిది కలువ) అనుచోట ధర్మధర్మవిషయకముగుటచే నది గౌణముగు సామానాధికరణ్యము. “సస్థుటః” అనుచోట అనువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితముగుటంబట్టి జాతివ్యక్తులకు గల సామానాధికరణ్యము ఏకవ్యక్తివిషయకత్వరూపము.

ఈతీరుననే యంతటను గుణగుణిస్థలములయందు చూచుకొనవలయును.

“సస్థుటః” అను బుద్ధిద్యయమునందుండు సామానాధికరణ్యము ఉపపన్నము కాదని సామాన్యవిశేషరూపములను రెండువస్తువులు సంభవింపవు. కాన సత్తారూపముగు సామాన్యమే యంగీకరింపవలె నని యెందుకుఁ జెప్పవలయును? సామాన్యవిశేషములలో విశేషములే వస్తువు లని శంకింపరాదు.

“సస్థుటః” అనుస్థలమునందు సద్బుద్ధి, ఘటబుద్ధి యను రెండుబుద్ధులు గలవు. అందు ఘటబుద్ధి “సస్థుటః” అను స్థలమునందు లేకపోవుటచేఁగుటబుద్ధి వ్యభిచారి. ఘటబుద్ధి వ్యభిచరించినఁ దద్విషయముగు ఘటముకూడ వ్యభిచారి యగుచున్నది. ఈరీతిగనే పటాదులు కూడ వ్యభిచారులు. అనఁగా వ్యావృత్తము లనఁబడును. కాన వ్యావృత్తములగు విశేషము లన్నియు వికారము లగుటంబట్టి యాగమాపాయులు. అగమాపాయు లగుటచే మిథ్యాభూతములు, (విశేషములకు వస్తుత్వము లేదనుట).

“సస్థుటః” “సన్నుటః” “సన్తాస్తి” అను ఘట, పట, హస్తి విషయకబుద్ధులయందు సర్వ స్థలములయందు సద్బుద్ధి గోచరించుటచే సద్బుద్ధి యవ్యభిచారి. కాన సద్విషయముగు సత్తయు యవ్యభిచారియే. అట్టి సత్త ఒకటియే యగుటంబట్టి ద్విరూపత్వప్రాప్తి లేమింజేసి సామాన్య విశేషాత్మకము కానేరదు. కాన సద్బుద్ధివిషయముగు నొక్కసత్తయే వస్తు వనంబడును. ఇందు వలన ఘటాదిబుద్ధివిషయములగు ఘటాదివిశేషములు వ్యభిచారు లగుటంబట్టి యసత్తు లనంబడును. సద్బుద్ధివిషయముగు సత్త యవ్యభిచారి యగుటచే సమ్రాపము (వస్తువు)యనంబడును.

ఘటము నశించినపుడు ఘటబుద్ధి గ్రహింపఁబడకుండుటంజేసి ఘటబుద్ధి వ్యభిచరించుచున్నది. అదేవిధమున “సస్థుటః” అను సద్బుద్ధికూడ వ్యభిచరించుచున్నది. కాన సద్బుద్ధి వ్యభిచరించుటచే “నవ్యభిచారియగుట” అను హేతువు సద్బుద్ధికి సంభవింపనేరదు. కాన సద్బుద్ధినిషయ మగునట్టి యసచ్చబ్రహ్మపాదక మగు జగత్తునకు సత్త్వము లేదు. ఏలన? స్వరూపముచే సమ్రాపముగు వస్తువు నందు సత్త యుండును. ఈజగత్తు స్వరూపకః సమ్రాపము కానందున నసత్త్వరూప మగు జగత్తునకు సత్త్వ ముండుటయందు బ్రమాణము లేమింజేసి సత్త్వము సంభవింపనేరదు.

జగత్తునందు సత్త్వ ముండుటయందు బ్రత్యక్షాదులు ప్రమాణము లనెదవా? యావిషయమున నిన్నిట్లు

కాంకరభాష్యము:—

(4) సద్బుద్ధి రసి నష్టే ఘటే న దృశ్యత ఇతి చే న్న, విశేష్యాభావాత్ । సద్బుద్ధిః విశేషణవిషయా సతీ విశేష్యాభావే విశేషణానుపపత్తౌ కిం విషయా స్యాత్ ; న తు పున సద్బుద్ధిర్విషయాభావాత్ । ఏకాధికరణత్వం ఘటాదివిశేష్యాభావే న యుక్తమితి చే న్న । ఇన మునక మితి మరీచ్యాదా వన్యశరాభావేఽపి సామానాధికరణ్యాదర్శనాత్ । తస్మా ద్దేహోదే ర్ద్వంద్వస్యచ సకారణా స్యాసతో న విద్యతేభావ ఇతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మగు సత్త కూడ వ్యభిచారియగుటంజేసి ఘటాదులవలె కల్పితము. (అనగా నవస్తువు అసత్తు) అని శంకింపరాదు.

ఘటము నశించునపుడు ఘటబుద్ధి వ్యభిచరించినను “సన్నటః” అను స్థలముల యందు సద్బుద్ధి విశేషణవిషయ మగుటంజేసి విశేష్యాంతరము నవలంబముఁజేసికొని గ్రహింపఁబడుటంజేసి సద్బుద్ధికి వ్యభిచారములేదు. అందువలన సత్తు అనువృత్తము. అనువృత్తమునందు వ్యావృత్తము కల్పితము. కాన వ్యావృత్తములగు ఘటాదిప్రపంచము కల్పితము. (వస్తువు కాదు, అసత్తు) అనువృత్త మగు సత్త యకల్పితము. (వస్తువు) అస్తిత్వముకలది.

సద్బుద్ధినలెనె యొక ఘటము నశించినను ఘటాంతరమందు ఘటబుద్ధి గ్రహింపఁబడుటంజేసి ఘటబుద్ధికూడ యవ్యభిచారియే. కాన వ్యభిచారులుగాని ఘటబుద్ధులయందు ఘటాదులనువృత్తములగుటంజేసి ఘటాది ప్రపంచము వస్తువు (అస్తిత్వముకలది) యని శంకింపరాదు.

ఘటబుద్ధి ఘటాంతరమందు గ్రహింపఁబడినను బటమునందు సద్బుద్ధిగ్రహింపఁబడినటుల గ్రహింపఁబడుటలేదు. కాన ఘటాదిబుద్ధులు వ్యభిచారులు. తద్విషయములు వ్యావృత్తములు. వ్యావృత్తములు కల్పితములు. అసత్తులనంబడును. (అనగా మిథ్యాభూతములు).

(4) ఘటాదినాశ దేశమునందు ఘటాకారముగ సత్త భాసింపకపోవుటచే ఘటము నశించినపుడు సద్బుద్ధి ఘటోపరిక్తాకారముగ గ్రహింపబడుటలేదు. కాన సద్బుద్ధిగూడ వ్యభిచారియే యగుటంజేసి సత్తు వ్యావృత్తము. వ్యావృత్త మగుటచే కల్పితము అని శంకింపరాదు.

ప్రశ్నింపవలసి యున్నది. ఒకత్వమందు సత్త్వ ముండుటయందు ప్రత్యక్షము ప్రమాణమా ? లేక ననుమానమా ? లేక నుచమానమా ? లేక శక్తిము ప్రమాణమా ? ప్రత్యక్షము ప్రమాణ మందువా ? శుక్తిని జూచి “ఇది రజతము” అను స్థలమనందును, చంద్రునిజూచి “పౌడేశమాత్ర శ్చంద్రః” (చంద్రుడు లాడితుండు పరిమాణము కలవాడు) అను స్థలమనందును ప్రత్యక్షప్రమాణములగు నిందియములకు యథార్థజ్ఞానజనకత్వము లేమింజేసి జగత్సత్త్వమనందు బ్రత్యక్షము ప్రమాణము కాదు. “ఇదం రజతం” (ఇది రజతము) “పౌడేశమాత్ర శ్చంద్రః” (చంద్రుడు పౌడేశమాత్ర పరిమాణముడు) అను స్థలములయం దిందియములకు జంద్రాదులకు యోగ్యసంబంధము లేనందున బ్రత్యక్షప్రమాణ మగు చక్షురిందియమువలన యథార్థజ్ఞానము గలుగకపోయినను, మరొక స్థలమనందు విషయేందియములయొక్క యోగ్యసంబంధమువలన యథార్థజ్ఞానము కలుగును. అట్టి జ్ఞానజనకము

కాంక్షరభాష్యతత్తబోధిని:—

ఘటాదికము నశించినపుడు ఘటాదివిశేషము లేమింజేసి ఘటోపరక్తాకారమగు సత్తు భాసింపకున్నను ఘటాభావాధిష్ఠానముగ సత్తు భాసించుచునే యున్నది. గోత్వజాతి నిఖిలగోవుల యందున్నను వ్యంజకమగు ఖండముండాది గోవ్యక్తి లేనపుడు గోత్వమున్నను భాసించుటలేదు. అదేవిధమున సద్బుద్ధి విశేషణవిషయకము. అట్లు విశేషణమగు సత్త్వము వ్యంజకము. (భాస లగుటచే బ్రత్యక్షరూపము లగు నిందియములు ప్రయాణము లగునని శంకింపజనదు. గజాకారముగ జేయబడిన చారువునందు గజబుద్ధియు, మృత్తునందు ఘటబుద్ధియు, యోగ్యసంబంధద్వారముననే చక్షురిందియమువలన గలగు చుండెను. అట్టి విపరీతబుద్ధిని జనింపజేయు చక్షురాదీందియములు జగత్సత్త్వమునంగూర్చి యెట్లు ప్రమాణము లగును ? ప్రమాణములు కానేరవు.

ఇక జగత్సత్త్వమునుగూర్చి యనుమానము ప్రమాణ మందువా ? ప్రపంచము ప్రత్యక్షసిద్ధమను నీమతమునం దనుమాన ముపయుక్తము కానందుక జగత్సత్త్వమునం దనుమానముగూడ ప్రమాణము కానేరదు.

జగత్సత్త్వమునం దుపమానము ప్రమాణ మందువా ? నదియు సంభవింపదు. ఏలన సాదృశ్యవాక్య మగు “గోసదృశో గవయః” అను వాక్యముచే జనించెడి (గవయమృగము గోసదృశము) అను జ్ఞాన ముపమానప్రమాణ మనబడును. అట్టి పురుషు డొక యరణ్యమున కేగి యటకుండు గోసదృశమగు నొక జంతువును జూచి “గవయ మృగము గోసదృశము” అను పూర్వవాక్యార్థస్మరణముగలవాడై “ఈమృగము గవయపదనాద్య” నని చెలిసి కొనును. ఈజ్ఞానమునే యుపమితి యందురు. ఇట్టి యుపమితికి సాధన ముపమానము. ఈవిధముగ జగత్తునకు దేనితో సాదృశ్యమునకు జెప్పవలయునో యట్టి వస్తువు లేనందున దైవిధమగు ముపమానప్రమాణము సంభవింప నేరదు. “జగత్తు స్వప్న సదృశము” అని స్వప్న సాదృశ్యము సంభవించునందువా ? అట్లైన స్వప్నము మిథ్య యగునట్లు స్వప్న సాదృశ్యమువలన జగత్తుగూడ మిథ్యయే యగును. కాన జగత్సత్త్వమునం దుపమానము ప్రమాణము కానేరదు.

శ్రుతివలన జగత్తున కసత్త్వము క్రూరమాణ మగుటంజేసియు, శ్రుతివలన జగత్తు సత్త్వమని క్రూర మాణము గాకపోవుటవలన నీజగత్సత్త్వమునందు శబ్దము ప్రమాణము కానేరదు.

“అత్రన లకాశ స్సంభూతః” (అత్రవలన యాకాశము పుట్టెను) “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” (ఏబ్రహ్మమువలన నిఖిలభూతములు జనించుచున్నవో) అని శ్రుతులు చెప్పటవలన జగత్తు బ్రహ్మ కార్య మగుటంజేసి జగత్తునకు సత్త్వ (అస్తిత్వ) ముండుటయందు శ్రుతి ప్రమాణ మనెదవా? ఈవిషయమున నిన్ను బ్రశ్నింపవలసియున్నది. బ్రహ్మ కార్యమగు జగత్తు (1) బ్రహ్మకంటె భిన్నమా ? లేక, (2) బ్రహ్మభిన్నమా ? లేక, (3) బ్రహ్మకంటె భిన్నము నభిన్నముగూడ నగునా ?

(1) జగద్రూపకార్యమ బ్రహ్మకంటె భిన్న మనుపక్షమున నట్టి జగద్రూపకార్యము (1) సద్రూపమా ? లేక, (2) అసద్రూపమా ? (3) సదసద్రూపమా ? సద్రూపమందువా ? అట్టి కార్యమందు సత్త్వ (1) కారణసత్తారూపమా ? లేక, (2) కార్యసత్తారూపమా ? (1) కారణసత్తారూప మందుజేసి కారణసత్త్వకంటె వ్యతిరిక్తమగు సత్త్వ లేకపోవుటచే గార్యమున కసత్త్వమే సంభవించును. (2) కారణసత్త్వకంటె వ్యతిరిక్త మగు సత్త్వ కార్యమందు గల దందువా ? అట్టి కార్యసత్త్వ (1) సద్రూపమా ? లేక, (2) అసద్రూపమా ? (1) సద్రూప మను పక్షమందు సద్రూపమగు కార్యసత్త్వ కారణసత్త్వకంటె (1) భిన్నమా ? లేక, (2) కారణసత్తారూపమా ? బ్రహ్మము పూర్ణమగుటంజేసి నిరంతర మగుటచేతను కార్యమునకు కారణసత్తావ్యతిరిక్త మగు సత్త్వ సంభవింపక

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

కము) విశేషములగు ఘటాదులు, అట్టి వ్యంజకములగు ఘటాదులు లేనితటి విశేషణముగు సత్తు యున్నను భాసింపనేరదు. కాన సత్తు అనువృత్తము, అనువృత్తమునందు వ్యావృత్తములు కల్పితములు. అనువృత్తముగు సత్తు వస్తువు (అస్తిత్వముకలది).

విశేషణవిశేష్యము లుభయములు సత్తులైనపుడే సామానాధికరణ్య మనుభూతముగాన ఘటాదు లనద్రాపము లైనచో “సప్లటః” అను సద్బుద్ధిఘటబుద్ధులకు సామానాధికరణ్య మెట్లుజూపగు నని శంకింపరాదు.

విశేషణవిశేష్యములలో నేదైన నొకటి యగు నుదకములేనిసమయమున మరుమరీచికల యందు “ఇద ముదకం” ఇది యుదకమని సామానాధికరణ్య మనుభూతముగాన మగుటచే సామానాధికరణ్యము విశేష్యవిశేషణోభయసత్యత్వము నపేక్షింపదు. అందువలన దేహేంద్రియాదులు, శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు, వానికి కారణమగు నవిద్యయు సత్యములుకావు. (మిథ్యా భూతములు, అసత్తులు).

పోవుటచే సద్రాపకార్యసత్త కారణసత్తకంటె భిన్న మగునను పక్షమునగూడ కార్యమున కసత్త్విమే ప్రాప్తిం చును. సద్రాపకార్యసత్త కారణసత్తాస్వరూపమే యనినచో నట్టి కార్య కారణమలయం దుండు సత్తలకు సద్రాప ముచే నేకత్వమే నిశ్చిత మగుటచే గార్యమునకు కారణభిన్నత్వము సంభవింపకపోవుటవలన కార్యమున కసత్త్విమే ప్రాప్తిం చును. కార్యసత్త యసద్రాప మనెదవా? అసద్రాపముచే భిన్నమగు కార్యసత్తకు స్వతః స్వరూపము లేమింజేసి కార్యమునకు కూన్యత్వము సంభవించెడిని.

కార్య మసత్తను పక్షమందు జగత్తు శకవిషణ్ణమువలె స్వరూపకూన్య మగుటంజేసి జగత్తునకు బ్రహ్మ కార్యత్వము సంభవింపకపోయెడిని.

ఉత్పత్తికి పూర్వమునం దసద్రాపముగు ఘటాదిప్రధ్వంసాభావమునకు గార్యత్వమువలె నుత్పత్తికి బూర్వముం దసద్రాపముగు జగత్తునకు గార్యత్వము సంభవించునని శంకింపవలదు. కారణసంబంధము కలదానికే కార్యత్వ మనుభవసిద్ధము. ఎట్లన కర్తయగు కులాబునియొక్కయు, గరణాదిక మగు దండకకృష్ణదామలయొక్కయు సంబంధ ముండునపుడే జనిక్రియ యుండుటచే ఘటాదులకు కార్యత్వ మనుభవసిద్ధము. అవిధముగ నే ప్రధ్వంసా భావమునకు భావరూపకర్తృకారకసంబంధ మున్నచో బ్రధ్వంసముగూడ భావవదార్థమే యయ్యెడిని. అట్లే నచో బ్రధ్వంసకు “అభావము” అను నిదేశము లేకపోయెడిని. అట్లు కానందున ప్రధ్వంసాభావమునకు కర్తృకారక సంబంధము లేదని చెప్పవలయును. అట్టి ప్రధ్వంసాభావమునకు కార్యత్వము సంభవింపనేరదు. కార్యము కానట్టి ప్రధ్వంసాభావమును దృష్టాంతముగఁ గైకొని ప్రధ్వంసాభావమువలె నుత్పత్తికి పూర్వముం దసద్రాప మగు జగత్తున కుత్పత్త్యనంతరమున కార్యత్వము సంభవించు నని జెప్పటయు నసంగతము.

జగత్తు సదసద్రాప మను పక్షముగూడ సంభవింపనేరదు. ఏలన సత్త్వ మనునది భావవదార్థనిష్ఠధర్మము. అసత్త్వ మనునది యభావనిష్ఠధర్మము. కాన సీసత్త్వాసత్త్వము లత్యంతవిరుద్ధధర్మము లగుటంజేసి యాసత్త్వాసత్త్వముల కేకాధికరణ్యము సంభవింపకపోవుటవలన దాదృశవిరుద్ధధర్మములతోఁ గూడియుండుట జగత్తున కెన్నడును గుఁభవింపనేరదు. కాన జగత్తు బ్రహ్మకార్యము కానేరదు. ఇంతవరకు జెప్పిన గ్రంథముచే “గార్యము కారణము కంటె భిన్నము.” అను పక్షము నిరస మునది.

శాంకరభావ్యము:—

(5) తథా సత శ్చాత్మనోఽభావోఽవిద్యమానతా న విద్యతే సర్వ త్రావ్యభిచారాది త్యవోచామ । ఏవ మాత్మానాత్మనో స్సదసతో రుభయోరపి దృష్ట ఉపలభో అంతో నిర్ణయః సత్సదేవాసదసదేవేతి త్వనయో ర్యథోక్తయో స్తత్త్వదర్శిభిః । తదితి సర్వనామ । సర్వం చ బ్రహ్మ, తస్య నామ తదితి । తద్భావ స్తత్త్వం బ్రహ్మణో య ధాత్వ్యం తద్దృష్టం శీలం యోషాం తే తత్త్వదర్శిన స్తై స్తత్త్వదర్శిభిః । త్వమపి తత్త్వదర్శినాం దృష్టి మాశ్చిత్వ శోకం మోహం చ హిత్యా శీతోష్ణాదియతానియతరూపాణి ద్వంద్వాని వికారోఽయ మసన్నేవ మరీచిజలవ స్మిథ్యాఽవభాసత ఇతి మనసి నిశ్చిత్వ తితిక్ష స్వే త్యభిప్రాయః ।

॥౧౬॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

(5) సమ్రాపమగు నాత్మ సత్యము. ఆత్మసంబంధ మగు విశేషములు దేహేంద్రియ శీతోష్ణాదులు నశించుచుండ దదుపరక (అట్టివిశేషములతో గూడిన) మగు నాత్మకుకూడ వినాశ మొందులకు ప్రాప్తింప దనిన ? ఆత్మ సర్వత్ర యనువృత్త మగుటచే నవ్యభిచారియగుటగలబట్టి వ్యావృత్తములగుటచే వ్యభిచారులగు దేహేంద్రియ దులగు విశేషములు నశించినను నాత్మ నశింపదు. కనుక నిత్యము (సత్యము).

ఒకానొక సమయమున నసత్తుగూడ సత్తు గావచ్చును. అది యెట్లనిన ? ఘటము పుట్టుటకు పూర్వ మసత్తు. పుట్టినపిదప సత్తుని యనఁబడును. అదేవిధమున నొకానొక సమయమున

ఇక కార్యము కారణస్వరూప మనుటయు సంభవింపనేరదు. అట్లగుచో జడ మగు కార్యరూపజగత్తు కారణ మగు బ్రహ్మస్వరూప మగుటచే బ్రహ్మకు దృశ్యత్వము. అనిత్యత్వము, అప్రకాశత్వము, దుఃఖరూపత్వము, సావయవత్వము మొదలగు దోషములు సంభవించెడిని. అట్టి దోషములు బ్రహ్మమునకు ప్రాప్తించుట యిష్టమే యన్నచో “అహం, మమేదం” (నేను, ఇది నాసంబంధమైనది) అను వ్యవహారము లోపించెడిని. అట్లగుచో నీవుగూడ జడరూపుడ వగుటచే నీకు జ్ఞానము సంభవించకపోయెడిని అందుచే మోక్షమే లేకపోయెడిని. మోక్షము లేదని యన్నచో “తరతి శోక మాత్మవిత్” అను శ్రుతికి వైయర్థ్యము ప్రాప్తించెడిని. అది యిష్టమే యన్న బ్రహ్మసంబంధమును గోరెడివారలకు ముక్తియందు బ్రవృత్తి లేకపోయెడిని. మరియు, “యత్త దదృశ్య మగ్రాన్యం” (“అశో నిత్య శ్చాశ్చర్యం” ఇత్యాది శ్రుతులకుగూడ విరోధము ప్రాప్తించును. కాన బ్రహ్మ కార్యమగు జగత్తు కారణమగు బ్రహ్మకంటె నభిన్నమని జెప్పట యసంగతము.

ఇక కార్యమగు జగత్తు కారణమగు బ్రహ్మకంటె భిన్నాభిన్నము నగు నను తృతీయ పక్షముకూడ— భిన్నత్వాభిన్నత్వము లోకోన్యాయార్థము లగుటచేనే యేకవృత్తియందు దుండవు కాన నిరస్తము. ఈజెప్పుటవలన దేలిన యాశయ మేమి ? జగత్తునకు బ్రహ్మకార్యత్వము సిద్ధించ దనుటచే “జగత్తునకు సత్త్వము శ్రుతిసిద్ధం” మను శంక దొరికింపఁబడెను

అట్లై నచో జగత్తు బ్రహ్మకార్య మని బోధించు. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, ఆత్మన ఆకాశ స్సభూతః” అను శ్రుతులు యథార్థబోధకము లగుటచేనే యట్టి శ్రుతుల కప్రామాణ్యము ప్రాప్తించు నని శంకింపఁబడును.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సత్తు అసత్తుకావచ్చును. అది యెట్లనిన? స్థితికాలమున ఘటము సత్తు; నాశానంతర మసత్తు యని యనఁబడునుగాన సత్త్వాసత్త్వము లవ్యవస్థితములు. కావున సామాన్యవిశేషములగు సత్ప్రపంచముయం దుభయములయందు సత్త్వాసత్త్వములు సమానముగనే యుండునని శంకింపరాదు.

ఆత్మయాథార్థ్యమును దెలిసినవారు సత్తైలపుడు సత్తే, అసత్తైలపుడు ససత్తే యని సద సత్తులయొక్క నిశ్చయమును గ్రహించిరి. అనగా నుత్పత్తికి పూర్వమునం దసత్తు గు ఘటాదులు ఉత్పత్త్యనంతరమున సత్తులు కానేరవు. సత్త్వాసత్త్వములు విరుద్ధములుగాన ససత్త్వమున్న సమ

తార్కికులు “పరమాణువులు జగత్కారణ” మనియు, సాంఖ్యులు “ప్రకృతి జగత్కారణ” మనియు జెప్పెదరు. అట్టి యామతస్థాంతమునే యంగీకరించినచో కారణమగు పరమాణ్వాదులకంటెను, కార్య మగు జగత్తుకన్నను బ్రహ్మము వేరగుటంబట్టి బ్రహ్మము నద్వితీయ మగును. అట్లైన శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు నద్వితీయత్వము బ్రహ్మమునకు బ్రాప్తింపకపోయెడిది. అట్టి విషయమును సహింపనిచై బ్రహ్మమున కద్వితీయత్వము జెప్పటకై “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” అనునది మొదలగు శ్రుతులు జగదుపాదానత్వమును బ్రహ్మమునకు జెప్పుచున్నవి. కాన “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మ కద్వితీయత్వప్రతిపాదనపర మగుటవలన ప్రమాణములు.

ఉపాదానమనగ పరిణామియని గతార్థము. పూర్వోక్తవిధమున జగత్తునకు కార్యకారణభావమే లేనిచో జగదుపాదానము బ్రహ్మ మెట్లగును? ఉపాదానమనగ బరిణామియని యర్థముకాదు. మఱేమనిన? వివర్తనని యర్థము. కాన కార్యకారణభావనియతమగు బరిణామిత్వము బ్రహ్మమునకు లేకున్న వివర్తోపాదానత్వ మవ్యాహతముగ బ్రాప్తించును. వివర్తోపాదానత్వమనగ నధిష్ఠానమున కన్యథాభావము. అట్టి యన్యథాభావము గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషకృతము. ఎట్లని? గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషముచే శుక్తి (మత్స్యపుచిప్ప) కట్లు రజతాకారముగ బ్రతీతికలుగునో యట్లే గ్రహీతయొక్క గ్రహణదోషముచే నాత్మకు జగదాకారముగ బ్రతీతికలును. ‘ఇది శుక్తి’ యను శుక్తియాథాత్మ్యజ్ఞానముచే రజతాకారభావము శుక్తిమాత్ర మెట్లగునో యటులనే బ్రహ్మస్వరూప సాక్షాత్కారముచే ప్రతీతి (జ్ఞాన) మాత్రస్వరూపమగు జగత్తునకు ‘తదనన్యత్వ మారంభణశబ్దాదిభ్యః, వాచారంభణం వికారో నానుభేయం’ ఇత్యాది శ్రుతిమాత్ర ప్రామాణ్యమువలన బ్రహ్మమాత్ర త్వము సిద్ధించును. కాన బ్రహ్మ కద్వితీయత్వ మవ్యాహతము. అందువలన బూర్వోక్తదోషముల కవకాశ మిందు లేదని యాశయము. కార్యమాత్రము నామమాత్రమే యగుటచే వస్తుతః శబ్దాదిప్రపంచ ముండుటయందు శ్రుతి (శబ్దము) ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము ప్రమాణములు కావని సిద్ధమగుచున్నది.

ఈవిధముగ నసదూప మగు శబ్దాదిప్రపంచకమునకు సత్త్వాభావమునఁ జెప్పి, “నాభావో విద్యతే సతః” అను వాక్యముచే స్వస్వరూపబ్రహ్మమునకు సత్త్వమునఁ జెప్పుచున్నాడు. సామాన్యవిశేషభావము లేనట్టియు, నఖండైకచిదేకరస మగునట్టియు, సర్వవిక్రియారహిత మగునట్టి “సదేవ సోమ్యేద మగ్ర అసీత్” ఇత్యాది శ్రుతి ప్రసిద్ధం బగునట్టి కార్యకారణవిలక్షణ మగునట్టి యేసదూపమగు యాత్మ కలదో యట్టి యాత్మకు యేదేకము నందును, యేకాలమునందును ఆభావము లేదు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యాదులయం దాత్మకు సద్భావము గన్పట్టుట వలన నాత్మ యొల్లపు యుండుటయందు బ్రత్యక్షము ప్రమాణము. అత్మ జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థాత్రియ సాక్షి యగుటవలన నిత్యసత్త్వము కలది. “దేహమ అనిత్యమును గాన నవస్థాత్రియసాక్షులును యగుటలేదు” అని వ్యతిరేకముగ దృష్టాంతము నూహింపఁదగు. ఇట్లనుమానప్రమాణముగూడ యాత్మ నిత్యసత్త్వవత్తుటయును

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

యంబున సత్త్వము ప్రాప్తింపనేరదు. అసత్త్వము నివృత్తమైనవిదప సత్త్వము ప్రాప్తింపు ననిన జెట్టికుదిరిన బెండ్లియగును; పెండ్లియైన వెట్టికుదురు నన్నట్లు సత్త్వము ప్రాప్తించినగానఁ గాని యసత్త్వము నివృత్తముకానేరదు. అసత్త్వము నివర్తించిన గాని సత్త్వము ప్రాప్తింపనేరదు. కాన నన్యోన్యాశ్రయదోషము ప్రాప్తింపును. దాన నసత్త్వగు నీశరీరేంద్రియశీతోష్ణాదు తెల్ల పుడు నసత్త్వతే. సత్త్వమగు బ్రహ్మము త్రికాలములయందు సత్త్వమే యని గ్రహింపనగును.

బ్రహ్మణి “అయ మాత్మా నిత్య శుద్ధో బుద్ధః, అజో నిత్య కాశ్యతః, తథా రసం నిత్య మగంధవ చ్ఛ” ఇత్యాదిశ్రుతులగుడ నాత్మకు నిత్యసత్త్వ ముండుటయందు ప్రమాణములు. ఈవిధముగ సవ్యప్రమాములచే నిర్ధారిత మగు నిత్యసత్త్వముగల బ్రత్యగభిన్న మగు బ్రహ్మ కభావ మెన్నడు సంభవింపదని బ్రహ్మయొక్క సత్యజ్ఞానానందాత్మక మగు యాభాత్యమును చెలిసికొనిన బ్రహ్మజేతలచే సదసత్తులయొక్క నిశ్చయము (సర్వత్ర తల్లపుడు బ్రహ్మ మేకమే కలదు. బ్రహ్మముకంటె వేరగునది లేదను నిష్కర్ష) చేయబడెను. ఈచెప్పటచే—
నో యర్జునా! నీవుగూడ నాత్మ కనిత్యత్వభాగిని విడిచి శోకరహితుడవై “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అను శ్రుతిర్థము ననుసరించి యంతటను బ్రహ్మమునే జూచువాడ వగు మని నూచితమైనది.

నీలకంఠీయు:—‘సుషుప్త్యవస్థయందును, సమాధ్యవస్థయందు నాత్మ కుపాధిసంబంధముండును గాన నా యవస్థలయందు సుఖదుఃఖముల ననుభవించకుండుట న్యాయమే యగును. కాని జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయం దాత్మ కుపాధిసంబంధముండునుగాన దప్తాయః పిండమునకు దగ్ధత్వముండునట్లు అ యవస్థలయం దాత్మకు సుఖ దుఃఖములుండుట తప్పదు. సర్వవ్యాపకమగు మూలావిద్యయొక్క యంశమే యుపాధియగునుగాన, నామూలా విద్యయున్న పు డీసంసారము సమూలముగ నశించకనే యుండును. అట్టి సంసారి మోక్షముశోరకు సమర్థుడగునని చెప్పుట యనుపపన్నము.’ అని యాశంకించుకొని ఈ శ్లోకమునుఁ జెప్పుచున్నాడు. ప్రమాత్రాదిక (జీవాదిక)ము వచ్చిపోవు స్వభావముకలది. కాన నది కాదాచిత్తము. కనుక నే రజ్జసర్పమువలె నసత్తు. అట్టి ‘అసత్తః’ అసత్తుకు, ‘భావః’ సత్త్వము, “నాస్తి” కాలత్యాయమునందును లేదు. అనగా బ్రహ్మాత్మాదిక “జీవాదిక” ము మూలావిద్యచే జదాత్మయందు గల్గితము. ఆ మూలావిద్య యాత్మజ్ఞానముచే నివృత్తమగును. అట్టి మూలావిద్యారూప కారణము లేనందున బ్రహ్మాత్మాదిక ముండదు. కాన నిర్విఘ్నముగ నాత్మజ్ఞానము సిద్ధించునని భావము. ప్రమాత్రాదికము రజ్జారగమువలె ససత్తుగాన సర్వదా ప్రతీయమాన మగుటలేదు. అందువలన బ్రహ్మాత్మాదికమును మిథ్య గా నొప్పు కొనవలయును. అట్టొప్పుకొన్నచో నట్లే యాత్మగూడ సుషుప్త్యాదులయం దప్రతీయమాన మగుటచే నుభయమునకు విశేషమేమియు గనపట్టకపోవుటవలన బ్రహ్మాత్మాదికము, నాత్మగూడ మిథ్యలే కావలయును లేక, రెండును సత్య ములే కావలయునుగాని బ్రహ్మాత్మాదికము మిథ్యము, నాత్మ సత్యమెట్లగును.” అను నాశంకమీద ‘నాభావో విద్యతే నతః’ అని జెప్పుచున్నాడు. సద్వస్తువున నాత్మకు అసత్త్వము కాలత్యాయమునందును లేదు అని యర్థము. అనగా నిద్రనుండిమేల్కొనినవానికి, “నేను సుఖముగ నిద్రించితిని, చేనిని చెలిసికొనలేదు.” అని జ్ఞానము గల్గి చున్నది. ఈ జ్ఞానము-సుషుప్తియం దతండు సుఖమును వజ్జాన సు ననుభవింపఁచో నాతనికి సంభవింపనేరదు. కాన నట్టి జ్ఞానమునకు కారణముగు సుఖజ్ఞానానుభవము సుషుప్తియందాత్మకుండుటచే నట్టి యనుభవమునుబట్టి సుషుప్తియందు గూడ నాత్మ ప్రతీయమానమే యగుచున్నది. కాన నసత్త్వగు బ్రహ్మాత్మాదికముకంటె సత్త్వగు నాత్మకు బ్రతీయ మానత్వరూపవిశేషమున్నదిగాన “బ్రహ్మాత్మాదిక మనిత్యమగుచో నాత్మగూడ ననిత్యమే కావలయును” నను నాశం కయు విరస్థ మైనది. అందువలన సత్త్వదార్పణము నాత్మ కసత్త్వములేదు, సుషుప్తి సమాధ్యవస్థలయందు ప్రమాత్రా

కాంక్షారభావ్యతత్వజోధిని:—

సత్తు సత్తుగను, అసత్తు ససత్తుగను గనుపించుచున్నది. కొందఱు సత్తు నసత్తుగను, అసత్తును సత్తుగను తెలిసికొనుచుండిరి. మఱికొందఱు ఆత్మను సత్తుగను, శరీరాదుల నసత్తుగను తెలిసికొనుచుండిరి. కాన నే నేపక్షము నవలంబింపవలె ననెదవా? నీ వాత్మయాభావ్యమును తెలిసికొనినవారల దృష్టి నవలంబించి శోకమోహములను వదలి నియతరూపములగు సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములు, అనియతరూపములగు శీతోష్ణాదిద్వంద్వములు వికారములుగాన మరుమరీచిబలమువలె మిథ్యాభూతములని నిశ్చయించుకొని శీతోష్ణాదులను సహింపుము. [౧౯.]

దిక్ ముండదనియు, దృగూపమగు నాత్మ సత్యమనియు, “యద్యై తన్నపశ్యతి పశ్యన్వై తన్నపశ్యతి, న హి ద్రష్ట దృష్టే ర్విపరీలోపో విద్యతే” వివాశిత్యాన్నతు తద్విత్తీయమస్తి తతోఽన్య ద్విభక్తం య త్పశ్యత్” అను శ్రుతిగూడ జెప్పుచున్నది.

ప్రమాతృదికము సత్యమైనచో సుషుప్తాదులయందు ప్రమాతృజ్ఞానము కలుగకపోవుటకు హేతువు ప్రమాతృసాన్నిధ్యము లేకపోవుటయా? లేక ద్రష్టయొక్క దృష్టిలోపమా? (జ్ఞానాభావమా) మొదటిపక్షమున ఆత్మయందు దృష్టనష్టస్వభావముగల ప్రమాతృదికమున కాత్మకంటె మరొకస్థలమునందు స్థితికల్పన సంభవింపకపోవుటవలన “సాన్నిధ్యములేకపోవుట” యనెడి హేతువు సంభవింప నేరదు. ఇంక దృష్టయొక్క దృష్టి (జ్ఞాన) లోపమనెడి హేతువుగూడ “నహి దృష్టు దృష్టే ర్విపరీలోపో విద్యతే” దృష్టకు దృష్టి (జ్ఞాన)లోపము లేదను శ్రుతిచే దృష్టకు దృష్టి సంభవమగుచుండ దృష్టయొక్క దృష్టి (జ్ఞాన)లోపమువలన సుషుప్తాదికమునందు ప్రమాతృత్వము దెలియబడుటలేదు. అను పక్షము సంభవింప నేరదు. కాన నాత్మ, ప్రమాతయు (జీవభావము)ననెడి యుభయము సమానమగుటంజేసి సత్యమయ్యెడిని. లేక మిథ్యమయ్యెడిని” అను నాపత్తి సంభవింప నేరదు.

విమర్శించినచో సద్రూపమగు నా కాళముయొక్క భావ మొకానొక దేశమందును, ఒకానొక కాలమందు లేకపోయినను, సద్రూపమగు పరమాణువుయొక్క యభావము ఆపరమాణువుగఱచు ప్రదేశముకంటె మరొకప్రదేశమందు గలదు. అట్లే యుత్పత్తికి బూర్వమునం దసద్రూపమగు ఘటాదికమున కుత్పత్త్యనంతరమున సత్యము కనబడుచుండ “నాఽసతో విద్యతేభావో నాఽభావో విద్యతేసతః” అసత్తునకు సత్యము లేదనియు, సత్తునకు అసత్యము లేదనియు జెప్పట యెట్లుపపన్నమగు” నను యాశంకను విద్యదనుభవముచే “ఉభయౌరపి” అను యుక్తరార్థముచే దొలగించుచున్నాడు— “అంతః” యాభావ్యము; ఎట్లు స్వప్నమునందు ఆకాశము, ఘటము, రజ్జువు, సర్పము, మొదలగునవి నిత్యత్వ, అనిత్యత్వ, సత్యత్వ, అసత్యత్వాది ధర్మవిశిష్టములగు నిశ్చితములై, జాగ్రదవస్థయందు స్వాప్తికములగు నా యాకాశాదికము బాధింపబడునో (లేకుండునో) యట్లే జాగ్రదవస్థయందు జాడబడు పదార్థములన్నియు నసంపృజ్ఞాతసమాధ్యవస్థయందు; దత్త్యజ్ఞానముచే బాధింపబడును.

ఎట్లు జాగ్రద్వాసనావశమున స్వప్నగతనిత్యత్వాదినిశ్చయము భ్రమాత్మకమగుచున్నచో యట్లే యనాది కాలప్రకృత్త పాగ్గభవీయ సంస్కారమువలన జాగ్రదవస్థయందు భాసించు గగనాదినిష్ఠ నిత్యత్వాదినిశ్చయము గూడ భ్రమయేయును. అనగా నాత్మయందు గగనాదు అధ్యస్తములని పర్యవసితము.

స్వరూపతః సద్రూపమగు నావజ్ఞానరజతాదికమునకు శుక్త్యాదులయందు దభ్యాస యనుభవసిద్ధము. కాని యసద్రూప మగు శకశృంగాదుల కభ్యాసము లోకమున బ్రసిద్ధము కానందున దేనియందు దేది యధ్యస్త మగునో దాని సామాన్యరూపమునకును, అధ్యస్త విశేషాంశమునకు గల యైక్యముయొక్క యభ్యాసజ్ఞానమువలన జనించెడి సంస్కారము, పురోహిత్త వస్తుగతచాచ క్యాదిసందర్శనమువలన సుషుప్తధిమై యభ్యాసమగునట్టి గారణముగను, అన్యథా

At

అవినాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।

వినాశ మవ్యయస్యాస్య న కశ్చి త్కర్తుమర్హతి ॥

1021

పదవిభాగము:— అవినాశి-తు-తత్-విద్ధి-యేన-సర్వం-ఇదం-తతం-వినాశం-అవ్యయస్య-అస్య-న-

క-చి-త్-కర్తు-మ-ర్హ-తి-॥

1022

ప్రతిపదార్థము:— యేన=ఏసమగ్రపబ్ధిహ్యముచేత; ఇదం=ఈ; సర్వం=సర్వజగత్తు; తతం=వ్యాప్త-మైనదో; తత్=అసహ్యబ్రహ్మమును; అవినాశితు=నాశరహితముగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; కశ్చిత్=ఒకానొకఁడును; అస్య=ఈ; అవ్యయస్య=ఉపచయపచయములు (వృద్ధిక్షయములు) లేనట్టి బ్రహ్మను; వినాశం=నాశమును; కర్తుం=చేయుటను; నార్హతి=తగఁడు. ॥1023॥

శాంకరభాష్యము:—

కిం పున స్తద్వ త్సదేవ సర్వదై వాస్తీ త్యుచ్యతే—అవినాశీతి । అవినాశి న వినష్టుం శీల మస్మితి : తుశ్చబ్ధోఽసతో విశేషణార్హః । తద్విద్ధి వినాసీహి । కిం, యేన సర్వ మిదం జగత్తతం వ్యాప్తం సహజ్ఞేన బ్రహ్మణా సాకాశమా కాశేనేన ఘోషాయః । వినాశ మదర్శన అధిష్టాన మగు వస్తువు శుక్తి, తత్సామాన్యరూపము ఇదమ. అలోప్యమాణవిశేషము రజతము. ఈరెంటి కాపణమునందు “ఇదం రజతం” ఇది రజతము అను యథార్థజ్ఞానము గలుగును. అట్టి యథార్థజ్ఞానమువలన జనించెడి సుస్కారము పురోహతి శుక్తిగతచాకచక్యసందర్శనసముద్భవితమై “ఇదం రజతం” ఇది రజతము అను భ్రమను (అధ్యాసము) గల్గించును. శశశృంగాదిక మప్రసిద్ధ మగుటచేసి పూర్వోక్తయథార్థజ్ఞానజన్యసంస్కారము సంభవించకపోవుటచే శశశృంగాధ్యాస యెట్లు సంభవించినదో యట్లే గగనాదికముగూడ నీదృష్టిచే స్వరూపతా నసమగ్రప మగుటచేసి యనాత్మ యగు గగనాదికముకు, సమగ్రపమగు నాత్మకు తమఃప్రకాశములకులె నైకము సంభవించనందున యాత్మానాత్మైక్యప్రమాణజన్యసంస్కారము లేమింటేనీ యాత్మయం దనాత్మరూప మగు గగనాద్యధ్యాసము సంభవించనేర దని శంకింపరాదు.

“అఘుధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము సంభవించుచుండ గురుధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము జెప్పదగదు” అనోనియమానుసార మధ్యాసమునుగూర్చి యధిష్టానసామాన్యమునకు, అలోప్యవిశేషమునకు నైన యైక్యానుభవము వలన జనించెడి సంస్కారమే కారణము. అనగా అధిష్టానసామాన్య మగు ఇదమకు, అలోప్యవిశేష మగు రజతము వకు నాకు యైక్యానుభవము “ఇదం రజతం” ఇది రజతము అను యనుభవము. అట్టి యనుభవము యథార్థరూప మనియు, భ్రమరూపమనియు విశేషణము నవేక్షింపక దజ్ఞజన్యసంస్కారము శుక్తాన్యమయిందు గల్గు “ఇదం రజతం” ఇది రజతము అను భ్రమను (అధ్యాసమును). యెట్లు గల్గించునో అట్లే యాత్మానాత్మైక్య నైక్యము లేకున్నను, శశశృంగాదులకులె దుచ్చము (అత్యంతాప్రసిద్ధము)లు గాక వ్యావహారికసమగ్రపమలగు గగనాది ప్రతిపదములకు, నాత్మకు భ్రమాత్మక మగు పూర్వోక్త్యానుభవమువలన జనించెడి సంస్కారమువలన యాత్మయందు గగనాదితో యధ్యాసము సంభవించును. కనుకనే గగనమునందు నైక్యము స్వరూపతా లేకున్నను, దర్పణప్రతి చింతిత మగు గగనమందు నైలాభ్యాస సంభవించుచున్నది. కాన జాగ్రదవస్థయందు స్వప్నదృష్టలచే స్వాప్నాక వాచ్యమయియున్న యాధ్యాత్మ్య మెట్లు చెలిసికొనుచునో యట్లే మనచోచాదబదిక సదనత్వం యాధ్యాత్మ్యము జ్యోతిర్జ్యోతిశే చెలిసికొనబడును. తమిషయముకే “నేనా నానాఽస్తి కించన; అస్తీత్యవోపలబ్ధత్యః; అతోన్య కాంత్యోఽస్తి తమిః తమిః లనాత్మ్య లతోన్యమును అత్మకు సత్త్వమును బోధించుచున్నది. కాన సమగ్రజ్ఞానముచే నాత్మకాధిపతియగుచుండ నైక్యము నిర్ధారించునా యాశంకుము. ॥1024॥

కాంకరభాష్యమ్:—

మభావ మవ్యయస్య సవ్యే త్యుపచయాపచయా న యతీ త్యవ్యయం తస్యావ్యయస్య । నైత త్సదాఖ్యం బ్రహ్మ స్వేన రూపేణ వ్యేతి వ్యభిచరతి నిరవయవత్వా ద్దేహాదివత్ । నా ప్యా తీయే నాతీయభావా ద్యథా దేవదత్తో ధనహన్యా వ్యేతి న త్వేపం బ్రహ్మ వ్యే త్యతోఽ వ్యయ స్యాస్య బ్రహ్మణో వినాశం న కశ్చిత్కర్తు మర్హతి, న కశ్చిదాత్మానం వినాశయితం కశ్చో తీశ్వరోఽపి । అత్థా హి బ్రహ్మ స్వాత్మస చ క్రియానిరోధాత్ । ॥౧౭॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సత్తనగ నేమి ? సామాన్యమా ? స్వరూపమా ? సామాన్యరూప మైనచో సామా న్యము విశేషాపేక్షకలదగుటచే ప్రలయదశయందు సర్వవిశేషములు నశించుచుండి విశేషా పేక్షితంబగు సామాన్యమగుడ నశింపవలెను. సామాన్యమన నాత్మవిశేషము. అట్టి యాత్మ ప్రలయమనందుండ సామాన్య మెట్లు నశించు ననిన అత్మాతిరిక్త విశేషము లన్నియు కార్యరూప వగుటచే బ్రళయ వస్థయందుండివు. అత్మ ధర్మి స్వరూపమగుటచే సామాన్యరూపము విశే షము కానేరదు. కాన పూర్వదోషము ప్రాప్తించుచునే యున్నది. సత్రా స్వరూప యనిన నది వ్యవృత్తమా ? అనువృత్తమా ? వ్యావృత్త మనిన నది కల్పితమగుటంజేరి సత్తు ననిప

— ♦ ౨వ అధ్యాయము—౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦ —

మధునూదనసరస్వతీయము:—

“సద్రూపమగునాత్మ యజ్ఞానముకన్న భిన్నమైనచో నాత్మకుఁ బరిచ్ఛిన్నత్వము ప్రాప్తింపెడిది. అట్లే న నాత్మకు జ్ఞానస్వరూపత్వ మంగీకరింపదగును. అట్టి జ్ఞానస్వరూపత్వ మాధ్యానికము కానేరదు. ఆధ్యానికమే యన్నచో జడత్వము ప్రాప్తింపెడిది. కాన నాధ్యానికము కానట్టి జ్ఞానస్వరూపమగు సద్రూపము జ్ఞానాత్మధర్మమగు టంబట్టి “ఘటజ్ఞానము పుట్టినది, ఘటజ్ఞానము నశించినది” అను ప్రతీతులచే నుత్పత్తివివాదముల నంగీకరింపవలెను. అట్లే న “నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటిని.” అను ప్రతీతిచే జ్ఞానస్వరూపమగు సత్తుకు ప్రాప్తియర్హము, స్వవిషయత్వముఁ బ్రాప్తించును. కనుక స్ఫురణరూపము, సద్రూపమునగు నాత్మకు దేశ కాలమస్తుపరిచ్ఛేదము ప్రాప్తించుచుండ సత్తుకు దేశ కాలమస్తుపరిచ్ఛేదము లేదని చెప్పుటెట్లు సమజనమగు” నను శంకకు సమాధానముగ “అవివాశితు త ద్విద్ధి యేన సర్వమిదం తతం” అని చెప్పెను. స్ఫురణరూపము, నిత్యము, విభుత్వ, జీవన్ముక్తగు సేనద్రూపముచే దృశ్యమగు నీనకలప్రపంచము వ్యాపింపఁబడెనో యట్టి సత్తును దేశ కాలమస్తుపరిచ్ఛేదముగ నుగఁ తెలిసికొనుము.

“ఎందువలననిన ‘కశ్చిత్’ అనుకొనిక యాశ్రియము కాని, విషయము కాని, విషయేంద్రియసంబంధముకాని దేశ కాలమస్తుపరిచ్ఛేదకూన్యము, అపరోక్షము, నిఖిలప్రపంచానున్యాయము, స్ఫురణరూపము నగు సత్తుకు ‘శబ్దరూపం’ పరిచ్ఛేదమును జేయుటకు సమర్థుడైనది కాదు. ఏలయన ? ఆశ్రియము, విషయము, విషయేంద్రియసన్నికర్ష మొద లగునవి కల్పితములు. అట్టి కల్పితములు ఆకల్పితమగు సత్తుకుఁ బరిచ్ఛేదకములు కానేరవు. దేశ కాలమస్తుపరిచ్ఛేదము నాత్మయం దారోపిత మనెడవా ? అది సమృతమే. “అహం ఘటం జానామి” (నేను ఘటమును తెలిసికొను చుంటిని) అను ప్రతీతియం దహంకార మాశ్రియముగను, ఘటము విషయముగను భాసించుచుండెను. అందు

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

వలసివచ్చును. అనువృత్త మనిన ననువృత్తము సామాన్యరూపము గాన సామాన్యము విశేష మేషేత మగుటంజేసి విశేషములు ప్రళయకాలమునందు నశించుటచే సామాన్యము నశింప వలసివచ్చును. కాన సర్వదా అస్తిత్వముగల యానంత్యమునగ నేమని శంకింపరాదు.

“స దేవ సోమ్యేద మగ్ని ఆసీత్” అను శ్రుతిప్రమితము, సామాన్యవిశేషరహితము, సర్వవిక్రియారహితము, నశించైకరసము నగు వస్తువే ప్రకృతమున సచ్చబ్రహ్మముచే నుడువబడును.

నుత్పత్తివినాశములగల యహంకారవృత్తి సర్వత్ర వ్యాపించియున్న సత్తాస్ఫూర్తికి వ్యంజకముగ నుండును. తార్కికులకూడ నాత్మమనస్సంద్యోగమును జ్ఞానహేతువుగ నంగీకరించియుండిరి. కనుక నహంకారవృత్తివృత్తి వినాశములచేతనే ధ్వంసమౌచ్యముగ శబ్దవృత్తి, ఘటాద్యవృత్తివృత్తి నాకాశవృత్తి నగు మహాకాశమువలె నహంకారవృత్తివృత్తివలన మగునట్టియు, స్ఫురణరూప మగు సత్తునందు నుత్పత్తివినాశము లుపపన్నము లగుచుండ నేకము నుస్ఫురణాత్మకము నగు సత్తుకు స్వాభావికముగ నుత్పత్తివినాశములయొక్క కల్పన సంభవింపనేరదు. అహంకార మట్టి సత్తునందు దధ్యస్తమైనను దానియందు నుండు తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే సత్తున కాళియముగ భాసించుచుండెను.

సుఖప్తియందు దహంకారము లేకపోయినను దద్వాసనావాసిత మగు నజ్ఞానమునకు భాసకమగు చైతన్యము స్వతః స్ఫురణచేత సుఖప్తియందు స్వప్రకాశస్ఫురణయొక్క సద్భావమును సద్రాప్తమునకు నిత్యత్వముచే జెల్లుచున్నది. అట్లు కానియెడల (అనగా సుఖప్తియందు సత్తు లేదనినచో) సుప్రోత్థితం డగు పురుషునకు “ఏతావంతం కాల మహం కిమపి నాజ్ఞాసిష్ం” (ఇంతకాలము నేను దేనినెఱుంగను) అను స్మరణము లేకపోయెడిది. సుప్రోత్థిత పురుషునకుఁ గలిగెడి యా జ్ఞానము స్మరణరూపము గానేరదు. మరేమనిన “సుఖప్తికాలమందు నాసంబంధముగ జ్ఞానము లేదు” అని సుఖప్తినుండి మెలకువగాంచిన పురుషు డూహించు ననుటయు సంభవింపనేరదు. (పర్వతము నందు ధూమమువలన వచ్చి నూహించుటకుఁ బక్షమగు పర్వతజ్ఞాన మెట్లుపేక్షితమో) అట్లే సుఖప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుటకుఁ బక్షమగు సుఖప్తికాలమయొక్క జ్ఞాన మపేక్షితము. అట్టి జ్ఞానము జాగృత్కాల మందు సంభవింపకపోవుటచే సుఖప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుట వలనుపడదు. మఱియుఁ బర్వతము నందు వచ్చి నూహించుటకు ధూమ మెట్లు హేతు వగునో యట్లే సుఖప్తికాలమందు జ్ఞానాభావము నూహించుటకు హేతువు సంభవింపనేరదు.

సుఖప్తియందు జ్ఞానముండినయెడల సుప్రోత్థితపురుషుడు (నిద్ర)నుండి మెలకువ గాంచినవాడు) “నాకు సుఖప్తియందు జ్ఞానముగల” దని స్మరించెడిని. అట్లు స్మరింపకపోవుటవలన (స్మరణాభావమునెడి హేతువుచే) సుఖప్తియందు జ్ఞానాభావము కలదని యూహించుటకు వలనుపడు ననెదవా? అదియు సంభవముకాదు. జాగృతదశస్థయందే గతదివసమున నొకదానిని జూచియుండినను అది నేటిదివసమున స్మరణకు రానంతమాత్రమున నా కస్తుత్రును నిన్నటితోజూప జెలిసికొన లేదనుటకు వీలుపడునా? వీలుపడదు. కనుక గత దివసమందు గలిగిన జ్ఞానము యొక్క స్మరణ మిపుడు లేకున్నను గత దివసమందు జ్ఞానముకలదు. కనుక స్మరణాభావమునెడి హేతువు వ్యభిచారి యగుటచేసి సుఖప్తియందు జ్ఞానాభావమును సాధింపనేరనందున సుప్రోత్థితపురుషునకుఁగలిగిన “ఏతావంతం కాలం కిమపి నాజ్ఞాసిష్ం” (ఇంతకాలము సుఖప్తియందు నే నేమియు గురు తెరుగ) నను జ్ఞానము స్మరణరూపమే కాని యనుమితరూపము కానేరదు.

జ్ఞానమును గలిగించెడి సామగ్రి లేనందున సుఖప్తియందు జ్ఞానము లేదనియు యూహించుటకు వలను పడదు. అట్లే ననుఖప్తియందు జ్ఞానము లేదని తెలిసికొని జ్ఞానసామగ్రి లేదని కదా తెలిసికొనదగినది? అట్టి

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఆత్మకు వినాశము స్వయముగనా? (తనవలనా?) పరునివలనా? తనవల్లననిన ఘటమరాదు (అవ కాశముతో (గూడునట్లుగ) నాకాశముచేత వ్యాప్తమైన ట్టిజంగమస్థావరాత్మక నిఖిలప్రపంచము సద్రూపబ్రహ్మముచే వ్యాప్తమైనది. కనుకనే యాసద్రూపబ్రహ్మము స్వయముగా నాశనము లేనిదని గ్రహింపుము. ఆత్మకుఁ బరునివలన వినాశము పొందించుననెదవా? వినాశమనునది సావశేషత్వ, నిరవశేషత్వములచే రెండు విధములు. (అనగా కొంతమిగిలియుండి నశించుట, అంతయు నశించుట. అది యెట్లనిన? దేవదత్త దేహము ప్రాణములను విడనాడినపుడు నిరవ

జ్ఞానము లేదని తెలిసికొనుటను ముందుగ జ్ఞానసామగ్రిభావమును తెలిసికొనవలెను. అనగా జ్ఞానాభావజ్ఞానమును గూర్చి జ్ఞానసామగ్రిభావజ్ఞానము కారణము. అట్టి జ్ఞానసామగ్రిభావజ్ఞానమునుగూర్చి జ్ఞానాభావజ్ఞానము కారణము. కనుక—(జెట్టికుదిరినగాని పెండ్లికుదరదు. పెండ్లికుదిరినగాని జెట్టికుదర దనునట్లు) అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము బ్రాప్తిండును. అందువలన జాగ్రదవస్థయందు గలిగిన ‘సుషుప్తియందు నేను దేనిని గురు తెరుగను’ అను జ్ఞానము స్మరణమేయని యొప్పుకొనవలయును.

ఈ విషయమునే అనగా జాగ్రదవస్థయందుగల ‘నేను సుషుప్తియందు దేనిని తెలుసుకొనలే’దను స్మరణము వలన సుషుప్తియందు దహంకారము లేకున్నను యహంకారవాసనావాసితం బగు నజ్ఞానమునకు భాసకమగు చైతన్యము కలదని ‘యచ్చైతన్య పశ్యతి పశ్యన్యైత ద్దృష్ట్యంతం న పశ్యతి’ అహి దృష్టు ర్నృష్టే ర్విపరీతా’వో విద్యతే2 వినాశత్వాత్’ అను శ్లోతియు బోధించుచున్నది.

ఈవిధముగనే “య ఏవ మయా పౌ గజ్ఞాత స్స ఏ వేదానీం మయా జ్ఞాతః” (ఏఘటాదికము పూర్వ మందు నాచే చెలియబడలేదో యట్టి ఘటాదిక మిపుడు నాచే చెలిసికొనబడె) నను ప్రత్యభిజ్ఞవలన ఘటాద్యజ్ఞానావభాసక మగు స్మరణయందే ఘటాదివిషయముగూడ గల్గితము.

ప్రామాణ్యమనగ నజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వము (చెలియనిదానిని చెలుపుట) యనిగదా సర్వకాంత్రసిద్ధాంతము. ఇట్టి యజ్ఞాతజ్ఞాపకత్వమే ప్రామాణ్యమను నిశ్చయముచేతనే తార్కికులు చెలిసికొనిన పదార్థమును చెలుపు స్మృతి యొక్క వ్యావృత్తినిమిత్తమై ‘యథార్థానుభవము ప్రేమ’ అను బ్రహ్మాలక్షణముం దనుభవపదమును బ్రతేకపెట్టిరి. కాన నీప్రామాణ్యము తార్కికులకుగూడ సమ్మతమే. కనుక నజ్ఞాతములగు ఘటాదులకు జ్ఞాపక మగుటండేని స్మరణాత్మక మగు నాత్మ ప్రమాణము.

అట్టి యాత్మయందే ఘటాదిప్రపంచము కల్పితము. చక్షురాదీందియముల కజ్ఞాతత్వజ్ఞానమును గలగ జేయుటయందు దసామర్థ్య ముందుటండేని ఘటాదులయందుం దజ్ఞాతత్వము చక్షురాదీందియములచే గ్రహింపఁ బడదు. హేతువు లేమిండేని యనుమానప్రమాణముచేతనూ గ్రహింపబడదు. ఇప్పుడు ఘటాదికము గ్రహింప వడుటచే ప్రాక్కాలముందు ఘటాదిక మజ్ఞాతమని యూహింపఁదగు ననెదవా? ధారావాహికబుద్ధిస్థలమున (ఇది ఘటము, ఇది ఘటము, ఇది ఘటమని విరామము లేకుండగ ఘటజ్ఞానములు వరుగుగ గలిగిన స్థలమందు) తృతీయజ్ఞాన కాలము నవలంబించి యట్టి కాలమున జ్ఞాతత్వము ఘటమునందుండినను యాఘటము పూర్వ కాలమందు (ద్వితీయజ్ఞానసమయమందు) జ్ఞాతమే యగుటచే పూర్వ కాలముం దజ్ఞాతత్వము లేమిండేని “యిప్పుడు చెలియబడుటచే” అను హేతువు తృప్తిచారిగాన నట్టి హేతువుచే ఘటాదులయందు పూర్వ కాలమునందు దజ్ఞాతత్వ మూహించుట సంభవింపదు.

“ఇగానీ మేవ జ్ఞాతత్వం” (ఇప్పుడే చెలియబడుట) హేతు వనినచో ధారావాహికబుద్ధిస్థలమునందు

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

శేషముగ నశించును. ప్రాణములుండినను దేవదత్త సంబంధముగు ధనము నశించినపుడు “దేవదత్తో నప్యః” దేవదత్తుడు నశించెనని యనెదరు. ఈనాశము దేవదత్త స్వరూపముండినను ధనసంబంధము నశించుటచే బ్రాప్తించు నాశము సావశేషనాశము. ఇట్టి రెండువిధములగు నాశములలో నాత్మనాశము సావశేషనాశమా? నిరవశేషనాశమా? నిరవశేషనాశమనినచో నది యాత్మకు సంభవింపనేరదు.

ప్రథమద్వితీయజ్ఞానవిషయ మగుటచేసి తృతీయజ్ఞానసమయముననే ఘటము చెలియబడకుండుటచే నట్టి ఘటాదుల యందు ‘ఇపుడే చెలియబడె’ నను హేతువు లేమింకెనీ వ్యభిచారి కానందున “ఇదానీ మేవ జ్ఞాతత్వం” (ఇపుడే తెలియబడుట) అను హేతువుచే ఘటాదులయం దజ్ఞాతత్వ మూహింప శక్య మగునందువా? అదియు సంభవింప నేరదు. ఎట్లనిన? “ఇపుడే తెలియబడుట” అన పూర్వమునందు చెలియబడక, ఇపుడు చెలియబడుట యని యర్థము. ఇందు పూర్వమునందు తెలియబడక యనునది విశేషణము. తద్విశిష్ట మగు విశేష్యమునకే ‘ఇపుడే తెలియబడుట’ యని యర్థము. అట్టి విశిష్టము హేతు వనబడును. అందు ‘చెలియబడుట’ యను విశేష్యము పక్ష మగు ఘటాదులయందుండు సమయమున విశేషణముగు: “పూర్వమందు చెలియబడకపోవుట” అనునది సాధ్యము గాన నట్టి సాధ్యముతో గూడిన “నిపుడు చెలియబడుట” అను హేతువే సంభవము కాదు. కాన ‘నిపుడే తెలియబడుట’ అనునది ఘటాదులయం దజ్ఞాతత్వము నూహించుటకు హేతువు కానేరదు. హేతుసాధ్యములకు సామానాధికరణ్యము (ఒకచోట నుండుట) సంభవము. కాన నట్టి హేతువు సంభవ మగు ననెదవా? అట్లులైన పక్ష మగు ఘటాదులయందు “ఇపుడే తెలియబడుట” అను హేతుజ్ఞానమే ఘటాదులయందు “పూర్వమందు చెలియబడకపోవుట” అను సాధ్యనిశ్చయరూప మగుటచేసి సిద్ధసాధన వనెడి దోషము పొప్పించును. సిద్ధ సాధన మనగ పక్షమందు సాధ్యనిశ్చయ మున్నను సాధ్యము నూహించుటకు హేతువురస్యముగ బ్రవర్తించుట.

“ఘటం న జానాన్యహం” (నేను ఘటమును గుర్తెరుగ) నను సార్వజ్ఞసానుభవమువలన భాసమానం బగునట్టియు, యజ్ఞాత మగునట్టి స్ఫురణజ్ఞ స్వస్వరూపమునం దధ్యస్త మగు ఘటాదికమును భాసింపజేయుచున్నది. అట్లు లైనచో ఘటాదుల కజ్ఞానమందు కల్పితత్వము సిద్ధింపచున్నది. ఘటాదుల జ్ఞానముదు: కల్పితముల కానిచో ఘటాదులు జడములు గాన నట్టి ఘటాదుల కజ్ఞాతత్వము ఘటాదులయందండక అజ్ఞాతత్వమునను భాసము లేకపోయెడిది. స్ఫురణము—తనయం దధ్యస్తమగు నజ్ఞాతముచేతనే యజ్ఞాతముని శ్రీకృష్ణపరమాత్మగూడ “అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞానం లేవ మహ్యంతరి జంతతః” అని ములము చెప్పగలడు. ఈయంపవాక్యసమీక్షతన జేలిని యాశయ మేమి? అత్మ విభవ సిద్ధిము. “మహద్భూత మనంతమహారం విజ్ఞానము ఏక సత్యం జ్ఞాన మనంతం” అను శ్రీకృష్ణగూడ జ్ఞానరూప మనినాత్మ కనంతత్వమును, మహత్త్వమును చెలుపుచున్నది. అత్మయందు దురితమే మహత్త్వ మన మేమి? తనయం దధ్యస్త మహి సత్వ కార్యముల సంబంధముగలగుట. అంతత్వ మనగ దేశ కాలాంతర పరిచ్ఛేదకమగుత్వమున గ్రహింపవలయు. ఈత్వములయభివ్యక్తియే తనయ భేదము సలభింపవలయుననుకూల భేదానుబంధానియందే నిశ్చేదితమము సంభవించును. గాని అజ్ఞానము లేనిచే నిశ్చేదముగూడ సంభవించవలయును. (సర్వము కూన్య మనలవలన సర్వనిషేధముగూడ పొప్పించును. అట్టి సర్వనిషేధమును యెప్పుడు జెప్పుటలెను? అధికరణాదుంగీకరింపక నిషేధించుట యెట్లు సంభవించును? నిష్ఠావంతి నేరదు. గృహమునందు ఘటము లేదని చెప్పుట సమంజస మగునుగాని, అధికరణమును జెప్పక ఘటము లేదని జెప్పుట సమంజస మగునా? కాదు. అట్లే నిషేధాధికరణము లేనిచే “సర్వము కూన్య” మని జెప్పుట యధురగత మగుటవలనను) సర్వము కూన్య మను

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

ఏలన? సమూహబ్రహ్మము దేవదత్త శరీరమువలె వృద్ధిక్షయములు లేనిది. కనుకకనే యవిక్రియము. కావుననే సమూహబ్రహ్మము శరీరాదులవలె స్వరూపముచే నాశములేనిది. (అనగా నిరవశేషనాశ మాత్మకు ప్రాప్తింపనేరదనుట).

బౌద్ధైకదేశి యగు మాధ్యమికుని మతము తొలగింపబడెను. “అత్మయంచ సర్వము నిషేధింపబడును. అత్మ సర్వనిషేధాధిష్ఠానము సత్యమును విషయమును “పురుషాన్న పరం కించి త్సా క్షాస్తే సా పరా గతిః” అను శ్లోతియు జెప్పుచున్నది. ఇదేవిషయమును శ్రీసుద్భగవద్భాష్య కారులును “సర్వం వినశ్య ద్వస్తుజాతం పురుషాంతం వినశ్యతి | పురుషో వినాశ హేత్వభావా స్తు వినశ్యతి” (నశించు నిఖలదృశ్యప్రపంచము పురుషునివరకు నశించును. వినాశ హేతువు లేమింటేని పురుషుడు నశించడు అని జెప్పియుండిరి.

పురుషుడు నిత్యుడని జెప్పుటచే త్తజికవిజ్ఞానమే యాత్మయను బౌద్ధైక దేశియగు యోగాచారుని మతము నిరస్తము. త్తజికవిజ్ఞానమే యాత్మయన్నచో “బాల్యమునందు యే నేను కందుకముతో గ్రీడించితిని” అనేను వార్ధకమునందు మునిమనుమలను జూచుచుంటిని” అని బాల్యవృద్ధయందు వార్ధకమునందు ధాత్మకేతవ్యమును దెలిపెడి ప్రత్యభిజ్ఞము కలుగకపోయెడిని నిన్న ననుభవించిన పురుషుడు త్తజికమే యయినచో వానికే నేడు స్మరణము గలుగకపోయెడిని. కనుక నాత్మ నిత్యమే కాని త్తజికము కానేరదని త్తజికవిజ్ఞానవాదము నిర్మూల్యమని గ్రహింపవలయును.

కనుక దేశము, స్వరూపుత్వాత్మకము, స్వప్రకాశస్ఫురణరూపము నగు సత్త సర్వవిధముల బరిచ్ఛేదకూన్య మగుటంటేని “నాభావో విద్యతే సతః” సత్తుచ కభావము లేదని జెప్పుట మిక్కిలి సమంజసము.

శంకరానందీయము:— సత్తు సత్తమయంతివి. అ సత్త నునది (1) సామాన్యమా? (2) లేక, స్వరూపమా? సామాన్యరూపమగుచో సామాన్యము విశేషము నపేక్షించును. గాన విశేషములు కార్యము లగుటంటేని ప్రళయ కాలమునందట్టి విశేషములు నశించుచుండ విశేషధర్మ మగుటంటేని సామాన్యము కూడ నశించును. అందువల సత్తు సామాన్యము కాదు. స్వరూపమేయందువా? అట్టి స్వరూపము (1) వ్యావృత్తమా? (2) అనువృత్తమా? వ్యావృత్త మందువా? వ్యావృత్తము కలివృత్త మగుటంటేని స్వరూపమునకు నాశమే బ్రాప్తించును. అందువలన ననువృత్తమందువా? సర్వానువృత్తము సామాన్యమే కనుక నది విశేషము నపేక్షించియుండుటంటేని విశేషములు ప్రళయ కాల మందు నశించుచుండ సామాన్యము కూడ నశించునను ప్రాశస్త్యోక్తదోషమునకుదాదవస్థ్యమే బ్రాప్తించునను యాశంక యందు సత్తు సామాన్యవిశేషరూపము గావండున నాశము సంభవించదని “అవివాశితు తద్విద్ధి యేన సర్వమితం తతం” అను శ్లోకమును జెప్పుచుండెను.

“ఇదం” ఈపరిదృశ్యకూనము, అవిద్యాకార్యము, అగద్యూపము నగు నిఖలప్రపంచము “యేన” అతి మాత్మ్యము, విభువు నగు నే సమూహముచే మరుప్రదేశమందుండు సూర్యకిరణములచే జలప్రవాహమువలె “తతం”: లోపల జలపల వ్యాప్తమైనదో “తత్” అట్టి సచ్చక్షులుచే జెప్పుండు వస్తువు “అవివాశి” ఏవిధముగ నసత్తు నశించునో. యట్టి వివాశిక్రియావిషయత్వమును బొందుట కనర్హమగు స్వభావము (సత్త) గలది. కనుక యవి వాశి యనంబడును. అనగ నతిమాత్మ్యము, అతిమహత్తు యగుటంటేని స్వయముగ వినాశక్రియ నతిక్రియించి నిత్యమే యగునని యర్థము.

అత్మ పూర్ణమగుటంటేని గగనమువలె నిత్యమైనదను యనుమానప్రమాణ మాత్మకు నిత్యత్వమును సాధించు చున్నది. సర్వప్రకాశకమగు సూర్యు డుండినచో సర్వపదార్థములు గోచరించునట్టి దేశముం దాత్మయుండినచో నట్టియుపలభికి యన్వధానుపపత్తి బ్రాప్తించునుగనుక సర్వాపత్తిప్రమాణముచే గూడ నాత్మకు నిత్యత్వము సిద్ధించు భువ్యుది.

శాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

నిరవశేషనాశము పొందింపకపోయినను దనసంబంధ మగు ధనహానిచే దేవదత్తునకు బ్రాప్తించిన సావశేషనాశ మెట్లు పొందింపదనెనరా? నదియు దుర్బుటమే.

దేవదత్తసంబంధధననాశముచే దేవదత్తునకు సావశేషనాశము పొందినను, అత్మ

అత్మకు నాశమును జెప్పెడివారిని గూర్చి ఇట్లు ప్రశ్నింపవలెను. ఏమనిన? (1) అత్మ స్వయముగ నశించునా (2) లేక మఱియొకదానిచే నశించునా? (3) లేక ఆశ్రయనాశముచే నశించునా? (4) లేక స్వసంబంధినాశముచే నశించునా? (5) లేక స్వకారణనాశముచే నశించునా? (6) లేక స్వకార్యనాశముచే నశించునా?

సావయవమగు వస్తువు స్వావయవములు నశించుటచే నశించును. అత్మ నిరవయవముకనుక దనకు నవయవములే బ్రాప్తించనందున నాత్మకు స్వతః నాశము బ్రాప్తించనందున ప్రధమపక్ష ముపేక్షణీయము.

అత్మకంటే వేఱనెడి వస్తువుకూడ నాత్మస్వరూపమే యగుటచే ననగా నాత్మకంటే వేఱగు వస్తువు లేదు కనుక స్వనాశముకు దానే హేతువనిన టగును. అట్లైన నొకదానికే నాశకత్వనశ్యత్వములు బ్రాప్తించకపోవుటచే మఱియొకదానిచే నాత్మకు నాశము బ్రాప్తించు నను ద్వితీయపక్షముకూడ నిరస్తము.

“కస్మిన్ను భగవ, ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వేషహిమ్ని” అను శ్రుతిచే నాత్మాతిక్రమగు నాశ్రయ మాత్మకు లేదని స్పష్టపడుటచే నాశ్రయనాశముచే నాత్మకు నాశమనెడి తృతీయపక్షముగూడ నిరస్తము.

సావయవమగు వస్తువులయందే సంయోగాది సంబంధములచే మఱియొకటి సంబంధించును. అట్టి సంబంధ విశ్లేషముచే నా దృశ్యము నశించును. అత్మయన్ననో నిరవయవ మగుటకేసి సంయోగాది సంబంధములచే మఱియొక దృశ్య మాత్మయందు సంబంధించునెరదు. కనుక నాత్మకు స్వసంబంధియే లేనందున స్వ సంబంధినాశముచే నాత్మ నశించునను చతుర్థపక్షము సంభవించునెరదు.

“న చాస్య కశ్చి జ్ఞసితాతు విద్యతే” (నాత్మ పుట్టుటకు మఱియొక కారణము లేదు) అని శ్రుతిచే కారణము నిషేధింపబడుచుండుటచే కారణనాశముచే నాత్మ నశించునను పంచమపక్షము నిరస్తము.

“న తస్య కార్యం కరణంచ విద్యతే” అను శ్రుతిచే (నాత్మ కార్యమేలేదని) నిషేధింపబడుచున్న కార్యనాశముచే నాత్మ నశించునను షష్ఠపక్ష మపాస్తము.

కాన నేవిధముగను నాత్మకు నాశము లేనందున నాత్మ యవ్యయ మనబడును. అట్టి యవ్యయము, నిత్య సిద్ధసత్తాకము నగు బ్రహ్మమున కభావమును జేయుటకు గాని, చెప్పటకు గాని యేవాదియు దగదు. అట్లెవడైన నాత్మకభావమును జెప్పినచో తా నాత్మస్వరూపమే గాన స్వీయాభావమే పొందినచెడిని. ఇదియుగాక నాత్మాస్తిత్వమును జెప్పెడి బహుశ్రుతులకు, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు విరోధము పొందినచెడిని. కాన నాత్మ కభావము నెవడు జెప్పలేడని యాశయము.

పరమార్థప్రసా:— పూర్వముందు జెప్పబడిన యుక్తులవల్ల సిద్ధమగు నర్థమును యాశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. “యేన” ఆధ్యాపాశ్రయమగు నధికరణముచే సిద్ధశ్రవ్యప్రపంచమంతయు వ్యాపింపబడెనో యట్టి సదృశ్యువు యవినాశియని చెరిసికొనును. శుక్తిక యనత్యమే యగుచో రజత మెటుల భాసింపదో యట్లే సత్యమగు నాశ్రయము లేనిచో అసత్యమగుజగము భాసింపనెరదు. కనుకనట్టి సమూప మవినాశియని తాత్పర్యము. కనుక నాశంహితమగు నాత్మకు వినాశమును నెవడును జేయుటకు సమర్థుడు గాజాలడు.

నిఃకఠీయము:— “దేని యభావమే లేదో యట్టి సత్తు కల దనుటలో ప్రమాణ మేమి?” అను నాశంకమీద సిగ్గోకముమును జెప్పుచున్నాడు. “ఘటస్సన్” “పటస్సన్” (ఘటము కలదు, పటము కలదు).

కాంక్షరభావ్యత్వత్వబోధిని:—

సంబంధముగ వస్తువు లేమింజేసి యట్టి సావశేషనాశ మాత్మకు సమకూర్చుట జగదీశ్వరునకై న శక్యము కానేరదు. ఆత్మయనగ బ్రహ్మము. ఉరివలన స్వయముగ నాత్మ సశించు ననిన ? స్వాత్మయందు క్రియలేమింజేసి యాత్మయం దట్టి నాశముకూడ పొందింపనేరదు. ||౧౭||

అని సర్వమునందు సదభేద మనుభవసిద్ధ మగుటచే “యేన సర్వ మిదం తతమ్” సత్పదార్థముచే నీయాకాశాది సర్వప్రపంచకము వ్యాప్తమైనది. ‘ఘటో మృత్; శరావో మృత్’ (ఘటము మట్టి, శరావము మట్టి) అను ఘటాదులయందు మృదభేదానుభవ ముండుటచే నట్టి ఘటాదులకు మృత్తు యెట్లుపాదానకారణమో, అట్లే సర్వమున గూర్చి సత్తు ఉపాదానకారణమని తెలియదగును.

“అటులైన సత్తుగూడ మృత్తువలె వికారికాదా ?” అను నాశంకమీద “అవివాశితు తద్విద్ధి” (అసత్తును వివాశరహితముగ చెలసికొనుము) అని చెప్పెను. అనగా నిటు వివాశ మన ? పూర్వావస్థాపరిత్యాగము. మృత్తు పూర్వమందున్న పిండాకారత్వమును విడచి ఘటముగా నగుచున్నది. కాన నామృత్తు వికారధారాశ్రియమగుటచే వివాశస్వభావ (పూర్వావస్థాపరిత్యాగ)ము కలదియై యగుచున్నది. సద్రూపమగు బ్రహ్మమున్నచో యట్లుకాక రజ్జువు వలె స్వయముగ సశించకనే కార్యాకార మగుచున్నది. కనుకనే స్వీయమలగు సత్త్వాస్పర్శణములను గార్యమునం దర్పించుచున్నది, కనుక నాసద్రూపమగు నాత్మ వివాశరహితము. అట్లే “అజాయమానో బహుధా విజాయతే” (జనన మనెడి వికారమును బొందనివాఁ డయ్యును వియదాదిరూపమున యావిర్భవించుచున్నాడు) అనియు, “జాత ఏవ న జాయతే తో న్నేనం జనయే త్మనః” లోకదృష్టిచే పుట్టుకకల ఘటాదికము పరమార్థదృష్టిచే పుట్టుటలేదు. ఏలన ? స్వాప్తికమృదాదికము జాగ్రదవస్థయం దెట్లు తుచ్చమో (లేనిదో) యటులే వ్యావహారికదశయం దున్న మృదాదికము పరమార్థదశయందు తుచ్చమే యగును, అట్టి మృదాదికమునకు ఘటాద్యుపాదానకారణత్వము సంభ వింపదు. కనుక పరమార్థదృష్ట్యా పరిణామ్యుపాదానమే లేనందున ఘటాదికము పుట్టనది కాదని జెప్పదగును. అందుచే నట్టి ఘటాదికము నెఁడు పుట్టించును ? (ఎఁడును పుట్టించలేదు) అటులైన నాఘటాదిక మెందుచే భాసించుచున్నదనిన ? రజ్జుసర్పమువలె భాసించుచున్న దని యుత్తర మీయవలయు నను శుక్రులు గూడ నాత్మ వివాశరహితమని జెప్పుచున్నవి. “తిథా ప్రిణామై సత్యం లేషా మేష సత్యం” (రత్తు సత్య మగుటచేతనే ప్రిణామోపలక్షితమగు నీప్రపంచమునకు సత్యత్వము) అనియు, “తస్య భాసా సర్వ మిదం విభాతి” (సత్తుయొక్క భాసముచేతనే యీప్రపంచము భాసించుచున్నది) అనియు శుక్రులచే ప్రపంచగతసత్తాస్ఫూర్తులే సత్తుయొక్క సత్త్వపం (ఉండుటయం)దు ప్రమాణమని యర్థము. “అన్నేన సోమ్య శుంగే నాసో మూల మన్విచ్ఛ అద్ధి సోమ్య శుంగేన తేజో మూల మన్విచ్ఛ తేజసా సోమ్య శుంగేన సన్మూల మన్విచ్ఛ సన్మూలా సో మ్యేమాః ప్రజా స్సదాయతనా స్సత్ప్రతిత్తిసాః” అను శుక్రియు గార్యరూపహేతువుచే జగత్తునకు జగదుపాదానత్వము స్థిర పరుచుచున్నది. “వివాశమునకు హేతు వగున దేదియు సత్తునందు లేమింజేసి సత్తు వివాశరహితము” అని యుత్త రార్థముచే జెప్పుచున్నాడు. “న శ్యేతి ఆపక్షీయత ఇత్యర్థయః” (అపక్షయమును బొందదుగాన సత్తుగు బ్రహ్మ మవ్యయ మనఁబడును) అపక్షయము జన్మాదిసర్వవికారములు కలవానికే బ్రాప్తించును గాన నిటు యపక్షయము సర్వవికారోపలక్షణముగ గ్రహింపవగును. ఈచెప్పుటచే సర్వవికారకూన్యమగు సద్రూపబ్రహ్మయనకు నాశము లేదని యర్థము. అట్టి యవ్యయమునకు “వివాశం న కల్పి శ్కర్తు మర్హతి” (ఎఁడును వివాశమును జేయుటకు దగదు) “న కల్పిత్” అనుటచే “ద్విధియా ద్వై భయం భతతి” అను శుక్రుక్యక్రియ సద్భిన్న మగున దేదియు లేదుగాన వివాశహేతువగు మరొక టేమియు లేదని మించిత మైనది.

గీ। అంతవంత ఇమే దేహా నిత్య స్వీక్తా శ్శరీరిణః ।

అనాశిన్-ప్రమేయస్య తస్మా ద్యుద్ధస్య భారత !

॥౧౮॥

పదవిభాగము:— అంతవంతః-ఇమే-దేహః-నిత్యస్య- ఉక్తాః- శరీరిణః- అనాశిన్ః- ఆప్రమేయస్య- తస్మాత్-య్యుద్ధస్య-భారత !

ప్రతిపదార్థము:— అనాశిన్ః=నాశరహితంబైన; ఆప్రమేయస్య=ప్రమేయముకానట్టి; (జ్ఞానవిషయము కానట్టి) నిత్యస్య=నిత్యమైన; శరీరిణః=జీవులకు; అంతవంతః=నాశముకల; ఇమే=ఈ; దేహః=దేహములు; ఉక్తాః=చెప్పబడినవి; తస్మాత్=ఈవును నిత్యుడగుటవలన; హేభారత!=ఓభగవాన్యనుసంధాతుడవగు నన్నుఁడా! య్యుద్ధస్య=య్యుద్ధముజేయుము. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము:—

(1) కిం పున స్తదస ద్య తస్మాత్సతత్వాం వ్యభిచరతీతి, ఉచ్యతే—అంతవంత ఇతి । అంతవంతోఽన్తో వినాశో విద్యతే యేషాం తేఽన్తవన్తో యథా మృగత్వస్థికోదకాదౌ సద్బుద్ధి రనువృత్తౌ ప్రమాణనిరూపణాంతే విచ్ఛిద్యతే స తస్మా అంత స్తథేమే దేహః । స్వప్న మాయాదేహాదీవ చ్ఛాంతవంతో నిత్యస్య శరీరిణ శ్శరీరవతోఽనాశిన్-ప్రమేయ స్వాత్మనోఽన్తవన్త ఇత్యుక్తా వివేకిభి రిత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(1) సదసత్తులగు నాత్మ శరీరేంద్రియాదులలో యాత్మ యవ్యభిచారియగుటచే 'పర మార్థతః' సత్త ని నిర్ధారణ చేయఁబడెను. అదేతీరున నసత్త సత్తేయని నిర్ధారణ నేయఁబడినను నసత్త సగ శూన్యము కాదని నిర్ధారణముచేయుట యావశ్యకముకాన స్వాత్మ సత్తను విడచు నసత్త న నేమియన ? నిత్యుడను, నాశరహితుడు (పరిణామి నిత్యుడు కానట్టియు) ప్రత్యక్షాద్య గోచరుడను, (దేహేంద్రియాదులకు గోచరుడు కానట్టియు) శరీరియగు జీవునకు మృగత్వస్థి

శ్రీధరీయము:— ఇంతకు బూర్వగ్రంథముచే సర్వభూత మవినాశవస్తు వని సామాన్యముగ జెప్పఁ బడెను. ఈశ్లోకమందు దానినే విశేషముగ జూపుచుండెను. 'యేన' ఏ సద్రూపముచే 'ఇదం' అగమాపాయములు గల యీ దేహాదికము 'తతం' తత్సాక్షిగ వ్యాప్తమౌ 'తత్తు' ఆ యాత్మ 'అవినాశి' నాశము లేనిదని 'విద్ధి' తెలిసి కొనుము. ఈ విషయమునందే 'వినాశ మవ్యయ స్వాస్య' అను యుత్తరార్థము హేతువు. ॥౧౯॥

—♦ అవ అధ్యాయము—౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— సద్రూపముగు స్ఫురణము దేహధర్మము. దేహ మనుక్షణము సకలము చుండ తద్ధర్మముగు సద్రూపస్ఫురణమున కవినాశిత్వ మెట్లు బ్రాప్తించు నను ధౌత్యైకవ్యవహుల వాదమును నిరాక రించుటకు "నానతో విద్యతేభావః" అను శ్లోకము సీశ్లోకమునందు వివరించుచున్నాడు.

"అస్తకన్తః" వృద్ధిక్షయరూపములు గలవగుటచే సకలము స్వభావముగల "ఇమే దేహః" ఈ పరిదృశ్య మానములగుదేహములు (ఇట 'దేహః' అనుబహువచన స్వరస్యముచే సమిప్తివ్యప్తిరూపములగు విరాట్టు, నూతాత్మ, అవ్యాకృతము లనెడి స్థూల, సూక్ష్మ, కారణదేహములు గ్రహింపవగును.) ఇవి యన్నియు నిత్యము నవినాశియా,

కాంకరభాష్యము:—

(2) నిత్యస్యానాశిన ఇతి న పునరక్షం, నిత్యత్వస్య ద్వివిధత్వాల్లోకే నాశస్య చ! యథా దేహో భస్మీభూతోఽదర్శనం గతో నప్త ఇత్యుచ్యతే- విద్యమానో వ్యవస్థా పరిణతో వ్యాధ్యాదియక్తో జాతో నప్త ఇత్యుచ్యతే- తత్తానాశినో నిత్యస్యేతి ద్వివిధేనాపి నాశే నాసంబంధోఽస్యే త్యర్థః ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కోదకాదులువలె దేహాదులు “దేహస్సకా” అను సద్బుద్ధిభాక్కులైనను (దేహాదులయందు సద్బుద్ధి యనువృత్తమైనను) ప్రమాణములవలన నిరూపింప సంతమున నా సద్బుద్ధి లేమింజేసి దేహాదు లతవత్తులు. (నాశముగలవి) ప్రవాహము ప్రవాహినికంటె వ్యతిరిక్తము కానందున దేహాదుల ప్రవాహము ప్రవాహియగు నాత్మకంటె వ్యతిరిక్తము కాదను శంకను దొలగించుటకే జీవునకు దేహాదు లనిత్యములని వివేకులచే నుడవలెదను.

(2) ‘నిత్యస్య’ అనుపదమునకు నాశములేనివాడని యర్థము. ‘అనాశినః’ అనుపదమునకునాశము లేనివాడని యర్థము. ఒకపదముచేతనే నాశములేనివాడని సిద్ధించుచుండ నేకార్థమును బోధించుటకు ‘నిత్యస్య’ ‘అనాశినః’ అని రెండుపదములను గీతయందు బ్రయోగించుట బునరుక్తి నోషమని యాక్షేపింపరాదు. ౩౦వశేషనాశమనియు, సావశేషనాశమనియు నాశము రెండువిధములు. అందు దేహము భస్మీభూతమై కాన్పింపనపుడు దేహము నిరసశేషనాశమా కలది. (అనగా కొంచమైన మిగలకండగ నశించుట) దేహముంశినను రోగాదులచే జిక్కినపుడు దేహము నప్తమాయెనని

సాధ్యునక సంబంధముచే ‘శరీరణి’ శరీరము గల్గినట్టియు, స్వప్నకాశస్సుగణరూపము, సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేద కూన్యమనగు నాత్మయొక్క సంబంధము కలవియై దృశ్యమలగను, భోగ్యమలగను, శ్రుతులచేతను, బ్రహ్మచేతల చేతను జెప్పబడుచున్నవి. ఈవిషయమునేతెత్తిరియోపనిషత్తునందు అన్నమయ, స్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయనడ మయములనెడి యయమ కోశమలను గల ఎనజేసి యట్టి కోశముల కధిష్ఠానమగు బ్రహ్మ మకల్మితమని “బ్రహ్మ పుచ్చంప్రతిష్ఠా” అను వాక్యముచే జూపబడెను. అందు పంచీకృతపంచమహాభూతములు, తత్కార్యములు నగు నట్టి మూర్తరాశియు స్థూలసమిష్టిరూపము నగు విరాట్టు యన్నమయకోశ మనబడును. అట్టి విరాట్టునకు గారణ మగునట్టి యపంచీకృతపంచమహాభూతములు తత్కార్యములు నగునట్టియు, సూక్ష్మసమిష్టియు అమూర్తరాశియు నగు హిరణ్యగర్భుడు సూత్రాత్మ యనబడును, “ప్రియం వా ఇదం నామరూపం, కర్మ” అను బృహదారణ్యక బాకోక్తరీతిని కర్మతోఁ గూడిన దగుటచేసి క్రియాశక్తి ననుసరించి ప్రాణమయకోశ మనియు, నామాత్మక మగుటచేసి జ్ఞానశక్తిమాత్రము ననుసరించి మనోమయకోశమనియు, రూపాత్మక మగుటచేసి క్రియాశక్తి జ్ఞాన శక్త్యాశ్రియమగుటచే కర్మత్వమును ఒట్టి విజ్ఞానమయకోశమనియు జెప్పబడినందున ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయస్వరూపుడగు హిరణ్యగర్భుడు త్విన్నాత్మకమగు లింగశరీరకోశ మనబడును. అట్టి లింగశరీరకోశ కారణ మాయోపపితమైతస్యరూపము సర్వసంస్కారశేషములు గల సవ్యాకృత మానందమయకోశ మనబడును.

ఈసర్వశరీరమల యొక్క ఒక నాత్మయొక్క సంబంధం గలవి అని ‘తస్మిన్ ఏవ శరీర తత్త్వా యః పూర్వస్య’ అను తెత్తిరియశ్రితి జెప్పచున్నది.

కాంక్షరభాష్యము:— 4

(3) అన్యథా పృథివ్యాదివ దపి నిత్యత్వం స్యా దాత్మన స్త న్మాభూ దితి నిత్య స్యానా శిన ఇత్యాహ— అహమేయస్య న ప్రమేయస్య పృథ్వీతాదిప్రమాణై రపరిచ్ఛేద్య స్యేత్సర్వః ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చెప్పబడును. ఇది సావశేషనాశము. (అనగా దేహము కొంచెము మిగిలి ప్రాణావశిష్టమై యుండుట) కాన నీరెండునాశములలోను “నిత్యస్య” అను పదముచే నిరవశేషనాశము జీవునకు లేదనియు, “అనాశినః” అనుపదముచే సావశేషనాశము లేదనియుఁ జెప్పబడుటవలన పునరుక్తి దోషము లేదు.

(4) లేక, “నిత్యస్యానాశినః” అను రెండిటిలో నొకేవిశేషణము జీవునకన్నచోఁ బృథి వ్యాదులవలె “జీవుడు పరిణామిభుత్వము” అను నాశంఁ జనించును. అట్టి యాశంఁను తొల గించుటకు “నిత్యస్య” “అనాశినః” అను రెండువిశేషణములు జీవున కీయఁబడినవి కానఁ బున రుక్తి దోషము ప్రాప్తింపనేరదు.

లేక మూడులోకి ములందుగల సర్వప్రాణిసంబంధముకల నీసర్వదేహములు నొక్కటగు నాత్మకు సంబం ధించినవిగా జెప్పఁబడుచున్నవి ఈవిషయముననే “ఏకోదేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ స్వభూతాంత రాత్మా । కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధినాసస్సాక్షీ చేతా కేవలః నిర్గుణశ్చ” అను శ్రుతులుగూడ విభువు నిత్యుఁడు నగు నొక్కయాత్మకే సర్వశరీరసంబంధము గలదని జెప్పబడుచున్నది.

నిత్యత్వమనగ యావత్కాలస్థాయిత్యము. వియదాదులవలె శరీరాదులు కాలముతో నశించినను యట్టి యావ త్కాలస్థాయిత్యరూపనిత్యత్వము శరీరాదుల కప్రతిహతమును నాశంకను దొలగించుటకు “అనాశినః” అని జెప్పెను. దేశమవలన, కాలమవలన, క్షస్తువులన బరిచ్ఛిన్నము లగు నవిద్యాదులు కల్పితము లగుటజేసి యావత్కాలస్థాయిత్యరూపమగు నాపచారిక నిత్యత్వము ననుసరించి యవిద్యాదులు నిత్యములని వ్యవహరింపబడు చుండెను. ఈవిషయమునే “యావద్వికారఁతు విభావో లోకవత్” (అధ్యాయ 2 పాఠి సూ7 అ1) బ్రహ్మసూత్రము గూడ బోధించుచున్నది. దేశమవలన, కాలమవలన, క్షస్తువులన బరిచ్ఛేదకూన్యము అకల్పితము నగు నాత్మకు వినాశహేతువు లేమింజేసి ముఖ్యమగు మాటసనిత్యత్వము కాని యావత్కాల స్థాయిత్యరూపపరజామి నిత్యత్వమా త్మకు లేదని యాశయము.

ఇట్టియాత్మ కలదనుటయందు ప్రమాణము జూపవలెను. అట్టిప్రమాణములేనియెడల యాత్మ నిష్ప్రమాణి మగుటజేసి శకశ్చం గాదులనియెల్లకనుగును. అట్టిప్రమాణమును జూపుటకే “కాస్త్రయోనిత్వాత్” (బ్ర.ప్ర-1 ఆధి-3-సూ-3.) “తం త్వపనిషదం పురషం పృచ్ఛామి” (ఉపనిషద్వాక్యకర్తృగమ్యుడు బ్రహ్మమను ప్రమాణము డెల్ల పు నూత్రారంభసామర్థ్యములన నాత్మకు వస్తుపరిచ్ఛేద పరిహార్యమను శంకకు సమాధానముగ “అప్ర మేయస్య” అని జెప్పబడెను.

“ఏకదైవానుదృష్టవ్య మేతదప్రమయం ధృవం” అప్రమయమప్రమేయం “న తత్త్ర శూన్యో భాతి న చంద్రతాఢకం కేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోయ మగ్నిః త మేత భాన్త మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వ షడం విభాతీ” అను శ్రుతులవలన స్వప్రకాశచైతన్యరూప మాత్మయని సిద్ధమగుచున్నది. కాన నట్టి సర్వావభాస కమగు నాత్మకు తను భాసింపట నిమిత్తమై తనచే భాసింపఁబడు దానియేతే సంభవింపదు. మతేమని ?

శాంకరభాష్యము:—

సన్యాగమే నాత్మా పరిచ్ఛేద్యతే ప్రత్యక్షాదీనా చ పూర్వమ్ । న, ఆత్మన స్వతస్సిద్ధత్వాత్ । సిద్ధే హ్యత్మని ప్రమాతరి ప్రమితోః ప్రమాణాన్వేషణా భవతి । సహి పూర్వ మిథ మహ మిత్యాత్మాన మప్రమాణాయ వశ్చా త్ప్రమేయపరిచ్ఛేదాయ ప్రవర్తతే । న హ్యత్మా నాను కశ్చి దప్రసిద్ధో భవతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“తం త్వోపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి” అను శ్రుతివలన నాత్మ యుపనిషద్గమ్యుడగు చుండఁగా (అనఁగా నుపనిషద్వాక్యమువలనఁ గలుగు ప్రమాణిషయఁడగుచుండ) నాగమప్ర వృత్తికిఁ బూర్వమునందుఁ బ్రత్యక్షాదులచే నాత్మను తెలిసికొనుటకు బ్రయత్నింప నట్టి యాత్మ తెలియబడనందున యోగమును అజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకమగుచుండ నప్రమేయత్వ మాత్మ కెట్లు సంభ వించుననిన ?

“ఏతదప్రమేయం” ఈ యాత్మస్వరూపము అప్రమేయము. (ప్రమాణిషయముకాదు.) అని శ్రుతియే చెప్పటవలన నాత్మ స్వతస్సిద్ధమగుటంబట్టి యప్రమేయము.

ప్రమాణములేనిదే యాత్మ యెట్లుసిద్ధించుననిన ? ప్రమాతయగు నాత్మ సిద్ధించినపుడు ప్రమేయమునుగూర్చి ప్రమిత్సువగు ప్రమాత ప్రమాణాన్వేషణముఁ జేయును. (అనఁగా నెవఁడు వస్తుయూధార్థ్యమును తెలిసికొనగోరునో వాడే ప్రమాత. అట్టి ప్రమాతయే ఎస్తుయూధార్థ్య జ్ఞానమునకు హేతువగు ప్రమాణమును వెదకును పూర్వమునందు నేనిట్టివాఁడనని యాత్మస్వ రూపమును దెలిసికొనక యెవఁడును వస్తుయూధార్థ్యమును దెలిసికొనుటకు బ్రవర్తింపఁడు. ప్రమాతయే లేనిచో నెవనికి ప్రమాణాన్వేషణము ? కానఁ ప్రమాణాన్వేషణమునకు బూర్వము ప్రమాత సిద్ధించియుండును. ఎవనికిని యాత్మయనునది యప్రసిద్ధము కాదు. కాన ప్రమాణాన్వేషణమునకుఁ బూర్వమునందు సిద్ధించినయాత్మ యప్రమేయ మనకతప్పదు.

అజ్ఞానము, తత్కార్యములు తనయందు కల్పితములు. “యథానరూపో బలిః” (యథానకుడగినబలి నివ్వవలె)నను న్నాయానుసారము కల్పితములగు నవిద్యాతత్కార్యములకు గల్పితవృత్తివిశేషమే విరోధి యగుటంబట్టి యజ్ఞాన తత్కార్యములయొక్క నివృత్తికొఱకు గల్పితమగు వృత్తివిశేషము నాత్మయపేక్షించును. అట్టి వృత్తివిశేషము “తత్త్వనుసి” అనునది మొదలగు వాక్యములవలననే జనించునుగాన సర్వకల్పితనివృత్తవృత్తివిశేషవృత్తినిమిత్తము కాశ్రయ మారంభింపఁబడెను. అత్మ స్వతః యెల్లప్పుడు భాసించుటచేతను, సర్వకల్పనాధిష్ఠాన మగుటచేతను యాత్మకు తుచ్ఛత్వము సంభవింపదు.

అవిద్యాతత్కార్యములు కల్పితము లెట్లగునో అట్లే ‘ఏకమేవాద్వితీయం’ ‘సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ’ ఇత్యాది కాశ్రయ స్వప్రమేయానుసారము (స్వప్రమేయ మెటుల కల్పితమో అటులనే) తనకుగూడ కల్పితత్వ మును దెలిపుచున్నది. అట్లుకానిచో నట్టి కాశ్రయమునకే ప్రామాణ్యము దుష్టుటమయ్యెడిది. కల్పితమున కకల్పిత పరిచ్ఛేదకత్వము సంభవింపదని పూర్వము జెప్పఁబడెను. అత్మకు స్వప్రకాశత్వమును శ్రీ శంకరభగవద్గోపాలగూడ

శాంకరభాష్యము:—

(4) శాస్త్రం త్వన్యం ప్రమాణ మతద్ధర్మాభ్యారోపణమాప్రినివర్తకత్వేన ప్రమాణత్వ మాత్మని ప్రతిపద్యతే న త్వజ్ఞాతార్థజ్ఞాపకత్వేన । తథా చ శ్రుతిః—“యత్సాక్షాత్ దప రోక్షా ద్భూమా, య ఆత్మా సర్వాన్తరః” (బృ. 3, 4, 1) ఇతి । యస్మా దేవం నిర్వోఽవికి యశ్చాత్మా తస్మా ద్యుద్ధ్యస్వ యుద్ధా దుపరమం మాణార్షీ రిత్యర్థః । న హ్యత్ర యుద్ధకర్త వ్యతా విధీయతే । యుద్ధే ప్రవృత్త ఏవ హ్యసౌ శోకమాహప్రతిబద్ధ స్త్వాస్తీ మాస్తే తస్య కర్తవ్యప్రతిబంధానయనమాత్మం భగవతా క్రియతే । తస్మా ద్యుద్ధ్యస్తే త్వనువాదమాత్మం న విధిః ।

||౧౮||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(4) అనాత్మలగు దేహదులు వ్యవహారదశయం దజ్ఞాతములు. అట్టి యజ్ఞాతదేహాదిగా హకము లగుటంజేసి వ్యవహారదశయందుఁ బ్రత్యక్షుడును ప్రమాణములు కాన సంతకరణో పాధివిశిష్టలయందు యథాసంభవముగఁ బ్రత్యక్షుడిప్రమాణప్రవృత్తి. యున్నను శుద్ధమునందు ప్రత్యక్షుడి ప్రమాణములకు ప్రవృత్తి సంభవింపనేరదు. అయినను “ఆత్మానారే ద్రష్టవ్య శోభితవ్యః” అను తద్ధితప్రత్యయశ్రుతిచే విధింపఁబడు వేదాంతశ్రవణవిషయముగు శాస్త్రము నకు శుద్ధమునందు బ్రవృత్తి సంభవించును. కాన బ్రహ్మము శాస్త్రజన్యప్రమావిషయం డగుచుండఁగా నప్రమేయత్వ మెట్లుసంభవించునని చూడెడింపరాదు.

యుక్తివలనఁ జెప్పియుండిరి. అది యెట్లునిన? “యత్ర జిజ్ఞాసో సృశయవిపర్యయవ్యతిరేకప్రమాణానా మన్య తను మపి నాస్తి తత్ర తద్విరోధిజ్ఞాన మితి సర్వత్ర” దృష్టమ్ । అన్యథా త్రితయాన్యతరాపత్తేః । అత్మని చాహం నాహం జేత్తి న కన్యధి త్సృశయః । నాపి నాహమితి విపర్యయః । వ్యతిరేకః ప్రమాణేతి” ఎచట జిజ్ఞాసువునకు సృశయవిపర్యయవ్యతిరేకజ్ఞానములయం దొకటైన నుండదో యచట తద్విరోధిజ్ఞానము కలదని నిశ్చయింపవలెను. అటులు కానిచో సంశయవిపర్యయవ్యతిరేకజ్ఞానములలో నేదైన నొకటి యుండెడిని. అనగా నొకస్థానమునుజూచి “ఇది స్థానము” అను నిశ్చయ మున్నచో “ఇది స్థానమా? పురుషుడా” అను సంశయము కాని, “ఇది పురుషుడు” అను విపర్యయజ్ఞానము కాని, వ్యతిరేకప్రమాణం కాని యుండదు. అట్లే యాత్మయందు “నేను నేనా? నేను కానా?” అను సంశయము కాని, “నేను నేను కాను” అను విపర్యయజ్ఞానము కాని, వ్యతిరేకప్రమాణం కాని లేనందున సంశయ విపర్యయవ్యతిరేకములకు ధర్మి యగు నాత్మయొక్క స్వరూపప్రమా (యథార్థజ్ఞానము) “ధర్మ్యంశే సర్వమభ్యాస్తం ప్రకారే తు విపర్యయః” అను న్యాయమున సర్వదా అందరికి కలదని నిశ్చయింపవలసివచ్చింది. కనుక నే “ప్రమాణ మప్రమాణం చ ప్రమాణాన స్తతైవ చ । కర్మంత్వేన ప్రమాం యత్ర తదనంభావనా కుతః” దేనియందు ప్రమాణమగుగాని. అప్రమాణమగుగాని, సంశయమున గాని పొందెదరో అట్టి వస్తువు లేదని జెప్పటకు యెట్లు వీలుపడును ? వీలుపడదు. కాన స్వప్రకాశము, సద్రూపము, ధర్మియు నగు నాత్మయందు ప్రామాణ్యాప్రామాణ్యముల విశేష మేమియు లేదని యాశయము.

భాష్యపదార్థమునందు—వస్తువును విరోధిజ్ఞానముచేతనే సంశయాది ప్రతిబంధము సంభవించుచుండ అనగా స్థానావృత్తం ‘ఇది స్థానము’ అను విరోధిజ్ఞాన ముండినపు ‘డిది స్థానమా? పురుషుడా’ అను సంశయము, ‘ఇది

కాంకరభావ్యత్వత్వబోధిని:—

శాస్త్రముచే ప్రత్యగ్భూతము చెప్పబడటంజేసి ప్రమాతాదివిభాగము తొలగి పోవును. కాన శాస్త్ర మంత్యప్రమాణము. అపొగుషేయ మగుటంజేసి నిర్దోషము; దోష రహిత మగుటచే బ్రహ్మాణము. అయినను బ్రత్యగాత్మ స్వతస్సిద్ధ మగుటవలన నవిషయము. అవిషయమగు ప్రత్యగాత్మయందు శాస్త్ర మెట్లు ప్రమాణమగు ననిన ?

ప్రత్యగాత్మ స్వయముగా భాసించినను “మనుష్యేహం” “కర్తాహం” “భోక్తాహం” అని యాత్మయందు దధర్మములుకాని కర్తృత్వ, భోక్తృత్వాదు లారోపితములు. అట్టి యాత్మ ధర్మములుకాని కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదులను “సిద్ధం తు నివర్తకత్వాత్” అను న్యాయమున శాస్త్ర మాత్మనుండి నిన ర్తింపఁజేయును. కాన నతద్ధర్మాధ్యారోపణమాత్రనివర్తక మగుటచే శాస్త్ర మాత్మవిషయమున ప్రమాణము.

పురుషుడు’ అను విపర్యయజ్ఞానము కలుగదు. అట్టి సంశయవిపర్యయ (భ్రమ) జ్ఞానములకు ‘ఇది స్థాణువు’ అను నిశ్చయము ప్రతిబంధకము. కాన బ్రాహ్మపదార్థ మగు స్థాణ్వాదులయందు స్వప్రతిబోధయగు ‘ఇది స్థాణువు’ అను జ్ఞానాదులచేతనే ‘ఇది స్థాణువా? పురుషుడా?’ అను సంశయముయొక్కయు, ‘ఇది పురుషుడు’ అను విపర్యయముయొక్కయు ప్రతిబంధము సంభవించుచుండ అంతరపదార్థ మగు నాత్మయందు స్వభావభేదకల్పన (సంశయాదిప్రతిబంధకత్వకల్పన) న్యాయముకాదు. అటు లయినచో నర్వవిప్లవము సాగింపఁచెడిని. కాని నాత్మ స్వరూప భావమాన మగునేని “నాయందు ఘటజ్ఞానము కలిగినదా? లేదా” అను సంశయము సంభవించెడిని.

అత్యుపనసంయోగమాత్ర మాత్మసాక్షాత్కారమును గూర్చి హేతువు. అట్టి యాత్మనుసంయోగము జ్ఞానమాత్రమునుగూర్చి హేతు వగుటంబట్టియు, అత్యుపనసంయోగమువలన గలిగెడి జ్ఞానమునందు ఘటాదులు భాసించినను సమాచారంబన న్యాయమన తార్కిక సిద్ధాంతరీతి ననుసరించినను నాత్మభావము కూడ తప్పదు. అనగా ఘటజ్ఞానము కలిగినపు డాజ్ఞానమునందే యాత్మ భాసింప నని తార్కికులు యొప్పుకొనితీరవలయునని యాశయము.

అటులైనచో నాజ్ఞానము “ఘటమును నేను చెలిసికొనుచుంటిని” అనికదా. నేను అనునది యాత్మ; అట్టి యాత్మ ప్రత్యక్షమందు మానసత్వ మను ధర్మ ముండును. ఘటాదిప్రత్యక్షము చక్షురిందియమువలన గలుగును గాన దానియందు చాక్షుషత్వ మను ధర్మ ముండును. కాన నొకజ్ఞానమందే యాత్మఘటములు భాసించినచో నాజ్ఞానమందు మానసత్వచాక్షుషత్వము లనెడి ధర్మద్వయ ముండవలసినప్పును. అటులైన నాధర్మములకు సాంకర్య మేర్పడెడిని. అట్లు సాంకర్య మంగీకరించినచో నాధర్మములు జాతులు కాకపోయెడిని. అని శంకింపఁ జనదు. చందనఖండముతో చక్షురిందియమునకు సంబంధాదు లుండినపుడు “ఇది చందనఖండము” అను ప్రత్యక్షము కలుగును. అట్టి ప్రత్యక్షము కలుగుటకు పూర్వమందు చందనఖండమునందు సౌరభస్మృతి గలిగినచో నాసౌరభస్మృతినహకృతచక్షుస్సంయోగాదులవలన “చందనఖండం సురభి” (చందనఖండము సువాసనకలది) అను ప్రత్యక్షము జనించును. అట్టి ప్రత్యక్షము చందనఖండాంశమందు లౌకిక మనియు, సౌరభాంశమునందలౌకిక మనియు జెప్పబడును. కాన నట్టి ప్రత్యక్షమునందెట్లు “చందనఖండాంశముచే లౌకికత్వము, సౌరభాంశముచే నలౌకికత్వము” అనెడి రెండు ధర్మము లుండునో అట్లే “ఘట మహం జానామి” (నేను ఘటమును చెలిసికొనుచుంటిని) అను జ్ఞానమందు “ఘటాంశముచే చాక్షుషత్వము, ఆత్మాంశముచే మానసత్వము” అను రెండు ధర్మము లుండుటయందేనియు విరోధము లేదు. సాంకర్య మను దోషము పొగ్గించు ననెదవా?

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అజ్ఞాతములగు ఘటాదులయందువలె నాత్మ స్ఫురణాతిశయజనక మగుటచే శాస్త్ర మాత్మయందుఁ బ్రమాణ మెట్లు కానేరదని యాక్షేపింపరాదు. అత్మ “యత్సాక్షా దపరోక్షా ద్భృహ్మ, య అత్మా సర్వాన్తరః” (సర్వాంతరమగు నాత్మస్వరూపమైన పరబ్రహ్మము ప్రమాణావేక్షను విడిచియే యపరోక్షస్ఫురణాత్మకము) అను సృతివలన నపరోక్షరూపబ్రహ్మము స్వత స్సిద్ధ మగుటచే శాస్త్ర మాత్మయం దజ్ఞాతార్థజ్ఞాపక మగుటచేఁ బ్రమాణము కానేరదు. (అనగా తెలియఁబడని విషయమును దెల్పుటచే శాస్త్రము ప్రమాణమని చెప్ప నలవికాదు).

కాన నాత్మ యప్రమేయమగుటచే నిత్యము, నిత్యమగుటంబట్టి యాత్మసాశేంక ననుస రించి శోః మోహవిష్టంఢవై స్వధర్మమగు యుద్ధమును వదలుట యుక్తముకాదు. శరీరాదులు వస్తువులు కానేరవు. అంతవస్తువులు అట్టి యవస్తువుల నుద్దేశించి శోకమోహవిష్టంఢవై యుద్ధము బరిత్యజించుట న్నాయముకాదు. కాన యుద్ధమును జేయుము; యుద్ధమును బరిత్యజింపకుము.

సాంకర్యము జాతిబాధకము కానేర దని తాగ్ని-మతే యంగీకరించిరి. సాంకర్యము జాతిబాధక మన్నను చాక్షు వత్తమానసత్వాదుల జాతుల కానయే తాగ్ని-మత సిద్ధాంతము. కాన “ఘట మహం నానామి” అను నొక జ్ఞానమునందే ఘటము, అత్మయు భాసించును. ఈజెష్టవలన వ్యవసాయమాత్రమున నాత్మ భాసించుటకు సామగ్రి సంభవించుచుండ ననువ్యవసాయ మనునది ప్రత్యేకముగ నంగీకరింపవలయు నను మతము నిరస్తము. అనగ మొట్ట మొదట “ఇది ఘటము అను జ్ఞానము కలుగును. దీనిని వ్యవసాయజ్ఞాన మని శాస్త్రజ్ఞులు వ్యవహరించెదగ. ఈజ్ఞాన మెట్టిదో తెలియవలె ననిన నాజ్ఞానానంతరమున “నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటిని” అను జ్ఞానము కలుగును. దీనినే యనువ్యవసాయ మందురు. ఇట్టి యనువ్యవసాయముచే సాధమికజ్ఞానము ప్రత్యక్షముగనో, అనుమితగనో, లేక కాబ్దుముగనో దెలిసికొనదగును. ఇట్టి యనువ్యవసాయమునందే అత్మ భాసించుచు. సాధమిక జ్ఞానము (వ్యవసాయము)నం దాత్మ భాసింపదు. కాన ననువ్యవసాయ మనునది వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానముకన్న భిన్న ముగ నంగీకరించవలయు నని కొందరుచెప్పెదరు. పూర్వమందు చెప్పినరీతిని అనగా నాత్మ ప్రత్యక్షమును గూర్చియు ఘటాదిప్రత్యక్షమును గూర్చియు అత్మమనస్సందయోగము కారణమని జెప్పుటచే ఘటాదిసప్రత్యక్షసామగ్రి కాల మున నుభయప్రత్యక్షసామగ్రి యుండుటవలన సమాహంబనాత్మకమగు “నేను ఘటమును తెలిసికొంటిని” అను ఘటాత్మకవిషయకవ్యవసాయాత్మక జ్ఞానము కలుగునని జెప్పుటవలన అనువ్యవసాయమనెడి జ్ఞానాంతరమంగీకరింప వలయునను మతము నిరస్తము. మఱియు ఘటము విషయము, ఘటాదిజ్ఞానము విషయి, ఘటమునందు విషయత్వ ముండుటయందు, ఘటాదిజ్ఞానమునందు విషయిత్వ ముండుటయందు దారెంటియందు వైజాత్యము కలదు. ఎట్లనిన? ఘటమునందు ఘటత్వముండును. ఘటజ్ఞానమునందు జ్ఞానత్వముండును. ఈ రెండును భిన్నజాతులు. కాన ఘటత్వ జాతి నవలంబించుకొని ఘటమునందు విషయత్వ ముండును జ్ఞానత్వజాతి నవలంబించుకొని ఘటజ్ఞానమునందు విష యిత్వముండును. అదే విధమున “ఇది ఘటము” అనెడి వ్యవసాయజ్ఞానమునందు విషయత్వ ముండుటయందు “ఘటమును నేను తెలిసికొనుచుంటిని” అనెడి యనువ్యవసాయజ్ఞానమునందు విషయత్వ ముండుటయందును వైజాత్యము జెప్పవలెను. అట్టి వైజాత్యము కాన్పట్టటలేదు. ఏలయన? “ఇది ఘటము” అనెడి వ్యవ సాయము నందు జ్ఞానత్వమే యుండును. నేను ఘటమును తెలిసికొనుచుంటిని” అనెడి అనువ్యవసాయమునందు జ్ఞానత్వమే యుండును. అట్టి జ్ఞానత్వమునకు భేదము లేనందున వ్యవసాయానువ్యవసాయములయందు విషయత్వ విషయిత్వ వ్యవస్థాపక వైజాత్యము లేనందున అనువ్యవసాయమనెడి జ్ఞానాంతర మంగీకరింపవలయునను మతము దూరముగ నిరస్తము.

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఆత్మకు నిత్యత్వాదుల నుపవాదించి “తస్మాద్వ్యుద్భవస్య భారత!” యని యుద్ధకర్తను విధించుటచే జ్ఞానకర్త సముచ్చయ మొగిలతయందు శ్రీకృష్ణభగవానునిచే నుపవంబడెనని శంకింపరాదు.

ఈగీతయందు యుద్ధకర్తవ్యత్వము విధించుటలేదు. మతే మనిన? అర్జునుడు స్వధర్మ మగు యుద్ధమునందు స్వతః పోవవలెను. అట్టివిధమునఁ బ్రవృత్తుడైనను యుద్ధప్రారంభసమయమున పై న్యములను బరికించి “కథా భీష్మ మహం సంఖ్యే” అనునది మొదలు శోకమోహములచే యుద్ధమునందుఁ బ్రతిబద్ధుడై ఊరకుండెను. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యుద్ధమునకుఁగల యుద్ధప్రతిబంధావసయము మాత్రమును చేసెను. (అనఁగా యుద్ధమునకుఁ బ్రతిబంధకమగు శోకమోహముల నివృత్తిని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చేసెను).

వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానభానము నిమిత్త మనువ్యవసాయము నంగీకరింపవలయు ననెదవా? అనియు సంభవము కాదు. ఏలన? దీపము తనకన్న భిన్నమగు పదార్థములను భాసింపజేయును. తనచే తాను భాసింపును కాని పాను భాసింపుటకు మతియొక దీపము నెట్లుపేక్షింపదో అట్లే వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానముకూడ స్వవిషయమగు ఘటాదివ్యవహారమునకు పోతువగును స్వవ్యవహారమునకుఁగూడ పోతు వగును. కాన వ్యవసాయాత్మకజ్ఞానవ్యవహారార్థ మనువ్యవసాయాత్మకజ్ఞాన మంగీకరింప నవసరములేదు.

వ్యవహారమునందు వ్యవహారవ్యజ్ఞానము కారణము. అనగా “నిది ఘటము.” అను శబ్దప్రయోగమును గూర్చి వ్యవహారవ్య (ఘటకబద్ధ) మగు ఘటముయొక్క జ్ఞానము కారణము. (ఘటజ్ఞానము లేనిచే “ఇది ఘటము” అనేది శబ్దప్రయోగము సంభవింప నేర దనుట) అదేవిధమున ఘటజ్ఞానమును వ్యవహరించుటకు తద్వ్యావరూపానువ్యవసాయాత్మకవ్యవహారవ్యజ్ఞాన మపేక్షితముకాన ననువ్యవసాయ మంగీకరింపవలయు నని శంకింపవలదు.

వ్యవహారమునుగూర్చి వ్యవహారవ్యజ్ఞానము కారణ మను విషయ మంగీకారమే. కాని వ్యవహారవ్యజ్ఞానరూపకారణము వ్యవహారవ్యభిన్నము కావలె నను నియమము లేదు. అట్లులైనచో వ్యవహారమునుగూర్చి వ్యవహారవ్యభిన్నమగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానపురస్సరముగ గారణత్వము జెప్పవలసినవచ్చును. అట్టి ధర్మము గురుధర్మ మగును. అట్టి ధర్మముకన్న లఘు వగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగనే కారణత్వము—(లఘుధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము సంభవించుచుండ గురుధర్మపురస్సరముగ గారణత్వము జెప్పవల దను నియమానుసారము) చెప్పవలెను. కాన లఘుధర్మ మగు వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వము—స్వప్రకాశ మగుటంజేసి వ్యవహారవ్య మగు ఘటజ్ఞానమునందు కలదు. అందుచే వ్యవహారవ్యజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ ఘటజ్ఞానరూప మగు వ్యవసాయ (జ్ఞాన)ము తోవ్యవహారము వలె, యోగిజ్ఞానమువలె, “ప్రమేయం” అను జ్ఞానమువలె స్వవ్యవహారమునుగూర్చి పోతు వగుచుండ ఘటజ్ఞాన వ్యవహారనిమిత్త మనువ్యవసాయ మంగీకరింపవలయు నను యుక్తి దూరతః నిరస్తము.

అనువ్యవసాయ మనెడి జ్ఞానాంతరము కల దనువాదనిగూర్చి యెట్లు ప్రశ్నింపవలయును. అనువ్యవసాయజ్ఞానము ఘటజ్ఞానవ్యవహారమునుగూర్చి ఘటజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ పోతువా? లేక ఘటజ్ఞానజ్ఞానత్వధర్మపురస్సరముగ పోతువా? అని. ఉభయమందు నుండునది జ్ఞానత్వమే. కాన సాధర్మ్యవ్యయము ఘటజ్ఞానమందే సంభవించుచుండ వారెంటిలో లఘుధర్మ మగు ఘటజ్ఞానత్వపురస్సరముగనే ఘటజ్ఞానవ్యవహార ముపపన్న మగుచుండ ఘటజ్ఞానవ్యవహారార్థ మనువ్యవసాయాత్మక మగు ఘటజ్ఞానజ్ఞానము నంగీకరింపవలయు నను వాదము నిర్వృత్తము.

కనుకనే ఓక వ్యవసాయజ్ఞానమువలననే (ఘటాదిజ్ఞానమువలననే) ఘటవ్యవహారము, ఘటజ్ఞానవ్యవహారము గలగు నను విషయమును “మితి, మాతృ, మేయ మేతత్త్రితయం వ్యవసాయో భాసలే” (జ్ఞానము, జ్ఞాత, పదార్థము

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇచట దత్త్వమిది. అపూర్వవిధి, నిమనువిధి, పరిసంఖ్యావిధి ముని విధి మూనువిధములు. అందు అపూర్వవిధి యనగ కాలత్రయమునందు నితరప్రమాణములచే బ్రాప్తింపనిదానిని విధించునది యపూర్వవిధి. “వీహీ నోహ్నితీ” కృతునపుఁ బురోడాశమునకు వీహమును (ధాన్యమును) యుదకముచే బోహ్నితము సేయవలెను. తండుల (బియ్యము) నిమిత్తము ధాన్యమును దడుపుట యేకాలమునందు నేపిత్యక్షాదులచేతను సిద్ధము కాదు. అట్టి యపూర్వమగు బోహ్నితమును “వీహీ నోహ్నితీ” అను విధివాక్యము విధించుచున్నది. అవిధముగా నర్జునునకు యుద్ధము ప్రమాణాంతరముచే బ్రాప్తింపనియెడల “తస్మా ద్యుద్ధస్య భారత!” అను వాక్యముచే యుద్ధము విధింపఁబడుచున్నదని చెప్పుటకు వీలగును. యుద్ధము ఊత్రీయున కవశ్యకర్తవ్యమగు కర్మ. అట్టికర్మ మానాంతరముచే బ్రాప్తమైయుండ “తస్మా ద్యుద్ధస్య భారత!” అనునది యపూర్వవిధి కానేరదు.

అనెడి యాత్మీయము వ్యవసాయ (జ్ఞాన)మునందు భాసించును అనెడి త్రిపుటిప్రత్యక్షవాదు అగు పార్థిభాకరు లంగీకరించిరి.

వేదాంతం అన్న నో ఆత్మ స్వప్రకాశజ్ఞానరూపము కాని జ్ఞానాశ్రయము కాదని జెప్పెదరు. అట్లుకాక జ్ఞానాశ్రయమే యన్నచో కర్మకర్మవిరోధముచే (కర్మత్వకర్మత్వము లొకదానియందుండకపోవుటచే) నాత్మ భానము లేకపోయెడిది. మఱియు నాత్మ జ్ఞానముకన్న వేఱగుచో జ్ఞానభిన్నము జడమగుటంజేసి యాత్మ జడమయ్యెడిది. అట్లులైనచో జడము కల్పితము కాన నాత్మ కల్పితము కావలసివచ్చును. కాన నాత్మ జ్ఞానస్వరూపమే యని యంగీకరింపవలయును.

ఆత్మ స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూప మైనను విద్యోపహితమై సాక్షి యనియు, వృత్తిమదంతఃకరణబోపహితమై ప్రమాత యనియు యనఁబడును. అట్టి యాత్మకు చక్షురాదులు కరణములు. అట్టి యాత్మ చక్షురాదిద్వారమున నంతఃకరణపరిణామముతో ఘటాదులను వ్యాపించి తదాకార మగును. ఒక్క యంతఃకరణపరిణామమునందే ఘటావచ్ఛిన్నచైతన్యము, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యము కలిసికొనును. అనంతరమున ఘటావచ్ఛిన్నచైతన్య మంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యస్వరూప మగుటంజేసి ఘటాజ్ఞానమును నశింపజేసి ప్రత్యక్షరూప మగును. అట్టి ప్రత్యక్షము స్వావచ్ఛేదక మగు ఘటమును స్వతాదాత్మ్యాభ్యాసమువలన భాసింపజేయును.

అంతఃకరణపరిణామమునకు వృత్తి యనిపేరు. అట్టి వృత్తి యతిస్వచ్ఛమైనది. అట్టి వృత్తి స్వావచ్ఛిన్నమగు చైతన్యముచేత భాసించును. కాన నంతఃకరణమునకు తద్వృత్తికి, ఘటమునకున్న యపరోక్షత్వము సంభవించును. ఇట్టి యాకారత్రయమే “ఘట మనాం జానామి?” (నేను ఘటమును చెలిసికొనుచుంటిని) అనునది.

భానక మగు చైతన్య మేకరూపమైనను ఘటమును భాసింపజేయుటకు వృత్తిపేక్ష కలదికాన ప్రమాత యనఁబడును. అంతఃకరణతద్వృత్తులను భాసింపజేయుటయందు వృత్తి నపేక్షింపకబోవుటచే సాక్షి యనఁబడును. ఈవిషయ మచ్యుతసిద్ధియందును, సిద్ధాంతబిందువునందును విస్తారముగ జెప్పఁబడెను.

కాన బూర్వమునందుఁ జెప్పబడినవిధమున నాత్మ నిత్యము, విభువు, అసంసారి, యెల్లపు డేకరూప మగుటంజేసి స్వధర్మ మగు యుద్ధమునందు బ్రథమమున బ్రవృత్తుండవగు నీ నాత్మనాశాంకచే నాయుద్ధమునుండి విరతుండవగుట యుక్తము కాదని యుద్ధమునం దర్జునున కభ్యనుజ్ఞ చే శ్రీకృష్ణభగవానుడు “తస్మా ద్యుద్ధస్య భారత!” అని జెప్పెను.

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

నియమవిధి యనగఁ బక్షమునం దసాప్తమగు సంశయము బరిపూర్ణమునేయు విధి నియమవిధి యనంబడును. అది యెట్లు? బురోదాశమును జేయుటకు తీసుకొనిరాఁబడిన వీరముల (ధాన్యము) నుఁ బోక్షణము సేసినపిదప “వీరహీ నవహంతి” వీరములను గంచరలెను. అను విధివాక్యముచేఁ దండులనిష్పత్తికి దంచుట విధిపఁబడెను. ఇచట దండులనిష్పత్తి యనునది దంచుటవలనను గలుగును. సఖముల (గోళ్ళ)చే విదళించుటవలనను ప్లాప్తింపుచు. కానఁ బురోదాశమున కుపయోగించు తండులనిష్పత్తి సఖవిదళనముచే బ్లాప్తించినచో సవహంతము (దంపుట) పక్షమున నసాప్త మగును. అట్టి యసాప్తమగు సవహంతమును (దంపుటను) “వీరహీ నవహంతి” అను విధివాక్యము విధించుచున్నది. సఖవిదళనముచే నెంచుటనిష్పత్తి.

స్వధర్మమగు యుద్ధమునం దర్జునుఁడు బ్రవృత్తమయినను శోకమోహములచే నట్టి యుద్ధమునుండి విరమింపఁబడెను. అట్టి శోకమోహములు విచారమువలన బుట్టిన జ్ఞానముచే బాధితములు కాన “అపవాదాపవాదే శుద్ధి ర్గస్య స్థితిః” ఉత్సర్గమున కపవాదము జెప్పి యట్టి యపవాదమున కపవాదము జెప్పియెడల ఉత్సర్గమే ప్లాప్తింపుచును. అది యెట్లు? ఒకనిగూర్చి నీవు సర్వదేశములయందు నిరుగు మనునది ఉత్సర్గము. కాని మహావీరవరమున బజారునకు పోవల దనునది అపవాదము. ఈవేషము మార్చుకొని పోవచ్చు ననునది అపవాదాపవాదము. అట్టి యపవాదాపవాదము బ్లాప్తించినపు డుత్సర్గము ప్లాప్తింపును. అనగా నీ వాబజారునకు కూడ యీ పోవు మాన్చుకొని పోవచ్చు నని యభ్యుపజ్ఞ బ్లాప్తింపును. అట్లే యర్జునుఁడు యుద్ధమునందు బ్రథమము బ్రవృత్తుడయ్యెను. అట్టి యుద్ధమున కపవాదముగ శోకమోహములు బ్లాప్తించెను. శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమువలన తదపవాదముగ శోకమోహములు దొలగింప నుత్సర్గస్థాయమున యుద్ధమున కభ్యుపజ్ఞమాత్ర మిందు జూపఁబడెను. కాని యుద్ధకర్తవ్యతన విధించుటలేదు.

కొందఱు “యుద్ధస్య” అని యుద్ధమును విధించుటచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయమువలననే మోక్షము సిద్ధించునుగాని కేవలజ్ఞానమువలన మోక్షము సిద్ధింపదని ప్రేలుచుండిరి. “యుద్ధస్య” అను పదముచే యుద్ధకర్తవ్యతనము బోధింపబడును కాని, మోక్షము జ్ఞానకర్మసముచ్చయసాధ్య మని బోధింపబడుటలేదు. కాన జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదము నిర్వృత్తి క మని గ్రహింపనగును. ఎటుల కర్మజ్ఞానసముచ్చయము గ్రహించుటకు వలనపడెదో యటులే శ్రీభగవద్గీతావచనవిరోధపరిహర్యకముగ మున్ముందు విస్తరముగ జూపగలము.

శంకరానందీయము:—“అశోచ్యా నన్యశోచస్తం” అను శీతమును “శ్వింపనాచ్యాగ్ధ మగు దేహేంద్రియాదులు జన్మాదులు గలవిగాన ననిత్యము లగుటంజేసి యశోచ్యములు, త్వంపదలక్ష్యాగ్ధ మగు శాశ్వతస్వయముగ నజ మగుటంజేసి నిత్య మగుటచే నశోచ్యము” అని శరీరాత్మ అశోచ్య మగుటయందు యేశరీరాత్మ అనిత్యనిత్యములను జ్ఞానము హేతువుగ జూపఁబడెనో “శరీర మనిత్యము, అత్మ నిత్యము” అనునట్టి జ్ఞానము నిజమగుచున్నపరచుచు నట్టి జ్ఞానముచే నివృత్తమగు శోకమోహములు గలవానినిగ నర్జునుని గుఱుతించి యట్టి యర్జునుఁడు పూర్వ మేయుద్ధమునందు బ్రవృత్తుఁడయ్యెనో యట్టి యుద్ధమునందే యర్జునుని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అంతఃకరణమే దేహః” అను శ్లోకముచే బోధింపఁబడుచుండెను.

“అప్రమేయస్య” ప్రత్యక్షమనానోపమానశబ్దాదిప్రమాణములచే దెలిసికొనుటకు శక్యము కానిది. ఎట్లైన శోకమునందు శబ్దస్వరూపరసగంధములలో నేడైన నొకటిగల వస్తువు ప్రత్యక్షప్రమాణములగు నిందియములచే

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యైనను పురోడాశమున కుపయోగించు తండుఁబనిష్పత్తి యవహానము (దంపుట) చేతనే చేయవలె నని నియమవిధి. ఒకకార్యమునుగుఁచి స్వతంత్రముగఁ గారణద్యయము పొందించునపుడవశ్యముగు హేతువు పక్షమునఁ బొందించునపుడు దానిని సంపాదించువిధి నియమవిధి యని సారాంశము.

ప్రకృతమున నవశ్యము సాధింపఁబడిన యుద్ధరూపకర్మను సాధించుటకు స్వతంత్ర మగు హేతుద్యయము పొందించునపుడు ముఖ్యముగు హేతువు పాక్షికముకాఁగా నద్దానిని సంపాదించు

దెలిసికొనదగును. అత్మ- “అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం తథాఽరసం నిత్య మగంధవత్” అను శ్రుత్యుక్త రీతిని శబ్దాదివిహీనమగుటచే బ్రత్యక్షప్రమాణముచే దెలియబడదు. అట్లే ‘నైవ చ తస్య లింగం’ అను శ్రుతి ననుసరించి యాత్మ నూహించుటకు దగు హేతు వేదయు లేనందున ననుమానప్రమాణముచే గూడ నాత్మ నూహించుటకు వలనుపడదు. అట్లే “హేతుద్యష్టాంతవర్జితం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని దృష్టాంతము లేమింజేసి యాత్మను— దృష్టాంతపురస్కరముగ దెలిసికొనుటకు వీలగు నుపమానప్రమాణముచే గూడ దెలిసికొనుటకు వీలులేదు. అట్లే “యత్తద్దేశ్యే మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణం” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నామరూపకార్యాదివిహీన మగుటంజేసి యాత్మ- నామరూపజాతిక్రియాపురస్కరముగ వస్తువునుబోధించు శబ్దమువలనగూడ దెలియబడదు.

“తం త్వేషనిషేదం పురుషం పృచ్ఛామి” అను శ్రుతి యాత్మ యుపనిషద్గమ్యుడని బోధించుచుండ శబ్దముచే నాత్మ బోధింపదని జెప్పుట యెట్లు సమంజస మగు ననిన? శబ్దప్రవృత్తికి హేతువులగు జాతిగుణక్రియలు లేమింజేసి శబ్దముచే నాత్మ జెప్పఁబడదు. కనుక నే- “యతో వాచో నివర్తంతే” అను శ్రుతి యాత్మ వాక్కున కగోచరమని జెప్పుచున్నది. అట్లులేన నాత్మను బోధించునట్టి శ్రుతులు యప్రమాణములు కావలసివచ్చు ననేదవా? అట్లు కానేరవు. శ్రుతులు అత్మయం దధ్యస్తమగు నశేషవిశేషములను దొలగించి యధిష్ఠానము, సన్మాత్రము, నిర్విశేషమునగు నాత్మను దెలుపును. కాన శ్రుతి యప్రమాణము కానేరదు. అత్మ సవిశేషముగ (కర్తృత్వభోక్తృత్వ భర్తృములు కలదిగ) జ్ఞాతమైనను యాత్మయం దుండు నిర్విశేషత్వ మజ్ఞాతమగుటచే నట్టి యజ్ఞాతనిర్విశేషత్వజ్ఞాపక మగుటంజేసి శ్రుతి ప్రమాణము. అయినను “అత్మ యిది” అని సాక్షాత్తు నిర్దేశించుటకు వీలుపడనందున శ్రుతికి యాత్మ విషయము కానేరదు.

మఱియు అత్మవిషయమునం దన్యథానుపపత్తి లేనందున నర్థాపత్తిప్రమాణముచేతను యాత్మ బోధింపబడదు. అనుపలభి యనగ బ్రతియోగ్యులల బ్ధ్యభావము. అది యభావప్రత్యక్షమును గలిగించును. ఎట్లనిన? ఘటాభావ ముండుప్రదేశమున నాయభావమునను బ్రతియోగియగు ఘటప్రత్యక్ష ముండనేరదు. అనగా బ్రతియోగ్యులల బ్ధ్యభావమే యుండును. కాన నట్టి ప్రతియోగ్యులలబ్ధ్యభావరూపానుపలభిప్రమాణము చక్షుస్సహకృతమై ఘటాభావప్రత్యక్షమును గలిగించును. అవగా యనుపలభిప్రమాణమువలన నియతముగ నభావప్రత్యక్షమే కలుగును. అత్మ భావపదార్థము; అభావరూపము కాదు. కాన నాత్మప్రత్యక్షమును యనుపలభిప్రమాణము గలిగించనేరదు.

“యతో వాచో నివర్తంతే” అను శ్రుత్యనుసారము వాగవిషయ మగుటంజేసి యైతిహ్య మను ప్రమాణము గూడ నాత్మను బోధింపనేరదు.

స్వప్రమాణములకు ప్రమేయములకు దేనివలన సాప్రమాణ్యము సిద్ధించుచున్నదో యట్టి యాత్మను యే ప్రమాణము బోధించును? ఏప్రమాణము బోధింపనేర దని యాశయము. ఈవిషయమునే “విజ్ఞాతారమగ్నే శేన నిజానియాత్” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

టకు గదా! నియమవిధి. ఇచట నట్లులేదు. “తస్మాద్వ్యుద్ధ్వస్య భారత!” అని ప్రకృతయ్యుద్ధమే చెప్పబడెను. కాని దానిని సాధించు మఱియొక మేతావ్యసక్తియే లేదు. కాన “తస్మాద్వ్యుద్ధ్వస్య భారత!” అనునది నియమవిధి కానేరదు.

పరిసంఖ్యావిధి యనగ ఒక విస్తృతికార్యమున “ప్రకృతివ ద్వికృతిః కర్తవ్యః” ప్రకృతి వలెనే వికృతిఃగూడఁ జేయవలె నను న్యాయమునుసారము ప్రకృతియందుండు కొన్నిసాధనములు వలె నితరసాధనములు గూడ బ్రాప్తించుచుండ వానిని నిషేధించుటకు జెప్పబడిన విధి పరి సంఖ్యావిధి. అది యెట్లుగనె? గృహమేధీయేష్టి యని యొక యాగము. నాయుగమును నిషేధించుచు తత్ప్రకరణమున “ఆజ్యభాగా నాహోతి” ఆజ్యభాగములను హోమములఁ జేయవలె నని

కాన దనయం దధ్యస్త మగు సర్వప్రమాణప్రమేయమలయొక్క సద్భావాసద్భావములకు బ్రకాశక మగుటవలనను, స్వప్రకాశ మగుటవలనను యాత్మకు స్వతః ప్రామాణ్యము సంభవించును. కాని మఱియొకదాని వలన ప్రామాణ్యము సంభవింపనేరదు.

కనుక నే యాత్మ యప్రమేయ మనఁబడును. అందుచేతనే నాశరహితము. (పరిచ్ఛేదకూన్యము) అంత మని యాశయము. అట్టిది కనుక నే యాత్మ నిత్యము.

పరిచ్ఛిన్న మగు బరమాణువుగూడ నిత్యమగుచుండ నపరిచ్ఛిన్న మగుటచే నాత్మ నిత్యమని జెప్పట యెట్లు సమంజస మగునని శంకింపజనదు. “సర్వగత శ్చ నిత్యః, యో తై భూమా త దమృతం” అను శ్లోకులచే నపరి చ్ఛిన్నము సర్వగతము నగు వస్తువే నిత్యమని బోధింపఁడుటవలన పరిచ్ఛిన్నమగు బరమాణువు నిత్యము కానేరదు. మఱియు “యదల్పం తస్మర్త్వం” అను శ్లోతి యల్పమగునది నశించునని బోధించుచుండ నల్పమగు బరమాణువు నిత్యమని జెప్పటకు బ్రమాణము లేదు. కాన నల్పమగు బరమాణువు యనిత్యమే యని గ్రహింపనగును.

“శరీరణః” బ్రహ్మ మొదలు స్తంబపర్వతమునకు శరీరము లెవని కుపలబ్ధిస్థానములుగ గలవో అట్టి సర్వ ప్రాణశరీరోపాధికుడగు నాత్మ యొక్కటియే యని దెలుపుట కిట “శరీరణః” అని క్రీకృష్ణపరమాత్మ యొకవచన మును, శరీరము అనేకము అని దెలుపుటకు “ఇమే దేహాః” అని బహువచనమును ప్రయోగించెను. కాన ‘శరీరణః’ అను పదముచే సర్వశరీరములయందు “అహం” (నేను) అని భాసించుచున్నట్టియు, నిత్యము యేకము నగునట్టి యాత్మయొక్క సంబంధమగు “ఇమే” ఈయభయనేవలయందు జూడబడుచుండెడి భిన్నాదిపదవాచ్యములగు “అచార్యాః పితరాః పుత్రాః” ఇత్యాది వాక్యములచే నీచేజెప్పబడిన సర్వదేహములు “అంతవంతః” అంత మనగ గనపడకపోవుట. జన్మాది వ్యక్తికారములు గలవగుటవలనను, ప్రతీతిమాత్రము లగుటచేతను యని యతనంత్రాకము అని యాశయము.

ప్రమాణమువలన గ్రహింపఁబడుచుండ నేకారణమువలన నసత్తనకు సత్త్వాభావము “నాసతో విద్యతే భావః” అను వాక్యముచే జాపబడెనో యందువలన శుక్తిరజతాదులవలె యద్భిష్టానభీమవలన గల్పితములగు దేహదులకు సత్త్వము సంభవింపదు.

కాన నోయర్జునా! నీవు—దేహదు అనిత్యము అనియు, దేహి యగు నాత్మ నిత్య మనియు దెలిసికొనక బూర్వమునందు “నాసంబంధమగు పీఠలు నశించుచుండిరి” అని నుఁఖించితివి. ఇపుడు శ్రుతి, యుక్తి అనుభవ ములచే విచారింప నాత్మ శరీరాదు లశోచ్యములని సిద్ధించినది. అట్లే నీవును దెలిసికొంటివి. కాన “హేభారత!” వివేకవిజ్ఞానసంపన్నుడగు నోయర్జునా! “యద్భవస్య” యద్భవముకొఱకు బ్రయత్నింపుము. అని పూర్వమునందే

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

విధించెను. “ప్రకృతివ ద్వికృతిః కర్తవ్యః” అను న్యాయమునఁ ప్రకృతియూగమునందుఁ గల యజ్యభాగములు పాస్తింపుచుండ “అజ్యభాగా జహోతి” అని విధించుట యెందుల కనిన? ప్రకృతియందుండు అజ్యభాగములవలెఁ బ్రయాజానూయాజలను యూగములుగూడ ప్రకృతి యూగాంతర్గతము లగుటంజేసి “ప్రకృతివ ద్వికృతిః కర్తవ్యః” అను న్యాయము ననుసరించి ప్రయాజానూయాజలు గూడ గృహమేధీయేష్టియందు బాస్తింపవలసివచ్చు నని వానిని నివృత్తి జేయుటకు “అజ్యభాగా జహోతి” అని విధివాక్యము నుపవేదించెను. ఆవిధముగా నిచట బొస గదు. గృహమేధీయేష్టివలె యుద్ధము ముఖ్యకర్తవ్యము. దానిని సాధించుట కితరమగు నంగ ములు పాస్తింపునపు డావిధిని జెప్పవలెను. ఇచట నట్లు కానరానందునఁ బరిసంఖ్యావిధి

యుద్ధముకొరకు బ్రవృత్తుడై భ్రాంతిచే దుఃఖించుచుండిన యర్జునునికి— యట్టి శోకమునకు గారణమగు భ్రాంతిని దొలగించి యుద్ధమును జేయు మని భోజనమునకు సిద్ధమై వివశంక చే యూరకుండినవానికి వివశంకను దొలగించి భోజనమును జేయుమని యాజ్ఞ నొసగినట్లు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాజ్ఞ నొసగెను. కాని “యుద్ధమును జేయుము” అని యుద్ధకర్తవ్యతన విధించుటలేదు. “ఐహి కర్మణి కర్మాంతరారంభః” ఒక కర్మయందు మరియొక కర్మారం భమే కర్మ మగుచుండ కర్మాకాండకు విరోధి యగు జ్ఞానప్రకరణమునందు కర్మము విధించుట నిరుపయుక్తము. కాన “ఒక గ్రామమునుగూర్చి వెళ్ళుచుండెడి బురుషునికి ‘వెళ్ళుము’ అని యనుమతి నొసంగినటుల యుద్ధమునకు వచ్చి యున్న యర్జునునిగూర్చి యుద్ధమును జేయుము” అని యనుమతిమాత్రము ‘యుద్ధస్య’ అను భగవద్వచన మున కాశయును.

లేక “ఏతం జైత్ర మాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణా వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతి” (బ్రహ్మచేత్రులగు బ్రాహ్మణులు దారైషణా ధనైషణా పుత్రైషణములను విదలి శరీరయాత్రార్థము భిక్షాచర్య నాచరించుచుండిరి) అను శ్లోతియే “జ్ఞానులు శరీరయాత్రయందుండవలె” నని బోధించుచున్నది. అట్లే యిచటను బ్రహ్మచేత్ర లవశ్యము సాధింపమును రక్షించుకొనవలె నని సూచించుటకు జ్ఞానప్రకరణమునందు—జ్ఞానియగు నర్జునుడు త్కత్రియు డగుటచే సంన్యాసానధికారి యగుటవలనను, యుక్తువ డగుటవలన వానప్రస్థమున కనధికారి యనియు, త్కత్రియుడు రాజ్యముచేతనే శరీరయాత్ర జేయవలె నను నియమమువలనను, రాజ్యము పరాక్రాంత మగుటంజేసి శత్రుజయముకొనుట ప్రయత్నింపు మని యర్జునునకు శరీరయాత్ర శ్రీకృష్ణభగవానులు విధించుచుండెను. కనుకనే ముందువాక్యములలో “శరీరయాత్రాపి చ తే నప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః” అని చెప్పబడును. కాన నీశ్లోకమునందు “యుద్ధస్య” అను పదముచే కర్మ విధింపబడుటలేదని గ్రహింపవలెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక— దెలియఁడని వస్తువువిషయమై ప్రమాణాన్వేషణము సంభవించినను— “ఏనేను బాల్యమునందు దల్లిదండ్రుల ననుభవించితినిో యట్టి నేను వార్ధకమునందు మునిమనుమల ననుభవించుచుంటిని” అను యనుభవముచే బాల్యవృద్ధక వృక్షయందుండు శరీరములకన్న వేరుగ నాత్మ యందరిచే దెలియబడుచునే యున్నది.

స్వప్నమునందు దేవాదిశరీరములనుబొంది యందుకుదగిన భోగముల ననుభవించి స్వప్నమునుండి మెలకువగని మనస్యదేహమునుబొంది “నేను మనుష్యుడను దేవుడనుకాను.” అను ప్రత్యయముచే దేవదేహము బాధింపబడినను అహమా స్పదమగు నాత్మ బాధింపబడకుండుటచేతను, యోగమాహాత్మ్యముచే సింహాదిదేహములను బొందినపు

కాంక్షరభాష్యకత్వభోధిని:—

“తస్మా ద్మ్యుద్ధ్యస్య భారత !” అనునది కాదు. కాన విధిత్రయము ప్రాప్తింపనందున “తస్మా ద్మ్యుద్ధ్యస్య భారత !” అనునది అనువాదమాత్రమే యగును. లేదా, శుభ్రిలింగవాక్యప్రకరణ స్థానసమాఖ్య లను ప్రమాణములలో లింగాదిప్రమాణములచే ‘ఇమామ గృభ్య నౌకనామృతస్య’ అను మంత్రము గర్భభరతనాశౌహృదముందుఁ గూడఁ బ్రవర్తించుచుండ తద్వ్యావృత్తినిమిత్తము “ఇమామ గృభ్య నౌకనామృతస్య త్యక్వాభిధానీ మాదత్తే” అను విధివాక్యము ప్రవృత్తమాయెను. కాన సిదియు బరిసంఖ్యావిధి. ఇట్టిది “తస్మా ద్మ్యుద్ధ్యస్య భారత !” అనుచోట జెప్పటకు రెంటి నుద్దేశించి యొకటి ప్రవర్తించుటలేమింజేసి నలవి కాదు. ||౧౮||

దాదేహములు భిన్నమైనను యాత్మ యొక్కటిగఁ దెలియబడుటచేతను, అట్లే “యేనేను చాచితినో యానేను వినుచుంటిని.” అను ప్రత్యభిజ్ఞకలన నిందిత్రయాదులకంటె యాత్మ భిన్నముగఁ దెలియబడుటచేతను, బుద్ధిమనస్సులు కరణము లగుటచే కర్తృత్వమున కాశ్రయము కాకపోవుటచే బుద్ధిమనస్సులకంటె భిన్నముగఁ దెలియబడుట కలనను, మనోబుద్ధిశరీరేందిత్రయాదులకంటె భిన్నముగ నొకటగు నాత్మ కలదని తెలియబడుచున్నది. ప్రేమాస్పదమగు బుతులు వికలు లైనపుడు “నేను వికలుడను” అను ప్రత్యయమువలె ప్రేమాస్పదమగు శరీరము గృహించినపుడు “నేను గృహించితిని” అను బ్రత్యయము శరీరాత్మభ్రాంతిచే గలుగుచున్నదని గ్రహింపవచ్చును. కాన నాత్మ స్వతః తెలియబడుటచే బ్రహ్మాణపరిచ్ఛేద్యత్వము (ప్రమాణములచే తెలియబడుట) యాత్మకు సంభవింపదు.

అట్లేనచో ప్రత్యగాత్మవిషయమై కాస్త్రమున కల్లు ప్రామాణ్యము సంభవించుననిన ? ప్రత్యగాత్మ స్వతస్సిద్ధమగుటచే జ్ఞాతమైనను అత్యయందధ్యస్తమగు నవిద్యయొక్కయు, తత్కార్యములగు గర్భత్యభోక్తృత్వాద్యనాత్మరూపధర్మములయొక్కయు, నిరాసకమగుటచే కాస్త్రము ప్రమాణమగును. ఈవిషయమునే శ్రీమద్భాష్యకారులుగూడ “సహి పూర్వమిత్థ మహ మిత్యాత్మానం ప్రమాదయ” అని యెదులుకొని “నత్వజ్ఞాతాగ్రహణకల్పేన” అనునంతవరకుగల భాష్యముచే స్పష్టపరచిరి. “య త్సాక్షా దపకోక్షా దప్రేమా య ఆత్మా” (ఏది యాత్మయో యట్టిబ్రహ్మము సాక్షాత్తు యపకోక్షమని) శ్రుతిగూడ యాత్మ స్వప్రకాశజ్ఞానస్వరూపమగుటచే స్వతస్సిద్ధమగు జ్ఞాతమని జెప్పచున్నది.

కాన నాత్మ దేనిచేతను యెన్నడును యెచ్చటను నశించునది కాదు. అందుచే నిత్యము. దేహములు నశించు నవిగాన ననిత్యములు. అందుచే నోయర్జునా ! నీవు స్వధర్మమగు యుద్ధమును జేయుము. యుద్ధమును వదలకుమని యర్థము.

పరమార్థప్రసా:— ఎందునిమిత్తమై యాయుపకరిమమా దానిని “అస్తవంతః” అను శ్లోకముచే జెప్పటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మొదలిడెను.

“నిత్యస్య” ఎల్లపుడు నొకేస్వభావముగలది యాత్మ. కనుకనే ‘అనాశిన్ః’ నాశనములేనిది ‘అప్రమేయస్య’ అపరిచ్ఛిన్నమునగు ‘శరీరిణః’ అధ్యాత్మికసంబంధముచే శరీరవిశిష్టమగు బరమాత్మయొక్కసంబంధము గలవిగ ‘ఇమే దేహః’ సుఖదుఃఖకారణములగు నీదేహములు ఘటాన్తర్గతమగు నాకాశమునకు ఘటాదులవలె ననేకస్వరూపములతో నటించుచున్న నటునకు నాయాస్వరూపములు వలె దత్తవేత్తలచే ‘ఉక్తాః’ చెప్పబడెను.

కాన భీష్మద్రోణాది విషయమై విగతజ్వగుడైన ‘యుద్ధస్య’ యుద్ధమును జేయుము.

య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్ ।

ఉభౌ తౌ నవిజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే ॥

॥౧౯॥

పదవిభాగము:—యః=ఏనం-వేత్తి-హంతారం-యః-చ-ఏనం-మన్యతే-హతం-ఉభౌ-తౌ-న-

విజానీతః-న-అయం-హంతి-న-హన్యతే ।

॥౧౯॥౧

పాతిపదార్థము:—యః=ఎవడు; ఏనం=ఈప్రకృతమగు నాత్మను; హంతారం=సంహరించువానినిగ;

వేత్తి=తెలిసికొనునో; యశ్చ=ఎవడు; ఏనం=ఈప్రకృతమగు నాత్మను; హతం=మరణించినదానినిగ; మన్యతే=

తలచునో: తౌ=ఆ; ఉభౌ=ఇద్దరు; నవిజానీతః=అత్యుస్వరూపానభిజ్ఞులు (అత్యుస్వరూపమును తెలియనివారలు);

అయం=ఈ అత్మ; న హంతి=చంపుటలేదు; న హన్యతే=చంపబడుటలేదు.

॥౧౯॥

నీలకంఠీయము:—సత్తగు నాత్మ నిత్యమనియు, నసత్తగు దేహాదిక మనిత్యమనియు నింతకు బూర్వము

నందుఁ జెప్పి యావిషయము నుపసంహరించుచు నద్వనుని యుద్ధాభిముఖుని జేయుట కీష్టోక్తము నారంభించు

చున్నాడు. “నానతో విద్యతే భావః” అనుదానిచే నసత్తులగు దేహదులకు కాలత్యాయమందునను సత్త్వము లేదని

పరమార్థదృష్టితో జెప్పినను అట్టి పరమార్థదృష్టి లేనట్టియు, నర కాదులయెడ భయముకల పురుషునికి గలుగు వ్యవ

హారదృష్టిచే గూడ నిత్యానిత్యవిభాగము ననుసరించి “అంతవంత ఇతే దేహః” అనుదానిచే దేహముల కంత

వత్త్వము జెప్పబడినదిగనుక పునరుక్తి దోషము లేదు.

నిత్యత్వ మనగ కాలాపరిచ్ఛేద్యత్వము. అట్టిది యాకాశమునకుగూడ సంభవించును. కాన నొక యాత్మ

గాక నాకాశమగుడ నిత్య మగును. కాబట్టి “ఒక యాత్మయే నిత్యము” అను సిద్ధాంత మెట్లు; పాసగు నను

యాశంకమీద “అనాశిసః” అని యాత్మకు విశేషణముగా జెప్పెను. “నాశః అదర్శనం తద్వాన్ నాశి” నాశ

మనగ కనుపడకపోవుట. అట్టి ధర్మమకలది యాకాశమగును. ఈవిషయమునే “నభ అత్మని లీయతే” అను

స్మృతి యాకాశ మాత్మయందు లీనమగుచున్నది; అని చెప్పుచున్నది. అత్మ యాకాశమునలె నాశి (అదర్శనవత్తు)

గాక యెల్లప్పుడు బ్రకాశించునదే యని యర్థము.

“అత్మ ఖటాదులవలె చతుర్థోచరమై భావించునదిగాక స్వయముగ బ్రకాశించునది” అని చెప్పుటకు

“ఆప్రమేయస్య” అని యాత్మకు విశేషణముగా జెప్పబడెను. అత్మవిషయమై యేప్రమాణము ప్రసరించదుగాన

నాత్మ నప్రమేయముగా తెలిసికొనదగును. “యే నేదం సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయా ద్విజ్ఞాతార మతే

కేన విజానీయాత్” అను శ్లోకముగూడ వైవిషయమునే తెలిపుచున్నది. ఇంక నాత్మ ప్రత్యగాత్మత్వరూపముగనే

ప్రసీద్ధము. ఈవిషయమునే “య త్నాక్షా దపరోక్షా ద్భ్రష్మా య అత్మా సర్వాంతరః” అను శ్లోనిగూడ

జెప్పుచున్నది. మఱియు “ప్రమాణ మప్రమాణం చ ప్రమాభాస స్తైవ చ । య త్ప్రసాదా త్ప్రసీద్ధ్యంతి

తదసంభావనా కతః” అను నాశోక్తి ప్రకారము సర్వాభాసకమైన యాత్మ నిత్యమై స్వతః భావించును. కాన

నోభరతాస్వయసంభూత ! యుద్ధము జేయుము. భీష్మాదులు మిథ్యాయాపులును, అనిత్యులు కనుక స్వయముగనే

నష్టప్రాయు లగుటంజేసి తద్దనననివృత్తి చేసిచే స్వధర్మము నశింపజేయఁగినదికాదని భావము.

గీతారహస్యవిమర్శనము:—శ్రీమద్భాష్యకారులు, మధునూదనసరస్వతి, శంకరానందులు జెప్పిన

విధమున “యుద్ధ్యస్య” అనునొక యేవిధియు సంభవింపనందున ‘యుద్ధ్యస్య’ అను పదముచే యుద్ధకర్తవ్యత

విధింపబడె నను తిలబ్ధిచోకయుని నాక్యము భ్రాంతిమూలక మని తత్త్వజ్ఞులు గ్రహింతురుగాక.

॥౧౯॥

కాంకరభాష్యమ్:—

శోకమోహాదిసంసార కారణనివృత్త్యర్థం గీతాశాస్త్రం న ప్రవర్తక మిత్యేత స్యాత్థ్యస్య సాక్షిభూతే ఋచా వానినాయ భగవాన్ ।

యత్తు మన్యసే యుద్ధే భీష్మాదయో మయా హన్యంతేఽహ మేవ తేషాం హంతే త్యేషా బుద్ధి ర్మృతైవ తే ।

కథమ్—య ఏన మితి । య ఏనం ప్రకృతం దేహీసం వేత్తి జానాతి హంతారం హననక్రియాయాః కర్తారం యశ్చైవ మన్యో మన్యతే హతం దేహహననే హతోఽహ మితి

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నింతవర కుపసాదింపబడిన గీతాశాస్త్రము శోకమోహాదిసంసార కారణంబగు నవిద్యానివృత్తినిమిత్తకము. ప్రవర్తకము (కర్మయందు ప్రవృత్తి గలుగజేయునది) కాదు” అనువిషయమును శ్రీకృష్ణుండు తనబుద్ధి ననుసరించి చెప్పియుండలేదు. మఱే మనిన ? కఠోపనిషత్తునందలి యీషిషయము “హంతా చే స్మన్యతే హంతుం హతశ్చే స్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజాసీతో నాయం హంతి న హన్యతే ॥ నజాయతే మ్రియతే వా విపశ్యి

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:— “అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం” అనునది మొదలుగాగల గ్రంథ ముచే భీష్మాదిబంధువులవలన గలిగెడి శోకము దోషగింపబడినను, తద్వధకర్తృత్వమువలన గలిగెడి పాపమునకు ప్రతిక్రియలేదు. యెచట శోకము బ్రాప్తించుచో యెచట పాపము లేదను నియమములేదు. అట్లైనచో ద్వేషి యగు బ్రాహ్మణుని చంపుటయందు శోకము లేమింజేసి పాపము సంభవింపకపోయెడిని. కాన నేను కర్తను, నీవు ప్రేరకుడవు. “కర్తా కారయతా చైవ ప్రేరక స్త్వం మోదకః । సుకృతం దుష్కృతం చైవ చత్వార స్సనుభాగినః” అను న్యాయమున మనయగువురకు నీభీష్మదో)జాదివధవలన జనించెడి పాపము లేప్పును కాన “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్య భారత !” అనిజెప్పుట నీకు యుక్తము కాదనుశంకను కఠోపనిషత్తునందు జెప్పబడిన “య ఏనం వేత్తి హస్తారం” అనుముక్కుచే బరిహరించుచుండెను. అదృశ్యత్వాదిగుణములుగల యాత్మ యొకదానిఁ జంపునదికాదు. జంపఁ బడునదికాదు. కాన నట్టియాత్మ యొకదానిని జంపునదిగ దెలిసికొనువాడు, నొకదానిచే జంపఁబడుదానినిగ దెలిసి కొనువాడు యీ యిరువురు యాత్మస్వరూపమును శాస్త్రమువలన దెలిసికొనినవారు కారు. శాస్త్రన వీరలను జంపు టయందు నీవుగర్తవుకావు. నేను ప్రేరకుడను కాను. అందువలన “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్య భారత !” అని ప్రేరణజేసి నందున నాకును, వీరలను జంపుటవలన నీకును బ్రత్యవాయములేదని బ్రత్యవాయకంక నీశ్లోకముచే దోషగించెను.

ఈశ్లోకమునందు “య ఏనం వేత్తి హస్తారం యశ్చైవ మన్యతే హతమ్” అను పూర్వార్థమున ‘యః ఏనం’ అనుపదముల రెండుసార్లు జెప్పకపోయినను ‘య ఏనం వేత్తి హస్తారం హతం చ’ అని జెప్పినను పూర్వము నందు జెప్పబడినయర్థము బ్రాప్తించుచుండ ‘యః ఏనం’ అని దివిగ జెప్పుట వాక్యాలంకారమని యెరుఁగవలెను.

లేక తార్కికులొత్తుకు గర్తృత్వముకలదని జెప్పెదరు. ‘య ఏనం వేత్తి హస్తారం’ అను వాక్యముచే నాత్మకు గర్తృత్వ మంగీకరించిన తార్కికులు—అట్లే “శరీరమే చేతన మనెడి చార్వాకులు శరీరమునశించిన నాత్మ నశించిన” దనెదరు, అట్టి “యశ్చైవ మన్యతే హతం” అనువాక్యముచే శరీరాత్మవాదులగు చార్వాకులు ఆత్మస్వరూపమును

శాంకరభాష్యము:—

హాననక్రియాయాః కర్మభూతం తావత్తా న విజానీతో నజ్ఞాతవంతా పవిత్రేకే నాఽఽత్మాన మహం ప్రత్యయవిషయం, హంతాఽహం హతోఽస్మ్యహ మితి దేహహననే నాత్మాన మహంప్రత్యయ విషయం యా విజానీత స్తా వాత్మస్వరూపానభిజ్ఞా విత్స్థాః । యస్మాత్ స్నాయ మాత్మా హంతి ప హాననక్రియాయాః కర్తా భవతి, న హాస్యతే నచ కర్మ భవతీ త్యర్థః, అవిక్రియత్వాత్ ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

స్నాయం కుతశ్చి స్న బధూవ కశ్చిత్ । అశో నిత్య శ్వాశ్చతోయం పురాణో న హాస్యతే హాస్యమానే శరీరే ॥” అను మంత్రముచే గూడ జెప్పబడె నని యామంత్రములను జెప్పఁ దొడఁగెను.

ఓయర్జునా ! “యద్ధమునందు భీష్మద్రోణకృపాచార్యశిష్యత్వామాదులు నాచే జంప బడుచుండిరి. నేను వారలను జంపువాఁడ” నను నీకు బవించిన బుద్ధి కల్గ.

దెలిసికొనినవారు కారని జెప్పటకు వాదిభేదము ననుసరించి ‘య ఏనః’ అను చెండుపదములు దిరుగ జెప్పబడినవి గ్రహింపవలెను.

లేక “య ఏనం వేత్తి హస్తారం” అను వాక్యమతీకూరవిషయమనియు, “యశ్చైనం మన్యతే హతం” అను నతీకాతరవిషయమనియు దెలిసికొనవలయును.

“య ఏనం వేత్తి హస్తారం యశ్చైనం మన్యతే హతం” అను గీతావాక్యమునకు కఠోపనిషత్తునందు “హస్తా చే న్మన్యతే హస్తం హతశ్చే న్మన్యతే హతం” అని శ్రాంతపాతమనియు గ్రహింపవలెను.

శంకరానందీయము:— “పాప మేవాశ్రయే దస్మాన్, సంకరో నర కాయైవ కులఘ్నానాం, కథం భీష్మ మహం సంశ్లే” అనునవి మొదలగు శ్లోకములచే నాత్మకు నే పాపసంబంధమును, పాపఫల భోక్తృత్వమును, పాపక్రియాకర్తృత్వమును దలచితివో యది ఆత్మస్వరూపాజ్ఞానకృతము. సత్యమగు నాత్మతత్వము దెలిసినచో నే వికల్పమునకవకాశముండదను యాశయముచే నాత్మయాధాత్మ్యమును బోధించుట ఆత్మతత్వప్రకాశకమగు మంత్రముల సర్వతః శ్రీకృష్ణపరమాత్మ పఠించుచుండెను. అందు మొదటి మంత్రముచే నెవ డాత్మకు క్రియాశ్రయత్వమును, క్రియావిషయత్వమును దలచునో యట్టి పురుషుడు వేదాంతశ్రవణ మొనరించినను మూఁకుడే యని జెప్పుచుండెను.

ఎవడు “నేను వీనిని జంపుచుంటి” నని యహంప్రత్యయార్థమగు నాత్మమ హాననక్రియాకర్తగా దలచునో. ఎవడు “నేను వీడిచే జంపబడితిని” అని హాననక్రియావిషయముగ దలచునో వారిరువు రాత్మస్వరూపమును దెలిసిన వారు కారు. ఎందువలననని? ఈ యాత్మ స్వయముగ నెవనిని జంపునది కాదు. దేనిచేతను జంపబడునది కాదు. జేహేంద్రియాదులు తత్తత్కార్యములయందు వ్యాకృతమై యుండినను వృక్షము చలించినను తదంతర్గతమగు నా కాశమువలె నాత్మ కూటస్థునిద్రూపముచే నంతట నుదాశీనమై తూష్ణింభావమును బొందియుండునని యాశయము. “న తదన్నాతి కించన న తదన్నాతి కశ్చన” అను శ్రుతివలనను “నిరవయవమగుటంజేసి యాత్మస్వరూప మా కాశమువలె నిష్క్రియము” అను యుక్తిచేతను, “నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం” ‘సాక్షి చేతా కేవలం నిర్గుణ శ్చ’ ఇత్యాది శ్రుతులచేతను యాత్మ నిష్క్రియమని దెలిసికొని, అట్లే యుక్తులచే స్థిరపరచుకొనియు యెవఁడాత్మకు కర్తనుగాను, భోక్తనుగాను, సుఖముకలదానినిగను, దుఃఖము కలదానినిగను దలచునో యట్టివాఁ డాత్మతత్వమును దెలిసిన వాఁడు కాదు. మఱియును మరచించిన లేగనుగనన తల్లియొక్క పునసము శ్రమైకఫలకమై నిష్ఫలమైనటుల నట్టివానియొక్క శ్రవణమననములు శ్రమయే ఫలముగా కలవగు నని నూచింపబడినది.

కాంకరభాస్యశ్లోభోధిని:—

అత్మ యోగిక్రియఁడు అందుచే నాత్మ యొకదానిని జంపునది కాదు. ఒకదానిచే జంపబడునది కాదు. కాన నెవఁడు దేహము చచ్చునపు డవివేకముచే “అహం” అను ప్రత్యయ విషయ మగునట్టియు, ప్రకృతదేహి యగు నేను మరణించినవాడ ననియు, ఎవఁడు ప్రకృతదేహి యగు తన్ను చంపున నినిగను తెఱచెనరో వారిరువురు నాత్మస్వరూపమును దెలిసినవారు కారు.

పరమార్థప్రవా:—“ఏతా న్న వాత్తు మిచ్ఛామి” అనునది మొదలగు శ్లోకములచే నాత్మను హనన కర్తృత్వనిమిత్తక మగు మఃఖముఁ జెప్పబడెను. అట్టి దుఃఖముగూడ నిర్మమిత్తక మని “య ఏనం శేత్తి” అను శ్లోకముచేఁ జెప్ప మొదలిడెను.

అట్లు ఘటముచే ఘటమును బ్రద్ధుఁడచేసిన నాఘటములందుం డాకాశమునకు గర్భవ్యక్తిగత్యములు లేవో (నాకాశము బ్రద్ధులు చేయనిది కాదు; బ్రద్ధులగునది కాదో) యట్లే యాత్మను హననక్రియార్యప్రము, తత్కర్మ త్వము (చంపుట, చంపఁబడుట) లేవు. ఈవిషయమునందే “నాయం వాత్తి న హన్యతే” అనునది హేతువు.

నీలకంఠీయును:—“నాసతో విద్యతే భావః” అనుదానిచే ననదూపములగు మాత్రా (ఇందియా) దులు మిథ్యాభూతము లగుటవలన నిస్వరూపములుగాన మాత్రాదులకు గర్భవ్యము సంభవింపదు. కాన సత్తునకే కర్తృత్వము, బంధమోక్షములు జెప్పదగును. అట్లుగాక నంతఃకరణమునకు బంధము, అత్మకు మోక్ష మనినచో బంధమోక్షములకు సామానాధికరణ్యము (ఒకచోట నుండుట) లేకపోయెడిది. అట్లులైన తేలుకుట్టుట యొకనికి తన్నివృత్తికి మందు మఱియొకని కనినట్లు బంధములేని జీవునకు మోక్షకాత్మ్రమును జెప్పట వర్ధన మయ్యెడిది. కాన నాత్మకే బంధమోక్షము అని యంగీకరింపవలయును. “యేన సర్వ మిదం తతం” అను శ్లోకముగూడ నాత్మకే దేహాదీన్వీకారమును జెప్పుచున్నది. అట్లులైన హననక్రియనుగూర్చి కర్తృత్వకర్మత్వము లాత్మకు సంభవింపవలసి కచ్చును. తనను చంపించుటకు కర్తృత్వము తనకే సంభవించుట విరుద్ధము. వహ్ని వహ్నిని దగలబెట్టుట సంభవము కాదుకదా. యను శంకను దొలగించుటకు “య ఏనం” అని చెప్ప మొదలిడెను. ఏతార్కికాదు లాత్మను హనన క్రియకర్తగ దలచుచుండినో, ఏచార్యాకాదు లాత్మను హననక్రియకర్తగ (జంపబడుదానిగ) దలచుచుండినో వారిరువు రాత్మత్వమును దెలిసికొనినవారు కారు.

ఏందువల ననిన నీయాత్మ జంపునది కాదు; జంపబడునది కాదు. ఏది కర్తయో యది యాత్మకాదనియు, దేహ మాత్మ కాదనియు పూర్వమునందే జెప్పబడెను.

ఇచట దత్త్వ మిది. ఏవిధమున నయఃపిండమునందు వహ్నిసంబంధమువలననే దగ్ధవ్యమో, స్వయముగ నయఃపిండమునందు దగ్ధవ్యము లేదో అజేవిధమున మాత్రాదులు సంభవించినకెలవనే కర్తృత్వము సంభవించుటచే నాకర్తృత్వము మాత్రాదుల ధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. అత్మయందు గర్భవ్యప్రతీతి మాత్రాది సంబంధమువలననే కలుగుచున్నది. కాన మాత్రాదులతో గూడినదానికి బంధము. కేవలాత్మకు బంధము లేదు. మోక్ష మనగ మాత్రాదుల సంబంధము లేకుండుటయే. కావున బంధమోక్షములకు జైయధికరణ్యము (ఏకాధికరణమునందే దుండకపోవుట) సంభవింపదు. మాత్రాదులు సత్తుకనిగాని, ఆసత్తుకనిగాని నిర్వచించుటకు శక్యము కానందున సనిర్వచనీయములు; వ్యవహారయోగ్యము, బ్రహ్మజ్ఞానైకబాధ్యము, స్వప్నమాయాగంధర్వనగరతుల్యము నగు దత్త్వస్వరూపము నంగీకరించుటచే మాత్రాదులు నిస్వరూపములు కావు. కాన గర్భవ్యము మాత్రాదిధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. ఈవిషయమునే “అత్మా కర్త్యాదిరూపశ్చే న్నా కాంక్షీ స్తస్య ముక్తతావః । నహి స్వభావో భావా నా చా వ్యవర్తే తాన్వ్యక్తద్భవేః” అను వచనముగూడ జెప్పుచున్నది.

న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి న్నాయం భూత్వాభవితా వా న భూయః ।

అజో నిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥౨౦॥

పదవిభాగము:—న-జాయతే-మ్రియతే-వా-కదాచిత్-న-అయం- భూత్వా- అ- భవితా- వా- న-

భూయః-అజః-నిత్యః-శాశ్వతః. అయం-పురాణః-న-హన్యతే-హన్యమానే-శరీరే । ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—ఈశ్లోకమున “భూత్వాభవితా వా” అనునొకటి (భూత్వా-అ-భవితా) అని పదవిభాగము. “యతః” అను పద మధ్యాహార్యము. యతః=ఏ కారణమువలన; అయం=యీ అత్మ; అభూత్వా=పూర్వమునందు లేక; భూయః=తిరిగి; భవితా=ఉండునది; న=కాదో; (యత్తచ్ఛబ్దములకు నిత్యసంబంధమువలన “అతః” అను పద మధ్యాహార్యము) అతః=ఈ కారణమువలన; కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు; న జాయతే=పుట్టదు; యతః=ఏ కారణమువలన; అయం=ఈ అత్మ; భూత్వా=ఇదివర కుండి; భూయః=తిరిగి; అభవితా=ఉండనిది కాదో; అతః=ఈ కారణమువలన; అయం=ఈ యాత్మ; కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు; న మ్రియతే=మరణింపదు; అయం=ఈ యాత్మ; శాశ్వతః=అపక్షయములేనివాడు (కృశింపనివాడు); పురాణః=పూర్వమునందును నూతనము (అనగా వృద్ధిరూపక్రియ లేనివాడు); శరీరే=శరీరము; హన్యమానే=సంహరింపబడినను; న హన్యతే=పరిణామక్రియ లేనివాడు; అజః=ఉత్పత్తి లేనివాడు; నిత్యః=నిత్యుడు (అనగా సత్త్వవిచలనబ్రాహ్మిండు నస్తిత్వములేనివాడు) ॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

(1) కథ మవిక్రియ ఆత్మేతి ద్వితీయో మంత్రః—న జాయతే నోత్పద్యతే జనిలక్షణా వస్తుక్రియా నాభ్యంత్రో విద్యత ఇత్యర్థః । న మ్రియతే వా వా శబ్దశ్చార్థే । న మ్రియతే చే

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ఆత్మ యవిక్రియమగుటచే నొకదానిని జంపునది కాదు; తాను మరణించునది కాదని పూర్వగీతముందు జెప్పబడెను. అందు హేతువు నవిక్రియత్వ మెల్లాత్మకు సంభవించు ననిన ?

మఱియు గర్మత్వము రాగ ద్వేషాదివికారములు గలదానికే సంభవించును. అట్టిది కలవాడే దుఃఖ యగును. అటులైన నాత్మ కనుభూయమానమగు సాక్షిత్వమునకు బాధ పొందించెడిది. కాన నాత్మకు గర్మత్వము లేదని యాశయము. ఈ విషయమునే “నర్తే స్యా ద్విక్రియాం దుఃఖీ సాక్షీతా కా వికారిః । ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్ష్యతోహ మవిక్రియః” అను వచనముగూడ జెప్పుచున్నది.

వివర్తవాదము నంగీకరించుటచే సత్తనకు దేహ ద్యుపాదానమువలన గర్మత్వము సంభవింపదు. అధ్యస్తమగు దానియొక్క ధర్మములచే నధిస్తానము వికారి కానేరదు. ఈ విషయమునే శ్రీమద్భాష్యకారులు “యత్ర య దధ్యాస స్త త్కృతేన దోషేణ గుణేనవాణుమాత్రేణాపి స న సంబధ్యతే” అను భాష్యవచనముచే స్పష్టపరచిరి. మఱియు వృద్ధులుగూడ “ఊషరక్షేత్రము మృగత్వజ్జలప్రవాహముకలదై నదిని వహించదు. మృగవారి ప్రవాహముచే నిండినదియు, యూషరక్షేత్రమును స్పృశించదు” అని యధ్యస్తగుణిదోషసంబంధ మధిస్తానము నకు లేదని స్పష్టపరచిరి.

ఈ జెప్పుటచే గర్మత్వ కర్మత్వము లనాత్మధర్మములగుటచే ననాత్మ లనేకమగుటంజేసి యొక యాత్మ యం దాయుభయమునకు విరోధమని జెప్పుటయు నిరస్తము.

ఈ విధముననే చార్వాకతార్కికాభిమతములగు దేహత్వ, కర్మాత్మ వాదములు “హస్తా చే నృన్యతే హస్తం హతశ్చే నృన్యతే హతమ్ । ఉభా తా న విజాగ్రీతో నాయం హతిని హన్యతే ॥” అను పూర్వాగ్ధమున వా శబ్దముచే నుచ్చరింపబడిన కాకముంత్రముచే నిరస్తము అని చెలిసికొనదగినది. ॥౧౯॥

కాంక్షరభావ్యమ్:—

త్యంత్యావినాశలక్షణా విక్రియా ప్రతిషిధ్యతే । కదాచి చ్చబ్ధ స్సర్వవిక్రియాప్రతిషేధై స్సంబ
ధ్యతే న కదాచి జ్ఞాయతే న కదాచి నిమిత్త ఇత్యేవమ్ । యస్మా దయ మాత్మా భూత్వా
భవనక్రియా మనుభూయ పశ్చా దభవితాభావం గంతా న భూయః పున స్తస్మా న్న
మియతే । యో హి భూత్వా న భవితా న మియత ఇత్యుచ్యతే లోకే । వాశబ్దా న్నశబ్దా
చ్చాయ మాత్మాభూత్వా భవితా వా దేహవ న్న భూయః పున స్తస్మా న్న జాయతే ।
యో వ్యాభూత్వా భవితా న జాయత ఇత్యుచ్యతే నైవ మాత్మాభావో న జాయతే । యస్మా
దేవం తస్మా దజ్ఞో యస్మాన్న మియతే తస్మా నిత్యత్వమ్ ।

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

ఏది పూర్వమునందు లేక వర్తమానమున గాన్పించునో యది పుట్టునది యని చెప్పఁ
బడును. (అది యెట్లనిన ? ఘట ముత్పత్తికిఁ బూర్వమునందు లేక వర్తమానకాలమునం
దుండుటచే నుత్పన్నమని చెప్పఁబడును.) ఆత్మయనునది పూర్వమునందు లేక వర్తమానమునం
దుండునది కాదు. కాన నుత్పన్నముకాదు. (అనగా భావవికారమగు నుత్పత్తి లేదనుట).

ఏది పూర్వమునం దుండి వర్తమానమున గాన్పించునో యది నష్టమని చెప్పఁబడును.
(ఎట్లనిన ? ఘటము పూర్వమునందుండి వర్తమానమున గాన్పించనితఱి నష్టమని చెప్పనగును)
ఆత్మ పూర్వమునందుండి మున్ముం దుండనిది కాదు. కాన నాశములేనిది. (అనగా భావవికార
మగు నాశవిక్రియ లేదనుట) కాన నాత్మ యుత్పత్తిలేమింజేసి యజము, నాశములేమింజేసి
నిత్యము. ఇట్టియర్థ మీవాక్యమువలన నెట్లు సంభవించు ననిన ? చకారార్థముగల వాశబ్దము
వలన, నశబ్దమువలనను బ్రాప్తించును.

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౨౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

పరమార్థప్రసా:— “న హన్యతే” అని పూర్వశ్లోకమునందున్న వాక్యముచే నాత్మ వశ్యావనిక్రియా
కూన్య మని చెప్పఁబడెను. ఆ వశ్యావనిక్రియారాహిత్యమునే యాశ్లోకమునందు స్పష్టపరచుచున్నాడు.

“పుట్టుట, ఉండుట, వృద్ధి నొందుట, విపరీణామమును బొందుట, క్షీణించుట, నశించుట” నను నీయాయను
వికారము అనఁబడును. ఈయాయ వికారము నాత్మకు లేదని క్రమపద్ధతిని చెప్పుచున్నాడు.

(పుట్టుటలేదు) ఇట్లునుటచే నాత్మకు జన్మరూపవికారము నిషేధించబడెను. “న చాయం భూత్వా భవితా
భవతి” (అత్మ గృహస్థిర్థము కాన జన్మాంతరాస్తిత్వము గలది కాదు) పుట్టుకకల వస్తుకెల్ల యస్తిత్వముకల దగును.
కాని పుట్టువులేని వస్తువున కస్తిత్వ ముండదు కాన “అజః” అని యాత్మ యస్తిత్వరూపవికారము లేని దనుటలో
హేతువుగ చెప్పబడినది. అత్మ “నిత్యః” అనుటచే వృద్ధిరూపవికారము లేనిదని చెప్పబడెను. “కాశ్యతః” అను
టచే కాశ్యత వగుటచేతను నవక్షయవికారము లేనిదని చెప్పఁబడెను. “పూరాణః” అనుటచే నిరవయవ మగుట
చేతను, నిర్గుణ మగుటచేతను పురాతనమగు నాత్మ విపరీణామరూపవికారము లేనిదని నూచింపబడెను (అత్మ పూర్వ
మందుగూడ కొత్తదియే గనుక నిష్పడు విపరీణామమువలన రూపాంతరమును బొంది కొత్తదిగా యగుట లేదని
యర్థము).

లేక, “న భవితా” అని యనవంగముగా స్వీకరింపఁదగును. (అస్తిత్వము లేనికై అత్మ) “భూయాద్వికం

శాంకరభావ్యత్వం:—

(2) యద్య ప్యాద్యంతయో ర్విక్రీయయోః పఠిషేధే సర్వా విక్రీయాః పఠిషిద్ధా భవంతి, తథాపి మధ్యభావినీనాం విక్రీయాణాం స్వశబ్దై రేవ తద్యతైః పఠిషేధః కర్తవ్యః ఇత్యనుక్తానామపి యావనాదినర్వవిక్రీయాణాం పఠిషేధో యథా స్యాది త్యాహ—శాశ్వత ఇత్యాదినా । శాశ్వత ఇత్యపక్షయలక్షణా విక్రీయా పఠిషిద్ధతే । శశ్వ ద్భవ శ్శాశ్వతః । నాపక్షీయతే స్వరూపేణ నిరవయవత్వా నిర్గుణత్వాచ్చ, నాపి గుణక్షయేణాపక్షయః । అపక్షయవిరతాపి వృద్ధిలక్షణా విక్రీయా పఠిషిద్ధతే—పురాణ ఇతి! యో హ్యవయవాగమే నోపచీయతే స వర్ధతేభిసవ ఇతి చోచ్యతే । అయం త్యాత్మా నిరవయవత్వా త్పురాపి నవ ఏవేతి పురాణో న వర్ధత ఇత్యర్థః ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

(2) “జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, పరిణమతే, అపక్షీయతే, నశ్యతి” అను షడ్భావవికారము లలో నాద్యంతములగు నుత్పత్తి నాశము లాత్మకు సంభవింపవని నిషేధించిన మధ్యస్థములగు భావవికారము లార్థికముగ నిషేధించినట్లే యగును. కాని అట్టి మధ్యభావులగు భావవికారము లను స్వశబ్దములచేతనే నిషేధింపవలయు నని “శాశ్వతః” అనునది మొదలుగాఁగల వాక్యము లచే నిషేధించుచుండెను.

అపక్షయము (కృశించుట) స్వరూపముచే నపక్షయ మనియు, తన గుణములయొక్క యపక్షయముచే తన కపక్షయ మనియు రెండువిధములు. ఎట్లనిన? శరీరము సావయవము (అవయవములతోఁ గూడినది) అట్టి యవయవములకు లోపముపొందినపుడు శరీర మపక్షీణమైనది. ఇది స్వరూపమువలన నపక్షయము. ఆత్మ నిరవయవము (అవయవములు లేనిది). కాన స్వరూపమువలన నపక్షయము యాత్మకుఁ బొందింపనేరదు.

గుణముల యపచయమువలనను యాత్మ కపచయము పొందింపనేరదు. (ఎట్లనిన? శరీరమునందుఁ గాంత్యాదిగుణలోపము గలిగినపుడు శరీర మపక్షీణమయినదని చెప్పుదురు.) ఆత్మ నిర్గుణము. (గుణరహితము) కాన గుణముల యపక్షయమువలన నపక్షయముకూడ నాత్మకుఁ బొందింపనేరదు.

దేనికి యవయవములు తనయందుఁ జేరుటవలన నుపచయము గలుగునో నది “వర్ధతే” వృద్ధిబొందును. అని చెప్పఁబడెను. అట్టి వృద్ధికి హేతువుగు నవయవము లాత్మకు లేనందున (నిరవయవమగుటచే) పూర్వము నందుఁ గూడ నవ (నూతన)మే; పురాణము. కాన నపక్షయము నకు వివరీతమగు వృద్ధిరూపవిక్రీయాకూడ నాత్మకు సంభవింపనేరదు.

యథా భవతి తథా న భవితా” (అధికముగా నెట్లు కావలెనో యట్లుకాదు) అని వృద్ధిరూపవికారమును నిషేధించెను. “అజః, నిత్యః” అని యీరెండు విశేషణములను వృద్ధ్యాద్యభావములకు హేతువులుగ వేర్వేరుగ చెప్పబడినందున పానరుక్త్యదోషము లేదు. ప్రేవిధముననే యే యాత్మావినాశవిషయమై జన్మాదిషడ్వికారములు నిరసించబడెనో యట్టి యాత్మవివాశాభావమును “న హ్యస్యతే హన్యమానే శరీరే” అను వాక్యముచే జెప్పి యుపసారించెను. తావత్తయమై శతకాభీయ మగు “న జాయతే మ్రియతే వా విహన్తి న్నాయం కుతశ్చిన్న బధూత

శాంకరభాష్యమ్:—

(౩) తథా న హన్యతే న విపరిణమ్యతే హన్యమానే విపరిణమ్యమానేఽపి శరీరే | హంతి రత్ర విపరిణామాత్తో దృష్వన్యోఽపునరుక్తతాయై న విపరిణమ్యత ఇశ్వరః | అస్మి న్మంత్రే వడ్భావవికారా తాకివస్తువిక్రియా ఆత్మని పృతిషిధ్యంతే | సర్వప్రకారవిక్రియారహిత ఆత్మేతి వాక్యార్థః | యస్మా దేవం తస్మా “దుభా తౌ న విజానీత” ఇతి పూర్వమంత్రేణాస్య సంబంధః ||

శాంకరభాష్యత్వజోధిని:—

(౩) ఈ గీతయందు “నమ్యతే” అను పదముచేతనే యంత్యవిక్రియారూపనాశ మాత్మకు నిషేధింపబడుచుండ “నహన్యతే” అను పదముచే దీర్ఘి నాశరూపవిక్రియను నిషే ధించుట పునరుక్తిదోషము కాదా? యని యాక్షేపింపరాదు. “నహన్యతే” అను పదముచే విపరిణామరూపవిక్రియ నిషేధింపబడెను. శరీరము విపరిణామమును బొందినను యాత్మ విపరిణామమును బొందదు.

ఈ గీతయందు తాకివస్తువునందుండు వడ్భావవికారములు నాత్మకుఁ బ్రాప్తింపవని నిషే ధింపబడెను. ఏవికారములును నాత్మకుఁ బ్రాప్తింపవని యీ గీతార్థము.

ఆత్మ వడ్భావవిక్రియారహితుడగుటచే “నేను వారలను జంపువాడను, వారలచే సంహరింపఁ బడువాడను నేను” అని తెలిసికొను నీ రిరువురు నాత్మస్వరూపమును దెలిసినవారలుకాదు. అని పూర్వమంత్రమగు “దుభా తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే” అనుదానితో నీ గీతావాక్యమున కన్వయము.

||౨౦||

కల్పితో, ఆజ్ఞో నిత్య క్వాశ్వతోయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే, హంతా చే న్మన్యతే హంతుం హత శ్చే న్మన్యతే నతం” “ఉభా తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే” “అశరీరం శరీరే వ్యవభిక్తి వ్యవభిక్తిం, మహంతం విభు మాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి” అను నీశుక్రులు గీతార్థములు.

నీలకంఠీయము:—“నాయం హన్తి న హన్యతే” అను వాక్యమునందుగల “న హన్యతే” అను వాక్యమును కారకమునందు గల “న జాయతే” అను దంత్రముచే వివరించుచున్నాడు.

ఈయాత్మ యోగానొకప్పుడును యభివవమై పుట్టునది కాదు. తార్కికాభిమతములము సంబంధవిహీనమై నశించినటుల నీయాత్మ నిరన్వయమై నశించునది కాదు. ఎందువల ననిన? ఆత్మ యజ్ఞముగాన బుట్టినది కాదు. నిత్యము గాన నశించునది గాదు. అని చెబుటకు యాత్మవిశేషణములగు “అజః, నిత్యః” అని యిందు నిషేధింపబడెను.

అట్లులైన క్షణికవిజ్ఞానవాది యగు యోగాచార్యుడు క్షణికవిజ్ఞానధారకు నజత్వమును, నిత్యత్వమును యంగీకరించుటచే నట్టి క్షణికవిజ్ఞానధారయే యాత్మ యనగూడదా? యను నాశంకను దోలగించుటకు “ధూత్వా భవితా వా న ధూయః” అని శెప్పెను. ఇచట “అయం” అను పద మనునర్థించును.

‘అయం’ ఈయాత్మ ‘ధూత్వా’ ఉండి ‘ధూయః’ అనేకమారులు ‘భవితా? ఉండెడిదియై ‘న’ కాదు. ఎట్లైన ? అంకురాదికము మొదట యున్నదియై యనంతరమున కృద్ధిపరిణామాపక్షయములచే ననేక మారులుండె డిది. ఆత్మ యన్ననో కృద్ధాదులు లేమింజేసి యట్లు కాదు.

“ధూత్వా భవితా” అను భవనక్రియాద్వయమునకు “ధూత్వా” అనుచోట నుండు క్రియాప్రత్యయోక్త మగు సమానకర్తృత్వము విజ్ఞానధారై క్యాభిప్రాయముచే శెప్పబడెను. కాన విజ్ఞానధార “ధూత్వైవ భవితా”

వేదావిశాసనం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయమ్ ।

కథం స పురుషః సార్థ! కం ఘాతయతి హంతి కమ్ ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:—వేద-అవినాశనం-నిత్యం-యః-ఏనం-అజం-అవ్యయం-కథం-సః-పురుషః-సార్థ!-

కం-ఘాతయతి-హంతి-కమ్ ।

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—హే సార్థ! యః=ఏపురుషుడు; అవినాశనం=నాశరహిత మైనట్టియు; నిత్యం=పరిణామము లేనట్టియు; అజం=ఉత్పత్తి లేనట్టియు; అవ్యయం=అపక్షయము (కృశించుట) లేనట్టి; ఏనం=ఈ యాత్మస్వరూపమును; వేద=తెలిసికొనునో; సః=ఆ; పురుషః=పురుషుడు; కథం=ఎట్లు; కం=ఎవనిని; ఘాతయతి=సంహరించుటకు; బ్రేరణము చేయును; కం=ఎవనిని; హంతి=చంపును !

॥౨౦॥

ఉండియే భవనక్రియ గలది. ఉండి నశించునది కాదు. తార్కికుల విజ్ఞానము ఉత్పత్తి స్థితి నాశక్షణవ్యాపి యగుటం జేసి త్రిక్షణావస్థాయు గును. జాడపరికల్పితవిజ్ఞాన మన్న నో పూర్వవిజ్ఞాననాశక్షణమే యుత్తరవిజ్ఞానోత్పత్తి క్షణము. అక్షణమే స్థితిక్షణ మగుటంజేసి క్షణిక మనంబుడును. విజ్ఞానములకు భవనక్రియాద్వయవ్యవధానము లేమిం జేసి “భూత్వా భవితా” (ఉండి భవనక్రియను బొందునని తెప్పట న్యాయము) అట్టిదిగూడ నీయాత్మ కాదు. ఎందువల ననిన ? నీయాత్మ యెల్లప్పు డేకరూపము. “ఏనేను బాల్యమునందు దల్లిదండ్రుల ననుభవించినో యానేను వార్ధకమునందు మునిముసుమల ననుభవించుచుంటిని” అను యనుభవముచే బాల్యవార్ధకములం దుండు అత్మ కేకత్వ మనుభూత మగుటంజేసి అత్మ యుండి పరిణామాదులచే భవనక్రియ ననుభవించునది కాదు.

సాదృశ్యమును గ్రహించు స్థిరమగువా డొకడు లేనందున- బాల్యమునం దుండు అత్మ సాదృశ్యముచే వార్ధకమునందుండువాని కట్లనుభవము కలుగు నను వాదము దూరముగ నిరస్తము.

లేక జన్మమరణములు లేకపోయినను ధర్మాంతరవిశిష్టుడై పూర్వమునందుండి దిరుగ ధర్మాంతరవిశిష్టుడై “భవితా” కాగల డనియు తెప్పలదు. “భూతైవ భవితా న త్వభూత్యేతి యోజనా” ఉండియే భవనక్రియను బొందును. లేక కాదు. అని సమన్వయము జేయవలెను.

తై నులు శరీరపరిమాణక మాత్ర యని యనెదరు. అట్టి నిత్యమగు నాత్మకే క్రమమునగాని, వ్యక్తక్రమమున గాని మళక, మనుజు, గజదేహములు బ్రాప్తించునపు డాత్మ యాయాదేహములకు దగు బరిమాణభేదమును బొందు ననియు యంగీకరించిరి. అందుచే నాపచారికభవనము నాత్మ కంగీకరించెదరు. ఉపచయాపచయ (వృద్ధిక్షయ) ములు గల వస్తువునకు నిత్యత్వము సంభవింపకపోవుటవలనను, అత్మ కాశ్వత మగుటవలన నట్టిది కాదని గ్రహింప నగును.

దుఃఖాదిధర్మములుగల ధర్మి—ఘటనాశము లేనిదే తగ్గరమగు రూపాదులు నశించనటుల స్వనాశములేనిదే దుఃఖాదుల కత్యంతనాశము సంభవింపనందున ముఖదుఃఖాదిధర్మాంతరములు బుట్టుటచే నాత్మకు గౌణమగు “భూత్వా” భవనము సంభవించు నను శంక దొలగింపబడెను.

అజత్వము, నిత్యత్వము, కాశ్వతత్వ మనెడివి యాకాశమునకుగూడ గల వను నాశంకను దొలగించుటకు “పురాణం” అని తెప్పలబడెను. “పురా” వియదాదిసృష్టికి బూర్వమునందుగూడ “నవ ఏవ” నూతన మయినదే. ఈతెప్పటవలన నపక్షయాదిధర్మ రహిత మగుటంజేసి యాత్మకు ముఖ్యమగు నజత్వము, అకాకాదులకు గౌణమగు నజత్వము గలదని జూపబడెను. కనుకనే “న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” శరీరము జంపబడుచున్నను యాత్మ జంపబడునది కాదని తెప్పలబడెను.

॥౨౦॥

కాంకరభాష్యమ్:—

(1) “య ఏనం వేత్తి హంతారం” ఇత్యనేన మంత్రేణ హననక్రియాయాః కర్తా కర్మ చ క భవతీతి ప్రతిజ్ఞాయ “న జాయతే” (గీ. 2, 20) ఇత్యనే నావిక్రియత్వే హేతు ముక్త్వా ప్రతిజ్ఞాతార్థ ముపసంహరతి—వేదావినాశిన మితి ।

వేద విజానా త్యవినాశిన మంత్రభావవికారరహితం నిత్యం విపరిణామరహితం యో వేదేతి సంబంధః । ఏనం పూర్వేణ మంత్రేణోక్త లక్షణ మజం జన్మరహిత మన్యాయమునత్వయ రహితం కథం కేన ప్రకారేణ స విద్వా న్పురుషోఽధిక్యతో హంతి హననక్రియాం కరిషోతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) “య ఏనం వేత్తి హంతారం యత్సైవం మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీశో నాయం హంతి న హన్యతే ॥” అను శ్లోకమునం దాత్మ యొకనినిఁ జంపువాఁడు కాదు, యొక నిచేఁ జంపబడువాఁడు కాఁడు అని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. అందులకు హేతువుగ “న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి న్నాయం భూత్యా భవితా వా న భూయః । అజో నిత్య శ్వాశ్వతోఽయం పురాణో న హన్యతే హన్యమానే శరీరే ॥” అను శ్లోకముచే నాత్మ పద్యావవికారశూన్యుడు (నే విక్రియయు లేనివాడు) అని నుడివి “య ఏనం వేత్తి హంతారం” అను శ్లోకముచేఁ బ్రతిజ్ఞాత మగు నర్థమును (ఆత్మ యొకదానినిఁ జంపునదికాదు. ఒకదానిచేఁ జంపఁబడునదికాదను నర్థమును) “వేదా వినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను. కాన నీ శ్లోకమునందుఁ బూర్వశ్లోకప్రతిపాదితార్థమే జెప్పఁబడినను పునరుక్తిదోషము సంభవించు నని యాక్షేపింపరాదు.

విద్వాంసునకు గర్తృత్వాద్యభిమానము లేకపోవుటచేతను, అద్వితీయకూట స్థాత్మనిశ్చయ సామర్థ్యమువలనను బ్రాప్తించిన సర్వకర్మసన్యాసమును గూర్చి విద్యాదార్ధ్యము నిమిత్త మభ్యసంజ్ఞను “వేదా వినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే జేయుచుండెను.

అంత్యభావవికారమగు నాశము లేనట్టియు, పరిణామరహితము, ఉత్పత్తి శూన్యము, అపక్షయరూపవికారశూన్యము నగు నాత్మ నెనఁడు తెలిసికొనునో యట్టి విద్వాంసు డగు బురుషుఁ డెవనినిఁ జంపును! ఎవనినిఁ జంపుటకుఁ బ్రేరణము జేయును! ఎవనినిఁ జంపనేరడు, ఎవనినిఁ జంపుటకు బ్రేరణమును జేయఁడని యాశయము.

—* ౨వ అధ్యాయము- ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు *—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—“నాయం హంతి న హన్యతే” (ఈనాత్మ జంపునదీ కాదు; జంపఁ బడునదీ కాదు) అని ప్రతినను జేసెను. అట్టి ప్రతిజ్ఞాతార్థ మగు “న హన్యతే” (ఆత్మ జంపఁబడదు) అను యంశ మును “న హన్యతే హన్యమానే శరీరే” అనుదానిచే నుపపాదించి, “వేదావినాశినం” అను శ్లోకముచేఁ బ్రతిజ్ఞా తార్థైక దేశ మగు “నాయం హంతి” అను విషయము నుపపాదించుచు బ్రతిజ్ఞాతార్థము నుపసంహరించుచుండెను. “న విసప్తం శీలం యస్య త మవినాశినం” (వివాశయాపాఠ్యవక్రియాశూన్యనిగ) ఈవిషయమున హేతువుగ “అశ్చయం” (ఆవయవాభయము గాని, గుణాభయము గాని లేనివానినిగ) అని చెప్పఁబడిన బోధకమున యవ

శాంకరభాష్యమ్:—

కథం వా ఘాతయతి హంతారం ప్రయోజయతి | స కథంచి త్కంచి ద్ధంతి స కథంచి త్కంచి
ద్ధాతయతి త్స్యభయ త్ప్రాక్షేప ఏవార్థః ప్రశ్నార్థాసంభవాత్ | హేత్వర్థస్య తుల్యత్వాద్విముష
స్సర్వకర్మప్రతిషేధ ఏవ ప్రకరణార్థోఽభిప్రేతో భగవతః | హంతే స్వాక్షేప ఉదాహరణార్థ
త్వేన | విదుషః కం కన్యాసంభవే హేతువిశేషం పశ్యన్కర్మాన్యాయాపతి భగవాన్—కథం
స పురుష ఇతి |

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఈ శ్లోకమున “కథంచి త్కంచి ద్ధంతి, కథంచి త్కంచి ద్ధాతయతి” అను వాక్యము
ఎవనిని జంపడు? ఎవనిని జంపుటకు ప్రేరణ జేయడు? అని ప్రశ్నార్థమున సంభవింపనేరదు.
అట్టి ప్రశ్నయే యీ శ్లోకమున సంభవించినచో నుత్తరగ్రంథమున నీ ప్రశ్నకు సమా
ధానమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జెప్పి యుండెడిది. అట్లు సమాధానము
మున్నుండు గాన్పింపకపోవుటచే బ్రహ్మార్థమున సంభవింపనేరదు. కాన “కథం స పురుషః సార్థ
కం ఘాతయతి హంతి కమ్” అనునది యాక్షేపార్థము (అనగా నట్టి విద్వాంసుడెవనిని జంపును!
ఎవనిని జంపుటకు ప్రేరణముజేయును!) అని ఉభయస్థలములయందు నాక్షేపణార్థమే
గ్రహింపవలయును. ఎవనిని జంపడు, ఎవనిని జంపుటకును ప్రేరణము జేయఁడనియే
యాశయము.

కాన విద్వాంసు డవిక్రియాత్మస్వరూపు డగుటంబట్టి ప్రకృతప్రకరణార్థముగు సర్వకర్మ
సంన్యాసమే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాశయము.

విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపనపు డెవనిని జంపడు, ఎవనిని జంపుటకును బ్రేరే
పింపఁడని మాత్రము చెప్పట యెట్లు సమంజసముగు నని శంకింపరాదు. ఎవనిని జంపడు అను
నది దృష్టాంతార్థమునుగ జెప్పెను. అనగా విద్వాంసు డెట్లు నెవరినిగాని చంపడో అదేతీరున
యేకర్మయు జేయఁడని యాశయము.

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపకపోవుటయం దేహేతువును గురు
తించి “కథం స పురుషః” అని కర్మల నాక్షేపించుచుండెను.

యవములు క్షీణించుటచేతగాని, లేక గుణములు క్షీణించుటచేతనుగాని యొకవస్తువు నశించుట యనుభవసిద్ధము.
కాన యవయవములయొక్కగాని, గుణములయొక్కగాని క్షీణత్వము లేమింజేసి యాత్మకు వినాశము సంభవింపదని
యభిప్రాయము.

“అత్మ జన్య మగుటంజేసి వినాశిక సూహించెద ననెదవేమో యట్లునూ గాదు” అని చెప్పటకు “అజం”
(జన్మరూపాదివికారరహితునిగ) అని చెప్పఁబడెను. అత్మ పుట్టావులేని దనుటలో హేతువుగ “నిత్యం” (నిల్లెవును
నుండునదిగ) అని చెప్పఁబడెను. లోకమున బూర్వమునందులేని వస్తువునకే జన్మ యనుభవసిద్ధము కాని, యెల్లప్పుడు
నుండు వస్తువునకు జన్మ ముండదని యభిప్రాయము.

లేక “అవినాశినం” (అబాధ్యునిగ) అనగా సత్యరూపునిగ నని నిశ్చితార్థము. ‘నిత్యం’ (సర్వవ్యాపకునిగ)
ఈవిషయమున హేతువుగ “అజం, అత్యయం” (జన్మవిినాశకూన్యునిగ) అని చెప్పఁబడెను. లోకమున పుట్టువు,

కాంక్షరభాష్యమ్:—

(2) సమాక్ష ఏవాత్మనోఽవిక్రియత్వం సర్వకర్మాసంభవకారణవిశేషః, సత్యముతో నతు స కారణవిశేషోఽస్యత్వా ద్విదుషోఽవిక్రియాయా దాత్మన ఇతి । న హ్యవిక్రియం స్థాణం విదిత వతః కర్మ న సంభవతీతిచే న్న, ఏదుష ఆత్మత్వాత్ । న దేహాదిసంఘాతస్య విద్యాత్వా । అతః పారిశేష్యా దసంహత ఆత్మా విద్యా నవిక్రియ ఇతి తస్య విదుషః కర్మాసంభవా దాత్మేపో యుక్తః “కథం న పురుషః పార్థ!” ఇతి । యథా బుద్ధ్యాద్యాహృతస్య శబ్దాద్యర్థ స్యావిక్రియ

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) ప్రాశ్నికని యభిప్రాయమును దెలిసికొనక విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపక పోవుటయందుఁ గారణ మాత్మయందుఁగల యవిక్రియయే యని చెప్పఁబడె నని సమాధానము జెప్పగా వాది యిట్లనియెను. “నీచే నాత్మ యవిక్రియమగుటచేత విద్వాంసున కేకర్మయు సంభ వింపదని చెప్పబడిన వాక్యము సత్యమే. కాని విద్వాంసు డవిక్రియమగు నాత్మకన్న భిన్నుఁ డగుటచేత నాత్మయందుండు నవిక్రియత్వము విద్వాంసునకుఁ గర్మ సంభవింపకపోవుటయందు గారణము కాదు. కూటస్థము, నవిక్రియమునగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవానికి విక్రియ(కర్మ) యెట్లు సంభవించును! అట్లులే న బ్రహ్మజ్ఞాన మెట్లుసంభవించును ! విక్రియకలవానికి నవిక్రియ కూటస్థబ్రహ్మజ్ఞానము ప్రాప్తింపనేరదు. కాన గూటస్థము నవిక్రియము నగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవానికి విక్రియ (కర్మము) సంభవింప దనెదవా ? ఇది దృష్టవిరుద్ధము. ఏలయన ? నవిక్రియ (చలనాదికర్మరహిత) మగు స్థాణువును “ఇది స్థాణు” వని దెలిసినవానికిఁ గర్మ సంభవింపకపోవుటలేదు. అనఁగా గర్మ సంభవించుచునే యున్నది. కాన నవిక్రియమగు బ్రహ్మ మును దెలిసికొనినవానికిఁ గూడ గర్మ సంభవించును. అందుచే విద్వాంసున కేకర్మయు సంభ వింపకపోవుటయం దాత్మనిష్ఠమగు యవిక్రియత్వము కారణము కాదని శంకింపరాదు. “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” (ఈజీవుఁడు బ్రహ్మస్వరూపుఁడు) అను శ్రుతిచే విద్వాంసు డవిక్రియ మగు నాత్మస్వరూపుఁడు. కాన విద్వాంసు డవిక్రియఁ డగుటంజేసి విద్వాంసునకు నేకర్మయు సంభ వింపనేరదు. మఱియు విద్యత్వము దేహాదికార్యకరణసంఘాతవిశిష్టాత్మకా? లేక, శుద్ధాత్మకా? దేహాదిసంఘాతవిశిష్టమునకే విద్యత్వ ముననచో దేహాదిసంఘాతవిశిష్టమునకు విద్యత్వము ప్రాప్తింపునపుడు విశేషణ మగు దేహాదికార్యకరణసంఘాతమునకుఁ గూడ విద్యత్వము ప్రాప్తింపవలసివచ్చును. దేహాదికార్యకరణసంఘాతము జడ మగుటంజేసి దేహాదికార్యకరణ వివాశముకల నేవస్తువున కైనను సర్వవ్యాపకత్వము, సత్త్వత్వము కన్పట్టుటలేదు. కాన పుట్టువు, వివాశములేని యాత్మ సత్త్వము, సర్వవ్యాపకము నగునని యభిప్రాయము.

(పైన జెప్పినవిధముగ సర్వవిక్రియాకూన్యనిగ) ‘ఏవం’ (దేహిరూపము, స్వస్వరూపము నగు నాత్మను) “యః జడ” (కాశ్రమ్యుచేతను, ఆచార్యోపదేశముచేతను ఏవడు దెలిసికొనునో) అనగా “నేను సర్వవిక్రియా కూన్యుడను, సర్వమును భాసింపఁజేసిడివాడను, సర్వదైతరహితుడను, పరమానందబోధరూపుడను” అని యెవఁడు దెలిసికొనునో “నః” (అట్టి విద్వాంసుఁడు, పూర్ణరూపుఁడు నగు పురుషుడు) “కం హంతి” (యెవనిని జంపును?) “కథం హంతి” (యెట్లు జంపును?) ఇటు కింకల్ప మాత్మేపార్థకము. ఎవనినీ జంప డనియు, ఎట్లును

శాంకరభావ్యము:—

ఏవ సన్నుద్ధివృత్త్యవివేకవిజ్ఞానే నావిద్యయోపలబ్ధాఽఽత్మా కల్ప్యతే, ఏవ మేవాత్మానాత్మ వివేకవిజ్ఞానేన బుద్ధివృత్త్య విద్యయాఽసత్యరూపయైవ పరమార్థతోఽవిక్రియ ఏవాత్మా విద్యా నుచ్యతే, విదుషః కర్మాసంభవవచనా ద్వాని కర్మాణి శాస్త్రేణ విధీయన్తే తా న్యవిదుషో విహితానీతి భగవతో నిశ్చయోఽవగమ్యతే ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

సంఘాతమునకు విద్యత్వ మంగీకరింప వీలుకాదు. కానఁ బారిశేష్యన్యాయమున దేహాదికార్య కరణసంఘాతముతో గూడిన కేవలాత్మకే విద్యత్వము సిద్ధించుచున్నది. శుద్ధమునకే విద్యత్వ ముననచో “అసంగో హ్యయం పురుషః” అను శ్రుతివలన దేహాదికార్యకరణసంఘాతసంబంధము లేని శుద్ధము బ్రహ్మమే యగును. జీవబ్రహ్మలకు విరుద్ధధర్మములను సాధించు ప్రామాణికాను మానము లేమింజేసియు జీవబ్రహ్మముల కభేదమే సిద్ధించును. కాన విద్వాంసుడు దేహాది కార్యకరణసంఘాతావిశిష్టుడు నగు నాత్మ స్వరూపుడగుటచేత నవిక్రియుడు. అవిక్రియు డగుటం జేసి ‘కథం స పురుషః’ అని విద్వాంసుని కేకర్మయు సంభవింపనేరదను నాక్షేపము సమంజసము.

“అవిక్రియమగు బ్రహ్మమునకు విక్రియారూపమగు విద్య సంభవింపదు. అట్టి బ్రహ్మ స్వరూపమగు విద్వాంసునకుమాత్ర మెట్లు విక్రియారూపమగు విద్య సంభవించును ? ” అని శంకింపరాదు.

ప్రదీపముయొక్క ప్రభ దేశాంతరమున వ్యాపించునట్లు దేహారూపమగు నంతఃకరణ మదృష్టవశమునఁ జక్షురాదిగోళకద్వారమున ఘటపటాదివిషయదేశమున కేగి ఘటపటా ద్యాకారముగ బరిణమించును. ఇట్టి యంతఃకరణపరిణామమునకు బుద్ధివృత్తి యనిపేరు. అట్టి యంతఃకరణవృత్తియందు సర్వవ్యాపకమైన చైతన్యము ప్రతిబింబించును. అట్టి చైతన్యమున కభివ్యంజకము బుద్ధివృత్తి. అట్టి బుద్ధివృత్తికిఁ చైతన్యమునకు భేదజ్ఞానము లేమిం జేసి యా ప్రతిబింబిత చైతన్యమే విషయజ్ఞాన (ఘటపటజ్ఞాన) మని వ్యవహరింపఁబడును. అట్టి జ్ఞానముచే నాత్మ యుపలబ్ధము (దెలిసికొనువాడు) అని కల్పింపఁబడును. ఈ కల్పన కవిద్యవలన గలుగు నాధ్యాసికసంబంధము హేతువు. (అనగా నంతఃకరణై కాధ్యాసనిబంధనము).

అట్టి యాధ్యాసిక సంబంధమువలననే ‘తత్త్వమసి’ ఇత్యాది మహావాక్యములవలన నంతః కరణవృత్తి జనించును. అట్టిమహావాక్యములవలన జనించిన నంతఃకరణవృత్తియే జీవబ్రహ్మైక్యా

జంప దనియు యర్థము. అట్లే “కం ఘాతయతి” (ఎవనిని జంపించ) దని యర్థము. సర్వవిక్రియాకూన్యము, నకర్తయు నగు నాత్మకు హసనక్రియయందు కర్తృత్వము సంభవింపదని యాశయము. ఈవిషయమునే “ఆత్మానం చేద్విజానీయా దయ మస్మీతి వూహయః । కి మిచ్చ స్క-స్య కామాయ శరీర మనుసంజ్యరేత్” అను శ్రుతిగూడ తిష్ఠుచున్నది.

శుద్ధమగు నాత్మను దెలిసికొనినవానికి నాత్మాజ్ఞానమువలన జనించెడి యధ్యాస నివృత్తమగును. అట్టి యధ్యాస నివృత్తమగుచో కన్మూలక మగు రాగద్వేషములు సంభవింపనేరవందున కర్తృత్వభోక్తృత్వము లాత్మకు సంభవములు కావని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కం ఘాతయతి హంతి కం” అను వాక్యముచే చూపుచుండెను.

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

భివ్యంజకము. అట్టి బ్రహ్మత్వైక్యాభివ్యంజకబుద్ధివృత్తిద్వారమున నాత్మ 'విద్యా' విద్వాంసుడని వ్యవహరింపబడును. అనగా నట్టి బుద్ధివృత్తియందు యాత్మచైతన్యము ప్రతిబింబించును. అట్టి బుద్ధివృత్తికి జైతన్యమునకు భేదజ్ఞానములేమింజేసి యా ప్రతిబింబితచైతన్యమే జీవ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానము 'విద్యా' యని వ్యవహరింపబడును. అట్టి జ్ఞానముచే నాత్మ 'విద్యా' విద్వాంసుడని కల్పింపబడును. కాన మిథ్యాసంబంధము పారమార్థికమగు నవిక్రియత్వభంజకము కానేరదు.

“అహంబ్రహ్మ” (నేను బ్రహ్మను). అనుబుద్ధివృత్తి మోక్షోపస్థయందుఁగూడ నుండును. అందువలన నాత్మ నవిశేషమే(అనగా సక్రియమే)కాని యవిక్రియము కానేరదని శంకింపరాదు.

“అహం బ్రహ్మాస్మి” నేను బ్రహ్మమును అను బుద్ధివృత్తి యసత్యరూపము. (అనగా నాబుద్ధివృత్తి యంతఃకరణపరిణామము) అంతఃకరణము తన్మాత్రేదన్యమా. తన్మాత్రేలు మాయా పరిణామము. మాయయనగా నవిద్య. అట్టి యవిద్యకు విరోధియగు “అహం బ్రహ్మాస్మి” (నేను బ్రహ్మను) అను బుద్ధివృత్తివలనఁ దేజస్సుచే దిమిరము నశించినట్లు నశించును. కారణమగు నవిద్య నివృత్తమైనఁ గార్మ్యమగు పంచతన్మాత్రేలు నివృత్తములగును. పంచతన్మాత్రేలు నివృత్తములైన దత్కార్యమగు సంతఃకరణము నివృత్తమగును. అంతఃకరణము నశించినపిదప నాశ్రియము లేమింజేసి కావ్యములు దగ్ధమైనపిమ్మట తద్గతమగు నగ్ని స్వయముగ శాంతించినట్లాయంతఃకరణవృత్తి స్వయముగ నశించును. కాన నట్టి బ్రహ్మత్వైక్యవిషయకమగు వృత్తి (విద్య) నశించును గాన నది మోక్షోపస్థయం దుండదు. కనుక నాత్మ యవిక్రియ మగుటయం దేమియు యభ్యంతరము లేదు.

“కూటస్థమగు నాత్మకు మిథ్యారూపమగు విద్వాసంబంధ ముండినను నట్టి యాత్మకుఁ గర్మాధికారము లేమింజేసి కర్మ లెవనికి విధింపబడుచున్నది? అధికారశూన్యుల కనెనవా? అధికారము లేనివారలకు విధిమాత్ర మెట్లుసంభవించును?” అని యాశంకింపరాదు.

“అహం బ్రహ్మాస్మి” (నేను బ్రహ్మస్వరూపుడను) అను విద్యకలవానికి యష్టవ్యదేవ తాంతరము లేమింజేసి కర్మలు సంభవింపకపోయినను “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జాహుయాత్” “వసంతే వసంతే జ్యోతిషా యజేత” “అహరహ స్సంధ్యా ముపాసీత” ఇత్యాదివిధివిహితకర్మలు “నేను త్రైవర్ణికుడను, శరీరముకన్న భిన్నుడను, పరలోకసంబంధముకలవాడను, నాకు కర్మ ఫలప్రదాత యీశ్వరుడు” అను జ్ఞానముకల యవిద్వాంసునకు విధింపబడుచున్నది శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ నిశ్చయము.

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాశయ మిది. విచారింపగ నాత్మ సర్వవిక్రియాకూన్యస్వభావము గలదనుటవలన దేనిని చేయదు; చేయించదు. మఱేమనిన స్వప్నమనందులకె నజ్ఞానముచే గర్వత్వాదిక మాత్ర్యయందు కలదని యభిమానింపబడుచున్నది. ఈవిషయమునే “ఉథా తా న విజానీతః” అను వాక్యముగూడ చెలుపుచున్నది. “ధ్యాయ తీవ లేలాయతీవ” అను శ్లోకముగూడ నీవిషయమునే బోధించుచున్నది. కనుకనే సర్వకాస్త్రములయం దవిద్వాంసునకే యధికారము గలదు. విద్వాంసుఁ డన్నచో “ఇది స్థాణువు” అని చెలిసినవాడు స్థాణుస్వరూపమునందు

శాంకరభాష్యము:—

(3) నను విద్యావ్యవహారము ఏవ విధియైతే విదితవిద్యస్య పిప్లవేషణవ ద్విద్యావిధానానర్థ క్యాత్ | తతా విదుషః కర్మాణి విధియన్తే న విదుష ఇతి విశేషో నోపపద్యతే | న అనుష్ఠేయస్య భావాభావవిశేషోపపత్తేః | అగ్నిహోత్రాది విధ్యర్థజ్ఞానోత్తరకాల మగ్నిహోత్రాదికర్మానేక సాధనోపసంహారపూర్వక మనుష్ఠేయం కర్తాహం మమ కర్తవ్య మిత్యేవంప్రకారవిజ్ఞానవతోఽ విదుషో యథాఽనుష్ఠేయం భవతి నతః తథా సజాయత ఇత్యా ద్యాత్మ స్వరూపవిధ్యర్థజ్ఞానోత్తర

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(3) “విద్యో లవాణికి విద్యసు విధించుట పిప్లవేషణమువంటి దగును. కాన నవిద్యాంసు నకే విద్యయు విధింపబడినది. అవిద్యాంసునకే కర్మలును విధింపబడినవి. విద్యాంసునకు కర్మలు విధింపబడుటలేదే యని యనుటయం దేమివిశేషము కలదు” అని శంకింపరాదు.

ధర్మజ్ఞానానంతర మనుష్ఠేయమగు నగ్నిహోత్రాదికమునకు సత్త్వము (ఉపకి) బ్రహ్మ జ్ఞానానంతర మనుష్ఠేయమగు నగ్నిహోత్రాదికముయొక్క యసత్త్వమువలన నజ్ఞానికి యగ్ని హోత్రాదిక మనుష్ఠేయము. అది యెట్లుచిన? “యవజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహురూత్” (బ్రతికియున్నంతకాల మగ్నిహోత్రము సేయనగు) నని విధివాక్యము. అట్టి విధివాక్యార్థజ్ఞానానంతర “మనేక సాధనసంగ్రహపూర్వకముగ నగ్నిహోత్రాదికర్మ నాకు కర్తవ్యము. నేను శరీరముకన్న వేరు, నిత్యుడను, నేను గర్తను, పరలోకసంబంధముకలవాడను, నాకర్మకు ఫల ప్రదాత యీశ్వరుడు” అను నిట్టిజ్ఞానముకల యవిద్యాంసున కెట్లు బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానము లేమింజేసి యగ్నిహోత్రాదికర్మ కర్తవ్యమో యట్లవిక్రియాత్మజ్ఞాన మనుష్ఠేయ మగు నగ్ని హోత్రాదికర్మకు విరోధి యగుటంజేసి “నేను గర్తనుకాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మ స్వరూపుడను” అను జ్ఞానమార్గమే విద్యాంసునకు సరభవించునుగాని యంతకన్న వేటొండగ్ని హోత్రాదికర్మము పుట్టనేరదు. (పాప్తింజనేరదు) కాన నవిద్యాంసునకు విద్యాంసునకు గల విశేషమిదియే యుపపన్నము.

“విద్యాంసునకుఁ జేయదగిన కర్మయే లేనిచో “విద్యా న్యజేత” విద్యాంసుడు యాగము సేయవలెను. అనుశాస్త్రము విద్యాంసునకుఁ గర్మ నెట్లువిధించుచున్నది?” అనియాక్షేపింపరాదు చోరత్వమును దలపనటుల మూల మగు నవిద్యతోగూడ నభ్యాస (భ్రమ) యొక్క నాశమువలన నాశ్రియిందు కర్తృత్వాదికమును దలపడు. కాన విద్యాంసుడు విక్రియాపహితుడు, అద్వితీయము నగుటవలన “నకరోతి కార యతి చ” (దేనిని చేయదు, చేయించ దని) చెప్పబడును. ఈవిషయమునే “విద్యా న్న బిభేతి కుతశ్చన” అను శ్లోతిగూడ జెప్పుచున్నది. అర్జును డన్ననో తనయందు కర్తృత్వమును, శ్రీకృష్ణపరమాత్మయందు కారయితృత్వ మును యధ్యసించి (భ్రమించి) భీష్మద్రోణాదిహింసానిమిత్తక మగు దోషము నుభయులయం దాశంకించెను. ఇట్టి యాశయమును చెలిసికొనిన శ్రీకృష్ణపరమాత్మయూ “న హంతి న హతయతి” అని కర్తృత్వకారయితృత్వము లాత్మయందు సంభవించవని యాక్షేపించెను. నాయందు కారయితృత్వము నాశంపించి ప్రశస్యవాయశంకను చేయుకు మని యాశయము.

అత్మ యవిక్రియ మని చెప్పుటచే కర్తృత్వ మాత్మకు నిషేధింపబడెను. అందుచే కర్మమాత్ర మాత్మక

కాంకరభావ్యము:—

కాలభావి కించిననుష్ఠేయం భవతి | కిన్తు నాహంకర్తా నభోక్తే త్యాద్యాత్మైకత్యాకర్తృత్వాది విషయజ్ఞానా దస్య నోత్పద్యత ఇత్యేష విశేష ఉపపద్యతే | యః పునః కర్తాహ మితి వేత్త్యా త్కారం తస్య మమేదం కర్తవ్య మిత్యవశ్యం భావినీ బుద్ధి స్సాన్వితదవేక్షయా సోఽధిక్రీయత ఇతి తం ప్రతి కర్మాణి | సచావిద్యాత్ “ఉభౌ తౌ న విజానీతః” ఇతి వచనాత్ | విశేషితస్య చ విదుషః కర్మాక్షేపవచనాత్ “కథం స పురుషః” ఇతి | తస్మాద్విశేషిత స్సావిక్రియాశ్చ

కాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

ఎవడు ‘నేను గర్తను’ అని శరీరాదులకన్న విలక్షణముగు నాత్మస్వరూపమును దెలిసి కొనునో అట్టివానికి నాకీ “యగ్నిహోత్రాదికము కర్తవ్య” మని యవశ్యము బుద్ధిగలుగును. కాన వాడట్టి కర్తృత్వజ్ఞానము నవలంబించి కర్మలయం దధికారి యగునని అట్టివాని నుద్దేశించి కర్మలు విధింపబడెను. వాడు శరీరాదులకన్న భిన్నుడని యాత్మజ్ఞానముకలవాడు. అట్టి శరీరభిన్నాత్మదర్శి నుద్దేశించియే “విద్వాన్యజేత” అను శ్రుతి కర్మలను విధించుచున్నది. కర్మలయం దధికారమును సంపాదించు విద్య యనగ నీమంత్ర మికర్మయందు వినియోగించ వలయును. ఈకర్మయందు నీదేవత; ఈకర్మయందు జగువును వినియోగింపవలయును; ఈకర్మయందు బురోడాశమును వినియోగింపవలయును; నేను శరీరాదులకన్న భిన్నుడను, నాకు బర లోకసంబంధము గలదు; నాకర్మఫలప్రదాత యీశ్వరుడు” అను నీజ్ఞానమే కర్మలయం దధికార ప్రయోజకము. ఇట్టి జ్ఞానమే “విద్వాన్యజేత” “విద్వాన్వాజయతి” అను స్థలములయందు గల విద్యచ్చబ్రములచే జెప్పబడును. కాని ‘నేను గర్తనుగాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మ స్వరూపుడ’ నను జ్ఞానము కానేరదు. అందువలన ‘నేను గర్తను, నేను భోక్తను’ అను జ్ఞానము కలవాడు ‘ఉభౌ తౌ న విజానీతః’ నేను జంపువాడను (కర్తను) నేను జంపబడువాడను అను నీయిరువురు నాత్మజ్ఞానశూన్యులను భగవద్గీతావచనానసార మవిద్వాంసులే. అట్టి యవిద్వాంసులకు గర్మలు విధింపబడెను.

పర్యవసీతాశయము:—ఎవనికి “నేను కర్తను, భోక్తను” అను జ్ఞానము కలదో వానికి “నేను గర్మలయం దధికారి” నను జ్ఞానము కలుగును. అట్టివాని నుద్దేశించి కర్మలు విధింపబడెను. కాన నిచ్చట హంతి (హననము) ఉపలక్షణము. ఉపలక్షణమనగ కర్తవ్యార్థమునం దేక దేశమును జెప్పుట. అట్టి యేకదేశముచేతనే కర్తవ్యమగు నన్నిటికి గ్రహణము. ప్రస్తుతమున సర్వకర్మ లాత్మకు నిషేధింపవలసి యుండ నట్టి కర్మలయం దేక దేశముగు హననరూపకర్మను నిషేధించెను. ఇది యుపలక్షణము. హననకర్మముచే నీఖల కర్మలు గ్రహీతవలయునని యాశయము. కాన “నహంతి” అను వాక్యముచే నాత్మకు నిఖలకర్మలు నిషేధింపబడి నవి. ఈ విషయమునే “తస్య కార్యం న విద్యతే” అను శ్రుతిగూడ చెబుచున్నది. అందువలన “తస్మా ద్యుద్ధ్యస్య భారత” అను స్థలమునందు హననము భగవంతునిచే నభ్యున్నజ్ఞాతమగుటచేతనూ; వాస్తవకర్తృత్వాభావము సర్వకర్మలయందు సమాన మగుటవలననూ, “కర్మాతయతి హంతికం” అను వాక్యముచే “భగవానులు హననకర్మముమాత్రము నిషేధించుటచే నితరకర్మలను జ్ఞానిచేయుటయం దభ్యున్నజ్ఞానోపగో” నని కర్మజ్ఞానముచ్చయవాదము నంతఃకరణ యందుంచుకొని పలికెడి మూఢజనకల్పితము నిరస్తము.

శాంకరభాష్యమ్:—

దర్శిన్ విదుషో ముముక్షో శ్చ సర్వకర్మసంన్యాస ఏవాధికారః! అత ఏవ భగవాన్నారాయణ సాంఖ్యాయ స్విదుషోఽవిదుషశ్చ కర్మిణః ప్రవిభజ్య ద్వే నిష్ఠే గ్రాహయతి— “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యనాం కర్మయోగేన యోగినాం” ఇతి । తథాచ పుత్రాయాహ భగవాన్స్యాసః— “ద్యా విమూ వథ పంథానా” (మహాభా-శాం-240-6) ఇత్యాది ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

బడెను. ఇట్టి కర్మాధికారి “ఉభౌ తౌ న విజానీతః” అను వాక్యానుసార మవిద్యాంసు డని నిశ్చిత మగుచున్నది.

“నేను గర్తనుగాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడ” నను నిశ్చయ మెవనికిఁ గలదో వానికి నధికారప్రయోజక మగు “నేను గర్తను, సక్రియుండ” నను విరుద్ధజ్ఞానము గలుగ జాలదు. కాన నట్టి విద్యాంసునకు గర్మలయందు బ్రవృత్తి కలుగదు.

ఎవనికి “నేను గర్తనుగాను, భోక్తనుగాను, నిష్క్రియాత్మస్వరూపుడ” నను జ్ఞానము కలదో యట్టి విద్యాంసునకు “నేదావినాశినం నిత్యం” అను వచనముచే గర్మ లాక్షిపింప బడుటంబట్టి కర్మ సంభవింపదు.

నిష్క్రియాత్మజ్ఞానికి గర్మలు సంభవింపకున్నను వివిదిష (ఆత్మజ్ఞానశూన్యుడై యాత్మ జ్ఞానము కావలె నను యిచ్చ) గలవానికిఁ గర్మలు సంభవింపవా? యని శంకింపరాదు.

కర్మలు విద్యావిరోధులు, తన కిష్టమగు మోక్షప్రతిబంధకము లగుటంబట్టియు “న జాయత” ఇత్యాదివాక్యములచే బోధింపబడు నిష్క్రియాత్మదర్శి యగు విద్యాంసునకు, ముముక్షువునకు సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారము. కర్మలయం దెంతమాత్ర మధికారములేదు.

విచారించిన ముముక్షువున కాశ్రమకర్మ లపేక్షితములు. అవియు విద్యకు, విద్యాఫల మగు మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము కానివై ముముక్షువున కభ్యుపజ్ఞాతములు. అట్లుకాక సర్వ కర్మలయందు ముముక్షువున కభ్యుపజ్ఞ కలదన్నచో వివిదిషాసంన్యాసము లేకపోవలసినచ్చును. కాన విద్యకు, తత్ఫలమోక్షమునకు విరోధులుకాని యాశ్రమకర్మలయందు ముముక్షువున కధికారము కలదు. అందువలననే నారాయణుం డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సాంఖ్య (జ్ఞాను) లగు విద్యాంసులను, కర్మలగు నవిద్యాంసులను వేఱుజేసి “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యనాం కర్మయోగేన యోగినాం” అని వా రిరువురకు వేర్వేరుగ జ్ఞాననిష్ఠ, కర్మనిష్ఠలను జెప్పుచుండెను.

అధికారిభేదము ననుసరించి యీజ్ఞాననిష్ఠ, కర్మనిష్ఠలను నిష్ఠాద్వయమును శ్రీకృష్ణపర మాత్మయే జెప్పియుండ లేదు. శ్రీవేదవ్యాసమహర్షి గూడ తనకుమారుడగు శ్రీశుకునకు “ద్యా

శంకరానందీయము:— అహమర్థమగు నాత్మకగల నిర్వికారిత్వమును, నిత్యకూటస్థాసంగచిద్రూపత్వము ననునదియే పారమార్థికమగు తత్త్వమని నిరూపించి యట్టి పరమార్థతత్త్వమును దెలిసికొనిన విద్యాంసునకే సర్వ కర్మసంన్యాసమునందే ధికారము కలదు కాని నుజ్జయింపకనికి లేదని చెల్పుట కీర్ణోకమును జెప్పుచున్నాడు.

బ్రహ్మచర్యాపింసాదివిజేతై రాగ్ర్యశమదమాదిశుభ్రత్యాచార్యేశ్వరప్రసాదరూపము, నియతము నగు శుభ్రత్యాదిసాధనసంపత్తితో గూడినట్టియు, మోక్షైకప్రయోజనము, ముముక్షువు నగు యధికారి బ్రహ్మతత్త్వ

కాంకరభాష్యమ్:—

(4) తథాచ క్రియాపథశ్చైవ పురస్తా త్పశ్చ త్సంన్యాస శ్చేతి । ఏత మేవ విభాగం పునః పున ర్దర్శయిష్యతి భగవాన్—అతత్త్వవిత్, “అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే” (గీ-౨-27) తత్త్వవిత్తు నాహం కరోమితి । తథాచ “సర్వకర్తాణి మనసా సంన్యస్యాన్” ఇత్యాది ।

కాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

విమా వథ పంథానా” “స్వాధ్వాయోఽధ్యేతవ్యః” అను నధ్యయనవిధిచే త్రైవర్ణికులకు (బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకు) వేదాధ్యయనమునందు బ్రవృత్తు లై నపిమ్ముట నధికారిభేదము ననుసరించి కర్మమార్గమనియు, జ్ఞానమార్గమనియు రెండుమార్గములు గలవని బోధించెను.

(4) “ద్వా విమా వథ పంథానా” అను శ్రీవ్యాసమహర్షివాక్యమునకు గర్మమార్గము, జ్ఞానమార్గము నని యర్థము. ఈవాక్యముచే విద్య దవిద్యమూపాధికారిభేదము ననుసరించి యీ కర్మజ్ఞానమార్గములు చెప్పబడె నని గ్రహింపనగును. ‘ఈ రెండుమార్గములు గూడ బ్రాహ్మణ శ్రేయస్సునకు సమానములే యని యేల గ్రహింపగూడ’ దని శంకింపరాదు.

ఆవ్యాసమహర్షియే యుత్తరత్రే శ్రీశకులను గూర్చి ‘క్రియాపథశ్చైవ పురస్తా త్పశ్చ త్సంన్యాసశ్చ’ మొట్టమొదట గర్మమార్గము. అనగా ఫలనిరపేక్షులై యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే గర్మల నాచరింపవలయును. అట్టి కర్తాచరణమువలన సంతోకరణము శుద్ధమై కర్మమునందు, కర్మఫలమునందు వైరాగ్యము జనించును. అట్టి వైరాగ్యముగలవానికి సర్వకర్త సంన్యాసము. కావల గర్తమార్గజ్ఞానమార్గములు శ్రేయస్సును గూర్చి సమకారణములు కావని చెప్పెను.

అవిద్వాంసునకుఁ గర్మమార్గ మనియు, విద్వాంసునకు జ్ఞాననిష్ఠయనియు బోధించి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యీగీతలయందు మున్ముందు మాటిమాటికి “అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే” (అవిద్వాంసుఁడు నేను కర్త నని తలచు ననియు) తత్త్వవేత్త “నేను గర్తను గా నని తలచు” ననియు నెవడు విరక్తుఁడో యుట్టివాడు “సర్వకర్తాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశీ” సర్వకర్తలను మనస్సుచే దృఢించి సుఖముగ నుండునని చెప్పెను.

యగు గురువు సన్నిధియందు శ్రద్ధాభక్తులతో నెల్లపుడు నాచరించబడిన శ్రవణాదులచే గల్గు జ్ఞానముచే ననుభూయ మాన మగు “ఏనం” (ఈపృథ్వీగ్రాహము నహమర్థము నగు యాత్మను) “అజం” (జన్మాదిసర్వవి కారకూఢ్యునిగను) కనుకనే “అవ్యయం” (ఏవిధముగను యవక్షయమును బొందనివానిగను) “అవినాశిం” (బ్రహ్మైదిప్రమాణ ములచే నెట్లు రజ్జుసర్పయొక్క సత్త్వమునకు బాధకలుగుచున్నదో యట్లే యేకస్వపునకైన గల్గు సత్తాబాధము దృఢ్యగుణాదులచే బరిచ్ఛిన్న మగుట వినాశ మనఁబడును) అట్టిది లేనిదిగను (పరిపూర్ణముగను) కనుక నే “నిత్యం” (ఏకరసము, నద్వితీయము నగు నాత్మతత్త్వమును “ఈ యాత్మస్వరూపుఁడనే నేను” యని) ‘యో నేన’ (ఎవఁడు తెలిసికొనునో) ‘స పురుషః’ (సర్వాత్మభావమును బొందిన యో విద్వాంసుఁడు) ‘కథం’ (ఏప్రకారమున) ‘కం హంతి’ (ఎవనినిఁ విషయము గా జేసికొని హననక్రియను జేయును!) “కం ఘాతయతి” (ఎవనినిఁ హననక్రియయందు బ్రవ ర్తించజేయును!) ఇట్ల సంతటను ‘కిం’ శబ్ద మాత్మే పార్థకముగాని పృథ్వీత్తరము లేమింజేసి పృచ్ఛార్థకమనం జెల్లదు. ‘కథం’ అని సాధనమును, ‘కం’ అని నిషేధమును, ‘కం ఘాతయతి’ అని ప్రయోజ్యమునూ యాత్మే

శాంకరభాష్యమ్:—

(5) తత్ర కేచిత్సంశితం మన్యమానా వదంతి— జన్మాదిషడ్భావవిక్రియారహితోఽవిక్రియోఽకరేణోఽహ మాత్మేతి న కస్యచిద్జ్ఞాన ముత్పద్యతే యస్మిన్సతి సర్వకర్మసంన్యాస ఉపదిశ్యతే | న, న జాయత ఇత్యాది శాస్త్రోపదేశానర్థక్యాత్ | యథాచ శాస్త్రోపదేశసామర్థ్యా దర్శాస్తిత్వవిజ్ఞానం కర్తు శ్చ దేహంతరసంబంధిజ్ఞానం చోత్పద్యతే తథా శాస్త్రోత్పత్తి వాత్సనోఽవిక్రియత్వాకర్మత్వేకత్వాదివిజ్ఞానం కస్మా న్నోత్పద్యత ఇతి ప్రప్రవ్యాసై | కరణాగోచరత్వాదితి చేన్న, మనసై వానుదృష్టవ్య మితి శ్రుతేః | (బృ 4-4-19) శాస్త్రోచా

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(5) ఇంతవర కాత్మజ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికార మని జెప్పబడెను. అట్టి సర్వకర్మసంన్యాసవిషయమునఁ బండితం మన్యమగు మీమాంసకు లిట్లు జెప్ప మొనరిడిరి.

“ఎట్లనిన? ఆత్మజ్ఞానక్రియాశక్తి కాధారమగుటంజేసి విక్రియాత్మాన్యము కానేరదు. కాన నేజ్ఞాన ముండుటవలన సర్వకర్మసంన్యాసము ప్రాప్తించునో యట్టి “నేను జన్మాదిషడ్భావవిక్రియారహితుడను, అవిక్రియుడను, కర్తనుకాను, ఒక్కడను, అను జ్ఞాన మెవరికిని గలుగదు” అని శంకింపవలదు.

ఎందువల ననిన ‘నేను కర్తను గాను, అవిక్రియుడను, అద్వితీయుడను’ అను జ్ఞానము కలుగకపోవుటకు రెండుకారణములు. ఒకటి అట్టి యవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేకపోవుట; రెండు అట్టి యాత్మజ్ఞానమును కలుగఁజేయు ప్రమాణము లేకపోవుట. ఈరెంటిలో యేకారణము లేక పోవుటచే నద్వితీయావిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగదందువు. జ్ఞానవిషయమగు నవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేనందున యట్టి యద్వితీయావిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగదందువా? అట్లునుట శక్యముకాదు. ఎందువలననిన ‘న జాయతే మ్రియతే నా’ ఇత్యాదిశాస్త్ర మాప్త ప్రణీతము. కాన నట్టియవిక్రియాద్వితీయాత్మ లేనిచో నాప్త యగు శ్రీకృష్ణు డెట్లుచెప్పను? అందువలన నాప్తవాక్యము వలన కారణములేనిదే యవిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగ దని చెప్ప నొప్పుదు. అట్లేనచో ‘న జాయతే’ ఇత్యాద్యుపదేశమున కానర్థక్యము ప్రాప్తించును. అందువలన నవిక్రియాత్మ రూపవిషయ మున్నదని యొప్పుకొనవలయును. విషయముండగ ‘విషయము లేదుకాన నట్టి యవిక్రియాత్మజ్ఞానము కలుగ’ దని జెప్పటకు వీలుపడదు.

పించుట. ఈ విధముననే క్రియాతత్పాశవాదులు సంభవింపకపోవుటచే నిర్వికారబ్రహ్మత్వదృక్కి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారమని సిద్ధించినది.

“సర్వకర్మసంన్యాసికి ‘కథం హన్తి, కం హన్తి, కం ఘాతయతి’ అని సాధనా ద్యాత్మేషమువలన హననక్రియయే ప్రాప్తించ దని నూచింపఁబడుచుండెను. కాని సర్వకర్మలు నిషేధింపఁబడుటలేదు.” అని శంకింపరాదు. ఏయే వ్యక్తికి నవిక్రియాత్మజ్ఞానము కలదో నాయావ్యక్తికి బ్రహ్మత్వి సంభవింపనందున నిర్వికారాత్మజ్ఞానము ప్రకృత్తిమాత్రముయొక్క నివృత్తికి హేతువగుటంజేసి కేవల హననక్రియామాత్రనివృత్తిని గూర్చియే హేతువని జెప్పుట శక్యముకాదు. కాన నిర్వికారాద్వితీయబ్రహ్మత్వానికి “కర్తవ్యము, కారయితవ్యము యేమియు లే”దని సర్వకర్మలను నిషేధించుట సంగతమే యగును.

శాంకరభాష్యమ్:—

రోవ్యపదేశశమదమాదిసంస్కృతం మన ఆత్మదర్శనే కరణమ్ । తథాచ తదధిగమా యానుమాన
అగమేచ సతి జ్ఞానం నోత్పద్యత ఇతి సాహస మేతత్ । జ్ఞానం చోత్పద్యమానం తద్విషయీత
మజ్ఞాన మవశ్యం బాధత ఇత్యభ్యుపగంతవ్యమ్ । తచ్చాజ్ఞానం దర్శితం- హస్తాఽహం హతోఽ-
స్మీ త్యుభా తౌ న విజానీత ఇతి । అత్ర చాత్మనో హననక్రియాయాః కర్తృత్వం, కర్మత్వం,
హేతుకర్తృత్వం చాజ్ఞానకృతం దర్శితమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రమాణము లేదుగాన నవిక్రియాత్మదర్శనము కలుగ దందువా ? అదియు నసంగతమే.
వలన ఏవిధముగ నదృష్ట మగు ధర్మము- దేహాంతరసంబంధము శాస్త్రోపదేశసామర్థ్యము
(శాస్త్రము) వలన గలుగునో అదేతీరున శాస్త్రమువలన “ఆత్మ యకర్త, అద్వితీయము, అవి-
క్రియము” అను జ్ఞాన మెందులకు కలుగదో యాపండితంతువుల నడుగవలసియుండును. అనగా
“కర్త కాండ స్వతఃప్రమాణముగు వేదమగుటచే నజ్ఞాత మగు ధర్మాదిజ్ఞాన మెటుల కర్త కాండ
వలన గలుగునో యట్లే బ్రహ్మకాండగూడ నుపనిషద్బ్రాహ్మముగాన వేద మగుటంబట్టి స్వతః
ప్రమాణ మగుటచే బ్రహ్మత్వవిషయజ్ఞానము జ్ఞానకాండమువలన జనించు” నని యర్థము.

జ్ఞానము మనస్సంయోగమువలన జనించును. “అప్రాప్య మనసా సహ” అను శ్లోతి
“యాత్మ మనోగోచరముకా” దని జెప్పుచున్నది. అందువలన నాత్మ కరణగోచరము కానం-
దున నిష్క్రియాద్వితీయాత్మజ్ఞానము సంభవింపనేర దని శంకింపజనదు.

“మనసై వానదృష్టవ్యం” అను శ్లోతి శాస్త్రాచార్యోపదేశశమదమాదిసంస్కృతంబగు
మనస్సు నిష్క్రియాత్మదర్శనమునందు సమర్థమగుచున్నదని జెప్పటవలన స్వరూపముచే స్వప్ర-
కాశమగు బ్రహ్మరూపాత్మవిస్తువు “తత్త్వమసి” అను వాక్యజన్యబుద్ధివృత్తిచే నభివ్యక్తమై సవికల్పక
వ్యవహారాస్పద మగుచున్నది. కాన శమదమాదిసంస్కృతిమనోగోచరత్వోపచారమువలన

“నజాయతే మ్రియతేవా” అనుదానిచే సర్వవిక్రియాకూన్యత్వము బ్రహ్మకు జెప్పబడెను. అట్టి బ్రహ్మ-
మును దెలిసికొనువాడు జ్ఞాత యనఁబడును. అట్టి జ్ఞాత “విద్వాన్” (విద్వాంసుడనఁబడును). విద్వాంసుడు
వికారి. కాన విద్వాంసునకు, బ్రహ్మమునకు సవికారిత్వనిర్వికారిత్వములచే భేదము కలదు. కావున వికారియగు
విద్వాంసున కవిక్రియత్వజ్ఞానము సంభవము కానందున సర్వకర్మసంన్యాసము సంభవింపదు. సంన్యాసమునకు గారణ-
మగు “అవిక్రియము బ్రహ్మము” అనెడి జ్ఞానము కలదనెదవా ? అది జ్ఞేయమగు బ్రహ్మవిషయమగుటచే వికారి-
యగు విద్వాంసునకు సంన్యాససాధకము కానేరదు. “అచలము పర్వతము” అనెడి జ్ఞాన మెట్లు జ్ఞాతకు క్రియా-
నివృత్తి కారణము కాదో అట్లే విద్వాంసుడు వికారియగుటంజేసి “నే నవిక్రియుడను” అను జ్ఞానము సంభవింపక
పోవుటవలన విద్వాంసునకు సర్వకర్మసంన్యాస మనుపపన్నమని శంకింపజనదు.

ఈవిషయమున వాదిని కొన్ని విషయము అడుగవలసియున్నవి. ఏమనిన ? “ఇద మహం జానామి” (నేను
దీనిని దెలిసికొనుచుంటిని) అను స్థానమున నిద మర్థజ్ఞాతయహంప్రత్యయార్థము. అట్టి యహంప్రత్యయార్థము
(1) దేహమ ? (2) ప్రాణమ ? (3) ఇంద్రియమలా ? (4) మనస్సా ? (5) అహంకారమా ? (6) విశ్వదా ?
(7) తెజసుదా ? (8) ప్రాణిజ్ఞాదా ? (9) చిత్తయా ?

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని—

కరణగోచరము కాదని చెప్పుట నీలుపడదు. అందువలన నిష్క్రియాత్మజ్ఞానము జనించుటకు మనస్సు- కరణమా, శుక్తియా, అనుమానప్రమాణమా ఇన్నిసాధనములుండ నిష్క్రియాద్వితీయాత్మజ్ఞానము గలుగదని చెప్పుట సాహసము.

నిష్క్రియాద్వితీయాత్మదర్శనము గలుగుగాక, చానివలన స్వీకరింపఁగినది పరిత్యజింపఁగినది యేమియు లేదు. కాన నది నిష్ఫలమని శంకింపజనదు.

జనించిన నద్వితీయాత్మజ్ఞానము తద్విరుద్ధ మగు నజ్ఞానమును నశింపజేయు నని యవశ్యమంగీకరింపవలయును. అట్టి యజ్ఞాన మెట్టిదనిన 'హంతాచే న్తస్య తే హంతం హతిశ్చే న్తస్య తే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే' అనుచోట నిష్క్రియాత్మకు 'నేను చంపువాఁడను' అని హాననక్రియాకర్తృత్వము, 'నేను మరణించువాఁడను' అని హాననక్రియాకర్తృత్వము, 'నేను చంపించువాఁడ' నని ప్రేరణకర్తృత్వ మజ్ఞానకృతములని చూపబడెను.

దేహమే యహమర్థ మనుపక్షమున స్వప్న దేహమా? లేక జాగ్రద్దేహమా? లేక నుభయ మహమర్థ మనెదవా? స్వప్న దేహ మహమర్థమన్నచో జాగ్రదవస్థయందట్టి దేహరూపమగు నహమర్థము లేమింటేనీ జాగ్రదవస్థయందహంప్రత్యయము లేకపోయెడిది. స్వప్న దేహవాశమువలన జ్ఞాతయగు నహమర్థముగూడ నశించుటచే నహంప్రత్యయము లేకపోవుట యిష్టమే యనెదవా? అటులైనచో జాగ్రత్తునందు నీవే లేకపోవుటచే "అహ మస్మి" నేను లేనని ప్రత్యయము నీకే కలిగెడిది. మఱియు బ్రత్యక్షవిరోధము పొందించెడిది. కాన స్వప్న దేహ మహమర్థ మనుటకు నీలుపడదు. ఇక జాగ్రద్దేహ మహమర్థ మనెదవా? అటులైన జాగ్రద్దేహరూపమగు నహమర్థము లేమింటేనీ స్వప్నమునందొకనికైనను "నేను యుంటి" నను ప్రత్యయము లేకపోయెడిది. "నేను వెల్లడను" అని చెప్పి దేహము వెళ్ళుచుండుటచే దేహమే యహంశబ్దార్థ మనెదవా? "దేవా నిష్క్వైచాం స్వర్గం ప్రజామి" (దేవతల మద్దేశించి యాగముజేసి స్వర్గమున కేగెదను) అనుస్థలమునందు దేహము స్వర్గమునకు వెళ్ళకపోవుటచే త్యక్తిచారము బ్రాప్తించును. మఱియు మరణించినదేహ మున్నను యహంప్రత్యయము కనపడుటలేదు. కాన జాగ్రద్దేహ మహమర్థమని చెప్పుట సంభవించదు. జాగ్రత్స్వప్న దేహ మహమర్థ మను తృతీయపక్ష మంగీకరించినచో నట్టిదేహము లేకాలమునందు నొక్కసారి యుండకపోవుటచే నహమర్థ మనునది లేకపోయెడిది.

ప్రాణము స్వభావముచే జడ మగుటవలన జాగ్రత్తునందు కాని, స్వప్నమునందు కాని దేనినీ చెలిసికొనలేదు. కాన ప్రాణమున కహమర్థత్వము నిర్దింపదు.

ఇంద్రియము అహమర్థ మను తృతీయపక్షమున నొక యింద్రియమే యహమర్థ మనెదవా? సర్వేంద్రియము అహమర్థ మనెదవా? ఒక యింద్రియమే యహమర్థ మన్నచో నేయింద్రియ మహమర్థ మనెదవో యట్టి యింద్రియమునకు యోగ్యమగు శబ్దాదివషయములలో నొకటియే గ్రహింపఁబడును. ఇతరవిషయములు గ్రహింపబడకపోయెడిది. మఱియు శబ్దాదిసర్వవిషయములు సర్వత్ర ప్రత్యక్ష మగుటచే బ్రత్యక్షవిరోధము పొందించెడిది. సర్వేంద్రియము అహమర్థ మనెదవా? "అహం బ్రాహ్మణః" (నేను బ్రాహ్మణుఁడను) అనుస్థలమునందు బ్రత్యేకము శ్రోతాగ్రహింద్రియములు బ్రాహ్మణశబ్దార్థ మగుచో బ్రాహ్మణానేకత్వము నిర్దించును. అటులైన "అయ మేకో బ్రాహ్మణః" (ఈబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు) అను బ్రత్యక్షనిర్ద మగు బ్రాహ్మణైకత్వవ్యవహారమునకు విరోధము సంభవించెడిది. మఱియు "ఏనేను ఘటమును చఱ్ఱిరింద్రియముచే జూచితి నో యానేను తృగింద్రియముచే ఘటమును స్పృశించుచుంటిని" అను బ్రత్యయముచే జఱ్ఱిరాదీంద్రియములకంటె భిన్నముగ నహమర్థము

కాంకరభాష్యమ్:—

(౪) తచ్చ సర్వక్రియా స్వపి సమానం కర్తృత్వాదే రవిద్యాకృతత్వ మవిక్రియత్వా దాత్మనః | విక్రియావాన్తి కర్తృత్వనః కర్మభూత మన్యం ప్రయోజయతి కుర్వతి | త దేత దవిశేషేణ విదుష స్సర్వక్రియాను కర్తృత్వం హేతుకర్తృత్వం చ ప్రతిషేధతి భగవా నిద్దుషః కర్మాధికారాభావప్రదర్శనార్థం వేదావినాశినమ్, కథం స పురుష ఇత్వాదినా | క్వ పున ర్విదుషోఽధికార ఇత్యేత దుక్తం పూర్వమేవ “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానా” మితి | తథాచ సర్వకర్మసంన్యాసం వక్ష్యతి “సర్వకర్మాణి మనసే” (గీ. ౩, ౨7) త్యాదినా |

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(6) “న హింస్యా త్సర్వాభూతాని” (ఏభూతములను హింసించరాదు) అను శ్రుతివలన హింస నిషిద్ధముగాన నట్టి హింసాదిరూపక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞానకృతం బైనను “అగ్ని హోమీయం పశు మాలభేత” “వాయువ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత” అను శ్రుతిబోధితక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞాన కృతము కానేరదు. కాన సర్వక్రియాకర్తృత్వ మజ్ఞానకృత మని జెప్పు టెట్లు బాసగు ననిన ?

ఆత్మయందుండు కర్తృత్వము నిత్యము కానేరదు. అట్లులైన నెల్లప్పు డాత్మ కర్త యగుటంజేసి ముక్తి లేకపోయెడిది. కాన కర్తృత్వ మనిత్య మని యొప్పుకొనవలయును. అనిత్య మగు భావ కార్యము నిరుపాదానము కానందున నుపాదానకారణము నపేక్షించును. అట్టి భావ కార్యమగు కర్తృత్వమునుగూర్చి యాత్మయం దాకర్తృత్వము భాసించుటవలన యాత్మ యుపా దానకారణము కానేరదు. ఆత్మయే యుపాదాన మందమన్న కూటస్థ (నిర్వికార) మగు నాత్మ కసేద్యాసంబంధము లేనిదే యుపాదానత్వము పొసగదు. అందువలన సర్వక్రియలయందు కర్తృత్వ మవిద్యాకృతము (కాన నాత్మకు కర్తృత్వము సంభవింప దని యాశయము).

ఆత్మకు గర్తృత్వము సంభవింపకున్నను కారయితృత్వ మేల సంభవింపదని యాక్షేపింప వలదు. విక్రియావంతు డగు గర్త కర్మభూతమగు మఱియొకనిని “నీ వీరితిని చేయు” నని ప్రేరణ జేయును. ఆత్మ యన్ననో నిర్వికారము. కాన నాత్మకు కారయితృత్వము సంభవింపదు.

సిద్ధించుచుండ నింద్రియము అహమర్థ మనుట సమంజసముకాదు. “మనసాహ్యేన పశ్యతి” అనుశ్రుతిచే దర్శనమునం దహమర్థమునకు మనస్సు కరణమని చెలియబడుటవలన మనస్సు యహమర్థమను వత్తురపక్షముగూడ నిరస్తము.

అహంకారము వికారియగుటవలన జ్ఞాతృత్వము సంభవింపకపోవుటచే నహమర్థత్వము సంభవింపనందున నహంకార మహమర్థమను పంచమపక్ష ముపాస్తము. “అహం జానామి” (నేను చెలిసికొనుచుంటిని) అను ప్రత్య యమువలన నహంకారమునకు గూడ జ్ఞాతృత్వము ప్రతీయమాన మగుచున్న దనెదవా ? అదియు సంభవింపదు. ఎందువలననిన ? స్వతిః అహంకారము జడము. కాన జ్ఞాతృత్వము సంభవింపనేరదు. వహ్నికి దగ్ధత్వమువలె జ్ఞాతృత్వము చేతనధర్మ మగుటంజేసి అహంకారము జడమగుటచే నహంకారమునకు జ్ఞాతృత్వము సంభవింపదు. అట్లైన నహంకారమనందు జ్ఞాతృత్వము భాసింపజేసిడి “అహం జానామి” (నేను చెలిసికొనుచుంటిని) అను ప్రత్యయ మెట్లుపపన్న మగుననిన ? “మనుష్యాహం” (నేను మనుష్యుడను) అనుప్రతీతి జేహధర్మమగు మనుష్య త్యాభ్యాసమువలన యెట్లుగలుగునో అట్లే (నేను జ్ఞాతను) అను స్థలమునందు గూడ నన్యధర్మాభ్యాసయే యని గ్రహింపనగును. మఱియు “మమాయ మహంకారో దుష్టః” (నాసంబంధ మగు నీయహంకారము దుష్టమైనది).

శాంకరభాష్యము:—

(7) నను మనసేతి వచనా న్న వాచకానాం కాయకానాం చ సంన్యాస ఇతిచే న్న, సర్వకర్మాణీతి విశేషితత్వాత్ । మానసానామేవ సర్వకర్మణా మితిచేన్న, మనోవ్యాపారపూర్వకత్వా ద్వాక్యకాయవ్యాపారాణాం మనోవ్యాపారాభావే తదనుపపత్తేః । శాస్త్రీయాణాం వాక్యకర్మణాం కారణాని మానసాని వర్జయిత్వాఽన్యాని సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యసేదితిచే న్న, “నైవ కర్వ న్న కారయ” నితి విశేషణాత్ । సర్వకర్మసంన్యాసోఽయం భగవతోక్తో మర్రిష్యతో న జీవత ఇతిచే న్న, “నవద్వారే పురే దేహీ...ఆస్తే” (గీ. 5, 13) ఇతి విశేషణా నుపపత్తేః । నహి సర్వకర్మసంన్యాసేన మృతస్య తద్దేహ ఆసనం సంభవతి ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఆత్మయందు కర్తృత్వాదిభానమున కుపాదానకారణ మనాదియు, యనిర్వచనీయము నగు నవిద్య యగును. అట్టి యవిద్యానివృత్తి తత్త్వజ్ఞానమువలన గలుగునని పూర్వగ్రంథముచే జెప్పబడెను. కనుకనే విద్వాంసునకు కర్మలయం దధికారము లేదని జూపుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “వేదావినాశినం-కథం స పురుషః” ఇత్యాదివాక్యములచే (జ్ఞాని యగుటచే విద్వాంసు నకు సర్వక్రియలయందు కర్తృత్వము, కారయితృత్వము లేదని) నిషేధించుచుండెను.

“జ్ఞానికి కర్మయం దధికారాభావమే భగవత్సమృత మైనచో జీవించియున్న జ్ఞానికి దేనియం దధికారము గలదు” అనిన “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం” అనువాక్యము ననుసరించి జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను జెప్పి “సర్వకర్మాణి మనసా” అను గీతచే సర్వకర్మసంన్యాసమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జెప్పగలను (అనగా జ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందధికారమని సూశయము).

(7) వక్ష్యమామగు “సర్వకర్మాణి మనసా” అను వాక్యమునందు ‘మనసా’ అను విశేషణమువలన మానసికకర్మలకే సంన్యాసము. కాని కాయకవాచకకర్మలకు సంన్యాసము చెప్పబడలేదని శంకింపజనదు. “సర్వకర్మాణి మనసా” అను వాక్యమునందు ‘సర్వకర్మాణి’ సర్వకర్మలను వదలి అని కర్మపదమునకు సర్వపదము విశేషణ మగుటంబట్టి కాయక, వాచక, మానసికకర్మ లన్నిటియొక్క సంన్యాసము విద్వాంసునకు జెప్పబడెను.

అను ప్రతితిచే దనకంటె భిన్నమగునది జ్ఞేయమగుటచే నహంకారమునకు జ్ఞాతృత్వము సిద్ధించనందున నహమర్థత్వము సిద్ధించదు.

ఆహమర్థము విశ్వ డను పృథుపక్షము, తైజసుడను సప్తమపక్షము, ప్రాజ్ఞ డను అష్టమపక్షముగూడ సంభవింపవు. విశ్వ డనగ జాగ్రదవస్థాభిమాని, తైజసు డనగ స్వప్నావస్థాభిమాని, ప్రాజ్ఞ డనగ సుషుప్తవస్థాభిమాని. ఈమువ్వురు దత్తదవస్థాభిమాను లగుటచే మూడవస్థలయొక్కయు, తద్ధర్మములయొక్కయు జ్ఞానము సంభవింపకబోవుటచే నీమువ్వురకు జ్ఞాతృత్వము సంభవింపదు. జ్ఞాతృత్వము లేమింటేని యహమర్థత్వము పొసగదు. కనుకనే “ఏనేన స్వప్నమును జూచితి నో నేను నుఖముగ నిద్రించితి నో యానేనే మేల్కొంటిని” అను ప్రత్యయముచే నవస్థాత్రియజ్ఞాత యగు నహంప్రత్యయార్థమునకు విశ్వతైజసప్రాజ్ఞలకంటె భిన్నత్వము, నిత్యత్వము, అచికారత్వము దెలియబడుచుండుటవలన పారిశ్రేష్ఠ్యాయమున నాత్మయే జ్ఞాతయగును. “నాన్యోఽతోఽస్మి విజ్ఞాతా” అను శ్రుతియు నీవిషయమునే బోధించుచున్నది.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“సర్వభౌత్యో దర్శపూర్ణమాసా” అను స్థలమున ప్రకాశితకరిషయయాగపరముగ నేరీతిని సర్వశబ్దము సంకుచితమో యదేతీరున “సర్వకర్మాణి మనసా” అనుచోటను ‘మనసా’ అనువిశేషణమువలన సర్వశబ్దము మానసికములగు కర్మలనే బోధించును. కాన మానసికకర్మలనే విద్వాంసుఁడు బరిత్యజి:పవలె ననియే “సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య” అను వాక్యమున కర్థమని శంకింపఁజనదు. సర్వవ్యాపారములు మనోవ్యాపారపూర్వకములుగాన మనోవ్యాపారము లేనిచో వాచక కాయకకర్మలే సంభవింపనందువలన విద్వాంసునకు సర్వకర్మసంన్యాసమే యభిహితము.

“సామాన్యవాచకశబ్దములు విశేషసర్వవసాయులు గూడ కావచ్చును” అను నియమము ననుసరించి “సర్వకర్మాణి మనసా” అను స్థలమునందుండు సర్వశబ్దము విశేషవాచకము. కాన నశాస్త్రీయమగు వాచక కాయకకర్మలకు కారణమగు మానసికకర్మలను సంన్యసింపవలె ననియే “సర్వకర్మాణి మనసా” అను వాక్యమున కర్థమని శంకింపఁజనదు.

త్యాగమునకు హేతువగు వివేకబుద్ధికలవానికి “నైవ కుర్వన్న కారయన్” ఏమియు చేయ్యడు, యొకనిచే చేయించడు అనునది విశేషణము. కాన “జ్ఞాని శాస్త్రీయమగు కాయక వాచకమానసికకర్మలను జేయు” ననిన నట్టివిశేషణము వ్యర్థముకావలసివచ్చును. అందువలన జ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారమని యొప్పుకొనవలెను.

“సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్య” అను స్థలమునందు భగవంతునిచే సర్వకర్మసంన్యాసము మరణించువానికే జెప్పఁబడె (అనగా మరణించువా డట్టి మరణావస్థయందు సర్వకర్మలను సంన్యసింపవలె) నని శంకింపవలదు. ఏలన “నవద్వారే పురే దేహే నైవ కుర్వన్న కారయన్, సర్వకర్మాణి మనసా సంన్యస్యాస్తే సుఖం వశి” జ్ఞాని సర్వకర్మలను మనస్సుచే సంన్యసించి దేహమునందు సుఖముగ నుండుననికదా యాగీతార్థము. నీవు జెప్పినటుల యాగీతా వాక్యముచే మరణావస్థయందు సర్వకర్మసంన్యాసము బోధింపబడు ననిన మరణావస్థయందు కర్మసంన్యాసము జేసినవానికి దేహమునందు సుఖముగ స్థితి యెటుల సంభవించును? సంభవింపనిచో ‘దేహమునం దుండు’ నను విశేషణ మసంగతము కావలసివచ్చును. అందువలన ‘జీవించియుండగనే జ్ఞాని సర్వకర్మలను సంన్యసించి’ యనియే యొప్పుకొనవలయును.

“నిరంయకమగు నాత్మకు బుద్ధితోగాని, తద్వృత్తితోగాని, ఇంద్రియములతోగాని, ఇంద్రియార్థములతోగాని సంబంధము సంభవింపనందున జ్ఞాతృత్వ మెట్లు సంభవించు” ననిన బైనజెప్పిన బుద్ధ్యాదులతో నాత్మ కాధ్యాసికసంబంధము సంభవించునుగాన యవిక్రియమగు నాత్మకు జ్ఞాతృత్వము సిద్ధించును. కనుకనే యట్టి విజ్ఞాత యగు నాత్మయే యహమర్థమగును. ఈవిషయమునే “అహం విజానామి వివిక్తయాపః” అను శ్రుతిగూడఁ జెప్పుచున్నది. కనుక నాత్మయే విద్వాంసు డగును. విద్వాంసునకు నిరుక్తవిజ్ఞానము సంభవించుటచే విద్యదాత్మక కథేదము సిద్ధించగనే “అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచే నాత్మబ్రహ్మకథేదము క్రూరయమాణ మగుటచే “నే నవిక్రియఁడను” అని చెలిసికొని తన కవిక్రియత్వాద్విత్తియత్వజ్ఞానము నిరంకుశముగ సిద్ధించుటచే నవిక్రియ బ్రహ్మత్వజ్ఞానబలముచే దనకు సర్వకర్మసంన్యాస ముపపన్నమే యగునని సిద్ధించినది.

శాంకరభాష్యము:—

(౭) అకుర్వతోఽకారయతశ్చ దేహీ సంస్యస్యేతి సంబంధో న దేహ ఆస్తి ఇతిచే న్ను, సర్వతాత్పర్యతోఽవిక్రియత్యావధారణాత్ । ఆసనక్రియాయా శ్వాధికరణాపేక్షత్యా తదన పేక్షత్యాచ్చ సంన్యాసస్య । సంపూర్ణస్తు న్యాసశబ్దస్యాగ్రాహో న నిక్షేపార్థః । తస్మాద్గీతాశాస్త్ర ఆత్మజ్ఞానవత సంన్యాస ఏవాధికారో న కర్మణీతి తత్ర తతోపరిష్టా దాత్మజ్ఞానపరిణే దర్యుయిష్యామః ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(8) “నవద్యారే పురే దేహీ” అనుశ్లోకమునకు “మరిష్క న్పురుషః వివేకవశా దశేషాణ్యపి కగ్మాణి దేహీ సంస్యస్య సుఖ మాస్తే” మరణించుపురుషుడు మరణావస్థయందు నిఖల కర్మలను దేహమునందు సంస్యసించి ఏమియుచేయక, చేయించక సుఖముగ నుండునని యర్థము. అట్లే నచో “దేహీ” అను విశేషణమున కానర్థక్యము సంభవింపదని శంకింపరాదు.

అవిక్రియమగు నాత్మకు శరీరసంబంధములేనిదే కర్తృత్వముగాని, కారయితృత్వముగాని సంభవింపదు. కాన సర్వకర్మలను మరణావస్థయందు దేహమునందు సంస్యసించి మరణించిన వానికి శరీరసంబంధము లేనందున కర్తృత్వకారయితృత్వములు ప్రసక్తములు గావు. అట్టి యప్రసక్తములగు కర్తృత్వకారయితృత్వములను “సంభవింపవు” అని నిషేధించుట యప్రసక్త ప్రతిషేధ మగును. కాన నట్టి యప్రసక్త ప్రతిషేధరూపదోషము దగులకుండ మేము చెప్పిన రీతిని జ్ఞాని సర్వకర్మలను సంస్యసించి ఏమియు చేయనివాడై, ఏమియు చేయించక దేహము నందు సుఖముగ నుండుననునదియే గ్రహింపనగును. (ఈయర్థమున జీవించియున్నవానికే సర్వకర్మ సంన్యాసము, అట్టివానికి శరీరసంబంధము కలదు కాన తన్నిషేధము “నైవ కుర్వన్న కారయః” అనుదానిచే జేయుట సమంజసము. అప్రసక్త ప్రతిషేధము కానేరదు.

మఱియు “ఆస్తే” అనుశబ్దమునకు (కలకు) అని యర్థము. “ఉండుట” అనునది సంబంధము. “ఏది యెచట యుండును” అని సంబంధము సంబంధిద్వయము నపేక్షించును. ప్రకృత మన ‘నుండుట’ యను యాసనక్రియ యధికరణము నపేక్షించును. అట్టి యధికరణము మేము

నీలకంఠీయము:—“అవినాశినం” (రజ్జునర్పమువలె నశించు స్వభావముగల యుపాధిత్రయమగు న్మాత్ర నూత్మ కారణదేహములు వినాశు లనంబడును. అట్టిది కానట్టియు) కనుకనే నిత్యము. అట్టి నిత్యమునందు హేతువు ‘అజం’ అనునది. లోకమున జన్మగతి యనిత్యమగును. ఈయాత్మయన్నతో అజము. కనుకనే నిత్యమని యర్థము.

స్వ కార్యము నపేక్షించి భిన్నత్వము, అజత్వము, నిత్యత్వము సాంఖ్యభిమతప్రధానమునందును, తార్కికాభి మతమగు నాకాశమునందును గలవను నాశంకను దొలగించుటకు “అవ్యయం” అని జెప్పబడెను. “నవ్యేతిహార్యా వస్థాంత్యజతీ త్యవ్యయం” (తూర్వావస్థ న విడువనది). పరిణమించునది యాశయము. సాంఖ్యపరికల్పితప్రధాన మన్ననో “చలం నుణవృత్తం” అను న్యాయముచే గుణసామ్యవస్థయందు గూడఁ బరిణమించునదై యుండున దని సాంఖ్యలే యుప్పుకొనియుండిరి. కాన నట్టిప్రధానము పరిణమించున దగుటచే “అవ్యయం” అనఁ పరిణామి కాదు. ఆకాశమన్ననో “తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సంభూతః” (ఈ యాత్మవలన నాకాశము పుట్టుచున్నది); అను శ్రుతిచే నాకాశ ముత్పత్తికలదగుటవలన నజము కానేరనందుననే నవ్యయము కాదు. ఇక నవ్యయ మాత్మయే,

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ నవాని గృహ్లాతి సరోఽపరాణి ।

తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా నృన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ ॥౨౨॥

పదవిభాగము:—వాసాంసి=జీర్ణాని-యథా=విహాయ-నవాని-గృహ్లాతి-సరోఽపరాణి-తథా- శరీరాణి-

విహాయ=విడిచి; జీర్ణాని=అన్యూని-సంయాతి=నవాని-దేహీ ॥౨౨॥

ప్రతిపదార్థము:— సరోఽపరాణి=మనుష్యుడు; యథా=ఏతదన; జీర్ణాని=చినిగిన; వాసాంసి=వస్త్రములను;

విహాయ=విడిచి; నవాని=నూతనులగు; అపరాణి=మఱియొకవస్త్రములను; గృహ్లాతి=గృహించునో; తథా=అరీతి గనే; దేహీ=జీవుడు; జీర్ణాని=వార్ధక్యముచే శిథిలములగు; శరీరాణి=శరీరములను; విహాయ=విడిచి; నవాని=నూతనములగు; అన్యాని=మఱియొక దేహములను; సంయాతి=పొందుచున్నాడు. ॥౨౨॥

కాంకంభావ్యతత్త్వబోధిని:—

జెప్పిన “జ్ఞాని సర్వకర్మలను వదలి దేహమునం దుండును” అను సర్థమున దేహ మగునుకాన మేము నుడివిన యర్థమే సమంజసము. నీచే వచింపఁబడిన యర్థమునందు “అనగా సర్వకర్మలను దేహమునందు సంవృతించి” యను సర్థమున సంన్యాసమనగ ‘సం’ అను నుపసర్గల న్యాస శబ్దార్థము త్యాగ మగునుకాని నిజేపము కానేరదు. “దేనియందు త్యాగ మని” అట్టి త్యాగ మధికరణము నపేక్షించదుకాన నీవు వచించిన యర్థమున నావాక్యము నిరాకాంతౌవాక్య మనంబడును (అనగా త్యాగ మనినతోడనే దేనియొక్క త్యాగ మని యాకాంక్ష జనించును గాని దేనియందని యాకాంక్ష జనింపనందునను, దేహమునందు సర్వకర్మల త్యాగమని జెప్పుట నిరాకాంతౌవాక్య మని గృహించునగును).

కాన మనస్సుచే (అనగా వివేకవిజ్ఞానముచే) సర్వకర్మలను సంవృతించి జ్ఞాని దేహము నందు సుఖముగ నుండును. అను సర్థమే సాధు వగుటవలన నాత్మజ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసము నందే యధికారము. కర్మలయం దధికారము లేదని యీగీతాశాస్త్రమునందు మున్ముం దాత్మ జ్ఞానప్రకరణమునందు జూపెనము. ॥౨౩॥

అట్టి యాత్మి నెఱచు జెలిసికొనుననో అట్టిపునుపుడు యేవిధమున నెవనిని జంపును? ఎవనిని జంపించును? చైత్ర రాహిత్యముచే నెవనిని జంపదు; ఎవనిని జంపించు డని యాశయము. కనుకనే విద్యావృద్ధయం దాత్మజ్ఞానికి “యత్ర త్వస్య సర్వ మ్మాత్మై వాధూ త్తతేన కం పశ్యేత్” అను శ్లోక సర్వ కారకవ్యాపారములను నిషేధించుచున్నది. “యత్ర హి చైత్ర మివ భవతి తదతర ఇతరం పశ్యేత్” అను శ్లోక చైత్రతావృద్ధయం దజ్ఞానికి సర్వ కారకవ్యాపారము సంభవించుచున్న దనియు బోధించుచున్నది. ఈజెప్పుటవలన సర్వ కారకౌపమర్తిని యగు విద్యకు సర్వ కారక సాపేక్షగల కర్మతోగూడ సముచ్చయ మను వాదము నిరస్తము. శీతోష్ణములునలె బరస్పరవిరుద్ధస్వభావములుగల విద్యాకర్మలకు రథాశ్వన్యాయమున నేక కార్య కారిత్యము సంభవింపనందున (తిలబ్ధిహాళియాదుల కభిమతముగు) కర్మ జ్ఞానసముచ్చయము సంభవింపదని యాశయము.

ఇచట రథాశ్వన్యాయము వ్యతిరేక దృషాంతముగ నివ్వబడినది. రథాశ్వన్యాయ మనగ నొకనికి రథము గలదు. మఱియొకని కశ్వములు గలవు. ఈరండింటిని సమకూర్చినయెడల యొక కార్యము సాధింపనగును. ఇదియే రథాశ్వన్యాయము.

మావంటి (శ్రీ)కృష్ణపరమాత్మవంటి జ్ఞానులకు సమాధివృత్తానకాలమునం దవిద్యారేకానువృత్తిచే ఘాత యిత్యత్వము (చంపించుట) ప్రసక్తమైనను విద్యచే నట్టి యవిద్యారేకము బాధింపబడుటచేతను, అగామికర్మల సంబంధము లేకపోవుటచేతను దోషము (పుత్రికవాదము) బ్రాప్తింప నేరదు. ఈవిషయమున “హత్యాఽపి స ఇహం లోకా న్ను హంతి న నిబధ్యతే” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పగలడు. ॥౨౪॥

శాంకరభాష్యము:—

ప్రకృతం తు వత్సోమః— తత్ప్రాత్యనోఽనినాశిత్యం ప్రతిజ్ఞాతం, త త్క్రిమివే త్యుచ్యతే—
వాసాంసీతి | వాసాంసి వస్త్రాణి జీర్ణాని దుర్బలతాం గతాని యథా బోకే విహాయ పరిత్యజ్య
నవా న్యభినవాని గృహా త్యుపాదత్తే సరః పురుషోఽపరా ణ్యన్యాని తథా తద్యదేవ శరీరాణి
విహాయ జీర్ణా న్యన్యాని సంయాతి సంగచ్ఛతి నవాని దేహ్యాత్మా పురుషవ దవిక్రియ ఏవేత్యర్థః ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అవిక్రియ మగుటంజేసి యాత్మకుఁ గర్మ సంభవింపదని చెప్పెను. ఆత్మ యెట్లవిక్రియము?
అను నాశంకను దొలగించుటకు దృష్టాంతపూర్వకముగ నాత్మకు యవిక్రియత్వము నుపపాదించు
చుండెను. ఆత్మకు స్వతః విక్రియ లేకుండినను పురాతన దేహముచువిడిచి నూతన దేహమును స్వీక
రించునపుడు విక్రియ ప్రాప్తించుచుండ నవిక్రియత్వ మెట్లు సంభవించును? అవిక్రియత్వము
సంభవింపనిచో నవినాశ్యత్వ మెట్లు బాసఁగును?

మనుష్యుఁడు చినిగిన వస్త్రములను బరిత్యజించి యేవిక్రియయు లేకుండగనే యెట్లు
నూతనవస్త్రములను గ్రహించుచుండునో అదేతీరున జీవుఁడు వార్ధక్యాదులచే శిథిలమైన దేహ
మును విడిచి యవిక్రియఁడై కొత్త శరీరములను గ్రహించుచుండెను. కాన నాత్మకు ప్రజ్ఞాత
మగు బ్రకృతమైన యవిక్రియత్వము, యవిక్రియఁడగుటంజేసి యవినాశ్యత్వము సిద్ధించుచున్నది.

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౨౨వ శ్లోక ప్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— “ఆత్మ వినాశము లేనిదైనను దేహములు నశ్వరము లగుటచేతను,
యుద్ధము దేహవినాశసాధన మగుటచేతను ననేకసుకృతసాధనములగు భీష్మదిదేహముల నెట్లు యుద్ధముచే
నశింపజేయుదు” నను నాశంక కుత్తరముగ నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. “జీర్ణాని విహాయ వస్త్రాణి నవాని
గృహాంతి విక్రియాకూన్య ఏవ సో యథా” (ఎట్లు విక్రియాకూన్యడయియే నరుఁడు జీర్ణములగు వస్త్రములను
త్యజించి నూతనములగు వస్త్రములను గ్రహించునో) అనుటచేతనే తావన్మాత్రగ్రంథముచేతనే సరిపడుచున్నను
“అపరాణి” అను విశేషణము నుత్కర్షాతిశయద్యోతకముగ నిజేశించెను. అందుచే నెట్లు ప్రాకృతజనుడు నికృ
ష్టములగు వస్త్రములను విడిచి యుత్కృష్టములగు వస్త్రములను స్వీకరించునో అను సర్థ మెట్లు తాచిత్యమువలన
ప్రాప్తించునో యట్లే “జీర్ణాని” (వయస్సుచేతను, తపస్సుచేతను కృశించిన) దేహములను విడిచి “అన్యాని శరీ
రాణి” (సర్వాత్కృష్టములగు దేహాదిశరీరములను) “దేహీ” (ప్రకృష్టైధర్మానుష్ఠిత యగు భీష్మదిదేహవంతుడు)
“సంయాతి” (చిహ్నపార్జితధర్మఫలభోగముకొరకు గర్భవాసాదిక్షేపమును విడిచియే పొందును) అను సర్థ హాచిత్యము
వలన ప్రాప్తించును. ఈవిషయమునే “అన్య స్తవతరం కల్యాణితరం రూపం కరుతే పిత్ర్యం వా గాంధర్వం దైవం
వా ప్రాజాపత్యం వా బ్రాహ్మణం వా” అను శ్లోకమున జెప్పుచున్నది

ఇటు బర్హదశీయము నెట్లు చెప్పెదగును—భీష్మదులు యావజ్జీవము ధర్మానుష్ఠానముచేతనే జరగజరీరయై
యా వర్తమానదేహముల విడిచి గాని యాధర్మఫలము ననుభవింపజాలకుండిరి. కాన నీ విధర్మయుద్ధముచే స్వర్గ
ప్రతిబంధకములగు వారిశరీరములను నశింపజేసి దివ్యదేహసంపాదనమున వారిని స్వర్గయోగ్యులనుగా జేసి వారి కివిధ
మున యుపకారమును జేయదగుదువు. ఇట్లే దుశ్యోధవాదులకుఁగూడ స్వర్గభోగ్యదేహసంపాదనముచే గొప్ప యుప
కారము జేసినవాఁడ వగుదువు. కాన నత్యంతోపకారక మగు నీయుద్ధమువం దపకారకత్వభ్రమను జేయవల దని
“అపరాణి, అన్యాని, సంయాతి” అను పదత్రయస్వారస్యముచే భగవద్భి ప్రాప్తయ మూహించబడెను. ఈశ్లోకము
నందున్న దృష్టాంతముచే నాత్మ కవిక్రియత్వము ప్రతిపాదించబడె నను ప్రాచీనుల వ్యాఖ్యాన మతిస్పష్టముగ
చెలియుచున్నది.

నై నం ఛిందంతి శస్త్రాణి నై నం దహతి పావకః ।

న నై నం క్షేదయం త్యాహో న శోషయతి మారుతః ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము:—న-ఏనం-ఛిందంతి-శస్త్రాణి-న-ఏనం-దహతి-పావకః-న-చ-ఏనం-క్షేదయంతి-అపః-న-శోషయతి-మారుతః ॥

ప్రతిపదార్థము:—శస్త్రాణి=ఖడ్గములు మొదలగునవి; ఏనం=ఈయాత్మను; న ఛిందంతి=చేదింప నేరవు; పావకః=అగ్నియు; ఏనం=ఈయాత్మను; నదహతి=భస్మమునుచేయ నేరడు; అపః=ఉదకములు; ఏనం=ఈయాత్మను; నక్షేదయంతి=అద్వీభావమును బొందింప నేరవు (తడుపలేవు); మారుతః=వాయువు; నశోషయతి=ఎండింపజేయ నేరడు.

॥౨౩॥

శాంకరభాష్యము:—

కస్మా దవిక్రి ఏవే త్యాహ—నై నం ఛిందంతీతి । ఏనం ప్రకృతం దేహీనం నఛిందంతి శస్త్రాణి నిరవయవత్యా న్నావయవవిభాగం కుర్వంతి శస్త్రాణ్యస్యాదీని । తథా నై నం దహతి పావకోఽగ్నింపి న భస్మీకరోతి । తథా నై నం క్షేదయం త్యాహః । అపాం హి సావయవస్య

శంకరానందీయము:—“అత్మ స్వతః విక్రియావత్తైనను యెట్లుదయాస్తాచలసంబంధమువలన నూన్య నకు విక్రియావత్త్వ ముపపన్న మో యట్లే బూర్వాపరదేహపరిగ్రహపరిత్యాగమువలన నాపాధిక మగు విక్రియా వత్త్వ మాత్మకు సంభవించుచునే యున్నది. కాన యాత్మ యవిక్రియ మెట్లుగును?” అను నాశంకను దొలగించుట కిశోకమును బెప్పుచున్నాడు. పురుషు డెట్లు జీర్ణవస్త్రముల వదలి నామరూపలక్షణములచే మరొకవిధములగు కొత్తవస్త్రములను స్వయముగ నవిక్రియు డయియే గ్రహించునో అట్లే దేహమునం దహమర్థముగా చెలియబడు నాత్మ స్వయముగా నవిక్రియు డయియే కాలకర్మవశమున త్యాజ్యములగు శరీరముల విడిచి నామరూపజాతిగుణ విశేషణములచే బూర్వశరీరములకంటె విలక్షణములగు శరీరముల నొందుచున్నాడు (అని ‘యోగీతావదములకు క్రమరీతి సర్థము చెలియఁదగును). అనగా నెట్లు అగమనిర్గమనములు, నామరూపవైచిత్ర్యము, కైధిల్యము శరీరము నకేగాని, బురుషున కేవిధ మైవవియు సంభవించవో అట్లే నాగమాపాయములు, నవాంతరవి కారములు శరీరమునకే గాని, నిరవయవ మగు నాత్మకు సంభవింపవు. అందుచే నాత్మ దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్న మనియు, నవి క్రియ మనియు, విత్వ మనియు నూనింపబడినది.

నీలకంఠీయము:—“బ్రాహ్మణో యజేత, జాతపుత్రః కృష్ణకేశోఽగ్ని నాదధిత” (బ్రాహ్మణుడు యాగమును జేయవలె, పుత్రవంతుడును, కృష్ణకేశములుకలవాఁడు య గ్నాధానము జేయవలె) అను శుక్రులచే వయోవర్ణాదివిశేషములుకల యాత్మనే యధికృతునిగా జేసికొని కర్మలు విధింపబడుచున్నవి. అందుచే ‘నీలాత్మలం’ అనునప్పుడు విశేషణ మగు నీలపదార్థముకంటె నుత్పలమును నెట్లు వేరుచేయుటకు శక్యము కాదో యట్లే వయో వర్ణాదివిశేష మగు దేహముకంటె నాత్మ వేరని నిశ్చయించుటకు శక్యముకాదు. కాన దేహనాశముచే నాత్మ నశించునదియే యగునుగాన నిత్యత్వాదిక మాత్మ కెట్లు సంభవించు నను నాశంకను దొలగించుటకు “వాసాంసి జీర్ణాని” అను శ్లోకమును బెప్పుచున్నాడు. “దండీప్రేషా నన్వాహ” (దండి ప్రేషణననుసరించి బల్కెను) అను ఫలమున దండము విశేషణ మైనను ప్రేషానువక్తృస్వరూపాంతర్గతము కానేరదు. ఈవిధముగనే బ్రాహ్మణత్వ జాతిపుత్రత్వాదులు విశేషణము లైనను స్వర్గక మస్వరూపాంతర్గతములు కానేరవు. కాన వస్త్రదేవదత్తులవలె జడాబడములగు దేహాత్మలు రెండును యత్యంతవిలక్షణముగాన వస్త్రము నశించిన దేవదత్తుడు నశించినట్లుం దేహము నశించినపు యాత్మ నశించదు. కనుక “దేహము నశించిన యాత్మ నశించు” నని తలచుటచే నీవత్సంతము మూఁడుడ వధి స్పృష్ట మగుచున్న దని భావము.

॥౨౩॥

శాంకరభావ్యము:—

వస్తున ఆర్ద్రీభావకరణే నావయవవిశ్లేషాపాదనే సామర్థ్యం తన్న నిరవయవ ఆత్మని సంభవతి |
తథా స్నేహావద్యవ్యం స్నేహశోషణేన నాశయతి వాయు రేనం స్యాత్మానం న శోషయతి
మూరుతోఽపి ||

||౨౩||

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

పృథివ్యప్రేక్షోవాయుస్వరూప మగు భూతచతుష్టయమువలన నాత్మ వికారమును బొందు
చుండ నాత్మ కవిక్రియత్వ మెటుల సిద్ధించు నని శంకింపఁజనదు.

పార్థివములగు ఖడ్గాదులు నిరవయవమగు నాకాశము నెటుల ఛేదించు సమర్థములు గానే
రవో అదేతీరున నిరవయవమగు నాత్మను ఛేదించనేరవు. అటులనే యగ్నియు ప్రకృతమగు
నాత్మను భస్మము చేయజాలదు. ఉదకములు అవయవములుగల వస్తువులను ఆర్ద్రీభావమును
బొందించి యవయవవిశ్లేషమును బొందించును. ఆత్మ నిరవయవ మగుటంజేసి యుదకము
లాత్మను ఆర్ద్రీభావముచే నవయవవిశ్లేషమును బొందింపనేరవు. వాయువు స్నేహమును గుణము
గల ద్రవ్యమును, స్నేహమును ఎండింపఁజేసి నశింపఁజేయును. స్నేహహీనమగు నాత్మను ఎండింప
లేదు. (పృథివ్యాదీ భూతచతుష్టయము తన శక్తిచే సావయవవస్తువునే విక్రియావంత మొనర్చును.
ఆత్మ నిరవయవ మగుటంజేసి పృథివ్యాదిభూతచతుష్టయ మాత్మను విక్రియావంతముఁ జేయ
నేరదని తాత్పర్యము.)

||౨౩||

—♦ ౨వ అధ్యాయము—౨౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—“గృహము తగులపడినపు డాగృహమునం దుండు బురుషులు దగ్ధ
మగునటుల దేహము నశించుచుండ తదంతర్వర్తియగు నాత్మ యెందులకు నశించు” దను శంకను దొలగించుటకు
“నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి” అని చెప్ప మొదలిడెను. అకాశమునకు నాశకత్వప్రసిద్ధి లేమింజేసి యిచట నాకాశ
మును జెప్పలేదు.

శంక రానందీయము:—“ఘటమునందుండు జలము నశించినచో దానియందుండు ప్రతిబింబము నశిం
చును. అట్లే దేహము నశించినచో దేహమునం దుపలభ్యమాన (ప్రకృత్య) మగు నాత్మ నశించుచుండ నాత్మ
కవిక్రియత్వ మెటులసంభవించు” నను నాశంకను “నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

“శస్త్రంలే పదార్థా ఏభి రితి శస్త్రాణి” పదార్థములను ఛేదించునట్టి పృథివీవికారములగు ఖడ్గదాదు లీనిరవ
యవ మగు నాత్మను ఛేదించనేరవు. ఉదకము లార్ద్రత్వమును బొందించి సావయవవస్తువును శిథిలముగనెలుల జేయు
నట్లు నిరవయవమగు నాత్మను శిథిలమగునట్లు జేయజాలవు. అగ్నియు దేహమును దగులబెట్టునట్లు దహనక్రియ
కవిషయ మగుటంజేసి యాత్మను దగులబెట్టనేరదు. వాయువు స్నేహవద్యత్వమును శరీరమందుండు స్నేహ మను గుణ
మును యెండింపఁజేసి శరీరము నెట్లెండింపఁజేయునో అట్లు శోషణక్రియ కగోచర మగు నాత్మను శుష్కింప
జేయుటకు సమర్థమైనది కాదు. జలము ఘటమును దడిపినను, ఖడ్గాదులు ఛేదించదగినపదార్థములను ఛేదించినను,
వాయువు శుష్కింపజేసినను, వహ్ని తగులబెట్టినను తదంతర్గతము నిరవయవము నగు నాకాశము నెట్లు తడుపలేవో,
ఛేదించనేరవో, తగులబెట్టనేరవో అట్లే దేహస్థ మగు నాత్మను దడుపలేవు; ఛేదించనేరవు; శుష్కింపజేయజాలవు;
తగులబెట్టజాల వని యభిప్రాయము. కాన నాత్మ యవిక్రియ మని సిద్ధించుచున్నది.

ఈకొత్తుటవలన “జరాలోగాదులు, భౌతికదైవికోపద్రవములు శరీరసంబంధులే కాని అహమర్థ మగు నాత్మవి
కావు. దేహమును విషయముగ జేసుకొని బయలుపడెడు నసర్గములకు దేహాదిభిన్న మగుటచే నాత్మ గోచరముకాదని
గుఱువబడెను. కాన నిట్టి లోగాదులు బ్రాప్తించినను బ్రహ్మతత్వము ఫీరప్రజ్ఞలై యుండదని” దని స్థాపించబడెను.

అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ ।

నిత్య సర్వగత స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః ॥

॥౨౪॥

పదవిభాగము—అచ్ఛేద్యః-అయం-అదాహ్యః-అయం-అక్లేద్యః-అశోష్యః-ఏవ-చ-నిత్యః-సర్వగతః-

స్థాణుః-అచలో-అయం-సనాతనః ॥

॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థము:—అయం=ఈయాత్మ; అచ్ఛేద్యః=ఛేదింపఁదగినది కాదు; అయం=ఈయాత్మ; అదాహ్యః=దహింపఁదగినది కాదు; అయం=ఈయాత్మ; అక్లేద్యః=తడుపఁదగినది కాదు; అయం=ఈయాత్మ; అశోష్య ఏవ=ఎండింపఁదగినదియు కాదు; అయం=ఈయాత్మ; నిత్యః=నిత్యము (నాశములేనిది); సర్వగతః=సర్వవ్యాపకము (అంతట నిండియున్నది); స్థాణుః=స్థాణువువలె స్థిరము; అయం=ఈయాత్మ; అచలో=చలనములేనిది; సనాతనః=చింతనము. ॥౨౪॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

(1) యత ఏవ తస్మాత్—అచ్ఛేద్యోఽయ మితి । యస్మా దన్యోన్యనాశహేతుని భూతా న్యేన మాత్మానం నాశయితుం నోత్సహంతే తస్మాన్నిత్యో నిత్యత్వా త్సర్వగత సర్వ

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

1 పృథివ్యాదిభూతచతుష్టయము సావయవవస్తువునందే పవనర్తించి ఛేదనాదికార్యముల నొనరించును (పరస్పరనాశక మగును). అత్మ సావయవవస్తువు గానందున పృథివ్యాదిభూత చతుష్టయ మాత్మను విక్రియకలదానినిగఁ జేయనేరదు. కాన నాత్మ యచ్ఛేద్యము, అదా

—: ౨వ అధ్యాయము ౨౪ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము—కస్త్రాదు లాత్మను నశింపజేయుటయం దసమర్థములు. కనుకనే-యాత్మ కస్త్రాదులవలన గలిగెడి నాశమున కనర్హమైన దనుటయందు హేతువును “అచ్ఛేద్యః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

“అత్మ ఛేదనానర్హముకనుకనే దానిని కస్త్రములుఛేదింపజాలవు. అట్లే యాత్మ దాహనర్హము. కాన నగ్ని యాత్మను దహింపజాలదు. అత్మ క్లేదనమున (తడుపుట) కనర్హము. కనుకనే యుదకము లీయాత్మను క్లేదింపఁ జేయఁ (తడుప) జాలవు. అత్మ శోషణమున (ఎండింపఁజేయుట) కనర్హము. కాన నట్టి యాత్మను వాయువు శోషింపఁ (ఎండింపఁ) జాలదు” అని యీవిధముగ నీశ్లోకమునందున్న యచ్ఛేద్యత్వాదివిశేషణములను హేతువులుగ జెనుకటిశ్లోకముతో యోజింపఁదగును. యీశ్లోకమునందున్న ఏవకారము ప్రత్యేకము “అచ్ఛేద్యః” అనునది మొదలగువానితో సంబంధించి యచ్ఛేద్యత్వా ద్యవధారణము (నిశ్చయము) ను గలంగఁజేయును. ఇట్లు “అశోష్య ఏవ చ” అను స్థలమునందుండు చకారము సముచ్చయమును, లేక హేతువును గాని తెలుపును.

అత్మ ఛేదనాదుల కనర్హ మనుటయందు హేతువుగ నుత్తరార్థమునఁ జెప్పబడుచున్నది. ‘నిత్యః’ పూర్వాపర బోధిరహితము. కాన సుత్యాద్యము కాదు. మఱియు “యావద్వికారస్తు విభాగో షోకవత్” అను న్యాయము ననుసరించి సర్వగతముకాని ప్రతిపదార్థముమాడ ననిత్యమే యగుచున్నది. అజ్ఞైకమతమునందు పరమాణువు అంగీకరింపఁబడిన “పరాభ్యుపగతపరమాణువులు సర్వగతములు కాకపోయిననని నిత్యము అనున దెట్లు సమంజస మగును?” అను నాశంక కవకాశము లేదు. ఈయాత్మ “సర్వగతః” విభువు. కనుకనే నిత్యము. ఇట్లునుటచే నాత్మ కస్త్రాద్యుత్పత్తియే చెప్పబడినది. ఈయాత్మ వికారియైనచో సర్వగతము కాకుండెడిది. అట్లుకాక ‘స్థాణుః’ అనికా

శాంకరభాష్యము:—

గతత్యాత్ స్థాణుః స్థాణు రివ స్థిర ఇత్యేతత్ । స్థిరత్వా దచలోఽయమాత్మాఽత స్సనాతన శ్చిరంతనో న కారణా కుతశ్చిన్నిష్పన్నోఽభినవ ఇత్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

హ్యయః, అక్షేద్యము (తడుపడగినదికాదు), అశోష్యము (ఎండింపదగినదికాదు). అనగా నాత్మ యవిక్రియము; కావున నిత్యము; నిత్యశ్చిమగుటచే సర్వగతము; సర్వగత మగుటవలననే స్థిరము; స్థిర మగుటచేతచే చలనములేనిది; కాన చిరంతనము (ఏకారణమువలననూ జరించునదికాదు).

యగుటజేసి సర్వగతమే యగును. ఇట్లునుటచే నాత్మకు వికార్యత్వము తొలగింపబడెను. ఈయాత్మ క్రియ కాశ్రియ మైనచో క్రియాశ్రియములగు ఘటాదులవలె వికారి యయ్యెడిది. అట్లుకాక ‘అచలః’ క్రియావత్తు కానందున వికారియు కాదు. ఇట్లునుటచే నాత్మకు సంస్కార్యత్వము తొలగింపబడెను (పూర్వావస్థను విడిచి మఱియొక యవస్థను పొందుట విక్రియ యనియు, అవస్థ కైక్య మున్నను చలనముమాత్రము క్రియ యనియు తెలిసికొన నగును). పైపాత్రులచే నాత్మ “సనాతనః” సర్వకాలములయం దేకరూపము. అనగా నేక్రియకును కర్మభూతము కాదని యర్థము.

ఉత్పత్తి, పాప్తి, వికృతి, సంస్కారము అనెడి యీ నాలుగింటిలో నేవో యొకానొకదాని క్రియాఫల సంబంధ మున్నపుడే యావస్తువునకు కర్మత్వము సంభవించును. అనిత్యములగు ఘటాదులే యుత్పాద్యవస్తువులు కాని నిత్య మగుటచే నాత్మ యుత్పాద్యము కాదు. మఱియు నట్లే పరిచ్ఛిన్నములగు ఘటాదులు పాప్తిప్రయము అగును కాని సర్వగత మగు నాత్మ పాప్తిప్రయము కానేరదు. విక్రియావత్తుగు ఘృతాదికము వికారి యగును కాని స్థాణుస్వరూప మగుటచే నాత్మ వికారియుఁ గానేరదు. సక్రియములగు దర్పణాదులు సంస్కార్యము అగునుగాని నిష్క్రియ మగుటచే నాత్మ సంస్కార్యముగూడఁ గానేరదు. “అకాశవ త్సర్వగత శ్చ నిత్యః” “వృక్ష ఇవ స్తభో దివి తిష్ఠ త్యేకః” “నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం” అను శ్రుతులగుడ పైవిషయములనే దృఢపరచుచున్నది. “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ పృథివ్యా అంతరో యోఽపు తిష్ఠ న్నదోఽభ్యంతరో య స్తేజసి తిష్ఠ స్తేజసోఽంతరో యో వాయౌ తిష్ఠ వాయౌ రంతరో” అను శ్రుతిగుడ సర్వగత మగు నాత్మ సర్వాంతర్యామియై సర్వావిషయ మగు నని చెలుపుచున్నది. అనగా నెవఁడు శస్త్రాదులం దంతర్యామియై యుండఁడో వానిని శస్త్రాదులు ఛేదించును. ఏది శస్త్రాదులకు సత్తాస్ఫూరితమై తత్ప్రేరకమై శస్త్రాదులయం దంతర్యామియై యుండునో యట్టి యాత్మను శస్త్రాదులు స్వవ్యాపారమునఁ జెట్లు విషయమునుగాఁ జేసికొను నని యభిప్రాయము. ఈవిషయమున “యేన మూర్య స్తపతి తేజనీధ్యః” అను నీమొదలగు శ్రుతు లనుసంధేయములు.

శంకరానందీయము—“వాసాంసి జేర్ణాని” అనుశ్లోకముచే నాత్మ జేహవ్యతిరిక్తమని చెప్పఁబడుటచే ఛేదనాదులు జేహమునకే యనుభవనిదై కన్పట్టుచున్నదిగాని నిరవయవమగు నాత్మకు సంభవింపనేరవు. కాన భూతచక్రుష్టయ కార్యములగు ఛేదన, క్షేదన, దహన, శోషణము లాత్మవిషయమై పరిసరించవని యీశ్లోకమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాడు.

“సనాతనః” అనిరహితము. అనగా “న తస్య కశ్చి జ్ఞనితా న చాధిపః” అను శ్రుత్వముసార మీయాత్మ నిరవయవ మగుటచే, నేదోయొక కారణమువలన పుట్టునదికాదు. కనుక సనాతనము (జన్మాదిషడ్భావవికారభూతము). కనుకనే “నిత్యః” నిత్యము. అట్లుగుటచే “సర్వగతః” పరిపూర్ణము. నిత్యము, పరిపూర్ణము నగు నాకాశమునంజెట్లు

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కారణమువలన జనించునది యభినవ మనఃబడును. ఆత్మ యట్టిది కానందున నభినవము కాదు; చిరంతన మనఃబడును.

నిత్యములగు పరమాణువులకు సర్వగతత్వము సంభవింపనందున నిత్యత్వహేతు వాత్మయందు సర్వగతత్వమును సాధింపనేరదని శంకింపజనదు. పరమాణువులే యప్రామాణికము లగుచుండ క్రియాశక్తి కన్నట్లుటలేదో యట్లే యాత్మకూడ నిష్క్రియ మగును. (క్రియాశక్తి లేదనుట) కనుకనే “స్థాణుః” స్థిరస్వభావముకలది. కనుకనే “అచలః” చలనరహితము. ఆత్మ విద్వదనుభవగోచర మగునని నూచించుట కిటు “అయం” అని యాత్మ నపరోక్షరూపముగ నిర్దేశించెను. ఈ యాత్మ సనాతనము, నిత్యము, స్థిరము, అచలము నగుటచే ఛేదనాదుత కవిషయమని యర్థము. సనాతనత్వవిశేషణముచే నాత్మ నిర్వికార మనియు, నిత్యత్వవిశేషణముచే బ్రమాణాంతరాబాధ్య మనియు, స్థిరత్వాచలత్వవిశేషణములచే గ్రియ క నాశ్రియ (అవిషయ) మనియు, సనాతనత్వపూర్ణత్వవిశేషణములచే నద్వితీయ మనియు, నిత్యశుద్ధ మనియు, అసంక్షయకరసస్వరూప మనియు నూచితమయ్యెను.

భాష్యోత్పన్న దీపిక—“అచ్ఛేద్యః” అనుశ్లోకముచే ఫలితమును చెప్పుచుండెను. ఈశ్లోకమునందుగల ఏవ కారము “అచ్ఛేద్యఏవ, అదాహ్యఏవ, అన్వేద్యఏవ, అశోష్యఏవ” అని యంతటను సఙ్కల్పించును. ఏ కారణమువలన నన్యోన్యనాశహేతువులగు పృథివ్యపైజోవాయువు లీయాత్మను నశింపజేయుటకు సమర్థములుకావో యా కారణమువలన నాత్మ నిత్యము. పరమాణువులు నిత్యమనుటయందుఁ బ్రమాణము లేమింజేసి వానియం దతిప్రసక్తి సంభవింపదు. ఆత్మ నిత్యముకనుకనే సర్వగతము; సర్వగతముకనుకనే యాకాశమువలె, స్థాణువువలె స్థిరము; స్థిరము గనుకనే అచలము; అచలముకనుకనే సనాతనము, చిరంతనము. ‘ఏ కారణమువలన జన్మించునది కా’దను భాష్యమువలన ది. ఉపలక్షణ మనగ (వక్తృవ్యమగు నర్థమున నేకదేశమును చెప్పుట) అనగా జెప్పఁదగిన విషయ మున్నదనుట. అది యేదనిన ? యచ్ఛేద్యముగ హేతుహేతుమధ్యాకము. అది యెట్లనిన ? ఆత్మ నిత్యముకాన నుత్పాద్యముకాదు; సర్వగతముకాన ప్రాప్త్యప్రమముకాదు; స్థాణువువలె స్థిరముకాన వికార్యముకాదు; అచలముకాన సంస్కార్యము కాదని కూడ యోజనచేయదగును. ఇట్టి యర్థము “న కుతశ్చి త్కారణాన్నిచ్చన్నః” ఏ కారణమువలనను నాత్మ జనించునది కాదను భాష్యమువలనఁ బ్రాప్తించును. కాన నిట్టియర్థము చెప్పుటయం దేవిశోధమును లేదు.

ఈశ్లోకమునకు మధునూదనసరస్వతి “అకాశత త్సర్వగతశ్చ నిత్యః” “వృక్ష ఇవ స్త్రబ్ధో దివి తిష్ఠ త్యేకః” “నిష్కలం నిష్క్రియం కాంతం” “యః పృథివ్యాం తిష్ఠ స్పృథివ్యా అంతరో యోఽపు తిష్ఠ స్పృథ్యోఽంతరో య స్తేజసి తిష్ఠంస్తేజసోఽంతరో యో వాయో తిష్ఠ స్వాయో రంతరః” అను నీమొదలగు శ్రుతుల నుదహరించి సర్వగత మగు నాత్మ సర్వాంతర్యామి యగుటచే శస్త్రాదుల కవిషయ మని చెప్పియుండెను. మఱియు నెవఁడు శస్త్రాదులయం దుండఁడో వానిని శస్త్రాదులు ఛేదించును. శస్త్రాదులకు సత్కానూర్తి ప్రదక్షమై కత్తేర్పరకమై తదంతర్యామి యగు నీయాత్మను శస్త్రాదు లెటుల ఛేదించును ? (ఛేదంపనేరవు) అనియు తాత్పర్యము వ్రాసియుండెను.

ఈవిషయమున కొంచెము విచారింపఁదగియున్నది. ఏమనిన ? “గతానూ నగతానూంశ్చ” అని యుపకృమము; “దేహినోఽస్మి న్యథా దేహే” “అంతవంత ఇమే దేహః” “వాసాంసి జీర్ణాని” అని మధ్యభాగము నందు నిర్దేశము (అభ్యాసము); “దేహీ నిత్య మకథోఽయం” అని యుపసంహారము. ఇట్టి యుపకృమోపసంహారభ్యాసలింగములచే త్వంపద నిరూపణము స్పష్టముగ ప్రతీయమాన మగుటచేతను, ప్రథమవల్క్యము త్వంపదవిశోధనపర మని సర్వమును, మధునూదనసరస్వతులును నొప్పుకొనుటవలన త్వంపదవిశోధనప్రకరణమునందు

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“నిత్యత్వము సర్వగతత్వమునకు పరమాణ్వంతర్యామముచే వ్యభిచారిగాన సర్వగతత్వసాధకము కానేర”దని యాక్షేపించుట యసంగత మగుటచే నాత్మయందు సర్వగతత్వమును నిత్యత్వము సాధించును.

తత్పదవాచ్య మగు నంతర్యామిప్రతిపాదక మగు శ్రుతుల నుదహరించుట యయుక్తము. అంతర్యామి యగు శుద్ధ చైతన్యమునకు జీవులకు నభేదముగాన త్వంపదశోధనప్రకరణమునం దట్టి తత్పదవాచ్యాంతర్యామిప్రతిపాదకశ్రు త్యుదారహరణము యుక్తమే యని శంకింపఁజనదు. నియమ్యనియామకోపాధివినిర్ముక్త మగు శుద్ధచైతన్యముల యభేదము వాస్తవికము. ఉపాధిప్రయుక్తమైనది భేదమే యగును. ఈవిషయమునే “అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకరణోపాధినిమిత్తోఽయం శరీరాంతర్యామిణో శ్చేదవ్యుపదేశో న పారమార్థికః” (జీవాంతర్యామిల కగు భేద మవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకరణరూప మగు నుపాధినిమిత్త మైనది కాని వాస్తవికము కాదు) అను భాష్యము స్పష్టపరచుచున్నది. కాన శేషుద్ధముతో శుద్ధమున కభేదము కలదో యట్టి శుద్ధమునకు నియామకత్వము లేమింజేసి త్వంపదశోధనప్రస్తావ మగు ప్రథమషట్కమునం దంతర్యామిశ్రుత్యుదారహరణ మయుక్తము.

మఱియు “అన్తర్యా మ్యధిదైవాదిషు తద్ధర్మకృత్యపదేశాత్” (అ 1 పా 2 నూ 18) “న చ స్మార్త మత ధర్మాభిలాషాత్” (అ 1 పా 2 నూ 19) “శరీర శ్చోభయేఽపి హి భేదేనైవ మధీయతే” (అ 1 పా 2 నూ 20) అను బాదరాయణప్రణీత బ్రహ్మసూత్రములు గూడ నాపాధికప్రయుక్త భేదమునే డెల్పుచున్నవి. అది యెట్లున ? “అన్తర్యా మ్యధిదైవాదిషు తద్ధర్మకృత్యపదేశాత్” అను సూత్రము బ్రహ్మసూత్రములలో ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయ పాదమునందలి పంచొమ్మిదవ సూత్రము, ఇది అంతర్యా మ్యధికరణ ప్రథమసూత్రము. ఈరెండవ పాదమునందలి యాయుధికరణ మైదవ యధికరణము. దీనికి “య ఇమం చ లోకం పరం చ లోకం సర్వాణి చ భూతాన్యస్త్రో యమయతి” (ఎవఁ డన్తర్యామియై యీలోకమును, పరలోకమును సర్వభూతములను నియమించుచుండెనో) అను నదియు, “యః పృథివ్యాంతిష్ఠ స్పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ నజేద యస్య, పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరో యమయతి” (ఎవఁడు పృథివియం దున్నవాడై పృథివికి నంతర్యామియో, ఎవనిని పృథివి తెలిసికొనలేదో, ఎవనికి పృథివి శరీరమో, ఎవఁ డన్తర్యామియై పృథివిని నియమించుచుండెనో) అనునదియు విషయవాక్యము ఈ శ్రుతులయందు ఆధిదైవతమును, ఆధిలోకమును, ఆధిజేదమును, ఆధియజ్ఞమును, ఆధిభూతమును, ఆధ్యాత్మము నొకానొక డన్తరవస్థితుడై, అన్తర్యామియై నియమనము చేయువాడని స్పష్టమగుచున్నది. అట్టి యధిదైవాద్యధి మాని యొకానొక దేవత యగునా? లేక యణిమాద్యైశ్వర్యములుగల యొకానొక యోగి యగునా? లేక ఘర మాత్మ యగునా యని సందేహము పొందింప,

పూర్వపక్షము:— ఒకానొక దేవతే యగును. లేక యణిమాద్యైశ్వర్యములుగల యోగియైనా యగును, లేక మఱియొక దేవదైవ నగును. కాని పరమాత్మసూత్రము కాదను పూర్వపక్షమునై—

నీర్ధాంతము:—“అంతర్యా మ్యధిదైవాదిషు తద్ధర్మకృత్యపదేశాత్” అను నీసూత్రము చెప్పబడెను. ఎవఁ డధి దైవాదులయం దంతర్యామియై చెప్పబడెనో వాఁడు పరమేశ్వరుడే. ఎందుకల ననిన ? “తద్ధర్మకృత్యపదేశాత్” పరమేశ్వరధర్మము లీశ్రుతియందు కృతపద్ధము లగుటవలన. అని హేతుఁ డు చెప్పబడెను. ఇటు చెప్పబడు నంత ర్యామి సాంఖ్యస్మృతినిర్ధ మగు ప్రధాన మెందులకు కాదను నాశంకను తొలగించుటకు “న చ స్మార్త మతధర్మాభి లాషాత్” అను సూత్రము బయలుదేరెను. అనగా ప్రధానధర్మములుకాని దృష్ట్యాద్విధి ధర్మము లించటఁ జెప్పఁ బడుటచే సాంఖ్యస్మృతిపరికల్పిత మగు ప్రధాన మంతర్యామిశబ్దముచే బోధింపబడ దని యాసూత్రమున కర్థము.

కాంక్షరభాష్యము:—

(2) నై తేషాం శ్లోకానాం పానరుక్త్యం చోదనీయం । యత ఏకేనైవ శ్లోకే నాత్మనో నిత్యత్వ మవిక్రియత్వం చోక్తం “న జాయతే” (గీ. 2-౧0, ఇత్యాదినా । తత్ర యదేవాత్మ విషయం కించి దుచ్యతే త దేతస్మా చ్చోక్తార్థా న్నాతిరిచ్యతే । కించి చ్చబ్ధతః పునరుక్తం కించి దర్థత ఇతి । దురోభధత్వా చాత్మవస్తునః పునః పునః ప్రసంగ మాపాద్య శబ్దాస్తరేణ త దేవ వస్తు నిరూపయతి భగవా న్వాసుదేవః— కథంనునామ సంసారిణా మన్యత్వం తత్త్వం బుద్ధిగోచరతా మాపన్నం స త్సంసారినివృత్తయే న్వా దితి ।

||౨౪||

కాంక్షరభాష్యశ్చోద్ధిని:—

(2) “న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్” అను శ్లోకముచే నాత్మ కవిక్రియత్వమును, నిత్యత్వమును జెప్పి తిరుగ “వేదావినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే నాయవినాశ్యత్వనిత్యత్వము లనే చెప్పటవలన పానరుక్త్యదోషము ప్రాప్తించుచున్నది.

ఇట “న జాయతే మ్రియతే వా” అను శ్లోకముచే నాత్మకు జన్మచురణాదులు లేవని చెప్పబడెను. “వేదావినాశినం” అను శ్లోకమునందు మద్భావనికారాంతర్గత మగు నప యము లేదని చెప్పబడెను. కానఁ బానరుక్త్యదోష మెటుల బ్రాప్తించునని శంకింపఁబడదు.

“న జాయతే మ్రియతే వా” అను శ్లోకమున “నిత్యః” అను పదము ప్రయోగింపఁ బడెను. “వేదావినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకమునందు “నిత్యం” అను పదము ప్రయోగింపఁ బడెను. కాన నొకపదమును రెండుస్థలములందు నొకప్రకరణమునందే బ్రయోగించుటచే శబ్దమువలనను, ఆచక్షనే “శాశ్వతః” అను పద మపత్యరాహిత్యమును బోధింపగా “వేదా వినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకమునందు “అవ్యయం” అను పద మపత్యరాహిత్యమునే తిరిగి బోధించు నర్థమువలనను పానరుక్త్యదోషము ప్రాప్తించు నని శంకింపవలదు.

ఆత్మపదార్థము నెన్నిసార్లు బోధించినను తెలిసికొనుట యశక్యము. అందువలన శీకృష్ణ పరమాత్మ— “సంసారులగు జీవుల కీయైత్తత్త్వము సనేకపర్యాయము లనేకవిధములుగ నుప దేశింపఁజూచు సుఖదుఃఖమోహాత్మకమగు సంసారిమయైక్క నివృత్తికొరకాత్మస్వరూపము వారి కెట్లు బుద్ధిగోచరంబగు” నని యూహించి మాటిమాటికి బ్రసక్తినిగల్పించి చెప్పినయాత్మనే మఱల బోధించుచుండెను. కాన దురోభధమగు వస్తుతత్త్వము నెన్నిసార్లు జెప్పినను పునరుక్తము దోషావహము గానేరదు.

||౨౪||

సాంఖ్యసృష్టికల్పితమగు ప్రధానము కాకున్నను శరీరసంబంధముగల జీవుఁడగునను నాశంకను తొలగించు టకు “కారీరశ్చోధయేఽపి హి భేదేనైవవిధీయతే” అనుమాత్రము చెప్పబడెను. పూర్వమాత్రమునండి ‘స’ అనున దీమాత్రమునం దనువృత్తము. కారీరః (జీవుఁ) డంతర్యామి కాదు. ఎందువలననిన ? కాణ్వలు, మాధ్వుఁడను రీకారీ రుని అంతర్యామికన్న భిన్నునిగును, పృథివ్యాదులవలె వధిమీనముగను, నియన్మునిగను చెప్పుచుండిరి. అది యెట్లునిన ?

“యో విజ్ఞానే తిష్ఠత్” ఎవడు విజ్ఞానాత్మయం దున్నవాడో అని కావ్యము, “అత్మని తిష్ఠత్” అత్మయం దున్నవాడో అని మాధ్యందినులు శరీరముకంటె భిన్నునిగ సంతర్వామినిఁ జెప్పుచుండిరి. కాన శారీరునికంటె సంతర్వామిజేఅని యీ మీమాంసవలన జేలినది. అట్టి శారీరప్రతిపాదక త్వంపదభోధనపరమగు ప్రధమపట్కమునం దంతర్వామిని బోధించు శుక్రతుల నుదహరించుట మధునూదనసరస్వతికి యుక్తము కాదని యాశయము.

నుతీయు ఎవడు ఖడ్గాదులయం దుండడో వానిని ఖడ్గాదులు ఛేదించుటకు సమర్థములగును. అట్లు కాక నీయాత్మ ఖడ్గాదులయం దంతర్వామి యగుటఁజేసి ఖడ్గాదు లాత్మను ఛేదించఁజాలవని నుడివిన మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయము కూడ సమంజసము కాదు. ఖడ్గాదులయందుఁడు లోహశకలమును ఖడ్గాదులు ఛేదించుటలేదా? ఛేదించుచునేయున్నవి. కాన నిట్టితీరనవ్రాయు మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయ ముపేక్షణీయము. కాన భాష్యకారోక్తమగు నిరవయతత్వమే ఛేదనాదు లాత్మకు సంభవింపకపోవుటయందు హేతువని గుజ్ఞులు తెలిసికొందురుగాక.

“నజాయతే” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన యాత్మజ్ఞానము దృష్టఫలకము, దురోష్ఠిధము నగుటఁజేసి కరుణానిధియు, భగవంతుడు నగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ దృష్టఫలకమగు వీరహృదయవాచకమైన పునః పునః ప్రసంగమున శబ్దాంతరముచే నా యాత్మజ్ఞానమే సంసారనిమగ్నులు, ముముక్షువులు నగువారల బుద్ధిగోచరమగు స్పష్టతత్వమై సంసారనివర్తక మగునని చెప్పుచుండెను. కాన పునరుక్తివోష మిందులేదు. ఇట్లు చెప్పుటయందు వ్యాసభగవానులు గూడ “అవృత్తి రసకృ దుపదేశాత్” అను సూత్రము నుడిజెను. ఇచట “అత్మ వాఽతే దృష్ట్య శ్చోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యానీతవ్యః । తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః సోన్మేష్టవ్యః స విజ్ఞానీతవ్యః” అనునది విషయవాక్యము.

ఈ విషయవాక్యమున నొకసారి వేదాంతశ్రవణమొనరించిన చాలునా? లేక పలుమారులు వేదాంతశ్రవణ మొనరింపవలయునా? యని సంశయము.

దర్శపూర్ణమాసముల కంగమగు ప్రయాణము అను నంగయాగము లొకసారి మొనరించిన కలి కాపూర్వద్వారమున దర్శపూర్ణమాసయాగములవలన మహాపూర్వము పుట్టి స్వగ్గాదులు సంభవించినట్లు శ్రవణ మొకసారిజేసిన దానివలన నాత్మజ్ఞానము సంపాద్యమై మోక్షము సంభవించును. ఇట్టి సకృచ్ఛరణమువలననే కాస్త్రము సాగకమగుచుండ నవిహితమగు శ్రవణావృత్తిని జేయుచో నకాస్తాగ్రధమే యగును. “శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యానీతవ్యః” అని యసకృదుపదేశములవలన శ్రవణమునం దావృత్తి (పలుమార్లు వేదాంతశ్రవణ మొనరించుట) కాస్తాగ్రధమే యగునని శంకింపఁజనదు. అట్లున్నను శబ్దము నతిక్రమింపకయే యావృత్తి చేయదగును. అనగా వేదాంతశ్రవణ మొనర్పవలయుననుట. ఇంతమాత్రముచే శ్రవణ మనేకపర్యాయము లొనర్పవలయునని సిద్ధింపదు. సకృచ్ఛరణముచేతనే యట్టి కాస్త్రము చరితార్థ మగునని పూర్వపక్షము.

ఇట్టివిధమున పూర్వపక్షము పొప్పింప “అవృత్తిరసకృ దుపదేశాత్” అని వ్యాసభగవానులు చెప్పెను. అనగా శ్రవణమునం దావృత్తి చేయనగును. (అనేకపర్యాయములు వేదాంతశ్రవణ మొనరింపవలయును) ఎందువలనని? “అసకృ దుపదేశాత్” ఒక కార్యము నుద్దేశించి “శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యానీతవ్యః” అని అనేక కారణములను స్మరంత్రముగ నుపదేశించుటవలన అని హేతువు జెప్పబడెను. శబ్దము నతిక్రమించకుండగ నొక పర్యాయమే శ్రవణముని చెప్పబడెనెదవా? శ్రవణములు దర్శనము (అపరోక్షానుభూతి) పర్యవసానము గా గలవై దృష్టాగ్రము లగును. ఎట్లు తిండులములు కనుపించువరకు వడ్డను దంచవలెనో అట్లే బ్రహ్మసాక్షాత్కార మగువరకు శ్రవణముల నొనరింపవలయును అని సిద్ధాంతము. కాన నిట్టి సూత్రాదులవలన పునరుక్తి లేదుగాన “నజాయతే” అను శ్లోకముచే జెప్పబడిన యాత్మజ్ఞానమునే యీ శ్లోకముచే జెప్పుచుండినను పునరుక్తి యని యాక్షేపింపవలదు.

స్వాభిప్రాయము:—“గతానా న గతానాంశ్చ” అని యుపక్రమము, “దేహీనోఽస్మి న్యథాదేహీ, అస్తవస్త ఇమే దేహః” అని అభ్యాసము. “దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం” అని యుపసంహరమనియు ఇట్టి యుపక్ర

మోషసంహారాభ్యాసలింగములచే త్వంపద నిరూపణము స్పష్టముగఁ బ్రతీయమానమగుటచేతను, ప్రథమషట్కము త్వంపదశోధనపరమని సర్వములు, మధునూదనసరస్వతులును నొప్పుకొనుటవలనను త్వంపదశోధనప్రకరణమునందు తత్ప్రదవాచ్యమగు నంతర్యామిప్రతిపాదకమగు శ్రుతుల నుదహరించుట యయుక్తము. అని భాష్యోత్కర్ష దీపికా కారులు నుడివియుండిరి. ఈ విషయమున కొంచము విచారితము. ప్రథమషట్కము త్వంపదశోధనపరమని యంగీకరించిన మధునూదనసరస్వతులు తెలియక యంతర్యామిబ్రాహ్మణము నుదహరించెనా ? తెలిసి యుదహరించెనా ? తెలియక యుదహరించె నంద మన్న “ప్రథమషట్కము త్వంపదశోధనపరమని తనచే నంగీకరించబడినందునను” అను భాష్యోత్కర్ష దీపికా కారుని వాగ్ధత యెటుల సమంజసమగును. సమంజసము కావరదు. తెలిసియే త్వంపద శోధనప్రకరణమునం దంతర్యామిబ్రాహ్మణము నుదహరించె ననెదమా ? తెలిసి త్వంపదశోధనప్రకరణమునం దంతర్యామిబ్రాహ్మణ ముదహరించుటకు కారణ మేదియో విచారించవలయును. ప్రథమషట్కము త్వంపదశోధన పరమనుట సర్వములకు సమ్మతమే. శోకమోహములచే వ్యాప్త మై కర్తవ్యము దోషక నిర్విణ్ణుడగు నర్జునుడు త్వంపద వాచ్యుడు. అట్టి త్వంపదవాచ్యమును త్వంపదలక్ష్యార్థస్వరూపముగ బోధించిన నట్టి లక్ష్యార్థము సర్వాంతర్యామి యగు శుద్ధచైతన్య మగుటం బట్టి యట్టి లక్ష్యార్థమునకు ఛేదనదాహదులు సంభవింపవని బోధించిన నర్జునుడేది తెలిసి కొని శోకమోహములను వదలునని యూహించియేకదా యీ యుపక్రమము. కనుకనే శ్రీమద్భాష్యకారులుగూడ “అశోచ్యా నన్యశోచ్యస్త్యం” అను శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచు ‘కుతస్తేఽశోచ్యాః సద్వృత్తత్వా దాత్మ స్వరూపేణ నిత్యత్వా చ్చ’ అని చెప్పియుండిరి. ఈ భాష్యమున కానందగిరులుగూడ భీష్మాదిపదవాచ్యార్థమును గూర్చి దుఃఖించుచుంటివా ? లక్ష్యార్థమునుగూర్చి దుఃఖించుచుంటివా ? అని ప్రశ్నించి వాచ్యార్థమునుగూర్చి దుఃఖించుచుంటి నందువా ? అట్టి వాచ్యార్థమగు భీష్మాదులు శ్రుతిలిఖితదాధ్యయనరూపసద్యాపారముగలవారలు గాన నీ దేహము గతించినను ఇతోధిక దేహమే పొందించునుగాన నట్టి వాచ్యార్థమునుగూర్చి దుఃఖించుట నీకు యుక్తము కాదు. లక్ష్యార్థముగూర్చి దుఃఖించుచుంటి నందువా ? అట్టి లక్ష్యార్థము వస్తుతః అత్మస్వరూప మగుటంజేసి ఛేదనాదులు సంభవింపవుగాన నట్టి లక్ష్యార్థము నుద్దేశించియు దుఃఖించుట యనుచితమే యని వైభాష్యాభిప్రాయమును వర్ణించియుండిరి. అట్లే మధునూదనసరస్వతులును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వరూప మగు నాత్మ సర్వాంతర్యామి యగుటవలన ఖడ్గాదులకుఁగూడ నంతర్యామి యగుటంజేసి ఛేదనార్థము కాదని త్వంపదలక్ష్యార్థమగు శుద్ధచైతన్యమును జెప్పి యా యంతర్యామి బ్రాహ్మణము నుదహరించెను. కాన నట్లునుదహరించుట దోషావహము కావరదు. మఱియు “అంతర్యామ్యధివైవాదిమ తద్ధర్మ కృపదేశాత్” “న చ స్మార్త మతద్ధర్మాభిలాషాత్” “శారీరశ్చోధయేఽపిహి భేదేనైవ మధీయతే” అని యంతర్యామ్యధికరణమునందుగల మూడునూత్రముల నుదహరించి జీవునకు అంతర్యామికి భేదముకలదుగాన త్వంపదశోధనప్రకరణమునం దంతర్యామిశ్రుతి నుదహరించుట యుక్తము గాదని యఖండముగ నాందోళనము సాగించిరి. “య ఇమం లోకం పరం చ లోకం సర్వాణి చ భూతా న్యంతకో యమయతి” “యః పృథివ్యాం, తిష్ఠ స్పృథివ్యా అంతకో” అనునది మొదలుగాగల శ్రుతులయందు చెప్పబడు సర్వాంతర్యామియు, నియామకుఁడు నెవఁడని సంధేహమును దొలగించుట కీయంతర్యామ్యధికరణము చెప్పవలసినచెప్పున సర్వభూతములకు నియామకుఁడని చెప్పుటచే నట్టి సర్వభూతములయందు త్వంపదవాచ్యార్థములగు జీవులుగూడఁ బ్రవిష్టులైనందున నట్టి త్వంపదవాచ్యార్థమగు జీవు లీశ్రుతియందుఁ జెప్పబడుటలేదని బోధించుటకే యా యధికరణము చెప్పబడినది. కాన నచట జీవాంతర్యామిలకు గల యుపాధిప్రయుక్తభేదము ననుసరించియే భేదమును బోధించునిమిత్తము “శారీర శ్చోధయేఽపి హి భేదేనైవ మధీయతే” అని నూత్రకారులు చెప్పుట సమంజసము. ఇచటనో త్వంపదలక్ష్యార్థ సర్వర్యామిస్వరూపమేగాన నిత్యము, నిరవయవము, శుద్ధము నగుటంజేసి ఛేదనాదుల కనర్హమని చెప్పట సమంజసమే యగును. మఱియు త్వంపదశోధన మనగ త్వంపదలక్ష్యార్థమును చెప్పటయే.

యనికదా యర్థము. అట్లుగాక వాచ్యార్థమును చెప్పట యనినచో ఇదేవిధమున ద్వితీయశబ్దముచే తత్పదవాచ్యార్థమును జెప్పటయే తత్పదశోధనమని చెప్పవలసివచ్చును. అట్లైన తృతీయశబ్దముచే పృథమద్వితీయశబ్దశోధితపదార్థముల కైక్యము చెప్పటకదా? అట్టివిధమున శోధితతత్త్వంపదార్థరూపవాచ్యార్థములగు కించిద్వజ్ఞాసర్వజ్ఞాల కభేదము చెప్పట యెటుల పొసగును! పొసగలేదు. కాన పృథమశబ్దముచే త్వంపదలక్ష్యార్థము శోధింపబడెననియు, ద్వితీయశబ్దముచే తత్పదలక్ష్యార్థము శోధింపబడెననియు జెప్పిన వారెంటికి నభేదము తృతీయశబ్దముచే జెప్పబడుట సంభవించును. అందువలన పృథమశబ్దము త్వంపదశోధనపరము. అనగా త్వంపదలక్ష్యార్థప్రదర్శనపరము. అట్టి లక్ష్యార్థము సర్వవ్యాపకము, నిరవయవము, శుద్ధము, సర్వాంతర్యామి యగు శుద్ధచైతన్యమే. అట్టి సర్వాంతర్యామిస్వరూపముగ త్వంపదలక్ష్యార్థమును చెప్పుటయందు అంతర్యామిబాహ్యమైన సుదహరించుట యుక్తమే.

మఱియు “ఎవఁడు శస్త్రాదులయం దుండడో వానిని శస్త్రాదులు ఛేదించుటకు సమర్థము లగును. అట్లుగాక యాయాత్మ శస్త్రాదులయం దంతర్యామి యగుటంజేసి శస్త్రాదు లాత్మను ఛేదంపఁజాల వని నుడివిన మధునూదన సరస్వత్యభిప్రాయము సమంజసము కాదు, శస్త్రాదులయం దుండు లోహశకలమును శస్త్రాదులు ఛేదించుటలేదా? ఛేదించుచునే యున్నవి, కాన నిట్టితీరున వాియు మధునూదనసరస్వత్యభిప్రాయ ముపేక్షణీయము” అని భాష్యోత్కర్ష దీపికాకారులు నుడివి యుండిరి ఇచట కొంచెము విచారింతుము—“శస్త్రాదులయందుండు లోహశకలమును శస్త్రాదులు ఛేదించుటలేదా? ఛేదించుచునే యున్నవి” అను వాక్యమున కర్థ మేమి? మఱియొక శస్త్రములో నుండు లోహశకలము నింకొక శస్త్రము ఛేదించుచుండె ననియా? ఏశస్త్రము ఛేదించునో అశస్త్రములో నుండు లోహశకలము నాశస్త్రము ఛేదించు ననియా? ఇంకొక శస్త్రమునందుండు లోహశకలమును మఱియొక శస్త్రము ఛేదించు నను యభిప్రాయ మందువా? అది మధునూదనసరస్వతులకు సమ్మతమే. కాని మధునూదన సరస్వతు లిచ్చిన యుదాహరణ మంతర్యామిపదస్వార్థసమవలన నేశస్త్రము ఛేదించునో యాశస్త్రము తనయం దుండు లోహశకలమును ఛేదంపఁజాల దనియే యాశయము. కాన నిట్టి యుదాహరణము సమంజసమే. దేవ దత్తుడు తన కిరస్సుతో మఱియొకని కిరోగతభాగమును కొట్టుటకు సమర్థుడగునుగాని, తన కిరస్సుతో తన కిరో భాగము నెట్లు కొట్టగలుగును? కొట్టలే దనియే యర్థము. కాన నేదో యొక వాగ్ర వ్రాసిన కాని, యందున పూర్వము నుదహరించి యాక్షేపించినగాని తనకు గౌరవము రాదను దురభిప్రాయముతో వ్రాసిన భాష్యోత్కర్ష దీపికాకారుని యాశయము సర్వదా సర్వథా యుపేక్షణీయ మని మాయాశయము.

పరమార్థప్రసాదా:—“అయఃపిండగతే వహ్నా లోహ కారస్య తాడనమ్ । అహోప్యతే తథా వహ్నా దాహకత్వాది వహ్నిజప్తమ్ ॥” ఎర్రగ కాలిన యయోగోలకమును కమ్మరి సమ్మెటతో కొట్టుచుండగఁ జూచి “కమ్మరి యగ్నిని గొట్టుచున్నా డనియు, తప్తాయపిండమును స్పృశించి దానియందున్న యగ్ని చేయుని దహించిన “నయఃపిండము దహించుచున్న” దనియు లోహకారతాడన మగ్నియందును, దాహకత్వ మయఃపిండమునం దెట్లాహోపింపఁబడుచున్నవో యట్లే దేహగత మగు ఛేద్యత్వాదిక మాత్మయం దాహోపింపఁబడుచున్నది. కాని నిరవయవము, మూర్తిమత్తు కానిదియు, ద్రవరూపము కానిదియు నగు నాత్మయందు ఛేద్యత్వాదికము పరమార్థముగ లేదని యర్థము.

నీలకంఠీయము:—“నిత్యః” అను విశేషణముచే నాత్మ నిత్య మని చెప్పటవలన ఘటమువలె నుత్పద్యము కాదనియు, “సర్వగతః” సర్వగత మని చెప్పటచే గ్రామమువలె ప్రాప్యము కాదనియు, “స్థాణుః” స్థాణువువలె స్థిర మని చెప్పటచే కీరమువలె వికార్యము కాదనియు, “అచలః” అని చెప్పటచే దర్శనమువలె సంస్కార్యము కాదనియు తెలుపఁబడెను. అట్లు కాకపోవుటయందు హేతువుగ “సనాతనః” అని చెప్పఁబడెను.

గీ॥ అవ్యక్తోఽయ మచిన్తోఽయ మవికారోఽయ ముచ్యతే ।

తస్మా దేవం విదిత్వైసం నానుశోచితు మర్హసి ॥

॥౨౫॥

పదవిభాగము:— అవ్యక్తః-అయం-అచిన్త్యః- అయం-అవికార్యః- అయం-ఉచ్యతే-తస్మాత్-ఏవం-

విదిత్వా-ఏనం-న-అనుశోచితుం-అర్హసి ॥

॥౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— అయం=ఈఅత్మ; అవ్యక్తః=ఏయింద్రియములకు గోచరింపనిదగుటచే వ్యక్తముకానిది

గను; అయం=ఈయాత్మ; అచిన్త్యః=ఊహించుటకు శక్యముకానిదిగను; అయం=ఈయాత్మ; అవికార్యః=వికారి

కానిదిగను; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది; తస్మాత్=అకారణమువలన; ఏవం=ఈచెప్పినరీతిగా; ఏనం=ఈయాత్మను;

విదిత్వా=తెలిసికొని; త్వం=(ఈపద మధ్యాహర్యము) నీవు; శోచితుం=దుఃఖించుటకు; నార్హసి=తగవు. ॥౨౫॥

కాంక్షరభాష్యము:—

కించ— అవ్యక్తోయ మితి । అవ్యక్త స్సర్వకరణవిషయత్వా న్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తోఽయ మాత్మా । అత ఏవాచిన్తోఽయం । యద్దీంద్రియగోచరం వస్తు తచ్చింతావిషయత్వ మాపద్యతేఽయం త్వాత్మాఽనిద్రియాగోచరత్వా దచిన్త్యః । అవికారోఽయం యథా క్షీరం

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

త్వంపదార్థపరిశోధనము ప్రకృతిము. కాన నట్టి త్వంపదార్థమునే 'అవ్యక్తః' అను శ్లోకముచే శోధించుచుండెను.

“నైరస్త్యేణ త్రివిధపరిచ్ఛేదరాహిత్యేన భవతీతి సవాత్యతః” ఎల్లపుడు దేశకాలవస్తువులవలన పరిచ్ఛిన్నము కాకయుండువాడుకాన నాత్మ సవాతన మని చెప్పబడును. తాత్కాలికమగుటవలన పరమాణువులు నిత్యములు కాననవి కాలమువలనఁ బరిచ్ఛిన్నములు కాకపోయినను దేశమువలనఁ బరిచ్ఛిన్నము లగును. అకాలము కాలమువలనను, దేశమువలనను కూడఁ బరిచ్ఛిన్నము కాకపోయినను వస్తువులవలనఁ బరిచ్ఛిన్న మగును. అత్మ యన్ననో యిట్లుకాక దేశకాలవస్తువులవలన నపరిచ్ఛిన్న మగును. వస్తుపరిచ్ఛేదము సజాతీయభేద మనియు, విజాతీయభేద మనియు, స్వగతభేద మనియు మూడువిధములు. ఎట్లన ? “వృక్షస్య స్వగతో భేదో పత్రపుష్పఫలాదిభిః । వృక్షస్తరాత్సజాతీయో విజాతీయ క్పిలాదిభిః ॥” వృక్షమునకు తన పత్రపుష్పఫలాదులవలన సిద్ధించెడి భేదము స్వగతభేద మనఁబడును. వృక్షమునకు మఱియొక వృక్షమువలన సిద్ధించెడి భేదము సజాతీయభేద మనఁబడును. వృక్షమునకు కిలాదులవలన పొందించెడి భేదము విజాతీయభేద మనఁబడును. ఇట్టి త్రివిధవస్తుపరిచ్ఛేదము, కాలదేశపరిచ్ఛేదములు కూడ నాత్మకు సంభవింపవు. కాన నట్టి యఖండైకస్వరూప మగు నాత్మ యుత్పత్త్యాస్తివికృతసంస్కారముల కాళియము కాదని భావము.

శ్రీధరీయము:— అత్మ నిరవయవము గాన నచ్ఛేద్యము, ఆక్షేద్యము నగు ననియు, మూర్తద్రవ్యము కాదుగాన నదాహ్య మనియు, ద్రవ్యత్వము లేనిదిగాన నశోష్య మనియు భావము. అత్మ నిత్య మగుటచేతను, సర్వగత మగుటచేతను, రూపాంతరూపత్తి లేని దగుటచేతను, పూర్వరూపమును పరిత్యజించని దగుటచేతను, అనాది యగుటచేతను భేదనాదులకు యోగ్యము కాదని యాశయము. ॥౨౪॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౨౫ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— అత్మయందు భేద్యత్వాదులను గ్రహింపఁజేయు ప్రమాణ మేమియు లేకపోవుటచే గూడ నాత్మ భేద్యత్వాదుల కాళియము కాదని యాశ్లోకమునఁ జెప్పబడును.

దధ్యాతంచనాదినా వికారి న తథాఽయమాత్మా । నిరవయవత్వా చ్ఛానిక్రియః । నహి నిర
వయవం కించిద్విక్రియాత్మకం దృష్టం । అపిక్రియత్వా దవికార్యోఽయ మాత్మోఽచ్యుతే ।
తస్మా దేవం యథోక్తప్రకారేణైవ మాత్మానం విదిత్వా త్వం నానుశోచితు మర్హసి ।
హంతాహ మేతేషాం మయేమే హన్యంత ఇతి ।

॥౨౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:-

ఆత్మ నిత్యత్వాదిలక్షణములు కలదైనచో నటులనే లోకవ్యవహారము గన్పట్టెడిని. అట్లు వ్యవహారము గన్పట్టుటలేదని శంకింపఁజనదు. ఆత్మ సర్వేంద్రియముల కవిషయము. కాన నవ్యక్త మనఁబడును. (అది యెట్లనిన- జ్ఞానేంద్రియము లైదు. వానిలో త్వక్ష్పక్ష రింద్రియములు మాత్రమే రూపవద్ద్రవ్యమును గ్రహించును. ఆత్మ సీరూప మగుటంజేసి త్వక్ష్పక్షరింద్రియములకు గోచరము కాదు. శోత్రజిహ్వఘ్రాణములు గుణగ్రాహకములు. ఆత్మ గుణభిన్న మగుటంజేసి యీయింద్రియములకు గోచరింపదు. అందువలననే అవ్యక్త మనఁబడును) ఇంద్రియముల కాత్మ గోచరింపకున్నను ఊహింపనగునని శంకింపవలదు. ఏవస్తు వింద్రియగోచర మగునో యావస్తువే యనుమేయ మగును. ఈ యాత్మ యింద్రియాగోచర మగుటంజేసి యూహించుటకు శక్యముకాదు. ఆత్మ యింద్రిగోచరమైనను ఆత్మత్వధర్మపురస్సరముగ దెలిసి కొననగును. కాన నాత్మ యనుమేయ మగు నని శంకింపరాదు. అనుమితికి (ఊహించుటకు) వ్యాప్తి యనియు, హేతువనియు నీరెండును నియతములు. ఎట్లనిన పర్వతమునందు వహ్ని నూహించుటకు ధూమము హేతువు. ఎచ్చటెచ్చట ధూమముండునో యచట వహ్నియుండుట వ్యాప్తి యనఁబడును. అవియు పికార్యంబు గన్పట్టెడిని. అట్టి పికారిత్యము దధి మొదలగు వికారములు గలదియు, సావయవము నగు క్షీరాదిద్రవ్యమునందే చూడనగును. ఆత్మ నిరవయవము. అందువలన వికారికాదు. కాన నవికారియగు నాత్మ నూహించుటకు వ్యాప్తి హేతువులు సంభవింపవు. అందుచే నాత్మ యచింత్య మనఁబడును.

“అశోచ్యా నన్వశోచస్త్యం” అనునది మొదలుకొని వివరింపఁబడిన యాత్మతత్త్వోపదేశము నిట నుపసంహరించుచుండెను. ఆత్మ అవ్యక్తము, అచింత్యము, అవికార్యము, నిత్యము, సర్వవ్యాపకముకాన ఇట్టివిధమున నీవు తెలిసికొనినచో “నేను వీరలను జంపువాడను; నాచే వీరలు మడియించుండిరి” అని నీవు దుఃఖించుటకు దగవు.

॥౨౫॥

“అవ్యక్తః” ఇంద్రియగోచర మగు ప్రతివస్తువు ప్రత్యక్ష మగుటచే వ్యక్తమనఁబడును. ఈయాత్మ రూపాది విహీన మగుటచే నింద్రియగోచరము కానందున నవ్యక్త మనఁబడును. కనుకనే ప్రత్యక్షప్రమాణ మాత్మయందు భద్రత్వాదిగ్రాహకము కాదు.

“అచింత్యః” చింత్య మనగ ననుమేయము. ఈయాత్మ తద్విత్యుక్త మగుటచే నచింత్యము (ఊహింపఁబడినది)

నది కాదు). ఎచట నైన నొకచో ప్రత్యక్ష మగు వహ్నిదీపము గృహీతవ్యాప్తిగల ధూమాదుల దర్శనముచే మఱియొకచోట ననుమేయ మగుచుండుటయు, అప్రత్యక్ష మగు వస్తువునకు వ్యాప్తిగ్రహము సంభవించదుగాన ననుమేయత్వ మావస్తువునకు సంభవింపకపోవుటయు సనుభవసిద్ధము. కాన నప్రత్యక్ష మగు సాత్త్విషయమై వ్యాప్తిగ్రహము సంభవింపనందున సాత్త్వికనుమేయత్వము కూడ వింభవింపదు. అందువలన ననుమానప్రమాణము కూడ సాత్త్వియందు ఛేద్యత్వాదిగ్రాహకము కానేరదు.

ఏ ట్లప్రత్యక్ష మగు చక్షురాదికము * సామాన్యతో దృష్టానుమానవిషయ మగుచున్నచో యట్లే యాత్మ కూడ నప్రత్యక్ష మైనను సామాన్యతోదృష్టానుమానవిషయము కాకూడదా? అను సాశంకను తొలగించుటకు “అవికార్యోఽయం” అని చెప్పబడినది. స్వకార్యమగు రూపప్రత్యక్షము మఱియొకవిధమున సంభవింపకపోవుటచే కల్పమానమగు నర్థాపత్తిప్రమాణమువలనను, సామాన్యతోదృష్టానుమానమువలనను, విక్రియావత్తు చక్షురాదికము గృహీతమయినను అత్మ విక్రియావత్తు కాకపోవుటచే నర్థాపత్తిప్రమాణమువలనను సామాన్యతోదృష్టానుమానమువలనను గృహీతము కానేరదు.

తాకికశబ్ద మేదైన నొకటి యాత్మయందు ఛేద్యత్వాదికమును దెబ్బటయందు ప్రమాణ మందమన్న నదియు ప్రత్యక్షసిద్ధమగు వస్తువునందే ప్రమాణమగును. కాన నప్రత్యక్షమగు సాత్త్వియందు ఛేద్యత్వాదికమును దెబ్బటయందు ప్రమాణము కానేరదు.

వేదముచేతనే యాత్మయందు ఛేద్యత్వాదికము గృహీతమనినచో నదియు నుపపన్నముకాదని చెప్పుచున్నాడు. “ఉచ్యతే” వేదాంగములతోఁ గూడిన వేదముచే సాత్త్వి యచ్చేద్యత్వక్రూపముగనే తాత్పర్యము వలన జెప్పబడుచున్నది. కాన వేదయాత్మయందు ఛేద్యత్వాదికమును గ్రహించుటలోఁ బ్రమాణము కాదు.

“నైనం చిందన్తి శస్త్రాణి” అను శ్లోకమునందు శస్త్రాదుల కాత్మను నశింపజేయు సామర్థ్యము లేదనియు, “అచ్ఛేద్యోఽయం” అను శ్లోకమునందు దాత్మకు ఛేదనాదికర్మత్వము లేదనియు, “అవ్యక్తోఽయం” అను శ్లోకమునందు అత్మయందు ఛేద్యత్వమును గ్రహించు ప్రమాణము లేదనియు చెప్పబడుటచే నీశ్లోకములకు పానరక్త్యదోషము సంభవింపదు. “వేదావినాశినం” అనునది మొదలగు శ్లోకములకుగల పానరక్త్యదోషమును శ్రీమద్భాష్య కారులే “యాత్మకస్తువు దుర్బిధముకాన పునః పునః ప్రగక్తిని కలుగజేసి భగవాను లాయాత్మకత్వమునే నిరూపించుచుండెను” అని చెప్పి పరిహరించెను.

క్షువిధముగ పూర్వోక్తయుక్తులచే సాత్త్విక నిత్యత్వము, నిర్వికారత్వము సిద్ధింప నీవు శోకింపఁదగదని చెప్పుటకు “తస్మా దేవం” అను ఉత్తరార్థమును చెప్పుచున్నాడు.

ఇట్టి యాత్మస్వరూపజ్ఞానము శోక కారణమగు నవిద్యను నిశ్చింపఁజేసెడి దగుటచేసి యిట్టి యాత్మజ్ఞానము సంభవించినపుడు శోకము లేకదు. కారణము లేమిఁజేసి కార్యము సంభవింపకపోవుట న్యాయమే కాన సాత్త్వి

* సామాన్యతోదృష్టానుమాన మనగా నేది ప్రత్యక్షజ్ఞానమో అదెల్లను ఇందియజన్యము అనునది. రూప విషయకప్రత్యక్షము ప్రత్యక్షజ్ఞాన మగుటవలన శ్రోత్రాగ్రాహియమయివలన జనించదు. అనుజ్ఞానసహ కారమువలన రూపప్రత్యక్షమునందు చక్షురిందియజన్యత్వ మనుమానప్రమాణముచే గ్రహింపబడును (అనగా జన్యత్వసంబంధముచే ప్రత్యక్షత్వ మను హేతువువలన చక్షురిందియము రూపప్రత్యక్షమునందు గృహీత మగును. కాన చక్షురిందియము చక్షురిందియ గ్రాహ్యము కాకున్నను అనుమానప్రమాణగ్రాహ్య మగును. (ఈయనుమానమునే కాస్త్రమునందు దిట్లు ప్రయోగింతురు. యద్యత్ప్రత్యక్షం శత్రు దిందియజన్యం రూపప్రత్యక్షం శ్రోత్రాగ్రాహియజన్యప్రత్యక్ష మితితరవిశేషబాధనశ్చయసహకృతవ్యాప్తిజ్ఞానత శ్చక్షురిందియజన్యం రూపప్రత్యక్ష మిత్యనుమితి స్పంభవతితి).

స్వరూపమును దెలిసికొనక నీవు దుఃఖించుట న్యాయమే. అత్మస్వరూపమును దెలిసికొనినాడ 'నానుశోచితుమర్హసి' దుఃఖించుటకు తగవని యాశయము.

శంకరానందీయము:— “తరతి శోక మాత్మవిత్” అను శ్రుత్యుక్తిరీతిగ నాత్మవిజ్ఞానికి శోకనివృత్తి యగును. అట్టి యాత్మవిజ్ఞాన మాత్మానాత్మసంశోధనములేనిదే సంభవింపదు. కాన నట్టి యాత్మానాత్మసంశోధనము నుపకరిమించి “నాసాంసి” అను శ్లోకముచే స్థూలశరీరభిన్నత్వ మాత్మకు ప్రతిపాదించి “నైనంభిందన్తి” అను శ్లోకమున నాత్మ ఛేదనాదులకు కూడ నవిషయముని నిరూపించెను. అట్లే నను నూత్మ కారణదేహములుకూడ శస్త్రాదుల కవిషయములుకాన నవియే యాత్మయని భ్రమించుట కవకాశ ముండుటచే దన్నిషేధము కొరకవ్యక్తాచింత్య పదములచే నూత్మ కారణదేహభిన్నత్వ మాత్మకు ప్రతిపాదించుచు నవికార్యత్వమును చెప్పుచు “నిట్టి యాత్మను తెలిసికొనినాడ నీవు శోకింపదగ” నని చెప్పుచు ప్రస్తుతోపకాంతవిషయము నుపసంహరించుచుండెను.

‘అవ్యక్తః’ “అహంకార మనుకారాభిర్వ్యజ్యత ఇతి వ్యక్తం” అహంకారమనుకారములచేఁ దెలియబడు నదిగాన లింగశరీరము వ్యక్త మనబడును. “నాకీదుఃఖము పొప్పించినది” అని దుఃఖభోక్త (లింగశరీరము) యెవని (ఏయాత్మ)చే దెలియబడునో యది (యాత్మ) దాని (దుఃఖభోక్త)కంటె భిన్నముకాన లింగశరీరముకంటె యాత్మ భిన్నమని యర్థము. ‘అచింత్యః’ ‘కార్యేణ శోకమోహాదినా చింత్యతే నమీయత ఇతి చిన్త్య మవ్యాకృత మజ్ఞానం కారణశరీరం’ అదృష్టాదు లెట్లు స్వస్వ కార్యములచే నూహింపబడునో యట్లే స్వస్వ కార్యములగు శోకమోహములచే నూహింపబడునది కావున నవ్యాకృతము నజ్ఞానరూపము నగు కారణశరీరము చింత్యమనబడును. దేనిచే నేది తెలియబడునో యది దానికంటె వేరగుట యనుభవసిద్ధముకాన “నన్ను నేనెరుగననియు, నేనజ్ఞాడను” అని గలుగు యనుభవసిద్ధమైన యజ్ఞత్వరూపముగ నజ్ఞానము సాక్షిరూపముగ నాత్మచే దెలియబడుటవలన నట్టి యాత్మ చింత్యమగు స్వవిషయకాజ్ఞానముకంటె వేరై యచింత్య మనబడును. ‘అవికార్యః’ ఈయాత్మ నిరవయవమగుటచే వికారమనకుగూడ నవిషయము (వికారికాదనట.) ఇటు “అవికార్యః” అనునది యాత్మధర్మములగు ననుత్పాద్య త్యాదుల కుపలక్షణము. (సంగ్రాహకము) ఎట్లన ? “పురస్తాత్పిదం హి బ్రహ్మ” అను శ్రుతిచే నాత్మ యనాది సిద్ధమై యుండుటచే నుత్పాద్యము గానరదు. “నానోన్యై తోన్యై విజ్ఞాతా” అను శ్రుత్యుక్తిరీతిగ నాత్మ జ్ఞాతృ స్వరూపమేగాన నాప్యముగానరదు. శుద్ధమగుటచే నాత్మ యబాధ్యము. బుద్ధమగుటచే కుఖస్వరూపము. నిత్య శుద్ధబుద్ధస్వరూపమగుటచే నాత్మ యసంస్కార్యము, అద్యయస్వరూపమునగును. “సన్మాతోన్యై నిత్య శ్శుద్ధో బుద్ధ స్సతోన్యై మన్తో నిరంజనో విభు రద్వయ ఆనందః ప్రత్యగేకరసః ప్రమాణై రేతై రభగతః” అను శ్రుత్యుక్తి రీతిని ఆనూలము, అవ్యక్తము, అచింత్యము, నిష్కలము, నిష్క్రియము, కూటస్థానంగచిద్రూపము, నగు నాత్మను స్వస్వరూపముగ దెలిసికొనినాడ “నానుశోచితుమర్హసి” “నేను వీరలను చంపువాడను, వీరలు నాచే జంపబడు వార” అని నీవు శోచించుటకు దగవు. ఇట్లు చెప్పుటచే బ్రహ్మవేత్తలగు వచ్చెత్తదర్శులకు శోకింపఁదగిన దేదియు లేదని నూచితమయ్యెను.

నీలకంఠీయము:— ఇంతవరకు నగు గ్రంథముచే జ్ఞేయమగు వస్తువు చెప్పబడెను. అట్టి యాత్మస్వరూపమునం దభ్యస్తమగు దేహాత్యయినిరసనద్యారమున నట్టి యాత్మ దెలియదగినదని యాశ్లోకమున జెప్పుచున్నాడు.

ప్రత్యక్షగమ్యమగుటచే స్థూలశరీరము వ్యక్త మనబడును. అత్మ స్థూలశరీరభిన్నమగుటచే నవ్యక్త మనబడును. చతురదినముదాయస్వరూప మగు లింగదేహము రూపాదిప్రకాశమునకు గారణమగును. కాన నట్టి రూపాది ప్రకాశకార్యముచే కారణ మగు లింగశరీర మూహించుటకు శక్యమగును. కనుక లింగశరీరము చింత్య మనబడును. అట్టి లింగశరీరముకంటె వేరగు నాత్మ “అచింత్యః” అచింత్య మనబడును. సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగు మాలాజ్ఞానము కారణశరీర మనబడును. సుప్రాతితపురుషునకు “నే నేమియు నెఱుగను” అని జ్ఞానము కలుగుట

గీ॥ అథ చైవం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్ ।

తథాపి త్వం మహాబాహో! నైవం శోచితు మర్హసి ॥ ౨౬ ॥

పదవిభాగము:—అథ-చ-ఏవం-నిత్యజాతం-నిత్యం-వా-మన్యసే-మృతం- తథా- అపి- త్వం- మహా
బాహో!-న-ఏవం-శోచితుం-అర్హసి ॥ ౨౬ ॥

ప్రతిపదార్థము:— అథ చ=ఒకవేళ; ఏవం=ఈ యాత్మను; నిత్యజాతం=నిత్యము పుట్టునదిగ
(శరీరము పుట్టునపుడెల్ల పుట్టునదిగను); నిత్యం=ఎల్లపుడు; మృతంవా=మృతముగను (శరీరము నశించునపుడు
నశించునదిగను); త్వం=నీవు; మన్యసే=తలచితివేసి; తథాపి=అట్లే నను; మహాబాహో! =గొప్పబాహువులు
గల ఓయర్జునా!; త్వం=నీవు; ఏవం=ఈవిధముగ; శోచితుం=దుఃఖించుటకు; మర్హసి=తగవు. ॥౨౬॥

కాంక్షరభాష్యము:—

అత్మనోఽనిత్యత్వ మభ్యుపగమ్యేద ముచ్యతే అథచైవమితి । అథచే త్యభ్యుపగమార్థః ।
ఏవం ప్రకృత మాత్మానం నిత్యజాతం లోకప్రసిద్ధ్యా ప్రత్యనేకశరీరోత్పత్తిం జాతో జాత ఇతి

కాంక్షరభాష్యతత్వబోధని:—

“శరీరమేవాత్మేతి లోకాయతీకాః” చైతన్యవిశిష్టశరీరమే యాత్మ యని చార్వాక
మతము. అత్మ యనిత్యమని యంగీకరించి చార్వాకమతము ననుసరించినను నీవు దుఃఖంపజనదు.

ఏమయిన ? “జాతో దేవదత్తో జాతో యజ్జదత్తః” (దేవదత్తుడు జన్మించెను. యజ్జ
దత్తుడు జన్మించెను). “ఏవం మృతో యజ్జదత్తో మృతో దేవదత్తః” (యజ్జదత్తుడు మర
ణించెను; దేవదత్తుడు మరణించెను). అను లోకప్రసిద్ధి ననుసరించి ప్రతిదేహము పుట్టునపుడు

మరణము, “నే నజ్జఁడను” అను ననుభవమువలనను ఈయాలాజ్ఞానము సాక్షివేద్యమై స్థూలసూక్ష్మ కార్యరూప
మున నవస్థాన మొందును. కాన వికార్య మనఁబడును. ఈయాత్మ యన్ననో యట్లు వికార్యముగాక “అవికార్యః”
అవికార్య మగుచున్నది. “ఉచ్యతే” వ్యక్తాదులగు స్థూలలింగ కారణదేహత్రయాదినిషేధద్వారమున నీయాత్మ
చెప్పఁబడుచున్నదిగాన శృంగగ్రాహికన్యాయమున నాత్మ యిట్టిదని చెప్పటకు వీలులేదు. “తస్మా దేవం విది
త్యైవం నానుశోచితు మర్హసి” అనగ “తరతి శోక మాత్మవిత్” అను శ్రుతుక్తప్రకారము బ్రహ్మవేత్త నీవు
గూడ బంధవియోగమువలన గలిగడి శోకమును పొందకు మని యర్థము. “స్వప్ననిద్రాయుతావాద్యా ప్రాజ్ఞ
ప్రవృత్త్యానిద్రాయా । న నిద్రాం నైవ చ స్వప్నం తుర్యే పశ్యంతి నిశ్చితాః” అను శ్లోకమునందుగూడ నాత్మ
యవస్థాత్రయాతీత మనియే చెప్పఁబడెను. ॥౨౭॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము:— ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇంతవర కార్మ నిర్వికార మగుటచే శోకింపఁదగ దని నిరూపించి,
ప్రస్తుత మాత్మకు వికార్యత్వ మంగీకరించినను శోకింపఁదగినది కాదని చెందుల్లోకములచేఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు.

(1) సోగతులు (యోగచారులు) క్షణిక (ప్రతిక్షణము పుట్టి నశించెడి) విజ్ఞానమే యాత్మ యందురు.

(2) “దేహమే యాత్మ; అది స్థిరమయిన దైనను ప్రతిక్షణకరిణామయై పుట్టుచు, గిట్టుచు నుండును.
ఈవిషయము ప్రత్యక్షసిద్ధమే” అని ప్రత్యక్షమునే ప్రమాణముగ నంగీకరించెడి చార్వాక (లోకాయతీకు)లందురు.

(3) “అత్మ దేహముకంటె వేరైనను దేహముతోఁగూడ పుట్టుచు, గిట్టుచు నుండును” అని మఱికోంజరందురు.

శాంకరభాష్యము:—

మన్యసే తథా ప్రతి తద్వివాశం నిత్యం వా మన్యసే మృతం మృతో మృత ఇతి । తథాపి తథా భావిన్య ప్యాత్మని త్వం మహాబాహో! నైవం శోచితు మర్హసి జన్మవతో జన్మ, నాశవతో నాశశ్చే త్యేతా వవశ్యంభావినా వితి ॥

॥౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జీవుడు పుట్టునని, ప్రతిదేహము నశించినపుడు జీవుడు నశించు ననినను ఈజన్మనాశము లవశ్యం భావులు. జన్మవంతునకు నాశము, నాశముకలవానికి జన్మయు లవశ్యంభావులు. కాన నట్టివాని ననుసరించి నీవు “అహో బతి! మహ త్పాపం కర్తుం వ్యవసీతా వయం” అను విధమున దుఃఖించుటకుఁ దగవు.

॥౨౬॥

(4) “అ కాశ మెట్లు సృష్ట్యాదియందు పుట్టి ఘటాదులయం దనువృత్తమై కల్పాంతమునం దెట్లు నశించునో; అటులే యాత్మగూడ సృష్ట్యాదియందు పుట్టి దేహము లనేకము లైనను వానియం దనువర్తమానమై, కల్పాంత స్థాయయై కల్పాంతమునందు నశించును” అని మఱికొంద రందురు.

(5) మరణించిన పిదప పునర్జన్మ మొందుటయే జన్మము. ఇట్టి జన్మ మనగ నపూర్వదేహేంద్రియాదిసంబంధము. ఇట్లే మరణ మనగ పూర్వదేహేంద్రియాదివిచ్ఛేదము. ఇట్టి జన్మమరణములకు ధర్మాధర్మములు కారణములు. అట్టి ధర్మాధర్మముల కనిత్యశస్త్ర వాఢార మనినచో * కృతహానాకృతాభ్యాగమము సంభవించెడిని. కాన ధర్మాధర్మాశ్రియము నిత్య మగు నాత్మయే యని యొప్పుకొనవలయును. అట్టి నిత్యమగు నాత్మకే జన్మము, (అపూర్వదేహేంద్రియాదుల సంబంధము) మరణము (పూర్వదేహాదుల విచ్ఛేదము) కలుగుచున్నవి. కాన నిత్యమగు నాత్మయే పూర్వమునందు చెప్పఁబడిన జన్మమరణములు కలది యగుచున్నది” అని తార్కికు లందురు.

(6) “ఎట్లా కాశమునకు కర్ణశక్కులీజన్మముచే జన్మము, కర్ణశక్కులీనాశముచే నాశము అను నీ జన్మనాశము లుపాధిప్రయుక్తములై యముఖ్యము లగునో, అటులే నిత్య మగు నాత్మకు దేహజన్మముచే జన్మము, దేహావినాశముచే నాశము అను నీరెండు నుపాధిప్రయుక్తములై యముఖ్యము లగుచున్నవి” అని మఱికొంద రందురు.

ఈమతములలో నాత్మ యనిత్య మను పక్షమునందుగూడ నాత్మవిషయమై దుఃఖించుట తగ దని యాత్మకు శోచ్యత్వమును “అథ వైవం” అను శ్లోకముచే నిషేధించుచున్నాఁడు.

“అథ చ” అత్మవస్తువు దుర్బోధ మగుటచే ననేకపర్యాయములు శ్రవణ మయినను అవధారణాసామర్థ్యముచే నే చెప్పిన పక్షము నంగీకరింపక యేతద్విరుద్ధ మగు నాత్మ యనిత్య మను పక్షము నాశ్రియించి “ఏనం” ఈయాత్మను “నిత్యజాతం నిత్యం వా మృతం మన్యసే” (‘వా’ అను శబ్దము సముచ్చయార్థకము) ప్రతిక్షణము నందు పుట్టుననిగను, ప్రతిక్షణమునందు నశించుననిగను తలచెడివాడైనను, లేక “అత్మ పుట్టెను, నశించెను” అని లోకకప్రత్యక్షముచే నాత్మకు జన్మవివాదములు కల్పించెడివాడైనను “హే మహాబాహో!” ఓ పురుష ధారేయ! (కుమతాభ్యుపగమమువలన ‘ఓ పురుషధారేయ!’ అని సోపహాసముగ సంబోధించెను) “నైవం శోచితు మర్హసి” “అహో! బతి! మహ త్పాపం కర్తుం వ్యవసీతా వయం” అని దుఃఖించుటకు తగవు. అనగా జ్ఞాత విజ్ఞానవాదిమతమునందును, దేహాత్మవాదిమతమునందును అత్మకు దేహముతోగూడ జన్మవివాదము లున్న వను పక్షము

* తనచే నాచరింపబడిన సుకృతదుష్కృతములకు హానమున్ను, తనచే నాచరింపబడిన సుకృతదుష్కృతముల ఫలము ప్రాప్తించుటయు సంభవించెడిని.

నందుగూడ నొకేయాత్మకు మరొకజన్మము లేదు కాన జన్మాంతరీయపాపభయము సంభవింపనేరదు. పాపభయము చేతనేకదా నీవు దుఃఖించుచుంటివి. అత్మ యనిత్య మను పక్షమున నట్టి పాపభయమున కవకాశము లేనందున నీవు దుఃఖింపఁదగ వని భావము.

అత్మ యనిత్య మనగా “కరీరేంద్రియసంబంధము నశించునపు డాత్మ నశించును” అను పక్షమునందు దృష్ట దుఃఖనిమిత్త మగు శోకము (మనస్తాపము) సంభవించినను అదృష్టదుఃఖనిమిత్త మగు శోకము నీకు తగ దని భావము.

శంక రానందీయము:— ఈవిధమున సంసారభృంశవిధ్వంసక మగు నాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానము నుపదేశించి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ—ఇట్టి యాత్మతత్వజ్ఞాన మాత్మప్రసాదము లేనిదే సంభవింపదు గాన నర్జునునినం దట్టి యాత్మ ప్రసాదము పుట్టలేదని యూహించి, మఱియొకవిధమున నా యర్జునుని శోకమును పోగొట్టుటకు “అథచైనం” అని చెప్పుచుండెను.

“హే మహాబాహో ! ” “పురుషభారేయ్యుడ వయ్యును నీవిట్లు దుఃఖించుట తగదు” అని. నూచించుటకు సోపహాసముగ సంబోధించెను. ఈ శ్లోకమునందు గల ‘చ’ అను శబ్దము ‘యది’ అను శబ్దార్థకము. ఈ పూర్వోక్త రీతిని నిత్యమగు నాత్మను ఎప్పుడెప్పుడు దేహము పుట్టునో, అట్టి దేహోత్పత్తి ననుసరించి పుట్టునదిగను, దేహనాశము ననుసరించి నశించునదిగను నీవు దలచితివేని యట్లై నను “నార్హా వయం హస్తం ధార్తరాష్ట్రే న్వృథాన్ధవాన్” (మన బంధువు లగు దుర్యోధనాదులను సంహరించుటకు మనము తగము) అని చెప్పిన రీతిని నీవు దుఃఖించుటకు తగవు.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— బాగుగ విచారించినచో నాత్మ నిత్యమే. ఇక వేదబాహ్యవాదిసిద్ధాంతము నంగీకరించినను శోకింపఁదగవని యీ శ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాడు. “మహాబాహో ! ” అను సంబోధనచే “శోకమును విడిచి నీవు నీ బాహువుల మహత్వమును చూపఁదగుదువు” అని నూచింపబడెను.

పరమార్థప్రసాద:— దేహమునకును, అత్మకును, సాహచర్యము కన్పట్టుటవలన దేహముతోగూడ నాత్మకు జన్మమనియు, దేహనాశముచే నాత్మకు నాశమనియు నంగీకరించినను శోకింపదగినది గాదని “అథచైనం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

పుణ్యపాపము లాత్మ గాము లగుటంజేసి తత్ఫలభూతములగు జన్మవివాళములుగూడ నాత్మ గాములే గాన దేహోత్పత్తి ననుసరించి యాత్మ పుట్టుటచేతను, దేహవివాళము ననుసరించి యాత్మ నశించుటచేతను, పుణ్యపాప ఫలము లాత్మకు సంభవించుచునేయున్నవి. అట్టి పుణ్యపాపములను మఱొకజన్మమునం దనుభవించు నాత్మయే లేనందున “పాప మేవాశ్రయే దస్మా స్తత్సైత నాకతాయినః” అని దుఃఖించుట నీకు దగదని భావము.

నీలకంఠీయము:— ఇంతవరకు నగు గ్రంథముచే తత్త్వదృష్టి ననుసరించి శోకింపదగినది గాదని చెప్పి యిపుడు యుద్ధజనదృష్టి నవలంబించిగూడ శోకము తగదని “అథచైనం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. “నిత్య జాతం” (నియమేనజాతం) నియమముగ జన్మించునదని చార్వాకపక్షము. “నిత్యం సర్వదా జాతం” యెల్లపుడు జన్మించునదని త్విణికవిజ్ఞానవాదిపక్షము. నిత్యశ్చాసావపూర్వదేహేంద్రియసంబంధాజ్ఞాతశ్చ” నిత్యమగు నీయాత్మ యపూర్వమగు దేహేంద్రియసంబంధములవలన బుట్టునదని తార్కికాదిపక్షము. ఇదేవిధమున “నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్” అను వాక్యమున కర్థము చూడనగును. అదియెట్లనిన ? నియమముగ నశించున దాత్మయని చార్వాక పక్షము. సర్వము నశించునదని త్విణికవిజ్ఞానవాదిపక్షము. నిత్యమగునాత్మ దేహేంద్రియసంబంధవివాళమువలన నశించునదని తార్కికాదిపక్షము. ఇట్టి పక్షత్రయమునందుగూడ నీవు దుఃఖించుట తగదు. “హే మహాబాహో ! ” అను సంబోధనచే యుద్ధ నిమిత్తముత్సాహమును గలిగించుచుండెను.

గీ॥ జాతస్య హి ధృవో మృత్యుర్ధృవం జన్మ మృతస్య చ ।

తస్మా దపరిహార్యైర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి ॥

॥౨౭॥

పదవిభాగముః— జాతస్య=హి--ధృవః--మృత్యుః--ధృవం--జన్మ--మృతస్య--చ--తస్మాత్--

అపరిహార్యై--అర్థే--న--త్వం--శోచితుం--అర్హసి ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థముః— హి=ఏ కారణమువలన; జాతస్య=పుట్టినవానికి, మృత్యుః=మరణము; ధృవః=నిశ్చి

తమా; మృతస్య=మరణించినవానికి; జన్మ=పుట్టుట; ధృవం=నిశ్చితమా; తస్మాత్=అ కారణమువలన; అపరిహార్యై=పరిహరించుటకు శక్యముకాని; అర్థే= వస్తువువిషయమై; త్వం=నీవు; శోచితుం=దుఃఖించుటకు; మర్హసి=తగవు. ॥౨౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తథా చ సతి—జాతస్యేతి । జాతస్య హి లబ్ధజన్మనో ధృవోఽన్యభిచారీ మృత్యుర్మరణం ధృవం జన్మ మృతస్య చ । తస్మా దపరిహార్యైర్యం జన్మమరణలక్షణోఽర్థ స్తస్మిన్ నపరిహార్యైర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి ॥

॥౨౭॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పుట్టుకకలవానికి మరణము, మరణించినవానికి పుట్టుకయు నవ్యభిచారులు (వియతములు) అనగా నవశ్యంభావులు; పరిహరించుట కశక్యములు. కాన నట్టి యపరిహార్యము లగు జనన మరణముల నుద్దేశించి నీవు దుఃఖించుటకు తగవు. ॥౨౭॥

—: ౨౮ అధ్యాయము ౨౭ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయును:—అత్మ ప్రళయపర్యంతము నుండు నను పక్షమునందు, నిత్య మను పక్షమునందు దృష్టాదృష్టదుఃఖము సంభవించునుగాన నట్టి దుఃఖభయముచే దుఃఖించుచుంటి నను నాశంకను “జాతస్య హి” అను శ్లోకముచేఁ దొలగించుచుండెను.

స్వకృతధర్మాధర్మములవలన బొందఁబడిన శరీరేంద్రియసంబంధముగల స్థిర మగు నాత్మకు— సంయోగము వియోగావసానము కలదగుటచే శరీరేంద్రియారంభకర్మక్షయమువలన మృత్యువు (శరీరేంద్రియాది సంయోగ నాశము) తప్పదు. అట్లే మృతునకు పూర్వదేహకృతకర్మఫలౌపభో గార్థము జన్మము (శరీరేంద్రియాదిసంబంధము) తప్పదు. పూర్వకర్మశేషము కలవాడే ప్రస్తుత మగుటచే జీవన్ముక్తియం దట్లగుపడుటలేదను శంక దొలగింపఁ బడెను. కాన పరిహరించుటకు శక్యముకాని యీజన్మమరణస్వరూప మగు నర్థమువిషయమై యిట్టి దని తెలిసికొని కూడ నీవు దుఃఖించుటకు తగవు. ఈవిషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ఋతేఽపి త్వాం న భవిష్యన్తి సర్వే” నిన్నువిడచి ఈ యావన్ముందియు నశించువారలే) యని ముందుఁ చెప్పఁగలడు.

నీచే యుద్ధమునందు చంపఁబడక యీభిష్మద్రోణాచార్యులు జీవించునెడల యుద్ధముకొలుగు నీవు శోకిం చుట యుక్తమే. కాని నీర లీశరీరారంభకర్మక్షయమువలన స్వయముగనే మరణించుచుండిరి. కాన నట్టివారల మరణముయొక్క పరిహారమునం దసమర్థుడవగు నీకు దృష్టనిమిత్త మగు శోకము (మనస్తాపము) న్యాయము కాదని భావము.

ఈవిధముగనే యదృష్టదుఃఖనిమిత్త మగు శోకముకూడ నీకు యుక్తము కాదనుటయందు “తస్మా దపరి

హార్యే^౨కే” అను సుత్రార్థము హేతువు అది యెట్లనిన ? యుద్ధ మనునది త్పత్రియున కగ్ని హోత్రమువలె నియత (నిత్య) కర్మము. “యుద్ధం సంప్రహారే” యుద్ధ ధాతువు సంప్రహరమునందు వర్తించును. యుద్ధ ధాతువు వలన “యుద్ధం” అనేది రూపము నిచ్చును మయినది. దీనికి శత్రుప్రాణవియోగమున కనుకూల మగు శస్త్ర ప్రహర మర్థము. ఇది త్పత్రియునకు శాస్త్రవిహిత మగుటచేసి శాస్త్రవిహిత మగు నగ్ని హోమియాది పశుహింస ప్రత్యవాయజనకము కానటుల ప్రత్యవాయజనకము కాదు. ఈవిషయమునే “న దోషో హింసాయా మాహనే^౨ న్యత్ర” వ్యవ్యాసారభ్యవాయుధకృతాంజలిపక్షిర్ణ కేశపరాజ్యుఖోపవిష్టస్థలవృక్షా రూఢదూతగోబ్రాహ్మణాదిభ్యః” (హింస యశ్యములుకల రాతుని, సారథిలేని రథికుని, అయుధములేని యోధుని, అంజలిపట్టి శరణుజొచ్చినవానిని, కేశములను విరియిపోసికొనినవానిని (సంసిద్ధుడు కానివానిని), యుద్ధపరాజ్యుఖుని, కూరుచున్నవానిని, పర్వతా ద్యన్నతపదేశములను, వృక్షముల నధిష్ఠించువారలను, దూతలను, గోవులను, బ్రాహ్మణులను దక్క-యితరులను యుద్ధమునందు సంహరించిన ప్రత్యవాయము పాపింపదు) అని గౌతమముహర్షి చెప్పియుండెను. ఈగౌతమ నూత్రమునందుగల బ్రాహ్మణజబ్బమునకు గవాదిజబ్బములతోఁ బఠించుటచే యుద్ధముచేయని బ్రాహ్మణుఁ డని యర్థము. ఈవిషయ మంతయు “స్వధర్మ మపి చాతేత్త్య” అను శ్లోకమునందు స్పష్టము కాఁగలదు. కాన నగ్ని హోత్రమువలె యుద్ధము విహిత మగుటవలన నవశ్యకర్మము. అట్టి యుద్ధకర్మమును చేయనివో ప్రత్యవాయము పాపింపదుటచే నపరిహర్య మగు నీవిషయమై దృష్టాంతముచే నీవు దుఃఖించుటకు తగవని భావము.

మఱియు యుద్ధమనునది కామ్యకర్మమనినను “య ఆహవేషు యుద్ధస్తే భూమ్యర్థ మపరాజ్యుభాః || అకూపై రాయుధై ర్వాన్తి తే స్వర్గం యోగినో యథా” (ఎవరు భూమినిమిత్రము యుద్ధపరాజ్యులుగాక కపటములు కాని యాయుధముతోయుద్ధముచేసెదరో అట్టివారలు యోగులువలెనే స్వర్గమును పొందెదరు) అను యాజ్ఞుకవల్క్యస్మృతివలనను, “నాతోవా పాప్యన్తే స్వర్గం జిత్యా వా భోక్త్యానే మహిమ” (మరణించితివా ? స్వర్గమును పొందెదవు. శత్రువులను జయించెదవా ? నిస్సపత్నమగు భూమి ననుభవించెదవు) అను శ్రీకృష్ణపర మాత్మ వాక్యమువలనను, యుద్ధమనునది కామ్యకర్మమైనను పార్థరంభింపఁబడిన కామ్యకర్మము నిత్యకర్మతుల్య మగు టుండేసి యవశ్యము పరిసమాపనీయముకాన నీచే నీయుద్ధము పార్థరంభింపఁబడుటచే నపరిహర్యము, (విడచుటకు శక్యముకానిది.) అట్టి యీ యుద్ధవిషయమున నీవు దుఃఖించుట యుక్తము కాదు.

లేక యర్జునుఁడు పరమాస్తికుఁ డగుటవలన వేదబాహ్య మగు చార్వాకాదిమతము నంగీకరించుట యతనికి సంభవము కానందున “అథ చైవం నిత్యజాతం” “జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః” అను పీఠండుశ్లోకములు “అత్మ నిత్యము” అనుపక్షమునందే జెప్పఁబడెను. అట్టి పక్షమునందు “నిత్య శ్చాసో దేహేంద్రియాదిసంబంధవశా జ్ఞాత శ్చేతి నిత్యజాతః” (నిత్య మగు ఈయాత్మ దేహేంద్రియాదిసంబంధవశమున బుట్టినవాడుగాన నిత్యజాతుఁ డన బడును.) అనగా నిత్య మైనను నాత్మను జన్మించినవానినిగ నీవు తలచితివేని, అట్లే నిత్య మైనను నాత్మను దేహేంద్రి యాదివియోగముచే మరణించినవానినిగను నీవు తలచితివేని అట్లే నను నీవు దుఃఖించుటకు తగవని ప్రధమశ్లోకమున కాశయము. ఎందుకు దుఃఖంపవల దను నాశంకను దొలగించుటకు “జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః” అను శ్లోకము హేతువుగా జెప్పఁబడెను. నిత్య మగు నాత్మకుఁ జన్మ మనగ శరీరేంద్రియాదిసంబంధము; నాశ మనగఁ తద్వియో గము. శ్రీశంకరభగవత్పాదులు చెప్పిన భాష్యమునుకూడ నాత్మ నిత్య మను పక్షమునందే యోజింపఁదగును. అది యెట్లనిన ? “ఏనం ప్రకృత మాత్మానం లోకపరిస్థిత్యా ప్రత్యేకశరీరోత్పత్తిం జాతో జాత ఇతి మన్యసే” అని కాంక్షరభాష్యము. “ఏనం ప్రకృత మాత్మానం” ఈనిత్య మగు నాత్మను “లోకపరిస్థిత్యా” లోకవ్యవహారముచే “ప్రత్యేకశరీరోత్పత్తిం” ప్రతిశరీరేంద్రియసంబంధమువలన “జాత-ఇతి” పుట్టినవాడని “మన్యసే” తలచితివేని అని ఘమన్యయింపవలెను. అనగా నిత్యమగు నాత్మను శరీరేంద్రియసంబంధమువలన జన్మించినవానిగఁ తలచితివేని అట్టి-జన్మవివాశము అనుభవార్థము అగుటచే నీవు దుఃఖించుటకుఁ దగవని భాష్యాభిప్రాయము చూపుకొనవలసివచ్చింది.

గీ॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమథ్యాని భారత !

అవ్యక్తనిధనా న్యేవ తత్ర కా పరిచేవనా ॥

॥౨౮॥

పదవిభాగముః— అవ్యక్తాదీని—భూతాని—వ్యక్తమథ్యాని భారత!—అవ్యక్తనిధనాని—ఏవ—తత్ర—
కా—పరిచేవనా ॥

॥౨౮॥

ప్రతిపదార్థముః— భూతాని=పుత్రపౌత్రాది కార్యకరణసంఘాతరూపముగు భూతములు; అవ్యక్తా
దీని=అదర్శనము అదిగాగలవి; వ్యక్తమథ్యాని=దర్శనము మధ్యకాలమునందుగలవి; అవ్యక్తనిధనాని=అదర్శనము
నిధనముగాగలవి; తత్ర=అట్టియదృష్టదృష్టనష్టభాగిని రూపములగు భూతములవిషయమై; కా పరిచేవనా=శోకపు
లాపమెట్టిది? వ్యర్థమని యర్థము; ॥౨౮॥

శాంకరభావ్యమః—

కార్యకరణసంఘాతాత్మకాన్యసి భూతాన్యద్విశ్య శోకో న యుక్తః కర్తుం; యతః—
అవ్యక్తాదీనీతి । అవ్యక్తాదీ న్యవ్యక్త మదర్శన మనుపలబ్ధి రాది శ్రేషాం భూతానాం పుత్ర
మిత్రాది కార్యకరణసంఘాతాత్మకానాం తా న్యవ్యక్తాదీని భూతాని పా గుత్పత్తేః । ఉత్ప
న్నాని చ పాజ్మరణా ద్వ్యక్తమథ్యాని । అవ్యక్తనిధనా న్యేవ పున రవ్యక్త మదర్శనం నిధనం

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

“నిత్యమగు నాత్మ నుద్దేశించి దుఃఖించుట న్యాయము కాకున్నను కార్యకరణ (శరీరే
ద్రీయ) సంఘాతము నశించుచున్నదిగాన నట్టి కార్యకరణసంఘాతము నుద్దేశించి దుఃఖించుట
న్యాయమే” యని శంకింపఁజనదు.

మొదట దృష్టిగోచరముగాక మధ్యకాలమునందు “ఇదం రజతం” (ఇది రజతము) అని
చూడఁబడి యాహ్లాపదేశమువలన నిది రజతము కాదని తెలిసికొనినవిమ్ముట దృష్టిగోచరము

శంకరానందీయముః— ఈపక్షమునందు శోకింపఁదగినది కాదనుటయందు “జాతస్య” అను శ్లోకముచే
పాతువును చెప్పఁచుండెను.

జన్మ కలవానికి మరణము, మరణించినవానికి జన్మయు నియతములు. ఆహ్లాపదేశములవలె నియతములగు
నీజన్మమరణములు బ్రహ్మకుఁగూడ నపరివార్యములు. అట్టి జన్మమరణములవిషయమై నీవు దుఃఖింపఁదగవు. ॥౨౯॥

— : ౨వ అధ్యాయము ౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధునూదనసరిస్తవీయముః— అత్మ నిత్యమను పక్షమునను, అనిత్యమను పక్షమునను సర్వవిధముల
నాత్మ కళోచ్యత్వ ముపపాదితము. “అత్మ అశోచ్యమైనను భూతసంఘాతాత్మకములగు శరీరముల నుద్దేశించి
దుఃఖించెద” నను నర్జునుని యాశంకను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “అవ్యక్తాదీని భూతాని” అను శ్లోకముచే తొలగించు
చుండెను.

పృథివ్యాది భూతాత్మకమగు శరీరము లుత్పత్తికి పూర్వమునం దవ్యక్తములు. (అప్రీత్యక్షములు.) ఉత్పత్త్యనంత
రమున మరణమునకుఁ పూర్వమునందు వ్యక్తములు. (ప్రీత్యక్షములు.) నాకాసంతరమున నవ్యక్తములు. (అప్రీత్యక్ష
ములు.) ఎట్లునిన ? స్వప్నమునందును, ఇంద్రజాలముందును పృథిభాస్వరూపములగు జీవు లేవిధముగ స్వప్నేంద్ర
జాలములకు పూర్వమునందుఁ గనబడక నుభయోత్థయందుఁ గనపించి నాకావస్థయందుఁ గనబడుటలేదో తుక్తిరూపాన్య

కాంకరభాష్యమ్:—

మరణం యేషాం తా న్యవ్యక్తనిధనాని । మరణా దూర్ధ్వ మవ్యక్తతా మేన పృతిపద్యస్త
ఇత్యర్థః । తథా చోక్తం—“అదర్శనా దాపతితః పున శ్చాదర్శనం గతః । నాసౌ తవ న తస్య
త్వం వృథా కా పరిదేవనా” ఇతి । తత్ర కా పరిదేవనా కోవా ప్రలాపోద్బుద్ధవృద్ధప్రసవ
భాన్తిభూతేషు భూతేష్యిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కానట్టి శుక్తిరజతమువలె మొదట (ఉత్పత్తికిఁ బూర్వమున) అదృష్టమై, అనంతరమున (ఉత్ప
త్త్యనంతరమున) వ్యావహారికసత్త్వమువలన దృష్టమై, మరణానంతరమునఁ దిరుగ దృష్టిగోచరము
కానట్టి భ్రాంతినిషయమగు నీశరీరేంద్రియసంఘాతము నుద్దేశించి శోకము న్యాయము కాదు.
అట్టివాని నుద్దేశించి “ఇవి మరణించుచున్నవే” అను శోకము కారణముగాగల ప్రలాప మెందు
లకు? వ్యర్థమని యాశయము. ఈయాశయమునే “అదర్శనా దాపతితః పున శ్చాదర్శనం గతః ।
నాసౌ తవ న తస్య త్వం వృథా కా పరిదేవనా” అను వచనముగూడ బోధించుచున్నది. ॥ ౨౮ ॥

దిక మేవిధముగ పూర్వమునందుఁ గనుపించక పృతిభాసకాలమునందుఁ గనుపించి శుక్తిజ్ఞానానంతరము కనుపడక
పృతిభాసయాప మగుచున్నదో; ఆదేవిధమున దృష్టిసృష్టివాదము నంగీకరించుటచే నీ శరీరములుకూడ నాద్యంతముల
యందుఁ గనుపించక పృతిభాసకాలమునందుఁ గనుపించుటచే పృతిభాసరూపములే యగును. కాన “అదా వంతే
చ యన్నాస్తి వర్తమానేఽపి తత్తథా” అను న్యాయమున మధ్యావస్థయందు (పృతిభాసకాలమునందు) గూడ నీ
శరీరములు లేనివే. ఈ విషయమే “నానతో విద్యతే భావః” అని పూర్వమునం దీగతలంచే చెప్పఁబడెను. కాన
స్వప్నమునం దనేకబంధువులను చూచి మెలుకువగాంచినవాడు స్వాప్నికబంధువిచ్చేదముచే నెట్లు దుఃఖింపడో
యట్లే మిథ్యాభూతములు, అత్యంత తుచ్ఛములు నగు పృథివాదిభూతవికారములగు నీ దేహముల విషయమై “కా పరి
దేవనా” ఏమి దుఃఖప్రలాపము ! ఇట్టి దుఃఖప్రలాప ముచితము కాదని భావము. ఈ విషయమే పురాణమందుగూడ
“అదర్శనా దాపతితః పునశ్చాదర్శనం గతః” ఇట ‘భూతసంఘః’ అనుపద మధ్యాహార్యము. భూతసంఘ మదర్శన
మువలన వచ్చినది. తిరుగ నదర్శనమునే పొందుచున్నది. అని చెప్పఁబడెను. కాన నిట్టి (యదృష్టదృష్టప్రసవభ్రాంతి
రూపములగు) శరీరముల నుద్దేశించి శోకము యుక్తము కాదని భావము.

తేక అకాశాదిమహాభూతాభిప్రాయముగ గూడ నీశ్లోకము నన్వయింపవలెను. “అవ్యక్తా దీని” ‘అవ్యక్తం’
అవ్యాకృతముగ నవివోచ్యమహితచైతన్యము ‘అది’ పాగవత్ కారణ మేమహాభూతములతో అట్టి భూతములు అవ్యక్తా
దులనఁబడును. “వ్యక్తమధ్యాని” అవిద్యాకార్యములగు నామరూపములచే మధ్యకాలమునందు ప్రకటికృతములు.
(పరమార్థసమూహముచే మధ్యస్థిత్యవస్థ లేనివనుట) “అవ్యక్తనిధనాన్యేవ” మృత్యుయందు ఘటము లయముఁ బొంది
నటుల స్వకారణమగు నవ్యక్తమునందే లయించునవి. ఈవిషయమునే “తద్దేదం తర్హ్యవ్యాకృత మానీ తన్నామ
రూపాభ్యామేవ వ్యాక్తియతే” అను శ్లోతిగూడ సర్వప్రపంచమున కవ్యక్తమే యుపాదానమని బోధించు
చున్నది. కార్యమునకు స్వోపాదానమునందే లయ మనుభవసిద్ధమగుటంజేసి సర్వప్రపంచమునకు లయస్థాన మవ్యక్తమే
యని యర్థా త్పిద్యము. ఈవిషయము గ్రహాంతరమున విస్తారముగ చెప్పఁబడెను. కాన నజ్ఞానకల్పితము లగుటచే
తుచ్ఛములగు నాకాశాదిభూతముల నుద్దేశించి దుఃఖించుట యుక్తము కాదు. అకాశాదిభూతముల నుద్దేశించి

దుఃఖించుటే యుక్తము కానిచో తత్కార్యములగు శరీరాదులనుద్దేశించి దుఃఖించుట యుచితము కాదని యేమి చెప్పవలె ? చెప్పవలసినదిదనియే యాశయము.)

తేక ఆ కాశాదిభూతములు, తత్కార్యములగు శరీరములు స్వకారణమగు నవ్యక్తరూపమున సర్వదా యుండుటచే నానికి నాశము సంభవింపనందున తన్నిమిక్తము ప్రలాపము తగదని యర్థము. “భారత !” అని సంబోధనచేసినో యర్జునా ! నీవు శుద్ధమగు భరతవంశోద్భవుడవు కాన కాశ్రీయమగు న్ద్యమును తెలిసికొనుటకు సమర్థుడవు. అట్టివాడవయినను నీవెందుల కట్టి కాశ్రీయమగు నర్థమును తెలిసికొన లేకుంటివని నూచింపబడెను.

శంకరానందీయము:— భీష్మైశ్వర్యాచార్యములగు నీశరీరము లన్నియు మాయాకార్యము లగుటంజేసి యసద్రూపములు. అట్లసద్రూపము లగుటచే “నీశరీరములు నాసంబంధములైన” వని యొప్పుడు శోచింపఁదగ దని యీశ్వరమున నూచించుచున్నాడు.

“నామరూపాదిభి ర్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం మాయా । తస్యా స్పృశాకా దాది ర్జన్మ యేషాం తా న్యవ్యక్తా దీని భూతాని శరీరాణి” నామరూపములచే వ్యక్తముకాని దగుటవలన మాయ యవ్యక్త మనఁబడును. దానినుండి జన్మించున వగుటచే భౌతికములగు శరీరము లవ్యక్తము అనఁబడును. అట్టి శరీరములే “వ్యక్తమధ్యాని” దేవ తిర్వ్యజ్ఞమవ్యక్తాప్రవృత్తాదిరూపముగ నాభాసించినకై మధ్యకాలమునందు లబ్ధస్వరూపములకలకై యగును. మఱియు “అవ్యక్త నిధనాని” తిరిగి మాయయందే లయము నొందును.

వింద్యజాలికప్రపంచమువలె నదృష్టదృష్టప్రసవస్వభావము కలవికాన శరీరములు మాయాకార్యము లగును. మఱియు “యథా స్వప్న ప్రపంచోఽయం మయి మాయావిజృంభితః । తథా జాగ్రత్ప్రపంచోఽయం మయి మాయా విజృంభితః ॥” అను వచనానుసారము స్వాప్నికపదార్థములవలె నీజాగ్రత్ప్రపంచ మంతయు మాయా విజృంభిత (కార్య) ముగఁ జెలిసికొనిన పురుషునకు “నన్ను వీడు చంపుచున్నాడనియు, వీడు మృతినొందుచున్నాడనియు” “కా? పరిచేనా” మిథ్యాభూతాల్లవిషయమై పరితాపమునగ నెట్టిది? ఎట్టిపరితాపము కలుగదని యర్థము.

తేక “ప్రమాణై స్సర్వై ర్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం పరం బ్రహ్మ తదగ్రహణా దాది ర్జన్మ యేషాం తా న్యవ్యక్తాదీని” ఏప్రమాణములచేతను తెలియఁబడనిదగుటవలన బ్రహ్మ మవ్యక్తమనఁబడును. అట్టి బ్రహ్మము యొక్క యజ్ఞానము (పరబ్రహ్మజ్ఞానము)వలన జనించునవికాన భూతము లవ్యక్తమగుటవలన. అనగా శుక్లగ్నిజ్ఞానముచే నెట్లు ప్రాతిభాసికరజతము పుట్టుచున్నదో యట్లే యాత్మాజ్ఞానమువలన నీభూతములు పుట్టుచున్నవి. “సర్వం వ్యంజయతీతి వ్యక్త మంతఃకరణం మధ్యేనీతికాలే యేషాంతాని వ్యక్తమధ్యాని” దేవతిర్వ్యజ్ఞమవ్యక్తాదిభేదమును శ్రీపురుషాదిభేదమును, పితృపుత్రాదిభేదమును “నేను, నాది” అను సంబంధమును కల్పించి యంతఃకరణమే ప్రపంచమును నిర్వహించుచుండుటచేనంతఃకరణమువ్యక్తమనబడును. ఎంతవరకధిష్ఠానదర్శనముకలుగదోయంతవరకు భూతములయొక్క సత్తాస్వరూపాలు వాసనాసహితాంతఃకరణబలమువలననే కలుగుచుండును. కాన నట్టి యంతఃకరణముచే భూతములు వ్యక్తమధ్యమము అనఁబడును. “మనోమృత్యుమయం దైవత మదైవతం పరమార్థతః” అను వచనానుసారము “అవ్యక్త స్వాధిష్ఠానే బ్రహ్మణి నిధన యేషాం తా న్యవ్యక్త నిధనాని” అధిష్ఠానమగు పరబ్రహ్మముయొక్క (పరబ్రహ్మ విషయకమగు) యజ్ఞానమువలన నుత్పన్నమై ఎంతకాలమువర కధిష్ఠానమగు పరబ్రహ్మము చెలియబడదో యంతకాలమువరకు మరుమరీచికాజలమువలె నీ భూతములు స్వతస్స్వరూపము కలవిగా భాసించుచు అధిష్ఠానమగు బ్రహ్మము తెలియఁబడినతోడనే నీ భూతము అధిష్ఠానమగు బ్రహ్మస్వరూపముగనే భాసించును. కాన నీ భూతము లవ్యక్త నిధనము అనఁబడును. అధిష్ఠానబ్రహ్మజ్ఞానవిజృంభితము, మరుమరీచికా జలమువలె పృతిభాసమాత్మరూపమునకు ఈ దేహాదిప్రపంచవిషయమై యధిష్ఠానసందర్శనముచే సర్వమును బ్రహ్మమునుగా చెలిసికొను పండితునకు “కా పరిచేనా” పరిచేనమున (శోకమున) కవకాళమెక్కడ యని యర్థము. దుఃఖించుట కవకాళమే సంభవింపదని యీశ్వరము,

భాష్యోత్పన్నదీపిక:—

అవ్యక్తమనగ నవ్యాకృతము (అవిద్యోహితచైతన్యము) కారణ మేభూతములతో యట్టి యాకాశాదిభూతములు నామరూపములచే వ్యక్తముచేయఁబడుటచే వ్యక్తము అనఁడు నని మధుసూదనసరస్వతి వ్యాఖ్యానించిన ఆకాశాది మహాభూతాభిప్రాయముగ శ్రీభగవత్పాదు లెందులకు వ్యాఖ్యానింపలే దనిన ? “తత్ర కా పరిచేవనా” (దానివిషయమై శోక మెందులకు) అని వాక్యశేషమునం దుఁడుటచే తచ్ఛబ్దముచే నాకాశాదులను గ్రహించిన ప్రస్తుత మాకాశాదులనుగూర్చి శోక మప్రసక్త మగుటఁజేసి వాక్యశేషమునకు విరోధము వాటిల్లును. మఱియు ఉపసంహరమునందు “తస్మా త్స్వర్వాణి భూతాని” అని కార్యకరణసంఘాతబోధకపద ముండుటచే ప్రప్రథమమున నాకాశాదిమహాభూతపరముగ చెప్పినచో నుపక్రమోపసంహరముల కేకార్థత్వము వాటిల్లుదుగాన భాష్య కారు లటుల చెప్పట నుపేక్షించిరి.

స్వాభిప్రాయము:—భాష్యోత్పన్నదీపికాకారులు “అవ్యక్తాదీని భూతాని” అను వాక్యమునకు మాత్రము మధుసూదనసరస్వతులచే వ్రాయబడిన వ్యాఖ్యనుచూచి యాకాశాదిమహాభూతముల నుద్దేశించి శోకించుట యనుచిత మను భావము మాత్రము గమనించి యట్లు వాక్యశేషవిరోధమును, ఉపక్రమోపసంహరముల కేకార్థత్వానుపపత్తిని నుడివియుండిరి. ఇంతమాత్రముచే మధుసూదనసరస్వతులు విడువలేదు. అట్టి యవిద్యాకార్యము లగు మహాభూతముల నుద్దేశించియే దుఃఖము ప్రసక్తము కానపుడు మహాభూత కార్యములగు శరీరాదులను గూర్చి దుఃఖము సుతరాం ప్రసక్తము కాదని చెప్పియుండిరి. ఇట్లు చెప్పటచే “తత్ర కా పరిచేవనా” అను వాక్యశేషవిరోధము, “తస్మా త్స్వర్వాణి భూతాని” అను ఉపసంహరవాక్యమున విరోధము పరిహరింపఁబడుచుండ నది గమనింపక యిట్టితీరున వ్రాయుట తమకు మధుసూదనసరస్వతీయందు ప్రబలవిరోధమై, లేక నద్వైతసిద్ధి మొదలగు గ్రంథరచయితలగు శ్రీమధుసూదనసరస్వతులగ్రంథము నేదోవిధమున విహరించినగాని తనకు గౌరవము వాటిల్లదనియో ఏదోయొక దురభిప్రాయముచేతనే ప్రతిశ్లోకమునం దిట్టితీరుగ నే కుక్కుటాండమునకు రోమాన్వేషణముజేయుచుండిరి. ఇక శ్రీమద్భగవత్పాదు లట్లెందులకు వ్రాయలేదనిన ప్రకిరణార్థము చెడక వాక్యార్థము సరిపడునట్లు నేనులకనే కార్థములు తోచును. అట్టి యర్థము లన్నియు శ్రీభగవత్పాదులు వ్రాయలేదని యాక్షేపించుట యనుచితము. మఱియు అవిద్య కార్యస్వరూపముచే ననర్థకారి యగు నని “అవ్యక్తాదీని భూతాని” అనుదానికి శరీరపరముగ వ్యాఖ్యానించియుండిరి. ఇట్లుపపన్న మగుచుండ భాష్యకారుల కొక న్యూనత్వము ప్రాప్తించినటుల తలచి భాష్యకారుల న్యూనతాదోషమును పరిహరించుటకు మొదలిడినట్లు వ్రాయుట తనసామర్థ్య మెంతటిదియో లోకమునకు విశదపరచుటయే యని మాయభిప్రాయము.

నీలకంఠీయము:—అత్మ కళోచ్యత్వ ముఁడుగాక, యిష్టదేహవివాళమువలన గలిగెడి శోకము సంభవించును కదాయని యాశించి దేహాదులకు మిథ్యాత్వమును ‘అవ్యక్తాదీని భూతాని’ అనుశ్లోకముచే సహేతుకముగ సాధించుచుండెను. “భూతాని” ఆకాశాది పంచమహాభూతములు, తత్కార్యములగు జరాయుజములు, అండజములు, స్వేదజములు, ఉద్భిజ్జములు అను భూతములు “అవ్యక్తాదీని” అజ్ఞానము కారణముగా కలవి. మఱియు “వ్యక్తమధ్యాని” (ఉత్పత్త్యనంతరము మరణమునకు పూర్వమునందుండు డక్షణ మధ్యావస్థ యనఁడును.) అట్టి మధ్యావస్థయందు వ్యక్తమగును. మఱియు “అవ్యక్త నిధినాశ్చైవ” అజ్ఞానమునందు లయించునవి. అనగా రజ్జూరగాదికారణమగు నజ్ఞానము రజ్జువువలెగాని, యురగమువలెగాని వ్యక్తము కాదు (పరిత్యక్తమాజ్ఞమై రజ్జువువలె, సురగమువలె నజ్ఞానము దృష్టిపథమున ప్రవేశించ దనుట). కాన నజ్ఞాన మవ్యక్త మనఁబడును. అట్టి అజ్ఞానమువలన జనించిన సర్వమాయజ్ఞానమునందే లయమును పొందుచున్నది. రజ్జువునందు లయించుటలేదు. ఈవిధముననే యాత్మయందు కల్పితములగు వియదాదిభూతములకు, జరాయుజాదులను కారణము, అంతము, అవ్యక్తమే (అజ్ఞానమే) యగును. “అదావస్తే చ యన్నాస్తి ర్తమానేష తత్తథా” అను న్యాయమున నుత్పత్తికి పూర్వమునను, నాశమునకు పరమునను లేనట్టి

గీ॥ ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి కశ్చి దేన మాశ్చర్యవ ద్దృశతి తతైవ చాన్యః ।

ఆశ్చర్యవ చ్ఛైన మన్య శ్శృణోతి శ్శ్రుత్వా ప్యేవం వేద నచైవ కశ్చిత్ ॥ ౧౯॥

పదవిభాగము:—ఆశ్చర్యవత్—పశ్యతి—కః—చిత్—ఏన—ఆశ్చర్యవత్—చదతి—తథా—ఏవ—చ—అన్యః—
ఆశ్చర్యవత్—చ—ఏన—అన్యః—శృణోతి—శ్రుత్వా—అపి—ఏన—వేద—న—చ—ఏవ—కః—చిత్ ॥ ౧౯॥

ప్రతిపదార్థము:—కశ్చిత్=ఒకానొకఁడు; ఏన=ఈ యాత్మను; ఆశ్చర్యవత్=ఇదివర కెన్నఁడును జూడక యకస్మాత్తుగఁ జూచిన యద్భుతమునువలె; పశ్యతి=చూచుచున్నాడు; తతైవ=అదేవిధమున; అన్యః=మఱి యొకఁడు; ఆశ్చర్యవత్=అద్భుతమునువలె; చదతి=చెప్పుచున్నాడు; అన్యః=మఱియొకఁడు; ఏన=ఈయాత్మను; ఆశ్చర్యవత్=అద్భుతమునువలె; శృణోతి=వినుచుండెను; శ్రుత్వా=వినినను; ఏన=ఈయాత్మను; కశ్చిత్=ఎవఁడును; నవేద=తెలిసికొనలేదు.

లేక—కశ్చిత్=ఎవఁడోయొకఁడు; ఏన=ఈయాత్మను; పశ్యతి=చూచునో; సః=(ఈపదమధ్యాహర్యము) వాఁడు; ఆశ్చర్యవత్=ఆశ్చర్యవద్దృశుఁడు; (అనేకవేలసాధకులలో నొకానొకఁడుమాత్రము చూచునని యాశ యము) తతైవ=అదేవిధమున; అన్యః=మఱియొకఁ డెవఁడు; చదతి=చెప్పునో; సః=వాడు; ఆశ్చర్యవత్=ఆశ్చర్య వద్దృశుఁడు; (అనగా ననేకులలో ఆట్టివాఁ డొకానొకఁ డని యాశయము). అన్యః=మఱియొకఁ డెవఁడు; ఏన= ఈయాత్మను; శృణోతి=వినునో; సః=ఆట్టివాఁడు; ఆశ్చర్యవత్=ఆశ్చర్యవద్దృశుఁడు; (అనేకులలో నొకానొకఁడు) శ్రుత్వా=వినినను; కశ్చిత్=ఎవఁడును; ఏన=ఈయాత్మను; నవేద=తెలిసికొనలేదు. ॥౧౯॥

భూతములు మధ్యయందు భాసించినను రజ్జురగమువలె లేనివియే. ఇట్టి భూతములవిషయమై “కా పరిదేవనా” విలాప మనగ నెట్టిది ? (విలాపము సంభవింపదని యాశయము.) మరుమరిచికాహృదము నష్టమాయె నని యామరు మరీచికాహృదముయొక్క తత్త్వమును తెలిసినవాడు విలపింపడు. కనుకనే భూతములను-రజ్జురగములకువలెను, శుక్తిరజతములకువలె ప్రతీతిననుకూలక మగు సృష్టి నుద్దేశించి కాశీతీర్థావ్రాహ్మణమునందు “స యదా స్వపితి తచ్చైవం వా క్షురైర్వా రామభి స్సహాప్యేతి చక్షు స్సరైర్వ రూపై స్సహాప్యేతి శ్రోత్రం సరైర్వ శృద్ధై స్సహాప్యేతి మన స్సరైర్వ ధ్యానై స్సహాప్యేతి స యదా పృథుధ్యతేఽత్రైతస్మా దాత్మన స్సర్వే పాప్రాణా యథాయతనం విపరీత్యస్తే పాప్రణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః” (ఈశ్రుతియందుగల పాప్రణేభ్యమునకు చక్షురాదీంద్రియములు, దేవాః అను శబ్దమునకు చక్షురాదీంద్రియాను గాహకములగు నూర్వాదిదేవతలు అని యర్థము.) ఈతీర్థ డెప్పుడు నిద్రించునో యప్పుడు వాగింద్రియము సర్వనామములతో నీయాత్మయందు అయము పొందుచున్నది. చక్షురింద్రియము సర్వ రూపములతోను, శ్రోత్రేంద్రియము సర్వశబ్దములతోను, మనస్సు సర్వధ్యానములతో నీయాత్మయందు అయము పొందుచున్నది. ఈయాత్మ యెప్పుడు మెలకువ గాంచునో అపు డీయాత్మవలన వాగాదిసర్వేంద్రియములు యథా స్థానమును పొందుచున్నవి. పాప్రణముల (ఇంద్రియముల) వలన తదనుగాహకనూర్వాదిదేవతలు యథాస్థానమును పొందుచుండిరి. ఆట్టి దేవతలవలన లోకములుఽయథాస్థానమును పొందుచున్నవి (అనగా మెలకువ గాంచినతోడనే నిద్రయందు దాత్మయందు లీనమైన చక్షురాదీంద్రియము లాత్మవలన యథాస్థానమును బొందినతోడనే యింద్రి యాను గాహకనూర్వాదిదేవతలవలన నాయింద్రియములు సర్వలోకములయందు ప్రసరించి రూపాదిజ్ఞానజనకము లగును. అని స్వాపప్రబోధములయందు జగత్తుయొక్క అయోదయములు పరిపంజరుచున్నవి. ఈకాశీతీర్థావ్రాహ్మ ణమునందును, మఱియొక స్థలమునందును సర్వభూతలయోదయస్థాన మాత్మయే చెప్పఁబడుచుండ నజ్ఞాన మెటుల అయోదయములకు స్థాన మగును ? అనిన నదియు సత్యమే. ఎట్లనిన ? బ్రహ్మ మజ్ఞాయమాన మగుటంచేసి అయో దయస్థాన మని వ్యవదేశింపబడుచుండెను. కాని యథాస్థితి ననుసరించి కాదు. అపరిణామియు, తూటస్థము నగు బ్రహ్మము మృత్తువలెఁక కార్యలయోదయస్థానరూప మగుట సంభవము కాదు. ఈవిషయమే “అథ చైస్త్వేన్ద్రై జాలస్య య దుపాదాన కారణమ్ । అజ్ఞానం తదుపాశ్రిత్య బ్రహ్మకారణ ముచ్యతే ॥” అను శ్లోకమునందు జెప్పబడినది.

శాంకరభాష్యమ్:—

దుర్విజ్ఞేయోఽయం ప్రకృత ఆత్మా కిం త్వా మేవైక ముపాలభే సాధారణే భ్రాన్తి నిమిత్తే ।
కథం దుర్విజ్ఞేయోఽయ మాత్మే త్యాహ—ఆశ్చర్యవదితి । ఆశ్చర్యవ దాశ్చర్య మదృష్ట
మదృత మకస్మా ద్దృశ్యమానం తేన తుల్య మాశ్చర్యవ దాశ్చర్య మివైన మాత్మానం పశ్యతి

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

“అవ్యక్తోఽయ మచిన్తోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే । తస్మా దేవం విది త్వేనం
నానుశోచితు మర్హసి ॥ అథ చైవం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతం । తథాపి త్వం
మహాబాహో! నైవం శోచితు మర్హసి ॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమన్యాని భారత !
అన్యక్తవిధా నేవ తత్ర కా పరిదేవనా ॥” అను శ్లోకములచే సర్జునున కుపాలంభము చూపఁ
బడెను. ఆత్మాజ్ఞానమువలనఁ గలిగెడి భ్రాంతి సర్వసాధారణమై యుండ నాత్మ సర్వలకు
దుర్జ్ఞేయమేగాన నొక యర్జునునిగూర్చియే యీ యుపాలంభము (మాహాము) కాదు. సర్వల
కును నీయుపాలంభము వర్తించు నని యీశ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

— : ౨వ అధ్యాయము ౨౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— అనేకమంది విద్వాంసులుగూడ దుఃఖించుచుండ యెందునిమిత్తము
నన్నీ మాటిమాటికి నిందించుచుంటివి ? నుతీయు “వస్తు రేవహి తజ్జాడ్యం శ్రోతా యత) న బుద్ధ్యతే” (ఎచట
శ్రోత విషయమును తెలిసికొనజాలదో అది వక్తయొక్క జాడ్యమే. కాని శ్రోతృజాడ్యము కాదు) అను న్నాయమున
నీవు చెప్పిన వాక్యముల యర్థమును తెలిసికొనలేకపోవుట నా దోషము కాదు. మఱియున నదియు నీదే యగును.
అని యో యర్జునా ! నీవనెదవా ! ఇతరులకువలె నీకును స్వాశయదోషమువలననే యాత్మప్రతిపాదకకాత్త్రము
యొక్క యర్థము తెలియుటలేదు. కనకనే నీకును నితరులకును ఆత్మపరిజ్ఞానమువలననే శోకము పొందించు
చుండెను. కాన పూర్వోక్తదోషద్వయమున కవకాశములేదని యభిప్రాయముకలవాడై శ్రీసృష్టపరమాత్మ యాత్మకు
దుర్విజ్ఞేయత్వమును “అశ్చర్యవత్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. ఈశ్లోకమునందుగల “అశ్చర్యవత్” అను
నది కర్మయందు, కర్తయందు, క్రియయందు గూడ విశేషణము. అది యెట్లున ? “అశ్చర్యేణాద్భుతేన తుల్య
తయా వర్తమాన మేనం జేహినం” అశ్చర్యవత్=అశ్చర్యసదృశః కర్షితః; య త్వశ్శక్తి తదాశ్చర్యవత్” అని కర్తృ
కర్మక్రియావిశేషణముగా నన్వయింపవగును. ఇట్లన్వయించుటవలన దేలిన యాశయ మేమన ? ప్రకృతజేహి యగు
నాత్మను—అవిద్యాప్రియుక్త నానావిధవిరుద్ధ ధర్మములకలవాడైనను సత్తునుగను, ఆస్వప్రకాశ చైతన్యస్వరూపు
డైనను జడునిగను, అనందఘనుడైనను దుఃఖము కలవానిగను, నిర్వికారుడైనను సవికారిగను, నిత్యుడైన
ననిత్యునిగను, ప్రకాశించువాడైన నప్రకాశునిగను, బ్రహ్మభిన్నుడైనను బ్రహ్మభిన్నునిగను, ముక్తుడైనను బద్ధుని
గను, అద్వితీయుడైనను సద్వితీయునిగను ఇట్లు సంభావిత విచిత్రా)నేకాకారప్రతిబింబయునిగ (అని కర్మవిశేష
ణము.) కాత్త్రముచేతను, అచార్యోపదేశముచేతను అవిద్యక సర్వదైత్ర ప్రపంచనిషేధ పురస్కరముగ జేదాంత
వాక్యజన్యము, పరమాత్మ స్వరూపమాత్రా)కారము సర్వకుశలతృణభూతమునగు నంతఃకరణవృత్తియందు ప్రతిఫలి
తమగు నాత్మను శుమాధిపరిపాకముచే శమదమాది సాధనములతోగూడిన శరీరముకల యొకానొకడు సాక్షాత్కా
రమును చేచుకొనును. కాని సర్వల సాక్షాత్కరింపజేసుకొనలేరు. ఈసాక్షాత్కార మనునదియే యాశ్చర్య

శాంకరభాష్యమే:—

కశ్చిత్ | ఆశ్చర్యవ దేనం వదతి తదైవ చాన్యః | ఆశ్చర్యవ చైవ మన్య శ్శృణోతి | శ్రుత్వా
దృష్ట్వాన్యోన్యైః ప్యేనం వేద నచైవ కశ్చిత్ | అథవా యోఽయ నాత్మానం పశ్యతి స ఆశ్చర్య
తుల్యో, యో వదతి యశ్చ శ్శృణోతి సోఽనేకసహస్రేషు కశ్చిదేవ భవతి | అతో దుర్బోధ
ఆత్మే త్యభిప్రాయః ||

||౨౯||

శాంకరభాష్యపరిష్కారబోధిని:—

“అహం మహం” అను ప్రతీతివిషయ మగుటంజేసి యాత్మ సుజ్ఞేయగుచుండ దురేయ
మెటు లగును? అని శంకింపవలదు.

“అహం” అను ప్రతీతివలన సంతఃకరణవిశిష్టాత్మ దెలియబడినను షడ్భాత్మ దెలిసి
కొనుట కశక్యము. కాన నొకఁ డీయాత్మను తానెన్నఁడు జూడని యద్భుతమువలె జూచును.
అనగా “అహం” మనసా సహ” అని చెప్పినటుల నాత్మ దుర్జ్ఞేయముగాన నాత్మదృష్టయే
దుర్లభమని యిశ్లోకప్రథమపాదమున కభిప్రాయము.

ఆవిధముననే యొకఁ డీయాత్మను తానెన్నఁడు జూడని యాశ్చర్యమువలె జెప్పును.
అనగా నాత్మ వాగింద్రియాగోచర మగుటంజేసి యాత్మోపదేశము సంభవించుననున ఆత్మోప
దేశముడే దుర్లభమని యిశ్లోకద్వితీయపాదమున కాశయము.

తుల్యము (అని క్రియావిశేషణము) అత్మదర్శన మెటుల యాశ్చర్యకరమనిన? అత్మదర్శనమునగ నాత్మాకారమగు
సంతఃకరణవృత్తి. అట్టి యంతఃకరణవృత్తి స్వస్వరూపముచే మిథ్యాభూతి మైనను సత్య మగు నాత్మకు వ్యంజకము.
అవిద్యాపరిణామాంతఃకరణపరిణామ మైనను అవిద్యానాశకము. అవిద్యను నశింపజేయును నవిద్యాకార్య
మగుటంజేసి తననుగూడ నశింపజేయును. కాన నాత్మదర్శన మాశ్చర్యసదృశ మని యర్థము. అట్లే యాయాత్మను
ఎవఁడు దెలిసికొనునో వాఁడును ఆశ్చర్యతుల్యుడు (అని కర్తృవిశేషణము). అట్టి యాత్మదర్శనముకలవాఁ
డెట్లాశ్చర్యతుల్యు డనిన? ఇట్టి యాత్మదర్శనముకలవాఁ డవిద్యాతత్కార్యములు లేనివాఁ డైనను ప్రాప్తకర్మ
ప్రాప్తకర్మమున నవిద్యాతత్కార్యములు కలవాఁడువలె వ్యవహరించుచుండును. స్వీదా సమాధిస్థుఁ డైనను
సమాధిమండి లేచినవాఁడు సమాధిమండి లేచినను తిరిగి సమాధి ననుభవించుచుండెను. ప్రాప్తకర్మవైచిత్ర్య
ముచే విచిత్రచరిత్రకలవాఁడును, పొందుటకు శక్యముకాని జ్ఞానముకలవాఁడు నగుటచే సర్వలోకస్పృహణీయుఁడు.
కాన నాశ్చర్యతుల్యుఁ డని యాశయము. కాన నాశ్చర్య మగునది యాత్మ; అట్టి యాత్మజ్ఞాన మాశ్చర్య మైనది;
అట్టి యాత్మను దెలిసికొనువాఁడును ఆశ్చర్యతుల్యుడే యగునుగాన పరమదుర్విక్షేయ మాత్మ యగుచుండ నీవట్టి
యాత్మను అనాయాసముగ నెట్లు దెలిసికొనెద వని భావము.

ఇదేవిధమున నాత్మోపదేశము చేయువాఁడు లేమింజేసి యాత్మ దుర్విక్షేయము. అది యెట్లనిన? ఎవఁ
డాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనునో వాఁడే యితరులతోఁ జాత్యను నిశ్చయముగఁ జెప్పును. అజ్ఞాన దుపదేశించు
టకు సమర్థుఁడు కానెరఁడు. అత్మజ్ఞానియు సమాధిస్థుఁడై యుపదేశించునా? సమాధివృత్తానకాలమునం
దుపదేశించునా? సమాధికాలమునం దుపదేశించు ననెదవా? తానాత్మనుసంధానతత్పరుఁడైయుండ నితరున
కుపదేశించుట యెటుల సంభవించును? సంభవించునెరఁడు. సమాధివృత్తానకాలమునం దుపదేశించు ననెదవా?

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మఱియొక డీయాత్మను తా నెన్నడు జూడని యాత్మర్యమువలె వినును. అనగా నాత్మ శ్రోత్రేంద్రియాగోచర మగుటంజేసి శ్రవణము సంభవింపదు. కాన శ్రోతయు దుర్లభమే యని తృతీయపాదమున కభిప్రాయము.

అట్టి జ్ఞాని యే కాలమునందు సమాధినుండి లేచునో అట్టి కాల మితరులచే నెటులఁ దెలియ నగును ? అతికష్టముచేఁ దెలిసికొనినను అజ్ఞాని లాభమును కాని, పూజనుగాని, భ్యాత్యాదులనుగాని నపేక్షింపనందున నాత్మోపదేశమును చేయదు. ఎట్టకేలకు కారుణ్యమాత్రముచేఁ పరమేశ్వరస్వరూపమును బోధించిన నతఁడు పరమేశ్వరుఁడువలె నత్యంతదుర్లభుఁ డని “అశ్చర్యవద్యతి తథైవ చాన్యః” అను వాక్యముచేఁ జెప్పుచుండెను. “యథా జానాతి తస్యైవ వద త్యేన మి త్యనుకర్షణార్థ శ్చ కారః” (ఏవిధమునఁ దెలిసికొనునో ఆవిధముననే యాయాత్మను చెప్పును) అని యాయాత్మను అనుపదముయొక్క యనుకర్షణనిమిత్తము మూలమున చ కారము ప్రయోగింపఁబడెను. అట్టి యుప దేశకుఁడు “అన్యః” సర్వజనవిలక్షణుఁడు అని “అన్యః” అను శబ్దమున కర్థము. కొందరు “అన్యః” అను శబ్దము నకు పూర్వోక్త భిన్న మర్థముకాన పూర్వమునందు “అశ్చర్యవత్త్వశ్చ కర్మిత” ఓకానొకఁ డాశ్చర్యమువలె చూచును. అని చెప్పుటచే నట్టి జ్ఞానికంటె భిన్నుఁ డని “అన్యః” అను శబ్దమున కర్థమును చెప్పెదరు. అట్లా యర్థమునే చెప్పినచో నట్టివాఁ డజ్ఞానియే కాన నజ్ఞాని కుపదేశసామర్థ్యము లేమింజేసి వాఁడుపదేశించునని చెప్పుట వ్యాఘాత మగును (విరుద్ధ మగును).

“అశ్చర్యవ ద్యదతి తథైవ చాన్యః” అను వాక్యమునందుగూడ పూర్వమువలె “అశ్చర్యవత్” అను విశే షణము కర్మయందు, క్రియయందు, కర్తయందుఁగూడ నన్వయింపఁదగును. అందు కర్మయందును, కర్తయందుఁగల యాశ్చర్యము పూర్వమునందు వ్యాఖ్యానింపఁబడెను. క్రియయందుఁగల యాశ్చర్య మేదని ? ఏశబ్దముచేతనుగూడ చెప్పఁబడని శుద్ధమగు నాత్మను చెప్పుటయే అశ్చర్యము. అని యెట్లనిన ? “యతో వాచో నివర్తంతే | అప్రాప్య మనసా సహ” అను శ్రుతి యేశబ్దముచేతను అత్మ బోధింపఁబడె దని చెప్పుచుండ విశిష్టమునందు శక్తిగల పదముచే లక్ష్యతావచ్చేదకరూపమును విడిచియే జవాదజవాత్స్వార్థలక్షణాస్వరూప మగు కల్పితసంబంధముచే నేయాత్మ ప్రతిపాదనము కలదో, అదియు నిర్వికల్పకసాక్షాత్కారరూప మగు నని యాశ్చర్యము. అనగా “ఘటః” ఇత్యాదిపదములు ఘటత్వ మనెడి విశేషణముతోఁగూడిన ఘటమునందు శక్తిగలదై ఘటమును బోధించును. “గంగాయాం ఘోషః” అని యొకఁడు ప్రయోగించె ననకొనుడు. ఇటు విశిష్టశక్తిచే గంగాపదము ప్రవాహ మును బోధించును. అట్లు ప్రవాహమునే యీశ్వరమునందు స్వీకరించిన నాప్రవాహమునందు గొల్లపల్లి సంభవము కాదు. కాన ప్రవాహఘోషముల కన్వయ మనుపపన్నము. కాన గంగాపద మిచట లాక్షణిక మనవలెను. లాక్ష ణిక మనగి లక్షణచే నేపద మర్థమును బోధించునో యాపదము లాక్షణిక మనఁబడును. లక్షణ యనగ శక్య సంబంధము. శక్యమనగ పదము శక్తిచే నేయర్థమును బోధించునో యట్టియర్థము శక్యమనఁబడును. “గంగాయాం ఘోషః” అనుస్థలమున గంగాపదమునకు శక్యము ప్రవాహము. అట్టి ప్రవాహసంయోగము తీరమునకు కలుదుగాన నాప్రవాహసంబంధ మగు సంయోగమే శక్యసంబంధము. అట్టి శక్యసంబంధమే లక్షణ యనఁబడును. అట్టి లక్షణాజ్ఞానముచే గంగాపదమువలన లక్ష్యతావచ్చేదక మగు తీరత్వపురస్కరముగ తీరబోధ కలుగును. అట్టి తీరము నందు గొల్లపల్లి సంగతమే యగును. కాన నన్వయానుపపత్తి పరిహారమునిమిత్తము “లక్షణ” అనెడి వృత్తి సంగీక రింపవలెను.

అట్టి లక్షణావృత్తి జవాత్స్వాయనియు, అజవాత్స్వార్థ యనియు, జవాదజవాత్స్వార్థయనియు మూడు.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అత్మ యిట్టిదని వినినను, తెలిసికొనినను, చెప్పినను యెవఁడూ యాత్మసాక్షాత్కారమును బొందడని చతుర్థపాదమున కాశయము. అనగా నాత్మసాక్షాత్కార మత్యంతాయాససాధ్యమని గ్రహింపనగును.

విధములు. శ క్షార్థమును విడిచి కేవల లక్ష్యార్థబోధనప్రయోజకమగు లక్షణ జవాత్వస్వర్థలక్షణ యనంబడును. అట్టి లక్షణ “గంగాయాం ఘోషః” అను స్థలమున చూడనగును. శ క్షార్థలక్ష్యార్థోభయ జ్ఞానప్రయోజకలక్షణ అజవాత్వస్వర్థలక్షణ మనంబడును. అది యెట్లునిన? ఓకానొకఁడు “కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతాం” (కాకములవలన పెరుగు రక్షింపఁబడుఁగాక) అని వాక్యమును ప్రయోగించె ననుకొనుఁడు. ఇచట కాకశబ్దమునకు కాకములు శ క్షార్థములు. అట్టి శ క్షార్థములనుమాత్రమే గ్రహించినచో కాకములు పెరుగు పాడుచేయునట్లు రక్షింపవలెను గాని మార్జాల కుక్కుటాదులు పెరుగును పాడుచేయుచున్నను నూరకుండు డని యాశయముచేతనా “కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతాం” అని శబ్దమును ప్రయోగించుట. కాదు, దధి నేజంతువులు పాడుచేయునో యట్టిజంతువులవలన దధిని కాపాడు డను తాత్పర్యముచేతనే ప్రయోగించెను. కాన నీ కాకశబ్దము స్వశక్యమగు కాకములను, లక్ష్యములగు కుక్కుటాదు లను కూడ లక్షణించే బోధించును. అట్టి లక్షణావృత్తినే “అజవాత్వస్వర్థలక్షణ” యందురు. “సోఽయం దేవ దత్తః” (ఈదేవదత్తుఁడు వాఁడే) అను స్థలమునందు “సః” అను తచ్చబ్దమునకు తద్దేశతత్కాలవృత్తిత్వవిశిష్ట దేవదత్తుఁ డర్థము. “అయం” అను పదమున కేతద్దేశతత్కాలవృత్తిత్వవిశిష్టదేవదత్తుఁ డర్థము. విశేషణము లగు తద్దేశతత్కాలములు, ఏతద్దేశతత్కాలములు భిన్నములగుటచే తద్విశిష్టదేవదత్తుల కభేదము పొనగదు. కాన నిచట శ క్షార్థమున కేకదేశమగు తద్దేశతత్కాలములను, ఏతద్దేశతత్కాలములను బరిత్యజించి, తదేకదేశ మగు దేవదత్తుని బోధించుటకు ప్రయోజకమగు లక్షణ “జవాదజవాత్వస్వర్థలక్షణ” అని యనంబడును. ఇదేవిధమున ‘తత్త్వమసి’ అను స్థలమున ‘తత్’ అను పదము సర్వజ్ఞత్వవిశిష్టచిత్తును బోధించును ‘త్వం’ అనుపదము కించిద్జ్ఞత్వవిశిష్టచిత్తును బోధించును. అట్టితత్త్వంపదార్థములగు సర్వజ్ఞత్వవిశిష్టచిత్తునకు కించిద్జ్ఞత్వవిశిష్టచిత్తునకభేదముసంభవింపదు. అందుచే నిచట జవాదజవాత్వస్వర్థలక్షణసంగీకరింపవలయును. శ క్షార్థైకదేశమగు సర్వజ్ఞత్వకించిద్జ్ఞత్వములను పరిత్యజించి కేవలచిద్విషయకమగు “చిత్” అను బోధకుమాత్రము ప్రయోజకమగు లక్షణావృత్తి జవాదజవాత్వస్వర్థ లక్షణ యనంబడును. అట్టి జవాదజవాత్వస్వర్థలక్షణచే “తత్త్వమసి” అనునవి మొదలగు మహావాక్యముల వలన కేవలాత్మవిషయకమగు ‘చిత్’ అను జ్ఞానము కలుగును. ఈజ్ఞానమునందు ప్రకారవిధిచే నేపదార్థమును భాసింప నేరదు. కాన నీ జ్ఞానము నిర్వికల్పక మనంబడును. మఱియు సన్నికృష్టవస్తువిషయక మగుటచేనీ యపరోక్ష స్వరూప మనంబడును. “యతో వాచో నివర్తతే” అను శ్రుతివలన నాత్మ యేశబ్దముచేతనైనను జెప్పఁబడదని సిద్ధ మగుచుండ “తత్త్వమసి” అను శ్రుతివలన నిర్వికల్పకమగు నపరోక్షజ్ఞానము కలుగుట యాశ్చర్యమని భావము.

తేక శబ్దముయొక్క శక్తి యూహించుట కలవి కానిందున నిద్రించుచున్న దేవదత్తు నుద్దేశించి పలుకబడిన “దేవదత్త” అను శబ్ద మేవిధమున శబ్దకర్త్యాదిజ్ఞానము నపేక్షింపక దేవదత్తుఁడు మెలుకువఁగాంచుటకు పోతునగునో యదేవిధమున “తత్త్వమసి” అను శబ్దము శక్తిజ్ఞానమునుకాని, లక్షణజ్ఞానమునుగాని, సంబంధాంతరజ్ఞానమునుగాని యపేక్షింపక యాత్మజ్ఞానమును బోధించును. ఇట్టివిధమున నాత్మతత్త్వమును బోధించుటయే యాశ్చర్యసదృశము. శబ్దార్థములకుగల సంబంధజ్ఞానము లేనిదే కేవల శబ్దమాత్రమువలన నర్థజ్ఞాన మెఱుఁగలుగును? అట్లైనచో అతి ప్రసిద్ధిసంభవించును. (ఘటశబ్దమునకు, ఘటమునకు గల శక్తిరూపసంబంధజ్ఞానము లేనిదే ఘటశబ్దమువలన ఘట జ్ఞానము కలుగుననిన నియామకము లేమింతేనీ ఘటశబ్దమువలన పటజ్ఞానముకూడ కలిగిడిని.) లక్షణావృత్తి మంగునూడ

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

లేక ఎవ డాత్మను దెలిసికొనునో అట్టివా డాశ్చర్యతుల్యుడు. ఎవ డాత్మను జెప్పనో అట్టివా డనేకవేలయం దొ కానొకడే యుండును. ఎవ డాత్మను వినునో అట్టివా డనేకులయం దొ కానొకడే యుండును. అందువలన నాత్మను దెలిసికొనుట సులభసాధ్యము కాదని యాశయము. ||౨౯||

శక్యసంబంధరూపమగు లక్షణ ఆనేకసాధారణమగుటంజేసి యతిప్రసక్తి సమానము. ఇట్టి యతిప్రసక్తిని వారించుటకు వక్రతాత్పర్యము శబ్దజన్య జ్ఞాననియామక మనెదవా? అట్టి వక్రతాత్పర్యము సర్వమును సమానమగుటం జేసి సర్వమును శబ్దమువలన జ్ఞానముకలుగ వలసివచ్చును. ఏ పురుషుఁ డట్టి తాత్పర్య జ్ఞానము కలవాడో యట్టి పురుషునకే శబ్దమువలన జ్ఞానము కలుగుననెదవా! అట్లే నవో బురుషగతిమగు, నిర్దోషత్వ స్వరూపమగు విశేషమే శబ్దజన్యజ్ఞానమునందు నియామకమగుటయే. అట్లే నవో శుద్ధాంతఃకరణగల యెవనికి తాత్పర్యజ్ఞానపురస్కరముగ లక్షణచే వాక్యార్థబోధ నీచే నంగీకరింపఁబడెనో అట్టివానికే కేవలశబ్దవిశేషమువలన సంబంధ (జ్ఞానము లేకయే యఖండసాక్షాత్కారము జనించుటయందేమి యాశ్చర్యకలదు? ఈ యద్వైతమతమున నాత్మ శబ్దజన్యవృత్త్యవిషయమగుటంజేసి యాత్మవిషయకమగు నఖండసాక్షాత్కారము ‘తత్త్వమసి’ అను వాక్యము వలన జనించుటయందేమియు ఆశ్చర్యములేదు. కాన “యతో వాచో నివర్తంతే” అను శ్రుతి మిక్కిలి యుప పన్నము. ఈ భగవదభిప్రాయమునే వారిక కారులుగూడ “దుర్లభత్వా దవిద్యాయా ఆత్మత్వా ద్బోధరూపిణః | శబ్దశక్తే రచిన్యత్వా ద్విద్యస్తం మోహహానతః || అగ్రహీత్వైవ సంబంధ మభిధానాభిధేయయోః | హిత్యా నిద్రాం ప్రబుధ్యంతే సుషుప్తే బోధితాః పరైః || జాగ్రద్వ స్త యత శబ్దం సుషుప్తౌ శేతి కశ్చన | ధ్యంతేతో జ్ఞానతోఽ జ్ఞానే బ్రహ్మస్మితి భవే త్ఫలం || అవిద్యాఘాతిన శబ్దాద్యాఽహం బ్రహ్మైతి ధీ ర్భవేత్ | నశ్య త్యవిద్యాయా సార్థం హత్యా రోగ మివోషధమ్ || (జ్ఞానరూపమగు నాత్మ యాత్మస్వరూపమగుటంజేసి యవిద్యను దుర్లభము. కనుకనే యాత్మ శబ్దశక్తి కచింత్యము. గాన నట్టి యాత్మను మోహనాశనమువలన దెలిసికొనుచుంటిమి. సుషుప్తి యందు పరులచే బోధితులై (లేపఁబడి) శబ్దార్థముల సంబంధమును గ్రహింపకయే నిద్రనుంచిడిచి మెలుకువగాంచు చుండిరి. జాగ్రత్తునందువలె సుషుప్తియందెవడును శబ్దమును తెలిసికొనజాలడు. కాన శబ్దార్థసంబంధజ్ఞానము లేకయే మెలుకువగాంచునని పూర్వశోకముతో నన్వయము. కాన జ్ఞానమువలన నజ్ఞానము తొలగగ “బ్రహ్మైవాహమస్మి” అను ఫలము సంభవించును. అవిద్యను నశింపఁజేయు “తత్త్వమసి” అనునవి మొదలగు శబ్దములవలన “బ్రహ్మై వాహమస్మి” (నేను బ్రహ్మనైతి) అను వృత్తాంతృకజ్ఞాన ముదయించును. అట్టి బ్రహ్మకారవృత్తాంతృక జ్ఞానము కూడ నావధము రోగమును నశింపఁజేసి స్వయముగ తాను నశించునటుల నవిద్యతోగూడ నశించును. అని చెప్పి యుండిరి.

ఈవిధమున వచనవిషయ మగు నాత్మ, వక్త, వచనక్రియయు నాశ్చర్యరూప మగుటచే నాత్మ దుర్విజ్ఞేయము (తెలిసికొనుటకు శక్యమైనదికాదు). అని చెప్పఁబడెను. ఇట్లాత్మకు దుర్విజ్ఞేయత్వమును చెప్పి యట్టి శ్రోతయు దుర్లభ మగుటచే నాత్మ దుర్విజ్ఞేయ మని “అశ్చర్యత వైచైన మగ్య శ్రుణోతి శ్రుత్వా ఘోరం వేద” అనుదానిచేఁ జెప్పఁచుండెను.

“అన్యః” ద్రష్టకంటెను, వక్తకంటెను, ముక్తునికంటెను భిన్నుఁ డగు ముముక్షువు బ్రహ్మవేత్త యగు వక్తనుగూర్చి “తద్విజ్ఞానార్థం స గురు మేవాభిగచ్ఛే త్సమిత్యాణి శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం” అను శ్రుత్యను సారము యథావిధిగఁ జేరినపిమ్మట నాబ్రహ్మవేత్త యీముముక్షువును వేదాంతతాత్పర్యనిశ్చయముకలవానిగఁ

జేయును. అట్టి వేదాంతతాత్పర్యసిద్ధ్యయముకలవాడై మనననిదిధ్యాసనపరిపాకమువలన సీయాత్మను సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనినను అట్టివాఁ డనేకజన్మానుస్మితముకృతజ్ఞానితమనోమాలిన్యము కలవాఁ డగుటవలన నాశ్చర్యముఁబడు. ఈవిషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మనుష్యజాం సహసోఽపి కశ్చి ద్యతతి సిద్ధయే । యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః” (అనేకవేల మనుష్యులలో నొకానొకఁడై సిద్ధికొఱకు ప్రియత్నించును. అట్లు ప్రియత్నించు సిద్ధులలో నొకానొకఁడై నన్ను తత్త్వముగఁ దెలిసికొనును.) అని చెప్పఁగలడు. మఱియు కఠోపనిషత్తునందుగూడ “శ్రవణాయాపి బహుభి ర్యో నలభ్య శృణ్వన్తోఽపి బహవో యం న విష్యః । ఆశ్చర్యో వక్తా కశలోఽస్య లభ్యా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కశలానుశిష్టః” అని యావిషయమే చెప్పఁబడినది. ఈవిధముననే శ్రవణము నకు శ్రోతవ్య మగు నాత్మకుఁగల యాశ్చర్యత్యము పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది.

ఎవఁడు శ్రవణమునననిదిధ్యాసనములను చేయునో వాఁడాత్మను తెలిసికొనును. ఈవిషయమున నేమి యాశ్చర్యము ? అను నాశంకను తొలగించుటకు “నచైవ కశ్చిత్” అని చెప్పఁబడినది.

ఇటు చకారముచే క్రియాకర్మవాచకపదము లనుపక్తము లగును. “శ్రవణాదికం కుర్వన్నపి కశ్చి దేనం నైవ వేదః; తదకుర్వంస్తు నవేదేతి కిమ వక్తవ్యం” శ్రవణాదికము చేయుచున్నను అట్టివారలలో నొకానొకఁ డీయాత్మను తెలిసికొనజాలడు. శ్రవణాదికమును జేయునివాఁడు తెలిసికొనలేడని యేమిచెప్పవలెను ? తెలిసికొనలేడని చెప్ప నవసరములేదు. ఈవిషయమునే వార్తికకారులగూడ “కుత స్తజ్ఞాన మితిచే ద్విద్ధి బంధపరిక్షయాత్ । అసావపి చ భూయో వా భావీ వా వర్తతే యథా” అని శ్రవణాదికమును జేయఁగలవారలకుఁగూడ ప్రతిబంధపరిక్షయమువల్లనే జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ప్రతిబంధపరిక్షయము లేనిచే జ్ఞానము కలుగ నేరదు. అట్టి ప్రతిబంధపరిక్షయము హిరణ్యగర్భున కొకనికిమాత్రమే అయియున్నది. వామదేవునకు కాదలచియున్నది. శ్వేతకేతుఁడున కగుచున్నది. కాన ప్రతిబంధపరిక్షయ వదిలుద్రభముగాన “జ్ఞాన మత్పద్యతే పుంసాం త్షయా త్పాపస్య కర్మణః” అను స్మృతివలన నాత్మ దుర్విజ్ఞేయ మని తేలివ యర్థము.

కొందరు “శ్రుత్వా శ్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్” శ్రవణాదు లానర్హినను ఈయాత్మ నెవఁడును తెలిసికొనలేడని వ్యాఖ్యానించిరి. అట్టి వ్యాఖ్య “ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కశలానుశిష్టః” అను శ్రుత్యనుగుణముగాకపోవుటచే నుపేక్ష్యము. మఱియు “యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః” ప్రియత్ను మొనరించు సిద్ధులలో నొకానొకఁడు నన్ను తెలిసికొను నను భగవద్వచనమునకుఁగూడ విరుద్ధముగాన నుపేక్షిణీయము. ఇట్లు వ్యాఖ్యాంతరము నాపేక్షించితి నని నాయందుగల యవినయమును విద్వాంసులు త్సమింతురుగాక.

లేక “న చైవ కశ్చిత్” అనుదానికి “కశ్చి దేనం నపశ్యతి, నవదతి, నశృణోతి, శ్రుత్వాపి, నవేదేతి పంచ ప్రకారాః” 1 ఒకానొక డాత్మను తెలిసికొనునుగాని చెప్పజాలడు, 2 ఒకానొకడు తెలిసికొనియు చెప్పఁగలుగును, 3 ఒకానొకడు వాక్యమును వినును, తదర్థమును తెలిసికొనును, 4 ఒకానొకడు శ్రవణమొనరించినను తెలిసికొనజాలడు, 5 ఒకానొక డీ నలగునికి బహిర్యోతుఁడు. అని యయిదువిధముల జూచుకొనవలయును. అవిద్వాంసుఁడు అసంభావనావిపరీతభావనలచే నభిభూతుఁడగుటవలన నవిద్యత్పక్షమున దర్శనవదశ్రవణముల కాశ్చర్యముల్యత్వము. చతుర్థపాదమున “దృష్ట్యా క్షత్వా, శ్రుత్వాపి” చూచియు, చెప్పియు, వినియు ఒకానొక డీయాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనజాల డని యోజనచేయ నగును.

శంకరానందీయము:—అనేకపండితు లాత్మతత్త్వమును చెప్పుచుండిరి, మననముచేయుచుండిరి. అట్లైన నిట్టిజ్ఞాన మెచటను జూడబడుటలే దనుశంకయం దీశ్వరుఁడనగు నాయొక్కయు, శ్రుతియొక్కయు, అచార్యునియొక్కయు, అత్మయొక్కయు అనుగ్రహములేనిచే యిట్టి జ్ఞానమునుపొందుటకు శక్యముకాదని నూచనచేయుటకు జిజ్ఞాసువునకును, శ్రోతకును, వక్తకును అతిదుర్లభత్వమును చెప్పుచు నాత్మకు దుర్బోధత్వమును “ఆశ్చర్యవత్” అనుశ్లోకముచే తెప్పచుండెను.

అనేకకోటమునుజాలలో నొకానొకడే నాయనగ్రహమునకు పాతుకొడై కూటస్థాసంగచిద్రూపము, అద్యయము, ఆఖండానందైకరసము నగు నాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసికొనుట కిచ్ఛయించును. అట్టివాఁ డాశ్చర్య వంతుఁడు. మోక్షేచ్ఛ యతిదుర్లభ మగుటచేసియు, ఒహుజన్మలభ్య మగుటవలనను, బహుపుణ్యపరిపాక సాధ్య మగుటచేతను, చిత్తప్రసాదైకలభ్య మగుటవలనను తాకితులకు సాధ్యముకానిది అట్టి మోక్షేచ్ఛార్థరూప మగు కర్మను చేయుట (హనుమంతుఁడు సముద్రమును లంఘించునటుల సర్వవిషయములయందుగల యాశాపాశమును దహింపఁ జేసికొని యట్టి మోక్షేచ్ఛాకరణము) ఆశ్చర్యము. అనగా సంతీర్ణాశేషాశానిధివు కలవాఁడును, శుద్ధమగు నంతఃకరణము కలవాఁడును, మోక్షైక కామ ఁడు నగునట్టి ముముక్షు జనిదుర్లభు డని తేలినియర్థము.

మఱియు పూర్వోక్త మగు దిదృక్షుభుకంటే భిన్నుఁ డగు నొకానొకఁడు “ఏనం” పూర్వోక్తలక్షణములు కల యాత్మను “శృణోతి” వినును అట్టివాఁ డాశ్చర్యతుల్యుఁడు. పురుషున కాకాశగమనమువలె ప్రాణములు పోవునపుడుకూడ విడచుటకు శక్యముకానట్టి భోగ్యములగు సృష్టిందనవనితాదిభోగములయందు తైరాగ్య మతి దుర్లభము. అట్టిభోగములయందు తైరాగ్య మున్నను సాధనవిశిష్ట మగు కర్మయొక్క సంస్యాస మతిదుష్కరము. అట్టి సంస్యాసమును పొందినను అమానిత్వము, అదంభిత్వము మొదలగు బ్రహ్మచర్యాదిరూప మగు దైవసంపత్తు దుర్లభము. అట్టి దైవసంపత్తు సంభవించినను “అనన్యపోక్షే గతి రత్యి నాస్తి” “అచార్యవా న్వయమా వేద” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని బ్రహ్మవేత్త యగు నాచార్యుఁడు దుర్లభుఁడు. అట్టి యాచార్యుఁడు లభ్యమైనను నతని యనుగ్రహలభ్య మగు శ్రవణామలయందు నిష్ఠ యతిదుర్లభము. భగవదనుగ్రహవంతుఁ డగు పురుషునిచే నాచరింపఁబడిన శ్రవణాదులవలననే సమ్యక్జ్ఞానము జనించును. కాన శ్రవణాదులు మోక్షఫలకము లగుటచేసి నిరర్కసాధన సంపన్నుఁ డగు నాత్మవిషయకశోభితు దుర్లభుఁ డని యర్థము. అదేవిధమున బూర్వమునందు చెప్పఁబడిన సాధనములతో గూడినవాఁడై, అద్వైష్ట్యత్వాదిసగర్వములతో గూడినవాఁడై, మత్ప్రసాద (భగవదనుగ్రహ) పాతుకొ డగు నొకానొకఁడు శ్రవణాదినిష్ఠచే చెలియఁబడిన యాత్మతత్త్వము కలవాఁడై, బ్రహ్మనిష్ఠుఁడై పూర్వోక్తలక్షణములకల యాత్మను యథాశాస్త్రముగ సమీపించిన సచ్చిష్యునికొల నుపదేశించును. “బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానే ద్బాల్యం చ పాండిత్యం చ నిర్విద్యాభి మని రహానం చ హానం చ నిర్విద్యాభి బ్రాహ్మణః” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారము బ్రాహ్మణత్వస్థితికి హేతు వగు పాండిత్యాదు లతిదుస్సాధ్యము లగుటంజేసి యట్టి దుస్సాధ్యము లగు పాండిత్యాదిలక్షణములతో గూడిన బ్రహ్మచిత్తగు తత్త్వోపదేశితుఁడు “ఆశ్చర్యకత్” అతిదుర్లభుఁ డని యర్థము.

ఈప్రకారము పరమార్థేచ్ఛువునకు, శోభితు, తత్త్వోపదేశితు నతిదుర్లభత్వము నుపపాదించి పూర్వోక్తసాధన రహితుఁడు, భగవదనుగ్రహరహితుఁడు నగువాని కాత్మ తెలిసికొనుటకు శక్యమైనది కాదని “శ్రుత్యాఽప్యేనం వేద న చైవ కల్పిత” అను చతుర్థపాదముచేఁ జెప్పబడినది. శ్రుత్యాచార్యభగవత్ప్రసాదరహితుఁడు, అమానిత్వాదిదైవసంపద్యుఁడునగు నొకానొకఁ డాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుటకు శ్రవణముననుమల నాచరించినను (అనగా నట్టివాఁడు శతథా సహస్రథా శ్రవణమును (అపిశబ్దమువలన మననము కూడ గ్రహింపనగును) మననము నాచరించినను ఆత్మను తెలిసికొనుటకు గాని, జ్ఞానఫల మగు మోక్షమునుపొందుటకు గాని సమర్థుఁడు కానేరడు. ఈచెప్పుటవలన “ఈనిఖిలప్రపంచము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అను బ్రహ్మమాతృత్వవిజ్ఞానము సర్వలకు దుర్లభమని నూచింపఁబడినది.

భాష్యోత్పన్నదీపిక:—శుద్ధాత్మ తెలిసికొనుటకు దుస్సాధ్య మగుటవలనను, భ్రాన్తి యనునది సర్వసాధారణ మగుటవలనను ఓయర్జునా! నిన్నొకనిని గూర్చియే యుపాంభము (దూషించుట) న్యాయము కాదని “ఆశ్చర్యకత్” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది. పూర్వమునందుఁ జూడఁబడిన యకస్మాత్తుగఁ జూడఁబడునది

యాశ్చర్య మనఁబడును. దానితో సదృశ మగునది “ఆశ్చర్యవత్” అని యనఁబడును. ఓ కానొకఁ డీమాతృ నాశ్చర్యమువలె చూచును. అజీవికమున పటియొకఁ డీయాత్మ నాశ్చర్యమువలెఁ జెప్పును. పటియొకఁ డీమాతృ నాశ్చర్యమువలె వినును. వినినను, చెప్పినను, చూచినను ఈయాత్మ నొకానొకఁడు ప్రతిబంధకమున సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనకఁడు. “ఐహికము శ్వసప్రస్తుతప్రతిబంధే తద్దర్శనాత్” ఫలాన్ముఖము, విద్యావిరుద్ధఫలకము నగు కర్మము ప్రస్తుత మనఁబడును. అట్టి కర్మచేఁ గలుగు ప్రతిబంధము ప్రస్తుతప్రతిబంధ మనఁబడును. అట్టి ప్రస్తుత ప్రతిబంధాభావ ముండినపు డీజన్మమునందే బ్రహ్మజ్ఞానము జనించును. అట్టి ప్రస్తుతప్రతిబంధ ముండినచో జన్మాంతరమున నాత్మజ్ఞాన ముదయించును. ఎందువలె ననిన? ప్రతిబంధప్రతిబంధాభావములచే నుభయవిధమగు వివోత్పత్తి క్షూయచూడామని హేతువు చూడవగును. కనుక నే “గర్భస్త ఏవ వామదేవః ప్రతిపేదే బ్రహ్మభావం” (గర్భస్త ఉచ్యతే వామదేవుఁడు బ్రహ్మభావమును బొందె) అని శ్రుతి- ప్రతిబంధ ముండినయెడల సంచితసాధనమువలన జన్మాంతరంబున వివోత్పత్తి గలుగునని చెప్పుచున్నది.

లేక ఎవఁ డాత్మనుచెలిసికొనునో వాఁ డాశ్చర్యతుల్యుడు. ఎవఁ డాత్మను చెప్పునో, ఎవఁ డాత్మను వినునో అట్టివాఁ డనేకసహస్రములగా నొకానొకఁడే ఎవఁ డాత్మను చెప్పియు, వినియు పరోక్షజ్ఞానము కలవాఁడో యట్టివాఁడు పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినవారలకంటె దుర్లభుఁడు. ఎవఁ డాత్మాపరోక్షజ్ఞానము కలవాఁడో యట్టి వాఁడు పూర్వోక్త పరోక్షదర్శకంటె దుర్లభుఁడని ‘శ్రుత్వాఽపి’ అనుపాదముచేఁ జెప్పుచుండెను. కాన నాత్మ చెలిసికొనుటకు శక్యమైనది కాదని (దుర్బోధిమని) యాశయును. మొట్టమొదట నొకపక్షము, తరువాత ‘లేక’ అని రెండుపక్షము నుపపాదితము. అందు మొదటిపక్షమున ప్రథమపాదముచే నాత్మవిషయకమగు పరోక్షదర్శనము నకు, ద్వితీయపాదముచే నదనమునకు (ఆత్మను చెప్పుటకు,) తృతీయపాదముచే శ్రవణమానకు (ఆత్మను వినుటకు) దుర్లభత్వము, చతుర్థపాదముచే నాత్మసాక్షాత్కారమున కత్యంతదుర్లభత్వమును సూచించు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే దృష్ట, క్ష, శ్రోత, సాక్షాత్కారయు విరులలని (అనేకకోట్లయం దొకానొకఁడని) చెప్పఁబడెను. తద్వారమున నాత్మకు దుర్విక్షేయత్వము చెప్పఁబడెను.

“లేక” అను ద్వితీయపక్షమునం దాత్మవిషయమై పరోక్షజ్ఞాని, క్ష, శ్రోత, సాక్షాత్కార యనెడి నలుగురు దుర్లభు అని చెప్పఁబడుటచే నాత్మకు దుర్బోధిత్వ ముపపాదితము. ఇట్లే ఈశ్లోకమున కర్థము చెప్పినచో ఈగీతావాక్యమునకు, “శ్రవణాయాపి బహుభి ర్శ్య న లభ్యః శృణ్వంతోఽపి బహవో యం న విద్యుః । ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లభ్యా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశ్చివః” అను శ్రుతికిని ఏ కర్థత్వము పొసగును.

ఈశ్లోక మెటుల వైసుదహరించిన శ్రుత్యర్థమును చెప్పు ననిన? వైశ్రుతియందుగల “శ్రవణాయాపి బహుభి ర్శ్య న లభ్యః” (అనేకమందిచే శ్రవణార్థముమాడ నేయాత్మ లభ్యముకాదో) అను శ్రుత్యర్థమునే “ఆశ్చర్యం వైసు నుస్య శృణోతి” అను వాక్యము చెప్పుచున్నది. “శృణ్వంతోఽపి బహవో యం న విద్యుః” (అనేకులు శ్రవణ మొనరించుచుండినను ఏయాత్మను తెలిసికొన కనుండినో) అను శ్రుత్యర్థమును “శ్రుత్వాఽపి వేద న వైర కశ్చిత్” అను గీతావాక్యము చెప్పుచున్నది. “ఆశ్చర్యో వక్తా” (ఆత్మస్వరూపమును బోధించు వాఁడు దుర్లభుఁడు) అను శ్రుత్యర్థమును “ఆశ్చర్యం దృఢతి తక్రైవ చాన్యః” అను గీతావాక్యము చెప్పుచున్నది. “కుశలోఽస్య లభ్యా ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలానుశ్చివః” (కుశలఁ డగు నాచార్యునిచే ననుశ్చిన్ఱ (శిక్షితు) డైన సప్రబుఁ డగు నాత్మస్వరూపంబు యనేకులగా నొకానొకఁడు కాన నట్టి జ్ఞాత యాశ్చర్యతుల్యుఁడు) అను శ్రుత్యర్థమును “ఆశ్చర్యం త్వశ్మతి కశ్చి దేనం” అను గీతావాక్యము చెప్పుచున్నది.

లేక “ఆశ్చర్యం త్వశ్మతి కశ్చి దేనం” అను స్థలమునందుగల “పశ్యతి” అను దృశ్యధాతువునకు పరోక్షదర్శన మనికాని, ఆపరోక్షదర్శన మనికాని యర్థము గ్రహింపవగును. అట్టి దర్శనము కాని, అట్టి దృష్టకాని

యత్ప్రపంచమిదం పరమాత్మవిషయకపరోక్షదర్శనము కాని, అట్టి దర్శనముకలవాడు కాని యెందులకు దుష్టభు
లనిన నీయాత్మను చెప్పట కాని, అట్టియాత్మను చెప్పువాడు కాని, శ్రవణము కాని, శ్రోత కాని దుష్టభు లగుటచేసి
యాత్మపరోక్షజ్ఞానము, అట్టి జ్ఞానియు దుష్టభు అని యర్థము. ఈవిధమున నాత్మపరోక్షదర్శనమునకు, అట్టి దృష్టకు
సహేతుకముగ దుష్టభత్వమునుజెప్పి యాత్మాపరోక్షదర్శనమునకు, అట్టి యపరోక్షదర్శనముకల ద్రవ్యకు దుష్టభత్వము
నందు హేతువును “శ్రుత్వా స్వేనగ వేద న చైవ కశ్చిత్” అను వాక్యముచే చెప్పుచుండెను. శ్రవణ మొనరిం
చియు, పఠనకు బోధించియు, పరోక్షముగ నాత్మను దెలిసికొనియు ఆసంస్కృతాంశకరణము కలవాఁ డాత్మ
సపరోక్షముగ దెలిసికొనలేడని యర్థము.

నీలకంఠీయుఁడు: — వజ్రీపంజరతుల్యమగు నీ వియదాదిపంచకము సర్వప్రమాణసిద్ధమై కన్పట్టుచుండ
రజ్జూరగమువలె నీ ప్రపంచ మజ్ఞానప్రభవమగుటచే నత్యంత తుచ్ఛమని చెప్పుట యెట్లు పొసగును ? హఠియు కన్ను
కాండాపేక్షితమగు యజ్ఞాది కర్తృత్వమును, జ్ఞాన కాండాపేక్షితంబగు శ్రవణాది కర్తృత్వమునుగూడ నెట్లాత్మముం
దపహ్నుతములుగఁ జేయుటకు శక్యమగును ? అను వాశంకపై “అశ్చర్యవత్పశ్యతి” అను శ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు.

“కశ్చిత్” అత్యంతత్వమును తెలిసికొనినవాడు “ఏనం” పూర్వశ్లోకోక్తమగు భూతగ్రామమును, “అశ్చర్య
మద్భుతం స్వప్నమాయేంద్రజాలాదికం, తేన తుల్య మాశ్చర్యవత్ । తథా భూతం పశ్యతి” స్వప్నమాయేంద్ర
జాలాదికమునవలె జూచుచున్నాడు. “కశ్చిదేన మాశ్చర్యవత్ దృషతి” ఈ భూతగ్రామము సత్త్వరూపమని కాని,
అసత్త్వరూపమని కాని నిర్వచించుటకు శక్యము కానందున లోకమునంద పరిసిద్ధమగు ననిర్వచనీయధర్మపురస్కరముగఁ
జెప్పుచున్నాడు. రజ్జూరగమువలె నీ ప్రపంచము సద్రూప మగుచో “నేహ నానాస్తి కించన” అను శ్రుతిచే
బాధింపఁబడకపోయెడిది. అసద్రూపమే యైనచో ప్రతీతిగోచరము కాకపోయెడిది. కాన నీ ప్రపంచ మనిర్వచ
నీయమని పర్యవసీతము. అట్టి సర్వవ్యవహారాస్పదమగు ప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమును జెప్పుట యత్యాశ్చర్య
మని యర్థము.

“అశ్చర్య వచ్చైన మన్య శృణోతి” మఱియొకఁ డీప్రపంచము నాశ్చర్యతుల్యముగ చినుచున్నాడు. అగ
నీ ప్రపంచ మాత్మభిన్నముగఁ బ్రత్యక్షప్రకూణముచే నుపలభ్యమానమయినను “ఇమే లోకా ఇమే దేవా ఇమే
వేదా ఇదం సర్వం యదయ మాత్మా” అను శ్రుతి ననుసరించి యా ప్రపంచమును బ్రత్యక్షభిన్నముగ చినుచుం
డిరి. ఇదియే యత్యాశ్చర్యమని యర్థము. పై శ్రుతి యజమానునకు ప్రస్తరమునకు (వేదియం దుంచఁబడిన దర్భ
ముష్టికి ప్రస్తరమని పేరు) భేదమున్నను “యజమానః ప్రస్తరః” యజమానప్రస్తరముల కభేదమును బోధించు
శ్రుతి యుపచరితార్థ (గౌణ) మగునటులఁ బై నదహరింపఁబడిన “ఇమే లోకాః” అను శ్రుతి యుపచరితార్థమని
శంకింపఁజనదు. అట్లుపచరితార్థమగుచో “అత్యుచో వా అతే ! దర్శనేన, శ్రవణేన, మత్యా, విజ్ఞానే నేదం సర్వం
విదితం భవతి” అను బృహదారణ్యక శ్రుతిచే నొక యాత్మవిజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞకు భంగము వాఁజిల్లను.
ఈ బృహదారణ్యక శ్రుతియు నాపచారికమే యని యనెదవా ? ఆదియు సంభవము కాదు. అట్లుగనో ఛాందోగ్యము
నందు “యథా సోమైర్జేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాత్” (ఒక మృత్పిండమును దెలిసికొనిన
నా మృత్పిండవికారములగు ఘటశరావాదులు దెలిసినవేయగును) అని దృష్టాంత మియఁబడెను. అట్టిదృష్టాంతమునకు
విరోధము సంభవించెడిది. కాన ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతనిగమనవాక్యముల కేకార్థప్రతిపాదకత్వము నియతమగుటవలనఁ
బ్రపంచ మాత్మభిన్నము కానేరదు, ప్రపంచమునందుండు నీ యాత్మానన్యత్వము భేదగ్రాహియగు ప్రత్యక్షమునకు
విరుద్ధమగుటచే నట్లాని నాశ్చర్యతుల్యముగ చినుచున్నాడని భావము.

“శ్రుత్వా స్వేనగ వేద న చైవ కశ్చిత్” అదేవిధమున నొకానొకఁ డీప్రపంచమును ప్రత్యక్షనన్యముగ
చినియు, స్వస్పాదిదృష్టాంతముల నుపపాదించియు ధ్యానముచే సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనియు, దత్త్వమువలన

గీ॥ దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత !

తస్మా త్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి ॥

॥3౦॥

ఁదవిభాగము— దేహీ—నిత్యం—అవధ్యః—అయం—దేహే—సర్వస్య— భారత— తస్మాత్— సర్వాణి—భూతాని—న—త్వం—శోచితుం—అర్హసి ॥ ॥3౦॥

ప్రతిపదార్థము:— దేహారత! ఓ యద్జనా!; సర్వస్య=నిఖలప్రాణులయొక్క దేహే=(ఈశబ్దము జాతివాచకముగ నేకవచనాంతము ప్రియుక్తము) దేహములు; వధ్యమానే=(ఈపదమధ్యాహార్యము) వధింపఁబడుచు న్నను; అయం=ఈ; దేహీ=ఆత్మ; నిత్యం=సర్వావస్థలయందు; యస్మాత్=(ఈపదమధ్యాహార్యము) ఏ కారణము వలన; అవధ్యః=వధ్యుడు (చింతదగినవాడు) కాఁడో; తస్మాత్=ఆ కారణమువలన; సర్వాణి=నిఖలమగు; భూతాని=భీష్మద్రోణకృపాచార్యాదులను గూర్చి; త్వం=నీవు; శోచితుం=దుఃఖించుటకు, మర్హసి=తగవు ॥3౦॥

శాంకరభావ్యత్వము:—

అథేదానీం ప్రకరణార్థ ముపసంహర మ్భూతే—దేహీతి । దేహీ శరీరీ నిత్యం సర్వదా సర్వావస్థా స్వవధ్యో నిరవయవత్వా నిత్యత్యాచృ । తత్ప్రావధ్యోఽయం దేహే శరీరే సర్వస్య సర్వగతత్యాత్ స్థావరాదిషు స్థితోఽపి సర్వస్య ప్రాణజాతస్య దేహే వధ్యమానేఽప్లయం దేహీ న వధ్యో యస్మా త్తస్మా ద్భీష్మాదీని సర్వాణి భూతా న్ముద్దిశ్య న త్వం శోచితు మర్హసి ॥ ॥3౦॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఇంతవరకునగు బూర్వగ్రంథముచే నాత్మకు దుర్విజ్ఞేయత్వమును జెప్పి ప్రస్తుతప్రకరణము నుపసంహరించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిట్లు జెప్ప సారంభించెను.

ఓయద్జనా! నిఖలప్రాణుల దేహములయందుండు నీయాత్మ నిరవయవఁ డగుటవలనను, కనుక నే నిత్యఁ డగుటవలనను, సర్వావస్థలయం దవధ్యుఁడు. సర్వప్రాణులయొక్క స్థావరాది దేహములు వధ్యమానము లైనను ఆత్మ వధ్యముకాదు. అందువలన నీవు భీష్మాదుల నుద్దేశించి దుఃఖించుటకుఁ దగవు. ॥3౦॥

దెలిసికొనుటలేదు. ఈ విషయమునే ప్రజ్ఞ పొందబడినను అది తీవ్రమగు విశేషశక్తివలన నశించునని చెప్పఁబడును. కాన నాత్మైక్యమువలన బ్రపంచమునకు రజ్జారగతుల్యమగుటచే తుచ్ఛత్వము సంభవించును. (ఈ వ్యాఖ్యయం దుపపాదితమగు మిగిలిన విషయము మధునూదనసృతిప్రభృతుల వ్యాఖ్యలచే గతార్థమగుటచే నింతటితో నీ శ్లోక మున కీవ్యాఖ్యావిశేషములను వ్రాయుట విరమించితిమి.) ॥౨౯॥

—: ౨వ అధ్యాయము 3౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇంతవఱకు గ్రంథముచే సర్వప్రాణిసాధారణభృషయొక్క నివృత్తికి నలయు నుపాయము చెప్పఁబడెను. ఇపుడాసాధనమును “దేహీ నిత్యం” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

సర్వప్రాణులయొక్క దేహములు వధ్యమానములైనను ఈ లింగ దేహోపాధికఁడగు నాత్మ వధ్యుఁడు కాడని “నిత్యం” నియతమయినది. కాన భీష్మద్రోణాదిభావములను బొందిన స్థూలభూతములను, సూక్ష్మభూతములను

గూడ నుద్దేశించి నీవు దుఃఖించుటకు తగవు. అనగా స్థూలదేహమునకు జననమరణము అపరిహార్యము అగుటవలన నశోచ్యత్వము. లింగదేహ మాత్రవలెనే యవధ్యమగుటచే నశోచ్యము. అత్మ నిత్యమగుటవలన నశోచ్యముని యింత వరకుఁ దేలిన యాశయుము. కాన నట్టి స్థూలనూత్న దేహాత్మల నుద్దేశించి దుఃఖించుట సీనుఁడగదని భావము.

శంకరానందీయము:— “అవ్యక్తాదీని భూతాని” అను శ్లోకముచే భీష్మాదిశబ్దవాచ్యార్థమునక శోచ్యత్వము నుపసంహరించి యిపుడు అత్యర్థమగు నాత్మ కశోచ్యత్వము నుపసంహరించుచుండెను.

“హేభారత!” అత్మజ్ఞానసంపన్నుడవగు నోయర్జునా! ఉపలబ్ధిస్థానము అగుటచే సర్వదేహాపాధిశమగు నాత్మ—బ్రహ్మాదిస్తంభ పర్యవ్రామగు సర్వప్రాణుల దేహములు వధ్యమానములైనను ఘటములు నష్టమైనను ఘటాదులయందుం డాకాశమువలె స్వయముగ నవిక్రియ మగుటండేసి నశించదు. కాన నాత్మ నిత్యమనువిజ్ఞానము కలవాఁడవగుటవలన “త ఇమే వస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్యా ధనానిచ” అను రీతిని మదియులగు భీష్మాదిసర్వభూతములు, మరణించుచుండిరిని నీవు దుఃఖించుటకుఁ దగవు. వీరలు చంపఁబడినను ఆత్మ నశించునది కాదను నాత్మ నిత్యత్వవిజ్ఞానముగల నీవాత్మనుద్దేశించి శోకమును, మోహమును పొందుటకుఁ దగవని యర్థము.

“దేహము నశించుచున్నది, నాసంబంధమైనది” అని దేహవిషయకమగు శోకమోహము లెవనికి నుండవోయట్టి యప్రతిబద్ధాపరోక్షజ్ఞానముకల విద్వాంసునకు “దైవాధీనే శరీరేఽస్మి స్థణభావ్యేన కర్మణా” అను న్యాయమున శరీరము ప్రార్థకర్మాధీనమగుటండేసి శరీరయాత్రార్థముకూడ నెకర్మయు జేయదగినది లేదు కాన నితరకర్మవిషయమున నేమిజెప్పవలయు నను జ్ఞానముకల బ్రహ్మజేత్తకు సర్వకర్మసంవ్యాసమునందే యధికారమని యీ శ్లోకము లందుగల “తస్మాత్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి” అను వాక్యముచే నూచింపఁబడెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— భీష్మాది సర్వభూతములు, దేహములు భరతాదిదేహములవలె ననిత్యమైనవి. కాన నట్టి యనిత్యదేహముల నుద్దేశించి నీవు దుఃఖించుటకుఁ దగవని “భారత!” అను సంబోధనచే నూచింపఁబడెను.

పరమార్థప్రసా:— “దీహీ నిత్యం” అను శ్లోకముచే బ్రకృతము ననుసరించుచుండెను. ‘దేహీ’ శరీరచాలకుఁడు అనగా నెవని సాన్నిధ్యముచే దేహము కదలుచుండెనో అట్టియాత్మ ‘నిత్యం’ నిరంతరము (ఎల్లపుడు) “అవధ్యః” చంపఁడగనివాఁడు. అని చెప్పుటచే నాత్మకు నిత్యత్వము చెప్పఁబడెను. అట్టి యాత్మ యొక్కఁడే సర్వప్రాణిదేహములయందుండువాఁడని చెప్పుటచే నాత్మకు సర్వవ్యాపకత్వము చెప్పఁబడెను. కాన నోయర్జునా! భ్రాతృకుహృదాదిసర్వభూతముల నుద్దేశించి నీవు దుఃఖించుటకుఁ దగవు. తన్నిమిత్తమగు శోకము వ్యర్థమని యాశయుము. భీష్మాదుల నుద్దేశించి దుఃఖించుటలేదు. తత్సంబంధ మగు దేహములు నశించుచున్న వని దుఃఖించుచుంటి ననెదవా? అట్టి దేహముల కధికరణము, సత్యము నగు నాత్మయొక్క సన్నిధిపండి సర్వభూతము లావిర్భవించుటచే నట్టి దేహము అధ్యాసరూపములే యగునని నిరూపింపఁబడెను. కాన నధ్యాస (భ్రమ) రూపము అగు దేహముల నుద్దేశించి దుఃఖించుట వ్యర్థము. ఈవిషయమే బృహవారణ్యకోపనిషత్తునందు “స యోగోర్జనాభి స్తంతు నోచ్చచర ద్యథాఽగ్నేః తుదా విస్ఫులింగా వ్ర్యచ్ఛర క్షేత్రమేవాస్మా దాత్మన స్సర్వే ప్రాణా స్సర్వే లోకా స్సర్వే దేవా స్సర్వాణి భూతాని సర్వ ఏతదాత్మనో వ్ర్యచ్ఛరన్తి । తస్యోపవిష త్యత్యస్య సత్య మితి । ప్రాణా తై సత్యం తేషా మేవ సత్యమ్” ఈ శ్రుతికి పూర్వమునందుకల శ్రుతిచే నుపపక్షాన్వయందు మనస్సు పరమాత్మయందు లీనమగును. అటుల మనస్సు లీనమైనపిమ్మట మనఃకల్పితమగు స్థూలనూత్నప్రపంచము లీనమగునని చెప్పఁబడెను. అనంతరమునక దిరుగ జాగరాతస్థయందు మనస్సు బహిర్ముఖమగును. మనస్సు బహిర్ముఖమైనపిమ్మట ప్రాక్తనసంస్కారములతోఁ గూడ మనఃప్రపంచము “ధాతా యథాపూర్వ వత్ కల్పయత్” అను శ్రుత్యక్షేత్ర నావిర్భవించును. ఈవిధమన నుపపత్తియందగు ప్రపంచలయవిషయమై, జాగరమందగు ప్రపంచావిర్భావవిషయమై “స యథా” అను నీ శ్రుతిచే దృష్టాంతములను చెప్పుచుండెను. వీవిధ

గీ॥ స్వధర్మ మపి చావేత్స్య న వికమ్పితు మర్హసి ।

ధర్మాన్ని ధీ యద్ధా ఛ్యేయోఽన్య త్త్రియస్య న విద్యతే ॥ ౩౧॥

పదవిభాగము: ... స్వధర్మం- అపి- చ-అవేత్స్య-న-వికమ్పితుం-అర్హసి-ధర్మాత్-హి-యుద్ధాత్-శ్రేయః-అన్యత్-త్రియస్య-న-విద్యతే ॥ 3౧॥

ప్రతిపదార్థము:— 'పే అర్హసి'=(ఈ పదమధ్యాహర్యము) ఓ అర్హునడా! త్వం=ఈ పదమధ్యాహర్యము) సీవు; స్వధర్మమపి=స్వధర్మమునైనను; అవేత్స్య=తెలిసికొని; వికమ్పితుః=చలించుటకు; అర్హసి=తగవు; హి=కారణమువలన; త్రియస్య=త్రిత్రయమునకు; ధర్మాత్=ధర్మమునుండి తొలగి; (ధర్మసంబంధముగ) యుద్ధాత్=యుద్ధముకన్న; అన్యత్=వేరగు; శ్రేయః=శ్రేయస్సాధనము; న విద్యతే=లేదో; ॥3౧॥

శాంకరభాష్యము:—

ఇహ పరమార్థతత్త్వావేత్యాయాం శోణో మోహో వా న సంభవతీత్యుక్తం, న కేవలం పరమార్థతత్త్వావేత్యాయా మేవ, కింతు... స్వధర్మ మితి । స్వధర్మ మపి ధ్యో ధ్యోః త్రియస్య

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పరమార్థ మగు తత్త్వమును విచారించిన నాత్మ నిత్య మగుటజేసి చంపదగినది కానం దున న త్మవినాశమువలన గలిగెడి శోకమోహములు సంభవించ వని “దేహీ సత్య మవ ధ్యోఽయం” అను పూర్వశ్లోకమునందు నుడువబడినది.

మన నుద్భవాభి (సాలిపురుగు) తనచే సృజింపబడిన తంతువును మ్రింగుచు నెంతవర కాతంతు గ్రాసమగునో యంతవర కాతంతుద్వారముననే యూర్ధ్వముగ సంచరించును. అదేవిధమున మనస్సు సర్వసంకల్పరూప మగు తంతు వును మ్రింగి తానాత్మయందు లీన మగును” అని శుభుష్టియందు సంభవించు ప్రపంచలయవిషయమై దృష్టాంత మియబడెను. జాగరమునందు సంభవించు ప్రపంచావిర్భావవిషయమై (కట్టిచే కొట్టబడిన) యగ్నినుండి మిణు గుగులు బయలుపడెడివి విధమున నీయాత్మనుండి మనస్సన్నిధ్యమున నూత్నప్రపంచరూప మగు ప్రాణములూ, స్థూలప్రపంచరూప మగు భూభువస్సువరాదిలోకములు, ఇంద్రాదిసర్వదేవతలు, స్థావరజంగమాత్మక మగు నిఖిల భూతములు బయలుపడెదలను” అని దృష్టాంత మియబడెను. ఉపనిషద్భాషనసత్య మగు పరమాత్మకు సత్యత్వమును చెప్పుచుండెను. జ్ఞానవ్యవహారమునందు ప్రాణ ముఖ్యప్రాణ దులు, హిరణ్యగర్భదులు సత్యములు. సత్యములగు నట్టివారలకుఁగూడ నీయాత్మ సత్యము. కాన నెటు చూచినను శోకమున కితకాళము లేదు. ఈవిషయమే “ఇన్ద్రేన్ద్రాణీ రతాస్తే ప్రవికలి మనసా శతసా సాక మేతి దుష్కర్తవ్య ర్విశ్వజాతం ససకలకరణం తేన గర్భం దధానా । సాఽవ్యక్తే లీయమానా పున రదయమితా జాగరాదా ప్రసూతే కీలే వౌర్ధా మివాసా వృత హుత వహతో నిస్సరన్తి స్ఫులింగాః॥” అని యధ్యాత్మమిహాంసయందు చెప్పబడెను.

నీలకంఠీయము:— ప్రకృతార్థము నీశ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను. ఓ యర్జునా! “అల్పబలము కల ఈదశ్యాధనాదులు ఒకతరుండినది వాచే నెటులఁ జంపదగినవారు; వీరలను విడిచి వీరిపుత్రాదు లెటుల జీవించెదరు; క్షుణ్ణిగరవలెను విడిచి వే నెటుల జీవించెదను” అని సీవు దుఃఖించుటకు దగ వని యర్థము. ॥3౦॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౩౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు. :-

మధుమోదనసరస్వతీయము:— ఈవిధమున స్థూలమాత్మకారణకరరూప మగు నుపాధిత్రయము యొక్క యవిశేషముచే మిథ్యాభూతమగు సంచారమును సత్యముగను, అత్మ ధర్మముగను భ్రమించుట సర్వప్రాణి

కాంకరభాష్యమ్:—

యుద్ధం; త మహ్యవేత్స్య త్వం న వికమ్పితుం ప్రచలితుం నార్హసి స్వాభావికా ధర్మా దాత్మ స్వాభావ్యా దిత్వభిప్రాయః । తచ్చ యుద్ధం పృథివీజయద్వారేణ ధర్మార్థం ప్రజారక్షణార్థం చేతి ధర్మా దసవేతిం పరం ధర్మ్యం తస్మా ధర్మ్య ద్యుద్ధా చేప్రియోఽన్య త్క్షత్రియస్య న విద్యతే హి యస్మాత్ ।

||30||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

క్షత్రియునకు యుద్ధము స్వధర్మము. ఏధర్మ మివరకు స్వధర్మమో అట్టి ధర్మము వారలచే ననుష్ఠింపఁదగినది. కాన ఇట్టి స్వధర్మ మగు యుద్ధమును స్వధర్మ మని దెలిసికొని యైనను నీవు క్షత్రియ స్వాభావమగు ధర్మస్వరూపయుద్ధమునుండి చలించుటకుఁ దగవు.

క్షత్రియున కేధర్మము శ్రేయస్సాధనమో యాదియే యనుష్ఠింపఁదగినది. ఈ యుద్ధము శ్రేయస్సాధనము కానందున ననుష్ఠేయము కాదని శంకింపఁజనదు. ఈ యుద్ధమునునది క్షత్రియు నకు పృథివీజయద్వారమున ధర్మార్థము, ప్రజారక్షణార్థము నగుటంజేసి ధర్మసంబద్ధము. ఇట్టి యుద్ధముకంటె వేఱొందు ధర్మము క్షత్రియునకు లేదు. కాన నీవిట్టి ధర్మమునుండి చలించుటకుఁ దగవు.

||30||

సాధారణము. అట్టి స్వప్రాణసాధారణమగు యుద్ధముని యాభిప్రాయము తొలగించుటకు స్థూలసూక్ష్మ కారణరూపా పాధిత్యముచేత గ్వారమున నాత్మస్వరూపమును బోధించెను. ఈవిధమున నాత్మస్వరూపమును బోధించి యిపుడు స్వధర్మ మగు యుద్ధము హింసాదిబాహుళ్యముచే నధర్మముగ భ్రమించుట యర్జునుని కదరాదిదోషనిబంధన మగుటం జేసి యట్టి భ్రమ యర్జునుని కసాధారణ మగును. అట్టి యర్జునుని యసాధారణభ్రమను తొలగించుటకు యుద్ధము హింసాదియక్షమైనను స్వధర్మ మగుటచే నధర్మము కాదని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “స్వధర్మ మపి చావేత్స్య” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పించుట.

కేవలము పరమార్థతత్త్వము విచారించియే కాదు. మఱేమనిన? క్షత్రియధర్మము యుద్ధమునుండి వెనుకకుఁ దిరుగకపోవుట. అట్టి క్షత్రియధర్మమును కూడ కాశ్రమమువలన నాలోచించి ధర్మమగు యుద్ధాదులయం దధర్మత్వ భ్రాంతిచేఁ జలించుట కోయజ్ఞువా! నీవు తగవు. యుద్ధము స్వధర్మమై, యవశ్యానుష్ఠేయమైయుండ “యద్య చేత్యతే నకశ్యన్తి” అనునది మొదలుకొని “నరకే నియతం వాసో భవతి” అనునంతవరకగు గ్రంథముచే యుద్ధమున కేపాపహేతుత్వము నీచే చెప్పఁబడెనో “కథం భీష్మ మహం సంశ్యే” అనునది మొదలగు గ్రంథముచే గురుబ్రహ్మ వధా ద్యకథలము చెప్పఁబడెనో అదియంతయు ధర్మకాశ్రమమును విచారంపకయే చెప్పఁబడెను. ఎందువల ననిన? అపరాజ్యభిక్ష్యరూపధర్మసంబద్ధ మగు యుద్ధముకంటె వేఱొందు శ్రేయస్సాధనము క్షత్రియునకు లేదు. యుద్ధమే పృథివీజయద్వారమునఁ బ్రజారక్షణబ్రాహ్మణశుక్రాసాదితృధర్మనిర్వాహకము. కాన నాయుద్ధమే క్షత్రియు నకు ప్రకస్తతరమని యాశయము. ఈవిషయమునే శ్రీపరాశరాదు “క్షత్రియో హి ప్రజారక్ష నృత్రపాణిః పృథందవాన్ । నిర్భత్య పరస్యన్యాని క్షీతిం ధర్మేణ పాలయేత్ ॥” (క్షత్రియుండు శత్రుపాణియై పృజలను రక్షించుచు తీవ్రదండవలనఁజే పరస్యన్యములను జయించి ధర్మముచే పృథివీని పరిపాలింపవలయును) అని చెప్పి యుండెను మఱియు “సమోత్తమాధ్వై రాజా చాహూతః పాలయ స్ప్రిజాః । న నికరైతే సంగ్రామా త్క్షత్రం ధర్మ మనుస్మరన్ ॥ సంగ్రామే ప్వనివృత్త్యం ప్రజానాం చైవ పాలనమ్ । శుక్రానా బ్రాహ్మణానాం చ

రాజ్య శ్రేయస్కరం పరిమే ||” (ప్రజలను రక్షించు తత్త్రియుండు యుద్ధముకొఱకు సమునిచేతను గాని, ఉత్తమునిచేతను గాని, తక్కువవానిచేతను గాని యాహ్వానికపక్షి తత్త్రియధర్మమును నపరాజ్యభివ్యమును స్మరించును సంగ్రామమునుండి వెనుకకుఁ గిరుగకూడదు. యుద్ధములయందు వెనుకకుఁ దిగుగకుండుట, ప్రజలను పరిపాలించుట, బ్రాహ్మణులకు శక్కుంపచేయుట అనునవి తత్త్రియునకుఁ బరిమేశ్రేయస్కరములు.) అని మనువు కూడ చెప్పియుండెను. రాజ్యమునకుఁ బూర్వమిహంసయందు గల ఇష్ట్యధికరణము ననుసరించి తత్త్రియజాతియే యని యర్థము. ఈచెప్పటవలన “సీరాన్వేషము తత్త్రియజాతిని చెప్పనది గాదు. మరే మనిని? భూమిని పాలించు వానిని చెప్పన” దనెడి భీమ తొలగించబడెను. పై నుదహరింపఁబడిన వచనములయందును “తత్త్రియోహి” “తత్త్రిం ధర్మం” అనియు స్పష్టముగ తత్త్రియలింగమే చెలియఁడుచున్నది. కాన తత్త్రియునకు యుద్ధము ప్రశస్తతరమగు ధర్మమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పెను.

అనేక శ్రేయస్సాధనములందు “ధర్మార్థ యుద్ధాచ్ఛేయోఽస్య తత్త్రియస్య న విద్యతే” అని చెప్పట యెట్లు పొగగును? పశువులలో నేపశువులు ప్రశస్తమైనవనను ప్రశ్నమిద “అక్షిణ్యోఽస్యే గో అక్షేభ్యః” (గోవు కంటెను, అక్షయముకంటెను ఇతరము లగునవి అపశువులే) యని చెప్పెను. అజాపహిమ్యదులు పశువు లగుచుండ గవాక్షయముకంటె భిన్నములగునవి పశ్వికరములే యని చెప్పట యెట్లు పొగగును? ప్రశస్తములగు పశువులు గవాక్షయములే. ఇతరములు ప్రశస్తమగునవి కావని యశయము; అదేవిధమున తత్త్రియునకు ధర్మమగు యుద్ధముకంటె వేఱొందు ప్రశస్తమగు శ్రేయస్సాధనము లేదనియే యర్థము. ఇతరమగు శ్రేయస్సాధనము లుండినను అవి ప్రశస్తములు కాకని యశయముచేతనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ధర్మార్థ యుద్ధాచ్ఛేయోఽస్య తత్త్రియస్య న విద్యతే” అని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పుటచే ‘యుద్ధముకంటె ప్రశస్తమగుదాని ననుష్ఠించుట కర్జునునకు యుద్ధ నివృత్తి యుచితమే’ యనునదియు “న చ శ్రేయోఽను పశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే” అనునదియు తొలగింపఁబడెను.

శంకరానందీయము:— “ఈ నిఖిలప్రపంచము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అను బ్రహ్మమాతృత్వ విజ్ఞాన మిశ్వరానుగ్రహమువలన జనించును. అట్టి జ్ఞానము కలవానికిఁ జేయదగిన దేదియు లేదు. ఈ విషయము “వేదావినాశినం నిత్యం” అను స్థావరమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడెను. అట్టి బ్రహ్మవిజ్ఞానము లేనట్టియు “అహం” “మమ” అను అభిమానముకల ముముక్షువునకు— “బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన” అను శ్రుతిబలమున చిత్తశుద్ధికొరకు కాస్త్రదృష్టమగు స్వధర్మము పూర్వోక్త జ్ఞానసిద్ధినిమిత్త మశక్యకర్తవ్యము. అని బోధించుటకు ప్రకరణ మారంభింపఁబడుచుండెను. అందు మొట్టమొదట నర్జునున కాత్మజ్ఞానము లేదని యూహించి తన భక్తుఁడును, ముముక్షువు నగు నర్జునుని కర్తవ్యమగు స్వధర్మమునందు ప్రవేశింపఁజేయుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “స్వధర్మమపి” అని చెప్పమొదలిడెను.

ఏనమయమున “కర్తయు, కరణము, కార్యమున్ను సర్వము బ్రహ్మమే” అను జ్ఞానము కలగునో అట్టి సమయమున జేయఁదగిన దేదియు లేదు. “నాసంబంధమైన వీరు నాచే జంపఁబడుచుండిరి” అను భేదజ్ఞాన మెపుడు కలదో అపుడు “యుద్ధం స్వధర్మో నృపతేః ప్రజానాం పరిపాలనం” ఇత్యాదికాస్త్రోక్త మగు స్వధర్మమును తత్త్రియునకు కర్తవ్యముగ (వివేక మగుదానినిగ) నోయర్జునా! స్వబుద్ధిచే విచారించి నీవు స్వధర్మమును విడచుటకు తగవు. ఈచెప్పటచే స్వధర్మ మగుటవలన నవశ్యకర్తవ్యము యుద్ధము. అట్టి యుద్ధవిషయమై యాగమునందువలె శోక మోహములు, హింసాదిదోషవిచారము విద్వాంసునిచే చేయఁదగినది కాదని నూచింపఁబడెను.

ధర్మకాస్త్రమువలనఁ గర్తవ్యముగ విధింపఁబడిన యుద్ధముకంటె వేఱొందు శ్రేయస్సాధనము తత్త్రియు నకు లేదు. జయముచే సంపాద్యమైన ధనముచే ముఖ్యముగ సాధింపఁదగిన యాగములచేతను, దానములచేతను, వృత్రాదులచేతను చిత్తశుద్ధి గలుగును. దానివలన జ్ఞానము, జ్ఞానమువలన మోక్షము సాధింపించును. కాన యుద్ధము

గీ॥ యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్ ।

సూక్ష్మః క్షత్రియః పార్థ! లభంతే యుద్ధ మిద్దశమ్ ॥

॥32॥

పదవిభాగము:— యదృచ్ఛయా—చ— ఉపపన్నం— స్వర్గద్వారం— అపావృతం— సుఖినః— క్షత్రియాః—

పార్థ!—లభంతే—యుద్ధం—ఈదృశమ్ ।

॥32॥

ప్రతిపదార్థము:— హే పార్థ=ఓయజ్ఞసుడా!; యదృచ్ఛయా=స్వేచ్ఛచేతన (పా)ర్థింపకుండగ;

ఉపపన్నం=పొందబడిన; స్వర్గద్వారం, స్వర్గం=స్వర్గసంబంధముగ; ద్వారం=కవాటము; అపావృతం=తెరువ

బడినది; సుఖినః=సుఖవంతులగు; క్షత్రియాః=క్షత్రియులు; ఈదృశం=స్వర్గద్వారోద్ఘాటనమునకు సమర్థ మగు;

యుద్ధం=యుద్ధమును; లభంతే=పొందుచున్నారు.

॥32॥

కాంక్షరిభాష్యము:—

కులశ్చ తద్ముద్ధం కర్తవ్యమితి, ఉచ్యతే—యదృచ్ఛయేతి । యదృచ్ఛయా చాప్రార్థిత
యోపపన్న మాగతం స్వర్గద్వార మపావృత మద్ధాటితం ఏత దీన్యశం యుద్ధం లభంతే
క్షత్రియాః హేపార్థ! కిం న సుఖిన స్తే ॥

॥32॥

కాంక్షరిభాష్యతిత్వబోధిని:—

ఏ కాంక్షిణమువలన యుద్ధముచేయదగినది? (అనగా “న హింస్యా త్సర్వా భూతాని” ఏ
భూతములనుగూడ హింసించరా దను శ్రుతికి విరోధము వాటిల్లుచుగాన గురుభాగ్యపుత్ర)
హింసాదిరూపసుగు నీయుద్ధము చేయదగినది కాదు) అని శంకించవచ్చు.

శ్రేయస్సాధనము అందువలన యుద్ధ ముత్కర్తవ్య మని సిద్ధమైంది “ధర్మార్థై” అనుచోట “ధర్మార్థై—హి”
అని పదవిభాగము. ఇటువంటి “హి” అను శబ్దమువలన యుద్ధము “యే యుద్ధస్తే ప్రథనోపాకారాసః” అను
శ్రుతిప్రసిద్ధ మని నూచింపబడినది.

పరమార్థస్థి:— నీకు సత్యత్వాభివృద్ధి మగు దృశ్యశృష్టి యటుండనిమ్మ. అట్లైనను శోకము తగదని
“స్వధర్మమపి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను— శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమగు క్షత్రియధర్మమును తెన్నగ విచారించిన
చలించుటకు తగవు అట్టి ధర్మమును నీచే చెప్పుచునెదవా? క్షత్రియునకు న్యాయాగతిమగు యుద్ధముకంటె వేరగు
నహింసాద్యనష్టానము శ్రేయోజనకము కాదు.

నీః కంఠీయము:— అర్జునున కవాత్మయుగ దేహాదికమునందాత్మజ్ఞానరూప మోహమునునివారించి, యిప్పుడు
స్వధర్మ మగు యుద్ధమునం దధర్మార్థాప్రతిపాదనమును “స్వధర్మ మపి” అనుదానిచే తొలగించుచుండెను.

—: 2వ అధ్యాయము 32 శ్లోక వ్యాఖ్యాపితేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— యుద్ధము క్షత్రియున కవశ్యకర్తవ్యమైనను అతి గర్హితమగుటం
జేసి గురువులగు భీష్మద్రోణాదులతో నద్దానిని చేయుట యుచితము కాదను శంకను ‘యదృచ్ఛయా చోపపన్నం’
అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

స్వప్రయత్నము లేకయే (పా)ర్థింపకుండగ) సంప్రాప్తము, భీష్మద్రోణాదివీరపురుషప్రతియోగికము,
క్రీరజ్వలాభిదృష్టఫలసాధనము నగు యుద్ధము నేక్షత్రియులు చేసెదరో వారు యుద్ధమునందు జనుమును పొంది
నభో న నాయాసముగ యశస్సును, ధాన్యమును పొందుదును. పరాజయమును పొందెదరా? అతిశయముగ స్వర్గ

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

“న హింస్యా త్సర్వాభూతాని” అనునది సామాన్యశాస్త్రము. ఈ సామాన్యశాస్త్రమునకు “అగ్నిహోమీయం పశు మాంసభేదం” అనునది విశేష (అపవాద) శాస్త్రము. అనగా శ్రుతి విహితపశ్యాదిహింసావ్యతిరీక్తమగు హింస చేయరాదని యాశయము. అటులనే త్మత్రియునకు యుద్ధము శాస్త్రప్రసిద్ధము. కాన “మా హింస్యా త్సర్వాభూతాని” అను శ్రుతికి నేతవ్యతిరీక్తమగు హింసను చేయకూడదని యర్థము. కాన నోయర్జునా! ప్రార్థన లేకుండగ సంప్రాప్త మగు (అనగా నేత్మత్రియుండు వెనుకకు దిగుగకండగ యుద్ధమును చేసి యుద్ధమునందు మృతుడగునో వానిచే బాంధ్యంపబడకుండ సంప్రాప్త మగు) స్వర్గముయొక్క ద్వారము తెరువబడెను. అట్టి స్వర్గమునుగూర్చి కారణమగు నీయుద్ధమును సుఖవంతులగు త్మత్రియులు పొందెదరు. ఇట్టియుద్ధమును జేసిన త్మత్రియులు సుఖవంతులు కారా? (సుఖవంతులే యగుచుండిరి. అందువలన స్వధర్మమగు నీయుద్ధమును నీవుకూడ జేయుమని యాశయము.)

|| 3 ||

మను పొందుదురు. గాన సుభయధా సుఖవంతులే. ఈ విషయమునే “స్వర్గద్వార మపావృతం” అను వాక్యముచే జెప్పుచుండెను. స్వర్గజనకములు కృతువు, యుద్ధమునగును. అందు కృతువువలన స్వర్గము జనించును గాని యయ్యది కాలాంతరమున దేహాంతరముచే బొందఁదగినది. కృత్యనుష్ఠానసమకాలమునందు స్వర్గము సంభవింపక పోవుట కశరీరమే ప్రతిబంధకము. అట్టి ప్రతిబంధక మిశరీరపాతానంతరమునఁ దొలగును. ధర్మయుద్ధ మన్ననో వెంటనే స్వర్గజనక మని యర్థము. ఇటు “స్వర్గద్వార మపావృతం” అని చెప్పటచే యుద్ధము శ్వేనయాగమువలె ప్రత్యవాయజనక మను శంక తొలగింపబడినది. శ్వేనయాగము విధిహిత మైనను తత్ఫల మగు శక్తువధ “న హింస్యా త్సర్వా భూతాని” “బ్రాహ్మణం న హన్యాత్” అను శాస్త్రనిషిద్ధ మగుటచే ప్రత్యవాయజనక మగుట వలనను, ఫలమునందు విధి లేమింజేసియు శక్తువధరూపఫలదోషముచే దుష్టమైనది. కనుక నే “విధిస్ఫుష్ట మైనదాని యందు నిషేధమున కవకాశము లే” దను వ్యాయము శ్వేనయాగాదులయందు వర్తించదు. యుద్ధమున కన్ననో స్వర్గము ఫలము. అట్టి స్వర్గము నిషిద్ధముకాదు. ఈవిషయమునే మనువు “అహానేష మిథోఽన్యోన్యం జిహ్వాంసస్తో మహీక్షితః | యుద్ధమహానాః పరం కత్వా స్వర్గం యాన్త్యపరాజ్ఞుభాః ||” అని యుద్ధ మగ్నిహోమీయపశ్యాం భనమువలె విహిత మగుటంజేసి నిషిద్ధము కాదని స్పష్టముగఁ జెప్పియుండెను.

మఱియు అతిరాత్రీ మను కృతువునందు “అతిరాత్రే హేడశినం గృహ్లాతి, నాతిరాత్రే హేడశినం గృహ్లాతి” అను శ్రుతిల ననుసరించి హేడశి అను పేరుగల గృహమును (పాత్రవిశేషమును) గృహించుట వికల్ప మగున ధీయుద్ధము వికల్పము కానేరదు. ఎందువలె ననిన? “న హింస్యా త్సర్వా భూతాని” అను శాస్త్రము సామాన్య శాస్త్రము. యుద్ధమును విధించుశాస్త్రము విశేషశాస్త్రము. విశేషశాస్త్రము సామాన్యశాస్త్రమున కపవాద మగును. అనగా యుద్ధాదులకన్న వేరగు హింసచేయకూడదని యర్థము. కాన నీయుద్ధము ప్రత్యవాయజనకము కానేరదు.

మఱియు భీష్మద్రోణాదు లాతతాయు లగుటంజే వారలను వధించుట ప్రత్యవాయజనకము కాదు. ఈ విషయమునే మనువు “గురుం వా బాలవృద్ధా వా బ్రాహ్మణం వా బహుశ్రీకం | ఆతతాయిన మాయాన్తం చాన్యా దేవానిచారయన్ | ఆతతాయిన మాయాన్త మపి వేదాంగపారగం | జిహ్వాంసస్తం జిహ్వాంసీయాన్ నైవ బ్రహ్మహా భవేత్ || నాతతాయ వధే దోషో హస్త ర్భవతి కశ్యప” అనియు నాతతాయులగు గురుబ్రాహ్మణాదుల వధించినను

గీ॥ అథ చేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి ।

తత స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్యా పాప మవాప్స్యసి ॥ 33 ॥

చదవిభాగము:— అథ-చేత్-త్వం-ఇమం-ధర్మ్యం-సంగ్రామం-న-కరిష్యసి- తతః-స్వధర్మం-కీర్తిం-

చ-హిత్యా-పాపం-అవాప్స్యసి । ॥33॥

ప్రతిపదార్థము:— అథ=ఒకవేళ; త్వం=నీవు; ధర్మ్యం=ధర్మసంబద్ధమును; ఇమం=ఈ; సంగ్రామం=యుద్ధమును; నకరిష్యసిచేత్=చేయనియెడల; తతః=అట్టియుద్ధము చేయనందున; స్వధర్మం=స్వధర్మమును; కీర్తించ=కీర్తిని; హిత్యా=విడచి; పాపం=పాపమును; అవాప్స్యసి=పొందగలవు. ॥33॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏవం కర్తవ్యతాప్రాప్తమపి—అథ చేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం ధర్మా దనపేతం సంగ్రామం యుద్ధం న కరిష్యసిచేత్ తత స్తదకరణా ద్విధర్మం కీర్తిం చ మహాదేవాదిసమాగమనిమిత్తాం హిత్యా కేవలం పాప మవాప్స్యసి ॥ ॥33॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! పూర్వము చెప్పినరీతిని యుద్ధము చేయదగినదైనను నీవు ధర్మసంబద్ధ మగు నీయుద్ధమునుఁ జేయనిచో స్వధర్మమును, మహాదేవా (శంకరా)ది సమాగమమువలన బ్రాప్తిం చిన కీర్తిని విడిచి కేవలము పాపమునే పొందగలవు. ॥33॥

దోషము లేదని స్పష్టముగఁ జెప్పియుండెను. (“స్మృతే ర్విరోధే న్యాయస్తు బలవా” నిత్యాద్యా తేషణసమాధానములిదవరకే సృష్టికరించుటచే నిట మధునూదనసరస్వతులు చెప్పినను గ్రంథనిస్తరభీతిచే విడిచితిమి.)

ఈ విధమగు యుద్ధము చేయుటచే నుఖము పొందించునని చెప్పుటవలన “స్వజనంహి కథం హత్వా నుఖం స్వానం మాధవ!” అని యర్జునోక్తము నిరస్తము.

శంకరానందీయుము.— యుద్ధమునందు జయము పొందించిన కేయసుని పొందించును. మరణమే పొందించినచో నేదియు లేదుకదా యను నాశంకను తొలగించుటకు “యదృచ్ఛయా” అనుశ్లోకమును చెప్పుచుండెను.

అప్రయత్నముగ లేరువలబడిన స్వర్గద్యారభూతము యుద్ధము. ఇట్టి యుద్ధమును, స్వర్గసుఖమును కోరెడి త్కత్రియులు పుణ్యముచేతనే పొందెదరు. ఇట్టి యుద్ధమునందు మృతులగువారు స్వర్గసుఖమును పొందెదరు. జయముచే పొందినచో రాజ్యసుఖమును పొందెదరు. ఉభయధా ఈ యుద్ధము ఫలహేతు వగుటంజేసి యుభయము కర్తవ్యమే యని యాశయము.

భాష్యోత్కర్ష దీపిక:— స్వధర్మ మగుటంజేసి యుద్ధము ప్రయత్నపూర్వకముగ సంపాదించబడును. అట్టి ప్రయత్నమును విడిచియే నీభాగ్యవశమున నీయుద్ధము సంపాప్తమైనది. కాన నవశ్యము నీ పీయుద్ధము చేయదగినదని “యదృచ్ఛయా చోపపన్నం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. ॥34॥

—: 2వ అధ్యాయము 33వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు. :—

మధునూదనసరస్వతీయుము:— “స్వర్గాదిఫలమునుగాని, విహికమగు భోగభాగ్యాదులనుగాని కోరికదా యుద్ధము చేయదగినది. “న కాంతే విజయం కృష్ణ” “అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య హేతోః కిం న మహి కృతే” అని పూర్వమునందే యా ద్వివిధఫలములయందు కోరికలేదని చెప్పిన నాకు యుద్ధ మెందులకు కర్తవ్య

మగును ?” అను నాశంకపై “అథ చేత్వ మిమం ధర్మమ్” అను శ్లోకముచే కోరిక లేకున్నను యుద్ధమును చేయని యెవల డ్డత్రియునకు బ్రత్యహాయము జనించునని బోధించుచుండెను.

“అథ” పక్షాంతమునందు భీష్మకృజాది వీరులును విరోధులు గాఁ గలిగినట్టియు “ధర్మమ్” హింసాది దోషముచే ననుష్ఠమైనట్టియు, లేక సత్పురుషుల ధర్మమునుండి ద్యుతము నానెట్టి యిట్టి యుద్ధము సత్పురుషుల ధర్మమే యని మనువు “స మాత్రై రాయుధై ర్న న్యా ద్యుద్ధమనో రణే రిపూన్ | న కర్ణభి రాపి ద్విగ్నై రాగ్నిజ్వలిత తేజసైః || స చ హన్యాత్ స్థలారాధం, న క్షీబం న కృతాంబలిమ్ | న ముక్తకేశం, నానీనం, న తవాస్మీతి వాదినం || న సుప్తం, నవిసన్నాహం, న నగ్నం, న నిరాయుధం || నా యుద్ధమనం, పశ్యంతం, న పరేణ సమాగతం || నాయుధ వ్యసన హస్తం, నారం, నాతిపక్షితం | న భీతం, న పరావృతం, సతాం ధర్మ మనుస్మరన్” (యుద్ధ మునందు శత్రువ్రతులను కూటాయుధములచేతను, శబ్ద వేధ్యాయుధములచేతను, వివాదులచే పూయబడిన యాయుధ ములచేతను, అగ్నిచే పర్రజ్వలించుబడిన తేజస్సుకల యాయుధములచేతను చంపకూడదు. మఱియు మెట్టపగడేశము నధిష్ఠించినవానిని, నపుంసమని, దోస లాగ్నివానిని, ముక్తకేశుని, కూర్చునియుండినవానిని, నీవాడవని పలుకుచున్న వానిని, నిద్రించుచున్నవానిని, యుద్ధసన్నాహము లేనివానిని, విగ్రహము, ఆయుధము లేనివానిని, యుద్ధము చేయని వానిని, యుద్ధము చూచుచున్నవానిని, మరొక శత్రువ్రతుల కలుసుకొనినవానిని, అర్తుని, మిక్కిలి దెబ్బలు తినినవానిని, భయ గ్రస్తుని, యుద్ధమునుండి పరావృత్తుని, చంపరాదు) అని చెప్పియుండెను. కాన సత్పురుషుల ధర్మము నతిక్రమించి యుద్ధము చేసినవో పాపి యగును. నీవు క్రతువులచే యుద్ధమున కహాతుడవై సద్భక్తోపేతమగు యుద్ధమును చేయ నివో (అనగా ధర్మమువలనగాని, లోకమువలనగాని భీతుడవై పర వృతుడై వగువో) “నిర్దిత్య పరస్యైవ్యాని క్షీతిం ధర్మేణ పాఠయేత్” (పరస్యైవ్యములను జయించి ధర్మముచే శృణవిని పాలించవలెను.) అను శాస్త్రవిహితమగు యుద్ధమును జేయనందున స్వధర్మమును విడిచి మహాదేవమాగమనిమిత్తమగు కీర్తిని వదలి “స నిబరేత సంగ్రా మాత్” (సంగ్రామమునుండి డ్డత్రియుడు మరలకూడదు.) అనునది మొదలగు శాస్త్రవిషిద్ధమగు సంగ్రామ నికృత్తి యొక్క యాచరణమువలన జనించెడి పాపమునే పొందెదవు. ధర్మమునుగాని, కీర్తినిగాని పొంద నేరవని యాశయము.

లేక అనేకజన్మార్జితం బగు ధర్మమును వదలి రాజకృతి మగు పాపమునే పొందెద వని యర్థము. ఈవిషయ మును మనువు “యస్తు భీతిః పరావృత్త స్సంగ్రామే హన్యతే పరైః | భర్త ర్యద్భవ్రూతం కించి త్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే || యచ్ఛాస్య సుకృతం కించి దమతార్థ ముపార్జితమ్ | భర్తా తత్సర్వ మాదత్తే పరావృత్త హతస్య తు ||” అని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండెను. మఱియు నీవిషయమునే యాజ్ఞావల్క్యమహర్షియు “రాజా సుకృతి మాదత్తే హతానాం విపలాయినామ్” అని చెప్పియుండెను. కాన నోయర్హునా! యుద్ధపరావృత్తుడవై హతుడై వగువో చిరోపార్జిత మగు సుకృతమును పరిత్యజించి ఐనోపార్జిత మగు పాపమునే పొందెద వని యాశ యము. ఈచెప్పటవలన “పాప మేవాశ్రయే దస్మా న్స్తైత్యతా నాతితాయినః | ఏతా న్నహస్త మిచ్ఛామి ఘ్నుతోఽపి మధుమాదనః ||” అను నర్జునాభిప్రాయము తొలగింపబడెను.

శంకరానందీయముః— మమత్వపునకు మోక్షసాధన మగు స్వధర్మమునందు ప్రమాదము కూడదని జ్ఞాపకము చేయుటకు స్వధర్మ మగుటచే నవశ్యకరకర్మమై సంపాప్త మగు యుద్ధమును జేయనివో ప్రత్యవాయమా, అకీర్తి మొదలగు ననర్థపరింపర పాప్రించగలదని నయభయములచే నర్జునుని స్వధర్మమునం దైదుశ్లోకములశ్చే బ్రవర్తింపజేయుచుండెను. అందు మొదటిదియగు “అథ చేత్వ మిమం” అను శ్లోకముచే యుద్ధము హింసా రూప మగుటచే దోషముకొఱకే యగు ననిగాని, లేక భీష్మదులు స్వీయులనే భగ్నులచేగాని స్వధర్మమును విడచి తేని కీర్తి నాశము-ప్రత్యవాయము పాప్రించును. అట్లైన నుభయలొకభగ్గోమే యగునని చెప్పుచుండెను.

“అథ” యుద్ధసన్నాహనంతరమున నీవిధర్మసంబద్ధమగు విధిదృష్టమైన యుద్ధమును చేయనివో నీశ్వరనివో

గీ॥ అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తేఽవ్యయామ్ ।

సంభావిత్యస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిచ్ఛతే ॥

॥3౪॥

పదవిభాగము:—అకీర్తిం-చ-అపి-భూతాని-కథయిష్యన్తి-తే-అవ్యయాం-సంభావిత్య-చ-అకీర్తిః-

మరణాత్-అతిచ్ఛతే ।

॥3౪॥

ప్రతిపదార్థము:—భూతాని=భూతములు (ఇతరములు); తే=నీసంబంధ మగు; అవ్యయాం=నాశ రహితమైన; అకీర్తిమపి=అపకీర్తినిన్ని; కథయిష్యన్తి=చెప్పగలరు; సంభావిత్య=(ధర్మాత్ముడు, సత్యసంధుడు, కూరుడు అను గుణములచే) గౌరవింపఁబడువానికి; అకీర్తిః=అపకీర్తి; మరణాచ్చ=మరణముకంటెను; అతిచ్ఛతే=ఉత్కృష్ట మగుచున్నది.

॥3౪॥

శాంకరభాష్యమ్:—

న కేవలం స్వధర్మకీర్తిపరిత్యాగః—అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యన్తి తే తమావ్యయాం దీర్ఘకాలామ్ । ధర్మాత్మా శూర ఇత్యేనమాదిభి ర్దుతై సంభావిత్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిచ్ఛతే । సంభావిత్య చాకీర్తే ర్మరం మరణ మిత్యర్థః ॥

॥3౪॥

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

కేవల స్వధర్మపరిత్యాగము, కీర్తిపరిత్యాగము మాత్రమే కాదు, మతే మనిన ? చిరస్థాయీయు, నీసంబంధము నగు (యుద్ధమునందు భయములవాడై యుద్ధమును యుద్ధరంగమునుండి పరుగిడె నను) నపఖ్యాతిని గూడ నితిరులు చెప్పకొనెదరు. “శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనం” అను న్యాయముచే “మొట్టమొదట ధర్మసాధన మగు శరీరసంరక్షణము శ్రేయస్కరము. యుద్ధమునందు మరణసందేహ ముండుటచే నాత్మరక్షణార్థ మపఖ్యాతినైన నహింసపలయు” నని శంకింపజనదు “ధర్మాత్ముడు, శూరుడు” అను ఖ్యాతిగనాని కపఖ్యాతి మరణముకంటె నుత్కృష్టమైనది. శౌర్యాదిగుణములచే సంభావితమైన కపఖ్యాతికన్న మరణము శ్రేష్ఠతరు మైన దని యాశయము.

॥3౪॥

యుద్ధమున జేసితి వను కీర్తిని, స్వధర్మనిష్ఠఁ డెట్లును డను స్వకీర్తిని, ధర్మమును, ధర్మావబోధి మగు వేదమును విడచినవాడె వగుదువు. వేదోక్తధర్మపరిత్యాగముచే వేదపరిత్యాగి వగుదువు. అట్లైనను స్వధర్మమును, కీర్తిని వదలి వేదవేదోక్తధర్మపరిత్యాగరూప మగు పాపమును బొందెదవు. సంన్యాసఫలమును బొందవేర వని యర్థము. ॥3౪॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౩౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—ఈవిషయమున యుద్ధమున పరిత్యజించినవో నిష్ట మగు కీర్తిధర్మముల యపాప్తియు, అనిష్ట మగు పాపముయొక్క పాప్తియు చూపఁబడెను. అందు పాప మనెడి యనిష్ట మాము స్మిక మగుచే నాలస్యముగ దుఃఖము నిచ్చును. శిష్టులు నిందించుట శిష్టురగు ఫలము నిచ్చును. కాన శిష్టగర్హణము (శిష్టులు నిందించుట) అనన్య మని “అకీర్తిం చాపి భూతాని” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడినది.

దేవర్షి మనుష్యాదులు నీసంబంధ మగు దీర్ఘకాలస్థాయి యగు నపకీర్తిని (అనగా నీయర్జునుడు ధర్మాత్ముడు కాడనియు, కూరుడు కాడనియు) అన్యోన్యము చెప్పకొనెదరు. ఈశ్లోకమునందుగల “చ, అపి” అని రెండు

నిపాతలు కీర్తిధర్మనాశసముచ్చయార్థకములు. లేక, కేవలము కీర్తిధర్మములను విడచి పాపమునుమాత్రమే పొందవు. మరేమనిన ? అపకీర్తినిగూడ బొందెదవు. కేవలము నీయపకీర్తిని బొందుటయే గాక దేవర్షి మనుష్యాదులుగూడ నాయపకీర్తిని చెప్పకొనెదరని “చ, అపి” అను రెండు నిపాతల నన్వయింపవలెను.

అత్మరక్షణ మత్యంతాపేక్షిత మగుటచే యుద్ధమునందు స్వమరణసందేహముకాన అట్టి మరణపరిహారము నిమిత్త మపకీర్తియు సహింపఁదగినదే. ఈవిషయమే మహాభారతమునందుగల శాంతిపర్వమునందు “సామానా దానైవ భేదేన సమస్తై రుత వా పృథక్ | విజేతుం ప్రయతేతారీ న్న యుధ్యేత కదాచన || అనిత్యో విజయో యస్మా ద్దృశ్యతే యుధ్యమానయోః | పరాజయశ్చ సంగ్రామే తస్మా ద్ద్యుద్ధం వివక్షయేత్ || త్రయాణా మ పృథివీయానాం పూర్వోక్తానా మసంభవే | తథా యుధ్యేత సంపత్తౌ విజయేతి రిపూ న్యథా ||” (సానుముచేతను గాని, దానముచేతను గాని, భేదముచేతను గాని, లేక సామదానభేదములచేతను గాని శత్రువులను జయించుటకుఁ బ్రయత్నించవలెను. కాని యెన్నడు యుద్ధముచేయవలదు; యుద్ధముచేయువారలకు విజయ మనిత్యము; యుద్ధము నందు పరాజయముగూడ సంభవించును; కాన యుద్ధమును విడువవలెను. సామదానభేదములు సంభవింపనిచో శత్రువులను జయించుటకు తగ సంపత్తి యున్నచో యుద్ధము చేయవలెను) అని చెప్పఁబడెను. మఱియు మనువు గూడ నీవిషయమునే చెప్పెను. మరణభయము కలవానికి నపకీర్తివలనఁగలుగు దుఃఖ మెంతటిది ? అను శంకను “సంభావితస్య చాకీర్తిః” అను వాక్యముచేఁ దొలగించుచుండెను. ధర్మాత్ముఁడు, శూరుఁడు అను నిట్టి యనన్యతభ్యై మగు గుణములచే బహుమతుఁ డగు మనుజున కపఖ్యాతి మరణముకంటె నుత్కృష్టము. కాన నపకీర్తికంటె మరణమే న్యాయ మగుటందేని శ్రేష్ఠము. కాన నీవుకూడ మహాదేవాదిసమాగమముచే నతిసంభావితుఁడవు. కాన నపఖ్యాతివలనఁ గలిగిడి దుఃఖమును సహించుటకు తగ నని యాశయము.

శాంతిపర్వమునం దుపపాదితవాక్యము లర్థకాస్త్రము. “సంగ్రామా న్న నివర్తేత్” అనునది ధర్మకాస్త్రము. అర్థకాస్త్రముకంటె ధర్మకాస్త్రము ప్రబల మగుటవలన ధర్మకాస్త్రసిద్ధమగు యుద్ధ మవశ్యకర్తవ్యమని యాశయము.

శంకరానందీయము:—కేవల పాపమును పొందుటయే కాదు. మఱి మనిన ? ఈయుద్ధంగమనం దుండు జనులు, ఇతరస్థలములందుండువారలు స్వధర్మపరిత్యాగమువలన జనించినట్టి నీసంబంధ మగు కాశ్యతమైన యపకీర్తిని “అర్జునుఁడు స్వధర్మవిముఖుఁడు పరమపాపి” అని సభలయందు చెప్పకొనెదరు. స్వజనవధవలన సంభవించిన నిందకంటె యుద్ధమును చాలించుటవలనఁ గలిగిడి నింద సహించుటకు శక్యమైనదే యని యనెదవా ? “బ్రాహ్మణే బ్రాహ్మణ మాతథే” అను శ్లోకముచే నరమేధమునందు బ్రాహ్మణాలంభము విహిత మగుటచే దోషముకొలుకు కానట్లు యుద్ధము శాస్త్రీయ మగుటందేని యుద్ధమునందు స్వజనవధవలన దోషము సంభవింపదు. యుద్ధమును తుల్యియుండు విరమించుట యశాస్త్రీయ మగుటచే నట్టి యుద్ధోపరతివలనఁ బ్రాప్తింపఁచెడి యపకీర్తి “సంభావితస్య” అర్జునుఁడు ధర్మాత్ముఁడు, సత్వగుఁడు, శూరుఁ డని యంతట నందరిచేతను కొనియాడఁబడు గత్కీర్తిగల పుణ్యపురుషుఁడగు నీకు మరణముకంటె నుత్కృష్టమైనది. లోకమున మరణమువలన జనించెడి దుఃఖము తుడికము. సత్వగుఁడు కపఖ్యాతివలన జనించెడి దుఃఖమైతే పృథివీకాలపర్యంతభావి యగుటచే మరణదుఃఖముకంటె నపఖ్యాతివలన జనించెడి దుఃఖము సత్వగుఁడువలన మహత్తరము. కాన నపఖ్యాతికంటె మరణమే శ్రేష్ఠ మని యర్థము.

పరమార్థప్రస:—జీవించియున్నవానికి మరణసమయముననే మరణమువలన దుఃఖము పొందెను. అపకీర్తియే మరణాంతరమునందును, జీవించియున్నపుడును సంభవించు నని యర్థము.

గీ॥ భయా ద్రిణా దుపరతం మంశ్యస్తే త్వాం మహారథాః ।

యేషాం చ త్వం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్ ॥ 34 ॥

పదవిభాగము:—భయాత్-రణాత్-ఉపరతం-మంశ్యస్తే-త్వాం-మహారథాః-యేషాం-చ-త్వం-బహుమతః-భూత్వా-యాస్యసి-లాఘవమ్ । ॥34॥

ప్రతిపదార్థము:—యేషాం=ఎవరిలకు; త్వం=నీవు; బహుమతః=గౌరవింపదగినవాడవై; భూత్వా=అయిన్ని; లాఘవం=లఘుభావమును (చులకనను); యాస్యసి=పొందగలవో; తే=(ఈపదమధ్యాహార్యము) అట్టి; మహారథాః=మహారథికులగు దుర్యోధనాదుల; త్వాం=నిన్ను; భయాత్=భయమువలన; రణాత్=యుద్ధమునుండి; ఉపరతం=విరతునిగ; మంశ్యస్తే=తలచెదరు. ॥34॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

కిం చ— భయాదితి । భయా త్కర్ణాదిభ్యో రణా ద్యుద్ధా దుపరతం నివృత్తం మంశ్యస్తే చింతయిష్యంతి న కృపయేతి త్వాం మహారథాః దుర్యోధనప్రభృతయః । యేషాం చ త్వం దుర్యోధనాదీనాం బహుమతో బహుభిర్గుణై ర్యుక్త ఇత్యేవం బహుమతో భూత్వా పున ర్వాస్యసి లాఘవం లఘుభావమ్ ॥ ॥34॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వజోధిని:—

ప్రాణులయందు దయచే నేను యుద్ధమును జేయ ననెదవా? అట్లునుటకు వీలుపడదు. ఏలన? నీవు ప్రాణులయందు దయచే యుద్ధమును మానినను నీశత్రువు లగు దుర్యోధనాదుల కింతవఱ కేసీయెడ “నర్జునుడు శౌర్యుడై ర్యాదిబహుగుణములుకలవా” డని నిశ్చయము గలదో అట్టి నీవు చులకనను బొందెదవు. మఱియు నామహారథికు లగు దుర్యోధనాదులు నిన్ను భయమువలన యుద్ధమునుండి విరతునిగ దొంచెదరు. కాని దయవలన యుద్ధమును వదలితి వని దలపరు. ॥34॥

—: ౨వ అధ్యాయము 34 శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఉదాసీనులు నన్ను నిందించుగాక మహారథికులగు భీష్మద్రోణకృపా చార్యులు “అర్జునుడు పరమకారుణికుడు” అని నన్ను స్తుతి చేయగలరను శంకను “భయాద్రిణా దుపరతం” అను శ్లోకముచే దొలగించబడెను. “అర్జునుడు కర్ణదులకులన జడిసి యుద్ధమునుండి విరతుఁడాయెను. కాని కృప వలన కాదు” అని భీష్మద్రోణదుర్యోధనాదులగు మహారథికులు నిన్ను తలచెదరు. భీష్మద్రోణాదు లిదివరలో నన్ను గొప్పవానిగ తలచెడివారలకుదా. ఇపు డెట్లు భీతునిగ దలచెదరను శంకను తొలగించుటకు “యేషాం చత్వం” అని చెప్పెను. ఏ భీష్మదులకు నీవు “బహుమతః” అర్జునుడ నేక గుగుణములు కలవాడని సమ్మతుఁ డవో అట్టివారలె నిన్ను భయమువలన యుద్ధమును చాలించుకొనినవానిగఁ దలచెదరు. కాన నిట్టి వాడవై యుండియు నీవు యుద్ధోపరతుడవై యందరకు నవాదరవిషయంబున లాఘవమును పొందెదవని యాశయము.

తేక ఎవరిలకు పూర్వమునం దిట్టి గౌరవస్థానీయుడవై యుంటివో వారలకే యిపు డట్టివాడవై లాఘవమును పొందగలవనియైనను నన్వయింపనగును.

గీ॥ అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూ న్వదివ్యన్తి తవాహితాః ।

నిస్తన్త స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్ ॥

॥౩౬॥

దృఢవిభాగము:—అవాచ్యవాదాన్—చ.బహూన్—ద్వివ్యన్తి—తవ—అహితాః—నిస్తన్తః—తవ—సామర్థ్యం—

తతః—దుఃఖతరం—ను—కిమ్ ।

॥౩౬॥

ప్రతిపదార్థము:—తవ=నీయొక్క; అహితాః=శత్రువులగు దుర్యోధనాదులు; తవ=నీసంబంధముగు;

సామర్థ్యం=బలమును; నిస్తన్తః=నిండించుచు; బహూన్=అనేకవిధములగు; అవాచ్యవాదాన్=అవక్కవ్యవాదములను (పలుకందగని దూషణవాక్యములను); న్వదివ్యన్తి=పలికెదరు; తతః=అంతకన్న; దుఃఖతరం=విక్కువదుఃఖము; కింను=ఏదికలదు ?

॥౩౬॥

కాంకరభావ్యత్వమ్:—

కించ—అవాచ్యవాదానితి । అవాచ్యవాదా నవక్తవ్యవాదాంశ్చ బహూ నచేకప్రకారా న్వదివ్యన్తి తవాహితా శత్రుతో నిస్తన్తః కత్పుయన్త స్తవ త్వదీయసామర్థ్యం నివారకవచాది యద్ధనిమిత్తమ్ । తస్మా తతో సిందాప్రాప్తే దుఃఖా దుఃఖతరం ను కిమ్ । తతః కష్టతరం దుఃఖం నాస్తీ త్వరః ॥

॥౩౬॥

కాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

నీకత్పువులగు దుర్యోధనాదులు—నివారకవచాదియుద్ధమువలన బాప్తించిన నీసంబంధ మగు సామర్థ్యమును నిండించుచు అనేకవిధములగు నవక్తవ్యవాదములను (పలుకుటకు దగని వాక్యములను) బలికెదరు. కాన నీవు యుద్ధవిరతుడవు కాకుము.

భీష్మద్రోణకృపాచార్యాదివధవలన పాప్తించు దుఃఖమును సహింపజాలను. అంతకన్న శత్రుకృతంబగు నాసామర్థ్యనింసయే సహింపవగును. కాన నేనీయుద్ధమును జేయునందువా ?

శంకరానందీయము:—యుద్ధమును చాలించిన నీకపక్షిచూత్రమే కాదు. మరెవనిన ? కూరులు నిన్ను చులకనచేసెదరని “భయా ద్రాజా దుపరతం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

మహాభిమతగు బాహీక, భగదత్త, సామదత్త, దుష్పదాదులు—దయచే యుద్ధమును చాలించుకొనిన నిన్ను “భీష్మద్రోణకృపాదివీరులతో యుద్ధముచేయుటకు శక్తిశేక వారలవలన భయపడి యుద్ధముండు యుద్ధమును చాలించు కొనెను. కాని దయచేతను కా”దని నిశ్చయించెదరు. పూర్వమునిం దెవరలకు నీవు శౌర్యధైర్యయుద్ధచాతుర్యాది గణములచే నుత్కృష్టుడవని బహుమతుడవయి యుండినో అట్టి నీ విపులు వారలవలననే ‘లాఘవం’ రణభయము వలననర్జునుండు పలాయనమును చేసెనను లఘుభావమును (అవమానమును)పొందగలవు. అపక్షి పారోక్షికము. తిర స్కార మపరోక్షనిర్ధమని యీ రెంటికి భేదము. (పూర్వశ్లోకముచే పారోక్షికముగు నపక్షిని చెప్పి యీ శ్లోక ముచే నపరోక్షరూపముగు తిరస్కారమును చెప్పెను.)

॥౩౭॥

—: ౨వ అధ్యాయము— ౩౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనపరస్యతీయము:—భీష్మద్రోణాదిమహాభిమతలు నన్ను బహూకరింపకున్నను, నేను యుద్ధోపరతుడ నగుట దుర్యోధనాదుల పవకారకముగుటచే నన్ను వారలు గౌరవింపగలరను శంకను “అవాచ్య వాదాంశ్చ” అను శ్లోకముచే దోషించుచుండెను.

గీ॥ హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్త్యనే మహీమ్ |

తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః ||

||32||

పదవిభాగము:—హతః-వా-ప్రాప్స్యసి-స్వర్గం-జిత్వా-వా-భోక్త్యనే-మహీమ్-తస్మాత్-ఉత్తిష్ఠ-

కౌన్తేయ-యుద్ధాయ-కృతనిశ్చయః ||

||32||

ప్రతిపదార్థము:—హే కౌన్తేయ! = ఓ యర్జునుడా!; త్వం=(ఈ పదమధ్యాహార్యము)నీవు; హతోవా=

మరణించితివా; స్వర్గం=స్వర్గమును; ప్రాప్స్యసి=పొందగలవు; జిత్వావా=శత్రువులను జయించెదవా; మహీం= భూమిని; భోక్త్యనే=ఆహరించెదవు; తస్మాత్=ఆ కారణమువలన; యుద్ధాయ=యుద్ధముకొఱకు; కృతనిశ్చయః, కృత=చేయఁబడిన, నిశ్చయః=నిశ్చయముకలవాడవై; ఉత్తిష్ఠ=సన్నద్ధుడవగుము. ||32||

కాంక్షరభాష్యమ్:—

యుద్ధే పునఃక్రియమాణే కర్ణాదిభిః—హతో వేతి | హతోవా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం; హతస్య ప్రాప్స్యసి స్వర్గం; జిత్వావాకర్ణాదీ న్మూరా న్భోక్త్యనే మహీమ్ | ఉభయధాఽపి తవ లాభ ఏవే త్యభిప్రాయః | యతఏవం తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయో జేష్యామి శత్రూన్ సమరిష్యామి వేతి నిశ్చయం కృత్యే త్యర్థః ||

||32||

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

“పుత్రశోకో మహద్దుఃఖం దుఃఖా ద్దుఃఖతరం ఙ్మథా | తతో దుఃఖతరం లోకేఽమరః ప్రాప్తి రేవ చ” (పుత్రశోకము మహద్దుఃఖము; అట్టి దుఃఖముకన్న దుఃఖతర మాకలి; అంతకన్న దుఃఖ తమము లోకమున నపకీర్తి ప్రాప్తించుట. కాన శత్రుకృతసామర్థ్యనిందకన్న కష్టతర మగు దుఃఖ మేది కలదు? అంతకన్న కష్టతరమగు దుఃఖ మేదియు లేదు.) అందువలన నీవు యుద్ధవిరతు డవు కావలదని యాశయము. ||32||

అసాధారణము, లోకప్రసిద్ధము నగు నీసామర్థ్యమును శత్రువులగు దుశ్శోధనాదులు నిందించుచు నవాచ్యములగు వచనములను (వచధర్మిలుఁడు) అను వచనములను పలుకఁగలరు. నిన్ను బహూకరించరని భావము.

భీష్మద్రోణాదివధప్రయుక్తము, కష్టతరము నగు దుఃఖమును సహింపలేక యుద్ధమునండి నివృత్తుడైన నేను శత్రుకృతసామర్థ్యనిందనాదులవలన సంభవించెడి దుఃఖమును సహించెదనను శంకను తొలగించుటకు “తతో దుఃఖతర స్నుకేమ్” అని చెప్పెను. “తతః” అట్టి నిందాప్రాప్తదుఃఖముకంటే దుఃఖతర మేదికలదు? ఏదియు లేదని యర్థము.

శంకరానందీయము:— విద్యావలకీలధర్మకార్యముచే ప్రతిష్ఠను పొందినవాని కపకీర్తియే దుఃఖ రూపము. అంతకంటె నధికమగు దుఃఖ మవమానము. అంతకంటె నధికతర మగు దుఃఖము ప్రత్యక్షదూషణమని “అవాచ్యవాదాంశ్చ” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

నీ శత్రువులగు దుశ్శోధనకర్తృవికృతభృతులు నీ సంబంధమును పౌరుషమును నిందించుచుఁ బలుకుటకుఁ దగని “ధిక్, ధిక్” అను శబ్దములను పలికెదరు. కర్ణ క్షిరములు, మర్మనూతులు నగు నట్టి దూషణవాక్యములకంటె అభిమానియు, కూరుఁడు నగు శ్మశ్రియునకు దుఃఖతర మేదికలదు? అంతకన్న దుఃఖతరమగున దేదియు లేదని యర్థము. ||32||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యుద్ధమును జేసినచో గుర్వాదుల వధయు, దానివలన మధ్యస్థులవలన నిందయు పొందించును. యుద్ధమును జేయనిచో శత్రువులవలన నిందయు పొందించును. “ఉభయతః పాశారజ్ఞః” (ఎటుజూచినను పాశముగలతా)ను సిద్ధమగుచున్నది.) కాన నేమిజేయవలెనో దోషకున్నదనెదవా? కర్ణాదులతో యుద్ధము జేయుచుండ నీవు మరణించెదవా, వీరస్వర్గమునే పొందెదవు. శూరులగు గర్ణాదులనుఁ జయించెదవా, నిస్సపత్నమగు నీపృథివి ననుభవించెదవు. ఎటులైనను నీకు లాభమే యని యాశయము,

నీకు జయము పొందించునను నియమము లేకున్నను జయప్రాప్త్యప్రాప్తులయందు లాభముకలదు. అందువలన ‘శత్రువులను జయించెదను, లేక మరణమునైన బొందెద’ నను నిశ్చయము కలవాడవై యుద్ధముకొఱకు సన్నద్ధుడవగుము.

ఇట “కౌన్తేయ” అను సంబోధనచేఁ బరిశుద్ధవంశుజుడ వైనట్టియు, యుద్ధము కొఱకుద్యుక్తుడవైనట్టియు, క్షత్రియుడవగు నీకు యుద్ధమును జాలించుకొనుట మంచిది కాదని నూచితమయ్యెను.

|| 32 ||

—♦ ౨వ అధ్యాయము- 32వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయును:—యుద్ధమును చేసినచో గుర్వాదులవధ పొందించును. అందువలన మధ్యస్థకృతనింద పొందించును. యుద్ధవిరతుడైనచో శత్రుకృతనింద పొందించును. కాన “నుభయతః పాశారజ్ఞః” అను వ్యాయము సంభవించుచున్నది. కాన నేమిచేయవలెనో దోషకున్నది. అను నాశంకకు సమాధానముగ జయము పొందించినను పొందింపకున్నను లాభము నిశ్చితమగుటచే యుద్ధసంసిద్ధుడవగుట యావశ్యకమని “హతోవా” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

యుద్ధమునందు మరణించితివేని స్వర్గమును పొందఁగలవు. శత్రువులను జయించినచో నిస్సపత్నమగు నీ భూలోక రాజ్యము ననుభవించెదవు. కాన నుభయవిధముల లాభమే. అందువలన శత్రువులను జయించెదను, లేక మరణించెద నను నిశ్చయము కలవాడవై యుద్ధముకొఱకు సన్నద్ధుడవగుము. ఈ చెప్పుటచే “న చైత ద్విద్యః కఠరన్నో గరియః” అను మొదలుగాఁగలవి పరిహరింపఁబడెను.

శంకరానందీయయు:—యుద్ధముచేసినయెడల గుర్వాదివధయు, దానివలన శిష్టనిందయు సంభవించును. యుద్ధముచేయనిచో శత్రువులవలన నింద సంభవించును రెండువిధములచేతను నిందవలనఁగలిగెడి దుఃఖమే ప్రాప్తించును. అంతకన్న మరొకటి ప్రాప్తింపనేరదను నాశంకమీద యుద్ధమును జేసినచో యాగమువలె యుద్ధము స్వధర్మమగుటంజేసి యుద్ధమునందు గుర్వాదిహింస యాగీయపశుహింసాత్మకమగుటవలన శిష్టనింద పొందించదు. శత్రునిందయు పొందించదు. జయమునందును, పరాజయమునందును యుద్ధముచే నిష్పథము కలుగునని “హతోవా” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

యుద్ధమునందు కర్ణాదులచే చంపబడితివేని స్వర్గమును పొందెదవు. శత్రువులను జయించితివేని నిష్కంఠకమగు భూమి ననుభవించెదవు. కాన నుభయధా ఫలము పొందించును; వ్యర్థము కానేరదు. యుద్ధముకొఱ కలిమియుండ వగు మని యర్థము.

గీ॥ సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయా ।

తతో యద్ధాయ యజ్యస్య నైవం పాప మవాప్స్యసి ॥ ॥3౮॥

పదవిభాగము:— సుఖదుఃఖే—సమే—కృత్వా—లాభాలాభౌ—జయాజయా—తతో—యద్ధాయ—

యజ్యస్య—న—ఏవం—పాపం—అవాప్స్యసి ॥3౮॥

ప్రతిపదార్థము:— పో అర్జున! (ఈపదమథ్యాహర్యము) ఓయర్జునడా! ; సుఖదుఃఖే=సుఖదుఃఖము

అను; సమే=సమానమగుటలు; కృత్వా=చేసి; జయాజయా=జయపరాజయములను; సమా=తుల్యమగుటలు; కృత్వా=చేసి; తతో=అనంతరమున; యద్ధాయ=యుద్ధముకొఱకు; యజ్యస్య=సన్నద్ధుడగుము; ఏవం=ఇట్టినిశ్చయముతో యుద్ధమును జేసినయెడల; పాపం=పాపమును; నావాప్స్యసి=పొందవు. ॥3౮॥

కాంక్షరభాష్యము:—

తత్ర యద్ధం స్వధర్మ ఇత్యేవం యద్ధమాన స్యాపదేశ మిమం శృణు—సుఖదుఃఖే ఇతి । సుఖదుఃఖే సమే తుత్యే కృత్వా రాగద్వేషా వకృత్యే త్యేతత్ । తథా లాభాలాభౌ జయాజయా చ సమా కృత్వా తతో యద్ధాయ యజ్యస్య ఘటస్య । నైవం యద్ధం కుర్వన్వాప మవాప్స్యసి త్యేష ఉపదేశః ప్రాసంగికః ॥ ॥3౮॥

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

పాపభీరువు నగుటచే యుద్ధముకొఱకు నిశ్చయమును జేసికొని లేచుటకు సమర్థుడగు కానని శంకింపజనదు. యుద్ధము స్వధర్మముగాన త్రియన కవశ్యకర్తవ్యమై “యుద్ధము స్వధర్మ” మను జ్ఞానముచే యుద్ధముచేయువానికి నేను జేయు నీయపదేశమును వినుము. సుఖదుఃఖములను సమానముగఁ జేసికొనుము. సుహృద్భీవనమువలన సుఖము, సుహృత్పరణమువలన దుఃఖము ప్రాప్తించును. ఇట్టి సుఖదుఃఖములను సమానముగఁ జేసికొనుట యెల్లని శంకింపవలదు. సుఖమునందు రాగము, దుఃఖమునందు ద్వేషమును జేయవలదని యాశయము. అట్లే న సుఖదుఃఖములు సమానము లగును. అటులే లాభాలాభములను, జయాజయములను సమానముగఁ జేసికొని (లాభాలాభములయందు, జయాజయములయందు రాగద్వేషములను

పరమార్థప్రేమా:—యుద్ధమునందు మరణించినవానికి స్వర్గప్రాప్తి క్రూరమాణ మగుటజేసి జయించి జీవించియున్న వానికి స్వర్గాదులు లేవను శంకను “వాతో వా” అను శ్లోకముచేఁ దొలగించుచుండెను. యుద్ధము నందు మృతునకు స్వారాజ్యము; జీవించియున్న వానికి సామ్రాజ్యము ప్రాప్తించును. కాన సుభయథా ఫలప్రాప్తి యగు నని యర్థము. ॥38॥

— ♦ ౨వ అధ్యాయము— 3౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦ —

మధుసూదనసరస్వతీయము:— స్వర్గము నుద్దేశించి యుద్ధము చేసినచో నది కామనాప్రయక్త మగుటజేసి యుద్ధమునకు నిత్యకర్మత్వము సంభవింపదు కామ్యత్వమే సంభవించును. అట్టి కామ్యకర్మ ననుష్ఠించని యెడల పాప మెటుల ప్రాప్తించును ? మఱియు రాజ్యము నుద్దేశించి యుద్ధము నాచరించినచో నది యర్థకాన్త్ర సిద్ధ మగుటజేసి ధర్మకాన్త్రము నవశించి యర్థకాన్త్రము దుర్బల మగుటజేసి దృష్టార్థ మగు గుర్రాప్రవృత్తిని

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వదలి) యుద్ధముకొఱకు సన్నద్ధుడ వగుము. (జయమునగ తిరిస్కరింపఁబడని న్యాయముగు యుద్ధముచేఁ గలుగు శత్రువుయొక్క తిరస్కారము, అపజయమునగ తద్విరుద్ధముని గ్రహింప నగును.) ఈవిధమున యుద్ధమును జేసిన నీవు పాపమును బొందనేరవు.

ఈయుపదేశమువలనఁ బరమార్థాత్మతత్త్వప్రకరణమున యుద్ధకర్తవ్యత చెప్పఁబడెను. కాన గీతాశాస్త్రము కర్మజ్ఞానసముచ్చయపరమని శంకింపవలదు. ఏలయున నీయుపదేశము ప్రాసంగికము. అనగా క్షత్రియుడగు నర్జునునకు ధర్మమగు యుద్ధముయొక్క కర్తవ్యతానువాదప్రసంగమున యుద్ధమునకు కర్తవ్యత్వముపదేశింపఁబడెను. కాన నిట యుద్ధకర్తవ్యత్వోపదేశమును మిషచే కర్మజ్ఞానసముచ్చయము నిద్ధింపదు. ||3౮||

ధర్మ మెట్లగును? ఉభయథా యనర్థముకొఱకే యుద్ధ మగుచుండ “అథ చేత్స్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి. తత స్స్వధర్మంక్షీర్తింహిత్యా పాప మవాప్స్యసి” అను శ్లోకార్థ మెటుల నుపసన్నమగును? అనుశంకను “సుఖదుఃఖే సమే” అను శ్లోకముచేఁ దొలగించుచుండెను.

సుఖమునందును, తత్కారణ మగు లాభమునందును, తత్కారణ మగు జయమునందును రాగమును చేయక, ఇదీవిధమున దుఃఖమునందును, తత్కారణ మగు ఆలాభమునందును, తద్ధేతు వగు పరాజయమునందును ద్వేషమును చేయక యుద్ధముకొఱకు సన్నద్ధుడ వగుము. ఈవిధమున సుఖకావనను, దుఃఖనివృత్తి కామనను విడచి ‘స్వధర్మము’ అనెడి బుద్ధిచే యుద్ధముచేయు నీవు— గురుబ్రాహ్మణాదివధనిమిత్ర మగు పాపమును, నిత్యకర్మను చేయకపోవుట వలన ప్రాప్తించెడి పాపమును పొందవు. ఎవఁడు యుద్ధమును ఫల కామనచే నాచరించునో వాఁడు గురుబ్రాహ్మణ వధవలన పాపమును పొందును. ఎవఁ డాచరింపఁడో వాఁడు నిత్యకర్మాననుష్ఠానమువలన ప్రాప్తించెడి పాపమును పొందును. కాన ఫలమునందు కోరికను విడచి యుద్ధముచేయువాఁ డుభయవిధ మగు పాపమును పొందఁ డనియే పూర్వోక్త మగు “అథ చేత్స్వ మిమం ధర్మ్యం” అను శ్లోకమున కభిప్రాయము. “హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్యా వా భోక్ష్యసి మహిమ్” అను శ్లోకముచే నానుషంగికఫలము చెప్పఁబడెను. కాన పుక్త్యంతమునకు దోషము (విరోధము) లేదు. ఈవిషయమునే “తద్యథా మే ఫలాత్థే నిమిత్తే (నిర్మితే) ఛాయాగంధ ఇత్యనూత్న ద్యోతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్నద్యస్తే నో చే దనూత్నద్యస్తే న ధర్మవాని ర్భవత” అని స్పష్టముగ నాపస్తంబువహ్ని చెప్పెను. కాన యుద్ధశాస్త్రమున కర్థశాస్త్రత్వము సంభవించనందున “పాప మే వాక్యయే దస్మాన్స్తత్వైతా నాతతాయినః” అను శంక తొలగింపఁబడెను. 1-36.

శంకరానందీయము:— “హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్యా వా భోక్ష్యసి మహిమ్” అను వాక్యమువలన యుద్ధమున కైహికాముష్మికసుఖసాధనత్వమే ప్రతియమాన మగుచున్నది. కాని “ధర్మాన్ధి యుద్ధా ఛేయోన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే” అను వాక్యమువలన బోధింపఁబడిన శ్రేయస్సాధనత్వము ప్రాప్తింపనేరదు. యుద్ధము స్వర్గసుఖాదిహేతు వగుటంజేసి బంధకము. కాన కైష్యికానందమును కోరెడి వారలకే యుద్ధము కర్తవ్యము; మోక్షమును కోరెడివారలకు కాదని శంకింపఁజనదు. భావనాభేదమువలన నిచట ఫలభేదము కలదు. అదెట్లనిన? శ్రోత్యోప్యోషయాగము స్వర్గకామనచే ననుష్ఠించినవో స్వర్గహేతు వగును; నిష్కామనతో ననుష్ఠించినవో వాక్యోప్యోషమమే చిత్తశుద్ధికి హేతు వగును. అవిధముననే యుద్ధము, ప్రజాపరిపాలనము, జానము, వీనిని కామముచే నాచరించినవో నవి స్వర్గాదిఫలజనకము అగును. నిష్కామనచే ననుష్ఠించినవో చిత్త

గీ॥ ఏష తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి రోవ్యేగే త్విమాం శృణు ।

బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ! కర్మబంధం ప్రహాస్యసి ॥

॥౩౯॥

పదవిభాగము:— ఏష--తే--అభిహితా--సాంఖ్యే--బుద్ధిః--యోగే--తు--ఇమాం-- శృణు--

బుద్ధ్యా--యుక్తః--యయా--పార్థ!--కర్మబంధం--ప్రహాస్యసి.

॥౩౯॥

ప్రతిపదార్థము:— షే పార్థ! = ఓయర్జునా!; ఏష = ఈ; సాంఖ్యే = పరమార్థవిషయికముగ; బుద్ధిః =

జ్ఞానము; తే = నీకొఱకు; అభిహితా = చెప్పబడెను; యయా = యోగవిషయికముగ; బుద్ధ్యా = బుద్ధితో; యుక్తః = కూడుకున్నవాడవై; కర్మబంధం, కర్మ = భర్తాధర్మములనెడి, బంధం = బంధమును; ప్రహాస్యసి = విడిచెదవో; యోగేతు = జ్ఞానపొంది సాధనకర్మయోగకవిషయికముగ; ఇమాం = ఈ చెప్పబోవుజ్ఞానమును; శృణు = వినుము. ॥౩౯॥

శాంకరభాష్యము:—

(1) శ్లోకమోహావనయనాయ లాకికన్యాయః “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” (గీ ౨-౩1)

ఇత్యాద్యై శ్లోకై రుక్తో న తు తాత్పర్యేణ । పరమార్థదర్శనం త్విహ ప్రకృతం తచ్చోక్త ముపసంహృతే—ఏష తేఽభిహితా ఇతి శాస్త్రవిషయవిభాగప్రదర్శనాయ । ఇహ హి దర్శితే పున శ్వాస్త్రవిషయవిభాగ ఉపరిష్టాత్ “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం” (గీ ౩-౩) ఇతి నిష్ఠాద్వయవిషయం శాస్త్రం సుఖం ప్రవర్తిష్యతే శ్లోతారశ్చ విషయవిభాగేన సుఖం గ్రహిష్యసి త్యత ఆహ—ఏషత ఇతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” అను శ్లోకము మొదలు “సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా”

అనుసంతపింతు నగు గ్రంథముచే శ్లోకమోహములు దొంగుటకు దగు లాకికన్యాయము చెప్పబడెను. కాన నట్టి లాకికన్యాయ ముపసంహరింపవలసియుండ “ఏష తేఽభిహితా సాంఖ్యే” అను శ్లోకముచే పరమార్థదర్శన ముపసంహరించుట యెట్లు పొసగు నని శంకింపవలెను.

శుద్ధికి షేతువు లగును. కాన నోయర్జునా! నీ వకామనతో యుద్ధమును జేయుము. అని “సుఖదుఃఖే” అను శ్లోకముచే జెప్పబడినది.

లాభాలాభములయొక్కయు, ఇయాజయములయొక్కయు, తత్ఫలభూతములగు సుఖదుఃఖములయొక్కయు సిద్ధ్యసిద్ధులయందు హర్ష విహదములను జేయక మద్భక్తితో విధివిధేయుడవై విధ్యుక్తము, స్వధర్మానుష్ఠానరూపము నగు యుద్ధముకొఱకు ప్రయత్నించుము. ఈవిధమున “ఈశ్వరార్పణబుద్ధితోఽజేనద” నను నిశ్చయముతో యుద్ధమునుజేయు నీవు పాపమును బొందవు. “బ్రహ్మజే బ్రాహ్మణ మాలభేత” అను శ్రుత్యుక్తమున మేధమునందు బ్రాహ్మణుని యాలంభనముచేసిన కర్త యెట్టితీరున పాపమును బొందడో అజేవిధమున “యో యుద్ధస్తే ప్రథమేషు” అను శ్రుత్యుక్తము, స్వధర్మము నగు యుద్ధమునందు భీష్మద్రోణాదిగుర్వాదులవధవలన పాపమును బొందవని యాశయము. ॥౩౯॥

—: ౨వ అధ్యాయము- ౩౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— స్వధర్మబుద్ధితో యుద్ధముచేయువానికి పాపము లేకపోవుటక,

“య ఏనం తత్తి హస్తారం” అనునది మొదలగు గ్రంథముచేతను, “కథం న పురుషః పార్థ! కం ఘాతయతి

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

స్వజనమరణశంకకు, గురువధశంకకు కారణములును, సమ్యక్జ్ఞానప్రతిబంధకములు నగు శ్లోకమోహములు దొలగుటకు “స్వవర్ణాశ్రమధర్మము లనుష్ఠించువానికి స్వర్గాదికము సిద్ధించును; అట్లునుష్ఠించనివానికి స్వర్గాదులు సిద్ధింపనేరవు” అని యన్వయవ్యతిరేక స్వరూప మగు బోధ ప్రసిద్ధన్యాయము “స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య” అను శ్లోకము మొదలు “సుఖదుఃఖే సమేకృత్యా” అను శ్లోకమువఱకు నగు గ్రంథముచే జెప్పబడినను, అట్టి లాకికన్యాయము ప్రకృతతాత్పర్యముచే జెప్పబడలేదు. ప్రకృతతాత్పర్య మేమనిన? “న త్యే వాహం జాతు నాసం” అను స్థలమునం దేపరమార్థతత్త్వము చెప్పబడి “న జాయతే మ్రియతే వా” అనునది మొదలగు గ్రంథముచే నుపపాదితమో అట్టి పరమార్థాత్మతత్త్వము ప్రకృతము. కాన నట్టి పరమార్థతత్త్వ జ్ఞానమునే “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుట సమంజస మగును.

ఈవిధమున పరమార్థబుద్ధి నుపసంహరించుటవలన నేమి ప్రయోజన మని శంకింపవలదు. గీతాశాస్త్రమునకు జ్ఞాననిష్ఠ, కర్మనిష్ఠ యను నిష్ఠాద్వయము విషయము. అందేభాగముచే జ్ఞాన నిష్ఠ చెప్పబడెను? ఏభాగముచే కర్మనిష్ఠ చెప్పబడెను? అనిన నీభాగముచే జ్ఞాననిష్ఠము, నీభాగముచే కర్మనిష్ఠయు చెప్పబడు నను శాస్త్రవివరణవిభాగమును జూపుటకు “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే” అనుదానిచే పరమార్థబుద్ధి నుపసంహరించుచుండెను. (కానఁ బూర్వోక్తాశంకావశాశ మిందు లేదు.)

“జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్” అను నుత్తరగ్రంథముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల విభాగజ్ఞానము సంభవించుచుండ నిచటనే యావిభాగ మొనర్చుట యెందుల కనిన?

ఈస్థలమునందే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల విభాగమును జూపిన మున్నందు— “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్” అని చెప్పబోవు నిష్ఠాద్వయవిషయక శాస్త్రము సుఖముగ బోధించుట కనువగును. అట్టి విషయవిభాగపురస్కరముగ శ్రోతయు గ్రహింపగలుగునను నాశయముచే నిచటనే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల విభాగము చూపబడెను.

హృది కం” అను గీతావాక్యముచేతను విద్వాంసున కేకర్మయు సంభవింపదని బోధింపబడుటచే నన్నుగూర్చి యుద్ధకర్తవ్యత్వోపదేశము నీ మదితము గాదు. “అకర్తయు, అభోక్తయు, శుద్ధస్వరూపము నగు బ్రహ్మస్వరూప మును నేను” అనియు, “యుద్ధమును చేసి తత్ఫలము ననుభవించెదను” అనియు నొక జ్ఞానము కలుగదు. ఏలయన? జ్ఞానకర్మల తమప్రకాశమువలన విరుద్ధములుగాన నారంభింప నుచ్చయము సంభవము కాదు. అందుచే నట్టి జ్ఞాన మును సంభవింపదు. ఇదియే యర్థమని యభిప్రాయ మని “వ్యాయసీ చే త్కర్మణి స్తే” అను స్థలమునందు స్పష్ట మగును. కాన నన్నికవిగూర్చియే జ్ఞానకర్మల యుపదేశ ముపపన్నము కాదను శంకను తొలగించుటకు విద్య కవిద్యదక్షాభేదముచే జ్ఞానకర్మోపదేశ ముపపన్న మగునని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే” అను శ్లోకముచే జెప్పబడినది.

కాంకరభాష్యమ్:—

(2) ఏమా తే తుభ్య మభిహితోక్తా సాంఖ్యే పరమార్థవస్తువివేకవిషయే బుద్ధి ర్జ్ఞానం సాక్షా చోక్తమోహాదినసంసార హేతుదోషనివృత్తి కారణమ్ ।

యోగే తు తత్సామ్యేచ్ఛయా నిస్సంగతయా ద్వంద్వప్రహణపూర్వక మీశ్వరారాధ నార్థే కర్మయోగే కర్మానుష్ఠానే సమాధియోగే చేమా మనస్తర మేవోచ్యమానాం బుద్ధిం శృణు । తాం బుద్ధిం స్థాతి ప్రరోచనార్థం బుద్ధ్యా యయా యోగవిషయయా యక్తో హేపార్థ ! కర్మబంధం కర్తృవ ధర్మాధర్మాభ్యో బంధః కర్మబంధస్తం ప్రహాస్య నీశ్వరప్రసాద నిమిత్త జ్ఞానప్రాప్తే రిత్యభిప్రాయః ।

॥౩౯॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) శ్లోకమోహములు, రాగద్వేషములు, కర్మత్వభోక్తృత్వములు సంసారమనఃబంధము. అట్టి సంసారమునకు హేతువు స్వాత్మాజ్ఞానము. అట్టి యజ్ఞాననివృత్తికి సాక్షాద్దేతువు పరమార్థ వస్తువివేకవిజ్ఞానము. అట్టి విజ్ఞానము నీకింతవరకు జెప్పబడెను.

“అశోచ్యా నన్యశోచస్త్వం” అనుశ్లోకముచే నుపకృమింపబడిన పరమార్థాత్మతత్త్వ విషయకమగు జ్ఞాననిష్ఠను “ఏమా తేభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిః” అనువాక్యముచే నుపసంహరించి * “యోగే త్విమాం శృణు” అనువాక్యముచే కర్మయోగము నుపకృమించుచుండెను.

“ఏమా” “న త్యేవాహం” అను శ్లోకము మొదలు యిరువదియొక్క శ్లోకముచే నీకొఱ కభిహిత మగు “సాంఖ్యే=సమ్యక్ ఖ్యాయతే సర్వోపాధికూన్యతయా ప్రతిపాద్యతే పరమాత్మతత్త్వ మనయేతి సంఖ్యోపనిషత్; తయైవ తాత్ప్ర్యపరిసమాప్త్యా ప్రతిపాద్యతే య స్స సాంఖ్య ఔపనిషదః పురుషః” ఏయుపనిషత్తుచే లెస్సగ సర్వోపాధికూన్య మగు పరమాత్మతత్త్వము చెప్పబడునో అట్టి యుపనిషత్తు “సంఖ్యా” అని యనఁబడును. అట్టి యుపనిషత్తుచే తాత్ప్ర్యపరిసమాప్తి ద్వారమున నెఱఁడు చెప్పబడునో అట్టి యుపనిషత్ప్రతిపాద్యుఁడగు పురుషుఁడు సాంఖ్యుఁడనఁబడును. అట్టి పరమాత్మమాత్రవిషయకము, సర్వాన్తర్గతనివృత్తి కారణము నగు జ్ఞానము నీకొఱకు నాచే జెప్పబడెను. ఇట్టి జ్ఞానముకలవానికి “తస్య కార్యం న విద్యతే” అని మమ్మందు చెప్పటవలన నెచ్చటను కర్మ చెప్పబడలేదు. ఇట్టి యాత్మతత్త్వజ్ఞానము నీకు చిత్తదోషమువలన కలుగనిచో నట్టి చిత్తదోషాపనయద్వారమున నాత్మతత్త్వసాక్షాత్కారముకొఱకు కర్మయోగము నీచే నాదరింపఁదగినది. అట్టి కర్మయోగవిషయకమగు “నుఖ దుఃఖే సమే కృత్వా” అనుచోట చెప్పబడిన ఫలాభిసంధిత్యాగలక్షణము నగు విస్తారముగ నాచే చెప్పబోవు బుద్ధిని వినుము. “యోగే త్విమాం” అనుచోటగల “తు” అను శబ్దముచే పూర్వబుద్ధికి (సాంఖ్యబుద్ధికి) యోగ విషయత్వము లేకపోవుట నూచింపఁబడెను. కానఁ బరిశుద్ధాంతఃకరణకలవానికి జ్ఞానోపదేశము, అపరిశుద్ధాంతః కరణకలవానికి కక్మోపదేశ మని స్పష్ట మగుదుండ సముచ్చయశంకచే విరోధావకాశ మెటుల సంభవించు నని యాశయము.

* ఈ ౩౯వ శ్లోకమున జ్ఞానప్రాప్తి మపాయముగఁ గర్మయోగమును జెప్పమొదలిడెను. కాన కర్మయోగోపకృమ మిశ్లోకమందని గుర్తించవలెను.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

“యోగ శ్చిత్తవృత్తినిరోధః” అను యోగసూత్రానుసార మిట నుండు “యోగే” అను శబ్దమునకు చిత్తవృత్తినిరోధమని యర్థముకాదు. నుజే మనిన ? యోగము రెండువిధములు. ఒకటి ఫలము నపేక్షింపక నీశ్వరార్పణముగఁ గర్మల నాచరించుట, రెండవది సమాధి. ఈ రెండును చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయములు. అట్టి జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయ మగు కర్మ యోగముయొక్కయు, సమాధియోగముయొక్కయుఁ జెప్పఁబోవు బుద్ధిని వినుము.

అభీష్టము నిచ్చు బుద్ధియందే శ్రద్ధ జనించును. అట్టి బుద్ధియందే శోభింపఁ బ్రవృత్తియుఁ గలుగును. కాన నట్టి యోగబుద్ధిని “బుద్ధ్యా యక్తో యయా పార్థ! కర్మబంధం ప్రహస్యసి” (ఓయర్జునా! ఏయోగబుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై నీవు ధర్మాధర్మములనెడి బంధమును విడువఁ గలవో అట్టి యోగబుద్ధిని జెప్పెద వినుము) అని శిష్యప్రరోచనార్థము యోగబుద్ధిని స్తుతించెను.

తత్త్వజ్ఞానములేనిదే అజ్ఞానమువలనఁ బ్రాప్తించు కర్మబంధము సమూలముగ నివృత్తము కాదుగదా! అట్టియెడ “కర్మానుష్ఠానమనెడి కర్మయోగమువలనఁ కర్మబంధ మెల్లు తొలగు” నని శంకింపఁజనదు.

కర్మయోగ మనగ నీశ్వరార్పణముగఁ జేయు కర్మలయొక్క యనుష్ఠానము. అట్టి కర్మ యోగమువలన నీశ్వరానుగ్రహము ప్రవృద్ధమై దానివలన జ్ఞానము గలిగి జ్ఞానమువలన కర్మ బంధమునకు కారణమగు నజ్ఞానము దొలగ కర్మబంధమునుండి విముక్తుఁ డగునని యాశయుము. (కాన పూర్వోక్తాశంకావకాశ మిందులేదు.)

|| ౩౯ ||

యోగవిషయికబుద్ధిని ఫలకథనద్వారమున “బుద్ధ్యా యక్తో యయా” అనుదానిచే స్తుతించుచుండెను. ఏకవ్రతసాయాత్మిక మగు బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడవై యంతఃకరణాపరిశుద్ధిరూపము, జ్ఞానప్రతిబంధము నగు కర్మ నిమిత్తమైన బంధమును ప్రకర్షచేఁ బ్రతిబంధానత్వత్తిద్వారమున విడువఁగలవో అట్టి యోగబుద్ధిని విను మని పూర్వముతో సంబంధము. ఇచట తత్వ మిది. కర్మనిమిత్త మగు జ్ఞానప్రతిబంధము ధర్మ మనెడి కర్మచేతనే పోఁగొట్టుటకు శక్యమైనది. ఈవిషయమునే “ధర్మేణ పాప మపశుదతి” (ధర్మముచే పాపమును నశింపఁజేసికొనును) అను శ్లోకముచెప్పచున్నది. శ్రవణాదిరూపవిచారము కర్మాత్మకప్రతిబంధరహితునకు అసంభావనాదిప్రతిబంధమును దృష్టద్వారమున తొలగించుచున్నది. కాన నది కర్మప్రతిబంధనిరాకరణకొల కుపదేశించుటకు సమర్థమైనదికాదు. అందువలన నీ వత్సంతమలిసాంతఃకరణకలవాఁడ వగుఁడజేసి నీవు బహిరంగసాధన మగు కర్మమునే చేయుము. నీ కిత్తుడు శ్రవణాదియోగ్యతగూడ లేదు. జ్ఞానయోగ్యత యన్ననో సుతరాం సంధమము కాదు. ఈవిషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కర్మ జ్యేష్ఠాధికార స్తే” అని చెప్పఁగలడు.

ఈచెప్పుటవలన సాంఖ్యబుద్ధి కంతరంగసాధన మగు శ్రవణాదికమును విడిచి బహిరంగసాధన మగు కర్మమే భగవంతునిచే నర్జునికొర కెందుల కుపదేశింపఁబడె నను శంక తొలగింపబడెను. మఱియు కర్మబంధ మగు సంసారమును ఈశ్వరానుగ్రహమువలనఁ గలిగెడి జ్ఞానప్రాప్తిచే విడువఁగల వను ప్రాచీనుల వ్యాఖ్యయం దధ్యానకరణము కర్మపదవై యర్థ మనునవి పరిహృతములు.

శంకరానందీయము:— “తదావినాశినం నిత్యం” అను శ్లోకముచే బ్రహ్మతత్వ శేషియు చేయఁదగినది లేదని చెప్పి యిపుడు “స్వధర్మ మపి చాశక్త్య” అననది మొదలగు గ్రంథముచే కర్మము కర్తవ్య మని నీచేతిరుగ కర్మ విధింపఁబడుచుండెను. దుఃఖభూయిష్ట మగు కర్మమును చేయుటకంటె “కర్తయు, కరణము, కర్మము స్వము విధ్యయే” అని స్వకర్మమును సంస్కరించి తూష్టింభావముగ నుండుటయే సుఖమని యనెదవా? సత్యమే. ఇట్టి జ్ఞానమే “అహం, మమ” (నేను, నాసంబంధమైనది) అననది మొదలగు సేసంసారభ్రమకలదో అట్టి భ్రమను తోఁగించునది. అయినను ఇది యారూఢవిషయము; అరుదుత్పవసయము కాదు. కాన ముముక్షుత్వలకు కర్మ కర్మసంన్యాసమార్గపరిజ్ఞానముకొఱకు కర్మసంన్యాసకర్మయోగముల విషయవిభాగమును నూచించుటకు కర్మానుష్ఠాన ప్రకారమును బోధించుటకు “ఏష తేఽభిహితా” అని చెప్పట మొదలై డెను.

“సాంఖ్యే” “యయా తదక్షర మధికవ్యతే” అను నీ మొదలగు శ్రుతిసిద్ధము, బ్రహ్మతత్వలక్షణము, ఋషులచేతను లెస్సగుఁ బఠింపఁబడు పరవిద్య సంఖ్య యనఁబడును. అట్టి “య త్త దక్షిణ్య మగ్రావ్యాం” అను నది మొదలగు పరవిద్యచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడు నిర్విశేషపరబ్రహ్మము సాంఖ్య మనఁబడును. అట్టి పరబ్రహ్మవిషయక మగు నేబుద్ధి (జ్ఞానము) “న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్” అను నీ మొదలగు గ్రంథముచే నీకొఱకుఁ జెప్పఁబడెనో; అట్టి బుద్ధి యారూఢునకేగాని యారుదుత్పవసకుఁ గాదు. అరుదుత్పవగు నీకు చిత్తశుద్ధికొఱకు శ్రద్ధాపూర్వకముగ నీశ్వరాప్రబుద్ధితోను, నిరభిమానపురస్కరముగను, నిష్కామనతోను, సుఖిభుఃఖాదులయందు సమబుద్ధితోను కర్మయోగమే కర్తవ్యము. నీకు జ్ఞానయోగము కర్తవ్యము కాదు. కాన నోయర్జునా! చెప్పఁబోవు కర్మయోగవిషయబుద్ధిని వినుము. కర్మయోగబుద్ధి యెట్టి దనిన? నీవు కర్మయోగబుద్ధితో కూడినవాడవై చెప్పఁబోవు సుపరీకప్రకారము కర్మయోగమునం దున్నవాడవై కర్మ మనెడి బంధమును విడువఁగలవు. వైదిక కర్మానుష్ఠానముచే సంభావిత మగు చిత్తశుద్ధిచే నత్తన్న మగు నాత్మజ్ఞానముయొక్క బలముచే బంధక మగు నిఖిల కర్మలవలన నిష్క్రాంతుడవగుదువు. కర్మబంధ మనగ “జన్మమృత్యుజరాదుభిః పునః పునః పురుషం బధ్నాతి యోజయతీతి బంధః; కర్తైవ బంధః కర్మబంధః” జన్మమృత్యుజరాదులచేఁ బురుషుని మాటిమాటికి బంధించునది బంధ మనఁబడును. అట్టిది కర్మమే కాన కర్మము బంధ మనఁబడు నని “కర్మబంధః” అను శబ్దమున కర్థము.

“స్వకర్మలకు కర్తయు, కారయితయు, కర్మఫలభోక్తయు పరమేశ్వరుడే” అను నిశ్చయముచే కర్మ బంధము నశించుచుండ నిష్క్రియాత్మజ్ఞానముచేఁ గర్మబంధమునుండి మక్తుఁ డగు నని మధ్యయందు కర్మబంధమున కాత్మజ్ఞాననాశ్యత్వమును చెప్పట యెట్లు పొసగు ననిన- ఈవిషయమున నిన్నడుగదగియున్నది. (1) కర్మల నీశ్వరాప్రబుద్ధి ము చేయుటచే కర్మబంధము నివృత్త మగు ననెదవా? (2) లేక “ఈశ్వరుడే కర్తయు, కారయితయు” అను వచనమాత్రముచే కర్మబంధము నివృత్తమగు ననెదవా? “నాదత్తే కస్యచి త్పాపం నచైవ సుకృతం విభుః” భక్తులచే నర్పించఁబడు సుకృతదుష్కృతముల నీశ్వరుఁడు స్వీకరించఁడని యాగీతావధానమే బోధించుచుండ పరమేశ్వరాప్రబుద్ధి ము చేసినంతమాత్రమున నైష్కర్మ్యము సంభవించును. కాన పరమేశ్వరాప్రబుద్ధి ముచే కర్మబంధము నివృత్త మగునను ప్రధమపక్షము పొసఁగదు. పరమేశ్వరాప్రబుద్ధి ము చేసినయెడల యాశ్వరుఁడు స్వీకరించు ననినను అనంతకోటిబ్రహ్మకల్పములయం దాదరింపఁబడినట్టియు (భక్తి యాజన్మమునందే కలదుకాన పూర్వజన్మములందు భావిజన్మభక్తి ననుసరించి యర్పణము సంభవించనందున), పూర్వజన్మములయం దర్పితముకానట్టి సుకృతాదులకు నివృత్తి సంభవించదు. ఎపుడు జన్మ మార్గ మయినో అపుడే భక్తియు సంభవించు ననెదవా? అట్లైనచో జన్మాంతరంబునందునకూడ నట్టి భక్తి కలదుకాన నాజన్మమునందే సుకృతదుష్కృతముల నీశ్వరాప్రబుద్ధి ము చేయుటచే నపుడే మక్తి సంభవించెడిని. మరియు “లోకత్రయాధిపతి మప్రతిమప్రభావ మిష త్పుణ్య కిరసా ప్రభవిష్ణు మిశం । జన్మాంతరప్రశ్నోక్త్యన్వహసంభాత మౌశు ప్రజాత ముపయాతి నరస్య పాపమే ॥” (లోక

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

“అనేకాంతరాయములు సంభవించుటచే కర్మానుష్ఠానసమయమున సమాధి సంభవించుట దుర్ఘటము. కర్మతోఁ గూడ సమాధి సంభవింపనందున సమాధిఫలముగు తత్త్వసాక్షాత్కార మొక జన్మమునందు సంభవింపనేరదు. కాన యోగి యోగమునుండి భ్రంశమునొంది యవర్థమునందుఁ బ్రవేశించుననియు, మఱియు ఫలము సంభవించు నను నూహచే కృషివాణిజ్యములు సలిపెదరు. అట్టి కృషివాణిజ్యములకు ఫల మొకానొకప్పుడు పొందించదు. కాన కృషివాణిజ్యములు నియతఫలములుకలవి కానేరవు. అటులే వైదికకర్మకుఁ గూడ ఫలనియమము లేనందున కర్మ మకించిల్కర” మను నాశంకయుఁ జేయ వీలుపడదు.

కృషివాణిజ్యదులకు ఫలము నియతము కాకున్నను కర్మయోగము శాస్త్రవిహిత మగుటం బట్టి ఫలము నియతము. అట్లు కానిచో “జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గ కామో యజేత” అను శ్రుతికి వైయర్థ్యము పొందినది. కాన కర్మయోగప్రారంభము వ్యర్థ మను శంక సరియైనది కాదు.

యేగా ద్యనుష్ఠానము పశుహింసా ద్యనేకావర్థకలుషిత మగుటంబట్టి దుష్టమైనది. కాన నది పరిత్యాజ్య మను శంకయుఁ సరియైనది కాదు.

వైద్యుడు చికిత్సను జేయునపుడు కర్మపరిపాకము దెలిసికొనుటకు శక్యము కానందున రోగికి రోగ మధికము కావచ్చును. లేదా రోగి మృతినొందవచ్చును. అందుచే చికిత్సయనునది ప్రత్యవాయ (పాప) జనకము. కర్మము విహితముగాన గర్మప్రారంభమునం దట్టివిధమున బ్రత్యవాయము సంభవింపదు. ఈయుపన్యాసమువలనఁ దేలిన యాశయ మేమి? కృష్ణుడు “నియత ఫలము లై నట్లుల విహితకర్మ మనియతఫలకము కాదు. నియత మగు ఫలముకలదియే యనియు, ప్రత్యవాయజనకమగు చికిత్సాదులవలెఁ గాక విహితకర్మము దోషములేనిదనియు నాశయము.

అట్టి కర్మవిషయమై “తద్యథేనా కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే ఏవ మేవామకృతృభ్యచిత్ లోకః క్షీయతే” అను శ్రుతిచే ఫలనాశము బోధింపఁబడుచున్నది. కాన జ్ఞానమును వివిధ ముద్దేశించి క్రియమాలముగు యజ్ఞాదికము కామ్య మగుటంజేసి అట్టికర్మకు యత్నించిదంగ కైకల్యమున్నను కైగుణ్యము సంభవించును కాన సర్వాంగములతోఁగూడ ననుష్ఠింపఁగలది. “యజ్ఞేన” అను వాక్యముచే విహితముగు సర్వకర్మ లోకనిచ్చే బురుషాయుషపర్యవసానపర్యంత మనుష్ఠించుటకు శక్యముకానందున “కర్మబంధం ప్రహస్యసి” అని కర్మబంధపరిత్యాగఫలము నాకించుట యెట్లు పొవను? నను శంకను శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “నేహభిక్రమవాసోఽస్తి” అను శ్లోకముచేఁ దొలగించుచుండెను.

“అభిక్రమ్యతే కర్మణా ప్రారభ్యతే యత్కర్మఫలం సోఽభిక్రమః” కర్మచే ప్రారంభింపఁబడు కర్మఫల మభిక్రమ మనఁబడును. నిష్కామకర్మయోగఫలము పాపక్షయరూపపరిశుద్ధస్వరూపమగుటచే నది లోకశబ్దవాచ్య మగు భోగ్యము కానేరదు. కాన నీ కర్మయోగమునందు “తద్యథేనా కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే” అను శ్రుతిబోధిత మగు ఫలనాశము సంభవింపదు. కర్మయోగమున వివిధ జన్మించును. అది జేదనపర్యంత ముండును. జేదన కలిగిన వెంటనే యా జేదనవలన (జ్ఞానమువలన) నజ్ఞానము నశించును. కాన జ్ఞానమున కజ్ఞాననాశము ఫలము. కాన నట్టి జ్ఞానము స్వఫలమగు నజ్ఞాననాశము నిష్కలినదే నశింపనందున నిష్కామకర్మయోగమునందు ఫలనాశము లేదని లెస్సగు.

కాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అందుచే గర్మానుష్ఠానమువలనఁ బ్రాప్తించు ఫల మెట్టిది? అనిన- “సర్వపాపేషు సత్కృతేషు ధ్యాయ నిమిష ముచ్యతే | యతి ప్రపన్నీ భవతి పంక్తిపావనపావనః ||” (సర్వ పాపములయందు సక్తుఁడైనను నిమిషమాత్రమైనను అచ్యుతుని ధ్యానించినచో నట్టివాఁడు యతియు, తపస్వియు, పంక్తిపావనులను పవిత్రింపచేయువాఁడును నగును.) అను స్మృత్యను సారము శాస్త్రవిహితధర్మమును పరమేశ్వరార్పణముగ నాచరించిన నట్టి ధర్మానుష్ఠానము జ్ఞానోత్పత్తిద్యారమున- గొప్పదియగు, జననమరణప్రవాహరూపము నగు సంసారమునుండి రక్షించుచున్నది. అనగా కర్మయోగమువలన జ్ఞానము, జ్ఞానమువలన మోక్షము ప్రాప్తించును. కాన కర్మయోగము వ్యర్థ మను శంక దూరముగఁ దొలగించబడెను. ||౪౦||

తెప్పబడెను. ఈ విషయమే “తద్యథేహేతి యా నిదా సా ఫలే నకు కర్మణి | ఫలేచ్ఛాంతం పరిత్యజ్య కృతం కర్మ విశుద్ధిక్తుమ్ ||” (“తథ్యథేహ కర్మ చిత్ లోకః క్షీయతే” అని చెప్పబడిన నింద ఫలమునందే కాని కర్మ యందు సంభవింపదు. ఫలమునం దిచ్చునవదలి చేసినకర్మ యంతఃకరణపరిశుద్ధిని చేయును.) అని చెప్పబడుచున్నది. అవిధముననే “ప్రకృత్యాహౌ న విద్యతే” అంగక్షగుణ్యమువలన ప్రాప్తించెడి క్షగుణ్య మి కర్మయోగమునందు లేదు. ఇచట తత్త్వమిది: నిత్యకర్మలకే యుపాత్తదురితక్షయద్వారమున వివిధమగుగూర్చి వినియోగము “తమేతం వేదానువచనేన” అను వాక్యముచే తెప్పబడెను. నిత్యకర్మలయందు ఏ యంగము లోపింపకుండగ నాచరింపవలె నని నీయములేదు. కావ్యములకుకూడ సంయోగపుధక్వస్థాయముచే వినియోగమున పక్షమునందుకూడ ఫలాభి సంది లేమింకేని కావ్యములకూడ నిత్యకుల్యములే యగును. కామ్యాగ్నిహోత్రమునకు, నిత్యాగ్నిహోత్రమునకు స్వరూప విభేదములేదు. మరేమనిన కామనచే ననుష్ఠించిన నాయగ్నిహోత్రము కామ్యమనియు, కామనారహిత మగు ననుష్ఠించిన నాయగ్నిహోత్రమే నిత్యమనియు యనబడును. ఈపక్షద్వయమును వారిక కాదులు “వేదాను వచనాదీనా మైకాత్మ్యజ్ఞానజన్మనే | త మేత మితి వాక్యేన నిత్యానాం తక్ష్యతే విధిః | యద్వా వివిధపాద్యత్వం కామ్యానా మపి కర్మణః | త మేత మితి వాక్యేన సంయోగవ్య పుధక్వత్వత్ |” అని చెప్పియుండిరి. కాన ఫలాభిసందిపూర్వకముగఁ జేయు కర్మమునందే సర్వాంగముల నాచరింపవలయు నను నీయము. ముందుటచే తద్విలక్షణము, శుద్ధ్యర్థము నగు కర్మమునందు ప్రతినీధ్యాదులచేఁ గర్మ సంపూర్తి యగుచుండ నంగక్షగుణ్యమువలనఁ గలిగడి ప్రకృత్యాహౌ ప్రాప్తించ వని యర్థము.

శుద్ధ్యర్థము “త మేతం వేదానువచనేన” అను వాక్యముచే విహిత మను. ధర్మములలో యత్నించినచేతను ఈ భాక్తి భగవదారాధనార్థ మనుష్ఠింపఁబడినచో నది భగవదనుగ్రహసంపాదనద్వారమున నట్టి యత్నించు కర్మానుష్ఠానపథాని సంసారభిక్షామునుండి రక్షించుచున్నది. తదవిషయమునే “సర్వపాపప్రసక్తౌపి ధ్యాయ నిమిష ముచ్యతే | భూయః ప్రపన్నీ భవతి పంక్తిపావనపావనః ||” (అనేకపాపములచో గూడినవాడైనను నిమిషకాల మచ్యుతుని ధ్యానించినచో తిరిగి, తపస్వియై, పంక్తిపావనులకు పావనఁడై యగును.) అను స్మృతిచెప్పుచున్నది. “త మేతం వేదానువచనేన” అను వివిధమైవాక్యమునందు నిఖిలకర్మలు చేయువలె నని విధి లేమింకేని యశుద్ధితారతమ్యముచే ననుష్ఠానశాధకమ్య ముపపన్న మగుచున్నది (అనగా పాపము లధికమున్నయెడల, కర్మానుష్ఠాన మధికము; కొద్దిపాపము లున్నచో కర్మానుష్ఠాన మల్ప మని యుపపన్న మగుచున్నది). కాన “కర్మమిథో ప్రభావ్యతే” కర్మబంధమున విడుదల అగునది తెప్పున తెప్పబడెను.

తెంఁ రానందీ ముముః— పూర్వమునందు చెప్పబడిన కర్మయోగము నే ముముక్షుప్రకృత్తికొఱసు నుతించుచుండెను—మొత్తకపర్యయోజనమును నీ కర్మయోగమునందు కర్మారంభము నిష్ఫలము కాదు. కృషివాణిజ్యాదులఁ బ్రారంభించినచో నొకానొకప్పుడొకానొకస్థలమునందు ఫలము పొప్తింతును; ఒకప్పుడు ఫలము పొప్తింపకుండును. కాన కృషివాణిజ్యాదుల ప్రారంభమునకు ఫలనియమము లేదు. భోజనము చేసినచో తృప్తి నియముముగ సంభవించును. అదివిధమున నీ కర్మయోగము ఫలనియమముకలది. ఈ కర్మయోగమునందు జ్ఞానాజ్ఞానికృత్యము, కర్మనియమాదిలోపకృత్యము నగు దోషము రాజజ్ఞులరె ననర్థమును సంపాదించదు. భక్తిచే క్రియమాణము, ఈశ్వరారాధనరూపము, వేదోక్తిము నగు ధర్మము స్వల్పమైనను (అనగా కేవలగ్నిహోతృమైనను, లేక, స్మార్తముగు బౌద్ధాసనయైనను) శృద్ధచే నాచరించినచో నట్టి కర్మ చిత్తశుద్ధిజననద్వారమున జ్ఞానహేతుకై కర్తను జననమరణముఘము నుండి రక్షించును. కాన ముముక్షువు శృతకర్మమునుగాని, స్మార్తకర్మమునుగాని, ఉభయముగాని శృద్ధాధర్మలచే కామనాఽహితముగ నీశ్వరప్రీతికొఱ కఃకళ్యము యథాశక్తి చేయ నగును. ఈశ్వరప్రీతినిమిత్ర మాచరింపఁబడిన కర్మచే పురుషుఁడు తరించును. మరయొక విధమున తరింపఁడని నూచింపఁబడిన.

నీలకంఠీ ముముః— ఈ కర్మయోగమున “నేహభక్త్యనునాశోస్తీ” అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పబడుచుండెను. కర్మబంధనాశనిమిత్రమగు కర్మయోగముననుష్ఠించుచో కర్మారంభనాశములేదు. అనగా కృష్యాదిప్రారంభము ఫలమునన్వయము నశింపబచ్చును. కర్మయోగారంభమున్నచో ఇష్టఫలమును జ్ఞానద్వారమున నైష్కర్మ్యసిద్ధిని కలుగజేయుకుండి నశించు నేరదు. (నైష్కర్మ్యసిద్ధిని కలిగించుననియే యాశయము.)

“ఈ కర్మయోగముకూడ కామ్యకర్మాంతఃపాతి యగుటఁజేసి దీనినే యాచరించువానికి నిత్యకర్మారంభమైనను వలనఁ గలిగెడి పుత్రవాయముసంభవించెడిన. మఱియుఁ ఆకర్మయోగ మొకసారియే యనుష్ఠించుటచే నకృదనుష్ఠితమున కొక ఫలమే పొప్తించునను నియమముచే బంధనాశము, పుత్రవాయపరహారమనెడి ఫలద్వయము పొప్తించునెందు.” అను నాశింకను “పుత్రవాయూ న విద్యతే” అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను.

“తమేతం వేదానుచవనన బ్రాహ్మణా వివిధవన్తి యజ్ఞేన, దానేన, తపసానాశకేన” అను శ్లోకచే సయోగపుష్కల్యవ్యాయముచే “దిధృక్షద్రయకమస్య జాహుయాత్” (వీర్యము వృద్ధిపొందకలెనని కొరువారు పెరుగుచే నగ్నిహోతృమును చేయలెను.) అను శ్లోకచే నిత్యకర్మకు పెరుగు వీర్యార్థముగునటుల నిత్యముగు కర్మలు వినియోగబలమున వివిధపార్థము సిద్ధించును. కాన కామ్యునగు పుర్యోగముచేతనే నిత్యముకూడ సిద్ధించుచుండ నిత్యాకరణనిమిత్రమగు పుత్రవాయముగాని, సర్వాంగాననుష్ఠాననిమిత్రమగు పుత్రవాయముగాని నిత్యములు చేయుటవలన బ్రాప్తించువు. “నిత్యములను యథాశక్తిని యనుష్ఠింపవలయు”నను యనుజ్ఞ వలన నిత్యములలో కొన్ని నిత్యకర్మల నాచరించినను పుత్రవాయము పొప్తించుదు. వార్తికగృంథమునందైతే కామ్యములకు కూడ నీవిధయమున వినియోగము కలదని “వేదానుచవనాదీనా మైకాత్మ్య జ్ఞానజన్మనే। తమేత మితి వాక్యేన నిత్యానాం వత్స్యతే విధిః॥ యద్యా విదిషాదృత్వం కామ్యానా మపి కర్మణాం। తమేత మితి వాక్యేన సయోగస్య పుష్కల్యతః” ఈవాక్యములచే చెప్పబడిన. ఈపక్షమున గావ్యములకూడ నిత్యములతో సమానమగుటఁజేసి నిత్యకర్మలకువలె కామ్యములకు యథాశక్త్యనుష్ఠానము సంభవించగలదు. కాన సర్వాంగాననుష్ఠానమున గలిగెడి పుత్రవాయము సంభవింపదు. ఈకర్మయోగమున యత్నించి దనప్రీతిమైనను ఆదియనుఃభక్తకీజమై (అనుభవించని బీజసమానమై) ‘జన్మజన్మాంతరాభ్యుత్థం దాన విద్యయనం తపః। తే నైవాభ్యాసయోగేన తస్మైవాభ్యుత్తే పునః’ అను శ్లోకముసారము తపస్తాత్రరసంస్కారాధానద్వారమున గ్నకాతీయకృద్ధిక హేతుకై కామాదిదోష పక్షబద్ధారమునసంసారరూప మహాభయమునుండి రక్షించును. కాన సాంఖ్యయోగానధికారిచే కర్మయోగమే యనుష్ఠింపఁదగినదనిభావము. [రం॥

గీ॥ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రే కేహ కురునందన !

బహుశాఖా వ్యవసంతా శ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయురామ్ ॥ ౪౧॥

పదవిభాగము:—వ్యవసాయాత్మికా-బుద్ధిః-ఏ కా-ఇహ-కురునందన!-బహుశాఖాః-హి-అనంతాః-చ-

బుద్ధయః-అవ్యవసాయునాం ।

॥౪౧॥

ప్రతిపదార్థము:—పేకురునందన! = ఓయననా!; ఇహ = ఈమోక్షమార్గవిషయమై; బుద్ధిః = సాంఖ్య బుద్ధియు, జెప్పబోవు యోగబుద్ధియు; వ్యవసాయాత్మికా = నిశ్చయాత్మక మైనది; ఏ కా = ఏక-టి (విపరీతములగు బుద్ధిశాఖావిశేషములను లోలగించుటయందు సమర్థమైనది); అవ్యవసాయునాం = ప్రమాణమువలన జనించెడి విశేష బుద్ధి కేవలవారయొక్క; బుద్ధయః = బుద్ధులు; బహుశాఖాః = అనేక భేదములుగలవి; అనంతాశ్చహి = అనంత మైవియు. ॥౪౧॥

కాంక్షరభాష్యమ్.—

యేయం సారఫ్యే బుద్ధి రుక్తా యోగే ద వత్క్యమాణలక్షణా సా-వ్యవసాయేతి । వ్యవ సాయాత్మికా నిశ్చయస్వభా వైతైవ బుద్ధి రితరవిపరీతబుద్ధిశాఖాభేదస్య బాధికా సమ్యక్ప్రమాణ జాతిత్వా దిహ శ్రేయోమార్గే పేకురునందన! । యాః పున రితరా బుద్ధయో యానాం శాఖాభే-ప్రచారవశా దనన్తోఽపారోఽనుపరత స్సంసారో నిత్యప్రతితో పిస్తీణో భవతి, ప్రమాణజాతివివేకబుద్ధినిమిత్తవశా చ్ఛోఽరతా స్వనన్తభేదబుద్ధిషు సంసారోఽఘ్యుపరమతే । తా బుద్ధయో బహుశాఖా బహ్వ్య శాఖా యానాం తా బుద్ధిశాఖా బహుభేదా ఇత్యేతిత్ । ప్రశిశాఖాభేదేన వ్యవసంతాశ్చ బుద్ధయః కేహ మవ్యవసాయునాం ప్రమాణజనితవివేకబుద్ధిరహి తానా మిత్యర్థః ॥ ౪౧॥

కాంక్షరభాష్యత్వైబోధని:—

“సాంఖ్యబుద్ధి, యోగబుద్ధి అను రెండిటికన్న వేరుగ కణాదగౌతమశాస్త్రప్రసిద్ధములగు బుద్ధులనేకములుండ వానిని విడిచి సాంఖ్యబుద్ధి యోగబుద్ధులను మాత్రము శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యేటుల నుపదేశించుటకు దొరకొనె” నని శంకరపదనదు.

పూర్వమునందుఁ జెప్పబడిన సాంఖ్యబుద్ధియు, ముందు జెప్పబోవు యోగబుద్ధియు సహ్యక్ప్రమాణమువలనఁ బుట్టిన వగుటఁజేసి నిశ్చయాయత్మకములై, ఏరూపమై తనకంటె భిన్న మగు విపరీతబుద్ధులయొక్క శాఖావిశేషములను బాధించి శ్రేయోమార్గమునకు నమరగము లగును.

—: అవ అధ్యాయము ౪౧ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“త మేతం వేదానువచనై” అను వాక్యమునందు యజ్ఞవానాది నిఖిలకర్మము లాచరింపవలయు నని సముచ్చయమును విధించు శబ్దము లేమిందేని యశుద్ధితాతత్వముచే ననుష్ఠాన తారతమ్య ముపపన్న మగుటఁజేసి “కర్మబంధం ప్రహస్యసి” (కర్మబంధమును విడువఁగలవు) అని చెప్పుట యుక్తమే యని పూర్వశ్లోకవ్యాఖ్యానసమయమున మధునూదనము. ఈవిషయము శ్రీ యుపనిషాదన చేయుటకు. “త

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అట్లుకాక స్వకపోలకల్పితములు, విపరీతప్రమాణజనితములు నగు బుద్ధుల శాఖానిశేషములు సంసారహేతువులగును. అట్టి విపరీతబుద్ధులను వశింపఁజేయుటయందు సాంఖ్యబుద్ధి యోగబుద్ధులు సమర్థములైనవి. అందుచే శ్రీకృష్ణసరమాత్మ సాంఖ్యబుద్ధిని చెప్పి యోగబుద్ధిని జెప్పటకు మొదలిడెను. (ఉపాయభూతమగు యోగబుద్ధియు, ఉపేయభూతమగు సాంఖ్యబుద్ధియు దోషరహితమగు వేదవక్యమవలన జనించెడివి. కాన సంసారహేతువగు నవిద్యకు సాక్షాత్తుగ గాని, పరంపరయూ గాని బాధకములని యాసాంఖ్యబుద్ధిని, యోగబుద్ధిని శ్రీకృష్ణ సరమాత్మ చెప్పటకు దొరకొనె నని యాశయము.)

సాంఖ్యబుద్ధి యోగబుద్ధులకన్న వ్యతిరిక్తములు, స్వకపోలకల్పితములు, అప్రమాణజనితములు నగు బుద్ధులయొక్క ప్రసక్తానుప్రసక్తిచే బుద్ధైశి బుద్ధిపరిణామసిశేషముల ప్రచారముల వలన సంభవించెడి సంసార మనంతము (సమ్యక్జ్ఞానము లేనిదే నివృత్తముకానిది), అపారము (కార్యము కనబడుచున్నను వస్తురూపమగు కారణములేనిది); నిత్యము (వ్యాపించి విస్తీర్ణమగు నది). అనుమానాగమప్రమాణములవలన పదార్థపరిశోధనము, దానివలన వివేకబుద్ధియు, దానివలన సమ్యక్ప్రబోధము జనించి దానివలన నాయనంతబుద్ధులు నివృత్తి నొంద నాశ్రయరహితమై యట్టిసంసారము నివృత్తమగును. అట్టి సంసారహేతువులగు విపరీతబుద్ధులు ప్రతిశాస్త్రమునందును వృక్షశాఖలువలె ననంతము లని జెప్పఁబడెను. శాస్త్రభేదముచే భిన్నములగు ననంతబుద్ధులు సమ్యక్ప్రమాణజనితబుద్ధిః హీనులకు సంభవించునని యాశయము.

(కాన సమ్యవస్థితములగు నట్టి బుద్ధులు సంసారహేతువులని శ్రీకృష్ణసరమాత్మ సంసార నివృత్తికి సాక్షాద్దేతువగు సాంఖ్యబుద్ధిని జెప్పి యట్టి సాంఖ్యబుద్ధికి హేతువగు యోగబుద్ధిని జెప్పట కారంభించె నని యాశయము.)

[౪౦॥

మేతం వేదానువచనేన” అను వాక్యవివేచన మగు యజ్ఞదానాదికర్మముల కేకార్థత్వమును “భృథసాయాత్మికాబుద్ధి” అను వాక్యముచే జెప్పఁచుట.

ఓయర్హవా ! “మేతం వేదానువచనేన” అను వాక్యమునందుగల తృతీయానిధికిచే వేదానువచనయజ్ఞదానకపోనిరకనవృత్తములు స్వతంత్రముగ (పరస్పరసహాయము వివేక్షింపక) వివిధమగునూర్చి, అత్యుత్తానమును గూర్చియు కారణములని బోధింపఁబడుటవలన నీశ్రేయోమార్గమునందు, లేక “మేతం” అను వాక్యమునందు కాని. యాత్మతత్త్వవిషయకనిశ్చయాత్మికబుద్ధి యొక్కటియే బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవాసప్రస్థసంన్యాసాశ్రమములకు సాధింపఁదగిన దని వివేచిత మైనది. అట్లుకాక “వేదానువచనేన” అను వాక్యముచే విధింపఁబడిన వేదానువచనయజ్ఞదానాదులన్నియు పరస్పరసహాయము లేకయే భిన్నభిన్నఫలజనకము అన్నను, లేక పరస్పరసహాయముచే కేకార్థజనకము అన్నను “వర్మశూన్యమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతి” అనునోట పోక స్వర్గఫలమునకు కారణమగు వర్మయాగశూన్యమాసయాగములకు సముచ్చయము బోధించు ద్వంద్వసమాసమువలె నిచట ద్వంద్వసమాసముకాని, లేక—“యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చ” అను స్థలమునందు సముచ్చయము బోధించు ‘చ’ కారణమువలె

“వేదానువచనేన” అను వాక్యమునందు కడ ‘చ’ కారము కాని యుండవలసివచ్చును. అట్టి ద్వంద్వసమాసము కాని, ‘చ’ కారము కాని యిచట లేదు. కాన “వేదానువచనేన” అను వాక్యబోధితకర్మములు భిన్నాన్యకములు కాని, సముచ్చితములు కాని కావని యర్థము.

సాంఖ్యబుద్ధియు, యోగబుద్ధియు నొక శ్రేయస్సే ఫలముగ కలవగుటచే నొక్కటియే యగును. అట్టి నిశ్చయాత్మికము, ఆత్మశత్రుత్వవిషయికము నగుబుద్ధి నిర్దోషమగు వేదవాక్యమువలన జనించుటచే నితరముగు సర్వవిపరీతబుద్ధులను బాధించును. (నశింపజేయును.) ఆత్మశత్రుత్వవిషయికము, నిశ్చయాత్మికమునగు బుద్ధితో విహీనులగువారి యితరబుద్ధులు బాధ్యములు. అని భాష్యకారులకూడ నుడివియుండిరి.

పటికొందరు “పరమేశ్వరారాధనచేతనే సంసారము తరించగలము” అను నిశ్చయాత్మిక మగు నొకబుద్ధియే యాకర్మయోగమునందగును. అని “వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ మనందస” అనుచు కర్మమును చెప్పెదరు. ఏవిధముచేనైనను జ్ఞానకాండానుసారముగ “స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్” (నిష్కామకర్మానుష్ఠానధర్మమున స్వల్పము ననుష్ఠించినను ది సంసారరూపమహాభయమునుండి రక్షించునునది యుపపన్నము.

కర్మ కాండమునందన్న నో కోరిక లనేకము లగుటచే ననేకవిధములును, కర్మఫలగుణభూదిప్రకారముగు నుపకాఖ్యాభేదముచే ననంతములు నగు (విపరీత) బుద్ధులు తత్తత్ఫలములయందు కోరికకలవారలకు సంభవించును. ఇచట ‘హి’ అను శబ్దముచే నట్టి బుద్ధుల యానంత్యముయొక్క ప్రసిద్ధి ద్యోతితము. కాన శుద్ధ్యర్థకర్మలకు కామ్యకర్మలకంటె గొప్ప కైలక్షణ్యము కలదని భావము.

శింక గానందీ యము: — యోగవిషయికబుద్ధి గోచరమైన పునఃపునః తరించునని యంతకుపూర్వము చెప్పఁబడెను. అట్టి యోగబుద్ధి యెట్టిదను నాశంకయందు చాని స్వరూపమును చెప్పుచు తదితరబుద్ధులు కలవా రెన్నడు తరింపరని “వ్యవసాయాత్మికా” అను శ్లోకముచే నూచించుచుండెను.

“మనో హి ద్వివిధం సోక్తం శుద్ధం చా శుద్ధమే వచ | ఆశుద్ధం కామసంకల్పం శుద్ధం కామవిహితం” (మనస్సు శుద్ధమనియు, అశుద్ధమనియు రెండువిధములు. అందు కామసంకల్పములతోఁ గూడిన మనస్సు అశుద్ధమనియు, కామసంకల్పగుణ్యమగు మనస్సు శుద్ధమనియు చెప్పఁబడును.) అను వాక్యముసారము కామసంకల్పాదికసాయరిహితమగుటవలన శుద్ధమగుటచే ‘ఈశ్వరః డే మనలకు పరమగతి’ అని నిశ్చయము కలిగినట్టియు, వస్తుశత్రుత్వ నిశ్చయము కలదియు సీత్యరాశ్రయమునగు బుద్ధి—మోక్షప్రయోజనమగు కర్మయోగమునందు ప్రవృత్తుఁడు, వ్యవసాయి, మమత్వపునగు వానికి జ్ఞానపలను లాపలను ఎల్లప్పుడు ‘ఏకైక’ ఏకరూపమే యగుచున్నది. “యే కా ఏకైక దక్షరం గార్హ విదిత్వాన్ సస్మిన్లోకే జాహోతి, యజతే, తపస్తప్యతే ఆస్తవచేవాస్య తచ్ఛరతి (ఓ గార్హి! యాయక్షరరూపమగు నాత్మను తెలిసికొనక యెవఁడీలోకమున హోమముచేయునో, యాగముచేయునో, తపమునాచరించునో అదంతయు నట్టివాని కంతకల్లే యగును.) అను సర్థమునకు వ్యతిరేకముగ నాత్మస్వరూపమును తెలిసికొని హోమముచేయువానియొక్కయు, యాగముచేయువానియొక్కయు, తపమునాచరించువానియొక్కయు నిఖిలకర్మము లనన్తములే యగునని చెప్పు పైశ్రుతిప్రమాణమున నిశ్చయాత్మికబుద్ధి యేకరూపముగ నే యుండును, కాని ఎన్నడు భేదమును పొందజాలదు. ఇట్టి వ్యవసాయాత్మిక (వివేక) బుద్ధి హితులు, వ్యవసాహుస్యులు అగు కామకుల బుద్ధులనేకవిధములు. “అశాస్త్రే యం యజమానో సా” అను శ్రుతివ్యక్తప్రకార మనేకార్థవిషయకము లగుటచే ననేకవిధముల వేరగును. కనుకనే కామ్యము లనన్తమగుటచే నాబుద్ధు లనన్తమగును. ఈవిధమున బుద్ధులనంతమగుచో నట్టిబుద్ధులు కలవారలకు సంసార మనంతమే యగును. ఎన్నడు సంసార ముపశమించదని యుగము

గీ॥ యా మిమాం పుష్పితాం వాచం పవద స్వవిపశ్చితః ।

వేదవాదరతాః పార్థ! నాన్య దస్తీతి వాదినః ॥

189॥

పదవిభాగము:—యాం-ఇమాం-పుష్పితాం-వాచం-పవదన్తి-అవిపశ్చితః-వేదవాదరతాః-పార్థ!-

ప-అన్యత్-అస్తి-ఇతి-వాదినః ॥

189॥

పుష్పితాం-పూర్వము:—‘పూ-పార్థ’=ఓయర్జునా!; వేదవాదరతాః=(అనేక మగు వేదవాదవాక్యములచే

జెప్పుఁడు) ఫలములకు సాధనములను పుకాకింపజేయు) వేదవాక్యములయం దాసక్తిగలవారై; అన్యత్=స్వగ్గప్రాప్తి రూపఫలమునకు సాధనముగ గర్మలకంపై వేరగునది; వాస్తీతి=లేదని; వాదినః=పలికెడి; అవిపశ్చితః=అవివేషము; యాం=ఏ; ఇమాం=అధ్యయనవిధిగ్రహీతమగుటచే బ్రసిద్ధమైన; పుష్పితాం=పుష్పించిన వృక్షమువలె రమణీయ మగు; వాచం=వాక్యమును; పవదన్తి=పలుకుచుండిరా! ॥

189॥

శాంకరభాష్యమ్:—

యేమాం వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి ర్నాస్తి, తే—యామితి । యా మిమాం వక్ష్యమాణాం పుష్పితాం పుష్పితవృక్ష ఇవ శోభమానాం శూరయమాణరమణీయాం వాచం వాక్యలక్షణాం పవదన్తి । కేవలవిపశ్చితోఽల్పమేధసోఽవివేకిన ఇన్యర్థః । వేదవాదరతా బహ్యార్థవాః ఫలసాధన

నీలకంఠీయునిః — సాంఖ్యయోగము అనెడి రెంటికి సంసారమహాభయమునుండి రక్షించుట సమాన

మగునో నీరెంటి కేమి విశేషము కలదని యాశంకించి సాంఖ్యులకు పతనశంకయే లేదనియు, యోగుల కెంతజను విదేహత్వవల్లము సంభవించినో యంతవరకు పతనశంక కలదని ‘వ్యవసాయాత్మికా’ అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

“వ్యవసాయాత్మికా” వ్యవసాయమున తత్త్వనిశ్చయము. తదాకారము ‘అహం బ్రహ్మస్మి’ అను వాక్యజన్య మగు సంతోషకరణవృత్తి. అట్టి బ్రహ్మకారాంతఃకరణవృత్తియే బ్రహ్మవిద్య యుండును. అట్టి బ్రహ్మకారాంతః కరణవృత్తి, యిదిగిరినిఖిలవృత్తి బాధద్వారమున లెస్సగు బుట్టినదై యేకరూపముగనే యుండును. “సకృద్విభాతో ‘హ్యేవ బ్రహ్మలోకః’, బ్రహ్మయెక్కసారి తెలియబడినచో కృతకృత్యుడగుటండేని వానికే దెలిసికొండగిన దియు, కర్తవ్యము, కొంచమైన నుండదు. కాన నిట్టి బ్రహ్మవిద్యావంతులకు పతనశంకయే లేదు. అజ్ఞానులబుద్ధు లనంతములు. అవి ప్రత్యేక మనేకవిధములు. కాన “ఇది నాకు శ్రేయస్కరము” అను నిశ్చయము దుర్లభ మగుటం జేసి యొకానొకప్పు డశ్రేయస్సనందుకూడ శ్రేయోబుద్ధి కలిగినచో పతనశంక కలుగఁగలదు. కాన సాంఖ్య యోగుల కిట్టి గొప్పవిశేషము కలదని భావము.

శ్రీధరీయును:—ఈశ్వరారాధనరూపమగు కర్మయోగమునందు “పరమేశ్వరభక్తిచేతనే నిశ్చయముగఁ దరించ గలను” అను నిశ్చయాత్మికమగు నేకనిష్ఠారూపబుద్ధి జనించును. బహిర్ముఖులకు కామకులకు కామము లనన్తమగుటచే బుద్ధుల నేకవిధములు జనించును. అవి గూడ కర్మగుణఫలాదిభేదమువలన ననేకకాఖ్యుల కలవగును. ఈశ్వరారాధననిమిత్తము నిత్యనైమిత్తికమగు యత్కించిత్యర్థము అంగలోప మున్నను నశించును. ‘యథా శక్తుయా త్తథాతుర్యాత్’ (ఎట్లుచేయుటకు సమర్థుడగునో అట్లే యాచరింపవలయును) అని యీశ్వరారాధననిమిత్త మగు కర్మము విధించబడుచున్నది. అట్టి కర్మ మిశ్వరోద్దేశమగుటచే జైగుణ్య ముపశమించును. కాన నట్టి కర్మమునకు జైగుణ్యము పొందించును. “అగ్నిహోత్రం జామాయా త్వర్గకానుః దధ్నేందిరియ కామో జామాయాత్” అను శ్రుతిబోధకమగు నగ్నిహోత్రాదికామ్యకర్మ మట్టిది కాదు. కాన సకామకర్మమునకు, నిష్కామకర్మ (కర్మయోగ) మునకు మహద్వైషమ్యము కలదనిభావము.

189॥

కాండరభవ్యమ్.—

ప్రకాశకేషు వేదవాక్యేషు రతా హేచార్థ! నాన్య త్వర్థప్రాప్త్యాదిఫలసాధనేభ్యః కర్మభోక్తైః
స్వేజ్ఞేః సవాదినో వదనశీలాః ||
||౪౨||

కాంక్షాభ్యాతిత్వబోధనిః—

సాంఖ్యయోగబుద్ధి యొక్కటియే ప్రమాణ మైనచో నట్టి బుద్ధి సర్వుల చిత్తమున
దెందుకు సిద్ధముకాదని శంకింపజనదు. ఎవరికి నిశ్చయ్యాత్మికబుద్ధి కలుగదో అట్టి స్వల్పబుద్ధికల
యవివేకు లనేకార్థవాదవాక్యములచే బోధింపజను ఫలములకు సాధనములను ప్రకాశింప
జేయు వేదవాక్యములయందు దాసక్తికలవారై స్వర్గప్రాప్తికి సాధనమును కర్మలకంటె వేరుగ
నిశ్చయించుకాని, మోక్షము కాని లేదని పలుకుటయందు స్వభావముకలవారై భోగ్య మగు ఫల
ములు లేక పుష్పమాత్రముచేతనే రమణీయ మగు కింశుక (మోదుగ) వృక్షమువలె శ్రవణ
కాలమునందుమాత్రము రమణీయము, నిరతిశయఫలశూన్యము, కర్మకాండబోధకము నగు
వాక్యమును “క్రియావిశేషబహుళాం” అను వాక్యముచే చెప్పబోవువిధమున పలుకుచుండిరి.
కాన నట్టివాఁ స్వర్గాది కాములుగాన కామవశమున వారలకు నిశ్చయ్యాత్మికమగు బుద్ధి ప్రాయశః
కలుగనేరదు; కలిగినను స్థిరము కానేరదు. ||౪౨||

—: ౨వ అధ్యాయము ౪౨, ౪౩, ౪౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యాని చేషములు. :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “ప్రమాణము సమానమగుటచే నవ్యవసాయము (కామముల)కు
కూడ వ్యవసాయాత్మికమగు బుద్ధి యేల కలుగదు?” అని యాశంకించుకొని ప్రతిబంధక ముండుటచే నట్టి బుద్ధి
కలుగదని “యా మిమాం” అను శ్లోకము మొదలు చూడు శ్లోకములచే చెప్పచుండెను.

“యా మిమాం” “స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః” అను యధ్యయనవిధిచే గృహీత మగుటచేఁ బ్రసిద్ధము,
సాధ్య, సాధన, సంబంధప్రతిభానమువలనను నిరతిశయ ఫలాభావమువలనను పుష్పించిన మోదుగువలె నాపాతరమ
జీయును, ‘జన్మకర్మఫలప్రదాం’ నశ్వరమగు నపూర్వకరీతేంద్రియాది సంబంధరూపజన్మమును, తదధీశును వర్ణాశ్ర
మాభిమానవిమిత్ర నశ్వరకర్మమును, తదధీనమగు నశ్వరపుత్రీపశుస్వర్గాది మాపఫలమును ప్రకర్షగ ఘటియంత్రమువలె
నవిచ్ఛిన్నముగ నిచ్చినదియు, కనుకనే నిత్యనిరతిశయఫలము నివ్వజాలనిదియు, మఱియు “భోగ్యకర్మగతిం ప్రతి
క్రియావిశేషబహుళాం” అమృతపానము, ఊర్వశివహారము, పారిజాతపరిమలము మొదలగు భోగములయొక్కయు,
తత్కారణమగు దేవాదిస్వామిత్యముయొక్కయు ప్రాప్తినిగూర్చి హేతువగు నన్ని హోతృదర్శనార్థ మాసజ్యోతి
స్థోమాదులచే విస్తృతమైనట్టిదియు, (అతివిస్తారముగ భోగ్యకర్మసాధన క్రియాకలాపమును చెప్పినది) (కర్మ కాండము
జ్ఞాన కాండముకంటె యతివిస్తృతత్వము ప్రసిద్ధము.) నిట్టి కర్మ కాండరూపమునగు వాక్కును— “అవిపశ్చితః”
విచారజన్యతాత్పర్యపరిజ్ఞానకూన్యము, కనుకనే “వేదవాదరతాః” వేదనమునందుండు “అక్షయ్యగ్ం హతై
చాతుర్థ్యాద్యభావ సుస్కృతం భవతి” అనునది మొదలగు యథావాదవాక్యములయందు దాసత్తులు, (వేదార్థము సత్య
ముగ నిదియేయని మిథ్యావిశ్వాసముచే సంకోపించెడివారలు) చెప్పచుండురు. కనుకనేవారు ‘నాన్యదస్త్రీ వాదినః’
వేదమంతయు కార్యపరమగుటచే కర్మ కాండముకంటె భిన్నమగు జ్ఞాన కాండము లేదని పలికెడివారలు, కర్మఫలము
కంటె వేరుగ జ్ఞానఫలమగు నిరతిశయనుభవమేదని పలుకుచు పెద్దప్రయత్నముచే జ్ఞాన కాండవిరుద్ధార్థమును పలికెడి

గీ॥ కామాత్మాన స్వర్గపరాః జన్మకర్మఫలప్రదామ్ ।

క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతిం పృతి ॥

॥౪౩॥

పదవిభాగము:— కామాత్మానః— స్వర్గపరాః— జన్మకర్మఫలప్రదామ్— క్రియావిశేషబహుళామ్—

భోగైశ్వర్యగతిం—పృతి ॥

॥౪౩॥

ప్రతిపదార్థము:— తే=అట్టి యవిశేషము; కామాత్మానః=కామస్వభావులై (కామపరులై); స్వర్గపరాః=స్వర్గమే పురుషార్థముగా కలవారై (స్వర్గప్రధానులై); జన్మకర్మఫలప్రదామ్=జన్మయనెడి కర్మఫలము నిచ్చునట్టియు; భోగైశ్వర్యగతింపృతి. భోగైశ్వర్యం=భోగైశ్వర్యములయొక్క; గతింపృతి=ప్రాప్తిని గూర్చి సాధన మగునట్టి; క్రియావిశేషబహుళాం=క్రియావిశేషములే విస్తారముగా గల; (1) తాం=అ; (2) వాచం=వేదవాక్యమును; (3) ప్రవదన్తి=పలుకుచుండిరి; (తాం, వాచం, ప్రవదన్తి అను నీమూడుపదములు పూర్వశ్లోకమునుండి అనువక్తములు.) అనుషంగ మనగ పూర్వశ్లోకమునందుండు పదమును ముందుశ్లోకమున సమన్వయమునిమిత్త ముశ్లోకమునందుగల పదములతోఁ గలుపుట.

॥౪౩॥

శాంకరభాష్యము:—

తేచ—కామాత్మాన ఇతి । కామాత్మానః కామస్వభావాః కామపరా ఇత్స్వర్గః । స్వర్గపరాః స్వర్గః పరాః పురుషార్థో యేషాం తే స్వర్గపరా స్వర్గప్రధానా జన్మకర్మఫలప్రదామ్ కర్తృణఃఫలం కర్మఫలం జన్మైశ్వర్యం కర్మఫలం జన్మకర్మఫలం తత్ప్రదదాతీతి జన్మకర్మఫలప్రదా తాం వాచం ప్రవదన్తి త్యనుషజ్యతే । క్రియావిశేషబహుళాం క్రియాణాం విశేషాః క్రియా విశేషాస్తే బహుళా యస్యాం వాచి తాం స్వర్గపశువుత్యాద్యర్థా యయా వాచా బాహు శ్యేన ప్రకాశ్యన్తే । భోగైశ్వర్యగతిం పృతి భోగైశ్వర్యం చ భోగైశ్వర్యే తయో ర్గతిః ప్రాప్తి ర్భోగైశ్వర్యగతి స్తాం పృతి సాధనభూతా యే క్రియావిశేషా స్తద్బహుళాం తాం వాచం ప్రవదన్తో మూఢా సుసారే పరివర్తన్త ఇత్యభిప్రాయః ॥

॥౪౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కామపరులును, స్వర్గమే ప్రధానముగఁ గలవారును నగు నవివేకులు—కర్మఫల మగు జన్మ నిచ్చునట్టియు, భోగైశ్వర్యప్రాప్తికి సాధన మగునట్టియు, స్వర్గపశువుత్వము నిచ్చునట్టి క్రియావిశేషములను విస్తారముగ జెప్పనట్టి వేదవాక్యములను బలికెడివారై సంచారమునందుఁ దిరుగుచుండెదరు. కాన వారలకు నిశ్చయాయత్తికబుద్ధి సంభవింపనేరదు.

॥౪౩॥

వారలు “కామాత్మానః” కామ్యమానవిషయశతానులితచిత్తులు కాన కామమయులు, కనుక నే మోక్షవిద్వేషులు “స్వర్గపరాః” ఉర్వశ్యాద్యుపేత పగుటచే స్వర్గమే యత్కించ్యముగఁ గలవారలు, కనుక నే వివేకవైరాగ్యములు లేమిలేని స్వర్గముకింపై వేరుగ పురుషార్థములేదని భ్రమను చెందినవారలై మోక్షక్షయమాడ సహింపనివారలు, అట్టి “భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం” భోగైశ్వర్యములయందు త్రియత్వాదిదోషాదర్శనముచే నివిష్టమగు నంతఃకరణ కలిగినట్టియు, “తయపశ్యచ్ఛేదకానాం” క్రియావిశేషబహుళ మగు వేదవాక్యముచే నాచ్ఛాదిత వివేక విజ్ఞానము కలవారు అగువారల యంతఃకరణమునందు క్లృప్తసాయత్తికబుద్ధి కలుగ నేరదు. లేక పరమాత్మవినయోక

గీ! భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్ |

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి స్సమాధౌ న విధీయతే ||

||౪౪||

౭దవిభాగము:—భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం—తయా—ఆపహృతచేతసాం—వ్యవసాయాత్మికా—బుద్ధి:—

సమాధౌ—న—విధీయతే ||

||౪౪||

ప్రతిపదార్థము:—భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం, భోగ=భోగమునందును; విశ్వర్య=విశ్వర్యమునందును; ప్రసక్తానాం=ప్రసక్తులైనట్టియు (భోగైశ్వర్యాత్మభూతులైనట్టియు); తయా=క్రియావిషేషములకు విస్తారముగఁ బ్రకటించఁజేయునట్టి యావేదవాక్యముచే; ఆపహృతచేతసాం=కప్పబడిన వివేకవిజ్ఞానముకల మూఢులకు; వ్యవసాయాత్మికా=నిశ్చయాత్మికమగు; బుద్ధి:—సాంఖ్యబుద్ధికాని, యోగబుద్ధికాని; సమాధౌ=అంతఃకరణమునందు; నవిధీయతే=విధించబడదములేదు, (సంభవింపదు). ||౪౪||

కాంక్షరభావ్యమ:—

తేవా: చ—భోగేతి | భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం భోగః కర్తవ్య మైశ్వర్యం చేతి భోగైశ్వర్యయో చేప ప్రణయవతాం తదాత్మభూతానాం తయా క్రియావిషేషబహులయా వాచాఽపహృతచేతసా మూఢాదితవివేకవిజ్ఞానాం వ్యవసాయాత్మికా సాంఖ్యే యోగే వా బుద్ధి స్సమాధౌ సమాధీయతేఽస్మి స్ఫురుషోపభోగాయ సర్వమితి సమాధి రంతఃకరణబుద్ధి స్తస్మి స్సమాధౌ న విధీయతే న భవతీత్యర్థ: | ||౪౪||

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

కర్మానుష్ఠానమువలన చిత్త శుద్ధిగలిగి తద్వారమున కర్మకాండనిష్ఠు లగు కర్మానుష్ఠాన పరులకుఁగూడ యోగబుద్ధిసాంఖ్యబుద్ధులు జనించి మోక్షము సంభవించు ననెదవా ? అనియు సంభవముకాదు. ఏలన ? కర్మానుష్ఠానపరులు ఆత్మకర్తవ్యములుగ నారోపితము లగు భోగైశ్వర్యములయం దభినివిష్ట మగు చిత్తముకలవారుగాన భోగైశ్వర్యములతో తాదాత్మ్యాధ్యాసముకలవారు. కనుకనే బహిర్ముఖు లనంబడుదురు. అట్టి బహిర్ముఖులకు యోగబుద్ధిసాంఖ్యబుద్ధులు జనింపనేరవు. అట్టివారలకు యోగబుద్ధిసాంఖ్యబుద్ధులు జనింపకున్నను శాస్త్రముసారి యగు వివేకవిజ్ఞానముచే వ్యవసాయాత్మిక (నిశ్చయాత్మిక) మగు బుద్ధి జనింపవచ్చు నని శంకింప జనదు. కేవలకర్మానుష్ఠానపరులు యజ్ఞయాగాదులనే విస్తారముగఁ బ్రకటించఁజేయునట్టి వేద

వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి కలగ నెరదు. ‘సమాధీయతేఽస్మి స్వర్వమిదం’ అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించినచో సమాధిశబ్దమున నంతఃకరణము, పరిమాత్మయు ననునర్థములు సంభవించును. కొందఱు “అహం బ్రహ్మ” (నేను బ్రహ్మను) అని యుండుటే సమాధియనియు, తన్నిమిత్తమగు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి కలుగదని వ్యాఖ్యానించెదరు. ఈవ్యాఖ్యానము నందుసమాధిశబ్దము రూఢమగును.

పర్యవసితమేమన ? విచారింప కామ్యాగ్నిహోత్రాదులు శుద్ధస్థిమగు నగ్నిహోత్రాదులకంటె వేరుకావు. అయినను కామ్యాగ్నిహోత్రాదులు ఫలాభిసంధిదోషదూషితము లగుటచే చిత్త శుద్ధిని సంపాదించనేరవు. భోగానుగుణమగు శుద్ధి పొందినను అది జ్ఞానోపయోగి కానెరదు. ఈ విషయమును తెలుపుటకే “భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం” అని తిరుగఁ జెప్పబడినది. ఫలాభిసంధిని విడిచి యాచరింపబడిన యగ్నిహోత్రాదులు జ్ఞానోపయోగి

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

వాక్కులచేతనే యాచ్ఛాదితమగు వివేకవిజ్ఞానముకలవారు. కాన వారలకు యోగబుద్ధి, సాంఖ్యబుద్ధులు సమాధి (అంతఃకరణ) యందు సంభవింపవు. ఇటు సమాధి యనగ “సమాధీ మతేఽస్మి స్వరూపోఽభోగాయ సర్వం” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి పురుషుని యుభోగముకొఱచు సర్వము దీనియందుం బలుకునుగాన సమాధిశబ్దముచే సంతఃకరణము బోధింపబడునుగాని యప్రసక్తములగు సంప్రజ్ఞాతాసంప్రజ్ఞాతసమాధులు జెప్పబడవు. కనుకనే “సంప్రజ్ఞాతాసంప్రజ్ఞాతసమాధులు ప్రసక్తములు కావుకదా యిట్టి సమాధుల నిచట నిషేధించుట యె” ట్లను శింకగూడఁ దోఁగింపబడెను.

|| ౪౪ ||

యగు శుద్ధిని చెబుచున్నాను. కాన విద్యవదిద్వాంసులకు ఫలభేదము సిద్ధమని భావము. ఈ విషయమే మున్నందు విస్తారముగఁ జెప్పబడును.

శంకరానందీయులు:— “ఆవ్యవసాయులకు (కాముకులకు) కూడ యోగబుద్ధి సంభవించు గాక” యను శంకరపై కామపరుల యంతఃకరణమును యోగబుద్ధి యధిష్ఠింప నేరదని బోధించుట కట్టివారల స్వభావమును మూడు శ్లోకములచే వర్ణించుచుండెను.

“వేదవాదరతా ఉచ్యంత ఇతి వాదా వాక్యాని వేదస్య వాదాః వేదవాదాస్తేషు” చెప్పబడునవి వాదము అనబడును. అవి వాక్యములు. వేదసంబంధమగు వాక్యములు వేదవాదము అనబడును. కర్మతత్త్వసాధనప్రకాశకములగు “వాచ్యగ్ం శ్వేతమాలభేత ధూతికామః” అనునట్టి వేదవాక్యములయందు దాసత్వము కనుక నే “వాన్యదస్తీతి వాదినః” సాధనసాధ్యరూపములగు కర్మతత్త్వములకంటె వేరుగ నీశ్వరుఁడు కాని, మోక్షము కాని లేదని పలికెడి వారును, వేదముల యుపక్రమోపసంహారతాత్పర్యమును గుర్తెఱుంగని మీమాంసకులు “పుష్పితం” పుష్పశోభితమగు మల్లిక మొదలగు లతలతో సదృశమగు “ఆపామసోమమ్, దక్షిణాంస్తోఽమృతం భజన్తః, పశ్యతి పుత్రిం పశ్యతి పౌత్రిం, అక్షయ్యగ్ం వా వై చాతుర్గాస్యయాజిన స్సుకృతం భవతి” అనునవి మొదలగు ఫలకూన్యములగు యర్థవాదవాక్యముల నెడిపుష్పములచేరంజితమగు “ఇమాం” “జన్మకర్మఫలప్రదాం” అనునది మొదలు చెప్పబోవు “యాం వాచం” “అగ్నిమితేపురోహితం, ఇషేత్వోదైత్యా, బ్రహ్మసంధత్తం తస్మై జన్వతం, ఇత్యాది వాక్యరూపమగు కర్మకాండముచే ప్రశస్తమైనదానినిగ చెప్పుచుందురు. ఉపాసన కాండను కాని, బ్రహ్మ కాండను కాని యట్టి విధముగ చెప్పరు.

యోగబుద్ధి కన్నార్థమగు నిట్టి మీమాంసకుల స్వభావము దుష్టమని మూచించుటకు తద్గుణములను “కామాత్మానః” అను శ్లోకముచే వర్ణించుచుండెను.

“స్వర్గపరాః” స్వర్గమే నిరతిశయపురుషార్థమను నిశ్చయముకలవారు స్వర్గపరు అనిపించుకొందురు. “భోగైశ్వర్యగతింప్రతి కామాత్మానః” దివ్యమగు స్వర్గపదనవసితాదుల సమగ్రభోగముకొఱచి కీశ్వరత్వప్రాప్తినిగూర్చి యాచ్ఛాదేగము బుద్ధియందు కలవారలు. అనగా విషయభోగంపలు అని యర్థము. అట్టి కాముకులగు మీమాంసకులు—“క్రియావిశేషబహుళం” అగ్నిప్రామాదిరాత్రాస్తోర్యామాదిక్రియావిశేషములను విస్తారముగ బోధించు నట్టియు “జన్మకర్మఫలప్రదాం” జన్మస్మృత్యుజరారోగదుఃఖముల నిచ్చు కర్మ ప్రతిపాదకము (లేక తనచే బోధింపఁ బడు కర్మల నాచరించువారలకు నానాదౌనులయందు జన్మములను, కర్మఫల మగు సుఖాదులను నిచ్చునట్టిది ఆగు) వేదవాక్యమును వెలుకుచుండెడివార అని పూర్వశ్లోకముతో నివ్వయింపనగును.

|| ౪౫ ||

గీ॥ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిష్ఠైగుణ్యో భవాత్తున !

నిర్ద్యస్తో నిత్యస్తత్త్వస్థో యోగజ్ఞేయ ఆత్మవాన్ ॥

॥౪౫॥

పదవిభాగము:—త్రైగుణ్యవిషయా:—వేదా:—నిష్ఠైగుణ్య:—భవ:—అత్తున!—నిర్ద్యస్త:—నిత్యస్తత్త్వస్థ:—నిర్ద్యస్తో యోగజ్ఞేయ:—ఆత్మవాన్ ॥

॥౪౫॥

పరిపదార్థము:—వేదా:—కర్మపరిపాదకవేదములు; త్రైగుణ్యవిషయా:—“త్రైయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం గుణానాం సమాహాగస్త్రైగుణ్యం, తిత్ విషయో యేషాం తే తే గుణ్యవిషయా:” సత్త్వరజస్తమోగుణసంబంధమున పుణ్యపాపవ్యామిశ్రకర్మ, తత్ఫలములను బ్రకాశింపజేయునట్టివి; హేతుత్వం!—ఓయుజ్జనుడా!; త్వం= (ఈపద వాఙ్మూలము) నీవు; నిష్ఠైగుణ్య:—త్రైగుణసంబంధమున పుణ్యపాపవ్యామిశ్రకర్మ, తత్ఫలరూపసంసారకామనాసంబంధము లేనివాడవై; నిర్ద్యస్త:—నుఖముఖహేతువులగు శీతోష్ణములు, మానావమానములు అనెడి ద్వంద్వములు లేనివాడవై; నిత్యస్తత్త్వస్థ:—నిత్య:—ఎల్లపుడు; సత్త్వస్థ:—సత్త్వగుణాశ్రితుడవై; నిర్ద్యస్తో యోగజ్ఞేయ:—పాండవజని కన్తువులను సంపాదించుట, సంపాదించినవాటిని రక్షించుట యనెడి యోగజ్ఞేయములు లేనివాడవై; ఆత్మవాన్=ఆపగ్రహతుడవై; భవ:—ఆగును.

॥౪౫॥

కాంక్షాభ్యామి:—

య ఏవం వివేకబుద్ధిహితౌ నేషాం కామాశ్మనాం—త్రైగుణ్యేతి । త్రైగుణ్యవిషయా నిష్ఠైగుణ్యం సంపారో విషయ: ప్రకాశయితవ్యో యేషాం తే వేదా నిష్ఠైగుణ్యవిషయా స్తస్య శు నిష్ఠైగుణ్యో భవాత్తున ! నిమా మో భవే త్యర్థ: । నిర్ద్యస్తస్య సుఖముఖహేతు

కాంక్షాభ్యామి:—

అవివేకాలుగూడ వేదాభ్యాసవంతు లగుచో నట్టివారలకు నివేకజ్ఞానము గలుగవచ్చునని శంకింపజనదు. ఎవరు వివేకబుద్ధిహితులో కామాశ్మనలగు నట్టివారలకు కర్మపరిపాదకములగు వేదములు సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క సమాహారము, పుణ్యపాపమిశ్రరూపము, తత్ఫల:—బంధరూపము నగు సంసారమును బోధించును. అట్లైనచో వేదార్థ మగుటంజేసి

మీమాంసకు లిట్టివారలకు నే వారలకు యోగబుద్ధి కాని, తత్ఫలము కాని సిద్ధి:—పదని “భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

“తయాఽపహృతచేతసాం” అర్థవాదవాక్య (పులిప)ధానవాక్యములచే విస్తారమైనట్టి కర్మకాండపరిపాదకవేదవాక్యముచే గప్పబడిన కార్యకార్యవివేకవిజ్ఞానముకలవారు (విషయాకాభ్యామితబుద్ధులకలవారు) కనుకనే “భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం” భోగ్యములగు సృష్టించిన వనితాదులయందు ప్రసక్తులు. అట్టివారి ‘సమాధా’యంత:కరణమునందు యోగబుద్ధి ప్రవేశింపదు. ఎందుకనిన? అట్టివారల యంత:కరణము కామములచే నిండియుండినందున యోగబుద్ధి ప్రకాశించుట కవకాశములేదు. కాన కారణము లేమింటేని కార్యము సంభవింపదను న్నాయమున కారణమగు యోగబుద్ధి లేమింటేని తత్కార్యమగు మోక్ష మీ మీమాంసకుల కన్నడు సంభవము కాదనియర్థము.

॥౪౪॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౪౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:— “అంత:కరణవోషముచే సకామలకు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి కలుగకుండుగాక ! వ్యవసాయాత్మికబుద్ధిచే కర్మశాచరించెడి నిష్కాములకు కర్మస్వభావముకలన స్వగ్నాధిఫలము

శాంకరభాష్యము:—

సత్త్వగుణైశ్చైవ దాత్థా ద్వంద్వశబ్దవాచ్యా తతో నిర్గుణో నిర్వన్ద్యో భవ । త్వం నిత్యసత్త్వస్థ స్వదా
సత్త్వగుణాశ్చితో భవ । తథా నిర్వోగజ్జేమోఽనుపాత్తస్యోపాదానం యోగః, ఉపాత్తస్య
రక్షణం జ్ఞేయః, యోగజ్ఞేయప్రధానస్య శ్చేయసి ప్రవృత్తి ర్దుష్కరే త్యతో నిర్వోగజ్జేమో
భవ । ఆశ్రమా నప్రమత్తశ్చ భవ । ఏవ తవోపదేశ స్సృధర్మ మనుషిష్ఠతః । ॥౪౫॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

కామాత్మత్వము శ్చేష్టమైనదే యగు నని శంకింపవలదు. అట్టి వేదాభ్యాసరతులు కామనా
పూర్వకముగ వేదబోధితములగు కర్మలనే యనుష్ఠించుటచే నెల్లపుడు నారికి సంసారమే యను
వర్తించు (సంభవించు) చుండును. కాని వివేకముమాత్రము ప్రాప్తించినేరదు. అందువలన
సంసారపరిత్యాగముకొర యోయర్జునా ! నీవు నిస్తైగుణ్యుడ (నిష్కాముడ) వగుము.

ఇట్ల “నిస్తైగుణ్యః” అను పదమునకు త్రిగుణాతీతుడ వగుమని యర్థము చెప్పిక నిష్టా
ముడ వగుమని చెప్పటవలన “నిత్యసత్త్వస్థ” అను ముందుపదముచే సత్త్వగుణప్రధానుడ
వగు మని యర్థము చెప్పటవలనఁ బ్రాప్తించు విరోధము పరిహృతము.

నిష్కామత్వము ప్రాప్తించు తెట్లనిన ? పరస్పరవిరుద్ధములును, సుఖదుఃఖములకు
హేతువులు నగు పదార్థములు ద్వంద్వము లనండును. అవి యేవనిన ? శీతోష్ణములు, మానావ
మానములు, హానివృద్ధులు మొదలగునవి. అట్టి ద్వంద్వముల కెవఁడు లోకగునో వానికి నిష్టా
మత్వము ప్రాప్తించినేరదు. అట్టి ద్వంద్వాతీతత్వ మెవనికిఁ బ్రాప్తించునో వానికి నిష్టామత్వము
సంభవించును. కాన నోయర్జునా ! నీవు నిష్కామత్వమునకు హేతు వగు శీతోష్ణాదిద్వంద్వాతీ
తత్వమును సంపాదించుము (ద్వంద్వాతీతుడ వగు మని యాశయము).

శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహిష్ణుత్వ మెట్లు ? బ్రాప్తించును ? అనిన నెల్లపుడు సత్త్వగుణ
ప్రధానునకు ద్వంద్వసహిష్ణుత్వము ప్రాప్తించును. కాన శీతోష్ణాదిద్వంద్వసహనమునకు హేతు
వగు సత్త్వగుణము నెల్లపు డాశ్రయించుము.

సత్త్వగుణము నెల్లపు డాశ్రయించుట యనగా రజస్తమస్సులచే సంఘృష్టముకాని
సత్త్వము నాశ్రయించుట యనికదా యర్థము. యోగజ్ఞేయములయందు వ్యాపృత మగు నంతః
కరణముకలవాని కట్టి సత్త్వగుణము సంభవించుట దుర్బలమే యందువా ? యోగ జ్ఞేయముల
ప్రాప్తించుచుండ జ్ఞానప్రతిబంధము సమానమేయగునకదా”యను నాశంకను “త్రైగుణ్యావిషయాః” అను శ్లోక
ముచే దొరికించుచుండెను.

“త్రియాణాం గుణానాం కర్మ త్రైగుణ్యం కామమాల స్సంసార స్స ఏవ ప్రకాశ్యత్వేన విషయో
యేషాం త్రైగుణ్యావిషయో వేదాః కర్మకాండాత్మకాః” సత్వరజస్తమోగుణముల కర్మము త్రైగుణ్యా మనందును.
అది యేదనిన ? కామమాల మగు సంసారము. అట్టి సంసారమును ప్రకాశింపజేయునవికాన సంసారము విష

కాంక్షరభావ్యత్వబోధిని:—

యందు వ్యాప్యత మగు సంతఃకరణముకలవాని కెల్లపుడు సత్త్వగుణము సంధవింపదుకనుక నే “నీవు యోగక్షేమములను వదలు” మని విధించుచుంటిని.

యోగ మనగఁ బొందఁబడని వస్తువులను బొందుట (సంపాదించుట). క్షేమ మనగఁ బొందఁబడినవస్తువులను రక్షించుకొనుట. ఈరెండును జీవనహేతువు లగుటంజేసి పురుషార్థసాధనములు. అట్టి పురుషార్థసాధనములగు యోగక్షేమములను వదలు మని విధించుట యెట్లు సమంజస మగునని శంకింపవలదు.

యోగక్షేమములు ధర్మార్థకామము లనెడి పురుషార్థత్రయమునకు సాధనము లైనను యోగక్షేమములు ప్రధానముగఁ గలవానికి మోక్ష మనెడి పురుషార్థము సంధించుట దుర్ఘటము. కాన సర్వోత్కృష్ట మగు మోక్షమునకు సాధన మగు యోగక్షేమపరిత్యాగము నొనరించుము.

ప్రతిజీవునకు యోగక్షేమప్రధానత్వము స్వారసికముకదా! అట్టిదాని నెట్లు విడువవలెననిన? విషయములయందైన మానసికరూపమగు పరవశత్వము ప్రమాద మనఁబడును. మనస్సున కట్టి ప్రమాదమును దొలగించుము (అప్రమాదుఁడ వగుము). ఈయుపదేశము ముముక్షు విషయ మగుటంజేసి యర్జునున కీస్థలమునందు ముముక్షుత్వము వివక్షిత మని శంకింపఁజనదు. స్వధర్మము ననుష్ఠించుచుండిన నీకిది యుపదేశము (అనగా నిట నర్జునునకు ముముక్షుత్వము వివక్షచేయఁబడలేదు). మఱి మఱి న స్వధర్మానుష్ఠానపథకుఁ డగు నర్జునునకు శ్రేయస్సాధనములుపదేశింపఁబడె నని గ్రహింపనగును. అది యెట్లనిన? అప్రమాదునకు యోగక్షేమరాహిత్యము, దానివలన నెల్లపుడు సత్త్వగుణప్రధానత్వము, అందుచే ద్వంద్వసహిష్టుత్వము, దానివలన నిష్కామత్వము ప్రాప్తించును. అట్టివానికే నిశ్చయాత్మికబుద్ధిగలిగి. శ్రేయఃప్రాప్తి యగునని యాశయము. ||౪౫||

యమగాఁగలవి కర్మకాండప్రతిపాదకవేదములు. అనఁగా నెవఁ డీఫలమును కోఱునో తత్ఫలమును బోధించునని యని యర్థము. “సర్వేభ్యః కామేభ్యో దర్శపూర్ణమాసా” సర్వకోటికల నిచ్చునని దర్శపూర్ణమాసయాగము అని వినియోగ ముండినను తత్తత్కామన లేనిచో నొకపర్యాయము దర్శపూర్ణమాసయాగముల నాచరించినచో సర్వ ఫలప్రాప్తి సందవింపదు. ఈవిషయమే యోగసిద్ధధికరణమునందు “యత్ఫల కామనయానుతిష్ఠతి తదేవ ఫలం తస్మి స్మయోగే” ఏఫల కామనచే నేయాగము ననుష్ఠించునో యాఫలమే యాయనుష్ఠానమువలన సిద్ధించు నని చెప్పబడెను. కాన కామన లేనిచో ఫలము ప్రాప్తించదు. అందువలన నోయర్థనా! నీవు “నిష్ట్రైగుణ్యః” నిష్కాముఁడ వగుము. ఈచెప్పటవలన “కోటిక లేకున్నను కర్మస్వభావమువలన సంసార మనువర్తించు” ననుశంక తొలఁగించఁబడెను.

శివోష్ఠాదిద్వంద్వప్రతిక్రియకొఱకు వస్త్రాదుల నవేక్షింపవలయునుకదా! అట్లైన నిష్కామత్వ మెట్లు సిద్ధించును? అను శంకను “నిర్వృద్ధ్యః” అనుదానిచే తొలఁగించుచుండెను. “మాత్రాస్పృహస్తు” అని చెప్పఁ

బడిన న్యాయమున శీతోష్ణాదిసహిష్ణుడనగుము. అసహ్య మగు దుఃఖము నెట్లు సహింపవలయు ననెదవా ? ఆచంచల మగు ధైర్యము నవలంబించుము. రజస్తమస్సులచే నభిభూత మగు సత్త్వగుణముకలవాఁడు “శీతోష్ణాదిపీడచే మరణించెదను” అని భలచి భర్తముయొడ విముఖుఁ డగును. నీవట్లు కాక రజస్తమస్సుల నభిభవించి (కప్పిపుచ్చి) కేవలసత్త్వగుణము నాశ్రయించుము. శీతోష్ణాదులను సహించినను తుత్తిపాసాదిప్రతికీర్తియనిమిత్తము పొప్తిపించిన యొకానొకవస్తువును స్వీకరింపవలయును. స్వీకరించినవస్తువును రక్షింపవలయును. అందునిమిత్తము ప్రయత్నమును చేయవలెను. అట్లైన సత్త్వగుణ మెటుల పొప్తిపించు ననెదవా ? “నిశ్శౌగ్ధేమః” పొందబడిన వస్తులాభము యోగ మనియు, లబ్ధదౌర్భాగ్యగుణము డేమ మనియు ననఁడును. అట్టి యోగ డేమరహితుఁడ వగుము. అనగా చిత్తవిడేమకారి యగు పరిగ్రహము వదలివేయు మని యర్థము. అట్లులైనచో “నే నెట్లు జీవింపగలను” అని చింతచేయఁదగదు. ఎందువల ననిన ? “సర్వాంతర్యామి యగు పరమేశ్వరఁడే నీసంబంధ మగు యోగ డేమము లను నిర్వహించఁగలఁడు” అని “అత్మవాన్” అనుదానిచే చెప్పఁబడినది. “అత్మవాన్” ధ్యేయుఁడుగను, యోగ డేమాదినిర్వాహకుఁడుగను పరమాత్మ యెవనికలఁడో వాఁడు “అత్మవాన్” అని యనిపించుకొనును. అనగా సర్వకామవాపరిత్యాగపురస్కరముగఁ బరమేశ్వరు నారాధించు నాకు పరమేశ్వరుఁడే నాచే నపేక్షిత మగు దేహయాత్రామాత్రమును సంపాదించగలఁడు అని నిశ్చయించి నిశ్చింతుఁడ వగుమని యర్థము. లేక “అత్మవాన్” అనుదానికి నప్రమత్తుఁడ వగు మనియైన సర్గము చెప్పినొప్పును.

శంకరానందీయముః— ఈవిధమున శ్రుతివాక్యముల కుపకృమింపసంహారదులయం దవాంతరతాత్పర్యమును, మహాతాత్పర్యమును గుర్తించఁజేయు, అర్థవాదవాక్యములచే మోహితులగు కాములకు యోగబుద్ధి లేమింజేసి ఈశ్వరానుగ్రహము పొప్తిపించదు. ఈశ్వరానుగ్రహము లేనిచో మోక్షము పొప్తిపించదని చెప్పి, యిప్పుడు యోగబుద్ధికలిగి యీశ్వరప్రీతితోఁజను కర్మ నాచరించు కేవల ముముక్షువులు ప్రకృతనావాక్యములగు సర్థవాదవాక్యములచే మోహమును పొందవలదు. ఇష్టప్రాప్తియందును, అనిష్టప్రాప్తియందును సమబుద్ధిపూర్వకముగ శ్రద్ధాభక్తులతో నీశ్వరాధానాత్మకముగు జైదికకర్మ చేయఁదగునని నూచించుటకు “త్రైగుణ్యవిషయావేదాః” అని ప్రారంభించెను.

వేదములు “త్రైగుణ్యవిషయాః” రాజసములు, తామసములు, సాత్త్వికములు అను నీమాదువిగ్రహములగు గుణములు త్రిగుణము లనఁబడును. అట్టి రాగద్వేషలాభదమోహములు, తత్కార్యములు, తత్ఫలములయొక్కయు సమదాయము “త్రైగుణ్యం” అని యనఁబడును. అదియే సంసారము. అట్టి సంసారము విషయముగాఁగలవి వేదములు అనగా సంసారమోక్షములగు కర్మములు, తత్సాధనములను ప్రతిపాదనచేయుచు సంసారమును వృద్ధిపొందించునుగాన వేదములు త్రైగుణ్యవిషయము లనఁబడును. (సంసారవృద్ధి వేదోక్తకర్మాధీనముగాన వేదములు త్రైగుణ్యవిషయములని చెప్పఁబడును) సంసారము వేదవిషయమగుటచే సర్వుల కుపాదేయమైనను అది ముముక్షువుల కాదరణీయము కాదని “నిస్త్రైగుణ్యోభివార్జన!” అను వాక్యముచే చెప్పుచుండెను. ఓ యద్భుతా! నీవు మోక్షేచ్ఛచే యోగబుద్ధియుక్తుఁడవై స్వధర్మమునందు ప్రవృత్తుఁడవు కాన “నిస్త్రైగుణ్యో భవ” ప్రకృతసప్రభావశ్రుతుల వలనను, రాగద్వేషాదులవలనను, రాగద్వేషప్రభావకర్మములవలనను నిష్కాంతుఁడ వగుము. “నిర్ద్వంద్వో భవ” ఇష్టానిష్టపదార్థములు రెండున్న ద్వంద్వశబ్దవాచ్యములు, రాగద్వేషాదిజనకములు. వానియందు సమబుద్ధిచే నా ద్వంద్వములనుండి నిష్కాంతుఁడ వగుము.

మోక్షము, తత్సాధన మగు శమదమత్తంత్యాదులు కేవలసత్త్వగుణలభ్యము లగుట నిస్త్రైగుణ్య మున్నను ముముక్షువునకు సత్త్వగుణము లేనిచో నవి లభించవను నాశయముచే ‘నిత్యసత్త్వస్థః’ అని చెప్పఁబడినది. ఎల్లప్పుడు సత్త్వగుణముగలవాఁడ వగుము. వివేకవైరాగ్యశమదమాదులు కలవాఁడ వగు మని యర్థము. యోగ డేమములు.

కోరడివానికి రాగ ద్వేషములను సంధించును అట్టి రాగ ద్వేషములచే శబుదమాదులు తొలగిపోవును. అందుచే సాధనవిచ్ఛిత్తి కలుగును. సాధనవిచ్ఛిత్తివలన మోక్షము సిద్ధింపదు. కాన ముముక్షువు యోగ క్షేమములను వదలవలయు నను నాశముయచే “నిర్వోగక్షేమో భవ” అని చెప్పెను. పార్థభ్యాధీనుడవై యోగ క్షేమములు లేనివాడవగును. మనస్సు విషయాంతరపరవశ మగుచో స్వధర్మము సిద్ధింపదు కాన ప్రమత్తుడవై విషయాంతర పరవశతను వదలు మని నూచించుటకు “అత్మవాన్” అను పదము నుపయోగించెను. విహితకర్మమునందు, శ్రవణ ధ్యానకీర్తనాదులయందును నుండిన యంతఃకరణముకలవాడవగును. నిశ్చలచిత్తుడవగు మని యర్థము.

“లేక, “న జాయతే మియతే వా కదాచిత్, వేదావివాశినం” ఇత్యాదివాక్యములచే బ్రహ్మపాదిత మగు సాంఖ్యబుద్ధి నీకు దృఢతరముగ నున్నచో నీ వీవిధమున నుండఁదగును వని” జ్ఞాని కిటు కర్తవ్యమును నూచించు చుండెను—సత్త్వరజస్వ మోగుణములకల జగద్విజ మగు నవ్యాకృతము (చాయ) త్రిగుణ మనఁబడును. అట్టి యవ్యాకృతమునుండి జనించిన జగత్తు త్రైగుణ్య మనఁబడును. సర్వవేదములు నట్టి సాధ్యసాధనసాధక ఫలదేవ తాత్మకజగత్ప్రకాశనపరము లగును. అట్టి వేదములందు, వేదోక్తకర్మలయందు, తాదృశకర్మఫలములందును ప్రవృత్తమైన వానికి ద్వైతజ్ఞాన మభాధితమగును. యందుచే నద్వైతజ్ఞానము, అద్వైత జ్ఞాననిష్ఠయు తత్ఫలము సిద్ధింప నేరవు కాన విద్వాంసుఁడు తన్ని హ్మగ్రంథుండై యుండవలెనని “నిస్త్రైగుణ్యో భవ” అనుదానిచే బోధించుచుండెను—“వేదా నిమం లోక మముంచ పరిత్యజ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్” అను శ్రుతుక్త రీతిని వేదములనుండియు, వేదోక్త కర్మలనుండియు, త్రైగుణ్యమగు జగత్తునుండియు, సర్వమునుండియు నిహ్మగ్రంథుడవగును. ఆనగా సర్వమును సంస్మరింపు మని యర్థము.

“సర్వమును సంస్మరించినను ద్వైతావలంబిమగు బహిర్ముఖునకు బ్రహ్మనిష్ఠ సంభవించదు. అందుచే జ్ఞాన భ్రంశము కలుగును. దానిచే మోక్షము సిద్ధింపకుండును. కాన జ్ఞాని ద్వైతావలంబనమును పరిత్యజింపవలెనని “నిర్వృంద్యః” అను పదముచే జెప్పుచుండెను—నామరూపములు ద్వంద్వము అనఁబడును. అట్టి నామరూపములను గ్రహింపకుము. నిద్రించువాఁడుకూడ నామరూపములను గ్రహింపకుండును. అట్టి నామరూపాగ్రహణము, విద్వాంసులకు ప్రసక్తమగును. కాన దానిని నివేధించుటకు “నిత్యసత్త్వస్థః” అని చెప్పఁబడెను—సత్త్వయొక్క భావము శత్రువునఁబడును. అది బ్రహ్మస్వరూపము, నిత్యము నట్టి బ్రహ్మస్వరూపమునందుండువాడవగును. ఎల్లపుడు బ్రహ్మనుసంధానతత్పుండవగుమని యర్థము. “బ్రహ్మశత్ర శరీరయాత్రీనుకూడ బ్రహ్మదృష్టిచేతనే చేయఁదగును. బ్రహ్మదృష్టిచే చేయఁగూడ” దని నూచించుటకు “నిర్వోగక్షేమః” అని చెప్పుచుండెను—స్వగంఠ కాదులవలన దేహమును రక్షించుకొనుట క్షేమ మనఁబడును. తదనుకూలద్రవ్యసంపాదనము యోగ మనఁబడును. ఈ రెండును పార్థరథ్థకర్మాధీనములగుటవలనను, జ్ఞానిదృష్టిచే దేహమే లేనందునను, అత్మజ్ఞానబలముచే నా రెంటిని విడువమని యర్థము. “ఎన్నడు బ్రహ్మనిష్ఠయందు ప్రమాదము లేకుండుగాక!” యని “అత్మవాన్” అను పదముచే జెప్పు చుండెను. బ్రహ్మ కారవృత్తి అత్మ యనఁబడును. ఎల్లపు డట్టి యాత్మా కారవృత్తి కలవాడవగుమని యర్థము. లేక, ఎల్లపుడు నహంబుద్ధివిషయ మాత్మ యగుఁగాక; ఎన్నడు అహంబుద్ధివిషయము ప్రమాదముచేతమైన ననాత్మ కాకుండుఁ గాక యని తలచి ‘అత్మవాన్భవ’ అని చెప్పెను. ఎచ్చటను, ఎన్నడును అనాత్మను ‘అహం’ అను బుద్ధివిషయముగఁ జేసికొనకుమని యర్థము.

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక:— వేదవాదరతులకు వేదోక్తత్రిగుణాత్మకసంసారమే ఫలమును నాశయమును “త్రైగుణ్యవిషయాః” అను శ్లోకముచే చెప్పుచున్నాడు. సంసార మేవేదములచే చెప్పఁబడునో అట్టి కర్మకాండ పరమగు వేదములు త్రైగుణ్యవిషయము అనఁబడును. కాన నీవు “నిస్త్రైగుణ్యోభవ” నిహ్మ-ముండవగుము. ఈశ్లోకమున “హే యర్జున” అను సంబోధనచే ఓ యర్జునా! నీవు నీనామమును సార్థకము చేసికొనుటకు తగుమనని

నూచింపబడెను. నిస్త్రైగుణ్యుడగుటయం దుపాయము “నిర్వృంద్యః” అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. సుఖదుఃఖ పాతకపుణులు, పరస్పరవిరుద్ధములు ద్వంద్వము అనబడును. అట్టి ద్వంద్వరహితుడవగుము ద్వంద్వరాహిత్యమున కుపాయమున “నిత్యసత్త్వస్థః” అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. నిత్యము సత్త్వమునందుండును. నిత్యసత్త్వస్థితి కుపాయమున “నిర్వ్యాగక్షేమః” అను పదముచే చెప్పబడుచున్నది. అనుపాత్ర దృవ్యముయొక్క యుపాదానము యోగమనబడును. ఉపాత్ర దృవ్యరక్షణము క్షేమ మనబడును. ఇట్టి యోగక్షేమరహితుడవగుము. అనగా రజో గుణరహితుడవగుముని యర్థము. ‘అత్మవాన్’ అప్రమాదుడవగుము; తమోగుణరహితుడవగుము ఇచట తత్త్వమిది. రజస్తమోగుణరహితుడు సత్త్వమునందు స్థితిగలిగి దానివలన ద్వంద్వతీతుడై నిష్కాముడగును. కాన నో యర్జునా ! నీవుకూడ నట్టివాడవగుముని భావము.

పరమార్థప్రపాఢ — “స్వర్గాదికము ఫలమే కానిచో తత్సాధనభూతములగు కర్మలు వేదములచే నెట్లు విధింపబడుచుండును ?” అని యాశంకించి కర్మవిధాయకవాక్యములకు మఱియొక తాత్పర్యము కలదని “త్రైగుణ్య విషయా వేదాః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచున్నది.

ఇచట వేదములకు కేవల త్రైగుణ్యవిషయత్వమునే యంగీకరించినచో భగవదుపదేశ్యమానమగు నిస్త్రైగుణ్యము వేదామూలక మగుటచే నుపదేశానర్హమగును. అటులుగాక యుపదేశార్హమే యగునందమన్న ‘తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ’ ‘వేదైశ్చ సర్వై రపామేత వేద్యః’ అని మున్ముందు భగవంతుడు చెప్పట యసంగతమగును. కాన నీశ్లోకమన్యథా వ్యాఖ్యానింపబడుచున్నది.

అధికారానుగుణముగ సత్త్వాదిగుణత్రయసంబంధియగు ఫలము త్రైగుణ్యమనబడును. అట్టి ఫలములను నిరూపించు వేదములు కలవు. కాని నీవుమాత్రము సాత్త్విక ఫలమునందు నిత్యసత్త్వస్థుడవై నిస్త్రైగుణ్యుడవగుము. నిత్యము శుద్ధమగు సత్త్వమునందుండుటచే తత్త్వజ్ఞానముకలవాడవై గుణత్రయారహితుడవగుము. “ఉపాసనాయాం య దవంచ కర్త్యం వాక్యాయచిత్రేషు తదేవ సత్త్వం” (మనోవాక్యాయమలయం దుపాసనావిషయమైని యవంచకర్త్యమే సత్త్వమనబడును.) వేదముచేయూడి నుపాసనయందు శుభశుద్ధభేదముచే రెండువిధములగు సత్త్వము నిర్వచింపబడును. అందు స్వర్గసుఖమును కలుగజేయునది మొదటిది. తత్త్వజ్ఞానమును కలుగజేయునది రెండవది. ఈ విషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు మున్ముందు “తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్రైకాశక మనామయం । సుఖసంగేన బధ్నాతి జ్ఞానసంగేన చానఘః” (గీ అ-14 శ్లో-6) అని నిరూపింపఁగలడు. అశ్వలోపనిషత్తునందలి శ్రుతియు “వేదాస్త విజ్ఞానసునిశ్చితార్థా స్సంన్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వః । తే బ్రహ్మ లోకే తు పరాస్త కాతే పరామృతా త్పరిమంచ్యన్తి సర్వే” అని యీ విషయమునే బోధించుచున్నది. మిగిలిన శ్లోకార్థము స్పష్టము. పర్యవసీతార్థమేమన ? శుద్ధసత్త్వముచే రజస్తమస్సుల నభిభవించిన కృమకృమముగ జ్ఞానోత్పత్తియగును. అద్దానివలన పుష్పఫలన్యాయమున సత్త్వ ముపశమింపఁగ నిస్త్రైగుణ్యత్వమే పర్యవసన్నమగును.

లేక “త్రైగుణ్యమేవ విషం త్రైగుణ్యవిషం తద్వాప్తయన్తి తిరస్కూర్యన్తి తే త్రైగుణ్యవిషయా ఏవం విధా వేదాః” త్రిగుణసంబంధియగు స్వర్గాదిఫలము జన్మమరణపర్యవసాయయగుటచే బంధపాతకగుణవలన విష(పూతుక) మనంబడును. అట్టి విషమును తిరుగ నుపనిషద్విభాగములచే తిరస్కరించునవి గాన వేదములు త్రైగుణ్యవిషయము అనబడును. “ఇట్టివిని తెలిసియు వానివిధాన మెందుల?” కనిన-రోగార్తడగు శిశువు కలువగు నాషధమును గ్రహింపకుండును. అత్తరి తల్లి “నాయనా ! యీ పాశ్రియందు శర్కర నిక్షిప్తము” అని యీ పిల్లవానిని లోభపిట్టును. పిల్లవాడు శర్కరామాధుర్యచ్ఛచే నా యాషధమును గ్రహించును. కాని తల్లి తాత్పర్య మారోగ్యమునందే కాని మాధుర్యమునందు కాదు. అట్లే శరీరాయానదృక్యములచే నతి క్షేకసాధనములగు కర్మములయందు శిశువుముగ

బ్రహ్మత్వి కలుగకుండును. కాన నట్టి ప్రకృత్తిని గలుగజేయుటకు ప్రరోచనార్థము ఫలశ్రుతి చెప్పబడినది. కాన నో యర్జునా! నీవు త్రైగుణ్య (సంసార) తిరస్కారక వేదార్థమును సేవింపుము. శృతిరేకముఖమున త్రైగుణ్యమునకు విషయాపత్త్యమును “నిర్వృంద్యః” అను పదముచే చెప్పుచుండెను. శీతోష్ణాది ద్వంద్వములు, తదసహిష్ణుత్వము, అప్రాప్తచగు పదార్థముయొక్క పాప్తియనెడి యోగము, పాప్తసంరక్షణమనెడి తేమము, సావధానత్వము అను నివన్నియు దుఃఖహేతువులై త్రైగుణ్యవిషయమునందు సంభవించును. కాన నివి విషయాపములు. నిస్త్రైగుణ్య మనం దివి సంభవములు కావు. కాన నిత్యసత్త్వస్థుడవై, ధైర్యవంతుడవై, సావధానుడవగుము.

శ్రీధరీయము:—స్వర్గాదికము పరమఫలము కానిచో వేదములచే స్వర్గాదిసాధనముగఁ గర్తృ నెంచుటకు విధించబడినది? అను నాశంకను తొలగించుటకు “త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః” అని చెప్పెను. సకామలగు నధికారులకు కర్మఫలసంబంధప్రతిపాదకములు వేదములు. ఓ యర్జునా! నీవు నిస్త్రైగుణ్యుఁడ (నిష్కాముకుఁడ) వగుము. అట్టి నిష్కాముకత్వమును సంపాదించుట కుపాయమును “నిర్వృంద్యః” అనుదానిచే చెప్పుచుండెను. నుఖదుఃఖములు, శీతోష్ణాదులు, మానావమానములు, శత్రుమిత్రులు మొదలగునవి ద్వంద్వములనందును అట్టి ద్వంద్వ రహితుడవగుము. అనగా నిట్టి ద్వంద్వములను సహించు విధ మేదనిన? “నత్య సత్త్వస్థః” ధైర్యము నవలంబించి, యోగక్షేమరహితుడవై, అప్రమత్తుడవై ద్వంద్వసహిష్ణుడవగుము. ద్వంద్వవృత్తలనకు, యోగక్షయములను కోరడివానికి, ప్రమత్తులకు త్రైగుణ్యము నతిక్రమించుట సంభవింపదు.

నీలకంఠీయము:—“కర్మకాండప్రతిపాదకవేదాపహృతచేతస్కులకు సమాధియందు బుద్ధి సంభవించు నిచో నింకెవనికి సమాధియందు బుద్ధి సంభవించును?” అను నాశంకను తొలగించుటకు “త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః” అని చెప్పబడినది.

సత్త్వైకస్థమగులు త్రిగుణము లనబడును. అందు సత్త్వకార్య మూర్ధ్వలోకగతి, రజోగుణకార్యము మధ్యమ లోకగతి, తమోగుణకార్య మథోలోకగతి. ఇట్టి గతియే సంసరణ మనబడును అట్టి సంసరణమును ప్రకాశింపజేయు నవి కర్మకాండపర మగు వేదములు. ఓ యర్జునా! నీవైతే నిస్త్రైగుణ్యుడవగుము అనగా మూర్ధ్వలోకగతియందు కూడ విరక్తుడవగుము. అయ్య గుణప్రధానమగు గతిత్రియమును “ఉర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః | జఘన్య గుణవృత్తస్థా ఆర్ధం గచ్ఛన్తి తామసాః” (గీ-14 శ్లో-18) అను శ్లోకముచే చెప్పఁగలడు. ఈచెప్పుటవలన జేలినయాశయ మేమన? స్వర్గాదిసంబంధమగు విషయములనుండియుకూడ విరక్తుఁడగువాఁడే సమాధి యోగమునం దధికారి యగునని భావము. ఇట్టి నిస్త్రైగుణ్యుఁడై లక్షణములు కలవాడగునని? ‘నిర్వృంద్యః’ నుఖదుఃఖములు, మానావమానములు, శత్రుమిత్రులు, శీతోష్ణములు మొదలగు విరుద్ధపదార్థములు ద్వంద్వములనందును. అట్టి ద్వంద్వములనుండి నిర్గతుడగును. అనగా సర్వత్ర సమబుద్ధి కలిగియుండును. బాధవెట్టెడి యుష్ణాదికము శీతమువలె సహించుట కెట్లు శక్యమైనదనిన? ‘నిత్యసత్త్వస్థః’ ధీర్మడు సర్వమును సహించుటకు సమర్థుడగును. లేక సాత్త్వికుఁడైనను “ఈ దుఃఖము పాప్తిరభ్యకర్మమువలనఁ బాప్తింపించినది. యపరిహార్యము; తప్పించి యేమి ప్రయోజన?”మని తెలిసికొని సర్వమును సహించుటకు సమర్థుడగును. నిస్త్రైగుణ్యముచే బ్రహ్మత్వి సౌమ్యుడైతిమస్సమా త్మధాదిదుఃఖము నెటుల సహింపఁ గలడను శంకను తొలగించుటకు “నిర్వ్యాగిక్షేమః” అని చెప్పెను. అప్రాప్త పాప్తి యోగమనియు, పాప్తపరిరక్షణము తేమమనియు చెప్పబడినది. ఈరెండును పాప్తిరభ్యకర్మాధీన మని యారెంటిని విడుచువాఁడు త్మధాదిదుఃఖమును సహించును. ఈ రెంటిని విడుచుటకు హేతు వేదమును శంకను తొలగించుటకు “అత్మవాన్” అని చెప్పెను. జీతవిత్తుడని యర్థము. అట్టివాఁడు సర్వవృత్తులయంద నాసక్తుడై నిత్య తృప్తుఁడగుటచే నుద్యమరహితుఁడగును. కాన నీవుకూడ నిస్త్రైగుణ్యుడవగుమని యర్థము.

గీ॥ యావా నర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే ।

తా వా సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥

॥౪౬॥

పదవిభాగము:— యావాన్-అర్థః-ఉదపానే-సర్వతః-సంప్లుతోదకే-తావాన్-సర్వేషు-వేదేషు-

బ్రాహ్మణస్య-విజానతః ।

॥౪౬॥

ప్రతిపదార్థము:— ఉదపానే=కూపతటా కాదులయందు; యావాన్=ఎంతవఃమాణముగల స్నానపా

నాదిహుపమగు; అర్థః=ఫలము; సంభవతి=(ఈపదమధ్యాహార్యము) సంభవించుచున్నదో; సః=అఫలము; సర్వతః=అంతటను; సంప్లుతోదకే=వ్యాప్తమైన యుదకమునందుగల ఫలమునందే; తావానేవ=అకూపతటా కాదులయందు సంభవించెడిఫల మంతర్భవించుచున్నది; సర్వేషు=నిఖిలముగు; వేదేషు=వేదోక్తకర్మలయందు; యావానర్థః=ఎంత ఫలము; అస్తి=కలదో; విజానతః=అతిజ్ఞానసంపన్నుఁ డగు; బ్రాహ్మణస్య=బ్రాహ్మణునకు; యోగ్యః=విజ్ఞానమువలనఁబ్రాప్తిచెడి యంతఫలముకలదో; తస్మిన్=(ఈపద మధ్యాహార్యము) అవిజ్ఞానఫలమునందు; తావానేవ=అకర్మఫల మంతర్భవించుచున్నది

॥౪౬॥

శాంకరభాష్యము:—

సర్వేషు వేదోక్తేషు కర్మసు యా న్యనంతాని ఫలాని తాని నాపేక్ష్యంతే చే త్క్రిమర్థం తా నీశ్వరాయే త్యనుష్ఠీయంత ఇతి, ఉచ్యతే, శృణు—యావా నితి । యథా బోధే కూపతటాకా ద్యనేకస్మి న్నుదపానే పరిచ్ఛిన్నోదకే యావా న్యావత్పరిమాణ స్నానపానాది ర్థః ఫలం ప్రయోజనం; స సర్వోర్థ సర్వత స్సంప్లుతోదకే తావా నేవ సంపద్యతే తత్ప్రాప్త ర్భవతీ త్యర్థః । ఏవం తావాం స్తావత్పరిమాణ ఏవ సంపద్యతే సర్వేషు వేదేషు వేదోక్తేషు కర్మసు

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వేదోక్తం బగు నిఖిలకర్మలయందు “జ్యోతిష్టోమేన స్వర్ణకామో యజేత” అనునది మొదలుగఁ గల శ్రుతివాక్యములచే నే యనంతఫలములు చెప్పబడెనో అట్టి ఫలముల నపేక్షించ నిచో నిష్ఫలముగ నాకర్మల నీశ్వరునికొఱ కెందుల కాచరింపవలయును? అని శంకించెదవా? కర్మయోగముయొక్క యర్థవత్త్వమును చెప్పెద వినుము. పరిచ్ఛిన్నోదకము లపరిచ్ఛిన్నోద కాంశములుగాన నేతీరున లోకమునందు పరిచ్ఛిన్న మగు నుదకములు గల కూపతటా కాదులందు సంభవించెడి యే స్నానపానాదిరూపం బగు బ్రయోజనము కలదో యట్టి ప్రయోజనంబు— అంతట వ్యాపించియున్న యుదకముగల పెద్దప్రవాహములయం దేప్రయోజనము ప్రాప్తించునో అట్టి ప్రయోజనమునం దంతర్భవించుచున్నది. (అనగా కూపతటాకాదులయందు ప్రాప్తించు ఫలము స్నానము, పానము. అట్టి స్నానపానాదులు ప్రక్కను గంగాప్రవాహము ప్రవహించు

—: ౨వ అధ్యాయము- ౪౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము:— “సర్వకామసాపరిత్యాగపూర్వకముగఁ గర్మముల నాచరించనిచో నాయా కర్మజన్యములగు నానందములు నాకు ప్రాప్తించకపోయెడిని” అను నాశకంసు “యావానర్థః” అనుశ్లోక ముచేఁ దొలగించుచుండెను.

కాంకరభాష్యమ్:—

యోఽర్థో య త్కర్మఫలం- సోఽర్థో బ్రాహ్మణస్య సంన్యాసినః పరమార్థతత్త్వం విజ్ఞానతో
యోఽర్థో విజ్ఞానఫలం సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయం తస్మిం స్తావానేవ సంపద్యతే తత్రైవాన్త
ర్భవతీత్వర్థః । “సర్వం తదభినమేతి యత్కించ ప్రజా సాస్థు కుర్వన్తి య స్త ద్వేద య త్స
వేద” (ఛాం-4-1-4) ఇతి శ్లోతేః । “సర్వం కర్మాఖలం” (గీ-4-3-3) ఇతి చ వత్సయతి । తస్మా
త్సాంక్ జ్ఞానవిప్లాధికారప్రాప్తేః కర్మ ణ్యధిక్యతేన కూపతటాకా ద్యర్థస్థానీయ మపి కర్మ
కర్తవ్యమ్ ॥

॥౪౬॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

చుంకిన అట్టి ప్రవాహమువలనఁ బ్రాప్తించెడి యే ప్రయోజనము కలదో అట్టి యధికప్రయోజ
నమునం దంతర్భవించును.) అదేవిధమున నిఖలవేదోక్తకర్మలయం దేకర్మఫలము చూపబడెనో
ఆకర్మఫలము— సర్వకర్మపరిత్యాగ మొనరించి పరమార్థతత్త్వమును దెలిసికొనిన బ్రాహ్మణునకు
విజ్ఞానమువలన నే ఫలము ప్రాప్తించునో అట్టి విజ్ఞానఫలమునం దంతర్భవించుచున్నది. (అనగా
వేదోక్తములగు గర్మల నాచరించినచో తత్ఫలమువలన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకము లగు
విషయగంబంధమువలన సుఖవిశేషములు జనించుచుండును. అట్టి సుఖవిశేషము లన్నియు
పరిచ్ఛిన్నానందములుకానఁ బరిచ్ఛిన్నానందము ల పరిచ్ఛిన్నానందము నం
దంతర్భవించుచునుగాన జ్ఞానియొక్క స్వరూపం బగు సుఖమునం దంతర్భవించుచున్నది.
ఈవిషయమునే “ఏతస్యై వానంద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి” అను
శ్లోతిగూడ బోధించుచున్నది. కాన పరిచ్ఛిన్నానందప్రాప్తికి సాధనమగు కర్మయోగమునకు
మోక్షఫలము ప్రాప్తించనేరదు. కర్మఫల మంతయు జ్ఞానఫలమునం దంతర్భవించు ననుటయం
దేమి ప్రమాణ మనెదవా ? “సర్వం త దభినమేతి యత్కించ ప్రజా సాస్థు కుర్వన్తి య స్త
ద్వేద య త్స వేద” (ఏవస్తువును రైక్వుడు తెలిసికొనెనో అట్టి వస్తువును దెలిసికొనినచో—
ప్రజలు యేసత్కర్మలను జేయుచుండిరో అట్టి సత్కర్మఫలమునంతను బొందును.) అను శ్లోతియే
ప్రమాణము. ఈశ్లోతి సంగ్రహవిద్యయందుఁ బరిపూర్ణమైనది. అచట కర్మఫలమునకు సగుణజ్ఞాన

క్షుద్రజలాశయములయం దెంతటిస్నానపానాదిప్రయోజనము సంభవించునో; అట్టి ప్రయోజనము మహా
జలాశయమునందు సంభవించును. కొండకాల్వ అంతటను ప్రసరించుచు నొకానొక పర్వతప్రాంతదేశమున కలసి
కొనును. ఆచట నొక్కొక్క కొండకాల్వయందుఁ గల ప్రయోజన మాసమావేశమం దెల్లు లభించునో అదే
విధమున వేదోక్తమగు నిఖలకాన్యకర్మములయం దేవీరణ్యగర్భానందపర్వతప్రయోజనము సంభవించునో ఆ
యానందరూపప్రయోజనము బ్రహ్మతత్త్వమును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనిన బ్రహ్మబుధూభువునకు సంభవించును.
“ఏత స్యానంద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని క్షుద్రానందములు (క్షయకానం
దములు) బ్రహ్మనందాంశము లగుటవలన బ్రహ్మనందమం దంతర్భవించును. అనంద మొకటియైనను అవిద్యాకల్పిత
కర్తృపాధుల ననుసరించి యంశాంశత్వము ఘటాద్యవిచ్ఛేదకల్పనచే నాకాశమునకువలె వ్యవధివ్వదు. (కన్పితము)

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఫలమునం దంతర్భావ మని చెప్పబడెను. కాని నిర్గుణజ్ఞానఫలమునం దంతర్భావ మని చెప్పబడలేదే. ఇంతమాత్రముచే నిర్గుణజ్ఞానఫలమునందు కర్మఫల మంతర్భవించు నని చెప్పట యెట్లు సంభవించు నని నీగీతలయందే “సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే” అని యీవిషయమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ బోధించెనట. అట్లులైన జ్ఞాననిష్ఠయే యాచరింపబడినది. దానివలననే కర్మఫలము పొందించుచుండ కర్మోష్ఠ వ్యర్థమేనా యని శంకింపబడెను.

ఎంతవరకు జ్ఞానిష్ఠాధికారము పొందినదో అంతవరకు కర్మలయందధికారముగలవాడు కూడతటాకాద్యర్థస్థానీయ మగు కర్మను తప్పక యాచరింపవలయును (అట్టి కర్మయోగము సత్త్వగుణద్వైతమున జ్ఞానోష్ఠాయోగ్యతకు సాధన మగుటచేసి కర్మయోగము సిద్ధుల మను నాశంక దొలగింపబడెను). '183'

కాన నిష్కామకర్మలచే శుద్ధాంతఃకరణుడవగు వీరు తత్త్వజ్ఞానము కలిగిన బ్రహ్మానందప్రాప్తి యగును. అట్టి బ్రహ్మానందప్రాప్తి చేతనే సర్వానందములు పొందించుచుండ జైషయికానందములు పొందించలేదని వ్యంగత (తొందరపాటు) కవకాళములేదు. కాన పరమానందప్రాప్తి వగు తత్త్వజ్ఞానముకొలెకు నిష్కామకర్మముల కాచరించుమని యాశయము.

“ఉదపానే యావానర్థః సర్వత స్సంప్రతోదకే తావా నర్థః యథా భవతి, తద్వైవ సర్వేషు వేదేషు యావానర్థ స్తావా నర్థః విజానతో బ్రాప్నోతిన్య సంతభవతి” అని యన్వయింపబడెను. ఇట్టి యన్వయమునందు “యథా, తథా భవతి” అను మాదుపదము లధ్యాహర్యములు. దాన్వైవంతికమునందు “యావాన్, తావాన్” అను పదద్వయమున కనువంగము.

శంకరానందీయము:—“బ్రహ్మవేత్త శ్రుత్యుక్త సర్వకర్మలను సంస్యసించినచో “సాధనములేనిదే ఫలము పొందించదు” అను న్యాయమున నాయాకర్మవిశేషలభ్య మగు సుఖవిశేషములు సంభవింపవు. అట్లైనచో సుస్మత్తుని ప్రకృత్తివలె నీబ్రహ్మవిదుని ప్రకృత్తియు నిష్ఫలమే యగు” నని శంకింపబడెను. “సర్వం పదం హస్తీ పదే నిమగ్నం” (ప్రతిపదము ఏనుగుపదమునందు నిమగ్నము) అను న్యాయమున సత్ప్రియాల్లభ్యములగు సార్వభౌమాదిబ్రహ్మపర్యంత మగు నానందము లన్నియు బ్రహ్మసభూతీయందున్న యారూఢులకు సంభవించు నని “యావానర్థ ఉదపానే” అను శ్లోకముచే సదృష్టాంతముగ సుపపాదించుచుండెను.

“ఉద ముదకం పిబన్త్యస్మిన్ని త్యుదపానం జలాశయః” దేనియందుదకమును త్రాజెదనో అది ఉదపాన మనబడును. జలాశయము “ఉదపానః” అను స్థలమునందుగల యేకవచనము జాతిపరము (అనగా భూమియందు సర్వత్ర) నుండు జలాశయములు చెప్పబడును. భూమియందు సర్వత్రనుండు వానీ, కూప, తటాక, పుష్కరిణీ, నద, నద్వాదు లగు పుణ్యతీర్థములయందు స్నానదానార్చనాదిక్రియలచే నెంతపరిమాణముకల పుణ్యము సిద్ధించినో “సర్వత స్సంప్రతోదకే” “సర్వత్ర సంప్రతం పరిపూర్ణ ముదకం యస్య సః” (దేనిసంబంధముగ ముదకము సర్వత్ర పరిపూర్ణమౌ) అను విగ్రహముచే చెప్పబడు సమద్రమునందు స్నానదానార్చనాదిక్రియలచే లభ్య మగు పుణ్య విశేషము “తావానేన” గంగాదిపుణ్యతీర్థములయందు వేరువేరుగ నాచరింపబడిన స్నానదానార్చనాదిక్రియ విశేషలభ్యపుణ్యవిశేషములతో సమాన మగు పరిమాణము కలదియై సిద్ధించును. “శతే పంచాశత్” (నూరు రూపు ములయందే బదిరూపుము లంతర్భవించును) అను న్యాయమున బరిచిష్టజలాశయము లగు గంగాదులు సము

ద్రుమనం దింతర్భుజించుటచే గంగాదులయం దాచరింపఁబడిన క్రియావిశేషములవలన జనించెడి పుణ్యముకంటె సముద్రస్నానమువలనఁ గలిగెడి పుణ్యము తక్కువకాదని యర్థము. ఈవిధముననే ఋగాదిసర్వవేదములయందును పున్నదగు యజ్ఞయోగదానాధ్యయనవ్రతతపోయోగాదులచేతను, ఇతర మగు పుణ్యవిశేషములచేతను సంపాదించఁబడు సార్వభౌమాదిబ్రహ్మాంత మగు శ్రుత్యుక్తానందము పునః పునః శతగుణితమై యెంత సంభవించునో, అంతపరిమాణముకల యానందము—“ఈనిఖిలప్రపంచము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని నిఖిలజగత్తును, తనను సచ్చిదానందరూప మగు బ్రహ్మనుగఁ దెలిసికొనిన బ్రహ్మవత్తుగు యిదికి బ్రహ్మసంభూతిచే సిద్ధించును. కాన “స మోదతే మోదనీయం హి లభ్యా” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని బ్రహ్మవత్త్వ నిత్యానందుడే యగును.

లేక, సర్వత్ర భూమియందుఁడు వాపీకూపతటాకనదనద్యాదులగు జలప్రదేశములయందుఁగల జల మెంత పరిమాణముకలదో, అట్టి పరిమాణముకల జలము సముద్రమునందేకొఁగి న్నిత మగు జలముయొక్క— యంశముగ నేవిధముగ నగుచున్నదో అదేవిధమున “వేదేషు, శబ్దాదివిషయజాతిం విదన్తి జానంతీతి వేదాః, విదధాతోః కర్త ర్యచి” విదధాతువునకు కర్తృత్వమునందన్ ఆను పృథ్వీయము చేసినచో శబ్దాదివిషయజాతమును తెలిసికొనువారు “వేదాః” అని యనఁబడుదురు. అట్టి బ్రహ్మాదిపీఠికాంతనిఖిలపాపాదులయందు పుణ్యకర్మపరిపాకమువలన నిష్కలసాన్నిధ్యముచేఁ బ్రతీయమానానంద మెంతపరిమాణముకలదో, ఆయానంద మంతయు సర్వత్ర స్సంప్లుతోదక స్థానీయమగు బ్రహ్మయందుఁగల యానందముయొక్క లేకాంశము. ఈవిషయమునే “ఏత న్నైవానంద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఈవిధముగనే స్వప్రతిబింబలేకాంశమాత్రముచే బ్రహ్మాదిపీఠికాంతపాపజాతమునకు తత్తత్పుణ్యవిశేషతారతమ్యముచే సుఖతారతమ్యము నిచ్చునట్టియు, సర్వత్ర స్సంప్లుతోదక స్థానీయము, అద్వితీయము, సత్యజ్ఞానానందఘనము నగు పరబ్రహ్మమును “ఈపరబ్రహ్మమునే నేను” అని స్వస్వరూపముగ సాక్షాత్కార మొనరించుకొనిన బ్రహ్మవత్త్వచే నఖండాకారవృత్తిచే నెల్లపు డనభూయ మానము, అనంతము అగు వింబానంద “మిట్టిలక్షణముకలది, ఇంతపరిమాణముకల” దని యెవనికి చెప్పటకు శక్యముకాదని యర్థము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—(ఈ శ్లోకార్థమునందు శ్రీమదాభ్యుదయకారులు చెప్పినవిధముననే భాష్యోత్కర్షదీపికాకారులు చెప్పి “ఈ శ్లోకమునందు బ్రాహ్మణపదగ్రహణము బ్రహ్మవిద్యయందు బ్రాహ్మణునకే ముఖ్యాధికారమని నూచించుట” కని, విశేషమును జూపిరి.

పరమార్థప్రప:—వేదములకు పరమార్థాధికమనమనందే తాత్పర్యముగాన వేదతాత్పర్యమును తెలిసికొనిన పురుషుని “యావానర్థః” అను శ్లోకముచే స్తుతించుచుండెను.

పానమునకు పర్యాప్తమగు నుదకముకల నిర్లుప్తపల్వలాదికమునందు పరిభ్రమణ మొనరించిన పురుషున కెంత ప్రయోజనము కలదో అంతప్రయోజనము మహాహృదమునందు సిద్ధించుచున్నది. ఈ విధముగనే పూర్వోత్తర మీమాంసాది నిఖిలధర్మములయం దెంతటి కర్మనైపుర్యాద్యధర్మము నిరూపింపఁబడెనో ఆ కర్మనైపుర్యాద్యధర్మమంతయు విశేషముగ వేదతాత్పర్యమును తెలిసికొనిన బ్రహ్మజ్ఞానికి సంప్లుతోదక స్థానీయవేదములయందు సిద్ధించును.

నీలకంఠీయము:—చిత్తశుద్ధి యున్నచో నాత్మతంత్రుఁ డగును. అట్టిచిత్తశుద్ధి సకలకర్మానుష్ఠానముచే సాధింపవలయు. కాన నిష్కేంద్రజ్యోత్స్వము దుర్లభమని యాశంకించుకొని “యావానర్థః” అని చెప్పమిదలిడెను.

“సర్వత్ర స్సంప్లుతోదకే మాత్రీ ఉదపానే జలాశయే పురుషస్య యావా నర్థో యావ త్సానపానాదికం ప్రయోజనం ఘటమాత్రీజలనిర్వర్త్యం భవతి” గొప్పజలాశయమునందు (చుడుగునందు) పురుషునకు స్నానపానాదికము ఘటమాత్రీజలముచే సాధింపఁదగినదై యగును. అట్లే పుణ్యక్షేత్రచిత్తుడగు; బ్రహ్మ ననుభవించఁగలయు

నను ఇచ్చగల పురుషునకు సర్వవేదములయందుగల ప్రయోజనము వేదైకదేశముగు నుపనిషత్తుల శ్రవణమాత్రము చేతనే సిద్ధించును. ఒకజన్మమునందు నిఖిలవేదోక్తకర్మానుష్ఠానము సంభవించినందున నట్టి ప్రయోజనసిద్ధి నిఖిల వేదోక్తకర్మానుష్ఠానము నపేక్షించదు. ఈజన్మమునందు కాని, జన్మాంతరమునందు కాని యాచరింపఁబడిన జపాదులచే చిత్తశుద్ధికలిగి దానివలన నుపనిషచ్చుగణద్వారమున నిష్ఠైగుణ్యత్వము సంభవించు నని భావము.

కొందఱువృద్ధులు—తుదానందములు బ్రహ్మానందమునందంతర్పవించుటచే ననేక కూపస్వరూపాదపానీయస్థానీయ మగు నిఖిలవేదోక్తకర్మముల ననుష్ఠించిన నెంతప్రయోజనము సిద్ధించునో ఆ ప్రయోజనమంతయు సంపత్సంప్లుతోదకస్థానీయమగు సాత్త్వికము కలిగినచో సిద్ధించును.

కృతాయువిజతాయాధరేయా స్సంయ నైవ మేవైసం స్వం తదభినమేతి యత్కించప్రజాస్సాధు కుర్వన్తి య స్తద్వేద య త్సవేద” కృతాయ మనఁగ జూదము (అదెట్లునిన ? జూదమాడు యినుపగుండ్లు నాలుగు; ఒక్కొక్కగుండునకు నాలుగుఘటములుండదు. అందు మొదటిఘటమునందొకగీటును, రెండవఘటమునందు రెండుగీటును, మూడవఘటమునందు మూడుగీటును, నాల్గవఘటమునందు నాల్గుగీటును కలిగియుండదు. అందొకగీటునకు కృతమనియు, రెండుగీటుకు తేజోయనియు, మూడుగీటుకు ద్వాపరమనియు, నాల్గుగీటుకు కలియనియు పేర్లు. నక్షత్రోళములచే నిర్వర్తించఁబడు జూదమునకు కృతాయమనిపేరు.) అట్టిజూదమునందు గెలుపొందినవానికి మిగిలిన వారందరు తమపంచెముల నిచ్చినట్లు, ఎవఁడాత్మను, తెలిసికొనునో వానిని ప్రజ లేసుకృతము నాచరించిన నదంతయు పొందును; అను శ్రుతియు జ్ఞానమునందు సర్వకర్మఫలంతర్భావమును చెప్పుచున్నది. నుటియు “సర్వం కర్మాఖిలంపార్థ ! జ్ఞానే పరిణమాప్యతే” అను గీతావచనము కూడ నీవిషయమునే చెబుచున్నది. గాన గంగా తుల్యజ్ఞానోదయవలనకు పూర్వమునందే కూపస్థానీయనిఖిలకర్మము లాచరింపఁదగినదని భావము. అని వ్యాఖ్యానించిరి. ఈపక్షమునందు పూర్వార్థమునందు “అనేకస్మిన్, యథా, తథా, భవతి” అని పద చతుష్టయ మధ్యాహార్యము.” ఉత్తరార్థమునందు “యావాన్, తావాన్,” అను పదద్వయమున కనుషంగము చేసుకొనవలయును.

గీతారహస్యవిమర్శనము:—“ఈశ్లోకమయొక్క ఫలితార్థవిషయమున మతభేదములు లేవు. కాని దానియందున్న శబ్దములను టీకాకారులు వ్యర్థముగ చీకాకుపరచిరి. “సర్వత స్సంప్లుతోదకే” అనునది సప్తమ్యంత మగు సామానికపదము. కాని సప్తమ్యంతముమాత్రమే యని కాని, లేక, యుదపానమునకు విశేషణ మని కాని యనుకొనక “సత్తికపత్తిమి” అని యందుమేని “సర్వత స్సంప్లుతోదకే సతి ఉదపానే యావాన్దః (న స్వప్నుషపి ప్రయోజనం విద్యతే) తావా నివిజానతః బ్రాహ్మణస్య సర్వేషు వేదేషు ఆర్థః” అని యేవో కొన్ని లేనిపదముల నధ్యాహారిము తెచ్చుకొన నవసరములేకయే సరళ మగు నన్వయము కుదురును. “నలదిక్కులయందును జలమే వ్యాప్తమై యుండుటచేత (అనాయాసముగ త్రాగుటకు సరస మగు నుదకము లభించినచో) నేరితిగ వాపీకూపాదులను విచారింపకో, అటులనే జ్ఞానము సిద్ధించినవానికి యజ్ఞయాగాదితైదికకర్మలవలన నుపయోగ మేమియు నుండ దని దానికి సరళమైన యర్థము చెప్పినొప్పును” అని శ్రీబాలగంగాధరతిలక్చూడామణివారి గీతారహస్యమున నీగీతావివరణయందే చెప్పియుండిరి. ఇచట కొంచెము విచారించెదము—

గీతాశాస్త్రము వేదమూలకమా ? లేక, కేవల పురుషబుద్ధిపరికల్పితమా ? కేవల పురుషబుద్ధిపరికల్పితమనిన పారుషేయము కావలసినప్పును. అటులైనచో బురుషబుద్ధి ప్రమాదదోషదూషిత మగుట కేని యప్రమాణము కావలసినప్పును. కాన వేదమూలకమే యని యొప్పుకొనవలయును. వేదమూలకము గీతాశాస్త్ర మగునో వేదము స్వతఃప్రమాణమగుటచే తన్మూలకమగు నీ గీతాశాస్త్రముకూడ ప్రమాణమగును. ఈ విషయమే “త దిదం గీతా శాస్త్రం సమస్త వేదార్థసారసంగ్రహధూతం” అని శ్రీమద్భాష్యకారు లుపకృమభాష్యమునందు స్పష్టముగ నుడివి యుండిరి. కాన నీ గీతాశాస్త్రమునకు మూలము వేదమే యని యొప్పుకొనవలయును. ఈ “యావాన్దః ఉదపానే”

గీ॥ కర్మజ్యే వాధికార స్తే మా ఫలేషు కదాచన ।

మా కర్మఫలహేతు ర్భూ రాక్త తే సంగోఽస్త్యకర్మణి ॥౪౭॥

పదవిభాగము:—కర్మణి-ఏవ-అధికారః-తే-మా-ఫలేషు-కదాచన-మా-కర్మఫలహేతుః-భూః-
మా-తే-సంగ-అస్త్య-అకర్మణి । ॥౪౭॥

ప్రతిపదార్థము:—తే=నీక; కర్మజ్యేవ=కర్మయందే; అధికారః=అధికారము; అస్తి=(ఈపద మధ్యా
హర్యము) కలదు; కదాచన=ఏయవస్థయందు; ఫలేషు=కర్మఫలములయందు; అధికారః=(ఈపద మనువృత్తిము)
తృప్త; మా=వస్తు; కర్మఫలహేతుః=కర్మఫలమునకు హేతువు; మాభూః=క వస్తు; తే=నీక; అకర్మణి=కర్మాకర
ణమునందు; సంగః=ప్రీతి; మా=అస్త్య=లేకుండు గాక. ॥౪౭॥

కాంక్షరభాష్యము:—

తనచ—కర్మణితి । కర్మజ్యే వాధికారో న జ్ఞాననిష్ఠాయాం తే తన । తత్తే చ కర్మ
కుర్వతో మా ఫలే వ్యధికారోఽస్తు కర్మఫలతృప్త్యా మాభూ త్తదాచన కన్యాంచిత ప్సవత్థాయా
మిత్యర్థః । యదా కర్మఫలే తృప్త్యా తే న్నా త్తదా కర్మఫలవాప్తే ర్హేతు స్సన్యః । ఏవం మా

అను గీతావాక్యమునకు మూలభూతమగు వేదవాక్య మేదనిన “సర్వం త దభిసమేతి యత్క్రింద ప్రజా సాన్సధు
కుర్వన్తి య స్తద్దేవ య త్సవేద” (ఛాం-4-1-4)అను ఛాందోగ్యశ్రుతియే యని గ్రహింపవలెను. ఇట్టి శ్రుతి
వాక్యము “అత్మజ్ఞాని ప్రజలచే జేయబడిన నుకృతఫలమునంతను పొందు” నని బోధించుచున్నది. అనగా జ్ఞానికి
పొందించు ఫలమున కర్మఫల మంతర్భవించుననియేకదా యాశయము. ఈ శ్రుతిమూలకమగు నీ గీతావాక్యమున
కాశుత్వార్థమే చెప్పవలసియుండెను. కాని యితరార్థమును వర్ణించుట యుక్తముకాదు. కనుకనే శ్రీమద్భాష్య
కారులు “ఉదపానే యావా నర్థ స్స సర్వో ప్యర్థ స్సర్వత స్సంప్లుతోదకే యావా నర్థ స్తావా నేవ తత్రై
వాంతర్భవతి, సర్వేషు వేదేషు యావా నర్థ స్స సర్వో ప్యర్థో విజానతో బ్రాహ్మణస్య యావా నర్థ
స్తావా నేవ తత్రై వాంత ర్భవతీ” అని దృష్టాంత చార్వాణితికములయందు కొన్ని పదముల నభ్యాసరము
తెచ్చి జ్ఞానఫలమున కర్మఫల మంతర్భవించు నని వర్ణించియుండిరి. ఇట్లు శ్రుతిసమావాక్యము లభించుట
కీ గీతావాక్యమున కిట్లర్థమును వర్ణించుట శ్రీతిలబ్ధహాశయులకు చీకాకుపరచుటగా తోచి “జీ కా కారు
లీ గీతావాక్యమునకు కొన్నిపదము లభ్యాసరముచేసి చీకాకుపరచి” రని వాగిసిరి మఱియు తిలబ్ధహాశయులు
వాగిసినయర్థమును కొంచము విచారింతమా. “సర్వత స్సంప్లుతోదకే ఉదపానే యావానర్థః, యావాన్ కియాన్
కిమపి ప్రయోజనం నాస్తీ త్యర్థః । బ్రాహ్మణస్య విజానత స్సతః సర్వేషు వేదేషు వేదోక్తకర్మసు తావానేవ కిమపి
ప్రయోజనం నాస్తీ” అని వా రన్వయించిరి. అనగా ముఖముగ స్నానపానాదులకువలయు నుదకప్రవాహము ములభ
ముగ లభించుచుండ కూపతటాకాదులనుగూర్చి యెవడు ప్రయత్నించును? ఎవడూ ప్రయత్నించడు. అట్లే
బ్రాహ్మణుండు బ్రాహ్మజ్ఞానము కలవాడైయుండ వేదోక్త నిత్యనైమిత్తిక కర్మలవలన నట్టి బ్రాహ్మజ్ఞానికి ప్రయోజన
మేమియు లేదనికదా గీతారహస్యకారుని వ్యాఖ్యవలనఁ జేరిన యాశయము. ఈయర్థమున జ్ఞానఫలమున కర్మఫల
మంతర్భవించునను సర్థ మెటు చూచినను బ్రాగ్భింపదు. గాన నిట్టి యర్థమును వర్ణించు తిలబ్ధహాశయులకే శ్రుతి
బహిష్కృతార్థకథకత్వము సంభవించును. మఱియు జ్ఞానికి కర్మల వ్యర్థమను యర్థమును తిలబ్ధహాశయులు వర్ణించి
నచో జ్ఞానికూడ కర్మల నాచరించవలయునని కర్మజ్ఞానమున్నయము సంగీకరించు తిలబ్ధహాశయులకు స్వమతవిరో
ధముకూడ వాటిలునని గ్రహింపవలెను.

శాంకరభాష్యము:—

కర్మఫలహేతు ర్భూః । యదా హి కర్మఫలత్వస్థాప్రాయుక్తః కర్మణి ప్రవర్తతే తదా కర్మఫల
స్వైవ జన్మనో హేతు ర్భవేత్ । యది కర్మఫలం నేవ్యతే । కిం కర్మణా దుఃఖరూపేణేతి ।
మా తే తవ సంగో న్నకర్మణ్యకరణే ప్రీతి ర్మాధూత్ ॥ ॥౪౭॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“పరంపరయా పురుషార్థసాధనము కర్మయోగము; సాత్వోత్తుగ మోక్షసాధన మాత్మ
జ్ఞానము. నామనస్సు మోక్షమును కోరుచున్నది. కాన సాత్వోత్తు మోక్షసాధన మగు నాత్మ
జ్ఞానము నే యుపదేశింపు” మని యనెదవా ? నీకుఁ గర్మయందే యధికారము కలదు. కాన
జ్ఞాననిష్ఠయందధికారము లేదు. అట్లైనచో ఫలమునుకూడఁ గోరెనందువా ? అట్లుకాదు.
కర్మానుష్ఠానమునకు ప్రాక్కాలమునందును, ఉత్తరకాలమునందును, కర్మానుష్ఠానకాలము
నందును నీకు కర్మఫలమునందు తృప్తి వలదు (అనగా మూడుకాలములయందు కర్మఫలత్విష్టము
వదలుము). ఎపుడు నీకు కర్మఫలమునందు తృప్తి (ఆశ) కలుగునో; అపుడే నీవు కర్మఫలప్రాప్తికి
హేతుభూతుఁడ వగుదువు. కాన నీ వీవిధమున కర్మఫలప్రాప్తికి హేతుభూతుఁడవు కాకుము.
ఎపుడు కర్మఫలత్వస్థాప్రాయుక్తుడై కర్మయందుఁ బ్రవర్తించునో; అపుడే కర్మఫలమగు జన్మకు
హేతుభూతుఁ డగును. కాన నట్టి కర్మఫలప్రాప్తి హేతుభూతుఁడవు కాకుండువు గాక.

కర్మఫలమును కోరెనచో దుఃఖరూపము గర్మచే నేమి ప్రయోజనము? కర్మాకరణమే
శ్రేష్ఠ మని తలచెద నందువా ? నీకుఁ గర్మాకరణమునందు ప్రీతి లేకుండుఁగాక (తప్పక నీవు
కర్మాచరణతత్పరుఁడ వగుము; ఫలమునుమోత్రీ మపేక్షింపకుము. ఈశ్లోకమును మరియొక
తీరుగ వ్యాఖ్యానింపవచ్చును.

జ్ఞానానధికారికి కర్మత్యాగము న్యాయముకాదు. కాన నీకు కర్మయందే యధికారము.
జ్ఞాననిష్ఠయందధికారములేదు. ఏలన ? అబ్రాహ్మణునకు, అపరిపక్వ మగు సంతాకరిణముకల
వానికి ముఖ్యముగ నధికారము సంభవింపదు (నీవు బ్రాహ్మణేతరుఁడవు, త్రిత్రియుఁడవు, పరి
పక్వముకాని యంతఃకరణముకలవాఁడవు నగుటంజేసి కర్మపరిత్యాగపురస్కరముగ జ్ఞాననిష్ఠయం

—: ౨వ అధ్యాయము ౪౭ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—నిష్కామకర్మచే నాత్మజ్ఞానమును సంపాదించి తద్వారమున మోక్ష
మును పొందుటకంటె యాత్మజ్ఞానమునే ప్రథమమున సంపాదించి మోక్షమును బడయుట శ్రేష్ఠము. బహిరంగ
సాధనములు, బహ్యయాససాధ్యములు నగు కర్మములతో నేమిప్రయోజన? మను శంకరు “కర్మణ్యేవ” అను శ్లోక
ముచేఁ దొంగించుచుండును.

కాత్త్వికజ్ఞానోత్పత్తయోగ్యుడవు. ఆపరిపక్వంతఃకరణుఁడవు నగు నీకంతఃకరణపరిశోధక మగు కర్మము
నంటే యధికారము (“కాత్త్వికమే చేయతగినది” అనుజ్ఞానము) కలుగుఁగాక. జ్ఞాననిష్ఠాపరామగు నేదాంతకాత్త్వి

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

దధికారము సంభవించదు. అట్లుగుచో కర్మఫలములతో బంధము వారించుటకు శక్త్యము కాదని శంకింపఁజనదు. నీకు కర్మయం దధికారము పొందించుచుండ కర్మఫలత్వము పొందించుచుండ గాక (అట్లైన కర్మఫలములచే బంధము పొందింపనేరదు. మిగిలినయంశ మంతయు పూర్వము వలెనే సమన్వయించుకొనుడు).

1౪౭||

విచారాదికమునం దధికారము లేదు. అట్టివిధమున కర్మము వాచరించు నీకు కర్మఫలములగు స్వర్గాదులయం దేయవస్థయందును (అనిగా కర్మానుష్ఠానమునకుఁ బూర్వమునందును, పరమనందును, కర్మానుష్ఠాన కాలమునందును) నాచే నిది భోక్తవ్యమును జ్ఞానము లేకుండుగాక. “నాచే నిది యనుభవింపఁదగినదను జ్ఞానము లేకున్నను కర్మము స్వసామర్థ్యమువలన ఫలములను పుట్టించఁగల” దను శంకిన ‘మా కర్మఫలహేతుర్యా’ ఆను వాక్యముచే దోల గించుచుండెను. ఫలకామనచే కర్మము నాచరించువాఁ డాకర్మఫలలోత్పాదకుఁ డగును. నీవన్న నో నిష్కాముడవై కర్మఫలహేతువు కాకుము. నిష్కాముమగు భగవదర్పణబుద్ధితో నాచరింపఁబడిన కర్మము ఫలము నివ్వదని చెప్పఁ బడెను. “ఫలము నివ్వనిచో నెందుల కట్టికర్మ నాచరింపవలయు” నను శంకిన తోలగించుటకు “మా తే సంగోఽస్త్యకర్మణి” అని చెప్పెను. “ఫలమును కోరినిచో నాకర్మముతో నేమిప్రయోజనము” అని యాకర్మను విషచుటయందు నీకు ప్రీతి లేకుండుగాక !

శంకరానందీయము:— విచారించుచోఁ బూర్వోక్తలక్షణములకల బ్రహ్మవిత్తమునకు సర్వకర్మసన్న్యాసమునందే యధికారము. అయినను శోకమోహాదిధర్మములచే విచారింప నీబ్రహ్మవిత్తములక్షణము నీయందు కాన్నించుటలేదు. కాన నీకు గర్మమునందే యధికారము. జ్ఞానమునందు కాని, సంన్యాసమునందు కాని, యధికారము లేదనిచెప్పుచు శతథా శ్రివణాదుల నాచరించినను అనుదితాత్మజ్ఞానముకల ముముక్షువులకు స్వధర్మానుష్ఠాన మవశ్య కర్తవ్యము. ఎన్నడు పరిత్యజింపవలదని నిష్కర్షగ “కర్మణ్యైవ” అనుశ్లోకముచే జెప్పఁచుండెను.

ముముక్షువగు నీకు శ్రుతిస్మృతులచే విహితములగు నిత్యకామ్యవర్జితములు నగు నిత్యనైమిత్తికకర్మములయందే యధికారము (యోగ్యత) కలదు. జ్ఞాననిష్ఠయందు కాని, సంన్యాసమునందు కాని యధికారము లేదు. అని ఇటు వీర కారము అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థకము. అందునను “యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణాం, ధర్మేణ పాప మపవదతి” అను స్మృతిశ్రుతులచే బోధింపఁబడు ఫలములయందు నీకధికారము లేదు. (అనిగా నట్టికర్మఫలాపేక్ష నీవెన్నడు చేయతిగినది కాదని భావము.) కర్మఫలముల నపేక్షించినచో బీజాంకురన్యాయమున దుఃఖములకు హేతువులగు జన్మాదులు స్వయముగనే సంభవించును. కాన స్వర్గకామి స్వర్గఫలహేతు వగునట్లు నీవు కర్మఫలహేతువవు కాకుము. (కర్మఫలములయం దపేక్షకలవాడవు కాకుమని యర్థము.) “ఫలకామ్యము, క్షేత్రప్రధానము అగు కర్మము నాచరించుటకు శక్త్యమైనది కాదు. అట్టిదాని నాచరించుటకంటె నట్టికర్మత్యాగ మొనరించుటే ముఖమైన” దను యాశంకయం దారురుత్సాహము కర్మత్యాగము యుక్తమైనది కాదను యాశయుచుచే ‘మా తే సంగోఽస్త్యకర్మణి’ అని చెప్పెను. అకర్మ యనగ కర్మత్యాగము. అట్టి యకర్మమునందు నీమనస్సక్తి లేకుండుగాక. విహితకర్మము నాచరించినచో బ్రత్యక్షాయము పొందించును. అట్టిప్రత్యక్షాయములచే నరకము, దుష్టజన్మములు పొందించును. కాన ముముక్షువునకు కర్మసంన్యాసము న్యాయము కాదని యర్థము. ఈచెప్పుటచే కర్మఫలము నపేక్షింపక శ్రిద్ధా పూర్వకముగ నీశ్వరప్రీతినమిత్తము భక్తిచే గర్మల నాచరించువానికి మోక్షము పొందించును; మరియొకవిధమున మోక్షము పొందింపదని నూచింపఁబడెను.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— అట్లే నహా నాకు దేనియం దధికారము కలదు ? అను నాశంకయందు “కర్మ జ్యేష్ఠః” అను శ్లోకమును చెప్పుచుండెను.

అంతఃకరణశుద్ధిలేమింజేసి నీకు కర్మమునందే యధికారము. జ్ఞాననిష్ఠయం దధికారములేదు. అందువలన చిత్తశుద్ధిహేతు వగు ఫలాభిసంధిరహితకర్మమునం దధికారము కలదు. బంధమునకు హేతు వగు కామ్యకర్మమునం దధికారములేదని “మా ఫలేషు కదాచన” అను వాక్యముచే జెప్పుచుండెను. ఏయవస్థయందును నీకు కర్మఫల తృప్తి లేకుండుం గాక. అనగా ఫలతృప్తిచే గామ్యకర్మము నందు నీ కధికారము లేకుండుం గాక.

తృప్తి లేకున్నను భోజనమువలన తృప్తి పొందించునట్లు కర్మమువలన ఫలము సంభవించు నను శంకను “మా కర్మఫలహేతుర్భూః” అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను. “చిత్రయా యజేత పశుకామః” అను శుక్రుత్వ రీతిని కామనచే నాచరించఁబడిన కర్మమునకు పశ్వాదిఫలదాతృత్వనియమమువలన ఫలతృప్తిచే ఫలాత్మా దకుండవు కాకుము. కొందరు “కర్మఫలం ప్రకృత్తిహేతు ర్యస్య సః” అని వ్యాఖ్యానించెను. ఈవ్యాఖ్య యస్య పదార్థప్రధానబహువ్రీహి యగుటచే నుపాదేయము కాదు. “దుఃఖరూపము, నిష్ఫలము నగు కర్మముచే నేమి ప్రయోజనము?” అని కర్మాకరణమునందు నీ కాసక్తి యుండకుండుం గాక.

పరమార్థప్రస:— పర్యవసాితార్థమును “కర్మజ్యేష్ఠః” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. తత్త్వజ్ఞానార్థివగు నీకు పరమేశ్వరకృపచే కర్మమునందే యధికార ముండుం గాక; స్వర్గాదిఫలభోగాధికారము లేకుండుం గాక యని యాశీర్వాదము. నీవు కర్మఫలభోగమునందు నిమిత్తము కాకుండుము. నీచిత్తమును కర్మఫలసంకల్పముకూడ స్పృకింప కుండుం గాక. “కర్మమయోక్త్య సంగమవలన ఫల మవశ్యము సంభవించు” నను నియమప్రసిద్ధియుండ ఫలమవశ్యము సంభవించుచునే యుండును. కాన కర్మమునే యాచరింపవలయునను శంకను “మాతే సంగోఽస్త్యకర్మణి” అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను. నీకు కర్మాకరణమునందు నిష్ఠ లేకుండుం గాక. తన తృప్తిని నుద్దేశింపక యాశ్చర్యరహితముగ భోజనసామగ్రిసంపాదనమువలె కర్మము చేయనగును.

నిలకంఠీయము:— ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యాత్మజ్ఞానార్థి నగు నాకును శమమే (కర్మసంన్యాసమే) ఇష్టమై యుండ నెందులకు నన్ను “యుద్ధస్య” అని కర్మమునందు ప్రేరేపించుచుంటివను శంకను “కర్మజ్యేష్ఠాధికారస్తే” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను. (మిగిలిన శ్లోకార్థము స్పష్టము).

శ్రీధరీయము:— అట్లే న సర్వకర్మఫలములు పరమేశ్వరారాధనవలననే సంభవించునను నుద్దేశముతో బ్రవర్తించుం గాక. కర్మచే నేమి ప్రయోజనమును శంకను “కర్మజ్యేష్ఠః” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

తత్త్వజ్ఞానార్థివగు నీకు కర్మమునందే యధికారముగలదు. బంధహేతువులగు కర్మఫలములయందు కోరిక లేకుండుం గాక. భోజనము చేసినవో దృష్టి పొందించునట్లు కర్మము నాచరించినవో తత్ఫలము సంభవించునను శంకను “మా కర్మఫలహేతుః” అను వాక్యముచే దొలగించుచుండెను. “మా కర్మఫలహేతుర్భూః | కర్మఫలం ప్రకృత్తిహేతు ర్యస్య తథాభూతో మా భూః” ప్రకృత్తిహేతువు కర్మఫలము. అట్టి ఫలముకలవాడవు కాకుము. కామితస్వర్గాదికమే నియోజ్యవిశేషణ మగుటచే ఫలమగును. కాన నకామితఫలము పొందించదని భావము. కనుకనే ఫలము బంధకమగునను భయమువలనఁ గర్మాకరణమునందు నీకు నిష్ఠ లేకుండుం గాక.

గీ॥ యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ !

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే ॥౪౮॥

పదవిభాగము:—యోగస్థః—కురు—కర్మాణి—సంగం—త్యక్త్వా—ధనంజయ—సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః—సమః—భూత్వా—

సమత్వం—యోగః—ఉచ్యతే ।

॥౪౮॥

ప్రతిపదార్థము:—పాదధనంజయ!—ఓయర్జునుడా!; త్వం=(ఈపదమధ్యాహార్యము)నీవు; సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః=

సత్త్వశుద్ధివలనగలిగెడి జ్ఞానప్రాప్తిరూప మగు సిద్ధియందు, తద్విరుద్ధ మగు నసిద్ధియందు; సమః=సముడవై; యోగస్థః=యోగమునం దున్నవాడవై; సంగం=ఈశ్వరకడు నాకొఱకు సంతసించుగాక యనెడి సక్తినిగూడ; త్యక్త్వా=వదలి; కర్మాణి=కర్మలను; కురు=చేయుము. సమత్వం=సిద్ధ్యసిద్ధులయందుగల సమభావము; యోగః=యోగ మని; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది.

॥౪౮॥

శాంకరభాష్యము:—

యది కర్మఫలప్రియైకై న కర్తవ్యం కర్మ కథం తస్మా కర్తవ్య మిత్సుచ్యతే—యోగస్థ ఇతి । యోగస్థస్స స్కరు కర్మాణి కేవల మీశ్వరార్థం తత్రా నీశ్వరో మే తువ్య త్వితీ సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ! ఫలత్పష్టాహున్యేన క్రియమాజే కర్మాణి సత్త్వశుద్ధివా జ్ఞానప్రాప్తిలక్షణా సిద్ధి స్తద్విపర్యయా జ్ఞానాసిద్ధి స్తయో సిద్ధ్యసిద్ధ్యో రపి సమ స్తుర్వో భూత్వా కురు కర్మాణి । కోఽసా యోగో యత్ప్రీతః కర్వి త్యక్త మిద మేవ తత్సిద్ధ్యసిద్ధ్యో సమత్వం యోగ ఉచ్యతే ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“కర్మాకరణమునం దాసక్తి వలదు. కర్మఫలమును గోరుచు కర్మమును జేయవలదు” అని చెప్పియుంటివి. అట్లగుచో దేని నుద్దేశించి కర్మలను చేయవలె ననెదవా ? చెప్పెద వినుము. ఓయర్జునా ! నీవు యోగస్థుడవై కేవల మీశ్వరార్థము ఈశ్వరానుగ్రహముకొఱకు కర్మముల నాచరించుము. అట్లైన నీశ్వరసంతోషమును గోరెడివాడవై కర్మల నాచరింప వచ్చునా యని యనెదవా ? అదియు వలదు “ఈశ్వరుడు నాకొఱకు సంతసించుగాక” యనెడి సంగమునుకూడ వదలి కర్మల నాచరింపుము. ఫలమునం దాసక్తిని బరిత్యజించినవానిచే నాచరింపఁబడు కర్మలవలన సంతఃకరణము పరిశుద్ధ మగును. అట్టి యంతఃకరణశుద్ధివలన జ్ఞాన ప్రాప్తి యగును. అట్టి జ్ఞానప్రాప్తియే “సిద్ధి” అనఁబడును. తద్విరుద్ధ మగు మలినాంతఃకరణ వలన జ్ఞానము సిద్ధింపనేరదు. దీనినే “అసిద్ధి” అని యందురు. అట్టి సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సముడ వగుము (అనగా జ్ఞానము సిద్ధించు ననిగాని, సిద్ధించ దనికాని యాశయమును వదలి యీశ్వరార్థము ఫలకామనను విడచి కర్మల నాచరింపుము).

—♦ ౨వ అధ్యాయము— ౪౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానీకేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—పూర్వోక్త విషయమునే ‘యోగస్థః’ అను శ్లోకముచేవివరించుచుండెను.

ఓయర్జునా ! నీవు ఫలాభిలాషను, కర్మత్వాభినివేశమును వదలి కర్మముల నాచరించుము. ఇచట ‘కర్మాణి’ అను పదమునందుగల బహువచనసామర్థ్యముచే “కర్మ జ్యేష్ఠాధికార స్తే” అను పదమునందుగల యేకవచనము జాతి

వాంకః భాష్యకత్త్వబోధినిః—

“యోగస్థః కరు కర్మాణి” అను వాక్యముచే నేయోగస్థుడనై కర్మముల నాచరింపుమని బోధించితిమో ఆయోగ మనగ నెట్టిదనిన? సిద్ధ్యసిద్ధులయందుండు సమత్వమే యోగమనబడును. ||౪౮||

వాచకము. అనిగా గర్మములయందని యోగము. పంగత్యాగోపాయమును “సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః” అనువాక్యముచే జెప్పించుండెను. ఫలసిద్ధియందు హర్షమున, ఫలసిద్ధియందు విషాదమును వదలి కేవలము ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో గర్మముల నాచరింపుము. “యోగశబ్దముచే బూర్వమునందు కర్మము చెప్పబడెను. ఇట్ల “యోగస్థః కరు కర్మాణి” యోగస్థుడనై కర్మముల నాచరింపుమని చెప్పబడెను. కాన నిది యెటుల దెలిసికొనుటకు ఈశ్వరమైన” దను శంకను “సమత్వం యోగ ఉచ్యతే” అను వాక్యముచే దోలగించుచుండెను. ఫలసిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమత్వమే “యోగస్థః” అనువోటగల యోగశబ్దము. కర్మము కాదు. కాన విశోధము ప్రాప్తించదు. “ఈశ్లోకమునందు పూర్వార్థమున ఉత్తరార్థముచే వ్యాఖ్యానము చేయబడెను. కాన పునరుక్తిలే” దని శ్రీభాష్యకారుల మాగ్ధము. “సుఖదుఃఖే సమే కృత్యా” అనుశ్లోకమునందు జయజయసాహస్యముచే ప్రకృత మగు యుద్ధమాతృకర్తవ్యత చెప్పబడెను. ఇచట నన్ననో దృష్టాదృష్టసృజనఫలపరిత్యాగ పునఃసరముగ సర్వకర్మకర్తవ్యత బోధింపబడెను. ఇదియే విశేషము కాన “సుఖదుఃఖే సమే కృత్యా” అను శ్లోకముచే బోధింపబడినవిషయమే “సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమాభూత్యా” అను శ్లోకముచే బోధించబడలని పునరుక్తి యను శంక తొలగించబడెను.

శంకరానందీయము:— ఓయగ్ధనా ! నీకు జన్మాదిజన్మభిన్నశ్చేదకృత్రియం దపేక్ష యుండినచో నీవు కర్మములనే నాచరింపుమని “యోగస్థః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

“నిరోషం హి సమం బ్రహ్మ” అను శ్లోకముచే జెప్పబడు బ్రహ్మమే యిచట సమశబ్దముచే జెప్పబడును. అట్టి బ్రహ్మభావమే సమత్వ మనబడును. అట్టి బ్రహ్మభావము జ్ఞానముచే బొందబడునుగాన యోగమనబడును. అట్టి బ్రహ్మమునందు ఈకు బ్రహ్మభావావృత్తిచే బ్రహ్మభావైక్యాపేక్షచే నుండువాడు “యోగస్థుడు” అని చెప్పబడును. నీ కట్టి మోక్షకాముడనై “సంగం త్యక్త్వా” ఈకర్మములచే నాకు దురితక్షయ మగురాక; లేక— జ్ఞానపరిపూర్ణనిర్మల యగురాక; లేక— నాకొక కీర్త్యుర డనుగ్రహించు రాక; లేక— కర్మజన్య మగు ఫలము నాకు సంభవించురాక” యనెడి కర్మములయందు కోరికలను వదలి “సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమాభూత్యా” ప్రార్థకర్మముల సాంగత్యము సిద్ధి, తదభావమసిద్ధి. లేక ఈశ్వరప్రసాదప్రాప్తి సిద్ధి, తదభావమసిద్ధి, లేక, చిత్తప్రసక్తిసిద్ధి, తదభావమసిద్ధి యనబడును. అట్టి సిద్ధ్యసిద్ధులయందు హర్షవిషాదకూన్యూడనై కర్మములను క్షేత్రాత్మకము లైనను విహితము అనెడిబుద్ధితో నాచరింపుము.

భాష్యోత్పన్నదీపిక:— శ్రుతియొలను జయించి ధనము నార్జించి రాజనూయయజ్ఞమునందు నీవు విని యోగించితివి. అట్లే యిపుడును ఈశ్వరులను జయించి యజ్ఞాదుల నాచరించుటకు సమర్థుడవని “ధనంజయి!” అను సంబోధనచే నూచించెను.

పరిమార్గప్రసంగ:— అటులైన నే నెటు లుండవలె నను. శంకను “యోగస్థః” అను శ్లోకముచే దోలగించుచుండెను. పరిమార్గసాన్నిధ్యరూపయోగమునందు కృతనిశ్చయూడనై కర్మముల నాచరింపుము. కనుక నేకుచ్చ మగుటచే స్వర్గాదిమఖమును త్యజించుటచే నీవు ధనంజయూడతివి. కర్మత్వాభినివేశమును వదలి సిద్ధ్యసిద్ధులయందు హర్షవిషాదరహితుడనై కర్మముల నాచరింపుము. ఎందుకలననిన? సమత్వ మనగా నిర్వికారత్వమే; అదియే యోగమనబడును.

శ్రీధరీయము:— యోగమనగా పరిమార్గకపరత్వము. అట్టివానియందుండి కర్మముల నాచరింపుము. (కేవలము పూర్వమువలె చూచుకొనవగును.) ||౪౯||

సీ॥ దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ధనంజయ !

బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః ॥

॥౪౯॥

పదవిభాగము:— దూరేణ-హి -ఆవరం-కర్మ-బుద్ధియోగాత్ -ధనంజయ!- బుద్ధౌ=శరణం- అన్విచ్ఛ-
కృపణాః-ఫలహేతవః ।

॥౪౯॥

ప్రతిపదార్థము:— హేధనంజయ!=ఓయబ్బనా!; కర్మ=ఫలమును కోరువారిచే నాచరింపఁబడుకర్మము;
బుద్ధియోగాత్=సమత్వబుద్ధియ క్తకర్మముకంటె; దూరేణ=అత్యంతము; ఆవరం=తక్కువది; త్వం=(ఈపదమధ్యా
హర్యము) నీవు; బుద్ధౌ=యోగవిషయకబుద్ధియందు, లేక సాంఖ్యబుద్ధియందు; శరణం=అశ్రయమును (అభయ
ప్రాప్తి కారణమును); అన్విచ్ఛ=ప్రార్థించుము; యే=(ఈపద మధ్యాహర్యము) ఎవరు; ఫలహేతవః=ఫలత్వప్లా
ప్రయుక్తులై; కర్మ=(ఈపద మధ్యాహర్యము) కర్మమును; కర్వన్తి=(ఈపద మధ్యాహర్యము) చేయుదునో; తే=
(ఈపద మధ్యాహర్యము) వారలు; కృపణాః=దీనులు.

॥౪౯॥

కాంకరభాష్యము:—

య త్వన సమత్వబుద్ధియ క్త మీశ్వరారాధనార్థం కర్తైతస్యా త్కర్మణః—దూరేణేతి ।
దూరేణాతివిప్రకర్షణే హ్యవరం సీక్ష్మం కర్మ ఫలార్థినా క్రియమాణం బుద్ధియోగా త్వమత్వ
బుద్ధియ క్త త్కర్మణో జన్మమరణాదిహేతుత్వా ధనంజయ ! యత ఏవం యోగవిషయాయాం
బుద్ధౌ తత్పరిపాకజాయాం వా సాంఖ్యబుద్ధౌ శరణ మాశ్రియ మభయప్రాప్తి కారణ మన్విచ్ఛ
ప్రాశ్నియస్య, పరమార్థజ్ఞానశరణో భవే త్యర్థః । యతోఽవరం కర్మ కుర్వాణాః కృపణా దీవాః
ఫలహేతవః ఫలత్వప్లాప్రయుక్తా స్సంతః “యో వా ఏత దక్షరం గార్వవిదిత్వాఽస్మా ల్లోకా త్ప్రైతి స కృపణః” ఇతి శ్లోతే ॥

॥౪౯॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓయబ్బనా ! ఈశ్వరారాధననిమిత్తము చేయునట్టియు, సమత్వబుద్ధిలోఁ గూడినదియు
నగు కర్మముకంటె జననమరణాదిహేతు వగుటంజేసి ఫలార్థిచేఁ జేయఁబడు కర్మ మనినకృష్ణ
మైనది. ఎవరు ఫలత్వప్లాప్రయుక్తులై తక్కువదగు కర్మము నాచరించెదరో వారు “యో వా
ఏత దక్షరం గార్వవిదిత్వాఽస్మా ల్లోకా త్ప్రైతి స కృపణః” (ఓగార్గి ! నాశరహితం బగు నీ
పరభ్రహ్మమును తెలిసికొనక యీలోకము నుండి పరలోకమున కెవఁ డేగునో (మరణించునో)
వాఁడు దీనుడు) అను శ్లోతి ననుసరించి దీను లనంబడుదురు, కాన నోయబ్బనా ! (నీ వట్టివాఁ
డవు కాక) యోగబుద్ధిని కాని, లేక యోగబుద్ధిపరిపాకమావలన జన్మించెడి సాంఖ్యబుద్ధిని గాని
శరణ (అశ్రయ) మనుగాఁ బ్రార్థించుము. అనగా పరమార్థజ్ఞానశరణుడ వగుము.

॥౪౯॥

—: ౨వ అధ్యాయము:— ౪౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనపరస్వతీయము:— “నిష్ఫలముగనే కర్మము నాచరింపుమని చెప్పుచుంటివి. అట్టి
కర్మానంతరమే పురుషార్థసాధనమా! అట్లుగనో ‘ప్రయోజన మనుద్దిశ్యన మందోపి ప్రవృత్తే’ (మందుడైనచు ప్రయో
జనము సఙ్కేతంపక చేనియందు బ్రవర్తించఁడు.) అను న్యాయమున ఫలకామనపురస్సరముగనే కర్మముల నాచ
రించుట న్యాయ” మను శ్లోకను “దూరేణ” అను శ్లోకముచే నిరసించుచు డెను.

అత్మబుద్ధిసాధనమును నిష్కామకర్మముకంటె జన్మమరణహేతువగు కామనతో ననుష్ఠింపఁబడు కర్మ మత్యధమము లేక—పంచమాత్మబుద్ధియొక్కయుకంటె సర్వకర్మములు నికృష్టములైనవి. కాన సర్వానర్థనివర్తకముగు పంచమాత్మబుద్ధియందు ప్రతిబంధకపాపక్షయద్యారమున రక్షకమగు నిష్కామకర్మయొగము నాచరించుట కిచ్ఛయించుము. ఎవరు ఫలకాములై నికృష్టమగు కర్మముల నాచరించెదరో వారు “కృపణాః” జన్మమరణాదిఘటియంత్రప్రతిభ్రమణముచే నత్యంతదీనులు. ఈ విషయమునే “యోవా ఏత దక్షరం గార్హవిదిత్వా స్యాల్లోకా త్మైశ్చ స కృపణః” అను శ్లోతియు బోధించుచున్నది. కాన నో యర్జునా! నీవుకూడ నత్యంతదీనుఁడవు కాక సర్వానర్థనివర్తకాత్మజ్ఞానోత్పాదకమగు నిష్కామకర్మయొగము నాచరింపుమని భావము.

ఏవిధమున కృపణజను లతిమఃఖముచే ధనము నాజ్ఞించి ఏదో యొకవిధ మగు దృష్టమఖమాత్రలోభముచే దానాదిజనితమహానుఖము ననుభవించుటకు శక్తులుకాక యాత్మను వంచించుచుండిరో; అదేవిధమున గొప్పశ్రమచేఁగర్మముల నాచరించుచు తుదద్రోహమాత్రలోభముచేఁగమానందానుభవమువలన వంచించఁబడుచుండిరి. వీరలచౌర్యాగ్రము, మాధ్య మెంతవిషాదకర మని “కృపణాః” అను పదముచే ధ్వనితము.

శంకరానందీయము:— మోక్షేచ్ఛచే ఫలము నక్షేపించక సమబుద్ధితో నిత్యనైమిత్తికకర్మముల నాచరించువానికి— “తుచ్ఛ మగు కర్మలతోను, తుచ్ఛ మగు కర్మఫలములతోను, తుచ్ఛమగు భోగ్యములతోను నేమియు ప్రయోజనము లే”దనెడి యలంబుద్ధిరూప మగు చిత్తశుద్ధి యొన్న డుగయించునో; అప్పుడు నికృష్టఫలము నిచ్చెడి కర్మమునం దనాస్థ (అనాదరణ)చే జ్ఞానయొగమే యాదరింపఁదగిన దని “దూరేణ” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

కర్మము ౭హుసాధనసాధ్య మగుటవలనను, క్షేత్రభూయిష్ట మగుటవలనను, అంగవైకల్యముచే ఫలవైగుణ్యము కలదగుటవలనను, అంగవైకల్యములేకున్నను జన్మాదిదుఃఖహేతు వగుటవలనను, చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనకమగుటచే నరకప్రాప్తక మగుటవలనను నికృష్టమైనది. అట్టి కర్మము నిత్యనిరతిశయమోక్షనుఖహేతు వగు జ్ఞానయొగముకంటె దూరముగ నుండునది. “దూర మేతే విపరీతే విషూచీ అవిద్యాయా చ విద్యా” అను శ్రుత్యుక్తరీతిని మోక్షహేతు వగు జ్ఞానయొగమునకు విపరీతభావహేతు వగుటచే నతిదూరమున కర్మ మగును. “అప్రాద్యోక్త మనరం యేష కర్మ” అను శ్రుత్యుక్తనికృష్టత్వము కర్మకు “హి” అను శబ్దముచే దోహితము. కాన కర్మ మానేయము (అదరింపఁదగినది) కాదని భావము.

“అనేకులు కర్మయొగమునే యాచరించుచుండిరి. అట్టికర్మయొగము నికృష్ట మెట్లగును? : అను నాశంకపై “కృపణాః” అని చెప్పచుండెను. కర్మజన్యఫలమగు స్వర్గమునకు, విహికసుఖమునకు హేతుభూతులు, కర్మఫలార్థులు నగు కామలు “కృపణాః” అధములు. (నీచులు.) “యోవా ఏత దక్షరం గార్హవిదిత్వా స్యాల్లోకా త్మైశ్చ స కృపణః” (ఎవ డీయక్షరరూపమగు బ్రహ్మమును తెలిసికొనక యాలోకమునుండి మరణించునో వాడు కృపణుడు) (నీచుడు.) అను శ్రుతి విశిష్టజన్మకర్మశీలగుణమందుండెను బ్రహ్మతత్వమును తెలిసికొననట్టి కర్మి యధ ముండని చెప్పుచున్నది. “ఏతచ్ఛ్రేయో యే భిందంతి మూఢా జరామృత్యుం పున కేవాపి మన్తి । యత్కర్మిణో ప్రజేదయన్తి రాగా త్రే నాతురాః క్షీణాః కా శ్చ వన్తే” అను శ్లోతియు కర్మఫలమోహితులగు కర్మిల కనర్థమునే చెప్పుచున్నది. “అతో ధీరా అమృతత్వం విదిత్వా ద్రవ మద్రవే వ్యిహ న ప్రార్థయన్తే । ఏత ద్యోతేద నిహితం గుహమాం సోఽవిద్యాగ్నింధిం వికరతీహ సోమ్య!” ‘జ్ఞానాదేవతు కైవల్యం’ యాయా చిరాత్సర్వపాపం వ్యపోహ్య పరాత్మరం పురుష ముచైతి విద్యాన్’ ఇత్యాది శ్రుతులచే వివేకులకు సక్రిచ్చందననితాదుల ప్రార్థనలనియు, మోక్షము ప్రార్థనలనియు నది జ్ఞానైకగమ్యమనియు చెప్పఁబడుచుండెను. కాన నోధనంజయ! నీవుచిత్తప్రసాదాసాదిత జ్ఞానయొగమునందు మనోనివాసము నిచ్చుగించుము. అచ్చటనే మనస్సును స్థాపనచే

గీ | బుద్ధియుక్తో జహతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే |

తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్ || ౧౧౦ ||

పదవిభాగము: బుద్ధియుక్తః-జహతి=ఇహ-ఉభే-సుకృతదుష్కృతే-తస్మాత్-యోగాయ-యుజ్యస్వ
యోగః-కర్మసు-కౌశలమ్- || ౧౧౦ ||

ప్రతిపదార్థము:— యతః=(ఈపదపఞ్చావ్యయము) ఏ కారణమువలన; బుద్ధియుక్తః=సమత్వబుద్ధితోఁ
గూడినవాఁడు; ఉభే=రెండగు; సుకృతదుష్కృతే=పుణ్యపాపములన; ఇహ=ఈలోకమునందే; జహతి=విడుగు
చున్నాఁడో; తస్మాత్=ఈ కారణమువలన; త్వః=(ఈపదపఞ్చావ్యయము) నీవు; యోగాయ=సమత్వబుద్ధియోగము
కొఱకు; యుజ్యస్వ=సన్నద్ధుడవగుము; యోగః=సమత్వయోగము; కర్మసు=కర్మలయందు; కౌశలం=మహాభాషము;
(క్షేమము.)

కాంకరభాష్యమ్:—

సమత్వబుద్ధియుక్తస్స స్వధర్మ మనుత్తిష్ఠ స్వత్ఫలం ప్రియోతి, తచ్చుణ్— బుద్ధితి |
బుద్ధియుక్త స్సమత్వవిషయయా బుద్ధ్యా యుక్తో బుద్ధియుక్తో జహతి పరిత్యజతీహాత్మిం లోక
ఉభే సుకృతదుష్కృతే పుణ్యపాపే స త్వమద్విజ్ఞానప్రిద్వారేణ యత స్తస్మా త్సుమత్వబుద్ధి
యోగాయ యుజ్యస్వ ఘటస్య | యోగోహి కర్మసు కౌశలం స్వధర్మాభ్యేషు కర్మసు వర్త
మానస్య యా సిద్ధ్యేద్ద్యో స్సమత్వబుద్ధి రీశ్వరార్పితచేత స్తయా తత్కౌశలం కుశలభావః |
తద్ధి కౌశలం య ద్భంసస్వభావాన్యపి కర్మాణి సమత్వబుద్ధ్యా స్వభావా వివర్తంతే | తస్మా
త్సమత్వబుద్ధియుక్తో భవ త్యమ్ || ౧౧౦ ||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సమత్వబుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై స్వధర్మము నాచరించువాఁ డేఫలమును బొందుచో యా
ఫలమును వినుము.

సమత్వబుద్ధికలవాఁడై స్వధర్మ మగు కర్మల నాచరించినచో దానివలన పంతుకరాము
సత్త్వప్రధానమై తద్వారనాన జ్ఞానమును బొంది, తద్వారమున నీలోకమునందే పుణ్యపాపముల
రెండింటిని బరిత్యజించును, అందువలన నోయధునా! నీవుగూడ సమత్వబుద్ధియోగముకొఱకు
సన్నద్ధుడవగుము. (సమత్వబుద్ధియోగముకలవాఁడ వగుము.)

యును. ఎపుడు నీమనసు శుద్ధసత్త్వప్రధానమగునో అదిమొదలు జ్ఞానయోగమునందే నీవుండుము కర్మసు నికృ
ప్తమగుటవలనను, సాధనము కానిదగుటవలనను, అనాత్మయం దాత్మతాధీజనకమగుటవలనను ఎన్నడు కర్మయందుండ
వలదని యర్థము.

ఈ చెప్పుటచే చిత్రప్రసాదము కలుగనంతవరకే మునుకున్నకు కర్మసు సాధనము. చిత్రప్రసాదము కలిగిన
పిమ్మట జ్ఞానయోగమని నూచింపబడెను. ఈ చెప్పుటవలన “నూవజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జాహుయాత్” అను
శ్రుతిక్రొత్త యావజ్జీవాగ్నిహోత్రమును ఆపకృబుద్ధికలవాఁడే యాచరింపవలయునని నూచింపబడెను. || ౧౧౧ ||

—: ౨వ అధ్యాయము ౧౦ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనోదస్వతీయము:— ఈవిధమున బుద్ధియోగములేనివో కలుగునోమను చెప్పి బుద్ధియోగ
మొందినవో కలుగు గుణమును “బుద్ధియుక్తః” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యకత్వబోధిని:—

స్వభ్రాంతానుష్ఠానపథము ఎందులకు సమత్వబుద్ధియోగమునందు మనస్సు ప్రవర్తించజేయవలెను? అని శంకింపఁజనదు.

పరమేశ్వరునియందు దర్శించఁబడిన చిత్తముకలవాఁడగుటచే స్వభ్రాంతములగు కర్మలయందు బ్రవర్తించువానియొక్క యేసిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమత్వబుద్ధి గలదో అదియే కర్మలయందు కౌశలము. అట్టి కౌశల్య మెట్టిదనిన? కర్మలు స్వభావముచే బంధస్వభావముకలవి. అట్టి వైనను సమత్వబుద్ధిచే నట్టి బంధస్వభావమువలన మరలును. (మరలి జ్ఞానమును కలుగజేయును.) ఇదియే సమత్వబుద్ధియందుగల కౌశల్యము. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధిగలవాడ వగుము ౫౦॥

కర్మములయందు సమత్వబుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తి ద్వారమునఁ బుణ్యపాపములను విడుచుచున్నవాఁడు. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధిరూపయోగముతోఁ గూడినవాఁడ వగుము. ఈశ్వరార్పితచిత్తము కలవాడై కర్మములయందు ప్రవర్తించువానియొక్క సమత్వబుద్ధియోగము కౌశలము. సమత్వబుద్ధి యుక్తకర్మయోగమునకు కౌశల మెట్టిదనిన? బంధపాతకపులగు కర్మలకు బంధభావము మాత్రపర్యవసాయిత్వ మనునదియే మహాకౌశలము. సమత్వబుద్ధియుక్త కర్మయోగము కర్మస్వరూపమైనను దుష్కర్మక్షయమును జేయును. కాన మహాకౌశలము, మహాకౌశల్యుడవగు నీవైతే చేతనుడవై సజాతీయదుష్టుల క్షయమును చేయజాలకుంటివి. కాన నీవు కుశలఁడవు కానని యిచట వ్యతిరేకముగ ధ్వనితము.

లేక, సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మయోగము నాచరించినచో సత్త్వశుద్ధిద్వారమునఁ బరమాత్మ సాక్షాత్కారముకలవాఁడై సుకృతదుష్కృతములను విడుచును. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధియుక్తకర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడ వగుము. కర్మములన్నిటిలో సమత్వబుద్ధియుక్తకర్మయోగము దుష్టకర్మనివారణచతురము. కాన నట్టి కర్మయోగము నాశ్రయింపుమని భావము.

శంకరానందీయము:— ముముక్షువునకు జన్మాదిపాతకపులగు సర్వకర్మములయొక్క నిశ్చేదనివృత్తి జ్ఞానబలముచేతనే సిద్ధించు. ఇతరముచే సిద్ధింపదు. కాన నీవు జ్ఞానయోగనిష్ఠుడే చేయుమని “బుద్ధియుక్తః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

జ్ఞానయోగముతోఁగూడిన యారూఢుఁడగు బ్రహ్మవిత్తు మాటసాసంగచిద్రూపాత్మతత్త్వవిజ్ఞానబలముచే— జన్మాంతరశతసహస్రములయందును, వర్తమాన కాలమునందును, జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందును, ఊర్ధ్వమునందును నాచరించఁబడిన నానాయోగినహస్యప్రాప్తకమగు తనసంబంధమైనసుకృతదుష్కృతములను విడచుచుండెను. జ్ఞానాగ్నిచే పుణ్యపాపముల నిర్మూలించి యీలాకమునందు జీవించియుండగ నే ముక్తుఁడగును. కాన నోయర్జునా! నీవు జ్ఞానయోగముకొరకు ప్రయత్నించుము.

కృచ్ఛ్రాచందాయజాదిప్రాయశ్చిత్తములచేతను, త్రిసుపర్ణాదిజపములచేతను, అశ్వమేధాది యాగముల చేతను, గంగాదిమహానదీస్నానదానాదులచేతను సర్వపాపక్షయ మగుచుండ జ్ఞానాభ్యాసక్షేప మెందుల కని శంకింపఁజనదు.

చెప్పఁబడిన ప్రాయశ్చిత్తాదు లేపాపములు నివర్తించవలె నను సుద్దేశముతో చేయఁబడునో యాపాపములే అయాప్రాయశ్చిత్తాదులచే నివర్తించును. ఇతరపాపములు నివర్తించవు. అట్లుకానిచో ప్రాయశ్చిత్త భేదవిధి కాన్యధాకము ప్రాప్తించెడిని. “తరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజతే” (అశ్వమేధయాగముచే బ్రహ్మహత్యవలన జనించిన పాపమును మాటును) అను శ్లోకముందు బ్రహ్మహత్యావ్యతిరేకపాపతరణము క్రియ

గీ। కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః ।

జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్ ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము:— కర్మజం-బుద్ధియుక్తాః-హి-ఫలం-త్యక్త్వా-మనీషిణః- జన్మబంధవినిర్ముక్తాః - పదం- గచ్ఛన్తి-అనామయమ్. ॥౧౧॥

ప్రతిపదార్థము:— హి=ఏ కారణమువలన; బుద్ధియుక్తాః=సమత్వబుద్ధితోగూడినవాళ్ళ; తస్మాత్=(ఈపదవధాన్యహార్యము) ఆ కారణమువలన; కర్మజం=కర్మజవలన బుద్ధిని; ఫలం=(ఇష్టానిష్ఠశరీరస్థాపిరూపమగు) ఫలమును; త్యక్త్వా=విడచి; మనీషిణః=జ్ఞానులై; జన్మబంధవినిర్ముక్తాః, జన్మ=జన్మముతో; బంధ=బంధముతో; వినిర్ముక్తాః=విడచిబడినవారై; అనామయం=నర్వోపద్రవహితమగు; పదం=వైష్ణవస్థానమును, (మోక్షమును) గచ్ఛన్తి=ఛాందుచుండిరి.

కాంకరభాష్యము:—

యస్మాత్—కర్మజమితి । కర్మజం ఫలం త్యక్త్వేతి వ్యవహితేన సంబంధః । ఇష్టానిష్ఠ దేహప్రాప్తిః కర్మజం ఫలం కర్మభ్యో జాతం బుద్ధియుక్తాః సమత్వబుద్ధియుక్తా హి యస్మాత్ ఫలం త్యక్త్వా పరిత్యజ్య మనీషిణో జ్ఞానినో భూత్వా జన్మబంధవినిర్ముక్తా జన్మైవ బంధో జన్మబంధ స్తేన వినిర్ముక్తా జీవన్త ఏవ (ఇతి) జన్మబంధవినిర్ముక్తా స్సంకః పదం పంచుం విష్ణో ర్మోక్షాఖ్యం గచ్ఛన్త్యనామయం సర్వోపద్రవహిత మిత్యర్థః ।

కాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

సమత్వబుద్ధికలవానికి సుకృతదుష్కృతములయొక్కయు, తత్ఫలములయొక్కయు పరిత్యాగము సంభవించినను మోక్ష మెట్లుల బ్రాప్తించు ననెదవా? సుకృతఫల మిష్టదేహప్రాప్తి రూపము, దుష్కృతకర్మకు ఫలము అపవరూపముగు శ్వసూకరాది దేహప్రాప్తిరూపము. ఇట్టి కర్మఫలమును—సమత్వబుద్ధితో గూడినవారై పరిత్యజించి సత్త్విశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానులై మాణము కానందున నిఖిలపాపనివృత్తి సంభవింపదు. అట్లంగీరించినను ప్రాయశ్చిత్తములవలన పాపమే నివృత్త మగును; కాని శతకోటిజన్మహేతు వగు పుణ్యమనకు నివర్తకము జ్ఞానమును విడచి వేరొండు సంభవింపదు. “తదా విద్వా స్సాక్ష్యాపాపే విధూయ” “న ఏవం విద్వా నాత్మానగ్ స్పృణుతే” అను శ్రుతులయందును, ఈగీతా వాక్యమనందుగల “ఉభే సుకృతదుష్కృతే” అను వాక్యమనందును పుణ్యపాపాభయనివర్తకము జ్ఞానయోగ మనియే చెప్పబడినది. కాన పుణ్యపాపాభయతృకకర్మల నివర్తింపజేయవలె ననిన జ్ఞానయోగమే నిపుణమైన దని జ్ఞానకుశలలచే పరమసాధనముగఁ జూడబడినది. కాన నోయర్జునా! నీవును జ్ఞానయోగమాతోఁ గూడినవాడవగు మని పూర్వముతో నన్వయము. ఈశ్లోకమునందు “జహతిహ ఉభే” అను శ్లోకమునందు వివరించి యార్జునుని గృహింపవలెను.

॥౧౧॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము:— గీ. పా. శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “పాపవివాశన మపేక్షితము. కాని సుకృతవివాశన మపేక్షితము కాదు. అట్లగుచో పుణ్యమార్గభ్రంశము ప్రాప్తించెడిని” అని యాశంకించి తుచ్ఛఫలపరిత్యాగపురస్కరమును పొందును పుణ్యమార్గప్రాప్తి రూపఫలమును “కర్మజం” అనుశ్లోకముతోఁ జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

స్వధర్మానుష్ఠానపరుడు ఎందులకు సమత్వబుద్ధియోగమునందు మనస్సు ప్రవర్తించజేయు వలెను? అని శంకింపజనదు.

పరమేశ్వరునియందు దర్శింపఁబడిన చిత్తముకలవాఁడగుటచే స్వధర్మములగు గర్మలయందుఁ బ్రవర్తించువానియొక్క యేసిద్ధ్యసిద్ధులయందు సమత్వబుద్ధి గలదో అదియే కర్మలయందు కౌశలము, అట్టి కౌశల్య మెట్టిదనిన? కర్మలు స్వభావముచే బంధస్వభావముకలవి. అట్టి వైనను సమత్వబుద్ధిచే నట్టి బంధస్వభావమువలన మరలును. (మరలి జ్ఞానమును కలుగజేయును.) ఇదియే సమత్వబుద్ధియందుగల కౌశల్యము. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధిగలవాడ వగుము! ౧౦॥

కర్మములయందు సమత్వబుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై సత్త్వశుద్ధిజ్ఞానప్రాప్తి ద్వారమునఁ బుణ్యపాపములను విడుచుచున్నవాఁడు. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధిరూపయోగముతోఁ గూడినవాఁడ వగుము. ఈశ్వరాధీశులయొక్క కర్మలయందు ప్రవర్తించువానియొక్క సమత్వబుద్ధియోగము కౌశలము. సమత్వబుద్ధి యుక్తకర్మయోగమునకు కౌశల మెట్టిదనిన? బద్ధహేతువులగు కర్మలకు బంధాభావము మాత్రపర్యవసాయత్వ మనునదియే మహాకౌశలము. సమత్వబుద్ధియుక్త కర్మయోగము కర్మస్వరూపమైనను దుష్కర్మత్వమును జేయును. కాన మహాకౌశలము, మహాకౌశల్యుడవగు నీడైతే చేతనుడిచై సవాతీయదుష్టుల త్తయమును చేయజాలకుంటివి. కాన నీవు కుశలఁడవు కావని యిచట వ్యతిరేకముగ ధ్వనితము.

లేక, సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మయోగము వాచరించినచో సత్త్వశుద్ధిద్వారమునఁ బరమాత్మ సాక్షాత్కారముకలవాఁడై సుకృతదుష్కృతములను నిడుచును. కాన నోయర్జునా! నీవు సమత్వబుద్ధియుక్తకర్మయోగముతోఁ గూడినవాఁడ వగుము. కర్మములన్నిటిలో సమత్వబుద్ధియుక్తకర్మయోగము దుష్టకర్మనివారణచతురము. కాన నట్టి కర్మయోగము నాశ్రయింపుమని భావము.

శంకరానందీయము:— ముముక్షువునకు జన్మాదిహేతువులగు సర్వకర్మములయొక్క నిశ్చేషనివృత్తి జ్ఞానబలముచేతనే సిద్ధించు. ఇతరముచే సిద్ధింపదు. కాన నీవు జ్ఞానయోగనివృత్తి చేయుమని “బుద్ధియుక్తః” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను.

జ్ఞానయోగముతోఁ గూడిన యారూఢుఁడగు బ్రహ్మవిత్తు కూటస్థాసంగచిద్రూపాత్మతత్త్వవిజ్ఞానబలముచే— జన్మాంతరకారకసహస్రములయందును, వర్తమాన కాలమునందును, జ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వమునందును, ఊర్ధ్వమునందును వాచరించబడిన నానాయోనిసహస్రప్రాపకమగు తనసంబంధమైనసుకృతదుష్కృతములను విడచుచుండెను. జ్ఞానాగ్నిచే పుణ్యపాపముల నిర్మూలించి యీలాకమునందు జీవించియుండగ నే ముక్తుఁడగును. కాన నోయర్జునా! నీవు జ్ఞానయోగముకొరకు ప్రయత్నించుము.

కృచ్ఛ్రాచంద్రాయణాదిప్రాయశ్చిత్తములచేతను, తిగుపర్ణాదిజపములచేతను, ఆశ్వమేధాది యాగముల చేతను, గంగాదిమహానదీస్నానదానాదులచేతను సర్వపాపక్షయ మగుచుండ జ్ఞానాభ్యాసశ్లేశ మెందుల కని శంకింపజనదు.

చెప్పఁబడిన ప్రాయశ్చిత్తాదు లేపాపములు నివర్తించవలె నను నుద్దేశముతో చేయఁబడునో యాపాపములే ఆయాప్రాయశ్చిత్తాదులచే నివర్తించును. ఇతరపాపములు నివర్తించవు. అట్లుకానిచో ప్రాయశ్చిత్తభేదవిధి కానర్థకృతము ప్రాప్తించెడిని. “తరలి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజతే” (ఆశ్వమేధయోగముచే బ్రహ్మహత్యలను జనించిన పాపమును వాటును) అను శ్లోతియందు బ్రహ్మహత్యావ్యతిరేకపాపతరణము క్షాయ

గీ| కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః |

జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్ ||

||౧౬౦||

పదవిభాగము:— కర్మజం-బుద్ధియుక్తాః-హి-ఫలం-త్యక్త్వా-మనీషిణః- జన్మబంధవినిర్ముక్తాః - పదం- గచ్ఛన్తి-అనామయమ్. ||౧౬౦||

పరిపదార్థము:— హి=ఏ కారణమువలన; బుద్ధియుక్తాః=సమత్వబుద్ధితోగూడినవాళ్ళ; తస్మాత్=(ఈపదవ ధ్యాహార్యము) ఆ కారణమువలన; కర్మజం=కర్మలవలన బుట్టిన; ఫలం=(ఇష్టానిష్టకరప్రాప్తిరూపము) ఫలమును; త్యక్త్వా=విడచి; మనీషిణః=జ్ఞానులై; జన్మబంధవినిర్ముక్తాః, జన్మ=జన్మమునెడి; బన్ధ=బన్ధముతో; వినిర్ముక్తాః=విడవబడినవారై; అనామయం=నర్వోపద్రవరహితముగ; పదం=వైష్ణవస్థానమును, (మోక్షమును) గచ్ఛన్తి=పొందుచుండిరి.

కాంకరభాష్యము:—

యస్మాత్—కర్మజమితి | కర్మజం ఫలం త్యక్త్వేతి వ్యవహితేన సంబంధః | ఇష్టానిష్ట దేహప్రాప్తిః కర్మజం ఫలం కర్మభ్యో జాతం బుద్ధియుక్తాః సమత్వబుద్ధియుక్తా హి యస్మాత్ ఫలం త్యక్త్వా పరిత్యజ్య మనీషిణో జ్ఞానినో భూత్వా జన్మబంధవినిర్ముక్తా జన్మైవ బన్ధో జన్మబన్ధ స్తేన వినిర్ముక్తా జీవన్త ఏవ (ఇతి) జన్మబంధవినిర్ముక్తా స్సంకః పదం పంచుం విష్ణో రోక్షితౌఖ్యం గచ్ఛన్త్యనామయం సర్వోపద్రవరహిత మిత్యర్థః |

కాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

సమత్వబుద్ధికలవానికి సుకృతదుష్కృతములయొక్కయు, తత్ఫలములయొక్కయు పరిత్యాగము సంభవించినను మోక్ష మెట్లు బ్రాప్తించు ననెదవా? సుకృతఫల మిష్టదేహప్రాప్తి రూపము, దుష్కృతకర్మకు ఫలము అష్టరూపముగ శ్వసూకరాది దేహప్రాప్తిరూపము. ఇట్టి కర్మఫలమును—సమత్వబుద్ధితో గూడినవారై పరిత్యజించి సత్త్వబుద్ధిద్వారమున జ్ఞానులై మాజము కానందున నిఖిలపాపనివృత్తి సంభవింపదు. అట్లంగీరించినను ప్రాయశ్చిత్తములవలన పాపమే నివృత్త మగును; కాని శతకోటిజన్మహేతు రగు పుణ్యమునకు నివర్తకము జ్ఞానమును విడచి వేరొందు సంభవింపదు. “తదా విద్వా న్సంఖ్యపాపే విధూయ” “న ఏవం విద్వా వాత్మానగ్ స్పృణుతే” అను శ్లోకులయందును, ఈగీతా వాక్యమునందుంగల “ఉభే సుకృతదుష్కృతే” అను వాక్యమునందును పుణ్యపాపభయనివర్తకము జ్ఞానయోగ మనియే చెప్పబడెను. కాన పుణ్యపాపభయతృకకర్మల నివర్తింపజేయవలె ననిన జ్ఞానయోగమే నిపుణమైన దని జ్ఞానకుశలులచే పరమసాధనముగఁ జూడబడెను. కాన నోయర్జునా ! నీవును జ్ఞానయోగముతో గూడినవాడగు మని పూర్వముతో నన్వయము, ఈశ్లోకమునందు “జహతీహ ఉభే” అను శ్లోకమునందు విసంధి యార్జ మని గ్రహింపనగును. ||౧౬౦||

—♦ ౨వ అధ్యాయము:— ౧౬౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మృధునూదనసరస్వతీయము:— “పాపవివాశన మపేక్షితము. కాని సుకృతవివాశన మపేక్షితము కాదు. అట్లగుచో పురుషార్థస్మృతియు ప్రాప్తించెడిని” అని యాశంకించి తుచ్ఛఫలపరిత్యాగపుదస్సరముగఁ బురుషార్థ ప్రాప్తి రూపఫలమును “కర్మజం” అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యము:—

అథవా “బుద్ధియోగా ధ్వనంజయః” (గీ-2-49) ఇత్యారభ్య పరమార్థదర్శనలక్షణైవ సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయః కర్మయోగజనత్త్వపృథ్విజనితా- బుద్ధిర్ద్వితా సాక్షాత్సుకృత దుష్కృతప్రహాణాది హేతుత్వశ్చైవణాత్ || 1౫౧||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జన్మమే యనెడి బంధమునుండి వినిర్ముక్తులై సర్వవ్యాపక మగు బరమాత్మసంబంధము సర్వోప ద్రవరహితము నగు మోక్షమునెడి స్థానమును బొందుచుండిరి.

లేక—“బుద్ధియోగా ధ్వనంజయః” (గీ-49-౨-2) అను శ్లోకమునందుగల ‘బుద్ధియోగాత్’ అనుశబ్దమునకు సమత్వబుద్ధి యోగమని వ్యాఖ్యానించి తదనుసారముగ ‘కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి’ (గీ-51-౨-2) శ్లోకమువరకు బుద్ధి యనగ సమత్వబుద్ధి యనియే వ్యాఖ్యానింపబడెను. అట్టి సమత్వబుద్ధికి సాక్షాత్తుగ సుకృతదుష్కృతవినిశితత్వము సంభవింపనేరదు. మరే మనిన ? సమత్వబుద్ధివలన సంతోషరణము సత్త్వప్రధానమై దానివలన శ్చైవణముననిదిధ్యాసముల ద్వార మున జ్ఞాన ము దయించును. అట్టి జ్ఞానమువలన సుకృతదుష్కృతవినిశితము కలిగి జన్మ మనెడి బంధమునుండి వినిర్ముక్తు లగుదును. కాన సమత్వబుద్ధి పరంపరయా సుకృతదుష్కృతవినిశిత మగుటంజేసి యట్టి యర్థమును బరిత్యజించి సాక్షాత్తుగ నీక్లకమునందు సుకృతదుష్కృతముల యొక్క య, జన్మబంధములయొక్కయు వినిశిమును గూర్చి హేతుత్వము శ్రూయమాణ మగు చుండుటంజేసి “బుద్ధియోగాత్” (49-౨-2) అనుచోట కర్మయోగమువలన జనించెడి ఏన త్వ పృథ్వి గలదో దానివలనఁ గలుగునట్టియు, అపరిచ్ఛిన్నాత్మవిషయమగుటచే నపరిచ్ఛిన్నము సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయము పరమార్థము నగు నాత్మవిషయకజ్ఞానమే ఇట వివక్షితము.

కర్మాచరణము రెండువిధములు. ఒకటి పరమార్థదర్శనము నుద్దేశించి కర్మల నాచ రించుట; రెండు స్వర్గాదుల నుద్దేశించి కర్మల నాచరించుట. అందు రెండవవిధముగఁ గర్మల నాచరించినచో నట్టివానికి కార్పణ్య మనెడి దోషము ప్రాప్తించును. కార్పణ్య మనగ నెవఁ డాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనక దేహమును విడచునో వాడు కృపణుఁడు. అట్టివాని ధర్మము కార్పణ్య మనఁబడును. అట్టి కార్పణ్యదోషాపాదక మగు కర్మ నికృష్టమైనది. కానఁ బరమార్థ

సమత్వబుద్ధియుక్తులు కనుకనే కర్మజన్యమగు ఫలమును వదలి కేవల మీశ్వరారాధనార్థము కర్మముల నాచ రించెడి విధానములు సత్త్వశుద్ధిద్వారమున తత్త్వమస్యాది వాక్యజన్యమగు నాత్మజ్ఞానము కలవా రగుచుండిరి. అట్టి వారై జన్మమునెడి బంధముతో నిరవశేషముగ ముక్తులై “పదం” పదనీయము, ఆత్మతత్త్వరూపము, అనందరూపము, బ్రహ్మస్వరూపము, అవిద్యాతత్కార్యాత్మక లోగరహితము, భయరహితము నగు మోక్షమునెడి పురుషార్థము నభే దముచేఁ బొందుచుండిరి. కనుకనే వారు ఫలకామనను విడిచి సమత్వబుద్ధితోఁ గర్మల నాచరించుచు ఆ కర్మలచేత నైన యంతఃకరణపరిశుద్ధికలవారై, తత్త్వమస్యాది ప్రమాణజనితాత్మతత్త్వజ్ఞానముచే నశంపఁజేయఁబడిన యజ్ఞాన

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దర్శనము నుద్దేశించియే కర్మల నాచరింపవలయును. అటు లాచరించిన దానివలన సంతోకరణము సత్త్వప్రధానమై పరమార్థదర్శనము (ఆత్మజ్ఞానము) సంభవించును. దానివలనఁ బ్రీతికియున్న దేహమునందే పుణ్యపాపములను విడచి మోక్షమును పొందును. (జీవన్ముక్తు డగును) కాన పరమార్థజ్ఞానమునిమిత్తము మనస్సును భారణ చేయవలెను. పరమార్థదర్శనము నుద్దేశించి చేయు కర్మయే యోగ షనఁబడును. అట్టి యోగము నాచరించువాడే నిపుణు డనఁబడును. పరమార్థదర్శనము నుద్దేశించి యోగయుక్తులై కర్మల నాచరింతురేని అట్టి కర్మాచరణమువలన సంతోకరణము పరిశుద్ధముకాగా జ్ఞానులై కర్మవలనఁ గలిగెడి ఇష్టానిష్టదేహప్రాప్తిరూప మగు ఫలమును బరిత్యజించి సర్వబంధవినిర్ముక్తులై మోక్షమును బొందుదురని (గీ-49-50-51అ-2) ఈమూడుశ్లోకములవలనఁ బ్రాప్తించిన యాశయును.

||౫౧||

తత్కార్యములు కలవారై సకలావర్థనివృత్తిపూర్వకముగ పరమానందప్రాప్తిరూపమోక్షమనెడి సర్వవ్యాపకముగు నాత్మస్థానమును పొందుచుండిరి. కాన నో యద్భుతా! “యచ్ఛ్రేయస్యాన్నిశ్చితం బూహితం కశ్చే” అని చెప్పుటవలన శ్రేయోజిజ్ఞాసునగు నీవును ఇట్టి కర్మయోగము నాచరింపుమని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యాశయును.

శంకరానందీయము:— ఫలము నపేక్షింపక సమత్వబుద్ధితో సమ్యగనుష్ఠితనిత్యనైమిత్తికకర్మపరిపాక సంజాతచిత్తశుద్ధికి ఫలభూత మగు శ్రవణాదిజనితావిక్రియాత్మకత్వవిజ్ఞానసిద్ధికి ఫలమును “కర్మజం” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పబడుచుండును.

జ్ఞానయోగనిష్ఠులగు విద్వాంసులు సందితాదికర్మలవలన సంభవించెడి నానాయోనిసహస్రప్రాప్తకజన్మాది అక్షణిఫలమును వదలి “నిమిత్తాపాయే నైమిత్తికస్యా ప్యపాయః” (నిమిత్తము పోయినచో నైమిత్తికముగూడ పోవు నను) న్యాయానుసారము జ్ఞానాగ్నిచే సర్వకర్మలు దహింపఁబడఁగ తత్ఫలములగు జన్మాదులుకూడ నశించిన దానిచే త్యక్తకర్మఫలములు కలవారగుదురు. ఆత్మసంబంధ మగు మాటస్థత్వాసంగత్వవిజ్ఞానబలముచే విద్వాంసులు స్వయముగ కర్మఫలావిషయమై— “జన్మబంధవినిర్ముక్తాః” జన్మబంధ మనగ దేహము. అట్టి దేహము ఉత్తరకాల భావి యనియు, కర్తమానకాలిక మనియు రెండువిధములు. ఆరెండిలో ఉత్తరకాలికదేహమునకు కారణ మగు కర్మము నశించుటచే నాదేహసంబంధము లేనివారును, తాదాత్మ్యభ్రమ లేనందున కర్తమానదేహసంబంధరహితులును ఆయి యీలోకమునందు జీవించి యుండగనే యాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికాది సర్వోపద్రవరహితము, నిత్యశుద్ధబుద్ధమక్తస్వభావము, అఖండానందైకరసము నగు పదమును (పరబ్రహ్మమును) పొందుచుండిరి. “పద్యతే జ్ఞానేన ప్రాప్యత ఇతి పదం” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి “పదం” అను శబ్దమునకు పరబ్రహ్మ మర్థము. ఆవిద్యా కృతమా, వాసనాకృతము నగు యన్యభావమును వదలి బ్రహ్మభావమునే పొందెద రని యర్థము. ఈవిషయము దద్వందనుభవనేద్య మని నూచించుట కీశ్లోకమునందు “హి” అను శబ్దము ప్రయోగించఁబడెను.

||౫౧||

గీ॥ యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి ర్వ్యతితరివ్యతి ।

తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ ॥

॥౫౨॥

పదవిభాగము:— యదా-తే-మోహకలిలం-బుద్ధిః-వ్యతితరివ్యతి-తదా-గంతాసి-నిర్వేదం-శ్రోతవ్యస్య-శ్రుతస్య-చ. ॥౫౨॥

ప్రతిపదార్థము:— యదా=ఏకవయమునందు; తే=నీయొక్క; బుద్ధిః=బుద్ధి; మోహకలిలం=మోహ స్వరూపముగు కాలుష్యమును; వ్యతితరివ్యతి=అతిక్రమించుచుగలదో; తదా=అగమయమునందు; త్వం=(ఈపదమధ్యా హర్యము) నీవు; శ్రోతవ్యస్య=(ఆధ్యాత్మికశాస్త్రముకంటె వేరగు) వివేచన శాస్త్రములయొక్కయు; శ్రుతస్య చ=వివేచనయొక్కయు; నిర్వేదం=వైరాగ్యమును; గంతాసి=వచ్చుచువు. ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యము:—

యోగానుష్ఠానజనితస త్త్విషుద్ధిజా బుద్ధిః కదా ప్రాప్యతి ఇత్యుచ్యతే—యదేతి । యదా యస్మి న్నా లే తే తవ మోహకలిలం మోహాత్మక మవివేకరూపం కాలుష్యం యే నాత్మా నాత్మవివేకబోధం కలుషీకృత్య విషయంపి త్యంతఃకరణం ప్రవర్తతే; తే తవ బుద్ధి ర్వ్యతితరి వ్యతి వ్యతిఃక్రిమివ్యతి షుద్ధిభావ మావత్స్యత ఇత్యర్థః । తదా తత్త్విన్నా లే గంతాసి ప్రాప్యసి నిర్వేదం వైరాగ్యం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ తదా శ్రోతవ్యం శ్రుతం చ నిష్ఠాం సృతిపద్ధత ఇత్యభిప్రాయః ॥ ॥౫౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యోగానుష్ఠానమువలన సంతఃకరణశుద్ధి జనించును. అట్టి యంతఃకరణశుద్ధివలన జనించు బుద్ధి (జ్ఞానము) యెప్పుడు ప్రాప్తమగు ననిన? దేనిచే నాత్మానాత్మవివేకజ్ఞానమును కలుషముగ చేసికొని శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములను గూర్చి యంతఃకరణము ప్రవర్తించునో అట్టి సీసంబంధ మగు మోహాత్మకమును, నవివేకరూపమునగు కాలుష్యమును నెప్పుడు సీసంబంధ మగు బుద్ధి యతిక్రమించునో, అనగా నీబుద్ధి షుద్ధిభావము నెప్పుడు పొందునో ఆకాలమునందే యాధ్యాత్మికశాస్త్రముకన్న వేరగునదియు, విననగినదియు, వినినదియు నగు శాస్త్రములయొక్క వైరాగ్యమును బొందెదవు. ఆధ్యాత్మికశాస్త్రవ్యతిరిక్త మగు శ్రోతవ్యము శ్రుతమునగు నదెల్ల నిష్ఠల మగు నని యాశయము. (ఎప్పుడు పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన వివేకము జనించునో అప్పుడే అనాత్మవిషయమై నిష్ఠలత్వము తోచును.) ॥౫౨॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౫౨ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— “నిష్కామసామూర్వకముగ నీశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మముల నాచ రించుచున్న నా కన్నడు సత్యశుద్ధి సందేహించు” ననుశంకను తొలగించుటకు “యదా” అని చెప్పుట మొదలిడెను.

ఇంతకాలమునకు సత్త్వశుద్ధి కలుగునను కాలనియమము లేదు. మఱే మనిన? ఏ కాలమునందు నీ యంతఃకరణము “అహమిదం మమేదం” ఇత్యా ద్యజ్ఞానవిలసితము, అతిగహనము, అవివేకాత్మకము నగు కాలుష్యము నతిక్రమించునో, (అనగా రజస్తమోరూపములను విడచి శుద్ధభావమును పొందునో) అట్టి కాలమునందే శ్రోతవ్యము,

శ్రుతము నగు కర్మఫలముయొక్క నిర్వృద్ధమును, (కర్మఫలమునందు తృప్తలేకపోవుటను) పొందెదవ్రు. “పరిత్యక్త లోకా న్కర్మచితా న్బ్రాహ్మణో నిర్వృద్ధ మాయాత్” (ఈ లోకములను కర్మచే సంపాదింపఁబడినవానిగ నెరిగి బ్రాహ్మణుఁడు శైరాగ్యమును పొందవలెను.) అను శ్రుత్యుక్తరీతిని నిర్వృద్ధరూపమగు ఫలముచే నంతఃకరణ శుద్ధిని తెలిసికొనఁగలవని యభిప్రాయము.

శంకరానందీయము:—“చిత్తశుద్ధిజన్యమగు సర్వత్ర అలంబుద్ధిరూపశైరాగ్యము, పృజ్ఞాపై ర్యరూప యోగము ఎపు డెటుల పొందగలను ?” అని యర్జునుని యభిప్రాయమును గుర్తించి, యెపుడు నీకు బుద్ధి కాళుష్యము నివృత్త మగునో; ఎపుడు నీకు నిర్వికల్పపృజ్ఞ సంభవించునో; ఆపుడు శైరాగ్యమును, యోగమును పొందఁగల వని యీరెంటిని “యదా” అను శ్లోకము మొదలు రెండుశ్లోకములచేఁ గ్రహింపఁగ చెప్పఁచుండెను.

నదనద్వివేకశూన్య మగుటచే నంతఃకరణ మనద్విషయములయందే మోహముచే “నిది రమ్య మనియు, నిది అరమ్య మనియు, నిది యిష్ట మనియు, నిది అనిష్ట మనియు, నిది గాఢమనియు, నిది అగాఢమనియు, నిది ఆగాఢమనియు” నీవిధముగ రాగ ద్వేషగ్రస్తమై సర్వదా ప్రవర్తించును. అట్టి యంతఃకరణమే మోహకలిల మనఁబడును. మోహమనగ విచిత్రత్వము (అనగా నీనిఖిలవిషయజాతము అసద్రూపము, మాయకము, తుచ్ఛము అనెడి వివేకము లేక పదార్థాపరిజ్ఞానము). అట్టి మోహ మనెడి కాలవ్యయము దర్పణమునకు ధూళిపటమువలె వివేకబుద్ధి కావరణము. ఇట్టి మోహకలిలమును నీబుద్ధి యెపు డతిక్రమించునో (అనగా “యదిదం మనసా వాచా చక్షుర్భాస్వం శ్రోత జాదిభిః । నశ్వరం గృహ్యమాణం చ విద్ధి మాయామనోమయమ్ ॥” మనస్సుచేతను, వాక్కుచేతను, చక్షుస్సుల చేతను, శ్రోతజాదులచేతను గ్రహించఁబడునది నశ్వరము మాయామనోమయ మని తెలిసికొనుము). ఇత్యాది వచ నార్థపరిజ్ఞానమువలనఁ గలిగెడి శివప్రసాదమూలక మగు “దృశ్యమాన మగు సర్వము మిథ్యాభూతము” అనెడి నిశ్చయముచే నీబుద్ధి మోహకలిలము నెపుడు విడుచునో ఆపుడు శ్రోతవ్యము, శ్రుతము, దర్శ్యవ్యము, దృష్టము, జ్ఞాతవ్యము, జ్ఞాతము, గృహీతము, గాఢవ్యము నగు వస్తువునకు మిథ్యాత్వమునే తెలిసికొని నీవు సర్వత్ర అలంబుద్ధి లక్షణ మగు శైరాగ్యమును బొందఁగలవు. కృతహరింపఁదగినది మిథ్య యగుటవలన కృతహరము మిథ్యార్థగోచరము. కాన నిష్ఫలము. అట్టి నిష్ఫల మగుదానిచే నాకేమి పర్యయోజన మని నిఖిలకృతహరమునండియు నుపరతుఁడవు కాఁగలవు.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—యోగానుష్ఠానజనితసర్వశుద్ధిజన్యమ, శైరాగ్యము మొదలగు సాధనములతోఁ గూడినదియు, నిత్యానిత్యవస్తువివేకరూపము, జ్ఞానాధికారసంపాదకము అగు బుద్ధిని నీ శిష్యుడు పొందెదవో అట్టి సమయంబున నీబుద్ధి చిత్తశుద్ధివలనఁ గలిగెడి యవివేకరూప మగు కాలవ్యయము నతిక్రమింపఁగలదు. అసమయమన శ్రోతవ్యము, శ్రుతము నగు కర్మఫలముయొక్క శైరాగ్యమును పొందెదవ్రు.

పరమార్థప్రసవ:—అపరబ్రహ్మరూప మగు పదము నేసమయమున పొందగలుగుదు నను శంకను తొల గించుటకు “యదా లే” అని చెప్పమొదలిడెను.

మోహ మనగ దేహమనం దాత్మబుద్ధి. దరతిక్రమ మగుటచే నదియే యొక గహనము (అరణ్యము) అట్టి మోహరణ్యము నెన్నడు నీబుద్ధి దాటునో ఆపుడే శ్రోతవ్యముయొక్కయు, శ్రుతముయొక్కయు శైరాగ్యమును పొందెదవ్రు. ఈవిషయమే పాఠింజలసూత్రమునందు “భోగాపవర్గా బుద్ధిక్యతా బుద్ధాశేవ వర్తమానా కథం పురుషే కృపదిశ్యతే సహితత్వలభోక్తే । యథా విజయః పరాజయోవా యోధేషు వర్తమాన స్సౌమి న్యప దిశ్యతే సహితత్వలభోక్తే । బుద్ధిరేవ పురుషార్థాపరిసమాప్తి ర్బంధస్సదర్శవ్యవసాయో మోక్షః” (యుద్ధభటులయం దుఁడుజయపరాజయములు తత్ఫలభోక్త యగుటచే ప్రభుత్వం చెల్లు కృపదిశ్యమానములలో అల్లె బుద్ధిక్యతములును, బుద్ధియందుండునవియు నగు భోగాపవర్గములు తత్ఫలభోక్త యగుటచేఁబురుషునియందు న్యపదిశ్యము అగుచున్నవి.

గీ॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా ।

సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి ॥

॥౫౩॥

పదవిభాగము: — శ్రుతివిప్రతిపన్నా - తే - యదా - స్థాస్యతి - నిశ్చలా - సమాధా - వచలా - బుద్ధి - తదా - యోగం - అవాప్స్యసి ॥

॥౫౩॥

వ్యాఖ్య: — శ్రుతివిప్రతిపన్నా, శ్రుతి = అనేక సాధ్యసాధనములను ప్రకాశింపజేయువానిని వినుటచే: విప్రతిపన్నా = విడిచిపెట్టమగు; తే = నీయొక్క; బుద్ధి = అంతఃకరణము; యదా = ఏకాలమునందు; నిశ్చలా = విడిచిపెట్టినచే జనించు చలనముతో కూన్యమై; సమాధా = (సమాధీయతే చిత్త మస్మిన్నితి సమాధి రాత్తా) ఆత్మయందు; వచలా = (సంశయకూన్యమై) వికల్పకూన్యమై; స్థాస్యతి = స్థిరీభూతమై కాగలదో; తదా = అట్టిసమయమున; త్వం = (ఈపదమధ్యాహార్యము) నీవు; యోగం = వివేకజ్ఞానమనెడి సమాధియోగమును; అవాప్స్యసి = పొందగలవు ॥౫౩॥

కాంక్షరభావ్యమే: —

మోహకలిలాత్మయద్వారేణ లబ్ధాత్మవివేకపృజ్ఞః కదా కర్మయోగజం ఫలం పరమార్థయోగ మనాప్స్య మితిచే త్ర చ్ఛ్చుణ్ణ — శ్రుతివిప్రతిపన్నేతి । శ్రుతివిప్రతిపన్నానేకసాధ్యసాధనసంబంధప్రకాశనశ్రుతిభి శ్శివజ్ఞై ర్విప్రతిపన్నా నానాప్రతిపన్నా శ్రుతివిప్రతిపన్నా

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని: —

మోహ మనెడి యవివేకాత్మకమగు కాలుష్యము తొలగి తద్వారమున నాత్మవివేకము వలన జనించెడి పృజ్ఞను బొందినవాడనై ఏకాలమునందు కర్మయోగమువలన జనించెడి పరమార్థయోగ మనెడి ఫలమును బొందగల నందువా ? అట్టి కాలవిశేషమును జెప్పెద వినుము. పురుషార్థములయందు పరిసమాప్తి లేని బుద్ధియే బంధమనియు, పురుషార్థములయందు పరిసమాప్తియే మోక్షమనియు చెప్పబడెను.

నీలకంఠీయము: — ఎపుడు విద్యాంకు అగుదురు ? అను నాశంకను తొలగించుటకు “యదాతే” అని చెప్పబడినది.

మోహమున గ ఇష్టవియోగానిష్టసంయోగ పరితాపమువలన గలిగెడి చిత్తక్షయము. ఆ చిత్తక్షయమే బుద్ధిగతమగు కాలుష్యము. అట్టి మోహకాలుష్యము నెపుడు నీ బుద్ధి యతిక్రమించునో (అనగా నీ బుద్ధి యెపుడు ప్రసన్నమగునో) అట్టి సమయమందే వివేకగిన శాస్త్రభాగముయొక్కయు, వినన శాస్త్రభాగముయొక్కయు శైరాగ్యమును పొందగలవు.

ఇవట నభిప్రాయమిది. బుద్ధి మలినమైయుండ శాస్త్రార్థ మనేకపర్యాయములు గృహీతమైనను స్ఫురింపదు. కాన నపుడు శోతవ్యము, శ్రుతము నగు శాస్త్రార్థము వ్యర్థమగును. అజేవిధమున బుద్ధి పరిశుద్ధమైనచో తత్కాలముననే శాస్త్రార్థము స్ఫురణమగును. కాన నట్టి సమయమున శోతవ్యము, శ్రుతము నగు శాస్త్రార్థము వ్యర్థము. కాన నుభయథా శాస్త్రార్థమునందు నిశ్చేద (శైరాగ్య) ముచితము. పరిసన్న మగు బుద్ధిని గృహించుటకు యోగ్య మగును. కాన శ్రవణాదికమును విడిచి ధ్యానవిష్టాదే రగు మని భావము.

॥౫౪॥

—: ౨వ అధ్యాయము - ౫౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానవిశేషములు: —

మధునూదనసరస్వతీయము: — అంతఃకరణపరిశుద్ధిచే నీవిధముగ శైరాగ్యము కలిగిననాని ఇపుడు జ్ఞానస్థితియగును ? అను నాశంకపై “శ్రుతివిప్రతిపన్నా” అని చెప్పబడినది.

శాంకరభాష్యమ్:—

విశిష్టాసతీ తే తవ బుద్ధి ర్భదా యస్మి న్నా లే స్థాస్యతి స్థిరీభూతా భవిష్యతి నిశ్చలా విశేష చలనవరితా సతీ సమాధౌ సమాధీయతే చిత్త మస్మిన్నితి సమాధి రాత్మా తస్మి న్నాత్మసి త్యేతత్ | అచలా తత్ప్రాప్తి వికల్పవర్జితే త్యేతత్ | బుద్ధి రంతఃకరణం తదా తస్మి న్నా లే యోగ మవాప్స్యసి వివేకప్రజ్ఞాం సమాధిం ప్రాప్స్యసి ||౫౩||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సాధ్యము స్వర్గము; సాధనము జ్యోతిష్టోమము. వానికిఁగల సంబంధమును బ్రకాశింపఁ జేయు వాక్యమును వినుటచే నీయంతఃకరణము విశిష్టమైనది. అట్టి యంతఃకరణ మేమయ్యును నందు విశేషశక్తివర్జితమై, దేనియందు చిత్తము లెస్సగ నుంచబడునో అట్టి యాత్మ యందు వికల్పవర్జితమై (సంశయశూన్యమై) స్థిరీభూత మగునో అట్టి సమయమునందు వివేక ప్రజ్ఞారూప మగు సమాధియోగమును బొందగలవు. ||౫౩||

నానావిధఫలశ్రవణములచేతను, అవిచారిత తాత్పర్యములచేతను, ననేకవిధసంశయవిపర్యాయములు కలదగుటచే నీబుద్ధి యంతఃకరణము విశిష్టమైనది అట్టిబుద్ధి యెప్పుడు చిత్తపరిశుద్ధివివేకజనితదోషదర్శనముచే నావిశేషమును పరిత్యజించి పరమాత్మయందు “నిశ్చలా” జాగ్రత్స్వప్నదర్శనరూప విశేషపరిహితమై “అచలా” సుషుప్తి మూర్ఛాస్థబ్ధిభావాది రూపలయలక్షణచలనరహితమై లయవిశేషరూపదోషములను పరిత్యజించి సమాహితమగునో—
 “తేక “నిశ్చలా” సంధావనా విపరీతభావనా కూన్యమై “అచలా” దీర్ఘకాలాదరంతర్య సత్కారసేవ సలచే విజాతీయప్రత్యయ దూషితమై నిర్వాతప్రదీపమవలె నాత్మయందుండునో అట్టి సమయమున సర్వయోగ ఫలము, జీవపరమాత్మైక్యలక్షణము, తత్త్వమస్వాది వాక్యజన్యమునగు యఖండసాక్షాత్కారరూపమునగు సర్వయోగ ఫలమును బొందఁగలవు. అట్టిసమయమున సాధింపఁదగినది మరేమియు లేనందున కృతకృత్యుడనై స్థిరప్రజ్ఞుడనై కాగలవని యభిప్రాయము.

శంకరానందీయము:— ఈవిధముగ ముముక్షువునకు జ్ఞానయోగసిద్ధి కసాధారణమగు బాహ్యోపరమణి మును (వైరాగ్యమును) నిరూపించి యనంతరమున జ్ఞానయోగసిద్ధిప్రకారమును “శ్రుతివిప్రతిపన్నా” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఋగాదిశ్రుతులచే నొకానొకస్థలమునందు కర్మవిశేషములు, తత్ఫలవిశేషములు తస్మాహత్మ్యవిశేషములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఒకానొకస్థలమునందు పాపసావిశేషములు, తత్ఫలవిశేషములు, తస్మాహత్మ్యవిశేషములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఒకానొకస్థలమునందు గుణబ్రహ్మము, తస్మాహత్మ్యము, అట్టి గుణబ్రహ్మోపాసనాఫలమున కాత్మోత్థ్యము చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకానొకచోట నిర్గుణబ్రహ్మము, తద్జ్ఞానము, తస్మాహత్మ్యము, తత్ఫలప్రాప్త్యము చెప్పఁబడుచున్నది. ఇదంతయు వినినవానికి విప్రతిపత్తి గలుగను. (అనగా అన్నిటికిని ప్రాధాన్యమా? లేక గుణమునకు ప్రాధాన్యమా? లేక, నిర్గుణమునకా? లేక, సగుణనిర్గుణోభయమునకా? అని శ్రుతివాక్యములచే బుద్ధి సంశయవిప్త (ఐహవిశేషము కలది) వగును. అట్టి నీబుద్ధి ప్రజ్ఞచే సర్వకాత్త్రములను విచారించి శ్రుతి స్మృతియొక్క జలముచేతను, గురూపదేశముచేతను “సర్వే వేదా యత్పద మా మనన్తి” అను న్యాయానుసారము సర్వ కాత్త్రములను నిర్విశేషబ్రహ్మమునందే పరమతాత్పర్యము పర్యవసితమని తెలిసికొని సర్వవిశేషములను పరిత్యజించి “నిశ్చలా” నిర్విశేషమై “గమూర్తా గమాధీయతే స్మింభిత్త మితి సమాధిః పరం బ్రహ్మ తస్మిన్” యరబ్రహ్మము

గీ॥ అర్జున ఉవాచ— స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ !

స్థితధీః కిం ప్రభాషేత? కిమాసీత? ప్రజేత కిమ్? ॥

॥౫౪॥

పదవిభాగము:— అర్జునః— ఉవాచ । స్థితప్రజ్ఞస్య— కా— భాషా— సమాధిస్థస్య— కేశవ!— స్థితధీః— కిం— ప్రభాషేత— కిం— అసీత— ప్రజేత— కిమ్ ॥

॥౫౪॥

ప్రతిపదార్థము:— హేకేశవ!—ఓశ్రీకృష్ణా!; స్థితప్రజ్ఞస్య=నేను పరబ్రహ్మనను జ్ఞానముకల; సమాధిస్థస్య=సమాధినిష్ఠునకు; భాషా=భాషణము; కా=ఎట్టిది?; స్థితధీః=స్థితజ్ఞప్రజ్ఞాఁడు; కింప్రభాషేత=ఎటుల మాటలాడును?; కిమాసీత=ఎటుల కూరుచుండును?; కింప్రజేత=ఎటులనడచును? ॥

॥౫౪॥

శాంకరభాష్యము:—

ప్రశ్నబీజం ప్రతిలభ్యార్జున ఉవాచ లబ్ధసమాధిప్రజ్ఞస్య లక్షణబుభుత్సయా—స్థితప్రజ్ఞస్యేతి । స్థితా ప్రతిష్ఠితాహ మస్మి పరం బ్రహ్మేతి ప్రజ్ఞా యస్య సః స్థితప్రజ్ఞ స్తస్య కా

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వివేకజ్ఞానరూప మగు సమాధియోగమును బొందునని శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పి ప్రశ్నబీజమును దెలిసికొని యర్జునుఁడు స్థితప్రజ్ఞని లక్షణమును దెలిసికొను నిచ్చుచే నిట్లు ప్రశ్నించెను.

నందు తదాకారముచేతనే “అచలా” చలనహేతువులగు బాహ్యవాసనలు నశించుటచేత గ్రియాకూన్యమై యెపుడుండునో అపుడు ప్రజ్ఞానైర్వయాపముగు యోగమును పొందఁగలవు.

లేక— “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బహ్మ, సర్వం బ్రహ్మైతదాత్మైత మిదం సర్వం, సదీదం సర్వం తత్త్వమసి, ఆయ మాత్మా బ్రహ్మ త దేత ద్బ్రహ్మపూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్యం, బ్రహ్మైత దేదం సర్వం” ఇత్యాదిశ్రుతులు సర్వము బ్రహ్మైవమే యనెడి జ్ఞానమును కలుగఁజేయును. అట్టి శ్రుతులచే నైన విశేషప్రతిపత్తి (విశేషజ్ఞానము) కలది “శ్రుతివిప్రతిపన్నా” అని యనఁబడును. “సర్వం బ్రహ్మైవ” అను మొదలగు శ్రుతులచే సంభావితమగు విశేషజ్ఞానము కలదని యర్థము. కనుకనే “నిశ్చలా” విశ్లేషములు లేనిది. పరమాప్తవాక్యశ్రవణముచేతనుగాని, అధిష్ఠానసందర్శనముచేతనుగాని, సద్బుద్ధికి విప్రతిపత్తి కాని, విశ్లేషము కాని సంభవింపదు. కాన నీవిధమున లెస్సగ శ్రవణముచేతను, మననముచేతను సంపన్న మగు నీబుద్ధి యసంప్రజ్ఞాతసమాధి యందు నిర్వాతదీపమువలె కంపములేనిదై ఎపుడు చిత్తపరిపాకావస్థయందుండునో; అపుడు నీవు అప్రతిబద్ధమగు జ్ఞానయోగమును పొందఁగలవు. అట్టి సమయమున యోగారాధుడై వగుదు వని యర్థము.

నీలకింఠీయము:— బుద్ధిప్రసాద మేహేతువుచేత దెలిసికొనదగిన దను ప్రశ్నకు సమాధానముగ “శ్రుతి విప్రతిపన్నా” అని చెప్పమొదలిడెను.

నానావిధకాశ్రుశ్రవణములచే నీబుద్ధి— అత్మ నిత్యమా ? అనిత్యమా ? నిత్యమైనను కర్తయా ? అకర్తయా ? అకర్తయైనను ఏకమా ? అనేకమా ? అను సఙ్కయగ్నిస్తమైనది. అట్టి బుద్ధి యెపు డసంభావనావిపరీతభావనా తిరస్కారపూర్వకముగ శ్రుతితాత్పర్యవివేచనాభూత మగు బ్రహ్మైవైతమునందు “నిశ్చలా” కుతర్కములచే నాకర్మమించుటదనినదై, నిర్విచికిత్సావశోక్షనిశ్చయముకలదై, నిర్వికల్పకప్రత్యగాత్మయందు లయవిశ్లేషకూన్యమై, స్థిరమైయుండునో అపుడు వివేకప్రజ్ఞను పొందఁగలవు. నిశ్చలసమాధిలాభమే బుద్ధిప్రసాదలింగమని భావము ॥౫౫॥

—♦— ౨వ అధ్యాయము— ౫౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు —♦—

మధుమూదనసరస్వతీయము♦— ఈవిధమున శ్రీకృష్ణుడుచెప్పి సమయము పొందించినదని యర్థమునందు తలచి స్థితప్రజ్ఞ లక్షణమును తెలిసికొనుటకు “స్థితప్రజ్ఞస్య” అను శ్లోకముచే నిట్లు ప్రశ్నించెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

భాషా కిం భాషణం వచనం కథ మసౌ పరై రాభివ్యతే సమాధిస్థస్య సమాధౌ స్థితస్య కేశవ! స్థితధీః స్థితప్రజ్ఞ స్వయం నా కి పృథావేత? కిమానీత? ప్రజేత కిం? ఆసనం ప్రజనం వా తస్య కథ మిత్యర్థః । స్థితప్రజ్ఞస్య లక్షణ మనేన శ్లోకేన పృచ్ఛతి । ॥౫౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నేను పరబ్రహ్మస్వరూపుడననుజ్ఞాన మెవనికి సంభవించునో అట్టివాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు. అట్టి సమాధినిష్ఠుఁ డగు స్థితప్రజ్ఞు నుద్దేశించి పరు లేవిధమున భాషణము నేయుదును? (1) అట్టి స్థితప్రజ్ఞుఁడు స్వయముగ నెటుల భాషణమును సలుపును? (2) అట్టి స్థితప్రజ్ఞుఁ డెటుల కూర్చుండును? (3) ఎటుల సంచరించును? అనగా నట్టి స్థితప్రజ్ఞుని స్థితిగతు లెట్టివని యాశ యము. ఈవిధముగ నీశ్లోకముచే స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణమును ప్రశ్నించెను. ॥౫౪॥

“స్థితా నిశ్చలాహం బ్రహ్మస్మిన్ స్థితప్రజ్ఞా యస్య సః స్థితప్రజ్ఞః” (నేను బ్రహ్మస్వరూపుఁ ననెడి నిశ్చలమగు ప్రజ్ఞ కలవాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడనబడును. అస్థితప్రజ్ఞుఁడు సమాధిస్థుఁడు వ్యుత్థితచిత్తుఁడని యకస్థాద్వయము కలవాఁడు కాన “సమాధిస్థస్య” అని స్థితప్రజ్ఞ నకు విశేషణమియ్యఁబడెను. (1) ఆయనస్థాద్వయాంతర్గతమగు సమాధ్యకస్థతోఁగూడిన స్థితప్రజ్ఞుని భాషణ మెట్టిది. (2) సమాధివ్యుత్థితచిత్తుఁడగు నాస్థితప్రజ్ఞుఁడు స్వయముగ నుత్థరించాదుల యం దభినందనచ్చేషాదిరూపమగు వాక్యముల నెట్లు పలుకును? సర్వస్థలములయందు సౌభావనార్థమునందే “ప్రభావేత” అని ‘లక్షే’ ప్రయోగించఁబడెను. (3) “కిమానీత” వ్యుత్థితచిత్తనిగ్రహముకొరకెటుల బహిరిందియనిగ్రహ మునుచేయును? (4) బహిరిందియనిగ్రహము లేనిస్థయమున “కింప్రజేత” ఎట్లు విషయములను పొందును? మూఢ జనవిలక్షణమగు స్థితప్రజ్ఞ కర్తృక భాషణము, ఆసనము, ప్రజన మెట్టిదని యర్థము. ఇవి మొత్తము నాలుగుప్రశ్న ములు. అందు సమాధిస్థుఁ డగు స్థితప్రజ్ఞుని విషయమై యొకప్రశ్నము సమాధివ్యుత్థిత స్థితప్రజ్ఞునివిషయమై మూడు ప్రశ్నములు. ‘కేశవ’ అను సంబోధనచే సర్వాంతర్యామి వగుటచే నీతే యీరహస్యమును చెప్పుటకు సమర్థుఁడనని నూచింపఁబడెను.

పరమార్థప్రసః — సమాధియందు స్థిరబుద్ధికలవాని స్వరూపము నర్జునుఁడు “స్థితప్రజ్ఞస్య అను శ్లోక ముచే బ్రశ్నించుచుండెను.

(1) “భాష్యతే ప్రాచ్యతే నేనేతి భాషా” స్థితప్రజ్ఞుఁ డగు పురుషుఁ డేలక్షణములచే స్థితప్రజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడును? సమాధిస్థుఁ డగు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణ మేది? అనగా సమాధిస్థుఁ డగు స్థితప్రజ్ఞుఁ డేలక్షణములచే స్థితప్రజ్ఞుఁ డని తెలిసికొన నగును? పరబుద్ధి యప్రకృత్యక్షమకదా! దర్శనమాత్రముచే నిజస్వరూప మెటుల తెలియనగును? అని శంకింపఁజనదు. ఆతిబుద్ధిమంతునిచే నాకారముచేతనే పరుని మనోగతము తెలియబడును. ఈవిషయము నుద్దేశించియే “ఉదీరితోఽర్థః పశువాపి గృహ్యతే, వాయాశ్చ నాగాశ్చ వహన్తి నోదితాః । అనక్త మపూర్వాతా పండితో జనః, పరంగిరజ్ఞానఫలా హి బుద్ధయః” (పశువులు చెప్పఁబడని యర్థమును గ్రహించును. అశ్వములు, గజములు చెప్పఁబడని యర్థములను వహించును. పండితుఁడు చెప్పఁబడని విషయము నూహించును. కాన బుద్ధులు పరంగిరజ్ఞానమే ఫలముగా గలవి.) అని చెప్పఁబడెను. ఇట్లున్నుఁడు ప్రశ్నించి వ్యవహారముచే స్థిత ప్రజ్ఞలక్షణమును “స్థితధీః” అనువానిచే ప్రశ్నించుచుండెను. (2) స్థితప్రజ్ఞుఁ డెటుల మాట్లాడును? (3) స్థిత ప్రజ్ఞుఁ డెటుల కూర్చుండును? (4) ఎటుల నడచును? అని ప్రశ్నార్థము. ॥౫౪॥

గీ॥ శ్రీభగవానువాచ-ప్రజహాతి యదా కామా స్సర్వాన్సార్థ! మనోగతాన్ ।

అత్మన్యే వాత్మనా తుప్త స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే ॥

॥౫౫॥

పదవిభాగము:— శ్రీభగవాన్-ఉవాచ । ప్రజహాతి-యదా-కామాన్-సర్వాన్-సార్థ!-మనోగతాన్-

అత్మని-ఏవ-అత్మనా-తుప్తః-స్థితప్రజ్ఞః-తదా-ఉచ్యతే ॥

॥౫౫॥

ప్రతిపదార్థము:— శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=పలికెను । హేసార్థ!=ఓయిందా!

యదా=ఎప్పుడు; మనోగతాన్=హృదయమునందు ప్రవేశించిన; సర్వాన్=సమస్తములగు; కామాన్=కోరికలను; ప్రజహాతి=పరిక్షర్ణగ విడచునో; అత్మన్యేచ=ప్రత్యేకాత్మస్వరూపమునందే; అత్మనా=తన స్వరూపముచేతనే; తుప్తః=(పరమార్థదర్శనలాభముచే మఱియొకదానినుండి) ఆలంప్రత్యయము (చాలును అను జ్ఞానము) కలవాడగునో; తదా=అప్పుడు; పరః=(ఈపదమధ్యాహర్యము) ఇతరులచే; స్థితప్రజ్ఞః=స్థితప్రజ్ఞుడని; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచు॥౫౫॥

శాంకరభావ్యము:—

యో హ్యదిత ఏవ సంస్యస్య కర్మాణి జ్ఞానయోగనిష్ఠాయాం ప్రవృత్తో యశ్చ కర్మ యోగేన తయోః స్థితప్రజ్ఞస్య ప్రజహాతీ త్వారభ్యాధ్యాయపరిసమాప్తిపర్యంతం స్థితప్రజ్ఞలక్షణం సాధనం చోచ్యతే । సర్వత్రైవ హ్యాధ్యాత్మశాస్త్రే కృతార్థలక్షణాని యాని తాన్యేవ సాధనా న్యుపదిశ్యంతే యత్సాధ్యత్వాత్ । యాని యత్సాధ్యాని సాధనాని లక్షణాని చ భవన్తి తాని శ్రీభగవానువాచ—ప్రజహాతీతి । ప్రజహాతి పరిక్షర్ణ జహాతి పరిత్యజతి యదా

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఎవడు కర్మసంన్యాసమునకు గారణ మగు వైరాగ్యసంపత్తిగలవాడై బ్రహ్మచర్యావస్థ యందు (బ్రహ్మభావమును బొందించున దగుటచే జ్ఞానమే యోగమనబడును. అట్టిజ్ఞానయోగ మునందగు నిష్ఠ (పరిసమాప్తి) జ్ఞానయోగనిష్ఠ యనబడును.) జ్ఞానయోగఽవస్థయందే ప్రవృత్తుడో, ఎవడు కర్మయోగముచే గర్మలను సంస్యసింపక కర్మయోగనిష్ఠయందు ప్రవృత్తుడో వారిరువురిలో ఎవడు స్థితప్రజ్ఞుడో అట్టి స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము, సాధనము “ప్రజహాతి” అను శ్లోకము మొదలు ఈద్వితీయాధ్యాయపరిసమాప్తివర కపదేశింపబడుచుండెను.

“ప్రజహాతి” అను శ్లోకము మొదలు అధ్యాయపరిసమాప్తిపర్యంత మొకవాక్యముకదా! అట్లైన నొకవాక్యముచే నొకవిషయమునే ప్రధానముగ బోధింపవలయును. కాని స్థితప్రజ్ఞ లక్షణము, సాధనము అనేవి రెండు విషయములను బ్రధానముగ నెట్లు బోధించును. అట్లు ప్రధానముగ సర్వధ్వయమును బోధించినచో వాక్యభేదము ప్రాప్తించును (వాక్యభేద మనునది శాస్త్రమునందొక దోషము). ఇట్టి వాక్యభేదరూపదోషము దొలగుటకు “లక్షణము, సాధ

—: ౨వ అధ్యాయము ౫౫ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు:—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈనాలుగు ప్రశ్నములకు క్రిమముగ సమాధానమును శ్రీకృష్ణపర మాత్మ “ప్రజహాతి” అను శ్లోకము మొదలధ్యాయ పరిసమాప్తివరకు చెప్పుచుండెను.

కాంకరభాష్యమ్:—

యస్మి న్నానే సర్వా సమస్తా న్నామా నిచ్ఛాభేదా స్తేపార్థ! మనోగతా స్మనసి ప్రపిష్టా
స్త్వాదిప్రవిష్టాః । సర్వకామపరిత్యాగే తుష్టికారణభావా చ్ఛరీరధారణనిమిత్తశేషే చ
సత్యుత్పత్తపృథుత్వసేవ ప్రవృత్తిః ప్రాప్తేత్యత ఉచ్యతే— ఆత్మనేవ ప్రత్యగాత్మస్వరూప
ఏవాత్మనా స్వేనైవ బాహ్యలాభనిరపేక్ష స్తుప్తః పరమార్థదర్శనామృతరసాభే నాన్యస్మా దలం
ప్రత్యయవాక్ సితప్రజ్ఞ స్థితా ప్రతిష్ఠితాఽతాత్మనాత్మవివేకజా ప్రజ్ఞా యస్య సః సితప్రజ్ఞో
విద్వాం స్తదోచ్యతే । త్యక్తపుత్రవిత్తలోకై వణ స్సంన్య స్యాత్మా రామ ఆత్మకీడః సితప్రజ్ఞ
ఇత్యర్థః ॥

॥ ౫౫ ॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నము" అను నీరెండు నొకటియే యందమున్న కృతార్థుని లక్షణము కృతార్థుని స్వరూపమే
యగుటంజేసి ఫలరూపమే యగును. ఫలమునకు సాధనరూపత్వ మెట్లు సమంజస మగుచు ?
కాన సితప్రజ్ఞలక్షణము, సాధనము అనెడి రెండు నీయుత్తరగ్రంథముచే నుపదేశింపబడుచుండె
నని చెప్పట యెట్లు సమంజస మగు నని శంకింపఁజనదు.

విచారించినచో కృతార్థు డగు జ్ఞానియొక్క యేజ్ఞానలక్షణము కలదో యది జ్ఞానలక్షణ
స్వరూపముచే ఫలరూపమే యగునుకాని సాధనరూపము కానేరదు. అయినను జ్ఞానియొక్క
జ్ఞానలక్షణమే జిజ్ఞాసువునకు ప్రయత్నసాధ్య మగుటంజేసి "ఏది ప్రయత్నసాధ్యమో యది
సాధన" మను వ్యాప్తి చే సాధనరూప మగును. ఇట జ్ఞానసామర్థ్యమువలన బ్రాప్తించిన జ్ఞాని
లక్షణము విధినిషేధముల కగోచరం డగుటంజేసి విద్వాంసునకు విధింపఁబడుటలేదు. మఱే
మనిన ? అనువదింపఁబడుచుండెను. కాన జిజ్ఞాసువునకు సాధనానుష్ఠానము నిమిత్త మై సితప్రజ్ఞ
లక్షణ మనువదింపఁబడుటచే నొక టగు సాధనానుష్ఠానమునందే యుత్తరగ్రంథము తాత్పర్యము
కలదిగాన వాక్యభేదము ప్రాప్తింపనేరదు. అందువలన సితప్రజ్ఞలక్షణము, సాధనము అను నీ
రెంటిని సుత్తరగ్రంథముచే నుపదేశించుట సమంజసమే. కాన నేయేయత్నసాధ్యము గు సాధన
ములు, ఏయే యత్నసాధ్యములగు సితప్రజ్ఞలక్షణములు కలవో వానిని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ
"ప్రజహాతి" అను శ్లోకము మొదలుకొని యుపదేశించుచుండెను.

ప్రమాణ విపర్యయ వికల్పనిద్రాస్మృతి భేదముచే నెరువిధములగు తంత్రాంతరమందు విస్తరింపఁజేయబడిన
మనోవృత్తివిశేషములగు సర్వకామసంకల్పాదులను కారణభాధపురస్కరముగ నెన్నడు పరిత్యజించునో అనగా సర్వ
వృత్తికూన్యత డెన్న జగునో అభుడు సమాధిస్థుడు సితప్రజ్ఞుడని పరులచేఁ జెప్పఁబడును. కామనాదు లాత్మధర్మ
ములగుటచేఁ బరిత్యజించుటకు యోగ్యమైనవని "మనోగతాన్" అను పదముచే జెప్పఁబడుచుండెను. కామనాదు
లాత్మధర్మములే యగుచో స్వాభావికములగుటచేసి వహ్నివృష్టిమువలె పరిత్యజించుటకు శక్యమైనవికావు. ఈకామ
నాదులు మనోధర్మములే. కాన పరిత్యజించుటకు శక్యమైన వని యర్థము. ముఖప్రసాదము చిహ్నముగాగల సితప్ర

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“బుద్ధ్యాదయోఽష్టా వాత్మమాత్రీవృత్తిగుణాః” బుద్ధిసమఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రియత్న
ధర్మాధర్మములనెడి యెనిమిదిగుణము లాత్మమాత్రీమునందుండున వని తార్కికుల మతము.
కాని యీమతము “కామ స్పంకలోని విచిత్రాని శ్రీధాఽశ్రీధాధృతి రధృతి స్త్రి ర్థ ర్థ ర్థ రి త్యేత
త్సర్వం మన ఏవ” కామనాదులు మనోధర్మము లని బోధించు పై నుదహరింపబడిన శ్రుతికి
విరుద్ధముగాన స్వీకరింపదగినది కాని నూచించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “మనోగతా
కామాః” మనోగతములగు కామనాదులను అని నుడివెను. అట్టి సర్వకామములను నెపుడు
ప్రకర్షగ నెవఁడు విడచునో (ప్రకర్షగ విడచుట యనగ వాసరహితం డగునో యని యగ్రము)
అట్లుగనో “కామః కరోతి కామః కారయతి” అను శ్రుతివలన కాముడే తుష్టికారణ మగు
ప్రవృత్తికి హేతు నగుటవలన సర్వకామపరిత్యాగ మొనరించినవానికి తుష్టికారణము లేమింజేసి
శరీరధారణమునకు నిమిత్త మగు శేషకర్మ ముండను. అట్టివాని ప్రవృత్తి ఉన్నత ప్రయత్నాని
(ఉన్నతంజే వివేకరహితమగు బుద్ధిభ్రమను బొంది ప్రకర్షగ మదము ననుభవించుచు వివేక
మునుగూడ వదలి భ్రాంతినివలె వ్యవహరించువాఁడున్నత ప్రయత్నం డనబడును.) ప్రవృత్తి
వంటిది కావలసినచు నని శంకింపఁవలదు. అట్టి సర్వకామపరిత్యాగి ప్రత్యగాత్మయందే తన
చేతనే బాహ్యలాభములయం దపేక్షంహితుడై పరమార్థదర్శనామృతరసలాభముచే నితరమైన
వస్తువులనుండి యలంప్రత్యయము (ఇతరవస్తువులవలన ప్రయోజనములేదను జ్ఞానము) కలవాడై
సంతృప్తుఁ డగునో వాఁడు అట్టి సమయమునందు (జ్ఞానప్రతిబంధక మగు సర్వకామములు దొల
గిన యవస్థయందు) స్థితప్రజ్ఞ (విద్వాంసుఁ) డనఁబడును. స్థితప్రజ్ఞుఁడనగ నాత్మానాత్మచివేకము
వలనఁ గలిగెడి ప్రజ్ఞ యెవనికి ప్రతిష్ఠితమో (కలదో) వాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడును. అనగా
నాత్మను తెలిసికొనగోరి వైరాగ్యద్వారమున సర్వైవణాత్మ్యగరూపసంన్యాసమును బొంది
యనేకపర్యాయములు వేదాంతశ్రవణాదుల నొనరించి దానివలన జ్ఞానియై యాజ్ఞానమునందేగల
యాసక్తిచే విషయవిముఖుడై ఆత్మారాముడై జ్ఞానఫలభూతి మగు పరితుష్టిని బొంది స్థిత
ప్రజ్ఞుఁ డనఁబడు నని యర్థమా.

||౫౭||

జ్ఞానకు సంతోషవిశేషము ప్రతీయమానమగుచుండ నాస్థితప్రజ్ఞుఁడు సర్వకామపరిత్యాగమునం దసమర్థుడనుకొను
“అత్మస్థేవాత్మనాతుష్టః” అను వాక్యముచే దొంగించుచుండెను. “అత్మస్థేవ” పరమానందరూపము స్వప్రకాశ
చిదుర్రపముచే భాసమానము అగు నాత్మయందే పరమపురుషార్థలాభముకలన బరిశృప్తుఁడు. కాని శృతిచే భాస
మానము, తుచ్ఛము నగు నాత్మయందు తృప్తుఁడు కాదు. ఈవిషయమునే “యదాభ్యర్థ్య ప్రమచ్యంతే కామా
యేఽస్య హృదిశితాః” అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్కృతృ బ్రహ్మ సమశ్చైతే శా” (ఈమర్త్యుని హృదయమునం
దుండు సర్వకామము లెపుడు నిడుకఁబడునో అట్టి సమయమునఁ మర్త్యుఁడు ముక్తుఁడగును. జీవించియుండఁగనే
బ్రహ్మభావము ననుభవించును.) అని శ్రుతియు చెప్పుచున్నది. పరమసితాశయః కేచి ? సమాధింక డగు స్థిత
ప్రజ్ఞుఁ డిట్టిఅక్షయమును చెప్పకబ్రదుకనే పిలువఁబడు నని ప్రభుమహర్ష్యకు సమాధానము.

శంక రానందీయము:—విద్వాంసున కేలక్షణములు సిద్ధించుటచే ప్రజ్ఞాసై ర్యము, విదేహకైవల్యము సిద్ధించుచున్నదో; సిద్ధుని యా లక్షణములే సాధకునకుఁ బ్రయత్నముచే సంపాదించఁదగిన సాధనములు. కాన నా లక్షణములను మును త్కువు ప్రయత్న పూర్వకముగ సాధింపఁదగినవని నూచించుట కధ్యాయపరిసమాప్తి పర కాలక్షణ మునే చెప్పుచుండెను. అందు మొట్ట మొదట “స్థితపజ్ఞ స్థ కాభాషా” అను ప్రథమప్రశ్నమునకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “ప్రజహతి” అను శ్లోకముచే సమాధానమును చెప్పుచుండెను

శ్రవణాదులచే లెస్సగుఁ జెలియఁబడిన యాత్మతత్త్వముగఁ మును త్కువు సమాధియందున్న వాఁడై “మనసైవాను ద్రిష్టవ్యం” అను శ్రుతివలన నాత్మస్వరూపప్రకాశమునం దేక కారణముగు మనస్సునందుండు సర్వవిషయభోగేచ్ఛ లనే సమాధిసిద్ధిదశయందు నిశ్చేషముగఁ బరిత్యజించునో, అట్టివానికి స్వతస్సిద్ధము, నిత్యము, కూటస్థము, అసంగము, చిద్రూపము, చక్షురిందిరియమునకు రూపమువలె సర్వత్ర ఉపలభ్యమానము, అనంతైకరసము, అత్మస్వరూపము అగు స్వస్వరూపమునందు క్షీడనము విషయములను నిశ్చేషముగఁ బరిత్యజించుటకు కారణము. అట్టి క్షీడకలవాఁడై బ్రహ్మవిత్తు నిరకత్త లక్షణములకల సస్వరూపముచేతనే స్వాత్మానందరసానుభూతిచే సంతోషమును, తృప్తిని బొంది యమృతరసపాయి ట్లొోదకమునువలె తుచ్ఛుచుగు విషయముఖము నపేక్షించఁడు. కనుకనే సర్వముగు తద్విషయ కామనలను వదలును. ఎపు డిట్టిలక్షణములు కలవాడగునో ఆపు డితఁడు స్థితపజ్ఞుఁడని పండితులు పలికెదరు. “యదా సర్వే ప్రానుద్యంతే కామాయేఽస్య హృది శ్రితాః” అను శ్రుతిస్థగ్గ మిశ్లోకముచే బ్రతిపాదించఁబడెను.

కామోదయ కారణములగు విషయములుండ నట్టివిషయములు చూడబడుచుండ విద్వాంసునకుఁగూడ తాదృశ విషయానుభూతియందు కామము తప్పక జనించును. కాన నిశ్చేషముగ కామపరిత్యాగము సంభవింప దని యనె దనా ? ఈవిషయమున నిన్నడుగవలసిన యంశము కలదు. (1) విషయములయందు కామోదయము విషయస్వభా వమా ? (2) పురుషస్వభావమా ? విషయస్వభావమే యనెదనా ? విషయములగు తృణపర్ణాదులు చూడఁబడు చుండ నాత్మకాదులను భక్షించుట కెందులకు కామము జనించదు ? అట్లు కామము జనించనందున మొదటిపక్ష ముపపన్నము కాదు. ఇక పురుషస్వభావమనెదనా ? నకయోవనముగల కాంతయొక్క సన్నిధియందు బాలున కెందులకు కామము కలుగదు ? అట్లు కామోదయము లేనందున ద్వితీయపక్షము పొసగదు. అట్లులైన కామ మెట్లుదయించు ననెదనా ? చెప్పెద వినుము. “కామ! జానామి తే మూలం సంకల్పా త్క్రిల జాయనే” అను స్మృత్యనుసారము కామము సంకల్పముకలన జనించును. సంకల్పము వాసనవలన జనించును. వాసనలేనిదే వస్తువు నందు సమీచీనత్వబుద్ధి కలుగదు. వస్తువు మంచి దనుబుద్ధి లేనిదే కామ ముదయించదు. కాన కామోత్పత్తికి కారణము సృష్టించదగనితాదులందు భోగ్యత్వవాసనయే వాసన యనగా భోగమువలన జనించెడి పూర్వసంస్కారము. విషయములయందు భోగ్యత్వవాసనాబలముచేతనే జీవులకు విషయములయందు కామము, ప్రకృత్తియు కలుగును. ఇదంతయు లోకకాస్త్రప్రసిద్ధమే. నిత్యము, నిరంతరము సమాధినిష్ఠయందే యుండునట్టియు, ఎల్లపు డంతటను బ్రహ్మమునే జూచునట్టి విద్వాంసునకు సృష్టించదగనితాదివిషయగ్రహణమే సంభవించదు. మృతస్వరూపముచే చూచువానికి ఖటము గ్రహించఁబడనటుల సర్వస్వను బ్రహ్మస్వరూపముచే జూచువానికి విషయగ్రహణమే సంభవించనందున విషయవాసనలు స్వయముగ నశించును. విషయవాసనలు త్తయింప కారణము లేమిందేని కామ ములు స్వయముగనే నశించును. స్వయముగ నశించెడి కామములవాళము, ప్రభుచే నశించుచున్న తమస్సుయొక్క వాళమును నూర్చుడు చేయుచుండె ననునట్లు “ప్రజహతి యదా” అని విద్వాంసునియం దుపచరింపఁబడుచున్నది. కాన నిర్వాసనత్వము విద్వారసుని లక్షణ మని సిద్ధము. ఈనిర్వాసనత్వము సాధకునకు సమాధిచే సంపాదనీయ మని లేలిన యాశయము.

గీ । దుఃఖే వ్యసుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః ।

వీతరాగభయకోధః స్థితః శాంతి రుచ్యతే ॥

॥౫౬॥

పదవిభాగము: — దుఃఖేషు-అనుద్విగ్నమనాః-సుఖేషు-విగతస్పృహః-వీతరాగభయకోధః-స్థితః-శాంతిరుచ్యతే ॥

॥౫౬॥

ప్రతిపదార్థము: — యదా=(ఈ పదము పూర్వశ్లోకమునుండి అనువర్తనీయము) ఎప్పుడు; దుఃఖేషు సత్కు=అధ్యాత్మిక కాధిభౌతిక కాధిదైవికదుఃఖములు పాప్తించుచుండ; అనుద్విగ్నమనాః=తొలగిపోయిన మనస్సు కలవాడై; సుఖేషు=అధ్యాత్మిక కాధిదైవిక కాధిభౌతికసుఖములు పాప్తించుచుండ; విగతస్పృహః, విగత=పోయిన; స్పృహః=కోరికకలవాడై; వీతరాగభయకోధః, వీత=పోయిన; రాగ=అనురాగము; భయ=భయము; కోధః=కోపముకలవాడై; భవతి=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఆగుచుండెనో; తదా=(ఈపద మధ్యాహార్యము) అట్టి సమయమునందు; స్థితః=స్థిరపజ్ఞుడని; మునిః=జ్ఞానియని; శాంతిరుచ్యతే=చెప్పబడును. ॥౫౬॥

శాంకరభాష్యతత్వము:—

కించ—దుఃఖేష్వితి । దుఃఖేష్వాధ్యాత్మికాదిషు పాప్తిష్యేషు నోద్విగ్నం న ప్రక్షుభితం దుఃఖపాప్తిష్యేషు మనో యస్య సోఽయ మనుద్విగ్నమనాః । తథా సుఖేషు పాప్తిష్యేషు విగతాస్పృహ తృప్తా యస్య నాగ్ని రివేందనాద్యాధానే సుఖా న్యనువివర్ధంతే స విగతస్పృహః । వీతరాగభయకోధో రాగశ్చ భయం చ కోధశ్చ వీతా విగతా యస్మా త్స వీతరాగభయకోధస్థితః స్థితపజ్ఞో ముని స్సంన్యాసీ తదోచ్యతే ॥

॥౫౬॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

స్థితపజ్ఞుని మదియొకలక్షణము సనువదించి తద్వారమున వివిదిషువునకు కర్తవ్యంతరమును “దుఃఖేషు” అనుశ్లోకముచే నుపదేశించుచుండెను.

జ్వరము, శిరోరోగాదికము మొదలగువానిచే పాప్తిప్రమగు దుఃఖము లాధ్యాత్మికములు. వ్యాఘ్రసర్పాదులవలన పాప్తిచెడి దుఃఖము లాధిభౌతికములు. అతినాయువు, అతివర్షము, అశనిపాతము మొదలగువాటివలన గలుగు దుఃఖము లాధిదైవికములు. అట్టి దుఃఖములు పాప్తించినను ప్రత్యోభమును బొందనట్టి మనస్సుగలవాడును, ధాతుసామ్యాదులవలన గలిగెడి సుఖ మాధ్యాత్మికము. మందవాయువు, నియతవర్షాదులవలన గలిగెడి సుఖ మాధిదైవికము. సౌఖ్యంధనవనితాదులు, గోమహిష్యాదులవలన గలిగెడి సుఖ మాధిభౌతికము. అట్టి సుఖములు పాప్తించినపుడు (యెండుకట్టె లున్నకొలది యగ్ని వృద్ధిబొందునటులగాక) పాప్తించిన సుఖ

—: ౨వ అధ్యాయము ౫౬ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేవములు :—

మధునూదనసర్వతీయము:— ఇతడు సమాధివృత్తితుండగు స్థితపజ్ఞుని మాధజనవిలక్షణములగు భావజము, ఉపశేకనము (కూర్చుండుట), గమనము చెప్పవలసియున్నది. అందు “కించ ప్రభాషేత” (స్థితపజ్ఞుడు సమాధివృత్తితుండై యెటులు మాట్లాడును ?) అను ప్రశ్నమునకు “దుఃఖే వ్యసుద్విగ్నమనాః” అను శ్లోకము మొదలు శాంతిరుచ్యతే సమాధానమును చెప్పుచుండెను.

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ములయందు తృష్ణారహితుఁడును, (శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెఱి విషయములవిషయమై అనుభూతాభినివేశాత్మకమగు తృష్ణావిశేషమే రాగము) అట్టి రాగరహితుఁడును (పరునిచే నపకృతునగు గలిగెడి శరీరనేత్రాదివికారకారణ మగునది భయము) అట్టి భయరహితుఁడును, (తనను పరవశము చేసికొని స్వసరాపకారప్రవృత్తికి హేతువగు బుద్ధివృత్తి కోధము) అట్టి కోధరహితుఁడు ఎవఁడు యెన్నఁడగునో అట్టిసమయమునందు అట్టివాఁడు “స్థితప్రజ్ఞాఁడు సంన్యాసి” (జ్ఞాని) అని చెప్పఁబడును. (దీనివలన దేలిన యాశయ మ్మీఁకి దుఃఖములు పొందినవిని త్విభింపని మనస్సుగలుగుట, సుఖములయందు తృష్ణను వదలుట, రాగభయకోధములను వినర్జించుట యు నివి స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములు. ఇట్టి లక్షణములు జిజ్ఞాసువుఁడు సాధనములగునని యాశయము) ||౫౬||

దుఃఖము లాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికము అని మూడువిధములు. అందు శోకఘాతాజ్వరశోకో గాదినిమిత్రములగు దుఃఖము లాధ్యాత్మికములు. వ్యాసుసర్పాసులవలన సంభవించెడి దుఃఖము లాధిభౌతికములు. అతివాతాతివృష్ట్యాదులవలన సంభవించెడి దుఃఖము లాధిదైవికములు. రజఃపరిణామసంతాపాత్మకచిత్తవృత్తివిశేషములు, ప్రార్థకర్మప్రాప్తితములు అగు నట్టి దుఃఖములయందు దుఃఖపరిహారమునకు సమర్థుఁడు కాకపోవుటచే వ్యాకులమగు నంతఃకరణముకలవాఁడు “ఉద్విగ్నమనస్కుఁడు” అని యనిపించుకొనును. అవివేకునకు దుఃఖము పొందిన “అహో! నేనెంతపాపిని, ఇట్టి దుఃఖమును పొందిన దురాత్ముఁడ నగు నన్నునుగూర్చి నింద యగుఁ గాక. ఎవఁడు నాసంబంధ మగు నీదుఃఖమును పోగొట్టఁగలఁడు” అని యనుతాపాత్మకము, భ్రాంతియాపము నగు నుద్వేగ మనుపేరుగల తామసచిత్తవృత్తివిశేషము కలుగును. ఈచిత్తవృత్తివిశేషము పాపానుష్ఠానకాలమునందే కలిగినచో నపుడాచిత్తవృత్తి పాపానుష్ఠానప్రవృత్తిప్రతిబంధక మగుటచే సఫల మయ్యెడిది. అటులుకాక భోగకాలమునందే యట్టి యుద్వేగము పొందినచో కారణముండ కార్య మవశ్యము సంభవించును. కాన కార్యము నుచ్చేదించుటకు సామర్థ్యము లేనందున నిష్ప్రయోజనమగు దుఃఖకారణ ముండ “ఎందువలన నాకు దుఃఖము సంభవించుచున్నది” అని యనుకొనుట యవివేకభ్రమరూపము. కాన నది వివేకి యగు స్థితప్రజ్ఞునకు సంభవింపదు. దుఃఖముమాత్రము ప్రార్థకర్మచే బాంధవ్యము కాని తదుత్తరకాలిక మగు భ్రమకూడ ప్రార్థకర్మాధీనము కాదు. దుఃఖాంతరకారణ మగుటవలన నట్టిభ్రమ ప్రార్థకర్మాంతరమువలన స్థితప్రజ్ఞునకు పొందిన నని శంకింపఁజనదు. భ్రమ కుపాదాన కారణ మగు నజ్ఞానము నశించుటచే భ్రమ సంభవించును. కాన తజ్ఞనన్యదుఃఖప్రాప్తిపకప్రార్థము సంభవింపదు. కాన నట్లు శంకింపఁజనదు. ఎట్లకేలకు దేహయాత్రామాత్రనిర్వాహకప్రార్థకర్మఫలము భ్రమలేమన్న నబాధితానువృత్తిచే నుపపన్న మగును. ఈవిషయము విస్తారముగ మున్ముందు చెప్పఁబడును.

అట్లే (అధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవిక) త్రివిధములు ప్రార్థకర్మఫలకర్మప్రాప్తములు, సత్వపరిణామస్వరూపములు, పీత్రాత్మకములు, చిత్తవృత్తివిశేషములు అగు సుఖములందు “విగతస్పృహః” అ గామితజ్ఞాతీయసుఖస్పృహరహితుఁ డగును. స్పృహ యనునది సుఖానుభవకాలమునందు తజ్ఞాతీయసుఖమునకు కారణము. ధర్మము ననుష్ఠింపక వ్యర్థముగనే దానిని శోధుట. ఇది తామసచిత్తవృత్తిభ్రాంతియాపము. అది యవివేకికే గలుగును. కారణములేనిదే కార్యము పుట్టనేరదు. కాన నెట్లు కారణముండ కార్యము పుట్టకూడ దను వృధా కాంత్యైస్వరూప మగు నుద్వేగము వివేకికి సంభవింపదో; అట్లే కారణము లేనిదే కార్యము సంభవించుగాక యనెడి వృధా కాంత్యైస్వరూప మగు తృష్ణాత్మకస్పృహయు ప్రార్థకర్మసుఖమాత్రప్రాప్తిపక మగుటచే వివేకికి సంభవింపదు.

తేక, హర్షాత్మక మగు చిత్తవృత్తిస్పృహశబ్దముచేఁ జెప్పవలెను. ఆదియు భ్రాంతిరూపమే. “అహో! నేను ధన్యుడను; నా కిట్టి సుఖము పొందెను; మల్లోకములయందు నాతో సమానఁ డెవ్వఁడు? ఏయుపాయముచేతను నాసంబంధముగ నుఖము విచ్చిత్తిని పొంద నేరదు” అనెడి యుత్పల్లతారూపతామసచిత్తవృత్తిరూపము కనుకనే భాష్యమునందు “నాగ్ని రివేన్ద్రనాద్యాధానే య స్సుఖా న్యనువివర్ధతే స విగతస్పృహః” (కాష్ఠము బంచినపు డగ్ని వృద్ధిపొందినటుల ఎవఁడు సుఖముల ననుసరించి వృద్ధిపొందఁడో; అట్టివాఁడు విగతస్పృహఁ డనఁబడును.) అని చెప్పఁబడెను. ఈగీతలయందే “స పృథ్వీప్యే త్ప్రియం సౌప్య నోద్విజే త్వాప్య చాప్రియమ్” అని శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పఁగలడు. ఆదియు భ్రాంతిరూప మగుటచే వివేకి సంభవింపదు. అట్లే “వీతరాగభయక్రోధః” శోభనాధ్యాసము నిబంధనముగాఁగలది, విషయములయందు రంజనాత్మకము, ఉత్పన్నాభినివేశరూపము అగు చిత్తవృత్తివిశేషము రాగ మనఁబడును. రాగవిషయమును నశింపజేయు కారణము పొందినపు డద్దానిని నివారించుటకు సామర్థ్యములేమిని తలచువానియొక్క డైన్యాత్మకమగు చిత్తవృత్తివిశేషము భయ మనఁబడును. అట్లే రాగవిషయనాశకము పొందినపు డద్దానిని నివారించుటకు తనకు సామర్థ్య మున్నట్లు తలచెడివాని యభిజ్ఞులనాత్మకచిత్తవృత్తివిశేషము శ్రోధ మనఁబడును. అతనియందు విషయరూపము లగుటవలన నెవనినుండి తొలగిపోవునో అట్టి మని (మననశీలుఁడు) సంన్యాసి, స్థితప్రజ్ఞఁ డని చెప్పఁబడును. ఇట్టి లక్షణములతోఁగూడిన స్థితప్రజ్ఞుఁడు సామ్యసంబంధమున కిష్టశిక్షణనిమిత్తము అనుభవ్యగనిస్పృహత్వాదులను బోధించు వాక్యములను పలుకును. ఈచెప్పటవలన దేలిన యాశయ మేమి? ముముక్షువు దుఃఖము పొందినపుడు దుఃఖమును పొందవలదు. సుఖము పొందినపుడు హర్షమును పొందవలదు. రాగభయక్రోధరహితుఁడు కావలె నని యభిప్రాయము.

శంకరానందీయము:—ఈసాధనము ముముక్షువున కవశ్యము సాధనీయమని నూచించుటకు సిద్ధుని లక్షణాంతరమును “దుఃఖే వ్యనుద్విగ్నునాః” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

“దుఃఖేషు” దుఃఖప్రాప్తకములగు జ్వరకూలశిరోవేదనాద్యాధ్యాత్మికములు, చోరాహివ్యాఘ్రాద్యాధిభౌతికములు, వర్షవాతాతపాద్యాధిదైవికములు పొందినపుడు “ఏమిచేయుదును ఎచటకుఁగనును” అను విశేషవ్యధలేనట్టివాఁడై, అనఁగా సమాధినిష్ఠచే నాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికములవలన త్రోవించని మనస్సుకలవాఁడై, అట్లే “సుఖేషు” సుఖప్రాప్తకములగు ఇష్టాన్నరసాదులు పొందినపుడు రసనాదీంద్రియలౌఢ్యములేనివాఁడై, అనఁగా స్వానందరసాస్వాదమునం దాసక్తిచే నిష్టాన్నరసాదులయం దాదరములేనివాఁడై, “వీతరాగభయక్రోధః” (ఉపకారమునందు పీరియు, అపకారమునం దపీరియు, అసన్నమగు మరణహేతువునందు భయము అనెడి యాచూడును స్వాత్మనిష్ఠచే నెవనికిఁ దొలఁగునో వాఁడు వీతరాగభయక్రోధుఁ డనపించుకొనును.) పీత్యపీతి భయ హేతువులకు, పీత్యాదులకు, తత్కార్యములకును అవిషయఁడైనట్టియు, శుభ్రమును, దృష్టమును, స్పృష్టమును, సర్వమును ప్రత్యక్షపక్షిచే మ్రోమగనే తెలిసికొనెడివాఁడు మని యనఁబడును. ఆ కారమును దాల్చుటచే ముని కాదు. ఇట్టి లక్షణములకల మని “స్థితప్రజ్ఞః” సిద్ధుడని చెప్పఁబడును. ఈ చెప్పుటచే దుఃఖాదిబాహ్యనాలంబి యగు సద్బ్రహ్మనిష్ఠావంతునకే సమ్యక్జ్ఞానము సంభవించును. సమ్యక్జ్ఞానికే విదేహముక్తియని నూచింపఁబడెను సంసిద్ధుఁడు బ్రహ్మవిత్తగు యతి అపత్తులయందు సంపత్తులయందును దేనిని పలుకఁడు. మరేమని? తూర్ష్ణిం కారముననే స్వాత్మచే నుండునని “కైంకర్యభాషిత” అను ద్వితీయపర్వమున కి శ్లోకముచే సమాధాన మియఁబడెను.

గీ॥ య స్సర్వతానభిన్నేహ స్తత్త త్ప్రాప్య శుభాశుభమ్ ।

నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

॥౫౭॥

పదవిభాగము:—యః=సర్వతః-అనభిన్నేహః-తత్-తత్-ప్రాప్య-శుభాశుభం-న-అభినందతి-న-

ద్వేష్టి-తస్య-ప్రజ్ఞా-ప్రతిష్ఠితా ॥

॥౫౭॥

ప్రతిపదార్థము:—యః=ఏముని; సర్వతః=దేహజీవితాదులయందు; అనభిన్నేహః=అభిన్నేహము (స్పృహ) లేనివాడై; తత్=ఆత; శుభాశుభం=శుభాశుభములను; ప్రాప్య=పొంది; నాభినందతి=సంతసింపజూ; నద్వేష్టి=ద్వేషింపజూ; తస్య=ఆట్టిముని; ప్రజ్ఞా=(వివేకమువలనఁగలిగెడి) ప్రజ్ఞ; ప్రతిష్ఠితా=ప్రతిష్ఠిత మగును. ॥౫౭॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ—యస్సర్వత్రేతి । యో ముని స్సర్వత్ర దేహజీవితాది వ్యవస్థనభిన్నేహోఽభిన్నేహవర్జిత స్తత్త త్ప్రాప్య శుభాశుభం తత్త చ్చుభ మశుభం వా లభ్యా నాభినందతి న ద్వేష్టి శుభం ప్రాప్య న తువ్యతి న హ్యవ్య త్యశుభం చ ప్రాప్య న ద్వేష్టి త్యర్థః । తస్యైవం హర్ష విషాదవర్జితస్య వివేకజా ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా భవతి ॥ ॥౫౭॥

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

మతియు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణాంతరమును అనువదించి తద్వార్తమున జిజ్ఞాసువునకు కర్తవ్యం (సాధనాం) తరము నుపదేశించుచుండెను.

వివేకవంతు డగు వివిదిషువునకు వివేకమువలన జనించెడి ప్రజ్ఞ యెటుల ప్రతిష్ఠితమగుననిన ? ఏముని దేహజీవితాదులయందు కోరిక లేనివాడై ఆయాశుభము ప్రాప్తించినపుడు సంతసింపక, ఆయాశుభము ప్రాప్తించినపుడు ద్వేషింపకుండునో హర్షవిషాదరహితుడగు నట్టివానికి ప్రజ్ఞ సుప్రతిష్ఠిత మగును.

(అనగా దేహజీవితాదులయందు స్పృహలేకుండుట, శుభాశుభములు ప్రాప్తించినపుడు హర్షవిషాదరహితు డగుటయే స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములు. ఇదియే వివిదిషువున కనుష్ఠేయములగు సాధనములని భావము.) ॥౫౭॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము- ౫౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—మతియు సర్వదేహములయందు, జీవనాదులయందును ఏముని “అనభిన్నేహః” స్నేహములేనివాడో (ఏది యుండ నన్యదీయ మగు హానివృద్ధులు తనయం దాకోపించఁబడునో అన్యవిషయకము, ప్రేమ కపరపర్యాయము నగునట్టి తామసవృత్తివికేషము స్నేహ మనఁబడును. సర్వవిధములచే నట్టి స్నేహములేనివాఁ డని యర్థము. అనాత్మయందు స్నేహములేకుండుట పరమాత్మయందు స్నేహముకలవాఁ డగుటకే కాన భగవంతుఁ డగు పరమాత్మయం దన్నివిధముల నభిన్నేహము కలవాడై యుండవలెను. అని తెలిసికొనవలెను) తత్త త్ప్రభుకర్మప్రాప్తము, శుభాశుభపు అగు శుభవిషయమును పొంది “నాభినందతి” హర్ష విషాదపురస్కరముగఁ బొందుననించజూ, దుఃఖశోకు లగు నశుభవిషయమును పొంది “నద్వేష్టి” లోపల ననూయాపూర్వక

గీ॥ యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః ।

ఇందియాణీంద్రియాఢ్ధేభ్యః స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥

॥౫౮॥

పదవిభాగము:—యదా--సంహరతే--చ--అయం--కూర్మః--అంగాని--ఇవ--సర్వశః--ఇంద్రియాణి--

ఇంద్రియాఢ్ధేభ్యః--తస్య--ప్రజ్ఞా--ప్రతిష్ఠితా ॥

॥౫౮॥

ప్రతిపదార్థము:—అయం=(స్థితప్రజ్ఞుడు) ఈజ్ఞాని; యదా=ఎప్పుడు; ఇందియాణి=(త్వక్చక్షుశ్రోత్ర జిహ్వసూక్ష్మముల నెడి) ఇందియములను; ఇందియాఢ్ధేభ్యః=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల నెడి విషయములనుండి; కూర్మః=తా బేరు; సర్వశః=అంతటనుండియు; అంగానీవ=అవయవములనువలె; సంహరతే=నులించునో; తదా=ఈపద మధ్యాహ్నము) అసమయమున; తస్య=అమునికి; ప్రజ్ఞా=ప్రజ్ఞ; ప్రతిష్ఠితా=ప్రతిష్ఠితమగుచున్నది. ॥౫౮॥

ముగ నిండించుడో, (అజ్ఞానకు సుఖహేతు వగు స్వకలతా)దికము శుభవిషయ మనబడును. అట్టి స్వకలతా)ది గుణకథనము పరప్రరోచనార్థము కానందున వ్యర్థము. కాన తద్గుణకథనాదిప్రవర్తక మగు ధీవృత్తిభ్రాంతిరూపాభి నందన మనబడును. అట్లే యనూయోత్పాదనద్వారమున దుఃఖహేతు వగు పరిక్షీయవిద్యాప్రకర్షాదికము వీనిని గూర్చి యశుభవిషయము. దానిని నింద నివారింపని దగుటచే వ్యర్థము. కాన నట్టి విషయమును నిందించుటకు ప్రవర్తింపచేయునట్టి భ్రాంతిరూప మగు ధీవృత్తివిశేషము ద్వేష మనంబడును. అట్టి ద్వేషముకూడ తామసమే. తామసములు, భ్రాంతిరూపములు అగునట్టి యాయభినందనద్వేషములు ప్రజ్ఞవలన విదాలక మగు కారణము లేమిం జేసి యభ్రాంతుడగు, శుద్ధసత్త్వుడు నగు స్థితప్రజ్ఞనియం దెట్లు సంభవించును ? సంభవించవు) హర్ష విషాద రహితుడగునట్టి మునియొక్క “ప్రజ్ఞా” పరమాత్మతత్త్వవిషయిక మగు ప్రజ్ఞ “ప్రతిష్ఠితా” మోక్షరూపఫల పర్యవసాయి యగును. అట్టివాడు స్థితప్రజ్ఞుడని యర్థము. ఈవిధముననే యన్యుడగు ముముక్షువును సర్వత్ర అనభిన్నేహుడు కావలెను; శుభమును పొంది ప్రశంసించరాదు; అశుభమును పొంది నిందింపవల దని నూచింపఁ బడెను. నిందాప్రశంసాదివాక్యములను పలుకవల దని వ్యతిరేకము చెప్పబడెను. ఈశ్లోకముకూడ “కిం ప్రభా వేత” అను ప్రశ్నమునకు సమాధానముగఁ జెప్పబడెను.

శంకరానందీయము:—శ్రీకణదులచే నాత్మతత్త్వమును తెలిసికొని విదేహకైవల్యాధియై సమాధి యందు ప్రకృతుండగు సాధకుడు చెప్పబోవువిధమున ప్రవర్తించినచో వానికి జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధించునని ‘యస్సర్వత్ర’ అను శ్లోకము చెప్పబడెను

ఏయతి సమాధియందు ప్రకృతుడై కన్ధాకాపీనాది పరిగ్రహమునందును, దేహజీవనమునందును అత్యంతా సక్తిరహితుడగునో, ప్రార్థకర్మకర్మములన సంప్రాప్తమగు శుభము నుద్దేశించి సంతోషించుడో ప్రతిహాలమగు నశుభము నుద్దేశించి ద్వేషించుడో అనగా హర్ష విషాదరహితుడై సర్వత్ర సమబుద్ధికఁడై సమాధియందే యుండునో వానికి “ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా” జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధించును. ఇతరునకు సిద్ధింపదని యర్థము.

నీలకంఠీయము:—“స్థితధీః కింప్రభావేత” అను ద్వితీయప్రశ్నమునకు సమాధానమును ‘యస్సర్వత్ర’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ధనదారదేహజీవనాదులయం దనభిన్నేహుడు. అనగా నభిన్నేహము కలవాడు ధనదారాదులు వికల మైనచో నేను వికలఁడననియు, పూర్ణమైనచో నేను పూర్ణఁడననియు దైవ్యదర్శములతోఁగూడి పూర్వాపరపర్యా లోచనలేనివాడై ఏమేమియో పలుకును. ముని యట్లు కాడనిభావము. అటులే శుభమునుపొంది సంతోషుడై శుభమును పొందించువానిని ప్రశంసించడో అట్లే యశుభమునుపొంది దుఃఖయై యశుభమును కలుగఁజేయువానిని నిందించుడో వానికి ప్రజ్ఞ సిద్ధించుచున్నది.

॥౫౯॥

శాంకరభాష్యమ్:—

కించ—యదా సంహరత ఇతి । యదా సంహరతే సమ్యక్ గుణసంహరతే చాయం జ్ఞాన నిష్ఠాయాం ప్రవృత్తో యతిః కూర్మోంగానీవ సర్వశో యథా కూర్మో భయా తస్మాన్యంగా న్యుపసంహరతే సర్వత ఏవం జ్ఞాననిష్ఠ ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్య స్సర్వవిషయేభ్య ఉపసంహరతే । తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితే త్యుక్తార్థం వాక్యమ్ ॥ ౧౫౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

జ్ఞానువునకు కర్తవ్యాంతరము నీశ్లోకముచే నూచించుచుండెను. ఏతీరున కూర్మము (తాబేలు) భయమువలన తన యవయవముల సంశటనంకి ముడుచుకొనునో అదేవిధమున ఎపుడూ జ్ఞాననిష్ఠయందు బ్రవృత్తమైన యతియు— ఇంద్రియములను విషయములనుండి మఱ లించుట ప్రజ్ఞాపై ర్యమునకు హేతువగుటం బట్టి తన ఇంద్రియములను శబ్దస్పర్శరూపక స గంధము లనెడి విషయములనుండి లెస్సగ నుపసంహరించుకొనునో (స్వవశ మొనరించుకొనునో అతని యతనికి ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితమగును. (అనగా ప్రజ్ఞాపై ర్యమును గోతేషివాడు ఇంద్రియము లను తప్పక స్వాధీనముచేసుకొనవలె నని యాశయము.) ॥ ౧౫౦ ॥

—: ౨వ అధ్యాయము- ౧౫౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“యదా సంహరతే” అను శ్లోకము మొదలు “కూర్మా ద్భవతి సంహారః” అను శ్లోకమువర కగు నార్యశ్లోకములచే “కి మాసీత” అను తృతీయప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ప్రార్థించుచుండెను.

ప్రార్థకర్తృకళమున సమాధివృత్తాన కాలమున నింద్రియములు విక్షిప్తములు. అట్టి ఇంద్రియములను తిరిగి యుపసంహరించి సమాధినిమిత్తము స్థితప్రజ్ఞాని యుపవేశనమని చూపించుటకు “అయం” అని చెప్పెను. కూర్మము తన యవయవములను సంకోచింపజేసిటుల ఈసమాధివృత్తితుడు సర్వేంద్రియములను శబ్దాదిసర్వవిషయములనుండి తిరిగి యొప్పుడు సంకోచించునో అపు డతనికి ప్రజ్ఞా సిద్ధించుచున్నది. ఇంతకు పూర్వమునందుండు రెండుశ్లోకముల చేతను వృత్తానదశయందును సకలతామసవృత్త్యభావము చెప్పబడెను. ఈశ్లోకమునందు సమాధ్యవస్థయందు సకల వృత్త్యభావము చెప్పబడెను. ఇదియే విశేషము (ఏకవృత్తియు లేనివాడై యుండునని “కి మాసీత” అను తృతీయ ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పబడెను).

శంకరానందీయము:—తీవ్రజై రాగ్యము, తీవ్రమోక్షేచ్ఛ, తత్పరత్వము అను నీమాడును జ్ఞాననిష్ఠా సిద్ధికి కారణము అయినను ఇంద్రియనిగ్రహము లేనిదే జై రాగ్యాదిజ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపదు. కాన పాధకుడగు యతి ప్రయత్నమువలన ప్రజ్ఞాసిద్ధిచే నింద్రియజయమును సంపాదించవలయు నని “యదా సంహరతే” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచుండెను.

జ్ఞాననిష్ఠయందు ప్రవృత్తుడగు యతి- పరులకలన భయపడి కూర్మ హేవిధమున తన సర్వావయవములను తత్తత్కాలములయందు తనయందే యుపసంహరించుకొనునో అట్లే తత్తద్విషయములనుండి రాగాదిదోషప్రసక్తి భయమువలనను, సమాధివిఘ్న భయమువలనను వాగాదికర్మేంద్రియములను, చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములను ఎపుడు స్వయముగ తనయందు సమాధిపై ర్యముకొరకు తత్తత్ప్రవృత్తిని నివారించుకొనునో అపు డామునికి ప్రజ్ఞా ప్రతి స్థిత మగును. ॥ ౧౫౦ ॥

గీ॥ విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః ।

రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే ॥

||౫౯||

పదవిభాగము:— విషయా:— వినివర్తంతే— నిరాహారస్య— దేహినః— రసవర్జం— రసః— అపి— అస్య— పరం—

దృష్ట్వా—నివర్తతే ॥

||౫౯||

ప్రతిపదార్థము:— నిరాహారస్య=విషయములయందుఁ బ్రవర్తించక బలాత్కారముగ నిందియములను బంధించుటరూపము కష్టమునగు తపస్సుయందున్నట్టియు మూర్ఖుడగు; దేహినః=దేహావతులను; రసవర్జం=రాగము తప్ప; విషయాః=శబ్దస్పర్శరూపరసములనెడి విషయములు, లేక నిందియములు; వినివర్తంతే=మరలును; (విషయములనుండి మరలును.) అస్య=ఈయనికి; పరం=పరమార్థతత్త్వమును; దృష్ట్వా=చూచి; (తెలిసికొనియున్న వానికి) రసోఽపి=రాగమున్ను; నివర్తతే=నివర్తించును. (మరలును.)

||౫౯||

శాంకరభాష్యమ్:—

తత్ర విషయా ననాహరత ఆతురస్యా పీన్ద్రియాణి నివర్తంతే కూర్మోంగానీవ సంహీయంతే న తు తద్విషయో రాగ స్స కథం సంహీయత ఇతి ఉచ్యతే— విషయా ఇతి !

యద్యపి విషయోపలక్షితాని విషయశబ్దవాచ్యా సీన్ద్రియాణ్యథవా విషయా ఏవ నిరాహార స్యానాహీయమాణవిషయస్య కష్టే తపసి స్థితస్య మూర్ఖస్యాపి వినివర్తంతే దేహినో దేహవతో రసవర్జం రసో రాగో విషయేషు య స్తం వర్జయిత్వా । రసశబ్దో రాగే ప్రసిద్ధ స్సర్వ

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

వ్యవహారభూమియందు విషయోపభోగవిముఖుండుగు నాతురినియొక్క నిందియములు గూడ విషయములనుండి తాబేలు అనయవములవలె మఱలును. కాని విషయములయందు గను రాగము మాత్రము మఱలనేరదు. అట్టి విషయరాగ మెటులమరలును? అనిన నిచట విషయ శబ్దముచే విషయోపలక్షితములగు నిందియములు చెప్పబడను. లేక విషయశబ్దముచే శబ్దస్పర్శ రూపరసగంధములనెడి విషయములఁ జెప్పినను సరియె. ఎవఁడు విషయప్రవణుఁడు కాక వాని సమీపమునం దత్యంతము క్లేశాత్మక మగు తపస్సునం దుండునో అట్టి విద్యావిహీనుఁ డగు మూర్ఖుని నిందియములు విషయములయందుగల రాగమునుమాత్రము విడువక విషయముల నుండి మరలును. (అనగా నిందియములు విషయములనుండి మరలునుగాని విషయములయందు గనురాగము మాత్రము పోదనుట) ఇటు రసశబ్దము తర్కశాస్త్రప్రసిద్ధ మగు మాధుర్యాది వడ్డిధరసపరము కాదు. మతేయనిన? “రసజ్ఞో రసికః” ఇత్యాదిస్వారసికప్రయోగాములవలన రాగమునందుఁ బ్రసిద్ధమైనది అట్టి నూత్నము, రంజనరూపమునగు రాగ (అనురాగ)ము పర

—: ౨వ అధ్యాయము— ౫౯వ శ్లోక ప్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— రోగాదివశమున మూఁసునకు గూడ నిందియములు విషయములనుండి నివృత్తమగును. కాన నెటుల “తస్యప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా” అని చెప్పబడెనను శంకను “విషయాః” అను శ్లోకముచే దోలఁగించుచుండెను.

కాంకరభాష్యమ్:—

సేనప్రవృత్తో రసికో రంజు ఇత్యాదిదర్శనాత్ । సోఽపి రసో రంజనరూప మ్నాత్మోఽస్య
యతేః పరం పరమార్థత త్వం బ్రహ్మ దృష్ట్యేవలభ్యాహ మేవ తదితి వర్తమానస్య నివర్తతే
నిర్భీజం విషయవిజ్ఞానం సంపద్యత ఇత్యర్థః । నాసతి సమ్యగ్దర్శనే రస స్యాచ్ఛేదః । తస్మా త్సమ్య
గ్దర్శనాత్మికాయా స్సైన్యం కర్తవ్యమి త్యభిప్రాయః ॥౫౯॥

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మార్థత త్వ మగు బ్రహ్మమును దెలిసికొనినపిదప అనగా “అహ మేవత్” నేనా పరబ్రహ్మము
నని దెలిసికొనిన యిదికి నివ ర్తించును. అనగా విషయవిజ్ఞానము నిర్భీజ మగు నని యర్థము.

సమ్యగ్జ్ఞానము లేనిదే విషయములయందు రాగము తొలగదు. విషయములయందు
రాగము తొలగినగాని సమ్యగ్జ్ఞానము కలుగ నేరదు. కాన (వెట్టికదిరినఁ గాని పెండ్లి కానేరదు;
పెండ్లి యయినఁగాని వెట్టి కదుర దన్నట్లు) అన్యోన్య్యాశ్రయదోషముచే సమ్యగ్జ్ఞానము సంభ
వించుట దుర్బల మని శంకింపవలదు.

రాగ మనునది స్థూలమనియు, సూక్ష్మమనియు రెండువిధములు. అందు వివేకముచే
నిందియముల విషయపారవశ్యము దొలగింప సమ్యగ్జ్ఞానము గలిగి స్థూలరాగము నివృత్త
మగును. కాన అన్యోన్య్యాశ్రయదోషము సంభవించదు. సమ్యగ్జ్ఞానము లేనిదే సూక్ష్మరసము
యొక్క నాశము కానేరదు. కాన సమ్యగ్జ్ఞానవిషయమై స్థైర్యము చేయదగిన దని యభి
ప్రాయము. ॥౫౯॥

“నిరాహారస్య” ఇందియములచే విషయములను గ్రహించనట్టి దేహభిమానముగల శోగియగు మూఢునకును,
తామసతపస్వికి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములు మరలుచున్నవి. అనఁగా తృప్తమాత్రము వదలక
యజ్ఞానకు విషయములు మరలుచున్నవి. అనఁగా విషయతృప్తమాత్రము తొలగుటలేదని యర్థము. పురుషార్థమగు
పరబ్రహ్మమునే నే నని తెలిసికొనియుండిన యాస్థితప్రజ్ఞానకు తుదగ్గినుభవతృప్తయు, విషయములు అను యీరెండును
నివర్తించును. అట్టి విధముననే “యావాన్ద్యః” అను స్థలమునందు వ్యాఖ్యానింపఁబడిన. ఈ చెప్పుటవలనఁ దేలిన
యాశయమేమి ? సరాగవిషయనివృత్తి స్థితప్రజ్ఞలక్షణము. అట్టి లక్షణము మూఢునియందు లేదని యర్థము. పర
మాత్మవిషయక సమ్యగ్దర్శనము లేనిదే సరాగవిషయనివృత్తి సంభవించదు. కాన సరాగవిషయోచ్ఛేదమునకు హేతు
వగు సమ్యగ్దర్శనరూపప్రజ్ఞయొక్క స్థైర్యము గొప్పయత్నముచే సంపాదించవలెనని యభిప్రాయము.

శంక రానందీయము:— “విషయములనుండి ఇందియములను మరలించుట ప్రజ్ఞాస్థైర్య కారణమని
చెప్పుట యయుక్తము. ఏదోయొకానొక కార్యము నుద్దేశించి సర్వేందియముల నిగ్రహించు పురుషునియందు దిండియ
నిగ్రహము కనుపించినను ప్రజ్ఞాస్థైర్యము కనుపించుటలేదు.” అని శంకింపఁజనదు. అట్టి పురుషుఁడు తృప్తావంతు
డగుటచే బ్రహ్మజ్ఞానము, తస్మిన్వయం సంభవించవని నూచించుటకు “విషయాః” అని చెప్పుటబలదైనది.

“అహి”యనై విషయా యైస్తే అహారాః ఇందియాణి నియమార్థం తేభ్యోన్విర్గతో యస్య నిరాహారః”
లేటిచే విషయములు భిక్షుశుభాదునో యట్టి యిందియములు “అహారాః” అని యనఁబడును. నియమము నిమి

॥ యతతో హ్యపి కౌస్తేయ! పురుషస్య విపశ్చితః ।

ఇన్ద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః ॥

॥౬౦॥

పదవిభాగము:—యతః=హి-అపి-కౌస్తేయ!-పురుషస్య-విపశ్చితః-ఇన్ద్రియాణి-ప్రమాథీని-హరన్తి-

ప్రసభం-మనః ॥

॥౬౦॥

ప్రతిపదార్థము:—హేకౌస్తేయ! = ఓయర్జునా!; హి=ఏ కారణమువలన; యతః=ప్రియత్నము చేయుచున్నట్టి; విపశ్చితః=బుద్ధిమంతుడగు; పురుషస్యాపి=పురుషునియొక్కయు; మనః=మనస్సును; ప్రమాథీని=ప్రమథనస్వభావముగల; (విఠ్కోభమును గల) కేయునట్టి ఇన్ద్రియాణి=ఇన్ద్రియములు; హరన్తి=హరించుచున్నవి. ॥౬౦॥

త్తమాయించ్దియములనుండి నిర్గతుడగువాడు నిరాహారుడనగును. ఇంద్రియనిగ్రహముగల దేహభిమాని యగు తాపసునియొక్క యింద్రియములు నిగ్రహింపబడినవగుట శబ్దాదివిషయములు విశేషముగ రాగమునువిడిచి నివృత్తములగును. అనగా రాగమమాత్రము నివృత్తము కాదు. “రాగోలింగ మబోధస్య” (అబోధకు లింగము రాగమే) అను నియమమువలన “ఈసర్వము నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని సర్వమునకు తనకు బ్రహ్మమాత్రత్వజ్ఞానము, రాగము అను నీరెండును నొకచోటనుండుటకు సమర్థములుకానందున రాగవత్త్వదోషమువలన నె యట్టితాపసునకు బ్రహ్మత్వైక్యజ్ఞానము కలుగదు. కనుక నే నిరుద్ధేంద్రియములు కలవాడైనను ప్రజ్ఞాస్థైర్యములయొక్క ప్రసక్తిలేదు.

అట్లే న నట్టివాని కెటుల రాగనివృత్తి, ప్రజ్ఞాస్థైర్యము సిద్ధించు నను శంకను “రసోప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే” అను వాక్యముచేఁ దొలగించుచుండెను.

హాసముచేతను, ఇంద్రియనిగ్రహముచేతను, వృతాదులచేతను చిత్తము పరిశుద్ధమైనపిమ్మట శ్రవణాదిజన్యజ్ఞానముచే నేనీపరబ్రహ్మము నైతి నని స్వాత్మచే నద్వితీయపరబ్రహ్మమును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనిన యీ యతికే రాగము నివర్తించును. విషయములయందు భోగ్యత్వభావనానివృత్తిచే రాగము నివర్తించును. విషయములయందు భోగ్యత్వభావన బ్రహ్మజ్ఞానముచే నివృత్త మగును. సర్వమునకు తనకు నగు బ్రహ్మమాత్రత్వావగమ మనెడి యగ్నిచే భోక్తృభోగ్యత్వాదిరూప మగు మహారణ్యము బాగుగ తగులఁబడ నట్టి వనము నాశ్రయించుటవలన నా వనములో కూడ స్వయముగ తృప్త్యుండు (రాగము) దగ్ధ మగు నని యర్థము. ‘అపి’ శబ్దమువలన ప్రజ్ఞాస్థైర్యముకూడ సిద్ధించు నని నూచింపఁబడెను.

నీలకంఠీయము:— విషయములనుండి యింద్రియములనివృత్తియే స్థితప్రజ్ఞతకు హేతు వగుచో గాఢ సుషుప్తియందు, మూర్ఛయందు, అయమునందు, గ్రహణేళమునందును ఇంద్రియములకు విషయములనుండి నివృత్తి కలదు. కాన సర్వులు స్థితప్రజ్ఞులు కావలసివచ్చు నను శంకను “విషయాః” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

దేహభిమానము కలిగినట్టియు, సుషుప్త్యాదులయందు నిరాహారుడగును, ఇంద్రియములచే విషయములను గ్రహించువాఁడును, భోజనపరిత్యాగియు నగు మూఢునకు విషయములు రాగరసితముగ నివర్తించును. కాని అసుషుప్త్యాదులయందు రాగయాల మగు యజ్ఞానము నశింపకపోవుటచే నూర్జ్వరూపముగ రాగ ముండును. కాన నట్టివాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడు కాడని యర్థము. అట్లను సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనిన నిరాహారుడగును, శబ్దాదివిషయములను గ్రహించనివాఁడు నగువాని మూలాజ్ఞానవాళమువలన రాగముకూడ నివర్తించును. కాన నిద్రాప్రోయన మూఢునకు, సమాధిస్థునకు గొప్పవిశేషము కలదని భావము.

॥౫౯॥

కాంకరభాష్యమ్:—

సమ్యగ్దర్శనలక్షణప్రజ్ఞాసైర్యం చిక్షీర్షతా ౨౨దా విద్వియాణి స్వవశే స్థాపయితవ్యాని
యస్మా త్తదనవస్థాపనే దోష మాహ—యతత ఇతి । యతతః ప్రయత్నం కుర్వణోపి హి
యస్మా త్కౌస్తేయ ! పురుషస్య విశశ్చితో మేధావినోఽపీతి వ్యవహితేన సంబంధః । ఇద్వి
యాణి ప్రమాధీని ప్రమథనశీలాని విషయాభిముఖా హి పురుషం విశోభయన్త్యాకులీకుర్వన్తి ।
ఆకులీకృత్య చ హరన్తి ప్రసాదం ప్రసహ్య ప్రకాశమేవ పశ్యతో వివేకవిజ్ఞానయుక్తం మనో
యత స్తస్మాత్ ।

||౬౦||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఎవడు సమ్యగ్దర్శనరూప మగు ప్రజ్ఞాసైర్యమును (సంపాదించ) గోరునో అట్టివాడు
మొట్టమొదట త్వచ్ఛక్తిశ్చోత్పత్తిజహ్వహూణములనెడి ఇంద్రియములను స్వవశమునందుచు
కొనవలెను. మనస్సును స్వవశమునం దుంచుకొనినమాత్రముననే ప్రజ్ఞాసైర్యము సంభవించు
చుండ ఇంద్రియములను స్వవశమునం దుంచుకొనుట యెందులకని శంకింపవలదు. ఇంద్రియము
లను స్వవశమునం దుంచుకొనినయెడల దోషము (ప్రమాదము) సంభవించు నని “యతతః”
అను శ్లోకముచే చెప్పచున్నాడు. విషయములయందు దోషములను తెలిసికొను వివేకవంతున
కింద్రియములు స్వయముగనే విషయములనుండి మరలుచుండి దానివిషయమై ప్రజ్ఞాసైర్య
మును జేయఁగోరువాడు చేయఁదగిన దేమికల దని శంకింపవలదు.

విషయములయందు మాటిమాటికి దోషదర్శనమునిమిత్తము ప్రయత్నముచేయుచున్న
పురుషుఁ డెంతబుద్ధిమంతుఁ డయినను విషయాభిముఖుండిగు బుద్ధిమని వ్యాకులునిగఁ జేయునట్టి
ఇంద్రియములు అట్టిపురుషుని వ్యాకులునిగఁ జేసి ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచుండగనే వాని వివేక
య క్తవగు మనస్సును హరించుచున్నవి. కాన ప్రజ్ఞాసైర్యమును గోరెడి పురుషుఁడు మొట్ట
మొదట ఇంద్రియములను స్వవశమునం (తన స్వాధీనమునం) దుంచుకొనవలెను. ||౬౦||

—: ౨వ అధ్యాయము ౬౦ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, మనోనిగ్రహము లేనియెడల ప్రజ్ఞ
నశించుచున్నది. కాన ప్రజ్ఞాసైర్యమునకు బాహ్యేంద్రియనిగ్రహమునోనిగ్రహములు కారణము అని చెప్పఁదలచి
బాహ్యేంద్రియనిగ్రహములేనియెడల కలుగదోషమును మొట్టమొదట “యతతః” అనుశ్లోకముచే చెప్పచుండెను.

ఓయర్జునా ! అనేకసార్లు విషయదోషదర్శనరూపమగు యత్నమును చేయువాడైనను, గత్యంతవివేకియైనను
నట్టిపురుషునియొక్క మనస్సు క్షణమాత్రనిర్వికారముకలదిగ చేయబడదనను అట్టిమనస్సును ఇంద్రియములు
‘హరన్తి’ వికారమును పొందించుచున్నవి. విరోధియగు వివేకముండ నెటుల వికారము మనస్సునకు ప్రాప్తించునను
శంకను “ప్రమాధీని” అనుపదముచే దోహదించుచుండెను. ఇంద్రియము అతిబలీయముగుటచే వివేకోపమర్ధనక్షమ
ములు. కాన ప్రభునిగు జ్ఞాని చూచుచుండగనే వివేకము రక్షకమైయుండ సర్వప్రమాధులగుటవలన ఇంద్రియ
ములు వివేకజన్యప్రజ్ఞయందు ప్రవిష్టమగు మనస్సును బలాత్కారముగ వివేకప్రజ్ఞనుండి దిగలాగి స్వవిషయజ్ఞ

గీ॥ తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః ।

వశే హి య స్వేంద్రియాణి తస్య పృజ్ఞా పృతిష్ఠితా ॥

॥౬౦॥

పదవిభాగము:— తాని-సర్వాణి-సంయమ్య-యుక్తః-ఆసీత-మత్పరః-వశే-హి-యస్య-ఇంద్రియాణి-తస్య-పృజ్ఞా-పృతిష్ఠితా ॥

॥౬౦॥

ప్రతిపదార్థము:— తాని=తా; సర్వాణి=సమస్తములగు నిందియములను; సంయమ్య=స్వాధీన మొనర్చుకొని; యుక్తః=సమాహితాంతఃకరణముకలవాడై; మత్పరః=గుర్వప్రత్యగాత్మస్వరూపుఁడగు వానుడేవుడే పరుడుగా గలవాడై, (అనగా నట్టి వానుడేవునికంటె నేను నేనుకాదను నిశ్చయముకలవాడై); ఆసీత=ఉండవలయును; వశే=ఏయిట్టివానియొక్క; వశేహి=స్వాధీనమునందైతే; ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియములు; పృజ్ఞా=పృజ్ఞా=పృజ్ఞా, (ఈపదమధ్యాహార్యము) ఉంటున్నవో; తస్య=అట్టివాని; పృజ్ఞా=పృజ్ఞా, (ఉత్కృష్టమగు బ్రహ్మత్వైక్యజ్ఞానము); పృతిష్ఠితా=పృతిష్ఠితము.

॥౬౦॥

స్వర్పరూపరసగంధావిప్లరూపముగ హరించును. ఈశ్లోకమునందుగల 'హి' అనుశబ్దము ఇంద్రియములకిట్టి స్వభావముయొక్క ప్రసిద్ధిని ద్యోతనచేయును ఎట్లనర్థప్రదాతలగు దొంగలు భనికుని, ధనరక్షకుని తిగస్కరించి వారియపురుషులను చూచుచుండగనే బలాత్కారముగా ధనమును హరించెదలొ అట్లే ఇంద్రియములను విషయసన్నిధానమునందు మనస్సును హరించునని లోకమునం దీవిషయము ప్రసిద్ధమే.

శంకరానందీయము:— రాగద్వేషములను నిశ్చేషముగ నివర్తించుటకొరకు, నిష్ప్రపృత్యకొరకు, విజేహముక్తికొరకు “సర్వము బ్రహ్మమాత్రస్వరూప” మను జ్ఞానమును ముముక్షువు సంపాదించడగియున్నది. విజేహకైవల్యసిద్ధికి కారణ మగు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క సమ్యక్త్వసిద్ధికొరకు సమాధియందు ప్రవృత్తమైన యతికి నిందియనిగ్రహమే మొట్టమొదట నవశ్యము కర్తవ్యము. ఇంద్రియనిగ్రహము లేనిచే గొప్పయనర్థము పొందించునని నూచించుటకు “యతతః” అని చెప్పఁమొదలిడెను.

జ్ఞానమున కప్రతిబంధకత్వసిద్ధికొరకు యత్నించుసమాధినిష్ఠుఁడైనను, “విషయజాతము మాయికము, ఆసత్తు, తుచ్ఛము” అనియు, “విషయప్రవృత్తి బంధముకొరకు కగును” అనియు తెలిసికొనినవాఁడైనను అట్టి ముముక్షువుయొక్క సదవలోకనకారణ మగు మనస్సును విషయదర్శనమాత్రముచే వ్యాకులముగఁజేయు స్వభావముకల ఇంద్రియములు రాగాదిదోషగ్రస్తములై యాముముక్షువు చూచుచుండగనే వాని మనస్సును బలాత్కారముగ నపహరించును. అనగా నిందియములు మనస్సును గ్రహించి విషయములయందు పారత్యయను. కాన నిందియనిగ్రహములేవి విద్వాంసునకు స్వరూపభ్రంశమే గొప్పయనర్థము.

భాష్యోక్త్యర్థ దీపిక:— “కాస్తేయ” అను సంబోధనచే నిందియాపేక్ష చే పురుషునకు దౌర్భాగ్యము నూచించబడెను.

నీలకంఠీయము:— నిద్రించినవాని ఇంద్రియములు శాంతిచే, జాగ్రత్తునందలసటచే స్వయముగనే అయియును పొందును. సమాహితఁడగు మునిచే నాయింద్రియములు కూర్మముచే నంగములువలె తన యిచ్ఛచేతనే యుపసంహరింపబడును. ఈవిధమున నిందియముల నుపసంహరించుట యత్కంతాయాససాధ్య మని “యతతః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడినది.

కాస్త్రాచార్యోపదేశముకలిగి సమాధిసిద్ధినిమిత్రము ప్రయత్నించు పురుషునియొక్క ప్రమథనశీలములగు నిందియములు ప్రత్యగాత్మయందు స్థిరమై చేయబడుచుండిన మనస్సును విషయాభిముఖముగఁ జేయును. ఎట్లనెకచోరులు కనమునం దొకపురుషుని కాధించి యతని విత్తమును హరించెదలొ అట్లే ప్రమథనశీలము లగు నిందియములు సమాధిసిద్ధినిమిత్రము యత్నించువాని మనస్సును బలాత్కారముగా హరించును.

॥౬౦॥

శాంకరభాష్యమ్:—

తానీతి | తాని సర్వాణి సంయమ్య సంయమనం వశీకరణం కృత్వా యుక్త స్సమా హితస్స న్నానీత | మత్సరోఽహం వాసుదేవ స్సర్వప్రత్యగాత్మా పరో యస్య స మత్సరో నాన్యోఽహం తస్మా దిత్యానీ తేత్యర్థః | ఏవ మానీవస్య యతే ర్యశే హి య స్వేందియాణి వ ర్తస్తేభ్యాసబలా త్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా || ౬౦ ||

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఇందియములను స్వాధీన మొనరించుకొనినవిమ్ముట జేయదగిన కర్తవ్యమును “తాని” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

త్వచ్ఛక్తిశ్చోత్పిజహ్వఘ్నాణము లనెడి సర్వేందియములను స్వాధీన మొనరించుకొని సమాహిత (విక్షేపశ క్తిరహిత) మగు నంతఃకరణము కలవాడై సర్వప్రత్యగాత్మ (వాసుదేవుడు) నగు నేనే పరునిగా (అట్టి వాసుదేవునికంటె నేను వేరుకా దను నిశ్చయము) కలవాడై యుండ వలెను. అట్టితీరుననుండు నే యతియొక్క స్వాధీనమునం దభ్యాసబలము (పరమాత్మకంటె నేను వేరుకాదను పూర్వోక్తమగు ననుసంధానముయొక్క ఆదరముచే నైన నిరంతరదీర్ఘ కాలానుష్ఠాన సామర్థ్యము) వలన సర్వేందియము లుండునో అట్టివానికి ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠిత మగును. (అనగా నట్టి వాడు సితప్రజ్ఞుడనబడును.

—: ౨వ అధ్యాయము ౬౦ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇందియము లట్టివగునో నేమి ప్రతిక్రియ చేయవలెను? అను శాంకను తొలిగించుటకు “తాని సర్వాణి” అని చెప్పమొదలిడెను.

సర్వజ్ఞానేందియములను, సర్వకర్మేందియములను స్వాధీన మొనరించుకొని సమాహితచిత్తుడై యేవ్యాపారమును లేనివాడై యుండవలెను. నిత్యోభకారులగు నిందియముల నెఱుఁగి స్వాధీన మొనరించుకొనవలయును. అని ప్రశ్నించెదవా? “మత్సరోః” సర్వాత్మయగు వాసుదేవుడే యుపాదేయుఁడుగ కలవాడవై యగును. ఏకాంత మద్భక్తుడగునని యర్థము. ఈవిషయమే “న వాసుదేవభక్తానా మశుభం విద్యతే క్వచిత్” (వాసుదేవభక్తుల కెన్నడును అశుభము పొందెదని చెప్పబడెను. ఎట్లు బలవంతుఁడగు రాజానాళియించినవో వోయలు నిగ్రహింపఁ బడెదరో (ఇతను రాజాళితుఁడని స్వయముగ నే వోయలు తద్వశ్యులగుదురో) అట్లే సర్వాంతర్యామియగు భగవంతు నాళియించి భగవత్ప్రభావముచేతనే దుష్టమగు నిందియములను నిగ్రహింపవలెను. ఇతడు భగవదాళితుడని తలచి యిందియములే తద్వశ్యములగుననిభావము. భగవద్భక్తియొక్క ప్రభావమును విస్తారముగ ముందు వ్యాఖ్యానించెదము. ఇందియములను స్వాధీన మొనరించుకొనిన ఫల మేమనెదవా? ఎవని స్వాధీనమున నిందియము లుండునో వానికి ప్రజ్ఞా సుప్రతిష్ఠితమగును. ఈవిధమున వశీకరేందియుడై యుండునని “కిమానీత” అను ప్రశ్నిమునకు సమాధానము చెప్పబడెను.

శ్లోక రాసందేయము:— ఇందియములను నియమించుకొనువానికి స్థితప్రజ్ఞత్వమని “తానిసర్వాణి” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. విషయములయందు మాటిమాటికి దోషదర్శనముచేతను, బంధకర్మ భయముచేతను రాగ ద్వేషముతో వియోజితములైన యీ సర్వేందియములను నియమించి (అనగా నట్టి యిందియముల ప్రవృత్తిని నిరోధించి (తత్తద్గోలక్షణములయందా యిందియములను స్థాపించి) యతి సమాహితచిత్తుడై బ్రహ్మకారమ

గీ॥ ధ్యాయతో విషయా స్సంస సు గ స్తే మాపజాయతే ।

సంగా త్సంజాయతే కామః కామా త్కోరోఽభిజాయతే ॥౬౨॥

౬౨వభాగము:— ధ్యాయతః-విషయాన్-పుంసః-సంగః-తేషు-ఉపజాయతే-సంగాత్-సంజాయతే-
కామః-కామాత్-కోరోః-అభిజాయతే ।

ప్రశ్నిపదార్థము:— విషయాన్=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల నెడి విషయములను; ధ్యాయతః=అవి
చించెడి; పుంసః=పురుషునకు; తేషు=అశబ్దాదివిషయములయందు; సంగః=ఆసక్తి (ప్రీతి); ఉపజాయతే=పుట్టు
చున్నది; సంగాత్=ప్రీతివలన; కామః=శృష్ట (ఉద్దేశమునుబొందిన యాసక్తి); సంజాయతే=పుట్టుచున్నది;
కామాత్=ఉద్రిక్తమగు నాసక్తివలన; కోరోః=కోరోధము; అభిజాయతే=పుట్టుచున్నది. ॥౬౨॥

శాంకరభాష్యము:—

అథేదానిం పరాధవివృత స్సర్వానర్థముల మిద ముచ్యతే—ధ్యాయత ఇతి । ధ్యాయత
శ్చింతయతో విషయా నృబ్ధాదివిషయవిశేషా నాలోచయతః పుంసః పురుషస్య సంగ ఆసక్తిః
ప్రీతి స్తేషు విషయే మాపజాయతే । సంగా త్ప్రీతే స్సంజాయతే కామ స్తృష్టా కామా
త్కుతశ్చి త్సృతిహతా త్కోరోఽభిజాయతే ॥౬౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఇంతవరకు పురుషార్థము నకుఁ దగు నుపాయ ముపదేశింపఁబడెను. అనంతరమున పురు
షార్థోపాయముల నాశ్చరించని సమయమున మహానర్థమును బొందెడి వివేకవిజ్ఞానరహితునకు
విషయములను చింతించుట సర్వానర్థములమని ‘ధ్యాయతః’ అనుశ్లోకముచే బోధింపుచుండెను

ఆపాతరమణీయములగు శబ్దాదివిషయముల నాలోచించు పురుషున కావిషయములయం
దాసక్తి (ప్రీతి) జనించును. అట్టి ప్రీతివలన కామము (ఉద్రిక్తమగు నాసక్తి) జనించును. అట్టి
యాసక్తి యొకదానివలన ప్రతిహత మైనపు డా కామమువలననే కోరోధము జనించును. ॥౬౨॥

త్రివిదాది సర్వము తాను బ్రహ్మస్వరూపమే యని తెలిసికొని యెల్లపుడు పర్యవృత్తిచే నుండవలెను. ఈవిధ
మున నిత్యము, నిరంతరము చూచునట్టి యతియొక్క యింద్రియములు విషయగ్రహణమునం దవకాళములేక రాగ
రహితములై కళ్యాణములగును. అట్టివానికి ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితము నిశ్చలమునగును. మోక్షము సిద్ధించును. ఇతరునకు
సిద్ధించదు. ॥౬౨॥

—: ౨వ అధ్యాయము- ౬౨, ౬౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—మనస్సు బాహ్యేంద్రియప్రకృతి ద్వారమున ననర్థహీను కగును.
బాహ్యేంద్రియముల నరికిట్లువానికి వెళ్ళిన కొరలుగల సర్పమువలె నుండు మనస్సును నిగ్రహింపకున్నను
బాహ్యేంద్రియము లేకపోవుటచేతనే గృతకృత్యత కలుగునుగాన నేమియు తీతి సంభవింపదు. కాన “సమాహిత
చిత్తుడై యుండవలెను” అని చెప్పుట కృత్త మని యాశంకించి నిగ్రహితబాహ్యేంద్రియములు కలవానికిఁగూడ
మనోనిగ్రహము లేనిచో సర్వానర్థములు పొందించు నని “ధ్యాయతః” అను శ్లోకము మొదలు రెండుశ్లోకములచే
చెప్పుచుండెను.

నిగ్రహించఁబడిన బాహ్యేంద్రియములకలవాడైనను మాటిమాటికి మనస్సుచే శబ్దాదివిషయముల నాలో
చించు పురుషున కావిషయములయందు “శబ్దాదివిషయములు నాకర్తవ్యము నుభహీతువు” అనెడి శోభనాధ్యక్షు

గీ॥ కోధా ద్భవతి సంమోహ స్సంమోహో త్సృతివిభిమః ।

స్మృతిభింశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా త్ప్రణ్యతి ॥

॥౬౩॥

పదవిభాగము:—కోధాత్ భవతి సంమోహః సంమోహాత్ స్మృతివిభిమః స్మృతిభింశాత్ బుద్ధినాశః బుద్ధినాశాత్ ప్రణ్యతి । ॥౬౩॥

ప్రతిపదార్థము—కోధాత్=కోధమువలన; సంమోహః=కార్యాకార్యవిషయక మగు నవివేకము; భవతి=అగుచున్నది; సంమోహాత్=అట్టి యవివేకమువలన; స్మృతివిభిమః=(శాస్త్రాచార్యోపదేశసంపాదిత మగు సంస్కారమువలన జనించిన) స్మృతియొక్క నాశము; భవతి=(ఈపద మావృత్తము) అగుచున్నది; స్మృతి భింశాత్=స్మృతినాశమువలన; బుద్ధినాశః=బుద్ధియొక్క నాశము; భవతి=(ఈపద మావృత్తము) అగుచున్నది; బుద్ధినాశాత్=బుద్ధినాశమువలన; పురుషః=(ఈపద మావృత్తము) పురుషుడు; ప్రణ్యతి=నశించుచున్నాడు.

కాంకరభాష్యమ్:—

కోధా ద్భవతి సంమోహో వివేకః కార్యాకార్యవిషయః । కుర్ద్ధో హి సంమూఢ స్సౌ గుతుమ వ్యాకోశతి । సంమోహో త్సృతివిభిమః శాస్త్రాచార్యోపదేశాహితసంస్కార జనితాయా స్మృతే స్వాద్వ్యభిమో భింశ త్సృత్యుత్పత్తినిమిత్తప్రాప్తా వనుత్పత్తిః । తత స్మృతిభింశా ద్బుద్ధే ర్నాశః । కార్యాకార్యవిషయవివేకాయోగ్యతాంతఃకరణస్య బుద్ధే ర్నాశ కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కోపముకలవాడు గురువును గూడ నధిక్షేపించును. కాన కోధమువలన కార్యాకార్య విషయకమగు నవివేకము సంభవించును. స్మృత్యుత్పత్తికి దగు కారణ మున్నను శాస్త్రాచార్యోపదేశాహితసంస్కారమువలన గలిగెడు స్మృతి యట్టి యవివేకమువలన గలుగకుండును. అట్టి స్మృతిభింశమువలనసంతఃకరణమునకు కార్యాకార్యవిషయకవివేకాయోగ్యత్వము సంభవించును. (ఇదియే బుద్ధినాశ మనంబుడును.) అట్టి బుద్ధినాశమువలన పురుషుడు నశించును. నిత్యుడగు పురుషునకు బుద్ధినాశమువలన నాశ మెట్లు సంభవించు ననిన? నాశము ముఖ్య మనియు, గౌణ

రూప మను పీఠివిశేషము కలుగును. అట్టి పీఠివిశేషమువలన “నాకీవిషయములు పాప్తింతురగాక” అనెడి తృప్తావిశేషము పాప్తింతును. ఏదో యొకదానివలన పరిహిత మగు నాతృప్తావిశేషమువలన పరిహితక (అప కారక) విషయక మగు నభిజ్ఞులనాత్మకకోధము జనించును. అట్టి కోధమువలన కార్యాకార్యవివేకాభావరూప మగు సంమోహ ముద్భవించును. సంమోహమువలన శాస్త్రాచార్యోపదేశాహితసంస్కారమునకు విభింశము సంభ వించును. స్మృతిభింశమువలన నైకాత్మ్యాకారవనోపృత్తి నశించును. అనగా విపరీతభావనోపచయముచే ప్రితి బంధమువలన నైకాత్మ్యాకారవనోపృత్తిరూప మగు బుద్ధి కలుగదు. కాన నట్టి బుద్ధి ఫలాయోగ్య మగుటచే నశిం చును. అట్టి ఫలభూత మగు బుద్ధియొక్క విలోపమువలన బురుషుడు సర్వపురుషార్థముల కయోగ్యుడగును. ఏ పురుషుండు పురుషార్థాయోగ్యుడో వాడు మృతుడే యని లోకమునందు వ్యవహరించబడును. కాన నట్టి వాడు “ప్రణ్యతి” (నశించుచున్నాడని) చెప్పబడెను. బాహ్యేంద్రియముల నన్నింటిని నిగ్రహించినవానికిఁ గూడ మనోనిగ్రహము లేనిచో పరమానర్థప్రాప్తి కలుగును. కాన గొప్పప్రయత్నముచే మనోనిగ్రహము చేయ తలె నని యభిప్రాయము. కాన “తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత్” అని చెప్పట యుక్తమే యగును.

శాంకరభాష్యమ్:—

ఉచ్యతే | బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి : తావదేవ హి పురుషో యావ దంతఃకరణం తదీశం
కార్యకార్యవిషయవివేకయోగ్యం త దయోగ్యత్యే నష్ట ఏవ పురుషో భవ త్యత స్తస్యాంతఃకర
ణస్య బుద్ధేర్నాశా త్ప్రణశ్యతి పురుషార్థయోగ్యో భవతీ త్యర్థః | ॥౩॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మనియు రెండువిధములు. ఘటావయవములగు కపాలముల నాశముచే ఘటనాశము సంభ
వించుచున్నది. ఇది ముఖ్యనాశన మనంబడును. దేవదత్తు ధనము నశించుటచే “దేవదత్తుఁడు
నశించెను” అను పత్తితిసిద్ధమగు దేవదత్తనాశము గొణనాశన మనంబడును. (ఇట దేవదత్తు
డుండునను వాని ధననాశముచే దేవదత్తనాశనము చెప్పబడుచుండెను) అదే విధమున యెంత
వరకు పురుషుని యంతఃకరణము కార్యకార్యవిషయవివేకయోగ్యమో అంతవరక వాఁడు
పురుషు డవ్వించుకొనును. ఎపుడు వాని యంతఃకరణము కార్యకార్యవిషయవివేకయోగ్యము
కాదో అప్పు డాపురుషుడు ‘నష్టః’ నశించెను; అని చెప్పబడును. కాన నంతఃకరణరూపబుద్ధినాశము
వలన బురుషార్థయోగ్యు డగు నని యర్థము. ॥౩॥

శంకరానందీయము:— అంతఃకరణ మింద్రియద్వారమున విషయములయందు ప్రవేశించునో

విద్వాంసున కేమి యనర్థము పొందెను ననెదవా? విషయాభిధ్యానమే సర్వానర్థబీజము. దానిచే ననర్థపేతు
పరంపర సంభవించును. అట్టి యనర్థ కారణ పరంపరచే పరాపరైకత్వవిజ్ఞానము విశేషముగ నశించును. అట్టి విజ్ఞాన
నాశమువలన జననమరణతరంగ పంక్తులగల సంసారాంబుధియందు ప్రవేశించి స్వయముగ విద్వాంసుఁడు నశించును.
కాన విద్వాంసుడైనను వానిబహిష్కృత్యము జన్మాదిదుఃఖప్రవాహపాతమున కనపాయముగుటయే ఖలము కార
ణములేమిదేసి మోక్షము సంభవింపదు. రాగద్వేషములచే విషయములయందు ప్రవృత్తుడగు విద్వాంసునకుకూడ
విషయాభిజ్ఞానమే ప్రసక్తమగును. బ్రహ్మధ్యానము ప్రసక్తము కాదు. కాన సర్వానర్థమాలముగ విషయాభిధ్యాన
మును, తత్కార్యమును “భ్యాసుతః” అనునది మోదలు రెండుల్లోకములచే ప్రతిపాదించుచుండును

శబ్దాదివిషయములను ధ్యానించువానికి (అనగా విషయములయందు దిదిరమ్యము, ఇది యరమ్యము, ఇది భోగ్యమని
యాలోచించువాని) కావిషయములయందు “సంగః” రమ్యత్వాకారముగ కాని, భోగ్యత్వాకారముగ కాని భావిక
ములగు భోగములయందు ప్రాక్తనసంస్కారమువలన కర్తృత్వమునందే యాసక్తి జనించును. అట్టి ప్రీతివలన శబ్దా
దులయందు నాకిది సంభవించుచుండు యని భోగేచ్ఛాజగము లెప్పుగ జనించును ఆకామముతో గ్రస్తుండై యభో
గ్యునగు కలంజాదికమును, స్త్రీసమాహమును, తోబుట్టువు మొదలగువారిని భోగ్యగృబుద్ధిచే ననుభవించుటకు పురు
షుఁడు త్వరపడును. ఏదో యొకనొక ప్రతిబంధముచే ప్రతిహతమగు కామమువలన పరకళ్యాణాంతఃకరణ కలవా
నికి పరాపకారకారణపేతునగు బుద్ధివిశేషము (కో)ధము జనించును. అట్టి కో)ధమువలన సంమోహము లైచి
త్వము (కార్యకార్యవివేకకూన్యత్వము) జనించును. క్రోధావిప్లవడైవనో సంమోహముచే మహాత్ములకు గూడ
నపచారము నాచరించును. గురువునకుడ ధిక్కరించును. ఉక్తలక్షణములుకల సంమోహమువలన స్మృతినిభ్రంశము
కలుగును (అనగా తేదాంతశ్రోతజన్యజ్ఞానముచే “బ్రహ్మైవాహమస్మి” అని మాటిమాటికి చేయఁబడిన స్వాను
భవమువలన జనించెడి సంస్కారమువలన బుట్టిన తదాకారపరిణామిబుద్ధి వృత్తి విశేషము స్మృతియనఁబడును.) అట్టి

గీ॥ రాగ ద్వేషవియుక్తైస్తు వివర్యా నిద్రియై శ్చరణా ।

ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి ॥

॥౬౪॥

పదవిభాగము:— రాగ ద్వేషవియుక్తైః—తు-విషయాన్—ఇంద్రియైః—చరన్— ఆత్మవశ్యైః—విధేయాత్మా— ప్రసాదం—ఆధిగచ్ఛతి । ॥౬౪॥

ప్రతిపదార్థము:— రాగ ద్వేషవియుక్తైః=రాగ ద్వేషములతో కూడ్య మైనట్టియు; ఆత్మవశ్యైః=తనకు స్వాధీనము లైనట్టి; ఇంద్రియైస్తు=ఇంద్రియములచేతను; విషయాన్=(ఆవర్జనీయము లగు) కాపీనాచ్చాదనాశన పానాదులను; చరన్=పొందుచున్న; పురుషః=(ఈపద మధ్యాహ్నము) పురుషుడు; విధేయాత్మా=స్వాధీన మగు సంతకరణముకలవాడై; ప్రసాదం=స్వాగత్యమును; ఆధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాడు. ॥౬౪॥

స్మృతిపాతువులు వ్రాపించినను అట్టి స్మృతిజననము. బ్రహ్మకారమగు వృత్తి స్వవిషయక స్మృతివాశమువలన నశించును. పురోక్షాయగు పురుషునియందు “వీడుపుత్రుఁడన స్మృతియుండినచో ‘వీడు నాపుత్రుఁడని’ పుత్రాకారమగు బుద్ధిజనించును. భ్రాంతిచేతనచో స్మృతిలేమింజేసి పుత్రాకారబుద్ధి యెట్లు జనించవో అట్లే బ్రహ్మచరపరోక్షరూపమైనను విషయవాగ్దేహాకారాభివ్యక్తియగు విద్వాంసునకు స్వవిషయకస్మృతి లేమింజేసి దృశ్యకారత్వమును విడచి జగత్తునకు తనకు బ్రహ్మకారత్వకగామియు, అఖండాత్మకము, చిహ్నాపమునగు వృత్తి కలుగ నేరదు. మరేమనిన భోక్తృభోగ్యాకారవృత్తులచే స్వయముగ తిరోహితమై అబుద్ధి నవ్వమగును. ఈవిధమున తన విజ్ఞానవాశముచే విద్వాంసుఁడు స్వయముగ నశించును. సుసారకారాగారమునందు పడి యెన్నడును ముక్తిని పొందడు. విషమును పానముచేసినవాడమఁత్వమును పొందనలుల యసన్మార్గమునందు ప్రవేశించినవాడెన్న డును నగ్గతిని పొంద నేరడు. కాన విషయముల కవకాశమియక సర్వేంద్రియనిగ్రహపూర్వకముగ సమాధియోగము నాచరించి వానికే సమ్యక్జ్ఞానము, తత్ఫలమగు మోక్షము సిద్ధించునని యాశయము.

పరమార్థప్రసా:— బాహ్యేంద్రియసంయమము లేనిచో కలుగు దోషమును చెప్పి యిపుడు మనస్సంయ మనము లేనియెడల కలుగుదోషము “ధ్యాయతః” అనునది మొదలు రెండుశ్లోకములచేత తెప్పించుచున్నది. “లోక విష విషయానురంజనం దుఃఖగర్భ మపి మన్యతే నుఖమ్ । ఆమిషం బడిశగర్భ మ ప్యహా! మోహతో గ్రసతి యద్వ దండజః॥” గాలము గర్భమునందుగల మాంసఖండమును మోహమువలన మత్స్య మెట్లు మ్రింగునో, అట్లే యీలోకము దుఃఖము గర్భమునందుగలగిని విషయములచే రంజింపఁబడినవానిని నుఖముగఁ దలచుచున్నది. ఎంత యాశ్చర్యము !

సదానందీయము:— “శ్రీమత్కృష్ణపదారవిందసురభౌ వృత్తిం పమా ద్భ్రామరీం శ్రీధ్వాభక్తియుతం మనోనచరతర యావ త్ప్రవిన్దం నహి । తావ త్క్షోభకీలతాం ప్రతిపదం నాద్ధా జహతి స్వీకాం చాంచల్యం ప్రజహతి తత్ర నిరతం చేత స్వయం త్యాగదం ॥” (శ్రీమత్కృష్ణపదారవిందసారథమునందు— భ్రామరీవృత్తి నాశ్రయించి, శ్రీధ్వాభక్తియుతమైన మనస్సంతరము ప్రవేశింపఁజూ అంతరర కాచిత్రము ప్రతిపదమునందు స్వీయ మగు త్క్షోభకీలత్యమును విడువదు; చాంచల్యమును విడువదు; ఎల్లపు డాధులను కలుగజేయుచుండును.) ఈశ్లోకముగూడ మనస్సంయమనమునే బోధించుచున్నది.

నీలకంఠీయము:— “యదా పంచావస్థస్తే జ్ఞానాని మనసా గమా । బుద్ధిశ్చ న విచేష్టతి తా మామాః పరమాంగతిమ్ ॥” అను శ్లోకము దిండియమనోబుద్ధుల నిగ్రహమువలన పరమపదప్రాప్తి యగునని చెప్పఁ బడినది. అందుపసంహృతకరణములకలవాడును, బాహ్యములగు శబ్దాదులను గ్రహించక మనోమాత్రముచే నుండువాడును అగు యోగికి మనోనిగ్రహము లేనిచో నేమి సందర్భించు నను ప్రశ్నమును తీలఁగించుటకు “ధ్యాయతః” అని చెప్పమొదలిడినది (తేషాం పూర్వవ్యాఖ్యలచేత మాదుకొనదగును). ॥౬౫॥ ౬౬॥

శాంకరభాష్యము:—

సర్వావర్తస్య మూలము క్తం విషయాభిధాన మభేదానం మోక్షకారణ మిదముచ్యతే—
రాగద్వేషేతి । రాగద్వేషవిముక్తై రాగశ్చ ద్వేషశ్చ రాగద్వేషా తత్పురస్కరా హింది
యాణాం పవృత్తి స్వాభావికీ తత్ర యో ముముక్షు ర్భవతి స తాభ్యాం విముక్తై శ్రోత్రా
దిభి రిందియై ర్విషయా నవర్జితయాం శ్చర న్నుపభూన ఆత్మవత్స్యే రాత్మనో వశ్యాని వశీ
భూతాని తై రాత్మవత్స్యే ర్విధేయాత్మేచ్ఛాతో విధేయ ఆత్మాంతికరణం యస్య సోఽయం
ప్రసాద మధిగచ్ఛతి । ప్రసాదః ప్రసన్నతా స్వాస్థ్యమ్ ॥

॥౬౪॥

శాంకరభాష్యతత్పరబోధిని:—

శబ్దస్పర్శరూపరసగంధముల నెడి విషయముల సమానోచనము సర్వావర్తములకు కారణ
మని ఇందివరకు జెప్పబడెను. అనంతరమున నిపుడు మోక్షకారణ మగు నీచెప్పబోవు విషయ
మును “రాగద్వేషవిముక్తై” అను శ్లోకమునందు బోధించుచుండెను. స్వాభావికములగు నింది
యములయొక్క పవృత్తి విషయములయందు రాగద్వేషపురస్కర మైనదని సర్వానుభవసద్ధము.
అశక్తకులయం దెవడు ముముక్షునో, స్వేచ్ఛాగ్రీవాంతికరణము కల యట్టి పురుషుడు రాగ
ద్వేషములను విడచిన ఇందియములచే శరీరస్థితినిూత్రిప్రయోజనము లగు కౌశీరాచ్ఛాననాశన
పానాదుల బాంధుచున్నచు ప్రసాదమును (స్వాస్థ్యమును) పొందుచున్నాడు ॥౬౪॥

—: ౨వ అధ్యాయము- ౬౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుమాదనసరస్వతీయము:—మనోనిగ్రహ మండిననో బాహ్యేందియనిగ్రహము లేకున్నను
దోషము ప్రాప్తించదని చెప్పదు “కిం వ్రజేతి” అను ప్రశ్నమునకు “రాగద్వేషవిముక్తై” అను శ్లోకము మొద
లేనిమిదిశ్లోకములచే సమాధానము చెప్పచుండెను.

ఎక దసనూహితుఁడో నాడు బాహ్యేందియములను నిగ్రహించియు, రాగద్వేషవిష్ట మగు మనస్సుచే
విషయముల నాలోచించుచు పురుషార్థమునుండి భ్రష్టుఁడగును. వశీకృతాంతికరణం దన్నో స్వాధీములు,
రాగద్వేషవిముక్తములు నగు శ్రోత్రాదీందియములచే ననిషిద్ధ మగు శబ్దాదివిషయములను తెలిసికొనుచు చిత్తము
యొక్క స్వచ్ఛత్వమును (పరమాత్మసాక్షాత్కారయోగ్యత్వమును) పొందును. రాగద్వేషప్రయుక్తము లైన
యిందియములు దోషహేతువు లగును. మనస్సు స్వాధీన మైననో రాగద్వేషములు సంభవించకుండును. రాగ
ద్వేషములు లేనినో తదధీన మగు నిందియప్రకృతియు కలుగ నేరదు. విడిచిపెట్టఁదగనిదిగ ప్రాప్తించిన సద్విష
యోపలంభము దోషమును చేయనేరదు. శుద్ధివ్యాపారమునూ సంభవించనేర దని భావము.

ఈచెప్పబడవలస విషయస్మరణమే యవర్తకారణ మగుచున్న దని చెప్పచుండ విషయోపభోగ మత్యంతావర్త
దాయక మని యేమిచెప్పవలెను ? అందుచే తీతనార్థము విషయముల ననుభవించువాఁ డెటుల నవర్తమును పొందఁ
దన నాశంక తొలగించబడెను. స్వాధీనములగు నిందియములచే సద్విషయములను పొందు నని “కిం వ్రజేతి”
అను ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పబడెను.

శ్లోకరాసందీయము:—“ఇందియములచే విషయములను గ్రహింపనినో విద్వాంసున కెటుల శరీర
యాశ్రీ సంభవించు” నను శంకను తొలగించుటకు విద్వాంసునకు శరీరయాశ్రాప్రకారమును, నిత్యము సమాధి
నిష్ఠునకు చిత్తప్రసాదమును “రాగద్వేషవిముక్తై” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పబడెను.

గీ॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే ।

ప్రసన్నచేతసో హ్యశు బుద్ధిః పర్యవత్తివతి ॥

॥౬౫॥

పదవిభాగము: — ప్రసాదే-సర్వదుఃఖానాం-హాని-అస్య-ఉపజాయతే- ప్రసన్న చేతసః- హి- అశు- బుద్ధిః-పర్యవత్తివతే ।

॥౬౫॥

ప్రతిపదార్థము: — ప్రసాదేసతి=స్వాస్థ్యము సంభవించినప్పట్టు; అస్య=స్వస్థచిత్తుఁ డగు నీయతికి; సర్వదుఃఖానాం=అధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికదుఃఖములయొక్క; హానిః=నాశము; ఉపజాయతే=కలుగును; హి= ఏ కారణమువలన; ప్రసన్నచేతసః=ప్రసన్నచిత్తుఁ డగు యతికి; అశు=శీఘ్రముగ; బుద్ధిః=అంతఃకరణము; పర్యవ త్తివతే=అంతటను (అత్మస్వరూపముచే) నిశ్చల మగునో.

॥౬౫॥

విషయములయం దిష్టత్వానిష్టత్వజ్ఞానమే రాగద్వేషములకు బీజము. అట్టి జ్ఞానమును దోషపర్వముచే కద లినచో నిందియములు రాగద్వేషములు లేని వగును (విషయములయం దసత్వత్వచ్ఛత్వబంధకత్వబుద్ధిచే రాగద్వేష వియోజితము అగు నని యర్థము). కనుకనే “అత్మవత్త్వే” తనకు సంకోచవ్యాకోచములయందు శకవర్తులును, ప్రసన్నములును అగు నిందియములచే ననిషిద్ధములగు నన్నరసాదులను అందుకూడ పాఞ్ణిన్యాజమాతృపర్యాప్త ముల ననుభవించుచు బ్రహ్మవేత్త యగు యతి యిందియశుద్ధిచేతను, సమాధిచేతను వినిర్ముక్తరాగాదిదోషములు కలవాఁ డగుటచే శుద్ధుఁడై, స్వాధీనమగు చిత్తముకలవాఁడై, చిత్తస్వాస్థ్యమును (అత్యంతనిర్మలత్వమును) పొందును. “అహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధి సుత్త్వశుద్ధౌ భృవా స్మృతిః” (శుద్ధమైన యాహారము ననుభవించినచో సంతఃకరణము శుద్ధ మగును. సత్త్వము శుద్ధమైనచో స్మృతి (పరమాత్మస్మృతి) కలుగును.) ని యుండుటవలన నిందియశుద్ధి కలిగినచో దానివలన చిత్తశుద్ధి కలుగును.

పరమార్థప్రసాదః — పూర్వమునందు చెప్పఁబడినదాని నాచరించుట కసమర్థుఁడను తరించు ననియు “వృజేతకిం” అను ప్రశ్నమున కుత్తరమును “రాగద్వేషవియుక్తైః” అను శ్లోకముచే చెప్పఁచుండెను (శ్లోకార్థ మంతయు వెనుక చెప్పినరీతిచే చూచుకొనవలయును).

“అగ్నిసంగా ద్యథా లోహ మగ్నిత్వ ముపగచ్ఛతి । అత్మసంగా త్తథా గచ్ఛ త్యాత్మతా మింది యాద్దికమ్ ॥” అగ్నిసంయోగమువలన లోహ మగ్నిత్వము నెటుల పొందునో అట్లే యాత్మసాంగత్యమువలన నిందియాదిక మాత్మత్వమును పొందును.

నిలకంఠీయము: — ‘విషయములను ధ్యానించనట్టి యోగికి కూడ సమాధివృత్తానదశయందు ప్రమాణ స్వభావమువలన నిందియముల ప్రకృత్తి దుష్పరిహార్యమగును. కాన పూర్వోక్తరీతిని యోగికికూడ నాశము ప్రసక్త మగునను శంకను “రాగద్వేషవియుక్తైః” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

“విధేయాత్మా” కింకరీకృతమనస్సుగల యోగి కధీనమగు మనస్సు కామకోపధిపీన మగుటవలన నింది యములు కూడ రాగద్వేషవియుక్తములగును. అట్టి యిందియములచే మార్గమునందు పడియుండిన తృణాదులను వలె విషయములను తెలిసికొనుచుండినను అవిషయములయందు కామాదులు పుట్టకపోవుటచే సంకల్పవికల్పరూపపంక ప్రక్షాళనద్వారమున మనస్సు స్వచ్ఛతను పొందును పరమాత్మ తద్గుణసారదు కాన మనస్సుయొక్క స్వచ్ఛతయే ప్రత్యగాత్మయొక్క స్వచ్ఛతయనఁబడును. విషయసంయోగము అజితమనస్కుని బాధించునటుల, జితమనస్కుని బాధించనేరదు. కాన మనోజయ మత్యక్తవృత్త మని యర్థము.

॥౬౬॥

శాంకరభాష్యము:—

ప్రసాదే సతి కిం స్యా దిత్యుచ్యతే—ప్రసాద ఇతి । ప్రసాదే సర్వదుఃఖానామాధ్యాత్మికాదీనాం హాని ర్విహితోఽస్య యతే రుచాయతే । కిం వ ప్రసన్నచేతన స్వస్థాంతఃకరణస్య హి యస్మా దాశు శీఘ్రం బుద్ధిః సర్వవత్సత ఆకాశమివ పరి సమంతా దనతివత్ ఆత్మస్వరూపే తైవ నిశ్చలీభవతీత్యర్థః । ఏవం ప్రసన్నచేతనోఽవస్థితబుద్ధేః కృతకృత్యతా యత స్తస్మా దాగ ద్వేషవిముక్తై రిందియై శాస్త్రావిరుద్ధద్వేషవర్జితేషు యక్త స్సమాచరే చితి వాక్యార్థః ॥౬౫॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

రాగ ద్వేషవిముక్తములగు నిందియములచే భిక్షాశనపానాదులను మాత్రము స్వీకరించుచున్నను అనేకవిధములగు దుఃఖములచే సంతఃకరణ మభిభూత మగుటం బట్టి స్వాస్థ్యమును బొందుట యశక్యమే. అట్టి ప్రసాదము (స్వాస్థ్యము) పొందించిన ఫల మే మను శంకను తొలగించుటకు “ప్రసాదే” అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఎపు డేమతియొక్క యంతఃకరణమునకు స్వాస్థ్యము పొందించునో అపుడే ఈ యతి కాధ్యాత్మిక కాధదైవి కాధభౌతికదుఃఖములు నశించును. మఱియు స్వస్థాంతఃకరణము కలవానియొక్క బుద్ధి శీఘ్రముగ నాకాశమువలె సంతట నాత్మస్వరూపముచేతనే నిశ్చల మగును. ఈ విధమున ప్రసన్నచిత్తముకలవానికి కృతకృత్యత పొందించును. కాన రాగ ద్వేషవిముక్తములగు నిందియములచేత శాస్త్రావిరుద్ధమగు భిక్షాశనపానాదులయందు విషయపారవశ్యము లేనివాడై ప్రవర్తించవలయు నని వాక్యార్థము. ॥౬౫॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౬౫ శ్లోక వ్యాఖ్యానితీపములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రసాదమును పొందునని పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడినది. ప్రసాదము పొందించిన నేమియగునో చెప్పెద వినుము.

చిత్తమునకు స్వచ్ఛతారూపప్రసాదము సంభవించినచో నిజానవిలసితాధ్యాత్మికాది సర్వదుఃఖవివక్షన మగును. ప్రసన్నచిత్తమునకు సంశయా సంభావనావిపరీత భావనారూపప్రతిబంధము లేమింకైనీ శీఘ్రముగ బ్రహ్మత్వైక్యాకారబుద్ధి యంతటను స్థిరమగును. దానివలన చిత్తప్రసాదము, చిత్తప్రసాదమువలన బుద్ధిపర్యవసానము, దానివలన జ్ఞాన విరోధ్యజ్ఞాననివృత్తియు, దానివలన నిజానకార్యములగు సకలదుఃఖములయొక్క హానియు సంభవించును. ఇట్టి క్రమమునందును చిత్తప్రసాదమునం దధికయత్నముకొరకు సర్వదుఃఖహానికరత్వము చెప్పబడినది. కాన విరోధములేదు.

శంకరానందీయము:— చిత్తము సమాధినిష్ఠచే నిందియములకును, మనశ్శునకును ప్రసాదమును సంపాదించిన విద్వాంసుని ప్రసాదనిధియొక్క ఫలమును “ప్రసాదే” అనుశ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

ఇందియశుద్ధి నిర్ధంతులవలన ప్రసాదము పొందింప నీవిద్వాంసులకు దుఃఖహేతువులగు విక్షేపములయొక్క కాళము సంభవించును. దానివలననే శీఘ్రముగ నీవిర్మలమనఁకునకు బ్రహ్మదర్శనరూపబుద్ధి ప్రకృతికలుగును.

గీ. నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య న చాయుక్తస్య భావనా ।

న చాభావయత శ్వాంతి రశాంతస్య కుత స్సుఖమ్ ॥

॥౬౬॥

పదవిభాగము:—న-అస్తి-బుద్ధిః-అయుక్తస్య-న-చ- అయుక్తస్య- భావనా- న- చ- అభావయతః-

శాంతిః-అశాంతస్య-కుతః-సుఖమ్ ।

॥౬౬॥

ప్రతిపదార్థము:— అయుక్తస్య=సమాహితము కాని (స్వాస్థ్యములేని) యంతఃకరణకలవానికి; బుద్ధిః= అత్యుత్పరూపవిషయక మగు నిశ్చయజ్ఞానము; నాస్తి=సంభవింప నేరదు; అయుక్తస్య=అసమాహితాంతఃకరణునకు; భావనా=అత్యజ్ఞానమునం దభినివేశము; నచ=సంభవింప నేరదు; అభావయతః=అత్యజ్ఞానాభినివేశము లేనివానికి; శాంతిః=ఉపశమము; నచ=సంభవింప నేరదు; అశాంతస్య=కాంతిలేనివానికి; సుఖం=విషయతృప్త్యనుండి యింద్రియ ములయొక్క నివృత్తి సుఖ మనంబును) తద్రూపసుఖము; కుతః=ఎటుల; సంభవతి=సంభవింపును ? (సంభవింప నేరదు).

॥౬౬॥

శాంతకభాష్యము:—

సేయం ప్రసన్నతా స్తూయతే—నాస్తితి । నాస్తి న విద్యతే న భవతీ త్యర్థః । బుద్ధి రాత్మస్వరూపవిషయాఽయుక్త స్వాసమాహితాంతఃకరణస్య । న చాస్త్యయుక్తస్య భావనాఽఽత్మజ్ఞానాభివేశః । తథా న చాస్త్యభావత ఆత్మజ్ఞానాభివేశ మకుర్వత శ్వాంతి రుపశయః । అశాంతస్య కుత స్సుఖమ్ । ఇన్ద్రియాణాం హి విషయసేవాత్పప్లాతో నివృత్తి ర్వా తత్సుఖం న విషయవిషయా తృప్త్యా, దుఃఖమేవ హి సా న తృప్త్యామాం సత్యాం సుఖస్య గంభీరత్రయ మపుష్పపద్మత ఇత్యర్థః ॥

॥౬౬॥

శాంతకభాష్యతత్త్వజోధిని:—

అంతఃకరణపరిశుద్ధిచేతనే యాత్మజ్ఞానము సిద్ధించు ననెదవా ? అట్లు సిద్ధింపనేరదు. మఱే మనిన? ప్రసన్నాంతఃకరణునకే యాత్మజ్ఞానము సిద్ధించు నని చెప్పి యంతఃకరణమునందుండు ప్రసన్నత్వ (స్వాస్థ్య) మును 'నాస్తిబుద్ధి' అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను. అసమాహితాంతఃకరణున కాత్మజ్ఞానము కలుగదు. అసమాహితాంతఃకరణున కాత్మజ్ఞానాభినివేశము సంభవింపదు

పరమార్థప్రసా: — “విజ్ఞానామృతనిర్దురావని య స్వానందపూర్ణోదధే, యార్థి శ్వాశ్వతసుప్రసాద సదనం భూతానుకంపాప్రసూ: । నిర్వాతస్థితగుప్తదీపకలికా శైరాగ్యభాగ్యసృదం, దృశ్యాతీతపదావలంబ రసికా స్వాంతస్థితి సైద్ధిదామ్ ॥” బ్రహ్మజేతలయొక్క స్వీయ మగు యంతస్థితి విజ్ఞాన మనెడి యమృత ప్రవాహమునకు స్థానమునంటిది. మఱియు స్వానందపూర్ణోదధియొక్క తరంగరూపము, శాశ్వతప్రసాదమునకు గృహరూపము, భూతదయను కలుగజేయునది; నిర్వాతప్రదేశమునందుండు దీపకలికనంటిది; శైరాగ్యభాగ్యమున కాధారము, దృశ్యాతీత మగు బ్రహ్మపదమును పొందుటయం దానక్తికలది (కాన విద్యాంనుఁ దనకృత్యము ప్రసన్న చిత్తుడై యుండవలెను).

॥౬౭॥

—♦ ౨వ అధ్యాయము- ౬౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈచెప్పినవిషయమునే కృతిరేకముఖమున “నాస్తిబుద్ధి” అను శ్లోకముచే వృథాపరచుచుండెను.

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(అందుచే నాత్మజ్ఞానము సంభవింపదని యాశయము). ఆత్మజ్ఞానాభివేషము లేనివానికి శాంతి సంభవింపదు. శాంతిలేనివానికి సుఖ మెట్లు సంభవించును? (అనగా నాత్మ యాపాతతః తైరి సిన పిమ్మట శ్రీవణా ద్యావృత్తిరూప మగు స్మృతిని జేయుచునే యుండవలెను) అట్టివాని కప రోక్షజ్ఞానము కలిగి దానివలన ననర్థవివృత్తి యగును. అట్లు శ్రీవణా ద్యావృత్తిరూప మగు భావన లేనివాని కపరోక్షానుభూతి దుర్లుభము. అపరోక్షానుభూతి లేనివాని కనర్థనివృత్తి సంభ వింపదు. పరమానందసాగరముకంటె కేటగు సరసాగరమునందు నిమగ్నమై అనర్థనివృత్తిని గాననివానికి సుఖావిర్భావము సంభవింపదని యాశయము.

అట్టివానికి గూడ విషయసేవవలన మైమయి సుఖము సంభవించు ననెనవా? విషయ తృప్తి యుంపిన సుఖతేజమైన సంభవింపదు. కాన విషయతృప్తి యనునది దుఃఖరూపమే; సుఖ రూపము కా నేరదు. మఱి సుఖరూప మేమనెన? విషయతృప్తివలన నిందియముల నివృత్తియే సుఖ మనంబడును.

కాన నట్టి సుఖము పొందెడివలయు ననెన శాంతిని సంపాదించవలయును. శాంతిని సంపాదించవలయుననిన శ్రీవణా ద్యావృత్తి తత్పరుడై యుండవలెను. అట్టి శ్రీవణా ద్యావృత్తికి చిత్తస్వాస్థ్యము హేతువు. కాన తప్పక నిరతిశయసుఖమును గోరువాడు చిత్తస్వాస్థ్యమును సంపాదించవలయు నని యాశయము. ||౬౬||

మనోజయము లేనివానికి శ్రీకణిమనరూపవేదాంతవిచారణమగు నాత్మజ్ఞానము కలుగనేరదు. అట్టి బుద్ధి లేనివానికి విజాతీయప్రత్యయప్రవాహకూన్యసజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూప మగు నిదిధ్యాసనాత్మకభావ నము సంభవింపదు. ఆత్మవిషయకభావన లేనివానికి సకార్యావిద్యానివృత్తిరూపము, వేదాంతవాక్యజన్యము నగు బ్రహ్మత్రైక్యసాక్షాత్కారము సంభవింపదు. ఆత్మసాక్షాత్కారకూన్యన కిక మోక్షానంద మెట్లు ప్రాప్తించును? పొందెడిదని యాశయము.

శంకరానందీయము :—నిత్యనిత్యకన్తువివేకజైరాగ్యములచేతను. తీవ్రముముక్షుత్వముచేతను. సర్వ మును సంస్కరించి యేముముక్షువులు శ్రీవణమును చేయుచుందురో అట్టివారలకు ముక్తి-సమ్యక్జ్ఞానము లేనిదే సిద్ధిం పదు. సమ్యక్జ్ఞానము సమాధిలేనిదే సిద్ధింపదు. సమాధి యిందియనిగ్రహము లేనిదే సిద్ధింపదు ఇందియనిగ్ర హము నిశ్చేషముగ రాగమును పరిత్యజించనిదే సిద్ధింపదు. అని “యతతో హ్యపి కాన్తేను!” అనునది మొదలగు గ్రంథముచే రాగద్వేషపరిత్యాగమును, ఇందియనిగ్రహమును, సమాధ్యనుష్ఠానమును చెప్పి “ధ్యాయతో విషయా స్త్వంసః” అనుచున్నచే ఒపిర్ముఖం డగు జ్ఞానికి జ్ఞానసాక్షాద్యనర్థము పొందెడినని పరిపాదించి యిపు డనేక విధముల వేదాంతములను వినియు, కిష్కలకు చెప్పియు పతనపాతనమాత్రముచేతనే తనను కృతార్థునిగ తలచు నట్టియు, దుర్బుద్ధిచేతను, లలస్యముచేతను, ధ్యానాదులయందపరిత్యక్తుం డగు ముముక్షు వనశ్యము సమాధి నాచ రింపవలె నని మోదించుటకు సమాధి నాచరించనివాని కనర్థమును “నాస్తిబుద్ధి రయుక్తస్య” అను శ్లోకముచే నిరూపించెను.

అ నేకపర్యాయములు వేదాంతశ్రవణ మొనరించెయు తీవ్రముముక్షుచే శాంతుడు (అంతరింది)యనిగ్రహము కలవాడు) దాతకుడు, (ఓహరింది)ను నిగ్రహము కలవాడు) ఉపరతుడు, (విక్షేపము లేనివాడు) తితిక్షువు (శీతోష్ణద్వంద్వసహిష్ణువు) అయి యపరితబద్ధజ్ఞానసిద్ధికోట కెనడు సమాధిసాచరించడో అట్టి యసమాపితచిత్తుఁడు చిత్తప్రసాదైకలభ్యము, సర్వశ్చ బ్రహ్మద్వంద్వసమాపమునగు ప్రత్యగ్భువ్వి సంభవించును. శ్రవణము నేకపర్యాయము లాచరించిన నట్టిశ్రవణజన్మజ్ఞానము పదనా క్యార్థ విషయకమే యగును. కాని కస్తుగోచరము కానేరదు. నూత్నబుద్ధిచే నొకానొకనికట్టి జ్ఞానము జనించి నది స్థిరముగ నుండనేరదని యగ్గము.

“క్షణ్ణోకమున “అయుక్తస్య” అనుపదము సమాధివశ్యకర్తవ్యత్వవ్యత్యాసార్థము రెండుసార్లు చెప్పబడెను.

“కారణాభావే కార్యభావః” (కారణములేనిదే కార్యము జనించదు.) అను న్యాయమున సమాధిసముత్పన్న బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానకూన్యూనకు “న చ భావనా” (దేహమునందువలె “నే నిదియే” యని స్వాస్థిసాక్షాత్కృతిమగు బ్రహ్మాయనం దాత్మత్వాభివేషమే భావయని యరఁబడును. లేక బ్రహ్మతానాత్మత్వపత్తిచే బ్రహ్మమునందే వ్యవస్థితరూపముగు సహజబుద్ధి భావన యరఁబడును) అట్టి భావన అయుక్తవశ్య సంభవింపదు. నిద్రానాడి మెలకువగాంచినవాడెట్లు దేహమును తననుగ తలఁచునో అట్లులే “నేను బ్రహ్మమును, ఇతరమైనది కాను”? అని యాత్మను, తనను బ్రహ్మమునుగ, దలఁచునట్టియు, స్వయముగ బ్రహ్మవ్యరూపముచే నుంచనట్టి యతికి “శాంతిః” అనాత్మతానాత్మత్వతత్కార్య సంబంధాదర్శనరూపముగు శాంతి సంభవింపదు. మతియు “అశాంతస్య” అనాత్మనాత్మయగును, ద్వైతియును చూచునట్టివానికి నిత్యము, నిరంతరము బ్రహ్మసంబంధముగు సుఖమెట్లు పొప్పించును? పొప్పించదని భావము. “క్షణస్యము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని స్వయమును, తనను బ్రహ్మముగఁజూచు యతికి బ్రహ్మాందరసానుభవము పొప్పించును; కాని తద్విపరీతదర్శి కెట్లు సిద్ధించును? సిద్ధింపనేరదు.

లేక “నచాభావయత శాంతిః” “శుభ్రము, దృష్టము, స్పృష్టము, మతము, విజ్ఞాతము, తాను స్వయము చిద్రూప మగు బ్రహ్మమే” యని సర్వమునకు చిన్నాత్మత్వమును నిత్యము నిరంతరము చిదాత్మకవృత్తిచే భావింపని యవిద్యాంసునకు చిదానందైకరసబ్రహ్మవ్యరూపముచే నవస్థాన మనెడి శాంతి సంభవింపదు. ఇట్లు విదేహముక్తిని పొందనివానికి విదేహకైవల్యములు మెల్ల పొప్పించును? బ్రహ్మభావమును పొందనివానికి బ్రహ్మములును సిద్ధించ దని యగ్గము.

నీలకంఠీయుముః— సునన్సుతోమూల నిందియముల నిగ్రహించనినో గలుగుదోషము చెప్పబడెను. బుద్ధియొక్క పర్యవస్థాపనము లేనినో నేమిదోషము పొప్పించు నను నాశంకను “నాస్తిబుద్ధిః” అను శ్లోకముచేఁ దొలఁగించుచుండెను,

శ్రవణమననములయం దాక్షిలేనివానికి ప్రమాణప్రమేయ విషయ కాసంభావన తొలఁగకపోవుటచే బ్రహ్మత్వైక్యనిశ్చయము సంభవింపదు. అట్టి యసమాపితచిత్తునకు మనస్సుయొక్క చాంచల్యముచే బుద్ధియొక్క చాంచల్యము వలన బ్రహ్మకారాంతఃకరణవృత్తి ప్రవాహము సంభవింపదు. భ్యానము నాచరించనివానికి చిత్తమన కస్థితమగుటచే దుఃఖ ముత్పన్నము సంభవించుటవలన సర్వదుఃఖోపరణము సంభవింపదు. అనుపరతమమునకు దుఃఖ యగుటవలన ప్రత్యగ్భువ్వాయనందరూపముగు సుఖమెట్లు పొప్పించును? పొప్పించనేరదు. క్షణ్ణోకమునందుగల మొదటి “అయుక్తస్య” అనుపదము “యుజిక్యోగే” యోగవాచక యుజో భాతువులవలన నిష్పన్నము రెండవది యగు “అయుక్తస్య” అనుపదము “యుజనమాధా” సమాధివాచక యుజభాతువులవలన నిష్పన్నము. కాన బుద్ధికి పర్యవస్థాన మావశ్యకము.

గీ | ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యస్మిన్ అనువిధీయతే |

తదస్య హరతి పృజ్ఞాం వాయు ర్నాన మివామ్భసి ||

||౬౭||

౬దవిభాగము:— ఇంద్రియాణాం-హి-చరతాం-యత్-మనః-అనువిధీయతే-తత్-అస్య-హరతి-

పృజ్ఞాం-వాయుః-నానం-ఇవ-అంభసి |

||౬౭||

పృతిపదార్థము:— హి=ఏకారణమువలన; స్వస్వవిషయేషు=(ఈపద మధ్యాహార్యము) తమతమ విషయములయందు; చరతాం=ప్రవర్తించుచున్న; ఇంద్రియాణాం=(ఇది కర్మార్థమునందు గష్టి) ఇంద్రియములను; యత్=ఏ; మనః=మనస్సు; అనువిధీయతే=అనుసరించునో; తత్=అమనస్సు; అస్య=ఈయతియొక్క; పృజ్ఞాం=(అత్మానాత్మవివేకమువలన గలిగిన) తత్త్వజ్ఞానమును; అంభసి=ఉదకమునందు; వాయుః=వాయువు; నానమివ=పడవనువలె; హరతి=హరించును.

||౬౭||

శాంకరభాష్యము:—

అయుక్తస్య కస్మా ద్బుద్ధి ర్నాస్తీ త్యుచ్యతే— ఇన్ద్రియాణా మితి | ఇన్ద్రియాణాం హి యస్మా చ్చరతాం స్వస్వవిషయేషు ప్రవర్తమానానాం యస్మిన్ అనువిధీయతే అనువర్తతే తదింద్రియ విషయవికల్పనే ప్రవృత్తం మనోఽస్య యతే వర్తతి పృజ్ఞా మాత్మానాత్మవివేకజానాశయతి | కథం? వాయు ర్నానమివామ్భ స్వదకే జగమిషతాం మార్గా దుద్భృత్యోన్మాదే యథా వాయు ర్నానం ప్రవర్తయత్యేవ మాత్మవిషయాం పృజ్ఞాం హృత్వా మనోవిషయ విషయాం కరోతి ||

||౬౭||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అనమాహితాంతఃకరణున కెందుల కాత్మజ్ఞానము సంభవింప దను శంకకు సమాధానమును “ఇన్ద్రియాణాం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శబ్దస్వరూపరసగంధములనెడి స్వస్వవిషయములయందు ప్రవర్తించుచున్న త్వక్చక్షుశ్రోత్రజిహ్వఘ్రాణములనెడు నింద్రియముల ననుసరించి ఏమనస్సు విషయవికల్పనమునందు (అనగా శ్రోత్రాదీంద్రియములకు ఏవిషయములు కలవో అట్టిశబ్దాదులను పరస్పరము విభజించుకొని గ్రహించుట విషయవికల్పనము) బ్రవర్తించునో అమనస్సు ఈ యతియొక్క యాత్మానాత్మవివేకమువలన జనించెడి ఆత్మతత్త్వవిషయ మగు పృజ్ఞాను హరించి, యుదకమునందు ప్రయాణముచేసెడివారల నావను మార్గమును మరల్చి యున్మార్గమునందు (తిప్పను మార్గమునందు) వాయువు ప్రవేశపెట్టునటుల విషయవిషయకముగ పృజ్ఞాను జేయును. కాన ననమాహితాంతఃకరణున కాత్మతత్త్వవిషయక మగు జ్ఞానము గలుగనేరదు.

— : ౨వ అధ్యాయము ౬౭ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు. :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— మనోజయములేనివానికి శ్రవణమననరూప వేదాంతవిచారజన్యము అత్మవిషయకమునగు బుద్ధి యేకారణమువలన సంభవింపదను నాశంకను “ఇంద్రియాణాం హి చరతాం” అను శ్లోకముచే దొలగించుచుండెను.

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధని:—

“యతతో హ్యపి కాంతేయ !” (గీ-2-60) “తాని సర్వాణి సంయమ్య” (గీ-2-61) అను శ్లోకములచే జెప్పబడిన విషయమే యీ “నా స్తి బుద్ధి రయ్యుక్తస్య” (గీ-2-66) “ఇంద్రియాణాం హి చరతాం” (గీ-2-67) అను శ్లోకములచే జెప్పబడిన పునరుక్తి యని శంకింపజనదు. “యతతో హ్యపి” అనునది మొదలు రెండుశ్లోకములచే బ్రతిష్ఠాత మగు సర్థమునందే “ధ్యాయతో విషయా న్సుంసః” అను శ్లోకముచే సనేకవిధములగు నుపపత్తులను జెప్పి పరిష్కారము నీశ్లోకములచే నుపసంహరించెను. కానఁ బునరుక్తిదోషము పొందింపదు. ||౬౭||

స్వవిషయమందు ప్రకర్తించు ఇంద్రియములలో నేయొకయింద్రియమునైన లక్ష్యముగఁ జేసికొని మనస్సు ప్రకర్తించినవో అయొక్క యింద్రియమే మనస్సుచే ననుసృతమై యాసాధకునియొక్క యాత్మవిషయకము, కాస్త్రీయమునగు ప్రజ్ఞను మనస్సు విషయావృత్తి మగుటవలన హరించుచున్నది. ఈవిధముగ నొకయింద్రియమే ప్రజ్ఞను హరించుచుండ సర్వేంద్రియములు ప్రజ్ఞను హరించునని యేమి చెప్పవలయును? ఇటు దృష్టాంతము స్పష్టమే. వాయువున కుదకమునందే నా కాహరణసామర్థ్యము; భూమియందెట్టి సామర్థ్యములేదని నూచించుటకు దృష్టాంతము నందు ‘అంభసి’ అని చెప్పబడినది. ఇదేవిధమున చార్వాణియనునందును, జలస్థానీయమగు మనశ్చాంచల్యముండ నింద్రియమునకు ప్రజ్ఞాహరణసామర్థ్యముండదు. భూస్థానీయమగు మనస్థైర్యముండ, నింద్రియమునకు ప్రజ్ఞాహరణ సామర్థ్యము లేదని నూచితము.

శంకరానందీయము:— మేధావిచే నధీతమిహమాంసాది కాస్త్రజన్యజ్ఞానము బుద్ధిచే నెట్లు గుప్రతిష్ఠిత మగునో యట్లే నూజ్యబుద్ధికలవానిచే ననుష్ఠించబడిన శరీరజాదులవలనఁ గలిగెడి జ్ఞానము సమాధిలేకున్నను నశింపదని శంకింపజనదు. ఇప్త కాచయనాదిజ్ఞాన మతిస్థూలమైనను మాటిమాటి కవలొడన కాని, యాచరణకాని లేనిదే స్పష్టముగ భాసించుటలేదు. అట్టియెడ అతిమాత్మము, నింద్రియాగోచరము. ప్రమాణావిషయము, అప్రచురము, అసంస్కృతము, అనారూఢము, నశించని ప్రతిపక్షభూతమునగు నజ్ఞానముకల యాత్మజ్ఞానము సమాధిలేనిదే ప్రకాశింపదని యేమి చెప్పవలయును? కాన నట్టి యాత్మజ్ఞాన ప్రకాశనీధినిమిత్రము ముముక్షువునకు సమాధి కర్తవ్యమని నూచించుటకు బహిఃప్రవృత్తునకు జ్ఞానవాశప్రకారమును సదృష్టాంతముగ ‘ఇంద్రియాణాం హి చరతాం’ అనుశ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శ్రోత్యాదిజ్ఞానేంద్రియములు, వాగాది కర్మేంద్రియములు తమతమ విషయములయందు ప్రకర్తించుచుండ లోకవాసనలచేతను, కాస్త్రవాసనలచేతను, విషయవాసనలచేతను, కర్మవాసనలచేత నావిష్టమైన మనస్సు తత్తదిచ్ఛావంతుఁ డగు విద్వాంసునిచే స్వేచ్ఛాచరూపముగఁ బ్రకర్తించఁజేయబడును. అందుచే నట్టి మనస్సు వాయువు నదీజలమందు నావనువలె స్వవాసనాచరూపముగఁ బ్రకర్తించు నీవిద్వాంసుని యాత్మానాత్మవిశేషబుద్ధిని హరించుచున్నది. అనఁగా నదినుండి రెండవతీరమునుగూర్చి వెళ్ళుచున్న నావను ప్రతికూలవాయువు గొప్పనుడియందు పారవైచును. లేక జలముచే నిండించి ముంచివేయును. లేక గొప్పపాపాణముతో డీకొనజేసి భగ్నము చేయును. లేక సపారప్రదేశమును కాని, విషమస్థానమును కాని పొందించును. ఇట్లున్నవిధముల నానావ కనరమునే యెటులు సమకూర్చునో, అటులే యాత్మకృష్టినికృష్టములగు ననాద్యవిద్యావాసనలచే నావిష్ట మగు మనస్సు విద్వాంసునియొక్క విశేషబుద్ధిని విషయములయందు కాని, కర్మయందు కాని, యోగమందు కాని, ఉపాసనయందు కాని, వ్యవహారమందు కాని, మఱియొకదానియందు కాని పడవైచి భగ్నము చేయు నని యర్థము. ||౬౮||

గీ॥ తస్మా ద్యస్య మహాబాహూ! నిగృహీతాని సర్వశః ।

ఇందియా ణీందియా ర్థేభ్యః తస్య పృజ్ఞా పృతిష్ఠితా ॥

॥౬౮॥

పదవిభాగము:— తస్మాత్ - యస్య - మహాబాహూ! - నిగృహీతాని - సర్వశః - ఇందియాణి - ఇంది

యా ర్థేభ్యః - తస్య - పృజ్ఞా - పృతిష్ఠితా ॥

॥౬౮॥

ప్రతిపదార్థము:— హే మహాబాహూ! = పెద్దబాహువులుగల ఓయర్జునా!; తస్మాత్ = విషయములయం

దిందియముల ప్రకృతి దోషరూప మగుటవలన; యస్య = యెవనియొక్క; ఇందియాణి = ఇందియములు; ఇంది

యా ర్థేభ్యః = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములనుండి; నిగృహీతాని = మరలింపఁబడినవో; తస్య = అతనికి;

పృజ్ఞా = అశ్రుతత్వపాక్షాత్కారము; పృతిష్ఠితా = పృతిష్ఠిత మగును (ప్రకర్షగ సంభవించి సుస్థిమగును). ॥౬౮॥

శాంకరభాష్యము:—

“యయతో హ్యపి” (గీ-2-60) ఇత్యుపన్యస్త స్మార్థ స్వానే ధోపపత్తి ముక్త్యా తం చార్థ

ముపపాద్యోపసంహరితి— తస్మాదితి । ఇందియాణాం ప్రవృత్తౌ దోష ఉపపాదితో యస్మాత్—

తస్మా దస్య యతే ర్హేమహాబాహూ! నిగృహీతాని సర్వశ స్సర్వప్రకారై రానసాదిభేదై

రిందియా ర్థేభ్యః తస్య పృజ్ఞా పృతిష్ఠితా ॥

॥౬౮॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“యతితో హ్యపి” అనుశ్లోకముచే నుపన్యస్తమైన యర్థమున కనేకవిధముల నుపపత్తి

జెప్పి మఱియు నాయర్థమునే “తస్మా ద్యస్య” యను శ్లోకముచే నుపపాదించి, ఉపసంహరించు

చుండెను. ఇందియముల ప్రవృత్తియందు దోషము చెప్పఁబడెను. ఏమనిన ? “అసమాహిత

మగు నంతఃకరణముచే ననుసరింపఁబడిన ఇందియములు బలాత్కారముగ పృజ్ఞను హరించు”

నని ఇందియముల ప్రవృత్తియందు దోషము చెప్పఁబడుటవలన ఓయర్జునా! ఎవనియొక్క

ఇందియములు మనోగ్రాహ్యచక్షుర్గ్రాహ్యదిశేనములచే ననేకవిధములగు శబ్దస్పర్శరూపరస

గంధము లనెడి విషయములనుండి మరలునో, అట్టి యితికి బ్రహ్మతైత్తిక్యవిషయకమగు పృజ్ఞ

నుప్రతిష్ఠిత మగును. కాన నాత్మజ్ఞానమును గోరెడి పురుషున కిందియజయ మవశ్యకర్తవ్యము)

—: ౨వ అధ్యాయము- ౬౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— కాన నోయర్జునా! ఎవని సర్వేందియములు విషయములనుండి నిగ్ర

హించఁబడునో అట్టివానికి పృజ్ఞా పృతిష్ఠిత మగును. ఇట “మహాబాహూ!” అని సంబోధనచే సర్వశతునివారణ

క్షమాండ కగుటవలన ఇందియశతునివారణమునందుఁగూడ నీవు సమర్థుడ కని నూచింపఁబడెను. ఇందియసంయ

మము స్థితప్రజ్ఞానకు అక్షణ మనియు, ముముక్షువునకు పృజ్ఞాసాధన మనియు నుపసంహరింపవలసి యుండుటవలన

నీశ్లోకమునందుగల “తస్య” అను పదముచే సిద్ధుని, సాధకుని గృహింపనగును.

శంకరానందీయము:— రాగద్వేషలోభమాహాదిదోషములచేతనే ఇందియములకు విషయముల ప్రకృతి

సంభవించును. అట్టి ప్రకృతి యున్నచో సమాధి సంభవింపకుండును. సమాధి లేమింటేని జ్ఞానము సంభవింపదు.

అందువలననే బ్రహ్మరూప మగు స్వాత్మయం దహంభావము సంభవము కాదు. అట్టి యహంభావము లేనిచో ముక్తి

గీ॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమి॥

యస్యాం జాగ్రితి భూతాని సా నిశా పశ్యంతో మునేః॥

॥౬౯॥

పదవిభాగము:— యా-నిశా-సర్వభూతానాం-తస్యాం=జాగర్తి-సంయమి-యస్యాం-జాగ్రితి-

భూతాని-సా-నిశా-పశ్యంతో-మునేః॥

॥౬౯॥

ప్రతిపదార్థము:— సర్వభూతానాం=నిఖిలప్రాణులకు; యా=ఏయాత్మతత్త్వము; నిశా=రాత్రివంటిదై

నిశ యగుచున్నదో; తస్యాం=ఆయాత్మతత్త్వమునందు; సంయమి=జీతేంద్రియుఁడగు యోగి; జాగర్తి=మేలుకొనును; యస్యాం=ఏయవిద్య యను రాత్రియందు; భూతాని=నిఖిలప్రాణుల; జాగ్రితి=(నిద్రించుచున్న) మెలకువ కనుగొనుచున్నవో; పశ్యంతో=ఆత్మజ్ఞానముకల; మునేః=జీతేంద్రియుఁడగు యోగి; సా=ఆయవిద్య యను రాత్రి; నిశా=నిశాప్రాయ మగుచున్నది.

॥౬౯॥

కాంక్షరభాష్యము:—

(1) సోఽయం తాకిణో వైదికశ్చ వ్యవహార స్స ఉత్పన్నవివేకజ్ఞానస్య స్థితప్రజ్ఞ స్వావిద్యా కార్యత్వా దవిద్యానివృత్తౌ నివర్తతే । అవిద్యాయాశ్చ విద్యావిరోధా నిష్పవృత్తిరిత్యేత మర్థం సుప్రతికుర్వ న్నాహ—యా నిశేతి । యా నిశా రాత్రి స్సర్వపదార్థానా మవివేక కారీ తమ స్వభావత్వా త్సర్వేషాం భూతానాం సర్వభూతానాం కిం త త్పరమార్థతత్త్వం స్థితప్రజ్ఞస్య విషయః । యథా స క్తంచరాణా మహరేహ స దన్యేషాం నిశా భవతి, తద్వ స్స క్తంచరస్థానీ

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) జనించిన వివేకజ్ఞానముకల స్థితప్రజ్ఞాన కవిద్య తొలగ నవిద్యాకార్యమగు తాకిక వైదికవ్యవహారములు గూడి నివర్తించును. విద్యతో విరోధముగల దగుటచే నవిద్య విద్యవలన నివర్తించును అను నీవిషయమును స్పష్టముచేయుచు బాహ్యకరణములకును, ఆభ్యంతరకరణములకు నేక కాలమునందు పరాగూపములగు విషయములయందును, ప్రత్యగూప మగు నాత్మ యందు నొకేసారి ప్రవృత్తిగలుగుట యెట్లు సంభవింపదో యటులనే పరాగూపములగు విషయములయొక్క జ్ఞానము అనాదియు, ఆత్మావరణము నగు నవిద్యయొక్క కార్య మగుటంజేసి యాత్మదర్శన మవిద్యానివర్తక మగును. అందుచే విషయవిజ్ఞానాత్మదర్శనము లొకసారి సంభవ సంభవముకాదు. ముక్తి లేనందున గుఱుము సంభవింపదు. ఇంద్రియనిగ్రహ మొనరించక రాగ ద్వేషాదులచే బహిః ప్రవృత్తుఁడగువాఁడు జ్ఞానియైనను కానికి ననర్థపరంపర సంభవించును. కాన నింద్రియసముదాయమును రాగ ద్వేషాదులతో వియోగ మొనరించి తస్యగ నిగ్రహించి ముముక్షు వగు యతి విదేహముక్తికొలకు సమాధి ననుష్ఠింప వలయు నని నూచించుటకు “తస్మాత్” అని చెప్పమొదలిడెను.

॥౬౯॥

—: ౨వ అధ్యాయము ౬౯ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదగ సరస్వతీయము:— ఈవిధమున ప్రజ్ఞానై ర్యమునకై ముముక్షువు ఇంద్రియసంయమము ప్రయత్నపూర్వకముగఁ జేయఁదగిన దని చెప్పఁబడినది. స్థితప్రజ్ఞాన కన్న నో సర్వేంద్రియసంయమము స్వతస్సిద్ధమే యని “యా నిశా” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

శాంకరభావ్యమే:—

యానా మజ్ఞానాం సర్వభూతానాం నిశేవ నిశా పరమార్థతత్త్వమగోచరత్వా దతద్బుద్ధీనాం ।
తస్యాం పరమార్థతత్త్వలక్షణాయా మజ్ఞాననిద్రాయాః ప్రబుద్ధో జాగర్తి సంయమీ సంయ
మవాన్జితేంద్రియో యోగీశ్వరః ।

(2) యస్యాం గ్రాహ్యగ్రాహకభేదలక్షణాయా మవిద్యానిశాయాం ప్రసుప్తాన్యేవ
భూతాని జాగ్రతీ త్యుచ్యతే యస్యాం నిశాయాం ప్రసుప్తా ఇవ స్వప్నదృశ సా నిశా అవిద్యా
రూపత్వా త్వరమార్థతత్త్వం పశ్యతో మునేః । అతః కర్మాణ్యవిద్యానస్థాయూషేవ చోద్యంతే
న విద్యావస్థాయామ్ । విద్యాయాం హి సముదితే సవితరి శార్వరమివ తనుః ప్రణాశ ముప

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ములు కానేరవు అందువలన నాత్మజ్ఞానమనిమిత్త మింద్రియములను విషయములయందుఁ
బ్రవేశించకుండ నిగ్రహించవలె నని ఈశోకముచే జెప్పుచున్నాఁడు.

రాత్రి తమస్వభావము కల దగుటచే సర్వస్థానములకు సర్వపదార్థావివేకకారి యగును.
కాన పరమార్థతత్త్వజ్ఞుల కట్టి రాత్రి యగుచున్నది. స్థితప్రజ్ఞునకు గోచరమగు పరమార్థతత్త్వము
ప్రకాశస్వభావము కలదిగదా ! అట్టి పరమార్థతత్త్వము అజ్ఞుల కెటుల నిశ యగును? అనిన ఇత
రులకు పగలుగా నైన కాలము నక్తంచరుల (గుడ్లగూబల) కెటుల రాత్రి యగునో అటులనే
ఆత్మజ్ఞానశూన్యుల కగోచర మగుటంజేసి నక్తంచరస్థానీయులు, అజ్ఞులు నగు సర్వభూతములకు
పరమార్థతత్త్వము రాత్రివంటిదిగాన నిశ యనఁబడును. అట్టి పరమార్థతత్త్వరూపమగు నిశయం
దజ్ఞాననిద్రనుండి జితేంద్రియఁ డగు జ్ఞాని మెలకువ గాచుచుండును.

(2) గ్రాహ్య మనియ, గ్రాహక మనియు భేదముగల ఏయవిద్య యనెడి నిశయందు
నిద్రించుచునే యున్నట్టి సర్వభూతములు మేలుకొనుచున్నవని చెప్పఁబడుచున్నచో, (ఏయవిద్యా
నిశయందు నిద్రించువారువలె స్వప్నదృశులగుచుండిరో) అట్టి ద్వైతావస్థ అవిద్యారూప
మగుటంజేసి పరమార్థతత్త్వమును తెలిసికొనినట్టియు నివృత్త మగు యవిద్యకలిగిచట్టి సంన్యాసికి

జేదాంతవాక్యజనితసాక్షాత్కారరూప మగు “అహం బ్రహ్మస్మి” అనెడి ప్రజ్ఞ అజ్ఞుల కప్రకాశరూప
మగుటచే రాత్రివంటి దగును. అట్టి బ్రహ్మవిద్యాస్వరూప మగు సర్వభూతనిశయం దింద్రియసంయమముగల స్థిత
ప్రజ్ఞఁ డజ్ఞాననిద్రనుండి మెలకువగాంచి సావధానుడై యుండును. ఏనిశయందు ద్వైతదర్శనస్వరూప మగు
నవిద్యానిద్రయందు నిద్రించునట్టి భూతములు స్వప్నమనందువలె వ్యవహరించుచున్నచో యాద్వైతదర్శనరూప
మగు నవిద్యానిద్ర “సా నిశా” యపరోక్షముగ నాత్మతత్త్వమును తెలిసికొనిన స్థితప్రజ్ఞునకు ప్రకాశించదు.
భగవత్ సయననిద్రాభవంత ముండుటవలన సంతవరకు మెలకువగాంచఁడో అంతవరకే స్వప్నదర్శనము. తత్త్వ
జ్ఞానకాలమందన్నచో భగవత్ సయన మగు నేవ్యవహరము సంభవింపదు. ఈవిషయమునే వార్తక కారులు “కారక
వ్యవహార హి శుద్ధం వస్తు న వీక్ష్యతే । శుద్ధే వస్తుని సిద్ధే చ కారక వ్యాపృతి స్తథా ॥ కాకోలూకనిశేషాయం
గుంసారోఽజ్ఞాత్మజేదితః । యా నిశా సర్వభూతానా మిత్యవోచ త్వయం హరిః ॥” (ఈకార్యము జేయఁ

కాంకరభాష్యమ్:—

గచ్ఛ త్యవిద్యా । పౌ గ్విద్యోత్పత్తే రవిద్యా ప్రమాణబుద్ధ్యా గృహ్యమాణా క్రియాకారకఫల
 భేదరూపా సతీ సర్వకర్మ హేతుత్వం ప్రతిపద్యతే । నాప్రమాణబుద్ధ్యా గృహ్యమాణాయాః
 కర్మ హేతుత్వోపపత్తిః । ప్రమాణభూతేన వేదేన మమ చోదితం కర్తవ్యం కర్తేతి కర్తృణి
 కర్తా పునర్తతే నాఽవిద్యామాత్రే మిదం సర్వం నిశేవేతి ।

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నిశయే (రాత్రీయే) యగుచున్నది. అనగా నజ్ఞానికి పరమార్థావస్థ నిశ (రాత్రీ) వంటిది. జ్ఞానికి
 ద్వైతావస్థ నిశవంటిదని యాశయము. కాన అవిద్యావస్థయందు క్రియాకారకఫలభేదములు
 భాసించుటవలన నా యవస్థయందే కర్మలు విధింపబడుచున్నవి. విద్యచే నవిద్య తొలగి-
 ను బాధితానువృత్తిచే బాధితమగు నవిద్య తిరుగ ననువృత్త మగుటచే క్రియాకారకఫలభేదప్రతీతి
 కలుగును. అట్టి భేదప్రతీతివలన విద్యాంసునకు కర్మ లెందుకు సంభవింపకూడదని శంకింపజనదు.
 బాధితమగు నవిద్య తిరుగ ననువృత్తమై క్రియాకారకఫలభేదప్రతీతి గలిగినను అట్టి భేదప్రతీతి
 యందభివేషము లేమింజేసి విద్యావస్థయందు కర్మలు సంభవింపవు.

నూత్య దుదయించినపిమ్మట రాత్రీయందుండు తమస్సు నశించునటుల విద్యోదయ
 మయినపిమ్మట యవిద్య నశించును. విద్యోదయమునకుఁ బూర్వమునందు బాధకము లేమింజేసి
 యవిద్య బాధింపఁబడనిదై, క్రియాకారకాదిభేదస్వరూపమై ప్రమాణానురూప మగు బుద్ధిచే
 గ్రహింపఁబడి క్రియాకారకాదిభేదాభిమానికి కర్మ హేతువగుటంజేసి సర్వకర్మ హేతు వగును.
 కాని యాయవిద్య—జ్ఞానోదయానంతరమున నప్రమాణబుద్ధిచే గృహ్యమాణమై కర్మ హేతువు
 కానేరదు. “నేను ప్రమాణభూత మగు వేదముచే విధింపఁబడిన కర్మ చేయఁదగును” అనికదా
 కర్మయందు కామియగు కర్త పునర్జించును. నిఖలజగ మవిద్యామాత్రీస్వరూపము నిశ వంటి
 దనువాఁడు కర్మయందు పునర్జింపఁడు.

దగినది, నేను చేయువాఁడ ననెడి కర్మకర్మ కారకవ్యవహార ముండునంతవరకు వుద్ధ మగు వస్తువు చూడఁబడదు.
 వుద్ధవస్తువును తెలిసికొనినపిమ్మట కర్మకర్మ కారకవ్యవహార ముండదు. కాకొలాకనిశవలె నీసంసార మజ్ఞానికిని,
 మాతృతత్త్వమును చెలిసికొనినవానికిని ఉండును. ఈవిషయమునే శ్రీహరి స్వయముగ గీతలయందు “యోనికా
 య్యభూతానాం” అని చెప్పెను. అని చెప్పెను. ఏయడు వస్తుదర్శియో వాడు విపరీతదర్శి కాఁడు. ఏమన ?
 ఏవనికి వస్తుయాధాత్మ్యదర్శన ముండునో యట్టివానికి విపరీతదర్శన కారణ మగు వస్తుజ్ఞానము వస్తుదర్శనముచే
 బాధిత మగుటవలన విపరీతదర్శనము సంభవింపదు. “యత్ర వా అన్య దివ స్యా త్తత్త్వాఽన్యోఽన్య త్పశ్యేత్ ।
 యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మై వాభూ త్తతే—న కం పశ్యేత్” (ఏయవస్థయం దన్యమువలె భాసించునో యాయవస్థ
 యందు దిత్తరు ధితరమును చూచును. ఏయవస్థయం దీసాధకునకు సర్వ మాత్మస్వరూపముగనే భాసించునో యా
 భూవస్థయందేకరణముచే నేవిషయమును చూచును ? ఏవిషయమును చూడఁడు) అని శ్రుతిగూడ విద్యావిద్యలకు
 వ్యవస్థను చెప్పుచున్నది. రాత్రీర్థింధ మగు కర్మమునొక్క పుగులు—దివాంతమున గుడ్డనాబడు రాత్రీ యగును.

శాంకరభాష్యమ్:—

(3) యస్య పునర్నికే వావిద్యామాత్రో మిదం సర్వం భేదజాత మితి జ్ఞానం, తస్మాత్తత్వజ్ఞస్య సర్వకర్మసంన్యాస ఏవాధికారో న ప్రవృత్తౌ | తథాచ దర్శయిష్యతి—‘తద్బుద్ధయ స్తదాత్మానః’ (గీ. 17-17) ఇత్యాదినా జ్ఞానోపాయామేవ తస్మాధికారః | తత్ప్రాప్తి ప్రవర్తక ప్రమాణభావే ప్రవృత్త్యనుకూలత్వేనైవ సత్త్వత్వవిషయత్వా దాత్మజ్ఞానస్య | న హ్యేతత్వన స్యాత్మని ప్రవర్తకప్రమాణాపేక్షితాత్వత్వాదేవ తదన్యత్వా చ సర్వప్రమాణానాం ప్రమాణత్వస్య | న హ్యేతత్వస్వరూపాధికారే సతి పునః ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారసంభవతి | ప్రమాణత్వత్వం హ్యేతత్వనో నివర్తయత్యంతం ప్రమాణం నివర్తయ దేవ చాప్రమాణీభవతి స్వప్నకాలప్రమాణ మివ ప్రబోధే | లోకే చ వ స్వధికారే ప్రవృత్తిహేతుత్వాదర్శనా త్ప్రమాణస్య | తస్మా న్నాత్మవిదః కర్మణ్యధికార ఇతి సిద్ధమ్ || 11౯ ||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(3) విద్వాంసునకు కర్మయం దధికారములేనిచో మఱి దేనియం దధికారము కలదనెదనెదవా? ఎవని కవిద్యామాత్రస్వరూప మగు నీభేదజాతమంతయు “నిశ వంటిది” అని జ్ఞానము కలదో అట్టి యాత్మజ్ఞానికి సర్వకర్మసంన్యాసమునందే యధికారముకాని, ప్రవృత్తి (కర్మ) యం దధికారము లేదు. ఈవిషయమునే “తద్బుద్ధయ స్తదాత్మానః” ఇత్యాదికముచే జ్ఞానికి జ్ఞాననిష్ఠ యందే యధికార మని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పఁగలడు.

ప్రవర్తక మగు ప్రమాణము విధికదా! అట్టివిధి లేనియెడల కర్మయందువలె విద్వాంసునకు జ్ఞానోపాయందుఁ గూడ ప్రవృత్తి గలుగనేరదు. కాన జ్ఞానీకూడ విధిననుసరింపవలయు ననెదవా? అట్లుకాదు. (1) ఆత్మజ్ఞానము విధి నపేక్షించు ననెదవా? (2) ఆత్మ విధి నపేక్షించు ననెదవా? ఆత్మజ్ఞానము స్వరూపమే (ఆత్మయే) విషయముగా గల దగుటవలన ప్రమాణప్రమేయదుల ననుసరించి జనించుటచే విధి నపేక్షించదు. కాన మొదటిపక్షము సంభవింపదు. ఆత్మ స్వరూప మగుటచేసి స్వస్వరూపమునం దాత్మకు ప్రవర్తకప్రమాణ మగు విధియొక్క యపేక్ష సంభవింపదు. కాన ఆత్మ విధి నపేక్షించు నను ద్వితీయపక్షము కూడ సంభవింపదు. అందువలన జ్ఞానీకూడ (విధి విధాయక “లిజ్ లోట్” తవ్యప్రత్యయరూపవిధి) ననుసరించవలె నను శంక తొలఁగెను. ఆత్మ, ఆత్మజ్ఞానములు విధి నపేక్షించకున్నను ప్రమాణప్రమేయముల వ్యవహారనియమము నిమిత్తము జ్ఞానికి విధిపేక్ష కలదని శంకింపఁజనదు. ఆత్మ విధికంటె భిన్న మగుటచేసి సర్వప్రమాణములయొక్క ప్రామాణ్య మాత్మజ్ఞానోదయమే యంతముగాఁ గల

రాత్రులయందు చూచు గుడ్డగూబయొక్క పగలు రాత్ర్యంధమగు కాళమునకు రాత్రి యగును. అని ప్రేషయమునకు దృష్టాంతము. కాన నవిద్యవలన బ్రాప్తించెడి క్రియాకారకాదివ్యవహారము తత్త్వదర్శి కలుల పాప్తింతును? పాప్తించనేరదు. అందువలన స్థితప్రజ్ఞాన కిందియసంయమము స్వతస్సిద్ధ మగు నని యర్థము.

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దగుటవలన నాత్మజ్ఞానము కలిగినపిమ్మట ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారమున కవకాశము లేమిం జేసి యట్టి ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారనియమమునిమిత్త మాత్మజ్ఞానికి విధి సంభవింపదు.

ఆత్మస్వరూపజ్ఞానము కలిగినపిమ్మట తిరిగి ప్రమాణప్రమేయవ్యవహారమే సంభవింపదు. అంత్యప్రమాణ మాత్మకు ప్రమాతృత్వమును నివర్తింపజేయును. ప్రమాతృత్వ మాత్మకు తొలఁ గినచో నద్వైతజ్ఞానమున కెటులు ప్రామాణ్యము సంభవించు ననెదవా? ఆత్మజ్ఞాన మాత్మకు ప్రమాతృత్వమును నివర్తింపజేయుచు, తాను నివృత్తమై (జాగ్రదవస్థయందు స్వప్నకాల ప్రమాణ మప్రమాణ మగునటుల) అప్రమాణ మగును. మఱియు వ్యవహారమునందు ప్రమాణము వస్తునిశ్చయరూపఫలము ప్రాప్తించినవిదప ప్రవర్తకమగు విధినిపేక్షింపనందున రజ్జజ్ఞానము నలె నద్వైతజ్ఞానముకూడ ప్రమాణ మగుటంజేరీ విధిని యపేక్షింపకుండును. కాన జ్ఞాననిష్ఠ విధిలేనిదే జ్ఞానమాహాత్మ్యముచేతనే ప్రాప్తించుచుండుటవలన నాత్మజ్ఞానికి కర్మసంన్యాసమునందే యధికారముకాని కర్మలయం దధికారము లేదని సిద్ధించుచున్నది. ||౬౯||

శంకరానందీయము:—

అనేక శతసహస్రజన్మములయం దాచరించబడిన సుకృతముయొక్క పరిపాకముచే సంపూర్ణశ్రుత్యాచార్య శ్రవర ప్రసాదమును బొందిన యెవనికి సమాధిచే “సీనిఖిలప్రపంచము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అనెడి యప్రతి బద్ధమగు బ్రహ్మపరోక్షజ్ఞానము కలుగునో; మహాత్ముడగునట్టి స్థితప్రజ్ఞానకు— ప్రబుద్ధునకు స్వప్నవ్యవహారము నివ ర్తించినట్లు “నేను, నానందంధమైనది” అనెడి లోకికము, జైదికము నగు వ్యవహారము నిశ్చేషముగ నివర్తించును. నిద్రవలె నవిద్య నిశ్చేషముగ నశించుటచే దత్కార్యములగు నిఖిలవ్యవహారములు నిశ్చేషముగ నివర్తించును. కాన నిద్రనుండి మెలఁకువగాంచినవానివలె నవిద్యానిద్రనుండి మెలఁకువగాంచిన జీవన్ముక్తుడగు బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మమునందె క్రిడించును. మరియొకస్థలమునందు క్రిడించదని “యా నికా” అను శ్లోకముచేత జెప్పఁబడును.

ప్రాచీనకర్మఫలభోగమునకై మాటిమాటికి జన్మించు పాపిణులు భూతములనఁబడును. స్థితప్రజ్ఞావ్యతిరక్త మగునట్టి నిఖిలభూతములకు “తేజఃపరస్త్వాం దేవతాయాం” అను శ్రుతివ్యక్తయు, సర్వప్రమాదాగోచరయు, నిర్విశేషయు, సత్తామాత్రయునగు నేపరదేవత నిశ (రాత్రి) వంటిదగుచున్నదో; అనగా రాత్రి సర్వవ్యాపకమగుటచే దృష్టిప్రకేతించుటకు శక్యము కానందున సర్వపదార్థములకు స్వ(రాత్రి)మాత్రీ త్యాపాదనచే మనుష్యులకు వ్యవహరించుటకు (రాత్రి)వివిధమున శక్యము కాదో; యట్లే యీపరదేవతయు సర్వవ్యాపకత్వాదిధర్మములచే వ్యవ హరించుటకు శక్యముకానందున సర్వభూతములకు నిశ యనఁబడును. “శం సుఖం నితరాం సుఖరూపత్వాన్నికా” అత్యంతము సుఖరూప మగుటచే పరదేవత నిశ యనఁబడును. అట్టి పరదేవతాస్వరూపము, అనందఘనము నగు పరమాత్మయందు—స్వయముగ నవిద్యాప్రబుద్ధుడై, జహిఃప్రకృత్తినివృత్తసకలేంద్రియములుకల యొక బ్రహ్మ వేత్తయే మెలఁకువ గాంచును. ఆపరబ్రహ్మమునందే క్రిడించుచుండును; అనందించును. ఇతరులు నిద్రించు చుండురు. అనగా శ్రుతినేదాఁతులైనను వారు నిద్రించినవారవలె పరబ్రహ్మస్వరూపము నిండుకంటైనను తెలిసి కొనలేరు. దృష్టుదర్శనదృశ్యాదిభేదముగల యేయవిద్యానిద్రాయందు భూతములు “జాగ్రతి” “నేను; నాకిది యిష్టము; ఇది యనిష్టము; ఇది చేయఁదగినది” అని వ్యవహరించుచున్నవో; యట్టి యవిద్యారూపదైవతభూమి— దృష్టను, దర్శనమును, దృశ్యమును, సర్వమును ప్రత్యగ్దృష్టిచే బ్రహ్మమునుగఁ దెలిసికొనిన బ్రహ్మనిష్ఠునకు నిశ

యగును. అనిగా నెట్లు రాత్రియందు ప్రాణులు వ్యవహరించురో; యట్లే యీశ్వరప్రజ్ఞాఁడు నవిద్యానిశయందు “అహం, మమ” (నేను, నాసంబంధమైనది) అని వ్యవహరించుడు. “అహం, మమ” అనెడి జ్ఞానములకు హేతువులగు ననాద్యవిద్యావాసనలు నిశ్శేషముగ నశించుటచే బ్రహ్మకార మగు తిద్దుద్ధి ప్రవేశించుటకు శక్యముకానందున “అహం, మమేదం” అను ప్రాకృతవ్యవహారమును శీతప్రజ్ఞాఁడు చేయఁడు. ఇట్టి లక్షణములకల శీతప్రజ్ఞానకు వైదికవ్యవహార మెట్లు సిద్ధించును? సిద్ధించదనియే యభిప్రాయము.

తేక—“అధీహీ భగవో బ్రహ్మవిద్యాం కరిష్టాం” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు బ్రహ్మవిద్య తాను స్వయముగ చిదాకృతిచే నూర్యప్రభవతే ప్రకాశరూపమైనను సమ్యగ్దృష్టివిహీనులకు రాత్రివలె నగును. కాన నావిద్య సర్వప్రాణులకు నిశ యనఁబడును. ఎట్లు ప్రసిద్ధనిశ—తనసంబంధ మగు తమశక్తిచే నామరూపభేదమును తొలఁగించి నిఖిలసమజాతమును తమోమాత్ర మొనరించి స్వయముగ నంతటను విజృంభించునో; అట్లే యీబ్రహ్మవిద్యయు స్వకీయచిచ్ఛక్తిచే నామరూపభేదమును పోగొట్టి నిఖిలదృశ్యజాతమును చిన్మాత్రస్వరూప మొనరించి తా నొక్కటియే యంతట విజృంభించును. నిశయందువలె నేబ్రహ్మవిద్యయందు దజ్జులు, తజ్జులు తృప్తకన్ధా రూపస్వప్నములను చూచువారై నిద్రించుచుండిరో; అట్టి బ్రహ్మవిద్యయందు ఒహిఃప్రకృతికూన్మ్యుఁ డగు శీతప్రజ్ఞాఁడు మెలఁచుకొనును. అనఁగా నాత్మరతుఁడై, ఆత్మయందే క్షీణకలవాఁడై, ఆత్మధనుఁడై, ఆత్మజ్యోతి కలవాఁడై, ఆత్మానందముకలవాఁడై స్వదా యుండును. ఏయవిద్యయందు సర్వభూతములు “నీవు, నేను, ఇది, అది” అని వ్యవహరించునో అట్టి యవిద్యారూప మగు ద్వైతావస్థ—“దృష్టదర్శనదృశ్యములు మిథ్య” యని తెలిసికొనిన బ్రహ్మజేతకు నిశ యగును. ఎట్లుజ్ఞానలగు ప్రాణులకు బ్రహ్మవిద్య నిశ యగునో, యట్లే బ్రహ్మజేత కవిద్యయు నిశ యగును. బ్రహ్మవిద్యచే “నేను బ్రహ్మస్వరూపము” అని తనను నానందైకరసముగను, పరిపూర్ణముగను విగ్రహ మొనరించుకొనుట కెట్లుజ్ఞులు సమర్థులుకారో, యట్లే యీబ్రహ్మజేతయు—“నేను, ఇది నాసంబంధమైనది” అని దేహేంద్రియాదికము నవిద్యచే విషయ మొనరించుకొనుటకు సమర్థుఁడగు కాఁడు. కనుకనే యీబ్రహ్మజేతకు యోగ్యత లేనందున లౌకిక వైదికకర్మలయందు దధికారము లేదు. దేహమునందు, తదాశ్రితకర్ణజాత్యాదులయందు అభిమానము, ఫలాధిత్వము, “నాకిది కర్తవ్య మిది యకర్తవ్య” మను క్రియలయందు దగు గుణదోషదర్శన మెవనికి కలదో; వానికి కర్మములయందు యోగ్యత కన్పట్టుచున్నది. ఎవఁడెట్టి లక్షణకూన్మ్యుఁడో వానికి కర్మములయందు యోగ్యత లేదు. నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే నిరూఢవిజ్ఞానబలమున నవిద్యను, నాధ్యానిక మగు తత్కార్యమును నిర్మూలించి బ్రహ్మతాదాత్మ్యమును పొంది “నేను బ్రహ్మస్వరూపమునే” అని సర్వదా బ్రహ్మమునందే బ్రహ్మత్వముగ నుండు విద్వాంసునకుఁ దిరిగి శరీరతాదాత్మ్యపత్తికాని, ఆశరీరమునందు “అహం మమ” అను నభిమానముకాని సంభవింపదు. అట్టి యభిమానము సంభవింపనపు డాశరీరమునందు దాహోపితవర్ణజాత్యాద్యభిమానము సిద్ధింపదు. అట్టి యభిమానము సిద్ధించనిచో సర్వమును మిథ్య యని తెలిసికొనినవానికి ఫలమునందు శోరిక యుండదు. క్రియలయందు గుణదోషదర్శనము సిద్ధింపదు. ఇట్లే నచో సర్వమిథ్యాత్వదర్శనమునకు, ప్రకృతికి పరస్పరవిరోధ ముండఁటవలెనను, ఏకాధికరణత్వము గలభవింపనందున విద్వాంసునకుఁ గర్మమునందు దధికారము ప్రసన్నముకాదు. కస్తువునకు నత్యత్వనిశ్చయధీపూర్వకమైనది ప్రకృతి. కస్తువునకు భిక్షుక ల్పితత్వనిశ్చయధీ మూలక మైనది సర్వమిథ్యాత్వజ్ఞానము. కాన నారెంటికి పరస్పరవిరుద్ధత్వము, ఏకాధికరణత్వముపపత్తియు సంభవించును.

“కర్తయు, కరణము, కార్యము, కర్తవ్యము మిథ్య” అని నిశ్చయముకల విద్వాంసుఁడు కర్మము నాచరించుఁ గాక. అట్టి కర్మము మిథ్యాత్వపురస్కరముగ నాచరింపఁబడినదికాన బంధము కానేరదని శంకింపఁజనదు. “ఇది జలముకాదు; మరుప్రదేశము” అని జలమిథ్యాత్వదర్శి తృప్తిఁగ దైనను, వానికి ప్రకృతి కనుపించుటలేదు. కాన

మిథ్యాత్వజ్ఞానము ప్రకృతికి విరుద్ధము. అందుచే “వాచోపిత మగు సర్వము మిథ్య” అని యాచోపితాధిష్టాన మగు బ్రహ్మమునే యంతట చూచునట్టివానికిఁ బ్రకృతి సంభవింపదని యేమి చెప్పవలయును ? ప్రకృతి యెంతమాత్రా మట్టివానికి సంభవింపదు. కాన నవిద్యావంతునకే కర్మములయం దధికారము, విద్యకు నవిద్యాతత్కార్యములకు విరోధమువలన విద్యాంసునకు కర్మలయం దధికారము లేదు. తేజస్సునందు తమస్సు, తత్కార్య ముండవలె విద్యావంతునియం దవిద్యాతత్కార్యము లుండనేరవు. కాన విధియు, విధానము, విధేయము, విధాత, సర్వ మావిద్యక మని తెలిసికొనిన బ్రహ్మవంతునకు కర్మస్వరూపముచే నవస్థానమును విడిచి మఱియొక కర్తవ్యము లేదని నిర్ణయము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—ఈవిధమున స్థితప్రజ్ఞులక్షణవర్ణనద్వారమున ముముక్షువులు స్థితప్రజ్ఞత్వము కొఱకు నమనస్కేంద్రియనిగ్రహము చేయఁదగు నని బోధింపఁబడెను. ఇక వివేకవిజ్ఞానముకల స్థితప్రజ్ఞునకు నమనస్కేంద్రియనిగ్రహము స్వతస్సిద్ధమైనదే. అను నీవిషయమును చెప్పఁదలచి యవిద్యావస్థయందే కర్మములు విధించ బడుచున్నవి. కాని విద్యావస్థయందు విధించఁబడుటలేదని ద్యోతనముచేయుటకు “యానికా” అని చెప్పుచుండెను.

ఉలూక (గుడ్లగూబ) స్థానీయ మగు సర్వభూతముల కేది నికవంటిదై నిక యగుచున్నదో, అట్టి పరమార్థ తత్త్వమునం దజ్ఞాననిద్రానుండి మెలఁకువగాంచిన జ్ఞానయోగి యగు స్థితప్రజ్ఞుఁడు మేలుకొనుచుండును. గ్రాహ్య గ్రాహకస్వరూప మగు నేయవిద్యయందు భూతములు మేలుకొనునో యది పరమార్థతత్త్వమును దెలిసికొనిన మునికి రాత్రివంటి దని యర్థము.

పరమార్థప్రసా:—విషయపరావృత్తము అగు నింద్రియములు కలవానిస్థితిని “యానికా” అను శ్లోక ముచేఁ జెప్పుచుండెను.

సర్వభూతము లాత్మను తెలిసికొనఁజాలనందున నాత్మవిషయకాజ్ఞానము-గుడ్లగూబకు పగలు రాత్రి యగు నటుల సర్వభూతములకు రాత్రి యగును. అట్టి రాత్రియందు విషయవ్యావృత్తేంద్రియం దగు యోగి “జాగర్తి” మెలఁకువగాంచుచుండును. ఏజాగర్తిదవస్థయందు నిఖిలభూతములు వ్యవహరించుచుండెనో యది యాత్మదృష్టికల మునికి దానియందు వ్యవహారము లేమిఁజేసి నిక యగుచున్నది. ఈవిషయమే “అత్యా న హి స్మరతి సర్వకరీర భాజం, తేహం నికా భవతి సా ఖలు తత్ర యోగీ । జాగర్తి జాగర్తి చ తే వ్యవహారజాతే, తన్న స్మర త్యుర ధియః క్షణదాస్య సా తే ॥” అని స్పష్టముగఁ జెప్పబడెను. ఇట్లు సకలేంద్రియపరావృత్తత్వమే స్థితప్రజ్ఞులక్షణ మని యర్థము.

లేక, సర్వప్రాణులకు సకలేంద్రియోపరతిరూప మగు నేనుమిది కలదో యట్టి నుమిదియం దాత్మాకారాంతరీకరణవృత్తి యున్నను సర్వప్రాణు లాత్మను తెలిసికొనుటలేదు. తుర్రావృత్తసాపరిణత మగునట్టి నుమిదియం దాత్మనిష్ఠం దగు పురుషుఁడు నుఖానుభవము కలవాఁ డగును. ఈవిషయమునే “జైవం హ్యేతన్ నిగ్రహం పరమై హ్యేతన్ అనంద స్తస్మా దేవం వి త్సాన్విప్యా ల్లోక్యం హైత ఏవం తదేవ తే మిషునేన ప్రియేణ ధామ్నా సమర్థ యతి” అను శ్లోకముడ బోధించుచున్నది. మఱియు నాసిష్టమునందుగూడ “నిహ్నిదౌ జాగరస్యాస్తే యో భావ ఉపపద్యతే । తం భావం భావయ న్నాత్మ దద్వయానంద మశ్నుతే” (ఎవనికి నిద్రాది యగు జాగరాంతమునం దేభావము జనించునో యా భావమునే భావించుచు వాఁ డద్వయానందమును సాక్షాత్తు పొందును.) అని చెప్పఁ బడెను. ఏజాగర్తిదవస్థయందు నిఖిలభూతములు స్వవ్యాపారము నాచరించునో యది-వ్యవహారదృష్టిలేని యాత్మ దృష్టుడు దృశ్యప్రపంచముయొక్క న్సూక్తి లేమిఁజేసి నిక యగును

గీ॥ ఆపూర్వమాణం మచలప్రతిష్ఠం సముద్రం మాపః ప్రవిశంతి యద్వత్ ।

తస్య తామ్రా మా యం ప్రవిశంతి సర్వే స శాంతి మాప్నోతి స కామకామీ ॥౨౦॥

పదవిభాగము:—ఆపూర్వమాణం—అచలప్రతిష్ఠం—సముద్రం—అపః—ప్రవిశంతి—యద్వత్—తద్వత్—

కామః—యం—ప్రవిశంతి—సర్వే—స—శాంతి—అప్నోతి—స—కామకామీ ॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—యద్వత్=ఏవిధముగ; అన్యః=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఉదకములచేత; ఆపూర్వ

మాణం=అంతటపూరింపఁబడుచుండినను; అచలప్రతిష్ఠం, అచల=చలనరహితముగ; ప్రతిష్ఠం=స్థితిగల; సముద్రం=సముద్రమును; అపః=ఉదకములు; ప్రవిశంతి=ప్రవేశించుచున్నవో; తద్వత్=అవిధముగనే; సర్వే=నిఖిల మగు; కామః=కోటికల; యం=ఏయాత్మజ్ఞానిని; ప్రవిశంతి=ప్రవేశించువో; సః=అయాత్మజ్ఞాని; శాంతిం=మోక్షమును; అప్నోతి=పొందుచుండెను; కామకామీ, కామ=స్రేష్ఠుడననతితాదిభోగములను; కామీ=కోయవాడు; శాంతిం=మోక్షమును; నాప్నోతి=పొందఁడు. ॥౨౦॥

నీలకంఠీయుము:—“యదా పంచావతీష్ఠస్తే” అను కాళకోపనిషచ్చుర్రితయొక్క చతుర్థపాద మగు “తా మాహుః పరమాం గతిం” అను వాక్యముచే నుపపాదిత మగు నర్థమును “యా నికా” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచున్నది.

సర్వప్రాణుల శేది నిశవంటి నిశ యగుచున్నదో అనగా మధ్యందినమనందు గుడ్డగూబలవలె చక్షుష్మంతులైనను సర్వప్రాణులెవ్వరినీ తీసికొనినందు గుడ్డివాం డగుచుండిరో; యట్టి ప్రత్యక్షోత్తిస్సునం దిందియమనోబుద్ధ్యాదినిగ్రహస్వభావముకల యోగి యిందియాదులకు దృక్పక్షి లోపించినను అనుపరతదృక్పక్షికలవాడై యుండును. ఈవిషయమునే “స హి దర్శన్త ర్మప్తే ర్విపరిణామో విద్యతే వివాశిత్యాత్” అను శ్లోతిగూడ జెప్పబడుచున్నది. నిశేధమునందు గుడ్డగూబలవలె క్రియాకారకాది దైవతస్వప్నప్రవర్తక మగు నే యవిద్యానిశయందు నిఖిలప్రాణులు స్వవ్యాపారమునందు ప్రవర్తించుచుండిరో; అట్టి యవిద్య యాత్మజ్ఞానసంపన్నుడగు యోగికి ప్రార్థకర్మముచే విదేహకైతల్యము ప్రాప్తించుచున్నను లేకతః అనువర్తమానమై సమాధివృత్తానకాలమందు కృతహారమువలన నీయోగికి గాంధాంధకారమగల రాత్రీవలె క్లేశకారి యగుచున్నది. మనుష్యులు గాంధాంధకారసంచారమువలన భయపడినటుల అతిసుకుమారులగు యోగులు బాహ్యకృతహారమువలన నుద్వేగమును పొందెదగు. ఈ విషయమే “అక్షిమాత్రకల్పా హి విద్యా నత్యల్పదుఃఖలేశేనా ప్యుద్విజతే” (విద్వాంసుఁడు నేత్రసదృశుఁడు అనగా నేత్రము స్వల్పరేణువును తాకిన నెటుల నుద్వేగమును పొందునో అటులే విద్వాంసుఁ డత్యల్పదుఃఖలేశముచేగూడ నుద్వేగమును పొందును) అని యోగభావ్యమునందు చెప్పబడినది. మఱియు నీవిషయమునే “కారకవ్యవహారే హి శుద్ధం వస్తు న వీక్ష్యతే । శుద్ధే వస్తుని నీధే చ కారకవ్యాపృతి స్తథా ॥ కాళోబాకనిశే వాయం సంసారో జ్ఞాతృతేదితోః । యా నికా సర్వభూతానా మిత్యర్థచ త్వయం హరిః ॥” అను వార్తకములగూడ బోధించుచున్నది (ఈవార్తకముల కర్థము మధునూదనసరస్వతివ్యాఖ్యయందే చూపబడినది).

“బుద్ధతత్త్వస్య లోకో యం జడోన్మత్తపికాచవత్ । బుద్ధతత్త్వోపి లోకస్య జడోన్మత్తపికాచవత్ ॥” అత్మతత్త్వమాను చెడినీకోనినవాని కీలోకము జడమువలె, ఉన్మత్తమువలె, పికాచగ్రస్తమువలె కాన్పించును అత్మతత్త్వతత్త్వయు లోకమున కటులే జడోన్మత్తపికాచమువలె కనపించును. “యదా సంహరలే చాయం” అను శ్లోకము మొదలు “యా నికా” అను శ్లోకమువఱకు నగు గ్రంథము “కి మానీత” అను నర్జునపర్వమున కుత్తరముగ స్థితప్రజ్ఞుఁడు సర్వదా సమాధినిష్ఠుడై పరమగతిని పొంది యుండు వని చెప్పబడినది. ॥౨౧॥

కాంకరభాష్యమ్:—

విదుష స్వకైషణస్య స్థితప్రజ్ఞస్య యతేరేవ మోక్షప్రాప్తి ర్న త్వసంన్యాసినః కామ కామిన ఇత్యేత మర్థం దృష్టానేన ప్రతిపాదయన్య న్నాహ—అపూర్వేతి । అపూర్వమాణ మద్భి రచలప్రతిష్ఠ మచలతయా ప్రతిష్ఠావస్థితి ర్యస్య త మచలప్రతిష్ఠం సముద్రమాప స్సర్వతో గతాః పవిత్రంతి స్వాత్మస్థ మవికీయ మేవ సతం యద్వ తద్వ త్కామా విషయసన్నిధా వపి

కాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

సంన్యసింపనివాఁడు గూడ విద్యాఫల మగు మోక్షమును బొందుటకు సమర్థుఁడగుచుండ నేకాగణముచే విద్వాంసున కిది విధింపఁబడుచుండె ననిన ? అపాతజ్ఞానము గలిగి వివేకవైరా గ్యాదివిశిష్టఁడును, దారైషణాధనైషణాపుత్రైషణలను వదలినవాఁడును, శ్రేవణయననసిద్ధిభ్యాసన ముల ద్వారమున జనించిన సాత్మాత్కారము గలవాఁడు నగు ముఖ్యమగు సంన్యాసికి మోక్షము సంభవించును; కాని ఇతరులకు సంభవింపదు. అను విషయమును దృష్టాంతపురస్కరముగ ప్రతి పాదించఁదలంచి “రాగ ద్వేషవియక్తైస్తు విషయా నిందియై శ్చిరక” (గీ-2-64) అను శ్లోకముచే జెప్పఁబడిన యర్థమునే తిరుగ “అపూర్వమాణం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

ఏవిధముగ నుదకముచే పూరింపఁబడుచున్నను వృద్ధిప్రాప్తములు లేని స్థితికలదై యుండు సముద్రమును గౌతమి, భాగీరథి, యమున, కావేరీ, నర్మదా మొదలగు నదుల యుదకములు ప్రవేశించుచున్నవో (ఇన్నివిధము లగు నుదకములు ప్రవేశించినను నేవికారమును లేక స్వస్వ

—: ౨వ అధ్యాయము- ౭0వ శ్లోకివ్యాఖ్యానికేవములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— ఇట్టి స్థితప్రజ్ఞునకు సర్వవిశేషకాంతి యథాత్పిధ మగునని దృష్టాంత పురస్కరముగ “అపూర్వమాణం” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

అతిక్రమించఁబడని మర్యాదకలిగినట్టియు, లేక మైనాకాని పర్వతముల కాశ్రయమగునట్టియు, సర్వనదులచే నింపఁబడుచున్న సముద్రమును గర్వోచకము లెట్టితరున ప్రవేశించుచున్నవో యదేవిధమున యజ్ఞులచే కోరఁబడు శబ్దాదివిషయములు నిర్వికారముగనే నిర్వికారుడగు స్థితప్రజ్ఞుని ప్రార్థకర్మవశమున నవర్జనీయములై ప్రవేశించు చున్నవి. అట్లు ప్రవేశించినను స్థితప్రజ్ఞుని వికారము కలవానిగఁ జేయుటకు సమర్థములుకావు. మహాసముద్రస్థానీ యమగు స్థితప్రజ్ఞుఁడు సర్వలాకలాక్షికకర్మవిశేషనివృత్తిని, బాధితావిద్యానువృత్తి యున్నను, అట్టి యవిద్యా కార్యనివృత్తిని జ్ఞానబలముచే పొందును. విషయమలనకోగు స్వభావముకల యజ్ఞుఁడు పూర్వోక్తమగు కాంతిని పొందడు. మఱియు నెల్లపుడు లాకలాక్షిక కర్మవిశేషముచే గొప్ప క్షేకార్ణవమునందు మునుఁగునని యా శ్లోకార్థము.

ఈ చెప్పుటచే జ్ఞానికే ఫలభూతమగు విద్యత్సంన్యాసము, సర్వవిశేషనివృత్తిరూపమగు జీవన్ముక్తియు సంభ వించును. అట్టిరానికే దైవాధీనవిషయభోగము ప్రాప్తింపినను నిర్వికారత్వము సంభవించునని తెలిసికొనదగినది.

శంకరానందీయము:— కన్యక ఋతుమతియై తల్లిదండ్రులను, అన్నదమ్ములను, స్వజనమును విడనాడి యొకభర్తనే యాశ్రయించి, భర్తయే యధారముగాఁగలదై యక్కడనే క్రిడించుచున్నది, సంతసించుచున్నది, హర్షించుచున్నది. ఇతరపురుషుని చెవిజెట్టడు, మాడను, స్మరించదు, స్పృశించదు, స్వయముగ పరివ్రతయై యా

శాంకరభాష్యమ్:—

సర్వత ఇచ్ఛావిశేషా యం పురుషం సముద్రమివాపోఽవికర్వంతః ప్రవేశంతి సర్వ ఆత్మన్యేవ
ప్రళీయంతే న స్వాత్మవశం కుర్వంతి; స శాంతిం మోక్ష మాప్నోతి నేతరః కామకామీ
కామ్యంత ఇతి కామా విషయా స్తా న్కామయితం శీలం యస్య స కామకామీ నైవ
మాప్నోతీత్యర్థః ॥ 12 ॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

రూపమునం దుండిన సముద్రముయొక్క స్థితి యేకరూపమై యున్నదో అదేవిధమున సృష్టించిన
వనితాదిసాన్నిధ్య మున్నను ఇచ్ఛావిశేషములు (కోరికలు) వికారమును పొందింపక (యుదక
ములు సముద్రమును ప్రవేశించునట్లు) యేపురుషుని ప్రవేశించునో అనగా అన్నికోరిక లాత్మ
యందు లయమును బొందునో యేపురుషుని కామపరవశునిగఁ జేసికొనలేదో, ఆపురుషుఁడు
మోక్షమును బొందును. విషయములను గోరు పురుషుఁడు (అనగా కామపరవశుఁడు) మోక్ష
మును బొందనేరఁడు. 12 ॥

భర్తృగృహమునందే యుండును. అట్లే యే బ్రహ్మవేత్తయొక్క ప్రజ్ఞ సమాధిచే ప్రాధభావమును పొంది దేహమును,
ప్రాణమును, ఇంద్రియములను, సర్వమును దూరముగవిడచి సచ్చిదానందైకరసస్వరూపమగు నొక పరబ్రహ్మమే
యాశ్రయముగాకలదై యాపరబ్రహ్మమునందే కీడికలదై గఁతోపముకలదై తివ్రతవలె నన్యమును వినదో, చూడ
దో, తలపదో, తెలిసికొనదో, స్వయముగ తత్స్వరూపముగనుండునో; యట్టివాఁడే జీవన్ముక్తి ముఖమును, విదేహైకైకత్య
ముఖమును పొందునని నూచించుటకు ఇట్టి లక్షణములుకల యతియే విదేహముక్తిని పొందును. ఇతరుఁడు పొందడని
నిర్ధారణచేయుచు స్థితప్రజ్ఞ నకు—భిక్షాదికమునందుకూడ కృత్తి బాహ్యనవలంబి యగునని “ఆపూర్వమాణం” అను
శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

గంగానర్మదాగోదావరీకృష్ణాః తేరీసింధు మొదలగు మహానదులనుండి యనేకజలముఖములుగ బయలుదేఱుట
మహాప్రవాహములచే నంతట నిండింపఁబడుచుండినను సముద్రము ప్రాచీనస్వీయలక్షణము నతిక్రమించనట్టి
(వృద్ధిక్షయకూన్యముగు) జలస్థితిమర్యాదకలదియై (అనగా గంగాది మహానదీజలప్రవేశము లేని కాలమునం దెట్లు
వృద్ధిక్షయకూన్యమై యుండునో; అట్లే గంగానద్యాదుల ప్రవాహములు ప్రవేశించిన కాలమునందును నేకరూప
ముగ సత్రావిశేషకూన్యమై వృద్ధిక్షయకూన్యమై) యెల్లప్పుడు నుండుననుట. అట్టి సముద్రమును గంగాగోదావర్యాది
నదులయొక్క నానాముఖములనుండి బయలుదేడలిన నానావిధవర్ణరసగంధగుణైకములుగల యుదకము లెట్లు
స్వకీయశుక్లనీలాంబుజపీతాదిరూపవిశేషములను మధురాష్టుత్తిక హేయాది రసవిశేషములను, పరిసులపూత్యాది గంధ
విశేషములను లఘుత్వగురుత్వాది గుణవిశేషములను, ఏకద్విత్రిచతుఃషంషచ్చట్నవృష్టనవదశశత కృచ్ఛ్రప్రకృతసమాన
పుణ్యవిశేషములను, తమతమ నామవిశేషములనుఁ బరిత్యజించి సముద్రభావమునే పొందుచున్నవో (అనగా గంగా
దినదులు సముద్రమునుపొంది తత్సంబంధమహిమచే నామరూపగుణవిశేషములచే నెట్లు సముద్రముకంటె తేరగుట
లేదో) అట్లే నామభేదముచేతను, రూపభేదముచేతను, రసభేదముచేతను, గంధభేదముచేతను, పాకభేదముచేతను వేఱు
వేఱుగఁగ్రహించబడునట్టి భోగ్యపదార్థములగు నూపాపూపరసాన్నాదులు, ఇతరభోగ్యవిశేషములు కామములనఁబడును.
అట్టి కామములు అనిచ్ఛాప్రాసక్తిముతలన సర్వతః సంపాప్రప్తములై నానావిధనామరూపరస గంధపాకసంస్కారాది
విశేషవిచిత్రరూపములై “నన్నుగ్రహించు”మని దాతృజనద్వారమున నంతటను సంపాప్రప్తములగుచుండ నట్టి

భోగ్యవిశేషములచే వ్యాకులముగ చేయబడుచుండినను “అచలప్రతిష్ఠం” సమాధివృత్త్యానదశయందుగూడ సదా కారత్వమును పొందించి సత్స్వరూపముగ నే నిశ్చలముగ నుండిన యఖండాకారవృత్తియొక్క స్థితికల (అట్టి సప యమందుకూడ బాహ్యములను వికల్పించక సమాధినిష్ఠచే విపరిణామరహితాంతఃకరణముకల) బ్రహ్మవిత్తును అట్టి కామ ములు “ప్రవిశన్తి” ప్రవేశించును. సర్వవిషయము లేబ్రహ్మనిష్ఠుని పొంది చిద్బాహుపన్నములై యాత్మదృష్టిచే ప్రవిలాపితములై స్వక్రియముగు నామవిశేషమును, రూపవిశేషమును, గంధవిశేషమును, పాకవిశేషమును, సంస్కార విశేషమును, రుచివిశేషమును పరిత్యజించి సమద్రుమును ప్రవేశించిన మజానదీజలములు సమద్రభావమునువలె స్వయముగ బ్రహ్మభావమును పొందుచున్నవి. ఇట్టిలక్షణములకల బ్రహ్మజేత్తయే యవిద్యాప్రపంచోత్పత్తియూప మగు విదేహముక్తిని పొందుచున్నాడు విషయములను కోరెడివాడు తాను కైవల్య కారణభూతముగు బ్రహ్మనిష్ఠు యాపస్వధర్మమును బరిత్యజించి యనాత్మయం దాత్మభావమును పొందించి భోక్తయై శుక్తియందు రజితమునువలె ఊషరక్షేత్రమునందు జలమునువలె నద్వితీయబ్రహ్మమునందు లేని ద్వైతమును కల్పించి “నేను భోక్తను, ఇది భోగ్యము” అని యన్యుతాభిసంధి కలవాడగుటచే బాహ్యవాసనలచే నసత్యముగు నహంతామయతాభినివేశములతో బద్ధుడై “ఇది రమ్యమైనది, ఇది ఇష్టమైనది, ఇది యనిష్టమైనది” అనెడి భేదబుద్ధిచే నామరూపాది విశేషవిభాగ పురస్కరముగ పదార్థములను గ్రహించుచున్నాడు. కాన దేహతాదాత్మ్యాపత్తిచే నెఠడసదభిరవేశముచే నద్వితీయ బ్రహ్మమునందు భేదమును చూచునో యట్టి ద్వైతదర్శిమాక్షమును పొందడు. ఈ విషయమునే “యదాహ్యేకైష ఏతస్మిన్నదరమంతరం కురుతే | అథ తస్య భయం భవతి | తత్త్వేన భయం విదుషో మన్వానస్య” అను తైత్తిరీయక శ్లోతియు చెప్పుచున్నది.

దేహతాదాత్మ్యము లేనిదే భేదదర్శనముకాని, కామన కాని సిద్ధింపదు. అవిద్యలేనిదే దేహతాదాత్మ్యము సంభవింపదు. అవిద్యావంతునకు ముక్తిలేకపోవుట యుక్తమే. కాన విదేహకైవల్యము కోరెడియతి దేనియందు నెన్నిడు దేహతాదాత్మ్యపత్తిచే భేదదృష్టిని చేయరాదు. ఈ శ్లోకముచేతను, దీనికి పూర్వశ్లోకముచేతను అహంకారదులయందు కూడ స్థితప్రజ్ఞుడగు బ్రహ్మజేత్త బ్రహ్మస్వరూపముగ బ్రహ్మమునందే యుండును. అనాత్మయం దుండడని “కిమాస్తీత” (స్థితప్రజ్ఞుఁడెట్లు కూర్చుండును.) అను ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పబడినది.

పరమార్థప్రకః— ఇందియపరావృత్తిని దృష్టాంతపురస్కరముగ “అపూర్వమాణం” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. మేఘములచే కలపల కుదకము లాగుకొనబడుచుండినను క్షయమును బొందనట్టియు, తిరుగ తర్జనము వలన సులభించెడి ప్రవాహములచే కూడినను కృద్ధిలేక మర్యాద నతిక్రమించనట్టి సమద్రము నెట్లు నానాదీ ప్రవాహములు ప్రవేశించుచున్నవో; అట్లే ప్రకృతమునందు విషయవృత్తులు బహిర్నిసృతములైనను స్థితప్రజ్ఞుడగుట వలన క్షయమును పొందనట్టియు తిరుగ నా ఇందియవృత్తులను నిరోధించినపుడు “నేను నివృత్తేంద్రియుండను” అను అభిమానకూన్యడగు పురుషుఁ డాత్మగుఱును పొందును. కాని భోగముల నపేక్షించువాఁ డాత్మగుఱును పొందనేరడు.

నీలకంఠీయము:— “ప్రజహతి యదా కామాన్, ఇందియాఽందియేర్థేభ్యో నిగృహీతాని” అను శ్లోకములు మొదలఁగొని విషయపరిత్యాగము, విషయములనుండి యందియములను మరలించుట చెప్పబడినది. ఈచెప్పటచే విషయముల కాత్మకంటే పృథక్సత్త్వము కలదని సిద్ధించుచున్నది. “నేహ నానోస్తికించన” అను శ్లోతిచే విషయముల కాత్మకంటే పృథక్సత్త్వము లేదని సిద్ధించుచున్నదని శంకింపఁబడెను. “ఇహ భూతలే ఘటో నాస్తి” (ఈభూతలమునందు ఘటములేదు) అని చెప్పినవో నానాకక్యమువలన ఘటముయొక్క స్వరూపము నిషేధింపఁబడుటలేదు. మరేమనిన ? ఘటమునకు భూతలసంబంధము నిషేధింపఁబడును. అదేవిధమున ప్రత్యగూర్షము నందె విషయసంబంధనిషేధము సంభవించును. ఇంతమాత్రముచే విషయముల కసత్త్వము సంభవింపదు. అత్మకంటే పృథక్సత్త్వమే సంభవించును. కాన అద్వైతసిద్ధి సంభవింపదను నాశంకను దృష్టాంతపురస్కరముగ “అపూర్వ మాణం” అను శ్లోకముచే దోలఁగొందుచుండెను.

గీ॥ విహాయ కామా న్య స్పర్శా న్సుమాం శ్చరతి నిస్పృహః ।

నిర్మమో నిరహంకార స్స శాన్తి మధిగచ్ఛతి ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:— విహాయ-కామాన్-య-స్పర్శాన్-సుమాన్-చరతి-నిస్పృహః-నిర్మమః-

నిరహంకారః-సః-శాంతిం-అధిగచ్ఛతి ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:— యః=ఏ; శ్రమాన్=(సంస్కాసి యగు) పురుషుడు; స్పర్శాన్=సమస్త మగు;

కామాన్=కోరికలను; విహాయ=విడచి; నిస్పృహః=(శరీరజీవనమాత్రమునందుగూడ) కోరిక లేనివాడై; శరీర జీవనమాత్రమునిమిత్తము భిక్షుదులను పరిగ్రహించినను (ఇది నాదియను) యభినివేశము లేనివాడై; నిరహంకారః= విద్యాదినిమిత్త మగు నాత్మభావన (ఆత్మగౌరవము) లేనివాడై; చరతి=(జీవనమాత్ర)చేష్టాశేషముకలవాడై సంచ రించునో; సః=అట్టి స్థితిపూర్ణుడు; శాంతిం=మోక్షమును; అధిగచ్ఛతి=పొందును. ॥౨౦॥

వృద్ధిగుణము లేనిదగుటచే బ్రేకేంచుచున్న జలములచే నుద్రేకము (అతిశయము)లేనిది. బయలుపడెనుచున్న యుదకములచే కూన్యమైనను హృస్గుణము లేనిదగుటచే కూన్యము కానట్టిదియు నగు సముద్రమునెట్లు సముద్ర మునుండి జనించెడి యుదకములు ప్రవేశించునో, యట్లే కామములచే పూరించబడుచుండినను, కామములచే హీనమగుచుండినను వృద్ధిహీనమగుటచే నిర్వికారుడగు నేపురుషుని యాత్మప్రభవములగు నిఖిల కామములు ప్రవేశించునో; ఆపురుషుడే యాత్మంతికదుఃఖోపరమరూపమోక్షమును పొందుచున్నాడు. విషయములనుకోరువాడట్టిమోక్షమును పొందెడు.

ఇచట తత్త్వ మిది. “కూటస్థ మగు నాత్మతలన సర్వము జనించును. అట్టి యాత్మయందే సర్వము లయిం చును” అను విషయము శ్రుతిస్మృతిపూరాశ్చేతిహాసనిద్దము. ఆ ట్లగుటచే విషయములను విడచుట, విషయములనుండి యింద్రియములను మరలించుట, స్మరించుట అనునది—ఽహంప్రమాణవిరోధమువలన విషయములకు పరమార్థ మగు పృథక్సత్త్వమును సాధింప నేరదు. మరో మనిన ? పామరప్రసిద్ధ మగు పృథక్సత్త్వము నుద్దేశించి విషయములను విడువవలెనని చెప్పబడెను ప్రవిలాపనముకూడ నిట్లే వ్యాఖ్యానింపవలెను. అనగా సర్వ మాత్మతలన జనించుటచే నాత్మయందే లయించు నని యాశయము. “ఆగ్నయే పథి కృతేష్టాక పాలం నిర్వపేత్” అను స్థలమునందు “నిర్వపేత్” అను ధాతువుచే యాగము చెప్పబడెను. కౌతాఠ్యమాత్రము కాదు. అట్లే ప్రకృతమునందుగూడ చూడవచ్చును. “నేహ నానాస్తి కించన” అనుచోటగూడ “ఇహ” పరిదృశ్యమానపరిపంచమునం దాత్మాతిరిక్త మగు “నానాకిమపి” అనేకముగ నేదియు “నాస్తి” లేదని వ్యాఖ్యానింపవలయును. అట్లే నహం “ఆత్మై వేదం సర్వం, బ్రహ్మై వేదం, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనునవి మొదలగు శ్రుతులు సమంజసము లగును. ఆత్మయందు కల్పిత మగు నీప్రపంచమున నాత్మయందే నిష్ఠింపబడుటచేత నన్యస్థలమునందు సత్త్వము సంభవింపదు. కాని విష యములకు పృథక్సత్త్వము సంభవింపదు. అందువలన సముద్రదృష్టాంతము యుక్తమే యగును.

సముద్రమువలన జనించిన గంగాగౌతమ్యాదులకు సముద్రముకంటే వేరే స్థితికలదు. అట్లే యాత్మతలన జనించు జగమునకు పృథక్సత్త్వము కలదని శంకింపఁజనదు. “వాచారంభణం వికారో నామధేయం” అను శ్రుతిచే కార్యమాత్రమునకు వాగాలంబనమాత్రీత్వము కూయమాణమగుటచే కార్యమునందు కారణసత్తాతిరిక్త సత్త సంభవింపదు. కాన పూర్వోక్త శంక కనకాళములేదు. ఈ విషయ మన్యత్ర విస్తరముగఁ జెప్పబడెను.

శ్రీధరీయము:— విషయములయందు దృష్టిలేనివో స్థితిపూర్ణుఁ డెట్లు విషయముల ననుభవించును ? అను కాళంకు “ఆపూర్వమాణం” అను శ్లోకముచేఁ బోలఁగించుచుండెను.

అనేకనదులచే నంతట నిండింపఁబడుచుండినను మర్యాద నతిక్రమింపకుండ నుండిన సముద్రమును తిరిగి మటియొక విధమున నుదకము లెట్లు ప్రవేశించుచున్నవో; యట్లే భోగములచే వికారమును పొందనట్టి, యంత ర్దృష్టికల యే స్థితిపూర్ణుని ప్రార్థ్యకర్మసంప్రాప్తములై విషయములు ప్రవేశించుచున్నవో; యట్టి స్థితిపూర్ణుడే కైవల్యమును పొందుచున్నాడు, భోగములను కోరెడివాడు మోక్షమును పొందనేరడు. ॥౨౦॥

కాంకరభాష్యమ్:—

యస్మా దేవం తస్మాత్ — విహాయేతి । విహాయ పరిత్యజ్య కామా న్య సంన్యాసీ
పుమా స్సర్వా నశేషతః కార్తేయవ చరితి జీవనమాత్రచేష్టాశేషః పర్యటతీ త్యర్థః । నిస్పృహ శృగీర
జీవనమాత్రేపి నిర్గతా స్పృహ యస్య సః నిస్పృహస్స నిర్మమ శృగీరజీవనమాత్రాక్షీప్తపరి
గ్రహేఽపి మమేద మిత్యభినివేశవర్జితః, నిరహంకారో విద్యావత్త్వాదినిమిత్తాత్మసంభావనా
రహిత ఇత్యర్థః । స ఏవంభూత స్థితప్రజ్ఞో బ్రహ్మవి చ్ఛాంతిం సర్వసంసారదుఃఖోపరమలక్షణాం
నిర్వాణాఖ్యా మధిగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి బ్రహ్మభూతో భవతీత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

కాంకరభాష్యత్వైబోధిని:—

మనస్సుచే సమస్తాభిమానములను విడచి తనను కూటస్థబ్రహ్మస్వరూపముగఁ దలంచెడి
గృహస్థునిచేఁ గూడ మోక్షము పొందఁబడినచో మూఢ్యాదివిడంబనమే ప్రాప్తింను ననెనవా?
అట్లు కాదు, కాముఁడు మోక్షవిఘాతకుడు. అందువలన సమస్తకోరికలను విడచి, శరీరజీవన
మాత్రమునందుఁ గూడ కోరిక లేనివాడై, శరీరజీవనమాత్రమునకుఁ దగు పరిగ్రహము ప్రాప్తిం
చినను “ఇది నాసంబంధమైనది” అను నభినివేశముతో శూన్యఁడై, విద్యాదులవలనఁ బ్రాప్తిం
చెడి యాత్మసంభావనను (ఆత్మగౌరవమును) విడచాడి, యేసంన్యాసి చరించునో అట్టి బ్రహ్మవి
త్తగు స్థితప్రజ్ఞఁడు సర్వసంసారదుఃఖనివృత్తిరూప మగు మోక్షమును బొందును. అనగా నట్టి
యతి బ్రహ్మభూతుఁ డగు నని యర్థము. (మోక్షమును గోరెడి సంన్యాసికి సర్వకామపరిత్యా
గాదిరూప మగు పై విశేషణము ఎవశ్యము సాధింపఁదగినవి. దీనికి ఫలము మోక్షమని
యాశయము.) ॥ ౭౦ ॥

— : ౨వ అధ్యాయము ౭౦ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—పూర్వోదాహృత కారణముచే నెవఁడు ప్రాప్తమైన, (1) బాహ్య
మగు గృహత్యేత్రచారపుత్రాదులను, (2) అంతరమైన మనోరాజ్యరూపములగు వాసనామాత్రములను, (3) మార్గ
మధ్యయందు నడుచుచుండగ సంభవించెడి తృణస్పృతో సమానమగు కోరికలను విడిచి, శరీరజీవనమాత్రమునందు
కూడ కోరికలేనివాడై శరీరేంద్రియాదులయందు “ఇది నేను” అనెడి యభిమానశూన్యఁడై విద్యాప్రముక్తమగు
నాత్మసంభావనారహితుఁడై, కనుకనే పార్శ్వకర్మచే ప్రాప్తింపఁచెడి శరీరయాత్రామాత్రార్థ మగు కాపీనాచ్ఛాద
నాదులయందు “ఇది నాది” అనెడి యభిమానర్జితుఁడై పార్శ్వకర్మకముచే భోగముల ననుభవించుచుండునో,
లేక యాదృచ్ఛికముగ నెక్కడికో యొకచోటకు వెళ్ళుచుండునో యట్టి స్థితప్రజ్ఞఁడు సర్వసంసారదుఃఖోపరమ
రూపము, ఆవిద్యాతత్కార్యనివృత్తిరూపము నగు మోక్షమును జ్ఞానబలముచే పొందుచున్నాడు. స్థితప్రజ్ఞుని క్రజన
మిట్టి దని “వృక్షేతకిం” అను చతుర్థప్రశ్నమునకు సమాధానము పరిసమాప్తము.

శంకరానందీయము:— “ధ్యాయతో విషయాన్” అనుస్థలమునందు విషయముల క్రవణదర్శనములను
ఁడనియే శేషఃపదయధ్యానమాత్రముచే కామాద్యనర్థములు సంభవించుగా విద్వాంసుఁడు నశించునని చెప్పఁబడెను.

బ్రహ్మనిష్ఠును విడచి బాహ్యకృత్తి చే విషయముల నిందియములచేత గృహించుచు, యధేచ్ఛగ ననుభవించుచు, యధేచ్ఛగ విహరించునట్టి భోగ కామిక నాశము పొందించునని యేమిచెప్పవలెను. అనగా తప్పుక నాశమే పొందించును. కాన విదేహ కైవల్యమును కోరెడి బ్రహ్మజేత్ర యన్నివిధములచేతను విషయగ్రహణమును మాని సర్వేంద్రియనిగ్రహపూర్వకముగ సదాత్మనిష్ఠతో నుండవలెను. ఈవిధమున నెవడుండునో వాడే విదేహముక్తిని పొందునని “విహాయ కామాన్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

బ్రహ్మజేత్ర యగు బురుషుడు దుర్లభపురుషార్థమగు మోక్షమును గొప్ప ప్రయత్నముచే సంపాదించును. పురుషశబ్దవాచ్యుడగు నే బ్రహ్మజేత్ర స్వయముగ “నిరహంకారః” బ్రహ్మయందే నిరూఢమైన యాత్మత్వాభి నితేశముచే దేహమునం దహంకారములేనివాడై, నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిర్మూలితమైన యనాత్మతాదాత్మ్య గ్రంధికలవాడై, కనుకనే దేహతద్ధర్మతత్కర్మతదవస్థాదులయందు మమతాబంధము లేనివాడై (అనగా బ్రహ్మ తాదాత్మ్యపత్తిచే శరీరమునం దహంభావము, శరీరధర్మములయందు మమత్వము విద్వాంసునకు యుక్తమే యని యర్థము), అట్టివాడు కనుకనే విషయములందు కోరికలేనివాడై బ్రహ్మమునందైన యాత్మతాపత్తిచే దేహదుల నాత్మరూపములుగ నిరస్త మగుటవలన దేహము నుద్దేశించి సుఖమునందు కోరిక సంభవించనందునన, నిరంతర బ్రహ్మసందామృతరసముచే తృప్తుడగుటవలనను విద్వాంసునకు విషయసుఖములయం దపేక్ష లేకపోవుట యుక్తమే. అట్టివాడు కనుకనే శుక్తిరజతేజుల్యములగు బాహ్యశబ్దవాచ్యములైన విషయములతో ప్రయోజనము లేనందున నిందియములచే నట్టివిషయములను గృహించక “ఈసర్వము, నేను బ్రహ్మస్వరూపమే” అని తనను సర్వమును బ్రహ్మమునుగ డెలిసికొని “కామాన్నీ కామరూ ప్యనుసంచరన్” అను శ్రుత్యుక్తప్రకారమున భూమియం దంతట నసంగుడై, యుదాసీనుడై యేవరమహంస సంచరించునో యట్టివా డాత్మ్యంతికసంసారోపరము రూప మగు విదేహముక్తిని పొందుచున్నాడు. ఈతత్త్వములకు విరుద్ధతత్త్వములు కలవాడు మోక్షమును పొంద నేరడు. బ్రహ్మస్వరూపముచే సర్వమును చూచుచున్నవాడై బ్రహ్మానందము ననుభవించుచున్న బ్రహ్మజేత్ర సర్వత్ర సంచరించును. ఒకచోట నుండ డని “వృక్షేతకిం” అను చతుర్థపృశ్నకు సమాధానము చెప్పెడను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— “వృక్షేతకిం” అను నర్జున చతుర్థపృశ్న సమాధానము నీశ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

వీసికప్పజ్ఞుడు సర్వవిషయములను విడచి శరీరజీవనమాత్రమునందుకూడ కోరికలేనివాడై, కనుకనే శరీరజీవన మాత్రాక్షిప్త పరిగ్రహమునందుకూడ “ఇదివాది” అను అభినితేశరహితుడై విద్యాప్రయుక్తాత్మ సంభావనారహితుడై సంచరించునో యట్టివీసికప్పజ్ఞుడ విద్యాతత్కార్యోపరమరూపమోక్షమును పొందును.

“నిరహంకారః” అనుపదమునకు శ్రీభగవత్పాదులు దేహభిమానరహితుడని యెందులకు వ్యాఖ్యానింపలేదు? అనిన నిరుక్తాహంభావమునందే దేహభిమానముకూడ నంతర్భవించుటచే నట్లు వ్యాఖ్యానింపలేదని సమాధానము చూచుకొనవగును.

పరమార్థప్రసా:— సాధితపురుషార్థుడగు నేపురుషుడు సృష్టించనవనితాదిభోగములను తృణప్రాయ మొనరించి సర్వవిషయములయందు నిష్పృహుడై (విషయములు సంపాప్తమైనపు డావిషయములయందు మమ తాభిమానకూన్యుడై, విషయములు పరావృత్తములై (మరలి) నపుడు “నేను కృతకృత్యుడను” అను క్లాఘా కూన్యుడై) చరించునో అట్టివాడే మోక్షమును పొందుచున్నాడు. ఇతరుడు పొందలేడు.

నీలకంఠీయము:— పౌసంగికముగు పూర్వోక్తాశంకను తొలగించి “వృక్షేతకిం” అను చతుర్థపృశ్నకు సమాధానమును “విహాయ కామాన్” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

గీ॥ ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ ! నైనాం ప్రాప్త్య విముహ్యతి ।

స్థిత్యాఽస్యా మంతకాలేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ ముచ్ఛతి ॥

॥2.2॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాకిత్యాం భీష్మపర్వణి

శ్రీభగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాంఖ్యయోగోనామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః ।

హరిః ఓమ్ తత్సత్ । శ్రీ కృష్ణార్జుణసంవాదే ।

పదవిభాగము:— ఏషా-బ్రాహ్మీ-స్థితిః-పార్థ!-న-ఏనాం-ప్రాప్త్య-విముహ్యతి-స్థిత్యా-అస్యాం-

అంతకాలే-అపి-బ్రహ్మనిర్వాణం-ముచ్ఛతి ॥

॥2.2॥

ప్రతిపదార్థము:— షేపార్థ=ఓయర్జునా!; ఏషా=ఈపూర్వమునందు జెప్పబడినది; బ్రాహ్మీ=

బ్రహ్మయందైన; స్థితిః=ఉనికి. ఏనాం=ఈబ్రాహ్మీస్థితిని; ప్రాప్త్య=పొంది; నవిముహ్యతి=మోహమును పొందదు;

అస్యాం=ఈబ్రాహ్మీస్థితియందు; అంతకాలేపి=అంతిమవయస్సునందును; స్థిత్యా=ఉండి; బ్రహ్మనిర్వాణం=

మోక్షమును; ముచ్ఛతి=పొందును.

॥2.2॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

నైషా జ్ఞాననిష్ఠా స్తూయతే—ఏషా బ్రాహ్మీతి । ఏషా యథోక్తా బ్రాహ్మీ బ్రహ్మణి
భవేయం స్థితి స్వర్వం కర్మ సంస్యస్య బ్రహ్మరూపే జైవావస్థానమి త్యేతత్ । షేపార్థ !
నైనాం స్థితిం ప్రాప్త్య లభ్యా న విముహ్యతి న మోహం ప్రాప్నోతి । స్థిత్యాఽస్యాం స్థితౌ
బ్రాహ్మీన్యం యథోక్తాయా మంతకాలే ప్యంతే వయస్యపి బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మనిర్వృతిం

ఎవడు పూర్వోక్త మగు త్రివిధకామములను విడచి, నిస్పృహుడై “నిర్మమః” (మమకారముకలవాడు
“ఇది నాకు సంభవించుగాక” యని యితరుల ధనము మొదలగునవి కోరను. అట్టి) కోరికలేక “నిరహంకారః”
అహంకారములేనివాడై విషయముల ననుభవించునో; యట్టివాడు (అహంకారకూన్యనకు సుషుప్తాదులయందు
మమత సంభవించనందున, నహంకారప్రవిలయమువలన) మోక్షమును పొందును.

ఇచట “య స్వర్వతాఽనభిన్నేహః” అనునది మొదలగు స్థలములయందంతటను “యః” అని యచ్చుబ్ధి
ముందుటచే నీగ్రంథము (“య స్వర్వతాఽనభిన్నేహః” అనునది మొదలయి యధ్యాయపరిసరాంతమునకు గ్రంథము)
ముముక్షువునకు సాధనవిధిపరము. అట్లుకానిచో స్థితప్రజ్ఞుడు ప్రస్తుత మగుటవలన తదనువాచార్థ మగు యచ్చుబ్ధి
మనగక మగును. తాకమునందైతే వ్యవహరించునపుడు పరని పృథావమును చెప్పునమయమున “న ఏవం కళోతి”
వాడిట్లు చేయుచున్నాడని తచ్చుబ్ధిమునే ప్రయోగించుచున్నాడు. “యః” అని యనువాదసమయమున
యచ్చుబ్ధిమును ప్రయోగించెడు. విధియందైతే “య ఏవం కళోతి న ఇదం ప్రాప్నోతి” (ఎవర డీతీరునచేయునో
వాడిఫలమును పొందును) అని “యః సః” అని యచ్చుబ్ధితచ్చుబ్ధిప్రయోగము చూడబడుచున్నది. స్థితప్రజ్ఞు
లక్షణకథనార్థమైనను లక్షణకథనమునందు తాత్పర్యము లేమింటేనీ ముముక్షువుయొక్క సాధనవిధియందే పర్యవసిత
మని నిశ్చయార్థము.

॥30॥

శాంకరభాష్యం:—

మోక్షమృచ్ఛతి గచ్ఛతి కిము పక్తవ్యం బ్రహ్మచర్యాదేవ సంన్యస్య యావజ్జీవం బ్రహ్మచ్ఛే-
వావతిష్ఠతే స బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతీతి || 12 ||

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యగోవిందభగవత్సూర్యపాదశిష్య
శ్రీమత్తులకభగవతః కృతౌ శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే
ద్వితీయోఽధ్యాయః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

అచ్చటచ్చట సంక్షేపముగను, విస్తరముగను జెప్పిన జ్ఞాననిష్ఠను అధికారిప్రవృత్తినిమి-
త్తము “ఏమా బ్రాహ్మీ” అనుశ్లోకముచే స్తుతిచేయుచుండెను.

గృహస్థు, సంన్యాసి యీ యుభయులు గూడ ముక్తినిబొందెడివార లగుచో కష్టముగ
సంన్యాసముతో నేమిప్రయోజనము? అని శంకింపజనదు. సంన్యాసికంటె నితరులకు విఘ్న
బాహుళ్యము సంభవించుటచే ముముక్షువునకు సంన్యాసము తప్పక యపేక్షితము. కాన నీ
పూర్వమునందుఁ జెప్పబడిన స్థితి సర్వకర్మలను సంన్యసించి బ్రహ్మరూపముగ నవస్థానరూపము.
గృహస్థుడు ధనహానివలన వికలచిత్తుడై పరమార్థవివేకరహితుడై యగును. సంన్యాసికి ధనా-
దులు లేమింజేసి ధనాదినాశమువలన వికలచిత్తుడు గానేరడు. కాన నోయద్జనా! యిట్టి బ్రాహ్మీ
స్థితిని బొంది సంన్యాసి యగు బ్రహ్మచిత్తు మోహమును పొందడు. (పరమార్థరహితుడు కాదు)
ముదిమియందైన నిట్టి సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకాత్మజ్ఞాననిష్ఠుడైనచో మోక్షమును పొందును.
ముదిమియందుమాత్రమే జ్ఞాననిష్ఠుడైనవాఁడు మోక్షమును బొందుచుండ బ్రహ్మచర్యమునందే
సంన్యసించి యావజ్జీవము బ్రహ్మనిష్ఠుడైనవాఁడు ముక్తిని బొందు నని చెప్ప నవసరములేదు.

ఈతరుల తత్పదార్థము, త్వంపదార్థము, “తత్త్వమసి” అను వాక్యార్థము, అట్టి వాక్యార్థజ్ఞా-
నమువలన ప్రత్యేకముగ మోక్షము, అట్టి మోక్షోపాయము ఒక్కొక్కశ్లోకమునందీయధ్యాయ
మునఁ జెప్పబడెను. కాన కర్మనిష్ఠ, జ్ఞాననిష్ఠ యనెడి యుపాయోపేయభూత మగు నిష్ఠాద్వయ
మిద్వితీయాధ్యాయముచే సిద్ధమగుచున్నది.

ఇట్లు మారువేల సంఖ్య కలిగి, వ్యాసప్రోక్తము, సంహితారూపము నగు మహాభార

తమునందంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యువనిషహృదయము, బ్రహ్మవిద్యా

రూపమును, యోగశాస్త్రమునగు భగవద్గీతలయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవా

దమునందు గల సాంఖ్యయోగ మను పేరి ద్వితీయాధ్యాయమునకు గాత

మనగోతుండగు “తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులును

అప్పన్నశాస్త్రీచే రచియింపబడిన, ఆనందగిరియవ్యాఖ్యానుపృథ

శ్రీ భగవద్గీతాశాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

స మా ప్ర ము.

హరిః ఓమ్ తత్సత్.

—: ౨వ అధ్యాయము ౭౨ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈవిధమున “స్థితప్రజ్ఞస్య కాభాషా” అను శ్లోకమునందుజూపఁబడిన యర్థముని నాల్గుప్రశ్నములకు సమాధానముచెప్పు వ్యాజముచే స్థితప్రజ్ఞుని నిఖిలలక్షణములు, ముముక్షువుచే నాచరింపదగినవిగాచెప్పి, ఇపుడు కర్మయోగఫలభూతమగు సాంఖ్యవిత్తము ఫలద్వారమున స్తుతించుచు, నుపసంహరించుచుండను. స్థితప్రజ్ఞలక్షణవ్యాజమున చెప్పబడినట్టియు, “ఏష తే లభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిః” అని పూర్వము నందు చెప్పబడినట్టి నిష్ఠ సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకపరమాత్మజ్ఞానరూపముగను, బ్రహ్మవిషయికముగను చెప్పబడినది. ఓ యర్థునా! ఎవడైన నీస్థితిని పొందినచో తిరుగ మోహమును పొందడు. అనగా అజ్ఞాన మనాదియగుటచే నట్టి యజ్ఞానముచే బాధింపఁబడి తిరుగ నది సంభవింపదు. ముదిమియ్యండుకూడ నిట్టి బ్రాహ్మీస్థితియందుండువాడు బ్రహ్మయందు సుఖమును, లేక బ్రహ్మరూపముగు సుఖమును పొందుచుండ బ్రహ్మచర్యమునందే సంస్కరించి యానందము మీ బ్రాహ్మీస్థితి నవలంబించువాడు బ్రహ్మరూపసుఖమును పొందునని చెప్పనవసరములేదు. ఇట్టి యగ్రము “అన్త కాలేఽపి” అను స్థలమునందుగల “అపి” అను శబ్దముచే చెప్పఁబడుచున్నది.

“జ్ఞానం తత్సాధనం కర్మ సత్త్వశుద్ధి శ్చ కర్మఫలం. తత్ఫలం జ్ఞానస్థితైః వేత్తృభ్యాయేఽస్మి స్పృశీరితమ్॥” ద్వితీయాధ్యాయమునందలి మొట్టమొదట జ్ఞానము, జ్ఞానసాధనమగు కర్మయు, కర్మఫలమగు సత్త్వశుద్ధియు, సత్త్వశుద్ధికే ఫలమగు జ్ఞాననిష్ఠయు చెప్పఁపడినది.

ఇట్లు శ్రీమధునూదనసరస్వతీ విరచిత శ్రీమద్భగద్గీతా ద్వితీయాధ్యాయ గూఢార్థ

దీపికకు “తగ్గర్త్య, న్యాయజేదాన్తవిద్యాపారీణి” బులును

అప్పన్నకాశ్రీ విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శంకరానందీయము:— “ముముక్షువగు యతికి ప్రపంచవాసనలచేతను, కామకృద్ధాదులచేతను, అహంమమాద్యభిమానవిశేషములచేతను ప్రతిబంధకములతోగూడిన శ్రమజన్యజ్ఞానము విదేహముక్తికొరకు సమర్థమైనదికాదు” అని నిశ్చయించి పరమకృపాలవగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “సమాధా వచలా బుద్ధి” అని బ్రహ్మనిష్ఠను ప్రస్తుతముగా చేసికొని యెల్లపుడు బ్రహ్మనిష్ఠచే సర్వకామప్రహణమొనరించునట్టియు, శరీరయాత్రాదులయందుఁ గూడ బ్రహ్మస్వరూపముచే బ్రహ్మయందుండునట్టి అహంమమాది బంధమునుండి ముక్తుడైన విద్వాంసునకే విదేహముక్తిని చెప్పి యిపుడు ముముక్షువునకు గూడ బ్రహ్మనిష్ఠయే సంపాదింపదగినది; దీనిచేతనే విదేహముక్తి ప్రాప్తిం చును; మఱియొకవిధమున ప్రాప్తింపదని నూచనచేయుచు నుపక్రాంతమగు బ్రహ్మనిష్ఠను ‘ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః’ అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

‘స్వస్వరూపం ప్రకాశ్య ముముక్షుం సంసారమృత్యోః పారీతి పః పరమాత్మా తమేవార్థయతే వాంఛతీతి పార్థ; తస్య సంబుద్ధిః హేపార్థ!’ స్వస్వరూపమును ప్రకాశింపజేసి ముముక్షువును సాంసారమృత్యువునుండి రక్షించువాడు పరమాత్మ. అట్టిపరమాత్మను కోరెడివాడు పార్థుడనబడును. అతనిసంబుద్ధి “హేపార్థ!” అని. అట్టి యోయర్థునా! నీవు నేనుజెప్ప విషయమును విని చెప్పినట్లూచరించుము. బ్రహ్మప్రాప్తకమగు నీనిష్ఠ నాచే జెప్పబడిన విదేహకైవల్యమును కోరెడి బ్రహ్మశత్రుయగు ముముక్షు వీబ్రహ్మనిష్ఠను పొంది “న విమువ్యతి, విశిష్టామోహో యత్ర స విమోహోదేహస్తం న ప్రాప్నోతి” విశేషమోహము దేనియందు కలదో యట్టిదేహము విమోహమనఁబడును. అట్టి దేహమును తిరిగి పొందడు. మఱియు పూర్వవయస్సునందే ప్రసిద్ధమైన సాధనములు కలవాడై, జన్మాంతరియ సంన్యాసశ్రమజాది పుణ్యకర్మపరిపాకవశమున విద్వాంసుడై యీ జన్మమున ప్రార్థనచే నేలలముచే కించిత్కాలము సంసారమును పొంది యంతిమకాలమునందు చరమావస్థయందుండెనను నీబ్రహ్మనిష్ఠయందు

డినవాడై నిష్క్రియము, నిత్యానందైకరసము, బ్రహ్మరూపము నగు ముక్తిని పొందుచున్నాడు. “విజ్ఞాయ చరమావస్థాం దేవతాభ్యో నృపోత్తమః । ఖట్యాంగో నామ రాజర్షి ర్మహారాజే ముక్తి మేయివాన్” రాజర్షియగు ఖట్యాంగమహారాజు దేవతలవలన తనచరమావస్థను తెలిసికొని రెండుఘడియలందు మోక్షమును పొందెనని ఖట్యాంగ చరిత్రము కలదు. కాన విదేహకైవల్యమును శోరడివారలు బాహ్యమునందు పరీవృత్తిని వదలి యాబ్రహ్మనిష్ఠ యందె సర్వదా యుండవలెనని సిద్ధము. ||౩౨||

ఇట్లు శ్రీశంకరానందసరస్వతీ విరచిత శ్రీమదభ్యుదయగద్యతా ద్వితీయాధ్యాయవాక్య

తాత్పర్యబోధినికి ‘తర్కరత్న, న్యాయశేదాంతవిద్యాపారీణ’ బులుగు

అప్పన్నకాశ్రి చే రచియింపఁబడిన తాత్పర్యబోధిని

స మాప్త ము.

భాష్యోక్త్యర్హదీపిక:—జ్ఞాననిష్ఠను స్తుతించుచు “ఏష తేఽభిహితా సాంఖ్యే” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

సర్వమును విడచి బ్రహ్మరూపముచే నవస్థాన మింతవరకు చెప్పఁబడెను. ఇట్టి బ్రాహ్మీస్థితిని పొందినవాడు మోహమును పొందడు. వార్థక్యావస్థయందైన నిట్టి బ్రాహ్మీస్థితియందుండినచో మోక్షమును పొందుచున్నాడు. ఇక బాల్యావస్థయందే బ్రహ్మనిష్ఠుడై చరించువాడు మోక్షమును బొందు నని యేమి చెప్పవలెను ? కప్పక మోక్షమును బొందును. నీకుమాడ నిట్టి శోకమోహభిభూతత్వరూపస్వభావ ముచితముకాదు. మరే మనిన ? జీవన్ముక్తస్వభావమే న్యాయ మని నూచించుటకు “పార్థ !” అని సంబోధించెను. లేక మత్సరబంధి వగు నీకు బ్రహ్మరూప మగు నాయందే యవస్థానము న్యాయ మని నూచించుటకు “పార్థ !” అని సంబోధించెను.

ఈద్వితీయాధ్యాయమునందలి తత్వదలక్ష్య మగు పరమాత్మస్వరూపమునే త్వంపదలక్ష్యముగ ప్రతిపాదించు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే—సాక్షాచ్ఛామోహానివృత్తికి పేతు వగు జ్ఞాననిష్ఠను సలక్షణముగను, ప్రధానముగను జ్ఞాననిష్ఠ కుపాయభూత మగు కర్మయోగనిష్ఠను గుణభావముచేత (అంగముగ) నుపగ్రహించుచు నుపాయోపాయములగు కర్మజ్ఞాననిష్ఠ అనెడి నిష్ఠాద్వయము ప్రకాశింపఁజేయఁబడెను. ||౩౩||

ఇట్లు ధనపతిమూరివిరచిత శ్రీభగవద్గీతాద్వితీయాధ్యాయభాష్యోక్త్యర్హదీపికకు

“తర్కరత్న, న్యాయశేదాంతవిద్యాపారీణ” బులుగు అప్పన్నకాశ్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మాప్త ము.

పరమార్థప్రసా:—పూర్వోక్తలక్షణలక్షితము బ్రహ్మకారణిరూపము నగు బ్రాహ్మీస్థితి యుపన్యసింపఁబడెను. ఇట్టి బ్రాహ్మీస్థితిని పొంది తిరుగ మోహమును పొందడు. దేహావస్థానసమయమునందైన నట్టి బ్రాహ్మీస్థితియందు క్షణికాలమైన నుండినచో నట్టివాడు బ్రహ్మనిర్వాణమును పొందుచున్నాడు. యావత్జీవ మిట్టిస్థితియందుండినచో నట్టివాడు మోక్షమును పొందు నని యేమి చెప్పవలెను.

—♦ ఆధ్యాధ్యాయతాత్పర్యం ♦—

శోక దేహాత్మబుద్ధ్యా ననుభవతి మృషా యోగ దేహాతిక్తో దేహదృష్టేక ఇత్థా విభు తనుపహతో హంశ్చహస్యత్వమాస్మః । తస్య జ్ఞానా న్మ శోక స్త దిహ నిజమన శ్చుద్ధిక్షు స్యా స్వధర్మా ద్వేదోక్త స్స ద్వితియో ధ్యో మిమ మతద త్సంఖ్యయోగాధికారః ।

—♦ ద్వితీయాధ్యాయమునందు తాత్పర్యము ♦—

ఏ కారణముచే నాత్మ దేహాతిర్హతుడు, దేహదృష్ట, ఏకము, విభువు, నాశములేనివాడు, హంత్వహన్యత్వభర్తా
కూన్యడు, ఆయుయుండెనో, ఆ కారణముచే శోకము దేహాత్మబుద్ధిచే సంభవించుచున్నది. అట్టిశోకము మిథ్యయే.
నిరుక్తాత్మజ్ఞానమువలన నాశోకము నివర్తించును. అత్మజ్ఞానము స్వీయచునశ్శుద్ధివలన కలుగును. మనశ్శుద్ధి స్వచ్ఛ
ర్మానుష్ఠానమువలన సంభవించును. స్వధర్మము జేదమునందు చెప్పబడినది. అయి నీవిషయముగల సాంఖ్యయోగాధి
కారమును ద్వితీయాధ్యాయమునందు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పెను.

ఇట్లు దైవజ్ఞ పండితమారివలచిత శ్రీభగద్గీతాద్వితీయాధ్యాయపరమార్థప్రపంచము

“తర్కరత్న, న్యాయజేదాంతవిద్యాపారీజ” బులును అప్పన్నకాశ్రి

విరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

సదానందీయము:—

“బంధోచ్చేద్యాత్మబోధం తదను మతిమలోచ్ఛేదనార్థం స్వధర్మం

తజ్ఞాం శుద్ధిం తతోద్ధాఽభిలకరణఫలం జ్ఞాననిష్ఠాం పరేష్టమ్ ।

యో భక్తాయ ప్రియాయావద దమలయకా శ్శీపతిర్ధర్మగోష్ఠా

స శ్శీకృష్ణోద్భవభిలస్య భీమతిమిరచతో భాతు భాస్వా స్మరూంతః ॥”

మొట్ట మొదట బంధనివర్తకమగు అత్మజ్ఞానమును, అనంతరమున జ్ఞానమలనాశమునిమిత్తము స్వధర్మమును,
అటుపిమ్మట స్వధర్మానుష్ఠానమువలన జనించెడి శుద్ధి, అనంతరమున నిఖిలకరణఫలముగు నీళ్వరసమృతజ్ఞాననిష్ఠను,
ఏమహానుభావుడు-తనకు భక్తుడుప్రియుడు నగు నర్జునునికొరకు చెప్పెనో యట్టి ధర్మగోష్ఠియు, నిర్మలయశస్కుడు,
శ్రీపతియు, నిఖిలప్రాణుల భీమతిమిరచమును హరించునట్టి శ్రీకృష్ణపరమాత్మయనెడి నూర్పుడు నాయంతఃకరణము
నందు పరికాశించుచుగాక !

ఇట్లు సదానందవిద్యత్కృత శ్రీభగద్గీతాద్వితీయాధ్యాయభావప్రకాశకు “తర్కరత్న,

న్యాయజేదాంతవిద్యాపారీజ” బులును అప్పన్నకాశ్రివిరచిత తాత్పర్యబోధిని

స మా ప్ర ము.

నీలకంఠీయము:— కర్మయోగ ప్రాప్త్యము, పూర్వోక్తమునగు సాంఖ్యయోగనిష్ఠను ఫలదావరమున
స్తుతించుచు నుపసంహరించుచుండెను.

“బ్రాహ్మీ” ఇచట బ్రహ్మశబ్దముచే “బ్రహ్మవి ద్భూతైవైవ భవతి” అను శ్రుతిచొప్పున బ్రహ్మజేత
చెప్పబడును. అట్టి బ్రహ్మజేత యొక్క నిష్ఠ స్థితిప్రజ్ఞలక్షణప్రసంగమున చెప్పబడినది. మనఃపూర్వ డిట్టి నిష్ఠను
పొంది తిరిగి మోహమును పొందకుండును. ఇట్టి బ్రాహ్మీనిష్ఠయందంత కాలమునందైన నుండినచో (అనగా ఉపా
సనవలె చిర కాలాభ్యాసనాపేక్షము కాక యంత కాలమునందొక్కసారి ఈ బ్రాహ్మీనిష్ఠ కలిగినను) బ్రహ్మమును
పొందుచున్నాడు. అంతరమును పొందినటుల బ్రహ్మము పొందదగినదా ? యనిన అటుల కానేరదు. మఱి
మన “నిర్మాణం నిర్గతం వానం గమనం యస్మి స్వాప్రీత్యే బ్రహ్మణి తన్నిర్మాణం” ఏ ప్రాప్త్యుకు బ్రహ్మవిష
యమై గమనము సంభవింపదో యట్టి బ్రహ్మమును గమనములేకుండగనే పొందును. ఈవిషయమై “న తస్య ప్రాజ్ఞా
ఉత్కృతా నైవైవ సమవర్తియతే బ్రహ్మైవ స స్మృత్యైవైవ” (బ్రహ్మజేత యొక్క ప్రాణము లుత్కృమిం

చవు. అచటనే లయించును, బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మస్వరూపుడై బ్రహ్మమును పొందును) అను శ్రుతియు—గమనము లేకుండగనే పాణిరూపోపాధిప్రవిలయమాత్రమువలన (ఘటరూపోపాధి నాశనమువలన ఘటాకాశమునకు మహాకాశప్రాప్తివలె) జీవునకు బ్రహ్మప్రాప్తిని చెప్పుచున్నది. “అంతకాలేపి” అనుచోటనుండు (అపి) శబ్దమువలన—నెడను బ్రహ్మచర్యము మొదలుకొని బ్రాహ్మీనిష్ఠయందుండునో వాడు బ్రహ్మనిర్వాణమును పొందునని యేమిచెప్పవలయును ? అని కైముతికన్యాయముచే సిద్ధిచుచున్నది.

ఇట్లు శ్రీనీలకంఠాచార్య విరచిత శ్రీభగవద్గీతా ద్వితీయాధ్యాయ భగవద్గీతా ప్రకాశకు

బులును వెంకటకాశ్రమి విరచిత తాత్పర్యబోధిని

సమాప్తము.

శ్రీధర్మీయము:—పూర్వమునందు చెప్పబడిన జ్ఞాననిష్ఠను స్తుతిచేయుచు నుపసంహరించుచుండెను.

పరమేశ్వరారాధనచే పరిశుద్ధాంతఃకరణముకల పురుషుఁ డిట్టి బ్రాహ్మీస్థితిని పొంది తిరిగి సంసారమోహమును పొందఁడు. అంతకాలమునందుకూడ (మృత్యునమయమునందుకూడ) జ్ఞానకాలమైన నీబ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠయందుండిన మనుజుఁడు బ్రహ్మమునందు లయమును పొందును. ఇక బాల్యవస్థమొదలుకొని బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠయందుండువాఁడు మోక్షమును పొందు నని యేమి చెప్పవలయును ? చెప్పవలసరములేదు.

శోకపంకనిమగ్నం య సాంఖ్యయోగోపదేశతః ।

ఉజ్జహ రాజ్జనం భిక్తం స కృష్ణ శృరణం మమ ॥

శోకపంకమునందు మునిగియుండిన స్వభిక్తుఁడగు నర్జునుని సాంఖ్యయోగము నుపదేశించి యొకఁ డుద్ధరించెనో యట్టి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నాకు శరణము.

ఇట్లు శ్రీధరవిరచిత శ్రీభగవద్గీతాద్వితీయాధ్యాయటీకకు “నిర్మూలత్వ,

న్యాయవేదాంతవిద్యాపారీణ” బులును ఆపున్న కాశ్రమివిరచిత

తాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సద్బ్రహ్మర్పణ మస్తు.

ద్వితీయాధ్యాయము సమాప్తము.

శుభము.

శ్రీభగవద్గీతా శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని

తృ తీ యో - ధ్యాయః.

గీ॥ అర్జున ఉవాచ—జ్ఞాయనీచే త్కర్మణా స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన !

తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ ! ||

||౧||

పదవిభాగము:— అర్జునః-ఉవాచ-జ్ఞాయనీ-చేత్-కర్మణః-తే-మతా-బుద్ధిః-జనార్దన-తత్-కిం-కర్మణి-ఘోరే-మాం-నియోజయసి-కేశవ !

||౧||

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను; జేజనార్దన!=ఓశ్రీకృష్ణపరమాత్మా ! తే=నీకు; బుద్ధిః=జ్ఞానము; కర్మణః=కర్మకంటే; జ్ఞాయనీ=ఉత్కృష్టమైనదై; మతాచేత్=సమృతమైనచో; తత్; అప్పుడు; కిం=ఏ కారణమువలన, ఘోరే=ఘోరముగు; కర్మణి=హింసాదిరూపకర్మయందు; మాం=నన్ను; నియోజయసి?=అజ్ఞాపించుచుంటివి ?

||౧||

శాంకరభాష్యము:—

(1) శాస్త్రస్య ప్రవృత్తినివృత్తినిషయభూతే ద్వే బుద్ధి భగవతా నిర్దిష్టే సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే బుద్ధి రితి చ । తత్ర “ప్రజహాతి యదా కామాన్” (గీ-2-అ-55-శ్లో) ఇత్యారభ్యః-ధ్యాయపరిసమాప్తే సాంఖ్యబుద్ధ్యాశ్చిత్తానాం సంన్యాసం కర్తవ్య ముక్త్వా తేషాం తన్నివృత్తయైవ చ కృతార్థోక్తా— “ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః” (గీ-2-అ-72-శ్లో) ఇతి । అర్జునాయ చ “కర్మణ్యే వాధికార స్తే, మా తే సంగో స్వకర్మణి” (గీ-2-అ-47-శ్లో) ఇతి కర్తృవ కర్తవ్య ముక్తవా న్యోగబుద్ధి మాశ్చిత్త్య, న తత ఏవ శ్రేయఃప్రాప్తిముక్తవా ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(1) ద్వితీయాధ్యాయతృతీయాధ్యాయములకు సంబంధ మేమనిన? గీతాశాస్త్రప్రారంభమున కపేక్షితములు ప్రవృత్తినివృత్తులు విషయముగా గల బుద్ధులు రెండు. అవి యేవనిన ? యోగబుద్ధియు; సాంఖ్యబుద్ధియు. ఆరెంటిలో యోగబుద్ధి సాధనము, సాంఖ్యబుద్ధి సాధ్యము (ఫలము). అట్టి సాధనసాధ్యము లగు రెండుబుద్ధులు. శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే ద్వితీయాధ్యాయమునందు పదేశింపబడెను. అందునను “ప్రజహాతి యదా కామాన్” అనుశ్లోకము మొదలు అధ్యాయ

—: 3వ అధ్యాయము- ౧ వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు. :—

పురుషునూననసరస్వతీయము:— “ప్రథమాధ్యాయముచే నుపోద్ఘాతక మైన శాస్త్రవిషయము ద్వితీయాధ్యాయమునందు నూత్రిత మయినది (సంగ్రహముగాఁ జెప్పబడెను). ఎబ్బన ! ప్రథమమున నిష్కామకర్మ

శాంకరభావ్యము:—

(2) తదేత దాలత్వ పర్యాకులీభూతబుద్ధి రజ్జున ఉవాచ— కథం భక్తాయ శ్రేయోర్ధనే యత్సాక్షాత్ చ్యేయస్సాధనం సాంఖ్యబుద్ధినిష్ఠాం శ్రావయిత్వా మాం కర్మణి దృష్టానేకానర్థ యుక్తై వారంపర్యేణా ప్యనైకా నికశ్రేయఃప్రాప్తిఫలకే నియంజ్యాదితి యుక్తః పర్యాకులీభా వోఽర్జునస్య । తదనురూపశ్చ పశోన్ “జ్యాయసీచే” దిత్వాదిః । పశ్చాదాకరణవాక్యం చ భగవతోక్తం యథోక్తవిభాగవిషయే శాస్త్రే ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

పరిసమాప్తివరకు నగు గ్రంథభాగముచే సాంఖ్యబుద్ధి నాశ్రయించినవారలకు సంన్యాసము కర్తవ్య మని చెప్పి యుట్టివారలకు “ఏనా బ్రాహ్మీ స్థితిః” అను శ్లోకముచే జ్ఞాననిష్ఠచేతనే కృతార్థత్వము నుపపాదించెను. అర్జునునికొంతైతే “కర్మణ్యే వాధికారస్తే— మా తే సంగోఽప్యకర్మణి” అను దానిచే యోగబుద్ధి నాశ్రయించి కర్మయే చేయదగిన దని చెప్పెను. ఇట్టి కర్మవలన మోక్షము ప్రాప్తించు నని యేమియుఁ జెప్పియుండలేదు.

(2) కాన భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచేఁ జెప్పఁబడిన విషయమునందు సందే హముఁ బొందుచుండిన యర్జునునకు విషయసిద్ధయకాంక్షచే ప్రశ్నప్రవృత్తి గలిగెను. అందు వలన ద్వితీయాధ్యాయతృతీయాధ్యాయములకు ఉత్థాప్యోత్థాపకస్వరూపముగు సంగతి గలదు. కాన ద్వితీయాధ్యాయానంతరమున నీతృతీయాధ్యాయముఁ జెప్పుట సమంజసమే.

ద్వితీయాధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడిన విషయమును విని యర్జునుఁడు వ్యాకుల మగు బుద్ధికలవాడై యిట్లు ప్రశ్నించెను. అర్జునుని బుద్ధికి వ్యాకులత యేమనిన ? సాక్షాత్తు మోక్ష మునకు సాధన మగు జ్ఞాననిష్ఠన్యైశ్రేయోర్ధియు, భక్తుఁడు నగు మఱియొకనికిఁ జెప్పి శ్రేయోర్ధిని కానివానివలె భక్తుండను కానివానివలె నన్నుఁగూర్చి పరంపరచేఁ గూడ మోక్షము ప్రాప్తించు నను ఫలనియమము లేనట్టియు, దృష్ట మగు గురభ్రాతృపితృపుత్రా ద్యనేకవధాత్మకానేకానర్థ సంకలితము నగు నీయద్ధకర్మమునం దెట్లు నియోగించెనని యర్జునునకు పర్యాకులత్వము (వ్యాకులత్వము) న్యాయమే. త్పితృయకర్మ యగు యద్ధమునందు గురుభ్రాతృపితృహింసాదిరూప మగు దృష్టానేకానర్థములు సంభవించుట సిద్ధమే. అట్టి దృష్టానేకానర్థసంబద్ధము బుద్ధిశుద్ధిద్వార మున నైన, వర్తమానజన్మమందైన ఛేదము ననుభవించు నను నియమము లేనట్టి యద్ధము నందు శ్రేయోర్ధిని, భక్తుఁడను నగు నన్ను భగవంతుఁడు ఆజ్ఞాపించుట యుక్తముకాదు. అని

నిష్ఠయు, సద్దానివలన ప్రతిఃకరింపఁబడునట్టియు, ఆనంతరము శమదమాదిసాధనపురస్కర మగు సర్వకర్మసంన్యాసము, ఆనంతరము తేదాంతవాక్యవిచారసహితభావదృక్తి నిష్ఠయు, ఆనంతరము తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠయు కలుగును. దీనికి తత్త్వ జ్ఞాననిష్ఠచేఁ ద్రిగుణాత్మికావిద్యానివృత్తియై జీవన్ముక్తిరూపఫలము ప్రాప్తించును. ఇది ప్రార్థకర్మఫలము ననుభ వించువరకు నుండును. తదంతమునందు విదేహముక్తిరూపఫలము ప్రాప్తించును. జీవన్ముక్త్యవస్థయందు పరమపురు

శాంకరభాష్యమ్:—

(3) కేచి త్వర్జునస్య ప్రశ్నార్థ మన్యథా కల్పయిత్వా తత్ప్రతికూలం భగవతః ప్రతిపచనం వర్జయన్తి, యథా చాత్మనా సంబంధగ్రింథే గీతార్థో నిరూపిత స్తత్ప్రతికూలం చేహ పునః ప్రశ్నప్రతిపచనయో రథం నిరూపయన్తి । కథం? తత్ర సంబంధగ్రింథే తావత్సర్వేషా మాశ్రమిణాం జ్ఞానకర్మణో సముచ్చయో గీతాశాస్త్రే నిరూపితోఽర్థ ఇత్యుక్తం పున ర్విశేషితం చ యావజ్జీవశ్రుతిచోదితాని కర్మాణి పరిత్యజ్య కేవలాదేవ జ్ఞానా న్మోక్షః ప్రాప్యత ఇత్యేత దేకాన్తేనైవ ప్రతిషిద్ధ మితిహ త్వాశ్రమవికల్పం దర్శయతా యావజ్జీవశ్రుతిచోదితానా మేవ కర్మణాం పదిత్యాగ ఉక్త, తత్కథ మిదృశం విరుద్ధమర్థ ముద్జనాయ బూయా ద్భగవాన్, శ్రోతా చ కథం విరుద్ధమర్థ మవధారయేత్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

యర్జునుఁడు పర్యాకులుండామెను. అర్జునుని బుద్ధివ్యాకులత కనుగుణమయినదే “జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే” ఇత్యాదీప్రశ్నయు నగును. జ్ఞాననిష్ఠులకు కృతార్థతయు, కర్మనిష్ఠుల కకృతార్థతయు అను విభాగమును దెలుపు అర్జునుని ప్రశ్నమును దొలగించుటకు “లోకేఽస్మి ద్వివిధా నిష్ఠా” అను శాస్త్రమునందును భగవదుక్తమగు వాక్యము సమర్థ మగుచున్నది.

(3) ఇంతవరకుఁ దేలిన యాశయమేమి? సాక్షాత్తు శ్రేయస్సాధనమగు జ్ఞానము నితరు లకుఁజెప్పి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నాకుమాత్ర మిట్టి శ్రేయస్సాధనమును జెప్పలేదని తలచి యర్జు నుఁడు వ్యాకులచిత్తుఁడై ‘జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే’ అని ప్రశ్నించెను. కాన పూర్వోత్త రాధ్యాయ ముల కుత్సాహ్యోత్సాహకత్వసంగతి కలదు. కొంతమంది (వృత్తికారాదులు) ప్రశ్నార్థము నన్యథా కల్పనచేసి త ద్విరుద్ధముగ భగవంతుని సమాధానమును వర్ణించుచుండిరి. అది ఏమిని? అర్జునుఁడు జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయమును నిశ్చయించుకొనుటకు ‘జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే’ అని ప్రశ్నించెనని వృత్తికారులు చెప్పెదరు. అట్లులైన భగవంతుఁడు ప్రతిపచనముకూడ సముచ్చయముగనే చెప్ప వలయును. అట్లుతరగ్రింథమునందు భగవంతుఁడు చెప్పియుండలేదు. జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయ మును భగవంతుఁ డంగీకరించుటచేతనే యర్జునుని ప్రశ్నము దొలగించుండ నట్లుకాక “లోకేఽస్మి ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయా నఘ! జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం” అని జ్ఞానకర్మములు భిన్నపురుషాశ్రితములుగఁ జెప్పటవలన వృత్తికారమతమున ప్రశ్నప్రతి పచనములకు విరోధము సంభవించును.

షార్థాలంబనముగ సుత్యుప్త మగు శైరాగ్యము పొందించును. చైవసంపత్తినెడి శుభవాసన యట్టి శైరాగ్యమున కుపకారకమగుటచే గ్రహింపఁదగినది. అనురసంపత్తినెడి యశుభవాసన శైరాగ్యమునకు విరోధి యగుటచే విడువఁ దగినది. చైవసంపత్తునకు సాత్త్వికీవృత్తిరూప మగు శ్రద్ధ యసాధారణకారణ మగును. అనురసంపత్తునకు రాజస వృత్తిరూపము, తామసవృత్తిరూపము నగు నశ్రద్ధ కారణ మగును” అను నీహేయోపాదేయవిభాగముచే సముస్త

కాంక్ష భావ్యతత్త్వబోధిని:—

మతేయ వృత్తి కారమతమునందు కేవల ప్రశ్నప్రతిపచనములయందుమాత్రమే విరోధము సంభవించుటకాదు. మతేమనిన వృత్తి కారుల గ్రంథమునందుగూడ పూర్వాపరవిరోధము కలదు. అది యెట్లునిన? సంబంధగ్రంథ (గీతాశాస్త్రారంభగ్రంథ) మునందు వృత్తి కారులేవిధముగ గీతార్థమును నిరూపించియుండిరో; దానికి విరుద్ధముగ సీత్యతీయాధ్యాయ ప్రథమమునందుగల ప్రశ్నప్రతిపచనముల కర్థమును నిరూపించుచుండిరి. ఎట్లునిన? వృత్తి కారవ్యాఖ్యయందుగల గీతాశాస్త్రారంభగ్రంథమునందు నిఖిలమగు నాశ్రమియులకు జ్ఞానకర్మసముచ్చయము గీతాశాస్త్రమునందు నిరూపింపబడినవిషయమని చెప్పబడెను. ఇట్లు చెప్పుటయేకాక తిరుగ “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహుయాత్” అను శ్లోచితమగు కర్మలను పరిత్యజించి కేవల జ్ఞానమువలననే మోక్షము పొందబడును. అనుమతము ‘యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహుయాత్’ అను శ్లోతికి విరుద్ధమగుటవలన నియమముగ నిష్పిద్ధమైనదని చెప్పి యిచట నాశ్రమవికల్పమును జూపి జ్ఞాననిష్ఠులకు యావజ్జీవశ్లోచితకర్మలయొక్క పరిత్యాగము చెప్పబడెను (కాన వృత్తి కారగ్రంథము పూర్వాపరవిరోధము కలది.)

భగవంతుఁ డేవిధముగఁ జెప్పెనో అదేవిధమున వృత్తి కారులు చెప్పెను. కాన వృత్తి కారుల దేమి యపరాధము? అని శంకింపఁజనదు. భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని కొఱికిటి విరుద్ధార్థము నెట్లు చెప్పును? చెప్పఁడని యాశయము. పరమాపుండు, సర్వజ్ఞుడు (అనగా భగవంతుఁడు) నగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ విరుద్ధార్థవాది కాఁడు. కాన విరుద్ధార్థమును జెప్పడు. మతేమనిన? శ్రీకృష్ణాభిప్రాయమును దెలిసికొనకపోవుటచే వ్యాఖ్యాత లగు వృత్తి కారులకే విరుద్ధార్థవాదిత్వమని యర్థము.)

“భగవంతునకు విరుద్ధార్థవాదిత్వము లేకున్నను శ్రోతయగు నర్జునుఁడే విరుద్ధముగ గ్రహించెను. అట్టి శ్రోతయగు నర్జునుని జ్ఞానము ననుసరించి వ్యాఖ్యజేయు వృత్తి కారుల కేమి యపరాధము?” అని శంకింపవలదు. శ్రోతయొ విరుద్ధార్థము నెట్లు గ్రహించును? గ్రహించఁడని యర్థము. (అనగా శ్రోత యర్జునుఁడా? అట్టి యర్జునుఁడు బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేయువాడా? అట్టి యర్జునుఁడు భగవదుక్తార్థమును దెలిసికొని విరుద్ధార్థమును గ్రహించుటకు తగఁడు. కాన వృత్తి కారులదే విరుద్ధార్థవాదిత్వమని యర్థము.)

కాస్త్రవిషయము పరిసమాప్త మగును. అట్లగుటచే సీద్ధితియాధ్యాయమునందు “యాగస్థః కురు కర్మాణి” అను మొదలగుదానిచే సత్త్వశుద్ధిసాధనభూత మగు నిష్కామకర్మనిష్ఠ నూత్రితమైనది. ఇదియే సామాన్యవిశేషరూపముగ తృతీయచతుర్థాధ్యాయములచే వివరింపఁబడును. శుద్ధాంతఃకరణుని దగు శమదమాదిసాధనసంపత్తి పురస్కరమగు సర్వకర్మసంన్యాసనిష్ఠ “విహాయ సర్వాన్యః కామా” నిత్యాదికముచే ద్వితీయాధ్యాయమున నూత్రిత మైనది. ఈకర్మకర్మసంన్యాసనిష్ఠయే సంక్షేపమగను, విస్తరమగను పంచమషష్ఠాధ్యాయములయందు నిరూపింపఁబడును.

శాంకరభాష్యమ్:—

(4) తత్తైతత్ త్వాద్ధృహస్థానా మేవ శౌత్రకర్మపరిత్యాగేన కేవలా దేవ జ్ఞానా న్మోక్షః ప్రతిపిద్యతే న త్వాశ్రమాస్తరాణా మిత్యేత దపి పూర్వోత్తరవిరుద్ధమేవ । కథం, సర్వాశ్రమిణాం జ్ఞానకర్మణో సముచ్చయో గీతాశాస్త్రే సిద్ధితోఽర్థ ఇతి ప్రతిజ్ఞాయేహ కథం తద్విరుద్ధం కేవలా దేవ జ్ఞానా న్మోక్షం బ్రూయా దాశ్రమాస్తరాణామ్ । అథ మతం శౌత్రకర్మాపేక్షయైత ద్దృఢతనం కేవలా దేవ జ్ఞానా చ్ఛౌత్రకర్మగహితా ద్ధృహస్థానాం మోక్షః ప్రతిపిద్యత ఇతి ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(4) సంబంధగ్రంథమునందై తే వృత్తికారాభిప్రేత మేదనిన? పరిపక్వజ్ఞానమును విడచియే యావజ్జీవశ్రుతిచోదితంబగు నగ్నిహోతాదీకర్మపరిత్యాగపూర్వకంబుగ కేవలాపాతాత్మజ్ఞానము వలన మోక్షము నపేక్షించు గృహస్థులకు మోక్షము నిషేధింపబడెను. కాని స్వరూపముచే కర్మత్యాగముగాని, జ్ఞానమువలన మోక్షముగాని నిషేధింపబడలేదు. తృతీయాధ్యాయమునందై తే కర్మలను వదలినట్టియు, గృహస్థులు కానట్టివారలకు కేవలాత్మజ్ఞానమువలన మోక్షము వివక్ష చేయబడెను. కాన సుపక్రమగ్రంథమునందలి నిషేధము, తృతీయాధ్యాయమునందలి యభ్యనుజ్ఞ భిన్నవిషయకము లగుటచే వృత్తికారమతమునందు విరోధాశంక లేదు. అనిన నిదియు పూర్వోత్తరవిరుద్ధమే యగును. ఎట్లనిన? సర్వాశ్రములకు జ్ఞానకర్మల సముచ్చయము గీతాశాస్త్రమునందు సిద్ధిత మగు నర్థమని సంబంధగ్రంథమునందు ప్రతిజ్ఞ చేసి ఈతృతీయాధ్యాయమునందు తద్విరుద్ధముగ నాశ్రమాంతరులకు కేవలజ్ఞానమువలన మోక్షము నెఱుంగు జెప్పును? అట్లు వృత్తికారులు చెప్పినచో పూర్వాపరవిరోధ మెందులకు బ్రాప్తింపదు? బ్రాప్తించు ననియే యాశయము. లేక మఱియొక మతము. శౌత్రకర్మాపేక్షచే నేతద్దృఢతనము అనెదవా? ఆవచన మేదనిన ?

“శౌత్రకర్మము గృహస్థుల కవశ్యము చేయదగినది” అను యభిప్రాయముచే గృహస్థులకు శౌత్రకర్మవిహితమగు కేవలాత్మజ్ఞానమువలన మోక్షము నిషేధింపబడెను. కాని ఆశ్రమాంతరులకు గూడ జ్ఞానమునకు స్మార్తకర్మలతో సముచ్చయము నంగీకరించుటచే గృహస్థులకు కేవలజ్ఞానమాత్రాయత్త మగు మోక్షమును నిషేధించి యితరులకు కేవలాజ్ఞానాధీన మగు మోక్షము వివక్ష చేయబడుటలేదు. కాన వృత్తికారమతమునందు విరోధము బ్రాప్తించదు.

ఇందుచే త్వంపదార్థముగూడ నిరూపించబడెను. నేదాంతవాక్యవిచారసహిత మగు భగవద్భక్తినిష్ఠ “యక్ష అసీత మత్సరః” ఇత్యాదికముచే ద్వితీయాధ్యాయమునం దనేకవిధముల నూత్రిత మైనది. ఈభక్తినిష్ఠయే ద్వితీయషట్కముచే బ్రతిపాదించబడగలదు. అందుచే దత్పూర్వము నిరూపించబడెను (ప్రత్యధ్యాయమునందు అవాంతరసంగ తిని, అవాంతరప్రయోజనభేదమును నాయాప్రదేశములయందే చూపగలము). “నేచావినాశినం నిత్యం” ఇత్యా

శాంకరభాష్యము:—

(5) తత్రా గృహస్థానాం విద్యమాన మపి స్మార్తం కర్మావిద్యమానన దుపేక్ష్య జ్ఞానా దేవ కేవలా దిత్యుచ్యత ఇతి । ఏత దపి విరుద్ధమ్ । కథం? గృహస్థస్యైవ స్మార్తకర్మణా సముచ్చితా ద్జ్ఞానా నోక్తః పృథివిధ్యతే న త్యాశ్రమాంతరాణా మితి కథం వివేకిభి శ్శక్య మవ ధారయితుమ్ ।

(6) కించ యది మోక్షసాధనత్వేన స్మార్తాని కర్మాణ్యార్థ్యరేతసాం సముచ్చయన్తే తథా గృహస్థస్యా పీవ్యతాం స్మార్తై రేవ సముచ్చయో న శౌత్రైః । అథ శౌత్రై స్మార్తైశ్చ గృహస్థస్యైవ సముచ్చయో మోక్షో యోర్ధ్వరేతసాం తు స్మార్తకర్మమాత్రసముచ్చితా ద్జ్ఞానా నోక్త ఇతి । తత్రైవం సతి గృహస్థస్యాయాసబాహుల్యా చ్ఛోభితం స్మార్తం చ బహుదుఃఖ రూపం కర్మ శిర న్న్యారోపితం న్యతే ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(5) గృహస్థులకు శౌత్రకర్మపరిత్యాగపూర్వకంబగు కేవల జ్ఞానమువలన మోక్షము సంభవింపదని చెప్పబడెను. శౌత్రకర్మనువిడచి స్మార్తకర్మనుమాత్రా మాచరించుచుండెడి గృహస్థుని జ్ఞానము స్మార్తకర్మసముచ్చితమగుచుండ నట్టి గృహస్థుని జ్ఞానమునకు కేవలత్వ మెటుల పొందెను? అట్టి గృహస్థునకు కేవల జ్ఞానమువలన మోక్షము సంభవింపదని నిషేధించుట యెట్లు పొసగునని? గృహస్థులకు పృథానమైనది శౌత్రకర్మము. అట్టి శౌత్రకర్మను విడచి స్మార్తకర్మనాచరించుచుండినను ఆ స్మార్తకర్మమును లేదనిగఁ దలచి శౌత్రకర్మము లేమింజేసి కేవల జ్ఞానమువలన నట్టి గృహస్థులకు మోక్షము సంభవింపదని నిషేధించుట సమంజసమే యగునని నిదియు విరుద్ధమే. ఎట్లన? గృహస్థులకు శౌత్రస్మార్తకర్మసముచ్చితమగు నాత్మ జ్ఞానముచేతనే మోక్షము సంభవించునని చెప్పుటవలన కేవల స్మార్తకర్మసముచ్చితమగు జ్ఞానము వలన గృహస్థునకు మోక్షము నిషేధింపబడెను. ఆశ్రమాంతరులకు ఈ నిషేధము లేదు. ఇట్లు నుటవలన నాశ్రమాంతరులకు కేవల స్మార్తకర్మసముచ్చిత మగు జ్ఞానముచే మోక్షము పొందెనుచుననికదా యాశయము. ఈ విషయము వివేకులచే నెటుల నిశ్చయించుకొనుటకు శక్యమగును? శక్యము కానేరదనియర్థము. అనఁగా నిటుల తెలిసికొనుటకు హేతువులేదని యాశయము.

(6) మఱియు పరమహంసపరివ్రాజకుల స్మార్తకర్మములు బ్రహ్మజ్ఞానముతో మోక్ష సాధనమై సముచ్చయమును బోధించినచో అటులే గృహస్థుయొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము కూడ బ్రహ్మజ్ఞాన మగుటంజేసి స్మార్తకర్మలతో సముచ్చితమేయై మోక్షసాధన మగును.

దిశమచే ద్విత్తియాభ్యాయమున సూత్రితమును, తత్త్వంపదార్థై క్షజ్ఞానరూపము నగు తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠ త్రయోదశాభ్యాయమునను, “త్రైగుణ్యవివేకా నా నిర్మైగుణ్యో భవచ్ఛనః ।” ఇత్యాదిశమచే ద్విత్తియాభ్యాయమున సూత్రితము, పృథ్విప్రగవవివేకద్వారమునఁ బ్రసందిత మగు జ్ఞాననిష్ఠకు ఫలభూతము నగు త్రైగుణ్యనిష్ఠత చతు

శాంకరభాష్యమ్:—

(7) అథ గృహస్థస్యైవ వాయాసబాహుశ్యకారణా నోక్ష స్యాన్య న్నాశ్రమాన్తరాణాం శ్రౌతనిత్యకర్మరహితత్వా దితి । తద ప్యసత్, సర్వోపనిష త్స్వితీహసపురాణయోగశాస్త్రేషు చ జ్ఞానాజ్ఞత్వేన ముముక్షో స్సర్వకర్మసంన్యాసవిధానా దాశ్రమవికల్పసముచ్చయవిధానాచ్చ శ్రుతిస్మృత్యోః ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

గృహస్థులయొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము కేవలస్మార్తకర్మసముచ్చితమై మోక్షసాధన మగుచో శ్రౌతకర్మల యవసరము లేమింజేసి “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జహయోత్” బ్రతికియున్నంత కాల మగ్నిహోత్రము చేయవలె నను శ్రుతి వ్యర్థమయ్యెడిని. కాన శ్రుతిబలమున గృహస్థు యొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రౌతస్మార్తకర్మలతో సముచ్చితమై మోక్షమునకు సమర్థమగును. పరమహంసపరివ్రాజకుల బ్రహ్మజ్ఞానము స్మార్తకర్మసముచ్చితమై మోక్షసాధన మగు ననెదరా? అట్లైన గృహస్థున కాయాసబాహుశ్యమువలన దుఃఖరూప మగు శ్రౌతస్మార్తకర్మలు శిరస్సునం దారోపితములు కావలసివచ్చును.

(7) సాధనభూయ స్త్వముచే (సాధనము లనేకము లుండుటచే) ఫలభూయ స్త్వము (ఫల మధికము) సిద్ధించు నను న్యాయము ననుసరించి శ్రౌతస్మార్తకర్మముల ననుష్ఠించుటచే గలిగెడి యాయాసబాహుశ్య మనెడి కారణమువలన గృహస్థునకే మోక్షము ప్రాప్తించును. యావజ్జీ వాదిశ్రుతినిహితము, అవశ్యానుష్ఠేయము నగు కర్మ లేమింజేసి పరమహంసపరివ్రాజకులకు మోక్షము సంభవింప” యందువా? శాస్త్రమునకును, న్యాయమునకు విరోధము ప్రాప్తించినపుడు న్యాయ మప్రమాణము. కాన శాస్త్రము లగు సర్వోపనిషత్తులయందును, ఇతిహాసపురాణ యోగశాస్త్రములయందును ముముక్షువునకు జ్ఞానాంగముగ సర్వకర్మసంన్యాసము విధింపబడుట వలనను, “బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవే ద్భ్రహ్మ ద్వనీ భూత్వా ప్రవ్రజే ద్మది వేతరిధా బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజే ద్భ్రహ్మద్వా వనాద్వా” (బ్రహ్మచర్యమును సమాప్తిని బొందించి గృహస్థు కావలెను. అట్టి గృహస్థునుండి వానప్రస్థు కావలెను. అట్టి వానప్రస్థాశ్రమమును

ర్థకాధ్యాయమునను, అట్టి త్రైగుణ్యనివృత్తియే జీవన్ముక్తి యని గుణాతీతలక్షణకథనముచే బ్రపంచిత మైనట్టియు, “తదా గంతాసి నిర్వృడం” ఇత్యాదికముచే ద్వితీయాధ్యాయమున నూత్రితమైనట్టి పరమజ్ఞరాగ్యనిష్ఠ సంసారవృత్తు చ్చేదనాధ్యాయమున బంచదశాధ్యాయమునను, “దుఃఖే వ్యసద్విగ్నమహా” ఇత్యాది ద్వితీయాధ్యాయస్థితప్రజ్ఞాతీత తముచే నూత్రితము, పరమజ్ఞరాగ్యోపకారకము, గృహింపఁదగినదియు నగు దైవసంపత్తు, “యా మిమాం పుష్పితాం వాచం” ఇత్యాదికముచే ద్వితీయాధ్యాయమున నూత్రిత మైనట్టియు, పరమజ్ఞరాగ్యవిరోధినియు, పరిహరింపఁదగి నదియు నగు నాసురసంపత్తు బుడశాధ్యాయమునను, “నిర్వృత్త్యై నిత్యసత్త్వస్థా” ఇత్యాదికముచే ద్వితీయాధ్యాయ మున నూత్రిత మైనట్టియు, దైవసంపత్తున కపోధారణకరణమైనట్టియు, సత్త్వగుణప్రధానమైన శ్రద్ధ విరోధపరి

శాంకరభాష్యమ్:—

(8) సిద్ధ స్తద్వి సర్వాశ్రమిణాం జ్ఞానకర్మణో సముచ్చయః । న, ముముక్షో స్సర్వకర్మ సంన్యాసవిధానాత్ । “వ్యుత్థా యథ భిక్షోచర్యం చరన్తి । (బృ-4-4-42) తస్మా త్సంన్యాస మేషాం తపసా మతిరిక్త మాహుః । (నారా-78) న్యాస ఏవాత్యరేఖయత్” (నారా-78) ఇతి । “కర్మణా న పజయా ధనేన త్యాగే నైకేఽమృతత్వమానశుః” (కై-12) ఇతి చ, “బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజేత్” (జాబాల-1) ఇత్యాద్యాః, “త్యజ ధర్మ మధర్మం చ ఉభే సత్త్వాన్మతే త్యజ । ఉభే సత్త్వాన్మతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి త త్యజ” (మ-భా-శాం-320-40-

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

బొంది సంన్యసింపవలెను) అని యొకనికే యీశ్రుతి బ్రహ్మచర్య, గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ, సంన్యా నాశ్రమములను క్రమముగ జెప్పి, (ఆశ్రమసముచ్చయమును జెప్పి) అటుల కానిచో బ్రహ్మ చర్యమునుండియే సంన్యసింపవలయును; లేదా గార్హస్థ్యమునుండిగాని, వానప్రస్థాశ్రమమునుండి యైననుగాని సంన్యసింపవలె నని యాశ్రమవికల్పమును విధించి, సంన్యాసమును ప్రధానముగ విధించుటవలనను, “య మిచ్ఛే త్తమావసేత్” అను స్మృతియు ఆశ్రమసముచ్చయవికల్పన పురస్కరముగ సంన్యాసమును జ్ఞానాంగమునుగ విధించుటచే “శౌతకర్తృరహితు లగుటంజేసి సంన్యాసులకు మోక్షము ప్రాప్తింప” దని చెప్పబడును సంగతముకాదు.

(8) “సర్వాశ్రమములును శ్రుతిస్మృతిమూలకములై నచో తత్తదాశ్రమవిహితకర్మలకు జ్ఞానముతో సముచ్చయము సిద్ధించును గాన సర్వాశ్రమములకు జ్ఞానకర్మసముచ్చయము సిద్ధించు చున్న” దనెదవా ? మ మక్షువునకు సర్వకర్మసంన్యాసము విధింపఁబడుటచే నట్లు చెప్పుటకు వీలుపడదు. (అనగా నాశ్రమవిహితకర్మలు జ్ఞానోత్పత్తికి సాధనము లైనను జ్ఞానము కలిగిన పిమ్మట నాజ్ఞానము మోక్షరూపఫలవిషయమై కర్మలను సహకారిగ నపేక్షింపదు. అట్లపేక్షించి

హరపురస్కరముగ నప్రదేశాధ్యాయమునందును ప్రతిపాదించఁబడును. ఈవిధముగ నఫల మగు జ్ఞాననిష్ఠ యధ్యాయ పంచకముచే ప్రతిపాదించఁబడి యష్టాదశాధ్యాయముచేఁ బూర్వోక్తములగు సర్వవిషయములు నుపసంహరింపఁ బడును. ఇదియే సమస్త గీతార్థముయొక్క సంగతిస్వరూపము. పూర్వాధ్యాయమున శ్రీకృష్ణభగవానులు “ఏష తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిః” అనుదానిచే సాంఖ్యబుద్ధికాశ్రయించి జ్ఞాననిష్ఠ నుపదేశించెను. అట్లే “బుద్ధి ర్శౌగ్ధే త్విహం శృణు” అనునది యెడలకొని “కర్మణ్యే వాధికార స్తే మాఫలేషు కదాచన” అనునది యంత ముగాఁగల గ్రంథముచే యోగబుద్ధి కాశ్రయించి కర్మనిష్ఠ నుపదేశించెను. కాని జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల కధికారి భేదమును శుష్టముగ నుపదేశించి యుండలేదు. “దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయః!” అని జ్ఞాననిష్ఠ కంటేఁ గర్మనిష్ఠ నికృష్ట మని చెప్పబడలేదు, “యావా నర్థ ఉదపానే” అనుఫలమున జ్ఞానఫలమునందు సర్వ కర్మఫలాంతర్యామమును జాతులచేతను, స్థితప్రజ్ఞులక్షణమును జెప్పి “ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ!” అని సప్రశం గముగ జ్ఞానఫలము నుపసంహరించుటచేతను “సముచ్చయమును వివక్షించుటచే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల కేకాధికారి త్వమే హాసయ” ననుటకును నవకాళము లేదు. మరియు “యా నికా సర్వభూతానాం” ఇత్యోదికమునందు

శాంకరభాష్యమ్:—

331-44) “సంసారమేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సారదిదృక్షయా । ప్రవృజ స్త్యక్తతోద్వాహః పరం
వైరాగ్య మాశ్రితాః ॥” ఇతి బృహస్పతిః । “కర్మణా బధ్యతే జన్తుర్విద్యయా చ విముచ్యతే ।
తస్మాత్కర్మ-ర్మ న కుర్వన్తి యతయః పారదర్శినః” (మ-భా-శాం-241-7) ఇతి శుకానుశాసనమ్ ।
ఇహాపి “సర్వకర్మాణి మనసా సంస్యస్య” (గీ-5-13) ఇత్యాది మోక్షస్య చాకారత్వా
న్ముచుత్తోః కర్మానర్థక్యమ్ ।

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

నచో సంన్యాసవిధివాక్యము లుపపన్నములు కావు. అట్టి సంన్యాసమును విధించు వాక్యము
లేవనిన? “వృత్తా యాథ భిక్షోచర్యం చరంతి” (బారైషణ, పుత్రైషణ, ధనైషణ లనెడి
ఏషణాత్రయమును బరిత్యజించి, సంన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించిన పిమ్మట నట్టి యాశ్రమము
నందు విహితధర్మముగు భిక్షోచర్యమును నాచరించుదురు.) అను శ్రుతియు, “తస్మాత్సంన్యాస
మేషాం తపసా మతిరిక్త మాహుః” (పాంగుక్త మగు సత్యాదు లల్పఫలము లగుటంచేసి సంన్యా
సము జ్ఞానద్వారమున మోక్షఫలక మగుటచే సత్యాదితపస్సులకన్న సంన్యాసమునే యుత్కృష్ట
ఫలము కలదానినిగఁ జెప్పుచుండిరి) అను శ్రుతియు, “న్యాస ఏ వాత్యై రేచయత్” (కర్మలకంఠె
సంన్యాసమే యుత్కృష్టమైనది) అను శ్రుతియు, “న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నై
కేఽచ్యుతత్త్వ మావహుః” (కర్మప్రబాధనములవలన మోక్షము చేకూరనని కొందఱు సంన్యాస
ముచేతనే మోక్షమును పొందిరి) అను శ్రుతియు, “బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవృజేత్” (వైరాగ్యము
ప్రాప్తించినచో బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థాశ్రమకృమము ననుసరించియే సంస్యసింపవలయు
నను క్రిచుము లేనందున బ్రహ్మచర్యమునుండియే సంస్యసింపవలయు) అను శ్రుతియు, “త్యజ

జ్ఞానికి ద్వైతదర్శనమే లేదుగాన కర్మానిష్ఠానమే సంభవించు దనియు చెప్పబడినది. “తమేవం దివిత్వాతిమృత్యు
మేతి నాన్యః పంథాఽయనాయ విద్యతే” అను శ్రుతిచోప్పన నవిద్యానివృత్తిరూప మగు మోక్షఫలమనివేయమై
ఒక జ్ఞానమాత్రమునకే లోకానుసారముగ కారణత్వమును కల్పించుటచేతను జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల కేకాధికారిత్వము
సంభవించునరదు. లేదని మిరములతలె నత్యంతవిరుద్ధము లగు జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠలకు సముచ్చయము సంభవించుమిచే
నవి భిన్నాధికారికములే యోగాక. అట్లగుచో గర్వాధికారినిగూర్చి జ్ఞాననిష్ఠమగాని, జ్ఞానాధికారినిగూర్చి కర్మ
నిష్ఠమగాని యుపదేశించుట యుచితము గాదు. కాన నర్జునునియొక్కనిగూర్చి జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల నుపదేశించుట
యొక్కము కానేరదు. ఉత్కృష్టనికృష్టము లగు రెంటికి వికల్పమునఁ జెప్పట యుపపన్నముగాన “నొక
యర్జునునిగూర్చియే వికల్పముగ (జ్ఞాననిష్ఠమగాని, కర్మనిష్ఠమగాని యాశ్రయింపవచ్చు నను నూహతో) నుభయము
నుపదేశించె” ననుటయు పొసఁగదు. మరియు నవిద్యానివృత్త్యుపలక్షితాత్మస్వరూప మగు మోక్షమనివేయమై
తారతమ్యము సంభవించదు కాన నట్లనుట యొక్కముగాదు. ఇట్లగుటచే “జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠలు భిన్నాధికారికములే
యైనచో నొక్కనినిగూర్చి రెంటి నుపదేశించుట సంభవించదు. ఏకాధికారికములే యన్నచో విరుద్ధములగు నీరెం
టికి సముచ్చయము పొసగుటలేదుగాన కర్మకంఠె మోక్షమునకు ప్రాశస్త్యమును జెప్పట యనుపపన్న మగును.

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ధర్మ మధర్మం చ ఉభే సత్యాన్మతే త్యజ | ఉభే సత్యాన్మతే తక్వా యేన త్యజసి తత్త్యజ' (ధర్మాధర్మములు సత్యాన్మతములు సంసారమునకు హేతువులగుటవలన వానిని విడువుము. అట్టి సత్యాన్మతములను విడచునపుడు 'నేను విడచుచుంటిని' అను నే యభిమానముచే విడుచుచుంటివో అట్టి త్యక్తత్వాభిమానమును గూడ విడువుము) అను స్మృతియు "సంసార మేవ నిస్సారం దృష్ట్వా సారదృష్టయా | పృవృజ న్త్యక్తుతో ద్వాహాః పరం వై రాగ్య మాశీ" (అనుభవానుసారము పృమాత్యత్వముమొదలగు సంసారమును దుఃఖఫలము కలదగుటచే నిస్సారముగ నెరిగి సారమును దెలిసికొనఁగోరి వివాహమును జేసికొనక పరమవైరాగ్యమును బొంది బ్రహ్మచర్యము నుండియే సంన్యసించుచుండిరి) అను బృహస్పతివచనము, 'కర్తా బద్ధ్యతే జన్తు ర్విద్యయా చ విముచ్యతే | తస్మాత్కర్త న కర్వన్తి యతయః పారదర్శినః' (జీవుడు కర్తచే బద్ధుఁడగును, జ్ఞానముచే ముక్తుఁడగును; కాన తత్త్వమునెరిగిన పరమహంసలు కర్తను జేయరు) అని కర్తజ్ఞానములకు సముచ్చయము సంభవింపదని భిన్నపురుషాశీతములుగ కర్తజ్ఞానములను బోధించుచు సంన్యాసమును బోధించు ఘోషాశాసనమున్ను, ఈ గీతలయందే 'సర్వకర్తాణి మననా సంన్యస్య' (సర్వకర్తలను మననా పరిత్యజించి) అను నీగీతావాక్యశేషము సంన్యాసమునే విధించుటచే జ్ఞానకర్తృసముచ్చయము సిద్ధింపనేరదు.

మోక్షస్వభావము నాలోచించినను కర్తజ్ఞానములకు సముచ్చయము పొసఁగదు. అదెట్లనిన ? మోక్ష మనునది యొకదానివలన జనించునది కాదు. ఏది జనించుస్వభావముకలదియో అదియే కర్తృ నపేక్షించును. కాన ముమక్షువునకు కర్తృ వ్యర్థము. అందుచే కర్తజ్ఞానసముచ్చయము పొసఁగనేరదు.

ఈరెంటికి వికల్పమునే యంగీకరించినచో మత్కృప్తము, సనాయాససాధ్యము నగు జ్ఞాననిష్ఠను విడచి నికృప్తము ననేకాయాసబహుళము నగు కర్మనిష్ఠ ననుష్ఠించుట యయోగ్య మగును" అని యూహించి వ్యాకులితాంతఃకరణుడై యర్జునుఁ డిట్లు ప్రశ్నించుచున్నాడు—ప్రజ్ఞనై సర్వై రర్థ్యతే యాచ్యతే స్వాభిలషితపూర్వై ఇతి జనార్దనః, తస్య సఁబుద్ధిః హేజనార్దన!" సర్వజనులచేత స్వస్వాభిలషితసిద్ధికొరకు యాచింపఁబడెడి యోశీకృష్ణ! (ఇటు నిన్ను శ్రీయోనిశ్చయరూప మగు స్వాభిలషితసిద్ధికొరకు యాచించుచుంటినిగాన నిది యనుచితము గానేరదని సంబోధనాభిప్రాయము.) "కర్మణః" నిష్కామకర్మకంటే "బుద్ధిః" అత్మతత్త్వము విషయముగాఁగల జ్ఞానము, "జ్ఞాయనీచేత్" ప్రశస్తతరమేయైనచో, "తే మతా" నీకు నభిమతమేయైన, "తత్" అట్టియొడ, "కిం" ఎందునిమిత్తము, "ఘోరే కర్మణి" హింసాద్యనేకాయాసబహుళ మగు కర్మనిష్ఠయందు, "మాం" అతిభక్తుఁడ నగు నన్ను, "నియోజయసి" "కర్మ జ్యే వాధికార స్తే" ఇత్యాదికముచే విశేషముగ ప్రేరేపించుచుంటిని ? "హేళక!" ఓపరమేశ్వరుఁడా! (సర్వేశ్వరుఁడగుటచే సర్వులయొక్క యిష్టముల నీడేర్చెడి నీకు "శిష్య స్తేహం కాధి మాం త్వాం ప్రపన్నం" ఇత్యుక్తరీతిని నిన్నే శరణు బొందిన నన్ను ఈవిధముగ వంధించుట దగదని యభిప్రాయము.)

కాంక్షరభావ్యమః—

(9) నిత్యాని ప్రత్యవాయపరిహారార్థ మనుష్ఠేయా నీతిచేత్ - న, అసంన్యాసివిషయత్వా త్ప్రత్యవాయప్రాప్తిః । న హ్యగ్నికార్యాద్యకరణా త్సంన్యాసినః ప్రత్యవాయః కల్పయితుం శక్నో యథా బ్రహ్మచారిణా మసంన్యాసినా మపి కర్మిణామ్ । న తావన్నిత్యానాం కర్మణా మభావా దేవ భావరూపస్య ప్రత్యవాయ స్సోత్పత్తిః కల్పయితుం శక్యా- కథ మసత స్సజ్జాయే తే త్యసత స్సజ్జన్మాసంభవశ్చేతే ।

(10) యది విహితాకరణా దసంభావ్య మపి ప్రత్యవాయం బ్రూయా ద్వేద స్తదానర్థ కరో వేదోఽసంమాణ విత్స్యక్తం స్వాత్, విహితస్య కరణాకరణయో ర్దుఃఖమాత్రోఽపలత్యాత్ ।

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధనిః—

(9) “అకుర్వ నిష్ఠితం కర్మ నిన్దితం చ సమాచరణ । ప్రసజ్జం శ్చేంద్రియాశ్శేషు నరః పతన మృచ్ఛతి” (విహితకర్మ నాచరించక నిందితకర్మనాచరించుచు విషయములయందు బ్రవ ర్తించు మనుజుడు పతనమును బొందును) అను సత్ప్రతివలన “ముముక్షువుకూడ ప్రత్యవాయ పరిహారార్థము నిత్యకర్మల నాచరింపవలయు” ననెదవా ? ఎవఁ డేకకర్మయం దధిక్రతుడో వాఁడా కర్మ నాచరింపనిచో ప్రత్యవాయు యగును. కాని కర్మానధికారియగు సంన్యాసి యగ్నిహో త్రాదినిత్యకర్మల నాచరింపనియెడల ప్రత్యవాయు కానేరడు. కాన ముముక్షు వగు సంన్యాసికి కూడ ప్రత్యవాయపరిహారార్థము నిత్యకర్మానుష్ఠాన మని చెప్పటయు వలనుపడదు.

ఇంతవరకు నగు గ్రంథముచే నిత్యకర్మ నాచరింపకపోవుటచే బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించు నను మతము సంగీకరించి, కర్మజ్ఞానసముచ్చయపక్షము నిరసింపబడెను. విచారించుచో “కథ మసత స్స జ్జాయేత” (అసత్ప్రవలన సత్తు ఎట్లు జన్మించును ?) అని ఛాందోగ్యశ్లోతిచే నభావము వలన భావపదార్థముయొక్క యత్పత్తి నిషేధింపబడుటచే నిత్యాకరణరూపమగు నభావము వలన భావరూపమగు ప్రత్యవాయము కూడ జన్మించునని కల్పించుటయు సంభవింపదు. కాన ముముక్షువునకు కర్మలు సంభవములు కానందున కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మెటులజూచినను సంభవింపనేరదు.

(10) నిత్యకర్మములను విధించు వేదము నిత్యకర్మముల నాచరించనిచో ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించు నని బోధించుచున్నది. ఇది ఇట్లుండ నిత్యకర్మల నాచరించనిచో ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించ గలుగు ప్రత్యనుసారమని చెప్పట శ్రుత్సంతరవిరుద్ధ మగుటంజేసి యెట్లుపపన్న మగు

శంకరాదియముః— “న త్యేవానాం జాతు నానం” అను శ్లోకమునం దాత్మతత్త్వవిశేషము మపక్ర మించి “న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్” అను శ్లోకము మొదలుకొని లెస్సగ సాత్మతత్త్వమును నిర్ధారణచేసి ‘వేదాదివివాదినం నిత్యం’ ఇత్యాదికముచే బ్రహ్మవేత్తకు సర్వకర్మసంన్యాసమునుజెప్పి, వానికి “ప్రజహాతి యదా కామాన్” అను శ్లోకము మొదలుకొని “స కాంతి మాప్నోతి” అనునది యంతము గాఁగల గ్రంథముచే

శాంకరభాష్యమ్:—

తథా చ కారకం శాస్త్రం న జ్ఞానక మిత్యనుపపన్నార్థం కల్పితం స్వాత్ । న చైత దిప్తమ్ ।
తస్మాన్న సంన్యాసినాం కర్మాణ్యతో జ్ఞానకర్మణో సముచ్చయానుపపత్తిః । “జ్యాయసీ చే
త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధిః” ఇత్యున్యసస్య ప్రశానుపపత్తేశ్చ ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

నని శంకింపజనదు. విహితకర్మముల నాచరింపని యెడల గలుగు నసంభావ్యమగు ప్రత్యవాయమును జెప్పుచో వేద మనర్థకరము, నప్రమాణము నని చెప్పినట్లగును. “విహితకర్మలనాచరింపనియెడల యనర్థము సంభవించుచుండ నిత్యకర్మములను నిధించు వేద మెట్లనర్థకర మగు” ననెదవా? విహితకర్మముల నాచరించినచో పితౄలోకము ప్రాప్తించునని నీవుచు నంగీకరించవు. కాన విహితకర్మానుష్ఠానమునకు ఫలము లేదు. మఱియు కర్మానుష్ఠానశాలమునందు ధూమాదులచే నేత్రపీడ మొదలగు దుఃఖము ప్రత్యక్షసిద్ధము. ఇక నిత్యకర్మముల నాచరించినచో ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించును. రెండువిధముల (నిత్యకర్మముల నాచరించినను, ఆచరింపకున్నను) పురుషున కనర్థకర మగు వేద మప్రమాణమే కావలసి వచ్చును. “అభావమునకు కూడ భావపదార్థోత్పాదకసామర్థ్యమును వేదము సంపాదించగలదు. కాన విహితకర్మముల నాచరింపనందున ప్రాప్తించు ప్రత్యవాయపరిహారము విహితకర్మముల నాచరించుటయందు సఫలమగు” ననెదవా? అట్లగుచో లోకప్రసిద్ధపదార్థశక్త్యాశ్రయణముచే శాస్త్రము ప్రవర్తించునని యంగీరించుటవలన నపూర్వశక్త్యాధానాయోగమువలన శాస్త్రము జ్ఞాపకమే కాని కారకము కానేరదు. అపూర్వశక్త్యాధానమువలన శాస్త్రము కారకమే యగుచో నట్టి వేదమున కప్రామాణ్యము తప్పక సంభవించెడిని. వేద మపొగుమేయ మగుటచే నేదోషములు సంభవించినందున శాస్త్ర మప్రమాణము కానేరదు. కాన విహితకర్మముల నాచరింపని యెడల ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించనందున జ్ఞాననిష్ఠులగు సంన్యాసులకు కర్మలు సంభవింపవు. అందువలన జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చయము సంభవింపదు. ‘మఱియు జ్యాయసీ చేత్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధిః’ అని యర్జునుని ప్రశ్నయు ననుపపన్న మగుటంజేసి జ్ఞానకర్మసముచ్చయము సంభవింపదు.

బ్రహ్మనిష్ఠః; తత్ఫలభూతమగు మోక్షమును బ్రతిపాదించి, “న కామః విా” అనుచుచేత కామములను గోఱవానికి మోక్షము సంభవింపదని ప్రతిపాదించెను. ఇందుచే స్వకర్మసంన్యాసపూర్వకముగ బ్రహ్మనిష్ఠచేత మోక్షము సంపాదించదగినదని నీవిధముగ సర్వలయొక్కయు బ్రకృతిప్రసక్తమైనది. ఇది ఇట్లుండ ‘విక్రః ప్రవృజే ద్ధీమాన్యైక్తస్తు గృహే వశేత్’ । సరాగో వరకం యాతి ప్రవృజన్న్ ద్విజాధమః ॥ యదా మనసి సంజాతం తైశ్చష్ట్యం సర్వవస్తుమ్! తదా సంన్యాస మిచ్ఛంతి పతిత స్స్వస్తి ద్విపర్యయే ॥ ప్రవృత్తిలక్షణం కర్మ జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణం । తస్మాద్జ్ఞానం పురస్కృత్య సంన్యసే దివా బుద్ధిమాన్ ॥ యదాతు విదితం తత్త్వం పరంబ్రహ్మ సనాతనం । తదైకదండం సంగృహ్య సోపవీతాం శిఖాం త్యజేత్ ॥ అహమేవ పరంబ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మవ్యయం । ఇతి బోధో దృఢో

శాంకరభాష్యమ్:—

(11) యది హి భగవతా ద్వితీయేఽధ్యాయే జ్ఞానం కర్మ చ సముచ్చయేన త్వయాఽనుష్ఠేయ మిత్యుక్తం న్యా త్తతోఽర్జున్ స్య ప్రశ్నోఽనుపపన్నో “జ్ఞాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి” రితి । అర్జునాయ చే ద్బుద్ధికర్మణీ త్వయాఽనుష్ఠేయే ఇత్యుక్తే యా కర్మణో జ్ఞాయసీ బుద్ధి స్సా ప్యుక్తైవేతి “తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ!” ఇతి ప్రశ్నో న కథం చ నోపపద్యతే । న చార్జునస్యైవ జ్ఞాయసీ బుద్ధి ర్నానుష్ఠేయేతి భగవతోక్తం పూర్వ మితి కల్పయితుం యుక్తం- యేన జ్ఞాయసీ చే దితి ప్రశ్న స్సాన్యత్ ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

(11) అర్జునుని ప్రశ్న మెటులనుపపన్న మనిన? శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ద్వితీయాధ్యాయము నందలి “జ్ఞానమా, కర్మము సముచ్చయముగ నీవనుష్ఠింపవలయును.” అని చెప్పినచో “జ్ఞాయసీ చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధిః” (కర్మముకంటె జ్ఞాన ముత్కృష్టమని నీకు సమ్మతమైనచో) అను ప్రశ్న ముపపన్నము కాదు. అర్జునునికొరకు “జ్ఞానకర్మలు నీచే ననుష్ఠింపదగినవి” అని చెప్పబడియుండ కర్మముకంటె నుత్కృష్టమగు బుద్ధికూడ చెప్పబడినదే కాన “తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ” (ఘోరమగు కర్మమునందే నన్నెందులకు నియోగించెనవు?) అను ప్రశ్న మెటులను సరిపడదు. “కర్మణ్యే వాధికార స్తే మా ఫలేషు కదాచన” (నీకు కర్మము నందే యధికారము ఫలమునందు లేదు.) అని యర్జునునకు కర్మోపదేశము చేయుటవలన నర్జును నకు శ్రేష్ఠమగు జ్ఞానముపదేశింపలేదని “తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ!” అని యుచాలంభనవచన మర్జునునకు సవంజసమే యందురా? అట్లుకాదు. ఏమిట్టి కల్పనచే నర్జునునకు భగవంతునిచే బోధింపబడిన శ్రేష్ఠమగు బుద్ధి నీచే ననుష్ఠింపదగినది కాదు. అని పూర్వమునందు చెప్పబడినట్లు కల్పించుట న్యాయము కాదు. అట్లు కల్పించియెడల ‘ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే’ (ఈసాంఖ్యబుద్ధి నీకొరకు చెప్పబడెను.) అను పూర్వవాక్యమునకు విరోధము పొప్పించును.

యస్య తదా భవతి భ్రాతృభుక్ ॥ సౌజ్ఞానగతే యథా దేహ స్సఖం దుఃఖం న విదతి । తథాచే త్పాపజముక్తాపి సుకల్యాణకమేవసేత్ ॥ ఆనధిత్యాఖిలా స్వేదా న్నిష్పైవఖిలా స్సురాన్ । అనుత్పద్య మతా న్విప్రో న సంన్యాసితు మిచ్ఛతి ॥ అమర్త్య నిర్హితం కర్మ నిందితం చ సమాచరన్ । ప్రచర నిందియాశ్చేష సరః పతన ముచ్ఛతి ॥ జ్ఞాత్వా నైష్కర్మ్య మాచరే త్సఖం కవనం కృత్వా హినున్త్రత త్యజేద్దుధః ॥” అనియు “తే హ స్థ పుత్రైష్క జాయాశ్చ వితైష్కజాయాశ్చ లోకైష్కజాయాశ్చ పృథ్వా యథ భిక్షుచర్యం చరంతి” అనియు “పరం బ్రహ్మ తు విజ్ఞాయ ప్రవ్రజే ద్వాన్మహ్మతోత్తమః । ఆస్యథా కర్మ కర్వీత న ప్రమా ద్యేత కర్తవ్యమ్ ॥ స్వే స్వే ఽధికారే యా నిష్ఠా గ గుణః పరికీర్తితః । విచరీతస్తు దోష స్సాన్య దుభియో రేష సత్పుణః” అను విత్వాది శ్రుతిస్మృతిబలచన ములవలన యధికారములే సంన్యాసము యుక్తముగాని యనధిక రులకు తగదు. “ఆస్యథా కృత్వా పతివ్యంతి” అను నట్లు జ్ఞానకర్మలకు నధికార్యాదిభేదముచేతనే భేదముగాన జ్ఞానకర్మల విభాగమును జూపుటకును, ఆనధికారులకు

శాంకరభావ్యమః—

(12) యది పునః రేకస్య పురుషస్య జ్ఞానకర్మణో ర్విరోధా ద్యుగప దనుష్ఠానం న సంభవ తీతి భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వం భగవతా పూర్వ ముక్తం స్యాత్ తతోఽయం ప్రశ్న ఉప పన్నో 'జ్యాయసీచే' దిత్వాదిః । అవివేకతః ప్రశ్నకల్పనాయా మపి భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వేన భగవతః ప్రతివచనం నోపపద్యతే; న చాజ్ఞాననిమిత్తం భగవత్ప్రతివచనం కల్ప్యం, అస్మాచ్చ భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వేన జ్ఞానకర్మనిష్ఠయో ర్భగవతః ప్రతివచనదర్శనాత్ జ్ఞానకర్మణో స్సము చ్చయానుపపత్తిః । తస్మా త్కేవలా దేవ జ్ఞానా న్మోక్ష ఇత్యేషోఽర్థో నిశ్చితో గీతాసు సర్వోపనిషత్సు చ । జ్ఞానకర్మణో రేకం వద నిశ్చిత్వ" (గీ-3-2) ఇతి చైకవిషయైవ ప్రార్థనాఽ నుపపన్నోభయో స్సముచ్చయసంభవే । "కురు కర్తవ తస్మా త్త్వం" (గీ-4-15) ఇతి చ జ్ఞాన నిష్ఠాఽసంభవ మర్జున స్యాచధారణేన దర్శ్యుష్యతి— "జ్యాయసీ చే దితి" ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

(12) జ్ఞానకర్మలు పరస్పరవిరుద్ధము లగుటవలన నారెంటిని నొకానొకపురుషుఁ డొకే కాలమున ననుష్ఠించుట సంభవింపదు. కాన భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వమునే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ద్వితీయాధ్యాయంబున నుపదేశించె ననినచో నర్జునునిచే చేయుబడిన "జ్యాయసీ చే త్కర్మణ స్తే" ఇత్యాదిప్రశ్న ముపపన్న మగును. జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పినను అద్దానిని తెలిసికొనక యర్జునుడు "జ్యాయసీ చేత్" ఇత్యాదిప్రశ్నను చేసె ననినను శ్రీకృష్ణపర మాత్మ జ్ఞానకర్మలకు "పూర్వమునందు నాచే సముచ్చయము చెప్పఁబడియుండ నీవిట్లు ఎందు లకు ప్రశ్నించెద" వని సమాధానము చెప్పక జ్ఞానకర్మలకు భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వమును ప్రతి వచనమునందు చెప్పట యనుపపన్నము. భగవంతుఁడు సర్వజ్ఞు డగుటవలన నతని ప్రతివచన మజ్ఞాననిమిత్తక మని కల్పించుటయు నసంగతమే. కాన జ్ఞానకర్మలు భిన్నపురుషానుష్ఠేయము లుగ భగవత్ప్రతివచనమునందు కాన్పించుటవలన జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయము పొసగనేరదు. కాన శ్రీభగవద్గీతలయందును, సర్వోపనిషత్తులయందును సర్వకర్మసంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠా మాత్రమువలననే మోక్షము పొందెను నను నర్థము నిశ్చితము. మరియు జ్ఞానకర్మలకు సము చ్చయమే సంభవించినచో జ్ఞానకర్మలలో దేనినో శ్రేయస్కర మగు నొకదానిని నిశ్చయించి చెప్పు మని ఏకవిషయకమగు నర్జునుని ప్రార్థనయు నుపపన్నము కానేరదు. మరియు "కురు కర్తవ తస్మా త్త్వం" ఓయర్జునా! నీవు కర్మనే యాచరింపు మని యవధారణార్థక మగు ఏవ కారముచే నర్జునునకు జ్ఞాననిష్ఠయొక్క యసంభవమును మున్ముందు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పఁ గలడు. కాన నెటుచూచినను జ్ఞానకర్మసముచ్చయము సంభవింపనేరదు.

కర్మనిష్ఠయే చిత్తశుద్ధివ్యవస్థాన మోక్షసాధనముగాన నదియే యవశ్య మనుష్ఠింపఁదగిన దని బోధించుటకును, నిత్యతీయాధ్యాయము వారంభించుచున్నాఁడు. ఇటు ప్రథమమున "కర్మ జ్యే వాధికార స్తే మాధులేషు కదాచన"

శాంకరభాష్యమ్:—

(13) జ్యాయసీ శ్రేయసీ చే ద్యది కర్మణ స్స కాశా త్రే తవ మతాభిప్రేతా బుద్ధిర్జ్ఞానం హేజనార్దన! యది బుద్ధికర్మణీ సముచ్చితే ఇష్టై తద్దైకం శ్రేయస్సాధన మితి కర్మణో జ్యాయసీ బుద్ధి రితి కర్మణోఽతిరిక్తకరణం బుద్ధే రనుపపన్న మద్భుతేన కృతం స్యా న్న హి తదేవ తస్మా త్ఫలతోఽతిరిక్తం స్యాత్ । తథా కర్మణ శ్రేయస్కరీ భగవతోక్తా బుద్ధి రశ్రేయస్కరం చ కర్మ కుర్వతి మాం ప్రతిపాదయతి తత్త్విం ను కారణమితి భగవత ఉపాలంభ మివ కుర్వం స్తత్త్విం కస్మా త్కరణీ ఘోరే క్రూరే హింసాలక్షణే మాం నియోజయసి కేశవేతి చ యదాహ తచ్చ నోపపద్యతే । అథ స్మార్తేనైవ కర్మణా సముచ్చయ సృర్వేషాం భగవతోక్తోఽర్జునేన చావ ధారిత శ్చే త్త త్త్విం కర్మణీ ఘోరే మాం నియోజయసీత్యాది కథం యుక్తం వచనమ్ ॥౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధని:—

(13) “ఓశీ”కృష్ణా ! కర్మకంటె జ్ఞానము శ్రేయస్సాధన మని నీ కథిమత మగుచో” అని ప్రథమపాదార్థము. బుద్ధికర్మలు సముచ్చితములేయైనచో నపుడు బుద్ధికర్మములలో నొకటియగు బుద్ధియే “కర్మముకంటె శ్రేయస్సాధన” మని, కర్మముకంటె బుద్ధిని వేరుపరచుట యర్జునునిచే నయుక్తము చేయఁబడినటు లగును. ఒకసాధనమే ఫలమువలన నతిరిక్త మెందులకు కాదనియు శంకింపఁజనదు. సముచ్చయపక్షమున ప్రత్యేకజ్ఞానమునకుఁ గాని, ప్రత్యేకకర్మమునకుఁ గాని శ్రేయస్సాధనత్వ మంగీకరింపనందున కేవల కర్మముకంటె కేవలజ్ఞానమునకు ఫలమువలన నతి రిక్తత్వము విపక్షచేయక పృథక్కరించుట సంభవింపదు. కాన పూర్వోక్తాశంక కవకాశము లేదు. ఇట్లు సముచ్చయపక్షమునందు “జ్యాయసి చే త్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జ్ఞానార్దన!” అను పూర్వార్థమున కనుపపత్తి సంభవించున ట్లుత్తరార్థమునకు కూడ ననుపపత్తి సంభవించును. అది యెట్లనిన? కర్మముకంటె జ్ఞానము శ్రేయస్కరమని భగవంతునిచే చెప్పఁబడినచో “నశ్రే యస్కర మగు కర్మ నాచరించు మని నన్నును కూర్చి చెప్పుచుండెను. ఏకారణముచే నన్నిట్లు పలుకుచుండె” నని యర్జునుఁడు భగవంతున కుపాలంభనమును చేయువానివలె ‘నేకారణమువలన ఘోరము, అతిక్రూరము, హింసారూపము నగు కర్మమునందు నియోగించుచుంటి’ వని పలికిన వాక్యము కూడ నుపపన్నము కాదు. “శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నందరికి స్మార్తకర్మముతో సము చ్చయము చెప్పఁబడెను. అటులే యర్జునుఁడు కూడ సిశ్చయించుకొనె” ననినను తత్త్విం కర్మణీ ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ!” అను వాక్యము యుక్తము కాదు ॥౧॥

అని నీకు కర్మయందే యధికారము కలదుగాని మఱియొకచోట సధికారము లేదని యవధారణపూర్వకముగ కర్మనే విధించి, “దూరణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ! । బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ” అనుదానిచే జ్ఞానయోగము కంటె కర్మయోగము నికృష్టముగాన జ్ఞానయోగమునే యాశ్రయింపు మని జ్ఞానయోగమునే విధించుటచే దానిచే న్నాశులీశాంతకరణుడై యర్జునుఁడు కేవలము “దూరణ హ్యవరం కర్మ” యను వాక్యార్థమునే మనమునం దిడు

గీ॥ వ్యామిశ్రేణేవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయనీవ మే ।

తదేకం వద నిశ్చిత్త్య యేన శ్రేయోఽహ మాప్నుయామ్ ॥ ౧౧ ॥

పదవిభాగము:— వ్యామిశ్రేణి-ఇన-వాక్యేన-బుద్ధిం-మోహయసి-ఇన-మే-తత్-ఏకం-వద-నిశ్చిత్త్య-యేన-శ్రేయః-అహం-అప్నుయామ్ ॥ ౧౧ ॥

ప్రతిపదార్థము:— వ్యామిశ్రేణేవ=సంకీర్ణమైనదివలె నున్న; వాక్యేన=వాక్యముచేత; మే=నాయొక్క; బుద్ధిం=బుద్ధిని; మోహయనీవ=మోహపెట్టుచున్నవాడవువలె నుంటివి; అహం=నేను; యేన=దేనిచేత; శ్రేయః=శ్రేయస్సును; అప్నుయాం=పొందెదనో; తత్=అజ్ఞానకర్మలలో; ఏకం=జ్ఞానమును కాని, కర్మమును కాని నొకదానిని; నిశ్చిత్త్య=ఇదియే యర్జునునకు యోగ్యమైన దని నిశ్చయించి; వద=చెప్పుము. ॥౧౧॥

కొని కర్మయోగముకంటె జ్ఞానయోగము సాక్షాత్తుగ మోక్షసాధన మగుటచే దానికే యుత్కృష్టత్వమును తలచినవాడై ఇట్లు పలికెను—“జన్మజనం తత్కారణ మజ్ఞానం చ స్వసాక్షాత్కారణ అర్థయతి నాశయతీతి జనార్దనః తస్య సంబుద్ధిః పాపవార్దనః!” జననరూపసంసారము స్వసాక్షాత్కారముచే నశంపచేయు నోశ్రికృష్ణ! కర్మయోగముకంటె బుద్ధియోగమే శ్రేష్ఠ మనుట నీయభిమత మగుచో “కర్మణ్యే వాధికార స్తే” (నీకు కర్మయందే యధికారము కలదు) అని జ్ఞానముకంటె నికృష్ట మగు కర్మయందు నన్నెందులకు నియోజించుచుంటివి? అందునను హింసాద్యనేకాన్ధబహుళ మగుటచే భూరమగు యుద్ధమును జేయు మని “తస్మా ద్యధ్యస్వ భారత!” అను వాక్యముచే ప్రేరేపించుచుంటివి! నీవు ఈశ్వరస్వరూపుడవు; నీవచన మనుల్లంఘ్యము; భక్తుడను, అనురక్తుడను అగు నన్ను యోగ్య మగు నర్థమును త్యజింపజేసి యయోగ్యానర్థమునందు బ్రవృత్తుని జేయుచుంటివి. ఇది నీకు తగునా? యని భావము.

నీలకంఠీయము:— ద్వితీయాధ్యాయమునందు “ఏష తే భిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్లోకే త్విమాంశ్శుణుః” అని సాంఖ్యబుద్ధిని, యోగబుద్ధిని పేర్కొని “వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః” అను శ్లోకముచే సాంఖ్యనిష్ఠ కలవారలకు పతనశంక లేదనియు, కర్మయోగనిష్ఠులకు పతనశంక కలదని చెప్పి “యావా నర్థ ఉదపానే” అను శ్లోకముచే సాంఖ్యనిష్ఠయందు సర్వకర్మఫలాంతర్యాభవము క్రూరమణి మగుటవలన ప్రళమాత్మక మగు నాసాంఖ్య నిష్ఠనే తన యాశయమున కనుకూల మైనదానినిగ తలచినవాడై యర్జునుడు “ఓజనార్దన! నిష్కామకర్మయోగము కంటె సాంఖ్యనిష్ఠరూప మగు జ్ఞానము ప్రశస్తతరమై నీకు సమృత మగుచో భైతృత్వచేగూడ సంతసించుచున్న నన్ను భూర మగు బలభువభాత్మక మగు కర్మమునందు మాటిమాటికి నీవు యుద్ధము చేయుమని యేకారణముచే నియోగించుచుంటివి?” అని ప్రశ్నించెను.

శ్రీధరీయము:— “అశోచ్యా నవ్యశోచస్త్యం ఇత్యాదికముచే బ్రథమమున మోక్షసాధనరూపముగ జేహత్తు వివేకబుద్ధిని చెప్పెను. అనంతరమున “ఏష తే భిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్లోకే త్విమాంశ్శుణుః” అను నది మొదలుగాఁగల గ్రంథముచే కర్మ నుపదేశించెనుగాని జ్ఞానకర్మములలో నేది గుణవత్తరమో స్పష్టముగఁ జెప్పి యుండలేదు. మరియు బుద్ధియుక్తుఁ డగు స్థితప్రజ్ఞునకు- నిష్కామత్వ, నియతేంద్రియత్వ, నిరహంకారత్వాదు లుండవలె నని చెప్పబడెదను, “ఏష బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ!” అని జ్ఞానయోగమును సప్రశంసముగ నుపసంహరించుటచేతను బుద్ధికర్మలలో జ్ఞానమే శ్రేష్ఠమని భగవదభిప్రాయ మని యర్జునుడు తలచినవాడై యావిధముగ “జ్ఞాయనీ చే త్కర్మణ స్తే” అను శ్లోకముచే బ్రశ్నించుచున్నాడు.

కాంక్షరభాష్యమ్:—

కించ—వ్యామిశ్రేణేతి । వ్యామిశ్రేణేవ యన్యపి వివిక్తాభిధాయా భగవాం స్తథాఽపి మమ మందబుద్ధే ర్వామిశ్రీ మివ భగవద్వాక్యం ప్రతిభాతి । తేన మమ బుద్ధిం మోహయ నీవ । మమ బుద్ధివ్యామోహోపనయనాయ హి ప్రవృత్త స్త్వం తు కథం మోహయస్యైతో బ్రవీమి బుద్ధిం మోహయనీవ మే మమేతి । త్వం తు భిన్నకర్తృకయో జ్ఞానకర్మణో రేక పురుషానుష్ఠానాసంభవం యది మన్యనే తత్రైవం సతి త త్తయో రేకం బుద్ధిం కర్మవేద మేవా ద్జనస్య యోగ్యం బుద్ధిశక్త్యవస్థానురూప మితి నిశ్చిత్వ వద బ్రూహి । యేన జ్ఞానేన కర్మణా వాఽన్యతరేణ శ్రేయోఽహ మాపుయ్యాం ప్రాపుయామ్ । యది హి కర్మనిష్ఠాయాం గుణ భూత మపి జ్ఞానం భగవతో క్తం స్యా త్తత్కథం తయో రేకం వదే త్యేకవిషయే వాద్జనస్య శుశ్రూషా స్యాత్ । న హి భగవతో క్త మన్యతర దేవ జ్ఞానకర్మణో ర్వ్యవస్థామి నైవ ద్వయ మితి, యే నోభయసా) ప్రస్థసంభవ మాత్మనో మన్యమాన ఏక మేవ ప్రార్థయేత్ ॥ ॥౨॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

వత్స్యమాణకారణముచేగూడ నర్జునప్రశ్నము సముచ్చయానుసారి కాదు. మఱియు ఓ శ్రీకృష్ణా! నీవు స్వప్తముగనే చెప్పువాడవు. అయినను మందబుద్ధి కల నాకు భవద్వాక్యము సంకీర్ణ మైనదివలె భాసించుచున్నది. అందుచే నా బుద్ధిని నీవు మోహపెట్టుచున్నవాడవువలె నుంటివి. నాయొక్క బుద్ధివ్యామోహమును తొలగించుటకే ప్రవర్తించు నీ వెటుల మోహపెట్టె దవు? మోహపెట్టువాడవు కావు. అందువలననే నాబుద్ధిని మోహపెట్టువాడవువలె నుంటివని పలుకుచుంటివి. కర్మజ్ఞానములు పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నేకకాలమునం దేకపురుషునిచే ననుష్ఠించుటకు శక్యమైనవి కావు. అందుచే భిన్నకర్తృకములగు జ్ఞానకర్మల కేకపురుషానుష్ఠానా సంభవమును నీవు తలచినచో నా రెండు భిన్నకర్తృకములై యుండ నా జ్ఞానకర్మలలో నొక

—: 3వ అధ్యాయము- ౨ వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు. :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“నేన కొంచె మైనను వంచనచేయు స్వభావముకలవాడను కాను. అందునను అతిపీరియుండ వగు నిన్ను వంచించుదునా? అట్టి ప్రతారణచిహ్నమును నాయం దేమి కనుగొంటివి?” అని శ్రీకృష్ణుడు ప్రశ్నించునని యూహించి యాప్రశ్ననుకూలముగ నర్జునుఁ డిట్లు చెప్పచున్నాఁడు. “వ్యామిశ్రేణేవ” ఓశ్రీకృష్ణా! జ్ఞానకర్మనిష్ఠాప్రతిపాదక మైన నీవాక్యము సంకీర్ణార్థప్రతిపాదకము కాకపోయినను, “నేను జ్ఞాననిష్ఠాధికారివా? లేక కర్మనిష్ఠాధికారివా?” అను సందేహముకల నాకు సంకీర్ణార్థముగ భాసించు చున్నది. అట్టి “వాక్యేన” జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠాప్రతిపాదక మైన వాక్యముచేత “మే” (వాక్యతాత్పర్యము గ్రహింప లేమిచే మందబుద్ధి వగు) నాయొక్క “బుద్ధిం” అంతఃకరణను, “మోహయనీవ” మోహింపఁజేయుచున్నవాడవు వలె నుంటివి (పరమకారుణియుండ వగు నీవు నాబుద్ధిని వస్తుతః మోహింపఁజేయుటలేదుగాని, ఇంకేమన— నీవాక్యార్థా పరిజ్ఞానము నాబుద్ధిలోపమే యని నూచించుట కెట “మోహయనీవ” అను స్థలమున ఇవశబ్దము ప్రయోగించబడెను). జ్ఞాననిష్ఠయు, కర్మనిష్ఠయు పరస్పరవిరుద్ధములుకాన నీనిష్ఠాద్వయమునకు నొకఁడే యధికారి యని సముచ్చయమును

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

బుద్ధిని కాని, కర్మను కాని యిదియే యర్జునునకు బుద్ధిశక్త్యనస్థానురూపమని నిశ్చయించి చెప్పుము. ఏజ్ఞానముచేతను కాని, కర్మచేతను కాని, ఏదో యొకదానిచే నేను శ్రేయస్సును పొందగలనో యట్టిదానిని చెప్పుము.

విచారింప కర్మనిష్ఠయందు జ్ఞాన మంగభావముచే నైనను, పరీక్షానముగ నైనను భగవంతునిచే చెప్పబడినచో “తయో యోగో వద” (కర్మజ్ఞాననిష్ఠలలో నెదో ఒక దానిని చెప్పు) మని యర్జునున కేకవిషయకళివశేచ్ఛ యెట్లు కలుగును? (కలుగనేరదని భావము) కర్మజ్ఞానము లనెడి యుభయము తనకు సంభవించనేరదని తలచు నర్జునున కన్యతరవిషయకళివశేచ్ఛ కలుగ వచ్చు ననెదవా? అట్లు కానేరదు. ఏకారణముచే జ్ఞానకర్తృభయప్రాప్త్యసంభవము తనకు తలచి యొకదానినే యర్జునుఁడు ప్రార్థించునో యట్టి కర్మజ్ఞానములలో నేదో యొకదానిని గాని, ఉభయమును గాని భగవంతుఁడు చెప్పెనని నీ వంగీకరించవు. ఎందువల ననిన? నీవు కర్మజ్ఞాన సముచ్చయవాదివి. కాన నీ మతమున నట్టిది సంభవించనందున నర్జునుఁడు తన కుభయప్రాప్త్య సంభవబుద్ధిచే కర్మజ్ఞానములలో నేదోనొకదానిని చెప్పుమని ప్రార్థించుట సంభవించనేరదు. || 9 ||

కెప్పుట పొసగదు. ఒక కార్యమునుగూర్చి యనేకము స్వతంత్రముగ కారణము అగుచో వానిలో దానినిగాని, లేక దీనినిగాని యాకార్యనిర్దిష్టై గ్రహింపఁదగు నని వికల్పముగ జెప్పుట సమంజస మగును. మోక్షమునుగూర్చి జ్ఞాననిష్ఠ స్వతంత్రముగను, కర్మనిష్ఠ చిత్తశుద్ధిద్వారమున నస్వతంత్రముగను కారణ మగుటచే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల కేక కార్యకారిత్యము లేదుగాన నీరెంటిలో నేదో యొకదానిని వికల్పముగ కారణముగ గ్రహింపఁదగు నని చెప్పుటయు కుదురదు.

ఈయంపదేశమునకు జ్ఞాననిష్ఠయం దొకఁడును, కర్మనిష్ఠయందు మరొకఁడును నధికారి యని యధికారిభేద మును జెప్పుటయే నాయభిప్రాయ మందువా? అట్లైన నన్నొకనినిగూర్చియే నిష్ఠాద్వయము నుపదేశించుట యసంగత మగును. కాన నధికారనిశ్చయపురస్కరముగ నీచే నుపదేశింపబడి వాచే నాచరింపఁబడిన దగు దేనిచే (జ్ఞాననిష్ఠచేగాని, లేక కర్మనిష్ఠచేగాని) మోక్షరూపశ్రేయస్సును పొందెదనో; దానిని నిశ్చయించి యొక్కటి యగు నట్టి కర్మనిష్ఠనుగాని, లేక జ్ఞాననిష్ఠనుగాని నా మతదేశింపుము. ప్రేమిధముగ జ్ఞాననిష్ఠాకర్మనిష్ఠల కేకాధికారిత్వ మును జెప్పుచో వికల్పసముచ్చయములు సంభవింపవుగాన నధికారిభేదజిజ్ఞాసులై యర్జునుఁ డిట్లు పశ్చింపె నని సిద్ధమైనది.

శంకరానందీయము:— “కర్మజ్యే వాధికార స్తే” అనియును, “బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ” అనియును, నీరక్షీరవ్యాయముగ సంక్షిప్తమైనదియును. జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయమునే చెప్పునదియును అగు వాక్యముచే నాబుద్ధిని మోహింపఁజేయువానివలె నుంటివి. “యుద్ధము చేయఁదగినదా? లేక విడుదలదగినదా? అని సంశయించుచున్న ట్టియు, నిన్నే శరణము పొందినట్టి నాయొక్క భక్తును తొలఁగించుటకే నీవు ప్రవర్తించితివి. కాని నాకు మోహ మును కలిగించుటకు ప్రవృత్తుఁడవు కాలేదు. అట్లైనను వివేకవికలుఁడవు, జడుఁడను నగు నాకు నీవాక్యము వ్యామిశ్రితముగఁ దోచుచున్నది. అట్టివాక్యముచే నీవు నాబుద్ధిని మోహింపఁజేయుచున్న వానివలెఁ దోచుచుంటివి. ఇదియు నాబుద్ధిదోషమేనుమా! యని భావము. నీవు చెప్పినది నిజమేయోగాక! నే నిపుడు చేయున దేమి?” యను శ్రికృ

గీ॥ శ్రీభగవానువాచ-లోకేఽస్మిన్ద్వివిధానిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయా-నఘ ।

జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యసాం కర్మయోగేన యోగినామ్ ॥

॥3॥

పదనిభాగము:—లోకే=అస్మిన్--ద్వివిధా=నిష్ఠా-పురా-ప్రోక్తా-మయా-నఘ!-జ్ఞానయోగేన-సాంఖ్యసాం-కర్మయోగేన-యోగినామ్.

॥3॥

ప్రతిపదార్థము:—శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణపరమాత్మ; ఉవాచ=సమాధానమును చెప్పెను; హే అనఘ!=ఓ పాపహితుడా; అస్మిన్=ఈ; లోకే=లోకమునందు; మయా=నాచేతను; పురా=పూర్వమునందు; సాంఖ్యసాం=జ్ఞానమున సాంఖ్యములకు; జ్ఞానయోగేన=జ్ఞానమునెడి యోగముచేతను; యోగినాం=కర్ములకు; కర్మయోగేన=కర్మమునెడి యోగముచేతను; ద్వివిధా=రెండువిధములగు; నిష్ఠా=స్థితి; ప్రోక్తా=చెప్పబడిన.

॥3॥

స్థాశంకితు సమాధానముగ “తదేకం వద” యను సుత్రార్థము చెప్పుచున్నాడు. క్రియాకారకఫలములకు భేదముండుటచే జ్ఞానకర్మల కేకపురుషానుష్ఠేయత్వము సఙ్ఘవింపదుగాన వానిలో నొకటియగు జ్ఞానముగాని, కర్మగాని యేది నాయధికారానుసూపమా నిశ్చయించి, దానియందు నాయోగ్యత్వానైయోగ్యత్వములను విచారించి నాకుపదేశింపుము. ఏనీవు చెప్ప జ్ఞానముచేగాని, కర్మచేగాని నేను పరమపురుషార్థమును పొందగలుగుదునో యట్టిదానిని నాకుపదేశింపుము.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:—“నే దెప్పినవాక్యమువలన బుద్ధియోగమే శ్రేష్ఠమని నీవు నిశ్చయించుకొన్నచో నట్లాచరింపక నన్నేల తిరిగి ఇట్లు ప్రశ్నించుచుంటివి” అను శ్రీకృష్ణోద్దేశ్యము నాశంకించుకొని దానికి సమాధానముగ నర్జునుఁ డీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. ఓశ్రీకృష్ణ! “బుద్ధ్యా యుక్తాయయా పార్థ” ఇత్యాదికముచే కర్మను ప్రశంసించితివి. “యా నికా సర్వభూతానాం” ఇత్యాదికముచే జ్ఞానమును ప్రశంసించితివి. “కర్మ త్యే వాధికారస్తే” అని కర్మయందే యధికారమును బోధించితివి. “త్రైగుణ్యవిషయా తేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవాత్సన!” అని జ్ఞాననిష్ఠాధికారమును బోధించితివి. ఇట్లుగుటచే “వ్యామిశ్రేణి” ఏది శ్రేష్ఠమైది? ఏది శ్రేష్ఠమయినది కాదు? దేనియందు నాకధికారము కలదు? దేనియందు నాకధికారములేదు?” అను సందేహోత్పాదకముగు వాక్యముచే నాబుద్ధిని మోహింపఁజేయువానివలె నుంటివి. కాన నారెండింటిలో దేనియందు నాకధికారముకలదో యట్టి శ్రేయస్సాధనముగు నొకదానిని నాకుపదేశింపుము.

నీలకంఠీయుము:—నీకు జ్ఞాననిష్ఠయందధికారము లేమింజేసి “నీవు కర్మమునే యాచరింపుము” అని నన్నుగూర్చి పలుకుచుంటి నను భగవదాశయమును శంకించుకొని “వ్యామిశ్రేణి” అను శ్లోకముచే నర్జునుఁడొ చెప్పుచుండెను.

అవినిక్రమవలె నుండిన వాక్యముచే (ఇట ఇవశబ్దముచే నీవు స్పష్టముగఁ దెప్పినను నాబుద్ధిదోషమువలన నీవు పలికినవాక్యము నవినిక్రమముగ గ్రహించుచుంటి నని నూచింపబడినను.) “త్రైగుణ్యవిషయా తేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవాత్సన!” అని యొకానొకస్థలమునందు వేదనిష్ఠత్వమును త్యజింపఁజేయుచుంటివి. “కర్మత్యే వాధికారస్తే” అని యావేదనిష్ఠత్వమునే గ్రహింపఁజేయుచుంటివి. అట్లే “నిర్వృణ్యో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్మోగతేను అత్మవాన్...భవ” అని నికృత్తిమార్గము నుపదేశించుచుంటివి. “ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధా శ్చేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్యన విద్యతే” అని ప్రకృత్తిమార్గము నుపదేశించుచుంటివి. స్థితిగతులవలె పరస్పరవిరుద్ధముగు నాయుభయము నొకడనగు నాకు నొక పర్యాయము ననుష్ఠించుటకు శక్యమైనది కాదు. కాన నాబుద్ధిని మోహపెట్టువాడవువలె నుంటివి. (విచారింప నామోహమును నశింపఁజేయుటకు నీవు ప్రవర్తించితి వని ‘ఇవ’శబ్దముచే నూచింపబడినను.) కాన నారెండింటిలో నేది ప్రధానమైనదో, నాకు యోగ్యమైనదో, దేని ననుష్ఠించుటచే నేను కల్యాణమును పొందెదనో అట్టిదానిని నిశ్చయించి చెప్పుము.

॥3॥

శాంకరభాష్యము:—

(1) ప్రశ్నానురూపమేవ ప్రతిపచనం శ్రీ భగవానునాచ—లోకేఽస్మిన్నితి । లోకేఽస్మిన్మాస్మానుష్ఠానాధిక్యతానాం త్రైవర్ణికానాం ద్వివిధా ద్విప్రకారా నిష్ఠా స్థితి రనుష్ఠేయతాత్పర్యం పురా పూర్వం సర్వాదౌ ప్రజా స్పృష్ట్యా తాసా మభ్యుదయనిశ్చేయసప్రాప్తిసాధనం వేదార్థసమ్ప్రదాయ మావిష్కర్యతా ప్రోక్తా మయా సర్వజ్ఞే నేశ్వరేణ హే అనఘాఽపాప! తత్ర కా సా ద్వివిధా నిష్ఠేత్యాహ—తత్ర జ్ఞానయోగేన జ్ఞాన మేవ యోగ స్తేన సాంఖ్యానా మాత్మానాత్మవిషయవివేకజ్ఞానవతాం, బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాదేవ కృతసంన్యాసానాం, వేదాంత విజ్ఞానసునిశ్చితార్థానాం, పరమహంసపరివ్రాజకానాం, బ్రహ్మణ్యే వాపస్థితానాం నిష్ఠా ప్రోక్తా । కర్మయోగేన కర్తృత్వ యోగః కర్మయోగ స్తేన కర్మయోగేన యోగినాం కర్మిణాం నిష్ఠా ప్రోక్తే త్యర్థః ।

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

(1) శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునుని ప్రశ్నానురూపముగనే సమాధానమును చెప్పుచుండెను. స్పృష్ట్యాదియందు ప్రజలను స్పృష్టించి వారల యభ్యుదయనిశ్చేయసప్రాప్తికి సాధనముగు వేదార్థసంప్రదాయమును ప్రకటనచేయదలచి— సర్వజ్ఞుడను, ఈశ్వరుడను నగు నాచే— నోపాప రహితుడ వగు నర్జునా! యీ వ్యవహారభూమియందు శాస్త్రానుష్ఠానాధిక్యత లగు త్రైవర్ణికులకు రెండువిధము లగు స్థితి (అనుష్ఠేయతాత్పర్యము) చెప్పబడెను. అందాద్వివిధనిష్ఠ యేదనిన ? ఆత్మానాత్మవిషయవివేకవిజ్ఞానము కలిగి, బ్రహ్మచర్యాశ్రమమునుండియే సంన్యసించినట్టియు, వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థ లై నట్టియు, బ్రహ్మమునందే యవస్థితు లై నట్టి పరమహంసపరివ్రాజకులకు జ్ఞానమనేడి యోగముచే నిష్ఠయు, కర్ములకు కర్మయోగముచే నిష్ఠయు చెప్పబడెను.

—: 3వ అధ్యాయము 3వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ప్రేవిధముగ నిధికారిభేదవిషయమై యర్జునునిచేత జేయబడినప్రశ్న కనురూప మగు సమాధానమును శ్రీకృష్ణుఁ డీశ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు, “లోకే” అధికారిత్వమున కభిమతు లగు జనులు శుద్ధాంతఃకరణు లనియు, సశుద్ధాంతఃకరణు లనియు రెండుతెగలుగ నుండిరి. ఈరెండువిధములగు జనులవిషయమై “ద్వివిధా నిష్ఠా” జ్ఞానపరమగును, కర్మపరమగును రెండువిధము లగు నిష్ఠ (స్థితి) “పురా” పూర్వాధ్యాయమునందు “మయా” నీ కత్యంతహితమును జేగూర్చెడి నాచే “ప్రోక్తా” రెస్సగుఁ జెప్పబడెను. కాన నిధికారిత్వకాంత్యకంచే క్లేశపడకు మని భావము. “పాపరహితుడ వగు నీ వియుపదేశమునకు యోగ్యుడవు సుమా” అని నూచించుటకు “అనఘ” అని సంబోధించెను. “ఒక్కటి యగు నిష్ఠయే సాధ్యసాధనావస్థాభేద ముచే రెండువిధములుగ గన్పట్టుచున్నదిగాని స్వతంత్రములగు రెండు నిష్ఠలు లే”నని నూచించుటకు “ద్వివిధా నిష్ఠా” అని యేకవచనమును ప్రయోగించెను. ప్రేవిషయమున కనుగుణముగనే “ఏకం సాంఖ్యం చ యోగంచ యః పశ్యతి స పశ్యతి” (జ్ఞానయోగకర్మయోగములను నెవఁడు ఒకటిగానే చిలసికొనునో వాఁడు పరమాత్మును చూడఁ గలఁడు) అని ముందు చెప్పఁగలఁడు. అనిష్ఠనే ద్విప్రకారముగ సుత్తరాధ్యాయనఁ జూపుచున్నాఁడు. “సాంఖ్యానాం”

కాంక్షభాష్యమ్:—

(2) యది చైకేన పురుషే చైకసైత పురుషార్థాయ జ్ఞానం, కర్మ చ సముచ్చిత్యానుష్ఠేయం భగవతేష్ట ముక్తం వత్సమాణం వా గీతాసు వేదేషు చోక్తం కథ మిహోబ్ధునాయోపపన్నాయ ప్రియాయ విశిష్టభిన్నపురుషకర్తృక ఏవ జ్ఞానకర్మనిష్ఠే బూియాత్ । యది పునరర్జునో జ్ఞానం కర్మ చ ద్వయం శ్రుత్వా స్వయమే వానుష్ఠాస్య త్యన్వేషాం తు భిన్నపురుషానుష్ఠేయతాం వత్సోమీతి మతం భగవతః కల్పేత; తదా రాగద్వేషవా నప్రమాణభూతో భగవా న్కల్పిత స్సృజత్ । తచ్ఛాచ్యుక్తం, తస్మా త్కయాపి యక్త్యా న సముచ్చయో జ్ఞానకర్మణోః । యా దర్జునే నోక్తం కర్మణో జ్ఞాయస్త్వం బుద్ధే స్తచ్చ స్థిత మనిరాకరణాత్ । తస్యాశ్చ జ్ఞాననిషాయా స్సంన్యాసినా మేవానుష్ఠేయత్వం భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వవచనాచ్చ, భగవత ఏవ మేవానుమత మితి గమ్యతే ॥

॥3॥

కాంక్షభాష్యతత్త్వబోధిని:—

(2) ఒక పురుషార్థముకొఱకు జ్ఞానము, కర్మము అనెడి ఈరెండును సముచ్చయముగ నేకపురుషానుష్ఠేయ మని భగవదభీష్టమై యాగీతలయందు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే పూర్వము నలదు చెప్పబడి నున్నందు చెప్పబడునదియై, వేదములయందు చెప్పబడినదై యగునెడల యీతృతీయాధ్యాయమునందు విధివిహితరీతిని శిష్యుడై తన యండను జేరినట్టి ప్రియుడగు నర్జునుని కొఱకు విశిష్టభిన్నకర్తృకము లగు జ్ఞానకర్మనిష్ఠలను (అనగా సర్వకర్మలను సంస్మరించిన పరిమహంసపరివ్రాజకులచే ననుష్ఠింపఁదగినది జ్ఞాననిష్ఠ యనియు, కర్మలచే నాచరింపఁదగినది కర్మయోగ మనియు) నెటుల చెప్పను? చెప్పనేరఁడని భావము. అట్లు భిన్నకర్తృకము లగు జ్ఞానకర్మనిష్ఠల నిచట భగవంతుఁడు చెప్పుచుండెను. అందుచే జ్ఞానకర్మసముచ్చయము భగవదభీష్టము కానేరదు; శాస్త్రార్థమును కానేరదు.

తెస్సగ నాత్మజ్ఞానము నార్జించినట్టియు, బ్రహ్మచర్యమునుండియే సంన్యాసమును స్వీకరించినట్టియు, వేదాంత విజ్ఞానముచే నునిశ్చిత మగు పరమపురుషార్థము కలవారును, జ్ఞానభూమి నాలోపించినవారును, శుద్ధాంతకరణులును అగు సాంఖ్యులకు “జ్ఞాన మేవ యుజ్యతే బ్రహ్మజాఽనేనేతి జ్ఞానయోగః తేన జ్ఞానయోగేన” (జ్ఞానమే బ్రహ్మమతో దీనిచే కలుపబడును. కాన జ్ఞానయోగ మనఁబడును) అట్టి జ్ఞానయోగముచే “తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త అసీత మత్సరః” ఇత్యాదికముచే చెప్పబడిన నిష్ఠ (స్థితి)యు, “యోగినాం” అంతఃకరణము శుద్ధమకానట్టియు, జ్ఞానభూమి నధిష్ఠించినట్టి కర్మాధికారయోగులకు “కర్మయోగేన” అంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానభూమి నధిష్ఠించుటకుగాను, “ధర్మాధి ధి యుద్ధా చ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే” ఇత్యాద్యుక్త రీతిని కర్మయోగముచే నిష్ఠయు చెప్పబడినది. కనుకనే జ్ఞానకర్మలకు సముచ్చయముగాని, వికల్పముగాని కుదురనేరదు. ఇక మేము నిష్కామకర్మచే శుద్ధ మగు నంతఃకరణముకలవానికి సర్వకర్మసంన్యాసముచేతనే జ్ఞానము కలుగుచుండుటనుబట్టి చిత్తము శుద్ధ మగుట, శుద్ధము కాకపోవుట అను నవస్థాభేదముచే రెండువిధములుగ నిష్ఠను “ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్భౌగే త్యహం శృణు” అని నీ కుపదేశించితిని. కనుక చిత్తము శుద్ధము

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

“మఱియు “నాచే చెప్పబడిన జ్ఞానమును, కర్మమును విని యర్జునును స్వయముగనే జ్ఞానకర్మముల నాచరించును. ఇతరులకై తే జ్ఞానకర్మములు భిన్నపురుషానుష్ఠాయములని చెప్పెద” నని శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క యాశయమునుకల్పించినచో శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జునునియందనురాగము కలవాడనియు, ఇతరులయందు ద్వేషముకలవాడనియు, అనాపుడనియు కల్పించవలసివచ్చును. వాదిప్రతివాదుల కెన్నడును ఇది సమ్మతముకాదు. అట్లు కల్పించినచో “సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరిమేశ్వరం” అను గ్రంథమునకు విరోధము వాటిల్లును. కాన సిట్లు కల్పించుట యుక్తముకాదు. అందువలన నేయుక్తిచేతను జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చయము సంభవింపనేరదు. “జ్యాయనీ చే త్కర్మణ స్తే” అనుచోట నర్జునోక్త మగు కర్మకంటె బుద్ధికి జ్యాయ స్వమును శ్రీభగవానులు నిరాకరింపనందున అర్జునునిచే నుపపాదితమగు బుద్ధిజ్యాయ స్వములనే సుస్థిత మగుచున్నది. భిన్నపురుషానుష్ఠేయత్వవచనమువలన నట్టి జ్ఞాననిష్ఠ సంన్యాసులకే యనుష్ఠేయ మగుచున్నది. శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు గూడ నిటులే సమ్మతి మని తోచుచున్నది.

||3||

కానంతరకు కర్మయోగము, చిత్తము శుద్ధ మైనచో జ్ఞానయోగము నీరెండునుగూడ నొకనికే యుపయోగించునగాన నిధికారిభేద మన్నను నీయుక్తినికే యారెంటిని నుపదేశించుట వ్యర్థము కాదని యభిప్రాయము. పైవిషయమును తెల్పుటకు “న కర్మణా మనారంభాత్” అనునది మొదలుకొని “మోక్షం పార్థ! స జీవత్” అనునది యంతముగాఁగల పదముడు శ్లోకములచే చిత్తశుద్ధిలేని పురుషునకు చిత్తశుద్ధి కలుగనంతవరకు కర్మానుష్ఠానమే తగు ననియు, “యస్త్యాత్మరతిః” అనునది మొదలుకొని రెండు శ్లోకములచే శుద్ధాంతఃకరణుఁడగు జ్ఞానికి కర్మతో నేమియు పని లేదనియు, “తస్మా దనంతః” అనునది మొదలుగ గ్రంథముచే కర్మము బంధమేతువే యైనను ఫలాభిసంధిరహిణుగఁ జేయబడినదై సత్త్వశుద్ధిని కలిగించి జ్ఞానోత్పాదకమై తద్వారిమున మోక్షమునకు హేతువగు ననియు నిరూపించి, యనంతరము “అథ కేన ప్రయాత్నోయం” అను ప్రశ్నను లేవదీసి ‘కామదోషములేతేనే కామ్యకర్మలు శుద్ధిహేతువులు కా’ ననియు, కనుక నే కామరాహిత్యముతోనే కర్మలను జేయుచు నంతఃకరణశుద్ధి కలవాడై జ్ఞానాధికారి కాఁగలఁ డని అధ్యాయాంతమువరకు శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పఁగలఁడు.

శంకరానందీయము:— అర్జునుఁడు ప్రశ్నింప శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. ఓయర్జునా! నీవు

చెప్పినది సత్యమే. నేజెప్పిన విషయమును చెలిసికొనలేకుండుట నీబుద్ధిదోషమే కాని వేరొండు కాదు. నీవిద్యాబుద్ధి శక్త్యవస్థాదులను విచారించినచో నీకు కర్మయందే యధికారము కలదుకాని సంన్యాసమునందధికారము లేదు. కనుక నే “కర్మ క్షేప్ర వాధికార స్తే” (నీకు కర్మయందే యధికారము కలదు) అని చెప్పితిని. మరియు “ఫలము కొఱకు కాక చిత్తశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానసిద్ధికొరకు కర్మను జేయు” మని నూదించుటకు “బుద్ధా శరణ మనిన్విచ్చ క్షమణాః ఫలహేతుః” అని చెప్పితినిగాని కర్మను విడచి జ్ఞానము నాశ్రయింపు మని చెప్పియుండలేదు. అట్లే జ్ఞానకర్మలు రెండును రాజమాయబృహస్పతిసవనములవలె భిన్నకర్తృకములు. కాన వారెంటికి నేకపురుషానుష్ఠేయత్వము సంభవింపదు. కనుక నట్టి జ్ఞానకర్మలను రెంటినిగూడ నీ వాశ్రయింపు మనియు చెప్పియుండలేదు. ఫలవిషయమును “ఏషా తేఽభిమానా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్వ్యగ త్విమాం క్షయః” అని పూర్వమే నూదించితిని.

మఱియు నావిషయమునే చెప్పచుంటిని వినుము. “లోకేన్ద్రిన్ద్రివిధా నిష్ఠా పురా పోక్తా మయానఘ!” ఈలోకమున స్వధర్మాసక్తులు, మమత్వపులు నగు బ్రాహ్మణాదివర్ణములకై పూర్వకాలమున—వేదస్వరూపుడను, సర్వజ్ఞుడను, స్వధర్మోపదేశుడు నగు నాచే రెండువిధములుగ నిష్ఠ చెప్పబడినవి. అనగా కాశ్రీయ మగు ననుష్ఠేయమునకు ధర్మసాంకర్యము లేకుండునట్లు వ్యవస్థను కల్పించితిని. అబట్టిన—“జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం” “వేదాన్తై స్సర్వై స్సపక్షాః ఖ్యాతే తత్పర్యతః పరిపాద్యత ఇతి సాంఖ్యం నిర్వికేషం పరం బ్రహ్మ తదేవ స్వాత్మత్వేన యే విదుః సై సాంఖ్యాః బ్రహ్మవిదః తేషాం సాంఖ్యానాం” సమస్త వేదాంతములచేతను, తత్పర్యముచే లెస్సగ చెప్పబడు నిర్వికేషపరబ్రహ్మము సాంఖ్య మనబడును. దానిని స్వస్వరూపముగఁ దెలిసికొను బ్రహ్మవేత్తలు సాంఖ్య అనఁబడుదురు. అట్టి సాంఖ్యులగు యతులకు—“బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మణా యుజ్యతే ఏకీకీయతే నేనేతి యోగః జ్ఞాన మేవ యోగః జ్ఞానయోగః తేన” బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మముతో దేనిచే కలుపఁబడునో యది జ్ఞానయోగ మనఁబడును. అట్టి జ్ఞానయోగముచే “గర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మైవ” అను బ్రహ్మకారకృత్తితో నెల్లపు డొకేరీతిగ నుండుట విహితమైనది. అనఁగ “త మే కైకం విజానథ ఇత్యాన మన్యా వానో విముంచథ । ఓ మిత్యేవం ధ్యాయథ । ఆత్మానం స్వస్తి వః పరాయణం । వేదాంతవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః । సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ । తజ్జలానీతి కాంత ఉపాసీత । త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ పృజ్ఞాం కురీత బ్రాహ్మణః । నాను ధ్యానా ద్బహూ నృబ్ధా న్వాచో విగ్లాపనం హి తత్” ఇత్యాదివాక్యములచే బ్రహ్మకంటే వేరగు పదార్థము నందు పరకృత్తిని నిషేధించి సాంఖ్యులకు బ్రహ్మనిష్ఠయే చేయఁదగిన దని చెప్పబడినది. “కర్మయోగేన యోగినాం” కర్మయోగు లగు గృహస్థులకు—“యుజ్యతే భ్యదయో నేనేతి యోగః; కర్మైవ యోగః కర్మయోగః తేన” దేనిచే నభ్యుదయము గూర్చుటకునో యది యోగ మనఁబడును. అట్టి కర్మ యనెడి యోగముచే నిష్ఠ (నియమస్థితి) చెప్పబడినది. అనగా “అహ రహ స్వఁధ్యా మపాసీత । ఉదితే సూర్యే వాత ర్జుహోతి । వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్ని నాదధీత । కుర్వ న్నే వేహ కర్మాణి జీవిషీచ్ఛత్రం సమాః । తస్మా త్స్వధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః । ఋతం చ స్వాధ్యాయప్రవచనే చ । సత్యం చ స్వాధ్యాయప్రవచనే చ । అగ్నేయః ఛ స్వాధ్యాయప్రవచనే చ । అగ్నిహోత్రం చ స్వాధ్యాయప్రవచనే చ । సత్యం వద । ధర్మం చర । తాని త్యయోపాస్యాని” అను మొదలగు శ్రుతులచే క్రొత్తస్మారకర్మనిష్ఠయే కర్మయోగులకు కర్తవ్యముగ చెప్పబడినది. వైకల్యవరీతిని కర్మయోగు లగు గృహస్థులకు, కర్మరహితు లగు సంన్యాసులకును సంకీర్ణము కాకుండునట్లు నిష్ఠాద్యయము విభజించి చెప్పబడి నని యర్థము.

నీలక. శీయము:—పూర్వోక్త మగు నర్జుననిపక్షపక్షపరమాత్మ సమాధానమును ‘లోకేన్ద్రిక్’ అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

పాపరహితుడవగు నో యర్జునా! ద్వితీయాధ్యాయమునందు నాచే నొకటే నిష్ఠ చెప్పబడినది. అట్టి బ్రహ్మ నిష్ఠకే యధికారిభేదముచే పరకారద్వయము చెప్పబడినది. ఇదియే కాని బ్రహ్మసాప్రతికృతి అను పరస్పర నిరపేక్ష కల మార్గద్వయము చెప్పబడినది. విశుద్ధాంతఃకరణముగల యో యర్జునా! నిష్ఠ నాచే చెప్పబడిన వాక్యము యొక్క యర్థమును లెస్సగ విచారించుము. ఆ పరకారద్వయ మేదనిన? ఆత్మానాత్మనివేకవిజ్ఞానము కలవారలకు “జ్ఞానార్థం యుజ్యతే అనేనేతి జ్ఞానయోగః” వేదాంతకృతమునననిదిధ్యానసాత్మకమగు జ్ఞానోపాయము; దానిచే బ్రహ్మమునందు నిష్ఠను (పరిసమాప్తిని) సాంఖ్యులు పొందుచున్నారు. “సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సహ ధూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే” అనుదానిచే చెప్పబడిన అక్షరములకల యోగముకలవారలకు సంధ్యోపాసనాది నిర్వికల్ప సమాధ్యనుష్ఠానాంతకర్మయోగముచెప్పబడినది. అట్టి కర్మయోగముచేతనే యోగులు బ్రహ్మనిష్ఠులు పొందుచున్నారని యర్థము.

గీ॥ న కర్మణా మనారంభా నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే ।

న చ సంన్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి ॥

॥౪॥

పదవిభాగము:— న-కర్మణాం-అనారంభాత్-నైష్కర్మ్యం-పురుషః-అశ్నుతే-న-చ-సంన్యసనాత్-

ఏవ-సిద్ధిం-సమధిగచ్ఛతి ॥

॥౪॥

ప్రతిపదార్థము:— కర్మణాం=యజ్ఞాదికర్మలయొక్క; అనారంభాత్=చేయకపోవుటవలన; పురుషః=పురుషుడు; నైష్కర్మ్యం=నిష్క్రియాత్మస్వరూపముచే నవస్థితిని; నాశ్నుతే=పొందడు; సంన్యసనా దేవ చ=జ్ఞానరహితమగు కేవలకర్మసంన్యాసమాత్రము వలన; సిద్ధిం=జ్ఞాననిష్ఠను; న సమధిగచ్ఛతి=పొందడు. ॥౪॥

ఇచట యాశయమిది:— ఈజన్మమునందు కాని, జన్మాంతరమందు కాని యాశ్వర్యప్రీత్యర్థమనుష్ఠితములగు కర్మలచే పరిశుద్ధమగు నంతఃకరణముకలవాడై, విశేషజ్ఞానాగ్ర్యశమాదిషట్కోషేతుడైన, ముముక్షువు ప్రత్యక్షిత్తుడైన నిదిధ్యాసమవసరములేకుండగనే శ్రీవణమననములచేతనే కృతకృత్యుడగును. అట్టివాడు శ్రీవణాదులవలన పూర్వమునం దసమాహితచిత్తుడైనచో నట్టివానికి నిదిధ్యాసనము కూడ నపేక్షితము. కనుక నే బ్రహ్మనూత్రములయందు “సహ కార్యంతరవిధిః పక్షేణ” అను నూత్రముచే శ్రీవ్యాసమహర్షి నిదిధ్యాసనమునకు పాక్షికత్వమును చెప్పియుండెను. ఇదియే సాంఖ్యమార్గము. అట్లే సర్వకర్మలను పరమగురువగు పరమేశ్వరునియందర్పించుచు శ్రీవణమననసాత్మకమగు విచారము లేనిదే కేవలశ్రద్ధామాత్రమువలన నిర్విశేషబ్రహ్మరూపత్వమును గురువాశ్రమవలన నిశ్చయించి సంకరానంభావనావిపరీతభావనారూపదోషత్రయరహితుడై యాచార్యునివలన నిర్గుణబ్రహ్మాపాస్తి ప్రకారమును తెలిసికొని కర్మచ్ఛిద్రములయందు (కర్మల నాచరించుచుండ విశ్రాంతిసమయములయందు) సమాధ్యభ్యాసమును చేయుచు నిష్కలమగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపమును సాక్షాత్కరింపజేసికొనును. ఇదియే యోగమార్గమనబడును. అట్టి యోగమార్గముచే నూహాపోహాత్మకమగు కాళలమేతరికి గలదో వారు సాంఖ్యులనిపించుకొందురు. ఎవరికట్టి యూహాపోహాత్మకమగు కాళలముండదో వారు యోగు లనిపించుకొందురు. కాన నినిష్ఠ ద్విప్రకారమనిపించుకొనును కాని రెండునిష్ఠలని మాత్రము భీమ జెందరాదు. ఈవిషయమునే వశిష్టమహర్షియు శ్రీరామున కిట్లుపదేశించె.

‘ద్వ్యక్తితాచిత్త నాశస్య యోగో జ్ఞానం చ రాఘవ! యోగో కృత్తనిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగ్ జేత్తతం ॥

అసాధ్యః కస్య చిద్రోగః కస్య చిత్తత్వనిశ్చయః । ప్రకారా ద్వా తతో దేవో జగద్ పరమ కృపః ॥’ (చిత్తనాశమునకు యోగమనియు, జ్ఞానమనియు రెండు మార్గములు కలవు. అందు యోగమనగ కృత్తనిరోధము. జ్ఞానమనగ సమ్యగ్ జేత్తతము; ఒకానొకనికి యోగ మసాధ్యమగును; ఒకానొకనికి తత్త్వనిశ్చయ మసాధ్య మగును. కనుక నే పరమేశ్వరుడు రెండుప్రకారములను చెప్పెను). చిత్తాదర్శనోపలక్షితమగు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు రెండుమార్గములు కలవు. అందు చిత్తాదులకు మిథ్యాత్వపక్షమున రజ్జురగాదిక మధిష్టానుగు రజ్జాదుల తత్త్వసాక్షాత్కారమువలన నెటుల నశించునో యట్లే చిత్తదుల కధిష్టానమగు నాత్మతత్త్వ సాక్షాత్కారమువలన చిత్తాదుల విశాశమునంభవించును. చిత్తాదుల సత్యమనుపక్షమునందు సత్యమగు నురగము (సర్పము) మంత్రాదులచే నిరుద్ధప్రచారము కలదై స్వయముగనే నశించునట్లు సత్యమగు చిత్తాదికము యోగముచే నిరుద్ధమైనమై నశించును. అట్టి చిత్తమునకు విరన్యయోచ్చేదము (ఏనుగుంధము లేకుండగనుచ్చేదము) పై పక్షవ్యయమందును స్ఫూర్తికర్మనాశాంతిరమున సమానముగనే సంభవించును.

॥౩॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

(1) మాం చ బుద్ధికారణే కర్మణ్యేవ నియోజయనీతి విషణ్ణమూస మర్జనం కర్మ నారభ ఇత్యేవం మన్వాన మాత్మహ భగవాన్—న కర్మణా మనారంభా దితి । అథవా జ్ఞానకర్మ నిష్ఠయోః పరస్పరవిరోధా దేకేన పురుషేణ యుగప దన్తపాతు మశక్యత్యే సతీతరేతరానపేక్షయో రేవ పురుషార్థహేతుత్వే ప్రాప్తే కర్మనిష్ఠాయా జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తిహేతుత్వేన పురుషార్థహేతుత్వం న స్వాతంత్ర్యేణ జ్ఞాననిష్ఠా తు కర్మనిష్ఠోపాయలభ్యాత్మికా సతీ స్వాతంత్ర్యేణ పురుషార్థహేతు రన్యానపేక్షే త్యేత మర్థం ప్రదర్శయిష్య న్మహ భగవాన్—న కర్మణా మనారమ్భా దప్రారమ్భా త్కర్మణాం క్రియాణాం యజ్ఞాదీనా మిహ జన్మని జన్మాంతరే వానుష్ఠితానా ముపాత్తదురితక్షయహేతుత్వేన సత్త్వశుద్ధికారణాం తత్కారణత్వేన చ జ్ఞానోత్పత్తి ద్వారేణ జ్ఞాననిష్ఠాహేతునాం “జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయా త్వాపస్య కర్మణః । యథాఽఽదర్శితలప్రభ్యే పశ్యన్త్యాత్మాన మాత్మని॥” ఇత్యాదిస్మరణా దనారమ్భా దననుష్ఠానా నైషకర్మ్యం నిష్కర్మభావం కర్మశూన్యతాం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం నిష్క్రియాత్మస్వరూపే నైవావస్థాన మితి యావత్ । పురుషో నాఽశ్నుతే న ప్రాప్నోతీ త్యర్థః ।

కాంక్షరభాష్యతిత్వబోధిని:—

(1) జ్ఞానకర్మనిష్ఠావిభాగవచనానురోధముచే నర్జనమనకు సంన్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠయం దధికారము లేదని చెప్పదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యర్జనుని “జ్ఞానమున కుత్సృప్తత్వ మంగీకరించి కూడ బంధకారణమగు కర్మమునందే నన్ను నియోగించుచుంటి” వని విషణ్ణమనస్కుడైనవానినిగను, నేను కర్మ నాచరించ నని తలచుచున్నవానినిగను నూహించి “న కర్మణా మనారమ్భాత్” అని చెప్ప మొదలిడెను.

లేక—(కర్మజ్ఞాననిష్ఠల విభాగవచనమువలన నాకర్మజ్ఞాననిష్ఠలకు సముచ్చయము సంభవించనిచో) జ్ఞానకర్మనిష్ఠలు పరస్పరము విరుద్ధము లగుటవలన నొకపురుషునిచే నొకేకాలమునందనుష్ఠించుట కశక్యము లగుచో పరస్పరానపేక్షితములగు నారెంటికి పురుషార్థహేతుత్వము ప్రాప్తించును. అట్లు కానిచో (అనగా కర్మనిష్ఠ స్వతంత్రముగ మోక్షసాధనము కాదనినచో) కర్మనిష్ఠలె జ్ఞాననిష్ఠయు స్వతంత్రముగ మోక్షసాధనము కాకపోయెడివి.

—: 3వ అధ్యాయము- ౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— కారణము లేనిదే కార్యము పుట్టనేరదు. కాన “క మేతం కేదానవచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన కపసాఽనాశికేన” అను శ్లోతిచే నాత్మను దరిసికొనుటయందు వినియోక్తములైన కర్మల నాచరించనిచో దానివలన చిత్తశుద్ధి కలుగదు అందుచే జ్ఞానయోగ్యుడు కాక, బహిర్యుఖుడైన పురుషుడు నైష్కర్మ్యమును (జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను) పొందనేరదు. “ఏత మేవ ప్రబ్రాజినో బోక మిచ్ఛంతి” అను శ్లోతిచోల్లన సర్వకర్మసంన్యాసముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠ యుపపన్న మగుచుండ కర్మలతో నేమిప్రయో

శాంకరభావ్యతత్వము:—

(2) కర్మణా మనారమ్భా నైష్కర్మ్యం నాశ్నుత ఇతి వచనా తద్విషయాయా త్రేషా మారమ్భా నైష్కర్మ్య మశ్నుత ఇతి గమ్యతే । కస్మా త్పునః కారణా త్కర్మణా మనారమ్భా నైష్కర్మ్యం నాశ్నుత ఇతి । ఉచ్యతే, కర్మారంభస్యైవ నైష్కర్మ్యోపాయత్వాత్ ।

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

అట్లగుచో కర్మజ్ఞానములు రెండును సముచ్చితములై కారణములు కావలె ననినట్లగును. కాని యట్లు శంకింపజనదు. ఎందువల ననిన ? కర్మనిష్ఠ జ్ఞాననిష్ఠాపాప్తివ్యవస్థ మన మోక్షహేతువు కాని స్వతంత్రముగ మోక్షసాధనము కాదు. జ్ఞాననిష్ఠ యన్నచో స్వతంత్రముగ మోక్షసాధనము. కాన కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధింపదు. “అట్లగుచో జ్ఞాననిష్ఠయు నిష్ఠమే యగుటం బట్టి కర్మనిష్ఠవలె స్వతంత్రముగ పురుషార్థహేతువు కాదు. రెండును స్వతంత్రముగ పురుషార్థహేతువులు కానిచో సముచ్చితములై పురుషార్థహేతువు లగు” నని శంకింపజనదు. జ్ఞాననిష్ఠ కర్మనిష్ఠ యనెడి యుపాయమువలన పొందఁబడినదై స్వతంత్రముగ నితరము నపేక్షింపక పురుషార్థసాధన మగు నని చెప్పఁదలచి శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “న కర్మణా మనారమ్భాత్” అని చెప్పుచుండెను.

“జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయా త్పాపస్య కర్మణః । యథాఽదర్శితలప్రభృత్య పశ్యన్త్యాత్మాన మాత్మని” (సాపకర్మము క్షయించినతోడనే పురుషుల కాత్మస్వరూపజ్ఞానము కలుగును. అట్టితఱి నద్దమునందు ముఖము ప్రత్యక్షమగునట్లైత్యయం దాత్మస్వరూపమును జూచెదరు.) అను స్మృత్యనుసార మీజన్మమునందుకాని, జన్మాంతరమునందుకాని యచ్యుతంపఁ బడిన కర్మలచే నుపాత్తదురితక్షయమై, సత్త్వగుణైకలిగి, జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠ సంభవించును. అట్టి యజ్ఞాదికర్మల ననుష్ఠింపనిచోఁ బురుషుడు నైష్కర్మ్యమును బొందనేరడు. నైష్కర్మ్య మనగ కర్మశూన్యత. అనగా జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠ (నిష్క్రమ)యాత్మస్వరూపముచే నుండుట) యని యర్థము.

(2) వ్యతిరేకవచన మన్వయమునందు పర్యవసితము. అనగా “అగ్ని లేనిదే వంటజేయుట సంభవము కాదు” అనునది వ్యతిరేకవచనము. ఈ వాక్యమువలన ఎంటును గూర్చి యగ్ని కారణ

జనము ? అను వాశంకకు సమాధానముగ సుత్రార్థమును చెప్పుచున్నాడు. “నచ..... సమధిగచ్ఛతి” చిత్తశుద్ధి లేకుండగ సంన్యసించినమాత్రముననే ఫలపర్యవసాయిని యగు జ్ఞాననిష్ఠాపరమగు సిద్ధిని పొందనేరెదరు; (అనగా కర్మజన్యమగు చిత్తశుద్ధిని విడిచి సంన్యాసమే సంభవింపదు. ఎట్లకేల కొక రీతిగ నాత్మకృత్యాత్రమున సంన్యాసమును స్వీకరించినను నది ఫలపర్యవసాయి గానేరదని భావము.

శంకరానందీయము:— “కర్మయోగులకు కర్మనిష్ఠను, సాంఖ్యులకు జ్ఞానయోగమును జెప్పిని గాన దీనింబట్టి జ్ఞానయోగకర్మయోగములు రెండును పరస్పరా నపేక్షముగ (ప్రత్యేకము నొక్కొకటియే స్వతంత్రముగ)

శాంకరభాష్యమ్:—

న హ్యుపాయ మంతరే ణోపేయప్రాప్తి రస్తి । కర్మయోగోపాయత్వం చ నైష్కర్మ్యలక్షణస్య జ్ఞానయోగస్య శ్రితా విహ చ ప్రతిపాదనాత్ । శ్రితౌ తావత్ప్రకృత న్యాత్మలోకస్య వేద్యస్య వేదనోపాయత్వేన “త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన” (బృ-4-4-22) ఇత్యాదినా కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగోపాయత్వం ప్రతిపాదితమ్ । ఇహాపి చ “సంన్యాసస్త మహాబాహా! దుఃఖ మాపు మయోగతః” (గీ-5-6) “యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే” (గీ-5-1) “యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ వాచనాని మనీషిణామ్” (గీ-18-5) ఇత్యాది ప్రతిపాదయ్యతి । నను చ—“అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్” ఇత్యాదౌ కర్తవ్యకర్మసంన్యాసాదపి నైష్కర్మ్యప్రాప్తిం దర్శయతి—లోకే చ కర్మణా మనారమ్భా నైష్కర్మ్య మితి ప్రసిద్ధతర మతిశ్చ నైష్కర్మ్యార్థిః కిం కర్మాఠమృణేతి ప్రాప్త మత ఆహ—న చ సంన్యాసనా దేవేతి । నాపి సంన్యసనా దేవ కేవలా త్కర్మపరిత్యాగమాత్రా దేవ జ్ఞానరహితా త్ప్రీధిం నైష్కర్మ్యలక్షణం జ్ఞానయోగేన నిష్ఠాం సమధి గచ్ఛతి న ప్రాప్నోతి ॥

॥౪॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మని యెట్లు పర్యవసితమో నటులే “కర్మల నాచరింపకున్నచో బురుషుడు నైష్కర్మ్యమును పొందఁడు” అను వ్యతిరేకవాక్యమువలన “కర్మల నాచరించుటవలన నైష్కర్మ్యమును పొందు” నని తోచుచున్నది. ఏకారణమువలన కర్మల నాచరింపనిచో పురుషుడు నైష్కర్మ్యమును పొందఁడనెదవా? చెప్పెద వినుము. కర్మాచరణము నైష్కర్మ్యమున కుపాయము. ఉపాయము లేనిదే ఉపేయప్రాప్తి సంభవింపదు. నైష్కర్మ్యరూపమా, వేద్యము నగు ప్రకృతాత్మ లోకము యొక్క జ్ఞానమును గూర్చి “త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన” అను శ్రితియందు “సంన్యాసస్త మహాబాహా! దుఃఖ మాపు మయోగతః| యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే” “యజ్ఞో దానం తపః కర్మ వాచనాని మనీషిణామ్” అను గీతావాక్యములయందు కర్మయోగ ముపాయముగ చెప్పబడినది. (కాన నుపాయము కర్మయోగము) అట్టి యుపాయ మగు కర్మయోగము నాచరించనిచో జ్ఞానరూప మగు నైష్కర్మ్యమును బురుషుడు పొందనేరడు.

మోక్షమునకు కారణము అనిభావింపకుము. ఏలన? “న కర్మణా న ప్రజయా” అనితి శ్రితికర్మలు మోక్ష కారణములు గావనియే చెప్పుచున్నది. మరియు “జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యం” అనుటచే నితరవ్యాకృతిపూర్వకముగ జ్ఞానమే మోక్ష కారణమని నిశ్చయింపఁబడినది. కాన జ్ఞానమే మోక్షమును గూర్చి సాధనము గాని కర్మ స్వతంత్ర కారణమని భావింపకుము. జ్ఞాన ముదయించినచో నది యితరసహ కారము లేకుండగనే మోక్షముఖమును చేకూర్చును. వివమ “సత్త్వశుద్ధా ధృవా స్మృతిః” అని యుండుటవలన సత్త్వశుద్ధిలేనిచో జ్ఞానమే కలుగదు. అసత్త్వశుద్ధియును

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

“అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్య ముచరేత్” “శాంతోదాంత ఉపరత స్తితిక్షుః, సంన్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధసత్త్వాః” ఇత్యాదిశ్రుతులయందు సర్వము లగు కర్మలను సంన్యసింపుటవలన నైష్కర్మ్యమును పొందు నని చెప్పబడెను. లోకమునందు గూడ “యతో యతో నివర్తతే తత స్తతో విముచ్యతే | నివర్తనాద్ధి సర్వతో న వేత్తి దుఃఖ మణ్విపి” (పురుషుఁ డేయేవస్తువునుండి మరలునో ఆయా వస్తువులవలన విముక్తిని పొందును. సర్వమునుండి నివర్తించినచో లేకమైన దుఃఖమును కూడ పొందఁడు.) అని ప్రసిద్ధముగ చెప్పబడెను. కాన నైష్కర్మ్యసిద్ధిని కోరువాఁ డెందులకు కర్మల నాచరించవలెను? అను శంకను దొలగించుటకు “నచ సంన్యసనా దేవ” అని చెప్పుచుండెను. జ్ఞానరహిత మగు కేవలసంన్యాస మాత్రమువలన నైష్కర్మ్యక్షణ మగు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను పురుషుఁడు పొందఁడు. (అనగా పైనుదహరించిన సంన్యాసప్రతిపాదకశ్రుతులు జ్ఞానము కలిగినవిమ్మట సంన్యాసమును స్వీకరించవలయు నని బోధించుచున్నవి. మున్నుం దుపసాదితము లగు కర్మప్రతిపాదక శ్రుతులు జ్ఞానసిద్ధికి పూర్వము జ్ఞానోపాయ మగుటచే కర్మల నాచరింపవలయు నని బోధించుచున్నవి. ఈవిషయమే యీశ్లోకమునందుఁ జెప్పబడెను.)

||౪||

“బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన గానేన తపసాఽనాశక్తః” సత్కర్మానుష్ఠానము లేనిదే చిత్తశుద్ధి జనించదు “గాన తత్త్వజ్ఞానము కలుగనట్టి ముముక్షువు చిత్తశుద్ధినియిత్రమై సత్కర్మలఁ జేయదగును. లేనిచో మోక్షము సిద్ధించజేరదు.” అని యీశ్లోకమున శ్రీకృష్ణభగవానులు చెప్పుచున్నాఁడు. “న కర్మణాం—పురుషోఽశ్శుతే” నిత్యము లగు శ్రాంతసార్వకర్మల నాచరింపనిచో నాపురుషుఁడు “న యత్ర కర్మ తన్నిష్కర్మ బ్రహ్మ తస్య భావః నైష్కర్మ్యం నిష్క్రియబ్రహ్మత్యనాస్థానలక్షణం ముక్తిం” బ్రహ్మము—‘నిష్కలం నిష్క్రియం’ అను శ్రుతిచోప్పున నిష్క్రియమై యుండును. గాన నిష్కర్మ యనఁబడును.) దాని భావమును (నిష్క్రియబ్రహ్మ స్వరూపమున నుండుట రూపమగు ముక్తిని) ఉపాయము లేమింటేని పొందనేరదు. అనఁగా నుపాయ మున్న పుడే యుపేయము (కార్యము) సిద్ధించుచుండును. ఇటు నుపాయభూతము లగు కర్మల ననుష్ఠింపనిచో నది లేమిఁ జేసి యుపేయ (కార్య)భూతమగు జ్ఞానము, తత్ఫలమగు నైష్కర్మ్యము గూడ సిద్ధించనేరవు. కాన ముముక్షువగువాఁడు తప్పక నిత్యనైతికకర్మలను జేయదగును. అందుచే జ్ఞానము, తద్వారమున మోక్షముగూడ సిద్ధించునని యర్థము. “కర్మలకు మోక్షసాధనత్వము—“న కర్మణా న ప్రజయా” అను శ్రుతిచే నిషేధించబడెను. ‘సంన్యాసయోగాత్’ అను శ్రుతిచే నొక సంన్యాసమే మోక్షమునకు హేతువని చెప్పబడెను. కనుక సర్వకర్మలను సంన్యసించియే నేను ముఖ్యుగ నుందును. క్షేత్రభూయిష్ఠము, అందునను హింసాప్రధానము నగుకర్మక జేయఁజాల” నందువేమో యట్లు కాదని యుత్తరార్థమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. “స చ.....చమధిగచ్ఛతి” కర్మలు క్షేత్రభూయిష్ఠము అనునాశయ ముచేఁగాని, అలసత్వముచే గాని అపాతశైరాగ్ర్యము గలిగి దానివలన శిఖాయజ్ఞోపవీతముల వీడినచో సంతమాత్రిము ననే విదేహముక్తి స్వరూపమగు సిద్ధిని ముముక్షువగువాఁడు వేదాంతశ్రవణజన్యజ్ఞానము లేనిదే పొందనేరదు. “మోక్షమునకై దహరోపాసనను గాని, వైశ్వానరోపాసనను గాని, ఈశ్వరపూజను గాని, ఈశ్వరవాసుఁకిర్తన మును గాని. చేసెద”నని యందువేమో యట్లు కాదు. ‘అందు దహరోపాసనము సక్రియ కా మత్వా ది గుణ ములు కలదగుటచే గుణాదుపాసనవలన తద్భావాపత్తియే సంభవించును. ఇక వైశ్వానరోపాసనము “స సర్వేషు

భూతే వ్యన్నమత్తి” అనుశ్రుతిచోప్పున సర్వభూతస్వరూపముగ నన్న మనుభవించుటే ఫలముగాకలది యగును. ఇక “జేవో భూత్వా జేవా నప్యేతి” అను శ్రుతిచోప్పున శివభూజనము శివభూక పాప్రకముమాత్రమే యగును. “నాస్తి పాతక మహో! కలికాలే నామకీర్తనపరేషు నరేషు” “పుణ్యశ్రవణకీర్తనాత్” ఇత్యాదివాక్యములచే నామసంకీర్తనమువలన సాపక్షయమాత్రమగు పుయోజనమే సిద్ధించును. “యద్యత్యం తదసత్” (దృశ్యమగున దెల్లయనత్తనందగునను నియమముచే నవ్యాకృతము, స్థూలాంతరము; సగుణమునగు సమస్తపదార్థముగూడ దృశ్యమ గుటచే నసత్తనదగును. కనుక నుపాస్య మగునదెల్ల సగుణము గాన నది యసత్తే యగును. అట్టిదాని నుపాసించుట వలన నసద్భావమే ఫలముగ సిద్ధించును. ఖలసిద్ధి యుపాసనానురూపము గాన నసమపాసవలన నసద్భావమే ఫల ముగ సిద్ధించును. కాని తద్వ్యతిరేకముగ నొకప్పుడును సద్భావరూపఫలము సిద్ధించనేరదు. “తం యథా యో సానతేతథైవభవతి, అసన్నేవసభవతి” అను శ్రుతుబును, “యేయథా మాం” అనుస్మృతియు వైవివియమునే చెప్పు చున్నవి. మఱియు, అనూర్యా నామ తే లోకాః” అనియు, “న చే దిహవేదీ నృహతీ విసప్తిః” అనియు నీశ్రుతు లాశ్చుతత్వానభిజ్ఞానకు అనురలోక ప్రాప్తిరూపమగు మహానర్థముగూడఁ జేయవలసి చెప్పుచున్నవి. “అరున్మృఖా న్యతీ స్సాలావృక్షేభ్యః ప్రియచ్చత్” అను శ్రుతి- వేదాంతవిముఖులగు యతులకు నిందుని నుండిభయము కలుగు నని చెప్పుచున్నది. “పృత్యక్తత్త్వవివేకాయ సంన్యాస స్సర్వకర్మణాం । శ్రుత్వా విధియతే తస్మా త్తత్త్వాగ్గీ పతితో భవేత్” (పృత్యక్తత్త్వవివేకము నిమిత్తము యతికి సర్వకర్మసంన్యాసము విధించబడెను. గాన సర్వకర్మలను సంన్యసించిన యతికి పృత్యక్తత్త్వవివేకము కలుగనిచో వాడు పతితుఁ డగును) అనియు నైస్మృతి చెప్పుచున్నది. కనుక సంన్యాసమునకు కర్మలకంటె విశేషములేనందున సంతమాత్రమచేతనే మోక్షము సంభవింప నేరదు. కనుకనే ముముక్షువగు యతి యన్నివిధముల ప్రయత్నించి వేదాంతశ్రవణమును జేసి జ్ఞానమును సంపాదించడగు”నని నూచించుటకు “న చ సంన్యసనా జేవ” అనుసత్తర్కమును జెప్పెను. ఇక “సంన్యాసయోగా ద్యతయ శ్శుద్ధ సత్త్వాః” అను స్థలమున సంన్యాసయోగశబ్దమునకు—బ్రహ్మచేత్తలగు యతులకు సంబంధించిన బ్రహ్మోపేక్షనామ రూపపరిగ్రహణపరిత్యాగ మర్థముగాని కర్మసంన్యాసమర్థము కాదు. ఏలన? ‘యతయః’ అనుటచేతనే కర్మసంన్యా సము సిద్ధించుచుండుటచే తిరిగి “సంన్యాసయోగాత్” అను శబ్దమునకుగూడ కర్మసంన్యాస మనియే యర్థమును చెప్పుచోఁ బునరుక్తిదోషము వాటిల్లును. కాన యతియొక్క సంన్యాసమునకు వేదాంతశ్రవణజన్యజ్ఞానమే ఫలమని సిద్ధించినది.

నీలకంఠీయము:—పైశ్లోకమునఁ జెప్పిన రెండుప్రకారముల కఁగాంగిభావము నీశ్లోకముచే చెప్పు చున్నాఁడు. యజ్ఞాదుల నాచరించనిచోఁ బురుషుఁడు నైష్కర్మ్యమును పొందనేరఁడు. కనుకనే “త మేతం బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి” అను శ్రుతియందు యజ్ఞానులు జ్ఞానాంగముగ విధిపఁబడెను. ‘వివిదిషంతి’ అను స్థలము నందు సప్రసక్త్యయము ప్రధాన మగుటచే వివిదిషయందే యజ్ఞాదుల నన్వయింపఁదగును. అట్టి యజ్ఞాదులచే వివిదిష సిద్ధింప “ఏత మేవ ప్రప్రాజినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి” అను శ్రుతిసిద్ధ మగు సంన్యాసరూపనైష్కర్మ్యము సంభవించును. కాన నీశ్లోకమునందు జ్ఞాననిష్ఠాసాధన మగు వివిదిషసంన్యాసమే నైష్కర్మ్య మనంబడును. కాని నైష్కర్మ్యశబ్దముచే జ్ఞాననిష్ఠ చెప్పఁబడెనది “నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం” అను స్థలమున ‘పరమాం’ అను విశేషణముచే నైష్కర్మ్యశబ్దముచే జ్ఞాననిష్ఠ చెప్పఁబడినను, ధ్యోకమునం దట్టి విశేషణవాచకశబ్దము లేమింజేసి యిటు నుండు ‘నైష్కర్మ్యం’ అను శబ్దము జ్ఞానాంగ మగు సంన్యాసమునే బోధించును.

“కర్మయోగజనిత మగు చిత్తశుద్ధి లేనిచే కేవలసంన్యాసమువలన సిద్ధిని పొందనేరఁ దని యోజన చేసినచో విప్రకృష్టము లగు జ్ఞానకర్మల కభీష్ట మగు సముచ్చయాసంభవము సిద్ధించుచుండ నేకారణముచే నిటు నుండు నైష్కర్మ్యశబ్దమునకు జ్ఞాననిష్ఠ యర్థ మని చెప్పవలయు” ననెదవా ?

గీ॥ న హి కశ్చి త్క్షణ మపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్ ।

కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజై ర్గుణైః ॥

॥౨౬॥

పదవిభాగము:— న-హి-క-శ్చి-త్-క్ష-ణ-మ-పి-జా-తు-తి-ష్ఠ-త్య-క-ర్మ-క-ర్మ-కృ-త్-కార్య-తే-హి-అవశః-

కర్మ-సర్వః-ప్రకృతిజైః-గుణైః ॥

॥౨౭॥

ప్రతిపదార్థము:— హి=ఏ కారణమువలన; క్షణముపి=క్షణకాలమునందైన; జాతు=2. కానొకప్పుడు; కశ్చిత్=ఎవడును; అకర్మకృత్=కర్మమును చేయక; తిష్ఠతి=ఉండడు; హి=ఏ కారణమువలన; ప్రకృతిజైః=ప్రకృతివలన జనించెడి; గుణైః సత్త్వరజస్తమోగుణములచే; సర్వః=సమస్తజనము అవశః=స్వాధీనములేనివాడై; కర్మ=కర్మమును; కార్యతే=చేయించబడుచుండెను;

॥౨౮॥

“గుణైః కర్మ కార్యతే” (ప్రకృతిసంబంధ మగు సత్త్వరజస్తమోగుణములచే కర్మ చేయబడును.) అను వాక్యశేషమువలన నైర్గుణ్యహేతుకము, ముఖ్యము నగు జ్ఞాననిష్ఠయే ఇటు నైష్కర్మ్యశబ్దార్థము కాని సంన్యాసము నైష్కర్మ్యశబ్దార్థము కానేరదు.”

(“జగమిష త్యశ్వేన—జిహ్వాన త్యసినా” అను స్థలములయందు తృతీయాంతార్థమును దాత్స్యర్థ మగు గమనహానాదులయందు దన్వయించినటుల) “వివిధపరిణామైశ్చ” (అను స్థలమునందుగల యజ్ఞాదులను వేదనము నందే యన్వయింపవలయు నని తెలియ నగును.) “ఏత మేవ ప్రవాజినో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి” అను శ్రుతి వివిధసాసంన్యాసాభిప్రాయముచే ప్రవృత్తమైనది. “ఏతం వై త మాత్మానం విదత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయా శ్చ, లోకైషణాయా శ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరంతి” అను శ్రుతిజ్ఞానపరిపాకార్థము కాని, జీవన్ముక్తి సుఖార్థము కాని యాజ్ఞవల్క్యులచే ననుష్ఠిత మగు విద్యత్సంన్యాసమును బోధించుటవలన పూర్వోదాహృతశ్రుతి వివిధసాసంన్యాసమునే బోధించునని గ్రహింపవలెను. సంన్యాసి కానివానికి జ్ఞానమే కలుగ దను ప్రాచీనతల యాగ్రహము చత్తవిత్తేప కారకకర్మపరిత్యాగరూపసంన్యాసవిషయక మే కాని, దండకమండల కాషాయపరిధాన విషయకము కానేరదు. కనుకనే దండకమండలాదులను గ్రహింపనట్టి గార్హివాధినిస్థిమదులకు జ్ఞానోత్పత్తి శ్రుతి వలన బోధిత మగుచున్నది. కర్మచే బోధింపబడని చిత్తముకలిగినట్టియు, మందబుద్ధియు నగు రాగద్వేషాదిగ్రహ గ్రస్తునకు ఆత్మానాత్మవివేకద్వారమున కాని, చిత్తనిరోధద్వారమున కాని నైష్కర్మ్యప్రాప్తి లేదని యాశ్లోక పూర్వార్థముయొక్క యర్థము. “అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్త్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్” (సర్వభూతములకొల కభయము నొసగి, (అనగా తా నెవని కపకృతి నొనరించడను జ్ఞానమును సర్వభూతములకు కలిగించి) నైష్కర్మ్యము నాచరించవలెను). అను స్మృతి కేవల సంన్యాసమువలనకూడ నైష్కర్మ్యము సిద్ధించు నని బోధించుచుండ నెందులకు కర్మాచరణము లేనిదే పురుషుడు నైష్కర్మ్యమును పొందడని చెప్పియుండె” నను శంకను “నచ సంన్యసనాత్” అను సుత్తరార్థముచే తొలగించుచుండెను. కర్మలవలన జనించెడి చిత్తశుద్ధి లేనిదే కేవలసంన్యాస మువలన మోక్షము సిద్ధించదు. “అభయం సర్వభూతేభ్యః” అను స్మృతియు చిత్తశుద్ధిపూర్వక సంన్యాసమువలననే మోక్షము ప్రాప్తించుననియే బోధించుచున్నది. అది యెట్లున ? రాగాదిగ్రస్తుడు సర్వభూతములకొల కభయము నొసంగుటకు సమర్థుడు కానేరడు. అట్టి యభయప్రదాత చిత్తశుద్ధికలవాడుగనే యుండును. అట్టి చిత్తశుద్ధికల వాని సంన్యాసము నైష్కర్మ్యసిద్ధికి హేతువే యగును కాన “నచ సంన్యసనా దేన సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి” కేవల సంన్యాసమువలన సిద్ధిని పొందడని చెప్పుట సమంజసమే.

॥౨౯॥

కాంకరభాష్యమ్:—

కస్మా త్పునః కారణా త్కర్మసంన్యాసమాత్రా దేవ జ్ఞానరహితా త్సిద్ధిం నైష్కర్మ్య లక్షణం పురుషో నాధిగచ్ఛతీతి హేత్వా కాంక్షాయా మాహ—నహీతి । న హి యస్మాత్క్షణ మపి కాలం జాతు కదాచి త్కల్పి త్రిష్ట త్యకర్మకృత్సా । కస్మా త్కార్యతే హి యస్మా దవశ ఏవ కర్మ సర్వః ప్రాణీ పృథ్వీతైః పృథ్వీతో జాతై స్స త్వరజస్తమోభి ర్నైః । అజ్ఞ ఇతి వాక్యశేషో యతో వత్సృతి—“గుణై ర్యో న విచాల్యతే” (గీ-14-28) ఇతి । సాంఖ్యానాం పృథక్కరణా దజ్ఞానా మేవ హి కర్మయోగో న జ్ఞానినామ్ । జ్ఞానినాం తు గుణై రచాల్య మానానాం స్వత శ్చలనాభావా త్కర్మయోగో నోపపద్యతే । తథా చ వ్యాఖ్యాతం “వేదా వినాశన” మిత్యత్ర । (గీ-2-21)

||౫||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“ఏకారణమువలన జ్ఞానరహితమగు కర్మసంన్యాసమువలన నైష్కర్మ్యరూప మగు సిద్ధిని పురుషుడు పొందఁ” డను కారణాకాంక్షయందు “న హి కల్పిత్” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్ప మొదలిడెను.

ఏకారణమువలన సర్వప్రాణులు పృథ్వీవలన సంభవించెడి సత్త్వరజస్తమోగుణములచే నవశులై కర్మము నాచరించుచుండెడరో, అందుచే నొకానొకడైన నెన్నఁచును త్క్షణకాలమైన కర్మమును చేయనివాడై యుండఁడు.

మూలమున “సర్వః” అని సర్వశబ్దమును బ్రయోగించుటచే జ్ఞానియును సత్త్వరజస్తమోగుణములచే కర్మ నాచరించు ననికదా భావము. “అట్లగుచో జ్ఞానికి సంన్యాసమును బోధించు వాక్య మనవకాశము కావలసి వచ్చు” నని శంకింపఁజనదు. కనుకనే మూలమున “సర్వః” అనుచోట “అజ్ఞః” అని పూరింపకొనవలయును. ఇట్లు పూరించుటచే నజ్ఞులగు సర్వులు గుణములచే నవశులై కర్మము నాచరించుదు రని యర్థము సంభవించును. ఇట్టి యర్థమున పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “గుణై ర్యో న విచాల్యతే” “ఏజ్ఞాని గుణములచే చలంపఁజేయఁబడఁడో” అని ముందు జెప్పఁగలఁడు. ఇట్లు చెప్పి సాంఖ్య లను పృథక్కరించుటచే కర్మయోగ మజ్ఞులకే గాని జ్ఞానులకుఁ గాదు. గుణములచే చలంపఁ జేయఁబడని జ్ఞానులకై తే స్వతః చలనము లేమింజేసి కర్మయోగము సంభవింపదు. ఈవిధము ననే “వేదావినాశనం” అను శ్లోకమునందు వ్యాఖ్యానింపఁబడెను.

||౫||

—: 3వ అధ్యాయము ౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యాపిశేషములు :—

శంక రాసందేయము:— “సర్వకర్మలకు సన్యసించి, యోదాసీన్యముః నవలంభించి సుఖముగ నుండు” నందువేమా యట్లు కాదు. సంస్కారజనితప్రకృత్తిగల క్రియను నిశ్చేషముగ త్యజించుట సంభవింపదు. కథక బ్రహ్మనిష్ఠుని విడచి మఱియొకఁ డెవడును నుదాసీనముగ నుండుట-వృత్తికి నేయాంబన ముండునుగాన సంభవిం

గీ|| కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ |

ఇంద్రియార్థా నిమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే ||

||౬||

పదవిభాగము: — కర్మేంద్రియాణి- సంయమ్య-యః- అస్తే-మనసా-స్మరన్-ఇంద్రియార్థాన్-విమూ

ఢాత్మా-మిథ్యాచారః-సః-ఉచ్యతే-

||౬||

పృథివీదాఢ్యము: — యః=ఏవురునుడు; కర్మేంద్రియాణి=హస్త పాదాదులను; సంయమ్య=ఉపసంహ

రించుకొని; మనసా=మనస్సుచేత; ఇంద్రియార్థాన్=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములను; స్మరన్= స్మరించుచు; అస్తే=ఉండునో; సః=అట్టి; విమూఢాత్మా=విమూఢుడుగు నంతఃకరణము కలవాడు; మిథ్యాచారః= పాపాచారుడని; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నాడు.

||౬||

శాంకరభాష్యమ్: —

య స్వనాత్మజ్ఞ శోచితం కర్మ నారభత ఇతి తదపదేనే త్యాహ — కర్మేంద్రియాణీతి |

కర్మేంద్రియాణి హస్తాదీని సంయమ్య సంహృత్య య ఆస్తే తిష్ఠతి మనసా స్మరన్ శ్చింతయ నింద్రియార్థా నిమూఢాత్మా విమూఢాంతఃకరణో మృమాచార స్స ఉచ్యతే ||౬||

పదు. అని చెప్పుట కీ శ్లోకమును చెప్పుచున్నాడు “నహి—అకర్మకృత్” ఈ లోకమున నొకానొకప్పుడును, నెవఁడో యొకానొకడును, నేదో యొక కర్మను చేయుచుండును లేడు. అనగా నొక ముఁగుప్తిని విడిచి, నాగ్రతస్వి ప్నాకస్థలయం దెల్లపుడు మనోవాక్కాయములలో నేదో యొకదానితోఁ గాని, లేక యన్నిటితోఁ గాని, చక్షురా దీంద్రియములతోఁ గాని యేదో యొక కర్మను చేయుచునే యుండును గాని యుదాసీనముగ నుండజాలడు. (ఇదియంతయు ననుభవసిద్ధమే యని నూచించుటకు ‘హి’ అను పద ముపయోగించెను) “ఉదాసీనముగ నెందు మండజాలడు ?” అను నాశంకిమీద నత్తరార్థమును జెప్పుచున్నాడు. “కార్యతే—గుణైః” సమస్తముగు ప్రాణి భగ్గము (సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మిక మగు మూలప్రకృతియే యిటు ప్రకృతిశబ్దముచే చెప్పబడును. దానినుండి బుట్టిన ద్రవ్యవాసనలు, గుణవాసనలు, కర్మవాసనలు, జాతివాసనలు, రాగద్వేషాదులు ప్రకృతిజము అగు గుణము లనఁబడును) అట్టి ప్రకృతిజగుణములచే ప్రేరేపింపఁబడి యస్వతంత్రుడై, యే నానావ్యాపారరూపము అగు కర్మలను లోపలను, వెలుపలను గూడ చేయుచునే యుండును. అనగా నొక బ్రహ్మనిష్ఠుని విడచి మఱియొకఁ డెవఁడైనను వాసనారూపముగ ప్రకృతికి లోబడినవాఁ డగుటచే నుదాసీనముగ నుండఁజాలఁడని యర్థము. ఇక బ్రహ్మ తేత్తనిర్వికల్పసమాధిరూప మగు నిగ్నిచే ప్రకృతిగుణతత్కార్యము లనెడి తూలరాశిని నిర్మూలించిపవాఁ డగుటచే నానిని—వాయుశైలు మేరుపర్వతమును చలింపచేయలేదో అట్లే గుణములు చలింపఁజేయఁజాలవు. కనుక నట్టి బ్రహ్మ తేత్త నిష్క్రియబ్రహ్మస్వరూపమున నుదాసీనుడై యుండఁగలుగును. “ఉదాసీనవ దాసీనో గుణై ర్యో న విచా ల్యతే” అను స్మృతియు పైవిషయమునే దెలుపుచున్నది.

పరమార్థప్రపః: — సత్కర్మాచరణమునందు వినుగుఁజెందిన జనమునుగూర్చి సోపపత్తికముగ బోధించు చున్నాడు—ఎవఁడును గూడ ఎప్పుడును కర్మను జేయకుండ నుండఁజాలడు. ఇక పృథివీవాడును గూడ నస్వతంత్రుడై స్వభావప్రభువులగు గుణములచే కరచరణచేస్తారూపముగ కర్మ చేయుచునే యుండును. ఉద్విగ్నుడై యేదో యొక కర్మను చేయుచునే యుండును. గాని సత్కర్మయందు ప్రవర్తించడు. ఇదియే యాశ్చర్యము.

||౭||

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

“అత్మజ్ఞుడువలె శరీరేంద్రియసంఘాతమును నిరూపించుట కసమర్థుఁడును, మూర్ఖుఁడు నగువానికిఁ గూడ సంన్యాసము సంభవించుటచలన కర్మను చేయవట్టి యనాత్మజ్ఞునకు ప్రత్య వాయము సంభవింపనేర” దను శ్లోకము దొంగించుటకు ఎవఁ డనాత్మజ్ఞుఁడో, వాఁడును విధి విహితకర్మమును చేయకుండు ననుట యసమంజసమే యగు నని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కర్మేంద్రి యాణి మనసా” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పచుండెను.

ఏపురుషుఁడు సౌకప్యంవనవనితాదులను మనస్సుచే స్మరించుచు, కర్మేంద్రియములగు వా క్షాన్వేషణిపాయూపస్థల నరికట్టి యుండునో అట్టి విమూఢాంతఃకరణుఁడు మృషాచారుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

||౬||

—: 3వ అధ్యాయము- ౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

శంకరానందీయము:—సమస్తకర్మలను సంస్యసించి, కరపాచాదిబహిరింద్రియ సమాహమును నిశో ధించి, స్థాణువునలె నిశ్చలుడనై యువాసీనముగ నుండుట శక్యమే యగునే” అందుకేమా! అట్లుకాదు. బంధ మోక్షముల గమనమును దెలిసికొని “నిష్ఫలము, క్లేశభూయిష్టము నగు నీ కర్మముతో నేమి ప్రయోజనము?” అని దలంచి దురహంకారముతో వైదికకర్మను విడచి, యెవఁ డువాసీనముగ నుండునో వాఁడు దంభాచారుఁ డనఁ బడును. అని యీ శ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కార్యకార్యవివేకరహితమనస్కుఁడై, తన కర్తవ్యము, ముక్తిసాధ నము నగు వైదికకర్మను విడచి, కర్మేంద్రియములను నిశోధించి, శబ్దాదీంద్రియవిషయములను మనస్సుతో స్మరించుచు “నేనే బ్రహ్మజేత్తను, కర్మసంన్యాసముచే కృతార్థుడనైతి” నని యెవఁడు తలంచునో; వాఁడు దంభా చారుఁడు (అస దాచారుఁడు, కపటచరితుఁడు, అత్మగ్రంథకుఁడు) అనఁబడును. ఇట్లునుటచే వేదాంకశ్రవణనిమిత్తము గాని, లేక మరొక విధముగఁగాని సంస్యసించి శ్రవణాదికమును జేయకుండ జేషముచే జీవనమును జేయుచు, “నేను సంన్యాసముచే కృతార్థుడనైతి” నని తలచునట్టి యతికూడ మిథ్యాచారుఁడే యని స్పాదించఁబడెను.

పరమార్థప్రసా:— “నాకంటె నైష్కర్మ్యసిద్ధికల పురుషుఁ డింకొకఁ డెవఁడు కలఁ” డని విష్ణు పీఠము, ధ్యానమిషచే నేత్రములు మూసికొని, రూపరసాదివిషయముల నెవఁడు మనస్సుతో స్మరించుచుండునో వాఁడు మిథ్యాచారుఁ డనఁబడును. అట్టివాఁడు తన హితమును దెలిసికొనలేక తన అయువును వ్యర్థముచేయువాఁ డని యర్థము.

నీలకంఠీయము:—“సంన్యాసమును స్వీకరించి ధ్యానముచేతనే చిత్తశుద్ధిని సంపాదించఁగలను. కర్మ లతో నేమి ప్రయోజనము?” అను శంకను “కర్మేంద్రియాణి” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

రాగద్వేషాద్యా క్రింతచిత్తుఁ డగు నే విమూఢాత్ముఁడు వా క్షాన్వేషణిపాయూపస్థల నెడి కర్మేంద్రియము లను విషయములనుండు ప్రవేశింపకుండ రహస్యమునందు ధ్యానమిషచే గూర్చుండునో అట్టివాని యుపవేశనము మొదలగునవి నిష్ఫల మగుటంజేసి యతీకములే యగును. ఈవిషయమున “ఇంద్రియాగ్రా న్మనసా స్మరన్” అని హేతువుగ ప్రయోగించఁబడెను. అట్టివాఁడు విషయముల శ్రోత్రాదులచే గ్రహించును; మనస్సుచే స్మరించును. కాన వాఁడు మిథ్యాచారుఁ డనఁబడును. మరియు వాఁడు విషయముల స్మరించుచు తనసంబంధ మగు యోగనిష్ఠను లోకమునందు ప్రకటించును. కాన నట్టివాఁడు కపటి యనిపించుకొనును. అందువలన కర్మకంటె భిన్నమగున డేదియు చిత్తశుద్ధ్యపాయము లేదని భావము.

||౬||

గీ॥ య స్త్వింద్రియాణి మనసా నియ మ్యారభ తేఽర్జున !

క ర్మేంద్రియైః కర్మ యోగ మసక్త స్స విశిష్యతే ॥

॥2॥

పదవిభాగము:— యః—కు—ఇంద్రియాణి—మనసా— నియమ్య— అరభతే— అర్జున!— కర్మేంద్రియైః— కర్మ యోగం— అసక్తః— సః— విశిష్యతే ॥

ప్రతిపదార్థము:— యస్తు=కర్మమునం దధిక్వతుఁడగు నే యజ్ఞాని; ఇంద్రియాణి=జ్ఞానేంద్రియములను; మనసా=మనస్సుచే; నియమ్య=నియమించుకొని; హేఅర్జున!—ఓయర్జునుడా!; అసక్తః=సక్తిలేనివాడై; కర్మేంద్రియైః=వాక్పాణ్యదులచే; కర్మయోగం=కర్మయోగమును; అరభతే=ప్రారంభించునో; సః=ఆట్టివాఁడు; విశిష్యతే=(మిథ్యాచారముకలవానికంటె) ఉత్కృష్టుఁడగుచున్నాఁడు. ॥2॥

శాంకరభాష్యము:—

య స్త్వితి । యస్తు పునః కర్మ ణ్యధిక్వతోఽజ్ఞో బుద్ధీంద్రియాణి మనసా నియ మ్యారభ తేఽర్జున ! కర్మేంద్రియై ర్వాక్పాణ్యదిభిః । కి మారభత ఇత్యాహ—కర్మ యోగ మసక్త స్స విశిష్యత ఇతరస్మాత్త్రిభావారాత్ ॥

॥2॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

విధివిహితముగు కర్మ నాచరింపని యజ్ఞుఁడు జాగ్రదవస్థలో విషయాంతరములను దర్శించుట తప్పదుకాన నతఁడు మిథ్యాచారుఁడగుటంజేసి ప్రత్యవాయి యగు నని పూర్వశ్లోకమున చెప్పి విధివిహితకర్మల నాచరించునట్టియు, ఫలాభిసంధి లేనట్టి యా యజ్ఞుడే సదాచారుఁడగుటచే గొప్పవాఁడగునని “య స్త్వింద్రియాణి మనసా” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను.

న యజ్ఞుఁడు విధివిహితకర్మమునం దధిక్వతుఁడై జ్ఞానేంద్రియములను మనస్సుచే నిరోధించి, యో యర్జునా ! కర్మేంద్రియములగు వాక్పాణ్యదులచే కర్మయోగమును ఫలము నపేక్షింపక, నాచరించునో, ఆట్టి పురుషుఁడు మిథ్యాచారుని కంటె (అనగా మనస్సుచే విషయములను ధ్యానించుచు కర్మేంద్రియములను బిగియఁగట్టిన దురాచారునికంటె) నుత్కృష్టుఁడు.

—: 3వ అధ్యాయము— 2వ శ్లోకభ్యాఖ్యానితేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— “బౌత్సక్యమాత్మియచేతనే కర్మలను విడువక చిత్తశుద్ధినిమిత్రమై యథాకాశ్రమగ నిష్కామకర్మల నాచరింపఁదగు” నని యీశ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. శ్రోతాద్విజ్ఞానేంద్రియములను సాపహేతువులగు శబ్దాదివిషయములనుండి, వివేకయుక్త మగు మనస్సుచే మరలించి, వాక్పాణ్యాది కర్మేంద్రియములచే శుద్ధిహేతు యగు విహితకర్మను ఫలాభిసంధికూన్యమై యే వివేక చేయునో వాఁడు మిథ్యాచారునికంటె—(ఉభయులకు శ్రమ సమానమైనను ఫలాతిశయమును పొందువాఁడుగాన) శ్రేష్ఠుఁడగును. ఒకఁడు కర్మేంద్రియములను నిగ్రహించి, జ్ఞానేంద్రియములను ప్రసరింపఁజేయుచు, పురుషార్థకూన్యమై యుండును. మరొకఁడు జ్ఞానేంద్రియములను నిగ్రహించి, కర్మేంద్రియములను ప్రసరింపఁజేయుచు ఫలమపురుషార్థమును జూందుచుండెను. ఓయర్జునా ! యీయార్శ్వర్యమును జూడుము. ॥3॥

గీ॥ నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః ।

శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః ॥

॥౮॥

పదవిభాగము:— నియతం-కురు-కర్మ-త్వం-కర్మ-జ్యాయో-హి-అకర్మణః-శరీరయాత్రా-అపి-చ-తే-న-ప్రసిద్ధ్యే-అకర్మణః ॥

॥౮॥

ప్రతిపదార్థము:— హి=ఏ కారణమువలన, అకర్మణః=కర్మము నాచరింపకుండుటకంటె, కర్మ=కర్మము, జ్యాయో=ఉత్కృష్టమైనదో, అతః=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఈ కారణమువలన, హేఅర్జున!=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఓయర్జునుడా!, త్వం=నీవు, నియతం=నిత్యమగు, కర్మ=కర్మమును, కురు=చేయుము; అకర్మణః=కర్మ నాచరింపక పోవుటవలన, తే=నీకు, శరీరయాత్రాపిచ=శరీరస్థితియును, ప్రసిద్ధ్యే=ప్రసిద్ధిని పొంద నేరదు.

॥౮॥

కాంక్షరభాష్యము:—

యత ఏవ మతః— నియత మితి । నియతం నిత్యం యో యస్మి న్కర్మ జ్యౌధిక్యతః ఫలాయ చాశ్రితం తన్నియతం కర్మ తత్కురు త్వం హే-అర్జున! । యతః కర్మ జ్యాయో-అధిక తరం ఫలతో హి యస్మా దకర్మణో-అకరణా దనారమ్భాత్ । కథం శరీరయాత్రా శరీరస్థితి రపి చ తే తవ న ప్రసిద్ధ్యే త్ప్రసిద్ధిం న గచ్ఛే దకర్మణో-అకరణాత్ । అతో దృష్టః కర్మా కర్మణో ర్సిశేషో లోకే ॥

॥౮॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఫలమును కోరక నెవడు కర్మయోగము నాచరించునో వాడుత్కృష్టము, కాన నో యర్జునా! ఎవఁ డేకర్మమునం దధికారము కలనాడో, ఏకర్మమునకు ఫలము శ్రితియందు చెప్పఁబడలేదో, అట్టి కర్మము వానికి నిత్యకర్మ మనఁబడును. అట్టి నిత్యకర్మమును నీ వాచ రింపుము. ఎందువల ననిన ? కర్మ మాచరింపకుండుటకంటె ఫలమువలన కర్మాచరణ ముత్కృష్టము. కర్మము నాచరింపనిచో నీయొక్క శరీరస్థితి గూడ సంభవింపదు. (కాన శరీరస్థితినిమిత్త మైనను కర్మాచరణ మానశ్యకము. అందుచే నోయర్జునా! నీవు నిత్యకర్మానుష్ఠానతత్పరుడ వగు మని యాశయము.) కర్మము నాచరించియే దేహాదిచేష్టాద్వారమున శరీరము నిలవల్సివచ్చుటకు సమర్థ మగును. కర్మము లేనిచో జీవనమే దుర్లభమైనదై యగును, కాన కర్మాకర్మవిశేషము లోకమున నిట్టివిధముగ చూడఁబడెను.

॥౮॥

— ♦ 3వ అధ్యాయము- ౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦ —

మధునూదనసరస్వతీయము:— విద్యుద్దేశమునందు ఫలాభిసంధిరహితముగ నియత కారముచే విహిత మైన శ్రాంతస్మారదుప మగు నిత్యకర్మము నియత మనఁబడును. పూర్వమునందుఁ జేయఁబడఁజ్ఞియు, చిత్తశుద్ధికి హేతు కగునట్టి నిత్యకర్మను నీవు జ్ఞానేంద్రియముల నిరోధించి, కర్మేంద్రియములతో చేయుము. తేనినో నిత్య

కరణశుద్ధి కలుగకపోవుటయే గాక క్షత్రియునకు విహిత మగు యుద్ధాదికర్మవిరహితుడగు నీయొక్క శరీర యాత్రీయు సిద్ధించకపోయెడిని.

శంకరానందీయుఁడు:—“ముముక్షు వగువానికి నైష్కర్మ్యసిద్ధి యగుటకును, మిథ్యాచారత్వాదికము నిర్మూల మగుటకును నవశ్యము కర్మ చేయఁదగును” అని చెప్పట కీశ్వాకమును చెప్పుచున్నాఁడు. మూఢకృతమగు కర్మసంస్కాసముకంటె మోక్ష సాధనముగ విశేషించే జేయఁబడిన కర్మ శ్రేష్ఠమైనది. “స్వాస ఏవాత్యరేచయత్” అను శ్రుతివొప్పున సంస్కాసమే సర్వోత్కృష్టతమ మని శ్రావ్యమాణ మగుచున్నది. అట్లే నను “యోగ్య ప్రియుక్తం సాధనం కార్యసాధకం” (యోగ్యముగా ప్రయోగించఁబడిన సాధనము కార్యసాధక మగును) అను న్యాయముచే “నేను కర్మలను జేయుటలేదు” అను నభిమానముకల మూఢజనునిచే జేయఁబడుటచే నట్టి కర్మ సంస్కాసముకంటె “పరమేశ్వరు వారాధించి తరించెద” నని తలఁపు గలిగి ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో నిరభిమానియు, ముముక్షువు నగువానిచే జేయఁబడినచో నట్టి కర్మ శ్రేష్ఠమైన దనఁదగును. ఇట్లునుటచే సంస్కాసమును దూషించుట కాదు. ఇకేవల విద్యత్సంస్కాసముకంటెను, వివిదిహసంస్కాసముకంటెను వేరొండు విలక్షణమగు సంస్కాస మొక్కడను విధింపఁబడలేదుగాన నట్టి సంస్కాసము స్వీకరింపఁదగినది కాదని చెప్పఁదగును. వివిదిషువు కాని కేవలమూఢుఁడు అత్యతత్త్వమును వెలిసికొనలేకయే కర్మలను సంస్కరించినచో కర్మల ననుష్ఠింపకుండుటచే సంభవించెడి ప్రత్యవాయ మొకటియును, అందుచే నరకపతన మనునది రెండవదియు, దుష్టజన్మము మూడవదియు, మోక్షము లేకపోవుట యనునది నాల్గవదియు నను నీయనర్థచతుష్టయము పొప్తించును. కర్మలను విహితరీతి జేయుచున్నచో ప్రత్యవాయము లేకుండుట, దానిచే నరకహాపమునఁ బడకుండుట, ఈశ్వరానుగ్రహము, దానిచే చిత్తశుద్ధియు, తద్వారమున జ్ఞానము, దానివలన మోక్షముకూడ సిద్ధించును. కాని కర్మలకు ఫలభూయస్యమున్నది. కాన నీవు నిత్య మగునట్టిగాని. నైమిత్తిక మగునట్టిదిగాని యగు విధ్యుక్త మగు కర్మను నీశ్వరప్రీతికై చిత్తశుద్ధి కలుగఁగుటకు జేయుము. కేవల మాముష్మికమునిమిత్తమే కాక యైహికమునిమిత్తముగూడ కర్మలు చేయఁదగిన” నని యుత్తరార్థమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. “శరీర...అకర్మణః” నిశ్చలస్వరూపముగ స్థానికమగు నుదాసీనముగ నుండుట యకర్మ యనఁబడును. తద్రూపమగు నిశ్శేషకర్మపరిత్యాగమువలన నీయొక్క శరీరయాత్రకూడ సిద్ధించక పోయెడిని (అనఁగ పెద్ద చట్రాయివలె గుహయందుగాని, పొదయందుగాని యుదాసీనుడై కూర్చుని కొంచ మైన ననుకూలవ్యాపారమును చేయక యున్నవానికి శరీరయాత్రీయు సిద్ధించదు. కనుక కర్మ నవశ్యము చేయఁదగును). అట్లుగనో “శరీరరక్షణమున కవసర మగు కర్మనుమాత్రమే చేయుదు, సంతకంటె నతిరిక్తమగు కర్మను విడచి కుఱిమగ నుండు” నందుకేమో; అట్లు కాదు. ఇట్టి యభిప్రాయము కలవాడగుటచేతనే నీ వతిమాఢుఁడవు; సంస్కాసానర్హుడవు; నీకంటె భిన్నము, అనాత్మయు నగు దేహమునే రక్షించుటకుఁ దలఁచితివిగాని నీయాత్మను రక్షించుటకుఁ దలఁచుటలేదు. నీయాత్మ జననమరణరూపమైన ప్రవాహమునఁబడి మునుంగునుఁ జేలచు నిరంతరదుఃఖముచే క్షోభపడుచున్నది. నీవట్టి యాత్మ నుద్ధరించక, అనాత్మ యగు దేహముయొక్క రక్షణమునకు క్రయిత్నించుచుంటివి. కనుక నింతకంటె దురభిమానమును విడచి, యత్యాదరముతో శరీరరక్షణమునకు తగు కర్మల పెట్టు చేయవలెననితో యట్లే యుచితరీతిని విహితకర్మల ననుష్ఠించి, చిత్తశుద్ధిని బడసి, తద్వారమున నపరోక్ష సుభూతిని సంపాదించి నీయాత్మను దుఃఖసాగరమునుండి యుద్ధరింపుము. “ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం” అను గీతావాక్యానుసార మాత్మోద్ధరణకొలక కర్మలను చేయుము. కాని ఒకానొకప్పుడును ఇతరోద్ధరణము నిమిత్తము కర్మలను జేయకు మని భావము.

గీ॥ యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః ।

తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ! ముక్తసంగ సమాచర ! ॥

||౯||

పదవిభాగము:—యజ్ఞార్థాత్—కర్మణః—అన్యత్ర—లోకః—అయం—కర్మబంధనః—తదర్థం—కర్మ—కౌంతేయ!—ముక్తసంగః—సమాచర ॥

||౯||

ప్రతిపదార్థము:—యజ్ఞార్థాత్—పరమేశ్వరనిమిత్త మగు, కర్మణః=కర్మముకంటె, అన్యత్ర=ఇతర మగు కర్మముచే, అయం=ఈ, లోకః=లోకము, కర్మబంధనః=కర్మమే బంధముగాకలది; హేకౌంతేయ!—ఓయజ్ఞనా!; త్వం=ఈపద పధ్యాహార్యము) నీవు, ముక్తసంగః=కర్మఫలసాంగత్యమును వదలి, తదర్థం=పరమేశ్వరార్థము, కర్మ=కర్మమును, సమాచర=లెస్సగ నాచరింపుము.

||౯||

కాంక్షరభావ్యమే:—

యచ్చ మన్యసే బద్ధార్థత్వా త్కర్మ న కర్తవ్య మితి తదప్యసత్ , కథం?—యజ్ఞార్థా దితి । “యజ్ఞో వై విష్ణుః” ఇతి శ్రుతే ర్యజ్ఞ ఉత్సర స్తదర్థం యస్మిన్ తే తద్యజ్ఞార్థం కర్మ, తస్మాత్కర్మణోఽన్యత్రాఽన్యేన కర్మణా లోకోఽయ మధిక్యతః కర్మకృత్కర్మబంధనః కర్మ బంధనం యస్య సోఽయం కర్మబంధనో లోకో నతు యజ్ఞార్థా దత స్తదర్థం యజ్ఞార్థం కర్మ కౌంతేయ ! ముక్తసంగః కర్మఫలసంగవర్జితస్స సమాచర నిర్వర్యయ ॥

||౯||

కాంక్షరభావ్యతత్వబోధిని:—

“కర్మణా బధ్యతే జంతుః” అను స్మృత్యుక్తప్రకారము కర్మము బంధార్థమగును. అట్టి కర్మము శ్రేయోర్ధిచే ననుష్ఠించినది కాదని యనుటయు నసంగతము. ఎట్లన ? “యజ్ఞో వై విష్ణుః” అను శ్రుతి ననుసరించి యజ్ఞశబ్దమునకు విష్ణు వని యర్థము. అట్టి పరమేశ్వరునినిమిత్త మాచరించు కర్మకంటె వేరగునదియు, ఫలమును కోరి యాచరింపబడునదియు నగు కర్మము బంధక మగును. అట్టిదియే “కర్మణా బధ్యతే జంతుః” అను స్మృతిచే చెప్పబడు కర్మము. ఇట్టి కర్మము నాచరించు నధికారిపురుషుడు కర్మబంధనుఁ డని చెప్పబడును. పరమేశ్వరార్థ మనుష్ఠిత మగు కర్మమువలన బురుషుడు కర్మబంధనుడు కానేరడు. కాన నీవు కర్మఫలసాంగత్యము వదలి పరమేశ్వరార్థము నిత్యము కర్మల నాచరింపుము. (ఫలనిరపేక్షులై పరమేశ్వరార్పణముగ నిత్యకర్మల నాచరించువారలు కర్మలచే బంధింపబడ రని యాశయము.)

||౯||

—: 3వ అధ్యాయము ౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

శంకరానందీయము:— “కర్మణా బధ్యతే జంతు ర్విద్యయా చ విమచ్యతే” అను స్మృతి కర్మలు బంధహేతువు అని చెప్పచున్నది. అట్టి కర్మల నెట్లు చేయవలెను? అని యందువేరూ; అట్లు కాదు. కావ్య కర్మల బంధహేతువు అగునకాని యాశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయబడిన కర్మలు బంధకములు కావని చెప్ప చున్నాడు. “యజ్ఞార్థాత్...సమాచర” “యజ్ఞో వై విష్ణుః” అను శ్రుతిచొప్పున యజ్ఞ మని విష్ణువని యర్థము. విష్ణురూపుఁ డగు పరమేశ్వరుని సంతుష్టికై చేయబడినదియు, వేదోక్త మగునట్టిదియు, నిత్యమైనట్టిదియు ఈశ్వ

గీ॥ సహ యజ్ఞాః ప్రజా సృష్ట్యై పురోవాచ ప్రజాపతిః ।

అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేవ వో స్త్రిష్ట కామధుక్ ॥

॥౧౦॥

పదవిభాగము:—సహయజ్ఞాః-ప్రజాః-సృష్ట్యై-పురా-ఉవాచ-ప్రజాపతిః- అనేన-ప్రసవిష్యధ్వం-

ఏషః-ఈ-అస్తు-ఇష్ట కామధుక్ ॥

॥౧౦॥

ప్రతిపదార్థము:—ప్రజాపతిః=బ్రాహ్మ; పురా=సృష్ట్యాదియందు; సహయజ్ఞాః=యజ్ఞ సహితులగు; ప్రజాః=బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్య లనెడి మూడువర్ణములవారలను; సృష్ట్యై=సృజించి; అనేన=ఈయజ్ఞముచేత; ప్రసవిష్యధ్వం=వృద్ధిని చేయుదురుగాక; ఏషః=ఈయజ్ఞము; ఈ=మీకు; ఇష్ట కామధుక్=అభిప్రేతములగు ఫలముల నిచ్చునది; అస్తు=ఆగుం గాక; ఇతి=(ఈపద మధ్యాహారము) ఈప్రకారముగ; ఉవాచ=పలికెను. ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యము:—

ఇత శ్చాధికృతేన కర్త కర్తవ్యం—సహితీ । సహయజ్ఞాః యజ్ఞసహితాః ప్రజా స్త్రయో వర్ణా స్తా సృష్ట్యై తాదృశ పురా సర్గాదా వువా చోక్తవా న్ప్రజాపతిః ప్రజానాం నృప్తా అనేన యజ్ఞేన ప్రసవిష్యధ్వం ప్రసవో వృద్ధి రుత్పత్తి స్తాం కురుధ్వమ్ । ఏష యజ్ఞో వో యుష్మాక మస్తు భవ త్స్త్రిష్ట కామధు గిష్టా నభిప్రేతా న్కామా న్సంవిశేషా న్దోగ్ధీ త్స్త్రిష్ట కామధుక్ ॥౧౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఈకారణమువలనఁ గూడ నైమిత్తికసహిత నిత్యకర్మములయం దధికారము కలవానిచే నిత్యనైమిత్తికకర్మ లాచరింపఁదగినవి. సృష్ట్యాదియందు హిరణ్యగర్భుఁడు యజ్ఞసహితముగనే బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్య లనెడి మూడువర్ణముల ప్రజలను సృష్టించి యాయజ్ఞముచే మీరు వృద్ధిని (ఉత్పత్తిని) చేయుఁడు. ఈయజ్ఞము మీకభీష్టఫలవిశేషముల నిచ్చునది యగుఁగాక అని పలికెను. ॥౧౦॥

రామగ్రహమనకు కారణమైనట్టి కర్మకంటే నితర మగు కామ్యాధికర్మ బంధక మగును (విహిత మగుదానిని చేయకపోవుటచేఁగాని, కామ్యము, నిషిద్ధము నగు కర్మను చేయుటచేఁగాని మనుజుఁడు బంధవంతుఁ డగును. కాని ఈశ్వరప్రీతికై చేయఁబడు కర్మము బంధకము గానెరదు). “తత్కర్మ య న్నబుధాయ” అను సృష్టివొప్పున ఈశ్వరాధనాత్మకము, బంధకము కానిదియు నగు కర్మయే యనుష్ఠేయ మగును కాన నీశ్వరప్రీతికై యవశ్యము ఫలాభిసంధిరహితుఁడై విధివిహిత మగు సత్కర్మ నాచరింపుము. దానిచే నీశ్వరుఁడు సంతుష్టుఁడై యనుగ్రహిం చును అందువలన చిత్తము శుద్ధము కాగా జ్ఞానమును సంపాదించి ముక్తుఁడవు కాఁగలవు. ॥౧॥

—♦ 3వ అధ్యాయము ౧౦వ శ్లోక న్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“ప్రజాపతియొక్క వచనము ననుసరించియైనను సధికారి యగు మనుజుఁడు కర్మఁ జేయఁదగును” అని “సహ యజ్ఞాః” అనునది మొదలుకొని నాలుగు శ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు. విహితకర్మకలాపముతో నుండు మనుజులు సహయజ్ఞ అనఁబడుదురు (కర్మాధికారు అని యర్థము). అట్టి కర్మాధిక్యులును, త్రైవర్ణికులు నగు ప్రజలను సృష్టికర్త కల్పాదియందు సృజించి యిట్లు పలికెను— “అనేన...ఇష్ట కామధుక్” స్వావస్థితమైన స్వాశ్రయహితధర్మముచే నుత్తరోత్తరాభివృద్ధిని మీరు పొందుఁడు. ఈయజ్ఞ రూప మగు ధర్మము మీ కిష్టమగు కామ్యఫలములను ప్రసాదించునదియై యగుఁగాక అని పలికెను. ఇట్లు

గీ॥ దేవా న్భావయతానేన తే దేవా భావయంతు పః ।

పరస్పరం భావయంత శ్చేయః పర మవాప్స్యథ ॥

॥౧౧॥

పదవిభాగము:—దేవాన్-భావయత-అనేన-తే-దేవాః-భావయంతు-పః- పరస్పరం- భావయంతః-

శ్చేయః-పరం-అవాప్స్యథ ॥

॥౧౧॥

ప్రతిపదార్థము:—అనేన=ఈయజ్ఞముచేత, దేవాన్=ఇంద్రాదిదేవతలను, భావయత=వృద్ధిపొందించుదురుగాక; తే=ఆ, దేవాః=ఇంద్రాదిదేవతలను, పః=మిమ్ములను, భావయంతు=వృద్ధిపొందించే తృప్తి పరచుదురుగాక; పరస్పరం=ఆన్యోన్యము, భావయంతః=తృప్తి పరచుకొనుచు, పరం=ఉత్కృష్టమైన, శ్చేయః=శ్చేయమును, అవాప్స్యథ=పొందుదురుగాక.

॥౧౧॥

శాంకరభాష్యము:—

కథమ్—దేవా నితి । దేవా నింద్రాదీ న్భావయత వర్ధయతానేన యజ్ఞేన తే దేవా భావయం త్వాప్యాయయంతు వృద్ధ్యాదినా వో యుష్మా నేవం పరస్పర మన్యోన్యం భావయంత శ్చేయః పర మపి జ్ఞానప్రాప్తికృమే నావాప్స్యథ స్వర్గం వా పరం శ్చేయోవాప్స్యథ ॥౧౧॥

అవశ్యకము లగు కర్మలను చేయనిచో పుణ్యవాయము సంభవించు నని ముందు చెప్పబోవును. కాన నట్టి యావశ్యకకర్మల కుపలక్షణముగ యజ్ఞశబ్దము నుపయోగించెను. “మా కర్మఫలహేతు ర్హ్యః” అనుదానిచే కామ్యకర్మలు నిరాకరింపబడినవి. కాన నిటు కామ్యకర్మల ప్రస్తావనయే లేదు. అట్లే నను నిత్యకర్మలకుఁగూడ వాను పంగిశ ఫల ముండుటచే “ఏష వో న్విష్టకామధుకో” అని చెప్పుటయు నుపపన్న మగును. దీని కనుకూలముగ నే యుపస్తంబులుగూడ “అమౌ ఫలాశే నిర్మితే ఛాయాగంధా వనూత్పద్యంతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణి మర్థా అనూత్పద్యంతే నోచే దనూత్పద్యంతే న ధర్మహని ర్భవతి” అని చెప్పెను అనఁగా ఫలముకొరకై యొక చూత వృక్షమును నాటిన నది యొక ఫలమునే కాక శ్రమపనోదక మగు పెద్ద నీడను, మనోహర మగు పరిమళమునుగూడ తన్నాశ్రయించినవారల కొసగును. అట్లే స్వాశ్రమచిత్తవర్తమానమువలన కొరకుండఁగనే తత్తద్వర్తమాన కూలములగు కొన్ని ఫలములు చేకూరుచుండును. అట్లు చేకూరకున్నను నాధర్మమునకు లోపములేదు. నిత్యకర్మలకు ఫల మున్నను ఒకే కర్మఫలమును కొరచు చేసినచో నది కామ్యకర్మ యనఁబడును. అకర్మ నేమిధ మగు ఫలమును కొరక యాచరించినచో నిత్యకర్మ యనఁబడును. ఇదియే కామ్యకర్మ నిత్యకర్మలకు విశేషము. ఇక ఫలమును కొరకుండ నొకే నిత్యకర్మను జేసినచో దానివలన వస్తుస్వభావముచే ఫలము సిద్ధించినను నది నిత్యకర్మయే యగును గాని విశేష మేమియు లేదు. ఈవిధము మింకను ముందు విస్తరముగ నిరూపింపఁబడును.

శంకరా నందీయము:—ఇంతకు ముందు నైష్యకర్మము సిద్ధించుటకొరకును, మిథ్యాచారత్వము నివృత్త మగుటకును, శరీరయాత్రానిర్వహణమునకునుగూడ నవశ్యము కర్మ చేయఁదగిన దని చెప్పుచు “ధర్మజ్ఞ సమయః ప్రమాణం” అను సూత్రోక్తిరీని ధర్మజ్ఞులలో శ్రేష్ఠుఁ డగు బ్రహ్మచే చెప్పబడిన దగుటచే బ్రహ్మసిద్ధ మగు ధర్మమును మనుష్యువు అగువారు తప్పక యింద్రాదిదేవతానుగ్రహసిద్ధికై చేయఁదగు నని “సహ యజ్ఞాః” అను నది మొదలకొని రెండుశ్లోకములచే చెప్పుచున్నాఁడు. సృష్ట్యానియందు బ్రహ్మ శ్రుతివిహితము లగు యజ్ఞములతోఁగూడ బ్రాహ్మణాదివర్ణముల సృజించి యిట్లు పలికెను—ఈశ్రుతస్మార్తరూపము లగు కర్మలచే మీరు చరువులో దాకాదిద్రవ్యములతో దేవతలకు పీఠిని కలుగఁజేయుఁడు దేవతల నుద్దేశించి చేయఁబడిన యాయజ్ఞము మీ కభిమతము లగు ఫలవిశేషముల నిచ్చునదై యగును. స్వానందీక మగు నీయజ్ఞము నిష్కాములకు జ్ఞానప్రతిబంధకము లగు సాపములను పోగొట్టువదిగను, సకామములకు స్వర్గాదిసుఖము నిచ్చునదిగను నగు నని యభిప్రాయము॥౧౧॥

గీ॥ ఇష్టా న్భోగా న్ని వో దేవా దాస్యస్తే యజ్ఞభావితాః ।

తై ర్దత్తా న పృథాయైభ్యో యో భుక్తే స్తేన ఏవ సః ॥

॥౧౦౯॥

పదవిభాగము:—ఇష్టాన్-భోగాన్-హి-ః-దేవాః-దాస్యస్తే-యజ్ఞభావితాః-తై-రదత్తాన్-

అపృథాయ-ఏభ్యః-యః-భుక్తే-స్తేన-ఏవ-సః ॥

॥౧౧౦॥

ప్రతిపదార్థము:—హి=ఏకారణమువలన, దేవాః=ఇంద్రాదిదేవతలు, యజ్ఞభావితాః=యజ్ఞముచే

వృద్ధినొందినవారై, యః=మీకొరకు, ఇష్టాన్=ఆభీష్టము లగు, భోగాన్=భోగములను, దాస్యస్తే=ఇవ్వకలదు; తైః=తదేవతలచే, దత్తాన్=ఇవ్వబడినవానిని, ఏభ్యః=ఈదేవతలకొరకు, అపృథాయ=ఇవ్వక, యః=ఎవడు, భుక్తే=ఆనుభవించునో; సః=వాడు, స్తేనఏవ=దేవద్రవ్యాపహరి యగు వోరుడే; భవతి=(ఈపద మధ్యాహర్యము) అగుచున్నాడు.

॥౧౧౧॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

దేవానుగ్రహము లేనిదే స్వర్గాదికము పొందించదుకదా! ఆత్మజ్ఞానము లేనిదే మోక్షమును బొందుటకు సమర్థుడు కాఁడుగదా! యజ్ఞమువలన నభీష్టఫలవిశేషప్రాప్తి యెటుల సంభవించు ననెదవా? ఈయజ్ఞముచే దేవతలను వృద్ధిపొందించుడు. దేవత లీయజ్ఞముచే వృద్ధినొంది మిమ్ములను వర్షాదులచే వృద్ధినొందించెదరు. ఇట్లు పరస్పరము వృద్ధిపొందుచు జ్ఞానప్రాప్తి ద్వారమున మోక్షమును గాని, స్వర్గమును గాని పొందుదురుగాక! (అసగా యజ్ఞముచే దేవతానుగ్రహము గలిగి దానివలన స్వర్గప్రాప్తి యగును.) ఈయజ్ఞమునే నిష్కామునచే ననుష్ఠించినచో సత్త్వశుద్ధికలిగి, శ్రీవణాదిద్వారమున జ్ఞానముకలిగి మోక్షమును బొందుదురు. కాన పూర్వోక్త శంక కవకాశము లేదని యాశయము.

॥౧౧౨॥

—: 3వ అధ్యాయము—౧౧వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

శంకరానందీయము:— “ఈ యజ్ఞము ఇష్టార్థముల నెట్లు సమకూర్చు”నను నాశంకకు సమాధానముగ నీశ్లోకమును జెప్పుచున్నాడు. “దేవాన్...అవాప్స్యథ” శ్రాతస్సార్థరూప మగు యజ్ఞముచే మీరు ఇంద్రాదిదేవతలను చరుపురోదాకాదులచే సంతృప్తులను జేయుడు. అయింద్రాదిదేవత లీయజ్ఞముచే సంతృప్తులై మిమ్ములను ఇష్టార్థప్రదానముచే సంభావించెదరు. ఇట్లు పరస్పరము సన్మానించుకొనుచో మీరు—దేవతాప్రసాదముచే నిశ్చేషముగ జ్ఞానప్రతిబంధకములు నశింపగా, శుద్ధశుద్ధిచే జ్ఞానమును బొంది, నిరతిశయానందరూపమైన విదేహకైతల్య మను శ్రేయస్సును పొందుదురు. ఇట్ల “పరస్పరం భావయంతీ శ్రేయః పర మవాప్స్యథ” (పరస్పరము సన్మానించుకొనుచు, పరస్పరము శ్రేయస్సును పొందుడు) అని దేవతలకు, యజ్ఞకర్తలకు ప్రజలకుఁగూడ శ్రేయఃప్రాప్తి విధి ప్రతీయమాన మగుచున్నది. అట్లే నను విచారించినచో ప్రజలను విషయముగాఁ జేసికొని చేయు భర్తృపదేశములోఁ జెప్పబడిన ధర్మముల ననుష్ఠించుటచే అభ్యు మగు పరమశ్రేయఃప్రాప్తి విధి ప్రజలకు సంబంధించినదే యగునుగాని, అట్టి పరమశ్రేయస్సు ననుగ్రహించెడి దేవతల కట్టి విధి సంభవింపనేరదు. ఏల యన ? దేవతలు వైధర్మ్యపదేశమునందు విషయము కాకపోవుటచేతను, స్వయంప్రభూత్వానము కలవారగుటచేతను, జీవన్ముక్తు లగుటచేతను వైపరమశ్రేయఃప్రాప్తి విధి వారికి సంబంధించినది కాదు. కనుక మూలమున నున్న పరస్పరపదమునకు సంభావనతోనే సంబంధము కాని పరమశ్రేయఃప్రాప్తి విధితో సంబంధము లేదని తెలిసికొనఁదగును.

॥౧౧౩॥

కాంక్షభాష్యము:—

కించ—ఇష్టా నోభగా నీతి । ఇష్టా నోభగా సభిషేతా నోభగా న్ని వో యుష్మభ్యం దేవా దాస్యనే వితరిష్యంతి స్త్రీసశువుతాదీ స్యజ్జభావితా యజ్ఞై ర్యర్థితా స్తోపితా ఇత్యర్థః । తై ర్దేవై ర్దత్తా నోభగా నపదాయాఽదత్వాఽఽపృణ్య మకృత్యై త్యర్థః । ఏభ్యో దేవేభ్యో యో భుక్త్యై స్వదేహేంద్రియా జ్యేవ తర్పయతి స్తేన ఏవ తస్కర ఏవ స దేవాదిస్వా ఽచారీ ॥ ౧౨ ॥

కాంక్షభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మఱియు దేవతలు యజ్ఞములచే సంతోషపెట్టబడినవారై మీకొర కిష్టము లగు స్త్రీపశు పుత్రాదిభోగముల నివ్వగలరు. దేవతలచే నొసంగబడిన భోగములను వారల కొసంగక (అనగా దేవతలచే లబ్ధ మగు పశ్వాదులచే యజ్ఞా ద్యనుష్ఠానద్వారమున దేవఋషి పితృదేవతల ఋణ త్రియమును దొలగించక) యెవఁడు తానే యనుభవించునో (అనగా తన దేహేంద్రియాదులనే తృప్తిపరచుకొనునో వాఁడు దేవద్రవ్యాపహారి యగు తస్కరుఁడు. ॥౧౨॥

—: ౩వ అధ్యాయము—౧౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

శంకరానందీయము:— యజ్ఞములచే సన్మానితులగు దేవతలు ముముక్షువులగువారికి కేవల మొక యాముష్మికసుఖము నిచ్చుటయే గాక యైహికసుఖమునుగూడ ననుగ్రహింతురు. కనుక వారి సంతృప్తికై యజ్ఞాదికము నకళ్యము చేయదగును. అట్లు చేయనిచో పృథ్వీవాయము గూడ ప్రాప్తించునని యాశ్లోకమున జెప్పబున్నాడు. కౌతస్సార్తరూపయజ్ఞములచే సంభావితులగు దేవతలు మీకు ఇష్టము లగు పశుపుత్రకళిత్రాధనధాన్యాదిభోగముల నీయగలరు. వారిచే నీయబడినట్టి పదార్థములను తిరిగి చరువుడోరోడాకాదిరూపమున వారికి సమర్పించక దేవఋషిపితృఋణములను యజ్ఞ బ్రహ్మచర్యసంతానములచే తీర్చుకొనక ఎవఁడు తన శరీరమునే పోషించుట కా భోగము లనుభవించునో వాడు దేవఋషిపితరుల పాలిటి చోరు డగును. శిష్టగర్హితుఁ డగును; (దేవబ్రహ్మస్వ హరి యగు తస్కరుఁడ కెట్టి గరి లభించునో యట్టి గతియే వానికి గూడ లభించునని భావము).

సదానందీయము:— పంచయజ్ఞములచే సంతరింపఁజేయబడిన దేవతలు కేవలపరలోకసుఖమునే గాక హిరణ్యపశుధాన్యాదిరూపముగ నైహికభోగములను గూడ వాంఛానురూపముగ మీకు ప్రసాదింతురు. ఆభోగములు మీకు ఋణరూపముగ నీయఁబడిన జైనందున నాభోగములను స్వీకరించి, దేవతలను పంచయజ్ఞములచే దృప్తి పరుపక దేహప్రాణేంద్రియాదులనే తృప్తిపరచుచు నెవఁడుండునో వాఁడు దేవఋషిమును తీర్చనివాడగుటచే దేవ స్వాపహారి యగు నధముఁడగును.

పరమార్థప్రసా:— కర్మలను జేయుచో ఫల మకళ్యము కలుగునను ఫలనిశ్చయమును జూపుచు కర్మలను జేయనిచో కలుగు దోషమును జెప్పుచున్నాడు. యజ్ఞ సంభావితులగు దేవతలు మీకొరకు ఇష్టములగు భోగముల నిచ్చుచున్నారు. అని కర్మ కారులకు పూర్వార్థముచే ఫలనిశ్చయము చూపఁబడినది. ఇక దేవతలచే నీయబడిన భోగ ముల ననుభవించి, వానిచే ప్రమత్తులై కర్మలను విడచుటయం దాసక్తి కలవారల నుత్తరార్థముచే నిందించుచు న్నాడు. అదేదేవతలచే నీయబడిన యన్నాదిరూపభోగముల ననుభవించి వానిని పంచయజ్ఞాదిరూపమున దేవతల కనుఁగొనుటండగ (అనగా పంచయజ్ఞములచే దేవతలను తృప్తిపరుపకుండగ) స్వాధరమును పోషించుచుండునో; వాడు దేవద్రవ్యాపహారియగు చోరుఁడే యగును. ॥౧౨॥

గీ॥ యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః ।

భుంజతే తే త్యఘం పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్ ॥

॥౧౩॥

పదవిభాగము:—యజ్ఞశిష్టాశినః—సంతః—ముచ్యంతే—సర్వకిల్బిషైః—భుంజతే—తే—తు—అఘం—పాపాః—
యే—పచంతి—అత్యకారణాత్ ॥

॥౧౩॥

ప్రతిపదార్థము:— యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతః=దేవయజ్ఞాదుల నాచరింపగా; మిగిలిన యన్నమును, భుజించువారై; సర్వకిల్బిషైః=పంచపాపములచేతను; ముచ్యంతే=విడవబడుచున్నారగు; యే=ఎవరు; అత్యకారణాత్=తననిమిత్తము; పచంతి=పాకమును చేయుదురో; తేతు=వారలైతె; అఘం=పాపమును; భుంజతే=అనుభవించుచున్నారగు.

॥౧౩॥

శాంకరభావ్యత:—

యే పునః—యజ్ఞేతి । దేవయజ్ఞాదీ నిర్వర్త్య తచ్ఛిష్ట మశన మమృతాఖ్య మశితుం శీలం యేషాం తే యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషై స్సర్వపాపై శ్చుల్బాదిపంచనూనా కృతైః ప్రమాదకృతహింసాదిజనితై శ్చాన్యైః । యే త్యాత్మంభరయో భుంజతే తే త్యఘం పాపం స్వయమపి పాపా యే పచంతి పాకం నిర్గర్తయం త్యాత్మకారణా దాత్మహేతోః॥౧౩॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

దేవయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము, బ్రహ్మయజ్ఞము అనెడి పంచపాకయజ్ఞముల నాచరింపగ మిగిలిన యన్న మమృత మనబడును. ఎవరు అట్టి యన్నమును భుజించు స్వభావము కలవారో వారు ఛల్లీ (పొయ్యి) ఖండనీ (కత్తివీట) పేషణీ (సన్నికలు) మార్జనీ (చీపురు) ఉదకుంభము (నీళ్ళకడవ) ఇవి హింసకు హేతువులు. కాన నీయుదు పంచనూనము లనబడును. ఇట్టి పంచనూనములచే బుద్ధ్యబుద్ధిపూర్వకముగ నాచరింపబడిన పాపములచేతను, పాదవిన్యాసములవలన ప్రమాదమున ప్రాప్తించెడి జీవహింసారూపపాపము చేతను, అశుచిసంస్పర్శనమువలనఁ గలిగెడి పాపముచేతను విడువబడెదరు. ఏపాపపురుషులు స్వాదరపోషణతత్పరులై ఆత్మకారణమువలన (అనగా తన యుదరపోషణమాత్రానిమిత్తమే) పాకమును (వంటను) చేసికొనెదరో అట్టివారు పాపమునే యనుభవించుచుండిరి (అనగా వైశ్వదేవము చేయగా మిగిలిన యన్న మమృతము. అట్టి యన్నమును భుజించువారలకు పంచనూనములవలన ప్రాప్తించెడి పాపములు, జ్ఞానాజ్ఞానకృతపాపములు సంభవింపవు. అట్లు కాక కేవలము స్వాదరపోషణనిమిత్త మెవరు పాకమును చేసికొనెదరో; వారు పాపరూప మగు యన్నమును భుజించుటచే పాపమునే భుజించువార లగుచుండి రని యాశయము). ॥౧౩॥

—: 3వ అధ్యాయము— ౧౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

పరమార్థప్రసాద:— సాధువులగు కర్మకుల నీశ్లోకమున స్తుతించుచున్నాడు—వైశ్వదేవాదియజ్ఞానశిష్ట పురుషులను భుజించెడి సాధువులు వైవందినములగు పంచనూనాదిభిక్షపాపములనుండి విడువబడుదురు.

మఱియు నేపాపులు కేవలము తన శరీరపోషణమునకై పాకమును జేసికొనెదరో; వారు కేవలపాపమునే భుజించెడి వారగుదురు. ఈవిషయమున ఋక్సామయజుర్మంత్రగూడ నిట్లు చెప్పవచ్చును. “మోక్ష మన్నం విందతేఽప్రచేతాః సత్యం బ్రవీమి వధ ఇత్స తస్య వాగ్దమాణం పుష్కతి నో సఖాయం। కేవలాఘో భతతి కేవలాదీ” దీనికి భాష్యము- “న ప్రకృష్టం చేతో యస్మాదేసా వప్రచేతాః మూఠో మోక్షం నిష్ఫలం అన్నం విందతే సంపాదయతి। న తస్య వధ ఇత్ వధ ఏవ ఆత్మఘాతక ఏతేత్యర్థః। స కః యో జైశ్వదేవే వాగ్దమాణం నూర్యం న పుష్కతి న సంతర్పయతి। రాత్రౌచ సఖాయ ముపకారక మగ్నిం న సంతర్పయతి। ఏవం యః కేవల వత్తితి కేవలాదీ పిండపోషణార్థమేవ భక్షయతి స కేవలాఘో భతతి పాపమేవ భక్షయతితి సత్యం బ్రవీమి న జైశ్వదేవార్థవాద మిత్యర్థః” (అనగా నేమూర్ఖుడు జైశ్వదేవముచే నూర్యుని తృప్తి నొందింపక రాత్రిభాగమున ముపకారకుడగు నగ్ని హోతుని తృప్తిపరచక కేవలము తన శరీరపోషణార్థమే యన్నమును సంపాదించుకొని భుజించునో; వాడు నిజముగ నాత్మఘాతకుఁ డగును. అట్టి యన్నము సాపరూపము గాన నాయన్నమును భుజించిన కేవలము పాప మునే భుజించువాఁ డగును). శతపథబ్రాహ్మణమునందుఁగూడ పై విషయమునే “న స పాప్యనో వ్యావర్తతే” (అట్టివాఁడు పాపమునుండి నురలఁడు) అని చెప్పబడినది.

భాష్యోక్త్యర్థదీపిక:— “బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞ స్తతైవచ। భూతయజ్ఞో నృయజ్ఞ శ్చ పంచయజ్ఞాః ప్రక్షీర్తితాః” బ్రహ్మయజ్ఞ మనియు, దేవయజ్ఞ మనియు, పితృయజ్ఞ మనియు, భూతయజ్ఞ మనియు, నృయజ్ఞ మనియును యజ్ఞము లైదు విధములుగఁ జెప్పబడినవి. అందు అధ్యయనాధ్యాపనములు- బ్రహ్మయజ్ఞ మనియు, హోమము- దేవయజ్ఞ మనియు, పితృతర్పణము, పితృశ్రాద్ధము నీరెండును- పితృయజ్ఞ మనియు, భూతము లకొరకు చేయఁబడు బలిప్రదానము భూతయజ్ఞ మనియును, అతిధ్యభ్యాగతుల సర్వపాద్యస్నానభోజనాదిసత్కారముచే గౌరవపురస్కరముగ నేపించుట నృయజ్ఞ మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఏవరు వై నుదచరించఁబడిన యజ్ఞము ములన జేసి ఆమృతరూప మగు నీయజ్ఞ శిష్టాన్నమును భుజించెడి స్వభావముకలవార లగుదురో యట్టి సత్పురుషులు ఛల్వ్యాదిపంచనూనాకృతములు, వాటికంటె నితరము లగునవియు నగు సర్వపాపములనుండి విడువఁబడుదురు. ‘యేతు’ యేవరు జైశ్వదేవాదికమునిమిత్రము పాకమును జేయక కేవలము తనయొక్క యుదరపోషణమే ప్రయోజనముగాఁగలవారై, పాకమును జేసికొనెదరో. అట్టి పాపాచారులు పాపమునే భుజించెదరు. ఇటు ‘తు’ అను శబ్దము జైలక్షణార్థకము (అనగా జైశ్వదేవాదికమునకై కాక కేవలము సోదరపూరణకై పాకమును జేయువారు- యజ్ఞ శిష్టాశినులకంటె నత్యంతవిలక్షణులు. అని జైలక్ష్యమును ద్యోతన చేయును). ఇక నవధారణము “సర్వం వాక్యం సాధారణం” అను వ్యాయముచే లభించును. ఇట్లుంటచే “తు” శబ్దము “అవధారణార్థకము అను నాచార్యవిరుద్ధోక్తియు ప్రత్యుక్తమయ్యెను.

నీలకంఠీయము:— ఏవరు జైశ్వదేవాదికము నాచరించి, తచ్చేసెన్నభక్షణికిలరో వారు దేవములు, పితృములు, ఋషిములుములను తొలఁగించుటచే ప్రమాదకృతము లగు సర్వపాపములనుండియు (విహితాకరణము వలన సంభవించెడి పాపములనుండియు, పంచనూనానిమిత్రకము లగు పాపములనుండియు) విడువఁబడును. ఏవరు పంచమహాయజ్ఞార్థము కాక తన నిమిత్రమే యన్నమును పక్ష్యముచేసెదరో; అట్టివారు స్వయముగ పాప రూపులై పాపమునే భుజించుదురు. పంచనూనము అనగా “ఖండనీ, పేషణీ, ఛల్లీ, ఉదకుంభీ చ మార్జనీ। పంచ నూనా గృహస్థస్య తాభి స్స్వర్గం న విందతి” కత్తిపీట, సన్నికల్లు, ఉడకమును తెచ్చు కడన, చీపురు ఈ యయి దింటివలన గృహస్థున కయదువిధముల పాపము నిత్యము సంభవించును. ఇట్టి పాపములు కలవాఁడు స్వర్గమును పొందఁడు. అనియు, “పంచనూనాకృతం పాపం పంచయజ్ఞై ర్వ్యభోహతి” పంచనూనాకృత మగు పాప మును పంచ యజ్ఞములచే నశింపజేసికొను ననియు స్మృతి బోధించుచున్నది. “ఇద మేన తత్సాధారణ మన్నం

గీ॥ అన్నా ద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః ।

యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥

॥౧౪॥

పదవిభాగము:— అన్నాత్=భవన్తి- భూతాని-పర్జన్యాత్- అన్నసంభవః- యజ్ఞాత్- భవతి- పర్జన్యః-

॥౧౪॥

యజ్ఞః-కర్మసంభవః ॥

ప్రతిపదార్థము:— అన్నాత్=లోహితరేతోరూపముగఁ బరిణమించిన యన్నమువలన; భూతాని= భూతములు; (శరీరములు) భవన్తి=పుట్టుచున్నవి. పర్జన్యాత్=వర్షమువలన; అన్నసంభవః=అన్నముకలుగుచున్నది. యజ్ఞాత్=పుణ్యమువలన; పర్జన్యః=వర్షము; భవతి=ఆగుచున్నది. యజ్ఞః=పుణ్యము; కర్మసముద్భవః=ఋత్విగ్యజమాని వ్యాపారరూపకర్మవలన జనించుచున్నది. ॥౧౪॥

శాంకరభావ్యత్వము:—

ఇత శ్చాధిక్యతేన కర్మ కర్తవ్యమ్ । జగచ్చక్రప్రవృత్తిహేతుర్హి కర్మ । కథమితి, ఉచ్యతే—అన్నా ద్భవన్తితి । అన్నా ద్భుక్తా ల్లోకహితరేతఃపరిణతా త్ప్రత్యక్షం భవన్తి జాయన్తే భూతాని, పర్జన్యా ద్భవన్తీ రన్నస్య సంభవోఽన్నసంభవః, యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యః— “అగ్నా ప్రాప్తాఽహుతి సుమ్య గాదిత్య ముపతిష్ఠతే । అదిత్యా జ్ఞాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః” (మను-౩-76) ఇతి స్మృతేః । యజ్ఞోఽపూర్వం స చ యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ఋత్విగ్యజమానయోశ్చ వ్యాపారః కర్మ తత స్సముద్భవో యస్య యజ్ఞ స్వాపూర్వస్య స యజ్ఞః కర్మసముద్భవః ॥ ॥౧౪॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

ఈ చెప్పబోవు కారణమువలన నధికారి దేవయజ్ఞాదికర్మము నాచరింపవలయును. ఆ కారణ మేదనిన? కర్మ యనునది జగచ్చక్రప్రవర్తకము. కాన కర్మ నాచరింపవలెను. భుక్త మగు నన్నము లోహితరేతోపరిణతిక్రియమున ప్రజారూపముగ జన్మించును. అట్టి యన్నము వర్షము వలన సంభవించుచుండ కర్మము జగచ్చక్రప్రవర్తక మనుట యెట్లు సంభవించు నని యనెదవా? వినుము చెప్పెద. లోహితరేతోరూపమున పరిణతమగు భుక్తమగు నన్నమువలన ప్రత్యక్షముగ యదిగ మద్యతే స య ఏత దుపాస్తే న స పాపృణో వ్యావర్తతే మిశ్రం హ్యేత దితి” అను శ్రుతియు పైయర్థ మనే బోధించుచున్నది. “హేతు మన్నం విదతేఽప్రచేతః సత్యం బ్రవీమి । తథ ఇత్స తస్య । నార్యమణిం పుష్యతి నో గభాయం । కేవలాహో భవతి కేవలాదీ” అను శ్రుతియు నెవడు తైశ్వరీవార్ధము కాక కేవల మాత్మార్థ మన్నమును నచనముచేసి భుజించునో వాడు కేవలము పాపయాతుఁ డగు నని బోధించుచున్నది. ॥౧౩॥

— ♦ 3వ అధ్యాయము— ౧౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యాపితేషములు :—

శంకరానందీయము:— “మచ్యంతే సర్వకిన్హిషైః” అనియు, “నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే” అనియు కర్మలు మోక్ష హేతువు అని చెప్పి, అవి జగత్స్థితికగుడ హేతువు అని “అన్నా ద్భవన్తి భూతాని” అని మూడు శ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాడు. “అగ్నా ప్రాప్తాహుతిః పూర్వ మాదిత్య ముపతిష్ఠతే । అదిత్యా జ్ఞాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః” అను స్మృత్యుక్తప్రకారము శ్రోత్రియునిచే యథాశాస్త్రముగ

గీ॥ కర్మ బ్రహ్మాద్భవం విద్ధి బ్రహ్మక్షరసముద్భవమ్ ।

తస్మాత్ సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

॥౧౫॥

పదవిభాగము:—కర్మ-బ్రహ్మాద్భవం-విద్ధి-బ్రహ్మ-అక్షరసముద్భవం-తస్మాత్-సర్వగతం-బ్రహ్మ-నిత్యం-యజ్ఞే-ప్రతిష్ఠితమ్ ।

॥౧౫॥

ప్రతిపదార్థము:—కర్మ=కర్మమును; బ్రహ్మాద్భవం, బ్రహ్మ=వేదము, ఉద్భవం=కారణముగాకలదానిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; బ్రహ్మ=వేదమును; అక్షరసముద్భవం, అక్షర=పరమాత్మ; సముద్భవం=కారణముగా కలదానిగ; విద్ధి=తెలిసికొనుము; తస్మాత్=పరమాత్మవలన జవించినదగుటచే సర్వార్థప్రకాశక మగుటవన; బ్రహ్మ=వేదము; సర్వగతం=సర్వమును వ్యాపించినదై; నిత్యం=నిల్లపుడు; యజ్ఞే=(యజ్ఞ విధి ప్రధాన మగుటవలన) యజ్ఞ మునందు; ప్రతిష్ఠితం=ప్రతిష్ఠితము.

॥౧౫॥

శాంకరభాష్యము:—

తచ్చ—కర్మేతి । కర్మ బ్రహ్మాద్భవం బ్రహ్మ వేద స్వ ఉద్భవః కారణం యస్య తత్కర్మ బ్రహ్మాద్భవం విద్ధి విజానీహి, బ్రహ్మ పున ర్యేదాఖ్య మక్షరసముద్భవం, అక్షరం

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భూతములు జనించుచున్నది. అట్టి యన్నము వర్షమువలన జనించుచున్నది. అట్టి వర్ష మపూర్వమువలన (పుణ్యమువలన) జనించును. అట్టి యపూర్వము ఋత్విగ్యజమానవ్యాపారరూప కర్మమువలన జనించును. “అన్నా ప్రాప్తాహుతి సమ్యక్ గాదిత్య ముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్ఞాయతే వృష్టి ర్వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః” (అగ్నియం దుంచబడిన ఆజ్ఞాదిహవిస్సులు నూర్చున పొందును. నూర్చునివలన వర్ష ముద్భవించును. వర్షమువలన నన్నము జనించును. శుక్లశోణితరూపముగఁ బరిణమించిన అన్నమువలన ప్రజలు పుట్టెదరు.) అను నీస్మృతియుగూడ వైవిధ్యములనే బోధించుచున్నది.

॥౧౬॥

అట్టి యపూర్వహేతు వగు కర్మము చైత్యవందనాదికమా? లేక అగ్నిహోతాదికమా? అని ప్రశ్నించెదవేని చైత్యవందనాదికము గాదు. అట్టి కర్మమును వేదము కారణముగా కల

జేయబడిన యజ్ఞ ముచే మేఘోదయమై వర్ష ము కలుగును. అట్టి వర్ష మువలన వీరిహియవాదిరూప మగు యన్నము సంభవించును. శ్రీపురుషులచే భుక్తమై శుక్రశోణితరూపమున పరిణమించిన యట్టి యన్నమువలన పాప్రాలు పుట్టును. పుట్టిన యాపాప్రాలు అన్నముచేతనే జీవించుచుండిరి. ఈవిధముగ వృష్ట్యన్నచ్చారమున జగజ్జీవనహేతు వగు నీయజ్ఞము ఋత్విగ్యజమానాదులచే చేయబడు హోమమంత్రితంత్రాదిక్రియారూప మగు చైదికకర్మవలనఁ బుట్టును. దీనినే యపూర్వ మనినూడ నందురు.

పరమార్థప్రసా:—“అన్నా ద్భవంతి” అనుటచే అన్నమువలననే పాప్రాలు పుట్టుచున్న వనియు, జీవించుచున్న వనియు, వృద్ధిపొందుచున్న వనియునుగూడ తెలిసికొనఁదగును. ఈవిషయమునే “అన్నాద్భవం ఖల్విమాని భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన వర్ధంతే” (ఈభూతము అన్నమువలననే పుట్టి, అన్నమువలననే వృద్ధిపొందుచున్నవి. ఆన బ్రహ్మవల్లీశునిగూడ చెప్పచున్నది.

॥౧౬॥

—: 3వ అధ్యాయము ౧౫వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేషుములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—అపూర్వమునకు కారణమగునట్టి ఆకర్మ “బ్రహ్మాద్భవం”

శాంకరభాష్యమ్:—

బ్రహ్మ పరమాత్మా సముద్భవో యస్య తదక్షరసముద్భవం బ్రహ్మ వేద ఇత్యర్థః । యస్మాత్సాక్షాత్ పరమాత్మాఖ్యా దక్షరా త్పురుషనిశ్చాస్వసవ త్సముద్భవతం బ్రహ్మ తస్మాత్ సర్వార్థ ప్రకాశకత్వా త్సర్వగలమ్ । సర్వగత మపి స నిత్యం సదా యజ్ఞవిధిప్రధానత్వా ద్యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

దానినిగఁ దెలిసికొనుము. (అనఁగా నాకర్మము వేదవిహితము) వేదమును నాశరహిత మగు పరమాత్మ కారణముగా కలదానినిగఁ దెలిసికొనుము. (అనఁగా పరమాత్మ సృష్ట్యాదియందు జీవులయెడ దయకలవాఁడై వేదమును సృజించె ననుట) వేదము పౌరుషేయ మగుటచే ప్రామాణ్యసంశయము కలది. అట్టి సందిగ్ధప్రామాణ్యముకల వేదముచే బోధింపఁబడిన యగ్ని హోతాదికర్మ మెటుల గ్రహింపవగు నని శంకింపవలదు. నాశరహిత మగు పరమాత్మనుండి యనాయాసముగఁ బురుషనిశ్చాస్వసవలె బయలుపడలిన దగుటచే సర్వార్థప్రకాశకము. కనుకనే సర్వగతము. అట్టిదై నను నెల్లపుడు యజ్ఞవిధి ప్రధాన మగుటవలన (అనఁగా ప్రధానముగ యజ్ఞ విధులే కలదగుటవలన) యజ్ఞమునందు ప్రతిష్ఠ కలది.

॥౧౭॥

వేదమే ప్రమాణముగాఁ గలది. వేదవిహితమగు కర్మమే యపూర్వమును సాధించునది యగునుగాని మరొక పాపండాదిప్రతిపాదితమగు కర్మము అట్టి యపూర్వమును సాధించునది గాదని తెలిసికొనుము. “వేదప్రతిపాదిత మగునదియే ధర్మ మనియు, తేరొకటి ధర్మము కాదనియు” నెట్లు చెప్పుచుంటివి? మఱియు పాపండాది కార్యములకంటె వేదమున కట్టి గొప్పతనము గలదు? అను వాశంకమీఁదఁ జెప్పుచున్నాఁడు. “బ్రహ్మక్షర సముద్భవం” వేదము దోషరహితుడగు పరమాత్మనుండి పురుషనిశ్చాస్వసవ్యాయముగ, నిర్వర్తముగ నుద్భవించినది. అట్లుగుటచే నిరస్త సమస్తదోషాంగ వేదవాక్యము ప్రమాణజనక మగుటకేసి ఇంద్రియాతీతవస్తుప్రవిషయమై ప్రమాణమగును గాని భ్రమపడుట, ప్రమాదము, కార్యకరణాసామర్థ్యము, కంచించుట, మొదలగు దోషములతోఁ గూడిన పాపండుమతాలంబు లగువారితేఁ జెప్పఁబడు వాక్యము ప్రమాణము కాఁజాలదు. “అస్య మహతో భూతస్య నిశ్చ్యవీత మేత ద్య ద్భుగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదో ధర్మాంగిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషద శ్లోకా మ్సూత్రా ఇన్ద్రు న వ్యాఖానా శ్శబ్దైశ్చైతాని నిశ్చ్యవీతాని” అను శ్రుతిగూడ వై విషయములే చెప్పుచున్నది. పరమాత్మనుండి పుట్టినది గనుక సర్వప్రకాశకము. నిత్యము నగు వేదము అతీంద్రియమగు ధర్మమునందు తాత్పర్యముచేఁ బ్రతిష్ఠితమైనది. కనుక పాపండుప్రతిపాదితోపధర్మపరిత్యాగపూర్వకముగ వేదబోధితమగు ధర్మములే యనుష్ఠింపఁ దగునని యర్థము.

శంకరానందీయము:—యజ్ఞ కరణభూత మగు కర్మ “బ్రహ్మోద్భవం” ఋగాదివేదములనుండి బుట్టినదిగఁ దెలిసికొనుము. ఇ వేదమే “అక్షరసముద్భవం” “అస్య మహతో భూతస్య నిశ్చ్యవీతం” అను శ్రుతిచోప్పున సర్వజగత్కారణుఁడు, నాశరహితుఁడు నగు పరమాత్మనుండి నిశ్చాస్వసరూపమున స్వయముగ నావిర్భవించుటచే దానిని నిత్యమైనదిగను, ఆపౌరుషేయముగను తెలిసికొనుము. యజ్ఞైకమూల మగు నీవేదమునుండియే జగత్తుయొక్క యత్పత్తియు, స్థితియు సంభవించుచున్నవిగనుక నీవేదము “సర్వగతం” సర్వపదార్థప్రకాశక

గీ॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రిం నానువర్తయతీహ యః ।

అఘాయు రింద్రియారామో మోక్షం పార్థ! స జీవతి ॥

॥౧౬॥

పదవిభాగము:— ఏవం-ప్రవర్తితం-చక్రిం-నానువర్తయతి-ఇహ-యః-అఘాయుః-ఇంద్రియారామః-

మోక్షం-పార్థ!-సః-జీవతి ॥

॥౧౬॥

ప్రతిపదార్థము:— ఈశ్వరేణ=(ఈపద మధ్యాహర్యము) పరమేశ్వరునిచే; ఏవం=ఈదేవయజ్ఞ పురస్కరముగ; ప్రవర్తితం=ప్రవర్తింపజేయఁబడిన; చక్రిం=జగచ్ఛక్రిమును; ఇహ=ఈభూలోకమునందు; యః=కర్మాధికారముకల యెవఁడు; నానువర్తయతి=అనుసరించఁడో; సః=అమానవుఁడు; అఘాయుః=పాపజీవనఁడై; ఇంద్రియారామః=ఇంద్రియములచే విషయములయందు కీడ్డకలవాఁడై; పార్థ! =ఓయర్జునా!; మోక్షం=మృత్యుముగ; జీవతి=జీవించుచున్నాడు.

॥౧౬॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏవ మితి । ఏవ మిత్యర్థమిశ్వరేణ దేవయజ్ఞపూర్వకం జగచ్ఛక్రిం ప్రవర్తితం నానువర్తయతీహ లోకే యః కర్మ నిధిక్వతుఁడై న్నఘాయు రఘం పాప మాయు ర్జీవనం యస్య సోఽఽఘాయుః పాపజీవన ఇతి యావత్, ఇంద్రియారామ ఇంద్రియై రారామ ఆరమణ మాకీడా విషయేషు యస్య స ఇంద్రియారామో మోక్షం వృథా పేపార్థ! స జీవతి । తస్మా దజ్ఞే నాధిక్వతేన కర్తవ్యమేవ కర్తేతి ప్రకరణార్థః । పాపాత్మజ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాప్రాప్తి స్తదర్థేన

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! ఈశ్వరునిచే నీవిధముగ (దేవయజ్ఞపురస్కరముగ) ప్రవర్తింపఁబడిన జగచ్ఛక్రిము నెవఁడు కర్మయం దధిక్వతుఁడై వేదాధ్యయనపురస్కర మనుసరించఁడో, ఈశ్వరాజ్ఞ నతిక్రమించినట్టి యాపురుషుఁడు పాపజీవనము కలవాఁడై, ఇంద్రియములచే నీకృష్టందనాది విషయములయందే కీడ్డకలవాఁడై వ్యర్థముగ జీవించుచున్నాడు. కర్మమునం దధికారముకల యజ్ఞునిచే సత్కర్మమితికర్మము లవశ్య మాచరింపఁదగిన వని ప్రకరణార్థము.

అధికారి కర్మము నాచరింపవలసినచో జ్ఞానికూడ నధికారి యగుటచే కర్మముల నాచరింపవలసియండ నజ్ఞునిచేతనే కర్మ మాచరింపఁదగిన దని చెప్పట యెట్లు సమంజస మగు ననిన? ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాప్రాప్తికి పూర్వ మట్టి యాత్మజ్ఞానః షాప్రాప్తినిమిత్త మధిక్వతుఁడైన మగుటచేతను, సమస్త లోకములయందు నుండెడి జనులకు నాయా ధర్మనియమములను స్థాపించున దగుటచే నంతట నిండియున్న జనను, “సత్యం యజ్ఞే పృథివీతం” బ్రాహ్మణాదులచే జేయఁదగు నాపానాద్యశ్రమేధాంత మగు కర్మయందు—ఈకర్మలను చేయుటయే ప్రధానప్రయోజనముగల దగుటచే నియమముతో నున్నజై యగుచున్నది. అనఁగా కర్మాశ్రమలకు కర్తవ్యములుగా నీకర్మలను జేదమే విధించుచున్న దని భావము.

॥౧౭॥

—: ౩వ అధ్యాయము ౧౬న శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

శంకరానందీయము:— పరమేశ్వరుడు శ్రుతిముఖమున యజ్ఞసంతతిని విధించి, యజ్ఞ ద్వారమున వృష్టియు, దానివలన యన్నము కలుగునని యూహించి, దానివలన భూతస్పృహని, తత్త్విని నిర్వహించెడి యచ్చచే

శాంకరభావ్యమః—

కర్మయోగానుష్ఠాన మధిక్యతే నానాత్మజ్ఞేన కర్తవ్యమేవే త్యేతత్ | 'న కర్మణా మనారమ్భాత్' (గీ-3-4) ఇత్యత ఆరభ్య, "శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః" (గీ-3-8) ఇత్యేవ మంతేన ప్రతిపాద్య, "యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్" (గీ-3-9) ఇత్యాదినా "మోఘం పార్థ! స జీవతి" (గీ-4-16) ఇత్యేవ మంతే నాపి గ్రంథేన ప్రాసంగిక మధిక్యత స్వానాత్మవిదః కర్మానుష్ఠానే బహుకారణ ముక్తం తదకరణే చ దోషసంకీర్తనం కృతమ్ || 11౧౬||

శాంకరభావ్యతత్వబోధినిః—

యజ్ఞానిచే కర్మయోగానుష్ఠానము చేయఁదగిన దని "న కర్మణా మనారమ్భాత్" అనునది మొదలు "శరీరయాత్రాపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః" అనునది యంతముగాఁగల గ్రంథముచే చెప్పఁబడెను. అట్లగుచో పూర్వమునందే యజ్ఞానులకు కర్మయోగము చెప్పఁబడుచో "యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్" అనునది మొదలగు గ్రంథ మెందులకు చెప్పఁబడెను? జ్ఞానలక్ష్మిగ్రంథము చెప్పఁబడె దనెదవా? జ్ఞానలకు జ్ఞానస్వరూపా చెప్పవలసినది. ఈగ్రంథమున నట్టి జ్ఞానస్వరూపము చెప్పబడలే దనెదవా? "యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్" అనునది మొదలు "మోఘం పార్థ! స జీవతి" అనునది యంతముగాఁగల గ్రంథముచే గర్వాధిక్యతఁ డగు నజ్ఞానికి కర్మానుష్ఠానము నందు ప్రాసంగికముగ ననేక కారణములు చెప్పఁబడెను. బహుకారణక మగు నిట్టి కర్మము నాచరించనిచో దోషము చెప్పఁబడెను. కాన పూర్వోక్తాశంక సంభవింపదు. ||౧౬||

స్వయముగ నే యాచక్రమును ప్రవర్తింపజేసెను. అట్టి యాత్మరప్రవర్తితమగు నీచక్రమును కర్మాధికారియగు నెవ డనువర్తించడో (శ్రుతివిహితమగు కర్మయోగము ననుష్ఠించడో) వాడు ఈయాత్మరకాసనమును జేయక కేవలము విషయభోగలంఘనై, పాపమే ఫలముగాకల ఆయోర్దాయము కలవాడై, క్షామకలెను, బూరుగుచెట్టువలెను, ఫలరహితుడై జీవించును. (వ్యర్థజీవనం డగును). మరియు నింతియేగాక యాత్మరాజ్ఞోల్లంఘనరూపమగు దోషముల చేతను, విహితములగు కర్మలను జేయకుండుటచే సంభవించు పాపములచేతను, ఇంకను నిత్యకృత పాపస్వరూపము చేతను, అనేకకల్మషులవరకు నరకము ననుభవించును. కనుక వివేకియు, ముముక్షువు నగు బ్రాహ్మణుడు స్వయ ముగ తరించుటకును, లోకకల్యాణమును జేకూర్చుటకు నవశ్యము జేదోక్తమగు కర్మం జేయఁదగునని భావము.

నీలకంఠీయముః— జగచ్ఛక్తి మిటుల ప్రవర్తించుగాక. దానివలన నేమిప్రయోజనమనిన? మొట్ట మొదట భూతములు జేదమును తెలిసికొనుట, దానివలన కర్మాచరణము, దానిచే జేదతాత్పర్యము, అందువలన వర్షము, దానివలన అన్నము కలుగును. అందువలన భూతములు జనించును. తిరిగి ప్రాణులు జేదమును తెలిసి కొందురు. అను నీవిధమగు జగత్తు నిరంతరము చక్రమువలె తిరుగుచుండును. ఇట్టి జగచ్ఛక్తిము నెవఁడనుసరించడో వాడు పాపజీవనమును, ఇంద్రియారామమును, నగును కాని ధర్మారామమును, ఆత్మారామమును కానేరడు. అట్టి మానవుడు దంశమశ కాదులవలె వ్యర్థజీవనం డగును ఎవఁ డీజగచ్ఛక్తిము ననువర్తించునో; వాడు జగదుప కారకుఁడును, ధన్యుఁడును నగునని భావము ఈవిషయమునే "అహో అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోకః స యజ్ఞహోతి యద్యజతే తేన దేవానాం లోకోఽథ యదనుజ్ఞాతే తేన ఋషీణామథ యతు పితృభ్యో నిష్కలాతి యతు ప్రకా విచ్ఛతి తేన కృతా మథ యన్మనుష్యో న్యాసయతే యజేభ్యోఽశనం దదాతి తేన మను

గీ॥ య స్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మత్వప్రశ్న మానవః ।

ఆత్మశ్రేయ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥

॥౧౭॥

౨దవిభాగము:— యః-తు-ఆత్మరతిః- ఏవ-స్యాత్-ఆత్మత్వప్ర: -చ-మానవః -ఆత్మని-ఏవ-చ-
సంతుష్టః-తస్య-కార్యం-న-విద్యతే ॥

॥౧౭॥

ప్రతిపదార్థము:— యస్తు=ఏ; మానవః=ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠుడగు మానవుడు; ఆత్మరతిరేవ=ఆత్మ=ఆత్మ
యందే; తస్యరేవ=కీర్తిడకలవాడే; ఆత్మత్వప్రశ్న, ఆత్మ=ఆత్మచేతనే; త్వప్రశ్న=త్వపుడే; ఆత్మశ్రేయ=ఆత్మయందే
సంతుష్టశ్చ=సంతుష్టుడే; స్యాత్=అగునో; తస్య=ఆత్మ మానవునకు; కార్యం=జేయకగినది; న విద్యతే=లేదు. ॥౧౭॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏనం స్థితే కి మేనం ప్రవర్తితం చక్రిం సర్వే గానువర్తనీయ మాహాస్వి త్సూర్యోక్త
కర్మయోగానుష్ఠానోపాయప్రాప్త్యా మనాత్మవిదా జ్ఞానయోగే నైవ నిష్ఠా మాత్మవిద్భి స్సాంఖ్యై
రనుష్ఠేయా మప్రాప్తేనైవే త్యేవ మర్థ మద్భుతస్య ప్రకృ మాశంక్య, స్వయమేవ వా శాస్త్రార్థస్య
వివేకప్రతిపత్తిగ్ధ మేతం వై తి మాత్మానం విదిత్యా నివృత్తమిథ్యాజ్ఞానా స్సంతో బ్రాహ్మణా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పరమేశ్వరునిచే ప్రవర్తిత మగు జగచ్చక్రము సర్వులచే ననుసరణీయమా? లేక కర్మ
యోగానుష్ఠాన మనెడి యుపాయముచే బాంధవగినట్టియు, ఆత్మవేత్తలగు సాంఖ్యులచే నను
ష్ఠేయమగు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠను పొందనట్టి యనాత్మజ్ఞునిచే నీజగచ్చక్ర మనుసరణీయమా?
అనెడి యర్థమని ప్రశ్న నాశంకించుకొని, లేక స్వయముగనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ శాస్త్రము

స్వాత్మా మథ యత్ప్రశుభ్య స్త్రుణోదకం విందతి తేన పశూనాం యదస్య గృహేషు శ్వాపదా వయాం స్యాపిపీరి
కాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోక ఇతి” (ఈఆత్మయే సర్వభూతములకు లోకము. ఇట్టి మానవుడు దేనిని
హోమముచేయునో, యాగముచేయునో, యది దేవతలకు స్థితిహేతువగులోకము. తేదాధ్యనము చేసినచో నది
ఋషులకు స్థితిహేతువగు లోకమగును. పితృదేవతలతోను తర్పణముచేసిన నదియు సంతానము కనిన నదియు
పితృదేవతలకు స్థితిహేతువగు లోకమగును. ఆతిథ్యభ్యాగతులకు నివాసమిచ్చి భోజనాదులనర్పించిన నది మనుష్యులకు
స్థితిహేతువగు లోకమగును. పశువులకు తృణమును, జలమునర్పించిన నదివాటికి స్థితిహేతువగు లోకమగును. శునక
ములు, పక్షులు మొదలు పిపిలికలవరకు నగు ప్రాణు లెవరిననుసరించి జీవించునో వారు వానికనుకూలమగు నాహార
ము నర్పించునో వానికిది స్థితిహేతువగు లోక మగును). అని ప్రాశస్త్య బోధించుచున్నది. ॥౧౮॥

—♦ ౩వ అధ్యాయము-౧౭వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు —

మధుసూదనపరస్వతీయము:—“ఏవం డిండియములతో విషయములయందు రమించక, పరమార్థ
దర్శియై యుండునో. వాడీజగచ్చక్రహేతుభూత మగు కర్మ ననుష్ఠించనివాడైనను కృతకృత్యుడగుటచే
ప్రకృత్యాదులును పొందడు” అని రెండుశ్లోకములచే తెప్పరున్నాడు. ఇండియా రాముడు ప్రకృందనమని
తాదులయందు రతి ననుభవించును. మనోజ్ఞాన్లు పాపాదులయందుఁ దృప్తి నొందును. పశువుకృహిరజ్యాదిలాభము
చేతను, ఆరోగ్యాదులచేతను తుష్టిని పొందును. పైనఁ జెప్పఁబడిన విషయములు లభించనిచో నట్టిరాగులకు ఆరతి,
ఆత్మప్రీతి, ఆత్మప్రీతి అనునవి కలుగును. ఇవి సాక్షిసిద్ధము లగు మనోవృత్తివిశేషములు. ఇక పరమాత్మానందము

శాంకరభాష్యము:—

మిథ్యాజ్ఞానవద్ధి రవశ్యం కర్తవ్యేభ్యః పుత్రైషణాదిభ్యో వ్యత్యా యాశ భిక్షాచర్యం శరీరస్థితి మాత్రప్రాయుక్తం చరింతి, న తేషా మాత్మజ్ఞానస్థావ్యతిరేకే కాన్యత్యార్థ మస్తీ త్యేవం శుశ్రూర్థ మిహ గీతాశాస్త్రే ప్రతిపాదయిపిత మావిష్కార్య న్నాహ భగవాన్—యస్మితి । యస్తు సాంఖ్య ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠ ఆత్మరతి రాత్మన్యేవ రతి ర్న విషయేషు యస్య స ఆత్మరతి రేవ శ్వాద్భవే దాత్మత్వప్ర శ్వాత్మ నైవ త్వప్తో నాన్నరసాదినా మానవో మనుష్య స్సంస్య స్యాత్మన్యేవ చ సన్తుప్తః । సంతోషో హి బాహ్యార్థలాభే సర్వస్య భవతి త మనపే త్స్వాత్మన్యేవ చ సత్తుప్త స్సర్వతో వీతత్వప్త ఇత్యేతత్ । య ఈదృశ ఆత్మవి త్తస్య కార్యం కరణీయం న విద్యతే నాస్తీ త్యర్థః ॥

॥౧౭॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

యొక్క వివేకవిజ్ఞానమునిమి త్త మీయాత్మరూపమును తెలిసికొని మరలిన మిథ్యాజ్ఞానము కల వారలైన ఏబ్రాహ్మణులు మిథ్యాజ్ఞానముకల యజ్ఞానులచే నవశ్య మాచరణీయ మగు పుత్రై షణాధనైషణాదైషణాదులను వదిలి, శరీరస్థితిమాత్రప్రాయుక్తమగు భిక్షాచర్యము నాచరించు చుండురో అట్టివారల కాత్మజ్ఞాననిష్ఠకంటె వేరగు (కర్తవ్య మగు) కార్యము లేదనెడి శుశ్రూర్థము నీగీతాశాస్త్రమునందు చెప్పదలచి అట్టి విషయమును ప్రకటన చేయుచు శ్రీకృష్ణపర మాత్మ “యస్తు” అను శ్లోకమును జెప్పెను.

ఏసాంఖ్యుః డగు నాత్మజ్ఞాననిష్ఠుః డాత్మయందే క్రిడ కలవాడై, విషయములయందు క్రిడ లేనివాడై, యన్నరసాదులచే గాక యాత్మచేతనే సంతుష్టుడో, ఏ మానవుడు సంస్య సించి యాత్మయందే క్రిడించుచు సంతోషము కలవాఁ డగునో. (అనగా సర్వులకు బాహ్యార్థము లగు సక్రందనవసితాదులు లభించినపుడు సంతోషము సంభవించును. అట్టి సంతోషమును లెక్కించక యన్నిటియందు తృప్తను వదిలి యాత్మయందే సంతోషము కలవాడై యగునో) అట్టి యాత్మజ్ఞానికి జేయదగిన దేదియు లేదని యర్థము. ఇట్ల రతిత్వప్తిసంతోషములకు మోద ప్రమోదానందములకు వలె నవాంతరభేదము; లేక రతి యనగ విషయములయం దాసక్తి, త్వప్తి యనగ విషయవిశేషసంపర్కమువలన గలిగెడి సుఖము. సంతోష మనగ సభీష్టవిషయ మాత్రోలాభము వలన గలిగెడి సుఖసామాన్య మని గ్రహింపఁగును.

॥౧౭॥

ననుభవించెడివాడు ద్వైతదర్శనము లేనివాఁ డగుటవలన నీచ మగు విషయసుఖమును గోండు. ఈవిషయమే “యావా నర్థ ఉదపాశే” అనుశ్లోకమునఁ జెప్పబడినది. కనుక ఆత్మకంటె వేరగు విషయములందు రతి, తృప్తి, తుష్టులు లేమింకేని పరమానందస్వరూప మగు నద్వితీయబ్రహ్మను సాక్షాత్కరించుకొనిన బ్రహ్మజేత్ర యుప చారమకలన (ఉర్ధ్వా) ఆత్మరతుఁ డనియు, ఆత్మత్వపుఁ డనియు; ఆత్మతుష్టుఁ డనియు పిలువఁబడును. “ఆత్మ క్రిడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేవ బ్రహ్మవిచాం చరితః” అను శ్లోకము పైవిషయమునే చెప్పుచున్నది. “ఆత్మ

తృప్త శ్చ” అను స్థలమున ‘చ’ కారము ఏకకారానుకర్షణార్థకము. ‘మానవః’ అనుటచే నెవడైనను పైఁజెప్పుఁ బడిన యాత్మతృప్త్యాదులు కలవాఁ డగునో వాఁడు కృతకృత్యుఁ డగునుగాని బ్రాహ్మణత్వాదుత్కృష్టజాతి మత్స్వమ త్రిమునఁ గృతకృత్యుఁడు కాఁడని నూచింపఁబడినది. “అత్మశ్శేవ చ సంతుష్టః” అను స్థలమున యున్న ‘చ’ కారము సముచ్చయార్థకము. ఎవఁడు పైనఁ జెప్పిన విధమున అత్మరత్నాదికము కలిగియుండునో వానికి నధిక కారహేతు జేదియు లేమిఁజేసి, లౌకిక మగునట్టిదిగాని, జైదిక మగునట్టిదిగాని యేవిధ మగు కర్మయు చేయఁ దగినది లేదు.

శంకరానందియము:— శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యివాం కర్మయోగేన యోగివాం” అని సాంఖ్యులగు సంన్యాసులకు జ్ఞాననిష్ఠను, కర్మయోగులగు గృహస్థులకు కర్మనిష్ఠను ఉత్తరాయణదక్షిణాయన మాలవలె ననఁకీర్ణముగ విభజించి తెలిపి, “తదేకం వద నిశ్చిత్య” అని తనకర్తవ్యము నడిగిన కర్మాధికారి యగు నగ్జ్ఞుఁడు సన్నిహితుఁ డగుట వాతనికి హితము నుపదేశించుటకు “న కర్మజా మనారంభాత్” అని కర్మ యోగము నుపకృమించి, “నియతం కురు కర్మ త్వం” అని యర్జునునకు కర్మయోగమునే యుపదేశించి, “యజ్ఞా ధాత్” అనునది మొదలుకొని “మోక్షం పార్థ! స తీవఠి” అనునది యంతముగాఁగల గ్రంథముచే అనాత్మజ్ఞుఁడు, మమత్వపు నగువాఁడు నశ్యము సత్త్వశుద్ధికై కర్మను జేయఁదగును. ఇట్లు చేసినచో దేవతానుగ్రహము, ఈశ్వర ప్రసాదము సిద్ధించు నని నూచించుటకు కర్మల కర్తవ్యత్వమునే యనేకవిధముల నిశ్చయించి, ప్రస్తుతము సాంఖ్యుఁ డగు సంన్యాసికి జ్ఞాననిష్ఠను విడిచి శరీరాక టేమియుఁ జేయఁదగినది కొంచమైనను లేదని యాలోచమునఁ జెప్పు చున్నాఁడు. “యస్తు” ఏ; ఇటు ‘తు’ కారము అత్మకంటె శరీరగు విషయములందు రాగముకలవాఁడు కానట్టి—అను నర్థము నిచ్చును. “మానవః” బహిరంత శ్చ సర్వత్ర బ్రహ్మైవ మాపయతి గ్రాహయతీతి మానం ప్రత్యగ్దర్శనం; తదేవ సర్వదా వాతి భజతీతి మానవః బ్రహ్మవిద్యతః” (అనఁగా లోపలను, బయటను, అంతట నీబ్రహ్మజ్ఞానము బ్రహ్మను చెలియఁజేయునదిగాన మాన మనఁబడును. అట్టి మానమును (బ్రహ్మజ్ఞానమును) సర్వదా భజించువాఁడు గాన బ్రహ్మజేత్ర యగు యతి మానవుఁ డనఁబడును.) అట్టి బ్రహ్మజేత్ర— “అత్మరతి కేవ స్యాత్” “అహం బ్రహ్మస్మి” అను శ్రుతియైకరీతిని స్వస్వరూపముచే సాక్షాత్కృతమైనట్టియు, నిత్యానందైకరసస్వరూపమైనట్టియు, నద్వితీయ మగునట్టి పరబ్రహ్మమునందు సంతఃకరణమయొక్క— విహారముకలవాఁ డగునో (అనఁగా “అత్మరతి రాత్మ కీడ అత్మమిథున ఆత్మానందః” అను శుశ్రివోప్యన బ్రహ్మజేత్ర యొల్లఱుఁ డాత్మయందే విహరించునుగాని యాత్మేతిర మగు నింకొకదానియం దెన్నఁడు విహరించఁ దని యర్థము); “అత్మతృప్త శ్చ” అత్మలాభా న్నవరం విద్యతే” అను స్మృతిచోప్యన అత్మకంటె శరీరండు పొందఁదగినది లేమిఁజేసి అత్మసాక్షిచేతనే యంతట నలం బుద్ధికలవాఁడై తృప్తిసొందునో; వాఁడు “అత్మశ్శేవ చ సంతుష్టః” చక్షురిందియమునకు రూప మంతట నెట్లు విషయ మగునో యట్లే యంతఃకరణవృత్తికి విషయ మగునట్టియు, చిదానందరసస్వరూప మగు పరబ్రహ్మమునందే— ఒకానొకమస్తువును కోరువానికి వాతస్తువు సిద్ధించినచో వారఁ డెట్లు సంతృప్తుఁ డగునో యట్లే సంతృప్తుఁ డగును. కృతకృత్యుఁడు, అత్మారాముఁడు నగు మహాత్ముఁడు పర్యాప్తకాముఁ డగుటచే వానికి పొందఁదగినది శరీరాం డేమియు నుండదుగాన “తస్య కార్యం న విద్యతే” అట్టివానికి చేయఁదగిన కర్మ మేదియును లేదు.

“బ్రహ్మజ్ఞాని యగు విద్వాంసుఁడు కర్మబోధకశాస్త్రములను, తత్ప్రయోజనములను, తన్నియమములను చెలిసినవాఁ డగుట సర్వసామాన్య మగు కర్మవిధిచే వాతడుకూడ జైదికకర్మలను చేయఁదగును. “విద్వా న్యజతే” అను విశేషవిధానముచే నైన విధిబలముచేఁగూడ విద్వాంసుఁ డతశ్చము కర్మము చేయఁదగును” అని నీవు అందు నేమో అట్టి నిన్నీవిధముగఁ బ్రశ్నింపవలయును.

పరాపరైకత్వవిజ్ఞాన మనెడు వహ్నిచే నిర్మూలితమైన ద్వైతభేదముకలవాడగును, సర్వమును బ్రహ్మమునుగఁ
చెలిసికొనినట్టియు, జీవన్ముక్తుఁడు నగు బ్రహ్మజేత కర్మలను జేయుట స్వార్థముగనా (తన నిమిత్తమా) ? లేక
పరార్థముగనా ? మొదటిపక్షమున (స్వార్థమే యన్నచో) కర్మల జేయుట యైహికమునిమిత్తమా ? లేక ఆముష్మిక
కార్యమా ? విహికముకొరకే యన్నచో శరీరరక్షణార్థమా ? లేక పరిజనరక్షణార్థమా ? లేక విలాసార్థమా ?
“నీర్ధ్వజాశ్చ న యతేత తత్త్ర శరీరముం తత్త్ర సమీక్షమాణః” అను వచనానుసారము శరీరస్థితి ప్రార్థకర్మాధీన
మగుట అట్టి శరీరరక్షణార్థము కర్మలను జేయుట యనవసరము. కాన “శరీరరక్షణార్థము కర్మలను జేయవలెను”
అను మొదటిపక్ష మనుపపన్నము. “ఏకం వైత మాత్మానం విదిత్వా” అను శ్రుతిచోప్పున నిశ్చేషముగ నివృత్త
మగు మిథ్యాజ్ఞానముకల బ్రహ్మజేతలు పుత్రైషణాద్యోపకాత్రీయమునుండి విడువఁబడుదురు గాన నట్టి బ్రహ్మజేత
యగు విద్వాంసునకు పరిజనమే లేమింజేసి పరిజనరక్షణార్థము కర్మలను జేయవసరమే కలుగదు. కాన “పరిజన
రక్షణార్థము కర్మలను చేయవలె” నను ద్వితీయపక్ష ముపపన్నము గాదు. ఇక సర్వము నాత్మగఁ చెలిసికొనిన
యాత్మరతుఁ డగు విద్వాంసుఁడు మఱియొక వస్తువునందు రతిలేనివాఁడగుట వానికి విలాసములు సంభవింపనేరవు గాన
“విద్వాంసుఁడు విలాసార్థము కర్మలను జేయవలె” నను తృతీయపక్షముగూడ నుపపన్నము గాదు. అట్లుగనో
నాముష్మికార్థమే కర్మలఁ జేయవలె నందువేని స్వర్గార్థము కర్మలఁ జేయవలె నందువా ? లేక మోక్షార్థము కర్మలు
చేయఁగద నందువా ? లేక ఆత్మశుద్ధ్యర్థము కర్మలు చేయఁదగు నందువా ? “ఇహైవ సర్వే విపరీతీయంతే
కామా” అని పర్యాప్త కాముఁ డగు నాత్మజ్ఞానికి సర్వకామవిలయము క్రూరమాణ మగుటచే విద్వాంసునకు
స్వర్గకామమే సంభవింపదుగాన “స్వర్గార్థము విద్వాంసుఁడు కర్మలఁ జేయవలె” నను ప్రథమపక్ష ముపపన్నము
గాదు. “న కర్మణా న ప్రజయా” అను శ్రుతి కర్మలకు మోక్షసాధనత్వమును నిషేధించుటచేతను, విద్వాంసుఁడు
జీవన్ముక్తుఁ డగుటచే నతనికి మోక్షార్థము కర్మలఁ జేయవసరము లేదుగాన “విద్వాంసుఁడు మోక్షార్థము కర్మల
నాచరించవలె” నను ద్వితీయపక్షము నుపపన్నము గాదు. ఇక నాత్మశుద్ధ్యర్థము విద్వాంసుఁడు కర్మలు చేయఁ
దగు నను తృతీయపక్షమున—కర్మల నాచరించుట శరీరశుద్ధ్యర్థమా ? లేక చిత్తశుద్ధ్యర్థమా ? లేక ఆత్మశుద్ధ్యర్థమా ?
“కలేబరం మాత్రపురీషభాజన” అను శ్రుతిచోప్పునను, ప్రత్యక్షప్రమాణముచేత మలమాంసాస్థిభాజన మగు
నీశరీరము కర్మల నాచరించుటచే శుద్ధము కాదుగాన “విద్వాంసుఁడు శరీరశుద్ధ్యర్థము కర్మల నాచరించవలె” నను
ప్రథమపక్ష ముపపన్నముగాదు. “యతః శుద్ధసత్త్వాః” అను శ్రుతిచోప్పున శుద్ధసత్త్వ లగుటచేతనే సమ్యక్
గుత్పన్నాత్మజ్ఞానములగు విద్వాంసులకు చిత్తశుద్ధ్యర్థము కర్మలు చేయవసరము లేదుగాన “విద్వాంసుఁడు చిత్త
శుద్ధ్యర్థము కర్మల నాచరించవలె” నను ద్వితీయపక్షము నుపపన్నము గాదు. “అస్మాదీగ్ం శుద్ధ మసాపవిధ్ం”
అను శ్రుతిచోప్పున నాత్మ నిరకాయ మగుటచే కర్మల కవిషయముగాన కర్మలచే నాత్మను శుద్ధముచేయుట సంభ
వింపదు. విష్ణుమహేశ్వరాదులగూడ నకార్యకరములఁ జేసియు నేయాత్మజ్ఞానముచే స్వయముగ శుద్ధులైరి;
అన్యులను శుద్ధులుగ చేసిరి; యట్టి యాత్మను నాత్మజ్ఞానేతర మగు కర్మాధిక మగు దేనిచే నైనను శుద్ధముగ
నెవరు చేయఁగలదురు ? స్వతశ్శుద్ధమకాని యొకానిొకవస్తువును వరొకవస్తువుచే శుద్ధముగ చేయుట సంభవ
మగునకాని, స్వతశ్శుద్ధ మగు నాత్మకు మరొకవస్తువుచే శుద్ధిని కల్పించుట యసంభవము. కాన “విద్వాంసుఁ
డాత్మశుద్ధ్యర్థము కర్మల నాచరించవలె” నను తృతీయపక్షముగూడ నుపపన్నము గాదు. అట్లుగనో విద్వాంసుఁడు
పరార్థముగనే కర్మల నాచరించఁదగు నందువా ? అట్లులైన ని న్నీ విధముగఁ ప్రశ్నింపవలయును. పరార్థము
కర్మలను జేయు నాతఁడు పరోక్షజ్ఞానవంతుఁడు కావలెనా ? లేక యపరోక్షజ్ఞానవంతుఁడై యుండవలెనా ?
అపరోక్షజ్ఞానయే యై యుండవలెనచో నాతఁడు యతిగ నుండవలెనా ? లేక గృహస్థుఁడై యుండవలెనా ?
ఇటు ప్రథమ (అపరోక్షజ్ఞానియు, యతియు నగు విద్వాంసుఁడు పరార్థము కర్మల నాచరించవలె నను) పక్ష

ముపపన్నము గాదు. ఏలయన- అపరోక్షజ్ఞానియు, యతియు నగు విద్వాంసుఁడు అభిమానకూన్యఁడగుట చేతనా, సర్వకర్మలను, తత్సాధనములను సంస్కరించినవాఁ డగుటచేతను నట్టివానికి కర్మకల్పప్రసక్తియే లేదు. దేహాదులయం దహంకారము, వర్ణాశ్రమాదులయందు మమకారము, ప్రపంచము గుత్తము అనెడి జ్ఞానము, భోగ్య వస్తుభిలాషయు, కర్మల నకళ్యము జేయవలె నను బుద్ధియు, కర్మల నాచరించనిచో ప్రత్యవాయము సంభవించు నను భయము, కాస్త్రభీతి; యివికదా కర్మలయందు ప్రవర్తించుటకు కారణములు. వీటి నన్నిటిని పరావర్తకత్వ విజ్ఞానహేతుచే నామూలముగ దహించివైచి, స్వయముగ నిష్క్రియబ్రహ్మస్వరూపముగ నున్నట్టియు, జ్ఞానాన్నిచే నిర్దుష్టమైన యాత్మానాత్మతాదాత్మ్యగ్రంథి కలవాఁ డగుటచే సర్వాత్మభావమును పొందినట్టియు, స్వాత్మా రాముఁడు నగు యతికి “పాపాణాం హ్యేష సర్వభూతై భిక్షాతి విజాన నిద్వా న్మజతే నాతివాదీ” అను శ్లోతి చొప్పున అతిగ మాటలాడుటయే సంభవింపదు. అట్టివానికి కర్మలయం దెట్లు ప్రవృత్తి కలుగును? కాన “అప రోక్షజ్ఞానియు, యతియు నగు విద్వాంసుఁడు పరార్థము కర్మల నాచరించవలె” నను ప్రథమపక్ష ముపపన్నము గాదు. ఇక ద్వితీయ (అపరోక్షజ్ఞానియు, గృహస్థు నగు విద్వాంసుఁడు కర్మల నాచరించఁడగు నను) పక్షము గూడ నుపపన్నముగాదు. ఏలయన- అనేకసహస్రజన్మకృత మగు పుణ్యకర్మపుంజముయొక్క పరిపాకముచేతను, ఈశ్వరప్రసాదముచేతను నెవనికి సర్వదృశ్యమిథ్యాత్వనిశ్చయపూర్వకముగ ‘బ్రహ్మ నేనే’ యను బ్రహ్మత్వైకత్వ విజ్ఞానము ప్రతిబంధకరహితముగ నెపుడు కలుగునో యపుడే నాతఁడు గృహస్థు నను యజ్ఞవల్క్యుదులవలె నేవేదాంత్యమునుండి విడువఁడును. అట్టివానికి సంసారకారణము లేమియు లేమింజేసి యాతఁడు అహంకార మమకారనిబంధన మగు సంసారమును పొందనేరఁడు. అత్మభిన్న మగు దేహాదులయం దహంభావము, తదతిరిక్త మగువాటియందు మమకారము నీరెండును సంసారకారణములు. ఈ యహంభావమమభావము లేవనియొక్క బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానముచే విధ్వస్తము అగునో యాతఁడు సంసారమును పొందనేరఁడు. ఏమన- “బ్రహ్మ నే నేను” అను బ్రహ్మత్వైకత్వవిజ్ఞానము “నేను బ్రాహ్మణుఁడను, ఇది నాది” యను బుద్ధియు నీరెండును లేజన్మి రములవలె పరస్పరవిరుద్ధములుగాన నొకచోట నుండుట సంభవింపనేరదు. కనుకనే బ్రహ్మత్వవిజ్ఞాన మనెడు ఖడ్గముచే నిర్భిన్న హృదయగ్రంధిగల పురుషునకు తిరిగి సంసారము సంభవింపదు. కనుకనే బ్రహ్మశత్రు యగు విద్వాంసుఁడు గృహస్థుఁడైనను సంసారమునుండి వృత్తితుండే యగును. అల్లెవ్వఁడేని యొకఁడు సంసారవిము క్తుఁడు కానిచో నతని సంసారవృత్తానమే యాతఁడు అజ్ఞానతత్కార్యనిగృహీతుఁడని తెలుపుచున్నది. “సంసార వృత్తానమునకు హేతు నగు పారిర్థ్యము లేమింజేసి (సంసారవృత్తానమునకు ప్రతికూల మగు పారిర్థ్య ముండు టచే) గృహస్థు బ్రహ్మభావాపన్నుఁడైనను సంసారవృత్తితుఁడు కాకుండు” నని యందువా? అతఁడు జడ భరతుఁడువలె నట్లే యుండును కాని సర్వమిథ్యాత్వజ్ఞానము, సంసారము నీరెండును పరస్పరవిరుద్ధములుగాన బ్రహ్మభావాపన్నుఁడగు గృహస్థువు “నేను, ఇది నాది” అని సంసరణమును బొందనేరఁడు. వివేకవంతుఁడు మరుప్రదేశమును శ్రేణులరహితముగఁ దెలిసికొనిన యనంతరము అట్లదూరమునకు జలముగ భాసించినను, దానిని గ్రహించుటకుఁగాని, పానముచేయుటకుఁగాని యాప్రదేశమునకు వెళ్ళుటకు ప్రయత్నించఁడు. మరియొక యవి వేకి యగు బలవంతునిచే వేగముగ తీసికొనివెళ్ళబడినను నాతఁడు సంతోషముతో వెళ్ళనేరఁడు. మరియు నెంత కష్టము! అని యనుకొనుచు అతికష్టముచే మందముగ వెళ్ళును. మరియు నింకొకరి నెవరిని యటకు తీసికొనివెళ్ళఁడు. అట్లే ప్రతికూలప్రారబ్ధముకల విద్వాంసుఁడుగూడ సర్వమిథ్యాత్వదర్శియై సంసారమును బొందుటకు నభిలషింపఁడు; మరియొకని ప్రేరేపింపఁడు. కాని ప్రవృత్తిహేతు నగు ఆత్మేతరాహంభావము లేమింజేసి యాతఁడు నడుము విరిగిన గర్భము వలె సంసారమున మందగమనము కలవాఁడై యగును. బ్రాహ్మణునకు చందాలశరీరమువలె “నేను బ్రహ్మను” అనెడి బ్రహ్మత్వభావముచే బ్రహ్మనిష్ఠుఁడగు బ్రహ్మశత్రు దేహాదితాదాత్మ్యము అభిమతము కాదు.

అది లేనిచే “నేను, నాని” అని వ్యవహరించుటకు శక్యము కాదు. అనగా (బ్రహ్మవేత్తలకు దేహాదితాదాత్మ్యమే దుష్టులు; దుఃఖపాతులు) అట్టి తాదాత్మ్యముచే నైన “నేను, నాని” అను ప్రవృత్తి యతిదుఃఖపాతువు. అందునను కర్మల నాచరించుట యత్యంతదుఃఖపాతు వగును. ఈవిషయమును తెలిసికొని గృహస్థుడైనను విద్వాంసుఁడు సర్వమును సంస్కరించినవాడై స్వార్థ మగునది కాని, పరార్థ మగునది కాని యగు కర్మలను చేయుటకు సమర్థుఁడు కానేరడు. కనుక చతుర్థాధ్యాయమునందును, ప్రస్తుతమునను, వత్సవమాణిరీతిని పరోక్షజ్ఞునియే కర్మలను చేయవలెనుగాని నిశ్శేషముగ విసష్టమైన యాత్మాహంభావముకల యపరోక్షజ్ఞుని యెప్పుడును కర్మలను చేయ నవసరము లేదని భావము. కాన “అపరోక్షజ్ఞునియు, గృహస్థువు నగు విద్వాంసుఁడు కర్మలను చేయవలె” నను ద్వితియపక్షముగూడ ననుపపన్నము.

“యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః॥ సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే ॥ నైవ కించి త్కరోమితి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవితే” ఇత్యాదిశ్లోకార్థము నాలోచించినచో నపరోక్షజ్ఞునియు గర్మల నాచరించవలెనని ప్రతియమానముగచున్నది. ఒక పరోక్షజ్ఞునియే లోకసంగ్రహార్థము కర్మలు చేయవలె నను నియమము యుక్తియుక్తము కాదు. “మనః తత్త్వవితే” మొదలగు బ్రహ్మవేత్తయొక్క చిన్నములచే బ్రహ్మ నిష్ఠుడగు బ్రహ్మవేత్తను విడచి పైశ్చోకోదాహృతమగు విశుద్ధాత్మత్వాదివిశేషణసమదాయము పరోక్షజ్ఞుని కెఱుల సంభవించును. కాన నపరోక్షజ్ఞునియు లోకసంగ్రహార్థము గర్మల నాచరింపదగు నందువా! అదియు నిజమే యగును. విశుద్ధత్వాదివిశేషణసమదాయము బ్రహ్మవేత్తను ఇతరునికంటె ప్రత్యేకించి నిరూపించును గాన వ్యావర్తకమగు నట్టి ముక్తికృతలక్షణ మితరులకు జన్మకోటికథముచే నైన బొందుబటు శక్యముగాదు. అయినను నిన్నిట సీవిధముగ బ్రశ్నించవలెను. అపరోక్షజ్ఞుని సిద్ధుడనియు, సాధకు డని రెండువిధములు. వారిలో లోక సంగ్రహకర్మల జేయదగు వాడు సిద్ధుడందువా! లేక సాధకు డందువా! అందున “సిద్ధుడగు నపరోక్షజ్ఞుని కర్మల నాచరింపదగు” నను ప్రథమపక్ష ముపపన్నము గానేరదు. ఏలయన- అట్టివాడు ముక్తుడగుటచే నట్టిసిద్ధుడు లోక సంగ్రహార్థము కర్మలను చేయుటయే యనవసరము. “సర్వ మిద మహం చ బ్రహ్మచ బ్రహ్మైవ” (ఈచరాచర తత్వప్రపంచము, నేను అంతయు బ్రహ్మస్వరూపమే) అనెడి నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠుడే నశితీకృతపరావర్తకత్వ విజ్ఞానభిష్టముచే ద్వైతభ్రమము సంపూర్ణముగ నుచ్ఛేదించి బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంత మగు సర్వప్రాణులతోగూడ తనను ముక్తునిగా తెలిసికొను బ్రహ్మవేత్తయగు యతికి నతని దృష్టిలో బద్ధలోకమే లేదు కాబట్టి యట్టియతికి బద్ధలోక సంగ్రహార్థమయిన కర్మయే సంభవింపదు. దేవదత్తు డందరికంటె ముందు భుజించి నేనే యందరికంటె ముందు భుజించితి ననుకొన్నట్లును, యజ్ఞదత్తు డందరికంటె ముందర మేల్కొని నేనే యందరికంటె పూర్వము మేల్కొంటి ననుకొన్నట్లును విద్వాంసుడు తన నొక్కనినే ముక్తునిగా భావించక స్వీయవిజ్ఞానముచే తనను, సర్వ ప్రాణిజాతమును గూడ ముక్తులనుగా భావించుచు స్థలీపులాక వ్యాయమున బ్రహ్మవేత్త యగు యతి తన ముక్తిచే నందరను ముక్తులనుగా భావించును. అట్లుగాక యెవఁడు తానే ముక్తుడై నట్లును ఇతరులు ముక్తులు కానట్లును తెలిసికొనునో; వాఁడు బ్రహ్మవేత్తయు, ముక్తుఁడు కూడ గానేరడు. ఇతఁ నేమన అట్టివాఁడు విద్యాబంధమునుండి గాక వాక్యోక్తిముక్తుడై యగును. ఎట్లన విశేషయగువాఁడు తన యనుభవముచే తరంగ బుద్బుదఁగిన ఉదకాదుల నన్నిటిని నెల్లు జలమాత్రముగనే తెలిసికొనునో, యెల్లు సువర్ణవికారమగు కటక మకుట కుండలాదికమును సువర్ణమాత్రముగనే తెలిసికొనునో, యెల్లు రజ్జుసర్పమును రజ్జుమాత్రముగనే తెలిసికొనునో, యెల్లు యెవఁడు ప్రకృష్టదృష్టితో దనను, నుత్తమగు జగత్తును బ్రహ్మస్వరూపమునుగా తెలిసికొనునో; వాఁడే బ్రహ్మవేత్తయు, నద్వైతదర్శియు, నవిద్యాబంధవిముక్తుఁడు నగును. మరియు నాతఁడు— స్వప్నావస్థనుండి ప్రబుద్ధుడగు మనుజుఁడు స్వాప్నికపదార్థమును జూడనట్లు, స్వాతిర్క్తమగు పదార్థమును జూడకుండును. అట్టి యద్వైతదర్శియు, మహాత్ముఁడు.

సిద్ధుడు, పూర్ణవృత్తియు, బ్రహ్మవిద్యరిష్టాడు నగు వానికి ఈలోకసంబంధముగ విధి, విధాన, విధేయములు లేమిం జేసి, నాతనికి లోకము నుద్దేశించి, కర్మలయందు ప్రవృత్తియే సంభవింపదు. ఇక “కుర్వన్నపి న లిప్యతే” అను ప్రవృత్తిద్యోతకముగ వాక్యము కర్మప్రవృత్తివిధాయకము కదా. అది యెట్లుపపన్నమగుచుండువా! ఈలోకవ్యాఖ్యానావసరమున నిరర్థకవిషయమున కవిసర్థముగ దాని యర్థమును వివరించెదము “విద్వాన్యజతే” అను శ్లోమున విద్యచ్ఛబ్దమునకు వేదార్థము దెలిసినబ్రాహ్మణుడని యర్థము కాని బ్రహ్మజేత్రయగు యతియని యర్థము కాదు. ఏలయన అట్టి యతి సర్వకర్మసంన్యాసియగుటచే కర్మవిధిగూడ లోకమువలె మిథ్యాత్వకోట్యంతఃపాతి యగుటచేతను, కర్మవిధియే యుపపన్నము కాదు. కాన విద్యచ్ఛబ్దార్థము బ్రహ్మజేత్ర కానేరడు. ఇక “సాధకాపరోక్షజ్ఞాని కర్మల చేయఁ దగు” నను ద్వితియపక్షముగూడ నుపపన్నము గాదు. ఏలయన- ముముక్షువు, నిదిధ్యానువు నగు యతి సమాధిని విడచి లోకసంగ్రహార్థకర్మమును చేయఁదగునని చెప్పూ విధి యేమియు లేదు. “తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ” అనియు “పరం బ్రహ్మనుసందధ్యాత్” అనియు “యచ్ఛే ద్వాబ్జునసీ పాప్జ్ఞః” అనియు ‘బ్రాహ్మణః పాండిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠానేత్” అను నీ మొదలగు శ్రుతులు యతికి జ్ఞాననిష్ఠాకర్తవ్యత్వమునే చెప్పుచున్నవి. అట్లే “మన స్సంయమ్య మచ్చిత్తః” అనియు “ధ్యానయోగపరో నిత్యం” అనియు, “వాచం యచ్చ మనో యచ్చ” అను మొదలుగాఁగల స్మృతులును యతియగు ముముక్షువునకు జ్ఞాననిష్ఠాకర్తవ్యత్వమునే బోధించుచున్నది. కనుక సాధకుఁడు, ఆత్మజేదియు నగు యతికి సమాధియే చేయఁదగినది కాని క్రౌఠమగునట్టిది కాని, స్మార్తము కాని, పరార్థము కాని యగు కర్మము, తౌచము, ఆచమనము కాని కర్తవ్యములు కావు. జ్ఞానస్థున కెట్టి విధియు లేదని స్మృతులు చెప్పుటచే “కర్మచోదన (విధి)చే సాధకాపరోక్షజ్ఞాని కర్మల చేయఁదగు”నని చెప్పుటయు నసంగతము. “ఏత మేవ ప్రవ్రాజి నో లోక మిచ్ఛంతః ప్రవ్రజంతి” అను శ్రుతిచొప్పున జిజ్ఞాసచే సంన్యస్తమైన సర్వ కర్మలు కల వివిధిమగను యతి జిజ్ఞాసయందు ప్రవృత్తుఁడగును. అట్టివానికి “నాద్వితీయకర్మవోదనాం” అను శ్రుతిచొప్పున జ్ఞానసాధనముగ శ్రమకాదికమును విడచి వేరొం డేదియు కర్తవ్యము లేదుగాన కర్మవిధి ప్రాజ్ఞేషిన రీతిగ ననుపేక్ష్యమని స్పష్టమగుచుండ సిద్ధునకు, ఆత్మతత్త్వజేత్రయగు సాధకునకు కర్మతంత్రాగ్రాహక మెట్లు లభించును? కనుక “నేను, నాది” అనునవి మొదలగు బాహ్యవాసనలచే బద్ధుఁడును, ఆభాసాత్మజ్ఞానియు, బహుధాకృతశ్రమ ఁడును అగు పరోక్షజ్ఞానియే “లోకసంగ్రహార్థము కర్మల నాచరించఁదగు” నను వాక్యమున కర్తగ విషయ మగును. లేక లోకానుగ్రహార్థము బ్రహ్మచే సృజించఁబడిన మహాత్ములగు వ్యాసాగస్త్యపరాశరామసిద్ధాదులు, తత్సదృశులు, నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులు నగు అధికారికపురుషులు లోకసంగ్రహవాక్యమున విషయు లయ్యెదగు. కాని సిద్ధుడు కాని, సాధకుఁ డగు ముముక్షువుగాని లోకసంగ్రహవాక్యమున విషయులు కాదు. కనుకనే సర్వజ్ఞుఁ డగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మిగూడ “తస్య కార్యం న విద్యతే” అని చెప్పుచున్నాడు.

భాష్యోత్కర్షదీపికః— “న కర్మజ్ఞా మనారంభాత్” అనునది మొదలుకొని “శరీరయాత్రాపిచ లే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః” అనునంతవర కగు గ్రంథముచే నాత్మజ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాపాప్తినిమిత్తము ఫలాభిసంధి రహితముగ కర్మ మనుష్టేయమని చెప్పి, “యజ్ఞార్థాత్” అనునది మొదలు “మోక్షం పార్థ! స జీవతి” అనునంత వర కగు గ్రంథముచే ననాత్మజ్ఞుఁడు కర్మయం దధిక్వతుఁడు నగువానికి పాప్రిసంగికముగ కర్మానుష్ఠానమునం దనేక కారణములు చెప్పఁబడినవి. మఱియు విహితకర్మా ననుష్ఠానమునందు దోషముగూడ చెప్పబడినవి. ఇట్లుండ “నీవిధ ముగఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడిన చక్రమును సర్వ అనువర్తింపవలసినదా! లేక ఆపరిశుద్ధాంతఃకరణము కల యనాత్మ జ్ఞుఁడే జ్ఞానపాప్తినిమిత్త మనుగరింపవలసినదా!” అను యర్జునుని సంశయము నూహించిగాని, స్వయముగ గాని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కాత్మమయొక్క వివేకప్రతిపత్తి (జ్ఞానము) నిమిత్తము తత్త్వజ్ఞానికి “ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం” అనుదానిచే బోధింపఁబడిన చక్రానుసరణమును “యస్త్యాత్మరతి లేవ స్వాత్” అను శ్లోకముచే నిశ్చించుచుండును.

శ్లో॥ నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేమా కశ్చన ।

న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్చర్యః ॥

॥౧౮॥

పదవిభాగము:—న-ఏవ-తస్య-కృతేన-అర్థః-న-అకృతేన-ఇహ-కశ్చన-న-చ-అస్య-సర్వభూతేషు-
కః-చిత్-అర్థవ్యపాశ్చర్యః ॥

॥౧౮॥

ప్రతిపదార్థము:— తస్య=పరమాత్మరతికల అసాంఖ్యునకు; కృతేన=కర్మముచే; అర్థః=ప్రయోజనము;
నాస్తి=(ఇటు అస్తి అను పద మధ్యాహర్యము) లేదు. ఇహ=ఈలోకమునందు; అకృతేన=విధివిహితకర్మల నాచ
రించకపోవుటచే; కశ్చన=ప్రత్యవాయపాప్తి కాని, లేక, అత్యహని కాని; నాస్తి=లేదు; అస్య=ఈజ్ఞానికి; సర్వ
భూతేషు=బ్రహ్మాదిస్థావరాంత భూతములయందు; కశ్చిత్=ఒకానొకటైనను; అర్థవ్యపాశ్చర్యః=ప్రయోజననిమి
త్తక్రియాసాధ్యమగు వ్యపాశ్చర్యము (అశ్రియజము); నాస్తి=లేదు. ॥౧౮॥

శాంకరభాష్యము:—

కించ—నైవేతి । నైవ తస్య పరమాత్మరతేః కృతేన కర్మకార్యః ప్రయోజన మస్తి ।
అస్తు తస్యకృతే నాకరణేన ప్రత్యవాయాభ్యోనార్థో నాకృతే నేమా లోకే కశ్చన కశ్చి దపి

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

మఱియు పరమాత్మరతుఁ డగు నట్టి సాంఖ్యునకు కర్మజన్యసుకృతముచే సాధింపఁగిన
యభ్యుదయనిశ్చేయస్వరూపప్రయోజన మేదియు లేదు. అట్లుగుచో కర్మపరిత్యాగమువలనఁ

ఏమానవుఁడు అత్యజ్ఞానవిఘ్నంజై “అత్మస్యైవ రతిః” అత్యయందే రతికలవాఁడై (ఏవ కారమువలన విషయ
ములయందు పీఠిలేనివాఁ డని యర్థము) “అత్మస్యైవ తృప్తః అత్మత్వత్” అత్యయందే తృప్తికలవాఁడై (ఏవ
కారమువలన నన్నరసాదిప్రయుక్తతృప్తి నిశ్చేధింపఁబడెను) “అత్మ స్యైవ చ సంతుష్టః” అత్యయందే తుష్టికల
వాఁడో (ఏవకారమువలన బాహ్యము లగు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనెడి విషయములయందు తుష్టి నిశ్చే
ధింపఁబడెను), అనఁగా నిఖిలవిషయములయందును తృప్త్యను పరిత్యజించినవాఁడై యగునో, అట్టి మానవునకు కర్తవ్య
మేదియు లేదని యర్థము.

పరమార్థప్రసా:— ఓయర్జునా! ఇట్లు బ్రహ్మవత్తమును నిరూపించి, ఇపు డనుత్పన్నజ్ఞానముకల నిన్నును
గూర్చియే యాకర్షణపదేశము చేయబడుచుండెను. కాని యాత్మజ్ఞానినిగూర్చి కాదనికూడ “య స్త్వాత్మరతి రేవ”
అను శ్లోకముచేఁ జెప్పఁచుండెను.

ఎవఁ డాప్తపథకలకానుములు కలవాఁ డగుటచే అత్యయందే తృప్తికలవాఁడో, కనుకనే యాత్మయందే
సంతుష్టికలవాఁడో (అనఁగా భోగములయందు దేశేక్ష లేనివాఁడో) అట్టివానికి “కార్యం” కర్తవ్య మేదియు లేదు.

శ్రీధరీయము:— “న కర్మణా మసారంభాత్” అనునది మొదలుకొని యజ్ఞాన కంఠఃకరణశుద్ధినిమి
త్తము కర్మయోగమును తెప్పి, జ్ఞానికి కర్మయొక్క యనుపయోగమును “య స్త్వాత్మరతి రేవ స్యాత్” అనునది
మొదలు రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁచుండెను. ॥౧౯॥

— ♦ 3వ అధ్యాయము— ౧౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— అత్యజ్ఞానికూడ అభ్యుదయార్థము కాని, మోక్షార్థము కాని, ప్రత్య
భాయపరిహారార్థము కాని కర్మల నాచరించవలయు నను నాశంకఘోడఁ జెప్పఁచున్నాఁడు.

కాంక్షరభాష్యమ్:—

ప్రత్యవాయప్రాప్తిరూప ఆత్మహానిలక్షణో వా నైవాస్తి । న చాస్య సర్వభూతేషు బహ్మది
స్థావరాస్తేషు భూతేషు కశ్చిదర్థవ్యపాశ్చర్యః ప్రయోజననిమిత్తక్రియాసాధ్యో వ్యపాశ్చర్యో
వ్యపాశ్చర్యణమ్ । కించి ద్భూతవిశేష మాశ్చిత్వ న సాధ్యః కశ్చిదర్థోఽస్తి । యేన తదర్థా
క్రియాఽనుష్ఠేయా స్యాత్ । న త్వ మేతస్మి న్సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయే సమ్యగ్దర్శనే
వర్తనే ॥ ౧౧౮ ॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించదా యని శంకింపఁజనదు. అట్టి సాంఖ్యున కీలోకమున విహితకర్మల
నాచరించకపోయినందున ప్రత్యవాయప్రాప్తి కాని; ఆత్మహాని కాని సంభవింపదు. ఇట్టి సిద్ధిప్రజ్ఞా
నకు బ్రహ్మదిస్థావరాస్తభూతములయందు ప్రయోజననిమిత్తక్రియాసాధ్య మగు నేపమాశ్చర్య
ణము లేదు. ఏదోయొక భూతవిశేషము నాశ్చర్యించి సాధింపఁదగిన ప్రయోజన మేదము ఆత్మ
రతుఁడగు సాంఖ్యునకు లేదు. ఏకారణముచే ప్రయోజననిమిత్త మగు క్రియ ననుష్ఠింపఁవలసి
వచ్చునో, అట్టి ప్రయోజనమే జ్ఞాననిష్ఠునకు లేనందున నితరసమాశ్చర్యణ మతినికి లేదని
భావము. అట్లుగుచో నేనుగూడ తత్త్వజ్ఞానము నాశ్చర్యించి కర్మలను వదలెద ననెదవా? నీవీ
సర్వత స్సంప్లుతోదకస్థానీయ మగు సమ్యగ్దర్శనమునందు లేవు. (కాన కర్మయోగమునందే
యధికారి వని భావము) ॥౧౧౮॥

ఆత్మరతుఁడగు పురుషుఁడు స్వర్గాదిరూప మగు నభ్యుదయమును కోరనందున నతనికి కర్మచే నభ్యుదయరూప
మగు ప్రయోజనము సంభవింపదు. (అనఁగా నభ్యుదయనిమిత్త మాత్మరతుఁడు కర్మ నాచరింపవలసరము
లేదనుట) మోక్షము కర్మసాధ్యము కానందున మోక్షమునుద్దేశించియు కర్మము నాచరింపవలసరములేదు. ఈ
విషయమునే “పరిక్ష్య లోకా న్సర్వవితా న్నాప్రిహ్మణో నిర్వృద్ధ మాయా న్నా స్త్యకృతః కృతేన” (బ్రాహ్మ
ణుఁడు కర్మచే సంపాదిత మగు లోకము లనిత్యము లని తెలిసికొని కైరాగ్యమును పొందవలెను. నిత్య మగు
మోక్షము కర్మచే ప్రాప్తించదు.) అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. మూలస్థ మగు ‘నైవ’ అనుచోటనున్న ‘ఏహ’
అను పదమువలన మోక్షము జ్ఞానసాధ్యము కూడ కాదని నూచింపఁబడినది. మోక్ష మాత్మస్వరూపమే. అది నిత్య
ప్రాప్తమే యగును. అట్టి నిత్యప్రాప్త మగు నాత్మయొక్క యజ్ఞాన మప్రాప్త మనఁబడును. అట్టి యజ్ఞానము
తత్త్వజ్ఞానమువలన నివర్తింపఁజేయఁదగినది. అజ్ఞానము తత్త్వజ్ఞానమువలన నిర్మింప తత్త్వజ్ఞానికి కర్మవలనఁగాని, జ్ఞాన
మువలనఁగాని సాధింపఁదగిన యేప్రయోజనము లేదు. (కాన మోక్షము కర్మమువలనఁగాని, జ్ఞానమువలనఁగాని
సాధింపఁదగినది కాదని తెలిసికొనవలెను). “ఇట్టి యాత్మవేత్తచే కూడ ప్రత్యవాయపరిహారార్థము కర్మ లక్ష్య
మాచరింపఁదగినవే” యనుశంకను దోలఁగించుటకు “నాకృతే నేహ కశ్చన” అని మూలమునందుఁ జెప్పఁబడినది.
“ఆకృతేన” అనుచోట భావార్థమునందు నిష్ఠాప్రత్యయము చెప్పఁబడినది. నిత్యార్థమువలన నాత్మజ్ఞాని కీలోక
మునందు గర్వి తత్త్వముగాని, ప్రత్యవాయముగాని ప్రాప్తించదు. ఈశోకార్థార్థముచే సర్వత్ర యుపపత్తిని
చెప్పుచుండెను. “నచాస్య” అనుచోటనుండు ‘చ’ అనుశబ్దము హేత్వర్థమునందు ప్రయుక్తము. ఏకారణమువలన
నాత్మజ్ఞానికి బ్రహ్మదిస్తంబవర్తంతమగు భూతములయందు జీవప్రయోజనసంబంధము లేదో (అనఁగా నేధూతవిశేషము

నాశ్రియించి క్రియాసాధ్యమగు నేప్రయోజనము లేదో, అందువలన నీయాత్మజ్ఞానికి కృతాకృతములు నిష్ప్రియోజనములు. ఈవిషయమే “నైనం కృతాకృతే తతః” ఈబ్రహ్మజేత్రను నిత్యకర్మాచరణము కాని, నిత్యకర్మాకరణము కాని తపింపజేయవు) అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. మఱియు “తస్య హ న దేవాళ్ళ నా భూత్యా ఈశత ఆత్మా హ్యేషాం స భవతి” అను శ్రుతివలన దేవతలు కూడ మోక్షము కలగకుండ జేయుటకు సమర్థులు కారని జెప్పటవలన విఘ్నములు దొలగుటకు దేవారాధనకర్మ మాచరించవలయునను శంకయు తొలగించబడెను.

ఇట్టి బ్రహ్మజేత్రను భూమి కాగ్రహక భేదముచే కనిష్టమహర్షి నిరూపించెను. అది యెట్లునిన? జ్ఞానభూమిక-శుభేచ్ఛ యనియు, విచారణ యనియు, తనమానసమనియు, సత్త్వాపత్తియనియు, అసంసక్తియనియు, పద్మార్థభావనియనియు, తుర్యగమనియు కేడువిధములు. అందు నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదిపురస్కరముగ ఫలపర్యవసాయి యగు మోక్షేచ్ఛ-శుభేచ్ఛ యనఁజును. అట్టి మోక్షేచ్ఛచే గురువును విధివిధానముగ సమీపించి, శ్రవణ మనవాత్మకమగు తేదాంతవాక్యవిచారము-విచారణమనెడి చెండవభూమిక యనఁజును. అనంతరమున నిదిధ్యాసనాభ్యాసముచే మనస్సున కేతాగ్రతచే నూత్నవస్తుగ్రహణయోగ్యత్వము-తనమానసమనెడి మూడవభూమిక యనఁబడును. ఈ మూడుభూమికలు సాధనరూపములు. జాగ్రత్తనం దీజగత్తు భిన్నముగ భాసించుటవలన ఈ భూమికాత్రితయమును యోగులు జాగ్రదవస్థ యందురు. ఈ విషయమునే “భూమికాత్రితయం త్వేతద్దామ! జాగ్రదితి స్థితం । యథావ ద్భేదబుద్ధ్యేదం జగ జ్జగ్రతి దృశ్యతే” (ఓ శ్రీరామ! యెట్లు భేదబుద్ధిచే నీ జగత్తు జాగ్రదవస్థయందు మూడఁబడుచుండెనో, అటులే శుభేచ్ఛ, విచారణ, తనమానస మనెడి యీ భూమికాత్రితయము భేదబుద్ధిచే మూడఁబడుటవలన (జాగ్రత్తని చెప్పబడును). అని వశిష్టమహర్షి శ్రీరామనిగూర్చి చెప్పెను. అట్టి భూమికాత్రితయారూఢుడైనవానికి తేదాంతవాక్యమువలనఁ గలిగెడి నిర్వికల్పకబ్రహ్మత్వైక్యసాక్షాత్కారము సత్త్వాపత్తియనెడిది నాల్గవభూమిక యనంబడును. ఇదియే ఫలరూపము. సర్వజగత్తు మిథ్యగ భాసించుటవలన దీనినే యోగులు స్వప్నావస్థ యందురు. ఈ విషయమే “అద్యైతే సైర్య మాయాతే ద్యైతే ప్రళయ మాగతే । పశ్యంతి స్వప్నవల్లోకం చతుర్థీం భూమికామితాః” అద్యైతము స్థిరమై యుండ, ద్యైతము ప్రళయమును పొందియుండ చతుర్థభూమికను పొందినవారై లోకమును స్వప్నమువలె చూచెద) రని వాసిష్టమనందుఁ జెప్పఁబడెను. ఈ నాల్గవ భూమికను బొందిని యోగి బ్రహ్మవిత్తనఁబడును. ఆయిదు, ఆరు, ఏడు భూమికలు జీవన్ముక్తియొక్క యవంతరభేదములు. అందు సవికల్పకసమాధ్యభ్యాసముచే మనోనిరోధమును గావించినపిదప కలిగెడి నిర్వికల్పకసమాధ్యవస్థయే “అసంసక్తి” యను నైదవభూమిక. సుషుప్తినుండి పురుషుడు స్వయముగ లేచునటుల నిట్టి నిర్వికల్పకసమాధ్యవస్థ నుండి స్వయముగ లేచుటచే నీ యసంసక్తి యను నయిదవ భూమిక యోగులచే సుషుప్తి యనియుఁ జెప్పఁబడును. ఈ పంచమ భూమిక నధిష్ఠించిన యోగి “బ్రహ్మవిద్యురఁడు” అని చెప్పఁబడును. ఇట్టి నిర్వికల్పకసమాధ్యభ్యాస పరిపాకముచే చిరకాలస్థాయినీ యగు నవస్థ “పద్మార్థభావని” యనెడి యారవభూమిక యని చెప్పఁబడును. గాఢ సుషుప్తినుండి స్వయముగ లేచని పురుషుడు పరప్రయత్నముచే లేచినటుల నిట్టి యారవభూమికను పొందిన యోగి స్వయముగ నిట్టి సమాధ్యవస్థనుండి లేచక పరప్రయత్నముచే లేచుటవలన నీ పద్మార్థభావని యను వారవ భూమికను గాఢసుషుప్తియని యోగు లందురు. ఇట్టి యారవభూమికను పొందినయోగి “బ్రహ్మ విద్వరీయాన్” అని చెప్పఁబడును. ఈవిషయమే “పంచమీం భూమికా మేత్య సుషుప్తిపదసామికాం । పశ్చిం గాఢసుషుప్త్యాభ్యాం క్రిమా త్పతతి భూమికాం” సుషుప్తిపదమును పేరి యయిదవభూమికను పొంది క్రిమముగ గాఢసుషుప్తి యను పేరి యారవభూమికను యోగి ప్రవేశించునని) వాసిష్టమనందు చెప్పఁబడెను. ఏడవభూమికనుండి స్వయముగ కాని, పరప్రయత్నమువలన కాని సర్వథా భేదజ్ఞానము లేమింటేనీ లేవనివాడై, సర్వదా తస్మయ్యుడై స్వప్రయత్నమును విడచియే పమేశ్వరప్రేరిత ప్రాణివాయువశమువలన నన్యులచే నిర్వహింపఁబడు శరీరవ్యవహారము కల

వాఁడై, పరిపూర్ణపరమానందభువఁడై యంతట నుండునో, అట్టి యేడవయవస్థ తురీయావస్థ యనంబడును. అట్టి యేడవయవస్థను పొందిన యోగి “బ్రహ్మవిద్వరిష్టఁడు” అని యనంబడును. ఈవిషయమే “షష్ఠ్యాం భూమ్యా మసౌ స్థిత్యా సప్తమిం భూమి మాత్మనాత్ । కించి దేత్తవ సంపన్న స్త్యథ తైవ న కించన” “విదేహ మక్షతా తూక్తా సప్తమి యోగిభూమికా । అగమ్యా వచసాం కాంతా సా సీమా యోగభూమిః” (యోగి యాదేశభూమికయం దున్న వాఁడై యేడవభూమికను పొందవలయును. ఈయోగి యేడోయొక విషయమును తెలిసికొనిగాని, లేక దేనిని తెలిసికొనకగాని సమస్తభూమికలను పొందవలయు నని పూర్వముతో నన్వయము. ఈ యేడవ దగు యోగభూమిక విదేహమక్షత్వ మనఁబడును. యోగభూములలో నీయేడవభూమిక కాంతమైనది. వాక్కులకు గోచరించనిది.) అని వాసిష్ఠమునందు జెప్పబడెను. ఈ సమస్తభూమికావిషయమే శ్రీమద్భాగవతము నందఁకూడ “దేహం చ నశ్వర వశస్థిత మస్థితం వా సిద్ధో న పశ్యతి యతోఽధ్యగమ త్వయాపం । దైవా దుదేత మథ దైవతా దదేత వాసో యథా పరివృతం మదిరామదాన్తః” “దేహోపి దైవతకః ఖలు కర్మ యావత్త్వానవృత్తం పృథివీమితృత ఏవ సానుః । తం స పృపంచ మధియాధసమాధియోగ స్వాప్నం పున ర్మ భజతే పృథిబుద్ధవస్తుః” (కల్లత్రాగినవాఁడు దేహమునుండి జారిపోయిన వస్త్రము నెట్లెరుగఁజో, అదేవిధమున నాత్మ స్వరూపమును తెలిసికొనిన సిద్ధుఁడు నశ్వరము, అపస్థితము, ఉపస్థితము నగు దైవమువలన పొందఁబడినట్టిదియు, దైవతకమున పోయినట్టిదియు నగు దేహమును గుర్తెరుగఁడు. నాగ్రదశస్థం పొందిన పునఃపాదు స్వాప్నిక దేహము నెట్లు సేవించఁజో, అట్లే సిద్ధుఁడు- పార్థివకర్మ యంతవరకు వుండునో యంతవరకు పార్థివములతోఁబాడిన దేహము కూడ దైవతకమును పొందినది; అని తెలిసికొనును. తెలిసికొని పృపంచముతోఁబాడిన యట్టి దేహమును సమాధి యోగము నధిష్ఠించిన యోగి సేవించఁడు.) అని చెప్పబడెను. మఱియు “తద్యథాఽహే ర్ని ల్పయనీ వశ్రీకే మృతా పృథ్వీస్తాశ్చయై తైవ మేవేదం శరీరం శేతేథాయ మశరీరోఽమృతో పాహో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ” (త్రాచయొక్క మానము పుట్టయఁడు మృతమై పడి యుండునటుల నీయోగియొక్క శరీర ముండును (అనఁగా మానమునం దెట్టి మమకారము లేకయే సర్ప ముండునో యట్లే సిద్ధుఁడుకూడ దేహమునం దెట్టిమమకారము లేకయే యుండును). అట్టి సిద్ధుఁడు పార్థివములు కలవాఁడైనను పార్థివములు లేనివాఁడే; మఱియు శరీర ముండినను దేహమునం దభిమానము లేమింజేసి యశరీరుఁడు, అవృతుఁడు, బ్రహ్మరూపము, తేజోరూపుఁడు అనియు ననంబడును (అనఁగా ముక్తుఁడు). అని శ్రుతియు బోధించుచున్నది. ఈవిషయమును “చతుర్థీభూమికాజ్ఞానం తిస్ర స్మృత్య స్సాధనం పురా । జీవ స్మృతే రవస్థా న్తు పరా న్తస్యః పృక్షీర్ణతాః ॥” నాల్గవభూమిక జ్ఞానము. అందు పూర్వము నందుగల మూడుభూమికలు సాధనములు; అయిదు, ఆరు, ఏడు భూమికలు జీవస్మృతియొక్క యవస్థావిశేషము అని పై సంగ్రహవాక్యము బోధించుచున్నది. అందు సాధన మగు మొట్ట మొదటి భూమికాత్రియము నధిష్ఠించిన యజ్ఞానియే కర్మాధికారి కాడనిన ఇక తత్త్వజ్ఞానికాని, తత్త్వజ్ఞాని యగు జీవస్మృతుఁడుకాని కర్మాధికారి కాడని యేని చెప్పవలయును. ఎంతమాత్రము కర్మాధికారి కానరఁడు. కనుకనే “నైవ తస్య కృతే నాథో నాకృతే నేహ కశ్చన” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పియుండెను.

శంకరానందీయము:—బ్రహ్మాందాద్బాదు లాయా స్థానములను బొంది యేయే నుఖములను బొందిరో ఆనుఖము కర్మవలన జన్మించినదే. తాన నంతటను నుఖము కర్మసంపాద్య మగుటవలన బ్రహ్మజేత్రయు నుఖాధి యగుటవలన నట్టి బ్రహ్మజేత్ర నిరంతరనుఖసిద్ధికొరకు యత్నించి త్కర్మ మాచరింపవలయు నని శంకింపఁజనదు. “అనందో బ్రహ్మాతి, విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ” అను మొదలగు శ్రుతులచే బ్రహ్మ మానందైకరసస్వరూప మని కూచుమాణ మగుటవలన నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే బ్రహ్మభావమును పొందినట్టియు, అఖండానందస్వరూపముచే నుండునట్టియు, నిరంతరబ్రహ్మనందరసానుభూతి నిరవచ్ఛిన్న మగుటవలన (ఎల్లపు డుండుటవలన) కర్మవలన జనిం

చెడి ముఖ మనిత్య మగుటవలనను క్రియాజన్యములును నపేక్షించనట్టి బ్రహ్మతత్త్వము కర్మసాధ్య మగు ప్రయోజనము కాని, కర్మసాధ్య మగు ప్రయోజనము లేనినో ఏదో యొక పురుషార్థము కాని లేదని “నైవ తస్య కృతే నార్థః” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచున్నది.

“అహ మేవేదం సర్వం” అని సర్వము నద్వితీయ మగు నాత్మస్వరూపముగ చూచునట్టియు, అత్మా రాముఁడు అత్మానందుఁడగునట్టి సిద్ధుఁడగు యితకి చేయఁబడిన కర్మచే పొందఁదగిన ప్రయోజన మేదియు లేదు. అట్టి యతి అత్మత్వపుఁడగుటవలనను, సర్వమును మిథ్యాపాపముగఁ జెలిసికొనినవాఁడగుటవలనను యోగక్రియచే పొందఁదగిన గగనగమనా ద్యశిమాదిసిద్ధి నపేక్షించఁడు. సర్వాత్మభావాపన్నుఁడగుటవలన తపఃక్రియచే పొందఁదగిన బ్రహ్మాంద్రాదుల పదమును గూడ నపేక్షింపఁడు. జీవన్ముక్తుఁడగుటవలన జైదిశక్రియలచే పొందఁదగిన చిత్తశుద్ధిద్వారక మగు మోక్షము నపేక్షించఁడు. కాన బ్రహ్మచిత్తమునకు కర్మచే సాధింపఁదగిన దేవప్రయోజనము లేదని యర్థము.

“బ్రహ్మచిత్తమునకు కర్మచే పొందఁదగిన యిష్టార్థ మేదియు లేకున్నను విమృశించునదోషము కాని, విమృశ్య నిత్యమైమిత్తికకర్మల నాచరింపనందున పృథ్వీవాయుము కాని పాప్తింపఁగలదు. అట్టి పృథ్వీవాయుదోషముచే జ్ఞాన హాని కాని, స్వరూపహాని కాని పాప్తింపు” నను శంకను “నాకృతే నేహ కళ్యణ” అను వాక్యముచే తొలఁగించుచున్నది. చెప్పఁబడిన లక్షణములకల బ్రహ్మతత్త్వము విహితకర్మాననుష్ఠానమువలన బూర్వమునందు చెప్పఁబడిన యేయనర్థము నీలోకమునందు పాప్తింపుచు. “మాయామాత్ర మిదం ద్వైతం” (ఈ ద్వైతప్రపంచ మంతయు మాయామాత్రము) అను న్యాయమున విధియు నావిద్యక మగుటచే మిథ్య యగుటవలన విద్వాంసునకు విధి నశిక్రమించుటవలన దోషము పాప్తింపుచు. “ఉభే హ్యేతై చ ఏతే అత్మానం స్పృణుతే” (ఈవిద్వాంసుడు విహిత కర్మాననుష్ఠానము, నిర్విధానరహితు, అను రెంటినీ అత్మస్వరూపముగ తెలిసికొనును) అను శ్లోతిచే విహితకర్మానాచ రణమునకూడ బ్రహ్మస్వరూపముగ జెలిసికొనుటచే విహితకర్మాననుష్ఠాన మభావరూప మగుటవలన స్వతః సత్యము లేమింకేనీ యభావరూప మగు విహితకర్మాననుష్ఠానముకూడ దోషముకొలత నమర్థము కాదు. నిరంతరబ్రహ్మచిత్తచే నుండు విద్వాంసునకు విహితకర్మాననుష్ఠానముచే జ్ఞానహానియు సంభవింపదు. “ఏవ నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణ్య” అను శ్లోతిచే బ్రహ్మచిత్తమునకు కర్మాకర్మలచే వృద్ధిక్షయాభావములు కూయమాణము లగుటవలన బ్రహ్మ తత్త్వ కకర్మముచే స్వరూపహానియు సంభవింపదు. కాన విహితకర్మాననుష్ఠానముచే బ్రహ్మచేత్త కేయనర్థము పాప్తింపుచు దని యాశ్లోకద్వితీయపాదార్థము.

“విద్వాంసుఁడు ముక్తిప్రతిబంధకనివృత్తినిమిత్రము కాని, లేక అధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికోపద్రవనివృత్తిర్థము కాని యుపాసనాక్రియచే శివునిగాని, విష్ణువునిగాని, మఱియొక దైవమును కాని యాశ్రయింపవలయును. లేక శరీరయాతార్థమైన బ్రాహ్మణునిగాని, క్షత్రియునిగాని విద్వాంసుఁడాశ్రయింపవలయును. అందువలన విద్వాంసునకు సర్వదా కర్మత్వార్థము సంభవింపు” దను శంకను తొలఁగించుటకు “న చాస్య సర్వభూతేషు కష్టి దర్శనృపాశ్రయః” అను సుత్రార్థమును జెప్పెను. పూర్వమునందు చెప్పఁబడిన లక్షణములకల బ్రహ్మచిత్తమునకు దేవతలతో శివుఁడు కాని, విష్ణువు కాని, మఱియొక దేవత కాని, సర్వభూతములయందు బ్రాహ్మణుఁడు కాని, క్షత్రియుండు కాని, మఱియొకఁడు కాని యెవఁడును నే కార్యము నైన నుద్దేశించి క్రియచే నాశ్రయింపఁదగినవాఁడు లేడు. “ఇహైవ తైర్జిత స్వస్థో యేహం సామ్యే స్థితం మనః” అను వచనమువలన నీశరీరమునందే నిత్యనిరంతర బ్రహ్మచిత్తచే రాజోత్త శరీరము నుత్పాదించు జ్ఞానమును, తత్కార్య మగు సంబితానీసర్వ కార్యజాతమును నశింపజేసికొని స్వయముగ శరీరసంబంధరహితుఁడై యుండుటచే నిచటనే యుత్పన్నమైన బ్రహ్మతత్త్వము ముక్తిప్రతిబంధకము సంభవింపనందునను, శివవిష్ణుదులు మిథ్యాపాపము లగుటవలనను బ్రహ్మతత్త్వము వారి నాశ్రయింపవలసరము

లేదు. అభ్యాత్మికాద్యుపద్రవము, శరీరపరిత్రాణము ప్రార్థనకర్తాధీన మగుటవలన పురుషప్రయత్న మందువిషయమై వ్యర్థ మగుటచే బ్రాహ్మణుడుకాని, క్షత్రియుడుకాని శరీరపరిత్రాణమునిమిత్తమై బ్రహ్మజేత్రచే నాశ్రయింపఁ దగినవారు కారు. కాని ముక్తుఁ డగు బ్రహ్మవిద్యద్యుక్త కచ్చటను నేకర్మయును చేయఁదగినది లేదు. ఏకర్మము నైన ననుష్ఠించినచో నతఁడు బ్రహ్మజేత్ర కానేరఁడు. ఈవిషయమునే “జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగిః । నైవాస్తి కించిత్ కర్మ మస్తిచేన్న సతత్త్వనితే ॥” (జ్ఞానామృతముచే తృప్తుఁడును, కృతకృత్యుఁడు నగు యోగి కేదియు చేయఁదగినది లేదు. ఏదైన నొక కార్యము చేయఁదగిన దున్నచో నతఁడు జ్ఞాని కానేరఁడు.) అని స్పృశియఁ జెప్పచున్నది. కాన జ్ఞానామృతకృత్తుఁ డగు బ్రహ్మవిద్యలేఖ్యున కెచ్చటను నెందులకు నాశ్రయింపఁదగినది లేనందున నేకర్మము చేయఁదగినది లేదని యాశయము (ఈచెప్పటవలన జ్ఞానికూడ కర్మ నాచరింప నలయు నను తిలబ్ధహాశయని మతము నిరస్తము).

భాష్యోత్కర్షణ దీపిక:— “తస్య కార్యం న విద్యతే” అను పూర్వశ్లోక చతుర్థపాదము నీ శ్లోకముచే వివరించుచుండెను స్వర్గము తుచ్ఛరూపముగ దెలియబడిన దగుటచే స్వర్గార్థ మాచరింపబడిన కర్మచే నాత్మరతున కేమియు ప్రయోజనములేదు. జ్ఞాన మిదివరకే కలిగియుండుటచే జ్ఞానార్థ మాచరింపబడిన కర్మముచే నాత్మరతున కేమియు ప్రయోజనములేదు. “నాస్త్యకృతః కృతేన” (కర్మముచే నిత్యమగు మోక్షము పొందెను) అని శ్రుతి బోధించుటవలన మోక్షార్థ మాచరింపబడిన కర్మచే నాత్మరతున కేమియు ప్రయోజనములేదు. కర్మలను చేయు నాత్మరతున కేమియు ప్రయోజనములేకున్నను, విహితకర్మల నాచరించకపోవుటచే బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించునను శంకను “నాకృతే నేహ కల్పన” అను వాక్యముచే దొంగించుచుండెను. అత్మరతుఁడు నిత్యకర్మలయం దనధి కృతుఁడుగాన నతనికి నిత్యకర్మల నాచరించకపోవుటవలన ప్రత్యవాయప్రాప్తి స్వరూప మగు స్వహాని యీలోక మున పొందెను. మఱియు నిత్యాకరణ మభావరూపము. అభావమువలన భావరూప కార్యము జనించదు. మఱి భావమువలననే భావరూప కార్యము జనించును. ప్రకృతమున భావరూపప్రత్యవాయజనకము, భావరూపము నగునది విహితకర్మలకంటె భిన్నమగు నిషిద్ధకర్మ మగును. అట్టి నిషిద్ధకర్మమునం దాత్మరతుఁడు ప్రవృత్తుఁడు కాడు. కాన నతని కీలోకమునందు ప్రత్యవాయము జనించదు. అత్మరతునకు దేనివలనను కొంచమైన సాధింపఁదగిన జేదియు లేదని యత్ర రార్థముచే జెప్పుచుండెను. ఈ అత్మరతునకు బ్రహ్మదిస్తంబపర్యంతమగు సర్వభూతములయం దెవఁ డును ప్రయోజనమునిమిత్తము నేవింపఁదగినవాఁడు లేడు.

ఈ శ్లోకమున “భూమికారూఢస్య” అనునట్టి శబ్దము లేనందున నప్రాసంగిక మగు వసిష్టోక్త భూమికాప్రద ర్పనము కొందఱిచేఁ (మధునూదనసరస్వతిచే) జేయబడి నని తెలిసికొననగును.

స్వాభిప్రాయము:— ఈ శ్లోకమున “భూమికారూఢస్య” అను శబ్దములు లేనందున మధునూదనసర స్వతులకు వసిష్టోక్త భూమికాప్రదర్పన మప్రసక్తమని భాష్యోత్కర్షణ దీపికాకారులు వ్రాసియుండిరి. ఈ విషయ మును నొకింత విచారింతము. మూలమున “భూమికారూఢస్య” ఇత్యాది శబ్దములు లేమింజేసి వసిష్టోక్త భూమికా ప్రదర్పన మప్రసక్తమా? లేక ప్రకృతమునకు సంబంధించుకాన భూమికాప్రదర్పన మప్రసక్తమా? “భూమికారూఢస్య” ఇత్యాది శబ్దములు లేనందున భూమికాప్రదర్పన మప్రసక్తమందుతా? తద్వాచక శబ్దములు మూల మునందు లేకున్నను ప్రకృతమునకు సంబంధించు విషయము లేన్నిటని వ్యాఖ్యాతలు ప్రదర్శించుట లేదు! వారు వీరనశే? కిమిచ్చావ్యకారులు మూలమున లేని యెన్నివిషయములను ప్రకృతిని కల్పించి విమర్శించుటలేదు. బృహదారణ్యక షష్టాధ్యాయమునందలి “కిం బ్రోతి రేవాయం పురుషః” అనునది మొదలాయధ్యాయపరిసరాపై ధృవపనివత్తుండు యెచ్చునైన శరీర మాత్మయనికాని, క్షణికవిజ్ఞాన మాత్మయనికాని బోధించు పదము కలదా?

అట్టి పదములు లేకున్నను శరీరేంద్రియాదులకంటె భిన్నుఁ డాత్మ యని నిరూపించుటకు చార్వాక వాదములను పుష్కరికల్పించి విమర్శించలేదా? కాన తద్వాచకపద మున్నపుడే యా విషయమును ప్రదర్శింపవలయును కాని, తద్వాచకపదము లేనపు డా విషయమును ప్రదర్శింపరాదను నియమము సమంజసము కాదు. మఱి మధునూదనసరస్వతుల భూమికాప్రదర్శనము ప్రకృతమునకు సంబంధించ దనెదవా? ఇటు ప్రకృత మేది? అత్మైతునకు కర్మా సంభవము కదా. అట్లుగుటచే భూమికాప్రదర్శన మెందుల కనెదవా? మొదటి భూమికాత్రియారూఢులకే కర్మ సంభవింపవలెనని చతుర్థపంచమవృత్తపక్షభూమికారూఢులగు నాత్మరతులకు నెంతమాత్రము కర్మ సంభవింప దని చెప్పుటకే యిచ్చట వాసిష్ఠోక్త భూమికాప్రదర్శన మని చెప్పుటయం దేమి యప్రసక్త మగును? మధునూదనసరస్వతు లీ విషయమునే సప్తభూమికలను ప్రదర్శించి, యంతిమభాగమున ప్రాథమిక భూమికాత్రియారూఢులకే కర్మయం దధికారము లేనంతటి నుత్తరభూమికారూఢులకు కర్మ యెంతమాత్రము సంభవము కాదని క్రమతికన్యాయమునే జూపియుండిరి. ఇట్లు భూమికాప్రదర్శనము ప్రకృతమునకు సంబంధించియుండ 'భూమికారూఢస్య' ఇత్యాదిశబ్దములు మూలమున లేవుగాన మధునూదనసరస్వతుల భూమికాప్రదర్శన మప్రసక్తమని భాష్యాత్మకర్ష దీపికాకారులు వ్రాయుట వారికి తేలియక గాదు. మఱిమన-అద్వైతసిద్ధాంతిప్రసిద్ధానేకగ్రంథనిర్మాత లగు మధునూదనసరస్వతులను నిందించిన గాని తన గొప్పతనము బయల్పడ దనియే యాశయము. అట్లు కానిచో ప్రతిగీతా వాక్యవివరణమందును నేదో యొక విషయమును లేవదీసి మధునూదనసరస్వతుల నెత్తిపొడుచుటయందే ప్రాయశః ఖిద్యప్తి ప్రాప్తుమిచ్చును. విచారించిన నేగ్రంథకర్తకైన నేదో యొక చోటనో, రెండుమూడు స్థలములయందో పారపా టుండునుగాని ప్రతిస్థలమునందు పారపా టుండునా? అందు మధునూదనసరస్వతులవంటి సిద్ధపురుషులకు పారపా టుండునా? ఉండదు. మహానుభావుల వాక్కులను "వాచ మగ్ధోఽనుభావతి" అను న్యాయమున నర్థమే యనుసరించును. కాన భాష్యాత్మకర్ష దీపికాకారుల యనూయయే ఇటు బ్రదర్శింపఁబడె నని మా యాశయము.

పరమార్థప్రసవః—“తస్య కార్యం న విద్యతే” అత్మరతున కేదియు చేయఁదగినది లేదని పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడెను. అందీశ్వోకముచే హేతువును జెప్పఁబడెను. అత్మనిష్ఠుఁడు నిరహంకారుఁ డగుటచే విధినిష్ఠాతీతుఁ డగుటవలన నతనికి కృతమగు కర్మచే పుణ్యవిశేషమూ లేదు. విహితకర్మాననుష్ఠానముచే ప్రత్యవాయము ప్రాప్తించదు. ఈవిషయమునే “తదేత దృచా భుక్త మేష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న కర్మణా నిర్వతే నో కనీయాత్ । తస్యైవ స్యాత్మదవిత్తం విదిత్వా న కర్మణా లిప్యతే పాపకేన” అను ఋగ్వేదము నిరూపించెను. (అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానియగు పురుషున కది కాశ్వత మగు సామర్థ్యము. అసామర్థ్య మెట్టిదనిన? అత్మజ్ఞాని కృతమగు కర్మచే మత్కుష్టమైయుండును గాదు. విహితకర్మాననుష్ఠానముచే నికృష్టమైయుండును గాదు. ఇట్టివానికి ‘పదవిత్’ అత్మభ్యాసము సంభవించును. ఈవిధమున పరమాత్మను తెలిసికొనినవాడు పుణ్యకర్మముచేతను లేపమును పొందఁడు. పాపకర్మముచేతనూ లేపమును పొందఁడు. అని వైశుధి బోధించుచున్నది.) మఱియు నీవిషయమునే “హృదా తక్ష్మేషు జలేషు బ్రాహ్మణా స్సంయజంతే సఖాయః । అత్రాహ త్వం విజహు ర్వేద్యాభిరోహ బ్రాహ్మణా విచరం త్యుత్త్య । ఇమే యే నార్యాక్ న పర శ్చరంతి న బ్రాహ్మణా సో న నుతే కరాసః । త ఏతే శాచ మభిపద్య పాపయా సిరీ సంత్రం తస్యతే అప్రజజ్ఞయః” హృదా-బుద్ధిరూప మగు మనస్సుచే, మనసః-మనస్సు యొక్క, జలేషు- నేగములు, తక్ష్మేషు- నిరాకృతములైయుండ, యత్- ఏ కారణమువలన, బ్రాహ్మణాః- బ్రహ్మజ్ఞాను లగు బ్రాహ్మణులు, సఖాయః- సర్వభూతమహృత్ములై, సంయజంతే- లెస్సగు నంతర్యాగమును చేయుచుండిరి, అట్టి యంతర్యాగమును చేయుచుండ నేమి ప్రాప్తించు నను శంకను తొలఁగించుటకు ముందువాక్యము బోధింపఁబడెను. “అత్రాహ త్వం” అనుచోట “అత్ర- అహం త్వం” అని-పదవిభాగము చేయవలెను.

“అహం త్వం” అను స్థలమున ‘హ’ అను వర్ణమున శ్రుతియుం దనుస్వారలొపము ఛాందసము. అత్త- ఈయంత
 ర్యాగమునందు, అహంత్యం- భేదభావనను, విజహుః- విడచిరి. (ఎట్టివారై విడచిరి?) కేద్యాభిః- విద్యాభిజ్ఞాన
 వృత్తులచే (నంతట), ఓహ- ఊహించఁదగిన బ్రహ్మముకలవారై (అనఁగా బ్రహ్మమును దెలిసికొనినవారై),
 బ్రాహ్మణాః- బ్రాహ్మణులు, విచరంతి- అభిందైకస్వరూపముగ భవవారింపుచుండిరి. ఈవిషయమే “స్వాధి
 ష్ఠానగతే కుండే చిద్రూపం వహ్ని మజ్జలేత్ | జాహుయా త్ప్రహితే నాత్రి త్వ మహం తాం నివేదయేత్ |
 అత్మనాత్మాన మద్యైతే భూత్వా సచ్చి త్సుఖాత్మకః | స్థీయతే య త్కియ త్కాలం సోంతర్యాగ స్త్పృతో
 బుధైః” స్వాధిష్ఠానగత మగు కుండమునందు చిద్రూప మగుడి వహ్నిని ప్రజ్వలంపఁజేయవలెను. అట్టి చిద్రూ
 పాగ్నియఁడు ప్రణవముచే హోమము చేయవలెను. హోమద్రవ్య మేదనిన ? త్వమహంతయే. అట్టి త్వమహం
 తమ సర్వీచి అత్మచే నాత్మ నద్యైతమనం దర్పించవలెను. ఇట్టివిధమున సచ్చిదానందాత్మకుడై యంతకాల
 ముండునో యది యంతర్యాగ మనంబడునని యాగమమునందు చెప్పబడిన (ప్ర)కృతమనునరించి మిగిలిన ఋక్సూ
 కర్ణమ కర్ణితము.) యే- పూర్వమునందు చెప్పబడిన అత్తజములకల, ఇమే- ఈజ్ఞానులు, అర్వాక్- మనుష్యు
 లొకమునందు, సచరంతి- సంచరించరు. నపరః- (ప్రః అనునది స కారాంతావ్యయము) పరస్మి న్దేవలోకేషి- దేవ
 లోకమునందున, సచరంతి- జనింపరు (అనఁగా పుణ్యపాపములచే నుత్తమాధమలోకములను పొందరు. మఱీ
 మనిన ? ఇచటనే బ్రహ్మభూతులై యుండెద రని భావము). ఈవిషయమునే “న తస్య పాపా ఉత్క్రామం
 త్యత్రైవ సమవలీయంతే” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది బ్రాహ్మణాసః- జన్మమాత్రముచే విప్రులును,
 సుతేకరాసః- సుతం సోమ మభిస్ఫుతం కర్వంతీతి సుతే కరాస్త ఏవ సుతేకరాసో యజ్ఞ కాః- యజ్ఞకులు
 (యాజకులు)న్ను, న- అట్లు కాదు. అనఁగా జన్మమాత్రముచే బ్రాహ్మణులున్ను, యాజకులున్ను ఉత్తమమధ్య
 మాధమగతులను తప్పక పొందెద రని యాశయము. జన్మమాత్రముచే బ్రాహ్మణపదవాచ్యులు యాజకులున్ను
 ఉత్తమమధ్యమాధమగతులను పొందుటయందు హేతువును ముందువాక్యముచే ఋక్సూ బోధించుచుండెను. తే-
 అట్టి, ఏతే- జన్మమాత్రముచే బ్రాహ్మణులును, యజ్ఞకులును, వాచం- ఫలప్రతిపాదక మగు వేదవాక్కులను,
 అభిపద్య- తెలిసికొని, నీరీః-(నీరణి ఇవ) కృషీవలులకలె ఆయు, పాపయా- పాపరూప మగు ఫలాశచే, తంత్రం-
 యజ్ఞాదికమును, తస్యతే- విస్తరింపఁజేయుచుండిరి. కనుకనే అప్రజ్ఞ యః- నికృష్టజన్మముకలవాడు. అని ఋగ్వే
 దమునం దున్న పైఋక్కుల రెండింటికీ రావణభాష్యమునందు స్పష్టముగ నర్థము వర్ణింపబడినది. ఇతః ప్రకృతము
 ననుసరింతము. భగవక్కుపాపాత్మక డగు నిట్టి జ్ఞాని, సిద్ధుఁడు, అత్మరతుఁడు, బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు వగువానికి
 బ్రహ్మదిష్ఠానరాత్రభూతములయం దేప్రయోజన మాశ్రయింపఁదగినది లేదు. విఘ్నోపశాంతినిమిత్తముగాని
 యాశ్రయింపఁదగిన దేదియు లేదు. “తస్యహ దేవావా భూత్వా ఈయతే ఆత్మా హ్యేషాం స భవతి” అను
 శ్రుతికి నట్టి బ్రహ్మజ్ఞానికి దేవతలుకూడ న్యూనత్వముకొలకు సమర్థులు కారు. ఎందువల ననిన ? ఇట్టి బ్రహ్మజేత
 ఇంద్రాదిదేవతలకుకూడ సంతర్యామి యగుటంజేసి ప్రయోజకు డగును. అట్టి యంతర్యామి యగు ప్రయోజకుని
 వదలి యింద్రాదిదేవతలకుకూడ విఘ్నముల నాచరించుటకు సమర్థులు గారు. అట్టి బ్రహ్మజేత తన కార్యమునకు
 విఘ్నమును కలగఁజేయుటకు దేవతలను ప్రేరేపించఁడుగదా! అంతర్యామి ప్రేరణ లేనిదే దేవతలు స్వతంత్రముగ
 విఘ్నములందు ప్రవృత్తికలవారు గానేర రని యాశయము.

శ్రీధరీయము:—“ఈబ్రాహ్మజేత నిరహంకారక డగుటచే-విధిని విఘాతీకుఁడు. కాన కృతమగు పుణ్య
 కర్మచే నిరనికి పుణ్యము లేదు. విహితకర్మాననుష్ఠానమువలన హేమమున్న లేదు. అయినను “తస్మా త్త దేహం
 దేహానాం న ప్రియం యథేత స్థానమ్యే విదుః” ఈయోక్తిజ్ఞానుల కర్మలను పరిత్యజింపుటచే నీయాత్మజ్ఞానము
 దేవతల కిష్టము కాదు. అందువలన జ్ఞానికి దేవతలు విఘ్నము నాచరించెద రని శ్రుతి బోధించుచున్నది. కాన విఘ్న

గీ॥ తస్మా దసక్త స్తుతతం కార్యం కర్మ సమాచర ।

అసక్తో హ్యేచర న్కర్మ పర మాప్నోతి పురుషః ॥

॥౧౯॥

పదవిభాగము:—తస్మాత్-అసక్తః-స్తుతం-కార్యం-కర్మ-సమాచర-అసక్తః-హి-అచరన్-కర్మ-

పరం-అప్నోతి-పురుషః ॥

॥౧౯॥

ప్రతిపదార్థము:—తస్మాత్=అకారణమువలన; హిఅర్జున!=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఓయర్జునడా;

త్వం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవు; అసక్తః=(ఫలమునం దిచ్చలేనివాడవై) సంగవర్జితుడవై; స్తుతం=ఎల్లపుడు; కర్మం=కర్తవ్య మగు నిత్యనైమిత్తికములైన; కర్మ=(ఇది జాతీయం దేశవచనము) కర్మలను; సమాచర=లేస్సగ చేయుము; హి=ఏకారణమువలన; అసక్తః=(యీశ్వరార్థము) ఫలమును కోరక; కర్మ=కర్మలను; అచరన్=చేయు నట్టి; పురుషః=పురుషుడు; పరం=మోక్షమును; అప్నోతి=పొందుచున్నాడో! ॥౧౯॥

శాంకరభావ్యము:—

యత ఏవం—తస్మా దితి । తస్మా దసక్త సంగవర్జిత స్తుతతం సర్వదా కార్యం కర్తవ్యం నిత్యం కర్మ సమాచర నిర్వర్తయ । అసక్తో హి యస్మా త్సమాచర స్వీశ్వరార్థం కర్మ కుర్వ న్నరం మోక్ష మాప్నోతి పురుష స్సత్త్వశుద్ధిద్వారేణ త్యర్థః ॥ ॥౧౯॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

సమ్యక్జ్ఞాననిష్ఠ లేనిచో కర్మానుష్ఠానమావశ్యకము. ఫలాభిసంధిరహితుడై యీశ్వరార్థముగ కర్మల నాచరించు పురుషుడు సత్త్వశుద్ధిద్వారమున మోక్షమును పొందును. కాన నీవుకూడ జ్ఞానరహితుడ వగుటవలన ఫలాభిసంధిరహితుడవై యెల్లపుడు కర్తవ్యము లగు నిత్యనైమిత్తికకర్మముల నాచరించుము. (అట్లాచరించినచో నీవుకూడ సత్త్వశుద్ధిద్వారమున శ్రీనరాదుల నొనర్చి జ్ఞాననిష్ఠుడవై ముక్తుడ వగుదు వని భావము.) ॥౧౯॥

నిరాసార్థము కర్మలచే దేవతలు సంసేవ్య” అని శంకింపవలదు. అని యుత్తరార్థమునందు జెప్పుచుండెను. బ్రహ్మాది ప్రబలపర్యంత మగు భూతములయం దీయాత్మజ్ఞానికి మోక్షవిషయమై యాశ్రయింపదగిన దేదియు లేదు. ఏమనిన— “తస్యహ న దేవాశ్చ నాభూత్యా ఈశలే అత్మా హ్యేషం స భవతి” అను శ్రుతి ఈబ్రహ్మవేత్తకు దేవతలకూడ మోక్షవిషయమై విఘ్నము నాచరింపజాల రని బోధించుచున్నది. ప్రైమదహరించిన “యదేత ద్బ్రహ్మ మనుష్యా విదు స్త దేవాకాం న ప్రియం” అను శ్రుతి బ్రహ్మజ్ఞానముకలవారు కృతువుల నాచరించరు. కాన బ్రహ్మజ్ఞానము దేవతల కిష్టమగాదని బోధించుటచే దేవతలు బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగకుండగనే విఘ్నములను జేసెదరు గాని, బ్రహ్మజ్ఞానికి విఘ్నముల నాచరించనేరరు. కాన బ్రహ్మవేత్తకు మోక్షవిషయమై యేదియు నాశ్రయింపతగినది లేదని యాశయము. ॥౧౯॥

—♦ 3వ అధ్యాయము—౧౯వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—ఎతః దాత్మరతుడో, బ్రహ్మీభూతుడో అట్టివానికి కర్మల నాచరింపవలసిన దేదియు లేదు. నీవైతే యిట్టి జ్ఞానివి గావు. మరే మనిన— ధర్మమునం దధిక్యతుడవు, ముముక్షువవు; కాన నీవు ఫలకామనాహితుడవై యెల్లపు డవశ్యకకర్తవ్యములు, యావజ్జీవశ్రుతివోదితములు “త మేతం శ్రేయానుచరేన కాస్మాకా వివిధవంతి యక్షేన దానేన తపసానాశక్తే” అను శ్రుతిచే జ్ఞానమునందు విని

గీ॥ కర్మజైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః ।

లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపత్త్య న్కర్తు మర్హసి ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము: — కర్మజా-ఏవ-హి- సంసిద్ధిం- ఆస్థితాః- జన కాదయః- లోకసంగ్రహం- ఏవ- అపి- సంపత్త్యన్-కర్తుం-అర్హసి ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము: — జన కాదయః=జన కాదులు; హి=ఏ కారణమువలన; కర్మజైవ=కర్మముచేతనే; సంసిద్ధిం=సిద్ధిని; ఆస్థితాః=పొందిక; హేఅర్హసి!=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఓయర్హనుడా!; త్వం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవు; లోకసంగ్రహమేవ=లోకసంగ్రహమునైనా; సంపత్త్యన్నపి=చూచినవాడవై; కర్మ=(ఈ పదమునకు పూర్వశ్లోకమునుండి యనువృత్తి) కర్మమును; కర్తుం=చేయుటకు; అర్హసి=తగుదువు. ॥౨౦॥

కాంక్షరభాష్యము:—

యస్మాచ్చ—కర్మజైవేతి । కర్మజైవ హి యస్మా త్సూర్యే త్తతీయా విద్వాంస సంసిద్ధిం మోక్షం గన్తు మాస్థితాః । పృవృత్తా జనకాదయో జనకాశ్వపతిపృవృతయః ।

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

విచారింప జితేంద్రియః డగు వివేకి శ్రీవణాదులచే నెల్లపుడు బ్రహ్మానిష్ఠః డగుటకు సమర్థుడే. అయినను విద్వాంసులు, పౌచీనులు నగు జనకుడు, అశ్వపతి మొదలగు త్తతీయులు

యొక్కము లగు నిత్యనైమిత్తికకర్మల లెస్సగ నాచరించుము. ఇట్లాచరించిన నేమి ప్రయోజన మందువా? ఫలకామనా రహితుడై యాశ్వరాధ్యము కర్మల నాచరించినచో నంతఃకరణము సత్త్వప్రధానమై శ్రీవణాదిద్వారమున జ్ఞానము పొందిన తద్వారమున పురుషుడు మోక్షమును పొందును ఫలనిరపేక్షుడై యాశ్వరాధ్యముగ కర్మల నాచరించు పురుషుడే సత్పురుషుడు. (ఇతరుడు సత్పురుషుడు గానేర డని యభిప్రాయము.)

శంకరానందీయము: — “యోగాయాధుడు, అత్మరతుడు, ముక్తుడు నగు యతి కర్మల నాచరింపవలసరము లేదు. కర్మల నాచరించడు. నీవైతే యారయతువవు, మోక్షార్థివి, కాన నీ వశక్యము కర్మల నాచరింపవలయు” నని యా శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. ముముక్షు వగు పురుషుడు ఫలాభిసంధిరహితుడై జై దికమగు కర్మలను లెస్సగ నాచరించువాడైనచో పరమపురుషార్థమగు మోక్షమును బొందును. ఎట్లాత్మరతుడగు యతి యా జన్మమునందు కాని, జన్మాంతరమున గాని జై దికకర్మల నాచరించితే చిత్తశుద్ధిని పొంది, యాత్మజ్ఞానముచే మోక్షమును పొందునో; అట్లే యితరుడు కూడ కర్మధూమియం దున్నవాడై కర్మల నాచరించితే జ్ఞానమును పొంది ముక్తుడగును. కాన నో యర్జునా ! నీవు ముముక్షువవు. అందువలన నిష్కాముడవై యెల్లపుడు చేయఁ దగిన నిత్యనైమిత్తికకర్మలను శ్రద్ధాభక్తులతోఁ గూడ యాశ్వరాధ్యముబుద్ధిచే లెస్సగ నాచరింపుము. కర్మచేతనే చిత్తశుద్ధిని పొంది, శ్రీవణాదిద్వారమున జ్ఞానమును పొంది, మోక్షమును పొందగలవు. “ధర్మేణ పాప మపమదతి” (ధర్మముచేతనే పాపమును నశింపఁజేసికొనును) “జ్ఞాన ముత్పద్ధతే పుంసాం త్తయా త్పాపస్య కర్మణః” “జ్ఞానా దేవ తు కైవల్యం” (పాపముయొక్క త్తయమువలన పురుషునకు జ్ఞానము కలుగును. జ్ఞానమువలననే మోక్షము సిద్ధించును.) అను నిత్యాదిశ్రుతిస్మృతులవలన ధర్మానుష్ఠానమువలననే పాపక్షయము, దానివలన జ్ఞానము, దానివలననే మోక్షము పొందునని బోధింపఁబడుచున్నది. కాన నీవు అయరతువవు. కాన తప్పక కర్మలను నిష్కాముడవై పరమేశ్వరాధ్యము బుద్ధిచే నాచరింపుమని పర్యవసీతాశయము. ॥౨౦॥

—: 3వ అధ్యాయము ౨౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యాని శేషములు :—

సూక్తునూదనసరస్వతీయము: — “వివిదిభువునకుకూడ జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తినిమిత్తమై, శ్రీవణాదుననిదిధ్యావన

శాంకరభాష్యమ్:—

యది తే ప్రాప్తసమ్యుద్ధర్షనా స్తతో లోకసంగ్రహార్థం ప్రారబ్ధకర్మత్యా త్కర్మణా సహైవాఽ
సంస్కృత్యైవ కర్మ సంసిద్ధి మాస్థితా ఇత్యర్థః । అథాప్రాప్తసమ్యుద్ధర్షనా జనకాదయ స్తదా
కర్మణా సత్త్వశుద్ధిసాధనభూతేన కృమేణ సంసిద్ధి మాస్థితా ఇతి వ్యాఖ్యేయ శ్లోకః । అథ
మన్యసే పూర్వైర్విపి జనకాదిభిర వ్యజానద్భి రేవ కర్తవ్యం కర్మ కృతం తావతా నానశ్య
మన్యేన కర్తవ్యం సమ్యుద్ధర్షనవతా కృతార్థే నేతి తథాఽపి ప్రారబ్ధకర్మాయత్త స్త్వం లోక
సంగ్రహ మేవాపి లోక స్మార్తార్థప్రవృత్తినివారణం లోకసంగ్రహ స్త మేవాపి ప్రయోజనం
సంపశ్య స్మర్తు మర్హసి ॥

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ఃహితనిత్యనై మి త్రికర్మము చేతనే మోక్షమును పొందుటకు ప్రవర్తించిరి. కాన ఓత్తి ముండవగు
నోయర్జునా! నీవుకూడ ప్రాచీనక్షత్రియు లనుసరించిన కర్మయోగమునే యాచరించుటకు తగు
దువు. ఈచెప్పఁబోవు కారణముచేగూడ నీవు విహితకర్మము నాచరించఁ దగుదువు. అట్టికారణ
మేదనిన? జనకాశ్వతిపరీభృతులు సమ్యుద్ధర్షనమును పొందినవారైనను సమ్యుద్ధర్షనమువలననే
లోకముయొక్క యన్యార్థప్రవృత్తినివారణమునకై ప్రారబ్ధకర్మకలవారగుటవలన కర్మసంస్కార
మొనరింపకుండఁగనే (కర్మమ తోడనే) మోక్షమును పొంది రని పూర్వార్థముయొక్క యర్థము.
లేక జనకాదులు సమ్యుద్ధర్షనమును పొందనివార లగుచో నప్పుడు సత్త్వశుద్ధికి సాధనమగు
కర్మముచేతనే కృమముగ మోక్షమును పొందిరని యీశ్లోకము వ్యాఖ్యానింపఁతగినది.

“అత్తజ్ఞానశూన్యతే ప్రాచీనులగు జనకాదులు. అట్టివారిచే కర్తవ్యమగు కర్మము
చేయఁబడినది. అంతమాత్రముచే సమ్యుద్ధర్షనము కలిగి కృతార్థుడైన మరియొకనిచే కర్మ మవ
శ్యము చేయదగినది కాదు” అని తలచెదవా? అట్లైనను నీవు ప్రారబ్ధకర్మాయత్తుడవుకాన

నిమిత్తము సర్వకర్మసంస్కారము విహీనము. కాన కేవలము జ్ఞానకే కర్మానధికారము గాదు. మఱి మనన- విరక్త
డగు జ్ఞానాధీయు కూడ కర్మానధిక్తుడై యగును. అందువలన విరక్తుడను, జ్ఞానాధిని నగు నాచే గూడ కర్మము
విడుదలదగినదే యగునా? ” యను నర్జునుని యాశంకన- క్షత్రియునకు సంస్కారానధికారమును ప్రతిపాదించుచు
దొంగించుచుండెను.

శ్రుతిస్మృతిపురాణప్రసిద్ధులగు జనకమహారాజు, అజాతకత్తువు మొదలగు రాజులు విద్వాంసులయ్యుకూడ
కర్మను పరిత్యజింపఁగల కర్మతోడనే కృమణాదిసాధ్య మగు జ్ఞాననిష్ఠ నాశ్రయించిరి. కాన నీవుకూడ క్షత్రియుఁ
డవు, విదిదిభవవు, లేక విద్వాంసుడైనను కర్మను చేయఁదగుదువు. “స్వారాజ్యకామో రాజా రాజసూయేన
యజేత” అను వాక్యమునందు క్షత్రియత్వమువలె “బ్రాహ్మణాః పుత్రైశ్చణాయాశ్చ విత్తైశ్చణాయాశ్చ లోకైశ్చ
తాయాశ్చ వృక్షైశ్చ యథ భీతాచరంత చరంతి” అను సంస్కారవిధాయకవాక్యమునందు బ్రాహ్మణత్వము విశిష్ట
తము. “చత్వార లక్రీమా బ్రాహ్మణస్య, త్రయో రాజస్యస్య, ద్వై శ్శూద్రస్య” బ్రాహ్మణునకు బ్రహ్మచర్య

కాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

జ్ఞాని వై నను లోకముయొక్క దుష్టమార్గప్రవృత్తినివారణమునైన తెలిసికొని నిత్యమై మిత్రిక కర్మల నాచరించుటకు తగుదువు.

ఈశ్లోకమున విచారించవలసిన విషయ మిది — జనకాదిక్షత్రియులు జ్ఞానులై కర్మలను లోకసంగ్రహముకొఱ కాచరించిరి. అని శ్రీమ ద్భావ్యకారులు మూలస్థమగు “జనకాదయః” అను ఊత్రియపర మగు జనకశబ్దమును గ్రహించి వ్రాయుటచే ఊత్రియులకు సాక్షాత్కర్మ సంన్యాసమునం దధికారము లేమింజేసి ఊత్రియులైన జ్ఞానులు కర్మలను చేసిరి. కాన నీవుకూడ ఊత్రియుడ వగుటచే కర్మలను వదలుట ధర్మము కాదు. కాన జ్ఞానివై నను లోకసంగ్రహార్థము ప్రారబ్ధకర్మాయత్తుడ వు కర్మలనే చేయు మని సూచింపబడెను. ||౨౦||

గార్హస్థ్యవానప్రస్థసంన్యాసము లనెడి నాలు గాశ్రమములు, ఊత్రియునకు బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్యవానప్రస్థము లనెడి మూఁదాశ్రమములు, జై శ్మలకు బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్యము లనెడి రెండాశ్రమములు విహితము అని స్మృతి బోధించుటవలనను, ఊత్రియజై శ్మలకు సంన్యాసాభావము చెప్పబడెను. మఱియు “మఖజానా మయం ధర్మో యద్విష్టో ర్లింగధారణం । బాహుజాతోరుజాతానాం నాయం ధర్మః ప్రశస్యతే” (బ్రాహ్మణులకు సంన్యాసము పరమధర్మము. ఊత్రియజై శ్మలకు సంన్యాసము ప్రశస్తము కాదు) అని పురాణమునందు ఊత్రియజై శ్మలకు సంన్యాసము నిషిద్ధ మని చెప్పబడెను. కాన శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే “కర్మజైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” అని న్యాయముగనే చెప్పబడెను. “సర్వే రాజాశ్చితా ధర్మా రాజా ధర్మస్య ధారకః” (సర్వధర్మములు రాజాశ్రమములు. రాజా ధర్మమును ధరించువాడు.) అను స్మృతివలనఁగూడ ఊత్రియుఁడు కర్మాశ్రమప్రవర్తక డగుటవలన నాతఁ డవశ్యము కర్మ నాచరింపవలయును అని “లోకసంగ్రహ మేవాపి” అను నుత్తరాధ్యాయచేత జెప్పఁబడుచుండెను. (ప్రజలకు తమతమ ధర్మములయందు ప్రవర్తనము, ఉత్పదమునుండి నివర్తనము లోకసంగ్రహము) అట్టి లోకసంగ్రహమును జూచియైన, ‘అపి’ శబ్దమువలన జనకాదిశిష్టాచారమును జూచియైన నీవు కర్మ నాచరించుటకు తగుదువు. ఊత్రియజన్మము నిచ్చు కర్మచే ప్రారంభించబడిన శరీరము కలవాడ వగు నీవు విద్వాంసుడవై నను జనకాదుల వలె ప్రారబ్ధకర్మబలముచే లోకసంగ్రహార్థము కర్మము నాచరించుటకు యోగ్యుడవై తివి. బ్రాహ్మణజన్మమును పొందకపోవుటచే కర్మలను వదలుటకు యోగ్యుడవై కావని యభిప్రాయము. ఇట్లు భగవదభిప్రాయమును గుర్తెఱింగిన శ్రీమద్భగవద్భావ్యకారులచే బ్రాహ్మణులనే సంన్యాసము; ఇతరులకు సంన్యాసమునం దధికారము లేదని నిర్ణయింపబడెను. వార్తకకారు లైతే ప్రాధవదముచే ఊత్రియజై శ్మలకుఁగూడ సంన్యాసము కలదని చెప్పియుండిరి.

శంకరానందీయము:— అత్మతత్వమును తెలిసికొనిన ముముక్షు వశ్యము కర్మనే యాచరింపవలయు నని యుపదేశించి యీవిషయమై శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కర్మజైవ హి” అను శ్లోకముచే కృద్ధాచారమును ప్రమాణముగ నిచ్చుచుండెను. ఊత్రియు అగు జనకాశ్వపతిభగీరథాదులు క్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానముచేతనే చిత్తశుద్ధిని బొంది, జ్ఞానముచే ముక్తిని బొంది కృతార్థు లైరి. కాన నోయర్జునా! నీవుకూడ కర్మనే యాచరించి యట్టి కర్మానుష్ఠానమునఁ జనించిన చిత్తశుద్ధిచార్మమున జ్ఞానమును బొంది, ముక్తుడవై శుఖముగ నుండుము.

లేక జనకాదులు జ్ఞానయోగనిష్ఠునిరూఢు అగుటచే ముక్తిని బొందియు, లోకసంగ్రహార్థము కర్మతోఁ

గీ॥ యద్య దాచరితి శ్రేష్ఠ స్తత్త దేవేతరో జనః ।

స య త్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే ॥

॥౨౦॥

పదవిభాగము:—యత్—యత్—అచరితి—శ్రేష్ఠః—తత్—తత్—ఏవ—ఇతరః—జనః—సః—యత్—ప్ర—మాణం—

కురుతే—లోకః—తత్—అనువర్తతే ॥

॥౨౦॥

ప్రతిపదార్థము:—శ్రేష్ఠః=ఉత్తమడు; యద్యత్=ఏయేకర్మమున; అచరితి=అచరించునో; ఇతరః=

తదనుయాయ యగు నితరుడును; తత్త దేవ=అయాకర్మమునే; అచరితి=(ఈపద మావృత్తము) చేయును; సః=అశ్రేష్ఠః; యద్యత్=తాకికై దికములలో దేనిదేనిని; ప్రమాణం=ప్రమాణముగ; కురుతే=చేయునో; లోకః=ఇతరజనులు; తత్=దానినీ; అనువర్తతే=అనుసరించును (ప్రమాణముగఁ జేసికొనును). ॥౨౦॥

గూడినవారయియుండిరి (స్వయముగ కృతార్థులైనను మాఘలు తరించుటకై కర్మ నాచరించుచునే యుండిరిని యర్థము). అయాఘులగువారే కర్మ నాచరించుచుండ ననాత్మజ్ఞుడవు, అరురుతువవు అగు నీవు కర్మ నాచరింపవలయు నని యేమి చెప్పవలయును (తప్పక నీవు మోక్షార్థము కర్మ నాచరింపవలయు నని భావము). ఇట్లు మునుజువవు, అనాత్మజ్ఞుడు, అరురుతువవు నగువాడు మోక్షార్థ మవశ్యము కర్మ నాచరింపవలయు నని నిర్ధారణ జేసి, ప్రస్తుత మాధికారియందగు ముక్తుడుగూడ లోకహితార్థము కర్మ నాచరింపవలయు నని బోధించుట కావినయమున దృష్టాంతముగ జ్ఞానవృద్ధులగు జనకాదుల ప్రవృత్తి నుదహరించి ఓరుదురా! నీకుఁగూడ నట్టి యధికార మున్నచో నుండుఁగాక. అయినను జనకాదులవలె నీవు లోకహితార్థ మవశ్యము కర్మ ననుష్ఠింపవలయును. మహాపురుషప్రవృత్తిచేతనే శాస్త్రమునకు ప్రామాణ్యము, కర్మకు ప్రాశస్త్యము, అజ్ఞానితరణము, పారంపర్యముచే నాచారాభివృద్ధియు సిద్ధించును. కాన ముక్తుడుగూడ నవశ్యము కర్మ నాచరింపవలయు నను నాశయముచేతనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “లోకసంగ్రహ మేవాపి” అని చెప్పియుండెను. ఇటు లోకశబ్దమునకు సామరజనుఁడని యర్థము. అట్టివానియొక్క సంగ్రహ వనగ (సత్కర్మమార్గప్రసర్యవద్వారమున తారణము. లేక ఉత్పథమునుండి నివారణము) అట్టి లోకసంగ్రహరూపప్రయోజనము నైన చూచువాడై (అనిగా నాచే నాచరించబడు కర్మ లోకోపకారక మగు నని చూచువాడై) నీవు కర్మము నాచరించుటకుఁ దగుచువు.

పరమార్థప్రపః:—కర్మము చేయదగిన దను విషయమున సహచారమును—“కర్మజైవ” అను స్లోక

పూర్వార్థముచే ప్రమాణముగ నిచ్చుచుండెను. త్తత్త్రియులగు జనకాదులు వర్ణాశ్రమోచితమగు కర్మచేతనే తత్త్వ జ్ఞానరూపమగు సిద్ధిని బొందిరి. తత్త్వజ్ఞానము కలిగినను కర్మను పరిత్యజి పరాదని “లోకసంగ్రహ మేవాపి” అను సత్తరార్థముచే బోధించుచుండెను. అట్లుజ్ఞులగు కొందరు మేముకూడ తత్త్వజ్ఞానులమే యని కర్మను పరిత్యజింపఁగలరు. అట్టివారు కర్మను పరిత్యజింపకుండగ కర్మ నాచరించుటకు, వాటియు నుత్పథమునందు బ్రవర్తించుకుంటు కను, నీవు కర్మము నాచరింపుము. ఈ విషయమే “సర్వదస్తి (పయనీతుగో రస స్తైల వస్త్ర తిలమధ్య ఏవ తత్ । లభ్యతే వధనయంత్రకర్మణా కర్మణా హృది గతా తదైవ చిత్” పయస్సునం దాజ్యము, చెఱుకునందు రసము, తిలమధ్యమున తైలము కలవు. ఇవి యెట్లు లభించును? మథన మనెడి కర్మచే క్షీరములయందుం దాజ్యము లభించును. యంత్రకర్మచే చెఱుకునందుండు రసము, తిలమయందుండు తైలమున్ను పోల్చించును. అట్లే హృదయగత మగు చిద్రూప మెట్లు సాక్షాత్కరించుననిన విహితకర్మానుష్ఠానముచే సాక్షాత్కరించును. కాన కర్మ యవశ్య మాచరణీయము.

॥౨౦॥

శాంకరభాష్యము:—

లోకసంగ్రహం కః కర్తు మర్హసి కథంచే త్యుచ్యతే—యద్యదితి । యద్యత్కర్మాచరతి యోషుయేషు శ్రేష్ఠః పథానస్తదేవ కర్మాచరతీతరోఽన్యో జనస్తదనుగతః । కించస శ్రేష్ఠో యత్ప్రమాణం కురుతే తాకికం వైదికం వా లోకస్తదనువర్తతే తదేవ ప్రమాణీకరో తీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

“కృతార్థం డగు జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థము కూడ ప్రవర్తింపఁదగినది కాదు. కాన నెవఁడెట్లు కర్మ నాచరించుటకు లగును” అనెదవా? వినుము చెప్పెద— శ్రుతార్థ్యయనసంపన్నుడగు శ్రేష్ఠుఁడు విహితకర్మమును కాని, నిషిద్ధకర్మమును కాని దేనిదేని నాచరించునో తదను యాయగు నితరప్రాకృతజనుఁడు కూడ దానినే నాచరించును. కాన జ్ఞానికూడ లోకమర్యాదాస్థాపనార్థము కర్మ నాచరింపవలయును. మఱియు ఆశ్రేష్ఠుఁడు తాకికమును గాని, వైదికమును గాని దేనిని ప్రమాణముగ చేసికొనునో (అనగా తాకికవైదికములలో దేనిని ప్రమాణముగ గ్రహించునో) అట్లుగా కూడ దానినే ప్రమాణముగ చేసికొనును. 11౨౦॥

—♦ 3వ అధ్యాయము:— ౨౦వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మూఢునూదనసరస్వతీయము:— “నేను కర్మ నాచరించుచున్నను లోక మేకారణమునే నాకర్మమునే ప్రమాణముగ గ్రహించెద” రను శంకన-లోకము శ్రేష్ఠాచారమునే యవలంబించునను హేతువుచే తొలఁగించుచుండెను. శ్రేష్ఠులు, పథానులు నగు త్రిత్రియాదులు శుభమును కాని, యశుభమును కాని యేయే కర్మ నాచరించెదలో; తదనుగతులగు ప్రాకృతజనులకూడ దానినే నాచరించెదరు. స్వతంత్రముగ నితరమగుదాని నాచరించరు. “ఇతరజనులు శాస్త్రమును విచారించి శిష్టకృతమైనను నశాస్త్రీయ మగుచో దానిని పరిత్యజించి శాస్త్రీయమైనదానినే యొందులకు గ్రహింప” రను శంకన ఆచారవత్ప్రకృత్తియందుకూడ నితరుఁడు (పామరుఁడు) శ్రేష్ఠునే యనుసరించునని చెప్పి తొలఁగించుచుండెను. శ్రేష్ఠుఁడు తాకికమునుగాని, వైదికమునుగాని దేనిని ప్రమాణముగ తలఁచునో, ఆ ప్రమాణమునే లోకముకూడ ననుకరించును. కాని స్వతంత్రముగ దేనిని ప్రమాణముగ తెలిసికొనలేదు. పామరజనవ్యవహారములు ప్రధానానువిధాయు లగుటవలన ప్రధానుఁడవు, త్రిత్రియాఁడవు ఆగు నీ వవశ్యము కర్మము చేయఁదగుదువు.

శంకరానందీయము:— నాచే నాచరించఁబడు కర్మ మెట్లు లోకోపకారక మగు ననెదవా? నేనశాస్త్రార్థ్యసాధ్యపనములయందును, తదర్థజ్ఞానజ్ఞాపనములయందును, తదుక్త కర్మానుష్ఠానానుష్ఠాపనములందును, సమర్థుఁడు, కులశీలాదిమహత్వసంపన్నుఁడు నగు నే ద్విజశ్రేష్ఠుఁ డేయే శాస్త్రసార్థకర్మముకాని, లేక మఱియొకదానినికాని మనుష్యుడై నియమముగ నాచరించునో, అద్దానినే నితరుఁడగు పామరుఁడుకూడ నాచరించును. శాస్త్రజన్యజ్ఞానము, శాస్త్రోక్తకర్మపరిజ్ఞానము లేమింటేనే స్వయముగ నేకర్మము జేయఁజాలఁడు. మఱియు పూర్వమునందుఁ జెప్పబడిన లక్షణములు కల శ్రేష్ఠుఁ డేయే శాస్త్రమును ప్రమాణముగఁ జేసికొనునో అనగా నట్టి శ్రేష్ఠుఁ డే శాస్త్రమును “ఇదియే ప్రమాణము” అని వ్యవహించునో; మూఢజనుఁడు కూడ-నా శ్రేష్ఠునిచే ప్రమాణముగ వ్యవహరించఁబడుచుండిన శాస్త్రమునే ప్రమాణముగ వ్యవహరించును. (పామరుఁడు శ్రేష్ఠునే యనుసరించును. అని యర్థము) ఈ చెప్పుటచే కృతార్థుఁడగు శ్రేష్ఠుఁడు కూడ లోకహితార్థము కర్మ నాచరింపవలయునని నిర్దించుచున్నది. 1౨౦1

గీ॥ న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన ।

నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి ॥

॥౨౨॥

పదవిభాగము:—న-మే-పార్థ!-అస్తి-కర్తవ్యం-త్రిషు-లోకేషు-కించన-న-అనవాప్తం-అవాప్తవ్యం-

వర్త-ఏవ-చ-కర్మణి ॥

॥౨౨॥

ప్రతిపదార్థము:—పార్థ! = ఓ యర్జునా; మే=నాకు; త్రిషు=మూడైన; లోకేషు=లోకముల

యందు; కించన=కొంచమైన; కర్తవ్యం=చేయదగినది; వాస్తి=లేదు. అనవాప్తం=పొందబడనిది; అవాప్తవ్యం=పొందదగినది; న=లేదు. తథాపి=(ఈపద మధ్యాహర్యము) అయినను; అహం=(ఈపద మధ్యాహర్యము) నేను; కర్మణి=కర్మయందు; వర్త ఏవచ=ఉండుచుంటిని.

॥౨౨॥

శాంకరభాష్యము:—

యద్యత్ తే లోకసంగ్రహకర్తవ్యతాయాం విప్రీతిపత్తి స్త్వర్తి మాం కిం న పశ్యసి—
నమ ఇతి । న మే మమ పార్థ! నాస్తి న విద్యతే కర్తవ్యం త్రివ్యపి లోకేషు కించన కించిదపి ।
కస్మాన్నానవాప్త మప్రాప్త మవాప్తవ్యం ప్రాప్తీయం తథాపి వర్త ఏవ చ కర్మణ్యహమ్ ॥౨౨॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కృతార్థుఁడు కూడ లోకసంగ్రహకర్తవ్యము కర్మము నాచరింపవలయు నని యంతకుపూర్వము చెప్పఁబడెను. నీకీలోకసంగ్రహకర్తవ్యతయందు కూడ విప్రీతిపత్తి (సందేహము) యున్నచో నెందులకు నన్ను దృష్టాంతముగఁ తెలిసికొనవు? ఓ యర్జునా! నాకు ముల్లోకములయందు కొంచెమైన చేయదగినదిలేదు. “అప్రాప్త మగు వస్తువును పొందుటకు నీకుఁగూడ కర్తవ్యముండ, వేదియు కర్తవ్యము లేదని నీవు చెప్పు టెట్లు సమంజస మగు” ననెదవా? నాకు పొందబడనిది కాని, పొందదగినదికాని లేదు. అట్లుగచో ప్రయోజనము లేనిచో నీవుకూడ కర్మను వదలదగినదే యనెదవా? లోకసంగ్రహకర్తవ్యము నేనుకూడ కర్మయం దుండుచుంటిని (కర్మము నాచరించుచుంటిని).

॥౨౨॥

—: 3వ అధ్యాయము ౨౨వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈవిషయమున నేనే దృష్టాంతభూతుఁడ నని “న మే పార్థాస్తి”

అను శ్లోకము మొదలు మూడుశ్లోకములచే బోధించుచుండెను. ఓ పార్థుడా! నాకు ముల్లోకములయందు కర్తవ్యమేదియు లేదు. ఎందుకల నని? నాకు పొందదగిన ఫలముకాని, పొందబడనిదికాని లేదు. అయినను నేను కర్మల నాచరించుచుంటిని. ఇట “పార్థ!” అని యర్జునుని సంబోధించుటచే నీవు విశుద్ధత్వత్రియంశము నందు జనించినవాఁడ (వీరమాత్మకుమారుఁడ) వగుటచే నాతో సమానుఁడవు. కాన నే నెట్లు సంచరించుచుంటినో; అట్లే నీవును సంచరించుటకు తగుదు. కని మూలించబడెను.

శంకరానందీయము:— “కర్మచే సాధింపదగిన దేదియు లేదని తెలిసినట్టి కృతార్థుఁ డగు మహాత్ము

నకు కర్మాచరణ మెచ్చటను చూడబడలే” దను శాంకరై నీవిషయమున నేనే ప్రమాణ మని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “న మే పార్థాస్తి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. ఓ యర్జునా! వద్దుకొక్కర్థంబుననుండను, సర్వేశ్వరుడను

గీ॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మ ణ్యతందితః ।

మమ వర్తానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః ॥

॥౨౩॥

పదవిభాగము:—యచి-హి-అహం-న-వర్తేయం-జాతు-కర్మణి-అతందితః-మమ-వర్త-అనువర్తంతే-

మనుష్యాః-పార్థ! - సర్వశః ॥

॥౨౩॥

ప్రతిపదార్థము:—అహం=నేను; జాతు=ఒకానొకప్పుడైనను; కర్మణి=కర్మమునందు; అతందితః=అనలనుడనై; నవర్తేయంయది=ఉండనిచో; మమ=శ్రేష్ఠుడనగు నాయొక్క; వర్త=మార్గమును; హే పార్థ=ఓ యర్జునా!; మనుష్యాః==(అజ్ఞానులగు) మనుష్యులు; సర్వశః=సర్వవిధములచేతన; అనువర్తంతే=అనుసరించెదరు.

కాంక్షరభాష్యము:—

యది పున రహం న వర్తేయం జాతు కదాచి త్కర్మ ణ్యతందితోఽనలసస్య స్థమ శ్రేష్ఠస్య సతో వర్తత మార్గ మనువర్తంతే మనుష్యా హేపార్థ! సర్వశః సర్వప్రకారైః ॥౨౩॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఫలము లేనిదగుటవలన లోకసంగ్రహము కూడ నీకు చేయఁదగినది కాదని శంకింపఁ జనదు. ఓయర్జునా! నే ననలనుడనై ఒకానొకప్పుడైన కర్మయం దుండకపోతినేని యజ్ఞానులగు మనుష్యులు శ్రేష్ఠుడనగు నామార్గమునే సర్వవిధముల ననుసరించెదరు. ॥౨౩॥

అగు నాకు పొందఁదగిన దేదియు లేదు. ఒకదాని నుద్దేశించి చేయఁదగిన కర్మయు లేదు. ఎందువలననని? “అనవాప్తం” అపొందనై నాకు క్రియచే పొందఁదగు నేవస్తువు ముల్లోకములయందు లేదు. గృహస్వామికి గృహస్థస్తువువలె నిఖిలబ్రహ్మాండములయందుండు నిఖిలస్తువులు బ్రహ్మాండస్వామి నగు నాకు పొందఁబడినవే; పొందఁదగిన దేదియు లేదు. ఇట్లే మహాభాగ్యులై రాగ్యజ్ఞానసమృద్ధుడనగు నేను లోకసంగ్రహ మనెడి కర్మ నాచరించుచునే యుంటిని. “వర్త ఏవ చ” అను స్థలమునందుఁగల ‘చ’కారము “హి” అను నవ్యయాగ్ధము. అనఁగా “హి” అను శబ్దమునకు ప్రసిద్ధి యర్థము. ఇచట ‘చ’కారము అట్టి ప్రసిద్ధార్థకము. తేలిక యాశయ మేమి? నాకు జైదికకర్మమునందు, లౌకికకర్మమునందు ప్రవర్తనము మీ కందరకు ప్రత్యక్ష సిద్ధమే యని ప్రసిద్ధిని బోధించు నని యర్థము. ॥౨౩॥

—♦ ౩వఅధ్యాయము-౨౩వ శ్లోక వ్యాఖ్యానవిశేషములు ♦—

శంకరానందీయము:—సర్వేశ్వరుడవగు నీకు ననర్థము లేమింటేని లోకసంగ్రహముకూడ చేయనవసరములేదు. అని యాశంకించి “అశ్రేష్ఠశ్రేష్ఠస్థానసారీ” అశ్రేష్ఠుడగు శ్రేష్ఠు ననుసరించు నను స్థాయమున క్రికృష్ణుడగు సర్వజ్ఞు డని సర్దులు నన్నే యనుసరించెదరు. నేను కర్మ నాచరింపనిచో కర్మత నాచరించకపోయెడిని. అందుచే లోకనాశము సంభవించెడిని. కాన నాకు కర్మ తప్పక యాచరింపఁదగినదే యను నాశయముచే “యది” అనిరెండుశ్లోకములను చెప్పనారంభించెను. నేను కృతార్థుడనని కాని, కర్మచే పొందింపఁదగిన దేదియు నాకు లేదని కాని యూహించి, మంత్రితంత్రీప్రయోగాదులయం దప్రమాత్తుడనై యెప్పుడును విహితకర్మమునందు ప్రవర్తించనిచో నన్ను కర్మత నాచరింపనివానినిగ తెలిసికొని ప్రజలందరు కర్మత నాచరింపనివారగుదురు. ఎందువలననని? మనుష్యులందరు క్రికృష్ణుడు భగవంతుడు, సర్వజ్ఞుడు అని నాయందు సర్వజ్ఞత్వబుద్ధిచే నా మార్గమునే యనుసరించెదరు. నేను కర్మత నాచరించనిచో స్వయముగఁ గర్మలను పరిత్యజించెదరు. ॥౨౩॥

గీ॥ ఉత్పీదేయు రిమే లోకా న కుర్యాం కర్మ చే దహమ్ ।

సంకరస్య చ కర్తా స్యా మపహన్యా మిమాః ప్రజాః ॥

॥౨౪॥

పదవిభాగము:— ఉత్పీదేయుః=ఇమే-లోకాః-న-కుర్యాం-కర్మ-చేత్-అహం-సంకరస్య-చ-కర్తా-

స్యాం-ఉపహన్యాం-ఇమాః-ప్రజాః ॥

॥౨౪॥

ప్రతిపదార్థము:— అహం=నేను; కర్మ=కర్మమును; నకుర్యాం=చేయకుంటి నేని; ఇమే=ఈ; లోకాః=

లోకములు; ఉత్పీదేయుః=నశించిపోయెడిని; అహం=నేను; సంకరస్య=సంకరమునకు; కర్తా=కర్తనై; స్యాం=అయ్యెదను; ఇమాః=ఈ; ప్రజాః=ప్రజలను; ఉపహన్యాం=నశింపచేయువాడ నగుదును. ॥౨౪॥

శాంకరభావ్యమే:—

తథాచ గో దోష ఇత్యాహ— ఉదితి । ఉత్పీదేయు ర్విసశ్యేయు రిమే సర్వే లోకా లోకస్థితినిమిత్తస్య కర్మణోఽభావాత్, న కుర్యాం కర్మ చే దహం, కించ సంకరస్య చ కర్తా స్యామ్ । తేన కారణే నోపహన్యా మిమాః ప్రజాః ప్రజానా మనుగ్రహము ప్రవృత్త ఉప హతి రుపహననం కుర్యా మిత్యర్థః । మమేశ్వర స్యాననురూప మాపద్యేతి ॥ ॥౨౪॥

శాంకరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

“శ్రేష్ఠుడ వగు నీయొక్క మార్గము ననుసరించుట మనుష్యుల కుచితమే. అందుచే నేమిదోషముకల” యను శంకను తొలగించుటకు శ్రీకృష్ణుడరమాత్మ “ఉత్పీదేయుః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

నేనే కర్మము నాచరించనిచో లోకస్థితినిమిత్త మగు కర్మము లేమింజేసి యీ సర్వకర్మ ములు నశించిపోగలవు. మరియు కర్మమును వదలిన నేను సంకరకర్త నయ్యెదను. ఆ కారణ ముచే నీప్రజల నందరను నశింపజేసెడివాడ నగుదును. ప్రజలు నశించిన నీకేమి? అనెదవా? ప్రజల యనుగ్రహమునిమిత్తము ప్రవృత్తుడ నైతిని. అట్టివాడను ప్రజలను నశింపజేసెడివాడ నగుదును. ఈశ్వరుడ నగు నాకిది తగదు. ॥౨౪॥

—: 3వ అధ్యాయము— ౨౪వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— శ్రేష్ఠుడ వగు నీయొక్క మార్గము ననుసరించుట యుచితమే. నీవు కర్మ నాచరింపనిచో దోష మే మను శంకను తొలగించుటకు “ఉత్పీదేయుః” అని చెప్పవలసిందెను. నే నీశ్వ రుడనై కర్మ నాచరింపనిచో మదనువర్తను లగు మత్స్యదులకు కర్మ సంభవింపదు. అట్లుగనో లోకస్థితిహేతు వగు కర్మయొక్క లోపముచే నీసర్వలోకములు నశించెడిని. అందువలన వర్ణసంకరమునకు కర్తనుకూడ నేనే యగు దును. అందుచే కర్మలోపమువలన నీ నిఖిలప్రజను నేనే నశింపజేయువాడ నయ్యెదను. ప్రజల యనుగ్రహము నిమిత్తము ప్రవృత్తుడ నైన యాశ్వరుడ నగు నేనే సర్వప్రజలను నశింపజేయువాడ నయ్యెద నని యాశయము.

“యద్య దాచరతి” ఇత్యాదిశ్లోకములకు మతియొక వ్యాఖ్యానము. అది యెట్లున ? కేవలము లోకసంగ్రహముతో తాదావిగా ఉన్న కర్మలను చేయడగవు. మరే మనిన ? శ్రేష్ఠాచార మగుటవలనగూడ కర్మ నాచరింప కలయు నని “యద్య దాచరతి” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. శ్రేష్ఠుడ నగు నాయొక్క యాచార

గీ॥ సక్తాః కర్మ బ్యవిద్యాంసో యథా కుర్వంతి భారత !

కుర్యాద్విద్యాం ప్రథామకత్త శ్చిక్షీషు ల్లోకసంగ్రహమ్ ॥ ౨౫॥

పదవిభాగము:— సక్తాః=కర్మణి-అవిద్యాంసః=యథా-కుర్వంతి-భారత! - కుర్యాత్-విద్యాన్-తథా-అసక్తః-చిక్షీషుః-లోకసంగ్రహమ్ ॥ ౨౫॥

ప్రతిపదార్థము:— హేభారత=ఓయర్జునా! ; అవిద్యాంసః=అజ్ఞానులు; కర్మణి=కర్మమునందు; సక్తాః=ఈ కర్మఫలము నాకు సంభవించుననెడి సక్తికలవారై; యథా=ఏవిధమున; కర్మ=(ఈపదమునవృత్తము)కర్మమును; కుర్వంతి=చేయుదురో; తథా=అవిధముననే; విద్యాన్=విద్యాంసుడు(జ్ఞాని)కూడ; అసక్తస్యన్=ఫలమునం దిచ్చలేని వాడై; లోకసంగ్రహం=లోకసంగ్రహమును; చిక్షీషుః=చేయనిచ్చుకలవాడై; కర్మ=కర్మమును; కుర్యాత్=చేయవలయును. ॥ ౨౫॥

శాంకరభాష్యము:—

యది ఘన రహ మివ త్వం కృతార్థ బుద్ధి రాశ్మవి నన్యో వా తస్యా ప్యాత్మనః కర్తవ్యా భావేషి పరానుగ్రహ ఏవ కర్తవ్య ఇతి । సక్తా ఇతి । సక్తాః కర్మ బ్యస్య కర్మణః ఫలం మమ

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

లోకసంగ్రహముకొరకు కర్మము నాచరించువానికి కర్మత్వాభిమానముచే జ్ఞానమున కభిభవము పొందించు వనెదవా? నావలె నీవుకూడ కృతార్థబుద్ధి కలవాడవై యాత్మవేత్త మేదియో మదనునర్తి నగు నీచే నెదియే నాచరింపఁదగినది. స్వతంత్రముగ నిరతమును నీ వనుష్ఠింపరాదు. “నాచే నాచరింపఁదగిన నీయాచార మేది?” అను శంకపై “న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం” అనునది మొదలు మూడు శ్లోకములచే నాయాచారము చూపబడెను

శంకరానందీయము:— “ప్రజలు కూడ కర్మను పరిత్యజింతురుకాక. అట్లగుచో నేమి యనర్థము వాటిల్లు” నను శంకపై “ఉత్పిడేయు” అని చెప్ప మొదలిడెను. ప్రజలందరు కర్మలను పరిత్యజించినచో “అన్నా ద్భరతి భూతాని” అని చెప్పినరీతిగ నావిరాభాగాదులు లేనందున దేవతలు ఊహించెదరు. దేవతలు ఊహించు పుష్కాదలు లేమింజేసి ప్రజలు జనించకుండురు. మఱియు జనించిన ప్రజలు నశింపఁగలరు. ఇంతమాత్రమే యనర్థము కాదు. మరే మనిన ? వల్లసాంకర్యముకూడ సంభవించెడి నని “సంకరస్య” అను సుత్రరార్థముచే జెప్పుచుండెను. కృతకృత్యుడ ననెడి యభిమానముచే నేను లోకస్థితిక రణ మగు వైదికకర్మను లోకులచే విడచిపెట్టించినవాడనై సంకరకర్త నగుదును. తత్తద్వర్ణజాతిభేదకృత్యాపకకర్మము లేనిచో సర్వ లోకటియే యయ్యెడివార లగుదురు. అట్లగుచో వర్ణములు కలసిపోగలవు. అట్టి సాంకర్యముకూడ నావలననే యేర్పడవలసినవచ్చును. ఇట్లు సాంకర్యము నొసంగుటచే నేను సర్వప్రజలను దుర్గతిపాలు చేసినవాడ నగుదును. సద్గతికి హేతు నగు సత్కర్మానుష్ఠానము లేమింజేసి ప్రజలందరు నరకమును బొందెడివారు కావలసినవచ్చును. ఇట్టి యనర్థపరంపర పొందించవలసినవచ్చున గాన కృతకృత్యుడ నగు నాకు, నీకు, ఆత్మవేత్త యగు వాయుకనికి లోకహితార్థము కర్మ నాచరింపవలయు నని పర్యవసితము. ॥ ౨౬॥

—: 3వ అధ్యాయము ౨7వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఈశ్వరుడగు నీవు కర్మల నాచరించుచుండినను కర్మత్వాభిమానము లేమింజేసి నీ కేమియు క్షుతి లేదు. నేనైతే జీవుడను. అట్టి నేను లోకసంగ్రహార్థము కర్మల నాచరించువాడైనను

గీ!! న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసంగినామ్ ।

జోషయే త్వర్వకర్మాణి విద్యాన్యక్త స్సమాచరన్ ॥

॥౨౬॥

పదవిభాగము:—న- బుద్ధిభేదం- జనయేత్- అజ్ఞానాం- కర్మసంగినాం- జోషయేత్- సర్వకర్మాణి- విద్యాన్-యన్యక్తః-సమాచరన్ ॥ ౨౬॥

ప్రతిపదార్థము:—కర్మసంగినాం=కర్మములయం దాసక్తిగల; అజ్ఞానాం=అజ్ఞానులకు; బుద్ధిభేదం, బుద్ధి=వాక్కికర్మము చేయదగినది, ఈకర్మమున కీఫల మనుభవింపతగిన దనెడి బుద్ధియొక్క; భేదం=చాలనమును; జనయేత్=పుట్టించరాదు; విద్యాన్=జ్ఞాని; యన్యక్తః=అభియుక్తుడై; కర్మ=(ఈపద మధ్యాహర్యము) కర్మమును; సమాచరన్=చేయునట్టివాడై; అజ్ఞైః=(ఈపద మధ్యాహర్యము) అజ్ఞానులచే; సర్వకర్మాణి=నిత్యమై మిత్రక సర్వకర్మలను; జోషయేత్=చేయించవలెను. ॥౨౬॥

శాంకరభావ్యము:—

భవిష్యత్తీతి కేచి దవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత ! కుర్యా ద్విద్యా నాత్మని త్రథాఽసక్త స్సక । తన్య త్క్రిమర్థం కరోతి తచ్చులు చిక్షేః కర్మ మిచ్ఛు ర్లోకసంగిహమ్ ॥ ౨౭॥

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:—

వగుచో, లేక మరియొక యాత్మవేత్తయైనను తనకు కర్తవ్యము లేకున్నను పరానుగ్రహము చేయఁదగినది. ఓయరునా! యజ్ఞాను లేవిధమున నీకర్మమునకు నాకీఫలము వ్రాప్తించు నని యాసక్తి కలవారై కర్మము నాచరించెదరో, అట్లే యాత్మవేత్త యగు విద్వాంసుఁడు గూడ కర్తృత్వాభిమానమును, ఫలాభిసంధిని వదలి, కర్మము నాచరింపవలయును. విద్వాంసు ఁడై టెందులకు కర్మము నాచరించవలె ననెదవా? లోకసంగిహమును చేయ నిచ్ఛగలవాడై యట్లు కర్మము నాచరింపవలయును. ॥౨౭॥

నాకుఁ గర్తృత్వాభిమానము జనించును. దానిచే జ్ఞానమున కభిభవము సంభవించెడిది. అను నాశంకను తొలఁగించుటకు “సక్తాః” అని చెప్పనారంభించెను. ఎట్లజ్ఞానులు కర్తృత్వాభిమానముచేతను, ఫలాభిసంధిచేతను కర్మయం దగ్గనితేశము కలవారై కర్మల నాచరించెదరో; లోకసంగిహమును చేయనిచ్ఛయించి విద్వాంసుఁడును, అటులే కర్మల నాచరింపవలయును. మఱియు కర్తృత్వాభిమానమును, ఫలాభిసంధిని వదలి కర్మల నాచరింపవలయును. ఇటు “భారత !” అను సంబోధనచే భరతవంశోద్భవుడైన వగుటచే, లేక జ్ఞానమునందు రతుడవగుటచేగాని నీత్ర యోక్తకాస్తార్థయోగ్యుడైన నని నూచంపఁబడెను.

శంకరానందీయము:—లోకహితార్థమై కర్మయందు ప్రవృత్తమైన విద్వాంసుఁడు కర్మ నెట్లాచరించవలయు ? నను శంకరై “సక్తాః” అని చెప్పమొదలిడెను. అనాత్మజ్ఞులు కర్మజన్యఫలమగు స్వర్గపుత్రాధిపాదులయందు సక్తి కలవారై నియమముగ కృద్ధాభిక్షులతోఁగూడి విహితకర్మము నెట్లాచరించెదరో; అటులే లోకసంగిహమును జేయఁదలచినవాడై విద్వాంసుఁడుగూడ కృద్ధాభిక్షులతోఁగూడి స్వయముగ కర్తృత్వాభిమాన కూన్యడై, ఫలాఫలాపేక్షరహితుడై విహితకర్మల నాచరించవలయును. ఇట్లాచరించుచో స్వయఃత్తిరుడై పరులను తరింపఁజేయునని యాశయును. జ్ఞానికి, యజ్ఞానికి వైలక్షణ్య మేదనిన ? జ్ఞానికి కర్తృత్వాభినితేశరహితత్వము, ఫల నిరపేక్షత్వము, సాకల్యజై కల్యమలయందు హర్ష విషాదరహితత్వము నుండును. అజ్ఞానికన్న నో కర్తృత్వాభినితేశము, ఫలసాపేక్షత్వము, సాకల్యజై కల్యమలయందు హర్ష విషాదములు నుండును. కాని కర్మ నాచరించుటలో మాత్ర ముభయములు సమానులే. ॥౨౮॥

శాంకరభాష్యము:—

ఏదం లోకసంగ్రహం చిక్షిణో ర్న మమాత్మవిదః కర్తవ్యమ స్తవ్యస్య బా లోక సంగ్రహ ముక్త్వా తత స్తస్మాత్మవిద ఇద ముపదిశ్యతే—నేతి । బుద్ధే ర్భేదో బుద్ధిభేదో మమేదం కర్తవ్యం భోక్తవ్యం చాస్య కర్మణః ఫలమితి నిశ్చితరూపాయా బుద్ధే ర్భేదసం చాలసం స జనయే న్నోత్పాదయే దజ్ఞానా మవివేకినాం కర్మసంగినాం కర్మ జ్ఞానక్తానా మాసంగవతామ్ । కింతు కుర్వా జ్ఞోషయే త్కారయే త్సర్వకర్మాణి విద్వా స్స్వయం తదే వావిదుషాం కర్మ యుక్తోభియుక్త స్సమాచరక ॥ ౨౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఇల్ల లోకసంగ్రహమును చేయ నిచ్చగిలిన నాత్మవేత్త నగు నాకు కర్తవ్య మగు కర్మ మెట్టిదియు లేదు. ఆత్మజ్ఞాని యగు నితరునికైన లోకసంగ్రహార్థము కాక వేరే చేయదగు కర్మ మెట్టిదియు లేదు. కాన నాత్మవేత్త కిది యుపదేశింపబడుచుండెను. కర్మములయం దాసక్తి కల యజ్ఞానులకుఁ గల “నా కిది కర్తవ్యము, ఈకర్మఫల మనుభవించదగినది” అనెడి నిశ్చయబుద్ధిని చలింపఁజేయరాదు. మఱియు నట్టి యజ్ఞానుల కాకర్మములయందు ప్రీతిని జనింపఁజేయుచు విద్వాంసుఁడు స్వయముగ నభియుక్తుడై యజ్ఞానుల విధివిహితకర్మముల నాచరించుచు యజ్ఞాను లచే సర్వకర్మల నాచరింపఁజేయవలయును. ॥ ౨౬॥

—: ౩వ అధ్యాయము- ౨౬వ శ్లోకవ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనపరస్వతీయము:—“కర్మానుష్ఠానముచేత నే లోకసంగ్రహము చేయదగినది కాని, తత్త్వ జ్ఞానోపదేశముచే నది చేయదగినది కాదనుటయం దేమి హేతువు కల” దను శంకను “న బుద్ధిభేదం” అను శ్లోకముచేఁ తొలఁగించుచుండెను.

కర్తృత్వాభిమానపురస్సరముగను, ఫలాభిసంధిపురస్సరముగను కర్మలయం దభినివృత్తులగు నవివేకులకుఁగలుగు “నేనీకర్మము నాచరింపఁగలను, ఈకర్మఫలమును నే ననుభవించఁగలను” అనెడి బుద్ధియొక్క చాలనమును ఆకర్తృ త్వోపదేశమువలన చేయరాదు. మఠేమనిన-విద్వాంసుఁడు సావధానమనముకొండై లోకసంగ్రహమును జేయదల చినవాడై, యవిద్వాంసుఁ డాచరించు నిఖిలకర్మలను జేయుచు, నజ్ఞానులకు శ్రద్ధను కలిగించి, ప్రీతితో నజ్ఞానులచే కర్మలను చేయించుటలెను. అనధికారులకు తత్త్వజ్ఞానోపదేశము చేసినచో నద్దానివలన వారలబుద్ధి చలింపును. దాని వలన నజ్ఞానులకు కర్మలయందు శ్రద్ధ నివృత్తమగును. శ్రద్ధానివృత్తిచే కర్మల నాచరింపకుండురు. జ్ఞానము కలుగక పోవుటచే మోక్షమును పొందనేరరు. అట్లుగదో నుభయభివృత్త్య మజ్ఞానులకు సంభవించెడిని. ఈవిషయమే “అజ్ఞ స్యార్థపరిబుద్ధస్య సర్వం బహ్మేతి యో వదతే । మహానిరయశాలేషు స తేన వినియోజితః” అజ్ఞాని కెవఁడు “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే” యని బోధించునో వాఁడతనిని చారవాది మహానరకములయందుఁ బడఁదోయు చున్నాడని స్మృతి బోధించుచున్నది.

శంకరానందీయము:—బ్రహ్మవేత్త స్వయముగ (నాత్మకు జీవాతాదాత్మ్యము లేదను) జీవాతాదా త్యాభావదృశనమొండై, తత్తత్కాశాచికకర్మల నాచరించువాడై ఫలాపేక్షచే నియనుముగఁ గర్మల నాచ

గీ॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహం మితి మన్యతే ॥

122

పదవిభాగము:— ప్రకృతేః=క్రియమాణాని-గుణైః=కర్మాణి-సర్వశః=అహంకారవిమూఢాత్మా-కర్తా-అహం-ఇతి-మన్యతే ॥

ప్రతిపదార్థము:— ప్రకృతేః=ప్రధానముయొక్క; గుణైః=కార్యకరణరూపముగు వికారములచే; క్రియమాణాని=చేయబడు; కర్మాణి=కర్మములను గూర్చి; అహంకారవిమూఢాత్మా, అహంకార=కార్యకరణసంఘాతరూపముగు శరీరేంద్రియదులయం దాశ్రయజ్ఞానముచే, విమూఢ=విశేషముగ మూఢమగు, ఆత్మా=అంతఃకరణముకల పురుషుడు; సర్వశః=సర్వవిధములచే; అహం=నేను; కర్తా=కర్తను; ఇతి=ఈవిధమున; మన్యతే=తలచుచున్నాడు.
శాంకరభాష్యమ్:—

అవిద్యా నజ్ఞః కథం కర్మసు సజ్జత ఇత్యాహ—ప్రకృతే రితి । ప్రకృతేః ప్రకృతిః ప్రధానం సత్త్వరజస్తమసాం సామ్యవస్థా తస్యః ప్రకృతే ర్గుణై ర్వికారైః కార్యకరణరూపైః క్రియమాణాని కర్మాణి తాకి కాని శాస్త్రీయూణి చ సర్వశ సర్వప్రకారై రహంకారవిమూఢాత్మా శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

అవిద్యాంనుఁ డగు నజ్ఞుని కర్మములయం దెట్లు సక్తుఁ డగు నను శంకపై “ప్రకృతేః” అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ చెప్పచుండెను.

ప్రకృతి యనగ ప్రధానము. అనగా సత్త్వరజస్తమోగుణముల సామ్యవస్థ, అట్టి ప్రకృతియొక్క కార్యకరణరూప మగు వికారములచే జేయబడు తాకికవైదికకర్మములను రించు మూఢులకు, లేక దేహేంద్రియములచే కర్మలు చేయబడుచుండ “నేనే కర్తను, భోక్తను” అనెడి యభిమానముకల తత్త్వవేత్తలుకాని మూఢులకు—తాను పండితుఁడ నను బుద్ధిచే “బుద్ధిభేదం” బుద్ధిభేదమును “జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత” అను వాక్యానుసారము నేను జ్యోతిష్టోమమును జేసి స్వర్గఫలము ననుభవించగల నను ఫలవిషయక మగు నేకామనను చాలనము చేయరాదు. అనగా కర్మలను కామనచే జేయరాదనికాని, స్వర్గాది ఫలము తుచ్చమైన దనికాని, కర్మ మొదలగున వన్నియు మిథ్య యనికాని బోధించి, యజ్ఞాతులకు బుద్ధిజ్ఞకల్యమును చేయరాదు. మరేమనిన ? “అక్షయ్యం హ జై చాతుర్మాస్యయాజిన స్సుకృతం భవతి, పశ్యతి పుత్రం పశ్యతి పౌత్రం, తస్మా ధర్మం పరమం వదంతి” (చాతుర్మాస్యయాగ మొనరించినవారి కక్షయ మగు పుత్రులు సంభవించును. పుత్రులను, పౌత్రులను చూచును. ధర్మముచే సమస్త పాపములు నశించును. ధర్మాత్ముని సర్వులు నేరింతురు. కాన ధర్మ ముత్కృష్టమైన దని కర్మఫలస్తుతిచే సర్వజ్ఞుడకర్మ నాచరించుట కజ్ఞుని కిచ్చును జనింప చేయవలెను.

123

—♦ 3వ అధ్యాయము- 22వ శ్లోకవ్యాఖ్యాపేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—విద్యాంనునకును, అవిద్యాంనునకును కర్మానుష్ఠానము సమానమైనను విద్యాంనునకు కర్మత్వాభిమానము లేమిందేనియు, అజ్ఞానికి కర్మత్వాభిమాన ముండుటచేత నిరువురకు విశేషము కల దని చూపించుచు “సత్తాః కర్మణి” అను శ్లోకార్థమును “ప్రకృతేః క్రియమాణాని” అను శ్లోకము మొదలు రెండుశ్లోకములచే వివరించుచుండెను.

కాంకరభాష్యమ్:—

కార్యకరణసంఘాతాత్మప్రత్యయోఽహంకారస్తేన వివిధం నానావిధం మూఢ అత్మాఽస్తః కరణం యస్య సోఽయం కార్యకరణధర్మా కార్యకరణాభిమాన్యవిద్యయా కర్మా న్యాత్మని మన్యమాన స్తత్తత్కర్మాణా మహం కర్తేతి మన్యతే || ౨౭ ||

కాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కార్యకరణసంఘాతరూపశరీరేంద్రియాదులే యాత్మ యనుజ్ఞానముచే నానావిధములుగ విమూఢ మగు సంతాకరణముకల పురుషు డవిద్యచే తనయందే తలచుచు తత్తత్కర్మములకు నేనే కర్త నని తలచును. || ౨౭ ||

ప్రకృతి యనఁగ సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగు మాయ. అది మిథ్యాజ్ఞానాత్మకము, పరమేశ్వరసంబంధిని యగు శక్తి యనఁబడును. ఈవిషయము “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా స్మాననం తు మహేశ్వరం” అను శ్లోతి సిద్ధము. అట్టి ప్రకృతియొక్క కార్య కారణరూపము అగు గుణములచే వైదికములు, లౌకికములు నగు సర్వకర్మలు చేయఁబడును. ఇట్టి ప్రకృతిగుణములచే నాచరించఁబడు కర్మలను “అహంకారవిమూఢాత్మా” కార్యకరణసంఘా తమునం దాత్మజ్ఞానముచే స్వరూపవివేకానమగ్న మగు సంతాకరణముకలవాఁడై (అనాత్మయం దాత్మాభిమానము కలవాఁడై) యజ్ఞాని కర్మలను నేనే చేయుచుంటి నని తలచును.

శంకరానందీయము:— మూఢులకే కర్మము విహితము కాని, పండితులకు విహితము కాదని నూచించుటకు “కర్మసంగినాం” అని పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినదానినే “ప్రకృతే” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను. ప్రకృతి యనఁగ మాయ. అది సత్త్వరజస్తమోభూత గుణద్వారమున నాకాశాదిమహాభూత రూపముగఁ బరిణమించినది. అట్టి ప్రకృతియొక్క గుణము లనఁగ కార్యభూతము అగు దేహేంద్రియాదులు. అట్టి దేహేంద్రియాదులచే చేయబడునవి కర్మలు. కాని యెన్నడు నాత్మచే నాచరించఁబడుటలేదు. అట్టి సర్వకర్మలను గురించి యవిద్వాంసుఁడు స్వావిద్యచే ననాత్మలగు దేహేంద్రియాదులయం దాత్మబుద్ధిచే విపరీతగ్రహణత్వేన మగు సంతాకరణముకలవాఁడై, లేక “విమూఢః” అనునొక సంతర్గితు మగు “జీవ్” అను ప్రత్యయము కలదు. దానివలన స్రాప్తించిన యర్థ మేదనిన- దేహేంద్రియాదులయం దహంకారముచే విమోహితుఁడై నేను దృష్టను, నేను స్పృశించువాడను, నేను శ్రోతను, నే నాహుజించువాడను, నేను రుచిని తెలిసి కొనువాడను, నేను కర్తను, భోక్తను అను తత్తదుపాధిసంబంధసంభావితవిపరీతప్రకృతులలో విషయత్వమును పొందించఁబడిన ప్రత్య గాత్మ కలవాఁడు “అహంకారవిమూఢాత్మా” అని యనబడును. లేక, దేహేంద్రియాదులయం దహంకారముచే మోహ పెట్టఁబడిన యాత్మకలవాఁడు (అనగ నహంప్రత్యయార్థముగఁ దెలియఁబడని యాత్మకలవాఁడు). అట్టివాఁడై నేను కర్త నని తలవఁబడుచుండెను. దృష్టాదృష్టప్రార్థనకమున దేహేంద్రియాదులచే దృష్టాదృష్టకర్మములు చేయఁబడుచుండ నకర్త యగు నాత్మను “నాచే సాపము చేయఁబడెను; పుణ్యమును చేయఁబడెను” అని తత్కర్మియా కర్తగ జూచు నని యర్థము.

శ్రీధరీయము:— “విద్వాంసునిచేఁగూడ కర్మలు చేయఁదగినవే యగుచో విద్వాంసునకును, అవిద్వాంసు నకును గల విశేష మేమి ?” అను నాశంకమీద విద్యదవిద్వాంసులకుఁ గల విశేషమును చెందుశ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు. || ౨౮ ||

గీ॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహూ! గుణకర్మవిభాగయోః ।

గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే ॥

॥౨౮॥

పదవిభాగము:—తత్త్వవిత్- తు-మహాబాహూ! - గుణకర్మవిభాగయోః- గుణాః- గుణేషు-వర్తంత- ఇతి-మత్వా-న-సజ్జతే ॥ ౨౮॥

ప్రతిపదార్థము:—హే మహాబాహూ! = ఓ గొప్ప బాహువులు కల యర్జునుడా! గుణకర్మవిభాగయోః=గుణవిభాగముయొక్కయు, కర్మవిభాగముయొక్కయు; తత్త్వవిత్తు=తత్త్వమును తెలిసినవాడైనవా; గుణాః=ఇంద్రియములు; గుణేషు=విషయములయందు; వర్తంత=ఉంటున్నవి; ఇతి=ఈవిధమున; మత్వా=పఠించి; న సజ్జతే=సక్తిని పొందడు. ॥౨౮॥

శాంకరభాష్యము:—

యః పున ర్విద్యాక —తత్త్వవిదితి । తత్త్వవిత్తు మహాబాహూ! కస్య తత్త్వవి ద్గుణ కర్మవిభాగయో ద్గుణవిభాగస్య కర్మవిభాగస్య చ తత్త్వవిది త్స్థాః । గుణాః కరణాత్మ కా గుణేషు విషయాత్మ కేషు వర్తన్తే నా త్మేతి మత్వా న సజ్జతే సక్తిం న కరోతి ॥ ౨౮॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఓగొప్ప బాహువులుకల యర్జునా! ఎవఁడు విద్వాంసుఁడో అట్టివాఁడు గుణవిభాగము యొక్కయు, కర్మవిభాగముయొక్కయు యాభార్యమును తెలిసికొనినవాఁడై “ఇంద్రియములు విషయములయందు వర్తించుచున్నవి; ఆత్మ వర్తించుటలేదు” అని తలచి కర్మలయందు దృఢ తరక ర్మత్వాభిమానమును చేయుఁడు. ॥౨౮॥

—♦ 3వఅధ్యాయము-౨౮వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—“గుణకర్మవిభాగయోః” (గుణాళ్ళ కర్మాణిచ తయో స్సమాహార ఇతి, గుణకర్మేతి ద్వంద్వైకపద్యావః, గుణకర్మచ-విభాగళ్ళ గుణకర్మవిభాగావితీ విగ్రహః) గుణము అనఁగ నహంకారాస్పదము లగు దేహేంద్రియాంతఃకరణములు. కర్మ అనఁగ మమకారాస్పదములగు దేహేంద్రియాంతఃకరణ వ్యాపారములు. విభాగ మనఁగ ‘విభజ్యతే సర్వేషాం జ్ఞానాం వికారిణాం భాసకత్వేన పృథగ్భవతీతి విభాగః’ (జ్ఞములగు సర్వవికారములకు భాసక మగుటచే పృథక్కుగ నుండునది విభాగ మనఁబడును. అది యే దనిన స్వప్ర) కాశజ్ఞానరూపము, అసంగము నగు నాత్మయే. అట్టి దేహేంద్రియాంతఃకరణానులయొక్కయు, దేహేంద్రియాంతఃకరణవ్యాపారములయొక్కయు, అసంగము, స్వప్ర కాశము, జ్ఞానరూపము నగు నాత్మయొక్క యు యాభార్యమును తెలిసికొనినవాఁడు—“దేహేంద్రియాదులు వికారు లగుటంజేసి విషయములయందు ప్రకర్తించుచున్నవి. నిర్వికారమగు నాత్మ విషయములయందుఁ బ్రకర్తించుటలే” దని దలచి యతత్త్వజేతకలై కర్మత్వాభిని శేషమును (చేయుఁడు) పొందఁడు. ఈ శ్లోకమున “హే మహాబాహూ! ” అని యర్జునుని సంబోధించుటచే నాముద్రిక కాస్తోక్త సత్పురుషలక్షణములు నీయందు కలవు. కాన నో యర్జునా? నీవు ఇతరజనుఁడువలె నవిశేషి వగుటకు తగ వని మాచింపఁబడెను. కొందరు ద్వంద్వసమాసాంతమందు క్రూరమునాణముగు పదము ప్రత్యేకము సంబంధిమును కాన నిట “గుణకర్మచ గుణకర్మణీ, విభాగళ్ళ విభాగళ్ళ విభాగా, గుణకర్మణోః విభాగా గుణకర్మవిభాగా తయోః గుణకర్మవిభాగయోః” అని విగ్రహము జెప్పి, గుణవిభాగముయొక్కయు, కర్మవిభాగముయొక్కయు తత్త్వమును తెలిసినవాఁడని యర్థమును జెప్పుచుండిరి, ఈ పక్షమున “గుణకర్మణోః” అనునంతమాత్రమే సరపడు ఘండ విభాగపద మందుల కిచటఁ జెప్పఁబడెనో ఆ ప్రయోజనము చింత్యము.

శంకరానందీయము:— “విద్యా స్వత్వః” అనుదానిచే నాత్మ దేహేంద్రియ తత్కర్మసంబంధరహిత మని విద్వాంసుండు తెలిసికొననగును. అని చెప్పబడినది. అదియే విద్వాంసునకు “తత్త్వవిత్తు” అను శ్లోకముచే జెప్పబడుచుండెను. “గుణకర్మవిభాగయోః” ఇట “గుణాః-కర్మచ గుణకర్మణీ, విభాగశ్చ విభాగశ్చ విభాగా, గుణకర్మణో ర్విభాగా గుణకర్మవిభాగా, తయోః గుణకర్మవిభాగయోః” అని విగ్రహము. విభాగపదము ద్వంద్వంతమునందు శూన్యమణి మగుటచే పృత్యేకము సంబంధించును. అనగా గుణవిభాగముయొక్కయు, కర్మవిభాగముయొక్కయు తత్త్వము నెరిగినవాడు “తత్త్వవిత్” అనబడును త్వక్ష్మశ్చోత్తర జిహ్వసూత్రము లనెడి పంచజ్ఞానేంద్రియములు, వాక్పదపాణిపాయూపస్థ అనెడి పంచకలేంద్రియములు, మనోబుద్ధులు నివి గుణము అనబడును. అందు చక్షుశ్చోత్తరజిహ్వసూత్రములకే స్పృశ్యనదర్శనకౌగళరాససూత్రములనియు, వాక్పదపాణిపాయూపస్థలకే వచనగమనాదానవిసర్జనానందనాదికియలనియు, బుద్ధికే యహంకరణక్రియ యనియు, మనస్సుకే సంకల్పనక్రియ యనియు, ఆత్మకైతే కూటస్థానంగ చిద్రూపముచే నవస్థానమాత్మమయిట్లు గుణవిభాగముయొక్కయు, కర్మవిభాగముయొక్కయు, ఆత్మయొక్కయు దత్త్వమును తెలిసిన విద్వాంసుండు— (“తత్త్వవిత్” అను స్థలమునందు కల “తు” అను నవ్యయముచే నవిద్వాంసుండు కావని యర్థము జెప్పబడును.) సర్వకర్మలయందు “గుణాః” చక్షురాదులే “గుణేషు” యాపాదులయందు ప్రవర్తించుచున్నవి. బుద్ధియే చక్షురాదికర్మలయందు “నేను కర్తను” అని యహంకారమును పొందుచున్నది. నేనైతే వినను, మాడను, పలకను, చేయను, నడువను. మరేమనిన కూటస్థానంగచిద్రూపముచే సర్వదా తూష్టింభావముగ నుంటినని తలచి యా చక్షురాదితత్కర్మలయందు “నేను, నాసంబంధమైనది” అను జ్ఞానమును పొందఁడు.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— “తత్త్వవిత్తు తుశబ్దోఽజ్ఞాదైవలక్ష్యాద్యోక్తసార్థః । కస్య తత్త్వవి దిత్యత అహ- గుణకర్మవిభాగయో ర్గుణవిభాగస్య, కర్మవిభాగస్యచ తత్త్వవి దిత్యర్థః” అని భగవద్వాదల భాష్యము నుదహరించి, యాభాష్యమున కర్థము నీకిందివిధమున భాష్యోత్కర్షదీపికాకారులు వర్ణించుచుండెను.

“నేను కార్యకరణసంఘాతరూపుఁడను కాను” అని గుణములనుండి యాత్మకు విభాగము, కర్మలు నాసంబంధమైనవి కావని కర్మలనుండి యాత్మకు విభాగము, ఇట్టి గుణకర్మములనుండి విభక్తమగు నాత్మయొక్క సాక్షాత్కారము కలవాఁడహంకారవిమాధాత్మికాఁడు; కర్మలయం దాసక్తుఁడు కాఁడు. ఈశ్లోకమునందు విభాగపదము లేనిచో నిట్టి యర్థము ప్రాప్తించును. ఇట “విభాగశ్చ-విభాగశ్చ విభాగా, గుణకర్మభ్యో విభాగా గుణకర్మవిభాగా, తయోః గుణకర్మవిభాగయోః” అని విగ్రహము చెప్పినప్పుడు ఇట్టి విగ్రహమును జెప్పుటచే “గుణవిభాగముయొక్క-గాని, కర్మవిభాగముయొక్క-గాని తత్త్వమును తెలిసికొనినవాఁడు” అను నర్థమున “గుణకర్మణోః” అను సంతమాత్రియవలననే వివక్షితార్థము సిద్ధించుచుండ విభాగపదము వ్యర్థ” మను మధుమాదన సరస్వతుల శంక తొలఁగించబడినది.

ఈమధుమాదనసరస్వతులే “గుణాశ్చ-కర్మాణి చ తయో స్సమాహరః గుణకర్మ, గుణకర్మ చ విభాగశ్చ గుణకర్మవిభాగా” అని విగ్రహము చెప్పి గుణము అనఁగ నహంకారాస్పదము అగు దేహేంద్రియమనోబుద్ధులనియు, కర్మ అనఁగ మమకారాస్పదము అగు దేహేంద్రియమనోబుద్ధుల వ్యాపారము అనియు, విభాగ మనఁగ వికారు అగు జడములకు భాసక మగుటచే వానికంటె తేరగు స్వప్రకాశానంగజ్ఞానరూప మగు నాత్మ యనియు, నీవిధముగ భాష్యభాసకములు, జడచైతన్యరూపములు, వికారినిర్వికారులు సగు గుణకర్మవిభాగముల యాభాత్మ్యమును తెఱఁగు తెలుసుకొనునో” యని వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్యానము చింత్యము. ఎందుకల ననిన? “గుణకర్మచ-విభాగశ్చ గుణకర్మవిభాగా” అనికదా విగ్రహమును వర్ణించిరి. అట్లగుచో నిది ద్వంద్వసమాసము. అందు “అల్పావతరం పూర్వం” అను నియమముచేతను, “అభ్యర్థితతమం పూర్వం” అను నియమముచేతను, అల్ప

చ్చులు కలదియు, అధ్యర్థితమము నగు విభాగపదము పూర్వమునందును, గుణకర్మపదము పరమునందును నుండవలసినప్పును. అట్లుగనో “విభాగగుణకర్మణోః” అని గీతయం దుండవలసినప్పును. అట్లుండక “గుణకర్మవిభాగయోః” అని విభాగపద ముత్తరముననే యుండుటవలన నిట్టి విగ్రహమును వ్రాసి యర్థమును వర్ణించుట న్యాయము కాదు. ఈప్రయోగము ఛాందస మనినను, నిపాతప్రకరణ మనిత్య మనినను ఈప్రయోగము కుదురును కాని భాష్యోక్త రీతిని గతియుండ నిట్టి విగ్రహములను కల్పించి యెట్లో సమర్థించుట యనుచితము. విభాగపదము నకు ప్రసిద్ధార్థమును విడచి, యప్రసిద్ధార్థమును కల్పించుటయు, క్లిష్టకల్పనయు ననుచితమే యగును.

కొందరు—ఎవఁడు తత్త్వవేత్తయో వాడు— “గుణాః” ధీచక్షురాదులు “గుణేషు” దుఃఖరూపాదుల యందు “పర్తన్తే” ఉంటున్నవి. అని తలచి గుణవిభాగమునందుఁగాని, కర్మవిభాగమునందుఁగాని సక్తుఁడు కాఁడని యోజన చేయుచుండిరి. “గుణానాం” సత్త్వరజస్తమస్సులయొక్క, “విభాగః” విభజనము. అనఁగా బుద్ధ్యహుకారజ్ఞానేంద్రియవిషయరూపములచే వేరుపరచి యుండుటయే. అట్టిదనియందు “న సజ్జతే” “ఇది” యనియు, “నేను” అనియు తలచెడు. ఈచెప్పటచే కర్మవిభజనముకూడ నాకళ్యక మగుటచే వ్యాఖ్యానింపఁబడినది. అట్లు కానినో చిదాత్మయందే యాచానాదికర్మత్వము, దుఃఖాదిమత్త్వముగూడ సంభవించెడిది. తేలిక యాశయ మేమి? ఆత్మానాత్మల యాధాత్మ్యమును తెలిసినవాఁడు వ్యాపృతము అగు నహంకారాదులయందును, తత్కర్మలగు నభిమానాదులయందును కుసుమములయందు నూత్రమువలె ననువర్తమాన మగు నాత్మను అహంకారాదులకంటె పృథగ్భూతముగ తెలిసికొని ధీచక్షురాదులు దుఃఖరూపాదులయందు దనువర్తించుచున్నవి. కాని ఆత్మ యనువర్తించుటలేదని తెలిసికొని “హస్తాదిరూపసంఘాతము నేనే, ఈయాచానాదికర్మము నాసంబంధమైనదే” అని సక్తుఁడు కాఁడని యర్థమును వర్ణించెదరు. ఈయర్థవర్ణనముకూడ విచారింపఁదగినదే. ఇట్టి యర్థము “గుణకర్మణోః న సజ్జతే” అను వాక్యములననే సంభవించుచుండ విభాగపదమున కీవ్యాఖ్యయం దవశ్యము వైయర్థ్యము తప్పదు. కాన నీవ్యాఖ్యానము విచారింపవలసినదే. మఱియు నిట్టి వ్యాఖ్యానమునందు “తథాచే త్యాది” గ్రంథమునకు స్వవ్యాఖ్యానాననురూపత్వము సంభవించును (అనఁగా “ఆత్మానాత్మల యాధాత్మ్యమును తెలిసిన వాడు” అను గ్రంథమునకు స్వవ్యాఖ్యానాననురూపత్వము సంభవించు నని యాశయము).

కరణాత్మకములగు గుణములు విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్నవి. ఆత్మ నర్తించుటలేదు.” అని తలచి కర్మత్వాభినివేశమును చేయఁడు. “గోషుబాహువులు శత్రుహననమునందు ప్రవర్తించుచున్నవి. నేను ప్రవర్తించుటలేదు” అని నీవును తలచి కర్మత్వాభినివేశమును చేయుటకు తగవని “హేమహాబాహో!” అను సంబోధనచే నూచిత మయ్యెను.

స్వాభిప్రాయము:— మధునూదనసరస్వతులు “గుణాశ్చ-కర్మాణీచ తయో స్సమాహరః, గుణకర్మ, గుణకర్మచ-విభాగశ్చ గుణకర్మవిభాగా” అని విగ్రహమును వ్రాసిరి. ఈవిగ్రహము ద్వంద్వము-ద్వంద్వసమాసమున నల్పాచ్చులు గల పదము పూర్వమునందును, బహ్వచ్చులు గల పద ముత్తరమునందు నుండవలెను. అని భాష్యోక్తార్థ దీపికాకారులు మధునూదనసరస్వతుల నాక్షేపించి, ఛాందసప్రయోగమనియో, నిపాతప్రకరణ మనిత్య మనియో సమాధానము చెప్పవచ్చును కాని తాము జెప్పినవిధమున భాష్యోక్త రీతిని సరిపడుచుండ క్లిష్టకల్పన జేయుట యనుచిత మనియు, విభాగశబ్దమునకు ప్రసిద్ధార్థపరిత్యాగరూపబోధము సంభవించుననియు నాక్షేపించిరి.

ఇటు విచారితము-భాష్యోక్తార్థ దీపికాకారులు మధునూదనసరస్వతులను పదేపదే యాక్షేపించు స్వభావముచే “గుణకర్మవిభాగయోః” అనుబోధకకూడ నల్పాచ్చులు గల పదము ద్వంద్వసమాసమున పూర్వమునందుండవలెనని యాక్షేపించి, యెట్టికేటకు సమర్థించువానివలె “ఇది ఛాందసప్రయోగమనిన సరిపడును. కాని” అని ఛాందసప్రయోగముగ సమర్థించువానివలె ప్రథమమున ప్రవర్తించిరి. ఛాందసప్రయోగమునుట యెటుల సర్థించు

టకు వీలుపడకయే కదా! అట్లే యాదునుదానసరస్వతుల విగ్రహ మెటుమాచిన సరిపడదని యాక్షేపించుటకు బదులు ఛాందసమని చెప్ప మొదలిడిరి. కాని యంతమాత్రముతో నూరకుండిన తనకు వ్యాకరణమునందుగల యశక్త్యము బహువుడునని కాబోలు నిపాతప్రకరణ మనిత్యమని వ్రాసి మధుసూదనసస్వతుల విగ్రహమును సమర్థించి దోషాంతరమును జెప్పటకు మొదలిడిరి. అనఁగ “అక్షణహేత్వోః క్రియాయాః” అను నూత్రిమునందున్న “అక్షణహేత్వోః” అను వాక్యము ద్వంద్వసమాసము. ఈద్వంద్వసమాసమున హేతుశబ్ద మల్పాచ్చులు గలది. “అల్పాచీతరం పూర్వం” అను శాస్త్రము నిత్యమే యైనచో నూత్రికారులు హేతుశబ్దమును అక్షణశబ్దమునకుఁ బూర్వమునందు ప్రయోగింపవలయును. అట్లు ప్రయోగించక అక్షణశబ్దమునకు పరమునందే హేతుశబ్దమును ప్రయోగించుటచే “అల్పాచ్చులు గల శబ్దమును ద్వంద్వసమాసమున పూర్వమునందు ప్రయోగించవలయు”నను శాస్త్ర మనిత్యమని స్పష్టమగుచున్నది. అని యూహించి భాష్యోత్కర్షదీపికాకారులు మరియొక దోషమును జెప్ప మొదలిడిరి కాబోలు! అదియును విచారితము. భాష్యకారులు వర్ణించిన యర్థ మొకటి కావచ్చును. దానినే యితరుల ననుసరించవలె నను నియమ మెచ్చటిది? ప్రకృతమునకు విరోధము లేకుండగ నితరులు శబ్దమునకు మఱి యొకవిధముగ నర్థమును వర్ణింపఁగూడ దను నియమ మెక్కడిది? ఎచ్చట నిట్టి నియమములేదు. మరి ప్రసిద్ధార్థ పరిత్యాగ మనెదరా? ప్రసిద్ధార్థమున రూఢ్యర్థమా? లేక శక్యార్థమా? “యోగా ద్యుక్తి ర్బలీయసీ” అను నియమమున రూఢ్యర్థపరిత్యాగము సంభవించు ననెదరా? పంకజాదిశబ్దమువలె నీవిభాగశబ్దమునకెచ్చటను యాధి యని యెవరు నిర్ణయించిరి? తార్కికులు విభాగశబ్దమును విభాగమనెడి గుణపరముగ వాడుచుండిరి. అదియు విపూర్వకభజ్ఞ ధాత్వర్థమే యని గదాధరిభట్టాచార్యులవారు శక్యార్థముగనే వ్యుత్పత్తివాద ప్రభుమాకారకమునందు జెప్పియుండిరి. కాన నీవిభాగపద మెచ్చటను రూఢ్యర్థము కలదని యెవరును జెప్పియుండలేదు. ఇక శక్యార్థమే ప్రసిద్ధార్థ మనెదరా? శక్తిచే ననే కాగములు నిరూపించఁబడుచుండ నిది ప్రసిద్ధార్థమనియు, నిది కాదనియు, నెవరు నిర్ణయింపఁగలరు. కాన ద్వేషభావముచే పదేపదే మధుసూదనసరస్వతుల నెత్తిరాడుచుట భాష్యోత్కర్షదీపికాకారుల స్వభావవైషమ్యమే గాని మధుసూదనసరస్వతుల వ్యాఖ్యయందు దోషము లేదని మా యాశయము.

పరమార్థప్రపః—“తత్త్వవిత్తు” అను శ్లోకముచే జ్ఞానికి విశేషమును జెప్పుచుండెను. “నేను గుణ స్వరూపుడను కాను” అని. (తాను గుణములకంటె వేరగుట గుణవిభాగము) “కర్మలు నాసంబంధమైనవి కా” వని తాను కర్మలకంటె వేరగుట కర్మవిభాగము. ఇట్టి గుణకర్మవిభాగముల దత్త్వమును దెలిసినవా డిందియములు విషయములయందు వాని స్వభావమువలన ప్రకృతము అని తలచి కర్తృత్వాభినివేశమును పొందడు. ఈవిషయమే “ధూలిధూమామ్బుదై ర్యదవ్య స్మరినం క్రియతే నభః। పరామృష్ట స్తథైవాత్మా విశుద్ధః ప్రాకృతై ర్గుణైః” (ధూమముచేతను, ధూలిచేతను, మేఘములచేతను నేవిధముగ నాకాశము మలినముగఁ జేయఁబడునో; అట్లే ప్రకృతి సంబంధ మగు సత్త్వరజస్తమస్సులచే విశుద్ధమగు నాత్మ పరామృష్టము. (కర్తృత్వాద్యభిమానము కలదై చేయఁబడు చున్నది.) ఇట్టి కర్తృత్వాద్యభిమానమే యాత్మకు మానిన్యము. వైజయంత్యుడిన దృష్టాంతముచే కర్తృత్వాద్యభిమాన మాత్మకు స్వాభావికము కాదనియు, అగంతుకమనియు, నది తత్త్వజ్ఞానముచే నశించుననియు స్పష్టమగుచున్నది.

నీలకంఠీయము:—ఇట్లు సత్తనకు కర్మాచరణను చెప్పి, యసత్తనకు కర్మాచరణను “తత్త్వవిత్తు” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. “గుణకర్మవిభాగయోః” అనువాట “గుణవిభాగకర్మవిభాగములయొక్క తత్త్వ మెరిగినవాడు” అని శ్రీశంకరభగవత్పాదులు వ్యాఖ్యానించిరి. “నేను గుణాత్మకుడను కాను” అని గుణముల నుండి యాత్మకు విభాగము, “నేను కర్మాత్మకుడను కాను” అని కర్మలనుండి యాత్మకు విభాగము. ఇట్టి గుణ కర్మల విభాగములయొక్క తత్త్వ మెరిగినవాడని శ్రీధరులు వ్యాఖ్యానించిరి. గుణము అనఁగ నహంకారాస్పదము

అగు దేహేంద్రియాంతఃకరణములు. కర్మ అనగా నహంకారాస్పదము అగు దేహేంద్రియాంతఃకరణవ్యాపారములు. ఆవి మమకారాస్పదములు. “గుణశ్చ కర్మ చ తయో స్సమావళిః సుణకర్మ” అని ద్వంద్వైక్యకదాభిసము. “విభజ్యత ఇతి విభాగః” నిఖిలజడపదార్థములకు భాసకమై నేరుగ నుండు స్వప్రకాశజ్ఞానరూపము, అసంగము నగు నాత్మ విభాగశబ్దముచే చెప్పబడును. గుణకర్మచ-విభాగశ్చ గుణకర్మవిభాగౌ తయో ద్గుణకర్మవిభాగయోః అని విగ్రహము. అట్టి జడాజడముల యాథాత్మ్యమును తెలిసినవాడు గుణములు (కరణములు) గుణములయందు (విషయములయందు) ప్రవర్తించుచున్న వని తలచి కర్మత్వాభినివేశమును చెయ్యి (పొంద)డని మధునూదనసరస్వతులు వివరించిరి. “గుణవిభాగకర్మవిభాగములయొక్క తత్త్వ మెరిగినవాడు” అను భగవత్పాదుల పక్షమున “గుణకర్మయో స్తత్త్వవిత్” గుణకర్మల తత్త్వమును తెలిసినవాడు అనునంతమాత్రము సరిపడుచుండ విభాగపదము కర్మధర్మ మని తెలిసికొననగును. లేక ఎవడు తత్త్వవేత్తయో వాడు “గుణము అగు నింద్రియాదులు విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్న” వని తలచి గుణవిభాగకర్మవిభాగములందు సక్తుడు కాడు. అని మూలమును యోచనచేయ నగును. గుణము అనగా సత్త్వరజస్తమస్సులు. వాని విభాగ మనగ బుద్ధ్యహంకారజ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియవిషయరూపముగ విభాగ మొనరించి యుండుట. అట్టిదానియందు “ఇది, నేనే” అని తలవడు. అది యెట్లునన ? శరీరము గౌరవర్ణముకలదై యుండ “నేను గౌరవర్ణము కలవాడను” హస్తములచే వస్తువు తీసికొనబడుచుండ “నాచే నిది తీసికొనబడుచుండెను” చక్షుస్సుచే చూడబడుచుండ “నాచే నిది చూడబడుచుండెను” ననియు, అహంకారముచే నభిమత మగుచుండ “నాచే నిది యభిమానింపబడుచుండెను” బుద్ధి వికారమును బొందుచుండ “నేను సుఖి” ననియు, బుద్ధ్యాదు అన్నియు ప్రత్యేకగృహ్యమాణము లైనను బుద్ధ్యాదులయందు ప్రత్యగూపత్వము నధ్యసించి “ఇది నేను” అనియు, “ఇది నాసంబంధ మగు కర్మ” యనియు తలచుచున్నాడు. ఈచెప్పటవలన కర్మవిభజనముకూడ నావశ్యక మగుటచే వ్యాఖ్యానించబడెను. అట్లు కానిహో చిదాత్మయందే యాదానాదికర్మత్వదుఃఖాదిమత్త్వములు సంభవించెడిని. దీనినే “అంధో షణిః పులిం దత్”, త మనంగులి రావయతో అగ్గీరః ప్రత్యమంచతో త మజిహ్వో ఆసశ్చత” (స్వయంప్రకాశహీన మైనను చక్షురాదులు రూపాదివిషయములను ప్రకాశింపజేయుచున్నవి. కావ్యలోహైదులవలె జడ వగుటవలన స్వయముగ కర్మచు చేయుట కశక్తమైనను హస్తాదులు వస్తువును స్పృశించుచున్నవి. తెగగొట్టబడిన శిరస్సు కలవాడువలె నిర్జీవమగు నహంకారము కంతమందు విషయమును ధరించుచున్నది. నాచే నిది పొందబడె నని తలచుచున్నది. వస్త్రము తనయందుండు రూపాదులయొక్క ప్రకాశనమం దనమర్థమైనటుల “అజిహ్వో” బుద్ధి తనయందుండు సుఖదుఃఖములయొక్క ప్రకాశనమర్థమైనను “నేను సుఖిని, నేను దుఃఖిని” అని సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నది. అనియు శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఇంతవరకు లేలిన యాశయ మేమి ? అత్మానాత్మలయొక్క యాథాత్మ్య మెరిగిన తత్త్వవేత్త వ్యావృత్తంబులగు అనగా నొకదానియందొకటి యుండనట్టి కుసుమబులయగు నూత్రి మనుష్యాతమైనటుల వ్యావృత్తాహంకారాదులయందు, కర్మకర్మ అగు నభిమానాదులయందు దనువృత్తంబు, వ్యావృత్తంబులకంటె భిన్నంబు నగు నాత్మను తెలిసికొని బుద్ధిచక్షురాదులు దుఃఖరూపాదులయందుండున్నవి. అత్మస్వరూపంబు ప్రవర్తించుట లేదు. అని తలచి హస్తాదిసంఘాతంబు నేనే నాసంబంధమైనదే యాయాదానాదిక మంతయు కర్మ అని సక్తుడు కాడు.

గీ॥ ప్రకృతే ద్దణసంమూఢా స్సజ్జంతే గుణకర్మసు ।

తా నకృత్సవిదో మందా న్కృత్సవి న్న విచాలయేత్ ॥ ౧౯॥

పదవిభాగము:— ర్కృతే:—గుణసంమూఢా:—సజ్జంతే—గుణకర్మసు— తాన్—అకృత్సవిద:—మందాన్—
కృత్సవిత్—న—విచాలయేత్ ॥ ౧౯॥

ప్రతిపదార్థము:— యే=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఏపునుపులు; ప్రకృతే:—ప్రకృతియొక్క; గుణ
సంమూఢా:; గుణ=కార్యకరణరూపవికారములచే; సంమూఢా:—లెస్సగ మోహితులై; గుణకర్మసు, గుణ=
ఇంద్రియములయొక్క, కర్మసు=కర్మలయందు; సజ్జంతే=అసక్తికలవార అగుచుండిరి; అకృత్సవిద:—సర్వమును
తెలిసికొననట్టి (కర్మఫలమాత్ర)మును తెలిసికొననట్టి; తాన్=ఆ; మందాన్=మందప్రజ్ఞ అగువారలను; కృత్స
విత్=అత్యుత్త; నవిచాలయేత్=చెలింపచేయరాదు. ॥౧౯॥

కాంక్షరభాష్యము:—

యే పున:—ప్రకృతే రితి । ప్రకృతే ద్దణై స్సమ్యజ్మూఢా స్సంమోహితా స్సన్త
సజ్జంతే గుణానాం కర్మసు గుణకర్మసు వయం కర్మ కుర్మ: ఫలాయేతి, తా న్కర్మసజ్జికోఽ
కృత్సవిద: కర్మఫలమాత్రాదర్శినో మందా న్మందప్రజ్ఞా న్కృత్సవి బాత్మవి త్వయం న
విచాలయే ద్బుద్ధిభేదకరణ మేవ చాలనం త సై కుర్యా దిత్సర్థ: ॥ ౧౯॥

కాంక్షరభాష్యత్వబోధిని:—

విద్వాంసుఁడు, అవిద్వాంసుఁ డనెడి యభయలను ప్రకృతముగ చేసికొని విద్వాంసుఁ
డవిద్వాంసునియొక్క బుద్ధిభేదమును చేయరా దని యీశ్లోకమునం దుపసంహరించుచుండెను.

ఏమానవులు ప్రకృతియొక్క కార్యకరణరూపముగు దేహదులచే లెస్సగ మోహితులై
'మేము ఫలముకొఱకు కర్మము నాచరించుచుంటిమి' అని యా దేహదుల వ్యావారమునందే దృఢ
తరమగు నాత్మీయబుద్ధిని చేయదురో-కర్మసంగులు, ఆత్మజ్ఞానశూన్యులు, కర్మఫలమాత్రమునే
గుర్తించెడివారు నగు యా మందప్రజ్ఞులకు ఆత్మ వేత్త స్వయముగ బుద్ధిభేదమును చేయరాదు.
(అనగా కర్మలతో నేమియు ప్రయోజనము లేదు. కర్మలను వదలు డని బోధించి కర్మలయందుఁ
గల శ్రద్ధాపూర్వక మగు బుద్ధిని తొలగింపరా దని భావము.) ॥౧౯॥

—♦ ౩వ అధ్యాయము- ౨౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఇట్లు విద్వాంసునకు, నవిద్వాంసునకు కర్మానుష్ఠానసామ్య ముండు
టనే విద్వాంసు డవిద్వాంసునకు బుద్ధిభేదమును జేయరాదని జెప్పిన విషయమునే 'ప్రకృతే: అను శ్లోకముచే నుప
సంహరించుచుండెను. మాయాసంబంధముగు గుణములచే (అనగా మాయాకార్యమగుటచే మాయాధర్మములగు
వికారభూతములైన దేహదులచే) లెస్సగ మూఢులు (అనగా స్వస్వరూపాన్మురణచే దేహేంద్రియాదులచే
యాత్మగ తలచెడివారు) దేహేంద్రియాంతకరణవ్యాపారములయందు "మేమే కర్మఫలముకొరకు కర్మల నాచ
రించుచుంటిమి" అని దృఢతరమగు నాత్మీయబుద్ధి కలవారగుచుండిరి. అట్టి కర్మసంగులు, అనాత్మాభిమానులు,
చిత్తపరిశుద్ధి లేమింజేసి జ్ఞానాధికారమును పొందనివారు. అట్టివారలను ఫలపూర్ణాత్మతత్వమును తెలిసినవాడు కర్మ

శ్రద్ధనుండి విడిపించవలదు. శుద్ధాంతఃకరణముల స్వయముగ విశేషోదయమైనచో చలించరు. అనగా జ్ఞానాధికారమును పొందెదరని యభిప్రాయము. కృతస్మిన్నకృతస్మిన్నశబ్దము లాత్మానాత్మపరములగు వార్తిక కారులు వ్యాఖ్యానించిరి. “నచేత్వాదివాక్యేభ్యః కృతస్మిన్ కస్తు యతోఽద్యయం । సంభవ స్తద్విరుద్ధస్య తతోఽకృతస్మిన్స్య వస్తుః ॥ యస్మిన్ దృష్టే వ్యవృత్తే స్స తదస్యశ్చ శిష్యతే । తథాఽదృష్టేపి దృష్టే సాన్యతే దకృతస్మిన్ స్తాదృగుచ్యతే” (ఆనాత్మ సావయవ మగుటచేతను, అనేకధర్మములు కలదగుటవలనను ఒకానొకధర్మపురస్కరముగ నొకానొక యవయవపురస్కరముగ నొక ఘటాదికము జూడఁబడినను ధర్మాంతరపురస్కరముగ సవయవాంతరపురస్కరముగ నాఘట మజ్జతమే యగును. ఎట్లనిన- ఒక ఘటమునందు ఘటత్వము, రజతత్వము అను చెడు ధర్మములు కల చనుకొనుఁడు! అం దాఘటము ఘటత్వధర్మపురస్కరముగఁ దెలియఁబడినను, రజతత్వధర్మపురస్కరముగఁ దెలియఁబడఁదగు నని యాశయము.) అటులే ఘటము జ్ఞాతమైనను పట మజ్ఞాత మగును. అటులే ఘటాదిక మజ్ఞాతమైనను పటాదికము జ్ఞాత మగును. పటము జ్ఞాతమైనను తల్పిన్న మయొక్క యజ్ఞానమువలన పట మజ్ఞాతమైనను, ఘటజ్ఞానము కలుగుటవలనను ఘటపటాదిక మకృతస్మిన్ మనఁబడును. ఆత్మ జ్ఞాత మగుచో నిఖిలము జ్ఞాత మగుటఁబట్టి యద్యయాత్మ కృతస్మిన్ మఁడఁడు నని వార్తిక కారులు స్పష్టముగ కృతస్మిన్నకృతస్మిన్నశబ్దములకు ఆత్మానాత్మ లని యర్థమును జెప్పియుండిరి.

శంకరానందీయము:— దేహేంద్రియాదులచే కర్మలు చేయఁబడుచుండ తా నకర్త నని తెలిసికొను వాఁడు విద్వాంసుఁడ నఁబడును. అట్టి విద్వాంసుఁడు తనకంటె విలక్షణముల, కర్మముల నగు గజ్జానులను ప్రమాదముచేసిన చలింపఁజేయరా దని చెప్పివిషయమునే తిరిగి చెప్పి దృఢపరచుచుండెను. “ప్రకృతే గుణసంఘాతాః” అనుదానిచే కర్మలకు విద్యవైశ్వానరజ్ఞానమును చెప్పుచుండెను. ప్రకృతియొక్క కార్యములగు దేహేంద్రియాదుల యం దహఁబద్ధిచే తదాత్మత్వమును బొందిన పామరులు స్వయముగ శ్రీకణాదీంద్రియములచేతను, వాగాదీంద్రియములచేతను క్రియమాణ మగు శ్రీకణదర్శనవచనాదానభోజనాదులయందు “నేనే శ్రోతను, దృష్టను, వక్తను, దాతను, కర్తను, భోక్తను” అని యభినివేశమును పొందెదరు. బ్రహ్మవేత్తలు కానట్టి కర్మములనట్టి యజ్ఞులను, బ్రహ్మవేత్త- కామనచే కర్మ నాచరింపరాదనికాని, కర్మఫల మగుదూ)ప మనికాని, కర్తాదికము మిథ్య యనికాని, నీవు బ్రహ్మస్వరూప మనికాని, నీ కేదియు చేయఁదగినది లేదనికాని బోధించి కర్మలనుండి చలింపఁజేయరాదు. మరేమిచేయవలయు ననిన ? కర్మస్తుతిచే కర్మలయం దట్టి మందబుద్ధులకు ప్రసరింపజేయవలెను.

భాష్యోత్కర్షదీపిక:— ప్రకృతమగు విద్య దవిద్యత్వరూపమును చెప్పి విద్వాంసుఁడ విద్వాంసునకు బుద్ధిభేదమును చేయరాదని “ప్రకృతే” అను శ్లోకముచే ప్రకృతప్రకరణము నుపసంహరించుచుండెను.

ప్రభానరూపమైన మాయాశక్తియొక్క వికారములగు కార్యకరణములచే లెస్సంగ సంఘాతములు (అనగా స్వస్వరూపముయొక్క స్ఫురణము లేమింజేసి యా కార్యకరణములనే యాత్మనుగఁ దలచువారని యర్థము.) అట్టి వారు కార్యకరణకర్మలందు (వ్యాపారములయందు) “మేము ఫలముకొనుట చేయుచుంటిమి” అని దృఢతరముగ తెలిసికొనుచుండిరి. వారలు గుణసంగులకనుకనే యాత్మజ్ఞానకూన్యలు. మందప్రజ్ఞులగు నట్టివారల కాత్మవేత్త బుద్ధిభేదమును చేయరాదు. “ఆత్మనోవా అతే దర్శనేన శ్రీకణేన మత్యా విజ్ఞానేనైదం సర్వం విదిధిమ్” అను బ్రహ్మదారణ్యకమృతికృతస్మిన్ విత్త్వమును చెప్పటచే నిదలగల “కృతస్మిన్ వితో” అను పదమునకు బ్రహ్మవేత్త యని యర్థము.

కొండదరు (శ్రీధరాచార్యులవారు, పరమార్థప్రపాకారులు) “ప్రకృతే గుణసంఘాతాః” అనుచోట ప్రకృతియొక్క గుణము లనఁగ సత్త్వరజస్తమస్సు లనియు, వానిచే సంఘాతము లని యర్థమును వర్ణించిరి. ఇట్టి

యర్థవగ్రము భావ్యవిరుద్ధ మగుటచే నుపాదేయము కాదు. వఱియు “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వకః” అనుచోట పైనుదహరించబడిన వారివపుగు “ప్రకృతివికారము లగు నిందియములచే చేయఁబడు కర్మ లను” అని వ్యాఖ్యానించి యిచట నాశ్చర్యములకే ప్రకృతియొక్క గుణము లగు సత్త్వరజస్తమస్సులచే నని వ్యాఖ్యానించుటచే స్వాత్మవిరోధము సాప్రీయము. వఱియు దేహేంద్రియాద్యాఃక్తి “గుణసంమూఢాః” అను పదముచేతనే చెప్పఁబడుటవలన “గుణములగు నిందియములయందు, తత్కర్మయందు” అను వ్యాఖ్యానము నిగ్రస్తము. వఱియు ‘ప్రకృతేః’ అను పదమునకు ‘గుణకర్మసు’ అను పదముతో సంబంధమును చెప్పటలతో ప్రయోజన మేమియు కానరానందున ప్రకృతिसంబంధము గుణభూతము లగు దేహదులయందు, కర్మలగు గమ నాదులయందు అని వ్యాఖ్యానించుట వ్యర్థమే యని తెలిసికొనవచ్చును.

స్వాభిప్రాయము:—“కొందగు (శ్రీధరాచార్యులవాడు, పరమార్థప్రపాకారులు) “ప్రకృతే గుణ సంమూఢాః” అను స్థలమున ప్రకృతియొక్క గుణము లనగ సత్త్వరజస్తమస్సు అని వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి వ్యాఖ్య భావ్యవిరుద్ధ వగయు “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః” అను స్థలమున వ్యాఖ్యానించిన తమ వాక్యములకు విరోధము సాప్రీయము ననియు, అందుచే నీవ్యాఖ్య లుపాదేయములు గావని భాష్యత్కర్నదీపికాకారులు వ్రాసి యుండిరి. ఇచట విచారితము.

పైవ్యాఖ్యాతల వ్యాఖ్యలు భావ్యమునకు విరుద్ధములుగాన నేకరింపఁదగినవి కావనటలో నర్థమేమి? భావ్య కారులు చెప్పినట్లు చెప్పలేదనియో? భావ్యము ప్రకృతమునకు సంబంధించినది. అట్టివ్యాఖ్యాతల యర్థము ప్రకృతమునకు సంబంధించ దనియో? ప్రధమపక్షమున ఒకరు చెప్పినట్లే చెప్పనలయు నను నియమము వ్యాఖ్యాత లకు కలదా? అట్టి నియమ మెచ్చటను గానరాదు. ఒక వ్యాఖ్యాత పదస్వారస్యము ననుసరించి యొకరికిగ వ్యాఖ్యానింపవచ్చును. మరియొక వ్యాఖ్యాత పదస్వారస్యము ననుసరించి స్వీయప్రతిభచే మరియొకరికిగ వ్యాఖ్యా నింపవచ్చును. ఇట్లెందులకు వ్యాఖ్యానించి రను నాక్షేపణ యెచ్చటను గానరాదు. కాని యీవ్యాఖ్యలు పూర్వాపరసంబంధమును విధునక యుండెనా? ప్రకృతవినశితార్థము సంభవించునా? యనియే విచారణీయము. ప్రకృతియొక్క కార్యము లగు శరీరేంద్రియాదులచే మోహితు లనిన నేమి? ప్రకృతియొక్క గుణములగు సత్త్వ రజస్తమస్సులచే సంమాధు లనిన నేమి? ఎట్లయిన సంమాధులే. ఇట్టి సంమాహ మిరువురకు సమ్మతమే. సంమా హమునకు శరీరేంద్రియాదులే కారణ మనెదవా? అట్లులైన సత్త్వరజస్తమస్సు లెందులకుఁ గారణములు కావని యడుగవలసియున్నది. సత్త్వరజస్తమస్సులకూడ మోహమునకు కారణమే. కాన ప్రకృతియొక్క సత్త్వరజస్తమ స్సులచే సంమాధు లని వ్యాఖ్యానించుటచే పైవ్యాఖ్యాతల కెట్టి దోషము లేదు. మరి భాష్యత్కర్నదీపికా కారుల యనుయాయుల వ్యక్త మగుచున్నది.

వఱియు “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః” అనుచోట పై వ్యాఖ్యాత లిరువురు ప్రకృతికార్యములగు దేహేంద్రియాదులని వ్యాఖ్యానించి, ఇచటనుండు “ప్రకృతే గుణసంమూఢాః” అను సమానపదమునకు ప్రకృతి సంబంధముగు సత్త్వరజస్తమస్సులని వ్యాఖ్యానించుట స్వాత్మవిరుద్ధమనియు భాష్యత్కర్నదీపికాకారు లాక్షేపించి యుండిరి. ఇచట తత్త్వమునకూడ కొంచము విచారితము. “స్వస్థానే యాదృశార్థం బోధయతి పద మనుషక్త మపి తాదృశార్థమేవ బోధయతి” (స్వస్థానమునం దే యర్థమును పదము బోధించునో ఆ పదమే యన్యత్ర) కాబ్బ బోధ నిమిత్త మనుషక్త మైనపు డా యర్థమునే బోధించునుకాని యన్యార్థమును బోధించనేరదు. అని కాత్రుము నందు నియమము కాని, అనుషక్తము కాని వజాతీయపదమునకు పూర్వమందుండు పద మేయర్థమును బోధించునో యా యర్థమునే చెప్పనలయునని నియమములేదు. అట్లుగనో శ్రుతులయం దెన్నిచోట్ల ప్రాణిజల్పములేదు. ఒకచోట ప్రాణిజల్పము బ్రహ్మను బోధించునని యన్ని ప్రాణిజల్పములకు బ్రహ్మమే యర్థమని చెప్పినోవునా? ఏకప్రకరణ

మందట్లే కార్యము చేపట్టవలయుననెడరా, ఒక తచ్చబ్రహ్మమున కెన్నిచోట్ల యవాంతరప్రకరణము ననుసరించి నాసార్థములను చెప్పుటలేదు. సర్వసామలకవాంతరప్రకరణములచే నాసార్థత్వము యుక్తమే యనెడరా! ఇదియు విచారింపవలసిన విషయమే, కాని, యొక ప్రకరణమునందు గల “అత్మా” అను శబ్దమునకు “ప్రభుః” అను మొదలగు శబ్దములకు సందర్భము ననుసరించి భావ్యకారులే యనే కార్యములను బృహదాగణ్యకోపనిషత్త సాధ్యాయనుందు, ఇతరప్రదేశములయందు వర్ణించియుండిరి. మఱియు నీ యధ్యాయమునందు శ్లోకమునంగల “అత్మానం ఆత్మనా” అను రెండుపదములు ఆత్మన శబ్దములైనను “అత్మానం” అనుదాని కంతఃకరణముని, “ఆత్మనా” అనుదానికి నిశ్చయాత్మకబుద్ధియని యర్థమును చెప్పియుండలేదా! కాన, అనువక్తము కాని “ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః” అను స్థల నందుగల గుణశబ్దమునకు సత్త్వరజస్తమస్సులని యర్థమును వర్ణించుట సోప్రకృతివిరుద్ధముని చెప్పుట భావ్యత్వ-న్నదీపికా కారులకు న్యాయము కాదు. కాని ఆచార్యులు వర్ణించినరీతిని, తాము పూర్వమునందు వర్ణించినరీతిని వివచియి శ్లోక మందుగల గుణశబ్దమునకు సత్త్వరజస్తమస్సులని యర్థమును వర్ణించుటయం దేమి ప్రయోజనమో దానిని ప్రశ్నింపవలయును. శ్రీమద్భావ్యకారులు, మధుమాదనసరస్వతులు, శంకరానందులు మొదలగువారు గుణశబ్దము ప్రాయికముగ సత్త్వరజస్తమస్సులయందే ప్రయోగింపబడుచుండినను, సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమగు ప్రకృతి కార్యాకారముగానపు డనర్థమును కలగజేయులేదని యిచట సంమోహరూపానర్థమునకు కార్యాకారముగ (దేహేంద్రియాద్యాకారముగ) బరిణమించిన ప్రకృతియే హేతు మగునని గుణశబ్దమునకు ప్రకృతికార్యములగు దేహేంద్రియాదు అని యర్థమును జెప్పియుండిరి. కాని పై వ్యాఖ్యాత లిగువున వర్ణించిన సత్త్వరజస్తమస్సులను నర్థమున నిట్టి స్వారస్యము లేదు. అందుచే పై వ్యాఖ్యానములయందు సత్త్వరజస్తమస్సులనే గుణములచే సంమూఢులని చెప్పుట విశేషమున్నదో లేదో చదువరులే గ్రహింతురుగాక.

ఇచట విచారింపవలసినదొక విషయము కలదు “ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః” అనుచోట్ల పైవ్యాఖ్యాతలందరు “ప్రకృతేః” అను పదమును “గుణసంమూఢాః” అను సమాసపూర్వపదముతో నన్వయించిరి. ఇట్లన్వయించుటచే “గుణసంమూఢాః” అను సమాస మెట్లు సంభవించును? ఎందుల కనిన- “సమర్థః పదవిధిః” అను మూర్తిము కృద్విధి, తద్ధితవిధి, సమానవిధియు సమర్థమైనవి. (సామర్థ్యమున్నపుడే పైవిధులు ప్రాప్తించును) అని బోధించుచున్నది. సాపేక్షత్వ మున్నపుడు సామర్థ్య ముండదు. సాపేక్షత్వ మునగ సమాసపూర్వపదార్థముతో ప్రకృతసమాసాఘటకపదార్థ మన్వయించుటయే. ఇట సమాసపదము “గుణసంమూఢాః” అనుపదము. అట్టి సమాసమున పూర్వపదము “గుణ” అను పదము. ఆపదముయొక్క యర్థమగు శరీరేంద్రియాదులతో నీసమాసాఘటకమగు “ప్రకృతేః” అను పదముయొక్క యర్థము నన్వయించి, ప్రకృతిజన్యమగు శరీరేంద్రియాదులచే సంమూఢులని యర్థమును వర్ణించుచుండిరి కాన నిచట సామర్థ్యము లేమింజేసి “గుణసంమూఢాః” అను సమాస మెట్లు సంభవించునని శంక శైయాకరణాల కవళ్యము జనించును. అందు సమాధానము నేను కొంచెము చెప్పెద. ఈసమాధానమున నన్వయభేదమే కాని పర్యవసితభావము పూర్వవ్యాఖ్యాతలచే యని గ్రహింపవగును. అన్వయ మెట్లనిన? ప్రకృతియనగ మాయ. మాయ యనగ నవిద్యయే. కాన నవిద్యవలన (అత్మతత్త్వాజ్ఞానమువలన) “గుణసంమూఢాః” గుణేషు- సంమూఢాః శరీరేంద్రియాదులయందు సంమూఢులు. అనగా నజ్ఞానమువలన శరీరేంద్రియాదులయందు దాత్మాభినివేశనము కలవారు. కనుకనే “సజ్జంతే గుణకర్ము” శరీరేంద్రియాదుల కర్మలగు శ్రీకణిదర్శనాదానవచనాదులయందు “నేను వినుచుంటి ననియు, నేను స్వీకరించుచుంటి ననియు, నేను పలుకుచుంటి ననియు, నేను నడచుచుంటి ననియు సక్రిగలవా రగుచుండిరి.” అని యర్థమును వర్ణించినచో పూర్వాచార్యుల యాశయమునకు విరోధము ప్రాప్తించదు. “ప్రకృతేః” అను శబ్దముయొక్క యర్థమును “గుణసంమూఢాః” అను సమాసాత్మకపదార్థముతో నన్వయించుటవలన ససామర్థ్యము ప్రాప్తించదు. సమర్థపదము అగుటచే సమాసము సంభవించును. శైయాకరణాల యాత్మేపణయు సంభవింపదు. అని నాయాశయము.

పరమార్థప్రపాః— “న బుద్ధిభేదం జనయే దక్షానాం కర్మసంగినాం” అను స్థలమునం దుపకృతి మించబడిన విషయము కర్మసంగులగు నజ్ఞానులకు బుద్ధిభేదమును పుట్టించరాదనునది. అట్టి యుపకృతివిషయమునే “ప్రకృతేర్గుణసంమూఢాః” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను.

మామాగుణములగు సత్త్వరజస్తమస్సులచే మోహమును పొందినవారై “గుణకర్మసు” ఇంద్రియములయందు ఇంద్రియకర్మలగు దృష్టవ్యవృత్తవ్యాధులయం దెవరు సక్తికలవా రగుచుండిరో అట్టి యేకైకేంద్రియోపాసకులను “కృత్స్నవిత్” సర్వేంద్రియచాలకుఁ డగు నాత్మజేది భృంశమును పొందినవారాదు. ఈవిషయమునే శ్రుతి— “స యో త ఏకైక ముపాస్తే న స జేదాప్యత్సోఽప్యేషో త ఏకైకేన భక్త్యాత్యే త్యేవోపాసీ తాత్ర హ్యేతే సర్వ ఏకీభవతి తదేత త్పుదనీయ మస్య సర్వస్య యదయ మాత్మానేన హ్యేత త్సర్వం జేద యథా వా జై పదే నాను విందే దేవం కీర్తిగం శ్లోకం విష్ణుతే య ఏవం జేద” దీనికి పూర్వశ్రుతియందు “ప్రాణ స్నేహ ప్రాణో భవతి” ఇత్యాదివాక్యములచే సర్వేంద్రియము లాత్మయొక్క కర్మనామము అగుచున్న వని జెప్పబడెను. అం దాత్మాసభిజ్ఞుడై ఎవఁ డేకైకేంద్రియోపాసనను చేయునో వాఁ డాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనినవాఁడు. అట్టి యేకైకేంద్రియములచే “ఆకృత్స్నఁడు” అగును ఇక కృత్స్నఁ డెట్లుగు ననిన? సర్వేంద్రియములు తమతమ విషయములను గ్రహించుచుండ పదార్థభాసకుఁ డీయాత్మయే యని యుపాసించవలెను. ఎందువలె ననిన? ఈ యాత్మయందు సర్వవిషయములు ప్రతీతిరూపముచే నేక మగుచున్నవి. ఇదియే యాత్మయొక్క స్థానము అని తెలిసికొనఁదగినది. కాన నీసర్వజగత్తున కిదియే యాత్మ. ఈయాత్మచేతనే సర్వమును తెలిసికొనుచున్నాఁడు. కాన రూపంసాదిసర్వ పదార్థగ్రహణ మగుచుండ ప్రతీతి (హృద) రూపముచే నాత్మయే తెలియఁబడిన దగును. ఈవిషయమున దృష్టాంత మేదనిన— గోవుయొక్క యడుగుల ననుసరించి నడుచువానికి గోజ్ఞాన మెట్లు కలుగునో అట్లే పైనఁజెప్పినరీతి నెవఁ డాత్మను దెలిసికొనునో వాఁడు కీర్తిని పొందును. అని శతపథబ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. ఈవిషయమే తైత్తిరీయశ్రుతిమునందుఁగూడ “అంతః ప్రవిష్ట శ్వాస్తా జనానా మేక స్స నృపమాధా విచార । శతం శుక్రాణి యత్రైకం భవతి । సర్వే జేవా యత్రైకం భవతి । అతో బహుప్రకార మింద్రియమగ్నై ర్విచరంతి” (కానకుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడు ప్రజలలోనఁ బ్రవేశించి, యొక్కఁడేయై యనేకవిధములుగ సంచరించుచుండెను. అనేక మగు నింద్రియవృత్తు లేయాత్మయం దేకమగుచుండెనో, సర్వజేదము లేయాత్మయం దేక మగుచున్నచో అట్టి యాత్మ యనేకవిధములుగ సంచరించుచుండె నని పూర్వముతో నన్వయింపవగును. కాన మనుజులు బహుప్రకారములుగ నింద్రియమార్గములచే సంచరించుచుండిరి.) అని తైత్తిరీయశ్రుతిమునందుఁ జెప్పబడెను. మిగిలిన శ్లోకార్థము స్పష్టమైన దగుటచే నిచట వివరింపనవసరములేదు.

గీతారహస్యవిమర్శనము:— “సక్తాః కర్మ బద్ధవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత ! కుర్యాద్విద్వాంస్తథా_సక్త శ్చిక్షీర్ష్య శ్లోకసంగ్రహం ॥ (అ ౩- శ్లో॥ 25) న బుద్ధిభేదం జనయే దక్షానాం కర్మసంగినాం । తోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వా స్సుక్త స్సమాచరన్ ॥ (అ ౩- శ్లో॥ 26) ప్రకృతేః క్రియమాజాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే ॥ (అ ౩- శ్లో॥ 27) తత్త్వవిత్తు మహాబాహో! గుణకర్మవిభాగయోః । గుణా గుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే ॥ (అ ౩- శ్లో॥ 28) ప్రకృతేర్గుణసంమూఢా స్సజ్జంతే గుణకర్మసు । తా నకృత్స్నవిదో మందా న్కృత్స్నవి న్న విచాలయేత్ ॥ (అ ౩- శ్లో॥ 29)” పైశ్లోకములవలన జేలిన యాశయ మేమి ? అయాధుఁడుగూడ శోకసంగ్రహముకొర కచక్రము కర్మల నాచరింపవలయు ననియు, అందుకూడ నేనాత్మజ్ఞుని నని యూహింపఁడక యవిద్వాంసుఁడువలె తప్పుకొన కర్మఫలము నపేక్షించక కర్మల నాచరించుచు నజ్ఞానులచే నాచరింపఁజేయవలయు ననియే ముఖ్యముగ జేలిన యాశయము. నిజముగ

నిట్టి స్థోకములను జూచినచోడనే తిలజ్యోహాశయుల కెట్టి యానందము గలిగెనో అది మూలపుట కూహించుట కళ క్యము. ఎందులకు వారి కెట్టి యానంద మగు ననిన- వారు కర్మజ్ఞానసముచ్చయవాదులు కనుక. వారంగీకరించిన కర్మజ్ఞానసముచ్చయ మేది ? విహంగమ మెట్లు రెండుపక్షములలో నొకపక్షము లేనిచో గగనమున కెగురలేదో, రెండుపక్షము లుండిన గగనమున కెట్లెగురునో అటులే మానవుఁడును కేవలకర్మముచేతనుగాని, సర్వకర్మసంన్యాస పూర్వక మగు జ్ఞానముచేతనుగాని మోక్షమును పొందనేరఁడు. కాన నారూఢుఁడుకూడ లోకసంగ్రహార్థము కర్మల నాచరింపవలయును. అటు లాచరించినచో విహంగస్వామమున కర్మజ్ఞానములవలన మోక్షమును బొందును. ఈవిషయ మెచ్చట జెప్పఁబడిన దని వారిని ప్రశ్నించినచో వారి మతమున కనుగుణముగ భాసిండు పైస్థోకము లను వారు చూచినంతమాత్రమున వారికి పరమానందము కలుగు ననుటలో నాశ్చర్య మేమి యున్నది ?

పై విషయమును కొంచము విచారింతము. విశిష్టాద్వైతమతమున మోక్ష మనఁగ వైకుంఠమున కేగుట. కాన వారి మతమున భక్తుఁడు మోక్షమునిమిత్తము దేశాంతరమున కేగవలయును. కాన వీరి విహంగమస్వామము ననుస రించి, కర్మజ్ఞానసముచ్చయవాదము ననుసరించుట స్వాయమే. కాని గీతారహస్యకారు లద్వైతములు. అద్వైతమతము ననుసరించియే గీతారహస్యమును గ్రంథమును రచియించిరి. అద్వైతమతమున “న తస్య పాతా ఉత్క్రామంతే తత్రైవ సమవలీయంతే” (ముత్తనిసా) యము లక్ష్మిమించవు. మరేమగును. అచటనే లయించును.) అను శ్రుతి ముత్తనకు దేశాంతరగమనమును నిషేధించుచు సర్వేంద్రియసాక్షియనోబుద్ధిరూపమగు లింగలేహమున కుపాదాన కారణమగు మూలాజ్ఞాన మాతృజ్ఞానమువలన నశింప త త్కార్యమగు లింగదేహముగూడ కాణనాశాధీన నాశమును పొందుననియు, ఇట్లవిద్య స్వకార్యములతోఁగూడ లయింప ముత్తఁడుబ్రహ్మస్వరూపముచే నుండుననియు బోధించు చున్నది. కాని యద్వైతమతమున ముక్తినిమిత్తము దేశాంతరమున కరుగుట సంభవించదు. కాన గీతారహస్యకారులు విహంగమస్వామమున కర్మజ్ఞానసముచ్చయవాదము నంగీకరించుట యనుచితము.

మఱియు, లోకసంగ్రహార్థ మారూఢుఁడుకూడ కర్మల నవశ్య నాచరించవలయునని చెప్పి యట్టి కర్మసము చ్చితమగు జ్ఞానమువలననే విహంగమస్వామమున మోక్షమును పొందెదరని చెప్పుట యెంత సంగతమో విచారిం పుండు. ఆరూఢునిచే నాచరింపఁడుకర్మ లోకసంగ్రహార్థము. అనుటలో నేమి యర్థము? ఆరూఢునకు మోక్షము నిమిత్తము కర్మము కారణముకాకున్నను లోకసంగ్రహార్థమైన నారూఢుఁడు కర్మల నాచరించవలయుననియేకదా ! యర్థము. కనుకనే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “లోకసంగ్రహమేవాపి” అనుచోట “ఏవ” అను శబ్దమును ప్రయో గించెను. ఏవకారమువలనఁ దేలిన యాశయమేది ? నీ కితరప్రయోజనము లేకున్నను లోకసంగ్రహనిమిత్త మైనను కర్మల నాచరింపుమనియే కదా ! నీ నాచరించిన కర్మము నీ వపేక్షించిన మోక్షమునకు కారణము కాకున్నను లోక సంగ్రహార్థము కర్మల నాచరించుమని చెప్పుటచే మోక్షమునకు కర్మము కారణము కాదనియు, కర్మము యజ్ఞానులకే నిష్కామముచే ననుష్ఠింపఁబడిన చిత్త శుద్ధిద్వారమున జ్ఞానమునకు హేతు వగునని స్పష్ట మగుచున్నది. ఇప్పుడు గీతా రహస్యకారు లంగీకరించిన సముచ్చయవాద మేమైనోనదో చదువరులే యాలోచింతురుగాక !

మఱియు జ్ఞానులగు నారూఢులెల్ల లోకసంగ్రహమునిమిత్తము కర్మము నాచరించవలయునని గీతారహస్య కారులు మాటిమాటికి పలుకుచుండిరి. ఆరూఢులందరు కర్మల నాచరించవలయుననుటవలన బ్రాహ్మణారూఢుఁడు కూడ లోకసంగ్రహార్థము కర్మల నాచరింపవలయుననియే వారి యాశయము. ఇట కొంచము విచారింతము. బ్రాహ్మణాది సర్వవర్ణు లారూఢులైనను, కాకున్నను కర్మసమాప్తము త్యజింపవలదని విధియే యున్నచో “యదహారేవ విరజే త్తదహారేవ ప్రవృత్తే” అని సంన్యాసవిధాన మెవ్వరికి ? ఈ విధికి తావు లేనందున నీ శ్రుతి నాక్య మప్రమాదము కావలసినదేనా ? అట్లగుచో “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జాహుయాత్” అని యావజ్జీ వాగ్నిహోత్రవిధానక శ్రుతి యప్రమాదము కావలసినదేనా ? అని శంకించెదరా ? ‘తుల్యబలవిరోధే వికల్పః’

తుల్యబలము కలవానికి విరోధము పొందించిన వికల్ప మగునను మీమాంసాన్యాయమువలన నీ కర్మ, కర్మసంన్యాసములు రెండుకూడ తైకత్వికము లగును. కాన లోకసంగ్రహము నిమిత్త మిష్ట ముండినచో కర్మల నాచరించ వలయును. లేనివారు సంన్యాసము నవలంబింపవలయును నని యంగీకరిచినచో నజ్ఞానులకూడ కర్మలయం దిష్టములేక సంన్యాసము నవలంబించవలసినచున్నను. అట్లుగనో నెవఁడును కర్మల నాచరింపఁడు. ఏమనిన శ్రుతిసిద్ధమగు సంన్యాసము సులభమైయుండ ఎవఁడు కష్టసాధ్యమగు కర్మల నాచరించును ? ఎవఁడు నాచరించఁడు. అట్లాచరించనియొడల దేవతలు హవ్యకవ్యాదులు లేమింజేసి వన్న మును కురిపించకుండురు. అట్లుగుటచే నస్వస్థములు నశించును. ఇట్లు సన్యాసులు నశించిన యన్న సానాదులలేక ప్రజలు నశింతురు. జనించుప్రజలు లేకపోవుటచే ప్రపంచమంతయు నశించును. ఇట్టియన్యాయములు లోకమునకు కలగఁజేయుట కా యీవిరుద్ధశ్రుతులననుసరించి కర్మ కర్మసంన్యాసములకు వికల్ప మంగీకరించుట ? ఇట్లు వికల్పమంగీకరించనిచో నాశ్రుతిద్వయమునకు పాప్రమాణ్య మెట్లుసంభవించునని వినుము. “ఉదితేజాహోతి” (నూర్వోదయమైనతరువాత హోమముచేయవలెను). “అనుదితే జాహోతి” (నూర్వోదయమునకు పూర్వమునందే హోమముచేయవలెను). అని రెండుశ్రుతుల కలపు. ఈశ్రుతులలో నొకటి నూర్వోదయానంతరమున హోమమును విధించునది. ఒకటి నూర్వోదయపూర్వమునందు హోమమును విధించునది. నూర్వోదయపూర్వమునందే హోమము చేసినచో నూర్వోదయమునకు పరమందు హోమమును విధించుశ్రుతియు, నూర్వోదయమునకు పరమందే హోమము జేసినచో నూర్వోదయపూర్వముందు హోమమును విధించుశ్రుతియు నీరెండును నప్రమాణములు కావలసినచున్ను. రెండును శ్రుతులగుటచే ప్రమాణములే కాన నీరెండుశ్రుతులకు పాప్రమాణ్య మెట్లుల సంపాదించవలయును ? “తుల్యబలవిరోధే వికల్పః” అను న్న్యాయముననుసరించినచో నవ్యవస్థ మగ హోమములు జరుగవలసినచున్ను. అనఁగా నొకపురుషుఁడే యొకనాఁడు నూర్వోదయమునకు పూర్వమునందు హోమముచేయును. మరునాఁడు నూర్వోదయమునకు పరమనందు హోమముచేయును. అట్లు చేయుటచే హోమము నియమబద్ధము కాకపోయెడిది. అని తలచి పూర్వమీమాంసయం దీశ్రుతిద్వయమునకు “తుల్యబలవిరోధే వికల్పః” అను న్న్యాయముననుసరించియే ఋగ్వేదులు నూర్వోదయమునకు పూర్వమునందే హోమముచేయవలయుననియు, యజుర్వేదులు నూర్వోదయానంతరమందే హోమము చేయవలయుననియు వికల్పించి చెప్పిరి.

అన్యాయముననే యావజ్జీవ మగ్నిహోతృమును విధించు “యావజ్జీవ మగ్నిహోతృం జాహుయాత్” అను శ్రుతికిని సంన్యాసమును విధించు “యాదహారేవ విరజేత్తదహారేవ ప్రవ్రజేత్” అను శ్రుతికిని వికల్పమును కల్పించవలయును. అది యెట్లునిన ? బ్రాహ్మణులు విరాగులైనచో సంన్యాసమును స్వీకరించవలయు నని బ్రాహ్మణవిషయముగ సంన్యాసప్రతిపాదకశ్రుతిని, యావజ్జీవాగ్నిహోతృప్రతిపాదకశ్రుతిని నాయాధులైనను ఊత్రియాదులు కర్మలను వదలకూడ దని ఊత్రియజ్ఞశ్రవణముగ నన్వయించిన వైశ్రుతిద్వయమునకు విరోధము కాని, యపాప్రమాణ్యముకాని సంభవింపదు. విరక్తఊత్రియపరముగ సంన్యాసప్రతిపాదకశ్రుతిని, ఆయాధ బ్రాహ్మణజ్ఞశ్రవణముగ యావజ్జీవాగ్నిహోతృవిధాయకశ్రుతిని యేల సమన్వయింపరా దని శంకింపఁజనదు “స్వారాజ్యకామో రాజా రాజనూయేన యజేత్” అను రాజనూయయాగవిధాయకశ్రుతియందు ‘రాజా’ అను శబ్ద ముండుటచే నీరాజనూయయాగమునం దధికారము ఊత్రియులకే యని నిర్ధారణచేయవలయును. అట్లే “బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ, విత్తైషణాయాశ్చ, లోకైషణాయాశ్చ వృత్తాభ్యాం భిక్షాచర్యం చరంతి” అను సంన్యాసవిధాయకవాక్యమునందు “బ్రాహ్మణాః” అను పద ముండుటచే బ్రాహ్మణులకే సంన్యాసమందధికారము. ఇతరులగు ఊత్రియాదులకు సంన్యాసమునందధికారము లేదని స్పష్ట మగుచున్నది. కాన పూర్వమునందు చెప్పఁబడిన యావజ్జీవాగ్నిహోతృవిధాయకశ్రుతి ఊత్రియాదిపర మనియు, సంన్యాసవిధాయక మగు “యాదహారేవ విరజేత్” అను శ్రుతి బ్రాహ్మణపర మనియు నిర్ధారించిన యేశ్రుతికిని విరోధముకాని, యపాప్రమా

గీ॥ మయి సర్వాణి కర్మాణి సంస్య స్యాధ్యాత్మచేతనా ।

నిరాశీ ర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్య విగతజ్వరః ॥

॥30॥

పదవిభాగము:— మయి=సర్వాణి-కర్మాణి-సంస్యస్య-అధ్యాత్మచేతనా-నిరాశీ- నిర్మమః- భూత్వా-

యుధ్యస్య-విగతజ్వరః ॥

॥30॥

పరిశిష్యదార్థము:— మేయన్జన!=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఓయన్జనండా!; త్వం=(ఈపద మధ్యాహార్యము) నీవు; మయి=పరమేశ్వరుడ నగు నాయందు; సర్వాణి=నిఖిల మగు; కర్మాణి=కర్మలను; అధ్యాత్మచేతనా=(కర్మ నగు నే నీశ్వరునికొఱప భృత్యునివలె చేయుచుంటి నను) వివేకబుద్ధిచే; సంస్యస్య=అర్పణముచేసి; నిరాశీ=అతారహితుడనై, ఘటాగ్ర నారహితుడనై; నిర్మమః=మమ కారము లేనివాడనై; విగతజ్వరః=పోయిన శోకముకలవాడనై; భూత్వా=అయి; యుధ్యస్య=యుద్ధమును చేయుచు.

॥30॥

జ్ఞానము కాని పాపిష్టించునెడను- కనుక నే శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యారాధనకు కూడ కర్మను లోకసంగ్రహమునిమిత్తముపరాసించుచు నాకర్మను త్రితీయాపలకేయని తెలియుటకు గాను “కర్మజైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః” త్రితీయులగు జనకాదులతోనే యా యుధ్యమమును సాగరంభించెను. మధ్యయందందులకు దృష్టాంతముగ త్రితీయుడగు తననే “స మే సార్థాస్తి కర్తవ్యం” అను శ్లోకముచే చూపెను. చతుర్థాధ్యాయపాగ్రంభమునం దీ కర్మయోగమును తానెవరికి చెప్పెనో యాపరంపర త్రితీయపరంపరగ నే “ఇమం వివస్వతే యోగం పోక్తా నహ మద్యయం । వివస్వా నృనతే సాహి చును రిత్వాకవే బ్రవీత్ ॥ ఏవం పరంపరాపాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః” అని చెప్పెనటను. కాన మధ్యమపర్యవసించువిషయమును నిర్ధారణచేయవలయునన్నచో నాద్యంతములయందుండు విషయముననుసరించియే నిర్ధారంపవలయును. కాని యేదోయొకవాక్యము తాననుకొన్నవిషయమును చెప్పనని యంతమాత్రిముచే నపరిమితానందుడై యేదో వ్రాయుటకు పూనుకొనుట పాపిష్టులక్షణము కాదు. మఱియు “బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ” అను వాక్యమునందు బ్రాహ్మణశబ్దముండుటే కాదు ఇట్టివాక్యపర్యాలోచన చేసి సృష్టికర్తలుకూడ తమస్మృతయందు “చత్వార ఆశ్రమా బ్రాహ్మణస్య, త్రయోరాజవ్యస్య, ద్వైవేశ్యస్య” అని చెప్పియుండిరి. మరియు పురాణములయందుగూడ “సఖజానా మయం ధర్మో యద్విష్ణో ర్లింగధారణం । బాహుళతోరుజాతానాం నామం ధర్మః పశ్యస్వతే ॥ అని బ్రాహ్మణులకే సునాస్యమనియు, త్రితీయ శైశ్వలకు సంన్యాసము మంచిది కాదనియు బోధింపబడెను. కాన గీతారహస్యకారుని గీతయందుగల “సత్కాకర్మణ్య విద్వాంసః” అను శ్లోకము మొదలుకొనిగల యారాధనకు కర్మను లోకసంగ్రహమునిమిత్తము బోధించు శ్లోకములను తమ యభీష్టమగు సముచ్చయవాదమున కనుకూలముగ నన్వయించుట యసంగతము.

మఱియు సముచ్చయవాదమనగ రెండు కాని, మూడు కాని యొక కార్యమునుగూర్చి కారణములనుట. ఇట్ల కర్మసముచ్చయవాదమనగ కర్మయు, జ్ఞానము ఈరెండును మోక్షమునకు కారణములనుట. “లోకసంగ్రహమే వాపి” అను వాక్యముచే నారాధనకు మోక్షము పాపిష్టించుటగా కర్మమేవిధముగను కారణము కాకున్నను, (అనగా మోక్షపాపిష్టికి జ్ఞానములే దేవతలు విఘ్నముచేయలేదు. ఇంక జ్ఞానముకలుగకుండినచో నట్టి జ్ఞానమునకు దేవతలు విఘ్నమాచరించినను, అరాధించుత్పన్నాత్మవిజ్ఞానండుగుటంజేసి యతనివిషయమై విఘ్నములొనరింపలేదు. పాపపుణ్యములను రెంటి నాత్మస్వరూపముగ నెఱిగిన యారాధనకు పశ్యత్వాయపాపిష్టియే సంధింపనందున నందులకైవ దేవారాధనము చేయవలసరములేదు కాని లోకసంగ్రహార్థమారాధించు కర్మల నాచరించవలయునని బోధింపబడుటచే జ్ఞానికి మోక్షపాపిష్టియందెట్లును జ్ఞానమునకు కర్మము సహకారి కానెడను అని స్పష్టమగుచుండ పైనుదహరించిన వాక్యమువలన కర్మజ్ఞానసముచ్చయము సిద్ధించునని పలుకుటయు నజ్ఞాతవాక్యసందర్భములకమే యగునని గ్రహించెదరుగాక !

॥౨౯॥

శాంకరభాష్యము:—

కథం పునః కర్మణ్యధిక్యతే నాజ్ఞేన ముముక్షుణా కర్మ కర్తవ్యమి త్యుచ్యతే—మయీతి | మయి వాసుదేవే పరమేశ్వరే సర్వజ్ఞే సర్వాత్మని సర్వాణి కర్మాణి సంస్యస్య నితీ పాప్యధ్యాత్మ చేతసా వివేకబుద్ధ్యాఽహం కర్తేశ్వరాయ భృత్యవ త్కరోమి త్యనయా బుద్ధ్యా | కించ నిరాశీ స్త్యక్తాశీ ష్చిర్మమో మమభావశ్చ నిర్గుతో యస్య తవ స త్వం సిర్మమో భూత్వా యుద్ధ్యస్య విగతజ్వరో విగతసంతాపో విగతశోకస్స నిర్మత్యర్థః || 30 ||

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

విచారించ కర్మమునం దజ్ఞుఁ డధికారియే. అయినను మోక్షము కర్మముచే నాధింపబడని దగుటవలన కర్మయం దధిక్యముఁడు, అజ్ఞానియు నగు ముముక్షువుచే కర్మ మెటుల యాచరింపఁ దగిన దనెదవా? (వినుము) చెప్పెద. “కర్తనగు నే సీశ్వరునికొఱకు భృత్యునివలె కర్మముల నాచరించుచుంటిని” అనెడి వివేకబుద్ధితో పరమేశ్వరుఁడను, సర్వజ్ఞుఁడను, సర్వాత్మను, వాసుదేవ స్వరూపుఁడను అగు నాయందు సర్వకర్మలనుంచి (అనఁగా సర్వకర్మలను పరమేశ్వరార్పణము చేసి) మఱియు ఫలప్రార్థనను విడచి (అనఁగా ఫలమును కోరక) పుత్రభ్రాతృదులయందు మమకారమును వదలినవాఁడవై శోకమును విడచి యుద్ధమును చేయుము. || 30 ||

—♦ 3వ అధ్యాయము— 30వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:—ఇట్లు జ్ఞానికిని, నజ్ఞానికిని కర్మానుష్ఠానసామ్య మున్నను అజ్ఞానికి కర్మత్వాద్యభినివేశ ముండుటచేతను, జ్ఞాని కట్టి కర్మత్వాద్యభినివేశము లేకపోవుటచేతను విశేషము కలదని చెప్పబడినది. ఇపుడు ముముక్షు నగు నజ్ఞానికికూడ ముముక్షువుకాని యజ్ఞానికంటె తా నాచరించు కర్మలను భగవదర్పణము చేయుట, అట్టి కర్మఫలమును శోరకపోవుట యనెడి విశేషము నుపపాదన చేయుచు నజ్ఞాని యగుటచే నర్జునునకు కర్మాధికారమును “మయి సర్వాణి కర్మాణి” అను నీశ్లోకముచే దృఢపరచుచుండెను. “మయి” భగవంతుఁడను, వాసుదేవుఁడను, పరమేశ్వరుఁడను, సర్వజ్ఞుఁడను, సర్వాంతర్యామిని, సర్వాత్మయు నగు నాయందు లౌకికములు, శైదికములు నగు సర్వకర్మలను—రాజాయెక్క—కర్మలను భృత్యుఁ డాచరించురీతిని సంతర్యామిప్రేరితుఁడనైన, కర్త నగు నే సీశ్వరునినిమిత్త మాచరించుచుంటి నను బుద్ధిచే “సంస్యస్య” పరమేశ్వరార్పణ మొనరించి, నిష్కామఁడవై, స్వీయ మగు దేవాపుత్రాదులయందు మమతను విడచినవాఁడవై “విగతజ్వరః” (సంతాపమునకు పాతకు నగుటచే నిట జ్వరశబ్దముచే శోకము చెప్పబడును.) విహికామస్మికదుర్వశోనరకపాతాది నిమిత్త శోకరహితుఁడవై, ముముక్షువువై యుద్ధమును జేయుము (విహితకర్మల నాచరించు మని యాశయును). ఇచట తా నాచరించిన కర్మలను భగవదర్పణము చేయుటయు, నిష్కామత్వము సర్వకర్మసాధారణములు. ముముక్షువునకు యుద్ధమాత్రిమందు నిర్మమత్వము, శోకమును విడుచుట ప్రకృతము అని తెలిసికొనవగును. ఇతరస్థలముల యందు మమత్వము, శోకము పృస్థములు కానందున యుద్ధమాత్రిమందు మమత్వశోకములు పృస్థము అగుటం జేసి తన్ని పేదము పృకృత మని చెప్పబడినది.

శంకరానందీయము:—అధికారికు లగు జ్ఞానులుకూడ లోకసంగ్రహశర్థము కర్మ నాచరింపవలయు ననియు, లోకసంగ్రహమును జేయఁదలచివాఁ డిట్లు నడుచుకొనవలయు ననియు నుపదేశించి, లోకసంగ్రహ

గీ। యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠంతి మానవాః ।

శ్రీధ్వావంతోఽననూయంతో ముచ్యంతే తేషి కర్మభిః ॥ 13౧॥

పదవిభాగము:—యే=మే-మతం=ఇదం-నిత్యం-అనుతిష్ఠంతి-మానవాః- శ్రీధ్వావంతః- అననూయంతః- ముచ్యంతే-తే-అపి-కర్మభిః ॥ 13౧॥

ప్రతిపదార్థము:—యే=ఏ; మానవాః=మనుష్యులు; శ్రీధ్వావంతః=శ్రీధ్వకలవారై; అననూయంతః= (గురువును, వానుడేవుడె నగు నాయుడు) అనూయలేనివారై; ఇదం=ఈ; మే=నాయొక్క; మతం=మతమును; నిత్యం=ఎల్లపుడు; అనుతిష్ఠంతి=అనుసరించెదరో; తేషి=వారును; కర్మభిః=ధర్మాధర్మములచే; ముచ్యంతే=విడువఁ బడుచున్నారు. 13౧॥

దృష్టిచే నైన నీవిపుడు స్వధర్మము నాచరించు వని “మయి” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. లోకసంగ్రహ కర్తృత్వ, ఆధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞానపు నగు నీవు “ఆధ్యాత్మచేతసా” (ఆధ్యాత్మ మనఁగ “ఇదంసర్వం యదయ మాత్మా” (ఈ సర్వ మాత్మస్వరూప) మను శ్రుత్యుక్తప్రకార మాత్మననుసరించి ప్రవృత్తమగు జ్ఞాన మధ్యాత్మ మనఁబడును.) అట్టి యధ్యాత్మచిత్తముచేతను, అనఁగ “బ్రహ్మర్షణం బ్రహ్మ హవిః” అని నాల్గవ యధ్యాయమునందు చెప్పఁ బోవు ప్రత్యక్షదృష్టిచే (సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే) అను జ్ఞానముచే నిత్యనైమిత్తికాది సర్వకర్మలను సర్వాత్మకము, బ్రహ్మము నగు నాయందు “సంన్యస్య” సర్వము బ్రహ్మరూపమే యని ప్రవీలొపనము గావించి, యుద్ధక్రియా ఫలమగు జయము స్వాప్తింప దానియందు నిరపేక్షుడై, భ్రాతృబంధు చంపబడుచుండు వారలయందు మమతా రహితుడై “నీరు నా సంబంధమైనవారు నాచే చంపబడుచుండిరి.” అనెడి సంతాపరూపశోకమును విడచిన వాడై యో యజ్ఞనా? లోకసంగ్రహార్థము కర్మల నాచరింపుము.

ఇచట వభిప్రాయ మేమనిన “నీయఖిలప్రపంచము, నేనును బ్రహ్మస్వరూపమే” అనెడి పరావర్తకత్వ విషయకము, అపరిచిత్తము నగు నపరోక్షజ్ఞానముకల యాధికారికబ్రహ్మజ్ఞత్వ పూర్వమందు చెప్పబడిన రీతిని లోకసంగ్రహార్థము కర్మ నాచరింపవలయును, ఇట్టి జ్ఞాని జీవించియుండఁగ నే ముక్తుఁ డగుటవలన తనచే నాచ రించఁబడు కర్మకు స్వప్రయోజనము లేకున్నను పరులు తరించుటయే వాని కర్మకు ప్రయోజనము. అపరోక్షజ్ఞాని కాక శాస్త్రజన్యాపరోక్షజ్ఞాని యైనచో ఘటమును తెలుగుకొనుచుండు ఘటముకంటె భిన్నుడైనటుల దేహేంద్రి యాదులను తెలిసికొనుటచే “నాత్మ దేహేంద్రియాదులకంటె భిన్నము” అను (తాను దేహేంద్రియాదులకంటె వేరను) జ్ఞానముచేతను, “నేను కర్తను కాను, కారయితను కాను” అను నకర్తృత్వబుద్ధిచేతను, “మాయామాత్ర మిదం ద్వైతం” (ఈ ద్వైతమంతము మాయామాత్రము. అను శ్రుతిబలముచేతను, వింద్యబాలికమువలె మాయా కార్యమగుటవలన “నీ ప్రపంచ మంతయు మిథ్య” యనెడి యుక్తిబలముచేతను, “కర్తయు, కార్యము, కరణము, సర్వము మిథ్యయే” అని కర్తయెడలగు నిఖిలప్రపంచమునకు మిథ్యాత్వమునే మాయచు సర్వత్ర కామనారహి తుడై, మమతాకూన్యుడై, లోకహితార్థము కర్మల నాచరింపవలయును. అట్టి కర్మాచరణచే చిత్తపరిపాకము, అందువలన జ్ఞానము, దానివలన మోక్షము సిద్ధించును. లోకోపకారము సిద్ధించును. అట్టివాడు తరించుట, ఇతరు లను తరింపఁజేయుట అను నుభయము సిద్ధించును. అనాత్మజ్ఞుడైనచో పరిగ్రహణమందు మమతారహితుడై, కర్మ ఫలము నపేక్షించనివాడై శ్రాంతస్మార్తకర్మల నన్నిటిని నీశ్వరార్పణబుద్ధిచే తన చిత్తశుద్ధినిమిత్తము చేయ నగును. అట్లాచరించినచో దానివలన చిత్తశుద్ధియు, అందువలన జ్ఞానము, దానిచే మోక్షము సిద్ధించునని యభిప్రాయము.

శాంకరభాష్యము:—

యదేత న్మతం కర్మ కర్తవ్య మితి సప్రమాణ ముక్తం తత్తథా—యేమ ఇతి | యే మే మదీయ మిదం మత మనుతివం త్యనువర్తంతే మానవా మనుష్యా శ్శృద్ధావంత శ్రీధధానా అననూయంతోఽసూయాం చ మయి గురౌ వాసుదేవేఽకుర్వంతో ముచ్యంతే తే ప్యేవం భూతాః కర్మభి ర్ధర్మాధర్మాభ్యైః || 1130 ||

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన భగవంతుని ప్రకృతమగు నీమతమును నెవ రనుసరించె దరో వారు క్రిమముక్తిని పొందెదరు. కాన కర్మము నాచరించవలయు నను మతము సప్ర మాణముగఁ జెప్పఁబడెను. ఆచెప్పినవిధముననే యాసంబంధ మగు “కర్మము చేయఁదగినది” అనెడి మతము నేమానవులు శ్రీధధకలవారలై గురువును, వాసుదేవుడను నగు నాయం దనూ యను వదలి యనుసరించెదరో అట్టి మానవులున్ను, ధర్మాధర్మములతో విడువఁబడెదరు, (అనఁగా ధర్మాధర్మసంబంధము లేనివారై క్రిమముక్తిని పొందుదు రని భావము) ఇట్టి క్రిమ ముక్తి కమ ఖ్యత్వమును తెలుపుటకే “తేఽపి” అనుచోట “అపి” అను శబ్దము ప్రయోగించఁ బడెను. శాస్త్రాచార్యోపదిష్ట మగు నదృష్టార్థమునందు విశ్వాసమే శ్రీధ యనియు, గుణముల యందు దోషములను ప్రకటించుటయే యనూయ యనియు చెప్ప నొప్పును. || 1130 ||

—: 3వ అధ్యాయము— 30వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు : —

మధునూదనసరస్వతీయము:— ఫలాభిసంధిరహితముగ భగవదర్పణబుద్ధిచేసిన విహితకర్మానుష్ఠా నము సత్త్వశుద్ధిని కలుగఁజేసి, జ్ఞానప్రాప్తి ద్వారమున మోక్షమును కలుగఁజేయునని “యే మే” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. ఫలాభిసంధిరహితముగ విహితకర్మానుష్ఠానము నామతము, నిత్యజేదబోధిత మగుటచే ననాది పరంపరాగతము, అశక్యకము అని యేచనుష్యులు శాస్త్రాచార్యోపదిష్టమగు నర్థమునంది యిట్లే యాచరింపఁదగినదని విశ్వాసము కలవారై, “అననూయంతః” (గుణములయందు దోషవిష్కరణ మనూయ యనఁబడును. అది యెట్లు నిన-దుఃఖాత్మకమగు కర్మయందు నెన్ను ప్రవర్తింపఁజేయ వీడు కరుణ కలవాడు కాడనునదియే ప్రకృతమందు ప్రసక్తమైన యనూయ.) అట్టి యనూయను సర్వగుహ్యమృత్యుఁడను, గురువును, వాసుదేవాత్మకుఁడను నగు నా యందుఁ జేయనివారలై యెవ రనుష్ఠించెదరో, వారుమాడ శుద్ధసత్త్వము కలవారై జ్ఞానప్రాప్తి ద్వారమున రెస్సంగ జ్ఞానివలె ధర్మాధర్మము అనెడి కర్మబంధమునుండి ముక్తులగుదురు.

శంకరానందీయము:— “న కర్మణా మసారంభాత్” అను శ్లోకము మొదలుకొని “మయి సర్వాణి కర్మాణి” అను శ్లోకమువర కగు గ్రంథముచే మముక్షు వశశ్యము మోక్షార్థ మిశ్వరార్పణబుద్ధిచే కర్మల నాచరించ వలయు నని నిశ్చయించి, క్రికృష్టపరమాత్మ—తన మతము నెవ రనుసరించెదరో వారు ముక్తు లగుదు రనియు, ఎవరు తన మతము ననుసరింపరో వారు నశించెద రనియు, “యే మే మత మిదం” అను శ్లోకముచే నియమము చేయుచుండెను.

విశేషులగు బ్రాహ్మణాదిమానవులు ముముక్షువులై పైనజెప్పిన అక్షణములు గల నామతమును (శాసనమును) “అననూయంతః” (జగద్గురువు నగు నాయందు గుణదూషణయే యనూయ యనఁబడును.) అట్టి యనూయారహి

గీ॥ యే త్వేత దభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి మే మతమ్ ।

సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తా నిద్ధి నష్టా నచేతసః ।

॥3౨॥

పదవిభాగము:—యే-తు-ఏతత్-అభ్యసూయంతః-న-అనుతిష్ఠంతి-మే-మతం-సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్-

తాన్-నిద్ధి-నష్టాన్-అచేతసః ॥

॥3౨॥

ప్రతిపదార్థము:—యేతు=ఏమానవులు; మే=నాయొక్క; మతం=కర్మచేయవలె నగు మతమును;

అభ్యసూయంతః=అంతట నసూయ గొస్తులై; నానుతిష్ఠంతి=అనుసరించరో; సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్, సర్వజ్ఞాన=సర్వజ్ఞానములయందు; విమూఢాన్=అనేకవిధములగు మూఢులగునట్టి; తాన్=ఆమానవులను; నష్టాన్=నాశమును పొందినవారలుగను; అచేతసః=అవిశేషులగును; నిద్ధి=తెలిసికొనుము. ॥3౨॥

శాంకరభాష్యము:—

యే త్స్మితి । యేతు తద్విపరీతా ఏత స్మమ మత మభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి నాను నర్తంతే మే మతం సర్వేషా జ్ఞానేషు నివిధం మూఢా స్తే, సర్వజ్ఞానవిమూఢా స్తా నిద్ధి నష్టా న్నాశం గతా నచేతసోఽవివేకినః ॥ ॥3౨॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

భగవన్మతము ననుసరించనివారలకు ప్రత్యవాయిత్వము కలనని నమ్మకమును “యేతు” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

భగవన్మతానుయాయులకు విపరీతులగు నేమానవులు నాసంబంధ మగు మతమునందు లేనిదోషముల నుద్ఘాటనముచేయుచు నామతము ననుసరించరో, సగుణనిర్గుణవిషయకజ్ఞానముల యందు ప్రమాణప్రమేయప్రయోజనములవలన మూఢులగు నట్టివారలను నాశమును పొందిన వారలుగను, అవివేకులుగను తెలిసికొనుము. ॥3౨॥

తులై, భక్తిసహితై నిత్యమ యేవ రనుసరించెదరో అట్టివారు సత్త్వశుద్ధిచే నిర్వికారాత్మజ్ఞానము నొంది, నానా దుఃఖహేతువు లగు సంచితానేకపుణ్యపాపాత్మకకర్మలనుండి ముక్తులగుదురు. అపిశబ్దముచే జన్మమరణాదులచే గూడ విడువబడుదు రని నూచింపబడెను.

భాష్యోత్కర్ష దీపిక:— ఫలాభిసంధిరహితముగ కర్మను జేసినచో నది చిత్తశోధకమనియు, కాన కర్మము జేయఁదగినదనియు, ప్రమాణపురస్కరముగ సర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరునిచే నిది చెప్పఁబడినదిగాన తథ్యమేయనియు నిశ్చయించి ఇట్టి శ్రద్ధతోఁగూడినవారై, పరమగురువు నగు నాయందు అనూయారహితులై నాయామతము నెవ రనుసరించెదరో వారు సత్త్వశుద్ధిద్వారమున జ్ఞానపొంది కాగా ధర్మాధర్మరూపకర్మలనుండి విడువబడుదురు.

—♦ 3వఅధ్యాయము 3౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు ♦—

మధునూగనసరస్వతీయము:— ఇట్లు పరమేశ్వరమతము ననుసరించుటయందు గుణములఁ జెప్పి తనమతము ననుసరించనివో కలుగు దోషమును “యేతు” అను శ్లోకముచే జెప్పుచున్నాఁడు.

‘తు’ అను శబ్దము శ్రద్ధకు విరుద్ధమగు నశ్రద్ధను నూచించును. నాస్తిక్యమువలన నెవరు శ్రద్ధారహితులై నామతమునందు దోషముల నాలోపించుచు నామత మనుసరించరో అట్టివారలను దుష్టచిత్తులగును, “సర్వజ్ఞాన

గీ॥ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవా నపి ।

ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి ॥

113311

పదవిభాగము:— సదృశం-చేష్టతే-స్వస్యాః-ప్రకృతేః-జ్ఞానవాన్-అపి-ప్రకృతిం-యాంతి-భూతాని-నిగ్రహః-కిం-కరిష్యతి ॥

113311

ప్రతిపదార్థము:—జ్ఞానవానపి=జ్ఞానియు; స్వస్యాః=తనసంబంధ మగు; ప్రకృతేః=వర్తమానజన్మము నందు ఘటదానముకొల కభివ్యక్త మయిన పూర్వజన్మకృతధర్మాధర్మాదిసంస్కారమునకు; సదృశం=అనురూప ముగ; చేష్టతే=ఆచరించును; భూతాని=భూతములు; ప్రకృతిం-పూర్వకృతధర్మాధర్మసంస్కారమును; యాంతి= పొందుచున్నవి; నిగ్రహః=నిగ్రహము; కిం కరిష్యతి=ఏమిచేయుచును ?

113311

కాంక్షరభాష్యము:—

కస్మా త్సునః కారణా త్వదీయం మతం నానుత్తిష్ఠంతి । పరధర్మా ననుత్తిష్ఠంతి
స్వధర్మం చ నానువర్తంతే, త్వత్ప్రతికూలాః కథం న విభ్యతి త్వచ్ఛాసనాతికృమదోమాత్,

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

ఏ కారణమువలన నీమతము ననుసరించరు ? ఏ కారణమువలన పరధర్మముల ననుసరించె
దరు ? ఏ కారణమువలన స్వధర్మము ననుసరించరు ? ఇందులకు భగవత్ప్రతికూల్యమే మూల
విమూఢాన్” కర్మవిషయకజ్ఞానమునందును, సగుణబ్రహ్మజ్ఞానమునందును, నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానమునందును, ప్రమాణ
ప్రమేయ (విషయ)ప్రయోజనములవలన మూఢులుగను, సర్వప్రకారములచే నష్టులుగను, అనఁగా సర్వపురుషార్థభ్రష్ట
లుగను తెలిసికొనుము.

శంకరానందీయము:—పూర్వమున బోధింపఁబడిన యీమతము ననుసరించనిచో దండము (శిక్ష)ను
“యేతు” అను శ్లోకముచే శీర్షకపరమాత్మ చెప్పుచుండెను. ఏయవిశేషులు, దురహంకారులు నగు బ్రాహ్మ
జ్ఞాదులు పరమేశ్వరుడనగు నాచేఁ జెప్పఁబడిన నామతము నత్యంతము దూషించువారలై, దురాగ్రహముచే
నాయజ్ఞ ననుసరించక, “సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్” సర్వాత్మకుఁ డగుటవలన బ్రహ్మ మిట సర్వకర్మముచే చెప్పఁ
బడును. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము సర్వజ్ఞాన మనఁబడును. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానవిషయమై విశేషముగ మూఢులు-అవిశేషులు.
అనఁగా కర్మ మనేకసాధనములచే సాధింపఁదగినది; క్షేత్రభూయిష్ఠమైనది; అదృష్టఫలముకలది. కాన దానికన్న
సంస్థానమే పరమగును మను విపరీతబుద్ధులకల సంస్థానానధికారులు కర్మనిష్ఠులు కానట్టి జనులను నశించిన
పుణ్యలోకములు కలవారలనుగ నెరుగుము. స్వధర్మమును విడనాడి స్వయముగ పరధర్మమును నేవించువారలు
స్వయముగ విపరీతబుద్ధిచే వశించెదరు.

నీలకంఠీయము:—“సర్వజ్ఞానవిమూఢాన్” అను స్థలమునందుగల సర్వకర్మము ఈశ్వరవాచకము.
“సర్వం సమాప్నోతి తతోసి సర్వః” (ఓపరమేశ్వరా! నీవు సర్వమును వ్యాపించియుండితి కాన సర్వకర్మవాప్యుడ
వైతివి) అని నిరుక్తముకూడ చెప్పుచున్నది. అట్టి యీశ్వరవిషయకజ్ఞానమునందు విశేషముగ మూఢులు. అనఁగా
పరోక్షముగ నైన నీశ్వరస్వరూపమును తెలిసికొననివారు; దేహమాత్రనిష్ఠులు. అట్టివారలు స్వరాపర్ణభ్రష్టులు,
విశేషకూన్యులు అని యర్థము. మిగిలిన యర్థము గుగము.

113311

—: 3వ అధ్యాయము- 33వ శ్లోకవ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధుసూదనపరస్వతీయము:—ప్రభువుయొక్క కాసనను నతిక్రమించిన భయము (సాక్షి)చిహ్నులు

శాంకరభాష్యము:—

తత్తాహ—సదృశ మితి । సదృశ మనరూపం చేష్టతే కస్య స్వస్య స్వకీయాయాః ప్రకృతేః । ప్రకృతి ర్నామ పూర్వకృతధర్మాధర్మాదినంస్కారో వర్తమానజన్మాదా వభివ్యక్త స్సా ప్రకృతి స్తస్య సదృశమేవ సర్వో జంతు ర్జ్ఞానవా నపి కిం పున ర్మూర్ఖః । తస్మా త్ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహాః కిం కరిష్యతి? మమ వాఽన్యస్య వా ॥ ॥33॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మనదవా? అట్లుగుచో నీకు ప్రతికూలురై నీశాసనాతిక్రమణమున కెందులకు భయపడరు? అను నా శంకను దోలఁగించుటకు “సదృశం” అని చెప్పచుండెను.

వర్తమానజన్మాదియందు ఫలదానముకొఱ కభివ్యక్తమయిన పూర్వజన్మకృత ధర్మాధర్మ సంస్కారములు, జ్ఞానేచ్ఛలు నివి ప్రకృతి యనఁబడును. అట్టి ప్రకృతి కనురూపముగనే సర్వ ప్రాణులు (అనగా జ్ఞానులును, అజ్ఞానులును) నడచుచుందురు. కాన సర్వభూతములు ప్రకృతినే పొందును. నానిగ్రహము కాని, మఱియొకని నిగ్రహము కాని ఏమిచేయుఁగలదు? (ఏమియు చేయనేర దని భావము.) ॥33॥

నీశాసనాతిక్రమణమునందు భయమును తెలిసికొనువారల ఎట్లనూయావంతు లగుదురు? ఎందులకు నీమతము ననుసరించరు? ఎందులకు సర్వపురుషార్థసాధనమునందు విముఖు లగుదురు? అను నాశంకను “సదృశం” అను శ్లోకముచే తొలఁగించుచుండెను.

పూర్వజన్మకృతధర్మాధర్మజ్ఞానేచ్ఛాదిసంస్కారము ప్రకృతి యనఁబడును. అది వర్తమానజన్మమునందు ఫలదానముకొఱ కభివ్యక్తమై సర్వవిధముల బలీయమైనది. ఇట్టి సంస్కారము “తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారథేతే పూర్వప్రజ్ఞాచ” అను బృహదారణ్యకశ్రుతినిర్దధము. అట్టి స్వకీయ మగు ప్రకృతి కనురూపముగనే సర్వప్రాణులు—అనఁగ బ్రహ్మజేత్రయ్యుఁగూడ “పశ్వాదిభి శ్చానికేషాత్” అను న్యాయమువలన గుణిదోషములను తెలిసినవాఁడు కూడ నంచరించును. ఇక మూర్ఖుడు ప్రకృత్యనుసారముగ నంచరించు నని యేమి చెప్పవలయును? చెప్పనవసరము లేదు. కాన సర్వప్రాణులు పురుషార్థప్రయత్నమునకు పేతుభూత మైనను ప్రకృతి ననుసరించెదరు. అందువిషయమై నాయొక్క నిగ్రహముకాని, ప్రభువుయొక్క నిగ్రహముకాని ఏమి చేయుఁగలదు? అనఁగా రాగోత్కట్యముచే నగు దురితమునుండి మరలించుటకు సమర్థమైనది కాదు. పాపములు మహానరకసాధనములని తెలిసియు దుర్వాసనా ప్రాబల్యమువలన పాపములయందే చరించువారలై నా శాసనాతిక్రమదోషమువలన భయపడ రని యాశయము.

శంకరానందీయము:— నాయామతము నాదరింపక “కర్తవ్యకర్మను పరిత్యజించి, స్థాణువువలె మేము తూష్టింభావము నాశ్రియించి యుండెదము” అని యేవరు తలఁచెదరో, జ్ఞానులకుకూడ జయించుటకు శక్యము కానట్టి నామాయయొక్క నిగ్రహము దుష్కర మగుటవలన ప్రకృత్యధీను లగు నట్టివారలకు చలించకుండగ తూష్టింభావముతో నుండుట సంభవింపదు. అని “కార్యతే హ్యవశః కర్మ” అను వాక్యముచే చెప్పబడిన యర్థమునే—మాధులకు కర్మయందు నియమనముకొరకు “సదృశం చేష్టతే” అను శ్లోకముచే దృఢపరచుచుండెను.

బ్రహ్మజేత్ర నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచే నిర్మూలితసర్వవాసనాగ్రింధికలవాఁడైనను తన ప్రాణతాగ్రాహితులగుటచే సమానముగ తనసంబంధముగు నీజన్మమునందు ఫలదానముకొఱ కభివ్యక్తమైన ప్రాగ్జన్మకృతధర్మాధర్మజ్ఞానేచ్ఛాదిసంస్కారరూపప్రకృతి కనురూపముగనే యాహారాదివిషయమై చలించుచుండును. (తత్తదనురూపముగు

గీ॥ ఇంద్రియ స్వేంద్రియ స్యాద్ధే రాగ ద్వేషా వ్యవస్థితౌ ।

తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే త్రై హ్యస్య పరిపథినౌ ॥

[34]

పదవిభాగము:—ఇంద్రియస్య-ఇంద్రియస్య-అథే- రాగ ద్వేషా- వ్యవస్థితౌ- తయో- న- వశం- ఆగచ్ఛేత్-తౌ-హి-అస్య-పరిపథినౌ ॥

||34||

ప్రతిపదార్థము:—ఇంద్రియ స్వేంద్రియస్య=ప్రతీంద్రియముయొక్క; అథే=(ఇది జాతీయం దేశికతనము) శబ్దాదివిషయములయందు; రాగ ద్వేషా=రాగ ద్వేషములు; వ్యవస్థితౌ=ఉంటున్నవి; తౌహి=ఆరాగ ద్వేషములైతే; అస్య=ఈపురుషునకు; పరిపథినౌ=మోక్షమార్గమునకు విఘ్నకర్తలు; అతః=(ఈపద మధ్యాహార్యము) ఈ కారణమువలన; తయో=ఆరాగ ద్వేషములయొక్క; వశం=స్వాధీనమును; నాగచ్ఛేత్=పొందఁదగదు. ||34||

కాంక్షరభాష్యము:—

యది సర్వో ఒంతు రాత్మనః ప్రకృతిసదృశ మేవ చేష్టతే నచ ప్రకృతిశూన్యః కశ్చిదస్తి తతః పురుషకారస్య విషయానుపపత్తే శ్వాస్తానర్థకృత్వా విద ముచ్యతే—ఇంద్రియ స్వేతి । ఇంద్రియ స్వేంద్రియ స్యాద్ధే శబ్దాదివిషయ ఇష్టే రాగోఽనిష్టే ద్వేష ఇత్యేవం

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

సర్వమానవులు ప్రకృతి కనురూపముగనే ప్రవర్తించెరు. ప్రకృతిశూన్యః డేమానవుఁడు కాఁడు. కానఁ బురుషకారమునకు విషయము (తావు) లేనందున “అహ రహ సంధ్యా ముపాసీత, స కలంజం భక్షయేత్” అనునవి మొదలగు విధినిషేధవాక్యముల కానర్థకృతము కర్మ నాచరించుచుండును. శరీరస్థితికి హేతువగు ప్రకృతి నిగ్రహించుటకు శక్త్యను కానందున అట్టి ప్రకృతి నాత్మ వేత్తగూడ నరికట్టుటకు సమర్థుఁడు కాఁడు. ఇట్టి నిత్యనిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠచేత ప్రకృతి నతిక్రమించియుండు స్వభావముకల జితేంద్రియుఁడగు బ్రహ్మవేత్తగూడ ప్రకృతి ననుసరించుచుండ తదితరులగు మూఁడు ప్రకృతి ననుసరించెదరని యేమిచెప్పవలయును ? తప్పక మూఁడు ప్రకృతి ననుసరించెదరని యాశయముచే “ప్రకృతిం యాంతి భూతాని” అని చెప్పుచుండెను. నుఖదుఃఖానుభూతికొరకు తమతమ కర్మలచే జనించినవారు భూతము అనఁబడుదురు. సర్వస్యాణులు తమ తమ జాత్యనుసారముగ నానాక్రియానిర్వృత్తికి హేతువు, రాగ ద్వేషాదిగుణములు కలిగినట్టియు, వాసనాత్మకమునగు ప్రకృతిని బొందుచున్నారు. (అనగా తమ తమ ప్రకృత్యనురూపముగనే రాగ ద్వేషములచే ననేకవిధములుగ చలించుచుండిరి. కర్మల నాచరించుచుండిరి). ప్రకృత్యర్థభీషులగువాగు ఉదాసీనభావముచే త్పక్షకాలమైన కర్మ నాచరింపకుండగనుండుటకు సమర్థులు కారు. కాన “మే మేమియు కర్మ నాచరింపము” అనెడి తాత్పర్యేంద్రియనిరోధ మేమి చేయఁగలదు ? ఏమియుఁ జేయనేరదు. రాగ ద్వేషాదివంతునియొక్క ప్రకృతివేగముచే నందరు కర్మ నాచరింపవలసియుండ “నేనేమియు కర్మ నాచరించను” అను నియమము వ్యర్థమగు నని యర్థము.

||33||

—: 3వ అధ్యాయము 3రవ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— “ప్రకృతిశూన్యః డేవఁడైన యుండినవో వాని నుద్దేశించి విధివ్రతి షేధకాత్మ మర్థవత్తగును. అట్లుగాక సర్వస్యాణులు ప్రకృతివశవర్తతే యగుటవలన శాస్త్రోక్తవిధుల ననుసరించుటకు, పురుష కారమునకు తావు సంభవింపనందున విధివ్రతిషేధకాత్మమున కానర్థకృతము సంభవించును. అనగా “అహ

శాంకరభాష్యమ్:—

ప్రతీందియాథే రాగద్వేషా వసశ్యంభావినా । తత్రాయం పురుషకారస్య, శాస్త్రార్థస్య చ విషయ ఉచ్యతే । శాస్త్రార్థే ప్రవృత్తః పూర్వమేవ రాగద్వేషయో ర్వశం నాగచ్ఛేత్ । యా హి పురుషస్య ప్రకృతిః, సా రాగద్వేషపురస్సరైవ స్వకార్యే పురుషం ప్రవర్తయతి తదా స్వధర్మపరిత్యాగః పరధర్మానుష్ఠానం చ భవతి । యదా పునా రాగద్వేషా తత్ప్రతిపక్షేణ నియమ ఇతి తదా శాస్త్రవృష్టి రేవ పురుషో భవతి న ప్రకృతివశః । తస్మా త్తయో రాగద్వేషయో ర్వశం న గచ్ఛేత్ । యత స్తా హ్యస్య పురుషస్య పరిపంథినా శ్రేయోమార్గస్య విఘ్నో ర్తారా తస్మా రా వివేత్సర్థః ॥ 13౪॥

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

ప్రాప్తిం చను" అను శంకను తొలగించుటకు "ఇందియస్య" అని చెప్పబడెను. త్వక్చక్షు శ్చోత్పిజిహ్వఘ్నాదాదీందియముల విషయములు శబ్దస్పర్శరూపరసాదులు. అందు ఇష్టచుగు విషయములయందు రాగము, అనిష్టములయందు ద్వేషము అవశ్యము సంభవించును. ఇది యిట్లు ప్రాప్తిం చుచుండఁ బురుషకారమునకు, శాస్త్రార్థమునకు నీవిషయము చెప్పబడుచుండెను. శాస్త్రార్థమునందు ప్రవృత్తమయిన పురుషుఁడు మొట్టమొదట రాగద్వేషముల వశమును పొంద రాదు. ప్రకృతివశమువలన జీవునకు నియోజ్యత్వము సంభవించ దని శంకింపఁజనదు. పురుషుని యొక్క ప్రకృతి రాగద్వేషపురస్సరముగనే స్వకార్యమునందుఁ బురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయును. అట్టితేలి స్వధర్మపరిత్యాగము, పరధర్మానుష్ఠానము సంభవించును. ఎప్పుడు రాగద్వేషములను ప్రకృతిప్రతిపక్షముగఁ బురుషుఁడు నియమించునో, అప్పుడు పురుషుఁడు శాస్త్రవృష్టికలవాఁ డగును. ప్రకృతివశుఁడు కాఁడు. కాన పురుషుఁడు రాగద్వేషముల వశమును పొందరాదు. ఎందువల ననిన ? ఆరాగద్వేషము లీపురుషునకు చోరులవలె శ్రేయోమార్గమునకు విఘ్న కర్తలు. అనఁగా పురుషుఁడు ప్రకృతికలవాఁ డైనను ఆప్రకృతి రాగద్వేషపురస్సరముగనే పురు షుని స్వకార్యమునందు ప్రవర్తింపఁజేయును. రాగద్వేషములను నియమించువానిని ప్రకృతి తన కార్యమునందు నియోగించలేదు. అట్టి పురుషునకే విధినిషేధశాస్త్రము లర్థవత్తు లగును. కాన శాస్త్రానర్థకృత్యము సంభవింపదు. ॥ 13౪॥

రహ స్స్వస్థ్యా మపానీత" (ప్రతిపగటియందు సంభ్యావందన మాచరింపవలయును) అను మొదగులనవి విధిశాస్త్రములు. "న కలంజం భక్షయేత్, నాన్యతం వదేత్, న పరదారా న్గచ్ఛేత్" (కలంజ మను పదార్థమును భక్షింపవలదు, అన్యతమును పలుకవలదు, పరభార్యలను పొందవలదు) అను నివి నిషేధశాస్త్రములు. ఇట్టి విధినిషేధశాస్త్రములు— శాస్త్రవిరుద్ధకర్త నులు శాస్త్రోక్త రీతిని నడచుకొనుటకుగాను బ్రవృత్తములైనవి. అటులైనను ప్రకృతివశవద్ద లగుటచే నన్యతంత్రులగు జనులు విధినిషేధశాస్త్రముల ననుసరించుట కసమర్థులగుదురు. ఇంక నట్టివారు విధ్యుక్తకర్మల నాచరించినను, నిషిద్ధకర్మలను పరిత్యజించినను ప్రకృతివశముననే యట్లాచరించుటచే విధిప్రతిషేధశాస్త్రము కర్మకమే యగును. అను నాశంకను తొలగించుటకు "ఇందియస్యేందియస్యాథే" అని చెప్పబడుచుండెను.

శబ్దస్పర్శరూపరిసగంధములు జ్ఞానేంద్రియవిషయములు. రచనగమనాదానవిసర్గతృప్తులు వాక్పాణి పాదపాయూపస్థలనెడి కర్మేంద్రియవిషయములు. ఇట్టి కర్మేంద్రియజ్ఞానేంద్రియవిషయములు కాస్త్ర నిషిద్ధములైనను అనుకూలము అగుటచే వానియందు రాగము, ప్రతికూలము అగుటచే వానియందు ద్వేషము, అనుకూల్య ప్రాతికూల్యవ్యవస్థచే ప్రాణులకు కలుగుచున్నవి. ఈ రాగ ద్వేషము లాయావిషయములయందనియముగ సంభవించవు. ఇందు పురుషకారమునకు కాస్త్రమున అట్టి రాగద్వేషముల స్వాధీనమును పొందకుండుట విషయమగుచున్నది. అది యెట్లునిన- పురుషుడు కలంజభక్షణమునందు ప్రకృతికళమున ప్రవర్తించును. ఆప్రకృతియు పురుషుని కలంజభక్షణమునందు రాగమును పురస్కరించుకొనియే ప్రవర్తించఁజేయును. రాగము లేనిదే పురుషుని ప్రకృతి ప్రవర్తింపజేయజాలదు. “కలంజభక్షణము నాకిష్టమును సాధించును.” అను జ్ఞానమువలన రాగము జనించును. కాని యిట్టి రాగము పుట్టుట కొక ప్రతిబంధము కలదు. అది యెట్టిదనిన- “కలంజభక్షణము గొప్ప యనిష్టమును సమకూర్చును.” అను జ్ఞానమే. ఇట్టి జ్ఞానముండినచో ‘కలంజభక్షణ విష్టమును సమకూర్చు’నను జ్ఞానముండినను రాగము జనించదు. రాగము లేనిచో ప్రకృతి పురుషుని కాస్త్రనిషిద్ధకర్మమునందు ప్రవర్తింపఁజేయనేరదు. కాన కలంజభక్షణము గొప్ప యనిష్టమును సమకూర్చు’నను జ్ఞానము లేనపుడుండనట్టి “కలంజభక్షణమువలన నాయిష్టము నెరవేరును” అను ‘జ్ఞానమువలన రాగము జనించును. అట్టి రాగపురస్కరముగనే ప్రకృతి కాస్త్రనిషిద్ధకర్మలయందు (కలంజభక్షణాదికమునందు) పురుషుని ప్రవర్తింపజేయును. అటులే పురుషుడు కాస్త్రవిహితసంధ్యావందనాదులనుండి ద్వేషపురస్కృతప్రకృతికళమున నివృత్తుడగును. ద్వేషము లేనిదే ప్రకృతి దేనినుండియు నివర్తింపజేయజాలదు. అట్టి ద్వేషము “కాస్త్రవిహితసంధ్యావందనాదికము నాకనిష్టమును సమకూర్చును” అను జ్ఞానమువలన జనించును. ఇట్లు ద్వేషకారణమగు జ్ఞానముండినను “కాస్త్రవిహిత సంధ్యావందనాదికము నాకు గొప్ప శ్రేయస్సును సమకూర్చు” నను జ్ఞానముండినచో కాస్త్రవిహితసంధ్యావందనాదికమునందు ద్వేషము జనించదు. కాన “సంధ్యావందనాదికము నాకు గొప్ప శ్రేయస్సును సమకూర్చు” నను జ్ఞానము లేనితరి “సంధ్యావందనాదిక మనిష్టసాధన” మను జ్ఞానముండినచో సంధ్యావందనాదికమునందు ద్వేషము జనించు నని యభిప్రాయము.

అట్టి ద్వేషమువలననే ప్రకృతి పురుషుని కాస్త్రవిహితకర్మలనుండి నివర్తింపఁజేయును. ఇది యెట్లుండ కాస్త్రముచే “కాస్త్రనిషిద్ధమగు కలంజభక్షణపరదారాభిమర్శనాన్యతీతదనాదికము గొప్ప యనిష్టమును సమకూర్చును” అని తెలుపఁబడుచుండ “కలంజభక్షణమునందు రాగమును జనింపఁజేయుటకు సాధనమగు నిష్టసాధనత్వజ్ఞానమునకు సహకారి కారణమైనట్టి “కలంజభక్షణము గొప్ప యనిష్టమును సమకూర్చు” నను జ్ఞానాభావము లేనందున కలంజభక్షణమునందు ప్రకృతి పురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయలేదు. అది యెట్లునిన- “అన్నము నాకిష్ట” మను జ్ఞానముండినను “అయన్నము మధువిషములచే కలపఁబడినది కాన గొప్ప యనిష్టమును పుట్టించు” నను జ్ఞానముండినపుడు మధువిష సంపృక్తాన్నభక్షణమునందు రాగము జనించనందున ప్రకృతి పురుషుని నాయన్నభక్షణమునందు ప్రవర్తింపఁజేయజాలదు. అటులే పూర్వమునందు చెప్పిన విధమున కాస్త్రనిషిద్ధమగు కలంజభక్షణాదులయందు రాగము జనించనందున ప్రకృతి పురుషుని కాస్త్రనిషిద్ధకలంజభక్షణాదులయందు ప్రవర్తింపఁజేయజాలదు. భోజన మనిష్టసాధన మనుజ్ఞానముండినను “భోజనము గొప్ప శ్రేయస్సును సమకూర్చును” అను జ్ఞానముండినచో నాభోజనమునందు ద్వేషము జనించనటుల కాస్త్రముచే “సంధ్యావందనాదికము గొప్ప శ్రేయస్సును సమకూర్చును” అను జ్ఞానము కలిగినచో సహకారి యగు నిట్టి జ్ఞానాభావము లేమింకని సంధ్యావందనాదికము కష్టమును కలిగించునను జ్ఞానముమాత్రమిండినను సంధ్యావందనాదికమునందు ద్వేషము జనించదు. తనకు తోడగు ద్వేషము లేనందున ప్రకృతి పురుషుని సంధ్యావందనాదికమునుండి నివర్తింపఁజేయజాలదు. అందువలన వప్రతిబద్ధమగు కాస్త్రము విహితకర్మలయందు

ప్రకర్తించజేయును. నిషిద్ధకర్మలనుండి నివర్తించజేయును. కాస్త్రీయవివేకప్రాబల్యముచే స్వాభావికమగు రాగ ద్వేషములయొక్క నాశము స్వకారణము లేమిజేసి సంభవించును. అందుచే ప్రకృతి కాస్త్రుదృష్టికల పురుషుని ప్రకర్తించజేయుటకు సమర్థమైనది కాదు. కాన కాస్త్రమునకు కాని, పురుష కారమునకు కాని జ్ఞానార్థము సంభవింపదు. కాన రాగ ద్వేషాధీనుడై ప్రకర్తించనూరాదు. దేనినుండియు నివర్తించనూరాదు. మరే మనిన- కాస్త్రీయము, రాగ ద్వేషములకు శత్రుభూతము నగు జ్ఞానముచే రాగ ద్వేష కారణమును విఘటనచేసి తద్వారమున రాగ ద్వేషములను నశింపజేయవలెను. అరాగ ద్వేషములు స్వాభావికదోషప్రయుక్తములై మోక్షార్థి యగు పురుషునకు శత్రుభూతములు. పాంథునకు తస్మరులు విఘ్నము నాచరించునటుల శ్రీయోమార్గమునకు విఘ్నము నాచరించునవి. ఈవిషయమే “ద్యయా హ ప్రాజాపత్యా దేవా ఇసురాశ్చ కనీయసా ఏవ దేవా జ్యాయసా అసురాస్త ఏషు లోకే వ్యస్పర్ధత” (ప్రజాపతిసంబంధ మగువారలు దేవత అనియు, అసురు అనియు రెండువిధములు. అందు దేవతలు చిన్నవారు. అసురులు పెద్దవారు. అయిరువురు నీగాకములవిషయమై ద్వేషించిరి.) అని శ్రుతియందు స్వాభావికరాగ ద్వేషములు నిమిత్తముగాగల కాస్త్రువిపరీతప్రకృతిని ననురులుగను, కాస్త్రీయప్రకృతిని దేవతలు గను నిరూపించి, వ్యాఖ్యానము చేయబడి స్పష్టపరచబడినది.

శంకరానందీయము:—సర్వప్రాణులు రాగ ద్వేషాత్మక మగు ప్రకృతిచే గ్రస్తు లగుచో త్వన్మతాను సారులకూడ రాగ ద్వేషాత్మకప్రకృతిగ్రస్తు లగుటవలన నీచే జెప్పబడిన కర్మయోగమునందు వారల కెటుల ప్రకృతి సంభవించును? అను శంకపై రాగము సమీచీనత్వబుద్ధివలనను, ద్వేష మసమీచీనత్వబుద్ధివలనను జనించుటచే “న ద్వేష్యకళం కర్మ కళలే నానవజ్జలే” (అకుళల మగు కర్మను ద్వేషించఁడు; కుళలకర్మయందు నుత్పాదకాదు.) అను న్యాయమున నీశ్వరాధనాత్మకము, కర్తవ్యము, విధ్యుక్తము నగు కర్మమునందు “ఈ కర్మము డేమదాయకము, ఈకర్మ డేమదాయకముకాదు” అను జ్ఞానము లేనిచో నాకర్మమునందు రాగముకాని, ద్వేషముకాని సంభవించవు. అని నూచించుటకు రాగ ద్వేషముల స్థితిని, నివృత్తి ప్రకారమును, బంధకత్వమును “ఇందియ స్త్యేందియస్యాశ్చే” అను శ్లోకముచే జెప్పుచుండెను.

శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదివిషయములలో “ఇష్టవిషయమునందు రాగము, అనిష్టవిషయమునందు ద్వేషము నివి సర్వేందియములకు నుండును” కాన నీవిధముగ నియమముగ రాగ ద్వేషములు వ్యవస్థితములు. “ఇందియము లకు విషయములయందు రాగముకాని, ద్వేషముకాని యుండుంగాక. అంతమాత్రముచే ముముక్షువున కేమి హాని సంభవించును?” అను నాశంకను తొలగించుటకు “తౌహి” అని చెప్పుచుండెను. అరాగ ద్వేషములు ధర్మమును చేయఁదలచిన యీపురుషుని మోక్షమార్గమునకు మార్గమునందు చోరులవలె ప్రతిబంధకములు (అనగా మోక్ష సాధనము నాశ్రయించిన ముముక్షువును స్వాశ్రయబలముచే విషయారణ్యమునందుఁ బడజైచి, యందే తిరిప్పుచుండును). కాన ముముక్షు వగు పురుషుడు సదసద్వివేకముకలవాడై విషయములయందు సమీచీనత్వాసమీచీనత్వబుద్ధిచే రాగ ద్వేషముల యధీనత్వమును పొందవలదు. ద్రోహ్యమునందు కాని, గుణిమునందు కాని, కర్మమునందు కాని “ఇది మంచిది, ఇది చెడు” అని సమీచీనత్వాసమీచీనత్వబుద్ధిని చేయుటయే రాగ ద్వేషముల వశవర్తి యగుట యందు కారణము. ముముక్షు వట్టి బుద్ధి కలుగనీయకుండినచో రాగ ద్వేషములకు గురికాడు. అట్టివాడై స్వధర్మము కుళలమైనను, అకుళలమైనను దానియందే పరమేశ్వరప్రీతికొరకు ప్రకర్తించవలయును. ఇట్లు ప్రకర్తించువాడు నిర్విఘ్నముగ మోక్షమును పొందు నని యర్థము.

భాష్యోత్పన్న దీపిక:—సర్వప్రాణిజాతము ప్రకృత్యధీన మగుటవలన పురుష కారమునకు తావు లేనందున “అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత, న కలంజం భక్షయేత్” అను విధినిషేధకాస్త్రముల కానర్థకము ప్రాప్తించు నను శంకను “ఇందియ స్త్యేందియస్యాశ్చే” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

సర్వేంద్రియార్థములలో ఇష్టమునందు రాగము, అనిష్టమునందు ద్వేషము నివి యవశ్యము సంభవించును. కాన రాగ ద్వేషాధీనుడై ప్రకర్తించవలదు. ఇదియే పురుషప్రియత్నమునకు, కాస్త్రార్థమునకు విషయమని చెప్పబడుచున్నది. అది యెట్లుని? ఇంద్రియమునకు, విషయమునకు సంబంధ ముండినచో పదార్థజ్ఞాన ముదయించును. అనంతరమున నిట్టి మిథ్యాజ్ఞానవిషయముననే విషయమునందు రాగము జనించును. అనంతరమున ప్రకృతియు, రాగాది పురుషులముగనే స్వ కార్యమునందు పురుషుని నివర్తింపజేయును. అట్టి సమయముననే నిషిద్ధాచరణము, విహితత్వాగము సంభవించును. ఎపుడు కాస్త్రదృష్టిచే రాగాదులు జనించుటకు పూర్వమునందే యథార్థముగ వస్తువు భాసించునో అపుడు మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తిచే రాగ ద్వేషములు నివర్తించును. సహకారియగు రాగ ద్వేషాదులు నివర్తించుటతోడనే ప్రకృతి పురుషుని ప్రవర్తింపజేయుటయందు సమర్థము కానేరదు. కాన మొట్టమొదటనే పురుష కారముచే పురుషుడు రాగ ద్వేషముల యధీనమును పొందవలదు. “ప్రతిబంధకమగు ప్రకృతియుండ పురుష కారమునందు, కాస్త్రమునందు ప్రకృతియే సంభవింప”దని శంకింపవలదు. అదృష్టము దృష్టసామగ్రిని విడచి, ప్రతిబంధకము కానేరదు. ప్రకృతమున నదృష్టమగు ప్రకృతి దృష్టసామగ్రి యగు రాగ ద్వేషములను విడచి, యెన్నడు ప్రతిబంధకము గానేరదు. కాన రాగ ద్వేషములు లేని సమయమున పురుష కారమునందు, కాస్త్రమునందు ప్రకృతి సంభవించుటలో ప్రకృతి సంబంధము కాదు “తత్త్వవ్యాయముచే దృష్టమగునదికూడ యదృష్టాధీన మగుటవలన దృష్టమగునట్టి కాస్త్రాదులయందు కూడ నదృష్టప్రకృత్యధీనమే యనెదవా” అట్లుగనో కాస్త్రాదులయందు ప్రకృతి కనుకూలమగు సంస్కారరూపాదృష్టము కూడ అధికారులగు బ్రాహ్మణాదులయందు కలదు. కాన నట్టిసంస్కారమువలననే పురుషునకు పురుష కారమునందు, కాస్త్రమునందు ప్రకృతి జనించును. కాన నేయనుపపత్తియు లేదు. “అట్లుగనో నట్టిసంస్కారమువలననే సర్వము సంభవించుచుండ విధినిషేధమోక్షపరములగు కాస్త్రములలో నేమి ప్రయోజనము?” అని శంకింపజనదు. అదృష్టమునకు దృష్టసామగ్రిపేక్ష యావశ్యకమని చెప్పియే యుటజిమి. లోకమునందు సంస్కారరూపముచే నుండు కామునకు కామీనిదర్శన ముద్దీపక మెట్లుగనున్నదో, అటులే కాస్త్రము కూడ నుద్దీపకమని గ్రహింపుము. కాస్త్రక్రవణమునందు ప్రకృతిజనకమగు సంస్కారమున కుద్దీపక మేదనిన? క్రీడాార్థ ముద్ద్యానవనమును ప్రవేశించిన జనునకు నాకస్మికముగ సిద్ధవాక్య మెట్లుద్దీపకమో, కార్యాంతరమున క్రవణకాలను ప్రవేశించినవానికి నచటనుండు శబ్దకీరణ మెట్లుద్దీపకమో; ఒకానొకడేదో యొక కారణముచే మిత్రత్వమును పొందిన నొకానొక శిష్టుని వాక్య మెట్లుపపకరణమో; అటులే కాస్త్రక్రవణమునందు ప్రకృతిజనకమగు సంస్కారమునకు కూడ నుద్దీపక మేదో యొక టాకస్మికముగ సంభవించునని గ్రహించుము. చాలు నిక విస్తారముగ వాచియుట. ప్రకృతము ననుసరింతుము. అట్లు రాగ ద్వేషము లీపురుషునకు మార్గమున చోరులవలె శ్రీయో మార్గమున విఘ్నమును చేయునవి.

పరమార్థప్రసాదః—“పురుషుని ప్రకృతి పొందినస్వభావాధీన మగునో విధినిషేధకాస్త్రములకు జ్ఞయర్థము పొందినచేదని” అను శంకను దొలగించుటకు “ఇంద్రియ స్వేంద్రియ స్వాత్మ” అని చెప్పవలెను. “ఇంద్రియస్వ” ముఖ్యేంద్రియ మగు నునగునకు “ఇంద్రియస్వాత్మ” ఇంద్రియములకు విషయములయొడి రూపరసాదులయందు రాగ ద్వేషాదు లవశ్యము సంభవించును. తన కనుకూల మగు విషయమునందు రాగము (ప్రీతియు), ప్రతికూల మగు విషయమునందు ద్వేషము సంభవించును. అయినను అట్టి రాగ ద్వేషములకు వశవర్తి కాకూడదు. ఎందువల ననిన? ఇరాగ ద్వేషములు రెండును ముముక్షువుయొక్క మనస్సునకు తోభకములై శక్తువునలె సంపాద్యములు. లోకమునం దెవడును దుఃఖహేతువునందు ప్రకృతి సంభవింపనందున శక్తువశవర్తి కాదు. రాగ ద్వేషములు రెండును ప్రకృతిబలముచే స్వాధీన మొనరించుకొనుచుండును. అయినను నాశ్రియ బలముచేతను, కాస్త్రాచార్యోపదేశబలముచేతను రాగ ద్వేషవశమును పొందరాదు. “పరమేశ్వరాశ్రియజనునందు,

గీ॥ శ్రీయా స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా తస్యనుష్ఠితాత్ ।

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః ॥

13౫॥

పదవిభాగము:— శ్రీయాన్-స్వధర్మః-విగుణః-పరధర్మాత్-స్వనుష్ఠితాత్-స్వధర్మే-నిధనం-శ్రేయః-

పరధర్మః-భయావహః ॥

॥౩౫॥

ప్రతిపదార్థము:— స్వనుష్ఠితాత్=తస్యగ ననుష్ఠింపఁబడిన; పరధర్మాత్=పరనియొక్క ధర్మముకంటె;

విగుణః=కొంత గుణలోపముకలదైనను; స్వధర్మః=తన ధర్మము; శ్రీయాన్=శ్రేష్ఠతరమైనది; యతః=(ఈపద మధ్యాహర్యము) ఏకారణమువలన; పరధర్మః=పరనిధర్మము; భయావహః=నరకాదిభయమును కలుగజేయునో; అతః=(ఈపద మధ్యాహర్యము) ఆకారణమువలన; స్వధర్మే=తన ధర్మమునందు; స్థితస్య=(ఈపద మధ్యాహర్యము) ఉండువానికి; నిధనం=మరణ మయినను; శ్రేయః=శ్రేష్ఠమయినది. ॥౩౫॥

కాస్త్రాచార్యోపదేశబలమునందు పాక్షింస్కారమే శరణ" మని శంకింపవలదు. "అత్మావాఽశే దృష్టవ్య శ్చోక్తిశ్చో మంత్రశ్చ" అనునవి మొదలగు వాక్యములచే నుపాయము శ్రుతిబోధితము. అట్టి శ్రుతిబోధితోపాయముండ పాక్షింస్కారమే శరణ మని యనరాదు.

శ్రీధర్మీయము:— ఈశ్లోకమున కాశయ మిది. విషయస్మరణాదులచే రాగద్వేషములను పుట్టించి యనవహితుఁ డగు పురుషుని గంభీరప్రవాహమునందువలె యనర్థమునందుఁగూడ బలాత్కారముగ ప్రకృతి ప్రవర్తింపఁజేయును. కాస్త్ర మన్ననో తత్సూర్యమునందే విషయములయందు రాగద్వేషాదులకుఁ బ్రతిబంధక మగు పరమేశ్వర సేవాదులయందు ప్రవర్తింపఁజేయును. గంభీర మగు ప్రవాహమునందు మురుగుటకు పూర్వమునందే నావ నాశ్రయించినవానివలె కాస్త్రశ్రవణ మొనరించి పరమేశ్వరపూజాదులయందు ప్రవర్తించువాఁ డనర్థమును పొందఁడు.

నీలకంఠీయము:— "పురుషుఁడు పాక్షికర్మానుసారమే ప్రవర్తించునో పురుషునకు స్వాతంత్ర్యము లేమింజేసి నిధినిషేధకాస్త్రములు వ్యర్థము అయ్యెడి" నను నాశంకను "ఇందియ స్తేందియస్యాశ్చ" అను శ్లోకముచే తొలఁగించుచుండెను.

"ఇందియ స్తేందియస్య" అని రెండుసార్లు చెప్పట వీప్సయందు చెప్పటయే. ప్రతీందియముయొక్క విషయము లగు శబ్దాదులయందు దనుకూలమునందు రాగము, ప్రతికూలమునందు ద్వేషము నిత్యసంబద్ధములు. అట్టి రాగద్వేషముల వశమును పొందరా దనియే కాస్త్రముయొక్క యభ్యున్నత. పురుషునకు కాస్త్రానుష్ఠానమునందు స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఆరాగద్వేషములు దృష్టద్వారముగ ప్రవర్తకము లగుటవలన పురుషునకు శత్రువులు. పాక్షికార్థల ననుసరించి ఫల మొసంగునట్టి యాశ్వరుఁ డీపురుషునకు శత్రువు కాఁడు. అట్లుగనో నీశ్వరునకు వైషమ్యస్థైర్యములు పొందించెడిని. ఇచ్చట తత్త్వ మిది. ఓకానొక పురుషుఁడు పూర్వదిశనమునందు రాజాజ్ఞ నతిశ్రమించుటచే ప్రభువునకు శోపమువచ్చి, యాపురుషుని బంధింపుఁడని ప్రభువు భటుల నాజ్ఞాపించును. ఆపురుషుఁడే మరుసటిదిశనమున దానమానములచే ప్రభువును లోఁబరచుకొనినచో నాప్రభువే యాపురుషుని బంధించుట యందు నియోగించఁబడిన భటులకు నధిపతిగ నియోగించును. అటులే పూర్వకర్మ ననుసరించియే యాశ్వరుఁడు పాక్షికముల ఫలము నొసఁగును. అట్టి ఫలము నొసఁగుటకు పురుషుని రాగ ద్వేషద్వారమున బాధింపఁజేయువాఁడైనను విధిప్రతిషేధకాస్త్రానుసార మాపురుషునిచేతనే భక్తిధ్యానప్రతిభానపురస్కరముగ లోఁబరచుకొనఁబడి, యాపురుషుని రాగ ద్వేషజయమునందు నియోగించును. కావున పురుషునకు స్వాతంత్ర్య ముండుటవలన విధిప్రతిషేధకాస్త్రము సార్థక మగును. పాక్షికర్మానుసారము ఫలదాత యగుటవలన నీశ్వరునకు వైషమ్యాదికము పొందఁగలదు.

13౫

కాంకరభావ్యమః—

తత్ర రాగద్వేషప్రయుక్తో మన్యతే శాస్త్రార్థ మ ప్యన్యథా పరధర్మోపి ధర్మత్వా దనుష్ఠేయ ఏవేతి, తదనన్త — శ్రేయా నితి । శ్రేయా స్సౌకస్యతర స్సో ధర్మ స్సృధర్మో విగుణోఽపి విగతగుణోఽప్యనుష్ఠేయమానః పరధర్మా త్సనుష్ఠితా త్సాద్గుణ్యేన సంపాదితా దపి । స్వధర్మే స్థితస్య నిధనం మరణ మపి శ్రేయః పరధర్మే స్థితస్య జీవితాత్, కస్మా త్పరధర్మో భయావహః, నర కాదిలక్షణం భయ మావహతి యతః ॥

॥౩౫॥

కాంకరభావ్యతత్త్వబోధినిః—

రాగద్వేషములు శ్రేయోమార్గమునకు విరోధులు. ఎందువల ననిన? వ్యవహారభూమి యందుఁ బురుషుఁడు రాగద్వేషప్రయుక్తుఁడై శాస్త్రార్థమునుకూడ నన్యథా తలఁచును. మఱియు పరధర్మము కూడ ధర్మమే యగుటవలన ననుష్ఠేయమే యనియు తలఁచును, ఇట్లు తలఁచుట మంచిదికాదని “శ్రేయా” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పచుండెను.

తెచ్చగ ననుష్ఠింపఁబడిన పరధర్మము (బా)హ్యాణపరివార్ధిధర్మ మగు భిక్షాటనము) కంటె స్వధర్మము (క్షత్రియధర్మ మగు యుద్ధము) కొంచెము గుణలోపము కలదైనను శ్రేష్ఠతరమైనది. ఎందువల ననిన? పరధర్మము నరకపాతాదిభయమును చేయునది. కాన పరధర్మమునందుండి జీవించుటకంటె స్వధర్మమునం దుండువానికి మరణమైన శ్రేష్ఠము. అనగా స్వధర్మమును వదలి పరధర్మము ననుష్ఠించువానికి స్వధర్మపరిత్యాగమువలన ప్రాప్తించెడి దోష మపరిహార్యము. కాన స్వధర్మపరిత్యాగ మెన్నటికిని శ్రేష్ఠమైనది కాదు. (ఇట స్వధర్మ మిది, పరధర్మ మిది యని తెలిసికొను తెట్లనిన? ఈగ్రంథము వల్లాశ్రమవిభాగపురస్కరముగనే చెప్పఁబడుటచే “తస్మా చ్చాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యకార్యన్యన్యస్థితౌ” అను భగవదుక్తిప్రకారము శాస్త్రముచేతనే స్వధర్మపరధర్మవిభాగము తెలిసికొనఁదగినది).

॥౩౫॥

—: ౩వ అధ్యాయము ౩౫వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధుసూదనసరస్వతీయము:— “స్వాభావికరాగద్వేషప్రయుక్త మగు పశ్చాదిసాధారణప్రవృత్తిని నశింపఁజేసికొని శాస్త్రవిహితకర్మయే యాచరింపఁదగినదో భిక్షాశవాదికము శాస్త్రవిహితము, సుకరము కాన నదియే యాచరింపఁదగినది. అతిదుఃఖావహ మగు యుద్ధముతో నేమి ప్రయోజన” మను శంకను “శ్రేయా స్సృధర్మః” అను శ్లోకముచే లొఱఁగించుచుండెను.

ఏవర్ణమును, ఏయాశ్రమమును నుద్దేశించి శాస్త్రముచే నేధర్మము విహితమో, అది యావర్ణములకు, నాయాశ్రమములకును స్వధర్మ మనఁబడును. అట్టి స్వధర్మము కొంచె మంగలోపముగ నాచరించఁబడినను తనవర్ణము నుద్దేశించి కాని, తనయాశ్రమము నుద్దేశించి కాని శాస్త్రముచే విధింపఁబడనట్టిదియు, ఏయంగలోపము లేకుండగ నాచరింపఁ బడినదియు నగు పరధర్మముకంటె శ్రేష్ఠమయినది. “ధర్మ మగుటవలన పరధర్మముకూడ ననుష్ఠేయమే” అను ననుమానప్రమాణముచే పరధర్మమున కనుష్ఠేయత్వమును సాధించెద ననెదవా? ధర్మ మునది నేదాతిక్రమణ గమ్యము కాదు. ధర్మనిషణుమున నేదమే ప్రమాణము. నేదముచే నేది యేవర్ణములకు, ఏయాశ్రమములకు విహితము

తమో యదియే వారలకు ధర్మ మనిబడును. ఇతరమగునది వారల కధర్మమే యగును. ఈవిషయమే మీమాంసా శాస్త్రమున “హోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః” (విధివిహితమే ధర్మము) అని స్పష్టముగఁ జెప్పబడెను. కాన స్వధర్మము కొంచ మంగలోపముగ నాచరింపబడినను అట్టి స్వధర్మమునం దుండువానికి పరధర్మమునం దుండు వాని జీవితముకంటె మరణమైనను శ్రేష్ఠమైనది. స్వధర్మమునం దుండువానికి నరణము పరలోకమునందు స్వర్గము నిచ్చును; ఇహలోకమునందు కీర్తి నొసంగును. పరధర్మ మైనచో నిహలోకమున నపకీర్తిని, పరలోకమున నరక మును సమకూర్చుటచే భయమును గలుగఁజేయును. కాన రాగద్వేషప్రియుక్తస్వాభావికప్రవృత్తివలె పరధర్మము కూడ పరిత్యజింపఁదగినదే. ఇట్లు భగవన్మతాంగీకారలకు శ్రేయస్సు పొందించును. భగవన్మతము నంగీకరించని వారలకు శ్రీయోమార్గభివృద్ధ్యము సంభవించు నని చెప్పబడెను. ఫలాభిసంధిపూర్వకముగ కామ్యకర్మాచరణము నందు కేవలపాపమాత్రాచరణమునందు శ్రీయోమార్గము భింశ మగునని యనేక కారణములను “యే త్వేత దభ్య నూయంతః” అనుదానిచేఁ జెప్పుచుండెను. ఈవిషయమై యీసంగిహస్తోకము “శ్రీద్వాహని స్తథాఽనూయా దువ్బచితత్వమాథతే । ప్రకృతే ర్వశవర్తిత్వం రాగద్వేషా చ పుష్కలా ॥ పరధర్మరుచితత్వం చే త్యుక్తా దుర్మార్గ వాహకాః” శ్రీద్వలేకపోవుట, అనూయ, దువ్బచితృడై యుండుట, మూఢత్వము, ప్రకృతివశవర్తి యగుట, పుష్కలరాగద్వేషములు, పరధర్మమునం దభిరుచికలవాఁడగుట అను నీయేదును దుర్మార్గమును పొందించునవి. అనఁగా నిట్టి గుణములకలవాఁడు దుర్మార్గుఁ డనఁబడును. అని చెప్పుచున్నది.

శంకరానందీయము:—“అభయం సర్వభూతేభ్యో దత్వా నైష్కర్మ్య మాచరేత్” (సర్వభూతము లకు నభయము నొసంగి, సంన్యాసమును స్వీకరించవలయును) అను స్మృతివలన కర్మసంన్యాసముకూడ నాచరింపఁ దగిన ధర్మమే యని యనెదవా? సత్యమే. సంన్యాసముకూడ శాస్త్రీయ మగు ధర్మమే. అది ముముక్షు వాశ్చి యింపఁదగినదే. అయినను “స్వే స్వేఽధికారే యా నిష్ఠా స గుణః పరికీర్తితః” (తమ తమ యధికారమునం దేనివృ కలదో యదియే గుణము (మంచిది) అని చెప్పబడుచున్నది. ఈవచనమువలన నపక్వాంతఃకరణముకలవానికి సంన్యాసము ధర్మముకాదు. మరే మనిన? అనేకజన్మార్జితపుణ్యసమాహములచే పరిపక్వాంతఃకరణకలిగినట్టియు, అన్నిటినుండి విరక్తుఁ డైనట్టియు, కర్మలు మోక్షసాధనములు కావని తెలిసికొనినట్టి ముముక్షువునకు వివిధవచే ధర్మ మగు సంన్యాసము కర్తవ్యము. మఱియు కృతార్థుఁ డగు విద్వాంసునకుకూడ సంన్యాసము కర్తవ్యము. అంతియే కాని దుఃఖ (కర్మల చేయుట యతికష్ట మను) బుద్ధిచే కర్మలయం దలగుఁ డగు మూర్ఖునకు సంన్యాసము చేయ తగినది కాదు. కాన మూర్ఖునకు సంన్యాసము పరధర్మ మగును; కాని స్వధర్మము కానేరదు. అట్టివానికి సంన్యా సము శ్రీయోహేతువుకాదు. కాన మూర్ఖునకు కర్మయే స్వధర్మము; శ్రీయోదాయకము, అనుష్ఠేయము అగు చున్న దని “శ్రీయోహే” అను శ్లోకముచేఁ జెప్పుచుండెను.

వర్ణాశ్రమములు కలవారలకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే నీపరమోపదేశము చేయఁబడుచుండెను. యథాశాస్త్రముగ లెస్సగు ననుష్ఠింపబడిన పరధర్మముకంటె తనకు కర్తవ్యముగ శాస్త్రముచే జోధింపబడిన ధర్మము స్వధర్మ మనఁ బడును. అట్టి స్వధర్మము కొంచెము గుణలోపముగ ననుష్ఠింపబడినను విధ్యుక్త మగుటచే పురుషునకు శ్రేష్ఠతర మైనది. ఎట్లు సంన్యాసికి పరధర్మ మగుటవలన స్నానజపస్తోత్రాదికర్మలకంటె జ్ఞానసాధనశ్రీకణాది సాధన మగు సర్వకర్మసంన్యాసమే శ్రేష్ఠధర్మ మగుచున్నదో; అట్లే గృహస్థునకు కర్మసంన్యాసము పరధర్మ మగుటవలన గృహస్థునకుకూడ సర్వకర్మసంన్యాసముకంటె జ్ఞానసాధన మగు సత్త్వశుద్ధియే ముఖ్య మగు ప్రయో జనముగాఁగల కర్మమే శ్రేష్ఠమైన ధర్మము. ఇట్లులే యితరులగు వర్ణాశ్రమములకుకూడ పరధర్మముకంటె స్వధర్మమే శ్రేయస్కరము. మఱియు పరధర్మమును విడచి కొంచ మంగలోప వగు స్వధర్మమునందు నీయమముగ నుండు

గీ॥ అథ కేన ప్రయత్నోఽయం పాపం చరతి పూరుషః ।

అనిచ్ఛ స్మపి వాన్వేయ! బలాదివ నియోజితః ॥

॥3౬॥

పదవిభాగము:—అర్జునః—ఉవాచ । అథ—కేన—ప్రయత్న—అయం—పాపం—చరతి—పూరుషః—అనిచ్ఛన్—
అపి—వాన్వేయ!—బలాత్—ఇవ—నియోజితః ॥ ౩౬ ॥

ప్రతిపదార్థము:— అర్జునః=అర్జునుడు; ఉవాచ=పలికెను. అథ=మఱి; హేవాన్వేయ!=వృష్ణీమత
సంభూతుడగు నోశ్రీకృష్ణా!; అయం=ఈ; పూరుషః=పురుషుడు; అనిచ్ఛ స్మపి=ఇచ్ఛయించనివాడైనను;
బలాత్=బలమువలన; నియోజిత ఇవ=నియోగింపబడినవాడవలె; కేన=ఎవనిచే; ప్రయత్నః=నియోగింపబడిన
వాడై; పాపం=పాపమును; చరతి=ఆచరించుచున్నాడు ? ౩౬ ॥

వానికి (అనగా కొంచ మంగలోపముగ నైన స్వధర్మమునే యాచరించువానికి) మరణమైన “శ్రేయః” స్వర్గము
కొల కైనను, మోక్షముకొల కైనను సమర్థ మగుచున్నది. ఎన్నడును ఆశ్రేయస్సుకొరకు (నరకపతనమునుగూర్చి)
కారణము కాదు. స్వధర్మమును విడనాడి చాక్కుచే జెప్పుట కళకళ మగు పరధర్మము ననుష్ఠించువానికి నిధనము
సంభవించును. అనగా స్వధర్మమును పరిత్యజించి, యెవడు పరధర్మము నాచరించునో వానిచే నాచరింపబడిన
పరధర్మము “భయావహః” యమదూతలవలన భయమును, నరకమును కలుగజేయును. నరకగర్భవాసమరణాది
దుఃఖప్రవాహమునకు హేతు మగు నని యర్థము.

భాషాన్వేషదీపిక:— తత్తదిందియగోచర మగు శబ్దస్వరూపరసగంధాదివిషయములయందుగల
రాగద్వేషములు ఆత్మప్రాప్తక మగు నాత్మధర్మవిషయమై విఘ్నమును చేయునట్టి విషయగుఱజరకము లైనను
ప్రకృతిజనక మగు నిందియధర్మమునందు విఘ్న మాచరించనందున నిందియధర్మమే యనుష్ఠేయము. విఘ్న
కర్తలతోఁగూడిన యాత్మ ధర్మాన్తస్థానముచే నేమి ప్రయోజన మను నాశంకను “శ్రేయాన్” అను శ్లోకముచే
తొలగించుచుండెను. సుగమ మగుటచే ననుష్ఠించుటకు శక్యము, ప్రకృతిజనకము, వైషయికుగుఱజరకము నగు
నిందియముల ధర్మముకంటె యధ్యాత్మవిగతిరూపము స్వధర్మ (ఆత్మధర్మ)ము సాకృతగుణములేనిదై ముక్తి హేతు
మగుటవలన ప్రశస్యతరము. అట్టి యాత్మధర్మమునందు మరణము మోక్ష హేతు మగుటవలన శ్రేయోరూప మగును.
పర (ఇందియ) ధర్మ మవిద్యారూప మగుటచే సంసారహేతువు. అందువలననే భయావహము అనిగూడ నర్థము
చూచుకొనవలయును.

పరమార్థప్రసా:— స్వధర్మపరధర్మములు ధర్మములే యగుటవలన శమదమాదిసంపదుపేత మగు బ్రహ్మ
కర్మయే యనుష్ఠేయము. త్పత్రియధర్మము స్వపరహింసాప్రధాన మగుటచే దుఃఖసాధనము. అట్టి త్పత్రియధర్మ
మెల్లాచరింపవలయు నను శంకను “శ్రేయాన్” అను శ్లోకముచే తొలగించుచుండెను.

లెస్సగు ననుష్ఠించబడిన శమదమాదిసంపదుపేత మగు బ్రాహ్మణధర్మముకంటె కిందిదంగలోపముకల
దైనను స్వధర్మమే శ్రేష్ఠమైనది. అచెట్లనిన ? సాభాగ్యాదిగుణములతోఁగూడిన పరుని తల్లికంటె తనతల్లియే తనకు
హితవును చేయునట్లు గ్రహింపుము. కాన స్వధర్మమునందే మరణము తనమార్గాదులను సాధించున దగుటవలన
శ్రేష్ఠము. పరధర్మ మైతే తనకు నిషిద్ధ మగుటచే నరకమును పొందించును. కాన భయమును కలిగించునది. అట్లు
కానిచో (అన్నిధర్మము లందరికి నాచరణీయములే యగునో) జేదముచే చాతుర్వర్ణ్యవిభాగ మెందులకు కల్పించఁ
బడును ? కల్పించబడకనే యుండెడిది (జేదము చాతుర్వర్ణ్యవిభాగమును కల్పించుటచే నొక్కొక్కవర్ణము
కలవారి కొక్కొక్కధర్మ మాచరణీయ మగును. అట్లే పరధర్మ మనాచరణీయ మగునని స్పష్టపడుచున్నది). ౩౭ ॥

శాంకరభాష్యము:—

యద్యో వ్యసర్థమూలం “ధ్యాయతో విషయా న్సుంసః” (గీ-2-62) “రాగద్వేషా హ్యస్యః పరిపంథినా” (గీ-2-34) వితి చోక్తం విత్తీప్త మనవధారితం చ తదుక్తం తత్సంక్షిప్తం నిశ్చితం చేద మేవేతి జ్ఞాతు మిచ్ఛ స్మర్జున ఉవాచ— జ్ఞాతేహి తస్మిన్ స్తదుచ్ఛేదాయ యత్నం కుర్యా మితి—అథేతి । అథ కేన హేతుభూతేన ప్రియుక్తస్య నాజ్ఞేవ భృత్యోఽయం పాపం కర్మ చర త్యాచరతి పూరుషః స్వయ మనిచ్ఛన్నపి హేవాన్యాయ! వృష్టిసలప్రసూతి! బలా దివ నియోజితో రాజ్ఞేవే త్యుక్తో దృష్టాంతః ॥

॥ 3౬॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

పూర్వమునందే యనర్థకారణము చెప్పబడెను. కాన తిరిగి యర్జునుఁ డిట్టి యనర్థమూల మను తెలుసుకొను నిచ్చచే ప్రశ్నించుట యసంగత మని శంకింపఁజనను. విచారింప “ధ్యాయతో విషయా న్సుంసః, రాగద్వేషా హ్యస్యః పరిపంథినా” అని యనర్థమూలము చెప్పఁ బడెను. కాని నీవిషయ మనేకప్రదేశములయందుఁ జెప్పబడెను. అట్లు చెప్పుటచే ననే విధము లుగ ననేక కామాదులచే వికల్పిత మగుటవలన నిశ్చయముగ తెలిసికొనబడలేదు. సంక్షిప్త ముగ చెప్పబడనట్టిస్థితి, ఇదియే యని నిశ్చయింపఁబడనట్టి యానర్వానర్థమూలమును తెలిసికొన నిచ్చకలవాఁడై యర్జునుడు సర్వానర్థమూలము తెలిసినయెడల నాని నాశముకొరకు ప్రియ త్నించెద నను యాశయముచే “అథ కేన” అని ప్రశ్నించెను.

ఈశ్లోకమునందుఁ గల “అథ” అను శబ్దమున కారంభ మర్థము, ఓకీకృష్టా! రాజుచే నియోగింపఁబడిన భృత్యునివలె యీ పురుషుఁడు స్వయముగ పాపాచరణమునం దిచ్చలేనివాఁ డైనను బలాత్కారముగ నియోగింపఁబడినవాఁడువలె నెవఁడచే నియోగింపఁబడి పాపకర్మము నాచరించుచుండెను? ఎట్లనిన? రాజుచే నియోగింపఁబడినవాఁడువలెనని చెప్పబడిన నృప్తాంతము గ్రహింపనగును.

॥ 3౬॥

—♦ 3వ అధ్యాయము- 3౬వ శ్లోక వ్యాఖ్యాప శేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీయము:—కామ్యకర్మలయందు, నిషిద్ధకర్మలయందు ప్రవృత్తికి కారణమును తొలగించి భగవత్కృతము ననుసరించుటకు, కామ్యప్రతిషిద్ధకర్మప్రవృత్తికారణవిశ్చయముకొఱకు “ధ్యాయతో విషయాన్” అని మొదలగు గ్రంథముచే పూర్వమునం దనర్థమూలము చెప్పబడెను. ఇపుడు “ప్రకృతే దృఢ సంకూఢాః” అనునది మొదలగు గ్రంథముచే విస్తారముగ నాకారణములే చెప్పబడెను. ఆ కారణము అన్నియు నమపాప్రధాన్యముచే కామ్యప్రతిషిద్ధాచరణప్రకృతిహేతువులా? లేక, ఒకటియే ముఖ్య కారణముయి, ఇతరము లాముఖ్య కారణమునకు సహకారులా? అందన్నియు సమపాప్రధాన్యముచే కామ్యప్రతిషిద్ధాచరణప్రవృత్తికి కారణము అను పక్షమున నన్నింటిని వేరువేరుగ నిరాకరించుటయందు గొప్ప ప్రయాస సంభవించును. అందొకటియే కామ్యప్రతిషిద్ధాచరణ ప్రవృత్తికి ప్రధానహేతువు. ఇతరము లాప్రధాన కారణమునకు సహకారు అను పక్షము నందు ప్రధాన కారణమును నిరసించిన సహకారు అన్నియు నిరాకృతములే యగును. అందువలన కృతకృత్యత

ప్రాప్తించును. అందువలన నేకారణముచే ప్రేరితుడై యీపురుషుఁ డీమతము ననుసరించక సర్వజ్ఞానవిమూఢుడై, ఆనర్థమును సమకూర్చునట్టి ఫలాభిసంధిపూర్వక మగు కామ్య మగు చిత్రియగకర్మను, శత్రువధసాధన మగు క్రోధ యగమును, నిషిద్ధ మగు కలంజపలాండు భక్షణాదికము నగు వివిధకర్మలను స్వయముగ చేయుట నిచ్చయించని వాఁడైనను చేయుచుండెను. నీచే నుపదిష్టము, పరమపురుషార్థమును గమకూర్చునట్టి నివృత్తిరూపకర్మము నిచ్చ యించువాఁడైనను నాచరింపడు ? పరకలత్రితలేనిచే యిట్లాచరింపడు. కాన రాజుచే నియోగింపఁబడిన భృత్యుఁడు వలె బలాత్కారముగ నెవరిచే నియోగింపఁబడి యీపురుషుఁడు నీమతవిరోధము సర్వానర్థములను సమకూర్చు నని తెలిసినవాఁడైనను, నీమతవిరద్ధ మగు కర్మల నాచరించుచుండెను ? అట్టి యనర్థప్రాప్తిపకు డగు వానిని చెప్పము. అట్లు చెప్పిన వానిని నశింపఁజేసికొనెదను. అని యాశయము. నామాతామహానుభవ మగు వృష్ణీంశమునందు కృపచే నవతీర్ణుఁ డవని 'వాన్శ్లేయ' అని సంబోధనచే వాన్శ్లేయాసంభూతుఁడనగు నన్ను నీవు నుపేక్షింపరాదని నూచింపఁబడెను.

శంకరానందీయము: — విచారింప “భూయతో వివయా న్మంస స్సంగ స్తే ఘాపజాయతే । సంగా త్సంజాయతే కామః” అనియు, “ఇన్ద్రియ స్వేన్ద్రియస్సాశ్లే” అనియు పురుషునకు జననమరణాద్యశోకానర్థకారణము నిరూపింపఁబడెను. అయినను విశేషముగ ననర్థకారణస్వరూపమును, అట్టి కారణాధిష్ఠానమును, అట్టి యనర్థకారణజయోపాయమును తెలిసికొను నిచ్చక్షణవాఁడై యర్జునుఁడు విస్మృతుఁడువలె స్వయముగ “అథ కేన” అని ప్రశ్నించుచుండెను.

ఇట “అథ” అను శబ్దము పృథక్ప్రకృత్యారంభ మర్థముగాఁ గలది. “వర్ష తీతి వృష్టిః” బ్రహ్మజేతృతకు బ్రహ్మానందమును కర్షించునదిగాన తత్త్వజ్ఞానము “వృష్టిః” అను పదముచే చెప్పఁబడును. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానముచే తెలియఁబడు పరమాత్మరూప మగు శ్రీకృష్ణధగవాసులు “వాన్శ్లేయుఁడు” అని యనఁబడును. అతని సంబుద్ధి “పావాన్శ్లేయః” అనునది. అనఁగా బ్రహ్మజేతృతకు బ్రహ్మానందమును కర్షించు బ్రహ్మజ్ఞానముచే తెలియఁబడు పరమాత్మరూప మగు నోశ్రీకృష్ణపరమాత్మా ! బలవంతుఁ డగు రాజుచేగాని, లేక యువానోకబలవంతునిచేగాని బలాత్కారముగ ప్రేరేపింపఁబడినవాఁడువలె కార్యాకార్యములను గుర్రెరిగినట్టి యీపురుషుఁడు పాపసాధ్య మగు ఫలమును కోరనివాఁడైనను పాప మాచరించుచుండెను. ఈ కార్యకరణసంఘాతమునందుగల బలవంత మగు దేనిచే ప్రేరేపితుడై యయుక్త మనుకూడ నాచరించుచుండెనో అట్టిదానిని చెప్పము.

నీలకంఠీయము: — ఈశ్వరుఁడుకాని, ధర్మాధర్మములుకాని, రాగద్వేషములుకాని పురుషునకు ప్రవర్తకము లగును. కాన పురుషునకు స్వాతంత్ర్యము లేదని యర్జునుఁ డూహించి “అథ కేన” అని ప్రశ్నించుచుండెను.

ఇచట పురుషునకు ప్రవర్తకము ముగ్గురు. ఆమువ్వురు 1 ఈశ్వరుఁడు, 2 ధర్మాధర్మములు, 3 రాగద్వేషములు. ఈమువ్వురిలో నెవరిచే ప్రేరితుడై పురుషుఁడు అనిష్ట మగు పాపము నిచ్చలేకున్నను బలాత్కారముగ నియోగింపఁబడినవాఁడువలె నాచరించుచుండెను ? స్వయముగనే పాపము నాచరించుచుండె ననెనవా ? పురుషునకు స్వాతంత్ర్యము లేమింజేసి యనిష్ట పెట్టాచరించును ? ఆచరించఁడు. ఇట “అనిచ్ఛక్” (ఇచ్ఛయించని వాఁడై) అని చెప్పటవలన రాగద్వేషములకు ప్రవర్తకత్వము తొలఁగింపఁబడెను. రాగ మున్న పుడుకదా యిచ్ఛ జనించును. ఇచ్ఛలేనివాఁడై అని చెప్పటవలన రాగద్వేషములు లేనివాఁడై అని చెప్పినట్లే. కాన రాగద్వేషములు ప్రవర్తకములు కావని స్పష్ట మగుచున్నది. రాగము ప్రవర్తకము కానిచో రాగమునకు కారణ మగు సంస్కారమును పుట్టించెడి ధర్మాధర్మములకు ప్రవర్తకత్వము లేదని స్పష్ట మగుచున్నది. ధర్మాధర్మములు ప్రవర్తకములు కానిచో ధర్మాధర్మసాపేక్షగల యీశ్వరుఁడు ప్రవర్తకుఁడు కాఁడని స్పష్టమే. అని యీశ్లోకమునందు ఈశ్వర ధర్మాధర్మరాగద్వేషములు ప్రవర్తకములు కావని యాక్షేపము. కాన ముఖ్యముగ పాపాచరణమునందు పురుషుని ప్రవర్తింపఁజేయున దేదియో చెప్పఁదగిన దని యర్జునుని ప్రశ్నను.

శ్రీభగవానువాచః:- శీ|| కామ ఏష కోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః |

మహాశనో మహాపాపా విద్వైస మిహ వైరిణమ్ ||

|| 32 ||

పదవిభాగము:- శ్రీభగవాన్-ఉవాచ-కామః-ఏషః-కోధః-ఏషః-రజోగుణసముద్భవః-మహాశనః-

మహాపాపా-విద్వి-ఏనం-ఇహ-వైరిణం ||

|| 32 ||

ప్రతిపదార్థము:- శ్రీభగవాన్=శ్రీకృష్ణుడు; ఉవాచ=పలికెను. ఏషః=ఈ; కామః=కాముడు;

రజోగుణసముద్భవః=రజోగుణము కారణముగా కలవాడై; కోధః=కోపియై పుండ్రు; ఏషః=ఈ కాముడు;

మహాశనః=గొప్పయశనము కలవాడు; మహాపాపా=గొప్పపాపాత్ముడు; ఇహ=ఈసంసారమునందు; వైరిణం=

శత్రువును; ఏనం=ఈ కాముని; విద్వి=తెలిసికొనుము.

|| 32 ||

శాంకరభావ్యమ:-

శ్రీమత్ సత్వం తం వైరిణం సర్వానర్థకరం యం త్వం పృచ్ఛసి—“ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశస్ శ్రీయః | వైరాగ్యస్యాథ మోక్షస్య వణ్ణం భగ ఇతీంగరా” (విష్ణు|| 6-5-74) ఐశ్వర్యాదివట్కం యస్మి న్యాసుదేవే నిత్య మప్రతిబద్ధత్వేన సామస్త్యేన చ వర్తతే | “ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా మాగతిం గతిమ్ | వేత్త విద్యా మవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవా నితి” ఉత్పత్త్యాదివిషయం చ విజ్ఞానం యస్య స వాసుదేవో వాచ్యో భగవా నితి | కామ ఇతి | కామ ఏష సర్వలోకశత్రు ర్యన్నిమిత్తా సర్వానర్థప్రాప్తిః ప్రాణినాం స ఏష కామః ప్రతిహతః కేవల తోభ్రధత్వేన పరిణయతే | అతః కోధో ప్యేష ఏవ | రజో

శాంకరభావ్యతత్వబోధిని:-

ఐశ్వర్యము, ధర్మము, యశస్సు, లక్ష్మీ, వైరాగ్యము, మోక్షము అను నీయూరును ఐశ్వర్యాదివట్క మనబడును. ఇట్టి ఐశ్వర్యాదివట్క మెవనియందు నిత్య మప్రతిబద్ధముగ సంపూర్ణముగ నుండునో, భూతముల యత్పత్తి వినాశములను, గమనాగమనములను, విద్యావిద్యలను దెలిసినవాడెవడో వాడే భగవంతుడుగాన నట్టి వాసుదేవుడు—“సర్వానర్థకరుఁ డగుటచే వైరి యగునట్టి యెవనిని నీ వడుగుచుంటివో అట్టివానిని విను” మని సమాధానము జెప్పెను.

జీవుల కెవరివలన సర్వానర్థములు ప్రాప్తించుచున్నవో; సర్వలోకశత్రు వగు వాడీ కాముడే. ఈ కాముఁ డొకానొకనిచే ప్రతిహతుడై, కోపియై పుండ్రుగఁ బరిణమించును.

—: 3వ అధ్యాయము 32వ శ్లోక వ్యాఖ్యానికేషములు :-

మధునూదనసరస్వతీయము:- శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిట్లర్జునునిచే ప్రశ్నింపఁబడి “అథోఖియామా కామయ ఏనాయం పురుషః, అత్తైశ్చేదమగ్రీణసీ డేష ఏవ సోఽకమయత జాయా మే స్యా దథ ప్రజాయేయాథ విత్తం మే స్యా దథ కర్మ కుర్వీయ” (అనంతరమున బ్రహ్మచేత్త లిట్లు చెప్పఁబడంగిరి. ఈ పురుషుడు కామ మయఁడే, సృష్టికిపూర్వమునం దాత్మ యొక్కటియే యుండెను. అట్టి యాత్మ యిట్లు తలఁచెను. నాకు భార్య ప్రాప్తించుఁగాక, అనంతరమున నే నేక రూపములగ జనించఁగలను. నాకు ద్విత్వము ప్రాప్తించుగాక, అనంతర మన కర్మను చేయఁగలను) అను నిట్టి శ్రుతిసిద్ధమగు విషయమును సమాధానముగ ‘కామఏష’ అని చెప్పుచుండెను.

శాంకరభాష్యమ్:—

గుణసముద్భవో రజశ్చ తద్గుణశ్చ స రజోగుణః స సముద్భవో యస్య స కామో రజోగుణసముద్భవో రజోగుణస్య హ సముద్భవః । గామో హ్యుత్పత్తౌ రజః ప్రవర్తయ న్వరుషం ప్రవర్తయతి । తృప్తయా హ్యహంకారిత ఇతి దుఃఖతానాం రజఃకార్యే నేవాదౌ ప్రవృత్తానాం ప్రలాప శృంగీయతే । మహాశనో మహా దళన మస్మేతి మహాశనోఽత ఏవ మహా వ ప్మా । కామేన హి ప్రేరితో జంతుః పాపం కరోతి । అతో విద్వేద్యనం కామ మిహ సంసారే వై రిణమ్ ॥

॥32॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

కాన శ్రోధుడుకూడ కాముడే యనబడును. ఇట్టి కాముడు రజోగుణము కారణముగా కలవాడు. అనగా రజోగుణములన జనించును. లేక రజోగుణమున కీ కాముడు కారణము. కాముడు జనించినవాడై రజోగుణమును ప్రవర్తింపజేయుచు పురుషుని ప్రవర్తింపజేయును. “తృప్తచే యహంకారితుడ” వని రజఃకార్య మగు పరనేవాదులయందు ప్రవృత్తులైన దుఃఖతుల ప్రలాపములు వినబడుచున్నవి. ఈకాముడు గొప్ప యశనము కలవాడు; మహాపాపి. కామునిచే ప్రేరితుడగు జీవుడు పాపమును చేయును. కాన మహాపాపి కాముడనబడును. కావున సంసారమునందు మహావైరినిగ నీకాముని తెలిసికొనుము.

॥32॥

బలాత్కారముగ ననర్థమార్గమునందు ప్రవర్తకుడగువాడు కాముడు. ఎవనివలన పాపములకు సర్వసర్థము లగుచున్నవో, అట్టి కాముడే గొప్పకర్తృవు. శ్రోధుడుకూడ నాభిచారికహామాదులయందు ప్రవర్తకుడుగదా. వాడెందులకిచట శత్రువున నిరూపింపవు ; అనిన ఆ శ్రోధుడుకూడ కామస్వరూపుడే. కాముడే యొకానొక హేతువుచే ప్రతిపాతుడై శ్రోధరూపమున పరిణమించును. కనుక శ్రోధుడుకూడ కాముడే యనబడును. ఇట్టి మహావైరియగు కాముని జయించినవో సర్వపురుషార్థప్రాప్తి యగును. కనుక కామనివారణోపాయజ్ఞానిమునిమిత్రము కామనకు కారణమును “రజోగుణసముద్భవః” అను పదముచే జెప్పుచుండెను. దుఃఖప్రకృతి బలాత్మకము రజోగుణము. అట్టి రజోగుణమే కారణముగా కలవాడు కాముడు. (అనగా కాముడు రజోగుణమువలన జనించును) కాన, కార్యము కార్యనివిధాయియగుటవలన కాముడుకూడ దుఃఖప్రకృతి బలాత్మకుడే యగును. విచారింప తమోగుణముకూడ కాముడుద్భవించుటయందు కారణమే. అయినను దుఃఖమునందు, ప్రకృతియందు రజోగుణమే ప్రధానమగుటవలన నీ గీతయందు కామనకు హేతువుగ రజోగుణమే నిర్దేశింపబడినది. ఈ చెప్పుటచే సాత్వికకృత్తిచే రజోగుణము క్షీణింపజేయ హేతుత్వముమువలన కాముడుకూడ క్షీణించునని చెప్పబడినది.

లేక కాముడే ట్లనర్థమార్గప్రవర్తకుడు ? అను నాశంకపై “రజోగుణసముద్భవః” అని చెప్పబడినది. ప్రకృత్యాదిరూపమగు రజోగుణమునకు హేతువగువాడు కాముడు. విషయాభిలాషరూపుడగు కాముడు స్వయముగ నుద్భవించి రజోగుణమును ప్రవర్తింపజేయుచు పురుషుని దుఃఖాత్మకమగు కర్మమునందు ప్రవర్తింపజేయును. అందుచే నీ కాముడవశ్యము జంపదగినవాడు. అని యభిప్రాయము.

శత్రుజయమునందు సామదానభేదదండములను నాలుగు సాయములుకలవు. అందు మొదటివగు సామాయ

మలు సంభవింపని పక్షమునందుకదా నాల్గవయోపాయము ప్రయోగించుట. మొదటియోపాయములు పోల్చింపుచుండ చతుర్థోపాయమును మాత్రాత్మక ప్రయోగింపరాదను శంకను మొదటి యోపాయ క్రియ మీ కామజయమునందు సంభవింపదని చెప్పుటకు “మహాశనో మహాపాపా” అని చెప్పుచుండెను. ఈ కాముడు మహా శనుడు అనగా “యత్పృథివ్యాం వీరహియం హిరణ్యం పశవస్త్రియః । నాల మేకస్య తత్సర్వ మితి మత్వా శమం వ్రజేత్” (అనేకుహిమాచలపృథివియందు ఖండాంతరములయందుండు వీరహులు, యవలు, బంగారము, స్త్రీలు ఇవియన్నియు నీ కాముని తృప్తికొఱకు సమర్థమైనవి కావు. అనగా నెన్ని వీరహులను, యవలను, ధనమును, స్త్రీలను సంపాదించినను వీనివలన కాముమకల పురుషుడు తృప్తిపడక మఱియు నింకను పైవానిని సంపాదించ వలయుననియే కోరుచుండును. కాన కామునికి దాన మొసంగి నివర్తింపజేయవలెనని యత్నించుచుండుట వ్యర్థముగు టచేనందుకు యత్నించక శమమునే యాశ్రయించుట యుక్తము) అని స్మృతి బోధించుచున్నది. కాన పైయోపాయ ములలో రెండవదియగు దానమును నుపాయముచే గాముని జయించుట శక్యముకాదు. మఱియు నీ కాముడు మహాపాపి, యత్కుగ్రుడు కాన నా యుగ్రరూపముగల గామునిచే ప్రేరింపఁడై “పాప మనిష్ఠఫలము నొసగును” అని తెలిసినవాఁడైనను పాపము నాచరించును. కాన వీని విషయమై సామభేదములకూడ నుపయోగించవు. కనుక నీ కాముని సంసారమునందు మహాచైరినిగఁ జెలిసికొనుము. ఈ విషయమంతయు వార్తక కారులు “అత్తైవేద వగ్ర అనీత్” అను శ్రుతి వ్యాఖ్యానావసరమున వివరించెను.

వా॥ “ప్రవృత్తై చ నివృత్తై చ యథోక్త స్వాధికారిణః । స్వాతంత్ర్యేనైవ సంసారస్మత్ కస్మా త్ప్రక ర్తతే ॥ నను నిశ్చేషవిధ్యస్త సంసారానర్థకర్తృని । నివృత్తిలక్షణే వాచ్యం కేనాయం ప్రేర్యతే ౭ వశః ॥ అనర్థ పరిపాకత్వ మపి జాన స్మవర్తతే । పారతంత్ర్యమృతే దృష్టా ప్రవృత్తి ర్మేద్యుక్తి క్వచిత్ ॥ తస్మా చేయోర్ధ్వి నః పుంసః ప్రేరకో ౭ నిష్కర్మణి । వక్తవ్య స్తన్నిరసార్థ మిత్యర్థా స్వా త్పరా శ్రుతిః ॥ అనాప్తపురుషో యం నిశ్చేషానర్థసంకులః । ఇత్య కామయతా నాప్తా న్నమర్థా న్నాధనై ర్జడః ॥ జహాసతి తథానర్థా నవిద్యా నాత్మని శ్రితాన్ । అవిద్యోమ్భాత కామ స్స స్పృహో భల్లితి చ శ్రుతిః ॥ అకామతః క్రియాః కాశ్చి ద్దృశ్యం తే నేహ కస్యచిత్ । యద్యద్ధి కరుతే జంతు స్తత్ తామస్య చేష్టితం ॥ కామ ఏవ క్రోధ ఏవ ఇత్యాదివచనం స్మృతేః । ప్రవర్తకో నాపకో ౭ తః కామా దన్యః ప్రతీయతే ॥”

ఇంతకు ముందు వార్తక కారులచే యధికారినిరూపణము చేయఁబడెను. అట్టి యథోక్తాధికారికి ప్రవృత్తి యందును, నివృత్తియందును స్వాతంత్ర్య ముండ సంసారస్మతీయం దేహేతువువలన ప్రవర్తించుచుండెను ? నివృత్తి రూప మగు నిశ్చేషవిధ్యస్త సంసారానర్థకర్తృమనం దవత్తుడై యీపురుషుఁ డెవనిచే ప్రేరేపింపఁబడుచుండెనో చెప్పఁదగినది. ఈసంసార మనర్థపరిపాక మని తెలిసినవాఁ డైనను దీనియందు ప్రవర్తించుచుండెను. పరతంత్ర్య త్వము లేనిదే యిట్టి ప్రవృత్తి యెచటను చూడఁబడలేదు. కాన ప్రేయోర్ధ్వి యగు పురుషున కనిష్కర్మయం దెవఁడు ప్రేరకుఁడో వాఁడు చెప్పబడతగియున్నాడు. ఎందుక కనిన నట్టి పురుషుడు తెలియఁబడిన తన్నివృత్తి కొరకు ప్రయ త్నింపవచ్చును. అందునిమిత్తమై పరాశ్రుతి (వేదాంతము పరాశ్రుతి యనఁబడును) యీపురుషుడు పొందఁబడని పురుషార్థములు కలవాఁడు; అనేకానర్థములతో కూడినవాఁడు. కనుకనే జడుఁడు. అందువలననే ననాప్త ములగు పురుషార్థములను కోరును. అట్టి యవిద్యాంతుఁ డాత్మ నాశ్రయించియున్న యనర్థములను విడచుటకు యత్నించును. ఈవిషయమునే “అగ్రో భల్యాకూః” అని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. కొరక లేనివాని కవనికిని నీలాకమునం దెక్కియలు చూడబడుటలేదు. చీపుఁ డేయే కర్మల నాచరించునో అదంతయు కాముని చేష్టితిమే ఈవిషయమునే “కామ ఏవ క్రోధ ఏవః” ఇత్యాదిగీతావాక్యముకూడ చెప్పుచున్నది. తత్తత్కర్మలయందు ప్రవర్తకుఁడు కాముని కంటే నితరుఁ డెవఁడును లేడు. అని స్పష్టముగ చెప్పఁబడెను. “అకామతః” అను మనువచనముకూడ నీవిషయ

మునే స్పష్టపరచుచున్నది. మిగిలిన శ్లోకార్థము స్పష్టము. అనగా నట్టి కామునే సంసారమునందు మహాజైరినిగ తెలిసికొనుము.

శంకరానందీయము: — “అకామస్య క్రియా కాచి దృశ్యతే నేహ కర్మచిత్ । యద్యద్ధి కురుతే జంతు స్తత్త తామస్య చేష్టితం” (కోరిక లేనివాని కీలాకమునం దేక్రియయు చూడబడనందున (సంభవించనందున) పాపిణి యేయేకర్మల నాచరించునో అవన్నియు కాముని చేష్టితమే) అను న్యాయముచే పురుషునకు సకలకర్మాచరణహేతువు, సర్వానర్థబీజము కామడే యని బోధించుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కామ ఏషః” అని చెప్ప మొదలిడెను.

“సర్వప్రకృతులకు కామడే హేతువగుటవలన కామఁడు సర్వులకు ప్రకృక్షమే” అను నభిప్రాయమునే “ఏషః” అని పురోనిర్దేశము చేయబడినది. (యోగ్యత్వాయోగ్యత్వము విచారములేకుండగనే దృష్టము, శ్రుతము నగు వస్తువును పురుషుని కోరునటుల చేయు వైషయికముగు ప్రబలేచ్ఛయే కామఁ డనబడును). అనఁగా నెవఁడు పురుషునకు సంసారహేతువో వాడే కామఁ డనబడును. ఈ కామఁడే యొకానొకనిచే స్వవిషయము ప్రతిషిద్ధ మైయుండ (తాను కోరినవిషయమున కవఁడైన నడ్డువచ్చినచో) కోరిధరూపమున పరిణమించును. అందువలన కోరిధుఁడుకూడ ఈ కామఁడే యనబడును. అట్టి కామఁడు స్వయముగ రజస్సుయొక్క గుణము, రంజనాత్మకము వైషయికము నగు సామాన్యేచ్ఛవలన జనించును. లేక “ప్రజ్ఞాం తు సాత్వికీం పాప్రీమాస్తాపసీం తు విచిత్త తాం । క్రియాం తు రాజసీం పాప్రీహుర్లజితత్త్వవిదో బుధాః” (ప్రజ్ఞను సత్త్వగుణసంబంధమైనదానినిగను, విభీమచిత్తము కలుగుటను తమోగుణసంబంధమైనదానినిగను, క్రియను రజోగుణసంబంధమైనదిగను గుణత్వవేత్తలు చెప్పుచుండిరి.) అను వచనానుసారము క్రియయే రజోగుణ మనబడును. అట్టి రజోగుణమునకు కారణమైనట్టిది (అనఁగా ప్రకృత్తికి హేతువగువాడు కామఁడని యర్థము.) “న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన కామ్యతి । హవిషా కృష్ణ వత్త్రే వ భూయ ఏవాభివర్ధతే” (అజ్ఞాదిహవిస్సులచే నగ్నిహోతుఁ డెట్లభివృద్ధి నొందునో అట్లే కామఁడుకూడ విషయముల భోగముచే నెన్నఁడును కాంతిని పొందఁడు. మజీయు విషయముల ననుభవించినకొలది యభివృద్ధి నే పొందును.) అను వాక్యానుసారము మహాదియత్రాకూన్యమగు నశనము (ఉపభోగము) కలవాడు. అనఁగా నెన్నఁడు శృప్తి లేనివాడు. కనుకనే కామఁడు “మహాపాప్యా” అని యనబడును. అనఁగా నెవనివలన పురుషునకు మహాదోషములు పాప్రించునో అట్టి వాడు కామఁడని యర్థము. (కామముగల పురుషుఁడు మహాపాపముల నాచరించునటుల) అ దెట్లనినఁ గామావిష్టుఁడగు పురుషుఁడు తనతోబుట్టువునుకూడ భంగపరచుటకు యత్నించును. ఛండాలునివలనఁగూడ ద్రవ్యమును గ్రహించును. కామముచే కృద్ధుఁడై గురువునుగూడ దూషించును. గోవునికూడ సంహరించును. కనుకఁ గామఁడు “మహాపాపుఁ” డని యనుటకు తగినవాడు. గాన నోయర్జునా! నీవీ సంసార మునందు మునుఁజ్ఞువునకుఁ గామనినే మహాజైరినిగ తెలిసికొనుము. అనఁగా మోక్షప్రతిబంధకుఁడే కామఁడే యని తెలిసికొనుమని యర్థము.

పరమార్థప్రపః: — అర్జునునిచే చేయబడిన ప్రకృక్ష శ్రీకృష్ణపరమాత్మ “కామ ఏషః” అనువాక్యముచే సమాధానము చెప్పుచుండెను. వివేకవంతుఁ డగు పురుషునకుగూడ నెప్పుడు సత్త్వగుణ మభిధూత మగునో; అట్టి సమయమున రజోగుణము జనించును. అట్టి రజోగుణమువలనఁ గామకోధము లుద్భవించును. అట్టి కామకోధముల స్వరూపమును కృమముగ “మహాశనః, మహాపాప్యా” అను పదములచే చెప్పుచుండెను. ఆ కామకోధములలోఁ గామఁడు దుష్పూరుఁ డగుటవలన మహాశనుఁడు; కోధుఁ డతిక్రూరుఁ డగుటవలన మహాపాపి యని చెప్ప నొప్పును. ఈ చెప్పుటవలన గామకోధు లిరువురు జయించుటకు శక్యముగానివారని మూచింపబడినది. ఈజ్ఞాముని, కోధుని జైరులుగ తెలిసికొనుము. శత్రుకే పాపమునందు ప్రవర్తింపఁజేయును. మిత్రుఁడు పాపమునందు ప్రక

గీ॥ ధూమే నావీయతే వహ్ని ర్యథాఽదర్శో మలేన చ ।

యథోత్పే నావృతో గర్భ స్తథా తేనేద మావృతమ్ ॥

॥3౮॥

పదవిభాగము:— ధూమేన-అవియతే-వహ్నిః-యథా-అదర్శః-మలేన-చ-యథా-ఉత్పేన-అవృతః-

గర్భః-తథా-తేన-ఇదం-అవృతమ్ ॥

॥3౯॥

ప్రతిపదార్థము:— యథా=ఎట్లు; వహ్నిః=అగ్ని; ధూమేన=ధూమముచే; అవియతే=అవరించబడుచున్నదో; అదర్శః=దర్శణము; మలేనచ=మలముచే; అవితే=అవరింపబడుచున్నదో; యథా=ఎట్లు; గర్భః=గర్భము; ఉత్పేన=జరాయువుచే; (మావితే) అవృతః=అవరించబడినో; తథా=అటులే; ఇదం=ఇది; (ఈజ్ఞానము) తేన=అకామునిచే; అవృతం=అవరించబడినది. ॥3౮॥

ర్తింపఁజేయఁడు. కాన నోయర్జునా ! నీవు బంధునుహృద్విషయక మగు కామముచేతనే స్వస్థిపరిత్యాగరూప మగు పాపమునందు ప్రవర్తించుచుంటి నని యాశయము.

నీలకంఠీయము:— ఇట్టి ప్రశ్నకు “కామముయ ఏవాయం పురుషః” అను శ్రుతిసిద్ధ మగు పురుషుని “కామ ఏవః” అను శ్లోకముచే నిర్దేశించుచు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ సమాధానము చెప్పుచుండెను.

ప్రసిద్ధ మగు నీకామండే శ్రేయోమార్గమునకు శత్రువు. కామండే “ఇది నాకు పొందించుగాక” అనెడి తీవ్ర మగు నభిలాషకు కారణ మగు చిత్తవృత్తి కనకస్థితత్వమును కలుగఁజేయు వృత్తివిశేషము. అది యేదో రూపమే యని “కామ స్సంకల్పః—సర్వం మన ఏవ” అను శ్రుతి బోధించుచున్నది. ఇట్టి కామండే యేదో యొక కారణముచే ప్రతిహతుడై, క్రోధరూపముగ పరిణమించును. కాన నభిజ్యులనాత్మకు డగు క్రోధుఁడును గామరూపుఁడై, అట్టి కామనే శరీరముయొక్క లోపలనుండు వైరిగ తెలిసికొనుము. ఎందులకు కామండు వైరి యగు ననెదరా ? అను శంకను తొలఁగించుటకు “రజోగుణసుద్భవః” అని చెప్పెను. రజస్సనగ రంజనాత్మక మగు ప్రకృతిగుణము. దానియొక్క గుణములు కార్యభూతములగు తృప్తాసంగములు. అవియే కారణముగాకలది దుఃఖము. అట్టి దుఃఖమే ముఖ్యఫలముగా కలవాఁ డగుటవలన కామండు శత్రువు.

లేక “లోభప్రవృత్త్యాత్మకమగు రజోగుణమునకు కారణండు విషయాభిలాషాత్మకమగు కామండు విషయ పొందిచే కాంతించును లేక గుడ్డివాడు రూపదర్శనాభిలాషనుండి నివృత్తమైనట్లు విషయము దుర్లభమును నిశ్చయముచేతనైన స్వయముగ నివర్తించునకదా” అను నాశంకను తొలఁగించుటకు “మహాశనో మహాపాపా” అని చెప్పబడినది. ఇచ్చటకు శక్యము కాని గొప్ప యశనము కలవాఁడు. “న జాతు కామఃకామానా ముపభోగేన కామ్యుతి, హవిషా కృష్ణకర్మైక భూయ ఏవాభివర్ధతే” (ఎన్నఁడును కామండు విషయముల యుపభోగముచే కాంతింపఁడు. మఱియు హవిష్యుచే నగ్ని ప్రజ్వలెల్లనటుల విషయముల ననుభవించినకొలది కామం డభివృద్ధి నే పొందును) అని చెప్పబడినది. కాన “యః తృప్తిభివ్యాం వీహియతం హిరణ్యం పశవః స్త్రీయః । నాల మేకస్య త త్వర్వ మితి మత్వా శమం వ్రజేత్” (పృథివియందుండు వీహాలు, యవలు, పశువుల, స్త్రీలు ఈ సర్వము నొక కామవియొక్క యుదరమును పూరించుటకు సమర్థమైనవి కావని తలచి శమమును పొందవలెను.) అటులే అత్యు గ్రుఁడు. సహస్రీకః ప్రబోధితుఁడైనను మరలఁడు. అటులే ఈ కామండును మరలించుటకు శక్యమైనవాఁడు గాఁడు. మహాశమఁ డగుటవలన నీ వైరి దానసాధ్యుఁడు గాఁడు. సామభేదసాధ్యుఁడును గాఁడు. గాన నితని జయమునందు నతఁడో పోయమే సమంజసము. సర్వథా సాంతవృద్ధుఁడు.

॥39॥

కాంక్షరభాష్యమ్:—

కథం వైరీతి దృష్టాంతైః ప్రత్యాయయతి—ధూమే నేతి! ధూమేన సహజేనావ్రియతే
వహ్నిః ప్రకాశాత్మకోఽప్రకాశాత్మకేన, యథా వాఽఽదర్శో మలేన చ యథోత్పేన గర్భ
వేష్టనేన జరాయుణాఽఽవృత ఆచ్ఛాదితో గర్భస్తథా తేనేన మావృతమ్ || 3౩||

కాంక్షరభాష్యత్వబోధని:—

తెలిసికొనువారి సాకర్మమునిమిత్త మనేకదృష్టాంతములచే కాముఁ డెట్లు వైరియో
“ధూమేన” అను శ్లోకముచే జెప్పచుండెను.

ప్రకాశాత్మక మగు వహ్ని సహజము, అప్రకాశాత్మకము నగు ధూమముచే నెట్లాచ్ఛా
దిత మగునో, మషి మొదలగు మలముచే దర్పణ మెట్లాచ్ఛాదిత మగునో, గర్భవేష్టన మగు
జరాయువుచే (మావచే) గర్భ మెట్లాచ్ఛాదిత మగునో అటులే యీ కామునిచే నిది (ఈజ్ఞానము)
యావరించబడును. ||3౪||

—♦ 3వ అధ్యాయము— 3౪వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు ♦—

మధుసూదనసరస్వతీ మయు:— కాముఁడు మహాసాపికనుకనే వైరియే యనఁబడును. మరియు వాని
కట్టి వైరిత్వమునే దృష్టాంతబలముచే స్పష్టపరచుచుండెను. కామునకు నూత్నోవస్థయనియు, స్థూలవస్థయనియు,
స్థూలతరావస్థయనియు, స్థూలతమావస్థయనియు నాలు గవస్థలు కలవు. అందు స్థూలశరీరారంభమునకు పూర్వమునం
దంతఃకరణ మలబ్ధ మగు వృత్తికలదగుటచే గాముఁ డట్టి సమయమున నూత్నో దగును (అట్టి యవస్థ నూత్నోవస్థ).
శరీరారంభక మగు కర్మచే స్థూలశరీరముతోఁగూడిన పొందబడిన వృత్తికల యంతఃకరణమునం దభివ్యక్తికల
గాముఁడు స్థూలఁ డనిపించుకొనును (అట్టి యవస్థ స్థూలవస్థ). అట్టి కాముఁడే శబ్దాదివిషయములను చింతించు
నవస్థయందు తిరిగి ఉద్రిక్తుఁడైనపుడు స్థూలతరుఁ డనుపించుకొనును. ఆ కాముఁడే విషయముల నవభవించు నవస్థయం
దత్యంతోద్రేకమును పొందును. అట్టి సమయమున స్థూలతరుఁ డనుపించుకొనును. (ఈనాలుగవస్థలలో ప్రథ
మావస్థయందు “ధూమే నావ్రియతే వహ్నిః” అనునది దృష్టాంతము.) సహజము, అప్రకాశాత్మకము నగు
ధూమముచే వహ్ని యెట్లాచరింపఁబడుచుండెనో, (ద్వితీయావస్థయందు దృష్టాంతము యథాఽఽదర్శో మలేనచ”
అని) దర్పణోత్పత్త్యనంతర ముద్రిక్తము (అతిశయితము), అసహజము నగు మలముచే (ధూలి మొదలగునానిచే)
నెట్లు దర్పణ నూతరించఁబడుచుండెనో, (తృతీయావస్థయందు దృష్టాంతము “యథోత్పే నావృతో గర్భః” అని)
అతిస్థూల మగు గర్భవేష్టనచర్మచే గర్భ మెట్లు సర్పతః యావరింపఁబడునో అటులే యిట్టి మూడువిధములుగను
గామునిచే నిది (జ్ఞానము) యావరింపఁబడెను. పైదృష్టాంతములలో ధూమముచే గప్పబడిన వహ్ని తన దాకా
కార్యమును చేయును. మలముచే నావృత మగు దర్పణము స్వచ్ఛతాధర్మితోఁగానముతలన ప్రతిబింబగ్రహణరూప
మగు స్వకార్యమును జేయనేరదు. తాను ప్రత్యక్ష మగును. జరాయువుచే గప్పబడిన గర్భము హస్తపాదాది
ప్రసారణరూపస్వకార్యమును చేయనేరదు. తాను ప్రత్యక్షము గాదు. అని దృష్టాంతతీతయమునందు విశేషము
తెలియనగును.

శంకరానందీయము:— ముక్తిప్రతిబంధక మగుటచే గామున కేవలైత్వము చెప్పబడెనో అట్టి వైరిత్వ
మునే “ధూమేన” అనునది మొదలు రెండుశ్లోకములచే స్పష్టపరచుచుండెను. అప్రకాశస్వరూప మగు ధూమముచే
స్వయముగ ప్రకాశస్వరూప మగు వహ్ని యెట్లావరించఁబడునో, లేపనస్వభావముగల రజస్సుచే బింబిప్రకాశన

గీ | ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా |

కామరూపేణ కాస్తేయ! దుష్కూరేణానలేన చ ||

||3౯||

పదవిభాగము:— ఆవృతం-జ్ఞానం-ఏతేన-జ్ఞానినః-నిత్యవైరిణా | కామరూపేణ-కాంతేయ-దుష్కూరేణ-అనలేన-చ ||

||3౯||

ప్రతిపదార్థము:— 'కేకాంతేయ! = మంత్రపుత్రుడుడవగు నోయర్జునా!; జ్ఞానినః = జ్ఞానికి; నిత్యవైరిణా = నిత్యము వైరియగునట్టి; దుష్కూరేణ = పూరించుటకు శక్యముకానట్టియు; అనలేనచ = సంపూర్ణ లేనట్టి; ఏతేన = ఈ; కామరూపేణ = కామస్వరూపముచే; జ్ఞానం = జ్ఞానము; ఆవృతం = అవరించబడెను. ||3౯||

శాంకరభాష్యమ్:—

కిం పున స్త దిదంశబ్దవాచ్యం యత్కామే నావృత మిత్యుచ్యతే—ఆవృత మితి | ఆవృత మేతేన జ్ఞానం జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా | జ్ఞానీహ జానా త్యచే నాహ మసర్వే ప్రయుక్తః పూర్వ మేవేతి | దుఃఖ చ భవతి నిత్య మేవ | అతోఽసౌ జ్ఞానినో నిత్యవైరి న తు మూర్ఖస్య | స హి కామం తృప్తాకాలే మితోమివ పశ్యంత త్క ర్యే దుఃఖే ప్రాప్తే జానాతి తృప్తయూహం దుఃఖత్వ మాపాదిత ఇతి, న పూర్వ మేవాతో జ్ఞానిన ఏవ నిత్యవైరి | కిం రూపేణ ? కామ రూపేణ కామ ఇచ్చైవ రూప మస్యేతి కామరూప స్తేన దుష్కూరేణ దుఃఖేన పూరణ మస్యేతి దుష్కూర స్తేనానలేన నాస్యైం పర్యాప్తి స్వీకృత ఇత్యనల స్తేన ||

||3౯||

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

పూర్వశ్లోకమున “తేనేద మావృతం” (ఆకామునిచే నిది యావరించబడినది) అని చెప్పబడెను. ఇచ్చాన్వయాపము పూరించుటకు శక్యము కానట్టిదియు, అలంబుద్ధి లేనట్టిదియు నగు కామముచే నావరించబడిన ఇదంశబ్దవాచ్య మిట నేది ? అనుశంకపై చెప్పచున్నాడు.

జ్ఞానికి నిత్యవైరి యగు కామనిచే జ్ఞాన మావరించబడును. కామముడు జ్ఞానికి నిత్యవైరి యెట్లుగు ననెడవా ? అనిర్థము ప్రాప్తిచకుండగనే కామ ముద్భవించినపుడే ఈకామముచే

ద్వారమున నాహ్లాదకరముగు దర్శన మెట్లావరించబడునో, అచేతనముగు జరాయువుచే చేతనండుగు శిశు జ్ఞాన రింజుండునో అట్లే అప్రకాశరూపము, లేపకము, అచేతనము నగు కామనిచే అప్రకాశరూపము అత్యప్రకాశన ద్వారమున నానందకరము, తనయందు చేతనప్రతిబింబవాప్తిచే చేతనతుల్యము అగు నీపురుషుని జ్ఞానము కప్పబడె నని యర్థము.

||3౯||

—♦ 3వఅధ్యాయము- 3౯వ శ్లోక వ్యాఖ్యానితేనములు ♦—

మధునూదనసరస్వతీయము:— పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన “తథా తేనేద మావృతం” అను సంగ్రహవాక్యము నీశ్లోకముచే వివరించుచుండెను. “జ్ఞాయతేనేతి జ్ఞాన వంతుకరణం” దేనిచే విషయములు తెలియబడునో అట్టి యంతఃకరణము, లేక విశేషవిజ్ఞానము కామనిచే నావరింపబడును. అట్లైనను అపాతతః శుభిహేతు వగుటవలన కామ దుపాదేయుడే యను నాశంకన “జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా” అను వాక్యముచే తొలగించుచుండెను. అజ్ఞాని విషయభోగకాలమునందు కామని మిత్రునివలె చూచువాడై చురుని కార్యముగు దుఃఖము ప్రాప్తింప నాకామనే వైరిగ తలచును (కామనిచే నేను దుఃఖుడైతి నని తెలిసికొనును.) జ్ఞానియైతే భోగకాల

గీ॥ ఇన్ద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే ।

ఏతై ర్విమోహాయ త్యేవ జ్ఞాన మాన్మత్వ దేహినమ్ ॥ ౪౦॥

పదవిభాగము:— ఇన్ద్రియాణి=మనః-బుద్ధిః-అస్య-అధిష్ఠానం- ఉచ్యతే- ఏతైః- విమోహయతి- ఏషః- జ్ఞానం-అన్మత్వ-దేహినమ్ ॥ ౪౦॥

ప్రతిపదార్థము:— ఇన్ద్రియాణి=ఇన్ద్రియములు; మనః=మనస్సు; బుద్ధిః=బుద్ధియు; అస్య=ఈ కామ నకు; అధిష్ఠానం=అశ్రయముగ; ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది. ఏతైః=ఈయింద్రియమనోబుద్ధులచే; ఏషః=ఈ కామఁడు; జ్ఞానం=జ్ఞానమును; అన్మత్వం=అవరించి; దేహినం=శరీరిని (శరీరముకల జీవుని); విమోహయతి=అనేక విధములగ మోహపెట్టుచున్నాఁడు. ॥౪౦॥

కాంక్షరభావ్యతత్త్వబోధిని:—

నే ననర్థమునఁ బ్రవేశింపబడుచుంటి నని జ్ఞాని తెలిసికొని నిత్యము కాము నుద్దేశించి దుఃఖించును. కాన కాముఁడు జ్ఞానికి నిత్యవైరి యగును. “సర్వులకును కాముఁడు మంచిని చేకూర్చువాఁడు కానందున నందరికి నిత్యవైరి యగుచుంక నొక జ్ఞానికే నిత్యవైరి యను తెల్లు పొనగు” నని శంకింపవలదు. ఏలయున? మూర్ఖుఁడు కామోద్భవకాలమున కాముని మిత్రునినలె జూచుచు కామకార్యమగు దుఃఖము పొందినపుడు “కామునిచే నేను దుఃఖితుఁడ నైతి” నని తెలిసి కొనునుకాని దుఃఖిపొంది పూర్వమునందల్లు తెలిసికొనఁడు. కాన మూర్ఖునకు కాముఁడు నిత్యవైరికాఁడు, జ్ఞానికే నిత్యవైరి యగును. ॥౪౧॥

మందు గూడ “నీకామునిచే నే ననర్థమునందు ప్రవేశపెట్టబడితి” నని తెలిసికొనును. కాన వివేకి భోగకాలము నందును, తత్పరిణామమునందును దుఃఖి యగును. కాన ఈకాముడు జ్ఞానేశ్వినైత్యుడై. అందువలన జ్ఞానిచే చంపదగినవాఁడు. అట్లుగదా నీకాముఁ డెట్టి రూపముగలవాఁడు? అనిన తృప్తయే స్వరూపముకలవాఁడు. కాముఁడు వివేకిచే చంపదగినవాఁడైనను యవివేకిచే గ్రహింపదగినవాఁడే యగునను శంకను “దుష్పూరేణానలేనచ” అను వాక్యముచే తొలగించుచుండెను. ఇట “చ” అను నవ్యయ ముపమాధికము. “న విద్యతే లంపర్యాప్తి ర్యస్యే త్వనలః” అగ్నిహోతుం డెట్లు హవిస్సుచే తృప్తిపరచుటకు శత్రుఁడు కాఁడో అట్లే యీకాముడును భోగముచే తృప్తిపరచుటకు శత్రు మైనవాఁడు కాఁడు. కాన యెల్లపుడు సంతాపహేతు వగుటచే యీకాము డెట్లు వివేకికి హేయుడో అట్లే యవివేకికిని హేయుడే. (విడచిపెట్టదగినవాఁడే.) ఈవిషయమునే “న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన కామ్యతి । హవిష కృష్ణవర్జ్యైరభూయ ఏవాభివర్ధతే” అను స్మృతియు బోధించుచున్నది.

లేక ఇచ్చు విషయసిద్ధివలన నివర్తించును. కాన నిచ్ఛారూపమగు కాముఁడు విషయభోగముచే మరలిపోఁ గలఁడు. అందువిషయమై నిర్బంధ మెందులకు? అను నాశంకను తొలగించుటకు “దుష్పూరేణానలేనచ” అని చెప్పబడెను. విషయసిద్ధిచే తత్కాలమునందచ్చు లిశోహితమైనను తిరిగి జనించుటవలన విషయసిద్ధి యిచ్ఛా నివర్తకముకాదు. మఱిమనెన? విషయములయందు దోషదృష్టియే యిచ్ఛానివర్తకమని భావము.

శంకరానందీయము:—జ్ఞానావరకవగుదానినే “అన్మత్వం” అను శ్లోకముచే స్పష్టపరచుచుండెను. ఎల్లపుడును విషయసేవచే చాలునను బుద్ధిలేనివాఁడును, దుఃఖముచే నిష్టపాశపణిముగలవాఁడును, లేక కోరినది పొందించినపుడు పురుషుని దుఃఖముచే పూరించువాఁడును. కామ్యత ఇతి కామః” (విషయమునే యంతట గోచ రించు కొనువాఁడును, ఎన్నఁడును బ్రహ్మమును గోచరించుకొననివాఁడు) కనుకనే జ్ఞానికి నిత్యుడై యగునట్టి యీ కామునిచే “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే” యను బ్రహ్మజ్ఞానము—బురడచే జలమువలె నాన్మత్వము. ॥౪౧॥

శాంకరభాష్యము:—

కి మధిష్ఠానః పునః కామో జ్ఞాన స్యావరణత్వేన వేరీ సర్వస్యే త్యవేయాయా మాహ జ్ఞాతే హి శత్రో రధిష్ఠానే సుఖేన శత్రుః బర్హణం కర్తుం శక్యత ఇతి—ఇంద్రియాణీతి । ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధి శ్చాస్య కామ స్యాధిష్ఠాన మాశ్రయ ఉచ్యతే । ఏతై రింద్రియాదిభి రాశ్రియై ర్విమోహయతి । వివిధం మోహయ త్యేవ కామో జ్ఞాన మాన్మ త్యాచ్ఛాద్య దేహీనం శరీరణమ్ ॥

॥౪౦॥

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

శత్రువుయొక్క యాశ్రయము తెలిసిన సుఖముగ జయింపవచ్చును. కాన నీకాముఁ డేయాశ్రయము కలవాడై, జ్ఞానమున కావరణ మగుటచే సర్వులకు వేరి యగుచుండెనో ఆ యాశ్రయ మేది యను శంకపై “ఇంద్రియాణి” అని చెప్పుచుండెను.

ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి యివి యీ కామున కాశ్రయములని చెప్పఁబడుచున్నవి. కనుక నే ఈకాముఁడు జ్ఞానమును కప్పిపుచ్చి యీయింద్రియాదులచే శరీరముకల పృతిజీవుని ననేకవిధముల మోహపెట్టుచుండెను.

॥౪౦॥

—: 3వ అధ్యాయము- ౪౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— శత్రువుయొక్క స్థానము తెలిసినచో సుఖముగ నాశత్రువును జయించుటకు వీలగును. కాన శత్రువు వగు కాముని స్థానమును “ఇంద్రియాణి” అను శ్లోకముచే చెప్పుచుండెను. శబ్దస్వరూపరసగంధగ్రాహకములగు త్వక్చక్షుశ్రోత్రజిహ్వహస్తము అనెడి పంచజ్ఞానేంద్రియములు, వచనా దానగమనవిసర్జనానందజనకము అగు వాక్పాణిపాదపాయూపస్థ అనెడి పంచకర్మేంద్రియములు, సంకల్పశక్త మగు మనస్సు, నిశ్చయాత్మిక మగు బుద్ధియు నీకామున కధిష్ఠాన (అశ్రయ) ములని చెప్పఁబడుచున్నవి. స్వస్వ వ్యాపారములు కలిగినట్టియు, అశ్రయము అగునట్టి యీయింద్రియాదులచేతనే యీ కాముఁడు విశేషవిజ్ఞానమును కప్పిపుచ్చి దేహభిమానము కలవాని ననేకవిధముల మోహపెట్టుచుండెను.

శంకరానందీయము:—సంసారకారణము కాముఁడు. వాని కార్యములు జ్ఞానతిరోధానము, విషయ ముల సన్నిధికై జేర్చుట, తపింపజేయుట, దుఃఖమును బొందించుట అను నీవిషయములు నిరూపింపఁబడెను. అయి నను తదధిష్ఠానము తెలియనందున మముక్షువునకు కామజయము దుర్లభము. శత్రువుయొక్క స్థానము తెలియఁ బడినచో శత్రుజయమునిమిత్తము పయిత్నము చేయుటకు శక్య మగును. అను నాశంకపై శత్రుస్థానమును “ఇంద్రియాణి” అను శ్లోకముచే చెప్పఁబెట్టెడిది. “యదా పంచాబివృత్తంతే జ్ఞానాని మనసా సహ । బుద్ధి శ్చ న చిచ్ఛైత తా మాహుః పరమాం గతిం ॥” (పంచజ్ఞానేంద్రియములు విషయములయందు ప్రజేకించక మన స్సుతో నేకీభవించి యెన్న డుండునో, బుద్ధియు చలించకుండగ నెన్న డుండునో దానిని పరమగతిగ బ్రహ్మ జేర్చుట చెప్పుచుండిరి) అను శ్రుతితాత్పర్యమును తెలిసినవారు—కాముఁడే యింద్రియచేష్టాహేతు వగుటవలన ఇంద్రియములే కామున కాశ్రయ మని చెప్పుచుండిరి. కాన చక్షురాదీంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధియు కామున కాశ్రయ మని తెలిసికొనవగును. కామప్రకృతికి ద్వారభూతములగు నింద్రియముల వ్యాపారముచేతనే కాముఁడు ప్రత్యక్షుడై కప్పిపుచ్చి (వృత్తిని బహిఃపఞ్చముగఁ జేసి) దేహమునం దాత్మబుద్ధికలవానిని (జ్ఞానిని, యజ్ఞానిని)

గీ॥ తస్మాత్త్వ మింద్రియాణ్యదా నియమ్య భరతర్షభ !

పాపానం ప్రజహి హ్యేనా జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ ॥

॥౪౦॥

పదవిభాగము:—తస్మాత్-త్వం-ఇంద్రియాణి-అదా-నియమ్య-భరతర్షభ!-పాపానం-ప్రజహి-హి-

ఏనం-జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్ ॥

॥౪౦॥

ప్రతిపదార్థము:—హేభరతర్షభ! భరతవంశశ్రేష్ఠుడవగు నోయర్జునా! త్వం=నీవు; తస్మాత్=ఇంద్రి

యాదు లాశ్రియము లగుటవలన; అదా=కామనిరోధమునకు ముందుగనే; ఇంద్రియాణి=ఇంద్రియములను;

నియమ్య=స్వాధీన మొనరించుకొని; పాపానం=పాపచారుడైనట్టియు; జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం, జ్ఞాన=కాశ్రమముల

వలనను, అచార్యునివలనను కలిగిన యాత్మవిషయకజ్ఞానమును; విజ్ఞాన=విశేషముగకలిగిన యాత్మానుభవమును;

నాశనం=నశింపజేయునట్టి; ఏనం=ఈకామని; ప్రజహిహి=ప్రకర్షగ జయించుము. ॥౪౦॥

కాంక్షరభాష్యము:—

యత ఏనం—తస్మాదితి । తస్మాత్త్వ మింద్రియాణ్యదా పూర్వం నియమ్య నశి

కృత్య, భరతర్షభ ! పాపానం పాపచారం కామం ప్రజహిహి పరిత్యజ, ఏనం ప్రకృతం

వైరిణం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం జ్ఞానం శాస్త్రత ఆచార్యత శ్చాత్మాదీనా మనబోధః, విజ్ఞానం

విశేషత స్తదనుభవ స్తయో రానవిజ్ఞానయో శ్చేయఃప్రాప్తిహేతోర్వాశనం ప్రజహి

హ్యత్మనః పరిత్యజే త్యర్థః ॥

॥౪౦॥

కాంక్షరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

భరతకులవతంసుడవగు నోయర్జునా! నీవు కామన కాశ్రియములగు నింద్రియము

లను ముందుగనే (కామనిరోధమునకు పూర్వమునందే) స్వాధీన మొనరించుకొని, శ్రేయః

ప్రాప్తికి కారణమగు శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన కలిగిన నాత్మాదిజ్ఞానమును, విశేషముగ

కలిగిన యాత్మాద్యనుభవరూపముగు విజ్ఞానమును నశింపజేయనట్టియు, పాపమూలముగుటచే

పాపచారుడను, వైరియనగు నీకామని నీయాత్మనుండి పరిత్యజింపును.

ఇంద్రియమనోబుద్ధులు కామన కాశ్రియమని పూర్వమునందు చెప్పి యట్టి యాశ్రి

యములగు నింద్రియములను జయించుమని యిటు జెప్పబడెను. మనోబుద్ధుల నిగ్రహము

కూడ “నేను భోక్తను, ఇది నాకనుభవించదగినది, ఇది సుఖము, ఇది దుఃఖము” అను నిట్టివిధముల తలచు

వానినిగఁ జేయుచున్నాడు. కావదోషముచేతనే “బుద్ధికి చాంచల్యము, దేహేంద్రియాదితాదాత్మ్యాపత్తియు,

“నేను, నాసంబంధమైనది” అని పురుషునకు సంసారము సంభవించును. ॥౪౦॥

—: 3వ అధ్యాయము ౪౦వ శ్లోక వ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదససరస్వతీయము: — ఇంద్రియమలే యాశ్రియముగా కలవాడై కామడు జేహిని (తీవుని)

మోహపెట్టును. కాన నోభరతవంశశ్రేష్ఠుడవగు నర్జునా! నీవు మొట్టమొదట (అనగా కామడు మోహపెట్టుటకు

పూర్వమునందే) లేక కామనిరోధమునకు పూర్వమునందే) శ్లోత్మాదీంద్రియములను స్వాధీన మొనరించుకొనుము.

సంకల్పాధ్యనసాయరూపముగు మనోబుద్ధులు బాహ్యేంద్రియప్రకృతిచారముననే యున్నహేతువునకు కాన శ్రోత్రా

దీంద్రియముల స్వాధీనమైనచో మనోబుద్ధుల వశీకరణముకూడ సిద్ధించును. కనుక నే పూర్వశ్లోకమునందు

శాంకరభాష్యతత్వబోధిని:—

చెప్పబడలేదు. అట్టి మనోబుద్ధుల నిగ్రహము లేనిచో కామున కాశ్రయములగు మనోబుద్ధుల నాశ్రయించి, కాముఁడు ఇంద్రియములను జయించి, శరీరిని మోహపెట్టును. కాన నింద్రియజయ మాత్రముచే గాముని జయించుట ఎట్లుపొసగు ననిన? మనోబుద్ధులు ప్రవృత్తి లేనిదే వ్యర్థ మగును. కాన నింద్రియములను స్వాధీనమొనరించుకొనినచో మనోబుద్ధుల నియమము సిద్ధించు నను నాశయముచే నింద్రియనియమనమే యిచటఁ జెప్పబడెను. ||౪౦||

“ఇంద్రియములు, మనోబుద్ధులు” అని తేరుగ చెప్పినను ఇచట “ఇంద్రియాణి” అని యింద్రియములు మాత్రమే చెప్పబడెను. లేక నింద్రియత్వభర్తృపురస్కరముగ మనోబుద్ధులకూడ గ్రహింపఁగలను. అట్లు యింద్రియములను స్వాధీన మొనరించుకొని సర్వపాపములకు మూలభూతుఁడు, ధైర్యు నగు నీ కాముని పరిత్యజించుము. ‘జహి శత్రుం’ అని యుపసంహరమువలన “హి” అను శబ్దమునకు స్ఫుట మని యర్థము. అనగా నిట్టివైరిని స్పృశ్యముగ నశింప జేయుమని యర్థము తెలిసికొనవలయును. ఈ కాముడెట్టివాడని? “జ్ఞానవిజ్ఞానాశనం” జ్ఞానమునగ నిట కాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన కలిగిన పరోక్షజ్ఞానము. విజ్ఞానమునగ నట్టిజ్ఞానమునకు ఫలభూతమగు నపరోక్షజ్ఞానము. ఈ రెండును మోక్షపాప్తికి హేతువులు. అట్టి జ్ఞానవిజ్ఞానములను నశింపజేయువాడు కాన నట్టి యనర్థములమగు కాముని ప్రథమమున నింద్రియములను స్వాధీనమొనరించుకొని జయించుచు భావము.

శంకరానందీయము:— నిశ్శేషముగ గాముని జయింపనిచో బుద్ధికి నిశ్చలత్వము సంభవింపమి జ్ఞానము విశుద్ధము కానేరదు. నదివిశుద్ధము కానిచో మోక్షము సంభవింపదు. కాన ముముక్షు వనశ్యము గాముని జయింపవలెనని మూచించుటకు “తస్మాత్త్వం” అని చెప్పబడినది. మనోబుద్ధింద్రియవ్యాపారమే ముఖ్యమైన బలముగాకల కాముడు ముముక్షువగు నీకు నిత్యశత్రువు. కాన నీవు మొట్టమొదట నింద్రియములను, అనంతరముమనస్సును, బుద్ధిని నీటిని విషయగ్రహణమునండి విముఖమైనవాటినిగ జేసి (నియమవిధియం దాదిపద మనంతరకృత్య ద్యోతకమగుటవలన “ఇంద్రియాణ్యాదా” అను స్థలమునందుకల యాదిశబ్దము మనోబుద్ధుల నియమన మును మూచించుచున్నది. అట్టి, నియమన మొదల కనిన? లోపల విషయచింత యుండినచో నింద్రియనిగ్రహము విఫలమగును మఱియు “మనస్తృపూర్వమాదన్యాత్కు-మీనమివ మత్స్యహా” (మత్స్యము లను పట్టువాడు మొట్టమొదట దుష్టమత్స్యమును చంపినటుల మొట్టమొదట మనోనిగ్రహ మావశ్యకము) అను వచ నానుసారము వస్త్రదర్శనమునందు మనస్సే కరణ మగుటవలన నింద్రియనిగ్రహనంతరమునందే మనోబుద్ధుల నిగ్రహ మావశ్యకము. ఇట్లు కామున కాశ్రయ మగు నింద్రియమనోబుద్ధుల నిగ్రహమాచరించి, “జ్ఞానవిజ్ఞానాశనం” జ్ఞానమునగ పర్యతమనందు వహ్నికలదను జ్ఞానమువలె శుభ్రీయింతులచే జనించెడి “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే” అనెడి పరోక్షమగు వస్తునిశ్చయము. విజ్ఞానమునగ వహ్నియందువ్యాప్తమైన వృత్తివలన జనించెడి “మహానసమునం దగ్నియున్నది.” అనుజ్ఞానమువలె నాత్మరూపవిషయమునందు వ్యాప్తమైన వృత్తివలన జనించెడి “నేనీబ్రహ్మమే” అనెడి యపరోక్షజ్ఞానము మోక్షమే ముఖ్యమగు ప్రయోజనములు గాగలవి. చంద్రనూరులవలె అవిశేషవిశేష శుభరణరూపములగు నీజ్ఞానవిజ్ఞానములను నశింపజేయువాడు కాముడే. కనుకనే కాముడు తనకు (ముముక్షువునకు) ధైర్యమునడును. పాపిష్ఠుఁడగునట్టి కాముని నిశ్శేషముగ భగ్నం మొనరింపుము.

సదానందీయము:— ఈ కాముఁ డింద్రియము లాధారముగాఁగలవాడై జీవునియొక్క జయముకొలకు నకుద్ధుఁడగుచున్నాఁడు. కాన కాముఁడు మోహపెట్టుటకు పూర్వమునందే, లేక కాముని నిరోధమునకు పూర్వము నందైనను యోగ్యతంశమునందు జనించిన యో యర్థునా? నీవు శ్రోత్రాదీంద్రియములను స్వాధీన మొనరించుకొని

పాపమూలము, శత్రువు అగు నీ కాముని నిశ్శేషముగ నశింపజేయును. కాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన కలిగిన పరోక్షజ్ఞానము జ్ఞానమనబడును. అపరోక్షజ్ఞానము విజ్ఞాన మనబడును. అట్టి జ్ఞానవిజ్ఞానములను నాశకుడే కాముడు. కాన దుష్టుడు, శత్రుడు, శత్రువు అగు నీ కాముని తత్త్వజ్ఞానివగు నీవు నశింపజేయును.

ఎప్పుడు విజ్ఞానముతోఁగూడిన జ్ఞానముకలిగినదో అపు డాజ్ఞానము అజ్ఞానతత్కార్యములను బాధించి నిశ్చలముగ నాత్మయందుండును. అట్టి జ్ఞానమునకు కామునియుత్పత్తి మాత్రముచే నాశ మెట్లు సంభవించును? మఱియు వేదాంతవాక్యజన్యమనోబృత్తిరూపమున నిద్రించిన విజ్ఞానసహిత మగు జ్ఞానము కామాదిమాత్రానాశ్యమగునో నట్టి జ్ఞానమువిషయమై పరిశ్రమ వ్యర్థమే యగును. బ్రహ్మవిద్యరులచే జ్ఞానము వస్తుప్రమాధీన మైనదని సాధింపబడినది. ప్రమాణవస్తు వ్రుండ (ప్రమాణసిద్ధము వస్తువై యుండ) లేక వస్తువిషయక ప్రమాణముండ నట్టి జ్ఞాన మెట్లు శిశువుముగ నశించును? మఱియు జ్ఞానాజ్ఞానములు పరస్పరవిరుద్ధములు. ఎట్లు దీప తిమిరములు పరస్పరవిరుద్ధములై దీపము నశించునపుడే తిమిర ముదయించునో, అట్లే జ్ఞానాజ్ఞానములు పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే విరుద్ధమగు జ్ఞానముయొక్క నాశముచేతనే యజ్ఞాన ముదయించును. దీనికి విరుద్ధముగ ననిర్వాచ్యానాద్యే కా విద్యావాదులకు అనాదియు, భావరూపమునగు నజ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తి యెట్లు సంభవించును? విజ్ఞానసహిత మగు జ్ఞాన ముండినను నజ్ఞానము జనించుననెదవా? అట్లైన మిశ్ర స్వసిద్ధాంతహాని సంభవించును. అనఁగా దీప దృష్టాంతముచే వైన చెప్పబడిన నీ సిద్ధాంతమునకు హాని సంభవించుననుట సత్యమే. జనించిన విజ్ఞానసహితమగు జ్ఞాన మెప్పుడును నశించును అట్లగునో శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే చెప్పబడిన “జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం” అను వాక్యమునకు గతియేమి? అని శంకించినచో కామునకు జనించిన జ్ఞానవిజ్ఞాననాశకత్వము కలదను తాత్పర్యముచే శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ “జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం” అని చెప్పియుండలేదు. మరేమనిన? దుష్టుడగు కామునియొక్క యత్యంతనిందచే కాముడు హేయః డనుటయందు తాత్పర్యము. అట్లు కానిచో వాక్యభేదము పొందించెడిది. జీవన్ముక్తుడగు మునికి తత్త్వజ్ఞానము జనించ పార్థివకర్మచే కామాభాసము పొందించుకొనడం నది జ్ఞాననాశనమునందు సమర్థమైనది కాదు. మరేమనిన? ఆ కామాభాసమే జ్ఞానముచే నశించున దగును. అయినను నిట్టి విశ్వాసము మును త్సంభవము కాముని విషయమై చేయఁదగినది కాదని చెప్పబడినది. కాన “జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం” అను భగవద్వాక్యమున కిదిష్కర్షణసమృతము. ఆ నిష్కర్షణ యేది యనిన- “బాధోపశ్యజ్ఞానబాధా య్యుత్తిగ్భిరవహోఽచ్యుతోభేద కామో వామోఽయం మోక్షమార్గే ప్రబలతరతరైశ్చ విశ్వాసయోగ్యః । తత్త్వాగే సన్మముక్షో రనుదిక మధికం యత్న మాస్థాయ బోధ స్వాభ్యో విజ్ఞానయుక్తో హరి రితి వదతి బ్రహ్మవిద్యాప్రదాతా” విచారింప వేదాంతవాక్యములచే జనించిన జ్ఞానముచే నజ్ఞానము బాధించఁబడును. అజ్ఞానబాధవలన కాముడు బాధించఁబడును. అయినను నీ కాముడు మోక్షమార్గమునందు దక్షుడు, ప్రబలతరుడు నగు శత్రువు. ఎంతమాత్రము విశ్వాసము నకు యోగ్యుడు కాఁడు. కాన నట్టి కాముని పరిత్యజించుటయందు మునుత్సంభవము పరియత్నపూర్వకముగ జ్ఞానమును సాధింపఁవలయును. ఆ జ్ఞానముకూడ విజ్ఞానముకన్న నే సాధింపవలయును. అని బ్రహ్మవిద్యాప్రదాత యగు శ్రీహరి చెప్పుచుండెను, ఇదియే యిచట నిష్కర్షణ.

లేక, కామునియొక్క యేదాన్వయము కలదో ఆదంతయు నిచట వర్ణించుచుండెను. ఏమట కీవర్ణన మనిన- కాముని పరిత్యాగముకొరకే యతని దాన్వయమును వర్ణించుచుండెను. అటులే శ్రీహరికూడ “జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం” అని చెప్పెను. ఇటు జ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దములచే తత్ఫల మగు ముక్తి చెప్పబడును. అది సదేహవిదీహముత్త అని రుదు విధములు. అందు సాక్షాత్కార మనది తత్త్వజ్ఞానము కలిగినచో నవశ్యము దేహపాతానంతరమున నాపునుభుడు ముక్తుడగును. జీవన్ముక్తిఫలము శత్రువులగు కామకోధాదులచే నిరకట్టబడు నని చూపుటనిమిత్త మిచట “జ్ఞాన విజ్ఞాననాశనం” జ్ఞానవిజ్ఞానఫల మగు మోక్షమునకు నాశకుఁ డని చెప్పబడినది. దుష్టుడగు కాముడు జ్ఞాన

విజ్ఞానఫల మగు మోక్షము పొందినను తత్త జమునందే జనించి జ్ఞానియొక్క జీవన్ముక్తిఫలము నరీకట్టుచుండెను. ఎంత యాశ్చర్యము! ఇంతకంటె కాముని దౌష్ట్య మేమి చెప్పవలయును? ఏవృత్తియందు జీవన్ముక్తి నుఖ మనెడి యాహ్లాదము ప్రకటించినదై నశించిపోయిన యవిద్యకల విచక్షణుడగు జ్ఞానిని నుఖము కలవానినిగఁ జేయుచున్నదో; అట్టి వృత్తియందు దుష్టప్రార్థకర్మచే కాముఁడు ప్రవేశించి, తత్త జమునందే జ్ఞానియొక్క యా నుఖము నరీకట్టుచుండెను. జ్ఞానిచిత్త మనందు విజ్ఞానముతోఁగూడిన జ్ఞాన ముండ నట్టి చిత్తమునం దెట్లు కాముఁడు జనించును? అని యనెదవా? “విషయములు మిథ్యాభూతములు” అనెడి జ్ఞాన ముండినను జ్ఞానిచిత్త మునందు ప్రార్థకర్మప్రాబల్యముచే కాముఁ డుదయించును. తత్త్వవేత్తల చిత్తమునందు కాముఁడు ప్రార్థకర్మప్రాబల్య ముచే జనించు ననుటకు ప్రమాణ మేదికలదు? “సదృశం చేష్టతే స్వస్థాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవా నపి । ప్రకృతిం యాత్రి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి” (జ్ఞానియైనను తన ప్రార్థకర్మముసారమే చరించును. భూతములు ప్రకృత్యనుసారము చరించుచుండ నిగ్రహ మేమి చేయఁగలదు) అను శ్రీహరివాక్యమే యిందులకు ప్రమాణము. అటులే వాసిష్ఠమునందుఁగూడ నిర్వాణప్రకరణమునందు “జ్ఞ స్వాజ్ఞస్య చ దేహస్య యాకర్షేహ మయం కృమః । లోకవద్యుతహారోఽయం శక్త్యాఽశక్త్యాధవా నదా ॥ యే పరిజ్ఞాతగతియో యే చాజ్ఞాః పశుధర్మిణః । లోకస్య వ్యవహారేషు తే స్థితా లోకజాలవత్ ॥ వ్యవహారే యథైవాజ్ఞా స్తథై వాఖిలపండితాః । వాసనామాత్రభేదోక్తృ కరణం బంధమౌషధైః ॥ యావచ్ఛరీరం తావద్ధి దుఃఖే దుఃఖం నుభే నుఖం । అసంసక్తధియో ధీరా దర్శయం త్యప్రబుద్ధయః ॥” (జ్ఞానికి, సజ్జానికి నెంతవరకు దేహ ముండునో అంతవరకు దేహమున కీకృమము తప్పదు. శక్తిచేగాని, అశక్తిచేగాని లోకమువలె నీవ్యవహార మెల్లపు డుండును. ఎవరు పరిజ్ఞాత (తెలియఁబడిన) గతికలవాఁడో, ఎవరు పశుధర్మములకలవాఁడో వారిరువురు లోకముయొక్క వ్యవహారములయందు ప్రాణిసము దాయమువలె నుండువారలే. అజ్ఞాను వ్యవహారమునం దెట్లు చరించునో, అట్లే నిఖిలము తెలిసిన పండితుఁడుగూడ చరించును. ఈబంధమౌషధములకు వాసనామాత్రభేదమే కరణము. ఎంతవరకు శరీర ముండునో, అంతవరకు దుఃఖమునందు దుఃఖము, నుఖమునందు నుఖమును, విషయములయందు సంసక్తము కాని యంతఃకరణకల జ్ఞానులు, అజ్ఞానులు చూచుచునే యుందురు) అని కుంభవాక్యముగలన స్పష్ట మగుచున్నది. మరియు అటులే భాష్యము నందు, భామతీయందు “పశ్యాదిభి శ్చావిశేషాత్” అను స్థలమునం దతిస్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. శ్రుతియుక్త లచే దేహదులకంటె విలక్షణుఁడు, విశుద్ధుఁడు, బ్రహ్మైక్యము, చిద్గుణము, నుఖస్వరూపము అగు పృథ్విగాత్మను తెలిసికొందురుగాక. అట్టి జ్ఞానిశ్రేష్ఠులు వ్యవహారమందు జీవుని ధర్మమును మాత్ర మతికృమింపఁజాల రని భామతీ యందు నిర్ణయింపఁబడినది. ప్రార్థకర్మ యనేకవిధము లగుటవలన జ్ఞానులకూడ ననేకవిధములగు పృథ్విండు చుండెదరు. అంతమాత్రముచే కాప్రార్థ మగు తత్త్వమునందు పండితులు శాంతిని పొందవలదు. తమ తమ కర్మముసారముగ వార ట్లనేకతీరుల నుండుఁగాక. ఆత్మబోధ సమానమే. ముక్తియు సమానమైనదే. అను నిట్టి యర్థ మీసంప్రదాయము తెలిసినవారిచే చెప్పఁబడినది. తత్త్వజ్ఞానము జనించినను ప్రార్థకర్మచే జీవించియుండు వానికి చిత్తధర్మ మనేకవిధములగు కలదు. బ్రహ్మవేత్తకుఁగూడ కాముఁడు, రాగ ద్వేషములు మొదలగు క్లేశము లకు ప్రాణి లగుటవలన నుదయించును. అట్టి కామోదయ మైనచో జ్ఞానముచే బాధిత మగు నవిద్యానవృత్తిచే బంధము ప్రాప్తించును. చిత్తవృత్తినిరోధరూప మగు యోగముచే గాముని నివారణము ప్రాప్తించును. అని శాస్త్రమునం దనేకవిధముల జీవన్ముక్తి నుఖప్రాప్తికారక చెప్పఁబడినది. కాన కామోద్భవమువలన జీవన్ముక్తికిఁ బ్రతిబంధకము ప్రాప్తించును. అందునిమిత్తమే శ్రీహరిచే “జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనం” కాముఁడు జ్ఞానవిజ్ఞానములవలన సంభవించెడి జీవన్ముక్తి నాశకుఁ డని చెప్పఁబడినది. చిత్తసంబంధ మగు సర్వబోధములకు కాముఁడు రాజని చెప్పఁ బడినది. అట్టి కాముని నిరాకరణచేతనే సర్వబోధములు నిరాకృతము లగును. తత్త్వజ్ఞాని చిత్తమునం దవుడే జీవ

న్మక్తి సుఖ మావిర్భవించును. లోకమునందు కామసుఖ మెంతకలదో, స్వర్గాదులయం దెంతసుఖము కలదో అట్టి సుఖము లన్నియు తృష్ణాక్షయసుఖముయొక్క పదునాలుగవ కలనుకూడ పోలవు. ముముక్షువునకు కామోద్భవము తత్త్వజ్ఞానప్రతిబంధకము. తత్త్వజ్ఞానకు కామోద్భవము అత్యనుభాసాద్వదప్రతిబంధక మని చెప్పబడుచున్నది. అందునిమిత్తమై కామనియొక్క నాశముకొర కందరము తగు ప్రయత్నము చేయఁదగినది. ముముక్షువుచే నాత్మ బోధకొరకు, తత్త్వజ్ఞానిచే నాత్మసుఖముకొరకు కామఁడు జ్ఞానవిజ్ఞాననాశకుఁ డని కరుణానింధువు, రమాపతి, శాస్త్రుకర్త యగు శ్రీహరియొక్క తాత్ప్ర్యము తెలియనగును. “తత్త్వజ్ఞానేపి జాతే భ్రమతిమిరహరే శాలిదె సజ్జనానాం. జీవన్ముక్త్యాపి భావ్యం పరమసుఖదయాసర్వవిక్షేపనాకాత్. తత్ర పార్థివోహి ద్యది భవతి మతా కామశతోః ప్రచారో, మోక్షో భావ్యంత కాతే త్వపి నపది పరం దృష్టదుఃఖం న నశ్యేత్ ||” (సజ్జనులకు భ్రమ యనెడి తిమిరమును నశింపఁజేయునట్టి, శాంతి నిచ్చునట్టి తత్త్వజ్ఞానము పుట్టినవెంటనే సర్వవిక్షేపములు నశించుట వలన పరమసుఖము నిచ్చునట్టి జీవన్ముక్తికూడ పాప్తింపవలసియుండును. అందు పార్థివదోషమువలన బుద్ధి యందుఁ గామఁడను శత్రువుయొక్క ప్రచారము సంభవించినచో నంతకాలమున మోక్ష మవశ్యము సంభవించును. శరీర ముండువరకు పార్థివకర్మాయత్తుఁ డగుటవలన దృష్ట మగు దుఃఖము నశించదు.

లేక తత్త్వజ్ఞానువున కుపదేశార్థము కామనింద పార్థింభించఁబడెను. ఇట్లుకూడ శ్రీహరి వతమని చెప్ప నొప్పును. తృష్ణాదికబ్బములచే చెప్పబడినట్టియు, దుష్కారపడగునట్టి కామఁ డెచ్చటనుండునో అచట జ్ఞానవిజ్ఞాన ముల లేకమైన నత్యంతదుర్లభము. ఈవిషయమునే శ్రీహరియు పదునారవ యధ్యాయమునందు గాముని దుష్టత్వ మును “త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః । కామఃకోపిధ స్తథాలోభ స్తస్మా దేతత్త్రియం త్యజేత్ || ఏతై ర్వియక్తః కాంతేయ ! తమోద్వారై శ్రిభి ర్నరః । ఆచర త్యాత్మన శ్శేయ స్తతో యాతి పరాం గతిం ||” (కామఁడు, కోపిధుఁడు, లోభుడు అనెడి యీమూవ్వురు నరకమునకు ద్వారములు. అత్యుక్త నాశమును కలిగించువారు. కాన పార్థివ లీమవ్వురిని పరిత్యజించవలెను. కుంతిపుత్రుడగు నోయర్జునా ! తమోద్వారములగు నీమూడింటిచే విడవబడినవాడై మనజా డాత్మకు శ్శేయస్సును సమకూర్చువాఁ డగుచున్నాడు. దానివలననే మోక్షమును పొందుచున్నాడు.) అని చెప్పఁగలడు. ఈ శ్లోకమునందు కామశబ్దముచేతనే కామలోభములు చెప్పఁ బడుచున్నవి. కామఁడే కారణముగాఁగల కామని తమ్ముఁ డగు కోపిధు డీ శ్లోకమునందు చెప్పబడిననుట. “కామ ఏష కోపిధ ఏషః” అను వాక్యమునందు శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే కామకోపిధలోభములు చెప్పఁబడి ననుట. కాన కామఁ డనెడి శత్రువునందే కోపిధలోభ లిరువుగు నంతర్భూతు లగుచుండిరి. అట్టి కామఁ డుదయించినచో మోక్ష లేకమునకుఁ గాని, మోక్ష కారణలేకమునకుఁ గాని యెంతమాత్రము తావుండదు. కాన నోయర్జునా ! సుఖమును పొందుటకొర కిందియములను స్వాధీన మొనరించుకొని, బలవత్తర పౌరుషముచే శత్రువునకు కామని నశింపఁజేయుము. ఇంద్రియనిరోధముచేఁ గామనియొక్క నాశ మెట్లు సంభవించును ? కామఁ డుదయించినచో నా యింద్రియముల నిరోధముకూడ దుర్బలమైనదే కదా. ఇంద్రియ చాంచల్యము కామఁడే కారణముగా కలది. (కామనివలననే యింద్రియములకు చాంచల్యము సంభవించును.) అట్టి కామనియొక్క నాశనవిషయమై తీవ్రమగు నే యుపాయముచే నేను సమర్థుడ నగుదును ? ఈ విషయమై శ్రీహరియే జ్ఞానవిజ్ఞానసాధనమును జెప్పెను. ఈ జ్ఞానవిజ్ఞానములే యీ కామనియొక్క నాశనమందును, బాధనమందును సమర్థమైనవి. కాన జ్ఞానవిజ్ఞానము అనెడి సాధనములచే గమూలముగ కామనియొక్క నాశనము సంభవించును. కాన నోయర్జునా ! ఆ జ్ఞానవిజ్ఞానముల

నాశించుటయందు నీవు ప్రతిముఖలవాడవగుము. ఎంతవరకు దేహేంద్రియాదులయం దాత్మదృష్టి యుండునో, అంతవరకే బలవంతుడగు కామఁ డతిమఃఖము నిచ్చువాడై యుండును. అజ్ఞానమువలన కామములు, కామమువలన పువృత్తులు, దానివలనకలుగు ధర్మాధర్మమువలన ననర్థమున కాశ్రయమగు దేహముప్రాప్తిండును. కాన నవిద్యను నిశోధించిన విద్వాంసునకుఁ గామనిరోధము పొందెను. కామనిరోధ మగునో నిశ్శేషకర్మహేతువుల నిరోధ మపుడే పొందెను. అని తెలియభాష్యవార్తికమునంగు సురేశ్వరాచార్యులవారిచే గుప్తముగ చెప్పఁబడెను. అహంకారచిదాత్మతనేక మొనరించుకొని (అనఁగా నహంకారచిదాత్మలను పరస్పర మధ్యనీంచి) 'ఇది నాకు పొందెను' గాక' అనెడి యిచ్చయే కామ మనఁబడును. దేహులకంటె వేరుపరచి బ్రహ్మత్వరస్తువు తెలియఁబడిననో (అనఁగా దేహేంద్రియాదులకంటె నాత్మ భిన్నమైనది. అని బ్రహ్మత్వస్వరూపము తెలియఁబడిననో) సమూలముగ కామనియొక్క నాశనము స్వయముగ నే యగును. అందువలన నీకోరిక కామజయమువిషయమై ముఖ్యమగు నుపాయము నుపదేశించెదను. తత్త్వముస్వాదివాక్యములవలన జనించినట్టి కాశ్రీయగుగు జ్ఞానము నాశ్రయించి, గురువర్యునిచే బోధించఁబడిన యుక్తులచేకూడిన స్వానుభవస్వయమగు విజ్ఞానము నాశ్రయించి, నీవు పాదుషమును పొంది శత్రువునకు నీ కామని నశింపఁజేయుము. అనియైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మయొక్క తాత్పర్యము తెలియనగును. ఉత్తరసందర్భమునకు కూడ నీ పక్షమునందే స్వారస్యము కలదు. ఉత్తరసందర్భ మేదనిన? చిదాత్మ జడవర్గము కంటె వేరని చెప్పుటేయని గ్రహింపవగును. "స్వాజ్ఞానాధ్యస్తదేహద్వయ మహ మితి సంశ్రిత్య యస్యాస్తి యావత్కామకోపాదిదోషః పృథగ్భి భయద స్రస్య తావత్సుముక్షీః | దేహాదిభ్యో విచిన్యా భయపద మమలం తత్త్వ మాజ్ఞాయ సప్య ధ్యస్తేఽజ్ఞానే సకార్యే హ్యపనయతి సుధీః కామశత్రుం సుఖేన ||" (స్వాజ్ఞానముచే నధ్యస్తమైన మూలనూత్నదేహద్వయము నాశ్రయించి 'నేను' అను జ్ఞాన మొనరి కంతవరకు కలదో; అంతకాలమువరకట్టి మమత్వపునకు భయమునిచ్చు కామకోపాదిదోషము సంభవించును. దేహులకంటె వేరుపరచి యభయము నిచ్చినట్టి నిర్మలమగు తత్త్వమును దెలిసికొని కార్యముతోఁ గూడ నజ్ఞానము ధ్యస్తమైయుండ విద్వాంసుఁడు ముఖముగ గాముడను శత్రువును సంహరించును. (నశింపఁజేయును.)

"క్వ కాశ్రమం గీతాఖ్యం హరిముఖసరోజా ద్విగళితం, క్వ చాస్మాకం బుద్ధి ర్విషయవిషయంకే నిపథితా | తథాపి శ్రుకాంతప్రచురగుణలక్ష్మీవిరచితం, కటాక్షం స్వచ్ఛాచ్ఛం హ్యనుసృతతాంకిం న సులభమ్ ||" (శ్రుహరిముఖారవిందవినిసృత మగు గీతాకాశ్రమ మెచ్చుట! శబ్దస్వరూపరసగంధము లనెడి విషయరూప మగు విషయంకమునందు పడియుండిన మఃబుద్ధి యెచ్చుట! ఆయినను శ్రుకాంతుఁ డగు వైకుంఠవానియైన శ్రీహరియొక్క యనంతకల్యాణగుణలక్ష్మీవిరచితము, స్వచ్ఛము నగు కటాక్షము ననుసరించినవారి కేది సులభము కాదు? (అన్నియు సులభమే.) కాన శ్రుహరికటాక్షమును బడసినవారల కీగీతాకాశ్రమము సులభ మని యాశయము.

నీలకంఠీయము:— సామంతరాజునకు గిరిదుర్గాదికమునలె నీ కామన కధిష్ఠాన మింద్రియములు. కాన నట్టి యింద్రియములనే వశ మొనరించుకొని గిరిదుర్గాదులను స్వాధీన మొనరించుకొని దానియందుండు సామంతరాజును సంహరించునట్లు యీ కామని నిశ్చయముగ ప్రకర్ష చే నశింపఁజేయుము. ఎందులకు నశింపఁజేయవలె ననెదవా? ఈ కామఁడు కాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన జనించెడి పకోక్షజ్ఞానమునకు, నిధిధ్యాసపరిపాకజనిత మగు నరకోక్షజ్ఞానమునకు నాశకుఁడు. కాన నత్యుగ్రుఁడు. కనుకనే నశింపఁజేయఁదగినవాఁడు.

గీ॥ ఇందియాణి పరా న్యాహు రిందియేభ్యః పరం మనః ।

మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరతస్తు సః ॥

॥౪౨॥

పదవిభాగము:—ఇందియాణి-పరాణి-అహుః-ఇందియేభ్యః-పరం-మనః-మనసః-తు-పరా-బుద్ధిః-యః-బుద్ధేః-పరతః-తు-సః ॥

॥౪౨॥

ప్రతిపదార్థము:—పండితాః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) పండితులు; దేహాదిభ్యః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) బాహ్యములగు దేహదులకంటె; ఇందియాణి=త్వచ్చక్షుశ్చోత్తరజిహ్వహూణము లనెడి పంచజ్ఞానేంద్రియములను; పరాణి=ఉత్క్లృప్తములనుగ; అహుః=చెప్పుదురు; ఇందియేభ్యః=పంచజ్ఞానేంద్రియములకంటె; మనః=కల్యాణాత్మకమనస్సు; పరం=ఉత్క్లృప్తమైనది; మనసస్తు=సంకల్పవికల్పాత్మకమనస్సుకంటె; బుద్ధిః=నిశ్చయాత్మికమగు బుద్ధి; పరా=ఉత్క్లృప్తమైనది; యః=ఏదేహి; సర్వదృశ్యేభ్యః=(ఈపదమధ్యాహార్యము) బుద్ధ్యంతరస్య దృశ్యములకంటె; అభ్యంతరః=(ఈపద మధ్యాహార్యము) అభ్యంతరుడో; సతు=అదేహియైతే; బుద్ధేః=బుద్ధికి; పరతః=దృష్టయగు పరమాత్మ ॥

॥౪౨॥

శాంకరభాష్యమ్:—

ఇందియా న్యాదౌ నియమ్య కామం శతుర్థం ప్రదహిహీ త్యుక్తం, తత్ర కిమాశ్చయః కామం జహ్యో దిత్యవ్యతే—ఇందియాణీతి । ఇందియాణి శ్లోత్యాదీని పంచ దేహాం స్థూలం బాహ్యం పరిచ్ఛిన్నం చావేక్ష్య సాక్షాత్పరస్థత్వవ్యాపిత్యా ద్యవేక్ష్య పరాణి ప్రకృష్టా న్యాహుః పండితాః । తథేందియేభ్యః పరం మన స్సంకల్పవికల్పాత్మకమ్ । తథా మనసస్తు పరా

శాంకరభాష్యతత్త్వబోధిని:—

మొట్ట మొదట నిందియములను నియమించుకొని (విషయములయందు ప్రవేశింపకుండఁ జేసికొని) కాముని జయించు మని చెప్పబడెను. అందువిషయమై దేని నాశ్చయముగ జేసికొని కాముని జయించవలెను? అను శంకను తొలగించుటకు “ఇందియాణి” అను శ్లోకమును చెప్ప మొదలిడెను.

స్థూలము, బాహ్యము, పరిచ్ఛిన్నము నగు దేహమును విచారించినచో నంతకంటె నూత్నము, అంతస్థము, వ్యాపకము లగుటంజేరి త్వచ్చక్షుశ్చోత్తరజిహ్వహూణము లనెడి పంచ జ్ఞానేంద్రియములు, వాక్పాదపాణిపాయూపస్థ లనెడి పంచ కర్మేందియములు నుత్క్లృప్తము లని

—: 3వ అధ్యాయము ౪౨వ శ్లోక వ్యాఖ్యావిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:—ఎట్లో యొకవిధమన బాహ్యేందియసంయమనము సంభవించినను అంతర మగు తృష్ణాత్యాగము అతిదుష్కర మని శంకింపవలదు. “రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్యా నివర్తతే” అను స్థలమునందు పరజ్ఞానము రసశబ్దముచే చెప్పబడు తృష్ణయొక్క త్యాగముకొరకు సమర్థమైన దని పూర్వమునందే చెప్పబడెను. కాన పూర్వోక్తశంక కవకాళము లేదు. అట్లగుచో నేపరదర్శనమువలన తృష్ణానివృత్తి యగు మున్నడో అపర మేది యని యాశంకించి, పరశబ్దవాచ్యము, శుద్ధము నగు నాత్మను దేహదులకంటె చేతపరచి “ఇందియాణి” అను శ్లోకమునేఁ జూచుచుండెను.

శాంతభావ్యమః—

బుద్ధి ర్నిశ్చయాత్మికా । తథా య సర్వదృశ్యేభ్యో బుద్ధ్యం (తే) తరేభ్యోఽభ్యంతరో యం
దేహీన మింద్రియాదిభి రాశ్రయై ర్యుక్తః కామో జ్ఞానావరణద్వారేణ మోహయతీ త్యుక్తం
స బుద్ధే ర్ద్రిష్టవై పరమాత్మా ॥ ౧౪౨॥

శాంతభావ్యతత్వబోధినిః—

పండితులు చెప్పచుండిరి. ఆవిధముననే యింద్రియములకంటె నంతస్థము, సూక్ష్మము, వ్యాపకము
నగుటంచేసి సంకల్పవికల్పాత్మకమగు నంతఃకరణ ముత్కృష్టము. ఆవిధముననే యట్టి మనస్సు
కంటె నిశ్చయాత్మికమగు బుద్ధి సూక్ష్మాత్వాదిగుణములు కలదగుటచే నుత్కృష్టమైనది. ఇట్టి
దేహాదులు మొదలు బుద్ధివరకు నగునవి దృశ్యము లనఁబడును. అట్టి దృశ్యములకు గూడ
నభ్యంతరం దెవఁడో, ఇంద్రియాద్యాశ్రయములుకలవాడై కాముఁడే దేహిని జ్ఞానావరణ
ద్వారమున మోహపెట్టుచుండె నని చెప్పఁబడెనో, అట్టి దేహి బుద్ధికి దృష్టయగు బరమాత్మ
రూపమే. ॥౧౪౨॥

త్యక్తుశ్చోత్తరజిహ్వహృదయము లనెడి పంచజ్ఞానేంద్రియములు, స్థూలము, జప్తము, పరిచ్ఛిన్నము,
కావ్యము నగు కరీరముకంటె సూక్ష్మములు, ప్రకాశకములు, వ్యాపకములు, అంతస్థములు నగుటవలన నుత్కృ
ష్టము అని పండితులు కాని, శ్రుతులుకాని చెప్పచున్నవి. అట్లే యింద్రియప్రవర్తక మగుటవలన సంకల్పవిక
ల్పాత్మక మగు మనస్సు ఇంద్రియములకంటె నుత్కృష్టమైనది. అటులే నిశ్చయ మనఁగ నభ్యంతరసాయరూపము.
అట్టి యభ్యంతరసాయపూర్వకమైనది శాంతోద్ధర్మము సంకల్పము. కాన నభ్యంతరసాయాత్మిక మగు బుద్ధి మనస్సుకంటె
నుత్కృష్ట మైనది. ఎవఁడు బుద్ధికి పరుఁడై, భాసకుఁడై యుండెనో, ఏదేహిని నింద్రియాదుల నాశ్రయము చేసి
కొని కాముఁ డజ్ఞానావరణద్వారమున మోహపెట్టుచుండె నని చెప్పఁబడెనో, అట్టి యాత్మ దృష్టయై బుద్ధికి పరుఁ
డగుచుండును. ఈవిషయమునే “ఇంద్రియేభ్యః పరా వ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరం వనః । మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్బుద్ధే
రాత్మా మహా న్మనః ॥ మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తా త్పరః పరః । పురుషో న్న పరం కించి త్సా కాష్ట
సా పరా గతిః ॥” ఇచట అత్యయోక్త పరత్వమే వాక్యతాత్పర్యవిషయ మగుటవలన నింద్రియాదిపరత్వ మవివ
క్షితముగాన “ఇంద్రియేభ్యః పరా వ్యర్థాః” అను స్థలమున నర్థములకంటె పర మింద్రియములని వివక్షాభేదముచే
క్రిష్టపరమాత్మ చెప్పిన విషయమునకు విరోధము లేదు. “బుద్ధే రాత్మా మహా న్మనః” అనుచోట నస్పృహది
శృష్టిబుద్ధికంటె సమష్టిబుద్ధిరూప మగు నాత్మ యుత్కృష్టమైనది. అని యర్థము. అట్టి హిరణ్యగర్భుని సమష్టిబుద్ధి
కంటె సర్వజగద్విష్ణు మగు మాయ యుత్కృష్టమైనది. అవ్యక్తముకంటె సకలజడప్రకాశకము, పూర్ణుఁడు నగు
నాత్మ యుత్కృష్టమైనది. అట్టి యాత్మకంటె పరుఁ డెవఁడైన నుండునా? అనుశంకను తొలఁగించుటకు “పురుషో
న్న పరం కించిత్” అని చెప్పఁబడెను. అనఁగా పురుషునికంటె పరుఁ డెవఁడును లేడు. ఇట్లు పాసగు ననిన ?
అపురుషుఁడే సమాప్తి. అనఁగా పురుషునికంటె తత్ప్రకాశకం దెవఁడును లేడు. సర్వాధిష్ఠాన మగుటవలన
నాపురుషుఁడే యుత్కృష్ట మగు గతి. అని కఠోపనిషత్తు చెప్పచున్నది. “సోధ్యనః సార మాప్నోతి తద్విష్ణుః
పరమం పదం” అను శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు పరాగతి యాపురుషుఁడే. ఇదియంతయు “యో బుద్ధేః పరత్వం సః”
అను గీతావాక్యముచే చెప్పఁబడెను.

శంకరానందీయును:—“కాముడు జయించుటకు శక్యముకానివాడు. అట్టి కామజయవిషయమై బలవదాశ్రయ మవేక్షిశము. మునుక్షు వెనరి నాశ్రయించి యెవనియొక్క మహిమచే కాముని జయించును” అను నాశంకయందు “రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వై నివర్తతే” అను న్న్యాయముచే సర్వాంతరుడు, సర్వ వ్యాపకుడు నగు పరమాత్మను తెలిసికొని పరమాత్మాశ్రయముచేతనే నీవు కాముని జయించు మని బోధించుట కాత్మను తెలిసికొనురీతిని “ఇందియాణి” అను శ్లోకముచే చెప్పబడుచున్నది.

“ఇందియేభ్యః పరా హ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరం మనః” అనునవి మొదలగు శ్రుతులు—“త్వత్కృత్తుకోక్తిరీతి జిహ్వసూత్రములనెడి పంచజ్ఞానేందియములు, వాక్పదపాటిపాయూపస్థ అనెడి పంచకర్మేందియములు ప్రకాశకములు, అంతరములు, నూత్నములు, ప్రవర్తకములు, వ్యాపకములు కారణములు నగుటవలన జహము, బాహ్యము, స్థూలము, సూక్ష్మము, వ్యాప్యము, కార్యము నగు శరీరముకంటె నుత్కృష్టతరములని చెప్పుచున్నవి. దేనిచే నేది ప్రకాశింపజేయబడునో అట్టి ప్రకాశకము ప్రకాశితముకంటె వ్యాపకము, నూత్నము, ఉత్కృష్టము, భిన్నము నగును. ఎట్లనిన ? ఇనుపగుండునందుండు మహ్ని యనుపగుండునకు ప్రకాశకముగాన నా మహ్ని యనుప గుండుకంటె వ్యాపకము, నూత్నము, ఉత్కృష్టము, భిన్నమును అగును. అట్లే దేహము నవేక్షించి యిందియ ములు దేహతద్ధర్మప్రకాశకము లగుటవలనను, దేహాదిప్రవర్తకము లగుటవలనను దేహములకంటె భిన్నములగునని యర్థము. అట్లే యిందియములకంటె మనస్సు ప్రకాశకత్వాదిధర్మములు కలదగుటవలన నుత్కృష్టము, భిన్నము అగుచున్నది. మనస్సు అంతర్థమై ఇందియములను, తద్ధర్మములను ప్రకాశింపజేయును. కాన మనస్సున కిందియ ములకంటె నుత్కృష్టత్వము, ఇందియభిన్నత్వము న్న్యాయమే. అట్లే మనస్సుకంటె ప్రకాశకత్వాదిధర్మములు కలదగుటచే బుద్ధి యుత్కృష్టమైనది. బుద్ధిచేతనే మనస్సు మనోధర్మములు ప్రకాశింప జేయబడును. కాన బుద్ధి మనస్సుకంటె నుత్కృష్టమనుట, మనస్సుకంటె భిన్నమనుట న్న్యాయమే. నూత్నత్వముచేతను, అంతరత్వముచేతను, వ్యాపకత్వము, కారణత్వము, ప్రవర్తకత్వము, ప్రకాశకత్వము అనెడి ధర్మములచే నెవడు స్వయముగ నంతట వ్యాపించి బుద్ధ్యాదిస్థూలపర్యంతమగు కార్యకరణసంఘాతమును తన సన్నిధిమాత్రముచే ప్రవర్తింపజేయుచు బుద్ధ్యాదిస్థూలపర్యంతమల ధర్మములను, వాని కర్మలను, వాని గుణములను, వాని వికారములను, సర్వమును తా నవికారయై సాక్షాత్కరింపజేసికొనుచుండెనో, ప్రకాశింపజేయుచుండెనో అట్టి యాత్మ నిత్య మగుటవలనను, సర్వజ్ఞః డగుటవలనను, సర్వప్రకాశకుః డగుటవలనను, సర్వసాక్షి యగుటవలనను బుద్ధికంటె, సర్వముకంటె నుత్కృష్టమైనది. ఈ విషయమునే “పురుషేన్న పరం కించిత్” అను శ్రుతియు బోధించుచున్నది. కాన సర్వము కంటె పరము సర్వదర్శి. కనుకనే దేహేందియాదులకంటె భిన్నుడు, సర్వప్రకాశకుడు, చిదానంద రసైక స్వరూపుడు, సన్మాత్రము, పరిపూర్ణము అగు నాత్మను స్వాత్మనుగ తెలిసికొనుమని యర్థము.

నీలకంఠీయును:— మూడుప్రాకారముల మధ్యయందున్న సామంతుని, చై ప్రాకారమును జయించి, యంతర్థమగు ప్రాకారద్వయజయపురస్కరముగ జయించినటుల కేవలము బాహ్యేందియజయముచేతనే కృతార్థుడు కాదు. మరేమనిన ? నంతర్థమగు ప్రాకారద్వయమునంటివి మనోబుద్ధులు. అట్టివాని జయముకూడ గాముని సములాత్పదముకొఱకు చేయఁదగినది. కాన మనోబుద్ధుల జయముకొఱకు యోగమును “ఇందియాణి” అనుశ్లోక ముచే బోధించుచుండెను. ఈశ్లోకమునందుఁ జెప్పబడిన పరత్వము పూర్వముకంటె నూత్నత్వముచేగాని, కారణత్వముచేగాని తెలిసికొననగును. స్వాశ్రయములగు పృథివ్యాదులతో గూడిన విషయముల శబ్దస్పర్శరూపరసగంధ ములకంటెను, ధనపుత్రశరీరాదులకంటెను నిందియములు తత్కారణములగుటవలన నిందియములు పరములు. ఇందియములవలన విషయములు. ధనపుత్రాదులు జనించునని కాపీతకీబ్రాహ్మణమునందు “ప్రాజేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః” ఇందియములవలన నిందియాధిష్టానదేవతలు, దేవతలవలన లోకములు (ధూతభౌతికములు) పుట్టుచున్నవని చెప్పబడినది. అట్టియిందియములు మనోవికారము లగుటకేని యిందియములకంటె మనస్సు పరమైనది. “మనసా

గీ॥ ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా ।

జహి శత్రుం మహాబాహో! కామరూపం దురాసదమ్ ॥

॥౪౩॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం, సంహితాయాం, వైయాసిక్యాం, భీష్మ పర్వణి, శ్రీమద్భగవద్గీతానూపనిషత్సు, బ్రహ్మవిద్యాయాం, యోగశాస్త్రే, శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే, కర్మయోగోనామ తృతీయోఽధ్యాయః ।

మారిః ఓం తత్సత్, శ్రీకృష్ణార్జున మస్తు ।

పదవిభాగము:— ఏవం-బుద్ధేః-పరం-బుద్ధ్యా-సంస్తభ్య-ఆత్మానం-ఆత్మనా- జహి-శత్రుం- మహా బాహో!- కామరూపం-దురాసదమ్ ॥

॥౪౩॥

ప్రతిపదార్థము:— 'మహాబాహో! = గొప్పబాహువులకల ఓయర్జునా!; క్షం=ఈపదమధ్యా హర్యము) నీవు; ఏవం=ఈపూర్వమునందు చెప్పబడినవిధమున; ఆత్మానం=ఆత్మను; బుద్ధేః= (విశ్మయాత్మకముగు) బుద్ధికంటె; పరం=పరముగ (అతీతముగ); బుద్ధ్యా=తెలిసికొని; ఆత్మనా=శమదమాదులచే సంస్కృతముగు మనస్సుచే; సంస్తభ్య=తెన్నగ సమాధాన మొనరించి; దురాసదం=పొందుటకు శక్యము కానట్టి; కామరూపం= కామస్వరూపముగు; శత్రుం=శత్రువును; జహి=జయించుము.

॥౪౩॥

శాంకరభావ్యము:—

ఏవమితి— ఏవం బుద్ధేః పరమాత్మానం బుద్ధ్యా జ్ఞాత్వా సంస్తభ్య సమ్యక్స్మన్మునం కృత్వా స్వేనై వాత్మనా సంస్కృతేన మనసా సమ్యక్ సమాధాయే త్సర్గః । జహ్యేనం శత్రుం

శాంకరభావ్యత్వబోధిని:—

ఓయర్జునా! ఆత్మ నీవిధమున బుద్ధికంటె పరమైనదానినిగఁ దెలిసికొని, శమదమాదులచే సంస్కృతముగు మనస్సుచే తెన్నగ స్తంభన మొనరించి (అనఁగా చక్షురాదీందియములద్వారా హ్యేనం పశ్యతి మనసా శృణోతి" అనుశ్రుతియు నిందియముల మనోవికారములనియే బోధించుచున్నది ఈచెప్పుటచే దేలిన యాశయ మేమి? కేవల మిందియాదులకు పరత్వమాత్రప్రదర్శనమునందు ప్రయోజనము లేమింజేసి బాహ్య మగు విషయములనుండి యిందియములను మరలించి మనస్సునందు అయమును బొందించవలయు నని నూచింపఁ బడెను. "మనసస్తు పరా బుద్ధిః" "తస్మాద్వా ఏతస్మా స్మనోమయాత్ । ఆన్యోంతర ఆత్మా విజ్ఞానమయః" అను శ్రుతివలన మనస్సుకంటె బుద్ధి పరమైనది. అనఁగా మనస్సును తత్కారణముగు బుద్ధియందు అయమొనరించవలె నని యర్థము. సమస్తబుద్ధికికూడ దీనియందే యంతర్భావము. భాస్యవర్గముకంటె పరము, బుద్ధ్యాదులకు భాసకము నగు జ్ఞానముకలదో యది మావిచే గర్భ మావరించబడినటుల కామునిచే నావరింపబడె నని యీయాధ్యాయమునం దున్న ముప్పదియైదిమిదక శ్లోకముతో నన్వయింపవగును. ఈవిషయమే కతోపనిషత్తునందు "యచ్ఛేద్వా బ్రువన్ సాంజ్ఞ స్తద్యచ్ఛే జ్ఞాన ఆత్మని । జ్ఞానమాత్మని మహా తద్యచ్ఛే చ్ఛాంత ఆత్మని" (వాగాదిబాహ్యేందియ వ్యాపారములను విడచి మనోమాత్రముతో నుండవలెను. విషయవికల్పభిముఖ మగు మనసునుకూడ జ్ఞానశబ్దవాచ్య మగు బుద్ధియందు ధారణజేయవలెను అట్టి బుద్ధినికూడ సమస్తబుద్ధియందు ధారణజేయవలెను. అట్టి యాత్మను శాంతము, నిష్కలము, క్షోతీరూపమునగు పరత్వగాత్మ్యయందు ధారణ చేయవలెను) అని చెప్పబడెను.

॥౪౩॥

—: 3వ అధ్యాయము- ౪౩వ శ్లోకవ్యాఖ్యానిశేషములు :—

మధునూదనసరస్వతీయము:— "ఏవం" అను శ్లోకముచే ఫలితమును బోధించుచుండెను. "రసో ష్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే" అను ఫలమునం దేది పరశబ్దముచే చెప్పబడెనో; అట్టి పూర్ణము, బుద్ధికంటె

శాంకరభాష్యమ్:—

మహాభాషా! కామరూపం దురాసదం దుఃఖే నానదః ఆనాదనం చాస్మి ర్వ్యతం
దురాసదం దుర్విజ్ఞేయానేకవిశేష మితి || ౪౩ ||

ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీగోవిందభగవత్పూజ్యరావశిష్య

శ్రీమచ్ఛంకరభగవతః కృతౌ, శ్రీమద్భగవద్గీతాభాష్యే, కర్మ

ప్రశంసాయోగోనామ తృతీయోఽధ్యాయః ।

ఓమ్ తత్సత్ ।

శాంకరభాష్యత్వబోధిని:—

మున విషయములయందు ప్రవేశింపకుండగ చిత్తసమాధాన మొనరించి నీవు దుర్విజ్ఞేయగు
ననేకవిశేషములుకల యీ కాముండను శత్రువును జయించుము. ఈ యధ్యాయమునందలి జ్ఞాన
నిష్ఠ కుపాయభూతముగు కర్మనిష్ఠ ప్రధానముగఁ జెప్పఁబడెను.

ఉపేయ మగు జ్ఞాననిష్ఠ గుణభూతముగ (అప్రధానముగ) బోధించఁబడె నని తెలిసికొనఁ
దగినది. || ౪౩ ||

ఇట్లు నూరువేల సంఖ్యకలిగి, వ్యాసప్రసాదము, సంహితారూపము నగు

మహాభారతమునందంతర్గతమైన భీష్మపర్వమునందున్న యుపనిష

ద్రూపము, బ్రహ్మవిద్యారూపము, యోగశాస్త్రము నగు

భగవద్గీతయందున్న శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునందుగలకర్మ

యోగమును పేరి తృతీయాధ్యాయమునకు గౌతమస

గోత్రుడగు తర్కరత్న, న్యాయవేదాంతవిద్యాపారిశ్రా

బులును అప్పన్న శాస్త్రిచేరచియింపబడిన అనంత

గిరియ వ్యాఖ్యానునృతశ్రీభగవద్గీతాశాంకర

భాష్యతత్వబోధిని సమాప్తము.

హరిః ఓం తత్సత్. శ్రీ శ్రీ శ్రీ

పరమ నగు నాత్మను తెలిసికొని (సాక్షాత్కరింపచేసికొని) మనస్సును స్థిరముచేసికొని అత్మసాక్షాత్కారరూపమును
నిశ్చయముచే గొప్పబాహువులుకల నోయగ్జనా! సర్వపురుషార్థవాళమగుడు, అతికష్టముచే సంహరించుటకు శక్య
మైనవాడు అగు శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమున శత్రువును సంహరించుము. ఇటు “మహాభాషా!” అను సంభోధనప్రేరేప
కాహువులుకలవాడు శత్రువును సంహరించుటయందు సమర్థుడగుకాన నీవుకూడ నట్టివాడవై యుగి
యెను. “దురాసదం” అని కామున కీయఁబడిన విశేషమునైన గ్రాముఁడు దుర్విజ్ఞేయము అగు ప్రవేశవిశేషములు
కలవాడగుకాన నతని జయమునందు యత్నాధికము చేయవలె నని మూచింపఁబడెను.

“ఉపాయః కర్మనిష్ఠాత్మి పాపధాన్యే నోపసంహృతా । ఉపేయా జ్ఞాననిష్ఠా తు తద్గుణత్వేన కీర్తితా ॥”
(ఈత్యతీయాధ్యాయమునందు ప్రధానముగ నుపాయభూత మగు కర్మనిష్ఠ చెప్పబడినది. కర్మనిష్ఠవలన పొందఁ దగిన జ్ఞాననిష్ఠ కర్మనిష్ఠానగుణముగ బోధింపబడినది.)

శంకరానందీయము:—ఇట్లు బుద్ధ్యాదిదృశ్యజాతమునకు దృష్టయు, సన్మాతృరూపము నగు నాత్మ నాత్మరూపునిగఁ దెలిసికొని జ్ఞాననిష్ఠచే సర్వసంసారహేతువు, తనకు శత్రువు నగు కాముని నిశ్చేషముగ నిర్మూల మొనరించుకొని మోక్షోపాయ మగు కర్మయోగమునకు ఫలభూత మగు జ్ఞాననిష్ఠచే పాప్తించెడి సర్వకానుపరిత్యాగమే మక్తి యని నూచించుచు “ఏవం” అను శ్లోకముచే కర్మయోగము నుపసంహరించుచుండెను.

ఈశ్లోకమునం దర్జునుని “మహాబాహో!” అని సంబోధించుటచే ముముక్షువునకు నర్జునునకు కామరూప శత్రుసంహారసామర్థ్యము కలదని నూచింపబడినది. బుద్ధ్యాదిసర్వదృశ్యమునకు విలక్షణమైన, ద్రష్టయు, నఖండానందైకరసస్వరూపము నగు నాత్మను “నే నీయాత్మస్వరూపమునే” అని తన స్వరూపముచేఁ దెలిసికొని అనఁగా నాత్మయందే ఆత్మత్వబుద్ధిని దృఢముగ జేసికొని గొప్పబాహువులకల యోయర్జునా! నీవు కామున కాశ్రయము, కారణము నగు నంతఃకరణము లోపల, వెలుపల, పూర్ణమైనట్టి యఖండైకరసస్వరూప మగు స్వస్వరూపముచే సంయోజనము చేయుము. అనఁగా నాలోపిత మగు నామరూపప్రపంచమును గ్రహింపకుండగ నంతఃకరణనియమన మొనరించుము. అట్లొనరించి మనస్సున కధిష్ఠాన మగు బ్రహ్మయొక్క దర్శనమునందు నియోగించి “సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమే” అను బ్రహ్మజ్ఞానముకలది నితర మగుదానిచే జయించుట కశక్త్యము, దుర్జయము నగు కామరూపశత్రువును నశింపఁజేయుము. విశేషముగ విషయగ్రహణమే కామావిర్భూతికి కారణము. అంతట బ్రహ్మ దృష్టిచే విషయగ్రహణమే కామవివాళహేతువు. కాన సర్వమును బ్రహ్మస్వరూపముగ చూచువాఁడై క్రమముని నిర్మూలించు మని యర్థము.

—: ఈ యధ్యాయము వలన దేలి న ఫలితము :—

ఈయధ్యాయమునందు “న కర్మణా మవారమ్భాత్” అని కర్మయోగము నుపక్రమించి ముముక్షువునకా కర్మయోగపరిత్యాగము కూడదని నిందాపూర్వకముగ ననేకవాక్యములచే కర్మయోగమునకు కర్తవ్యతను బోధించి “నేను నాసంబంధమైనది” అనెడి ప్రవృత్తిరూపమగు సంసారమునకు కారణము కాముడే యని కాముని మహాత్మ్యమును వర్ణించి కర్మచే పొందబడిన చిత్తపరిశుద్ధికల పురుషునకు జ్ఞానయోగనిష్ఠచే కామగుణము కర్తవ్యమని చెప్పుభగవంతునిచే “యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామాయోఽస్య హృది స్థితాః” అను శ్రుతిప్రమాణకమగు కామ వినిర్మోకమే మోక్షమని నూచింపబడినది. కాన మోక్షహేతువగు జ్ఞాననిష్ఠకే పాపధాన్యము. అట్టిజ్ఞానయోగమున కంగమగు కర్మనిష్ఠ కుపకర్తవ్యమే (అంగత్వమే). అందువలన నీయధ్యాయము జ్ఞానయోగపర్యవసాయియగుటవలన జ్ఞానయోగపరమే యని సిద్ధించుచున్నది.

భాష్యోత్పన్నదీపిక:—“మహాబాహో!” అని సంబోధనచే నాచే చెప్పబడిన యుపాయమును విడచి గొప్పబాహువులచే బాహ్యశత్రువులను జయించునటుల నీకామరూపశత్రువును జయించుట సాధ్యము కాదు. కాన నేను బోధించిన యుపాయమునే కామరూపశత్రుజయమునందు గ్రహింపుమని నూచింపబడినది. ఈత్యతీయాధ్యాయముచే జ్ఞానసాధన మగు కర్మనిష్ఠ ప్రధానముగ చెప్పబడినది. జ్ఞాననిష్ఠ గుణముగ (అపాధానముగ) చెప్పబడినది తెలిసికొనవలెను.

పరమార్థప్రసంగ:—పాపగుణార్థమును “ఏవం” అను శ్లోకముచే నుపసంహరించుచుండెను. పురుషార్థమునకు బోధింపబడినా! పూర్వమునందు చెప్పినవిధమున బుద్ధివ్యతిరేకము, బుద్ధిసాక్షి యగు పరమాత్మను తెలిసికొని పర

మాత్మవిషయకనిష్ఠయనుచే మనస్సును నిశ్చలముగఁ జేసి దుర్జయఁ డగు కామఁ డనెడి కర్తువును జయించుము (సకింపఁజేయుము). ఈవిషయమే బృహదారణ్యకమునందు దైవాసురసంగ్రామవ్యాజముచే ద్వావిహపాజ్ఞాప త్యాది దశఖండికలచే చెప్పఁబడెను. అది యెట్లునన ? “ఆథ హేమమానవ్యం ప్రాణియాచు స్త్వం న ఉగ్ధా యేతి తథేతి లేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయ త్రే విదు రజేన కై న ఉగ్ధాతాత్మేష్యస్తీతి త వభిచాత్య పాప్తవాఽ. విధ్య స్స యథాఽశ్మానమృత్యా లోష్టోవిధ్వంసే తైవం ప్రేవ విధ్వంసమానా విష్వంతో వినేశు స్తతో దేవా అభవన్ పరాసురా భవ త్యాత్మనా పరాశ్వద్విష న్నాచ్ఛిత్వోభ్య భవతి య ఏవం నేద” (దేవాసురు లిరువురు యుద్ధ మును చేసిరి. అట్టి సమయమున దేవతలు వర్షమైన పృథ్వీముకలవారై సర్వేంద్రియచాలకము, చెప్పఁబోవు ఇంద్రాదిశబ్దముచే చెప్పఁబడునట్టి సమీపమునందున్న ముఖ్యప్రాణిమునుగూర్చి ఓముఖ్యప్రాణమా! నీవు మానిమిత్త ముద్ధానము చేయు మని పలికిరి. ఆయుద్ధానము అవాగ్జప్రణవరూపము. అదేవతలు చెప్పినప్రకార మాముఖ్య ప్రాణిముమాడ పూర్వమునందువలె ఉద్ధాన మొనరించెను. ఈవిషయమే ఛాందోగ్యమునందుగూడ “ఆథా ధ్యాత్మం । ఏవం ముఖ్యప్రాణి స్త ముద్గీధ ముపాసీతోమితి” (ముఖ్యప్రాణము ఓం అనెడి ఉద్గీధము నుపా సిం చెను.) అని చెప్పఁబడెను. ఇట్లుద్ధానమును చేయునట్టి ముఖ్యప్రాణిమును కామకోధాద్యగురులు తెలిసికొని దాని నెదుర్కొని విధ్వంసమును పొందిరి. ఇట్లు విధ్వంసను పొందుచు విడిపోయి నానాగతులు కలవారై వివాళ మును పొందిరి. ఈవిషయమున దృష్టాంతము— పాంసుపిండము రాలియందు కొట్టఁబడి విధ్వంస నెట్లు పొందునో; అట్లే ముఖ్యప్రాణముచే నభిచాతులై కామకోధాద్యగురులు నాశమును పొందిరిని యర్థము. ఇచట నీవిషయము చెప్పఁబడినటులే వాగాద్యధిదేవతలకు శక్త్యుత్పాదక మగు హిరణ్యగర్భుఁడు ప్రాణ మనఁబడును. అటులే కామ కోధాద్యగురప్రసారము బుద్ధిపర్యంతమే. అటుపిమ్మట కామాదుల యభావమే సంభవించును. దైత్యవాళాసంత రమున దేవతలు పరాభూతులగు ననురులకలవారైరి. అనఁగా దేవతలు జయముకలవారై రని యాశయము. ఇట్టి దేవాసురసంగ్రామము నెవఁడు తెలిసికొనునో వాఁడు కామాదులను తిరస్కరించి యాత్మవంతుఁ డగును. అట్టివానికి కామకోధాదులు సంభవింపవు. ఇల్లాత్మజ్ఞానసంపత్తి కలిగినవానికికర్తువుకూడ భ్రాతృవృత్త్యుడగును (మిత్రుడగుచునట).

ఈవిషయమే సామనేదమునందు కల్పావసామచే నిల్లు చెప్పఁబడెను— “హ ఉ 3 నేత్రాగ్ం స్తర 3 దుస్త రాన్ 3 దానేనాదానం 3 హ ఉ 3 అహ మస్మి పృథమహ బుత స్యాహ ఉ 3 నేత్రాగ్ం స్తర 3 దుస్తరాన్ 3 ఆక్రోధేన క్రోధం” జలప్రవాహప్రతిబంధకములు నేతువు అగునట్లు అఖండైకరసానుభవమునకు ఆదానము, క్రోధము, అశ్రద్ధ, అన్యథము అను నివి నేతువులు. అట్టి నేతువులను తరించుము. అందు పృథమనేతు వగు నాదాన మును తరించుట కుపాయ మేదనిన ? ఏది బ్రహ్మర్షణబుద్ధితో నివ్వఁబడునో యది దాన మనఁబడును. దానికంటె భిన్నమగునదియు, జాయాపుత్రార్థము చేయఁబడునది యాదాన మనఁబడును. దానముచే నాదానమును తరించుము. జాయాపుత్రార్థము చేయఁబడు వ్యయముకూడ బ్రహ్మర్షణముగ జేసినచో నదియు దానమే యగును. (కాన నేదేని వ్యయ మొందులకు జేసినను అవ్యయమును బ్రహ్మర్షణబుద్ధితో జేసినచో నది దాన మగును. అట్టి దానముచే నాదాన రూపమగు ప్రతిబంధకమును తొలఁగించుకొనుము) నేను సత్య మగు బ్రహ్మమునకు పృథమమున శబలముగ నుప స్థితమైన హిరణ్యగర్భుఁడ నైతిని. కాన (మీచే) నేదేని కొంచ మియ్యఁబడినచో న దంతయు నా కొనుగబడినదే యగును. చెండవ నేతువగు క్రోధమును యక్రోధరూప మగు శ్రమచే (ఒర్నిచే) తరించుము. ఈవిషయమే “క్రమో న వాచాం కిరసో న కూలం, న చిత్తతాపో న తనో ర్విమర్దః । నచాపి హింసాది రసర్థయోగ క్షామ్యూ పరం క్రోధజయే ౨ హ మేకః” ఇది శ్రమవాక్యము. న స్మైవ రాశ్రియించెదలో వారి వాక్కులకు శ్రమ, కిరస్సు నందు కూలయు సంభవించవు. చిత్తమునకు తాపమున్న సంభవించదు. శరీరమున కలయిక సంభవింపదు. హింసాదిరూపానర్థమగుసంభవించదు. కాన క్రోధజయమునందు శ్రమారూపమగు నేనుమాత్రమే కొనియాడదగిన దాన నని శ్రమపలికెనని శతశ్లోకీయందు గలదు.

—: 3వ అధ్యాయతాత్పర్యము :—

“శ్లో॥ యజ్ఞాద్యం వర్ణధర్మోచిత మపి నియతం కర్మ శర్మప్రదం స్యా,
న్నత్యాజ్యం కార్య మేత ద్విగుణమపి యతోఽకర్మణః కర్మ శస్త్రం ।
జీవ స్మర్యః కదాచి త్కరచరణయుతో నైవ తిష్ఠ త్యకర్మా,
తస్మా త్స్మేయా స్వధర్మో యదుపతిగజిత శ్చిత్త శుద్ధైర్వ తృతీయే ॥”

వర్ణాశ్రమవిహితము, నియతము నగు యజ్ఞయాగాదికర్మము సుఖము నిచ్చును. అట్టి నిత్యనైమిత్తికకర్మ మెన్నడును విడువకూడదు. ఎందువల ననిన? ఆకర్మముకంటె స్వధర్మముగు నిత్యనైమిత్తికకర్మము రెట్టింపు ప్రకారమైనది. మనుజుడు బ్రతికియుండగ కరచరణములతోఁ గూడినవాడై యెప్పుడును కర్మము చేయనివాడై యుండడు. కాన శ్రేయస్కురమగు స్వధర్మము శ్రీకృష్ణపరమాత్మచే చిత్తశుద్ధికొరకు తృతీయాధ్యాయమునందుఁ జెప్పబడెను.

నీలకంఠీయము:— ఇట్టి యోగమునకు ఖలమును “ఏవం” అను శ్లోకముచే బోధించుచుండెను. హస్తాకాశమునందుఁ గూడ హస్తాకాశస్థితమగు నిత్యకామములను కోరుపట్టి మరమ్మును బుద్ధిచే వృత్తిరహిత యైన రించి బుద్ధికంటె పరమగు పరమాత్మను తెలిసికొని సమూలఘాతకుండగు కామరూపశత్రువును నశింపజేయుము. ఇట్లు “మహాబాహో!” అని యుద్ధముని సంబోధించుటచే శత్రువినాశమందు నీకు సామర్థ్యముకల దని సూచింపబడెను. అనఁగా నెంతవరకు కామములమగు నజ్ఞానము వినాశ మొనరించబడదో అంతవరకు గామునకు మూలోచ్ఛేదము కానేరదు. కాన బుద్ధికంటె పరుడగు పరమాత్మను తెలిసికొనియే గాముడు నశింపజేయదగినవాడు. కాముడు నశించినచో సంసారరూపానర్థము నశించును. ఈకాముడు దురాసదుడు. అనఁగా నాత్మజ్ఞానము లేనిచో కష్టముచే నైన నీకాముడు నశింపజేయుటకు శక్యము కానివాడు.

“ఉపాయః కర్మనిష్ఠాత్మ ప్రాధాన్యే నోపసంహృతా । ఉపేయా జ్ఞాననిష్ఠా తు తద్గుణత్వేన క్షీర్తితా ॥”
ఈయధ్యాయమునందు జ్ఞాననిష్ఠ తుపాయమగు కర్మనిష్ఠ ప్రాధానముగను, నుపేయమగు జ్ఞాననిష్ఠ యప్రధానముగను జెప్పబడెను.

॥౪౩॥

ఇట్లు శ్రీ భగవద్గీతాత్మతీయాధ్యాయవ్యాఖ్యానికేషములు ముగిసెను.

హరిః ఓమ తత్సత్ । శ్రీ శ్రీ శ్రీ

అకారాద్యనుక్రమణిక.

[illegible]

	అ.	శ్లో.	వేజీ.		అ.	శ్లో.	వేజీ.
ప				యతస్తో యోగిన శ్చైవనం	15	11	1080
పురుషః ప్రకృతిస్థో హి	13	21	941	యదాదిత్య గతం తేజః	15	12	1081
ప్రకృతిం పురుషం చైవ	13	19	931	యస్మాత్త ర మతీతోఽహం	15	18	1084
ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి	13	29	976	యోమామేవ మసంమూఢః	15	19	1096
పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి	14	1	996				
ప్రకాశం చ ప్రకృతిం చ	14	22	1032	ర			
బ				రజ స్తమ శ్చాభిధూయ	14	10	1016
ఋషి రన్తశ్చ భూతానాం	13	15	917	రజసి ప్రళయం గత్వా	14	15	1022
బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠా	14	27	1045	రజో రాగాత్మకం విద్ధి	14	7	1012
మ				ల			
మయిచానన్య యోగేన	13	10	889	లోభః ప్రవృత్తి రారంభః	14	12	1019
మహాభూతా న్యహంకారః	13	5	874	శ్చ			
మమయోనిర్మహ ద్భ్రహ్మ	14	3	1002	శరీరం యదవాప్నోతి	15	8	1071
మానాపమానయో స్తుల్యః	14	25	1040	శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ	15	9	1077
మాంచయోఽన్యభిచారేణ	14	26	1043	స			
మమైవాంశో జీవలోకే	15	7	1071	సమం పశ్యన్తి సర్వత్	13	28	973
య				సమం సర్వేషు భూతేషు	13	27	969
య ఏవం శక్తి పురుషం	13	23	953	సర్వతః పాణిపాదం	13	13	905
యథా ప్రకాశయ త్యేగః	13	33	983	సర్వేంద్రియగుణాభాసం	13	14	911
యథా సర్వ గతం	13	32	985	సత్త్వం రజస్తమ ఇతి	14	5	1006
యదా భూతసృధగ్భావం	13	30	978	సత్త్వం సుఖే సంజయతి	14	9	1015
యావత్సంజాయతే కించిత్	13	26	965	సత్త్వాత్సంజాయతే	14	17	1038
యావత్సర్వే ప్రకృతే తు	14	14	1021	సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః	14	24	1024
				సర్వద్వారేషు దేహేఽన్మితౌ	14	11	1018
				సర్వయోనిషు క్షాన్తేషు	14	4	1005
				సర్వస్య చాహం హృది	15	15	1087

